LEID, VRIENDELIJK LICHT, LEID GIJ MIJ VOORT!

JOHN HENRY NEWMAN: EEN BIOGRAFIE

door H. IMBERECHTS SJ

Leid, vriendelijk Licht, in 't duister dat me omsluit,
leid Gij mij voort!
De nacht is zwart, en ik ben ver van huis -
leid Gij mij voort!
Richt Gij mijn voet: geen vergezicht ik vraag,
geen verre land - één enkele stap volstaat!

Inhoud

Inhoud ... 3
Voorwoord ... 12
Lijst van afkortingen ... 15
I. Werken van Newman ... 15
II. Posthuum uitgegeven werken van Newman ... 15
III. Meest gebruikte werken over Newman ... 15
IV. Werken van Newman in het Nederlands ... 16
V. Werken over Newman in het Nederlands ... 16
Hoofdstuk 1 Kinderjaren ... 19
Op school ... 26
Familiecrisis ... 29
Wat Ealing Newman bijbracht ... 30
Hoofdstuk 2 Bekering ... 33
Ziek en eenzaam te Ealing ... 33
Contact met Walter Mayers ... 34
Een 'evangelische' bekering? Newmans eigen bekeringsverhaal. ... 36
'Meer nog, de uitgeleende boeken, alle Calvinistisch...' ... 38
Levenshervorming ... 41
Een kostbaar afscheidscadeau ... 44
Hoofdstuk 3 Trinity College ... 47
Oxford of Cambridge? ... 47
Ongelooflijke werklust ... 48
Incipit vita academica ... 48
Oxford toen nog zeer kerkelijk-institutioneel ... 50
Eerste ervaringen ... 51
Steeds stijgend in de gunst van Short... ... 54
Nieuwe verleidingspoging van de aristocratische heertjes ... 54
Mei 1818: Newman trekt de mantel van de scholars aan. ... 55
Altijd weer dat drinken... ... 57
Heerlijk grasduinen... ... 58
Het eindexamen ... 62
Geestelijk keerpunt ... 63
Fiasco ... 64
Hoofdstuk 4 Aspirant-Fellow van Oriel College ... 66
Weer gegrasduin: in wetenschappen én religie ... 66
Een stoute worp ... 67
Het examen ... 70
Een trouwe volhardende 'evangelical' ... 71
Hoofdstuk 5 Discipel van de 'Noëtics' ... 75
'12 april 1822, van alle dagen de meest gedenkwaardige' ... 75
De 'Common Room' van de 'Noëtics' ... 76
De remedie tegen het zwijgen ... 77
John Keble, de heilige dichter ... 79
Pusey, de geleerde vriend ... 81
Theologiestudie onder Lloyd vóór de diakenwijding (1823/24) ... 83
Hoofdstuk 6 Kapelaan en vice-principaal ... 85
Wijding tot diaken, - tot 'Christus' soldaat' ... 85

Hawkins en Newmans eerste preek ... 87
Newman léert van de armen ... 90
Dood van zijn vader ... 90
Systematische prediking ... 91
Vice-principaal van Alban Hall ... 93
Priesterwijding in afwezigheid van Charles ... 94
Butler en Apollonius van Tyana ... 95
Hoofdstuk 7 Tutor van Oriel College ... 98
Pastorale opvatting van het tutoraat ... 98
Froude ... 99
Weer last met de Lord-jes ... 100
In het idyllische Ulcombe (Kent) ... 103
Een ex-rooms priester in Oriel ... 104
Kebles dichtbundel 'The Christian Year' ... 105
Weer een mooie zomervakantie (1827) ... 106
Hoofdstuk 8 Mary en St. Mary's ... 108
Bij Rickards en de Wilberforces ... 108
Zorgen en ziekte ... 109
O my dearest sister Mary, O my sister, my sister... ... 111
Wie kiezen als opvolger van Copleston? ... 114
Newman 'Vicar' (pastoor) van de universiteitskerk 'St. Mary's the Virgin' ... 115
Nog steeds Mary; leest de Vaders ... 119
Hoofdstuk 9 Commotie rond Peel en tutoraat ... 121
Link met de romantiek ... 121
Newman de ziel van een nieuw tutorsysteem ... 121
Tussendoor: de anti-Peel-actie ... 122
Verhevigde tutor-rel ... 124
Newman 'hongert naar de Vaders' en verontrust zijn familie ... 124
Donkere dagen voor de Kerk - en voor Froude ... 126
De University Sermons: personalisme en 'fierceness' ... 129
Een welkom reisje naar Cambridge ... 131
'De arianen van de Vierde Eeuw': nog actueel? ... 132
Een onverwacht voorstel... ... 134
Hoofdstuk 10 'O Rome, waart gij toch maar niet Rome!' ... 136
Naar Gibraltar ... 136
Zeeziekte ... 138
Malta en Hellas ... 139
De Tempel van Segesta ... 142
Carnaval te Napels... ... 144
Rome, 'de eerste der steden'! ... 145
'O Rome, waart gij toch maar niet Rome!' ... 147
Hoofdstuk 11 Sicilië: het gevecht met de engel ... 150
Naar de Vesuvius en Vergilius' graf ... 150
Betoverd door Taormina ... 152
Catania en Syracuse ... 153
Ziek, schuldbewust... ... 154
'God vocht met mij...' ... 154
Gods tekenen ... 156
'Het leven uit de dood!' ... 157
Op weg naar Palermo ... 157
Vindt troost in roomse kerken... ... 158

'Leid mij, vriendlijk Licht...' 160
Hoofdstuk 12 De Oxfordbeweging 163
Kebles preek:'Nationale Apostasie' 163
De eerste 'Tracts' - een sensatie... 164
De verspreiding van de 'Tracts' 165
Ambrosius contra Justina 166
Tegenstanders 167
Vrienden en medestanders 169
Pusey doet mee! 170
De beweging wiekt hoog en ver... 171
Hoofdstuk 13 De predikant van de onzichtbare wereld 173
De 'Parochial Sermons' 173
Een sermoen als een brief... 174
De scène 175
Zijn persoon, vooral zijn heldhaftigheid en oprechtheid 176
De predikant van de onzichtbare wereld 178
Een trefzeker psycholoog 179
'A sermon from him was a poem...' 182
Hoofdstuk 14 Theoloog en polemist 186
Noodzaak van een solide theologie 186
Luidruchtige theologische voordrachten 186
In contact met een Franse abbé 187
De 'takken'-theorie 188
De Kerk is altijd ziekelijk... 190
Nog een belangrijke lezing 191
Pusey maakt van de Tracts theologische Tractaten 192
'Theologische Vereniging' en 'Vadersbibliotheek' 193
Een bezoek aan Alton 195
'Tractarianism' ook in kinderverhalen en op 'tea parties' 196
Hoofdstuk 15 Eerste overwinning van de Tractmannen 197
Hampden, de 'Bampton Lecturer' 197
'Subscription' in vraag 198
Nieuwe storm: Hampden 'Koninklijk Theologieprofessor' 200
Eerste overwinning van de Tractmannen 203
Hoofdstuk 16 'God intends me to be lonely' 207
Froudes dood 207
Froudes brevier 209
Jemima wordt Mrs. John Mozley 210
Dood van Mrs. Newman 211
'God wil dat ik eenzaam zou zijn...' 213
Ook Harriett huwt 215
Hoofdstuk 17 De liturg, de hagiograaf, de Godsman 217
Newman als liturg 217
De hagiograaf van de Vaders-in-het-Geloof 222
Vernieuwer van de spiritualiteit 224
Geestelijke en ascetische praktijken 226
Hoofdstuk 18 Gelukkige jaren 229
De beweging op haar zenit 229
Het groeiend succes van de preken 230
Jonge enthousiaste volgelingen 232
Geluk bedreigd door dof gerommel: de 'Froude's Remains' 234

Bisschop Bagot reageert ... 235
Het martelarengedenkteken ... 236
Laatste woorden van een anglicaan tot anglicanen ... 238
Hoofdstuk 19 Twijfels ... 239
Een eerste schok ... 239
Wat was er gebeurd? ... 239
Een tweede nog heviger schok ... 240
Tegen de Rometrend ... 241
Profetische woorden ... 242
Geestelijke oase in Littlemore ... 244
Aangenaam dagboekgeschrijf, - maar voor wie? ... 245
Monastieke idealen ... 246
Geestelijke leider van een jonge vrouw ... 247
Milman en Peel ... 248
Hoofdstuk 20 Crisis ... 251
Tract 90, een tijdbom ... 251
Een bevredigend compromis met de bisschop ... 253
Een diepzinnige preek over het mysterie van het kruis ... 253
De drie slagen ... 254
Sterfbed in Littlemore ... 256
Het 'Newmaynooth'-klooster ... 257
Communiteitsleven te Littlemore ... 259
Contact met Maynooth ... 261
Hoofdstuk 21 'O Mother of Saints!' ... 263
Ook het Geloof ontwikkelt zich ... 263
Hymne aan de theologie; hymne aan... de muziek ... 264
Newman doet een ignatiaanse retraite ... 265
Keble zijn enige raadsman ... 268
'De wielen vatten vuur' ... 269
'Lieve John, wat je ook besluit, het zal altijd een nobel besluit zijn.' ... 270
'O Mother of Saints! O School of the Wise!...' ... 272
Hoofdstuk 22 'Het gelaat gekeerd naar de wildernis' ... 274
'Je mourrai seul' ... 274
'Am I in a delusion'? ... 275
Ward gedegradeerd, Newman gespaard ... 276
'Wat heb ik gedaan om zó te worden verlaten? ... 277
Het onvoltooide boek ... 280
De daad bij het woord ... 282
Hoofdstuk 23 Van Littlemore naar Maryvale ... 285
Het 'gezegende visioen van de vrede' ... 285
Wiseman ten tonele ... 287
Het 'rijke roomse leven'... ... 288
Eenzaamheid... ... 289
'Ik kuste mijn bed en de schoorsteenmantel...' ... 290
Te Maryvale ... 291
Zeer persoonlijke begeleiding ... 292
'Wie zijn die jezuïeten van Rome? ... 293
Nog eens Keble en Pusey ... 294
Hoofdstuk 24 'Dat overweldigende gebouw, de Duomo!' ... 295
In 'la douce France' ... 295
'Cuisses de grenouille' op een vastendag... ... 296

'Dat overweldigende gebouw, de Duomo!' 298
'This city of St. Ambrose, St. Monica, St. Augustine, St. Athanasius, to say no more' 299
San Carlo, die grote heilige 300
Hoofdstuk 25 Bij de jezuïeten te Rome 304
Op weg naar de Eeuwige Stad 304
Twee vrome toeristen hartje Rome... 304
Twee luxepaarden op de 'Propaganda'... 306
Amerikaanse aanval op het 'Essay' 307
Gesprek met een jezuïet over 'visie' 308
Paus Pius viel bijna omver... 310
Een ongelukkige preek 310
Geboeid door Filippo Neri 311
Hoofdstuk 26 Priester, novice, romancier 314
'In mijn geest is een wonde of kanker...' 314
Naar Malta? 315
Exquise geuren en wijdse panorama's 316
Tot priester gewijd 'sub conditione' 318
Novice in de school van Neri 319
'How dreary Father Rossi and Santa Croce, 1847!' 320
Naar het Oratorium van Napels en de tuin van Armida... 322
Een romancier met binnenpretjes 322
Terug naar Engeland 324
Hoofdstuk 27 Het Engelse Oratorium 327
Frederick William Faber 327
Stichting van het Oratorium 328
Toch ook vreugde 329
Weer Faber... 330
Onengelse heiligenlevens 332
Arm met de armen, ook geestelijk 333
Affectieve problemen 334
Twee Oratoria: Birmingham en Londen 335
"Toespraken tot een Gemengd Gehoor" 336
Hoofdstuk 28 Humor en satire 340
'Wij, de Koning, stellen aan tot Bisschop...' 340
Rome beloont Newman met een doctoraat 342
De 'pauselijke agressie' 342
Lezingen in de Graanbeurs 343
Aanval op ex-dominicaan Achilli 346
Achilli spant een proces in 347
De Ierse universiteit 348
De laatste lezing van de Graanbeurs 349
Hoofdstuk 29 Het Achilliproces: gevonnist en de les gespeld 351
Vertragingsmaneuvers van Achilli 351
'De Tweede Lente': zijn mooiste preek 352
De beproevingen van Job 354
Natuur en genade 356
Bewogen vonnisdag: 22 november 1852 356
Op het slot van Walter Scott 357
Slotfase: 31 januari - veroordeeld en de les gespeld 358
Hoofdstuk 30 De Idee 'Universiteit' 361
The Idea of a University 361

Kennis heeft zichzelf tot doel ('Knowledge its own end') 362
De gentleman 363
Wachtend op het Ierse sein 364
Newman wil een officiële erkenning als rector 366
Newman bisschop? 367
Een propagandatour 368
Synode en installatie 369
De universiteitskrant en de 'University Sketches' 370
Hoofdstuk 31 De Werkelijkheid 'Universiteit' 373
Opening - 'Christendom en Literatuur' 373
Studenten en Professoren 374
'Callista' - de allermooiste 375
Oratorium versus Oratorium 377
Prediker in de nieuwe universiteitskerk 379
Definitieve scheiding van beide Oratoria 382
Dalgairns, 'de wiebelende'... 382
Moeilijkheden te Dublin 383
Het dichterlijke benedictinisme 384
Ontslag 385
Hoofdstuk 32 De idee 'Leek in de Kerk' 387
Bijbelvertaling 387
De middelbare school 388
Het tijdschrift 'The Rambler' 390
Newman hoofdredacteur 392
'De leken, wie zijn dat?' 392
'Over het raadplegen van gelovigen in zaken van de leer' 393
Te vrome heiligenlevens zijn een schandaal 396
'Le pape est beaucoup peignée (sic)...' 398
Hoofdstuk 33 Stille Jaren 400
Een nieuw journaal 400
'Nesciri' in de concrete werkelijkheid 402
Onverminderde vitaliteit 403
Een rustperiode 405
'Vroeger was Rome slechts een ultiem Hof van Beroep...' 407
'What am I living for?' 408
Bij de stervende Faber 409
Koning Leopold, Keble en oude vrienden... 410
Hoofdstuk 34 'Apologia pro Vita Sua' 413
'Waarheid nooit een deugd bij de clerus van Rome' 413
'What, then, does Dr. Newman mean?' 414
'Mijn radeloosheid duurde niet langer dan een half uur' 414
In tranen geboren en toch objectief... 415
Geëerd door pers, priesters en bisschop 417
'Existentialistische' aanpak en sublieme stijl 418
Ontroerend slot 419
Toch enkele bedenkingen 420
Een onmiddellijk overweldigend succes 420
Newmans 'donkere nacht'.Was hij een mysticus? 422
'Birmingham people have souls' 423
En Kingsley? 425
Hoofdstuk 35 Weer naar Oxford? 426

Newman en Manning ... 426
Een verleidelijk aanbod ... 426
De dood van Wiseman. Zijn opvolging. ... 427
Keble, Pusey, Newman opnieuw bijeen... ... 429
'Een olijftak, afgeschoten door een katapult' ... 430
De 'Droom van Gerontius' ... 431
Hopkins katholiek; Newman naar Zwitserland ... 434
Nogmaals Oxford ... 434
Diplomazia vaticana ... 435
'Dr. Newman is the most dangerous man in England' ... 436
Inmiddels, te Rome... ... 437
Lijmpogingen ... 438
Finale ... 439
Geestelijke verwerking ... 439
Hoofdstuk 36 De Logica van het Geloof ... 441
Dichter en filosoof ... 441
Littlemore revisited ... 443
Zoals men tunnelt door de Alpen... ... 444
Wat een schrijver lijden kan... ... 445
Nee, niet naar het concilie... ... 447
'De GRAMMATICA van de INSTEMMING' ... 448
Geloven wat niet bewezen is ... 449
De illatieve zin ... 450
Hoofdstuk 37 Pauselijke Onfeilbaarheid ... 452
De twee kampen ... 452
'De hartstochtelijkste brief van mijn leven' ... 453
Definitie in een storm ... 455
De receptie van het nieuwe dogma ... 456
Het mysterie van kwaad, dood en ongeloof ... 457
Gladstone tegen 'de Vaticaanse besluiten' ... 459
Newmans repliek: 'Brief aan de hertog van Norfolk' ... 460
'Het geweten is de alleroorspronkelijkste Plaatsvervanger van Christus' ... 461
'Eerst het Geweten en dan de Paus' ... 462
De receptie van de 'Letter' ... 463
Requiem voor Ambrose St. John ... 464
Hoofdstuk 38 De 'Middelweg' weer bewandeld ... 466
Man van vriendschap en herinnering ... 466
Leven in de Oratory ... 467
Correspondentie ... 469
Republicatie van zijn werken ... 470
Geconfronteerd met zijn oude Zelf ... 471
De misbruiken in de Kerk (Galilei b.v.) ... 472
Uniforme editie... en andere vereeuwiging ... 473
Eerste 'Honorary Fellow' van Trinity College ... 474
Een nieuwe paus ... 477
Hoofdstuk 39 Kardinaal van Sint-Joris ... 479
Een dringend verzoek van de bisschop ... 479
'Il mio Cardinale!' ... 479
Een verkeerde interpretatie ... 481
'De wolk is nu voorgoed van mij verdreven.' ... 483
Naar Rome ... 485

De 'biglietto'-speech 486
The Roman triumph goes on... 488
Terugreis in juni 489
'It is such a happiness to get home!' 490
Een jaar van hulde. Dood van Jemima. 491
Hoofdstuk 40 Het laatste decennium 493
Newman tachtig jaar 493
De Ierse kwestie 493
Familie, oude vrienden, medebroeders... 494
Drie laatste geschriften 496
Nog steeds correspondentie... 498
Ook gesprekken... 500
De sociale Newman 501
Laatste jaren 502
'Vanuit de schaduwen en de beelden naar de echte werkelijkheid' 504
Slotmijmering 507
Chronologie van Newmans leven 508

Ik besteed het grootste deel van mijn lectuurtijd aan het lezen van Newmans boeken. Elk 'Leven van Newman' is voor mij onweerstaanbaar, ook al is het telkens weer dezelfde historie.

Muriel Spark

Wij hebben verloren onze grootste getuige van het geloof.

Lijkrede kardinaal Manning

Dr. Newman is de gevaarlijkste man van Engeland.

Mgr. Talbot, kamerheer Pius IX.

Voorwoord

Dit boek wil de lezer(es) binnenleiden in een leven dat alleszins origineel en rijk aan variatie is geweest. Reeds als vijf tienjarige maakt de Londense bankierszoon John Henry Newman een diepgaande geestelijke ommekeer mee. Kind van zijn romantische tijd, de vroege 19e eeuw, verslindt hij Walter Scott, kent hij vreemde 'hunkeringen naar ik weet niet wat', en is terzelfder tijd een nuchter wiskunstenaar en een prima redeneertalent. Als bij toeval komt hij in Oxford terecht, behaalt zijn graad slechts met de hakken over de sloot, neemt toch aan een onmogelijk examen deel voor het 'fellowship' van het intellectuele topcollege van Oriel en wordt nog gekozen ook. Een dag, zegt hij, 'of all days memorable'!

Daar, te midden van al dat glanzend intellect, studeert, schrijft, leraart hij en coacht studenten die ook zijn vrienden zijn. Hij werkt mee aan een boek over logica. Hij wordt 'vicar' van de universiteitskerk van de stad en betovert het hele studentenvolk met zijn diepborend en poëtisch woord. Het jonge publiek laat er desnoods zijn eten voor staan. Zijn leer is de kern van de Schrift, het sap van de Vaders, de poëzie van een Donne. Hij laat hen schouwen in de gloed van de 'invisible world'. Hij reveleert hen aan henzelf, is al een Freud-in-de-dop die het onbewuste kent en de macht van de 'secret faults'. 'Credo in Newmannum' is het geloof dat hen bezielt. Zijn specialiteit als geleerde worden de 3e en de 4e eeuw. Over de eerste schrijft hij later een roman, over de tweede een merkwaardig kerkhistorisch boek. Empathisch studerend, snuift hij het parfum op van de Oude, Ene Kerk.

Hoe zwak en haast kwijnend ziet hij zijn Established Church of England tegenover die oude, krachtige, veroverende Kerk. Een liberale regering wil zomaar tien Ierse bisdommen afschaffen, wat ook werkelijk door het parlement wordt goedgekeurd. De jonge fellow verneemt dit tijdens een lange Middellandse-Zeereis met een zieke vriend. De lamlendige situatie van zijn Kerk achtervolgt hem heel de reis lang. Vaag voelt hij dat hij iets moet doen, dat God dat wil, dat hij dat kan. Maar hij aarzelt, treuzelt, tot op een dag een gevaarlijke ziekte hem in het hart van Sicilië neervelt. Hij geneest echter en buigt nu willig voor de hogere Wil. Een wil die hij ervaart als een 'Vriendelijk Licht' dat hem leiden zal. Zijn meest bekende gedicht 'Lead Kindly Light, ... lead Thou me on!' wordt dan geboren op de boot die hem van Palermo naar Marseille brengt en door een windstilte tussen Corsica en Sardinië een week lang roerloos liggen blijft. .

Thuisgekomen, lanceert hij dan zijn vinnige 'Tracts' tegen zijn Kerk die zich zomaar door de 'Liberals' laat doen. De Oxfordbeweging is geboren, een van de belangrijkste van die eeuw. Hij is er de ziel van, 'het getal vooraan, de anderen zijn maar cijfers' (J.A. Froude). Hij heeft succes, niet alleen in Oxford, maar in heel het land. Hij kent zeven vette jaren, maar dan, plots, verschijnt een teken aan de wand. Zich intens inlevend in de Oude Kerk, herkent hij plotseling in de monofysieten-ketterij de ketterse attitude van zijn eigen Engelse Kerk."Ik zag in de spiegel en ik was een monofysiet!" Hij probeert dan dit onrustbarende Mane, Thekel, Phares met al de knepen van zijn logica weg te studeren en weg te redeneren, maar het lukt hem niet. Hij installeert zich in een soort kluis te Littlemore (parochie dichtbij Oxford die van de universiteitskerk afhangt), zoekt en schrijft, maar niets helpt: hij zegt zijn 'fellowship' op, legt zijn pastoorsambt neer, wacht toch nog twee jaar tot hij praktisch zeker is, en knielt dan neer voor een voorbijtrekkende passionist, vragend om te biechten en opgenomen te worden in de roomse Kerk.

We moeten hier niet alles verhalen, men leze het boek. Maar voor wie zou denken dat nu alles voor de nieuwe bekeerling peis en vrede is - alleen dit nog: zijn uiterlijke leven in de katholieke Kerk is misschien minder gelukkig geweest dan dat in de anglicaanse, doch met vallen en opstaan heeft hij de grote evangelische les moeten leren die hij samengevat heeft in het bondige: "We succeed through failure! Wij slagen door alle mislukking heen!" Helaas waren zij die voor deze mislukking zorgden, niet altijd de vijanden van de Kerk... Men maakt hem tot eerste rector van de Dublinse katholieke universiteit; de zaak mislukt. Hij is de stichter-overste van twee Engelse Oratoria: na enkele jaren is scheiding de boodschap. Hij wordt verwikkeld in een onfris proces: hij wordt gevonnist en de les gespeld. De bisschoppen vragen hem de bijbel te vertalen: na een tijd hoort hij er niets meer van. Hij ijvert voor een katholieke Hall bij de studenten van Oxford: Rome wil niet, geen religieus-gemengde opvoeding! Hij schrijft een sterk historisch onderbouwd artikel ten gunste van de leek in de Kerk: hij wordt aangeklaagd wegens ketterij!

Maar als een nieuwe paus gaat plaatsnemen op de heilige Petrusstoel, dan kiest hij als zijn eerste kardinaal - "il mio cardinale" - de uiteindelijk gerehabiliteerde Engelsman, John Henry Newman!

Hij leeft dan nog elf jaar, ditmaal gelukkig en tevreden, in wat hij zijn Birminghams 'nestje' heeft genoemd, en sterft dan, beweend door heel Engeland, met als grafschrift de leuze: 'Ex umbris et imaginibus in veritatem' (vanuit de schaduwen en de beelden naar de ware werkelijkheid).

Nu reeds meer dan een halve eeuw heeft ondergetekende deze uitzonderlijk wijze man, christen en bijna-zalige (zijn zaak is aanhangig) gelezen, bestudeerd en vertaald. En zo vaak heeft hij het zo jammer gevonden dat er nog steeds geen uitgebreide biografie van hem bestaat in het Nederlands. Hij zou ons zoveel te zeggen hebben over het geloof, over de twijfel, over de geloofszekerheid, over 'grandeur et misère' van de Kerk, over de oecumene, over de leek in de Kerk, over universitaire opvoeding, over de gentleman, over het aanzwellende ongeloof, enz. En hij schreef in een 'royal' en 'lucid English' waarmee hij heel Oxford en half Engeland betoveren kon! Dit boek wil een zwakke poging zijn om in die lacune te voorzien, de Zwijger indachtig: 'Point n'est besoin d'espérer pour entreprendre...'

Ten slotte moet ik mijn welgemeende dank betuigen aan confrater Marc Van Nieuwenhove zonder wiens raad en technische vaardigheid dit werk niet tot stand zou gekomen zijn.

H. Imberechts sj

Lijst van afkortingen

N.B. Wordt alleen de titel vermeld, dan wordt verwezen naar de uniforme editie van 1868-81 (36 vols, ed. Longmans, London).

I. Werken van Newman

Apol	Apologia pro Vita Sua, ed. Longmans, London, 1865[2].
Apol (Néd.)	Apologia. Trad. fr. Texte présenté par M. Nédoncelle. Bloud & Gay, 1939.
Ari	The Arians of the Fourth Century.
Call	Callista: A Tale of the Third Century, ed. Alfred Duggan (London, Burns & Oates, 1962).
Cons	On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine, ed. John Coulson (London, Chapman, 1961).
DA	Discussions and Arguments on Various Subjects.
Dev	The Development of Christian Doctrine, Coll. 'The New Ark Library', Sheed & Ward, London, 1960.
Diff I, II	Certain Difficulties felt by Anglicans in Catholic Teaching, 2 vols.
EP	Esquisses Patristiques (Historical Sketches). Introd., trad. et notes par le Dr. Denys Gorce. Desclée, 1961.
Ess I, II	Essays Critical and Historical, 2 vols.
GA	An Essay in Aid of a Grammar of Assent.
HS I, II, III	Historical Sketches, 3 vols.
Idea	The Idea of a University.
Jfc	Lectures on the Doctrine of Justification.
LG	Loss and Gain. The Story of a Convert.
MC	Discourses addessed to Mixed Congregations.
PS I-VIII	Parochial and Plain Sermons, 8 vols.
Prepos	Present Position of Catholics in England.
SD	Sermons hearing on Subjects of the Day.
Sugg Packet	A Packet of Letters. A Selection from the Correspondence of J.H. Newman. Ed. with Introduction by Joyce Sugg. Clarendon, Oxford, 1983.
US	Fifteen Sermons preached before the University of Oxford. Rivingtons, New Edition, 1880.
VM I-II	The Via Media, 2 vols. Coll.'Christian Classics', 1978.
VO	Sermons preached on Various Occasions. New Edition. Longmans, 1892.
VVO	Verses on Various Occasions.

II. Posthuum uitgegeven werken van Newman

AW	John Henry Newman: Autobiographical Writings, ed. at the Birmingham Oratory by H. Tristram. London, Sheed & Ward, 1956.
CS	Catholic Sermons of Cardinal Newman, ed.at the Birmingham Oratory, London, 1957.
LC	Anne Mozley: Letters and Correspondence of J.H. Newman, 2vols., London, Longmans, 1891.
LD	The Letters and Diaries of John Henry Newman, ed. Charles St. Dessain et al., I-VI (Oxford, 1978-84), XI-XXII (London, 1961-72), XXIII-XXXI (Oxford, 1973-77).
MD	Meditations and Devotions, ed. W. Neville. Longmans, London, 1954[2].
NO	Sermon Notes of J.H. Card. Newman. Edited by Fathers of the Birmingham Oratory, London, 1913.
Ser I	John Henry Newman. Sermons 1824-43.Vol. I, ed. Placid Murray OSB DD.Oxford Clarendon Press, 1991.
Ser II	John Henry Newman. Sermons 1824-43.Vol. II, ed. Vincent F. Blehl SJ, Oxford Clarendon Press, 1993.
Tracts	Tracts Theological and Ecclesiastical.

III. Meest gebruikte werken over Newman

ANR	Mac Dougall H.A. OMI, The Acton-Newman Relations, Fordham University Press, New Vork, 1962.
Barry	Barry William, Newman, London, Hodder & Stoughton, 1905[3].
GB	Georgina Battiscombe, John Keble. A Study in Limitations. London, Constable, 1963.
Blehl	Vincent F. Blehl, Pilgrim Journey. J.H. Newman. Burns & Oates, London, 2001.
Cog	Cognet Louis, Newman ou la recherche de la Vérité. Desclée, Paris, 1967.
Des	Dessain Charles S., John Henry Newman. Nelson, London, 1966.
DwC	Dwight Guller A., The Imperial Intellect. Vale Univ. Press, 1955.
GF	Geoffrey Faber, Oxford Apostles. (Penguin) , 1936[2].
Harr	Harrold C.F., John Henry Newman. London, Longmans, 1946[2].
Gun	Gunning Dr J.H., J.Hz., John Henry Kardinaal Newman. A'dam, Paris, 1933.
Ker	Ker Ian, John Henry Newman. A Biography. Clarendon Oxford, 1988.
Moody	Moody John, John Henry Newman. London, Sheed & Ward, 1946.

MT I	Meriol Trevor, Newman. The Pillar of the Cloud. London, Macmillan, 1962.
MT II	Meriol Trevor, Newman. Light in Winter. London, Macmillan, 1962.
MW	Maisie Ward, Young Mr. Newman. Sheed & Ward, London, 1948.
NAHY	Ker & Hili, Newman after a Hundred Years. Clarendon, Oxford, 1990.
NL	Tristram H. & others, Newman and Littlemore. Sales. Fathers,Littlem., 1945.
Purc I-II	Purcell E.S., Life of Cardinal Manning, 2 vols. Lond. Macmillan, 1896.
SG	Sheridan Gilley, Newman and his Age. London, Darton, L &T, 1990.
Sugg Ever	Sugg Joyce, Ever Yours Afflv. J.H. Newman and his Female Circle. Gracewing, Herefordshire (HR6 OQF), 1996.
Tribute	Patrick Rogers & oth., A Tribute to Newman. Dublin, Browne & Nolan, 1945.
Turner	Frank Turner, J.H. Newman. The Challenge to Evangelical Religion. Yale University Press, 2002.
Vaiss	Paul Vaiss, Newman. Sa Vie, sa pensée et sa spiritualité .Première période. L'Harmattan, 1991.
Ward, Life I-II	Wilfrid Ward, The Life of John Henry Cardinal Newman. 2 vols. London, Longmans, 1912.
Z	Zeno Dr., OFM Cap., J.H. Newman. Zijn Geestelijk Leven. Heideland, Hasselt, 1960.

IV. Werken van Newman in het Nederlands

1. Door Dr. J. de Cock
   XV preken van Kardinaal Newman (uit Parochial and Plain Sermons), Leuven, 1921.
2. Door Aurelius Pompen ofm:
   Het begrip Universiteit (2 delen), Bussum, 1946.
   Toespraken tot een gemengd gehoor, 1947.
   Preken gehouden bij verschillende gelegenheden, 1947.
   Meditaties en godvruchtige oefeningen, 1956[2].
   Proeve over de ontwikkeling van de geloofswaarheid, 1957.
   Protestanten en katholieken, 1958.
3. Door P. Dr. Zeno:
   Zekerheid (Grammar of Assent), Hilversum, 1963.
4. Door Dr. R.M.S. Van den Raevenbusch:
   Zelfkennis, 2 deeltjes (uittreksels), Brugge, 1947.
5. Door Maarten van Nierop:
   Wachten op Christus (2 preken uit Parochial and Plain Sermons), Tielt, 1955.
6. Newmans grootste gedicht, The Dream of Gerontius (1865) werd tweemaal in het Nederlands vertaald: door Elckerlyc, Brugge 1937, en door G. Wijdeveld, Heerlen, 1976.
7. Door Dr. J.H. Boekraad,
   Kerngedachten van Newman (uittreksels), Roermond, 1966.
8. Door Dr. A. Bellemans:
   Apologia pro vita sua, z.d.
9. Door R. Boudens :
   Mens en God. Geestelijke teksten van Newman vertaald en ingeleid, Brussel, 1972.

V. Werken over Newman in het Nederlands

1. H. Stoel, Kardinaal Newman, Deel I: Zijn strijd om de ware Kerk, Groningen, 1914. (Het tweede deel is nooit verschenen).
2. Dr. J.V. De Groot, J.H. Newman over gronden van godsdienstige zekerheid, in: Denkers van onze tijd, tweede geheel herziene druk, Bussum-Leiden, 1918, blz. 207-296.
3. Aurelius Pompen, Newmans idee van een Universiteit, Roermond, 1925.
4. Frans De Hovre, 't Katholicisme, zijn pedagogen, zijn pedagogiek, 's Hertogenbosch, 1926, blz. 175-219.
5. Lewis May, J.H. Newman (uit het Engels door Frans Wahlen) , Voorhout, 1931.
6. J.H. Gunning, John Henry Kardinaal Newman. Een boek voor Protestanten en Roomsch-katholieken, Amsterdam, 1933.
7. Paul Sobry, Newman en zijn Idea of a University, N.V. Standaard-boekhandel, 1934.
8. W.H. Van de Pol, De Kerk in het leven en denken van Newman, Nijkerk, 1936; 2de druk, 1936 met voorwoord van P.Sobry.
9. Al. Janssens, Newman. Inleiding tot zijn geest en werk. Brussel-Nijmegen, 1937.
10. G.J. De Vogel, Newmans gedachten over de rechtvaardiging, Wageningen,1939.
11. P. Dr. Zeno, O.F.M., Newmans leer over het menselijk denken, Inleiding op Newmans Grammar of Assent. Utrecht-Nijmegen, 1943.
12. id., John Henry Newman. ZEKERHEID (vertaling"Grammar of Assent', met inleiding en aantekeningen (Sterrenserie 10), Antwerpen-Hilversum, 1963.
13. id., J.H. Newman (Denkers over God en wereld, 8).Tielt-Den Haag, 1963.
14. id., John Henry Newman, zijn geestelijk leven, Hilversum, P. Brand, 1960.
15. Dr. J.H. Walgrave O.P., Kardinaal Newmans theorie over de ontwikkeling van het dogma in het licht van zijn kennisleer en apologetiek, Brussel, N.V. Standaard Boekhandel, 1944.
16. id., Newmans verantwoording van het geloof in de Kerk, Antwerpen, 't Groeit, 1946.

17. id., Newman vandaag, G.G.G., 2de kwartaal, 1957.
18. D.G. Duivensteyn, Newman en het liberalisme, Nijmegen, 1946.
19. S. de Jong, Newman de Opvoedkundige, Pionier van de personalistische Pedagogiek (Opvoedkundige Brochurenreeks) , Zijzen, Tilburg, 1963.
20. Dr. A.J. Boekraad, Kerngedachten van John Henry Newman, Romen & Zonen, Roermond-Maaseik, 1966.
21. Dr. R. Boudens, O.M.I. Mens en God. Geestelijke teksten van Newman, vertaald en ingeleid door...), JECTA, Brussel 9, 1966.
22. Dr. H. Servotte, Voorgangers in het Geloof. Augustinus, Newman, Teilhard de Chardin, Bonhoeffer. Kapellen, Patmos, 1988.
23. Dr. Robrecht Boudens, O.M.I., Vriendelijk Licht. De profetische visie van J.H. Newman. Averbode, Altiora, 1989.
24. Hendrik Imberechts sj, John Henry Newman. Ontmoetingen met een christelijk humanist. Lannoo, Tielt, 1989.

Hoofdstuk 1 Kinderjaren

> John Henry Newman, over wie het in dit 'Memoir' zal gaan, werd in de Old Broad Street te Londen geboren op 21 februari 1801, en werd gedoopt in de Sint-Bennet Finkkerk op 9 april van hetzelfde jaar. Zijn vader was een Londens bankier wiens familie afkomstig was van Cambridgeshire. Zijn moeder stamde uit een Franse protestantse familie die bij de herroeping van het Edict van Nantes vanuit Frankrijk naar ons land was uitgeweken. Hij was de oudste van zes kinderen, drie jongens en drie meisjes van wie er evenals hijzelf nog één zoon in leven is.[1]

Zo begint de 73-jarige Newman een 'Autobiographical Memoir' ten behoeve van zijn latere levensbeschrijvers. Wat vooral treft in deze tekst is de precieze aanduiding van plaats en datum van zijn doopsel. Twintig jaar later zou dit doopsel in zijn religieuze evolutie een belangrijke plaats gaan innemen, zoals nu nog blijkt uit sommige potloodaantekeningen in het boek dat hij toen las, 'Apostolical Preaching' van bisschop Sumner,[2] en dat zich nog steeds bevindt in het Oratorium van Birmingham. Ergens kan men in de rand de volgende bemerking lezen: 'N.B. Some of the pencil notes (potloodaantekeningen) are not mine, but F.W.N.'s (Francis William Newman's). JHN (John Henry Newman'. Francis is zijn vier jaar jongere broer, en men kan zich levendig voorstellen met welke passie deze twee intelligente jongelui, die alle twee - zoals we later zullen zien - een 'evangelicale' bekering hadden doorgemaakt, in dat boek van die anglicaanse bisschop zochten naar de betekenis van die overgeërfde religieuze rite, het doopsel. Allebei wilden ze echtheid, authenticiteit, geen formalisme. Voor John zou de studie van dit boek het begin betekenen van een objectievere, meer kerkelijke geloofsbeleving, terwijl Francis zou evolueren naar een vrijzinnige, misschien nog deïstische, humanistische levensvisie.

Het gebouw waar het doopsel werd toegediend bestaat intussen niet meer. Het lag in de buurt van de New Royal Exchange, hartje Londen, in welke buurt ook bankier Newman woonde. Wij weten alleen dat deze zijn vicar (bij de anglicanen: de pastoor), Reverend John Newton - wellicht degene die het doopsel toediende -, niet kon uitstaan vanwege diens connecties met de slavenhandel en overdreven calvinisme: de vicar was een bekeerde matroos.[3]

Eigenaardig in bovenstaande notitie is dat Newman zo karig is met informatie over zijn familie. Hij zegt wel iets over zijn moeder - die dus van Franse origine was en wier voorouders in de 17e eeuw naar Engeland waren uitgeweken -, maar hij reveleert helemaal niets over zijn voorouders aan vaders kant. Nu waren dezen van niet zo hoge afkomst, integendeel. We vernemen slechts dat ze uit Cambridgeshire stamden. Nader onderzoek heeft aangetoond dat we kunnen opklimmen tot een zekere William Newman, die een kleermaker was en een lapje grond bezat in een dorpje, Swaffham Bulbeck genaamd. Dezes zoon, weer een William, bedacht zijn kleinzoon John (°1734) met een alleszins praktisch erfstuk, een groot hemelbed met gordijnen! Het was deze John die op een goede dag zijn dorp verliet en in Londen als kruidenier zijn geluk kwam beproeven. Men weet ook dat hij in 1764 een 'Freeman of the City of London' werd, welk privilege hij te danken had aan zijn lidmaatschap van een muziekmaatschappij, de 'Worshipful Company of Musicians'.

De zoon nu van deze kruidenier was Newmans vader, ook John geheten. Blijkbaar was hij verstandig en genoot hij een goede opvoeding, want uit alles blijkt dat hij een gecultiveerd man was, met een passie voor Shakespeare en muziek. Hij wist zich op te werken tot klerk, daarna zelfs tot partner in de bank Harrison, Prickett en Newman die floreerde tijdens de oorlogen van het toenmalige Frankrijk. Zo kon hij in 1799 huwen met iemand uit een ietwat hogere stand, Jemima Fourdrinier, stammend 'uit een Franse protestantse familie die bij de herroeping van het Edict van Nantes vanuit Frankrijk naar ons land was uitgeweken', vanuit Caen - naar het schijnt - over Groningen. Deze Fourdrinier-familie telde een 'amiral de France', later 'vicomte', onder haar voorvaderen.[4] Ook bracht Jemima bij haar huwelijk een bruidsschat mee van £5000, wat in die tijd een aanzienlijke som was. Jemima's vader was een papierfabrikant met een inventieve geest: hij bracht interessante verbeteringen aan in de confectie van papier. Bruid en bruidegom vestigden zich in het hartje van de City - tot hiertoe hadden de Newmans in de miserabele wijken van Londen gewoond -, nl. in de Old Broad Street, dicht bij de financiële centra van de wereldstad. Het is daar dat hun eersteling, een zoon, werd geboren op 21 februari 1801. Hij kreeg de namen John Henry mee, John zijnde een erfelijke naam langs vaderszijde, terwijl er vele Henrys en Henris te vinden zijn in de pedigree van de moeder. In 1812 wist John senior nog hoger te stijgen op de sociale ladder. Hij werd toen partner in de bank van Ramsbottom,

[1] AW 29.
[2] John Bird SUMNER (1780-1862) was aartsbisschop van Canterbury. Hij schreef dit boek in 1815. Cf. Apol 9.
[3] Apol (Néd.), IX
[4] Ward, Life I, Appendix na p. 614.

Newman en Ramsbottom: zijn partners waren toen een brouwer en zijn neef, beiden leden van het parlement. Bij het doopsel van John Henry stond Richard Ramsbottom als peter.[5]

Ondanks die succesvolle carrière van vader Newman was de status en het sociale aanzien van de later zo briljante oudste zoon toch niet te vergelijken met die van zijn intiemste Oxford-vrienden. Pusey, Froude en Keble konden alle drie bogen op een veel meer illustere afkomst. Uit Newmans brieven en autobiografische geschriften komt men dat eigenlijk niet zo goed te weten. Nochtans heeft hij zeer goed zijn grootmoeder langs vaderszijde gekend, Elisabeth Newman, geboren Good, die pas in 1825 op 92-jarige leeftijd overleden is. Wellicht was er zelfs bij een John Henry Newman dat soort onbewuste 'respectability', dat zo typisch was voor de Victoriaanse maatschappij...

Het welslagen van John seniors loopbaan weerspiegelde zich in zijn successieve woonsten. Reeds in 1802 verhuisde hij van 80 Old Broad Street naar een spacieuzer woning van vijf verdiepingen op het adres 17 Southampton Street (nu Southampton Place), nabij de chique Bloomsbury Square. De mooie Georgiaanse bakstenen façade van dit huis bestaat nog steeds. John Henry herinnerde zich later nog het fraaie behangpapier van deze woning en de twee fijne marmeren haarden. Men mag zeggen dat hij, omringd door schoonheid, zijn eerste kinderjaren heeft doorgebracht .

Dit was nog meer het geval met een vierkantig-gebouwde, maar gezellige, eveneens in Georgiaanse stijl opgetrokken woning, die de immer welvarender vader Newman zich op de buiten aanschafte, het Grey Court House, te Ham bij Richmond. De Newmans bezaten het van 1802 tot 1807.[6] Als John Henry over deze woning spreekt, wordt hij lyrisch:

> Ik heb ons huis in Ham nog eens teruggezien in 1813 tijdens de vakantie: mijn vader, mijn broer en ikzelf reden er naartoe vanuit Norwood. De tuinman gaf ons drie abrikozen. Mijn vader zei me dat ik mocht kiezen. Ik nam de grootste, iets wat me nog altijd beschaamd maakt als ik eraan denk. Daarna ben ik er nog eens geweest op 23 januari 1836: ik heb er toen in rondgewandeld met Bowden en zijn vrouw. Toen was het nog een school, denk ik, en de mooie bomen in de laan waren neergehakt: een grote plataan, een dozijn acaciabomen met ruwe bast en even hoog als de plataan, een Spaanse kastanjelaar en een lork. Een grote magnolia, die in juni bloesemde, meen ik, stond vóór het huis en, liggend in mijn bedje in een van de bovenste kamers aan de voorzijde, vond ik het héérlijk te luisteren naar het geluid van de zeis waarmee de maaier het grasperk aan het maaien was. (N.B. bij herlezing in 1886: 'Ik hield heel veel van deze plaats. Op school droomde ik eens van het paradijs: de scène was Ham'.)[7]

Die Ham-liefde heeft de vrouwelijke biograaf van Newmans jeugd, Maisie Ward, zo aangetrokken dat zij er op een goede dag heen is gepelgrimeerd. Een echt landhuis, weet ze ons te vertellen: je waant je honderd mijlen van Londen weg en verwacht elk ogenblik een koe tegen te komen als je uit het grote huis met zijn ruime vierkante vertrekken (bij haar bezoek een crèche) naar buiten wandelt. Een tuin vol bloemen:

> Tegen een sympathieke, zachtgetinte stenen muur groeiden grote gele madeliefjes, avondsleutelbloemen, zeeasters. Het was reeds laat in oktober, en toch was nog een puntige blauwe lupine in bloem, en trossen bleke bloesems van een goudenregen hingen omlaag. Er waren ook een massa rozen en ganse struiken roze spirea, terwijl een smal azaleabed bladeren vertoonde van een herfstachtig rood... In een mooie verwaarloosde tuin is een zandhol waar de kinderen spelen dichtbij Newmans favoriete plataan. Die plataan plus een grote kastanjelaar en nog andere nobele bomen moeten daar al eeuwen hebben gestaan.[8]

Als Newman een kwarteeuw later voorbij Ithaca vaart, het eiland van de Griekse held Odusseus, denkt hij spontaan terug aan het dierbare Ham en voegt er nog een filosofietje aan toe over de herinnering aan-eerste-kinderjaren: 'Ik dacht aan Ham en aan al de vele glimpen die het geheugen nauwelijks bewaart en die van mij wegvluchten als ik ze achtervolg. Ik dacht aan die verre kinderjaren wanneer men zich haast realiseert wat er nog overblijft van een vóórbestaande toestand. O ik hunderke er naar de grong aan te raken en mezelf ervan te overtuigen dat het geen ijdel visioen was dat ik vóór me zag'.[9]

Merkwaardig wat hij daar zegt over het kind: dat het zich nog een 'vóórbestaande toestand' herinnert, - we mogen aannemen een toestand van paradijselijkheid, van bij-God-zijn. Deze gedachte wordt in een passage van een preek die hij vier jaar later (in 1837) te Oxford zou houden, op diepzinnig-poëtische wijze aldus uitgewerkt: (de poëzie ligt in het ritme dat we dan ook door een bepaalde schikking trachten te releveren):

---

[5] SG 7.
[6] Ibid. 7/8. Richmond is een Londense voorstad op de Theems.
[7] LD XV, 396-7. Bowden was zijn oudste Oxfordvriend.
[8] MW 2-3.
[9] LD III, 172

Zo zijn ook de gevoelens waarmee de mensen terugblikken op hun kinderjaren,
wanneer een of ander voorval ze weer levendig voor de geest brengt.
Een of ander teken of overblijfsel uit die verre tijd,
een of andere plaats, boek, woord, geur of klank,
leidt hen in de herinnering terug naar die eerste jaren
toen zij nog in 's Heren leerschool zaten,
en dán zien zij,
wat zij niet konden weten op het ogenblik zélf,
dat Gods aanwezigheid hen constant begeleidde
en hun rust gaf.
Ja, zelfs nú zijn zij misschien nog niet in staat
om te onderscheiden
wat het eigenlijk was
dat die tijd zo vol glans en glorie deed zijn.
Zij zijn vol tederheid en genegenheid
als zij aan die eerste jaren terugdenken,
maar zij weten niet waarom.
Zij menen dat het die jaren zélf zijn die deze hunkering verklaren,
terwijl wát hen aantrekt de presentie van God is die,
zoals zij nú zien,
hen toén overschaduwde.
Zij menen dat zij heimwee hebben naar het verleden,
terwijl zij slechts hunkeren naar de toekomst.
Het is niet zo dat zij opnieuw kinderen zouden willen zijn,
maar engelen die God zien;
zij zouden onsterfelijke wezens willen zijn,
bekranst met amarant,
gekleed in het wit,
en met een palm in de hand,
vóór de troon van God.[10]

Het kind Newman moet een heel aparte gevoeligheid gehad hebben voor het onzichtbare, voor de 'engelen die God zien', voor de goddelijke presentie in een paradijs, - wat nog bevestigd wordt door de eerste bladzijde van de latere Apologia. Hieruit blijkt dat de onzichtbare wereld voor hem zó reëel was dat hij zelfs aan de realiteit van onze stoffelijke wereld begon te twijfelen. De volgende regels verwierven later in Engeleand ruime bekendheid:

> Ik wenste steeds maar dat de Duizend-en-één-nachtverhalen waar zouden zijn. Mijn verbeelding hield zich voortdurend bezig met ongekende invloeden, magische krachten en talismans... Ik dacht dat het leven misschien een droom was, of ik een Engel, en heel deze wereld een illusie, waarbij mijn mede-engelen volgens een speels bedacht plan zich voor mij verborgen hielden en mij bedrogen met de schijn van een stoffelijke wereld.[11]

Een ongetwijfeld merkwaardige ervaring is dit voor een kind, maar - op een ruimer menselijk vlak gezien - dan toch weer niet zó ongewoon. Men denke maar aan de vele Indische filosofieën voor wie deze 'verbeelding' een vanzelfsprekend feit is, en, dichter bij ons, aan een zeer groot filosoof als Plato, voor wie de onzichtbare wereld (van de Ideeën) de enige echte, eeuwige - want niet aan verandering onderhevige - werkelijkheid was. Wat de jonge John Henry als kind te midden van al zijn speelse imaginaties diep aanvoelde was een wereld achter de sluier of het gordijn (beyond the veil) van déze wereld, zoals hij herhaaldelijk in zijn preken en brieven zal zeggen. Misschien heeft ieder kind zoiets op zijn manier, maar de kleine John dan op uitzonderlijke wijze, daarin bevestigd door de paradijselijke ervaring van Ham en de gelukkige sfeer in de schoot van zijn familie.

Uit recente studies[12] is gebleken dat in de Newmanfamilie de grootmoeder langs vaderskant, Elisabeth Newman, en in mindere mate haar dochter, ook een Elisabeth ('tante Betsy'), een grote religieuze invloed hebben uitgeoefend op de jonge John Henry. Deze was - zoals we reeds gehoord hebben - de oudste van zes kinderen, waarvan de vijf op hem volgende waren: Charles (°1802) die zou eindigen als atheïst, een waar tegenbeeld van zijn broer-kardinaal; Harriett (°1803) die haar oudste broer sedert diens bekering nooit meer heeft teruggezien; Francis

[10] PS IV, 262-3.
[11] Apol 2.
[12] Cf. Capps Donald, 'A Biographical Footnote to Newman's 'Lead, kindly Light' in *Church History*, 41 (1972), pp.480-82. Wat volgt ontleen ik aan Vaiss, 9-10. Fulham ligt aan de Theems in Londen.

(°1805), de enige die John Henry overleefde en toen nog een roddelboek tegen hem schreef; Jemima (°1808), de confidente met wie hij een prachtige correspondentie onderhield tijdens de cruciale jaren vóór zijn bekering; en ten slotte Mary (°1809), de jonggestorven lievelingszus wier sterfdatum hij levenslang zou in ere houden.

Wat nu de invloed van die grootmoeder betreft, haar oudste kleinkind schijnt lange periodes van zijn eerste jaren te hebben doorgebracht in haar woning te Fulham. Ook te Ham waren zij vaak samen. Dit was veelal het geval bij de geboorte van een broertje of zusje van John. Er zijn aanduidingen dat b.v. bij de geboorte van Francis en Jemima de oudste jongen bij zijn grootmoeder verbleef. Deze nu was een in-vrome vrouw op wier schoot hij de verhalen uit de bijbel en de lessen van de catechismus leerde. Later zal hij zich die eerste godsdienstige invloeden met dankbaarheid gedenken. Zo schrijft hij in zijn dagboek op het ogenblik dat hij in 1826 zijn tutorfuncties in Oxford gaat op zich nemen:

> En nu, Heer, treed ik het pas begonnen jaar in met nieuwe opdrachten. Moge ik ze aanvangen in de kracht van Christus, er mij aan herinnerende dat ik een dienaar van God ben, met als taak het evangelie te prediken... Moge God met mij zijn, overeenkomstig het gebed van mijn dierbare grootmoeder, 'zoals Hij was met Jozef', en dat ik de vrucht van mijn arbeid moge zien.[13]

Welnu, we bezitten nog een brief van de grootmoeder, kort vóór Johns eerste bekering geschreven op 20 april 1816, waarin zij schrijft:

> Ik besluit met een gebed dat de almachtige God met jou moge zijn zoals Hij het was met Jozef: zo zul je de vrede van het hart bezitten die de wereld niet geven of ontnemen kan. Dit is het gebed, lieve John, van je genegen grootmoeder, Elisabeth Newman.[14]

'Zoals Hij het was met Jozef' - de uitdrukking van de 83-jarige is dezelfde en verwijst naar de bijbel.

Professor Capps gaat zelfs zover te stellen dat Johns grootmoeder in het hart van het kind een grotere plaats innam dan de eigen moeder met wie de relaties soms gespannen waren. Niet alleen verbleef John lange tijd bij zijn oma, maar uit alles blijkt dat hij (met zijn broer Francis) een voorkeursliefde van harentwege genoot. Er is een gedicht, tot Francis gericht op dezes 21e verjaardag, waarin we b.v. versregels vinden als de volgende:

> Mijn broer, het is geen recente band
> die onze levens aan elkander bindt in eenzelfde bestemming:
> het is een sterke koord, gevlochten
> sedert onze prilste kinderjaren.
> Zij is het werk van haar die in haar liefdevolle hart
> ons een uitverkoren plaats had geschonken, waar zij ons in haar heilige liefde omsloot.
> Zij schonk haar genegenheid aan ons allen,
> en beminde ons alle zes;
> maar toch reserveerde zij haar hoogste gunst
> aan de twee die zij zo vlug had onderscheiden.[15]

Een houding van speciale genegenheid in een sfeer van 'heilige liefde' jegens de beide kleinkinderen in wie zij iets speciaals had 'onderscheiden': een speciale openheid voor het hogere, het goddelijke, zoals uit de sfeer van het hele gedicht blijkt. In deze verzen wordt de vrouw vereerd in wie de adem is van een 'evangelical', van een zeer vrome, inwendig-levende christin (over de 'evangelicals' meer in het volgende hoofdstuk) - een adem, een geest, die reeds het werk en de beïnvloeding voorbereidt van de Rev. Walter Mayers, aan wie de jonge Newman zijn 'eerste bekering' te danken had. Ten overvloede citeren wij nog een dagboeknotitie s.d. zaterdag 28 mei 1825, opgetekend na Oma's dood en uitvaart: 'Gisteravond teruggekeerd... Ik ben mijn laatste droevige plichten gaan vervullen jegens mijn allerliefste grootmoeder, die verleden zondagmorgen gestorven is, heel plotseling (zij was 92). Gij, Heer, hebt haar tot mijn vroegste weldoenster gemaakt; hoe ze mij beminde!'[16] Soortgelijke spontane uitingen van een diepmenselijke, maar ook diepreligieuze liefde jegens zijn eigen moeder vinden we bij Newman nergens. Haar godsdienst was veeleer een conventionele, hoewel toch ook niet onechte aangelegenheid.

[13] AW 209.
[14] LD I, 19
[15] VVO 5,6.
[16] AW 205.

In het begin van zijn Apologia noteert Newman: 'Van kindsbeen af heeft men mij geleerd een groot behagen te scheppen in het lezen van de bijbel, maar ik had geen vaste religieuze overtuigingen tot ik 15 was. Vanzelfsprekend had ik een volmaakte kennis van de catechismus'.[17]

Wij weten nu wie die 'men' is in de eerste zin. Bij de grootmoeder mag ook 'tante Betsy' genoemd worden, de dochter die met haar oude moeder samenwoonde. Uit deze aantekening blijkt ook dat Newman niet zomaar een voorbijgaande, vlug na de kindertijd verdwijnende belangstelling had voor de bijbel, die zich beperkte tot verhaaltjes-aanhoren en plaatjes-bekijken. De kleine John schepte behagen (delight) in het heilige boek, en wel groot behagen. Niet alleen luisterde en keek hij, maar hij las erin. En dit zou zo blijven tot hij grote en oude John geworden was. De 'great delight' kunnen we nog navoelen in de latere beroemde preken van de vicar (pastoor) van de universitaire St. Mary's-kerk te Oxford in de dertiger jaren. Als hij het over bepaalde figuren uit het Oude Testament heeft, dan voel je het grote kinderlijke behagen nog natrillen. Bij alle objectiviteit in de verhaalwijze - óók een newmaniaanse eigenschap - speurt men toch altijd een soort sym-pathie of mee-leven, meer nog: een zich in-leven, een em-pathie in die verre figuren uit het verhaal, die echter voor hem levende mensen zijn in wie hij zichzelf kon herkennen. Neem b.v. de vijf eerste preken van het derde volume 'Parochial Sermons',[18] waarin figuren als Abraham, Saul, David e.a. worden behandeld, - daaruit blijkt dat de vicar ze 'met groot behagen' heeft om- en omgewoeld in zijn geest tot hij de hun kenmerkende 'Gestalt' had gevonden. Dit geldt vooral voor de geniale analyse van Balaäm (Bileam) - vooraan in het vierde volume -,[19] aan wie de bekende Engelse romancière Muriel Spark een paar mooie bladzijden gewijd heeft.[20] Het karakteristieke in deze man, zegt de predikant, is zijn 'obedience without love' (gehoorzaamheid zonder liefde). Hij gehoorzaamt wel God, maar als aan 'een puur systeem, een wet, een naam, een religie, een principe, - niet als aan een Persoon, een levende, alerte, aanwezige, prompt en krachtig handelende Oog en Arm.[21] Hoe raak ingeleefd, hoe precies verwoord, - en hoe actueel! In het vijfde volume is er een preek waarin hij peilt naar de distinctieve trek van Jakobs karakter, die hij ontdekt in diens dankbaarheid, - en men voelt het 'great delight' waarmee de prediker zichzelf ontdekt in die verre oudtestamentische figuur:

> Zoals er talloze bloemen zijn op de aarde, allemaal wel bloemen en gelijk aan elkaar, en alle ontspringend aan dezelfde aarde en gevoed door dezelfde lucht en dauw, en geen zonder schoonheid; en zoals dan toch sommige van deze bloemen mooier zijn dan de andere, en onder die mooie sommige meer uitmunten in kleur, andere in geur, weer andere in lijn en vorm; en zoals er onder die geurige dan zijn die zulk een volmaakt en bijzonder parfum verspreiden dat we niet zouden weten hoe ze met elkaar te vergelijken of te zeggen wie van hen het fijnste ruikt; - zo is het ook met zielen die gevuld en gevoed worden door de verborgen genade van God.[22]

Het is alsof we in de tuin van Ham zijn waar Mrs. Newman haar bloemen plantte tegen de zachtkleurige stenen muur. Newman spreekt dan over de stoere Abraham met zijn vast en energiek geloof. Maar Jakob is anders. Abraham keek steeds vooruit in hoop, Jakob achteruit in herinnering - en hier landt Newman aan ... bij zichzelf (hij zegt het bijna uitdrukkelijk: 'We feel Jacob to be more like ourselves...') :

> Abraham was een held, Jakob een gewoon man 'verblijvend in tenten'. Jakob schijnt te hebben gehad een vriendelijke, tedere, liefdevolle, schuchtere geest - licht beangstigd en opgeschrikt... Abraham noch Jakob hielden van de wereld, maar Abraham vreesde haar niet, voélde haar niet. Jakob voélde ze, en rilde als werd hij gewond... Het was zijn geluk, niet vóór zich uit te kijken in hoop, maar naar achteren in herinnering aan alle gunsten die God hem had geschonken... Hij telde de jaren, herinnerde zich de seizoenen, hield de belangrijke datums bij - hij droeg heel zijn geschiedenis in zijn hart en heel zijn leven in zijn hand...

(hoe newmaniaans dit laatste, zoals zal blijken uit heel deze biografie!)

> Laten wij zo ook verwijlen bij verleden tijden en seizoenen , tijden van verdriet , tijden van vreugde, tijden van beproeving, tijden van verkwikking... God heeft ons niet voor niets gemaakt; Hij heeft ons reeds zo ver geleid om ons nóg verder te leiden, om ons naar ons einddoel te leiden...[23]

---

[17] Apol 1.
[18] PS III, 1-76.
[19] PS IV, 18-36.
[20] In haar 'Foreword' op: Blehl V.F.sj, *Realizations*, London, 1964, pp. VI-VII.
[21] PS IV, 31.
[22] PS V, 76-77.
[23] Ibid., 79-80.

Reeds heel Newman, en inzonderheid zijn bekend gedicht 'Leid mij, vriendelijk Licht', schuilt in deze Jakob-meditatie, maar die Jakob-meditatie zelf wortelt in die kinderlijke catechese van zijn oma en de vele uren die het kind besteedde aan het 'lezen van de bijbel... met groot behagen'.

Bij zijn moeder vond de jonge John niet diezelfde innige onderwijzing en warmte, en nog minder bij zijn vader. Over deze laatste spreekt hij maar weinig, er schijnen geen bijzonder intieme relaties tussen hen te hebben bestaan. Het enige belangrijke wat de zoon aan zijn vader te danken had was een grote liefde tot de muziek - een liefde die trouwens in de familie zat. Thomas Mozley, die later Newmans schoonbroer zou worden, bericht ons dat zijn schoonvader 'een overgeërfde smaak voor muziek bezat, van welke kunst hij een praktische en wetenschappelijke kennis bezat'.[24] Deze muziek zal een markante rol spelen in het leven van John junior: hij kon zijn tranen niet bedwingen bij het beluisteren van Beethoven,[25] en in een plechtige preek voor de Oxfordse universiteit liet hij zich zelfs ontvallen dat de muziek en haar klanken voor hem een soort revelatie waren van de onzichtbare wereld:

> deze vreemde hunkeringen naar wij weten niet wat, deze schroomvolle indrukken van wij weten niet vanwaar, zijn ergens ontsnapt uit een hogere sfeer; zij zijn de uitstortingen van een eeuwige harmonie, ons bemiddeld door het medium van geschapen klank; zij zijn de echo's van ons Vaderhuis; zij zijn de stem der Engelen, het Magnificat der heiligen, of de levende wetten van Gods bestuur en Gods eigenschappen; ergens zijn zij iets, meer dan zichzelf, niet te omvademen en niet uit te spreken...[26]

Al deze dingen waren zij zeker niet voor de nuchtere bankier die John senior was en die van de muziek een veeleer 'praktische en wetenschappelijke kennis bezat'. Waarschijnlijk aanvaardde hij wel, zoals de meeste, ook ontwikkelde Engelsen van zijn tijd, op grond van de bijbel en de traditie dat er zo'n onzichtbare wereld bestond, maar er wordt ons meegedeeld dat hij zijn Shakespeare stelde boven zijn bijbel. Hij was dus een gecultiveerd man, die zich ook persoonlijk bezighield met de culturele opvoeding van zijn kroost. Hij was ook lid van de Loge, maar we moeten wel bedenken dat de Engelse Loge lang niet zo militant-antiklerikaal was als de 'Grand Orient' van Frankrijk. In die Vrijmetselarij, zo wordt ons bericht, bekleedde de bankier een hoge plaats. Hij schijnt een gematigde, 'respectabele' 'bon vivant' geweest te zijn die hield van amusement en goed eten: hij was lid van de zogenaamde 'Beefsteak Club' waartoe ook de Prins van Wales behoorde. Op geregelde tijden kwamen de leden van deze Club bijeen om zich te verzadigen aan

> geweldige biefstukken, sissend in tinnen schotels, gegarneerd met gebakken patatjes, Spaanse uitjes, beetwortel en sjalot, gevolgd door één enkele gang van kaas met toastjes, waarbij donker bier gedronken werd uit tinnen kroezen, maar ook wel een whiskygrog met suiker, of punch.[27]

Het doet zowaar aan Pallieter denken, - alleen was diens lijst van gangen veel langer! Mister Newman hield ook van theater, van bals en van het mondaine leven in het algemeen. Volgens Father Blehl sj was hij zeker geen strenge 'evangelical'. Van bals en mondaniteit vin je bij Newman junior zelfs niet een zweem van een spoor, maar theaterspel heeft hem altijd aangetrokken. En zoals zijn vader hield hij veel van de onsterfelijke Shakespeare, die hij later in zijn 'Idea of a University' zal roemen om zijn 'lavish richness of style' (kwistige rijkdom van stijl).[28] Van temperament was Newmans vader driftig, opgewonden, soms wat despotisch, maar die buien waren niet van lange duur: in de grond was hij goed en genereus . Zijn geest was die van een vrijdenker, ruim en liberaal van opvatting, en zo was hij ook in de opvoeding van zijn oudste. Hij bewonderde diens knappe verstand en wilde hem de beste opleiding schenken. Hij liet hem lezen wat hij wilde, zelfs dingen die het met het christelijk geloof niet zo nauw namen, verzen van Voltaire b.v. die de onsterfelijkheid van de ziel in twijfel trokken, of pamfletten van de Engelsman Tom Paine die bepaalde passages uit het Oude Testament zeer kritisch beoordeelden.[29] Vader Newman uitte soms ook een eigenaardige verzuchting waarin hij de wens uitsprak dat in de dingen des levens ook de duivel zijn bekomst moest krijgen: 'give the devil his due!' zei hij dan![30] Met die nogal sceptische, vrijzinnige houding voor ogen is het te verwachten dat hij alle 'enthusiasm' in de godsdienst, alle religieuze en wettische overdrijving veroordeelde en er zijn kroost tegen waarschuwde. Met name was dit een paar keren het geval met John, soms ook met Francis, die allebei tot de groep van de 'evangelicals' waren toegetreden. Beide zonen interpreteerden het bijbelse gebod van de sabbatrust nogal streng, en op een dag - uit Newmans dagboek weten we dat het op 30 september 1821 was, een zondag, - gebeurde het dat Francis t.o.v. zijn vader weigerde een brief over te schrijven.

---

[24] Barry, 9.
[25] LD XXII, 9. Bij het spelen van Beethovens kwartetten 'schreide hij van genot.'
[26] US 346-7.
[27] Sean O'Faolain, *Newman's Way*, London, 1952, p. 30.
[28] Blehl 1; Idea, 282.
[29] Apol 3.
[30] GF 21.

De vader vroeg John uit zijn kamer te komen en te antwoorden op de vraag of hij het een zonde achtte 's zondags een brief te schrijven. Waarop John de zijde van zijn jongere broer koos. Een geweldige scène moet daarop gevolgd zijn, die dan toch weer niet zo lang duurde, want reeds de volgende dag vinden we na bovenstaand verhaal de notitie:

> Okt. l. maandag. Mijn vader heeft zich met ons verzoend. Overdenkende dat hij ten diepste overtuigd was van de juistheid van zijn opvattingen over onze blijkbare ongehoorzaamheid, de schijnbare dwaasheid van onze opinies en de wijze waarop hij van alle kanten door wereldse zorgen wordt geplaagd, acht ik zijn vergiffenis een voorbeeld van buitengewoon treffende oprechtheid, verdraagzaamheid en edelmoedigheid.[31]

Vader Newman wist dus ook wat christelijke vergevingsgezindheid was, en zijn oudste wist hem daarom zeer te bewonderen. Trouwens, een , 'vrijdenker' was toen nog minstens een deïst, in vele gevallen zelfs een kerkganger. De godsdienst van de Newmans bestond nog altijd uit een dubbele kerkgang 's zondags, eerbied voor het officieel-kerkelijke Prayer Book, dagelijkse bijbellezing en psalmgebed![32] Een soortgelijke religieuze praktijk zou velen in onze tijd als 'sterk overdreven', zelfs 'kwezelachtig' voorkomen. In het begin van de 19e eeuw was dat 'gematigde kerksheid', 'middelmatig, tolerant protestantisme', dat blijkbaar kon samengaan met veel liberalisme en kritiek op de Kerk. Het is dus niet verwonderlijk dat ondanks al zijn 'Freigeisterei' de in 1824 stervende vader aan zijn zoon diaken vroeg hem uit de King James Bible een hoofdstuk uit de profeet Jesaja voor te lezen.[33]

Die cultus van de zestiende-eeuwse King James Bible in zijn Authorised Version - dat meesterwerk van poëtische vertaalkunst! - was toen in de gematigd-kerkelijke anglicaanse families overal verspreid. Zijn sacraal-statige, harmonische, bevlogen cadansen moeten reeds op het kind Newman een onuitwisbare indruk hebben gemaakt. De stijl van de latere predikant is vol van de hoge wijding die de Authorised Version doordrenkt. Henry Wilberforce, een van Newmans intimi te Oxford, dacht na meer dan 40 jaar nog met ontroering terug aan de klank van zijns meesters stem bij het voorlezen van de woorden: 'Oh magnify the Lord our God and worship Him upon His holy hill - for the Lord our God is holy (O verhef de Heer onze God en vereer Hem op Zijn heilige heuvel - want de Heer onze God is heilig)'.[34]

Mrs. Newman, de moeder, was een fijnere, ietwat meer gecultiveerde, ook vromere figuur dan haar echtgenoot. We zeiden reeds dat zij afstamde van een calvinistische hugenotenfamilie die in de 17e eeuw omwille van haar geloof Frankrijk had moeten verlaten. Dat strenge calvinisme van de toenmalige Fourdriniers was intussen sterk gemilderd en afgezwakt tot een weliswaar vroom, maar conventioneel en weinig dogmatisch christendom. Uit haar stijlvolle, ietwat ceremonieuze brieven blijkt een grote bewondering voor haar Johns diepe geestelijke inzicht in de geheimen van het geloof,[35] en het is duidelijk dat zij met moederlijke trots opkijkt naar die geleerde en geestelijk zo hoogstaande zoon naar wiens 'sermons' de fine fleur van Oxford zo graag komt luisteren. Zij en haar twee dochters, Harriett en Jemima, zijn hem dan ook een kostbare hulp geweest in zijn pastorale arbeid te Littlemore, een parochie die afhing van de universitaire St. Mary's-parochie. Pas op het einde van haar leven - zij stierf in 1836 - begon zij duidelijk en met tegenzin te merken in welke richting de religieuze ideeën van haar zoon evolueerden, waarna ze zich van hem en zijn vrienden distantieerde, zoals we later zullen zien.

Maar zover zijn we nog niet. In zijn kinderjaren was John steeds de geprefereerde oudste van Mrs. Newman. Zij verafgoodde hem bijna, zegt een biograaf. In een brief noemde zij hem 'haar troost en vreugde ten allen tijde (at all times)'. Zij wilde van hem iets groots maken, en daar zij niet alleen fijn, maar ook wilskrachtig was, zou zij hem eens volledig naar haar hand zetten en hem doen beantwoorden aan haar hoge verwachtingspatroon. Hij moest volmaakt zijn, welgemanierd en wilskrachtig, reeds een kleine gentleman. En een gentleman is hij geworden - niemand in Engeland heeft over de 'gentleman' geschreven zoals hij. Wat de wilskracht betreft, is er een typische anekdote overgeleverd, die de opvoedingsmanier van de jonge moeder perfect illustreert. Eens bood het manneke heftige weerstand tegen de bevelen van zijn mamma, en een intense strijd volgde die Mrs. Newman natuurlijk gemakkelijk won. 'Je ziet, hé, John', zei ze triomfantelijk, 'dat je je zin niet gekregen hebt, hé?' 'Nee', moest het hijgende ventje toegeven, 'maar ik heb heel hard geprobeerd (but I tried very hard)'.[36]

Een andere anekdote uit zijn jonge jaren is reeds revelerend voor zijn latere wijze van argumenteren over de grondslagen van het geloof. Als volwassen man las hij eens een verhaal dat hem diep trof als was het zijn eigen ervaring geweest als kind. Het verhaal ging over een jongetje van vier jaar dat een schildpad ziet en met een stok in de hand het dier wil doodslaan. Opeens voelt het iets indrukwekkends in zijn gemoed dat zijn arm tegenhoudt. Het

[31] AW 176.
[32] MW 13.
[33] AW 203.
[34] In 'Dublin Review' (New Series), nr XXIV, Apr. 1869, p. 326.
[35] MW 110.
[36] GF 23-24.

baasje rent naar zijn moeder en vraagt haar waarom het niet kan toeslaan. De moeder antwoordt: 'Sommige mensen noemen dat het geweten.'[37] Het geweten spreekt met absolute kracht, het is de echo van een stem die het geloof in God reëel maakt.

Alles wijst erop dat het kind Newman 'in het huis zijns vaders' een zeer gelukkige tijd heeft gekend, en hetzelfde mag gezegd worden van zijn broers en zusters. Mrs. Newman verstond de kunst, niet alleen om haar huisgezin met wilskracht en discipline te besturen, maar ook om er een zeker cultureel niveau in aan te brengen dat overeenkwam met haar verfijnde smaak en de muzikale behoeften van haar man. Op elf jaar, stel je voor! schreef de clevere Johnny reeds een satire op de toenmalige prins-regent alsook een drama waarin keizer Augustus optrad. Drie jaar later, in 1815, componeerde hij zowel de muziek als de woorden van een burleske opera. In hetzelfde jaar vervaardigde het pientere kereltje een 'Christmas play', dat zo goed in de smaak viel van zijn vader dat deze er een proloog voor schreef. Heel de familie werd aan het werk gezet: het vrouwelijke deel van de sibbe moest zorgen voor de kostuums, en ze kregen daarvoor ook een hoffelijk pluimpje-in-verzen van de allround schrijver, regisseur en algemene coördinator van de voorstelling, Johnny Newman:

> De vriendelijkste harten hebben de kostuums bedacht,
> de fijnste vingers er de plooien in gebracht.
> (The gentlest hearts the costumes have designed,
> the nimblest fingers have its folds combined.)[38]

Johnny wist zijn broers en oudste zusje Harriett enthousiast te maken voor zijn opera's, en tot oneindig vermaak en bewondering van de ouders werden al deze dingen thuis opgevoerd. De kinderen Newman, onder de bezielende leiding van de oudste, amuseerden zich zo kostelijk dat ze eigenlijk liever geen bezoek van 'vreemden' wensten die hun pret kwamen storen. Ligt daar misschien een diepere psychologische grond voor de schuchterheid van de latere John, de 'intense shyness' die hem belette, ook soms als volwassen religieus en overste van religieuzen, om in persoonlijk contact te treden met bepaalde mensen?

Op school

Als John Henry zeven is, wordt hij door zijn ouders naar een kostschool te Ealing bij Londen gezonden om er lager en middelbaar onderwijs te volgen. Dit pensionaat had iets van een privé-school in zoverre zij het eigendom was van een privé-persoon, nl. de Reverend George Nicholas, die gestudeerd had in het Oxfordse Wadham College. Maar het had ook de allures van een publieke school doordat het zich liet inspireren door de pedagogie van het beroemde Eton College, en doordat het een groot aantal pupillen telde, zeker een paar honderden. De school was aantrekkelijk: Mr. Nicholas had de reputatie een zó goed pedagoog te zijn dat zijn oud-leerlingen het meestal heel ver brachten in het latere leven. Toch beklaagde Newman er zich later over dat het klassieke talenonderwijs op de Ealing School niet zo voortreffelijk was als elders.[39]

George Huxley, de grootvader van de beroemde 'Brave New World'-auteur, behoorde toen tot de lerarenstaf van de school. Als Newman deze verlaat, zal Huxley hem een lovend briefje schrijven waarin hij zijn trots uitspreekt over het feit dat hij het instrument mocht zijn voor de voorbereiding van zijn leerling op de hogere studies. Hij roemt hem om zijn goed gedrag en zijn studieijver die geen moment gefaald heeft. Onder Johns medeleerlingen bevinden zich latere Lords, bisschoppen, kunstenaars, enz., en korte tijd na zijn weggaan van de school is zelfs de zoon van de president van de Verenigde Staten daar, Charles F. Adams.[40] Naast de klassieke vakken worden er ook dans- en muzieklessen gegeven, en elk jaar stond er een toneelvoorstelling op het programma.

Een kwalitatief hoogstaand onderwijs vond de jonge Newman daar dus, en het lijdt geen twijfel dat te Ealing het solide fundament werd gelegd van wat hij later zou worden als schrijver, spreker, mensenkenner en mensenleider. Ergens in een preek over Gods bijzondere voorzienigheid vernoemt hij als uiting daarvan b.v. de school waar men in zijn jeugd naartoe gezonden werd, en men kan er zeker van zijn dat hij toen aan Ealing heeft gedacht.[41]

Vader Newman beging echter de fout die menige vader van een veelbelovende spruit begaat: hij zond John junior te vroeg naar die school, zodat deze, nog een kind zijnde - een bijzonder schuchter kind - in een ruw milieu van reeds oudere boys terechtkwam waarvoor hij aanvankelijk in panische schrik terugdeinsde. Op een van de

[37] Z 18.
[38] MW 11.
[39] MW 3-4.
[40] SG 12.
[41] PS IV, 261.

eerste bezoekdagen, nadat de ouders Newman al vertrokken waren, vond dr. Nicholas hun oudste ergens, wenend, alleen. 'Waarom ga je niet bij de andere jongens in de grote speelzaal?' vroeg de goede man hem. 'O Mister, nee!' snikte het ventje, 'ze zullen me dan zo'n vreselijke dingen zeggen! Ik kan er niet aan doen dat ik ween!' 'Kom nou, Johnny', suste de headmaster, 'is het zó erg?' - 'Komt u maar 'ns mee, u zal 'ns wat horen, ziet u zélf maar 'ns!' - En waarlijk, hij was zo bang dat hij dr. Nicholas zelfs bij de hand greep en hem meetroonde. Het gevolg was natuurlijk dat bij hun binnentreden in de stampvolle speelzaal alle herrie en keet als bij toverslag verdwenen![42] Mrs. Newman vergeleek hem eens met zijn broer Francis, die zij 'adamant' noemde, 'hard als staal', 'maar jij', zei ze tegen John (hij was toen wel wat ouder), 'jij bent zo'n gevoelig iemand!' (you are such a sensitive being).[43] Moederogen zien scherp, maar toch zullen we zien dat die uitspraak moet worden gerelativeerd, of althans aangevuld. In John stak een leider die ook hard kon zijn, en met onverbiddelijke logica kon hij als polemicus een tegenstander tot in zijn geheimste recessen achtervolgen en kraken, zoals de arme Kingsley het in '64 zou ondervinden. Maar ruwheid, nee - ruwheid kende hij niet.

Wat zijn participatie in het schoolleven betreft, hij geeft zelf toe dat hij op gebied van spel en sport helemaal niet de bolleboos was die hij in het intellectuele wél bleek te zijn. Hij ging altijd liever lezen of schrijven of vergaderingen plannen dan aan sport doen. Op een vrije namiddag, als de anderen zich met hart en ziel overgaven aan hun soms ruwe jongensspelen, kon men Johnny Newman zien zitten in een open raam van de klas om een nieuw boek in één ruk uit te lezen. Anderzijds moet men hem toch ook niet zien als een onverbeterlijk kruidje-roer-me-niet dat zich arrogant afzonderde in een 'splendid isolation'. Hij ging met de anderen mee naar het zwembassin, nam dansles, leerde vioolspelen en biljarten. Hij hield van paardrijden in de toen nog meestal ongerepte natuur, en van roeien ook op de Theems. Eens, 15 jaar oud, wilde hij een roeitochtje maken rond het eiland Wight.[44]

Maar ja, zijn talenten lagen nu eenmaal elders, - op het intellectuele vlak. In zijn 'Autobiographical Memoir' citeert de oude man een uitspraak van dr. Nicholas dat 'geen jongen de verschillende klassen, van hoog tot laag, zo vlug had doorlopen als John Newman'. Hij voegt eraan toe dat hij in geen enkel opzicht een vroegrijpe knaap was, maar uit alles wat over die kostschooltijd is overgeleverd wordt het toch wat moeilijk om die uitspraak te geloven. Nauwelijks 9 jaar oud, begint hij al Ovidius te bestuderen,- een Latijnse dichter waar de besten bij ons slechts 3 à 4 jaar later mee aanvangen. Op zijn 10e jaar begint hij al verzen te schrijven, op zijn 11e leest en vertaalt hij reeds Homerus. Een van zijn versjes - in zijn dagboek - luidt als volgt:

Laurie one day	(Op een dag zei Laurie
To his brother did say	tot zijn broer:
I got a sack	ik heb hier een zak
Of the best tabac.	met de beste tabak).

Laurie was een van de leraren, blijkbaar een roker; John kon goed met hem opschieten. Dit dagboekje werd scrupuleus elke dag bijgehouden, al was het maar met één woord: 'hot' (heet weer) of 'ill' (ziek). Hij noteert dat hij naar de schaatsers is gaan kijken, met zijn vlieger heeft gespeeld, en - vrij vaak - dat hij dansles gehad heeft en is gaan baden (nergens vinden we het woord 'zwemmen'). Er zijn ook Latijnse notities, b.v. 'Maximo mihi est gaudio quod domi sum' (ik ben heel blij thuis te zijn). Hij weet blijkbaar al dat het eleganter en sierlijker Latijn is 'gaudio' van 'maximo' te scheiden.[45]

Hij was ook een groot lezer. In zijn jeugdjaren kwamen juist de boeken uit van Sir Walter Scott, de vader van de historische roman. Mrs. Newman las hem, nauwelijks 8 jaar oud, het beroemde 'Lay (lied) of the last Minstrel' voor, dat hem fascineerde. Hij verslond Scotts romans, 's morgens al, toen hij nog in zijn bed lag,[46] en de wereld die daarin opgeroepen werd, mag zijn eerste kennismaking met het katholicisme geweest zijn. Scott is hem steeds dierbaar gebleven, en zelf heeft hij zich in de vijftiger jaren aan het schrijven van een historische roman gewaagd, 'Callista' geheten, een bekeringsverhaal dat zich afspeelt in het Afrika van de 3e eeuw. Een van Newmans beste latere vrienden was James Hope-Scott, een advocaat die getrouwd was met de dochter van Walter Scott. Via deze vriend heeft Newman eens het genoegen gehad een aantal weken te mogen doorbrengen in het kasteel dat de beroemde auteur bewoonde.

Een dergelijke literatuurfan zal zich allicht ook zélf wel eens aan een bevlogen stukje poëzie of proza gaan wagen. We voelen dat reeds in de brieven van de jonge studax naar huis. Er zijn geestige exemplaren bij, zoals b.v. dit schalkse antwoord op een briefje van zijn 7 jaar oude zusje Jemima (s.d. 12/04/ 1815):

[42] MT I, 10-11.
[43] GF 29.
[44] AW 29; GF 28-29; MT I, 12-13.
[45] MW 4,5,7.
[46] MW 7. Over 'Callista' etc., zie verder.

Lieve Jemima, ik schrijf altijd heel graag naar jou om de volgende reden. Harriett vraagt altijd een brief om mee te lachen, wat helemaal niet past bij de waardigheid van mijn karakter. Maar jij, die zelf altijd zo buitengewoon, zo wonderlijk kalm bent, jij houdt van een serieus, kalm, bezadigd epistel. Maar er was één ding in je brief wat me erg ontgoochelde, nl. dit. Op het eind ervan schreef je: 'Wij allen zenden je onze hartelijke groeten samen met je toegenegen zuster, J.C. Newman'. Bijgevolg dacht ik heel natuurlijk dat jij naar mij werd gezonden, zoals je brief dit scheen te laten veronderstellen. En daar er een logge zware klomp van een of ander ding onderaan in het pak zat, besloot ik daaruit dat jij dat moest zijn, zodat ik vlug begon uit te pakken, om je (zo dacht ik) wat frisse lucht te geven waaraan je ongetwijfeld behoefte had. Welk was niet mijn verbazing toen na het uitpakken bleek dat die voornoemde zware klomp een cake bleek te zijn!...

Steeds, lieve Jemima,
je toegenegen broer, John.[47]

Wat Newmans buitenschoolse activiteiten betrof. zijn voorkeur ging toen al naar de muziek - een diepe liefde die hem zou bijblijven tot het einde zijner dagen. We weten alleen maar dat hij boven alle componisten Beethoven verkoos die hij, om zijn muziekleraar te plagen, 'de Hollander' (the Dutchman!) noemde vanwege de 'van' vóór zijn naam. Zijn latere schoonbroer, Thomas Mozley, placht te zeggen dat, 'indien Newman geen Doctor van de Kerk geworden was, hij een Paganini zou zijn geweest'.[48]

Verder speelde hij ook graag toneel. Ieder jaar werd in de Ealing School een Latijns blijspel opgevoerd, en John was steeds van de partij. In 1813 was hij Hegio in de 'Phormio' van Terentius (195?-159 v.C.), in 1814 Pythias, een vrouw, in 'Eunuchus' (een toneelstuk dat Newman later toch meende te moeten 'expurgeren' voor leerlingengebruik!), in 1815 was hij Syrus in 'Adelphoi' (De Broeders), in 1816 Davus in 'Andria' (Het meisje uit Andros).[49] In zijn later door hem gestichte middelbare school te Birmingham, zou hij ook vaak Terentius laten spelen, voor de kostuums zorgen en nu en dan eens voordoen hoe een rol moest worden gebracht. In zijn jeugdjournaaltje noteerde hij met genoegen de repetities (soms in tegenwoordigheid van de makkers) en het succes van het spel ('Grand night!' b.v.). In zijn nalatenschap bevonden zich nog de affiches voor deze spelen alsook een geestig retorisch gedicht, opgesteld door hemzelf en een medespeler:

Zoet is 't bericht verkondigend dat de jeugd
in bed mag blijven ligge'in eer en deugd;
zoet is december 1 en juni 1,
want dan komt de vakantie d'ran meteen;
zoet is het uur dat meldt wie kapitein
van onze dichtbevolkte school mag zijn.
Maar ong'meen zoeter is de blijde dag
dat 't schoolvolk hier 'n toneelspel spelen mag.

(Sweet is the notice that proclaims that all
May lie in bed until a later call;
Sweet is December first and first of June
That shows the holidays are coming soon;
Sweet is the hour that hails the incipient rule
Of the new captain of our numerous school.
But far more dear the glad auspicious day
The doctor tells us we may have a play.) = dr. Nicholas[50]

Er waren ook 'welsprekendheidtornooien' op school waaraan John Henry deelnam in 1813. In de reconstructie van een Lagerhuisdebat, dat in 1734 gevoerd werd tussen de conservatieve Tories en de liberale Whigs, verdedigde hij als Wyndham, de grote Tory van toen, zijn partij tegen de leider van de Whigs, Walpole, volgens de jonge spreker een corrupte politieker.[51] Hij schijnt dat met brio gedaan te hebben, - zo schuchter was hij dan ook weer niet. Op 12-jarige leeftijd kon hij blijkbaar al vinnig polemiseren. Drie jaar verschenen de gebroeders Newman alle drie op het podium voor een dergelijke rollenspeech.

Was de oudste Newman dan al geen leider op de speelvelden van Ealing School, des te meer liet hij zijn invloed gelden op het intellectuele vlak, met name op dat van de schooljournalistiek. In 1815 stichtte hij een tijdschrift dat hij afkeek van Addisons beroemde 'Spectator', en noemde het 'The Spy' (de spion - ongelukkige of

[47] MW 10.
[48] MW 11.
[49] SG 12.
[50] MW 8.
[51] Ibidem.

welbewuste vertaling van 'Spectator'). Toen na drie nummers 'spioneren' nog geen spoor van oppositie, nog geen enkele 'letter to the editor' was binnengekomen, richtte de 'editor' in het geheim een tegenblad op dat hij de naam 'The Anti-Spy' gaf. De kleine machiavellist wilde blijkbaar wat leven in de brouwerij brengen, met hemzelf als gnuivende toeschouwer en roet-in-het-eten-gooier op de achtergrond. Een 'Spy-Club' werd boven de doopvont geheven: de leden verplichtten zich tot een wekelijkse vergadering omheen de vier pagina's tellende 'Spy'. Deze 'Spy' dwaalde doorheen de school en nam een 'quiz' af van zowat iedereen. Charles Newman, ietwat jonger dan zijn broer, was er lid van; Francis was nog te jong. Leden waren ook de drie zonen van een Amerikaanse president, John Quincy Adams. Deze drie hadden bovendien nog een eigen blad, 'The Portfolio' (portefeuille), dat 20 nummers haalde; in één ervan verscheen een bijdrage van de president zelf. Wat Newmans bladen betreft, er werden 30 nummers van 'The Spy' gepubliceerd, en 27 van 'The Anti-Spy'. In 1816 stichtte Newman nog een ander tijdschrift dat 'The Beholder' heette - een betere vertaling van 'The Spectator': het haalde 40 nummers en 160 octavobladzijden met kleine letter!. Waar bracht dat duiveltje van een John Henry de tijd op en de energie om dat alles te presteren? Wel zal hij later mogen getuigen van zijn toenmalige 'passion for scribbling', zijn schrijvelaarpassie, die hem eigenlijk altijd zal bijblijven...[52]

Er gebeurde toen nog iets anders dat, althans volgens de twee later van het geloof afgevallen broers, ook in de toekomst zou blijven. Francis, de enige die zijn beroemde broer zou overleven, schreef na dezes dood nog een vrij onsympathiek boek over de pas overleden kardinaal. Geleidelijk lekte het uit, vertelt hij, dat de jonge John Henry een soort grote Orde gesticht had waarvan dié jongens lid waren welke wekelijks mét hem het 'Spy'-blad zouden lezen in het leslokaal van de leraar Frans. Charles behoorde tot dit selecte groepje en vertelde Francis dat er graden waren in die Orde (drie, naar het schijnt), met een ander kleurlintje voor elke graad; en de Orde had ook een Grootmeester. Die Grootmeester, zei Charles lichtelijk-venijnig, was natuurlijk John Henry himself. Het lek bewerkte dat het 'profanum vulgus' de klas binnenstormde, de man-van-wacht uitschakelde, alle papieren overmeesterde en de lintjes afrukte. Einde 'Spy' natuurlijk. Ziehier de niet-malse commentaar van Francis in zijn boek van 1891 (75 jaar later!):

> Dertig jaar later, toen John overging tot de Kerk van Rome, schreef of zei mijn broer Charles mij dat dit wel te verwachten was geweest (...) na alles wat indertijd in Ealing was voorgevallen. Want het was evident dat John de Grootmeester moést worden van een of andere Orde; het is echter alleen in Rome dat men de nodige investituur verkrijgt om een dergelijke functie te bekleden.

Misschien dachten zij aan de genegenheid van hun broer voor de jezuïeten (zegt een moderne biograaf, Gilley), maar men kan ook denken aan die eigenaardige macht die John bezat om - zonder dat hijzelf daar opzettelijk iets voor deed - vrienden te winnen en leerlingen te werven.[53]

In het archief van de Birmingham Oratory wordt nog een kaft bewaard met een gekleurde cartoon, getekend door 'onze vijand Daniël'. Een aantal rond een tafel zittende jongelui van om-en-om de 15 jaar worden erin afgebeeld, aandachtig luisterend naar de heftige speech van een rechtopstaande dominerende figuur met een uitgesproken scherpe neus, - duidelijk de jonge Newman die men ooit wel eens (o.a. vanwege die neus) als van joden afstammend heeft beschouwd. (Deze theorie wordt nu door geen enkele Newmankenner meer aanvaard). Je ziet duidelijk het kruis van zijn grootmeesterschap op zijn borst, en bijzonder treffend is zijn doordringend oog, gericht op een nummer van 'The Sky'. Hij is blijkbaar een vlammende diatribe aan het afsteken tegen bepaalde mistoestanden, en al de 'Monitorial Spies', onder wie 'Mr. Th., Secretary to <The Spy>' en 'his brother', luisteren met open mond naar de gloedvolle toespraak van hun Grootmeester.[54] Hier is reeds in kiem aanwezig de Oxfordleider, de fulminerende predikant, de man die zijn 'blots' (klappen) uitdeelde aan Kingsley, de eerlijke verdediger van de leken tegenover bisdom en Vaticaan. 'Het kind is de vader van de man'.

Familiecrisis

De economische crisis die op het einde van de napoleontische oorlogen volgde, trof vele kleine banken, onder hen ook John Newmans bank - Ramsbottom, Newman en Ramsbottom - die zich genoodzaakt zag al haar betalingen te staken op 8 maart 1816. Ramsbottom senior verschool zich eerst in zijn huis, deed daarna niets om de ramp af te wenden, maar John Newman en de jongere Ramsbottom deden alles wat mogelijk was om binnen de maand hun klanten volledig terug te betalen, iets waar zij gelukkig in slaagden. Later zal Newman met fierheid die

[52] MW 8-9; SG 12.
[53] Newman Francis, *Contributions chiefly to the Early History of the late Cardinal Newman*, London 1891, pp. 4-5. Gilley spreekt over Newmans 'Jesuitical proclivities' in zijn boek, p. 12.
[54] Het cartoon is gepubliceerd in MW, rechts van p. 14.

vaderlijke daad van rechtvaardigheid vermelden.[55] De bank ging dus niet bankroet, maar de tot dan toe welstellende familie Newman moest wel op een bescheidener voet (nog geen armoede!) gaan leven, zeker nu de vader stilaan de 50 naderde. De drie meisjes werden naar de grootmoeder en tante Betsy gebracht te Norwood, waar de Newmans een landhuis met annex een boerderij bezaten: Vine Cottage, Knight's Hill Green. Dit was wel geen paradijs zoals Ham, maar nog altijd een behoorlijk aangenaam verblijf. De jongens bleven in Ealing, en Mrs. Newman schikte het zo dat ze zo dicht mogelijk bij haar man bleef om de van nature ietwat onstabiele, maar toch moedige en integere John Newman in diens moeilijke situatie met raad en daad bij te staan.

Deze situatie maakte het vlug duidelijk dat het fijne huis in de Southampton Street, hartje Londen, moest worden verhuurd en Norwood verkocht. Er was echter een uitweg. De bank van John Newman had nauwe banden met een zekere Windsor Bank, die een stokerij en een brouwerij bezat. Dank zij de hulp van enkele echte vrienden kon Mister Newman de gérant worden van de brouwerij, die gelegen was te Alton, een kleine stad in Hampshire. Hierheen verhuisde dan de gehele familie op 30 oktober 1816. Uit de brieven kan men opmaken met welk een zorgvuldigheid deze verhuis door Mrs. Newman werd voorbereid. Aan alles heeft ze gedacht: aan de reisroute, aan de verkoop van het hooi te Norwood, aan de fooi van de lokale knecht, enz. We vernemen tot de namen van de koeien toe! Het moet een hele processie geweest zijn, al die wagens die niet alleen de familie (behalve de drie jongens die in Ealing bleven), maar ook de schapen, de pony's, de varkens en de kippen moesten transporteren. Om van de piano, de kachels, de tapijten enz. maar te zwijgen![56] Iets van dat perfectionisme van zijn moeder vinden we ook terug bij de zoon.

We bezitten nog een brief van John Henry, geschreven op de dag zelf van de grote verhuis. Van de zo gevoelige jongen (such a sensitive being!), moeders uitverkorene, zouden we uitingen van nostalgie en verdriet verwachten, maar ondertussen is er in hem een geestelijke evolutie aan de gang waar we later zullen op terugkomen. Hij kapittelt juist zijn oudste zus Harriett over haar verdriet dat ze het heerlijke, landelijke Norwood moet verlaten. In Newman zullen nu voortaan altijd twee polen elkaar in evenwicht houden: de pool van de verfijnde sensitiviteit en die van de onthechting, van de 'unwordliness' (onwereldsheid). Hij is intussen een andere wereld aan het ontdekken, die van de 'invisible world', zoveel rijker en duurzamer dan de vergankelijke, uiteindelijk teleurstellende 'zichtbare wereld', hoe fascinerend soms ook. Hij schrijft:

> Waarom moet Harriett zo'n spijt hebben over het verlaten van Norwood? Als zij met dezelfde personen is als tevoren (natuurlijk reken ik daar ook de kippen bij), waarom zou ze niet evenveel van Alton houden als van Norwood?[57]

Alton zou, helaas, voor John Newman sr niet de uitweg bieden die hij gehoopt had. Een goede bankier is daarom nog geen goede brouwer, en de schulden hoopten zich op. Het was moeilijk voor hem om zich van die brouwerij los te maken, maar na iets meer dan drie jaar, in november 1819, moést hij dit experiment wel opgeven. De familie keerde naar Londen terug, en de status van vader Newman daalde nog lager: van brouwer werd hij taveernehouder, te Clerkenwell. John jr is zeer karig van woorden over deze periode. Zijn vader verloor steeds meer zijn ondernemingslust en zelfvertrouwen. De situatie werd zo erg dat tussen januari 1821 en de herfst van 1822 heel het meubilair van de familie werd verkocht alsook de juwelen van Mrs. Newman. De familie verhuisde nu eens hierheen, dan weer daarheen, - naar steeds minder comfortabele 'lodgings' in de minder deftige wijken van Londen. Gelukkig kon John jr, toen te Oxford studerende, een royale studiebeurs veroveren, zodat hij waarlijk de stut en steun werd van zijn moeder en van zijn broers en zusters. Ten slotte stierf de vader op 29 september 1824, bijgestaan door zijn oudste zoon - op dat ogenblik anglicaans diaken - , die hem voorlas uit het 33e hoofdstuk van Jesaja, op eigen aanvraag van de stervende. Na de dood noteerde de zoon in zijn dagboek: 'De donderdag (30/9) zag hij er zo schoon uit, met zulk een kalmte, zachtheid, rust en majesteit op zijn wezen. Kan men wel een materialist zijn als men een dood lichaam ziet?'[58]

Wat Ealing Newman bijbracht

Wat heeft de hele Ealing-periode betekend voor John Henry's culturele en religieuze ontwikkeling? Hij heeft in de school van dr. Nicholas natuurlijk goed Latijn en Grieks geleerd, maar toch schijnt zijn klassieke kennis te Oxford niet van de hoogste orde geweest te zijn. Althans klaagde hij in een brief aan zijn vader over zijn inferioriteit in dit opzicht: 'Sommigen hier', schreef hij, 'kennen meer Latijn en Grieks dan ik - en dat zint mij

[55] Sean O'Faolain, o.c., pp. 45-46.
[56] MW 20, 22.
[57] Ibid., 21
[58] Cog 16; AW 203.

niet'.[59] (Hij was wel gemiddeld twee jaar jonger dan die 'sommigen'). Wat Ealing dan wel voor had, was een uitstekende wiskundige vorming: hij leerde er vijf boeken van Euclides beheersen alsook een werk, 'The Compendious Measurer' door Charles Hutton, dat handelde over decimale en duodecimale en praktische meetkunde.[60] Heel zijn leven zal Newman zich voor de wiskunde blijven interesseren.

Op literair gebied is het moeilijk te weten te komen wat er precies te Ealing werd gedoceerd. We weten alleen dat er, naast 6 Latijnse leraren, ook 6 Engelse waren: aan het vak Engels werd dus veel aandacht besteed. Van Newmans eigen producties - enorm, want hijzelf vulde bijna geheel de inhoud van zijn tijdschriften - is niet veel overgebleven. We kennen beter zijn literaire voorkeuren, met Walter Scott als nr. l op de lijst. Toen hij eens prijsboeken mocht kiezen, selecteerde hij Charles Lambs 'Tales from Shakespeare' - daarin mag de voorkeur van zijn vader voor Shakespeare een rol gespeeld hebben - alsook de gedichten van Milton (anders dan W. Barry denkt)[61] en de Homerusvertaling van Cowper. Nergens worden Shelley of Keats vermeld; misschien stond Shelley in kwade roep omdat hij enkele jaren voordien wegens atheïsme uit de universiteit was verwijderd. De selectie van Cowper mag wel verbazen: thans wordt deze auteur beschouwd als een middelmatige poëet. Toch zal hij Newman blijven bekoren: zo zal hij als meer-dan-vijftigjarige in zijn roman 'Loss and Gain' nog altijd een tiental overigens mooie versregels uit Cowpers 'The Task' citeren en daarmee een hoofdstuk afsluiten.[62] Hij had ook een grote bewondering voor Robert Southey - een nu haast vergeten auteur -, vooral voor zijn dichtwerk 'Thalaba the Destroyer', een eigenaardig Arabisch poëem vol goede en boze geesten, dat door hem 'the most sublime of English poems' werd genoemd, - maar hij voegde er wel aan toe: 'I mean, morally sublime'. Vreemd genoeg, kon hij zich volledig identificeren met de door God geleide en voorbestemde held van het verhaal. Hij leerde ook Southey's 'Kehama' van buiten waar we dan weer in een Hindoe-wereld vertoeven.[63] Misschien was het het exotische en het heroïsch-religieuze van deze gedichten dat hem toen in die eerste jaren van de romantische stroming zo geweldig aantrok.

Over de plastische kunsten horen we hem maar weinig spreken en schrijven. Op het muzikale vlak is dit natuurlijk anders: op zijn tiende jaar krijgt hij al een viool; hij wordt een geoefend speler en leert Mozart en Beethoven hogelijk vereren - wat hem zal bijblijven tot in zijn levensavond. In zijn tijd was die verering iets nieuws; maar anderzijds zal zijn smaak niet evolueren: Schumann, Brahms en Wagner blijven voor hem 'terra incognita'.

En als we ons de vraag stellen hoe het stond met John Henry's kennis van de moderne talen, dan stuiten we ook hier op beperktheden. In zijn tijd was de in Engeland meest gewaardeerde vreemde taal het Frans. Op de Ealing School waren twee leraren Frans werkzaam, van wie één een geëmigreerde Franse katholieke priester was. De leerlingen schijnen hem echter niet erg au sérieux genomen te hebben, - zoals ze trouwens geen enkele leraar Frans au sérieux namen. Uit niets blijkt dat de jonge Newman met de te Ealing opgedane kennis veel heeft kunnen uitrichten toen hij later door Frankrijk reisde of toen sommige van zijn geschriften in de taal van Racine moesten worden overgebracht. Italiaans heeft hij later te Milaan moeten leren, en van Duits horen we al helemaal niets. De man heeft dus nooit Goethe of Schiller gelezen, maar ook geen Fichte, Hegel of een van de grote belangrijke Duitse bijbelcritici van zijn tijd (die zijn vriend Pusey wél kende). We moeten dus wel toegeven dat een groot deel van de cultuur van zijn tijd aan hem is voorbijgegaan, en deze cultuur drukte zich toén - in tegenstelling met nú - niet in het Engels uit.[64]

Ten slotte kunnen we nog even een blik werpen op de godsdienstige ontwikkeling van de jonge Newman. Op het einde van deze periode komt er een grote, bewogen evolutie op dit gebied. Eerst krijgen we in de jaren 1815 en '16 een korte periode waarin hij ver afwijkt van het door grootmoeder en tante zo vroom ingestorte kinderlijke geloof, 'the religion of the Bible'. Daartegen komt in de zomer van '16 een geweldige reactie los, een echte fundamentele christelijke bekering. Zij duurde van 1 augustus tot 21 december volgens Newman, en veranderde hem zo grondig dat de persoon erná een andere leek dan die ervóór.[65] Aan deze 'eerste bekering' zullen we een apart hoofdstuk wijden, maar eerst nog iets over de korte periode die haar voorafging.

Een knap en zelfbewust studentje, zoals de jonge John Henry er één was op 14, een leeftijd overigens van ontwakende kritiek, verlangt normaal de eigentijdse ideeënstromingen te leren kennen, vooral die welke ingaan tegen het establishment op elk gebied. Zo kwam de pientere knaap ertoe, puur uit nieuwsgierigheid, Tom Paines rationalistische 'Tracts tegen het Oude Testament' te lezen én, zegt de Apologia, 'er plezier in te vinden te denken

[59] DwC (1).
[60] Ibid., (3).
[61] Barry 19.
[62] LG 104.
[63] SG 12-13.
[64] Voor de invloed van Ealing: cf. Cog 15-16.
[65] AW 181; LD XXXI, 31.

aan de objecties die daarin vervat waren'.[66] Plezier vinden in de goddeloze objecties van een man die het geloof slechts wilde aanvaarden als het met de rede overeenkwam, hoe zou de vrome grootmoeder hierop gereageerd hebben als zij het geweten had? In een preek van 40 jaar later aan de Dublinse universiteit heeft hij, denken wij, precies zijn eigen geval getekend toen hij uitlegde dat mét de nieuwsgierigheid vaak het ongeloof ontluikt. Zo'n jonge man, zegt hij,

> begint de vreugde te verliezen die hij eens voelde bij het weerkeren naar huis. Stilaan zeggen die dierbare gezichten met hun spontane glimlach, zeggen die tekenen van genegenheid die de nog steeds dierbare familiekring hem betoont, hem steeds minder en minder... Hij verlangt nu méér dan zijn thuis hem kan geven, en uiteindelijk is de routine daar voor hem maar een vervelende zaak. Zijn nieuwsgierigheid krijgt nu een nieuw aspect: hij luistert naar opvattingen en discussies die onverenigbaar zijn met de heiligheid van het religieuze geloof...[67]

Enzovoort - heel die passage is een prachtige analyse van het beginnende ongeloof bij een open, verstandig, weetgierig jong mens. Newman moest zijn eigen verleden maar consulteren. En het 'plezier' vraagt om meer: bewust van zijn kunnen grijpt hij nu naar een filosoof: 'Ik las ook enkele van Hume's essays, misschien dat over de mirakelen. Zo althans liet ik mijn vader verstaan; wellicht was het maar bluf.'[68] Hoe revelerend dit laatste eerlijke toevoeginkje! David Hume (1711-76) gold als een filosoof van de eerste rang. Hij had een nieuw systeem uitgedacht waarin hij stelde dat de wereld maar een opeenvolging van fenomenen was, en dat daarom 'fenomenisme' heette. Op niemand minder dan de Duitse filosofische reus Immanuel Kant had hij een decisieve invloed uitgeoefend. Zijn 'Essay on Miracles' dat voor het eerst in 1748 verscheen, maar in een latere collectie essays (waarschijnlijk door Newman geconsulteerd) weer werd gepubliceerd, is een werk waarin ieder mirakel als zijnde tegenstrijdig met Gods wijsheid en voorzienigheid werd geloochend. Grootmoeder Newman zal zeker althans de bijbelse mirakelen als vaststaande feiten hebben beschouwd. En ondertussen verruimt haar onstuitbare kleinzoon nog zijn belangstelling. Dat mirakelen hem tegen de borst - of liever tegen het hoofd - stuiten, tot daaraan toe, maar nu komen stilaan fundamentele punten van het geloof, ja zelfs waarheden die een heiden als Plato leerde, nl.de onsterfelijkheid van de ziel, in het gedrang, hoewel nog met een zekere reserve:

> Ik herinner mij ook dat ik bepaalde verzen, misschien van Voltaire, overschreef, die de onsterfelijkheid van de ziel loochenden, en dat ik tot mezelf zei: 'Hoe vreselijk, maar hoe plausibel!'[69]

Nédoncelle, een Franse Newmankenner, is in het oeuvre van Voltaire gaan bladeren en gist dat het wellicht de volgende verzen zouden kunnen geweest zijn:

> Sois sans crainte et sans espérance,
> Que ton sort ne te trouble pas.
> Que devient-on dans le trépas?
> Ce qu'on fut avant la naissance.
> (Wees zonder vrees en zonder hoop;
> laat maar uw lot op zijn beloop!
> Wat zal men worden na de dood?
> Dat wat men was vóór de geboort'.)[70]

Dit moeten zowat de opvattingen van de jonge John Henry geweest zijn op het einde van zijn middelbare schooltijd te Ealing, in 1815 en nog een goed deel van het volgende jaar. En hij moet een zeker 'plezier' en gevoel van bevrijding ervaren hebben toen hij aldus kennis nam van de meest geavanceerde denkrichting van zijn tijd.

[66] Apol 3.
[67] VO 10.
[68] Apol 3.
[69] Ibidem.
[70] Apol (Néd.) 23, noot a. Voltaires verzen zijn te vinden in zijn 'Oeuvres Complètes, T.32 (1785), p. 236.

Hoofdstuk 2 Bekering

Ziek en eenzaam te Ealing

Al dat 'plezier' dat John Henry beleefde aan het lezen van sceptische geschriften bracht natuurlijk zijn tot dan toe kinderlijk geloof danig aan het wankelen. Voortaan meende de jonge knaap het wel te kunnen stellen met de rede, zonder het geloof. Het rationele begon in hem door te wegen, ook in zijn jeugdig zoeken naar geluk, - een geluk dat dan toch allereerst en onmiddellijk hier op aarde diende gezocht. Voltaires 'plausibele' verzen mogen zijn denken in dié richting hebben geleid. Met instemming las hij in die tijd ook het rationalistisch-humanistische 'Essay on Man' van de in 1744 gestorven, maar nog altijd invloedrijke Londense dichter Alexander Pope, wiens ideeën hij zelfs verdedigde tegen priester-leraar Mayers in de loop van het jaar 1815. Een van die volgens de jongeman evidente ideeën was dat het geluk alléén lag in het beoefenen van de deugd. Een dagboekaantekening van 19 januari 1823 verschaft ons volledige duidelijkheid over zijn toenmalige opvattingen:

> Ik herinner mij nog dat ik in 1815, geloof ik, van oordeel was dat ik wel graag deugdzaam wilde zijn, maar niet religieus. Er was iets in deze laatste idee wat mij niet beviel. En ik zag ook niet in wat bedoeld werd met het beminnen van God. Ik herinner mij dat ik in 1815 met Mister Mayers redetwistte en Pope's 'Essay on Man' verdedigde. Wat, zei ik, kon er meer objectiebestendig zijn dan dit geschrift? Beklemtoont het niet uitdrukkelijk de idee: 'De deugd alleen is geluk hier op aarde'?[1]

Maar uit die ideale gedachtewereld werd ons vredig filosoferend studentje plotseling opgeschrikt door het nieuws van de catastrofe die de bank van zijn vader trof op 8 maart 1816. Het echtpaar Newman besloot hun oudste - niet de twee andere jongens - vanuit Ealing voor een paar dagen naar huis te doen komen met de bedoeling hem in te lichten, waarna hij dan Charles en Francis van het onheil op de hoogte zou brengen.

We kunnen ons indenken welk een klap het voor John junior moet geweest zijn: de falende bank, het onheuse gedrag van één partner, het mooie huis in de Southampton Street dat zou moeten verlaten worden, misschien ook het landgoed te Norwood dat al een achteruitgang betekende tegenover het paradijselijke Ham, de dreigende armoede van het gezin, zijn eigen toekomst en die van zijn broers en zusjes, enz. Juist in de maanden daarna is hij zwaar ziek geworden, en het ligt voor de hand dat die ziekte in verband moet gebracht worden met het financiële onheil van begin maart. Zijn leven lang heeft Newman zich die ziekte herinnerd die gepaard ging, zei hij, met 'verschrikkelijke ervaringen ervóór en erná, alleen bekend bij God'.[2] Een psychosomatische ziekte, die - voor wat het lichamelijke aspect betreft - waarschijnlijk besmettelijk moet geweest zijn, vermits hij gedurende heel de zomervakantie in de infirmerie van de school moest achterblijven met hoge koorts, en die - voor wat het psychische aangaat - zich uitte in angst, depressie en verder nog diepere geestelijke kwalen waarover de oudere Newman zeer gereserveerd is. Wat betekent 'verschrikkelijk (awful) en alleen bekend bij God'? Toen hij later, in 1833, dodelijk ziek te bed lag in Sicilië, moest hij spontaan terugdenken aan zijn ziekenkamertje in de Ealing School, en we weten dat die Siciliaanse ziekte een spirituele component vertoonde in de vorm van een strijd tussen God en de Boze over hem.[3] Zo interpreteerde hijzélf het althans. Ook schreef hij: 'Ik was in paniek (terrified) onder de zware hand van God'.[4] Hij voelde zich dus als gestraft door God. Gestraft waarvoor? Voor zijn beginnend ongeloof natuurlijk, voor zijn objiciëren tegen het Woord Gods en dit zelfs met 'plezier', voor zijn depreciatie van Gods wonderen in het heilig Boek verhaald, voor zijn onbegrijpelijk twijfelen aan de eeuwigheid van de ziel die zelfs heidenen aanvaardden! Hij, minder dan een heiden, een volkomen ongelovige, een opstandige tegen God, een Lucifer, een Satanskind!

Alleen dergelijke hypothetische overdenkingen, alleen de hypothese dat hij zich schuldig had gemaakt aan de - christelijk gezien - zwaarste zonde, die van goddeloze hoogmoed en opstand tegen God, beantwoorden aan wat hijzelf schrijft over zijn geestelijke toestand in 1815/16. Als hij in 1859 terugdenkt aan zichzelf 43 jaar vroeger, dan zegt hij dat hij toen 'meer was als een duivel dan als een stoute jongen (wicked boy).' Meriol Trevor meent terecht dat hij dit toen letterlijk bedoelde. En zij verwijst nog naar een meditatie van hem, een intiem gebed tot God waarin hij Hem de vraag stelde: 'Was er ooit een jongenstijd zo goddeloos als sommige jaren uit mijn leven? Daagde ik U niet uit om het mij zo bar mogelijk te maken (to do Thy worst)' Uitdagen...: een sterk woord voor een jongen van

[1] AW 169.
[2] Ibid., 268.
[3] Ibid., 122.
[4] Ibid., 150.

15 jaar, en een zinnetje uit december 1816 schijnt dit te bevestigen: 'Ik verdien de eeuwige verdoemenis vanwege mijn monsterachtige daden (portentosa facinora mea)'.[5]

Maar dit zijn overdenkingen achteraf. Proberen we zijn innerlijke toestand in te voelen na die desastreuze 8 maart. Misschien bracht het schoolleven nog wat afleiding, maar in juni begint de vakantie, en de ouders hadden dus gevraagd dat hij in Ealing zou blijven. Meteen wordt zijn psychologisch-chaotische geestesgesteldheid nog erger. Geen kameraden meer, die allen blijgezind naar huis vertrokken waren, geen 'Spy Club' of 'Beholder' meer om een afwisseling te vinden voor zijn depressieve gedachten, geen thuis meer waar trouwens alles kommer en kwel was: daar lag hij nu, ziek, eenzaam, als door de hand Gods geslagen in het weeë ziekenkamertje van die lege school. En bij dit alles voegde zich dan nog dit belangrijke persoonlijke probleem waarvoor hij juist zo dringend een wijze en warme vaderhand nodig had: zijn eigen toekomstige studies, - te Oxford of te Cambridge? en voor welk beroep? en met welk geld? en welk studieprogramma moest hij als voorbereiding afwerken?

Contact met Walter Mayers

Waarschijnlijk moet hij zich reeds, voor de meest zakelijke van die problemen, gewend hebben tot een toegewijde en ook in de vakantie bereikbare leraar, en zo iemand moet de Reverend Walter Mayers geweest zijn, - weliswaar een ideologische tegenstander (vijand van Pope, Johns humanistisch idool!) - maar alleszins een man die méér was dan een lesgever, iets wat door jongeren in een leraar altijd hogelijk wordt geapprecieerd. Bovendien was Mayers op dat ogenblik nog niet zo oud, 26 jaar, jong genoeg om een boy van 15 te begrijpen en te helpen. Hij was een van de 6 leraars op school die de jeugd moesten inwijden in de geheimen van de Latijnse en Griekse taal en cultuur. Hij vervulde deze opdracht nog maar twee jaar, zodat zijn imago nog min of meer maagdelijk zal geweest zijn en zijn pedagogie nog niet verstard door slome routine of menselijke ongevoeligheid. Hij kwam van Oxford, de 'nec plus ultra'-universiteit van die jaren: hij had daar gestudeerd op het Pembroke College. Hij kon des te gereder hulp bieden daar hij nog steeds niet was gehuwd. Hij had wel, als pasgewijde priester van de anglicaanse kerk, de pastorale zorg over de 'Chapel of Ease' in Old Brentford, niet ver ten zuiden van Ealing gelegen. Die kleine pastorie moet echter onvoldoende hebben opgebracht, en daarom had hij, ofschoon met tegenzin, er de job van 'classical assistant' van dr. Nicholas moeten bijnemen om in al zijn behoeften te voorzien, te meer daar hij toch ook van plan was een gezin te stichten. Ik zeg: met tegenzin, want de man was heel religieus-pastoraal ingesteld, en verlangde niets liever dan zich uitsluitend te wijden aan de dienst van God en het heil van de zielen. Hij had nl., na een nogal middelmatige voorbereiding op het anglicaanse priesterschap dat hij helemaal niet zag als een roeping - een van de redenen waarom Shelley 'The Necessity of Atheism' had geschreven was de wereldsheid van de clerus -, een grondige bekering ervaren n.a.v. een ongeluk dat hem op 22 oktober 1814, dus nog geen twee jaar tevoren, was overkomen toen hij te paard in de Severn (335 Km lange rivier in Wales en Engeland) terechtgekomen was en daar de dood voor ogen had gezien. De man bekeerde zich tot het 'evangelicalisme', waarover later meer, en het is te begrijpen dat hij ook de hem toevertrouwde jeugd zoveel mogelijk wilde opvoeden tot wat hij een waarachtig evangelisch leven achtte te zijn.

Graag nog een aantal bijzonderheden over hem vooraleer wij zijn contacten met de jonge Newman onder de loupe nemen. In 1822 verliet hij de pastorie van Old Brentford voor die van Bampton, dat in Oxfordshire lag, waar hij bleef tot 1823, toen hij tot 'curate' (kapelaan) werd benoemd te Overworton, nog steeds in Oxfordshire. Ook daar accepteerde hij een onderwijspost. Het volgende jaar, op 21 december 1824 - hij was toen al 34- huwde hij ene Miss Giberne die tot een familie van hugenootse émigrés behoorde. Zij schijnt een liefdevolle, godsdienstig-vurige vrouw geweest te zijn, getuige deze brief die de jonge geestelijke haar schreef:

> Jij zou nooit lauw kunnen zijn, daar ben ik zeker van; en het is iets wat mij tot echte dankbaarheid moet stemmen dat die in jou zo natuurlijke vurigheid, net als bij de Apostel (Paulus), getransponeerd wordt op een zaak die al onze meest energische krachten zal wekken om ze, verfijnd en gelouterd, te richten op de bevordering van Gods glorie en het heil van de zielen.[6]

Er spreekt een nobel idealisme en ongetwijfeld een diep en warm gevoel uit deze brief van een jonge clergyman-bruidegom aan zijn bruid.

De zuster van deze bruid, ook een 'evangelicaalse', Maria Rosina genaamd, zal in '27 in contact treden met Newman, en tussen beiden zal een trouwe geestelijke vriendschap ontluiken die haar tot vurige medestandster van de Oxfordbeweging zal maken (zij wordt wel eens de 'prima donna' van deze beweging genoemd). Kort na Newmans bekering tot het katholicisme gaat ook Maria Rosina over; zij wordt zelfs religieuze visitandine in Autun

[5] Ibid., 250; MT 1,17; AW 151.
[6] Mayers Walter, *Sermons*, London 1831, p. XVII. Over Mayers cf. ook Vaiss 27-31.

(Frankrijk) van waaruit zij met John Henry in correspondentie blijft tot het einde. Dit alles heeft deze dus ook, benevens zijn eerste en fundamentele bekering, aan Walter Mayers te danken.

Mayers overleed in '28, nauwelijks 37 jaar oud. Hij stierf terwijl hij een bezoek bracht aan een van zijn parochianen. Het was in zijn parochie te Overworton dat de pas op 13 juni 1824 tot diaken gewijde Newman een (nog ongepubliceerde) preek hield op woensdag 23 juni daaropvolgend, nauwelijks 10 dagen later, blijkbaar door zijn geestelijke vriend daartoe uitgenodigd. Op de eerste pagina heeft hij deze notitie geschreven: 'The first sermon I ever preached' (de man heeft gedurende 60 jaar ontelbare preken gehouden!). Einde juli van hetzelfde jaar beklom hij nog eens de pulpit in Overworton, en het is dan ook niet te verwonderen dat na het overlijden van deze dierbare vriend, die hij in zijn Apologia een 'voortreffelijk man' noemt en 'het menselijk werktuig waardoor het goddelijk geloof in mij een aanvang nam',[7] hij naar diens parochie overkwam om een dienst te houden te zijner gedachtenis. Tot onze verbazing lezen we in die nog overgebleven oude preek heel harde woorden tegen bepaalde leden van de gemeente die het blijkbaar niet met hun geestelijke herder eens waren:

> Ik spreek dan tot hen die in een mindere of meerdere mate in de wind sloegen wat hij zei... Ja, er zijn er enkelen onder u die wellicht achterbaks tegen hem hebben gesproken. En zelfs nu nog blijft gij maar halve christenen, onherboren, koud, levenloos.[8]

En zo gaat het verder. De dode zal tegen hen pleiten op de Dag des Oordeels, en zijn liefdediensten zullen getuigen van hún schuld. Zijn taal verraadt dat er hevige discussies moeten geweest zijn: misschien vonden bepaalde parochianen zijn 'evangelische' leer toch te extreem, te 'vurig', te fanatiek. En Newman, twaalf jaar geleden door de overledene tot dat 'evangelicalisme' bekeerd, neemt nu de verdediging op zich van de 'voortreffelijke man', 'door toedoen van wie het goddelijk geloof in hem een aanvang had genomen'.

Keren we nu terug naar het jaar 1816. Johns vertrouwen in de onbaatzuchtige en oprechte Mayers moet enorm gegroeid zijn in die dagen van ziekte en eenzaamheid waar een warm woord en een goede raad kostbaar waren als goud. Eens had hij tegen diezelfde Mayers, n.a.v. Pope's 'Essay on Man', de loutere deugd tegen de godsdienst verdedigd, maar die loutere deugd, op loutere rede gebaseerd, moet hem toch maar koud geleken hebben in de belabberde toestand waarin hij daar in zijn ziekbed lag. Mayers, die het genie van de 'pastor' had en bovendien een bevlogen 'evangelical' was, moet al vlug vermoed hebben wat er in de ziel van die zo getalenteerde jongeman omging, en bleef hem dan ook tijdens de lange zomervakantie (van begin juni tot eind september) bezoeken en ... bewerken. Hij moet heel goed en precies de zielsgesteltenis van zijn jonge vriend hebben aangevoeld: was hijzelf ook niet zo sceptisch geweest tijdens zijn Oxfordse tijd, en had hijzelf ook niet een hachelijk avontuur meegemaakt op die fatale dag bij de Severn? Dat moét haast wel tot confidenties hebben geleid die stilaan van de heftige opwerper een dociel lam maakten voor wie de woorden van de priester-leraar als hemelse boodschappen klonken.

In de kringen van de 'evangelicals' - mensen die in een kille tijd van toenemend rationalisme opnieuw de brandende innerlijkheid van het evangelie wilden beleven, niet buiten de Kerk zoals de methodisten, maar er binnenin -, kon niemand een echt en volledig christen worden zonder als eerste en voornaamste voorwaarde een grondige 'conversion' of bekering uit de zondigheid en de corruptie van de door Calvijn zo gesmade menselijke natuur te hebben doorgemaakt. Hierboven zagen we dat dit nu juist de ervaring van John Henry was - of potentiéél was - op dat ogenblik: hij, 'meer een duivel dan alleen maar een stoute jongen', hij 'op wie de hand Gods zo zwaar was neergekomen'. Die Mayers doorschoúwde hem helemaal, en dat moet zijn credibiliteit ontzaglijk hebben vergroot.

In de Oxfordse Bodleian Library - of liever: in de kelders ervan! - ligt nog altijd een bundel 'Sermons' van Mayers verscholen, die al dateert van het jaar 1831, drie jaar na zijn dood. Men hoeft het boek slechts te openen en wat te doorbladeren om zich te realiseren dat men hier met een rasechte 'evangelical' te doen heeft. 'Sermon I' heeft al onmiddellijk als thema: 'De Universaliteit van de Zonde'.[9] De preek is heel simpel; hier is vooral een apostel aan het woord, en voortdurend klinkt de oproep tot bekering, tot heiligheid, tot zelfonderzoek. Hij is zo weinig doctrineel als maar mogelijk is, en de stijl is meer in de losse gesprekstrant dan in de verzorgde taal van een respectabele leraar. Vol huiverende ernst spreekt hij over 'the terrors of the Lord', en we kunnen ons voorstellen dat hij daar met de gekwelde John ook wel zal over gesproken hebben. Levensgroot moet deze zijn zonde, - een zonde van intellectuele hoogmoed en opstand tegen God - vóór zich gezien hebben, maar dan ook met dankbaarheid uit de mond van zijn oudere vriend de verlossende boodschap hebben aanhoord van wat de anglicanen noemen Christus 'Atonement', - zijn bevrijdend lijden op het Kruis met als gevolg: vrijkoping van alle schuld. Zo hebben

[7] Apol 4.

[8] Douglas Pett redigeerde een lijst van MSS m.b.t. Newmans anglicaanse preken, vele nog ongepubliceerd. Deze lijst berust in het archief van de Birmingham Oratory. In het bijzonder is er in A.17.1 een 'Packet of Sermons, St. Clement's, 1824-26'. Wij duiden voortaan een ongepubliceerde preek aan met Newmans nummering. Hier; nr 163 (2 april '28), pp 20-21.

[9] Mayers, o.c., 1-12.

we al twee kenmerken van de 'evangelische bekering': het zondebesef en het besef van Christus' 'Atonement'. In alle preken van die 'evangelicals' heb je dat, en een derde, ditmaal positieve kenmerk is de geestelijke vrede en diepe vreugde die de H.Geest bewerkt in de zonde-geslagen en naar Christus' genade zich rekkende ziel. Volgens Mayers, daarbij steunend op de Schrift, beleeft de bekeerling een soort nieuwe geboorte in de Geest, - hij is een nieuwe schepping, bron van verkwikking en geestelijke vernieuwing.

We kunnen ons levendig indenken hoe aantrekkelijk die boodschap van christelijke vreugde voor de ontredderde zieke moet geweest zijn, toen hij zijn leraar dit enthousiaste verhaal hoorde doen. En hij las dit ook in zijn preken: in zijn Apologia zegt hij immers dat hij tot een begin van goddelijk geloof kwam, niet alleen door de 'conversations', maar ook door de 'sermons' van zijn bezoeker. Misschien heeft hij wel deze passage uit deze bevrijdende homilieën gelezen:

> Zij die vroom berouw hebben over hun zonden, gaan niet al rouwend hun weg heel de dag lang. Vaak worden zij bezocht met de tekenen van de goddelijke gunst, en te midden van al hun lijden is het hun een troost te weten dat, ofschoon hun bedruktheid een nacht lang kan duren, vreugde hun deel zal zijn in de morgen, en dat, ofschoon zij nu al wenend hun levenspad gaan, zij ongetwijfeld zullen weerkeren in vreugde en hun schoven met zich mee zullen brengen... Zonder dit zou de van schuld overtuigde zondaar vaak overweldigd worden door het besef van zijn eigen zonde en door zijn overgrote smart worden geabsorbeerd.[10]

De drie boven vermelde karakteristieken van de 'evangelische bekering' kunnen exact worden toegepast op hetgeen de jonge Newman in de zomer en de herfst van 1816 meemaakte: niet alleen zijn diep zondebesef, maar ook zijn verlossing door de genade van Christus en zijn vreugde nu een 'nieuw schepsel' te zijn, 'zeker van zijn heil'. In een gedichtfragment van '16 schrijft hij:

> Ik was een worm; zo goed waart Gij
> te redde' een stakker, Heer,
> die steeds weerstond Uw gracieblijk
> en U de rug toekeerd'...
> Moog'hemel al mijn denken zijn,
> dan word 'k gelukkig weer.
>
> (I am a worm, and Thou art good
> To save a wretch like me,
> Who always has Thy grace withstood,
> And turned his back on Thee...
> May heaven all my thoughts employ,
> Then happy shall I be.)[11]

Een 'evangelische' bekering? Newmans eigen bekeringsverhaal.

Soms wordt tegen het 'evangelisch' karakter van Newmans 'eerste' bekering opgeworpen dat ze zo geleidelijk is gegaan, wel vijf maanden lang, van 1 augustus tot 21 december, - terwijl volgens de courante evangelicale opvatting van een dergelijke ommekeer in die tijd zij meestal gezien werd als een 'sudden conversion', een plotselinge, haast ogenblikkelijke, overweldigende ervaring van God, die zich op de zondaar bijna als op een prooi neerstort.

Mayers zelf echter was tegen dergelijke overrompelende bekeringen en waarschuwde zijn volgelingen , en ongetwijfeld ook de jonge Newman, tegen een al te grote religieuze ijver, daarbij insisterend op het nodige geduld dat de christen-in-staat-van-bekering moest opbrengen, met name op 'de geleidelijkheid van het proces waardoor de kennis van de goddelijke dingen werd geschonken.[12] In een brief aan Newman schrijft hij zelfs:

> Deze verandering ... die door de Schriftuur bekering wordt genoemd..., is heel zelden een plotselinge of ogenblikkelijke gebeurtenis. Over het algemeen is zij een traag en geleidelijk proces dat dikwijls wordt uitgelokt door op het moment zelf toevallig schijnende voorvallen, maar die door de eenmaal verlichte geest zullen worden herkend als zijnde gericht op God.[13]

[10] Ibid., 21.
[11] AW 150-1.
[12] Vaiss 31.
[13] Ibid., 53.

Anderzijds is het toch wel waar dat, als men Newmans relaas van zijn eerste bekering zonder vooringenomenheid leest, de aangegeven typisch-'evangelische' kenmerken daar niet zo direct in te herkennen zijn. Zijn bekering lijkt ons daar veeleer een te zijn in de traditionele, maar daarom niet minder diepe zin van 'toewending van het aardse naar God', naar de eeuwige zeer persoonlijke God, omdat men de grondige eindigheid en onvolmaaktheid van de dingen en de mensen van deze wereld heeft ingezien. Men oordele zelf uit het Apologia-verhaal, waar op het einde heel pregnant het voor-Newman-typische onder woorden wordt gebracht:

> Toen ik vijftien was... greep een grote verandering in mijn gedachten plaats. Ik kwam onder invloed van een bepaald credo en ik werd mij bewust van wat een dogma is, - een indruk die, met Gods genade, nooit meer zou worden uitgevaagd of verduisterd .Het menselijk instrument van het begin van goddelijk geloof in mij waren de gesprekken en de preken, maar meer nog de uitgeleende boeken, alle calvinistisch, van die voortreffelijke, reeds lang overleden man, Rev. Walter Mayers van het Pembroke College te Oxford. Een van de eerste boeken die ik las was een werk van Romaine: ik herinner er mij noch de titel noch de inhoud meer van, behalve één doctrine..., nl. die van de eindvolharding. Ik aanvaardde ze onmiddellijk, en geloofde dat de inwendige bekering waarvan ik mij bewust was (en waarvan ik nu nog zekerder ben dan dat ik handen en voeten bezit) zou voortduren tot in het toekomstige leven en dat ik uitverkoren was voor de eeuwige glorie. Ik herinner mij niet dat dit geloof er mij ook maar in het minst toe gebracht heeft slordig te zijn in de dienst van God. Ik hield eraan vast tot mijn 21e jaar, toen het geleidelijk verdween, maar ik geloof dat het enige invloed had op mijn opinies in de zin van die kinderlijke voorstellingen in mijn verbeelding die ik hoger reeds vermeldde, nl. door mij te isoleren van de dingen uit mijn omgeving, door mij te bevestigen in mijn wantrouwen aangaande de realiteit van de stoffelijke verschijnselen, en door mij te doen rusten in de gedachte aan twee, en slechts twee, absolute wezens die op een lumineuze wijze zelf-evident zijn: ikzelf en mijn Schepper.[14]

Over dat 'dogmatische' en die 'doctrine van de eindvolharding' zullen we het dadelijk nog hebben; ik wil echter vooral wijzen op de laatste regels waarin Newman zeer sterk het traditionele idee 'bekering' (aarde-afwending en God-toewending) op zijn eigen geval toepast, maar dit met een bijzondere, voor hem typische nuance, die ik graag personalistisch zou willen noemen. Het gaat om twee personen die scherp in het licht worden gesteld tegen de verdwijnende achtergrond van een haast onwerkelijke wereld: Newman zelf en zijn Schepper. Tot dan toe stond 'myself' in het middelpunt van de belangstelling; nu is daar 'my Creator' bijgekomen, voor hem even 'lumineus-zelfevident' als zijn eigen bestaan.

Dit centrale personalisme van 'ikzelf en mijn Schepper' zal nu verder al zijn handelen, ook tegenover de mensen, bepalen: - als hij later een rel uitlokt onder de tutors van zijn college te Oxford, dan zal dat zijn ter verdediging van een personalistische pedagogie; - als hij ter verdediging van de Kerk in het begin van de Oxfordbeweging alle comités en petities wantrouwt en zélf kleine 'tracts' of pamfletten gaat schrijven en uitdelen, dan is dat omdat hij meer gelooft in de persoonlijke inspanning dan in de perfectste actieblauwdruk van een on- of bovenpersoonlijk comité; - en als hij, op het einde van zijn leven, nog een spreuk moet bedenken voor zijn wapen als kardinaal, dan zal die leuze zijn de persoonlijkste die men zich maar indenken kan: 'Cor ad cor loquitur' (het hart spreekt tot het hart). Alles bij hem draagt het stempel van het eigene, het intieme, het persoonlijke: zijn religie, zijn pedagogiek, zijn actie, zijn bekering, zijn apologetica, zijn visie op Kerk en geschiedenis, op heiligheid en apostolaat, op homiletiek en hagiografie, - en zijn leven zal eindigen met die laatste wil, uiting van een zeer persoonlijke vriendschap: begraaf mij in hetzelfde graf als mijn trouwe vriend, Father Ambrose St. John.

De Nederlandse Newmanbiograaf Gunning heeft het zeer goed gezien: in dit relaas van zijn eerste bekering, schrijft hij,

> wordt heel niet gewaagd van zondebewustzijn, angst en wanhoop over zijn 'verloren staat' noch over zijn aanneming door Christus, schuldvergiffenis, zekerheid van verlossing en blijdschap in het verkregen heil. Het 'bevindelijke' leven, het benadrukken van de emotionele, gevoelige, verborgen ervaringen, treedt bij hem nooit op de voorgrond, maar wie hem heeft leren kennen, gevoelt ook onder zijn 'verstandelijke' taal de klop van zijn warme hart.[15]

Zo is het. Het 'evangelicalisme' is er wel, maar zijn Britse reserve gedoogt niet dat ze tot uiting komt. Vandaar die nadruk op het verstandelijke, op die 'grote verandering in zijn gedachten', op dat dogmatische. Hij zou een 'History of my opinions' schrijven , maar een emotie is geen 'opinion'. Hij wil aantonen dat hij geen leugenaar, maar een eerlijk, rechtlijnig man is, voor wie continuïteit en logische samenhang in de gedachten zeer belangrijk zijn.Vandaar dat hij het evangelicalistisch-gevoelsmatige in zijn relaas een beetje verdoezelt en vooral de nadruk legt op het intellectuele element. Zelfs als hij op het einde ervan spreekt over dat bij hem allerdiepst gevoelde van

[14] Apol 4.
[15] Gun 68-69.

die persoonlijke relatie met God, noemt hij het nog een 'rusten in de gedachte aan twee, en slechts twee, absolute wezens...'

'Meer nog, de uitgeleende boeken, alle Calvinistisch...'

Voor wat Newmans aanvaarding van de doctrine van de eindvolharding betreft, zij werd dus direct een feit in zijn geest na het lezen van een boek van Romaine. In bovenstaand Apologia-relaas wijst hij er nl. op dat op hem toen vooral van invloed zijn geweest de boeken die Mayers hem gaf, meer nog dan diens conversaties en preken.

De leer van de eindvolharding vloeit voort uit Calvijns leer over de predestinatie of voorbestemming: God heeft van alle eeuwen de verlosten uitverkoren voor de hemel en de niet-verlosten voor de hel. Waaraan kan men die uitverkorenen herkennen? Aan hun zodanig geworteld en verankerd zijn in het geloof dat zij zullen volharden tot het einde. De jonge Newman moet dus in een boek van Romaine, waarvan hij de titel vergeten is, die leer tegengekomen zijn en ze onmiddellijk in harmonie gevonden hebben met zijn sterke wil om God trouw te blijven tot het einde, - en dus was hij gered. Voor de zopas nog desperate, zieke jonge kerel moet dit een hele opluchting en bron van diepe vertroosting geweest zijn.

Alleen, als men de twee boeken van William Romaine (1714-95), 'A Full Life for Empty Sinners' (1763) en de trilogie 'A Treatise (verhandeling) upon the Life, Walk and Triumph of Faith' (1795) doorgenomen heeft, vindt men nergens enige vermelding van de calvinistische predestinatieleer noch van de eeuwige straf van de verdoemden noch van de eindvolharding van alleen maar de uitverkorenen.[16] Zijn reputatie van erudiete émigré (na het edict van Nantes vluchtte zijn familie uit Frankrijk), bovendien van intimus van Whitefield (die mét Wesley het methodisme lanceerde), maakten zijn boeken natuurlijk zeer gegeerd, maar bovenvermelde doctrines staan er niet in; integendeel, wat treft is het warme calvinistische evangelicalisme dat het zijne schijnt te zijn. Zijn geschriften worden gekenmerkt door een positieve toon van vreugde, vrede en sereniteit, en bovendien door een grote , intieme liefde tot Christus. Hij zegt bijvoorbeeld:

> Welke ook uw innerlijke staat van kilheid en geestelijke dood moge zijn, er is in Christus genoeg leven om u te reanimeren. Christus verspreidt het zaad, zendt zijn regen en zijn zon, en houdt niet op zijn werk in een ziel te vorderen, zelfs wanneer deze zich kil en als ongevoelig voelt.[17]

Uit dit citaat is het ook duidelijk dat volgens deze gezaghebbende auteur een bekering niet noodzakelijk gepaard gaat met hevige emoties en ervaringen. Integendeel: Romaine staat wantrouwig tegenover een christendom dat gebaseerd zou zijn op het gevoel, veeleer dan op een sobere instemming met de waarheid van het evangelie.

Vergeten wij niet dat het Apologia-relaas dateert van bijna een halve eeuw na de feiten! Mogelijk heeft Newmans geheugen hem parten gespeeld en verwart hij hem met een andere evangelicale predikant...

De zaak ligt anders voor wat de tweede auteur betreft die hij noemt, Thomas Scott, van Aston Sandford in Buckinghamshire. Die man is voor hem onvergetelijk geweest. In zijn Apologia getuigt hij:

> Aan Thomas Scott dank ik (menselijkerwijze gesproken) haast mijn ziel... Ik bewonderde en smaakte zijn geschriften zozeer dat ik tijdens mijn eerste academische jaar eraan dacht hem in zijn pastorie te gaan opzoeken om een man te gaan bezoeken die ik zo diep vereerde...[18]

Hij heeft hem ingedrónken...: men kan het nog zien aan Newmans eerste ongepubliceerde preken waar voortdurend de naam Scott te vinden is in de bronnenvermelding. Er is een preek bij over het gebed waarvan een groot deel gewoon uit Scott is overgeschreven!

Scott was ook, maar een jaar later dan Newman, nl. in zijn 16e jaar, bekeerd tot het evangelicalisme. Hij hield het echter niet vol, en zo schrompelden zijn geloofsopvattingen ineen tot een vaag geloof in de éne God, maar niet in de Triniteit. Toch, ondanks het feit dat hij dus in quasi-ongeloof leefde, wilde hij tot anglicaans priester worden gewijd. Hij begint dan zijn priesterlijk ministerie, maar voelt steeds scherper in zijn binnenste het verwijt van hypocrisie. Hij gelooft nauwelijks en hij preekt; hij leest in het 8e van de 39 geloofsartikelen van de Church of England dat hij het Credo van Athanasius moet geloven en aanvaarden, en hij gelooft er niét in; het Credo van Athanasius en het geloof in de Triniteit zijn dus uiterlijk zeer belangrijk voor hem (hij proclameert ze in de kerkdienst), maar hij kan er nog niet inkomen. Toch zet Scott zijn smartelijke zoektocht verder - het is duidelijk een man die gelooft in de mogelijkheid om de waarheid te achterhalen - en hij ontdekt dan eindelijk zijn redder in een boek van de grootste onder de anglicaanse theologen van de 17e eeuw, Richard Hooker. Eindelijk, na nog een tijdje

[16] Voor Romaine, cf. Vaiss 31-35.
[17] Ibid., 32.
[18] Apol 5.

zoeken, aanvaardt hij heel de anglicaanse leer, incluis het moeilijke geloofspunt van de Drieëne God. Het is dank zij Scott dat Newman ook het allerhoogste van alle christelijke mysteries leert geloven en van harte aanvaarden.

Newman is ook een zeer intellectueel-aangelegd type, maar niet zoals de achttiende-eeuwse rationalisten. Hij aanvaardt het mysterie, echter niet zómaar, zonder schriftuurlijke en kerkvaderlijke bewijzen en een innerlijke samenhang tussen al die mysteries van het christendom. Welk een bevrijding moet het voor hem niet geweest zijn Scotts autobiografie te lezen, getiteld "The Force of Truth' (de kracht van de waarheid), en welk een nieuw licht moet dit boek van 1799 (dat in 1918 nog in het Frans verscheen volgens de vijftiende druk) niet geworpen hebben op zijn eigen zoektocht naar de waarheid! Opvallend is tevens dat het het concrete, gradueel zich ontplooiende, levende verhaal is van een geestelijke verkenningstocht dat hem als 15-jarige reeds zo boeit en hem zo'n verering inspireert voor die Scott. Het is dadelijk te begrijpen dat hij van zijn meester de spreuk overneemt: 'Groei is het enige bewijs van leven'. En wie naast zijn 'Apologia' ook zijn 'Essay over de Ontwikkeling van de Christelijke Leer' gelezen heeft, zal gemakkelijk inzien dat de impuls tot het schrijven van deze twee boeken moet gevonden worden in die speciale feeling voor 'groei' en 'leven' en 'geleidelijkheid' die de rector van Aston Sandford in hem wakker maakte. Een tweede leuze die hij uit Scotts boeken - naast 'The Force of Truth' ook een commentaar op de bijbel (1792) - distilleerde, was 'Heiligheid eerder dan vrede'. Andere punten die hij zeer sterk in Scott waardeerde, waren zijn 'onwereldsheid' (unworldliness), zijn praktische zin en zijn door-en-door-Engels-zijn![19] Een vleugje nationalisme was er dus ook mee gemoeid. Het is dan ook niet te verwonderen dat hij het boek met zijn goede vrienden besprak en 'unworldliness' zelfs een beetje ging navolgen. In een dagboekaantekening s.d. 6 juni 1824 lezen wij:

> Verleden vrijdag heb ik gevast en mij vernederd. Gisteravond heb ik een poosje rondgewandeld met Pusey: wij hebben gesproken over 'De Kracht van de Waarheid' van Scott.[20]

Er is nog één punt dat toch ook i.v.m. Scotts invloed op de jeugdige Newman dient gesignaliseerd. De evangelicalen werden in die tijd dikwijls uitgescholden voor 'enthusiasts', d.i. voor fanatiekelingen, maar een beetje tot onze verbazing constateren we dat de geleerde rector ook de beroemde Engelse filosoof Locke gelezen had, die zeker geen grote gelovige was, en dat hij hem bijvalt in zijn ideeën over tolerantie en godsdienstvrijheid. Hij geeft wel toe dat deze Locke-lectuur hem enige schade berokkende, maar, zegt hij:

> Toch is het rechtvaardig dat ik hier de immense dienst erken die deze grote man aan de religieuze wereld bewezen heeft met zijn 'Brieven over de tolerantie'. De fundamenten van de religieuze vrijheid, en de redenen waarom men iedere mens God moet laten aanbidden volgens zijn keuze en volgens zijn geweten, zijn misschien nooit algemeen begrepen geweest. Locke heeft ze vastgelegd op een onwrikbare manier.[21]

Ook hier kan men een parallel trekken, vooral met de latere katholieke Newman die in vele opzichten, b.v. op het gebied van de universitaire opvoeding, voor zijn tijd ongewoon vrije opvattingen verkondigde en daarom vaak door zijn vijanden als té liberaal, té werelds, té slecht bekeerd werd voorgesteld.

We moeten nog twee andere werken vermelden wier lectuur de jonge Newman in die jaren sterk heeft beïnvloed. Het eerste is de 'Kerkgeschiedenis' van Joseph Milner, waarover hij het volgende zegt:

> Ik las de 'Kerkgeschiedenis' van Joseph Milner, en was ik mag gerust zeggen verliefd (nothing short of enamoured) op de lange uittreksels uit de werken van de H. Augustinus, de H. Ambrosius en de andere kerkvaders die ik daar aantrof. Ik las ze als zijnde de religie van de eerste christenen.[22]

Pater Pompen vertaalt de vier woorden tussen haakjes door 'bepaald enthousiast', maar ik denk dat 'enamoured' toch een beetje sterker klinkt dan dat: Newman is waarlijk 'verliefd' geraakt op de kerkvaders in de schoonste zin van het woord, en dat is zo heel zijn leven gebleven. In 1874 schreef hij nog n.a.v. Milners boek dat 'de eerste eeuwen zijn (Newmans) beau idéal waren van het christendom.[23] Intussen had hij enkele mooie pretentieloze verhalen over de kerkvaders in zijn 'Historische Schetsen' opgenomen, en een van die schetsen behandelde juist sommige voorvallen uit het leven van de H. Ambrosius als bisschop van Milaan. Hier ook citeert hij, zoals eertijds Milner, lange uittreksels, zoals b.v. de toespraak die de bisschop hield tegen het bevel van keizer Valentinianus om Milaan te verlaten (in 386).[24] Wat de strijd van de heilige tegen de Staat - strijd die hij met Thomas Becket gemeen

[19] Zie voor Scott, naast Apol 5, ook Vaiss, 35-42.
[20] Apol 7.
[21] Vaiss 38.
[22] Apol 7.
[23] AW 83.
[24] HS 11, 354-6.

had - zo interessant maakt, zegt hij, is het feit dat Ambrosius won, terwijl Becket verloor.[25] Als 15-jarige bekeerling zal hij wel meegesléépt zijn door de fiere, beginselvaste tegenstand van Ambrosius die zozeer met zijn temperament overeenkwam. En de auteur van die 'Kerkgeschiedenis' behoorde tot dezelfde godsdienstige groepering als die tot dewelke de knaap uitgenodigd werd zich te bekeren, de 'evangelicals'. Joseph Milner (1744-97) was inderdaad een vooraanstaand representant van deze richting en hij schreef zijn geschiedenis (die onvoltooid gebleven is) om te bewijzen dat er in alle tijden ware discipelen van de Heer Jezus waren geweest. Hij combineerde zijn intellectuele taak met een pedagogische - hij was directeur van een 'Grammar School' - en met een pastorale: hij was kapelaan van de Holy Trinitykerk te Kingston (bij Hull). Van hem zijn ook twee bundels parochiepreken, één van 1801 en één van 1809, die Newman misschien ook wel in handen heeft gehad en die zeer 'evangelisch' of 'evangelicaals' zijn. De eerste preek gaat b.v. over de erfzonde, de derde over 'Jezus Christus, een onuitsprekelijke gave' - men herkent dadelijk de bij hen courante structuren van de bekering. Toch is de man een milde vaderlijke pastor, zoals blijkt uit een 'liefdevolle waarschuwing tot zeelieden'. Daarin valt op dat hij langer spreekt tegen het vloeken dan tegen het hoereren van de ruwe zeebonken, en meer het geluk van de christen onderstreept dan de straffen die op de zonde volgen.[26]

Het andere boek is van een zekere Thomas Newton (1704-82), anglicaans bisschop van Bristol die, na Miltons 'Paradise Lost' te hebben uitgegeven, om het verdriet te overwinnen dat de dood van zijn vader en zijn vrouw hem berokkend had, zich aan het schrijven had gezet van zijn 'Dissertations on the Prophecies' (verhandelingen over de profetieën). Het werk kwam uit in 1754. Het was dus al meer dan 60 jaar oud toen Newman het in handen kreeg, en uit een brief aan tante Betsy van 30 oktober 1816 (in volle bekeringsperiode dus) weten wij min of meer precies wanneer hij het las en hoe - positief - hij het beoordeelde:

> Las u ooit wel eens Bisschop Newton over de Profetieën? Ik heb ze vóór een week of twee gelezen, ze zijn uiterst vernuftig en ook bevredigend, - ik bedoel: zij geven een goed verslag en een goede verklaring.[27]

In zijn eerste volume toont Newton aan dat al de profetieën van het Oude Testament en ook die van Jezus over de vernietiging van Jeruzalem allemaal in vervulling zijn gegaan. Hij doet dit op uiterst gedetailleerde wijze, met even gedetailleerde en ampele weerlegging van de tegenstanders van zijn thesis met een vloed van citaten uit oude kerkvaders en geschiedschrijvers ter bevestiging van zijn stelling.

Het tweede volume maakte op de jonge John Henry de diepste indruk. Hierin worden voornamelijk de profetieën van Paulus en Johannes beschreven, die volgens Newton met sommige verbeteringen zijn overgenomen van Daniël. Paulus profeteert daar z.i. over 'de Man van de Zonde'. Hij spreekt over een 'Apostasie'. Hij zegt wie die 'Man van Zonde' is, die 'zichzelf verheft', die 'gezeten is in de Tempel van God'. En wie is het die apostasieert? De Kerk van Rome. En wie is de 'Man van Zonde?' De paus.

Het Boek van de Apocalyps wordt dan heel concreet en zeer ingenieus als bewijsgrond van de laatste bewering aangehaald. 'De draak' uit dit Boek is er niet in geslaagd de oude heidense afgodendienst te herstellen, en vindt er dan een andere uit: de verering van Maria en de heiligen. Luther is de eerste geweest die deze afgoderij aan de kaak heeft gesteld, en van dan af was er weer een zuivere eredienst. Vanaf dan ging de profetie in vervulling: 'Zalig zijn de doden die sterven in de Heer, van nu af aan'. Maar het heeft de hervormers bloed en tranen gekost: cf. de beruchte Bartholomeüsnacht. Die slachtpartij heeft de voorspelling uit het Openbaringsboek bewaarheid: 'Hun dode lichamen lagen in de straat van de grote stad'. En nog een ander bijbels orakel ging in vervulling, maar hier citeren we liefst de hele tekst:

> En hem (het Beest uit de zee) werd het gegeven om tegen de heiligen oorlog te voeren en hen te overwinnen; en wie kan enigermate berekenen of zelfs maar enig vermoeden concipiëren van het aantal vrome christenen dat ten offer gevallen is aan de superstitie en de wreedheid van Rome? Sanders zelf erkent dat overal in Europa een ontelbare menigte Lollarden en Sacramentariërs werden verbrand die volgens hem echter niet ter dood gebracht werden door de paus en de bisschoppen, maar door de burgerlijke magistraten, - hetgeen perfect overeenstemt met deze profetie, want over het seculiere beest wordt gezegd dat het zou oorlog voeren tegen de heiligen en hen overwinnen. Geen wonder dat het met deze middelen een universeel gezag zou verkrijgen over elke stam en taal en natie, en zijn macht zou vestigen in alle landen van het westerse Romeinse keizerrijk; en dat zij zich niet alleen zouden onderwerpen aan zijn voorschriften, maar zelfs zijn persoon zouden aanbidden, behalve de gelovige rest wier namen, als burgers van de hemel, zouden opgeschreven staan in de boeken des levens. Laat de Roomsen er dan maar groot op gaan dat hun gemeenschap de katholieke kerk is en het universele rijk: dit is zo ver van een bewezen waarheid dat dit precies het teken is waarmee de geest van profetie hen brandmerkt.[28]

[25] Ibid., 344-5.
[26] Milner Joseph, *Practical Sermons*, 2 vols, Cambridge, 1801², I, 1-14; 31-45; II, 264-5 (tegen het vloeken).
[27] MW 21
[28] Ibid., 27-29. Sanders: r.k. theoloog uit de 16e e.; Lollarden: ketterse middeleeuwse beweging; Sacramentariërs: hervormden die reeds

Hoe waar-schijnlijk moet die redenering de jonge John zijn voorgekomen: de universele uitbreiding van de roomse Kerk is juist een teken van haar afgoderij, zoals ook de grote verering van de paus (voor wie men toen driemaal moest knielen eer men hem kon benaderen en zijn voeten kussen!), terwijl de 'gelovige rest' - hoe bijbels klinkt dat! - juist gevormd wordt door die evangelicale minderheid!

Bovendien geeft de Apocalyps - volgens de bisschop - zeer concreet in hoofdstuk 13, 18e vers, het getal aan van het Beest: 666. Met het Beest wordt hier keizer Nero bedoeld. Als men de cijferwaarde van de Griekse of ook de Hebreeuwse letters van deze twee woorden (a=1, b=2, enz.) samentelt, komt men tot 666. Cijfers hebben dus blijkbaar verborgen betekenissen, moet John Henry gedacht hebben. Er is van hem dan ook een manuscript bewaard waarin hij, voortgaande op een vers uit de profeet Daniël, het einde van de wereld heeft berekend. Volgens Daniël zou dat einde komen 1260 jaar nadat de Antichrist zich had gemanifesteerd. Moest dus alleen vastgesteld worden wannéér die Antichrist zich werkelijk als 'tegen Christus' had opgesteld, en dat was volgens de jongeman, zich baserende op Newton, een paus. Welnu, in 727 usurpeerde de paus - dat was toen Gregorius II, een roomse heilige! - de Byzantijnse tijdelijke macht door revolte te plegen tegen de Exarch van Ravenna. Voeg dus 1260 bij die 727, en je krijgt 1987 als het jaar van het wereldeinde.[29]

Hier voelt men natuurlijk hoe jong en onrijp onze vurige bekeerling nog was, maar men kan ook begrijpen welk een expansie zijn geest moet gevoeld hebben bij het lezen en actief integreren van Newtons 'uiterst vernuftige en bevredigende bespiegelingen. Ongeloof had hem in de put geduwd, zijn nieuw geloof had hem niet alleen moreel, maar ook intellectueel zóveel bijgeleerd! Men ziet ook in hoe diep dat idee van 'de paus als Antichrist' in zijn geest wortel moet hebben geschoten. Ten overvloede moet hij bij Newton een bekrachtiging van zijn idee gevonden hebben bij het lezen van de volgende passage - een commentaar op Apoc.13,5: 'en hem (het Beest uit de zee) werd een mond gegeven die grote woorden en godslasteringen spreekt'.

> Het is het Roomse beest in zijn laatste staat of onder zijn zevende hoofd: en hij heeft een mond die grote woorden en godslasteringen spreekt; en kunnen er wel grotere woorden en godslasteringen zijn dan het voor zich opeisen van de titels 'universele bisschop, onfeilbare rechter van alle controversen, soeverein van koningen en beschikker over koninkrijken, vice-regent van Christus, en God op aarde?'[30]

Al deze teksten samen, al deze verwijzingen naar Daniël, Paulus en de Apocalyps - het Woord Gods, voor hem nu het hoogste op aarde - hebben in hem een zintuiglijk-intellectuele zekerheid gestort die hem nog in 1843 sterk hinderde om over te gaan naar de r.k. Kerk. Hij zegt daarover in zijn Apologia: 'Mijn verbeelding was tot in 1843 besmet door de vlekken die deze doctrine (van de paus-Antichrist) in mij achterliet. Reeds op een vroeger tijdstip was deze leer geschrapt uit mijn verstand en oordeel, maar de gedachte eraan bleef in mij hangen als een soort vals geweten. Vandaar die geestesstrijd die zovelen als ikzelf hebben gevoeld: sommigen bracht hij ertoe een compromis te aanvaarden tussen twee met elkaar zo onverenigbare ideeën, anderen deed hij de ene óf de andere idee uit hun geest verdrijven. In mijn geval eindigde het conflict, na vele jaren van intellectuele onrust, in de geleidelijke ondergang en verdwijning van een van beide begrippen'.[31]

Levenshervorming

Het voorgaande heeft aangetoond 'wat een denker lijden kan'. Maar dat was nog niet alles: ook in het morele dadenleven dienden na de intellectuele bekering veranderingen bedacht, getraind en uitgevoerd - en misschien viel déze ommekeer hem nog zwaarder dan de andere. In dezelfde brief aan zijn tante Betsy, van 30 oktober 1816 (nogmaals: in volle bekeringsperiode), schrijft hij:

> Gisteravond is een spreker ons in de nieuwe vergaderzaal van Mister Lane een uiteenzetting komen geven over galvanische elektriciteit. Ik heb die bijgewoond, en vernam daar heel curieuze zaken. Er werd ook voorgedragen: enkele imitaties van Mrs. Siddons, Jordan, enz. Aanstaande maandag is er een bal, waar ik niet naartoe ga als ik het enigszins kan vermijden'.[32]

Dit is een typisch briefje voor die periode: het bewijst dat John Henry, ondanks al zijn vurigheid, toch nog geen fanatieke 'evangelical' geworden is. Hij bezit nu reeds de wijsheid, het evenwicht en het gezond verstand die later

onder Luther de 'reële tegenwoordigheid' loochenden.
[29] SG 19.
[30] MW 29.
[31] Apol 7.
[32] MW 21.

zijn karakteristieke eigenschappen zullen worden. Zelfs in die voor hem zo uiterst belangrijke dagen op religieus-existentieel gebied is zijn belangstelling niet louter religieus, maar blijkt hij zich toch ook nog te interesseren voor profane wetenschappen zoals fysica en chemie. Zozeer zelfs dat hij een uiteenzetting gaat beluisteren van een specialist in de 'galvanische elektriciteit'. En hem interesseren ook voordrachten en imitaties van bekende figuren uit die tijd. Dat bal van de maandag daarop was een delicatere zaak: de evangelicalen waren heel streng op dat punt van de 'wereldse vermaken'. Allerlei passages uit Paulus en Johannes werden uit de Heilige Schrift opgediept om hun afkeuring te onderbouwen, o.m. de passage waar Johannes waarschuwt voor de 'wellust der ogen, de wellust van het vlees en de hoogmoed van het leven'(I Jo. 2, 16). Die wereldse vermaken waren volgens de evangelicaanse moraal listen van de duivel, en dansers en danseressen waren zijn trawanten, van buiten fraai en schoon, maar van binnen lelijk en vuil. Principieel gaat de jonge Newman daarmee akkoord, maar niet zonder enige nuance. Er is een journaalfragment bewaard van einde 1816 waarin hij zich in een dialoog gewikkeld ziet met iemand die hem zijn negativiteit verwijt:

> 'Door zo te handelen veroordeel jij hen die wel naar een bal gaan'. Helemaal niet. Verre van mij zoiets! Ieder handele naar zijn zin: als iemand denkt goed te doen, wel, dan is dat goed voor hem. Hij zal mij niet veroordelen, en ik zal ook niemand veroordelen. Bovendien moet men gehoorzamen aan zijn ouders.[33]

In die tijd had de jeugd uit de burgerij nog niet de vrijheid die ze nu heeft, en blijkbaar stond de ouderlijke autoriteit nog hoog in het vaandel geschreven. Newman is volledig bereid aan een danspartij deel te nemen als zijn ouders dat willen. En uit het dagboekfragment spreekt een grote tolerantie voor wat het beoordelen van anderen betreft. Kan men van een 'evangelicaal' jongmens, bij alle vasthouden aan eigen principes, iets beters en wijzers verwachten?

En dan is er nog, in verband met Johns zo vroege en toch zo fundamentele bekering, die 'diepe verbeelding' waarover hij spreekt, - een 'deep imagination', waarbij hij zich in zijn geest als ongehuwde het leven ziet ingaan om te beantwoorden aan wat hij in de binnenkamers van zijn ziel de wil van God voelde te zijn. Met Britse reserve, maar ook 'fair play' (hij moet eerlijk zijn), raakt hij deze delicate zaak aldus aan in zijn Apologia:

> Ik voel mij verplicht, hoewel met grote tegenzin, nog over een ander project van mij te spreken dat mijn verbeelding in die periode, de herfst van 1816, diep aansprak en mij in zijn greep begon te krijgen. Het is een feit waarover geen twijfel kan bestaan, nl. dat het de wil van God zou zijn dat ik als ongehuwde door het leven zou gaan. Het voorgevoel dat Hij dit zou vragen heeft sindsdien om zo te zeggen altijd standgehouden, met nu en dan eens een onderbreking van een maand tot in 1829, maar na die datum zonder enige onderbreking. In mijn geest hing dit min of meer samen met de notie dat mijn levensroeping zulk een offer, het celibaat dus, vereiste, zoals b.v. missionariswerk onder de heidenen waartoe ik mij gedurende een aantal jaren sterk aangetrokken voelde. Het mij ook in mijn bewustzijn afgescheiden te zijn van de zichtbare wereld, waarover ik hierboven gesproken heb.[34]

Het 'ongehuwd zijn omwille van het rijk der hemelen' was hoogst ongewoon in de anglicaanse kerk van die dagen. De strengste en meest ascetische evangelicale schrijvers bevelen het nergens aan en spreken er zelfs niet over. Newmans meest geestelijke vrienden van later, de heilige Keble, de geleerde Pusey, waren gehuwd. Alleen Froude was niet getrouwd, maar hij leed aan tuberculose - waaraan hij zou sterven, 32 jaar oud. Newman voelt dus wel, wanneer hij deze tekst als 63-jarige schrijft, hoe uitzonderlijk zijn geval geweest is. En hij, de fijne psycholoog en spreker, die weet hoe men met een geïnteresseerd gehoor moet omgaan, probeert dan ook zijn zaak zo aanvaardbaar mogelijk voor te stellen. Het was nog maar een 'imagination', geen vast en krachtig wilsbesluit; er waren tussenpozen van aarzeling, tussenpozen van zelfs een maand, nu en dan (dat kunnen vele tussenpozen geweest zijn!); slechts na 1829 - onder invloed van Froude misschien, die het celibaat in zijn geïdealiseerde middeleeuwse kerk hoog aansloeg - , dus na 13 jaar aarzelen, stond zijn lang overwogen besluit werkelijk onwankelbaar vast. En wat de motivering aanging: had hij in het begin van zijn boek reeds niet gesproken over zijn 'afgescheiden zijn van de zichtbare wereld', hij een engel, en deze wereld maar een droom, een drogbeeld waarmee zijn mede-engelen hem verschalkten?[35] En was het niet plausibel dat iemand die aan een van hier naar daar zwervend apostolisch missionarisleven dacht, aan huwelijk en gezin verzaakte om met des te meer uiterlijke en innerlijke vrijheid aan de goddelijke roepstem te kunnen beantwoorden? Komt daar natuurlijk de 'tegenzin' bij, die zijn Victoriaanse lezers en lezeressen wel zullen hebben geapprecieerd.

Er zijn voor deze 'deep imagination' en dit groeiende vaste wilsbesluit nog andere verklaringen gegeven, door spitse psychologen bedacht, zoals die van de onbewuste homoseksuele geaardheid van Newman in een verfijnd,

[33] AW 153.
[34] Apol 7. Dit celibaatsbesluit is volgens Turner 'het enige, meest consistente element in Newmans persoonlijk leven' (Turner 113).
[35] Ibid., 2.

zuiver mannelijk elitemilieu.[36] Bewijzen daarvoor zijn er echter niet, tenzij dat Newman zijn vrienden geregeld 'carissime' noemt en ze wel eens met een 'dear' of een 'dearest' bedacht. Maar dergelijke uitingen van affectiviteit waren normaal in die periode van de romantiek. Denken we maar eens aan onze Gezelle en zijn kring van geliefde leerlingen. Volgens de visie van dit soort psychologie zou Newman ook een zekere 'vitaliteit' gemist hebben en niet krachtig genoeg geweest zijn om als een normale volwassen man in de wereld te staan. Maar hierboven werd hopelijk aangetoond welk een 'vitaliteit' hij in de Ealing School ten toon spreidde en daar zelfs als onbesproken leidersfiguur werd erkend. Vitaliteit hoeft niet alleen in sport te worden gemanifesteerd, - en trouwens vinden we wel sportieve activiteiten in het leven van de jonge John Henry, zoals roeien b.v.[37] Er wordt ook op zijn grote schuchterheid gewezen die het hem heel lastig zou gemaakt hebben om met vrouwen in contact te treden en in een relatie van vriendschap en liefde met hen om te gaan. Zijn hele correspondentie bewijst echter het tegendeel. In zijn brieven aan vrouwen is men zelfs getroffen door het feit dat hij een Mrs. Froude of een Emily Bowles, of vrouwelijke religieuzen als Sister Maria Pia en Mother Imelda Poole bijna als zijn intellectuele gelijken behandelt, en vaak komt men juist in zijn brieven aan vrouwen iets van de diepere Newman op het spoor, vooral als hij ouder en rijper wordt.[38]

Eigenlijk, als men de tekst uit de Apologie een beetje van zijn redekunstig karakter ontdoet, ligt het geheim van zijn celibaatsbesluit reeds principieel ontsluierd in hetgeen hij zo bescheiden en 'met tegenzin' zegt. Dit is schrijver dezes vooral duidelijk geworden bij het lezen van zijn eerste roman, kort na zijn bekering tot het katholicisme, nl. 'Verlies en Winst' (Loss and Gain). Charles Reding, de hoofdheld van het verhaal, is in vele opzichten Newman zelf. Op een bepaald ogenblik zegt ene Mr. Malcolm hem (Charles is weer thuis uit Oxford) dat hij maar gauw moet trouwen, en zijn zus Mary ook. (Newmans lievelingszus heette ook Mary, wel een frappant detail). Broer en zus vluchten al lachend in de tuin, en het gesprek komt op het thema 'verandering'. Vroeger was de komst van Mr. Malcolm voor hen als kinderen een feest, - nu is dat niet meer zo. En dat komt niet daardoor dat Mr. Malcolm veranderd is, maar zij zijn veranderd. Waarop zij een dieper gesprek aansnijden dat schril afsteekt tegen de luchthartige conversatie in de huiskring van daarnet, en dat ik ondanks zijn lengte toch in zijn geheel wil citeren:

> 'Wat een geluk', zei zijn zus, 'dat wij het in onze familie zo goed hebben met elkaar'. Als we veranderen, dan veranderen we allemaal tegelijk, zoals de appelen van eenzelfde voorraad: als de ene het begeeft, begeeft de andere het ook. Zo zijn wij altijd dezelfden voor elkaar'.
> 'Wat een geluk inderdaad', zei Charles; 'wij zijn zo gezegend dat ik er soms echt van huiver'.
> Zijn zuster keek hem ernstig aan. Hij lachte even om zijn pijnlijke ernst wat te verzachten: 'Je zou begrijpen wat ik bedoel, Mary, als je Herodotus had gelezen. Een Griekse tiran was bang voor zijn buitensporig geluk, en daarom wilde hij iets offeren van zijn fortuin. Hij wilde zich namelijk van iets ontdoen waar hijzelf de grootste waarde aan hechtte. Hij nam een ring van zijn vinger en wierp hem in zee uit vrees dat de gódheid hem zou kwellen als hij zichzélf niet kwelde'.
> 'Beste Charles', antwoordde ze, 'als we Gods gaven maar in dankbaarheid genieten en ervoor zorgen dat we er ons hart niet aan verliezen of ze misbruiken, dan moeten we niet bang zijn dat ze ons blijvend geschonken worden.'
> 'Wel', zei Charles, 'daar is één tekst die mij altijd voor de geest zweeft: 'Verheug u al bevend'. Ik kan in geen enkel ding een volledig ongedwongen behagen scheppen'.
> 'Waarom niet, wanneer je 't als Gods gift beschouwt?' vroeg Mary.
> 'Ik kan daar geen redenen voor geven', was zijn antwoord. 'Dat is zo mijn weg. Misschien kijk ik wat teveel naar mezelf, ik besef dat wel. Maar ik ben er zeker van dat, als ik mijn hart zou schenken aan welk schepsel ook, ik het zou afwenden van God. Hoe gemakkelijk zou ik ze kunnen verafgoden, die zoete wandelingen die we nu al die vele jaren hebben gedaan!'
> Ze wandelden voort in stilte.
> 'Och', zei Mary toen, 'wat we ook verliezen, geen verandering kan ons als familie beïnvloeden. Zolang als wij wij zijn, betekenen wij voor elkaar iets wat geen enkele uiterlijke factor voor ons kan betekenen, of die ons nu gegeven wordt of ontnomen'.
> Charles gaf hierop geen antwoord.
> 'Maar wat is er met jou toch gebeurd, Charles?' vroeg ze. Ze hield stil en keek hem aan. Met een zachte geste deed ze zijn haar van het voorhoofd, dat ze glad streek terwijl ze zei:
> 'Je ziet er zo droef uit vandaag'.
> 'Liefste Mary', antwoordde hij, 'er scheelt mij niets, werkelijk niets. Ik denk dat het Mr. Malcolm is die mij in de war heeft gebracht. Ik vind het zo stupide te spreken over de vooruitzichten van een jongen zoals ik. Kijk zo niet, ik bedoel niets - het verveelt me gewoon'.
> Mary glimlachte.

[36] GF schijnt zoiets te suggereren op pp. 38-48; cf. ook Cog 23, V. n. 44.
[37] MT I, 11.
[38] In de verscheidene volumes van LD is er achteraan een alfabetische lijst van de correspondenten met de briefdatum (chronologisch gerangschikt).

'Wat ik bedoel', zei hij dan toch, 'is dit: dat wij hier op aarde nergens kunnen op vertrouwen en dwazen zijn als wij bouwen op de toekomst'.
'We kunnen vertrouwen op elkaar', herhaalde zij.
'Ach, beste Mary, zeg zoiets niet, het doet mij huiveren'.
Zij keek hem van terzijde aan, verrast, zélf bijna huiverend.
'Lief zusje', ging hij voort, 'ik bedoel niets - gewoon maar dat alles hierbeneden zo onzeker is'.
'We zijn zeker van elkaar, Charles'.
'Ja, Mary', - hij zoende haar hartelijk - 'dat is waar, zeer waar'. Toen voegde hij eraan toe:
'Alwat ik bedoelde was dat het arrogant lijkt dit te zeggen. David en Jonathan moesten van elkaar scheiden; zo ook Paulus en Barnabas'.
Tranen stonden in Mary's ogen.
'O wat een ezel ben ik toch', zei hij, 'dat ik je zo lastig val met niemendal. Nee, ik bedoel alleen maar dat er slechts Eén is die niet sterven kan, die nooit veroudert - slechts Eén. Het kan niet verkeerd zijn daaraan te denken. Herinner je je nog die mooie verzen van Cowper? Ik ken ze zonder ze ooit geleerd te hebben - ze troffen me zo sterk toen ik ze voor het eerst las', en hij zei ze op:

Gij, aller geesten bron en middelpunt,
Gij zijt hun enig rustpunt, Eeuwig Woord.
Wie U verlaat, verliest zijn weg en doolt
ellendig rond, eerloos en zonder hoop.
Van U is alwat 's mensen leven troost,
zijn nobel streven en zijn fraai succes,
zijn lijdenskracht en zijn dienstwilligheid.
Maar Gij, Opperste Gever van elk goed,
Gij zijt van al Uw gaven zelf de kroon;
geef wat Gij kunt, arm zijn wij zonder U,
en, rijk mét u, ontneem ons wat Gij wilt.'[39]

Dit is het soort newmaniaanse literatuur dat iemand ééns genoemd heeft 'prose from the centre', proza dat precies en restloos verwoordt wat iemand zeer diep voelt en alleen maar verwoordt aan iemand die hem zeer diep bemint. Deze twee jonge mensen die elkaar zo innig beminnen, leven in een andere, hogere wereld dan Mr. Malcolm die alleen maar wat gekscheert over hun trouwen, - dan de twee ouders zelfs die er een hogere opvatting op na houden, maar hun zoon toch eigenlijk niet begrijpen. Maar begrijpt Mary hem? In de grond ook niet. Charles heeft ingezien dat zelfs je liefste en legitiemste bezit op aarde toch iets is dat je enigszins afneemtvan God, tenminste als je Hem radicaal alles van jezelf schenken wilt uit liefde. En het is nu eenmaal zijn weg dit radicaal te beleven, het is een weg, hem door God gewezen. Dieper dan Mary ziet hij de uiteindelijke onzekerheid van elke existentie in, de broosheid van elk aardse ook hoogste geluk - een geluk waaraan Mary zich vastklampt als aan een strohalm. Tot driemaal toe herinnert zij de grote broer aan hun onderlinge liefde in de schoot van de familie: dat is de rots van haar zekerheid. Maar dan horen we ineens 'le Newman profond'. 'Ach, Mary, zeg zoiets niet, het doet mij huiveren!' Als hij dan merkt dat zij het toch niet inziet, excuseert hij zich, vindt zich een 'ezel', en verbergt zich in de poëzie van een geliefd auteur.

Toen Newman deze regels schreef, was hij reeds de 50 nabij en had hij al heelwat levenservaring opgedaan. En wat met name die door Mary geïdoliseerde familie betrof, die was waarlijk niet zo één gebleken: geen begrip voor John bij de ouders, Charles weg, Francis sceptisch geworden, Harriett afzijdig, Jemima wantrouwig, en de 'dearest Mary' reeds lang overleden. Nu wist Newman wat het was: aardse vastigheden die geen vastigheden bleken te zijn. Neen, zijn weg was anders: dat moet hij al ingezien hebben in die geweldige ervaring van zijn 15e jaar. Een ervaring die hem isoleerde, echter niet tot een 'isolé volontaire' (Bremond)[40] maakte, maar tot een jongeman die een hogere uitnodiging aanvoelde om een heel eigen weg te gaan, 'hijzelf' met 'zijn Schepper'.

Een kostbaar afscheidscadeau

Eind december 1816 is Newmans Ealing-periode ten einde, en als afscheidscadeau krijgt hij van Walter Mayers een boek van Bisschop William Beveridge: 'Intieme Gedachten' (Private Thoughts), gepubliceerd na de dood van de bisschop (1637-1708) in 1709. De 'gedachten' in de titel gingen 'over godsdienst en het christelijk leven' - een eerste deel zijnde theoretisch (over de inhoud van het geloof) en het tweede praktisch (hoe men zijn leven moest inrichten vólgens dat geloof). Niets kon de jonge John Henry meer bevallen dan dit godengeschenk dat hem op het

[39] LG 102-4.
[40] Henri BREMOND publiceerde in 1905 *Newman. Essai de biographie psychologique*, met een betwist hfdst. 1: 'L'Isolé Volontaire'.

einde van zijn bekeringsperiode precies en praktisch zei wat hij nu moest geloven en hoe hij het in de concreetheid van het leven moest waarmaken. Op de kaft schreef de oude Newman in 1874:

> Geen enkel boek is mij dierbaarder geweest, geen enkel heeft een zo sterke invloed op mij uitgeoefend, - op mijn vroomheid en op mijn vaste ideeën.

Het moet een echte bestseller zijn geweest, want het door schrijver dezes geconsulteerde exemplaar is gedateerd 1755, en het is al aan zijn 17e editie toe!

De bisschop is in 1708 gestorven: dat betekent dus 30 jaar vóór het optreden van Wesley en Whitefield, door wier 'methodistische' beweging de 'evangelicale' stroming in belangrijke mate werd beïnvloed. Toch ademt heel het boek reeds de puriteinse geest van het 'evangelicanisme'[41] en heeft het blijkbaar talloze mensen reeds vóór Wesley geholpen om een dieper, ernstiger christelijk leven te leiden. Mayers moet het een veilig en degelijk boek gevonden hebben, door een gezaghebbend persoon geschreven, doortrokken van solide traditionele lering, dat zijn John Henry kon sterken en wapenen in de komende geestelijke strijd aan de universiteit. Hij wist dat zijn pupil te Oxford maar weinig evangelicalen zou ontmoeten (terwijl dit in Cambridge heel anders was dankzij de invloed van ene Charles Simeon wiens 'Helps to Composition' een heel leger predikanten hielp om echt-christelijke preken op te stellen), zodat hij vrij geïsoleerd zou komen te staan tegenover zijn omgeving. Op dat ogenblik was het nog niet zeker dat John voor een kerkelijke carrière zou kiezen: zijn vader zag hem liever aan de balie, en het ouderlijk gezag was toen nog vanzelfsprekend.

Het cadeau kon ook als nieuwjaarscadeau bedoeld zijn,want de brief is gedateerd 31 december. We kunnen ons de jongeman voorstellen, bladerend in dat prachtige cadeau-boek van zijn goede evangelicale mentor, en ongetwijfeld zal de solide structuur van het geschrift hem bijzonder aangenaam geweest zijn: eerst de leer, dan de praktijk. En dan die leer, zo helder samengevat in 12 artikelen! Het is de leer van Calvijn in al haar strengheid en pessimisme t.o.v. de menselijke natuur. Ziehier een klein staaltje van wat de bisschop schrijft:

> Ik geloof dat ik ben ontvangen in Zonde ('Sin', met een hoofdletter!), dat ik geboren ben in Ongerechtigheid en dat ik steeds nadien voortdurend tot het Kwade ben geneigd geweest en slechts IJdelheid heb voortgebracht.[42]

De jonge Newman moet wel heel erg veranderd en om-gekeerd geweest zijn om dit boek met zulke vreselijke ideeën en getuigenissen als een 'dierbaar' bezit te gaan beschouwen. Men herkent de vroegere zeer vitale, dominerende, humoristische scribent van 'The Spy' en 'The Anti-Spy' haast niet meer. Vooral de humor missen we, en die zal maar heel geleidelijk terugkeren. Maar wellicht was dit onvermijdelijk na zo'n ingrijpende 'metanoia'. Hij had tijd nodig om een nieuw evenwicht te vinden. Hij moest zich eerst zijn nieuwe doctrine leren assimileren.

Hij deed dit door in de lente van 1817 'quasi Sermons', kleine preekjes en dissertatietjes op te stellen in de stijl van Beveridge. Want hij bewonderde ook diens literaire stijl, en inderdaad - die heeft soms iets van muziek. Deze stijl-, denk- en leerproeven van de 16-jarige kunnen we misschien zien als een oefenschool voor de beroemde 'Parochiepreken' die hij zeven jaar later zou beginnen uit te schrijven. Misschien, - want als oude man heeft hij ze alle verbrand. Hij heeft alleen de thema's bewaard: het onwaardig ontvangen van de eucharistie, de ijdelheid van het menselijk leven, de eeuwige straf, het vasten. Toch is er ook eentje bij, een origineel 'Sermonet', over het Schriftwoord: 'Laat niemand uw jeugd verachten' (gedateerd 22 mei 1817).[43] Jammer dat dit niet bewaard is gebleven. De overige behandelen dezelfde thema's als die welke men vindt in de preekbundels van de evangelicale predikers. Als men zo een 10tal van die bundels doorgenomen heeft, moét men wel constateren dat hun themaruimte zeer beperkt is. Het thema van de radicale zondigheid van de mens, in onze 'verlichte' tijd zo on-modern, komt overvloedig ter sprake. De mens is eigenlijk maar een worm, - en een paar keer vond ik zelfs de dierbare gemeente door een origineel predikant aangesproken als 'brother worms'! Verdere onderwerpen van die tijd - ook door Newman behandeld - zijn: de noodzakelijkheid van de bekering, het 'aangrijpen' van Christus' verzoenende hand, en dan verder (minder toch bij Newman) morele onderwerpen als: de sabbatrust, het vloeken, het kerkverzuim, het vluchten van werelds vermaak enz. Huwelijksliefde, economische moraal, sociale gerechtigheid, oecumene: over dit alles vindt de moderne lezer of lezeres zo goed als niets. Men leert dan wel inzien dat religieuze stromingen en woordverkondigingen zeer tijdgebonden zijn. Wat ons thans afschrikt en verbaast, was misschien voor de kerkgangers van die tijd heel gewoon en normaal. We zullen dan ook de strengheid van sommige van Newmans 'Parochiepreken' met een korreltje zout moeten nemen. Eén van zijn meest enthousiaste toehoorders looft de 'infinite pity', het oneindige medelijden, dat eruit opklinkt. En een van de beste

[41] Vaiss 73.
[42] Beveridge Wm (Bishop), *Private Thoughts*, 17 ed., London 1755, p. 32.
[43] AW 154.

huidige Newmankenners in Engeland beweert dat het calvinisme dat de jongeman in 1816 meekreeg, 'niet rigide' was, waar wij in onze cultuurkring heel anders oordelen.[44]

In het vervolg van dit verhaal zullen we zien dat de bekeerde Newman volop mens bleef en dat zijn evangelicale visie en strengere levensopvatting - die reëel waren en nog vaak tot uiting zullen komen - hem niet zullen beletten steeds te groeien niet alleen in verstand en wilskracht, maar ook in wijsheid en humaniteit.

[44] Chadwick Owen, *J.H. Newman*, trad. S. Dayras & Chr. d'Haussy, Cerf, 1989, p. 28.

Hoofdstuk 3 Trinity College

Oxford of Cambridge?

Vader Newman, die van zijn knappe oudste een advocaat wilde maken, besloot hem na het verlaten van dr. Nicholas' school zo vlug mogelijk naar de universiteit te sturen. De dag was al bepaald, 14 december 1816, maar de universiteit nog niet! De postkoets bevond zich reeds aan de huisdeur, de jonge John stond reeds klaar met zijn bagage in handbereik, maar Mr. Newman was nog steeds in discussie met zijn gast, de blinde kapelaan van de St. James'-kerk te Piccadilly, de Reverend John Mullins, over de vraag of hij de koetsier zou bevelen richting Hounslow naar Oxford te rijden dan wel hem naar de eerste halte te zenden op weg naar Cambridge... Ten slotte wist Mullins, die een Oxfordman was, zijn gastheer ervan te overtuigen zijn jongen Oxfordwaarts te sturen. Dat gewichtige beslissingen soms van een toeval of een kleinigheid afhangen, trof de oudere Newman diep en in zijn preken en andere geschriften wees hij wel eens op de vaak wonderlijke manier waarop een 'particular Providence' het leven van de mens leidt.[1]

Mullins had zijn studies gedaan in Exeter College, gesticht in 1314. Men weet dat Oxford zeer gedecentraliseerd is als universiteit en dat bijna heel het universitaire leven, althans in Newmans tijd, zich afspeelde in colleges die grotendeels reeds in de Middeleeuwen waren gesticht. Het was natuurlijk normaal dat Mullins aan vader Newman de raad gegeven had zijn zoon aldáár in te laten schrijven, maar er was geen kamer meer vrij. En men moest soms twee jaar wachten om er een te verkrijgen! Mullins' oude vrienden verwezen hem dan naar dr. Lee, president van Trinity College én vice-kanselier van de universiteit. John Henry sjouwde zijn zware valies dan maar naar Trinity in het zog van het zoekende tweetal. dr. Lee had ook niet onmiddellijk een kamer vrij, maar dit kon binnen enkele maanden verkeren; hij zou in ieder geval John Henry Newman, 15 jaar en 10 maanden oud (twee jaar jonger dan de doorsnee-aspirant), goed in de klassieke talen en zéér goed in de wiskunde,[2] reeds in het register inschrijven en hem 'tot resideren oproepen' zodra dit mogelijk was. Trinity was wel een 'moderner' college dan Exeter aan de overkant van de straat - het was van 1555 -, maar dr. Nicholas, aan wie het grote nieuws na de terugkeer werd meegedeeld, stelde zijn gewaardeerde oud-leerling onmiddellijk gerust met de uitroep: 'Trinity? A most gentlemanlike College!'[3] 'Gentlemanlike': in de oren van een Engelsman de supreme recommendatie!

Onverwacht kwam er in juni 1817 een kamer vrij, en John Henry rénde bij wijze van spreken naar Oxford om ze te bezetten. Er hing al een vakantiesfeertje in het gebouw, en onze kersverse academicus moest zoeken en draven om zijn superieuren te pakken te krijgen, een lessenrooster te bemachtigen en zich de nodige opgaven te verschaffen voor studie en lectuur tijdens de zomervakantie. Hij is er maar drie weken gebleven.

Verscheidene biografen hebben zich begrijpelijkerwijze de vraag gesteld wat er van Newman zou terechtgekomen zijn, had zijn vader nu eens Cambridge gekozen in plaats van Oxford? Zou er dan wel een Oxford- of althans een Tractbeweging ontstaan zijn ter revitalisatie van de kwijnende Engelse Kerk? Zou hij dan wel overgegaan zijn tot de rooms-katholieke gemeenschap? Misschien was hij, met zijn zwakke poëtische gaven, niet meer geworden dan een heel ordinair, nu reeds lang vergeten auteur. Eén onder hen oppert de mogelijkheid dat hij wellicht een schitterend mathematicus zou geworden zijn, want Cambridge had zich daarin gespecialiseerd.

Maar eigenlijk zijn dergelijke bespiegelingen een beetje ijdel. Tenslotte heeft de historicus of de biograaf met geen hypothetische 'futuribilia' te maken, maar met een bloedwarme concrete mens die niet geleefd heeft in de spinnende imaginatie van een verteller, maar in de waarachtige werkelijkheid van dié tijd, dié omgeving en dié mentaliteit. Volgen wij hem daarom verder in zijn nieuwe realiteit van Oxfordstudent, die echter zijn 'oproep tot resideren' zes lange maanden dag na dag moet afwachten en zich intussen op een nuttige manier moet trachten bezig te houden. Met het uitschrijven van preekjes, zoals hij als 'bekeerde' deed, kon hij toch niet zijn lange dagen vullen, hij moest zich ook al enigszins voorbereiden op zijn toekomstige studies. Wij mogen ons hier niet laten misleiden door de huidige, dikwijls gebrekkige en ouderwetse pedagogie in de academische vorming, als zou het voldoende zijn een aantal cursussen te volgen en het aldus gehoorde op het examen zo getrouw mogelijk te kunnen navertellen. Gelukkig komt daar nu stilaan verandering in, maar te Oxford primeerde reeds in die jaren de persoonlijke arbeid op het verwerken van de professorale blauwtjes, en dit realiseerde de jonge Newman zich

[1] Reeds boven opgemerkt: cf. Vn 41 hfdst. 2. - Newmans schoonbroer, Tom Mozley, zei van hem dat 'hij altijd wachtte op tekens, of het nu ten goede was of ten kwade', en dat 'hij volgens hen handelde. Zij waren providentiele stapstenen in een veld van onzekerheden' (Barry 20).
[2] DwC(l).
[3] AW 30.

maar al te goed. Hij moest van januari '17 reeds aan de slag, en we zien hem dan ook ijverig aan het lezen, het vertalen en het bestuderen van de oude schrijvers die sinds jaar en dag de cultuur bepaalden van de Engelse gentleman. Newmans intimus Froude zou later eens uitroepen: 'Stel je een gentleman voor die geen Grieks kent!'[4]

Ongelooflijke werklust

Zijn werklust was onvoorstelbaar, en onvoorstelbaar ook wat hij reeds als 16-jarige presteerde. En hierbij dient nog bedacht dat hij rond die tijd last had van zijn ogen en verbod ontving 'veel te lezen'. Praktisch kwam dit hierop neer dat hij maar 5 uur per dag kon studeren. Hij begon 's morgens met (waarschijnlijk) het moeilijkste, met Grieks: 100 verzen Sophocles en een bladzijde Griekse oefeningen. Wellicht na de lunch ging hij dan over op Latijn: twee hoofdstukken van Cicero's boek 'over de plichten', en bovendien ook wiskunde, nl. 4 stellingen uit de meetkunde van Euclides. De dag eindigde met het vertalen van Latijnse verzen in Engelse, - maar later zullen we horen dat verzen maken hem gemakkelijker afging dan proza schrijven. Misschien was die verzenmakerij voor hem maar een soort hogere avondrecreatie. Voor wie wil weten wat aldus aan studiearbeid in de drie maanden maart, april, mei en de eerste week van juni werd verricht, ziehier het lijstje:

- 5 toneelstukken van Sophocles;
  - Cicero's geschriften 'over de plichten', 'over de vriendschap' en 'over de ouderdom';
  - 4 Satiren van Iuvenalis;
- 20 selecties uit de dichter Horatius;
- 14 hoofdstukken uit het Griekse 'Evangelie volgens de H. Mattheüs',
- 1 Latijns Opstel;
- Engelse berijmde vertalingen uit Ovidius en Horatius;
- het eerste boek van Euclides.[5]

Op 8 juni kwam onverwacht een kamer in Trinity College vrij, en vader Newman spoedde zich met zijn zoon naar Oxford om ze te bezetten en in te richten. Ze kwamen er echter op een ogenblik dat het trimester op zijn einde liep en iedereen zich klaarmaakte om met vakantie te gaan. Toch zouden de 3 weken die de nieuwe 'undergraduate' (eerstejaarsstudent) in de universiteitsstad doorbracht geen verloren tijd zijn: zij telden , had de overheid hem beloofd, voor één volledig trimester, maar het spreekt vanzelf dat hij dan ook tijdens de zomervakantie zijn studie ijverig zou moeten voortzetten om enigszins op een peil te komen waarop de andere 'undergraduates' zich zouden bevinden bij de aanvang van het nieuwe academische jaar op het feest van de H. Michaël op de 29e september e.k.[6]

Incipit vita academica

Deze eerste dagen en weken aan de universiteit zijn diep in het geheugen van de nieuwe student blijven hangen, en als hij erover spreekt voel je dat 'dear Oxford' voor hem altijd iets magisch om zich heeft, een dichterlijke aura of waas, zoals alleen schone dingen uit verre tijden dit hebben. Ergens in zijn roman 'Loss and Gain', waarin zovele van zijn Oxfordse ervaringen liggen te glanzen, beschrijft hij de eerste ontmoeting met zijn 'Alma Mater' (voedende moeder) aldus: (in Charles, de hoofdheld, herkennen we hemzelf)

> Charles herinnerde zich met welk een ontzag, met welk een vervoering hij voor het eerst naar de universiteit gekomen was als naar een heilig schrijn, en hoe hij af en toe de hoop in zich had voelen opkomen dat hij op een of andere dag een titel zou verwerven om te mogen verblijven in een van haar oude stichtingen. In het bijzonder herinnerde hij zich nog één nacht, toen hij met een vriend tot in de top van een van de vele torens geklommen was om van daaruit de sterren te observeren. Terwijl zijn vriend druk bezig was met de achterste sterren van de Grote Beer, keek hij naar de aarde beneden zich, naar de diepe gasverlichte, donkerbeschaduwde binnenkoeren, zich afvragend of hij ooit een fellow (staflid) zou zijn van dit of dat college dat hij voor zich uitkoos uit de duistere massa van de academische gebouwen.[7]

Het zijn blijkbaar de 'torens' van die 'oude stichtingen' die hem in die eerste dagen een indruk van ontzag en vervoering hebben gegeven, en als hij in de Apologia van bijna een halve eeuw later zijn vertrek uit Oxford

[4] Barry 16-17.
[5] DwC (5).
[6] Ibid., (6)-(7).
[7] LG 354-5.

verhaalt, dan is het laatste beeld dat hij zijn lezer(es) meegeeft het verre visioen van de 'spires and towers of Oxford': 'Ik verliet het Observatorium in de morgen van de 23e februari 1846. Sedertdien heb ik Oxford nooit meer teruggezien tenzij vluchtig, vanuit de trein, toen zijn torens opdoemden in de verte'.[8]

Hoger zeiden we reeds dat de colleges alles waren ten tijde van Newman, de universiteit als geheel bijna niets. Deze eeuwenoude, voor de helft in de Middeleeuwen gestichte colleges, hadden meestal prachtige façades in Headingtonsteen, fraaie kapellen en tuinen, die de stad een betoverende aanblik schonken. Elk van deze venerabele gebouwen had zijn kleine maar gezellige studentenkamertjes met een haardvuur waarboven het water in het koperen theeketeltje zachtjes pruttelde, zijn grote en deftige woningen van de tutors en de professoren, zijn Common Room waar de Heren, nippend aan hun wijntje, porto of thee, hun recreaties en vergaderingen hielden, en -misschien mooist van al - zijn 'chapel' met zijn fraaie gotische gewelven, zijn kleurige glasramen, zijn glimmende banken, zijn statig-verheven preekstoel of 'pulpit', zijn vlaggen en trofeeën uit soms ver verleden tijden. Door zijn lezing van Walter Scotts historische romans die in die tijd furore begonnen te maken, moet de jonge Newman het oude katholieke verleden van die colleges alleen al aan hun namen goed hebben herkend. In het All Souls' College (Allerzielencollege) werd door zijn verre voorvaderen gebeden voor het spoedig heil van alle in de Heer afgestorven zielen, en in de All Saints' Church (Allerheiligenkerk) werden God en al de gezaligden van de hemel geprezen en aanroepen voor de noden van het aardse Godsvolk.

En Maria, 'Our Lady', was zowat overal te vinden, maar vooral dan toch in de kerk, die lange tijd de enige plaats van samenkomst was van de universiteit en die aan St. Mary was toegewijd. Haar beeld was te zien boven de ingang van het kerkgebouw, centrum van de parochie waar hij eens de 'vicar' of pastoor zou van worden (elf jaar later). Eigenlijk waren het de provost (proost, overste) en de fellows van Oriel College die, als een soort corporatie de gezamenlijke rectoren waren van de kerk, en het Oriel College heette dan ook 'the House of the Blessed Mary the Virgin in Oxford'.[9] Wellicht hoorde de nieuwe student in die eerste dagen wel iets over de geschiedenis van zijn eigen college dat officieel heette te zijn toegewijd of 'dedicated' 'to the Holy and Undivided Trinity', het verheven leerstuk dat hij pas echt had leren kennen en aanvaarden in zijn lectuur van Thomas Scotts 'Force of Truth'. Welnu, dit Trinity College was de erfgenaam van het oude College van de benedictijnen van Durham, in deze stad gesticht in 1286 om een home te verschaffen aan leden van de Orde die uit alle landen en streken naar Engeland kwamen. In de tijd van de Hervorming werden Trinity en Durham samengevoegd tot één College. Een eeuw later werd het herbouwd en kreeg het het uitzicht dat Newman zag, met ook zijn brede groene wandelplaatsen waar hij die zoveel van Ham hield zeker heeft gewandeld, gedroomd, gebeden wellicht als jonge bekeerling, alleen.[10] En haast zeker heeft hij toen ook ontdekt de prachtige ruime weide naast Christ Church College, de 'Christ Church Meadow' waar in 'Loss and Gain' Charles Reding, op het punt Oxford te verlaten, nog eens zou gaan wandelen -, waar hij nog één keer de plaats zou bekijken waar Cherwell en Isis samenvloeiden, om daarna terug te keren en onderweg in een opwelling van romantische nostalgie zijn armen te slaan rond enkele wilgenstammen om ze te kussen...[11]

Newman heeft dat 'dear Oxford' mateloos bemind, en pas in Rome in 1833 (hij was toen nog lang geen katholiek) zou hij een stad aanschouwen die het dierbare Oxford nog overtrof. En die Oxfordliefde deed in hem de hoop opwellen dat hij op een of andere dag een titel zou verwerven om te mogen verblijven in een van haar oude stichtingen, zoals wij hierboven lazen. In zijn Apologia zegt hij:

> Er groeiden heelwat leeuwenmuiltjes op de muren tegenover de kamers die ik als nieuweling daar betrok, en vele jaren lang beschouwde ik ze als het zinnebeeld van mijn levenslange verblijf in de universiteit tot aan mijn dood toe.[12]

De universiteit had ook haar beperkingen, maar die zag Newman toen niet. Praktisch werden er, behoudens enkele kleine uitzonderingen, alleen klassieke talen en wiskunde gedoceerd. Zelfs de eigen Engelse literatuur, zelfs reuzen als Shakespeare en Milton, stonden niet op het programma. A fortiori geen vreemde literaturen of talen. En de klassieke auteurs werden puur tekstueel behandeld: archeologie of epigrafie kwam er niet bij te pas. Alleen de tekst als tekst: over zijn lyrische of filosofische waarde werd met geen woord gerept. 'Oxford had in 1830 nog nooit gedroomd', zegt een auteur uit die tijd, en dat zal 12 jaar tevoren wel niet anders geweest zijn. Kennis van Latijn en Grieks was een conventionele zaak geworden, een statussymbool. 'Gentlemen' droegen hun Horatius mee in hun binnenzak als ze op jacht gingen, en citeerden Vergilius in hun toespraken. Literatuur was in hun ogen trouwens niet iets serieus, - een louter talent, als dansen of zingen. Religie was trouwens ook zoiets, dat je niet ál te zeer au sérieux moest nemen, en zeker mocht je niet in overdreven 'enthusiasm' vervallen. Wetenschap werd door velen

[8] Apol 237.
[9] NL 47.
[10] MW 36-37.
[11] LG 374-5.
[12] Apol 237.

beschouwd als iets voor ongelovigen, en de democratie stond nog in haar kinderschoenen. Nooit was Engeland wellicht zo insulair geweest als in die twee, drie eerste decennia van de nieuwe eeuw. Een Brit van die jaren had geen behoefte om naar het buitenland te reizen; zijn honkvastheid en zijn superioriteitsgevoel gingen gepaard met een uiterste verfijning, die iets vrouwelijks had en die we terugvinden in de verhalen en karakterschetsen van Miss Jane Austen.[13]

Toch begon er toen een kentering te dagen die al begonnen was in Oriel College, - dat daarom ook tot een van de top-colleges werd gerekend. In dit college was men sinds het begin van de eeuw gestart met een systeem van ernstige ondervragingen, wat vroeger blijkbaar niet nodig werd geacht. Bovendien, om de ambitie van de studenten te scherpen, werd een systeem uitgedacht waarbij je een examen kon afleggen 'for honours', dus om een graad te behalen, in tegenstelling tot een examen 'for a pass degree': in het laatste geval had je alleen maar een 'voldoening' of iets wat daarop neerkomt. In zo'n examen 'for honours' werd niet zozeer naar parate kennis gekeken als wel naar juistheid van oordeel, persoonlijke visie op het onderwerp, pregnantie en elegantie van zegging, enz. Newman zal zich in 1852 te Dublin, als eerste rector van de katholieke universiteit aldaar, deze revolutionaire pedagogische ommekeer herinneren en hem promoten in de lezingen die uiteindelijk zouden uitmonden in zijn beroemde 'Idea of a university'.[14]

Ook op het gebied van de positieve wetenschappen, al maakten zij geen deel uit van het universitaire curriculum, gebeurde er te Oxford toch een en ander. Er was al een cursus chemie, gegeven door dr. Daubeny (maar zijn proefnemingen lukten niet altijd!). Een latere professor was Buckland, die geologie doceerde en veel toehoorders telde. Zijn leerling Lyell schreef de oude mozaïsche kosmogonie in de vernietiging, wat Darwins levenswerk mogelijk maakte. Het grote probleem, dat reeds rond 1820 de kop opstak in Oxford was toen de verhouding geloof-wetenschap. Newman hield steeds vol dat er geen tegenstelling tussen beide kon bestaan. Zijn vriend Keble echter bléef bij de bijbelse schepping-in-zes-dagen.[15]

Oxford toen nog zeer kerkelijk-institutioneel

De Oxfordse universiteit was in die jaren nog een zeer kerkelijk-institutionele entiteit, wat voor de nodige beperktheden zorgde in een land waar de vrijheidsidealen van Franse Revolutie en Verlichting gewoon aan voorbij waren gegaan. Geen jongeman werd tot de universiteit toegelaten tenzij hij het in de 39 Artikelen vervatte Credo van de anglicaanse kerk formeel had ondertekend. Eenmaal als student ingeschreven was hij verplicht de goddelijke diensten in de kapel van zijn college trouw bij te wonen en tenminste één keer per trimester de 'Holy Communion' te ontvangen. In vele colleges werden de studenten geacht aanwezig te zijn bij het 'University Sermon' dat er iedere zondagmorgen gehouden werd, en ter controle werd hun gevraagd of zij de verscheidene punten en argumenten van die preek aan de autoriteiten van hun college nog eens konden uiteenzetten. Van een uitgebreide cursus theologie, zelfs ten behoeve van toekomstige geestelijken, horen we weinig. Wel werden enkele lessen besteed aan een verklaring van de 39 Artikelen en werd er ook een soort apologetica gedoceerd op basis van een boek van William Paley over 'Bewijzen voor het Christendom' (Evidences of Christianity) van 1794. Op het gebied van de theologie was de toestand natuurlijk ooit eens anders geweest: in de Middeleeuwen hadden de dominicanen zich te Oxford reeds gevestigd in 1221, de franciscanen in 1224. Er waren ook benedictijnen, karmelieten en anderen aan de universiteit verbonden geweest, en grote geleerden als Roger Bacon, Duns Scotus, William Occam en John Wyclif oefenden op de eigentijdse filosofie en theologie grote invloed uit. Dat was nu voorbij, maar het kerkelijke kader was gebleven.

Dit kader bestond alleen uit geestelijken: de leiding van de universiteit, de presidenten van de colleges, de tutors en fellows waren allen ambtelijke clerici: deze laatsten mochten slechts in hun college resideren als ze ongehuwd waren. Kinderen of vrouwen zag je dus niet in die eerbiedwaardige gebouwen; vrouwelijke studenten waren er toen nog lang niet. Pas in 1871 zouden de laatste confessionele schotjes en schutseltjes verdwenen zijn.[16]

In Newmans tijd zag de bestuurlijke organisatie van de universiteit er als volgt uit. Het opperbestuur werd gevormd door 'de kanselier, de masters en de scholars van de universiteit van Oxford'. Het kanselierschap was een erepost, aan een of andere Lord verleend; het feitelijke bestuur berustte bij de vice-kanselier, die elk jaar door de kanselier gekozen werd uit de collegehoofden, de 'Heads of Houses'. Deze laatsten maakten samen met de vice-kanselier deel uit van de 'hebdomadal council' die iedere week vergaderde en de praktische leiding in handen had van de universiteit. Ook de twee 'proctors' woonden deze vergaderingen bij, daar zij voor de tucht instonden; bovendien hadden zij een vetorecht bij de beraadslagingen van de 'Convocation'. Deze 'Convocation' kan men zien als een algemene vergadering van alle hogere gegradueerden van de universiteit: aan haar kwam het uiteindelijke

[13] Barry 15-17.
[14] Idea 154 vv.
[15] GF 56.
[16] Gun 73-76 (passim).

toezicht toe op de gang van zaken in zijn geheel. Elk college had zijn 'Head' of Hoofd onder verschillende titels, zijn eigen 'Fellows' of stafleden, en zijn 'scholars' of residerende studenten. De studenten werden ingedeeld in 'commoners', die geen beurs genoten, de 'scholars' die dit voorrecht wel genoten, en de 'Gentlemen Commoners', jongelui van hoge en rijke afkomst, die zijden toga's droegen, aan afzonderlijke tafels dineerden, enz. Als Newman later tutor wordt, zal hij met deze verwaande, niets uitvoerende, herriezoekende en drankzuchtige heertjes veel last hebben, maar toch een zeker succes oogsten bij het bestrijden van hun invloed. Er waren op zo'n college geen georganiseerde recreaties voorzien. De rijke studenten gingen jagen, paardrijden, enz. terwijl het gewone plebs zowat rondslenterde of ging roeien. Cricketvelden bestonden er in de twintiger jaren nog niet. Op straat moesten de academici 'cap and gown' (toga en bonnet) dragen; in de 'High Street' mochten de studenten niet komen, geregeld hielden de 'proctors' daar toezicht.[17]

De families van de vice-kanselier, de collegehoofden, de Christ Church-kanunniken en een of twee gehuwde professoren vormden samen het kleine, zeer beschaafde, respectabele en goed-levende kringetje waar iedereen naar opkeek en dat door de pasbekeerde Newman al gauw werd ontmaskerd als een coterie van zich weinig evangelisch gedragende elite-exemplaren van de Engelse intellectuele 'high society'. Hun gemakkelijk, hoogburgerlijk leventje in een mooi huis met een lieve vrouw en schatten van kinderen was voor hem een anti-getuigenis van wat christelijke geestelijken behoorden te zijn. Hun levenswijze heeft hem misschien bevestigd in zijn nog niet helemaal vaststaand besluit om als ongehuwde door het leven te gaan. Ter staving hier een fragment uit 'Loss and Gain', waar Charles weer Mary tot zijn confidente neemt:

> Ik kan al die praal en die pretentie die ik overal zie, niet meer verdragen. Ik heb het niet tegen bepaalde individuen: het zijn persoonlijk heel goeie lui, hoor - maar, werkelijk, als je Oxford eens zag zoals het is! Die Hoofden met hun ruime inkomens - ze zijn wel heel vrijgevig met hun geld, en hun echtgenotes zijn vaak eenvoudige, zichzelf verloochenende vrouwen, zoals iedereen zegt, en ze doen heelwat goed in deze stad; maar ik heb het over het systeem. Dat zijn hier dienaren van Christus met een riant salaris, die wonen in goed-voorziene huizen met vrouw en gezin, - die deftige butlers hebben en dienaren in livrei; - die diners geven in de beste stijl; - die neerbuigend zijn en gracieus, handenwuivend en keurigpratend, alsof zij waren de crème van de crème; maar zonder iets van een clergyman om hen, tenzij hun zwarte rok en hun witte das. Daar komen ze binnen, de bisschoppen en de dekens, met hun vrouw aan de arm; en zij kunnen de kerk niet in of een fijnbepoederde man loopt eerst vooruit met een kussentje voor hen om op te gaan zitten en een warme mof van schapenvel om hun voeten te beschermen tegen de kou van de stenen...[18]

Eerste ervaringen

In dat Oxford kwam eerstejaarsstudent John Henry Newman dus terecht op die bewuste 8 juni van het jaar 1817, en daar zou hij 30 jaar lang het leven van de universiteit niet alleen delen, maar ook op substantiële wijze bepalen. Wat hem al onmiddellijk treft is het rijke en overvloedige van de maaltijden die hij voorgeschoteld krijgt - het is allemaal zo nieuw voor de jongeman! Op 11 juni schrijft hij al aan zijn vader:

> Vis, vlees, gevogelte, prachtige zalm, schapen- en lamsbout, heerlijk sterk bier - opgediend op oude tinnen schotels en in misvormde aarden kruiken. Zeg mamma dat er kruisbessen-, frambozen- en abrikozentaarten waren. En bij dit alles deed de grote vleesschotel niet eens de ronde van de tafel: er was zo'n overvloed dat nauwelijks twee mensen van hetzelfde aten... Zeg Harriett dat ik de dikke kok gezien heb. De wijn is aangekomen: 8½ percent mag je meenemen tegen contant geld. Aan twee dingen kan ik niet geraken: melk en bier.Ik moet het ene vervangen door room en het andere door 'ale'.[19]

Nou niet precies het briefje van een bekeerd evangelicaal jongmens dat wellicht pas een 'sermonet' over het vasten heeft neergepend! Toch een heerlijk-jong briefje, met nog die naïeve boodschap: ik heb de dikke kok gezien! Na een week echter is de toon reeds anders. Hij heeft oogpijn, is gedeprimeerd. En ditmaal horen we de 'evangelical' wel. Zijn compagnons zijn iets te weten gekomen over zijn religieuze gezindheid en laten hem links liggen. John klaagt er in zijn brief over dat niemand notitie van hem neemt: hoogstens kijken ze hem aan, blijkbaar als een vreemdsoortig iemand (dat aankijken betrof, naar het schijnt, zijn kledij). Maar, voegt hij eraan toe: 'Eigenlijk ben ik daar blij om, niet omdat ik mij apart wil houden of boos op hen ben, maar omdat ik werkelijk denk niet het minste profijt te kunnen halen uit hun gezelschap'. Wat er eigenlijk gebeurd is, vernemen we dan uit het volgende:

---

[17] Ibid., 77-78; GF 54-55.
[18] LG 256.
[19] AW 31-32.

> H. heeft mij een dezer dagen gevraagd een glas wijn bij hem te komen drinken met twee of drie anderen. Zij dronken en dronken maar, heel de tijd dat ik bij hen was. Ik was heel blij dat we na een half uur naar de kapel moesten, want noch al dat drinken noch hun conversatie maakten het mij prettig. Zij dronken heel veel terwijl ik bij hen was, en ik geloof dat zij van plan waren opnieuw te drinken. Zij zaten daar met het bewuste en erkende besluit dat ieder van hen zichzelf zou bedrinken. Ik denk werkelijk dat, als iemand mij vroeg welke kwalificaties er nodig waren om in Trinity College binnen te geraken, ik zou zeggen dat er maar één was: drinken, drinken, drinken.[20]

Uit die brief (aan zijn vader weer) zou men wellicht kunnen afleiden dat ons Londens bankierszoontje met een zeker dédain over zijn kameraden schrijft, maar dat is niet noodzakelijk de juiste interpretatie. Hij zegt trouwens uitdrukkelijk dat 'hij zich niet apart wil houden'. Veeleer is zijn houding naar alle waarschijnlijkheid ingegeven door Reverend Mayers, die zijn geestelijke pupil uitdrukkelijk had gewaarschuwd tegen slecht gezelschap. De jonge student zou al zijn standvastigheid (staunchness) van geest nodig hebben - had hij geschreven - , wilde hij verhinderen dat Oxford voor hem een gelegenheid tot zonde zou zijn. Dezelfde dag dat hij zijn vader over het 'drinken, drinken, drinken' geschreven had, ontving hij een brief van Mayers aan wie hij ook iets dergelijks moet gemeld hebben. Deze waarschuwt hem 'op geen enkele manier het gezelschap op te zoeken van iemand die een losbol zou kunnen zijn'. John zoekt zijn heil in de eenzaamheid en dicht 'Solitude': 'Er schuilt in stilte een magie van binnen die, wanneer passie woedt, het hart verinnigt.' Mayers raadt hem slechts om te gaan met 'a select few' en ten slotte zal dit uitlopen op slechts één echte goede vriend - die door hem altijd 'zijn oudste Oxford-vriend' zal genoemd worden -, nl. John William Bowden.[21] Toen Newman op die gedenkwaardige 8 juni zich in zijn nieuwe Trinity-kamertje aan het installeren was, had zijn tutor, Mr. Short, hem een student gestuurd toen het tijd was om naar de eetzaal te gaan. Deze student was de genoemde Bowden, die achteraf dan wel kennis zal gemaakt hebben met de 'freshman', en zo weer toevallig (maar Newman geloofde niet erg in die 'toevalligheden') leidde deze kennismaking tot een vriendschap voor het leven, tot hij stierf in 1844. Zij bleken geboren te zijn op dezelfde dag, 21 februari, - alleen was John William drie jaar ouder. Hij wordt beschreven als een mooie jongen, met romantisch Byronhaar, wiens vader een directeur was van de Bank van Engeland. Er zijn nog vele brieven bewaard aan hem en aan zijn vrouw Elisabeth, die katholiek werd na de dood van haar man en vaak Newmans raad inwon m.b.t. de opvoeding van haar kinderen waar zij nu alleen voor stond. De drie vormden zo'n eenheid onder elkaar dat John William zijn vrouw soms Newman noemde en zijn vriend Elisabeth! Bowden zou voor Newman niet alleen een goede, vrome omgangsvriend worden, maar ook een die hem hielp in zijn studies en met wie hij een poëtisch geschrift opstelde over de Bartholomeüsnacht.[22] Newman moet als een magneet geweest zijn die de schoonste vriendschappen aantrok en er later ook op de schoonste manier over gepredikt heeft:

> Weet ge wat het betekent een vriend te hebben in een verre streek, te wachten op wat nieuws van hem, en u af te vragen van dag tot dag wat hij aan het doen is en of hij het wel goed stelt? Weet ge wat het betekent zozeer met iemand mee te leven die bij u verblijft, dat úw ogen de zíjne volgen, dat ge lezen kunt in zijn ziel, dat ge er de minste roerselen van opmerkt in zijn aangezicht, dat ge al zijn wensen voorkomt, dat ge glimlacht in zíjn glimlach en bedroefd zijt in zíjn droefheid, dat zíjn ongeluk ú neerdrukt en zijn welslagen ú verheugt?[23]

Zélf heeft hij die vrienden nooit gezocht, zegt hij ergens: zíj kwamen tot hem.

Bowden en hij werden weldra 'de onafscheidelijken' genoemd. Samen aten, studeerden en wandelden ze, maakten kortere of langere boottochten, en zochten elkaar zelfs op tijdens de vakanties. De oude Newman bewaarde nog een kaart die de loop van de Isis aangaf en die hij van zijn vriend gekregen had voor een boottocht naar Islip met een 20-tal Trinity-compagnons. Het roeien werd toen heel populair bij de studenten, - ook de roeiwedstrijden: in 1815, twee jaar eerder, wordt de eerste wedstrijd tussen twee colleges gesignaleerd, die van Brasenose tegen Jesus waarbij Brasenose overwon.[24]

Wat die drie eerste weken in juni 1817 echter betreft - die dus als één volledig trimester konden gelden -, waren het vooral studieaangelegenheden die de jonge John Henry bezighielden. Zijn tutor hebben we reeds genoemd: Rev.Thomas Short, juist van de fameuze Rugby-school (een soort Eton in die dagen) naar Trinity overgeplaatst met het oog op het verhogen van het studiepeil. Tot groot ongenoegen van de studenten die de slordige Mr. Ingram gewoon waren. Ingram was een typische illustratie van de 'gemakkelijke indolentie' die door de beroemde historicus Edward Gibbon met striemende woorden aan de kaak werd gesteld. Volgens Gibbon hadden toen de

[20] Ibid., 32.
[21] DwC (6); Blehl 23-24: There is in stillness oft a magic power
To calm the breast, when struggling passions lower
[22] MT I, 23, 29.
[23] PS IV. 322-3.
[24] MW 38.

meeste Oxfordse professoren zelfs de pretentie van college-geven laten varen en waren de examens slechts een vervelend interludium tussen de porto vóór en het felicitatiediner ná de ondervraging![25] Toen Newman aan de eerste de beste student vroeg wat hij over de vervanging van Ingram door Short dacht, antwoordde deze: 'Mr. Ingram was heel graag gezien, hij was een allerbeste man: onlangs hebben de leden van het college hem nog een zilveren bestek cadeau gedaan. Mr. Short, integendeel, is niet graag gezien; hij is veeleisend; iedereen wenst dat Mr. Ingram nog steeds tutor zou zijn'. Newman echter vond de verandering heel gelukkig en liet zijn gesprekspartner opmerken dat Short, die op Rugby een 'second master' was geweest, toch een knap man moest zijn, - waarop de andere alleen maar reageerde met een meewarig: 'Denk je dat?' Nóg een bewijs, vond John Henry dat Short een veeleisende tutor was, en hij achtte dit nog het beste ook.[26]

De jonge student moest tot de laatste dag die hem in Oxford overbleef, de 29e juni, wachten eer hij eindelijk wist welke taken hij in de zomervakantie te verrichten had. Heel de morgen van die dag was al zijn zoeken en dwalen nog voor niets geweest. Na de middag ging hij wandelen in het park, en zie, 's avonds lachte hem onverwacht godin Fortuna toe. Terugkomend van zijn rondje, zag hij een van de tutors gelaarsd en gespoord op zijn paard, reeds bereid het bevrijdende 'Ju!' te doen weergalmen, toen de jonge wandelaar op de man toesnelde en hem abrupt de dwaas klinkende vraag stelde 'welke boeken hij moest lezen tijdens de vakantie'. Welk een ijver! De ruiter moet er door geroerd geweest zijn: vriendelijk boog hij zich voorover en legde het schachtje uit dat hij op vertrekken stond naar zijn vakantieoord, maar gaf hem toch de naam van een van zijn collega's die nog in het college verbleef. Naar deze man spoedde zich onze wakkere 'undergraduate', en tot zijn grote opluchting kon hij van bedoelde persoon alle informatie verkrijgen.[27]

Over zijn 'fagging' - het woord dat hij gebruikte en dat zoveel betekent als ons 'blokken' - hebben we reeds hoger gesproken; we willen er hier alleen nog enkele interessante details aan toevoegen. Als men b.v. al de verzen van de 7 stukken van de Griekse tragedie-auteur Sophocles, die tot zijn studiematerie behoorden, zou samentellen, dan zou men tot meer dan 10.000 verzen komen, wat een enorm getal is voor een 16-jarige student! Voor de iets meer dan 100 dagen vakantie zou die studie neerkomen op gemiddeld 100 Griekse verzen per dag, waar dus ook de extra moeilijke koorliederen bij gerekend zijn - en dan hebben we het slechts over één auteur van de 5 voorgeschrevene gehad! En naast de auteurs had je nog de oefeningen die hij moest maken in de 'Latin Composition', - een discipline waar hij veel zorg aan besteedde. Uiteindelijk vond hij daarvoor een z.i. efficiënte methode: hij vertaalde een fragment uit Cicero, de elegantste van alle Latijnse schrijvers, in het Engels, liet dit product enige tijd liggen, vertaalde het dan weer in het Latijn, en vergeleek dan zijn opus met zijn model om te zien hoever hij reeds in Cicero's stilistiek was doorgedrongen.[28] En hierbij dient dan nog bedacht dat de sfeer in het gezin allesbehalve opgewekt zal geweest zijn, want de zaken van vaders Altonse brouwerij gingen achteruit. En binnenkort moest ook broer Charles naar de universiteit, op wie broer Francis een paar jaren later zou volgen.

Een tipje van de sluier van die Altonse achtergrond wordt even opgelicht in een correspondentie tussen John en zijn moeder in 1834. John heeft Alton nog eens bezocht en brengt daar relaas over uit aan Mrs. Newman. Hij was er liever niet naartoe gekomen, zegt hij, want de plaats roept weer oude sterke gevoelens in hem wakker en herinneringen, zoals het vertrouwde Oxford dit niet meer doet. Typisch-newmaniaans is de duiding van 'het mysterieuze' in het zien van die oude omgeving, die dezelfde gebleven is terwijl de toeschouwer verandert. God houdt alles met zijn 'bewarende macht' in het bestaan, zodat het hetzelfde blijft, maar degene die na jaren terugkomt en dat alles weerziet, vindt het zo vreemd, zo vol mysterie. Newman is het best als hij iets van dat onzichtbaar-mysterieuze oproept: dat zal vooral blijken uit zijn preken, maar men vindt het ook in zijn brieven van alledag. Hij noemt in zijn brief enkele plaatsen in Alton op die hij nog herkent, Monk's Wood, de kerk, enz. - 'het was zo huiveringwekkend (fearful) alsof ik aan het graf stond van iemand die ik kende en die ik geleidelijk weer tot leven zag komen en uit het graf opstaan'.

Maar de toenmalige sfeer in Alton kan men vooral opmaken uit het antwoord van Mrs. Newman. Zij reageert door contrast. Jemima, zegt ze, vond de brief heel leuk, - zo leuk dat ze zelf ook nog eens dat stadje van vroeger zou willen bezoeken en de route volgen die de broer beschreef. Maar dan komt de eigen reactie van de moeder - en daarin lezen we heel het drama van de echtgenote: 'Wat mijzelf betreft: het was een periode van zulk een angst, van zulk een vreselijke verwachting dat nog ergere beproevingen zich geleidelijk aankondigden, dat ik me nauwelijks de wens zou kunnen indenken om deze plaats nog eens te bezoeken'.[29] Woorden die boekdelen spreken... Waarschijnlijk heeft ze dit in de jaren 1817, 1818 niet laten merken, maar het is duidelijk dat een zware druk moet gewogen hebben op de ouders, en indirect dan ook op hun kroost.

[25] DwC (8).
[26] AW 31.
[27] Ibid., 33.
[28] DwC (7).
[29] MW 49.

Steeds stijgend in de gunst van Short...

Midden oktober 1817 is John Henry dan weer in Oxford terug. Nu zou hij voor de eerste keer zijn Trinity College in volle actie zien met al de verantwoordelijken op hun post en de 60 vaak turbulente studiegenoten 'in residence', zoals dat heette. Zijn vooruitzichten zouden nu veel gunstiger worden. Hij weet nu de aandacht te wekken van zijn tutor, Mr. Thomas Short, 'dé fameuze tutor van die dagen', zoals zijn biograaf schrijft. Tien jaar later scheelde het maar één stem of hij zou tot 'headmaster' of directeur van de prestigieuze Rugby School gekozen zijn. In zijn brieven naar huis beschrijft de jonge John met een zekere verve de geleidelijke toenadering van Mr. Short naar hem toe. Het begint heel neerbuigend: 'U heeft zeker nog nooit Euclides bestudeerd, Mr. Newman?' - waarop John: 'De vijf eerste boeken reeds, Sir!' Verbazing van de tutor. Verbazing, gemengd met wantrouwen. Hij vraagt hem de definitie van een punt, een lijn, een hoek van een plat vlak. Johns antwoord bevredigt hem: hij wordt ingedeeld bij de gevorderden. (De anderen moeten nog beginnen met 'het ezelsbruggeske', zegt hij laatdunkend!) Bij een volgend bezoek blijft Short nog steeds bij zijn stijve 'Mijnheer'-aanspraak. De Engelsen hebben zo'n manier om 'Sir?' te zeggen die je dadelijk naar de noordpool verplaatst. Maar vanaf de derde ontmoeting wordt het vriendelijker: als Mister Newman uitleg verlangt, moet hij het maar vragen. De keer daarop krijgt hij al een aanmoediging: hij heeft een taaie stelling uit het vijfde boek correct gedemonstreerd. Tijdens het volgende bezoek leent Short hem een boek over wiskunde uit en inviteert hem op zijn kamer om met hem te ontbijten... Met een tikkeltje ijdelheid over zijn kennis schrijft John op 21 november aan zijn moeder. 'Nu weet ik alles over veelvoudig, superbijzonder, subveelvoudig, subsuperbijzonder, sesquilateraal, sesquiquintaal, supertriquartaal en subsuperbitertiaal... Ja werkelijk ik droom dikwijls over vier grootheden die proportioneel zouden zijn'.[30] Zijn geestigheid straalt weer grote vitaliteit uit. Dit is niet direct de taal van een 'evangelicale bekeerling'! Hij gaat zo in zijn wiskunde op dat hij niet eens weet dat prinses Charlotte overleden is.

Aan de kleermaker die hem komt vragen of hij rouwkleren nodig heeft (de universiteit rouwde mee met de Dynastie) is zijn antwoord een spontaan 'Nee'. 'O dan heeft u er al?' vraagt de man beleefd. 'Nee', zegt Newman nog eens. De kleermaker wijst de jongeheer dan op zijn plicht om de rouw te dragen. 'Voor wie?' - 'Voor prinses Charlotte!' Ondertussen moet hij ook de gelukwensen in ontvangst nemen van Mr. Kinsey, de decaan van het college, voor zijn eerste Latijnse verhandeling. En Mr. Short excuseert zich dat hij hem geen serie cursussen kan aanbieden die helemaal aangepast zijn aan zijn niveau. Uiteindelijk wordt een pakket samengesteld voor hem en Bowden alleen.[31]

Nieuwe verleidingspoging van de aristocratische heertjes

De aristocratische heertjes van Trinity deden reeds begin november op een vrijdagavond een nieuwe poging om hem te associëren bij hun drinkpartijen. Bovendien wilden zij hem eens goed hun 'superioriteit' laten voelen. Ze hadden nl. opgemerkt dat Newman de viool bespeelde, concerten bijwoonde in de Holywell Music Room en zelfs lid was van een klein orkest. In die jaren werden dergelijke muzikale liefhebberijen door de Lords en Ladies van de hogere standen en dus ook door hun blauwbloedige nazaten niet als zeer 'gentlemanlike' geapprecieerd. De jonge Lordships zouden die eeuwig-blokkende brouwerszoon eens flink uitlachen en dronken voeren. Natuurlijk waren ze zeer beleefd bij het uitnodigen: 'of Mr. Newman een partijtje viool wilde komen spelen, er zou ook wijn worden geserveerd'. Toen hun niets vermoedende condiscipel in de gang verscheen, werd de deur door een keurig heertje geopend en de invité met een aristocratisch gebaar geannonceerd: 'Mr. Newman and his fiddle!' Het klonk haast als de introductie van een goochelaar, en binnen in het vertrek werd er gegnuifd en gegniffeld. Het slachtoffer snapte natuurlijk dadelijk dat hij in een valstrik terechtgekomen was, en weigerde te spelen. 'I refused', zegt hij in zijn journaal. Aandringen hielp niet. Maar een glas wijn sloeg hij niet af. Hij dronk er zelfs drie: de afspraak was voor één uur, en één uur zou hij blijven. Toen het uur om was, stond hij kalmpjes op, bedankte ijskoud-vriendelijk en ging weg.[32]

De meute, ziende dat haar prooi haar te slim af was geweest, wilde het daarbij niet laten en viel een goede week later in zijn kamer binnen. Als trotse hanen stapten zij daarin heen en weer, al lachend vragende hoe Mr. Newman het stelde? Mr. Newman keek hen met 'zwijgende verbazing' aan - intuïtief moet hij gevoeld hebben dat stilte zijn grote kracht was. De anderen moesten natuurlijk hun trots aanhouden, en renden meteen naar de deur die ze gedecideerd op slot deden, zeggende dat zij zich voor iemand moesten verbergen. 'Maar eigenlijk', zeiden ze, 'zijn we gekomen om een glas wijn met ons te komen drinken'. Het antwoord was vanzelfsprekend negatief. 'Waarom niet?' schreeuwden ze door mekaar, er telkens en telkens weer op aandringende dat hij zou komen. 'Of bereid je soms een eerste-klas-examen voor?' lachte d'r één. 'Hoor 'ns, Newman, je werkt veel te hard', riep een ander, 'je

[30] DwC (8)-(9).
[31] AW 34-35.
[32] Ibid., 156-7.

overdrijft wérkelijk!' Maar niets hielp. Newman was van een ijzeren vasthoudendheid. Tot opeens dan een van de heertjes, blijkbaar de leider, 'Kom, laat hem maar!' zei, en ruw de deur openwierp om weg te gaan. Nu echter wilde Newman, diep van zijn overwinning genietende, wél iets zeggen. Langs zijn neus weg liet hij hen simpelweg opmerken 'dat hun gedrag niet het gedrag was van gentlemen' (zo ongeveer het ergste wat je tegen een Engelse gentleman kunt zeggen!), en stuurde hen op bevelende toon de kamer uit. Dat was de Lordjes dan weer teveel. De grootste onder hen, een reus van zes voet drie hoog, heel bekend bij de schachten, zei 'dat hij hem zou neerboksen, als hij niet zo'n verachtelijk man was'. (Zijn naam was Ward, zegt Newman in een Latijnse notitie, en een compagnon van hem heette Newton, 'die oude naam ten zeerste onwaardig'. Hij zal hier wel niet aan de wetenschapsman gedacht hebben, maar aan de bisschop die over de Antichrist had geschreven.) Maar bij deze Ene - de hoofdletter is van Newman! - moet het stille, besliste verwijt van 'ungentlemanlike' gedrag toch blijven hangen zijn, want reeds 's anderendaags, woensdag 18 november, zocht hij de 'verachtelijke' in zijn kamer op om hem zijn excuses aan te bieden. Een plotselinge opwelling van passie had hem overmeesterd, zei hij, en nu loofde hij Newman, zeggende dat hij goed gehandeld had en dat hij nog niemand gezien had die zo energiek was opgetreden. John Henry zei hem dat hij er niet meer moest aan denken; zij schudden elkaar de hand en de reus ging heen. Dit kranige optreden van hem werd natuurlijk overal in het college rondverteld, en de aanvankelijke onverschilligheid sloeg om in respect, zelfs in een zekere sympathie. Nadien heeft hij nooit meer enige last ondervonden van zijn turbulente Trinity-makkers.[33]

Uit zijn korte Latijnse journaalnotities blijken ook een paar andere interessante bijzonderheden. Het is b.v. opvallend hoe dikwijls hij gaat baden, en dat in de winter. Het was een 'plunging bath' (een diep zwembad), verduidelijkt hij, gelegen dichtbij de kerk van Holywell. Zou dit in verband kunnen gebracht worden met een andere aantekening s.d. 26 oktober waarin hij noteert dat hij die dag tijdens een preek in de St. Mary's-kerk het bewustzijn verloor en verder de hele dag ziek was? We signaleerden reeds zijn onverdroten studieijver waarvan wellicht die bezwijming een gevolg is geweest. Dit frequente baden zou kunnen gediend hebben als remedie, want Newman was geen sportman. Uit die notities vernemen wij ook dat hij op 30 november 's morgens voor de eerste keer de heilige communie ontving in de anglicaanse kerk.[34]

Mei 1818: Newman trekt de mantel van de scholars aan.

We keren nu terug naar Newmans studies. Het is interessant hem te zien groeien als intellectueel genie. Hij bléef zijn goede faam behouden bij tutor Short; ja, deze verhoogde nu. Voor wiskunde bleven op het einde van het eerste trimester 1817/18 maar twee studenten over: Bowden en hij; de anderen kozen de gemakkelijkere logica. Op 6 december hadden de twee bollebozen al de eerste 12 boeken van Euclides onder de knie, en gingen zich dan storten op de algebra en de driehoeksmeting. Wel had Newman last om zijn vriend bij te houden.

Voor de klassieke talen was het omgekeerd. De auteurs die in het cursuslokaal gelezen werden vond hij 'kinderachtig gemakkelijk'. In Oxford mocht je zelf je programma samenstellen, maar daar beging hij een fout. Voor Grieks stelde hij o.a. voor: al de 7 boeken van Xenophon, terwijl één voldoende was geweest. Toch legde hij op 13 december nog vrij behoorlijke examens af. Maar in de kerstvakantie zou hij extra hard moeten 'blokken' om met Pasen een moeilijker selectie van Griekse en Latijnse auteurs aan zijn examinatoren te kunnen voorleggen.

Dit lukte. Tutor Wilson vond het een prachtig programma en bedacht Newman zelfs met een 'Ionisch woordenboek' om zijn 5 boeken Herodotus beter te kunnen voorbereiden. Voor wiskunde waagde John Henry het er ook op zijn driehoeksmeting bij het hele pakket te voegen, en hij slaagde zo goed in het paasexamen dat, toen zijn vader hem kwam halen voor de vakantie, Mr. Short hem met open armen als een oude vriend tegemoet kwam, uitroepende: 'O Mr. Newman, wat hebt u ons gegeven in uw zoon!' (Oh, Mr. Newman! what have you given us in your son!).

Misschien was het deze uitroep die vader Newman ertoe bracht zijn zoon ertoe aan te sporen om deel te nemen aan een 'scholarship' (examen voor een beurs, ook 'exhibition' genoemd), maar John junior aarzelde. Hij moest nog andere examens voorbereiden, en als dit erbij kwam... Toen kwam echter Short persoonlijk tussenbeide. Hij was een van degenen die het studiepeil in Oxford substantieel wilden verhogen. Daarom had hij ook al een tijdlang geijverd voor deelname van andere colleges aan het 'Trinity scholarship', en onlangs had hij dit ook verkregen. Hij was stilaan beginnen geloven in die jonge Newman die volgens hem werkelijk kans had. Toch bléef John Henry nog aarzelen: hij was pas 17, en kon volgend jaar nog meedingen als hij wilde (je mocht niet ouder zijn dan 18). Uiteindelijk wordt hij op woensdag 29 april, op het uur van het ontbijt, bij Short geroepen die met Wilson aan tafel zit, en beiden oefenen zo'n druk op hem uit dat hij ten slotte bezwijkt en zich kandidaat stelt. Zijn hart bonsde in hem bij de gedachte aan die eer! Misschien verlangde hij te veel en was hij het slachtoffer van zijn geestelijke en

[33] Ibid., 157.
[34] Ibid., 155-6.

intellectuele hoogmoed? Vreesde hij niet te zeer een schandelijke mislukking? De 'evangelical' kwam in hem boven, en hij bad - een geschreven gebed dat hij later bewaarde:

> O God van hemel en aarde, het heeft U in Uw oneindige goedheid behaagd mij Uw Heilige Geest mee te delen en mijn ziel te verlichten met de kennis van de waarheid. Daarom, o Heer, omwille van onze Gezegende Zaligmaker, luister naar de smeekbede die ik U toezend. Laat mij er niet te veel op vertrouwen deze studiebeurs te verkrijgen - laat mij niet van U worden afgeleid door er mijn hoop op te stellen. Laat mij zó mijn geest ordenen dat, als ik ze niet verkrijg, ik niet ontgoocheld zal zijn, maar Uw naam moge prijzen en zegenen, als beter wetende dan ikzelf wat goed voor mij is. O Heer God der heerscharen, verleen ze me niet, als ze voor mij ooit een valstrik mocht zijn om mij van U af te keren. Moge mijn gesteldheid zo zijn dat ik Uw naam moge prijzen, hetzij ik ontvang of niet ontvang datgene waarvoor ik heb gebeden.[35]

Men kan zich afvragen welke normale jongen van 17 jaar in onze tijd zulk een gebed zou kunnen neerschrijven! Een ander punt dat opvalt is, in de laatste zin, de 'onverschilligheid' (in ignatiaanse zin) van dit gebed: Gods naam dient geprezen, of John Henry het gevraagde nu krijgt of niet. Typisch is ook dat hij aan zijn thuis niets wilde laten blijken van zijn besluit om mee te dingen naar de beurs. Zijn aangeboren schuchterheid zal hem ook hier weer parten hebben gespeeld. Hij meldt echter het a.s. examen zó dat zijn familie toch wel héél dom moest geweest om niet te vermoeden wat met die mededeling werd bedoeld:

> Aanstaande maandag is een belangrijke dag. Het is onze Gaudy (patroonfeest), waarop ook de fellows en de scholars worden gekozen. We zijn allen zeer benieuwd te weten wie de gehalveerde mouw (dimidated sleeve) en de £60 per jaar zal veroveren. Ik zal jullie nu iets vertellen over dat studiebeursexamen. De kandidaten zijn elf in getal: vijf zijn van ons college, zes van andere. Zij werden gisteren geëxamineerd en ook een groot deel van vandaag en, zoals ik begrepen heb, zal dat zo nog twee dagen duren. Ik hoop, maar hoop nauwelijks, jullie spoedig een brief vol nieuws toe te sturen.

Het examen ging over een vijftal klassieke auteurs, niet altijd gemakkelijke (Plato was er b.v. bij), en de teksten moesten mondeling en op het zicht worden vertaald. Er waren ook oefeningen bij van Latijnse versificatie, thema en vertaling. Een wiskundig luik was ook voorzien. Onder de elf mededingers waren geduchte kleppers: ene Coxe van Worcester werd vaak genoemd als de grootste kanshebber. Men gaf Newman niet veel kans, ook Bowden niet. En toch was hij het die op die gedenkwaardige Trinity Monday (maandag na het Drievuldigheidsfeest) 18 mei door de decaan ontboden werd en door de vice-kanselier als winnaar werd uitgeroepen. 'Het leek mij niet te verrassen', zei de winnaar achteraf; 'wel zei men dat ik verbleekte'. De keuze was gegaan tussen Coxe en Newman, en het was Newmans wiskunde geweest die de uiteindelijke doorslag had gegeven.[36]

Jaarlijks, gedurende negen jaar, zou hij nu een beurs van £60 krijgen, een som die groter was dan wat hij later als pastoor van de universiteitskerk zou verdienen. Een buitenkansje voor de familie die in steeds nauwere financiële schoentjes kwam te staan! Voortaan moesten zijn ouders zich niet meer bekommeren om de kosten van zijn studies.

De verkozene had recht op een nieuwe eigen toga-met-halve-mouw. Onmiddellijk na de proclamatie en de felicitaties van de jury haastte hij zich naar buiten om dit nieuwe kledingstuk te gaan passen en aantrekken. Bij het buitengaan uit de proclamatiezaal ontmoet hij een van de overige kandidaten die hem vraagt 'of het al beslist is?' - 'Ja, het is beslist'. - 'En wie is de winnaar?' - 'O!... een man van Trinity'..., en hij vlug naar de kleermaker. Weer die typische schuchterheid en reserve, die echter ook een vorm van zelfrelativering en humor is. Als hij van de 'tailor' naar buiten komt in zijn nieuwe gewaad, stoot hij juist op een hele troep nieuwsgierigen. Hij durft ze niet aankijken, zo beschaamd is hij: 'Ik wist niet wat ik moest doen; ik hield mijn ogen neergeslagen'.

's Anderendaags schrijft hij in zijn dagboek dat hij 'de folteringen van de suspens' nu had gevoeld, en dat hij telkens weer wenste er nooit aan begonnen te zijn: zo bang was hij een schandelijke mislukking op te lopen.[37] Maar nu was dat alles voorbij, en hij dankte God erom:

> Het heeft Hem behaagd mijn gebed te verhoren, en gisteren schonk Hij mij vanuit zijn oneindige goedheid en mildheid (lovingkindness) die studiebeurs. O geprezen zij de Heer God van Israël die alleen wondere dingen doet! Geef mij genade, maak mij heilig, want Gij alleen kunt dat. Verlos mij en breng mij naar dit koninkrijk waar Gij schijnt in wolkenloze majesteit, en laat mij U dan prijzen in alle eeuwigheid!

[35] DwC (9)-(11).
[36] Ibid., (11).
[37] AW 36-37.

Het gebed moge een beetje grootsprakerig klinken voor een jongeman van nauwelijks 17, maar men kan de waarachtigheid en zelfs de poëzie ervan moeilijk ontkennen.

Met moederlijke fierheid deelt Mrs. Newman in de vreugde van haar oudste: 'Mijn dierbare Scholar!', schrijft ze, quasi-eerbiedig, 'met deze brief wil ik je informeren dat je mysterieuze brief ons heeft bereikt... Mijn geest is zo'n chaos van verrassing, vreugde en hoop dat ik nauwelijks kan schrijven'.[38] John wordt nu meer en meer haar rots en haar anker, naarmate de zaken van de brouwerij verslechteren en haar echtgenoot verder aftakelt.

Altijd weer dat drinken...

Newmans vreugde van die dag was echter niet zonder schaduw. Op die maandag 18 mei 1818 werd het jaarlijkse grote patroonfeest van het college gevierd, de zogenaamde 'Gaudy'. Nu was het al jaren de gewoonte dat dit evenement gecelebreerd werd met een uitbundige drink- en slemppartij waarover wellicht Bacchus himself beschaamd zou geweest zijn. Studenten, tutors, proctors, fellows, tot zelfs decaan en president zwijmelden dronken door Hall en Common Room. Zij gedroegen zich 'als ware zonen van Belial',[39] zegt Newman, die met mateloze afschuw voor de eerste keer dit onwaardige schouwspel van naderbij wel moést bekijken. Echter niet voor lang, want wij lezen in zijn journaal: 'Ik voelde mij verplicht de 'wine party' ter ere van de Scholars te verlaten om te beletten dat ze mij dronken maakten. In de daaropvolgende jaren ging ik er nooit meer naartoe.'[40]

Uit zijn roman 'Loss and Gain' vernemen we dat rond 1800 dergelijke drinkorgieën nog erger moeten geweest zijn. Eens passeerde toen de koning door Oxford, en de oude dr. Sturdy van St. Michael's College viel de eer te beurt, samen met al de autoriteiten van het college, Zijne Majesteit te gaan ontvangen. Allen hadden hun plechtigste en kostbaarste kledij aan en volgden in stoet. Het bericht gaat dat ze niet eens op hun benen konden blijven staan en dat Sturdy met ontzetting zag hoe zij, zonder dat hij het natuurlijk kon beletten, zigzagden door de straten en in de gracht eindigden vooraleer de tocht ten einde was![41]

Wat Newman echter tegen de borst stuitte was niet zozeer dat drinken zelf, maar vooral het feit dat het bijna onmiddellijk begon nadat al deze mensen, het puik van de gemeenschap, in de St. Mary's-universiteitskerk de heilige eucharistie hadden gevierd en deel hadden gehad aan het Lichaam en het Bloed van de Heer. In zijn ogen was heel dit champagne-bacchanaal dan ook een echte heiligschennis.

Op de vooravond van de Gaudy van 1819, de geest nog vol van de uitspattingen van het jaar tevoren, schrijft hij aan Mayers: 'O hoe moeten de engelen jammeren over een hele gemeenschap die de trouw en de dienst aan haar Schepper verzaakt en wegwerpt, terwijl ze die pas de avond voordien aan Zijn tafel in pand heeft gegeven - echte zonen van Belial tonen zij zich!' In '18, vernemen we, waren er toch énkele studenten die niet meededen, en in '19 waren er aanvankelijk eveneens enkelen van plan zich afzijdig te houden, maar achteraf capituleerden ze jammerlijk, 'behalve één' - schreef de ongelukkige John over zichzelf in zijn journaal - 'een arm, veracht en onhandig iemand met een ongunstig uitziend uiterlijk, een die zichzelf verwaarloost, maar die - zo denk ik waarlijk - meer religieuze zin heeft dan zij allemaal samen'. Eén die meer godsdienst in zich heeft dan zij allemaal samen - dat klinkt wel wat trots en hoogmoedig, maar hij moet het zelf ingezien hebben, want hij heeft deze woorden geschrapt. Toch zijn ze precieus, want ze geven iets weer van het zelfbewuste temperament van John Henry, dat later herhaaldelijk de kop zal opsteken. (In een nota voegt hij eraan toe dat Bowden, geroepen bij het sterfbed van een zus, tijdens de Gaudy van '19 afwezig was.)[42] Anderzijds moet hij bekennen, onmiddellijk na de capitulatie van die lafaards gelaakt te hebben, dat 'ik zelfs vreesde voor mezelf, zo groot was de begoocheling die plotseling over allen scheen gekomen te zijn'.[43] Met andere woorden, hij heeft zowel de verleiding van de religieuze trots als die van het menselijk opzicht gevoeld. Er woonden dus wel degelijk 'twee zielen in zijn borst' (Faust), en deze polaire spanning zullen we nog vaak bij hem tegenkomen. Een pool die echter nooit aanwezig is - althans zó dat ze blijkt - is die van wat hijzelf noemt de 'conviviality', een woord dat we misschien best door 'gezelligheid' kunnen weergeven. Het is het genot dat vele jongeren van zijn leeftijd er hun plezier doet in vinden om 'slechte wijn te drinken, slechte sigaren te roken, en slechte liederen te zingen tot diep in de nacht'.[44] Maar hij vond dat dit geen verdienste in hem was: hij kon het gewoon temperamenteel niet uitstaan, iets wat hij in zijn verder leven ook nooit ofte nimmer heeft kunnen appreciëren. Hoewel hij er zich in het publiek nooit zou tegen verzetten.

[38] Ibid., 158; MW 45.
[39] AW 38.
[40] Ibid., 158.
[41] LG 99-100.
[42] AW 38-39.
[43] MT I, 28.
[44] AW 37.

Heerlijk grasduinen...

In vergelijking met dat oermoeilijke studiebeursexamen moet het laatste trimestriële examen van 30 mei hem maar een tamme bedoening geleken hebben, waar hij zó doorheenspartelde. En daarna voelde hij zich zo vrij als een vogeltje in de lucht. Het volgende zware examen, zijn eindproef voor de titel van Bachelor of Arts (BA) - een soort licentiaat of doctorandusexamen in Letteren en Wijsbegeerte - zou pas plaatshebben in november 1820.

Rasintellectueel als hij is, begint hij nu samen met zijn vriend Bowden aan alle kanten zijn vleugels uit te slaan, en van juni 1818 tot april 1819[45] geeft hij zich gretig-dilettantisch over aan al wat hem boeit en belang inboezemt. In de zomervakantie van '18 wisselen lange wandelingen en boottochten elkaar geregeld af met nog langere lees- of studie-uren, gedurende welke hij een formidabele ontdekking doet: Gibbon!

Edward Gibbon (1737-94), een van de markante schrijvers van de Engelse 18e eeuw, had in 1788 de vier volumes van zijn levenswerk over de 'Neergang en Val van het Romeinse Keizerrijk' beëindigd, waarvan hij op 27-jarige leeftijd het plan had opgevat. Haast een kwarteeuw had hij daar dus aan gewerkt. Na de ietwat eenzijdiggerichte lectuur van Thomas Scott en andere evangelicale auteurs is de lezing van Gibbon Newman nu een echt deugddoende verademing en verruiming. Het volgende jaar zal hij hem trouwens her-lezen. Hij dróómt van Gibbon, zijn 'oren tuiten van de cadansen van zijn zinnen', hij aapt zijn stijl na met al zijn retoriek, zijn periodeconstructies, zijn driedelige parallellismen en antithesen, zoals in de volgende passage (over het werk van de historicus) uit een brief aan moeder:

> Ondanks al zijn fouten: zijn gemis aan eenvoud, zijn geaffecteerdheid en eentonigheid, kunnen maar weinigen de vergelijking met hem doorstaan, en bijwijlen, als ik nadenk over zijn gelukkige keuze van uitdrukkingen, zijn krachtige concentratie van ideeën en zijn vaardigheid om het leven en de betekenis van elk woord te valoriseren, voel ik mij gedwongen om met verontwaardiging uit te roepen dat er geen andere stijl meer mogelijk is voor de historici van een latere tijd. O wie is het waard om onze Gibbon op te volgen? 'Exoriare aliquis!' (zo iemand sta op!) en moge hij een beter mens zijn![46]

Je zou van een 'evangelical' toch een harder oordeel over deze overtuigde scepticus verwachten! Maar nee, ook later nog zal dit enthousiasme hem bijblijven: voor hem was Gibbon de enige Engelsman die de naam kerkhistoricus echt waardig was, en de enige kritiek die hij zich tegen 's schrijvers 'vijf oorzaken van het christendom' veroorloofde is dat ze wel juist, maar onvolledig zijn.[47]

Een andere ontdekking is die van John Locke (1632-1704),[48] de beroemde Engelse filosoof wiens hele systeem berust op de zintuiglijke ervaring. Weer iemand die met het redelijke christendom dat hij onderwijst, zeker ver afstaat van het evangelicalisme van Romaine en Scott.

Newman zelf heeft heel die periode van juni 1818 tot april 1819 een periode van 'nietsdoen' genoemd, maar dat 'nietsdoen' moet dan wel in een bepaalde zin worden begrepen: hij 'deed' toen 'niets' in functie van zijn eindexamen. En dan nog! Feitelijk geldt dit 'niets' alleen voor de maanden van de zomervakantie. toen hij zich verdiepte in Gibbon en Locke met uitsluiting van heel de rest. Als hij half oktober weer in Oxford is, dan wordt Gibbon weer netjes op het boekenrek geplaatst, en de moderne Engelse historicus moet de plaats ruimen voor de oude Livius van Padua en Thucydides van Thrakië. En Locke moet wijken voor Aristoteles. En de algebrastudie wordt weer opgenomen alsmede enkele boeken van het Oude Testament in het Grieks - allemaal met het oog op dat examen. Maar die eindproef van november '20 ligt nog ver in het verschiet, en hij studeert dan toch zó dat Gibbon niet vergeten wordt. Zijn Thucydides-lectuur b.v. wordt geresumeerd 'in die pseudo-gibboniaanse stijl waarin het mij toen amuseerde te schrijven'. Dat hij voor wat de wiskunde betreft naar een eregraad mikt blijkt uit het feit dat hij, samen met Bowden, in november '18 de algebralessen-voor-iedereen aanvult met lessen van een privé-tutor, zoals vereist werd voor hen die naar de toppen lonkten. En die privé-tutor is een zekere J.A. Ogle die vijf jaar voordien zelf zo'n eregraad in de wiskunde had veroverd en daarna professor in de geneeskunde was geworden. Van november '18 tot februari '19 besteedde deze man twee uren per dag aan het vriendenpaar, in de laatstgenoemde maand herleid tot één uur omdat hij ter vervanging van Wilson tot College-tutor was benoemd (wat de vrienden grotelijks verheugde), hetgeen zijn academische opdracht aanzienlijk verzwaarde. Het is dus duidelijk dat Newmans 'nietsdoen' wel iets helemaal anders was dan een 'dolce far niente', al wist hij die ijverige studie op tijd en stond wel af te wisselen met meer aangename bezigheden, zoals b.v.het bijwonen van muziekconcerten.[49]

---

[45] DwC (12).
[46] AW 44.
[47] GF 63-64.
[48] AW 40.
[49] DwC (12)-(13).

Newman situeert het einde van zijn 'nietsdoen'-periode dus in de maand april '19, en het is wel opvallend hoeveel 'gegrasduin' er te vinden is in de voorafgaande maanden februari en maart. In februari dingt hij mee naar de zgn. Newdigate-prijs, en zet daartoe een poëtische compositie op over het Coliseum van Rome. In een brief aan zijn moeder stelt hij haar dichterlijk-zelbewust de vraag: 'Hoe kun je blokken en blokken, en terzelfder tijd een schrijver zijn?' Wat er schijnt op te wijzen dat hij op dat ogenblik, 24 februari, alle 'blokken' heeft opzij gezet voor zijn poëzie. Dit wordt nog bevestigd door het feit dat juist op dat ogenblik reeds de tweede Canto was gepubliceerd van het gedicht 'De Bartholomeüsnacht' (St. Bartholomew's Eve) dat hij en Bowden samen hadden geschreven.[50] Een tweede Canto reeds voltooid door een auteur die zijn schrijven onverenigbaar acht met zijn 'blokken': het doet vermoeden dat het 'blok'-ritme in februari sterk moet verminderd zijn. Doch laten we dit eerste uitgebreide jeugdige geschrift van Newman wat nader bekijken.

Het is een grimmig, zwart-wit getekend, zeer protestants en antirooms verhaal, - helemaal nog in de geest van bisschop Newtons 'Over de Profetieën' -, waarin een fanatieke monnik, door de twee sarcastische auteurs met de naam van Clemens (de goedertierene!) bedacht, er de oorzaak van is dat het ongelukkige huwelijk van een protestantse heer met een katholieke dame tot een tragisch einde komt. Bowden die veel voor geschiedenis voelde (hij zou later een biografie van Gregorius VII schrijven), verzorgde de historische passages en Newman de theologische. In werkelijkheid zijn de droog-beschrijvende gedeelten van Bowden en de dramatische episodes van Newman. We weten nl. wie wat geschreven heeft: dit heeft Newman zelf aangeduid op het exemplaar dat zich thans in de Bodleian te Oxford bevindt. Van Newman is b.v. het volgende fragment:

Midden een muur die zuil met zuil verbond
de donkre biechtstoel van paap Clemens stond.
Hier meen'ge Boef, van bijg'loof bang en bleek,
vaak door het luik zijn roofverhalen deed;
hier Bloedmoord naar aêm stokte, ofschoon bevrijd
door d'absolutie van 'n geloof onrein...
Bedrieglijk' eerdienst! waar de mommerij
van priesters 't volk verlaagt tot slavernij...,
waar misdaad steeds over haar prijs beschikt,
verzoetend roomse trots en Zondes prik;
waar rechte smart en rechte boet' ontaardt
tot heilge markt en vrome koopmanswaar.

(Mid the recesses of that pillar'd wall
Stood reverend Clement's dark confessional.
Here Rapine's son with superstition pale
Oft thro' the grated lattice told his tale,
Here blood-stain'd Murder falter'd, tho'secure
Of absolution from faith impure...
Mistaken worship! where the priestly plan
In servile bondage rules degraded man...,
Where every crime a price appointed brings
To soothe the churchman's pride, the sinner's stings,
Where righteous grief and penitence are made
An holy market and a pious trade!)

Het kan moeilijk antiroomser, en wat moet er in het zo ontroerbare gemoed van Newman zijn omgegaan toen hij er zich als kardinaal toe zette om aan te duiden welk deel van zijn reeds lang gestorven vriend (+1844) en welk van hemzelf was in dat verre jeugddocument van meer dan 60 jaar geleden!

Hier nog een fragmentje over de laatste ontmoeting van het ongelukkige echtpaar:

Met schrille wilde gil roept zij zijn naam:
'Juliaan!' - 'Mijn vrouw, mijn dierbaarste, u zie 'k weer,
u eindlijk weer, mijn lief! 'k Bad niet vergeefs!'

(...The faint wild shriek with which she sounds his name
'Julian!' - 'My wife, my dearest, then again
I see thee, love! and have not pray'd in vain!')

[50] DwC (13).

Er werden slechts 76 kopijen van de 250 gedrukte verkocht, maar Newman vergoedde de uitgever voor zijn verlies.[51]

Intussen bedacht hij ook zijn eigen huiskring met poëzie. Hij schreef voor hen drie Eclogen, d.w.z. 'uitgelezen' herdersgedichten in de trant van Vergilius, één ter verheerlijking van de zomer, één die de herfst en één die de winter celebreert. Dit laatste is geschreven ter ere van zijn zus Harriett, en het ontbreekt sommige verzen niet aan een soort trant en taalmuziek van de grote Bill. Zo b.v.:

Daar is in stilte vaak een magisch stuwen
dat 't hart kalmeert als felle passies luwen...
Daar is een geest steeds zingend in de lucht,
die hoog verheft boven elk aards gezucht;
sterflijke maat doet 't stil geluid niet dijen
noch sterflijk minnestreel zo'n geur versprei'en,
- een englenlied of smeltend' eenklank die
de sferen voortleidt met zijn zoet muziek.

(There is in stillness oft a magic power
To calm the breast when struggling passions lower...
There is a spirit singing aye in air
That lifts us high above each earthly care;
No mortal measure swells that silent sound,
No mortal minstrel breathes such fragrance round,
- The angel's hymn or melting harmony
That guides the rolling bodies thro' the sky.)[52]

Het duurde niet lang of de daimoon van het journalisme kreeg Newman weer te pakken, en zoals in Ealing stichtte hij andermaal, met de onafscheidelijke Bowden natuurlijk, een tijdschrift dat de titel droeg: 'De Eerstejaars' (The Undergraduate). Gedurende de maanden februari en maart 1819 verschenen hiervan 6 afleveringen. Eveneens zoals in Ealing bleven de namen van de redacteurs anoniem, maar dit duurde niet lang. Na 3 weken al werd in Magdalen College door iedereen rondverteld dat Newman de auteur was van 'De Eerstejaars'. Hoe kan dat nou? vroeg hij zich verbaasd af, hij had er aan niemand een woord over gerept. Newman ontdekte toen al het mysterie van 'het lekken'... 'Nooit', schreef hij aan zijn moeder, 'heb ik zo'n vreselijke schok gevoeld. De hele dag was ik zo zwak dat ik nauwelijks kon wandelen of spreken... Sinds dat nieuws heb ik alsmaar hoofdpijn.' Ten slotte besloten beide vrienden het tijdschrift op te geven:dit zou ook hun studies ten goede komen.[53]

Vooral de derde aflevering is interessant. De uitgever - in dit geval Bowden, maar dat het ook en wellicht vooral Newmans ideeën zijn is hoogstwaarschijnlijk - gaat hier de satirische toer op, en hekelt het overdadig drinken van de eerstejaars en het falen van het academische curriculum. Hij heeft blijkbaar de 'Razende Roeland' van de Italiaan Ariosto (1474-1533) gelezen, want hij grijpt dezes gevleugeld paard-met-griffioenkop dat naar de maan vliegt waar al de op aarde verloren voorwerpen worden opgestapeld. Daar vindt hij in verschillende kleine pakjes 'de geestigheid van een Don (hoofd, fellow of tutor)', 'de mildheid van een examinator', en twee nog kleinere verbruiksartikelen die in Oxford ten zeerste zouden worden geapprecieerd als zij gekend waren: 'het praktische nut van Aristoteles' en 'de zin en het voordeel van de logica'. In dit jeugdgeschrift ontdekken we reeds een warm pleidooi voor de oprichting van een debatclub onder de studenten die in zijn ogen 'een school' zou zijn 'voor de toekomstige parlementariër of advocaat' en die in haar discussieonderwerpen niets zou uitsluiten, 'behalve', voegt hij er aan toe, 'de politiek van de laatste 50 jaar' (later veranderde hij 50 in 100![54] Die politiek was immers de moeite niet waard; vandaar ook de uitroep van onze 17-jarige idealist: 'O was er bij ons maar een ontembare geest die eens de ronde van de colleges zou doen, en dan naar het voorbeeld van de gotische koning (Roderick) van Southey's gedicht lieden uit zijn omgeving zou opwekken tot nobeler inzichten en gevoelens![55] Karakteristiek voor de latere leider van de Oxfordbeweging is hier reeds het woordje 'ontembaar'!

Tot hiertoe is Newman ons verschenen als een zeer actieve werker en gretige genieter van alles wat letteren, wijsbegeerte, geschiedenis enz. hem konden bieden, maar toch betrappen we hem soms - gelukkig! - op meer contemplatieve buien, momenten zelfs van romantische rêverie waarin wellicht de diepere Newman, de

[51] SG 32.
[52] Ibid., 31
[53] AW 41.
[54] DwC (13)-(14).
[55] SG 33.

toekomstige schouwer van de onzichtbare wereld, ineens, als in een flits, voor ons opdoemt. Op een zondag in maart '19 hoort hij in zijn kamer vanuit een kerk of kapel de klokken luiden:

> Klokken die luiden in de zondagavond. Welk een genot ze te horen! De geest wordt ertoe geleid te hunkeren naar iets - ik weet niet wat. Zij brengen geen voorbije jaren in herinnering, - zij brengen niets. Wat doen zij dan? Wij hebben een soort hunker naar iets wat ons dierbaar is, iets wat ons welbekend is - iets heel rustgevends. Zo voel ik het aan op de minuut waarop ik ze hoor.[56]

Muziek blijft hem steeds boeien: hij maakt nu deel uit van een muziekclub in St. John's College die wekelijks privé-concertjes organiseert. Eens zal hij er een uitnodiging krijgen van een muziekfan om in zijn kamer te 7u 's avonds muziek te komen spelen. De bas-speler van het kwartet maakt hem zo geestdriftig dat John Henry er blijft tot middernacht.

Zoals we hierboven zagen, zou de 'nietsdoen'-periode van onze Trinitystudent geduurd hebben tot april '19. Inderdaad begint hij dan te werken voor zijn examen, maar dit neemt niet weg dat hij zich daarnaast nog door vele hobby's laat verleiden. Hij volgt nu lessen in tekenen, en plotseling zien we hem dan weer geestdriftig worden voor de wetenschap, meer bepaald voor de geologie. Het is dank zij de bemoeienissen van Trinity's decaan, de Reverend W. Morgan Kinsey, dat Newman als vlijtige student de colleges in die nieuwe wetenschap ging volgen. Verre dus van een eenzijdige classicus en alpha-man te zijn, gaat hij met zijn tijd mee en laat hij zich stuwen door de dynamiek van de 'uomo universale'. De cursussen van professor Buckland - zo heette de geologiedocent - oogstten groot succes: hij was een uitstekend, helder en eloquent lesgever, had voortdurend geestige illustraties bij de hand, en soms, al wandelend door de collegezaal, sprong hij opeens tussen zijn toehoorders, zwaaiend met het kaaksbeen van een grotbeer of het dijbeen van een hyena. Newman vond van de cursussen dat ze 'verbazende perspectieven openden voor de verbeelding en de poëzie'.[57] Twee jaar nadien zal hij zijn wetenschappelijke interesse nog verwijden naar de anatomie en de mineralogie en zal hij ook gaan experimenteren in de chemie, samen met zijn zus Harriett, wier experimenten beter slaagden dan die van Johns professor![58]. Later zal hij in zijn 'Idee van een Universiteit' toch niet zonder een zekere kennis van zaken kunnen spreken over 'de kring van de wetenschappen' (the circle of sciences) en over 'christendom en wetenschappelijk onderzoek'. Dat Newman een zekere aanleg en zelfs sympathie voor óók de exacte wetenschappen bezat, is al te weinig bekend. Het is alleen omdat hij een andere roeping had dat hij dit aspect van zijn geest niet tot rijpheid heeft kunnen ontwikkelen.

In het zomertrimester 1819 moest hij dan weer de schande van de 'Trinity Gaudy' ondergaan half mei. Hierboven hebben we reeds geciteerd uit de brief die hij de dag vóór het Belialsfeest aan Mayers schreef. Misschien zou men gedacht hebben dat zijn nu meer wereldlijke studies hem min of meer hadden verzoend met die ene studentikoze losbandigheid, maar hij spreekt van een 'vuur dat nog altijd verscholen lag onder de bedrieglijke asse'. Wat hem bijzonder kwetste waren de heiligschennende allusies die de bezatte studenten maakten op het Credo van Athanasius, die grootse confessie van het verhevenste christelijke mysterie, de Triniteit. Er is nogal sprake van 'eenheid' in dit Credo, en de lolbroeken schijnen hún eenheid (ze waren eerst verdeeld tussen participationisten en niet-participationisten) vergeleken te hebben met die waarvan het oud-christelijke document getuigenis aflegde. Zoiets moest bij de jongeman die bij Thomas Scott zo'n grote verering voor de Drievuldigheidsleer had opgevat, wel overgekomen zijn als een toppunt van vulgariteit en 'ungentlemanlike' gedrag.[59]

In zijn derde grote vakantie, die van 1819, herleest hij zijn grote ontdekking van het jaar tevoren, Gibbon. En nog een andere figuur uit de fraaie letteren leest hij met haast dwepende bewondering: Walter Scott. Het eerste volume van 'Ivanhoe' vond hij weliswaar structureel zwak, maar het tweede deel met zijn fameuze scène van de brand van Front-de-Boeufs kasteel looft hij tot in de sterren: 'Ik heb nooit iets gelezen dat dit overtreft... O welk een poëet!... O zeker een poëet!... Schrijver van 'Waverley', gij zijt een tweede Shakespeare!' Het derde volume was dan weer niet zo geweldig meer, maar 'ik denk dat ik nooit zo'n grandioze scène gelezen heb als die tussen Richard en Friar Tuck.'

Hij begint nu werkelijk seculiere ambities te koesteren en wil rechten studeren, zoals zijn vader dit trouwens ook wil. Hij wordt zich 'een mentale en morele verandering' binnen zichzelf bewust, of liever halfbewust, want pas een jaar later dringt het volle bewustzijn tot hem door en dan is het ook met alle secularisme gedaan. Maar nú is er toch een afbuiging, een zwenking: in oktober laat hij zich als jurist-in-spe inschrijven in Lincoln's Inn. Hij gaat zelfs zover dat hij de colleges moderne geschiedenis van dr. Nares volgt omdat hij vernomen heeft dat de namen

[56] AW 160-1.
[57] DwC (15); GF 71.
[58] DwC (24).
[59] SG 33.

van die geschiedenisstudenten werden doorgespeeld aan de minister in Londen. Het is dus duidelijk dat Newman eerst niet geestelijke wilde worden, zelfs niet na zijn bekering.

Hij gaf zich trouwens nog over aan andere wereldse ambities en zelfs literair vermaak. Hij componeerde - om maar één voorbeeld te noemen - in heroïsche verzen een zeer Torygezinde Latijnse proloog voor de opvoering van Terentius' 'Andria' in de school van dr. Nicholas: zijn broer Francis zou die proloog declameren. Hij ging zelfs zover dat hij inging op de suggestie van een oude schoolvriend om twee komische liederen te componeren voor een Londense farce! Vijftig jaar later vreest hij nog dat die jeugdzonde zijn reputatie zou schaden...[60]

Maar ondertussen is er in die herfst '19 toch iets aan het veranderen in hem dat dan weer de 'serieuzere' richting uitgaat. Daaraan zullen de familiale omstandigheden wel niet vreemd geweest zijn, en vanzelfsprekend ook niet het langzaam naderen van de fatidieke datum van zijn eindexamen.

Het eindexamen

In november 1819 faalde de Altonse brouwerij en de familie moest verhuizen naar Clerkenwell waar de vroegere bankier de gérant werd van een pub en weer een kleine brouwerij begon. Tante Betsy, die Oma Elisabeth oppaste en te Alton bij haar broer inwoonde, moest zich nu een eigen huis aanschaffen. Zij deed dit te Strand-on-the-Green, en opende daar een 'School voor Young Ladies ter Voltooiing van hun Opvoeding', waar Jemima en Mary prompt werden naartoe gestuurd. De clientèle ervan was nogal heterogeen en werd door John Henry beschreven als een punch 'waarvan Mrs B. de rum was, Miss B. het water, Mrs J. de citroen, en jullie allen de suiker'. De school werd geen financieel succes, maar bleef toch 7 jaar bestaan.[61]

Het onverbiddelijk naderende eindexamen begon grasduinende John nu toch enige lichte rillingen te bezorgen. Zijn succes met de studiebeurs en de culturele verrijking die hem daarna ten deel was gevallen, hadden hem zo'n zelfbewustzijn ingestort dat hij besloot een eindexamen 'for Honours' af te leggen op het gebied van de klassieke talen en op dat van de wiskunde. Hij wilde een zgn. 'double first', d.w.z. een dubbele eerste-klas-graad, een 'grootste onderscheiding' voor beide vakken. Het was een stoute worp: nog nooit had iemand van Trinity die illustere eer veroverd. Maar heel zijn leven zal Newman houden van een 'dear venture', een dierbaar risico, - later zou hij trouwens een daarna beroemde preek houden over 'de risico's van het geloof' (the ventures of faith).[62]

Van april '19 tot november '20 wordt het nu 'één massa lectuur'. Samen met Bowden stelde hij een programma samen om ú tegen te zeggen; we laten het even volgen:

Voor Grieks: Aischylos en Sophocles, twee reuzen van de tragiek, mét hun diepzinnige maar moeilijke koorliederen; de historici Herodotus, Xenophon, Polybius en vooral Thucydides, deze laatste wellicht de lastigste van alle Griekse auteurs vanwege zijn bondigheid en duisterheid; ten slotte de filosoof Aristoteles met zijn 'Ethica', 'Rhetorica' en 'Poëtica'. Voor het Latijn koos hij de twee grootste dichters in die taal alsook een markant historicus, nl. Livius van Padua. Voor de wiskunde en de wetenschappen bevatte zijn lijst zowat alle belangrijke namen en vakken : voor de meetkunde natuurlijk Euclides; voor de algebra en de driehoeksmeting Bridge; de 'Principia' van Isaac Newton, een van de grootste genieën van de 18e eeuw; - en verder nog boeken over de leer van de kegelsneden, de differentiaalrekening, de hydrostatica, de sterrenkunde, de mechanica en de optica...[63]

We zullen hem geloven als hij zegt dat hij voor zijn zomervakantie van '19 een 'afgrijselijk (horrid) aantal boeken' mee naar huis moest nemen (plus dan nog zijn geliefde Gibbon en Walter Scott!) en dat hij daar negen uur per dag aan de studie besteedde. En 'studeren' was bij hem 'wérkelijk studéren', zoals hij zelf zegt, d.w.z. Bowden en hij 'vulden copybook na copybook met hun wiskundige vraagstukken, maakten tijdstabellen en résumés van hun historisch materiaal, ondervroegen (quizzed) elkaar zoals dat op een mondeling examen gebruikelijk was en ontleedden de tragedies van Aischylos in het licht van de principes die Aristoteles daarvoor had opgesteld'.

Wellicht meent men dat dit allemaal toch maar blokkerij en stof-impomperij was zonder de minste invloed op hun eigen werkelijke leven, maar uit de correspondentie van die arbeidzame dagen blijkt dat de studie Newman kon enthousiasmeren om der wille van het voorwerp zelf van die studie. Zo schrijft hij b.v. aan zusje Jemima (nog maar een tienertje van 12!) over de grote Aischylos. 'Hij heeft de naam duister te zijn', zegt de grote broer, maar (let op de Gibbonstijl)

> 'zijn duisterheid komt voort uit zijn subliemheid; hij is een donkere, sombere donderwolk, waardoorheen de vuurzee en de zigzagbliksems schel óplichten en af en toe losschieten, ontzagwekkend-schitterend, streng-schoon, vreselijk-pathetisch. Nimmer, denk ik, heb ik een auteur gelezen die mij zó geraakt heeft; ik voel mij verloren in

[60] Ibid., 34.
[61] Ibid., 34-35.
[62] PS IV. Sermon XX.
[63] DwC (16)-(17).

> mijn verbazing; hij verdooft mij, beneemt mij de adem; hij heeft veel weg van de stijl en het genie van Shakespeare, maar bovendien biedt hij het voordeel dat hij tot ons komt in het gewaad van een vreemde taal, want alles bij hem is nieuw en vreemd.[64]

Wat zal het arme kind opgekeken hebben naar zoveel geleerdheid en macht van expressie bij die grote broer die ze zo zelden zag en, áls ze hem zag, niet dan omringd met boeken en papieren!

Als John Henry midden oktober '19 weer met Bowden samen is te Oxford, wordt het studieritme nog opgedreven van 9 tot 11 of 12 uren per dag, en het vriendenpaar besloot dit ritme vol te houden 'bis zum bittren Ende'. Wel was er gedurende dit academisch jaar '19-'20 nog tijd voor vioolkwartetten van Haydn en Mozart alsook voor de schitterende verhaalkunst van Scott in 'Ivanhoe', en zelfs voor het stichten (op 29 februari) van een 'Trinity College Book Society' (waarbij boeken werden aangekocht, rondgedeeld en weer verkocht, soms bij opbod), maar bij het naderen van de grote vakantie 1820 werd elke nevenbezigheid drastisch afgesneden, het verblijf in de familiekring tot een minimum van 3, later 4 weken herleid, zodat hij 'aan één stuk door, kalm en genoeglijk' kon blijven doorstuderen, - behalve natuurlijk op zondag, op welke dag hij, als bekeerde 'evangelical', nooit werkte. Hij getuigt dat hij, gedurende de laatste 24 weken vóór de fatidieke 'deadline', iedere dag (behalve dus de zondag) 12 uur aan intensieve studie besteedde. Hij stond op om half vijf, had reeds 4 uur gestudeerd eer hij ging ontbijten, en besteedde trouwens ternauwernood enige aandacht aan zijn eten. Spartaanse discipline was de leuze: had hij de zwakheid gehad op een dag slechts 9 uren te hebben gestudeerd, dan legde hij zich de penitentie op om 's anderendaags 15 uren te arbeiden!

En steeds studeerden Bowden en hij samen, in onderlinge emulatie. Zij zorgden wel voor afwisseling in die zin dat ze nu eens dit vak of dié auteur namen en dan na enige tijd iets anders. Bovendien huldigden zij het principe van de repetitie: liever dan één zaak grondig te doorpeilen en dan opzij te leggen, hernamen zij telkens weer het éénsbestudeerde zodat het werkelijk in hun geest stond gegrift. 's Morgens begonnen zij meestal met één wiskundig en één wetenschappelijk onderwerp, en gingen dan voort met letterkunde. Was dat b.v. Titus Livius, dan lazen, vertaalden en commentarieerden ze 30 hoofdstukken; was het een tragicus, dan gingen ze tot 5 à 600 verzen, - waarna zij terugkeerden naar de één of twee weken geleden bestudeerde stof. En nogmaals: hun studiemethode was de actieve, - een voortdurende 'quiz' waarmee ze elkaar zowel mondeling als schriftelijk uitdaagden.

Eind oktober hadden ze op deze manier al een ontzaglijke hoop arbeid verricht. Niet éénmaal dus, maar meerdere keren hadden ze sommige dingen 'gezien': elk stuk van Aischylos en Sophocles b.v. van twee- tot viermaal met speciale attentie voor de koorliederen, Aristoteles' 'Poëtica' tweemaal op basis van de aantekeningen van een specialist terzake, en Aristoteles' 'Ethica' - waaraan de examinatoren de grootste aandacht besteedden - driemaal, speciaal en zeer zorgvuldig. Zij bezaten al de vragen die de jury in de vorige jaren over deze 'Ethica' hadden gesteld, en stelden die nu aan elkaar. Op 6 weken van het einde van hun studieperiode spendeerden ze daar een groot deel van hun tijd aan. Ze lieten er de wiskunde een tijdje voor liggen.[65]

In het begin van de zomer was Newman na al dat herculeswerk dan ook vol zelfvertrouwen, - eind september zelfs zozeer dat hij voorzag de laatste week vóór het examen niet veel of niets meer te doen te hebben. En toch, ondanks dit alles, begonnen twijfel en onzekerheid aan dit zelfvertrouwen te knagen juist rond die tijd. In de eenzaamheid van Oxford stelde de diepere Newman, de evangelisch-bekeerde, zichzelf soms wel eens vragen die veel fundamenteler waren dan de quizvragen aan Bowden. Door zijn bekering was de jonge Newman een zeer gevoelig, haast scrupuleus iemand geworden, - een scrupulositeit die nog gevoed werd door een van de grondovertuigingen van het evangelicalisme, nl. de ongelooflijke lichtzinnigheid en neiging tot zelfbedrog van het menselijk hart. In de preken van de evangelicale 'vicars' en 'curates' werd voortdurend met klem gewaarschuwd tegen de 'deceitfulness of the human heart'. Het is de strenge plicht van de gelovige 'evangelical' zijn daden en vooral hun motieven aan een scherp onderzoek te onderwerpen in het licht van de radicale verdorvenheid van de menselijke natuur.

Geestelijk keerpunt

Newman moet op het einde van de zomer '20 zo'n 'searching' (onderzoek) van zijn hartsmotieven hebben doorgevoerd en tot de ontstellende constatatie gekomen zijn dat hij in de zonde van 'idleness' (luiheid, nietsdoen) was gevallen door al dat dilettantische grasduinen in nieuwe wetenschappen en culturele caprices die niets te maken hadden met zijn essentiële, door God gewilde opdracht. Erger nog, die zonde van luiheid was het gevolg geweest van een nog veel grotere, die van hoogmoed, intellectuele trots. Zijn studiebeurssucces had hem verblind en misleid! In '18 was hij 'vóór het examen zo nederig en gelaten geweest, ná zijn succes zo dankbaar, en tóch

[64] MW 50.
[65] DwC (17)-(18).

was hij enkele luttele weken later zo ijdel geworden, zo opgeblazen, zo twistziek, zo waarlijk slecht'.[66] Vreselijke vaststelling! Maar was hij weer niet op weg naar een soortgelijke 'boosheid'? Als hij nu wéér slaagde, en daarna wéér in dezelfde zonde viel? Zou God hem daarom misschien niet doen mislukken? Ten slotte hing zijn succes van God af, hijzelf kon er niet volledig zeker van zijn. Zo kwelde hij zich in zijn eenzaam peilen van 'hart en nieren'. 'Niemand kan bevroeden ', schreef de arme student in oktober aan Mayers, 'in welke zonden ik gevallen ben na mijn studiebeursexamen'.[67] Geen normale reactie, zal men wellicht opperen in onze tijd, maar het evangelicalisme was toen een heel sterke stroming, wellicht tegen de Franse-revolutie-ideeën in, en welk is de impact van zo'n stroming op een nog gaaf en bovendien geniaal-aangelegd jongmens?

Wél normaal, en wijs en verstandig, was zijn reactie. Hij zou nu bidden, 'niet voor succes, maar voor een goede afloop'. D.w.z. God moge hem slechts succes schenken, als hij daarna niet in zonde viel. Maar, dacht hij, het was wél zijn plicht te werken voor succes, en hij moest dit doen met de volle inzet van zijn persoon. Hij was dit verplicht aan zijn ouders, aan zijn vrienden die zich begonnen te gedragen als geestdriftige supporters, aan zijn College ook - Trinity, dat in de laatste 7 jaar nog nooit zo'n eerste-klas-graad had behaald, terwijl Christ Church er tijdens diezelfde periode wel 42 had in de wacht gesleept, Oriel 15, en Balliol en Brasenose elk 11! De Trinity-studenten waren op de rand van de wanhoop: 'Als dit examen geen succes wordt voor Trinity', zeiden ze, 'dan moeten we wel besluiten dat het verder geen nut meer heeft nog te studeren'.[68] Dit was de stem van Trinity, na al die jaren dat vooral Short zo zijn best had gedaan om daar de studiegeest en de studieambitie - en met succes! - te voeden, aan te zwengelen en nu, met Newman als teken van hoop, hoog te doen oplaaien.

Het was dus zijn plicht zijn best te doen; hij moest zelfs echt voor succes bidden, - ofschoon met die éne reserve dat welslagen niet tot zonde mocht leiden. Maar dit was voor de overgevoelige John Henry dan weer bron van nieuwe kwelling. We laten hemzelf aan het woord in een brief aan zijn geestelijke mentor, Walter Mayers:

> Toch mag ik voortgaan met te bidden: 'Geef me geen ere-graden, als ze voor mijn ziel ook maar de minste aanleiding tot zonde zouden zijn'. Maar, terwijl ik dit zeg, stel ik vaak vast dat ik de rol speel van een echte hypocriet; ik word gesterkt door de heimelijke gedachte dat, door aldus de uitslag in Gods handen te leggen wanneer ik bid, Hij ertoe gebracht zou worden mijn verlangen in te willigen als beloning voor zo'n geestesgesteldheid. Op die manier is mijn gebed een schertsvertoning. [69]

Het werd zo erg dat de nu nerveus geworden examinandus er koorts van kreeg. Tot overmaat van ramp werd hij een dag vroeger voor de jury gedaagd, zodat hij zijn hoofd verloor en haast volkomen in mekaar stortte.

Fiasco

Het resultaat was er dan ook naar. Hij veroverde wel zijn B.A.-graad, maar zonder enige onderscheiding. In de wiskunde faalde hij volledig, in de klassieke talen behaalde hij wel een tweede-klasse-graad, maar beneden de 'streep' - wat in het Oxford-jargon betekende dat zijn naam niet werd gepubliceerd, hetgeen eigenlijk overeenkwam met een derde-klas-graad.

Aan zijn vader schreef hij volgende nobele brief:

> Het is allemaal voorbij, en ik ben niet geslaagd. De pijn die ik voel om u en mijn moeder dit te moeten meedelen, is onbeschrijfelijk. Wat ik over mezelf voel is inderdaad helemaal niets, vergeleken met de gedachte dat ik u beiden ontgoocheld heb. Liever zou ik nog honderdmaal sterker de droefheid willen voelen die mij nu overvalt, als ik daarmee mijn moeder en u zou kunnen redden van alle kwelling. Ik zal niet pogen te beschrijven waar ik allemaal ben doorheengegaan, maar het is nu voorbij, en ik voel mij bevrijd van een zware last. De examinatoren waren zo vriendelijk als ze konden zijn, maar mijn zenuwen lieten mij helemaal in de steek, en ik mislukte! Ik heb alles gedaan wat ik kon om mijn doel te bereiken; ik heb geen werk gespaard, en mijn reputatie in mijn college is even solide als voorheen, al is ze nu minder schitterend. Als een man op het slagveld valt na zich dapper te hebben gedragen, wordt hij geëerd als een held; zou niet eenzelfde eer moeten te beurt vallen aan hem die valt op het veld van de literaire strijd (literary conflict)?[70]

Hij was meer gevallen op het veld van de wiskunde dan op dat van de literaire vakken. Toen hij op 16 oktober zijn mathesis voor de laatste maal aanpakte, greep paniek hem aan bij het constateren van alles wat er nog te doen viel. Het was zo erg dat hij zich voor de laatste weken uitsluitend op de wiskunde wilde concentreren; en zelfs dan

[66] AW 158-9.
[67] LD I, Brief aan Rev. Mayers van okt. 1820.
[68] DwC (18)-(19).
[69] MW 52.
[70] AW 48.

achtte hij het zeer waarschijnlijk dat hij zou mislukken. Tutor Wilson wilde hem alsnog helpen en gaf hem iedere dag twee tot vijf uur van zijn tijd. Hij raadde hem ook aan toch nog zijn klassieke auteurs in het oog te houden en alleen maar Aristoteles' 'Rhetorica' te laten vallen: zo kon hij nog een tweede-klas-graad in de klassieke talen behalen en hopelijk de hoogste graad in de wiskunde. Maar het viel dus heel anders, veel vernederender uit.[71]

Over dit intellectuele 'manco' heeft Newman later in de vijftiger jaren het nodige gezegd, en dit relaas beëindigd met een Latijns vers: 'Helaas, ik heb mijn tijd verloren zonder werkelijk iets te presteren!'[72] Hij verloor er niet alleen een academische onderscheiding bij, zegt hij, maar ook intellectuele vooruitgang. Maar dit laatste zouden wij betwijfelen; en zeker kan nog minder betwijfeld worden de morele vooruitgang die hij door deze mislukking boekte. Een medestudent van hem zei het zeer juist: 'Wel, Newman, ik zou liever je levensfilosofie bezitten dan de eerbewijzen die je najoeg!'[73] Die levensfilosofie blijkt zeer duidelijk uit zijn 'Autobiografisch Memoir' waar hij zegt: 'Vermits ik gedaan heb wat ik dacht te moeten doen, heb ik gewonnen wat goed is'.[74] Herinneren wij ons zijn gebed 'not for success but for good'. Dat 'goede' was nu gekomen, er was dus geen reden om te treuren en het hoofd te laten hangen, integendeel.

[71] DwC (20).
[72] AW 53: 'Heu, vitam perdidi, operose nihil agendo!'
[73] Ibid., 48.
[74] Ibid., 49.

Hoofdstuk 4 Aspirant-Fellow van Oriel College

Weer gegrasduin: in wetenschappen én religie

Na zijn mislukking keerde Newman naar huis terug - het huis in de Londense Southampton Street, waarheen de familie verhuisd was vanuit Alton. Hij bleef te Londen tot in februari 1821, toen hij naar Oxford terugkeerde. Hij kon nog 7 jaar van zijn beurs genieten en het ontbrekende geld eventueel aanvullen met het bijwerken van minder getalenteerde studenten. Hij dacht ook aan zijn jongere broer Francis die zijn studies te Oxford binnenkort moest beginnen. Hij zou hem zeker zowel intellectueel als financieel moeten helpen. Op langere termijn kon hij hopen op een of ander 'fellowship' (staflidmaatschap) van een college, welk dan ook, - het moest er niet noodzakelijk een van de eerste rang zijn.[1]

Intussen voelde hij de nood om zijn geest eens terdege te laten uitwaaien van de zware inspanningen die hij in het verlopen jaar had moeten leveren. En we zien hem opnieuw - maar nu was het meer verantwoord - zich werpen op dingen die hem interesseren, vooral op het gebied van de positieve wetenschappen. Dadelijk na zijn terugkeer te Oxford schrijft hij aan zijn vader dat hij de colleges in anatomie en mineralogie wil gaan volgen. In maart reist hij naar een gentleman te Abingdon, bezitter van een fijne collectie mineralen, die hij enthousiast bekijkt van 1 tot 4, en hij maakt plannen voor 'verscheidene excursies naar het British Museum, als het open is, om er de mineralen te gaan bezichtigen'. Terzelfder tijd is hij bezig met scheikunde, en heeft hij in die studie een bondgenote gevonden in zus Harriett, die hij feliciteert 'omdat zij er zo handig in geslaagd is om het overtollige water van het nitrosulfaat van koper weg te stomen'. De vrouwen uit Jane Austens tijd deden blijkbaar nog wat anders dan breien en keuvelen! Hij woont ook nu nog de geologiecursussen van professor Buckland bij, maar vindt de mineralogie colleges toch interessanter, omdat daar meer systeem in zit. (Reeds hier in kiem de zoeker naar een breed coherent geheel!)[2]

Maar ook de muziek wordt niet vergeten bij zoeken en denken. (Eens zou hij schrijven: 'Perhaps thought is music!')[3] Op dit geprivilegieerd terrein der muzen wordt hij zelfs creatief, en met de trots van de jeugdige overmoed schrijft hij begin 1823 aan zijn moeder: 'Ik heb het genoegen u te kunnen aankondigen dat Signor Giovanni Enrico Neandrini zijn eerste compositie heeft voltooid. De melodie is licht en luchtig, en wordt goed ondersteund door de harmonie'. Later viel die luchtigheid toch niet zo mee, en de melodie klonk eerder zwaar. Uit een vroegere brief blijkt dat hij ook enkele koorliederen van Aischylos - die hij van buiten leerde - had willen toonzetten, maar daar horen we verder niets meer van. En er is in die brief ook sprake van dat hij Perzisch en Arabisch wilde studeren - zijn moeder kocht voor hem zelfs een woordenboekje van die talen -, maar ook daar is blijkbaar niets van gekomen.[4] Speelde wellicht een 'evangelisch' missionarisideaal door zijn hoofd?

De religie speelde inderdaad nu in zijn uiterlijk dilettantisch gevlinder een veel grotere rol dan twee jaar geleden. Zijn vernederende mislukking had hem wel degelijk diep geraakt en het religieuze in hem weer doen ontwaken. Ogenschijnlijk profane studies van '21 blijken bij nader toezicht soms te passen in een godsdienstige context. In maart was hij met wiskunde bezig, maar schreef terzelfder tijd een essay uit om aan te tonen dat de mysteries van de mathesis de geest ook kunnen disponeren tot het aanvaarden van mysteries in de godsdienst. Het essay is getiteld: 'Over de analoge natuur van de moeilijkheden in de Mathematica en die in de Religie' in de 'Christian Observer', het tijdschrift van de 'evangelicals'.[5] Onmiddellijk na een cursus van Buckland noteert hij hoe wonderwel het door de professor betoogde overeenkomt met wat de bijbel zegt. Dit was in juni, maar in oktober gaat hij nog verder: in zijn journaal somt hij dan zes redenen op om de bijbeltekst over de duur van de aarde in harmonie te brengen met de wetenschap.[6]

Vanaf Pasen tot en met de julivakantie besteedde hij zijn tijd bijna geheel aan religieuze studies - aan het verzamelen van teksten uit de Schrift in functie van bepaalde thema's. Een voorbeeld hiervan hebben we in een dagboeknotitie van 1 juni waarin hij wat begint te twijfelen aan het calvinistische leerpunt van de goddelijke uitverkiezing en de eindvolharding: theologen als Horsley, Milner e.a. (verneemt hij) willen daar niet meer over prediken. Maar hij heeft de zaak in de Schrift onderzocht en hij heeft bevonden dat Petrus en Paulus in het boek van de Handelingen toch niet spreken zoals die eerwaarde heren. Andere aantekeningen wijzen erop dat hij niet

[1] MW 55.
[2] AW 54-55.
[3] LD XXII, 9.
[4] AW 54-55.
[5] Ker 15.
[6] AW 167; 168.

louter met apologetica en peilend verstandswerk bezig is, maar dat ook de innerlijke warmte van de devotie hem in haar zachte greep heeft:

> Ik kan religieuze boeken, de meest geestelijke onder hen, met groot genoegen lezen en tijdens deze bezigheid mezelf innerlijk warm voelen en geneigd tot gebed en dankzegging; maar als de voor de devotie vastgestelde tijd daar is, ben ik koud en dood. Gedurende de dag is mijn hoofd vol van God, en vooral vol van het heil der zielen, zodat ik doorvoeld - met het hart - kan bidden tijdens mijn eenzame wandeling, maar morgen na morgen en avond na avond krijgt die vreselijke lusteloosheid mij te pakken.[7]

Godsdienst is dus niet louter denkwerk voor hem, maar 'leven', met al het lief en het leed, al de vertroosting en de troosteloosheid die het leven aanslibt.

Ook dromen kent hij, die hem soms religieuze inzichten bijbrengen, zoals in de bijbel. Hij noteert op 1 juni:

> Ongeveer een week geleden droomde ik dat een geest tot mij kwam, en mij onderhield over de andere wereld. Hij kwam verscheidene keren bij mij terug... Hij zei o.a.dat het absoluut onmogelijk was voor de menselijke rede om het mysterie (denk ik) van de Heilige Drieëenheid te begrijpen, en dat het ijdel was daarover te discussiëren; maar dat alles in die andere wereld zo buitengewoon, buitengewoon duidelijk was dat men niet de minste moeilijkheid kon maken. Ik heb geen woorden te mijner beschikking die sterk genoeg zijn om ideeën uit te drukken die mij toen werden meegedeeld. Ik geloof dat ik onmiddellijk op mijn knieën gevallen ben, overrompeld als ik was door dankbaarheid jegens God om zo'n vriendelijke boodschap.[8]

Een Newmankenner zegt het zeer mooi aldus: 'Naar Buckland luisterde hij met één oor, maar naar de hem bezoekende geest, die hem vertelde hoe de mysteries van de godsdienst buitengewoon duidelijk zouden worden, luisterde hij met heel zijn hart'.[9] Dit mooie gezegde geeft iets weer van het diepste in Newman: zijn openstaan voor 'de onzichtbare wereld', maar ook zijn verlangen naar een schone harmonie tussen rede en geloof, natuur en bovennatuur, deze zichtbare en gene andere, onzichtbare wereld waarover de geest hem kwam onderhouden. En in die geestelijk zo vruchtbare maanden van zijn 20e jaar moet Oxford, zijn universiteit, hem als vanzelf voorgekomen zijn als de plaats bij uitstek waar hij die harmonie zou kunnen vinden. Zo is het te begrijpen dat hij in Oxford wilde blijven.

Te Oxford blijven! Zo stevig gehecht blijven aan die dierbare universiteit, zoals de leeuwenbekjes zich vasthechtten aan de muur tegenover zijn kamer:[10] dit visioen moet bijna even schoon geweest zijn als dat van de hemelse vriend die hem herhaaldelijk verscheen om hem te sterken in zijn geloof tijdens die meinachtelijke dromen van de lente 1821! Is het te verwonderen dat in die dagen van groeiend zelfvertrouwen en geestelijke vertroosting in hem het stoute idee, 'the audacious idea'[11] moet gegroeid zijn om in de paastijd van het volgende jaar mee te dingen naar dit hoogst bereikbare in de ogen van een ambitieuze 'bachelor' van de universiteit, nl. het fellowship te veroveren van het intellectuele top-college van al de (meer dan 20) Oxfordse Colleges: dat van Oriel!

Een stoute worp

Een stoute worp, - nog stouter vanwege zijn recente mislukking eind november! Zijn kameraden konden het niet geloven, zijn tutors stonden sceptisch, zijn familie verbaasd: allen moeten zij het de overmoedige idee van een onervaren jongmens gevonden hebben die nog steeds niet had geleerd de lessen van de ervaring au sérieux te nemen!

Maar Newman zelf vond het géén overmoedig idee. In alle eerlijkheid en nuchterheid zegt hij het zélf in zijn 'Autobiografisch Memoir' (sprekende over zichzelf in de derde persoon): 'in waarheid had hij nooit zelf zijn mislukking op het examen geaccepteerd als de maat van zijn intellectuele verdiensten'. Met welke kalme zelfzekerheid wordt dit gezegd! En voortdurend, zegt hij, fluisterde hij het vóór zich heen, het vers van de Engelse dichter Gray:

> En stil, in grimm'ge rust, wacht hij zijn avondprooi...
> (And hushed in grim repose, expects his evening prey).[12]

[7] Ibid., 166; 165-6.
[8] Ibid., 166.
[9] DwC (25).
[10] Apol 237.
[11] AW 49.
[12] Ibidem.

In later jaren vond Newman dit diepe verlangen om in Oxford te blijven terug in een romantische passage van zijn eigen roman 'Loss and Gain', waar hij Charles Reding (=Newman) met zijn vriend (Bowden?) op een nacht tot in de top van een van de Oxfordse Colleges laat klimmen en dan over hem zegt (het was in die tijd dat de straten voor het eerst met gas werden verlicht):

> (Charles) herinnerde zich met welk een ontzag en vervoering hij voor het eerst naar de universiteit kwam als naar een heilig schrijn; en hoe van tijd tot tijd de hoop in hem opkwam dat op een of andere dag hij een titel zou winnen om te mogen resideren in een van haar oude stichtingen. In het bijzonder herinnerde hij zich nog een nacht, toen hij met een vriend tot in de top van een van de vele torens geklommen was om van daaruit de sterren te observeren. Terwijl zijn vriend druk bezig was met de achterste sterren van de Grote Beer, keek hij naar de aarde beneden zich, naar de diepe gasverlichte donkerbeschaduwde binnenkoeren, zich afvragend of hij ooit een fellow zou zijn van dit of dat college dat hij voor zich uitkoos uit de duistere massa van de academische gebouwen.[13]

Het is uit deze tekst nog niet duidelijk of met dit fellowship dat van Oriel bedoeld wordt, maar uit een dagboekaantekening van 15 november 1821 blijkt reeds zeer helder dat hij aan Oriel dacht. Hij heeft dan een gesprek met een neef van zijn decaan Kinsey, en die neef was een Orielman. Als een flits moet het dan door hem heen zijn gegaan dat dit misschien de 'avondprooi' was van het steeds weer in zijn geest opdoemende vers van Gray. Waarop dan de aantekening doelt: 'Ik achtte het mijn plicht ernaar mee te dingen; en werkelijk, sindsdien heb ik bijna besloten dit te doen'. Hij spreekt van 'plicht' ondanks het feit dat een massa evangelicale scrupules hem ook nu weer komen belegeren: de passie van de ambitie 'is als een zondvloed', schrijft hij in zijn journaal, 'die zich in elke richting doorzet, en zonder Uw hulp, o Heer, wat zal er het einde van zijn?[14] Maar laten we het religieuze aspect even terzijde, - we zullen het later apart behandelen.

Newman is dus al 'bijna' besloten om mee te dingen naar het 'Oriel Fellowship', en dit zal ook wel een rol gespeeld hebben in zijn beslissing twee maanden later, precies gezegd op 11 januari 1822, om niet de richting van de rechten in te slaan, maar die van de Kerk.[15] Natuurlijk was een carrière in de advocatuur nu vrijwel uitgesloten na de mislukking van november ll. en was ook zijn religieuze interesse intussen sterk toegenomen, maar het feit dat een fellow een geestelijke moest zijn zal ook wel een gewichtige rol hebben gespeeld. Eind januari weigert hij in te gaan op een voorstel om als tutor te fungeren in een Parijse familie tegen £200 per jaar. Hij zegt dat hij weigert 'voornamelijk om religieuze redenen'.[16] Misschien was het een katholieke familie, maar het 'to live and die in Oxford' zal ook wel hebben meegespeeld.

Nauwelijks enkele tijd later, op 5 februari, zet hij een volgende stap: hij vraagt aan de provost ('proost' of overste) van Oriel om te mogen meedingen bij de volgende fellowkeuze. Op 7 maart vraagt hij hetzelfde aan de decaan. Uit beide interviews blijkt dat hij vol zelfvertrouwen is; hij schrijft: 'I seem to myself to have a great chance of success'.[17] Tien dagen later verzendt hij dan ook de gebruikelijke Latijnse brief aan de provost met opgave van de redenen waarom hij een fellow van Oriel wenste te zijn. In zijn dagboek noteert hij: 'Toen ik mij voorbereidde op mijn graadexamen, verzwakte mijn hoop met de dag, maar nu lijkt zij te zwellen en te rijpen naarmate de tijd nadert'.[18] Die tijd zou zijn: de paasweek, van zaterdag 6 april tot vrijdag 12.

Zijn tijd was dus wel héél kort! Maar hij wilde blijkbaar absoluut zijn waarde bewijzen en daarom naar het hoogste dingen. Want, intellectueel gezien, was dit 'Oriel Fellowship' inderdaad het hoogste. Een geestelijke, vriend van de Newmanfamilie, noemde het 'immortality'. Je zou dan de gelijke worden van de schitterendste lichten van Oriel: Copleston, de pionier van de universiteitshervorming; Whately, de beroemde en originele logicaprofessor; Hawkins, bekend om zijn wetenschappelijke acribie; Keble, de dichter van het team, de heilige ook, vroom en nederig als geen; Pusey, de gerespecteerde specialist in het Hebreeuws; de twee Arnolds (van wie één een vermaard pedagoog), de poëet Clough, de jonge en durvende en geniale 'lanceerder' van nieuwe ideeën; Richard Hurrell Froude, enz.[19] Welk een onverantwoorde hybris - zullen velen gedacht hebben - van die onlangs mislukte 'under-the-liner', 'bachelor' derde graad, die nu ging wedijveren tijdens de paasweek met tien van de knapste koppen van Oxford!

Misschien stelde Newman al zijn hoop op de manier van examineren die in Oriel sedert 1800 de gebruikelijke was om de beste talenten aan te trekken.De reeds genoemde Copleston had toen een ware revolutie ontketend door statuten op te stellen en te doen aanvaarden volgens welke de uitslag van een examen alleen bepaald zou worden

[13] LG 354-5.
[14] AW 177.
[15] Ibid., 180.
[16] Ibid., 182.
[17] Ibid., 183.
[18] Ibid., 184.
[19] DwC (26).

door de intellectuele statuur van de kandidaat. In plaats van, zoals in de overige colleges, een tiental onsamenhangende vragen te stellen die grillig heen en weer surften over het uitgestrekte domein van literatuur, filosofie en wiskunde, stak er eenheid in het systeem van Oriel: het was alsof er maar één examinator was die aan elkaar gerelateerde vragen stelde over de eeuwige kwesties van filosofie en moraal, om te peilen naar de persoonlijke denkkracht en originaliteit van de examinandus. Hiernaar, en hiernaar alleen, zou hij door de jury worden beoordeeld, ongeacht of hij in de examens van zijn eigen college een graad had behaald of niet, geschitterd had of bijna gefaald. Met niets ontziende logica kozen de juryleden de kandidaat die zij de beste vonden. Het puik van Oriels autoriteiten stelden er bijna hun eer in iemand te kiezen die elders maar heel gewoon had gepresteerd. In 1821, het jaar tevoren, waren twee studenten tot fellows gekozen die in hún college slechts een eregraad tweede klasse hadden behaald. Meer nog, de jury had een eerste-klas-man, een zekere Sandford van Christ Church College, toen verworpen, - en de jongeman was de zoon van de bisschop van Edinburgh en professor Grieks te Glasgow! Een gedurfde afwijzing, die Sandford gevoelig gepikeerd had zodat een hevige pennentwist oplaaide tussen Oriel en hem. Het toeval wilde dat kort daarop Sandford een universitaire Engelse essayprijs won, en Plumer, de pas gekozen Oriel fellow, een eveneens universitaire prijs voor het beste Latijnse essay. Bij de voorlezing van de beide essays had het publiek duidelijk zijn voorkeur voor Sandford laten blijken, wat kon geïnterpreteerd worden als een zijdelingse afkeuring van de autoriteiten van Oriel. Dezen voelden dan ook zeer goed aan dat ze nu, in 1822, een beetje voorzichtiger moesten zijn als ze zich eventueel geneigd zouden voelen een tweede-klas-man te kiezen en a fortiori iemand die ternauwernood met de hakken over de sloot zijn titel van 'Bachelor of Arts' had binnengehaald.

Het stond er dus voor Newman, als één van de elf mededingers, niet zo goed voor. Zijn ouders en vrienden vonden zijn mededinging onwijs, zijn vader raadde hem aan zijn kandidatuur in te trekken, tutor Short wilde hem niet ontmoedigen maar vond hem toch de minst kanshebbende van de kandidaten, en allen vreesden zij dat een waarschijnlijke tweede klap wel eens zijn toekomst radicaal in gevaar zou kunnen brengen. En bij dit alles vergete men niet dat vader Newmans economische wederwaardigheden in de herfst van '21 evolueerden naar een formeel bankroet. In januari '22 (in volle blokperiode van John) werden zijn goederen op straat tegenover zijn woning bij opbod verkocht![20]

Newman zelf had natuurlijk wel zijn momenten van onzekerheid en nervositeit, maar als men speurt naar zijn meest onderhuidse stemming in de vier maanden die de proef voorafgingen, dan valt als grondhouding een sterke intuïtieve zekerheid op dat hij ditmaal, tegen alle verwachting in, tóch zou slagen. Misschien is een van de kenmerken van het authentieke genie wel een dergelijke intieme, verder onverklaarbare, persoonlijke overtuiging van het eigen kunnen op een bepaald gebied. Welnu, in haast al zijn dagboeknotities ziet men precies dit gegeven voortdurend terugkeren. Toen hij b.v. op 15 december Plumers Latijnse essay las van het jaar tevoren, vond hij dat hij het even goed kon of zelfs beter. 'It threw me into a fever', noteert de candide jongeman: die ontdekking joeg hem de koorts op het lijf, en hij voegt eraan toe: 'en ik weet niet wanneer ik ze kwijt zal raken'. Hij geniet nu al de 'shadow of success', - wat zal de 'reality' dan wel zijn?[21]

Wat hem zo'n zelfvertrouwen geeft, zegt hij in een dagboek-'entry' van 18 maart, is de zorg die hij besteed heeft aan zijn wiskunde én - niet te versmaden! - aan 'Latin Composition'.[22] Want aan die laatste oefening hechtte de jury het grootste belang, helemaal in de geest van hervormer Copleston. Men herinnert zich dat deze waarlijk 'humanistische' pionier van de echte universitaire opvoeding het grondig beu was de studenten te beoordelen naar de fabelachtige uitgestrektheid van hun quizcapaciteiten of naar de zuiver analytische, specialistische scherpzinnigheden die de kandidaat eventueel wist te debiteren, maar dat hij de examinandus vooral wilde getest zien op het gebied van zijn intellectuele gaven in het algemeen, als gevolg van een peiling naar de helderheid van zijn inzicht, de synthetische kracht van zijn geest, de rijpheid van zijn oordeel, de ruimheid van zijn cultuur, de beschaafdheid van zijn gemoed en dergelijke kwaliteiten meer. De man wilde hoogstaande intellecten, geen cursusherkauwers of stofzuigers. Vandaar dat voor hem het vak verhandeling de voornaamste proef of test was op het fellowshipexamen, en wel in het uitstekend voor synthetische expressie geschikte Latijn.[23]

Nu had, voor wat die Latijnse Verhandeling betreft, Newman een hele ontdekking gedaan. Vroeger wist hij werkelijk niet waarin het geheim van een goede 'Latin Composition' school. Ondanks al zijn zoeken wist hij er op zijn 21e jaar nog altijd even weinig van als op zijn 15e. Hij had altijd gedacht dat goed Latijn schrijven erin bestond 'goede Latijnse wendingen' te gebruiken. Tot hij op een dag een artikel van de grote dr. Copleston himself las dat hem eindelijk het vurig begeerde geheim prijsgaf. Copleston was nl. van 1802 tot 1812 'Professor of Poetry' geweest en had een aantal van zijn 'Praelectiones' (colleges) in die discipline laten verschijnen: deze waren in het Latijn opgesteld. Newman verslond deze colleges, die eigenlijk lezingen waren, en leerde daarin, dat je, voor wat de Latijnse stijl betreft, 'moest beginnen met het geheél en dan pas overgaan naar de delen'. M.a.w. het Latijn had

[20] Ibid., (26)-(27); Turner 113.
[21] AW 179.
[22] Ibid., 184.
[23] DwC (26).

een bepaalde structuur, en je moest eerst feeling krijgen voor die structuur om daarin het nodige woorden- en uitdrukkingenmateriaal te integreren. Dit eenmaal ingezien zijnde, oefende hij zich met veel meer succes en vreugde, en deed onmiddellijk mee aan een academische prijsvraag, een essay 'over het veelgodendom in de oudheid.' Hij behaalde die prijs wel niet, maar het was een goede vóóroefening geweest voor het komende examen. Dit was althans het oordeel van Copleston zelf die zo vriendelijk was het prijsessay door te nemen en te corrigeren. Nu eindelijk begreep Newman 'de idee' van Latijnse compositie, en dit zou hem zeker van groot nut zijn in de zware proef die hem te wachten stond.[24]

Het examen

Stille Zaterdag 6 april 1822 was de eerste examendag.[25] De proeven zouden plaatshebben in de Oriel Hall, beginnend om 10u in de morgen tot het invallen van de duisternis (kaarslicht was niet toegestaan). Er was geen onderbreking, maar om 13u werden sandwiches, fruit, cake, gelei en wijn binnengebracht voor de lunch. In de haard brandde een lekker vuurtje. Het examen zou vijf dagen duren, het schriftelijke gedeelte op zaterdag, maandag en dinsdag, het mondelinge op dinsdag, woensdag en donderdag. Donderdagavond was de deliberatie, maar de keuze van de twee nieuwe fellows werd pas de vrijdagmorgen bekend gemaakt.

De examenpapieren van Newman zijn bewaard. De eerste dag moest hij een Spectator-artikel vertalen in het Latijn, nl. een kritiek op Miltons 'Paradise Lost'. Ook stond een Engelse verhandeling op het programma over een motto uit Cicero. Het gezegde 'Ken uzelf', zegt Marcus Tullius in een brief aan zijn broer Quintus, is niet alleen bedoeld om ons minder arrogant te maken, maar ook om onze goede eigenschappen te leren kennen. In zijn essay stelde Newman dan als ideaal een midden voor tussen zelfoverschatting en zelfwantrouwen. Over dat zelfwantrouwen had John Henry al veel gepiekerd, hetgeen blijkt uit de correspondentie met zijn moeder van rond die tijd. De juryleden moeten gevoeld hebben dat het essay geschreven was op basis van een persoonlijke ervaring, en vonden het dan ook (zonder dat de betrokkene dit natuurlijk wist) uitstekend.

Niet voorzien was een fysische pijn die de gevoelige examinandus begon te kwellen als gevolg van het urenlange zitten op een harde bank, wat hem een stijve rug bezorgde, 'stiff, oh how stiff!' In de nacht van paaszondag en -maandag werd de pijn nog erger, maar verminderde dan weer in de morgen. Newman kon weer op zijn harde bank gaan zitten voor een negen uur lange 'sessie', maar rond de middag werd de pijn zo hevig dat hij op en neer moest gaan wandelen in de Hall. Voor die dag was er een Latijns essay geprogrammeerd en een beantwoording van 12 wiskundige en filosofische vragen. Hij kon er echter slechts 5 van beantwoorden, wat jammer was want wiskunde achtte hij zijn sterkste zijde als hij zich vergeleek met zijn 10 rivalen. Tot overmaat van ramp begon nu ook een felle hoofdpijn hem te folteren - misschien omdat hij in de schemering zonder kaarslicht nog wilde doorwerken -, en weer maakte de wanhoop, het zaterdag zo goed beschreven zelfwantrouwen, zich van hem meester.

Men kan zich voorstellen hoe hij zich de dinsdagmorgen voelde: 'very, very nervous', schrijft hij in zijn dagboek, maar het gebed hielp hem voort 'most wonderfully'. Hij kon 9 van de 10 vragen over de logica beantwoorden. Na de middag moest hij naar de 'Tower' van Oriel College waar hij vóór de verzamelde fellows moest gaan zitten met een resem Griekse en Latijnse teksten vóór zich op de tafel. De opgave was die teksten op zicht te vertalen (het mocht ook wel na een pauze). Dit zou zo duren tot donderdagavond 11 april. Uit de 9 passages die hem werden voorgelegd, 5 Griekse en 4 Latijnse, had hij er slechts 2 van tevoren bestudeerd.

Terwijl nu Newman, haast de wanhoop nabij en zelfs denkend aan opgeven, vóór zijn vreselijke vierschaar zat, confereerden drie fellows van Oriel met hun collega's van Trinity over de genaamde John Henry Newman, wiens eerste examenpapieren zó'n grote indruk op de juryleden hadden gemaakt dat provost Copleston hen naar het college van deze kandidaat had gestuurd om over hem discrete informatie in te winnen. Tutor Short jubelde natuurlijk toen ze weg waren, en kon zijn enthousiasme niet voor zich houden. Hij liet zijn beschermeling na diens mondelinge examen bij zich komen aan tafel, waar heerlijke lamscoteletten werden opgediend, en wist zijn nerveuze gast - zonder iets te verraden - zo efficiënt aan te moedigen dat deze weer vertrouwen kreeg en op de volgende morgen de voorgelegde klassieke teksten direct en accuraat kon vertalen.

Maar weer bleef dit niet duren, en op de laatste dag, donderdag 11, was de gekwelde jongeman opnieuw zo diep down dat hij om hulp van boven smeekte. Hoog boven zich zag hij in een raam van Oriel Hall een mooie tekst die hij in de ontsteltenis van dat moment als tot zich persoonlijk gesproken achtte: PIE REPONE TE (leg u vroom ter ruste neer).[26] Weer hielp hem dit; de zachte kracht van die woorden bleef hem nog jaren nadien bij, zo b.v. in 1836, toen hij in het heetste van een controverse aan zijn vriend Pusey schreef: 'Hou je rustig zowel in de geest als

[24] Ibid., (30)-(31).
[25] Voor het verslag van het examen: cf. DwC (31)-(35), AW 61-2 en de brieven in LD van die tijd.
[26] AW 62.

in het lichaam... Pie repone te. Ik herinner me nog hoe ik tijdens mijn examen voor het Oriel fellowship eens zo gekweld was dat ik de moed haast opgaf en toen toevallig naar een raam opkeek met dat motto in het brandglas. Sedertdien zijn die woorden voor mij altijd tot een soort gebed geworden'.[27] En 's avonds schrijft hij in zijn journaal:

> God zij dank! Ik ga nu naar bed. Ik ben de hele avond zeer kalm geweest. Hoe kan ik Hem voldoende prijzen? voor ik weer in dit schrift kijk, zal het beslist zijn. God schenke mij Zijn genade![28]

Nog diezelfde donderdag delibereert de jury tot één uur in de morgen; te zes uur vrijdagmorgen wordt de bespreking voortgezet. Newman kan natuurlijk niets doen; hij kalmeert zijn zenuwen met het in die dagen een Engelse gentleman nog onwaardig geachte vioolspel. Opeens wordt er aan zijn deur geklopt. De butler van de provost van Oriel College verschijnt in de opening. Lieve hemel, zou het dan toch...? 'Sir', begint de man, gewild-geestig, 'ik vrees dat ik een onaangename tijding te melden heb. Mister Newman werd zo even tot 'Fellow van Oriel' gekozen en zijn aanwezigheid aldaar wordt onmiddellijk gevraagd'.- 'Very well, Sir', zegt Newman, een beetje gepikeerd door de ongepaste familiariteit, en... speelt voort. Dit bitsige antwoord en dat vioolspel maken de goeie butler onzeker. Is hij misschien bij de verkeerde persoon terechtgekomen? 'It's all right!' is het antwoord, Britsijskoud, - en het spel gaat verder...

Maar niet zodra is de butler verdwenen of Mister Newman legt zijn viool waar ze liggen wil, rént met twee treden ineens de trappen af en haast zich naar buiten. Daar hoort hij de drie klokken van Trinity College reeds luiden (hij moest er later voor betalen!), en tussen een haag van geestdriftige studenten en eerbiedig-buigende winkeliers begeeft de overgelukkige uitverkorene zich naar de Tower van Oriel College om de felicitaties van zijn nieuwe collega's seniores in ontvangst te nemen.[29]

Fellow van Oriel! Hoe is het mogelijk? In zijn dagboek vinden we maar een korte aantekening:

> Friday. April 12.
> I have this morning been elected Fellow of Oriel. Thank God, thank God.

Een halve eeuw later terugkijkende op deze dag noemde hij hem een 'keerpunt in zijn leven', 'and of all days most memorable'.[30]

Een trouwe volhardende 'evangelical'

Tot hiertoe hebben we Newman vooral vanuit een intellectueel standpunt bestudeerd. Maar hij is ook een religieus genie geworden, en we gaan hem nu volgen in zijn evolutie als christen tijdens die bewogen Trinityjaren tot hij in Oriel terechtkomt. We zullen maar enkele punten aanstippen die echter toch belangrijk zijn.

Laten we hem eerst zien in het kader van zijn familiaal milieu. Daar krijgt hij als evangelicaal-bekeerde de gewaardeerde steun van zijn jongere broer Francis (°1805). Zoals John was hij ook onder de indruk gekomen van door bekende evangelicalen geschreven boeken, en door het lezen ervan werd hij zelfs een vuriger volgeling dan zijn oudste broer. In de door hen gelezen geschriften werd ernstig gewaarschuwd tegen bepaalde 'wereldse' vormen van ontspanning, en met name tegen theaterbezoek. Vergeten we niet dat pas een goede eeuw tevoren niemand minder dan Bossuet in zijn 'Maximes et Réflexions sur la comédie' élk theater, zelfs dat van Corneille, als slecht en leidend tot zinnelijke begeerte had veroordeeld.[31] De Engelse evangelicale predikanten waren dezelfde mening nog toegedaan een eeuw later, en deden Francis besluiten aan alle theaterbezoek te verzaken. John Henry ging principieel ook niet, maar maakte toch nu en dan een uitzondering en bekende zelfs 'dat hij er zo weinig het ongeoorloofde van inzag'.[32]

Half augustus 1821 besluiten beide broers ééns om de veertien dagen de Avondmaalsviering te ontvangen, wat een waarschuwing van Mrs. Newman tot gevolg heeft. Zij begon er haar beide zoons van te verdenken 'to be righteous overmuch', te zeer hun vertrouwen te stellen op godsdienstige praktijken, en aldus over te hellen tot het in gecultiveerde burgerlijke kringen gehate 'enthusiasm' of fanatisme, vooral op religieus gebied. Beiden zetten echter door.[33]

---

[27] LD 24/1/36.
[28] AW 186.
[29] Ibid., 62.
[30] Ibid., 186; 63.
[31] Calvet J., *Petite Histoire de la Littérature Française*, Paris, de Gigord, 1954 (19 éd), p.95.
[32] AW 181.
[33] Ibid., 175.

Anderhalve maand later vinden we een gelijkaardige uiting van 'enthusiasm' bij de twee broers in Newmans journaalnotities, en ditmaal is het de vader die optreedt. Op dat ogenblik is deze in grote financiële moeilijkheden geraakt hetgeen heelwat correspondentie met zich meebrengt, en op een zondagavond vraagt hij aan Francis om hem te helpen door een brief over te schrijven. Maar zondagsarbeid is aan de overijverige Francis niet besteed, en hij weigert zijn vader te gehoorzamen. Deze roept de mediatie van John in, maar John steunt zijn wetsgetrouwe broer. Daarop volgt een woedeuitbarsting van de vader, een scène, noteert de verschrikte John Henry, 'more painful than any I have experienced'. 's Anderendaags echter volgt reeds de verzoening op initiatief van de vader, en dan is John vol lof voor diens' oprechtheid, verdraagzaamheid en edelmoedigheid'.Hij geeft echter niet toe op het domein van de principes, want hij noemt in zijn dagboek-'entry' zijn ongehoorzaamheid slechts een 'schijnbare' (apparent).[34]

Eenzelfde conflict met de vader wordt beschreven in een aantekening van 3 maanden later (6 januari 1822). Newman senior en junior zijn op die dag samen naar de kerk geweest in de Kentish Town Chapel, en na de kerkdienst komt het weer tot een woordentwist. Ziehier wat de vader zijn oudste zoon verwijt:

> Je moet opletten, jongen! Best dat je de Schrift citeert, maar bij jou régent het massa's teksten. Wees op je hoede! Je bent een nervositeit aan 't cultiveren, een morbide gevoeligheid en een overgeprikkeldheid die heel serieuze gevolgen kunnen hebben. Ik weet zélf perfect wat dat is. Ik weet dat het een ziekte is van de geest. Religie die té ver wordt gedreven, leidt tot slapheid (softness) van geest...[35]

Typisch voor John is dat hij enerzijds trouw blijft volharden in zijn 'evangelicalisme', maar toch anderzijds na deze berisping God bidt om nederigheid en openheid voor lering (make me and keep me humble and teachable). Typisch is ook dat, op lange termijn gezien, dit jeugd-evangelicalisme van de ene zal leiden tot heiligheid, en die van de andere tot twijfel en scepticisme.

Een ander punt dat opvalt bij Newman als we zijn dagboekaantekeningen lezen in die jaren, is de nadrukkelijkheid van zijn zelfverwijten en zelfbeschuldigingen die hij met nietsontziende eerlijkheid aan het papier toevertrouwt. Hij die ons bij alle evangelicale wetgestrengheid zo humaan voorkomt als wij hem b.v. met zijn broer Francis vergelijken, - John die nog naar het theater gaat 'once or twice' terwijl de jongere broer dit radicaal veroordeelt en afwijst, - die zich wel verzet tegen zijn vader als deze zondagsarbeid vraagt, maar hem daarna bewondert om zijn vergevingsgezindheid en edelmoedigheid, - hij is, wanneer hij alleen vertoeft met zichzelf en zijn geweten onderzoekt onder Gods ogen, van een ongenadige en meedogenloze, in niets zich verontschuldigende gestrengheid. Enkele citaten:

> - Ik ben zeer deficiënt in gebedsspiritualiteit, in broederlijke liefde, mildheid, nederigheid, vergevingsgezindheid na beledigingen, caritas, welwillendheid, zuiverheid, waarheidsliefde en geduld. Ik geef toe aan slecht humeur, ben zeer ijdel, trots, arrogant, lichtgeraakt en hevig (4 augustus 1821).
> - Ik constateer dat mijn hoogmoed, ijdelheid, pretentie geen perken kennen... Waar ik zo dankbaar zou moeten zijn (jegens Christus), voel ik mij op dit gebied nog altijd als dood (18 augustus 1821).
> - Wat slechtgehumeurdheid betreft, onbezonnenheid van geest, wreedheid, hardheid in woorden, ben ik geen duimbreed opgeschoten. Ik bid er iedere morgen tegen, ... maar mijn hardvochtig hart wil zijn eigen gangen gaan (23 okt. 1821)[36]

Wat te denken van zulke lawine zelfbeschuldigingen?

Voor een groot deel zijn o.i. hiervoor verantwoordelijk de evangelicale boeken die hij las in die tijd. Hij las nog altijd Thomas Scott, vooral zijn commentaar op de bijbel, en hoogstwaarschijnlijk ook nog wel William Beveridge, maar vanaf 1821 was hij toch vooral onder de indruk van een vooraanstaand evangelicaal auteur, Philip Doddridge (1702-51), wiens 'Ontstaan en Ontwikkeling van de Ware Godsdienst in het Hart' (The Rise and Progress of true religion in the heart, London 1735) veel gelezen werd in de kringen van de 'evangelicals'. Het was dit boek dat Francis had bekeerd.

Het beschrijft minutieus de verscheidene etappes van de 'bekering': dit moet voor velen de magie van het boek hebben uitgemaakt. Het is een zeer helder geschrift dat alles netjes op een rij plaatst. Het laat de 'bekeerde' niet los, suggereert, daagt uit, stelt vragen. Dit laatste gebeurt b.v. indringend in het 15e hoofdstuk, waarin eerst sterk wordt aangespoord tot het vieren van het Avondmaal, en daarna tot een grondig onderzoek van geweten waarbij de lezer of lezeres scherpe vragen worden gesteld zodat men zich haast in een preconciliaire roomse biechtstoel zou wanen. Hoogstwaarschijnlijk is het besluit van Newman om met Francis om de veertien dagen het Avondmaal te vieren

[34] Ibid., 176.
[35] Ibid., 179.
[36] Ibid., 174; 175; 177.

een gevolg van beider lectuur van dit boek en zijn al die voor ons ontstellende schuldbekentenissen even zovele antwoorden of echo's op de scherpe vragen van Doddridge, die er ook niet voor terugschrikt de dood te evoceren, het ultieme oordeel te laten weerklinken en zelfs de hel te openen. Dit alles moet vooral op de jongere broer - nauwelijks 15 - een diepe indruk hebben nagelaten, maar ook op de oudere die reeds een uitgesproken verantwoordelijkheidsgevoel bezat op een ogenblik dat het psychologisch evenwicht van de vader begon te wankelen.[37]

We dienen ook te bedenken dat het blikveld van de jonge Newman in die jaren nog erg beperkt is. Hij had toen nog niet de oude kerkvaders van het christendom gelezen noch de stichters van het protestantisme, Luther en Calvijn, noch de grote anglicaanse theologen van de 17e eeuw. Buiten de antieke schrijvers, de evangelicalen en Walter Scott interesseerde hem maar weinig van de geesteswetenschappen. We weten ook dat Newman duchtig geselecteerd heeft en verbrand, toen hij in latere jaren zijn persoonlijke intieme papieren weer ter hand nam. Het onvermijdelijke gevolg is een vertekend beeld van de jongeman. En vergeten we niet dat hij ook zeer gevoelig was. Hij beschuldigt zichzelf b.v. van wreedheid,[38] maar misschien vond hij zichzelf al wreed bij een of ander grof woord in een hooglopende discussie zoals er in het gezin zeker geregeld plaatsgrepen?

Een laatste indruk die zich aan de lezer of lezeres opdringt, is de volgende: Newman lijkt in die Trinityjaren niet zo diep overtuigd en geloofszeker te zijn als sommige persoonlijke notities zouden doen geloven. En misschien is de reden wel dat al deze evangelicale vroomheidgeschriften eigenlijk, theologisch gezien, niet heel zwaar wegen. Zelfs een boek als Thomas Scotts 'Commentaar op de bijbel', dat hij zo graag gebruikte en veelvuldig ter hand nam bij zijn vrome overdenkingen en zelfs later nog bij het voorbereiden van zijn preken, is volgens kenners intellectueel gezien niet zo solide.[39] Deze boeken beantwoordden niet altijd aan al de vragen die de verstandige jonge student zich stelde, en hebben hem zeker niet voorbereid op de uitdaging die hem te wachten zal staan als hij eenmaal geïntegreerd zal zijn in de kring van de uiterst kritische verantwoordelijken van Oriel College.

Er zijn trouwens niet weinige persoonlijke notities die wijzen op twijfel en verlegenheid 'in theologicis'. Op 4 augustus 1821 schrijft hij b.v. in zijn dagboek:

> Voornamelijk wens ik te bereiken een sterkte in het geloof waarvan ik op het ogenblik heel diep het gebrek voel. Zo nu en dan doorkruisen momentele twijfelwolken mijn geest,... maar ofschoon ik aldus word geplaagd heb ik een 'volledige zekerheid van hoop' met betrekking tot mijn eindvolharding, en God moge in zijn barmhartigheid mij sterken in dit gevoel dat ik al bezit sedert mijn bekering.[40]

Hij voelt dus 'heel diep' het gebrek aan geloofszekerheid, en anderzijds voelt hij een 'full assurance of hope' (een typische uitdrukking van de evangelicalen). Hoe zit dat nu: zeker of niet zeker? Het kan natuurlijk zijn dat hij niet direct zomaar expliciete bewijzen vindt voor zijn geloof terwijl hij toch zeer levendig 'the full assurance' voelt, maar men kan vrezen dat een dergelijk standpunt in zijn discussies met de genieën van Oriel - die tot de knapste koppen van de hele Oxfordse universiteit werden gerekend - eerder met een zeker medelijden dan met forse intellectuele instemming zal worden aanhoord.

Diezelfde onzekerheid vindt men ook in een bundel papieren van 99 bladzijden waarin de jonge Newman uit heel de Schrift een aantal teksten heeft verzameld om zich op bepaalde punten van zijn toenmalig geloof grotere zekerheid te verschaffen. Specialisten terzake hebben zich b.v. afgevraagd waarom hij in die papieren niet spreekt over de maagdelijke geboorte van Christus. Hij geeft de indruk dat dit punt, dat nochtans reeds voorkomt in de alleroudste geloofsbelijdenis van de apostelen, voor hem een probleem is. Men vindt ook uitdrukkingen als de volgende: 'Het najagen van het eigenbelang dat zulk een wijdverspreide ondeugd is onder de mensen, wordt in het hart van de christen een heilige passie'. De christen beoefent dus de deugd alleen maar om zijn eigenbelang te dienen: welk een kleinzielig motief voor een volgeling van de Heer! Ook zit hij in die jaren geweldig in de knoop met de noodzakelijkheid of de niet-noodzakelijkheid van het doopsel om te worden gerechtvaardigd. Hij helt eerder over naar de noodzakelijkheid van een grondige bekering om het heil te verkrijgen, maar hij is niet zeker over de rol van het doopsel.[41]

De jongeman die zich dus op 12 april 1822 naar de Tower van zijn toekomstige collega's spoedt en door een haag van sympathisanten dringt in dol geluk om zijn uitverkiezing, zal nog veel moeten dubben en denken, discussiëren en argumenteren, strijden en schrijven, bidden en boete doen eer hij Engelands 'greatest witness of the

[37] Vaiss 84 vv.
[38] AW 177 (Oct.23: As to ill temper, hastiness of spirit, cruelty, harshness of speech, I have not advanced an inch).
[39] Vaiss 88.
[40] AW 174.
[41] Vaiss 89 vv., vooral 93.

faith' wordt, Engelands grootste getuige van het geloof, zoals kardinaal Manning hem tekende in een herdenkingshomilie na zijn dood.[42].

[42] Moody 263.

Hoofdstuk 5 Discipel van de 'Noëtics'

'12 april 1822, van alle dagen de meest gedenkwaardige'

In de Tower moest Newman de gelukwensen in ontvangst nemen van de verzamelde provost en fellows van Oriel College. Onder hen was John Keble. 'Ik kon de felicitaties van Copleston nog verdragen', schreef hij aan John Bowden,'maar toen Keble naar voren kwam om mij de hand te drukken, deinsde ik helemaal achteruit en zou haast in de vloer gezonken zijn, beschaamd als ik was om zo'n grote eer'. Het was zijn eerste ontmoeting met 'the first man in Oxford', de briljante en toch ook zo vrome en nederige John Keble, door Newman en velen met hem als een heilige vereerd. Na 42 jaar, schrijvend aan zijn Apologia, is de oude man nog steeds vol van dat emotionele moment: 'Hoe is dat uur gegrift in mijn memorie', zegt hij, 'na al de veranderingen die er plaatsgrepen in die tweeënveertig jaar, - tweeënveertig op de eigenste dag waarop ik dit schrijf!'[1]

Na de plechtigheid in Oriel moest hij weer naar Trinity waar iedereen natuurlijk al op de hoogte was en de aankomende met gelukwensen werd overstelpt. Met moeite geraakte hij bij de 'Dean' (decaan), Mr Kinsey, waar hij nog maar nauwelijks binnen was of 'Ogle stormde binnen als een gek' (in rushed Ogle like one mad). Ogle was de wiskunde-tutor die hier blijkbaar al zijn mathematisch evenwicht verloor! Van Kinsley moest de nieuwe Oriel fellow naar president Lee, maar daar weer 'stormde' Ogle binnen die blijkbaar met zijn uitzinnige vreugde geen raad wist. Hij was echter de enige niet; laten we het Newman zelf vertellen:

> ... Tomlinson stormde Echalaz' kamer binnen, de deur bijna neerstotende, om het nieuws mee te delen. Echalaz rénde de trappen af; Tompson hoorde gerucht en de vermelding van mijn naam, waarop hij ook naar buiten stormde en in de kamer tegenover hem Echalaz, Ogle en Ward vond, die op en neer liepen, naar achteren en naar voren. Vanuit alle richtingen zag men mensen zich naar Trinity spoeden, naar lieden die zij daar kenden, om hen te feliciteren met het succes van hun college. Klokken begonnen te luiden op drie torens (ik moest erom betalen). De studenten die in Trinity gebleven waren om te studeren voor hun graadexamen beschuldigen er mij van dat ik hun één dag studie bedorven heb.

Daarop moest Newman weer naar Oriel voor zijn eerste Evensong aldaar in de collegekapel. Na de dienst nam een van de 'Junior Fellows' hem bij de hand en leidde hem naar de koorstoel van de provost. Deze stelde hem dan de traditionele vraag: 'Domine, quid petis?' (Heer, wat zoekt gij?), waarop Newman volgens de geplogenheden antwoordde: 'Peto beneficium huiusce Collegii in annum' (ik vraag het beneficie van dit college voor een jaar). Wat hij natuurlijk verkreeg. Daarna werd hij naar zijn koorstoel teruggeleid en was hij 'op probatie' voor 12 maanden vooraleer hij het volledige fellow-schap zou verkrijgen.

Ter ere van de nieuwe fellow was er dan een groot diner, met heelwat voorname gasten, in de Common Room van het college. Zijn tafelgezel was niemand minder dan diegene voor wie hij een uur geleden haast in de vloer gezonken was, John Keble himself. 'Hij ziet er meer uit als een eerstejaars dan als de eerste man in Oxford', schreef de gelukkige gevierde aan zijn broer Charles, terwijl hij zijn fiere vader geflatteerd meedeelde: 'Ik ben in de volste zin (absolutely) een lid van de Common Room: zij noemen mij 'Newman' en ik ben beschaamd te moeten constateren dat ik het nog zal moeten leren hen 'Keble', 'Hawkins' en 'Tyler' te noemen'.[2]

Dit woord 'beschaamd' zegt echter nog niet alles. Niet alleen durfde hij diegenen die nu zijn collega's waren nauwelijks met hun naam noemen, maar ondanks hun vriendelijkste pogingen konden zij haast geen woord uit hem loskrijgen! Newman zelf erkent zijn 'extreme shyness' (uiterste schuchterheid), die zich bijna fysisch uitte doordat hij in zichzelf inéénkromp (he shrank into himself). Er was een psychische onmacht in hem om gewoon te converseren in het gezelschap van vreemden. Het maakte hem haast tot een stotteraar. Hij leed vreselijk onder ware of vermeende fouten tegen de goede manieren in zo'n hoog gezelschap. Hij voelde zich eenzaam en geïsoleerd als calvinistisch 'evangelical' tussen al die liberaliserende geleerden. En wat moesten provost, professoren en fellows denken over die 'vioolspeler' onder hen die als zodanig reeds publiek was opgetreden? Newman zegt uitdrukkelijk in zijn autobiografisch 'Memoir' dat reeds op die eigenste 12 april 1822, 'on his first introduction to the Common Room'[3] zijn stilzwijgen, zijn psychisch geblokkeerd-zijn en zijn gebrek aan educatie opvielen bij zijn collega's zodat zij al dadelijk uitzagen naar middelen om de nog ongevormde jonge fellow naar hun inzichten en idealen te kneden en te fatsoeneren. Hoe ze dat deden komt straks ter sprake.

---

[1] Apol 17.
[2] AW 62-63. Voor 'Domine, quid petis?'; cf. GF 79.
[3] Ibid., 65. Zie ook wat voorafgaat en volgt.

Het gevolg was dat hij in het begin zeer eenzaam leefde te Oxford. Hij had geen enkele vriend. Hij wandelde vaak alleen door de prachtige natuur om hem heen. Het is de tijd van de Engelse romantiek in volle poëtische opbloei, de tijd van Coleridge en Wordsworth. Ergens beschrijft hij een wandeling door de omgeving. Als hij van verre de universiteitsstad aanschouwt met al haar torens en pinakeltjes, 'staat hij stil, met gevouwen armen, onbekwaam om verder te gaan... De zilveren Isis, de grijze wilgen, de veruitgestrekte vlakten, de donkere bosjes, het wijdse Shotover in de verte,... het bos, het water, de steenachtige grond, het was alles zo kalm, zo heerlijk...'[4] In die natuur dwaalde hij dan, biddend als vrome evangelical zijn dank- en smeekgebeden tot God. Eén was er onder zijn college-genoten, die wat diepers in hem had vermoed, - dr. Copleston, de provost, die op zekere dag paardrijdend de eenzaamwandelende fellow ontmoette en, met een gracieus gebaar hem groetend, minzaam zei: 'Numquam minus solus quam cum solus!' (nooit ben je minder alleen dan wanneer je alleen bent).[5]

Intussen was hij zich wel bewust van wat die 12e april 1822 voor hem had betekend, dit 'keerpunt van zijn leven', 'of all days most memorable', zoals hij zelf zegt. Voortaan was hij een 'bekende Oxfordman' met reputatie en... een goed salaris. Zijn diepste hartenwens was het 'te leven en te sterven als fellow van Oriel'. Heel zijn leven lang - en hij werd bijna 90 jaar - zou hij dankbaar blijven gedenken de grote gunst die de Voorzienigheid en zijn kiezers hem hadden bewezen. Bovendien opende die keuze voor hem een theologische carrière, want Oriel was op dat gebied 'een hoog en breed platform' van waaruit zijn invloed kon uitdijen over heel de universiteit en zelfs over heel het ontwikkelde gedeelte van Engeland. En voor hemzelf zou deze nieuwe status een gelegenheid bieden om zijn eigen religieuze ideeën te ontwikkelen en zijn religieus leven te voeden.[6]

De 'Common Room' van de 'Noëtics'

De 'Common Room' van Oriel College was beroemd in Oxford. 'Daartoe te behoren', zegt dr. Liddon in zijn Puseybiografie, 'was een opvoeding op zichzelf'.[7]

In die 'gemeenschappelijke zaal' hielden de provost en de fellows hun diepzinnige discussies. Discussiëren en denken, dit waren hun voornaamste bezigheden, en daarom werden zij ook de 'Noëtics' genoemd. Het Griekse 'nous' betekent 'verstand', en 'noein' wil zeggen: 'denken'. Copleston, de provost, Whately, de logicaprofessor, en Hawkins, de pastor van de universiteitskerk, waren er de voornaamste vertegenwoordigers van en gaven de toon aan. Zij muntten eerder uit door scherpte van intellect dan door breedheid en diepte van visie. Hun belezenheid was beperkt, en wat ze dan lazen was alleen klassiek of Engels. Van de Duitse filosofie en bijbelkritiek, zo belangrijk in die eeuw, wisten ze weinig of niets af. Aristoteles was hun man. En deze leerde hun in alles te peilen en te boren naar de 'eerste beginselen', de 'first principles' van een gedachtegang of stroming. Nippend aan hun wijntje - Newman moest de beste soorten uitkiezen - of, liever nog (want zij wilden soberder zijn dan de portodrinkers van de overige colleges), slurpend aan hun thee, zaten ze rond de haard met het pruttelend of fluitend theeketeltje en discussieerden ze, uren aan een stuk, over 'alles wat weetbaar was en nog een paar andere dingen'. Voorbijlopende studenten, die thee-manie kennende, riepen wel eens als ze de poort passeerden: 'Portier, kookt de ketel al?', maar de heren hoorden dat niet en argumenteerden verder. 'Zij zaten in hun gemakkelijke stoel', meesmuilt een oud-student van Newman, 'en dáchten...' Socrates was hun model; hun denken was dialectisch en dialogisch: zij ondervroegen elkaar voortdurend, en op zo'n grondige wijze dat, zoals iemand onder hen later zei, 'zij schrik hadden van elkaar'. Zij streefden naar een zuiver denken, het gezagsargument wuifden zij weg.[8]

Erg purificerend werkte dit natuurlijk wel: hun ideeën louterden zich en in alles stootten zij door tot de essentie. Hun intellect was onophoudelijk in beweging. Voor Newman, zelf een rasechte intellectueel, moet dat in die eerste dagen en weken een hele ontdekking, en een gelukkigmakende ontdekking, geweest zijn. We horen dit nog uit de Latijnse 'oratio' die hij als fellow-op-proef volgens de traditie moest uitspreken vóór de verzamelde collega's. Hij deed dit op 2 februari 1823, en ze was vol lof voor zijn nieuwe college en confraters. In 1874, na meer dan een halve eeuw, ontdekte hij ze weer bij het ordenen van zijn papieren en schreef erboven: 'Dit lees ik nu voor het eerst weer, na 51 jaar, meewarig en vertederd, met iets van liefdevol medelijden met de arme jongen (the poor boy) die zo weinig afwist van de toekomst en dit toen uitschreef en aflas voor de provost en de fellows, nu bijna allen dood, maar tot wie ik toen opkeek met grote reverentie en liefdevolle trots'.[9]

De 'Noëtics' discussieerden over alles, maar hun invalshoek was toch vooral theologisch. Tenslotte waren het bijna allemaal geestelijken: Hawkins was pastoor van de universiteitskerk, Copleston toekomstig bisschop van Llandaff, Whately zou het zelfs brengen tot aartsbisschop van Dublin, enz. Hun denken mocht soms nóg zo gedurfd

[4] LG 353.
[5] Apol 15-16.
[6] AW 63.
[7] Liddon H.P., *Life of E.B. Pusey*, vol.1, p. 58.
[8] SG 42. Voor het socratische: cf. Liddon, l. c.
[9] LD I, 157.

zijn, allen waren toch zozeer in het klerikale systeem geëngageerd dat de uitkomst van hun cogitaties meestal toch nogal pragmatisch-gematigd was. Zij behoorden tot geen bepaalde hoogkerkelijke of laagkerkelijke richting (behalve Keble, maar die zou niet blijven): hun geest was een geest van gematigdheid en begrip. Vrijzinnig-liberaal, in de latere zin van het woord, waren zij zeker nog niet, maar zij waren van die denkrichting wel de geestelijke vaders. In zekere zin waren zij nog naïef, en hadden ze de illusie dat hun denken alleen al volstond om de hele wereld te verbeteren. En zij beseften nauwelijks dat zij met hun goed bedoelde kritiek een tijdbom aan het leggen waren onder hun eigen Kerk. Het duurde niet lang of Newman zou dat wél beseffen en daaruit zijn conclusies trekken.

De remedie tegen het zwijgen

De denkers van de Common Room - iemand heeft ooit gezegd dat hij 'stank of logic'! - maakten zich vanaf de eerste dag toch wel wat zorgen over Newmans blijkbaar onoverkomelijk zwijgen in hun midden. En dan ook dat vioolspel...! En, soms, die manieren van hun nieuwe 'aanwinst'... Stel je voor, die at zijn cake met een lepeltje! Copleston moest hem er een opmerking over maken .'Wij eten onze cake niet met een lepeltje, Mister Newman! Butler, breng eens een mes, asjeblief!'[10]

De laatste jaren hadden de Oriel-denkers zo hun ervaringen gehad met de pasgekozenen. Ze hadden er zelfs één, op grond van zijn gedrag tijdens het proefjaar, moeten wegsturen. De uitverkorene van twee jaar geleden, de zoon van de grote dichter Coleridge nogal wel, hadden ze na herhaalde waarschuwingen in verband met zijn alcoholistische neigingen uiteindelijk moeten wegzenden. Men had hem stomdronken in de goot van Oriel Lane gevonden![11] Het jaar tevoren hadden ze, zoals we reeds zagen, een tweedeklasser boven eersteklasser Sandford gekozen, waarop deze wraak genomen had met een venijnig artikel in de 'Edinburgh Review'. En wat moesten ze nu aan met dat nieuwe genie, maar dat zo stom was als een vis? - die moest eindelijk toch eens tonen wat hij waard was! Het kon toch geen vergissing geweest zijn hem te kiezen, moet Copleston gedacht hebben. Later zou hij over Newman verklaren dat hij, ofschoon 'niet eens een goed scholar, toch in verstand, in kracht van compositie, in smaak en kennis beslist superieur was boven sommigen van zijn rivalen die een klasse boven hem stonden in de gewone college-examens'.[12] Hij besloot op te treden en verzocht collega Richard Whately, Oxfords bekwame logicaspecialist, Noëtic onder de Noëtics, Newman-de-zwijger eens hardhandig aan te pakken en hem te dwingen uit zijn schelp te komen.

Whately had bij de studenten de bijnaam de 'witte beer', en hij schijnt werkelijk - om het een beetje familiair te zeggen - een 'beer van een vent' geweest te zijn. Hij was een robuust persoon en een drukke prater. Eens is het gebeurd in de woning van niemand minder dan Mrs Baden-Powell dat de fijne salonstoel, waarop de professor al pratende keerde en draaide, op een gegeven ogenblik waarop hij er rechtstaande weer was op neergeploft, het met een korte krak begaf en onder het overgewicht van zijn bezetter in stukken op de grond viel. Voor de op zijn betoog volledig geconcentreerde logica-man was dit maar een kleine contingentie: hij gooide de erbarmelijk uitziende stoel op de sofa, en ging op een andere stoel zitten zonder ophouden met praten![13] In een ander gezelschap dat hem niet beviel kon hij niet tot bij de deur geraken, maar geen nood: bij een open raam zittende, plaatste hij zich eerst op de vensterbank, daarna half naar buiten, dan helemaal, waarna hij op de grond sprong en maakte dat hij weg kwam.[14] Hij wandelde veel en graag, vooral in de uitgestrekte Christ Church Meadow, en dan omringde hij zich vaak met een hele meute honden, vóór hen stokken en werpstenen uitgooiend die de fiere beestjes dan moesten terugbrengen. Van zijn hondendressuur had hij trouwens zijn therapie voor al te schuchtere fellows en studenten geleerd. Hij had zo zijn methode om te weten te komen of hij met een rashond te doen had of niet: hij hield hem met één poot een tijdje in de lucht, en als het beest dan geen kik gaf, had je d'r één van de beste soort!

Een dergelijke energische methode paste hij ook toe op de jongste, nog ongevormde 'aanwinst' van de fameuze Oriel Common Room. Men zou het een aambeeld-test kunnen noemen. Met zware (intellectuele) hamerslagen bewerkte Whately zijn slachtoffer, hem een spervuur van vragen en objecties naar het hoofd slingerende, terwijl hij ondertussen nauwkeurig naging hoe zijn aambeeld reageerde. Het reageerde perfect! Newman kénde zijn Aristoteles, die nu toevallig ook dé autoriteit van professor Whately was, en hij wist steeds wat hij moest antwoorden. Na een aantal proeven van die aard rapporteerde Whately aan de verzamelde collega's dat ze gerust konden zijn: deze jongeman was 'de helderste kop van Oxford' (the clearest-headed man of Oxford).[15] Hij vond zijn

[10] MW 95.
[11] GF 105.
[12] AW 64.
[13] DwC (38).
[14] MW 93.
[15] AW 66-67; LD XV, 176.

jonge confrater, intussen zijn vriend geworden, zelfs zo'n voorbeeldig logicus dat hij hem associeerde bij het schrijven van een boek: 'Elements of Logic'. Hij schreef in de inleiding:

> Ik moet ook mijn erkentelijkheid betuigen aan de bijstand van verscheidene vrienden die mij af en toe opmerkingen en veranderingen hebben gesuggereerd. Maar ik kan er niet omheen speciaal de Rev. J. Newman, fellow van Oriel College, te vermelden die feitelijk een aanzienlijk gedeelte van het boek zoals het nu is heeft geschreven... en die de oorspronkelijke auteur is van verscheidene pagina's.

Met de medewerking aan dit boek alleen al heeft Newman invloed uitgeoefend op vele generaties studenten die Whately's 'Elements' als standaardwerk gebruikten. Op de eerlijke en vriendschappelijke erkentelijkheid van de auteur van het boek antwoordde Newman met een brief die aldus eindigde:

> Veel als ik aan Oriel verschuldigd ben wat verstandelijke vorming betreft, aan niemand denk ik zoveel verschuldigd te zijn als aan u. Ik weet wie het was die zich om mij bekommerde na mijn verkiezing tot fellow en mij aldus een riem onder het hart stak. U leerde mij correct te denken, en (eigenaardige taak van een leraar) mij te verlaten op mezelf.[16]

Whately leerde hem dus denken, en wel denken voor zichzelf. In latere jaren zou dat gaan betekenen: anders te denken dan hij... Want inderdaad, Newman begon zijn denkleraar nog vóór de dertiger jaren veel te ruimdenkend te vinden, en in de vijftiger jaren, toen Whately bevorderd was tot aartsbisschop van Dublin, terwijl Newman rector was van de aldaar gestichte katholieke universiteit, gebeurde het eens dat de oude intieme vrienden elkaar op straat kruisten zonder te groeten!...[17]

Maar het paradoxale is nu juist dat deze Whately, voorvader van de theologische vrijzinnigheid, toch in de geest van zijn discipel een aantal waarheden zou indruppelen die deze dichter bij het hoogkerkelijke antiliberalisme zouden brengen. Whately leerde hem - wat alle latere (ideologische) liberalen kordaat zouden loochenen - dat de Kerk een eigenstandige, goddelijk ingestelde gemeenschap was. En die eigenstandigheid betekende volgens hem dat de Staat evenmin op het geestelijk domein van de Kerk mocht komen als dat de Kerk zich mocht moeien met de tijdelijke zaken van de Staat.[18] Dat zich toewenden naar de zichtbare Kerk zien we inderdaad concreet uitgedrukt in de vermelding 'Whateleyan' die Newman op sommige van zijn eerste preken uit '25 en '26 heeft neergeschreven.[19] Tot dan toe (hij begon te preken na zijn diakenwijding van 1824) heeft hij het voornamelijk over typisch-evangelicale thema's, thema's van innerlijk, persoonlijk christendom, zoals 'bekering', 'onderzoek van het hart', enz.; nu begint hij ruimer te denken en ook objectiever, minder eenzijdig broedend over de eigen zondigheid, af- en toegekeerdheid tot God, enz. Hetzelfde paradox zullen we opmerken als we hem in nauwer contact zien komen met Hawkins, de opvolger van Copleston. Het zijn (theologisch) liberale of liberaliserende mensen die hem dichter bij de zichtbare Kerk hebben gebracht en hem stilaan verwijderd hebben van een al te nauw, subjectief evangelicalisme!

Whately's verblijf in Oriel College tijdens Newmans 'residence' aldaar zou maar van korte duur zijn, van begin juni tot 6 augustus 1822, toen hij zijn college moest verlaten vanwege zijn voorgenomen huwelijk en een benoeming tot rector van een parochie in Suffolk. (Fellows die huwden mochten niet meer resideren in hun college). Newman nam zijn kamers over en ontdekte tot zijn niet geringe verbazing aan het raam een draad waaraan zijn voorganger de haringen ophing die hij zou verorberen tijdens zijn ontbijt! Hij erfde van hem ook een niet erg verzorgde studeerkamer en, op een hoger plan, enkele ideeën die op het voor hem geschikte moment wel tot rijpheid zouden komen, maar die tijd was nog niet gekomen. Voorlopig bleef Newman nog de vrome 'evangelical' die bij elke Avondmaalviering, bij elke verjaardag ook, 'zijn hart doorzocht' en daar altijd dezelfde fouten vond, voornamelijk hoogmoed (pride), ongeduld tegenover zijn broer Francis (nu ook student te Oxford) en ongeduld tegenover de 'pupil' die hij bijwerkte om Francis' studies te kunnen betalen. Het was er één voor wie hij onder de grote vakantie te Oxford moest blijven,- 'a little wretch' (een kleine ellendeling) noemde hij hem, 17 jaar oud. De knaap had gemerkt dat zijn speciale meester toch niet zo'n goed classicus was en hij vond er blijkbaar een wreed plezier in de occasionele onkunde van zijn 'teacher' eens flink in de verf te zetten. Gelukkig was de familie van het studentje goed bij kas zodat deze bij zijn afscheid £90 als honorarium schonk, wat ruim betaald was.[20] Newman jubelde: 'Ik ben vrij (Liber sum!)', schreef hij aan zijn zuster, 'en ik heb de hele dag geneuried, gefloten en

[16] AW 67-68.
[17] GF 249 (Newman cut him in the street.)
[18] Apol 12-13.
[19] 'Whateleyan' vonden we genoteerd (in het archief van de Birmingham Oratory) op de preekmanuscripten van 17/7/25, 24/7/25 en 24/3/26, zijnde de nrs. 90, 92 en 146.
[20] AW 188 (29/9 en 10/10/22), 187 V. n. 1.

luidop gelachen!'[21] In het geheel heeft hij zo 12 studenten gehad om bij te werken. Dit maakte ook - en dit was voor hem blijkbaar wel nodig - heelwat bijkomende studie van klassieke talen en letterkunde absoluut noodzakelijk. Daarnaast schreef hij nog diverse artikelen en (niet bekroonde) prijsessays. Hij deed ook een poging om Duits te leren, maar dat mislukte. We kunnen hem zeker geloven als hij zegt dat hij soms weken aan een stuk maar vier uren sliep...

John Keble, de heilige dichter

Na het weggaan van mentor en vriend Whately leefde Newman zeer eenzaam in Oxford. Hij bekent het ergens in een brief, als met een zucht: 'I am very solitary'.[22] De enigen die deze eenzaamheid wat verlichtten waren zijn familieleden, vooral zijn moeder en zussen. Want vader takelde langzaam af, de sceptische Charles droomde maar van één ding, zo vlug mogelijk van die pieuze familie weg, - en Francis, nu bij hem in de universiteitsstad, baarde hem vooral veel zorgen, financiële zowel als psychologische. Maar de moederlijke fierheid was hem als een olie, en in de ogen van de drie zussen was hij de vereerde 'don' (zoals men de college verantwoordelijken noemde), de wijze oudste die eigenlijk al een beetje de vader moest vervangen, maar toch ook de lieve verre broer die zo met hun opvoeding als gecultiveerde dames-in-spe was begaan. Harriett moedigde hij aan om Tasso's 'Gerusalemme liberata', een Italiaans letterkundig meesterwerk uit de 16e eeuw, in het Engels te vertalen, en ook (zijn vereerde) Gibbon te parafraseren. Jemima, wiskundig aangelegd zoals hij, hielp hij bij haar studie van de asymptoten, en Mary, de jongste en teerstbeminde, moest allerlei Engelse grammaticale vragen oplossen. Hij vergat echter toch ook de religieuze 'evangelische opwekking' niet. Harriett was voortdurend in zijn gedachten én in zijn gebeden, verzekerde hij haar, en hij spoorde er haar toe aan om grote gedeelten van de H. Schrift van buiten te leren (hijzelf deed dat ook met de Efesiërsbrief b.v. en sommige boeken van Jesaja). En de andere zussen moesten in de bijbel maar eens nagaan hoe dikwijls er daar over gebed werd gesproken, en ze moesten die bijbelse teksten in hun dagelijks leven proberen waar te maken. Maar hij kon ook gekscheren met de drie, en ergens in zijn dagboek schreef hij: 'Oh! how I love them!'[23]

En Keble, zal men zich afvragen, de vereerde Keble voor wie hij haast in de grond zonk bij hun eerste felicitatieontmoeting in de Tower? Keble, de eerste naam - zoals hij in de Apologia verhaalt - die hij als 'freshman' te Oxford met bewondering, zelfs met eerbied hoorde uitspreken? Want als de grote man in de verte gezien werd, viel het gepraat van groepjes keuvelende en schertsende eerstejaars ineens stil nadat iemand gefluisterd had: 'There's Keble!'[24] Deze Keble was nu inderdaad zijn collega van alledag in de Oriel Common Room, maar juist die grote eerbied van Newman voor hem en zijn nog lang niet helemaal overwonnen schuchterheid maakten elk dieper contact psychologisch onmogelijk. Bovendien zal Keble wel de nodige informaties ingewonnen hebben over de nieuwe jonge confrater en vernomen hebben dat het een overtuigde Beveridge- en Doddridge- en Mayers-man was, een laagkerkelijke evangelicaal, terwijl de 'first man in Oxford' juist een visceraal hoogkerkelijke priester en poëet was van Gods dierbare en gezegende Church of England. En ten slotte had Keble, Oriel fellow sinds 1811, het besluit genomen het jaar daarop, in 1823 dus, Oxford te verlaten en zijn vader te gaan helpen in diens pastoraal werk.

Toch zal hij een grote plaats gaan innemen in Newmans leven, en zal het daarom niet overbodig zijn een en ander over hem te verhalen. Hij werd geboren te Fairford, een 40-tal km ten westen van Oxford, op 25 april 1792, als tweede kind en oudste zoon van de parochiegeestelijke van die lokaliteit, en kreeg de naam van John mee die ook de naam van zijn vader was. Zijn moeder, Sarah Maule, was de dochter van een clericus, de rector van Ringwood in de New Forest. Een jaar na John zou zijn enig broertje, Tom, geboren worden die, zoals hij, geestelijke zou worden. Daarnaast waren er drie zusjes waarvan er eentje ook Sarah zou worden genoemd. Een heel klerikale familie dus die voorouders kon aanwijzen tot diep in de vorige eeuwen. Kleine landadel, zeer gesteld op traditie, politiek zeer Tory- en conservatiefgezind, tot in hart en nieren gehecht aan Vorst en Vaderland, en bovenal aan Gods uitverkorene Church of England, de rechtmatige opvolgster van de Kerk der Apostelen van Onze Heer Jezus Christus. Die zin voor traditie was alleen maar versterkt door wat zij gehoord hadden over de revolutie in Frankrijk, - verhalen die hen met afschuw hadden vervuld.

Een nauwe en levenslange liefde verbond John met zijn familie. Opgegroeid dicht bij de natuur, die hem later als dichter zo gelukkig zou inspireren, dicht ook bij nederig landvolk dat grote eerbied en liefde koesterde voor zijn parochieherder, was hij a.h.w. wat een oude kerkvader ooit heeft geheten een 'anima naturaliter christiana', een van nature christelijke ziel. Uit de weinige brieven die nog overblijven uit zijn jeugd, komt een zonnig, humorvol, vroom en dociel jongetje te voorschijn, en iets van die charme van gelukkige kinderlijkheid is hem altijd

[21] DwC (47).
[22] AW 187.
[23] MW 98-99.
[24] Apol 17.

bijgebleven. Toen de katholiek geworden Newman veel later een religieuze gemeenschap moest kiezen voor hem en zijn volgelingen, kwam hij als vanzelf tot de keuze van de oratorianen omdat hij in hun stichter, de Italiaan Filippo Neri, veel van de charme van Keble had ontdekt.[25]

Typisch voor de familie is ook dat John tot zijn veertiende jaar door zijn eigen vader werd onderricht, waarna hij naar Oxford werd gestuurd. Het gevolg was dat er een grote eenheid in zijn opvoeding kwam, en dat boeken, dieren, bloemen, het pastorale Cotswold-landschap, de vreugden van het familieleven, de Schrift en de kerk een harmonisch geheel vormden in de geest van de jonge knaap. Als Newman later één en al enthousiasme zal zijn voor een of andere nieuwe religieuze ontdekking, zal John Keble eenvoudig zeggen: 'Yes, that is exactly what my father taught me' (ja, dit is precies wat mijn vader mij heeft geleerd).[26] Men heeft er zich over verbaasd dat er in Kebles brieven uit zijn vormingsjaren zo weinig sprake is van godsdienst, maar dat was juist omdat het religieuze zo harmonisch ingebed was in al de rest. Het was zoiets als de ziel: men ziet ze niet, maar zij doet alles. Dat reticente was een van de vier kenmerken van zijn religiositeit: de andere drie waren: eerbied, praktische beleving en hoogkerkelijkheid.[27]

Te Oxford kwam John terecht in het Corpus Christi College, gesticht in 1516, dus nog in de katholieke tijd. Het was een heel klein college met slechts enkele tientallen studenten. Hij kreeg er een grote kamer en was er perfect gelukkig. Drinkpartijen zoals Newman die later zou bestempelen als een gedoe van 'zonen van Belial' waren er daar niet. Echte vriendschap karakteriseerde er het gemeenschapsleven zonder echter die noot van 'réserve passionnée'[28] die de relaties - en ook de geschriften - van Newman zo sterk eigen is.

In 1810 dong John Keble, hoewel men kon denken dat hij vanwege zijn 'home education' haast geen kans maakte te slagen, naar een eregraad zowel op het gebied van de klassieke talen als op dat van de wiskunde. Wat men in Oxford noemde: een 'Double First'. Des te minder kans op enig succes leek hij te hebben daar zijn kameraden hem niet zo zagen 'blokken' ('to fag') als sommige anderen die er een deel van hun slaap voor lieten. Men herinnere zich de ijzeren discipline die Newman zich tien jaar later zou opleggen. En toch won de jonge Keble zijn Double First met glans, en dat nauwelijks 18 jaar oud!

Op die leeftijd begonnen de andere jongens, die wilden studeren, pas hun academische opleiding! Vanaf dat ogenblik scheen Keble, die kerkelijke studies wilde doen, tot de schitterendste toekomst in de universiteit of in de Kerk van Engeland voorbestemd. Johns volgende stap was het 'Oriel Fellowship' dat hij inderdaad verwierf op 21 april 1811. Hij was toen nog geen volle 19 jaar!

Hij hield niet van de verbale steekspelen van de Noëtics en bleef onberoerd voor hun kritiek op alles en nog wat. Hij bleef zichzelf. In plaats van dat Oriel hém beïnvloedde, beïnvloedde hij Oriel. Toch respecteerden zijn collega's hem, evident vanwege zijn schitterende intellectuele capaciteiten, maar ook vanwege zijn vriendelijkheid en tolerantie en zelfs vanwege zijn oprecht en diep geloof dat hem inspireerde tot wat zij 'sanctity' noemden, een nescio quid dat volgens de tijdgenoten vooral straalde uit zijn ogen.[29]

In 1812 won Keble twee universitaire prijzen, nl. die voor Engels essay én die voor Latijns essay, wat hem een speciaal cadeau bezorgde van de Lord Chancellor himself, Lord Grenville. Intussen leerde hij de poëzie van Wordsworth kennen en oefende hij ook zélf zich in het dichten. In '14 stierf zijn zuster Sarah van de tering, en in tegenstelling tot wat zijn vrienden en collega's zeiden 'dat hij nu geen zuster meer had', riep hij zijn zus vanop aarde aan en dichtte:'Thou with eyes of light, tasting new joy in Joy's abode' (Jij met je ogen van licht, nieuwe vreugde smakend in Vreugdes verblijf).[30] Karakteristiek voor hem is dat persoonlijk aanspreken en die juxtapositie van 'joy' en 'Joy'. God was voor hem 'Joy', met een hoofdletter. Stilaan wordt het begrijpelijk dat deze heilige dichter zal uitgroeien tot wat Newman in zijn Apologia noemt 'the true and primary author' van het latere 'Oxford Movement'.[31]

In 1815 wordt Keble gewijd, en verbindt dan zijn intellectueel werk te Oxford met een pastorale verantwoordelijkheid in twee kleine parochies te Eastleach, nauwelijks een vijftal km verwijderd van zijn 'home' te Fairford. Hij gaat zo op in zijn priesterwerk dat hij, de 'first man in Oxford', begin 1817 (25 jaar oud) zijn glanzende academische carrière verzaakt om zich volledig te wijden aan wat hij noemt 'my dear, delightful profession, which I grow fonder of every day' (mijn geliefd en zalig beroep waar ik elke dag meer van ga houden).[32] Die daad van nederigheid, dat zich onthechten van wereldse faam en roem, - en dit vanuit een spontane, innerlijk-stuwende drang - versterkte natuurlijk nog de roep van 'sanctity' die hij reeds bezat.

---

[25] LD XII, 25.
[26] GB 11.
[27] Ibidem.
[28] De uitdrukking is van F. Delattre, *La Pensée de J.H. Newman*, Paris, 1914, p. 17.
[29] GB 49.
[30] Ibid., 38.
[31] Apol 17.
[32] GB 42.

Die voltijds pastorale activiteit duurde echter niet lang. In de herfst van hetzelfde jaar nog werd Keble door de provost van Oriel teruggeroepen om als 'College Tutor' te fungeren, vanaf nieuwjaar 1818. Hij voelde dit aan als een plicht en kwam inderdaad terug, maar wist toch nog te verkrijgen dat hij occasioneel te Eastleach mocht optreden in samenwerking met zijn broer Tom (ook priester) en met zijn vader die vanuit Fairford het zieken- en armenbezoek op zich zou nemen. Typisch voor de Kebles: de pastoraal werd een familiezaak!

Trouwens, voor John waren zijn 'Tutorship' en zijn pastoraat geen twee totaal verschillende taken. Harmonisch als hij de zaken zag, was hij er diep van overtuigd dat zijn werk bij de studenten ook een volledig pastorale verantwoordelijkheid betekende. Dit zou verregaande consequenties hebben, ook voor Newman, die ruim een decennium later precies dezelfde ideeën zou verkondigen en er grote offers zou voor over hebben. Overal vinden we Keble als 'the true and primary author'... Tutor-zijn zag hij onmiddellijk als een echt evangelische taak: niet als een domineren of paternaliseren of preken of zelfs maar occasioneel moraliseren; neen, - hij had een dienende rol en weerde alle 'donnishness' uit zijn omgang met hen. Zozeer zelfs dat hij in de vakantie zijn pupillen bij zich in de pastorie uitnodigde en ze daar gratis voorbereidde op hun examens! Hij was 'boy with the boys', 'the greatest boy of the lot'[33] hoofdschudde zijn factotum, John Parker. En als hij iets niet wist, dan bekende hij dit heel eenvoudig,en ondervroeg zelfs zijn studenten als hij voelde dat ze iets beter wisten dan hijzelf. Richard Hurrell Froude, een van de hoofdfiguren van de Oxfordbeweging, Robert Wilberforce, de zoon van William, afschaffer van de slavernij, en de dichter Isaac Williams waren dergelijke studenten en getuigden later over de diepe invloed die zij allen van Keble ondergingen.[34]

Het is deze Keble dus die Newman voor het eerst vol nederige verering ontmoette in de Oriel Tower en die zo'n grote rol in zijn leven zou spelen. Maar voorlopig bleven beiden nog op afstand van elkaar. Trouwens, het jaar na Newmans keuze tot Oriel fellow, in 1823 dus, zou Keble een tweede maal aan zijn academische functie vaarwel zeggen voor het pastoraat, dit keer te Southrop dat slechts enkele mijlen van Fairford was gelegen. 'In twee uren voel ik mij meer thuis op mijn pastorie', zei hij, 'dan in twee weken op mijn college'.[35] Pas in 1828 zou Newman, maar dan voor goed, tot de intieme vriendenkring van Keble gaan behoren.

Pusey, de geleerde vriend

Het vertrek van Keble zal Newman wel als een gemis ervaren hebben, maar vooral dat van Whately stortte hem weer in het eenzaamheidsgevoel dat hij te Oxford reeds goed had leren kennen. Echter niet voor lang. Met Pasen werden weer twee nieuwe fellows gekozen, Pusey en Churton, van wie de eerste een zeer intieme vriend en medestander in de Oxfordbeweging zou worden. Zelfs zou deze beweging na het wegvallen van Newman de naam van 'Puseyisme' krijgen.

Na een week is Newman, de 'evangelical' die wil getuigen en 'stichten', al zeer tevreden over zijn nieuwe collega, 'die een zoeker is en graag schijnt te spreken over religieuze zaken'. Evangelicals hielden van dat woord 'zoeken' (to search), - je moest voortdurend 'be searching the heart', 'be searching after God', enz.

Drie weken later, na andere gesprekken en wandelingen, is Newman opgetogen, zelfs geestdriftig. 'Moge ik hem vooruithelpen', schrijft hij, er intussen discreet aan toevoegend: 'en moge ik ook van hem enig goed verkrijgen'. Maar na nog een paar weken geeft hij dit plan van vooruithelpen en bekeren al op - zo superieur acht hij hem. Hij vindt het alleen jammer dat zijn nieuwe vriend enkele vooroordelen koestert tegen de 'evangelicals'.[36] Dadelijk komen we daar op terug.

Na de grote vakantie gaan de vrienden zelfs in hetzelfde huis wonen in de High Street. Vaak gaan hun gesprekken over een toekomst in het zendelingenwerk. In mei was Newman reeds begonnen met de lectuur van Henry Martyns' leven, een in die kringen zeer hoog geachte zendeling. Newman heeft zeker gedroomd van missiewerk, met name in Perzië (waar later zijn broer Francis effectief is naartoe gegaan). De dood van zijn vader kort daarop zal dit plan verijdelen: John Henry wordt nu hoofd van de familie en moet in haar nabijheid blijven om ze materieel te kunnen onderhouden. Maar in de herfst van '23 zijn de twee vrienden nog één in hun missionarisideaal. Hun geestelijke intimiteit groeit nog van dag tot dag. In maart '24 vinden we de volgende notitie in Newmans dagboek: 'Wij wandelden langs de lagere weg naar Londen, staken over naar Cowley, keerden terug, en juist vóór we aan het tolhek van Magdalen Bridge kwamen, gaf hij uiting aan...' Die bijzondere confidentie heeft de jonge Newman weggelaten en heeft de oudere zich bij het overschrijven, helaas, niet meer herinnerd. Het vervolg wijst er echter op dat het iets heel belangrijks moet geweest zijn:

> O welke woorden zal ik gebruiken? Mijn hart is vol. Hoe zou ik mezelf moeten vernederen tot in het stof! Hoe

[33] Ibid., 73.
[34] Ibid., 72 vv.
[35] Ibid., 70.
[36] AW 75.

> belangrijk acht ik mezelf! Mijn daden, mijn talenten, mijn geschriften! Terwijl hij de nederigheid zelf is, en de vriendelijkheid, en de liefde, en de ijver, en de zelfgave. Zegen hem met Uw rijkste gaven, en geef mij dat ik hem moge navolgen.[37]

Newman is nu blijkbaar overrompeld door de morele en religieuze superioriteit van zijn vriend... Hij die eens schreef over zijn vrienden dat hij ze niet zocht, maar dat zij hém zochten, had dit maar gedeeltelijk van Pusey kunnen zeggen: hij was het die opkeek naar de nieuwe fellow, en niet omgekeerd.

Trouwens, in zijn affectief leven had Pusey wel andere vriendschappen te cultiveren dan die van zijn jonge collega in Oriel. Om hem en zijn relatie tot Newman beter te begrijpen, zullen we hier wat dieper op zijn leven en persoonlijkheid ingaan.

Pusey was een jongeman in wie de meest romantische passie zich kon verenigen met de meest passieloze geleerdheid. Terwijl Newman op zijn vijftiende jaar al aanvoelde dat hij voor het celibaat bestemd was, verliefde Pusey zich op zijn zeventiende reeds hopeloos in ene Maria Barker, een meisje dat in de buurt van het rijke ancestrale Pusey House in Berkshire woonde. Pusey's vader, streng religieus, zelf pas laat getrouwd (toen hij 52 was!) verbood Edward alle omgang met Maria, wat de ongelukkige minnaar tot op de rand van de wanhoop bracht, ja zelfs van de waanzin. Zijn enige troost waren Byrons gedichten! Overal sleepte hij zijn melancholie met zich mee, zelfs door het heerlijke Zwitserland, waar de kilte van de opkomende mist in het dal van de Mont Blanc hem deed denken aan de kilte in zijn eigen hart en waar een boom boven een ravijn hem een symbool leek van zijn eigen wanhopige situatie. Slechts één enkel steunpunt redde die boom van een diepe val in de afgrond 'van een eindeloze nacht'[38] Dat éne steunpunt was God, want Pusey was diep godsdienstig. Dat had hij van de hele atmosfeer bij hem thuis die doordrenkt was van een vrome traditionele hoogkerkelijkheid. Hij getuigde dat alles wat hij aan geloof bezat, van zijn moeder kwam, 'maar achter mij stond de Katholieke Kerk, al besefte ik dit natuurlijk toen niet'. Met 'Katholieke Kerk' bedoelde hij de Kerk van de eerste eeuwen, die in Engeland haar wettige continuïteit vond in de uit de godsdiensttwisten gezuiverd te voorschijn gekomene Church of England. Deze kerkgemeenschap had grote theologen voortgebracht in de 17e eeuw, de zgn. 'Caroline Divines', die het zuivere katholicisme zoals het in Engeland was blijven voortbestaan - het anglo-Katholicisme tegenover het 'corrupte' rooms-katholicisme - verkondigden, gefundeerd op de kerkvaders. Heel zijn leven zal Pusey een ware cultus koesteren voor die 'Fathers of the Church', die geestelijke reuzen van het eerste christendom. Toen Edward zijn baccalaureaatsexamen met een eerste-klasse-graad had afgelegd en hij van zijn vader zélf een geschenk mocht kiezen, vroeg hij een uitgave van de kerkvaders.[39] Tussen haakjes, zijn examinator op dit examen was John Keble, naar wie hij - evenals John Newman - met ontzag opkeek, en van wiens college hij ook lid wilde worden. Vandaar zijn kandidatuur voor het 'Oriel Fellowship', dat hij op 4 april 1823 verkreeg.

Hoe graag had hij als geschenk de hand van Maria Barker gekregen, maar zijn vader bleef van marmer en graniet. In die dagen was, zeker in religieuze kringen, het vaderlijk gezag nog een onbesproken en onbespreekbaar iets. (Keble trouwde pas op zijn 43e nadat zijn zieke vader, die hij in zijn pastorsambt moest bijstaan, overleden was.) Pusey, die ook geestelijke wilde worden, studeerde hard om aldus zijn affectieve problemen de baas te kunnen. Hij stortte zich in een arbeidsorgie van 12 à 13 uren studie per dag, - een studie die al even gevaarlijk werd voor zijn gezondheid als zijn grenzeloze liefdesmart. Hij had altijd een kom water binnen zijn bereik om de ondraaglijke hoofdpijn te verzachten die het gevolg was van zijn overmatig studeren. Zijn mooie krulhaar was haast altijd nat!

Eens geraakte hij in correspondentie met een ex-schoolvriend van hem die bekende zijn geloof verloren te hebben. Pusey probeerde die jongen te redden, en schreef vellen en vellen vol met de meest dappere apologetiek. Geleidelijk aan merkte hij dat de bron waaruit zijn vriend putte voor hem een gesloten boek was. Die bron was het Duitse rationalisme en de Duitse bijbelkritiek. Hij nam toen de beslissing van zijn leven: hij zou Duits leren en in Duitsland exegese gaan studeren. Hij zou zijn liefdeswanhoop verdrijven door het nastreven van dit sublieme doel: de verdediger van het geloof te worden aan de beste theologische universiteit van Engeland, die van Oxford. Want hij besefte wel dat wat hij in Duitsland voelde broeden, weldra zou overwaaien naar Engeland.[40]

Niets was hem te zwaar om die 'Deutsche Wissenschaft' onder de knie te krijgen. Te Göttingen deed een professor heel zijn auditorium schateren van het lachen met het verhaal van Balaams ezel: Pusey lachte als enige niet. Een andere zond alle mirakels wandelen behalve de verrijzenis: Pusey doorstond die blasfemie en zette door.[41] Stilaan begon hij in te zien dat vooral het Oude Testament het vanwege de geleerde heren moest ontgelden: hij besloot zich te specialiseren in de exegese van het Oude Testament. Duitse wetenschap zou hij er met nog méér

[37] Ibid., 76.
[38] GF 133.
[39] Ibidem.
[40] GF 135-7.
[41] Ibid., 137-8.

wetenschap wel onder krijgen! In plaats van alleen maar Hebreeuws zou hij ook Arabisch, Chaldeeuws en Syrisch leren en zijn studietempo nog opvoeren.[42] Hij studeerde werkelijk tot hij niet meer kón, tot zelfs een plons in de kom het gebons in zijn hoofd niet meer tot rust kon brengen!

In 1827, na 9 jaren verbod, gaf vader Pusey eindelijk zijn toestemming voor het huwelijk met Maria. De taaie aristocraat stierf echter 4 dagen vóór de vastgestelde trouwdag! Deze moest dus worden uitgesteld. De wittebroodsweken duurden wel 3 weken, en werden doorgebracht in het romantische Lake District, waar bruid en bruidegom Sir Walter Scott bezochten alsook Mrs Coleridge en Mrs Southey. De vriendschap met Newman was intussen zo intiem geworden dat beiden er een ogenblik aan gedacht hebben in dezelfde parochie te gaan werken!

Bij zijn terugkeer werd Pusey benoemd tot Regius Professor (door de Kroon benoemd) van Hebreeuws aan de universiteit van Oxford. Terzelfder tijd werd hij benoemd tot Canon (kanunnik) van Christ Church College.[43] De 27-jarige jongeman bevond zich op het zenit van zijn geluk, van publieke erkenning en wetenschappelijke bekendheid. Zijn huiselijk geluk zou echter niet lang duren: in 1839 overleed Maria over wier dood de geslagen man zich nooit meer zou kunnen heenzetten. Een diepe band van geestelijke vriendschap verbond haar met Newman die haar religieuze raadsman geworden was. In 1844 trof Pusey een nieuwe slag: zijn dochter Lucy stierf, door Newman als een heilige vereerd. 'The child of your sermons', schreef de bedroefde vader.[44] Pusey volgde Newman niet op diens weg naar de roomse Kerk. Hij nam de leiding over van de Oxfordbeweging. De beide vrienden ontmoetten elkaar niet meer (tenzij één enkele keer in 1865), maar bleven wel in schriftelijk contact. Pusey stierf in 1882.

Voor Newman is de ontmoeting met Pusey het begin geweest van een persoonlijke intieme kennismaking met iemand van de hoogkerkelijke, traditionele, diepgelovige, anglo-katholieke richting. In 1823 stond hij als 'evangelical' nog ver van die richting af, maar voelde hij zich innerlijk toch reeds aangetrokken door zo'n echt christelijk, aantrekkelijk en verstandig representant ervan. Het zal echter nog enkele jaren duren eer hij zich definitief van zijn al te subjectief, inwendig en ietwat onwerelds 'evangelicalisme' verwijdert en in de ruimere wereld van de eeuwenoude Kerk zijn geestelijk voedsel vindt.

Theologiestudie onder Lloyd vóór de diakenwijding (1823/24)

Gedurende het wintertrimester na Pusey's verkiezing tot fellow van Oriel volgden beide vrienden een aantal colleges in de theologie als voorbereiding op hun diakenwijding. Met zes andere studenten begaven zij zich elke dag 'in cap and gown' (in toga en bonnet) naar Christ Church College waar Rev. dr. Charles Lloyd, Regius Professor in de Godgeleerdheid en latere bisschop van Oxford, hun een aantal colleges gaf over bijbel en liturgie. Gedurende de winter 1823/24 behandelde hij de historische betrouwbaarheid en authenticiteit van verscheidene boeken van het Oude Testament, waarbij ook heelwat taalkundige problemen te berde kwamen.

Heel dit aristocratische milieu van Christ Church, waar ook de theologie als een echte wetenschap werd beoefend, moet op Newman als 'evangelical' met burgerlijke 'roots' toch eerder een eigenaardige indruk gemaakt hebben. Zijn vriend leidde hem hier binnen in een academisch High-Church-milieu, dat op eeuwen traditie kon bogen en nog altijd de herinnering niet had vergeten aan de grote Karolijnse theologen van de 17e eeuw zoals Richard Hooker, Jeremy Taylor en zovele anderen. In zijn 'Autobiographical Memoir' spreekt Newman met nadruk over het antagonisme dat hij daar voelde met de geest en de opvattingen van de liberaliserende Whately, die op deze 'high and dry School' een beetje laatdunkend neerkeek en de kerkvaders smalend 'zekere oude theologen' noemde.[45]

De wetenschappelijke reputatie van Lloyd stond vrij hoog, en Newman zal zeker gehoord hebben van de merkwaardige colleges die hij het vorige jaar gegeven had over het 'Prayer Book'. Tot verbazing van iedereen bleek uit die cursus duidelijk dat vele gebeden en riten uit dit officiële gebedenboek van de anglicaanse Kerk gewoon ontleend waren ofwel nog herinnerden aan de oraties en de liturgische teksten van de middeleeuwse roomse Kerk![46] Voor de eerste keer kwam Newman hier in contact met een geestelijke en intellectuele wereld die later zozeer de zijne zou worden.

Intussen was hij nog een 'evangelical', dus een laagkerkelijke gelovige, en Lloyd wist dat maar al te goed. Hij was gewoon op en neer te wandelen tijdens de cursus, en zijn ietwat pompeuze manier van lesgeven - die goed paste bij zijn letterlijk en figuurlijk gewichtige gestalte - wist hij draaglijk te maken, eerst en vooral voor zichzelf door nu en dan een flinke dosis snuif te nemen, en dan voor de anderen, door herhaaldelijk in een luide lach te schieten die zo aanstekelijk werkte dat de hele klas trilde van het geschater. Soms, gedurende zijn peripatetisch

[42] Ibid., 140.
[43] Ibid., 141-2.
[44] MT I, 321.
[45] AW 69-70.
[46] GF 126.

onderricht, wendde hij zich plotseling tot een student om hem een vraag te stellen en scheen daarbij bij voorkeur de arme Mr. Newman uit te kiezen. Hij vroeg hem dan iets, fixeerde hem alsof hij dwars door hem heen wilde kijken, liet een satirisch lachje om zijn lippen spelen en deed dan alsof hij hem op zijn oren wilde boksen of tegen zijn schenen stampen, - waarna hij zijn wandeltocht voortzette langs de banken van het cursuslokaal![47]

Lloyd werd later wat vriendelijker voor Newman en steunde hem in zijn studie van de kerkvaders. Maar het is duidelijk dat hij op hem lang niet dezelfde invloed uitoefende als Whately. In de ogen van een jonge en knappe student was Lloyd misschien wel een geleerde, maar geen origineel denker. Lloyd was een uitgesproken High-Church-man; Whately was noch High noch Low, maar voor een door verstandige kritiek gezuiverde Kerk. Lloyd zwoer bij de kerkelijke orthodoxie; Whately lachte dat weg als 'ieders eigen doxie (opvatting)'[48] en had altijd sympathie voor de ketterse leek 'die tenminste toonde dat hij zélf had nagedacht'. Niet alles van Whately zou Newman overnemen, maar dat zélf denken, dat vertrouwen in de ratio en haar onoverwinnelijkheid, dat op veroveringstocht uitgaan tegen alles wat pure conventie of traditie was, - dat is iets wat Newman levenslang zou bijblijven en wat hij aan Oriel en Whately te danken had.

Die 'ratio' kon hij alvast goed gebruiken in zijn omgang met degene die 'het zwart schaap' zou worden van de familie, zijn broer Charles (onmiddellijk op hem volgend). Deze evolueerde naar een volkomen ongeloof. Zijn opvattingen moeten voor John een vreselijke beproeving én uitdaging zijn geweest. John heeft het er niet vaak over, maar ééns signaleert hij toch in zijn journaal een lange wandeling met Charles, geheel gewijd aan discussies over het geloof. Zoals zo dikwijls bij jonge mensen, gooide Charles alles op een hoop: de hel a-priori onmogelijk; Gods goedheid een absurditeit; belijdenis van zondigheid een hypocrisie; bijbelgeloof niet nodig, de rede volstaat, enz. En telkens als John antwoordde, kreeg hij nieuwe objecties in het gelaat geslingerd. Tot op het einde van zijn leven zal hem dit blijven achtervolgen: het moderne ongeloof. Hij heeft dat leren kennen bij zijn broer. En van zijn broer leerde hij dat je er met discussie niet komt. Er is iets veel diepers nodig: de genade van boven, het involgen van je geweten. De op feiten en datums verslingerde Newman heeft het gesprek bewaard in zijn dagboek: het had plaats zaterdag 9 augustus 1823, tijdens een wandeling van Turnham Green naar Nightsbridge...[49]

Vier dagen na deze redetwist noteert hij een preek gehoord te hebben die de erfzonde eenvoudig loochende en ze niet alleen slechts 'figuurlijk' verstond, maar ze zelfs een 'blasfemie' noemde tegen de God die alles goed geschapen heeft. We geloven de jonge fellow als hij in een van zijn 'searchings of heart' enkele maanden later constateert:

> Het is pijnlijk te denken hoe onzeker (unsettled) mijn principes zijn. Er is nauwelijks één punt waar ik tot een gefundeerde conclusie ben gekomen.[50]

Hoe zou dat ook kunnen te midden van het vele werk dat hij heeft: zijn 3 à 4 studenten, zijn lessen bij Lloyd, een artikel dat hij moest schrijven voor de Encyclopaedia Metropolitana en dat veel lectuur vergde, enz.? Maar hij doet wat hij anderen voorhoudt: de bijbel lezen, de Heer om genade vragen, leven in de tegenwoordigheid van God die hij met hem bezig ziet tot in het kleinste, zijn geldproblemen b.v. Op 9 februari 1823 noteert hij: '... ik had allang vele facturen moeten betalen... En nu komt Francis hierheen...' En een beetje later ervaart hij iets als een providentieel ingrijpen - op dezelfde datum vinden we: 'Bij het binnenkomen in mijn kamer zie ik een brief, bevattende £35'.[51]

[47] AW 71.
[48] Ibid., 70.
[49] Ibid., 192-3.
[50] Ibid., 196.
[51] Ibidem.

Hoofdstuk 6 Kapelaan en vice-principaal

Wijding tot diaken, - tot 'Christus' soldaat'

'Is het mogelijk', schreef Newman in zijn dagboek s.d. 21 februari 1824, 'dat er al 23 jaren over mijn hoofd zijn heengegaan? De dagen en maanden vliegen voorbij: het is alsof ik ze wil vasthouden om hun het ontsnappen te beletten... Behoed mij tegen het verkwisten van mijn tijd: hij is onherroepelijk'[1] Newman en het mysterie van de tijd: onuitputtelijke bron van overdenking bij hem - en nog meer het mysterie van de eeuwigheid. 'De tijd is kort, de eeuwigheid is lang'[2], zal hij eens schrijven op een cruciaal moment van zijn bestaan.

Hierbij dacht hij aan iets anders dat onherroepelijk was: de nakende diakenwijding, de definitieve stap naar het pastoraat toe, naar de 'ministry', het zielzorgerambt in het kader van de gevestigde Kerk van Engeland. In de roomse Kerk is het pas na de priesterwijding dat een geestelijke door zijn bisschop wordt 'gezonden',. in de Church of England gebeurt dit reeds bij het diaconaat. Dit hoge ambt van verkondiging en pastoraat wekte bij Newman, evenals tijd en eeuwigheid, ideeën vol heilige schroom en huiver - gevoelens die in het Engels door het onvertaalbare 'awe' worden aangeduid.

Voor het eerst spreekt hij over het zich-laten-wijden op 8 juni '23. De wijding zelf wordt dan niet in discussie gesteld - dat was vroeger al besloten -, maar wel of dat nu spoedig moest geschieden of niet. Thomas Scott zei: over het algemeen niet spoedig. Provost Hawkins (die intussen Copleston had opgevolgd) was ook die mening toegedaan: 'Waarom jezelf binden met een gelofte (vow) als dit niet nodig is, en zulk een belofte zou iets kunnen impliceren dat onverenigbaar is met je residentie op een college en met het begeleiden van studenten'. Hawkins had blijkbaar reeds zeer goed ingezien dat Newman zeer gehecht was aan zijn college en dat diens 'charisma' in de opvoeding lag. Een zekere R. meende bij de consultatie dat de combinatie van clergyman én 'College Tutor' niet opging. Mayers ten slotte adviseerde voor de spoedige wijding omdat er zoveel nood was aan vervanging van parochiegeestelijken door buitenparochiële clergymen.[3] Blijkbaar heeft Newman dit laatste advies gevolgd. Op 16 mei '24 aanvaardde hij het kapelaanschap van de St. Clement's-parochie te Oxford dat hem door de bemiddeling van Pusey was aangeboden. Het was een groeiende parochie van 1500 zielen die hem veel moeilijkheden zou bezorgen. De enige objectie was... zijn 'zwakheid van stem'. En het is juist dié stem welke later zozeer bewonderd zou worden! Maar dan volgt een mooie passage in zijn journaal:

> Als ik aan de last (arduousness) van die taak denk, dan huiver ik met heel mijn wezen (I quite shudder). O dat ik mij toch maar kon terugtrekken, maar ik ben Christus' soldaat. Elke tekst over de dienst van de bedienaar en over de wijdingsgeloften die ik deze twee laatste dagen lees, komt nu op mij af met tienvoudige kracht.[4]

Interessant om te noteren is wel die uitdrukking 'Christus' soldaat'. Het is nu de eerste keer dat Newman spreekt in termen van soldaat-zijn en vechten. Zijn moeder noemde hem eens 'such a sensitive being' (zo een gevoelig iemand), maar intussen is er dus dan toch wel iéts veranderd. En die verandering zal blijven. F.V. Reade heeft terecht de 'sentimental myth' ontmaskerd en ontluisterd die Newman met een soort romantisch-dichterlijke aura heeft omweven.[5]

De diakenwijding zou op 13 juni 1824 plaatsgrijpen. Twee weken vóór die datum beëindigde Newman een artikel over de Romeinse staatsman en schrijver Cicero.[6] In het voorjaar bereikte Whately het nieuws dat de uitgever van de Encyclopaedia Metropolitana ontgoocheld was over het Cicero-artikel dat hij binnengekregen had, waarop collega Newman gevraagd werd er een ander en beter te schrijven dat echter binnen de twee maanden klaar moest zijn. Een bijna onmogelijke taak voor iemand die dan toch geen specialist was in de materie! Maar hij presteerde het: op 30 mei was het artikel klaar en moest het alleen nog gecorrigeerd worden en opgestuurd. Het zou hem £14 opbrengen.

In drie opzichten is dit artikel belangrijk. Vooreerst blijkt eruit over welke enorme werkkracht Newman in die jaren - en ook later! - kon beschikken. Toevallig weten we uit een brief dat hij op een dag de hele tijd, tot in de avond, bezig geweest is met het bijsturen van zijn 'pupils', daarna tot 4 u in de morgen (sic!) aan zijn Cicero-artikel heeft zitten werken om dan te paard van Oxford naar Worton en terug (34 mijl, ca. 55 km) te rijden. Te Worton was

[1] AW 196.
[2] Dev 453.
[3] AW 192
[4] Ibid., 198-9.
[5] CE 139 vv.
[6] Later gepubliceerd in HS II, 245-300.

Walter Mayers pastoor, en aan hem had hij beloofd bij het ontbijt aanwezig te zijn en Mayers' 'pupils' tijdens diens afwezigheid over te nemen.[7]

Vervolgens dient dit werk over een heidense klassieke auteur gezien te worden in het kader van wat Newman zelf over zijn eigen geest zegt, nl. 'dat het ethische karakter van het evangelicalisme niet duurzaam in hem kon worden ingeprent'.[8] M.a.w. de dynamiek van Newmans geest dreef hem verder dan de sfeer van zijn evangelicale godsdienst. Hij vond die te eenzijdig, te beperkt, - hij wilde ook van de zoekende en tastende heidenen leren, zoals de oude kerkvaders dit hadden gedaan, die in veel van wat de heidense dichters en filosofen zeiden reeds een 'voorbereiding van het evangelie' zagen. Als men in dit opzicht Newman met Pusey vergelijkt, vooral in hun verder leven, dan ziet men duidelijk een verschil: Pusey is altijd maar met christelijke theologie en godsdienst bezig, Newman weet ook God in de cultuur te vinden.

Ten slotte verraadt Newman in zijn lof van Cicero's stijl en denkwijze het geheim van zijn eigen literaire en dialectische kunde; hij betoogt als volgt:

> Cicero gaat helemaal rond zijn onderwerp, beschouwt het in het licht van alle mogelijke aspecten, onderzoekt het in al zijn onderdelen, bekijkt het vanop een afstand en komt dan weer dichterbij, draait het om en om, vergelijkt het, contrasteert het, geeft voorbeelden, bewijst en confirmeert zijn bewijs, tot de toehoorder zich afvraagt hoe hij toch ooit heeft kunnen twijfelen aan een standpunt dat gebouwd is op een zo strikt argumentatieve basis.[9]

Deze zin is veel rijker dan men bij een eerste lezing zou vermoeden: men zou elk onderdeel ervan (aspectuele benadering, contrast, vergelijking, bewijs, enz.) kunnen illustreren met b.v. een preek van hem. Ik ga één voorbeeld geven uit een preek van 1829, nauwelijks vijf jaar later geschreven en gepubliceerd in het 3e volume van zijn 'Parochial Sermons'. Men lette hier op het onderdeel 'bewijs' of 'dialectische vaardigheid' - we structureren de betreffende zin ook grafisch:

Indien Christus één Heilige Gemeenschap heeft ingesteld (wat Hij deed);
indien Zijn Apostelen haar hebben geordend (wat zij hebben verricht);
indien zij ons expliciet bevalen (wat zij deden in de Schrift) niet te ont-doen wat zij begonnen waren;
indien hun aldus geordend en gezegend werk nu nog voortleeft (wat het geval is);
indien wij daaraan deelnemen,
dan zou het verraad van ons zijn deze gemeenschap te verlaten,
een uiting zijn van ondankbaarheid jegens hen die haar bewaarden,
van roekeloze hardheid jegens onze nakomelingen
en jegens de huidige buitenstaanders die anders in haar wellicht konden worden binnengeleid.[10]

Deze straffe gesloten logica had de 28-jarige Newman reeds vijf jaar tevoren bij Cicero en Aristoteles gevonden.

Newman ontving de diakenwijding op pinksterzondag 13 juni 1824 uit de handen van dr. Legge, bisschop van Oxford. En weer is er die huiver in hem, ditmaal gewekt door het onherroepelijke van zijn daad en de zware verantwoordelijkheid die hem wacht. Op de dag zelf schrijft hij in zijn journaal:

> Het is voorbij. Nu ben ik van U, o Heer; ik voel mij volstrekt duizelig en kan het allemaal nog niet geloven en verstaan. In het begin, na de handoplegging, huiverde (shuddered) mijn hart binnen in mij; de woorden 'voor eeuwig' zijn zo vreselijk. Het was nauwelijks een vroom gevoel dat ik had bij de gedachte dat ik nu alles opgegeven had aan God - het stemde me veeleer melancholisch. Soms brandde mijn hart wel binnen in mij, vooral toen het Veni Creator gezongen werd. Nochtans, Heer, vraag ik niet om troost, veeleer om heiligheid... Ik voel mij als iemand die ineens in diep water geworpen wordt.[11]

De volgende dag komt hij er nog eens op terug:

> 'Voor eeuwig'. onherroepelijke woorden! Ik draag de verantwoordelijkheid voor zielen op mij tot op de dag van mijn dood.[12]

---

[7] MW 99.
[8] AW 82.
[9] HS II, 293-4.
[10] PS III, 202.
[11] AW 200.
[12] Ibid., 201.

Maar zijn gevoelens zijn niet altijd dezelfde: huiver, 'awe', dieptegevoelens van eeuwigheids- en onherroepelijkheidrealisering wisselen af met ervaringen van diep geluk. Soms spreekt hij bijna als een bruidegom die 'in goede en kwade dagen' trouw belooft aan de geliefde. Zó twee dagen vóór zijn wijding:

> Laat mij in leven en dood , in geluk en ongeluk, in vreugde en droefheid, in ziekte en gezondheid, in eer en oneer, de Uwe zijn![13]

Een sterk mystiek besef spreekt uit deze woorden. En twee dagen ná de plechtigheid noteert hij nog:

> Welke gezegende dagen zijn dit nu! Hoe zal ik later meewarig-gelukkig (with a mournful pleasure) terugblikken op de tijd van mijn bruiloft (the time of my espousals)![14]

Eigenaardig is dat hij, parochiegeestelijke nu, drie weken na zijn wijding en aanstelling tot kapelaan van de St. Clement's-parochie opnieuw informatie gaat inwinnen bij de Church Missionary Society.[15] Hij denkt dus nog steeds aan een missionarisbestaan! En dit vinden we bevestigd in een brief aan zijn vader waarin hij over zijn huidige opdracht spreekt als over een voorlopige. Eén reden, zegt hij in die brief, waarom hij dat kapelaanschap had aanvaard was dat hij reeds vroeg aan het parochieleven wilde gewoon raken zodat, als hij na tien jaar residentie in Oxford er wilde naar terugkeren, hij zich niet onwennig zou voelen tussen arme en onwetende lieden.[16] De parochiepastoraal was dus blijkbaar niet zijn eerste keuze.

Intussen zou dit parochieapostolaat in de St. Clement's praktisch helemaal op zijn jonge schouders terechtkomen, want de 'vicar' (pastoor), Reverend John Gutch, was 80 jaar, ziekelijk en versleten. Er waren vele armen onder de parochianen, en bovendien moest een nieuwe kerk worden gebouwd. De oude kerk, aan de overkant van Magdalen Bridge gelegen, was lelijk en te klein: ze kon maar 200 mensen bevatten, slechts een achtste of negende van de gehele bevolking. De mensen profiteerden daarvan om ook al eens naar een kerk van een ander geloof dan het officiële Engelse te gaan, - naar de 'dissenters' (andersgelovigen), onder wie de adepten van het onsympathieke Rome. Zelfs waren er dierbare gelovigen die hun zondagse vrije tijd liever gingen doorbrengen in een 'alehouse' (bierhuis, café), waar het ook gezelliger was dan in die veel te kleine tempel. Eén van Newmans eerste taken was het dus geld te bedelen voor de nieuwe kerk. Als zoon van een ex-bankier kende hij wel iets van omgang met geld, en hij bracht al heel efficiënt de nodige som bijeen, de £5000 die berekend waren om de werkzaamheden te kunnen beginnen.[17]

Hawkins en Newmans eerste preek

Maar het voornaamste voor Newman was natuurlijk het strikt pastorale waar hij zich nu met evenveel vurigheid op toelegde als op zijn academische plichten (die bleven voortduren!). Na twee of drie dagen bij vader en moeder te hebben doorgebracht, zette hij zich aan het werk. Zijn eerste preek zou hij niet in de St. Clement's-kerk houden, maar wel te Worton, in de parochie van Walter Mayers. In het archief draagt hij de datum van 23 juni 1824, en hij is de eerste van de ca. 600 (door Newman genummerde) preken uit zijn anglicaanse jaren.[18] Deze preek van de 23e juni zou hij in zijn eigen parochie hernemen op 4 juli, maar intussen had hij daar reeds op de zondag tevoren, op 27 juni, zijn eigen mensen toegesproken, zodat men déze preek vaak als de eerste vernoemt (Newman zelf nummerde die van 27 juni trouwens als nr. 1).

Het is deze 'Sermon Nr. 1' die hij toch eerst eens wilde nagekeken zien door een in het vak ervaren man, zijn collega Edward Hawkins, die als pastoor van de universiteitskerk St. Mary's ook gedurende de zomervakantie te Oxford moest blijven en daar in de Common Room vaak met zijn jongere collega alleen was. Deze man zou nu een aanzienlijke invloed op Newman gaan uitoefenen, aanzienlijker misschien nog dan die van Whately en zeker dan die van Lloyd. Hawkins was een beetje een hypochonder, - een die dacht dat hij niet ouder zou worden dan 40 jaar. In werkelijkheid werd hij er 94: hij stierf in 1882, toen kardinaal Newman er 81 was![19] Hij zou provost van Oriel College worden in 1828 bij de benoeming van Copleston tot bisschop van Llandaff, en Newman zou hem opvolgen als 'vicar of St. Mary's'.

---

[13] Ibid., 200.
[14] Ibid., 201.
[15] Ibidem.
[16] MW 100.
[17] Ibidem.
[18] Archief nr 1 (27 juni 1824).
[19] SG 49.

Hawkins had noch de autoriteit van Copleston noch de vrije, robuuste originaliteit van Whately. Origineel was hij niet; hij was veeleer een man van de traditie, van het scrupuleuze toepassen en urgeren van regels en voorschriften, en dit met grote ernst en overtuiging, maar soms toch zó dat het een beetje belachelijk leek. Er werd verteld dat eens een student uit een hoog raam naar beneden stortte en zich dood te pletter viel op de plaveien van de binnenkoer. Hawkins was toen provost, maar in plaats van onmiddellijk ter plaatse te snellen deed hij eerst zijn 'cap and gown', de tekenen van zijn waardigheid, aan en ging toen pas kijken naar het lichaam van de gevallen student![20] Er was dus iets klein-conservatiefs aan hem, iets puntig-perfectionistisch, dat hem veelal een negatief imago bezorgde, maar in andere gevallen een grote kwaliteit kon zijn. Hawkins was b.v. iemand die zijn woorden wikte en woog, die iets had van een scherpzinnig en voorzichtig filoloog, van een helder denkend en redenerend filosoof en theoloog die, eenmaal tot een verantwoorde conclusie gekomen, ze met grote indrukwekkende kracht kon verkondigen. Newman zelf noemde hem 'een klare en onafhankelijke geest, eerlijk in de discussie en verdraagzaam t.o.v. andermans opvattingen'.[21]

Uit het bewaarde manuscript blijkt overduidelijk dat de jonge diaken met grote zorg deze eerste homilie heeft voorbereid. Reeds het geschrift is sierlijk, goed leesbaar, harmonisch. Hij noteert nauwkeurig zijn bronnen: Patrick voor de Psalmen, zijn vereerde Thomas Scott en een zekere Hall - alle drie degelijke auteurs. Bovenaan prijkt het motto, genomen uit Ps. CIV, vers 23: 'Man goeth forth unto his work and to his labour until the evening' (De mens trekt naar zijn dagtaak uit om hard te werken tot de avond). Het roept de bedenking op van zijn journaal : 'ik draag de verantwoordelijkheid van zielen op mij tot op de dag van mijn dood'. En zouden sommige oratorische kwaliteiten van dit eerste preekproduct niet te danken zijn aan zijn recente bestudering van Cicero? Dat harmonisch uit het motto voortspruitende exordium, die duidelijk aangegeven indeling, die straffe samenhang van de ontwikkelde ideeën, die opklimmen van het lagere (menselijke) naar het hogere (religieuze)en die ten gepaste tijde worden 'gerecapituleerd', die antithetisch gestructureerde peroratie met een evangelicaal 'appeal to the conscience' (beroep op het geweten), eerst van 'diegenen die zich niet inzetten voor dit heilige en hemelse werk', nl. hun heiliging, en vervolgens van 'diegenen die werken aan dit nobelste en beste van alle werken'.[22] - dit alles is zo ciceroniaans in stijl en opbouw dat een verband met het pas geschreven artikel moeilijk te loochenen valt.

En de fijne humanist die Hawkins was zal dit wel geapprecieerd hebben na de 18 pagina's van de preek (duurde ongeveer één uur in de kerk!) aandachtig te hebben gelezen. Wat hem echter minder beviel was de scherpe scheiding die Newman in zijn 'appeal to the conscience' had aangebracht tussen de ware christenen en de anderen. De 'evangelicals' geloofden in de uitverkiezing van de verloste mens zodat deze zeker was van zijn eeuwig heil. De H.Geest gaf hem daar de intieme perceptie van. Door het mensdom liep dus een harde en scherpe lijn: enerzijds de verlosten, anderzijds de onverlosten.

Welnu, Hawkins was het met deze stelling diametraal oneens: volgens hem was er geen duidelijke scheidingslijn te trekken tussen bekeerden en onbekeerden. 'De mensen zijn geen heiligen óf zondaars', zei hij, 'ze zijn niet zo goed als ze zouden moeten zijn, maar beter dan ze zouden kunnen; ze zijn min of meer bekeerd tot God, al naargelang de omstandigheden'. De apostel Paulus, voegde Hawkins er nog aan toe, kende die zwart-wit-indeling ook niet, maar sprak al zijn christenen aan als zijnde 'in Christus', als geheiligd door Hem, als tempels van de H. Geest, ook al wist hij dat schanddaden werden bedreven onder hen.[23]

Newman, die grote gedeelten van de Schrift van buiten kende, kon tegen die geserreerde logica van de vicar eigenlijk niets inbrengen. Ter versterking van zijn bewijsvoering haalde deze er toen nog zijn eigen pastorale ervaring bij. Zijn jarenlange experiëntie als pastor had hem volgens dit getuigenis geleerd dat je de mensen zomaar niet zwart-wit kon indelen in verlosten en onverlosten, in godgevalligen en godvijandigen, in goeden en bozen. Het was allemaal veel complexer: de mensen waren eerder grijs dan zwart of wit, ze hadden hun goede én hun slechte kanten.

Deze conversatie met de geleerde en vereerde pastor van de universiteitskerk is natuurlijk niet de enige geweest tijdens die prachtige zomermaanden in het idyllische Oxford van die jaren. Newman signaleert op 21 juli (na die eerste homilie dus) een nieuw gesprek over die distinctie tussen echte en onechte christenen. 'Jouw naamchristenen', schijnt Hawkins hem toen gezegd te hebben, 'zijn niet degenen die niets doen, maar degenen die niet genoeg doen'. Weer tegen de zwart-wit-indeling dus. En Newman besluit zijn notitie met een kort en oprecht gebed: 'Moge mij licht gegeven worden naarmate ik verder ga'.[24] Hier ligt reeds een kiem klaar voor het latere beroemde gedicht: 'Lead me, kindly Light...'

[20] DwC (44).
[21] Apol 8; AW 76.
[22] Cf. pp. 14-15 van het in V. n. 18 aangehaalde MS.
[23] AW 77.
[24] Ibid., 201.

Deze discussies , zegt hij in zijn autobiografisch 'Memoir' 'hadden een groot ofschoon geleidelijk effect'[25] op zijn geest. Ja, 'groot' inderdaad: zijn 'evangelicalisme' werd erdoor tot wankelen gebracht. Heel deze doctrine berustte eigenlijk vooral op de subjectieve ervaring van de bekering. Je voelde je zondig, je voelde je reddeloos verloren in de duisternis van de wanhoop, je voélde dan Christus die zijn reddende hand uitstak en je verloste, je voélde dan eindelijk de vrede en de vreugde van de Geest, - je voélde je verlost. Alleen: het klopte blijkbaar niet met de Schriftuur noch met de ervaring van Paulus noch met die van een Hawkins nóch - dit moest de jonge diaken ook geleidelijk toegeven - met zijn eigen allerpersoonlijkste ervaring. Zijn bekeringservaring van het 15e jaar opnieuw voor de geest roepend, moést hij wel erkennen dat zijn gevoelens 'not violent' waren geweest, dat zij niet waren geweest zoals bij de 'normale' bekeerlingen, - dat vele 'normale' evangelicalen er trouwens aan getwijfeld hadden 'of hij wel werkelijk bekeerd was geweest'. Hij had zich wel zo uitgedrukt, moest hij bekennen, maar hij 'had zich toen verplicht gevoeld de taal van de boeken te gebruiken'![26]

Hawkins leerde hem toen dat het waarachtige christendom niet berustte op een subjectief gevoel van geweldige innerlijke verandering, maar op iets dat lang niet zo emotioneel en intens was, nl. op de objectieve ritus van de Kerk, het doopsel. Het was het doopsel dat de dopeling tot kind van God maakt en hem of haar opneemt in het rijk van de verlossende genade. Zo leerde het de Schrift, zo leerde het de traditie, zo leerde het het officiële liturgische boek van de Engelse Kerk, het Prayer Book, waarin het gebed te lezen stond:

> Wij zeggen U hartelijk dank, allerbarmhartigste Vader, dat het U heeft behaagd dit kind te doen herboren worden door Uw heilige Geest.

Om zijn duidelijk ontvankelijke collega nog beter dit voor hem nieuwe inzicht te laten assimileren deed Hawkins hem een boek cadeau, 'Apostolical Preaching'[27] geheten, van de hand van Rev. J.B. Sumner (die later aartsbisschop van Canterbury zou worden). Het was de derde editie van 1820 die hij hem schonk, en dit boek bevindt zich nog steeds in de bibliotheek van de oratorianen te Birmingham. Newman moet het zeer aandachtig gelezen hebben, want hier en daar heeft hij potloodaantekeningen aangebracht, - die echter niet alleen van hemzelf zijn, maar ook van broer Francis, waarschuwt hij. Deze lectuur moet voor beiden een dramatisch karakter gehad hebben. John vroeg zich nl. af of hij wel in de Kerk kon blijven als hij aan zijn evangelicalisme niet verzaakte en het herboren-worden door het doopsel bleef loochenen. Op 24 augustus, nauwelijks twee maanden na zijn diakenwijding, schreef hij in zijn dagboek:

> Ik ben altijd traag in het beslissen van een kwestie; gisteravond voelde ik me zo ellendig en gedeprimeerd dat een lichte ruwheid van iemand in mijn nabijheid mij in tranen deed uitbarsten en de gedachte mij zelfs trof dat ik de Kerk moest verlaten.[28]

Misschien was die iemand wel Francis, die kort daarop inderdaad de Kerk van Engeland vaarwel zou zeggen, wat een diepe verwijdering tussen de tot dan toe aan elkaar zo gehechte broers zou teweegbrengen. (Geldelijk bleef John Francis wel steunen, en nog meer steunde hij Charles).

De 'traagheid in het beslissen' bewerkte dat John nog niet zomaar dadelijk een hoogkerkelijke (High Church) anglicaan werd. Dit zal pas het werk zijn van een andere fellow, nl. Froude, die hij tot collega zal krijgen in 1826. En we moeten dan nog één à twee jaar wachten eer de hoogkerkelijke gezindheid werkelijk een dominante plaats gaat innemen in Newmans geest. In die jaren, van '24 tot '27, wordt hij vooral door Hawkins en Whately aangetrokken (Pusey is dan veelal in het buitenland). Het 'liberalisme' van deze heren moet men niet zien als een reeds grondig-sceptisch of agnostisch liberalisme. Zij bleven nog allebei trouw aan de Kerk: Whately zal zelfs aartsbisschop van Dublin worden. Hun 'liberalisme' betekende alleen maar dat zij alle opvattingen, ook theologische, aan een scherp kritisch onderzoek onderwierpen, zoals we Hawkins hebben zien doen met Newman. Als deze dus later zal zeggen dat hij onder invloed van zijn liberaliserende omgeving 'de intellectuele voortreffelijkheid boven de morele begon te stellen'[29] dan moeten we die uitspraak met een korreltje zout nemen. Ze betekent op verre na nog niet dat hij b.v. scepticus of agnost zou geworden zijn.Laten we echter op die 'liberale' periode nog niet vooruitlopen.

[25] Ibid., 77.
[26] Ibid., 172 (26 juli 1826).
[27] Sumner J.B., *Apostolical Preaching*, 1820 ed. 3. Hij zinspeelt op het gebed uit het Prayer Book op pp. 154-5 (cf. GF 151).
[28] AW 202.
[29] Apol 14.

Newman léért van de armen

Van al die innerlijke problemen zagen Newmans arme St. Clement's-parochianen natuurlijk niets. Wat zij zagen was zijn algehele toewijding aan het geestelijke en ook lichamelijke welzijn van zijn volk. Aan Pusey vertrouwde hij eens toe dat het liefste wat hij deed was 'de zieken bezoeken'. Hij catechiseerde de kinderen, en deed dit samen met de dochter van rector Gutch - de mensen sponnen al een romance tussen beiden! Hij hield zich met het koor van de zangers bezig en leerde hun psalmen zingen, maar dit schijnt in mei op ruzie geëindigd te zijn. Zijn preken werden zeer geapprecieerd, vooral door zijn eigen moeder - zij noemde zijn 'sermons' haar 'dear friends' - , en niemand merkte het dat hij nu wat meer over 'gedoopten' en 'zichtbare Kerk' sprak onder invloed van zijn geleerde collega's. Men staat verbaasd over het succes van die Oriel-boekenworm bij die arme en onwetende bevolking van St. Clement's. Hij besloot ze allemaal te bezoeken, het ene gezin na het andere. Na 10 dagen had hij al een derde van zijn parochianen bezocht, minstens 500 man - 50 per dag. Waar was nu de 'intense schuchterheid' van vroeger? Men ziét hem a.h.w. openkomen, open-bloéien. Zijn eigen vader kon nauwelijks geloven dat armen graag door een parochiegeestelijke werden bezocht. Maar zijn oudste bewees dat dit niet waar was. Zij stelden niet alleen zijn bezoek op prijs, maar ook hemzélf. En wat de 'dissenters' betrof, hij probeerde niet ze te winnen voor de officiële Kerk. Hij sprak met sympathie over hun geestelijken. Er was ook een rooms-katholieke kapel en geestelijke in de parochie - een jezuïet, Father Newsham. Newman, dit niet wetende, vroeg hem eens waarom hij niet naar zijn kerk kwam![30]

Het was naar aanleiding van deze pastorale contacten dat hij nu zelf aan den lijve ondervond hoe waar het was wat hij van Hawkins had moeten horen: dat er geen scherpe lijn kon getrokken worden tussen 'bekeerden' en 'onbekeerden'. Zo leerde hij een ziek meisje kennen met haatgevoelens tegen een bepaalde dame, maar uiterlijk zeer vriendelijk jegens de kapelaan. Eens had deze het Sacrament gegeven aan een schilder, genaamd Appleby, maar later vernam hij dat die man zijn vrouw en kinderen in de steek gelaten had. Een andere keer zei een doodzieke rijke boer dat hij niet moest komen, maar later ontbood hij hem toch en vroeg toen vergiffenis over zijn zonden; hij wilde ook het Sacrament ontvangen en toonde daarna een sterkte en dapperheid die zelfs de dokter verbaasde. Iets dergelijks gebeurde met een jonge gehuwde vrouw die de tering had: toen Newman haar bezocht, zei ze dat ze niet geïnteresseerd was, maar de volgende keer was ze dit wel. 'Haar ogen keken mij zó betekenisvol aan', schreef de pastor, 'dat er een rilling door me heen ging die ik niet kan beschrijven, - het was als de poort van de hemel'. De vrouw stierf een half uur later, en 'ze had zo'n goed gesprek met mij gehad', vernam Newman van haar vriendinnen, 'ze was zo blij geweest dat ze alleen was met mij'. Zijn voorlezing uit Sint-Jan en zijn gebeden hadden haar zó getroffen... Waar was de scherpe lijn in dit alles?[31]

Dood van zijn vader

Op een dag in september wordt Newman bij een ander ziekbed geroepen, ditmaal dat van zijn eigen vader. Sedert zijn geldelijk debacle van 8 jaar geleden is de man er steeds meer en meer op achteruitgegaan. En nu is het eindpunt bereikt. John moet dringend overkomen. Gelukkig herkent de zieke hem nog. 'God zegene je, John!' zegt hij. En hij vraagt hem het 53e boek van Jesaja voor te lezen,[32] dezelfde man die wel eens zei: 'De duivel moet zijn bekomste hebben!' Na een paar dagen sterft hij, de 29e september, nog geen 60 jaar oud. Zijn zoon gaat voor bij de uitvaart, maar de preek is niet bewaard gebleven. Wel hetgeen hij schreef in zijn dagboek s.d. 3 oktober:

> Wat wij vreesden dat zou gebeuren, is gebeurd. Is het mogelijk? O mijn vader, waar bent u nu? Zondagmorgen kwam ik te Londen aan. Hij herkende mij, trachtte zijn hand uit te steken en zei: 'God zegene je!' Tegen de avond aan, maandag, sprak hij zijn laatste woorden. Zijn geest scheen heel vredig te zijn. maar hij kon slechts articuleren: 'God zegene je, dank mijn God, dank mijn God!' en ten slotte 'mijn beste'. Dr. C. kwam de woensdag, en zei dat hij stervende was: wellicht zou hij nog 12u leven. Tegen de avond aan baden we samen en bevalen zijn ziel aan God aan. Een tijdje reeds dacht hij dat zijn einde nabij was. Eens op de rivier had hij aan mijn moeder gezegd: 'Ik zal geen andere zomer meer zien'. De donderdag zag hij er zo schoon uit: er lag zo'n kalmte, zachtheid, harmonie en majesteit op zijn gelaat. Kan iemand een materialist zijn als hij een dood lichaam ziet? Ik had er voordien nog nooit een gezien.[33]

Na de uitvaart op woensdag 6 oktober noteerde hij nog:

> De laatste droeve plichten vervuld tegenover mijn vader. Wanneer ik sterf, zal ik dan door mijn kinderen gevolgd

[30] MW 100-1; cf. ook GF 148-153.
[31] MT I, 52-54.
[32] AW 202-3.
[33] Ibidem.

> worden op weg naar het graf? Mijn moeder heeft mij eens op een dag gezegd dat zij nog hoopte te leven tot ik getrouwd zou zijn, maar ik denk dat ik zal sterven ofwel binnen de muren van een college ofwel als zendeling in een vreemd land. Eender waar - als ik maar sterf in Christus.[34]

Hier komt nog even de celibaatgedachte ter sprake, maar het ongehuwd-leven schijnt nog altijd geen vast voornemen te zijn (cf. 'ik denk'). Dat zal het pas worden onder invloed van Froude, 5 jaar later. Wellicht hangt zijn celibaatsidee ook samen met een mogelijk missionarisideaal. Maar hij denkt éérst nog aan een leven 'binnen de muren van een college'. Missionaris-zijn in de opvoeding van de jeugd - zo zal later nog duidelijker blijken - stond voor hem gelijk met het missionaris-zijn in een vreemd land, en was zulk een hoge taak dat zij op zichzelf een leven-in-celibaat rechtvaardigde. Jeugdopvoeding was in zijn ogen een eminent pastorale taak, waarbij hij de volledige integratie vooropstelde van enerzijds het intellectuele en anderzijds het morele en religieuze.

Het is dikwijls ná de dood van een dierbaar wezen dat de eigen ondankbaarheid tegenover zoveel liefde pas echt wordt beseft. Op zijn verjaardag, 21 februari, van '26 realiseert de zoon zich pas ten volle zijn grote verzuim tegenover zijn vader:

> ... soms is met grote bitterheid de gedachte in mij opgekomen dat ik de beproevingen van mijn dierbare vader veel had kunnen verzachten door hem allerlei vriendelijke attenties te betuigen die ik verwaarloosd heb. Ik was koud, stijf, gereserveerd. Ik weet dat ik hem erg gekwetst heb. Toen... hij mij zei dat het hem pijn deed dat..., zei ik nauwelijks een woord. Waarom had ik hem niet kunnen zeggen hoeveel ik aan hem verschuldigd was, hoe goed het van hem was geweest dat hij mij naar Oxford had gestuurd, enz. enz. Maar het is nu voorbij, onherroepelijk. O had ik nog maar een ogenblik om hem vergiffenis te vragen...[35]

Opmerkelijk is, in verband met deze laatste zin, dat hij de zondag daarop, 10 oktober, in de St. Clement's-kerk preekt over de verloren zoon, over de barmhartigheid van God in het vergeven van de zonden. Een opvallend positieve preek, zoals je dat van de evangelicalen eigenlijk niet gewoon bent. In zijn peroratie zinspeelt hij op de dag van het Oordeel, maar, zegt hij, 'ik zou u liever willen overtuigen met de liefde dan met de vrees', en hij vraagt hen te bidden tot de Geest: 'u zult verstomd staan over uzelf,. heel uw gevoelsleven zal een verandering ondergaan, en de dienst van God zal u uiteindelijk een genot zijn'.[36]

Systematische prediking

Deze preek lijkt een uitschieter te zijn, want juist vóór de ziekte en dood van zijn vader, tijdens de zondagsdienst van 12 september, had de nieuwe kapelaan vol jonge evangelisatiegeestdrift zijn gemeente aangekondigd dat hij een verandering zou aanbrengen in zijn prediking. Uit een dagboeknotitie van zondag 15 augustus blijkt dat toen reeds 'twee preken per week zeer uitputtend (very exhausting)' waren. Dit was nog maar de derde week, en 'hij liep al helemaal droog' (I am already running dry).[37] Reeds voor zijn preek n° 5 over het gebed had hij ruim beroep moeten doen op een 'Essay' van Thomas Scott 'On Prayer'. Het gebed, leerde Scott daarin, veronderstelt vier dingen: afhankelijkheid, nood, verlangen, verwachting. Newman veranderde slechts de volgorde: nood, verlangen, afhankelijkheid, verwachting! Misschien had hij te veel werk met het bezoeken van zijn parochianen en met al zijn andere taken. Hij klaagt ook over de godsdienstige onwetendheid van de mensen. Men ziet hem zoeken naar een samenhangende, goed gefundeerde, over vele weken gespreide onderrichting over de fundamenten van het geloof - iets wat voor hem als intellectueel ook veel boeiender zou zijn om uit te denken en te systematiseren. Men voelt in hem een behoefte aan frisheid, creativiteit en doelmatigheid. En hij wil van zijn toehoorders en toehoorsters ook apostelen maken: als hun vragen over het geloof worden gesteld, moeten zij kunnen antwoorden.[38]

In de ongepubliceerde preek n° 17 (12 september 1824) kondigt hij al een eerste cyclus aan volgens de nieuwe methode. Ondanks de stille revolutie die er in zijn geest plaatsgrijpt en hem meer en meer van het evangelicalisme verwijdert, is het evangelicale schema nog zeer goed merkbaar: hij zal eerst over de fundamentele leer van de ene, levende God handelen, daarna over diens Wet, dan over het kwaad van de zonde, vervolgens over de verlossing van de wereld door Christus, ten slotte over de verkwikking van de H. Geest en de heiliging van onze ziel door diezelfde Geest. En hij gaat direct beginnen over God. Als tekst kiest hij: 'Hoor, o Israël: de Heer onze God is één Heer'. Een mooie tekst, met daarna (altijd bij hem) de precieze aankondiging van het thema en van de indeling, - de

[34] AW 203.
[35] Ibid., 208.
[36] Sermon Nr 26 (ongepubl.).
[37] AW 201
[38] Allusie op I Petr. 3,15.

klassieke 'propositio' en 'divisio'. Deze 'divisio' is allereenvoudigst: 1. Er is een God. 2. Er is maar één God. Dadelijk daarop volgt een boeiende voorbemerking (deze geleerde scholar vergeet nooit dat hij voor heel gewone mensen spreekt): reeds met de natuurlijke rede kun je tot God komen, maar het is heel moeilijk, - in de oudheid zijn er maar 2 of 3 mensen geweest die dat konden. Daarom zegt hij - en hier voel je nog de calvinist voor wie er een scherpe scheiding bestaat tussen natuur en bovennatuur, rede en Schriftuur - dat hij 'alle subtiele argumenten zal afwijzen en zich zal beperken tot de Schrift'. Hij wil 'niet kruipen in het schemerlicht van filosofische gissingen'. Helaas, de rest ontbreekt, maar de bedoeling is al wel duidelijk.

En met vaste doelgerichtheid, die echter de spontane overgang van thema naar thema niet uitsluit, zien we hem zo voortgaan, ondertussen ook zoveel mogelijk aansluitend bij de liturgie van het kerkelijk jaar. Christus' verlossend lijden wordt b.v. in de passietijd behandeld, zijn opstanding met Pasen en daarna de mededeling van de H. Geest en de heiliging van de ziel.[39] Merkwaardig dat heel die vernieuwing reeds gebeurt 10 jaar vóór het begin van de Oxfordbeweging, en merkwaardig ook dat het doopsel nu toch in deze eerste preken een grotere rol krijgt toebedeeld en hij daarbij steunt op de liturgische 'baptismal service' van de Kerk. Hier verwijdert hij zich dus meer en meer van zijn evangelicaal verleden.

Nadat Newman dus in mei '25 een vrij goed samenhangend geheel heeft afgesloten, kondigt hij een nieuwe 'cluster' van preken aan die nu niet meer handelen over de objectieve fundamenten van het geloof, maar over 'de manier waarop ieder van ons een persoonlijk en actueel aandeel kan krijgen in de weldaden van de religie', - dit is dus het subjectieve element -, en dit gebeurt door het geloof (faith).[40] Hierover schijnt hij gehandeld te hebben van mei tot eind augustus. Dan wordt een nieuwe cyclus in het vooruitzicht gesteld die het christelijk geloof meer historisch gaat behandelen. De predikant zal in die preken ook het vóórchristelijke geloven bespreken. En inderdaad, op 18 september krijgen we een uiteenzetting over 'de staat van de heidense wereld die het bewijs levert dat er een nood is aan openbaring' (in deze 'sermon' citeert hij zelfs Aristoteles als zijnde 'a perfectly good and great man',[41] - toch wel iets wat men zelden zal vinden in de evangelicale preekbundels). In januari 1826 zien we hem dan een aantal preken beginnen over het jodendom, historisch gezien in functie van het christendom. Maar dan moet hij eindigen: hij is benoemd tot tutor van Oriel College. Op 23 april houdt hij zijn 'farewell sermon' in de St. Clement's waarin hij tot een soort algemene conclusie komt over de joodse godsdienst in vergelijking met de christelijke.[42] Tot in de laatste preek houdt hij dus aan zijn schema vast!

In de St. Clement's-parochie is Newman dus 2 jaren min 2 maanden werkzaam geweest: het was zijn eerste nog bescheiden activiteit als pastor in de anglicaanse Kerk, maar reeds vinden we in die eerste pretentieloze preekjes veel kiemen ván en aanzetten tót de thema's die hem later bekend zullen maken. Zo legt hij b.v. aan zijn heel simpele mensen uit dat zij niet geleerd moeten zijn in de 'evidences (as they are called) of religion', in de zogenaamde bewijzen voor de waarheid van hun godsdienst, om met gerust hart te geloven. Veel belangrijker, predikt hij, is het involgen van het geweten, 'het getuigenis van een heilig leven' om ook verstandelijk de waarheid van de godsdienst in te zien. De concrete beleving is m.a.w. belangrijker voor de zekerheid dan een louter notionele kennis: dit grondthema van de 'Grammar of Assent' van 1870 vinden we al embryonaal verwoord in Sermon N° 67 van maart 1825. Elders spreekt hij over de trage werking van God in de schepping, in de natuur dus, maar ook in de bovennatuurlijke openbaring. Niet alleen de schepping, maar ook de revelatie is een levend iets dat zich traag manifesteert: - een idee van Sermon N° 104 (11 september 1825) die later breedvoerig zal worden uitgewerkt in de 'Essay of Development' van 1845. Zelfs is er een Sermon te vinden over opvoeding die al in kiem bepaalde gedachten van de 'Idea of a University' (1852) aanduidt.[43] En in de tutor-rel van 1830 zal b.v. de volgende idee uit de preek een van de centrale inspiratiekernen zijn van Newmans optreden:

> We moeten de jeugdigen afzonderlijk bewerken; we moeten ze elk apart leren kennen; we moeten ons tot hen bijna één na één richten...[44]

Dit was trouwens ook de grondreden waarom hij zich met enkele vrienden en collega's tegen de provost zelf zal keren.

Door al dat pastorale werk heen bléef Newman broeden over het intellectuele fundament van zijn evangelicalisme. Zijn geest was nu eenmaal zo gemaakt dat hij niet tot rust kon komen als hij niet doorgedrongen was tot de 'idea', tot de diepere logische grond, de 'eerste principes' van een denkinhoud. Aanvang 1826 begon hij

[39] Cf. Sermon Nr 73 (8 mei 1825), p. 2, waarin hij recapituleert.
[40] Sermon Nr 103 (4 sept. 1825), pp. 1-2, waarin hij weer recapituleert. Aankondiging van de historische behandeling op pp. 13-14 van deze preek.
[41] In Sermon Nr 106.
[42] Sermon Nr 150.
[43] Sermon Nr 128 'on some popular mistakes as to the object of education'.
[44] In het manuscript p. 10.

ernstig te twijfelen aan verscheidene geloofspunten die hij van Thomas Scott had geleerd en die hij in de Schriftuur niet terugvond, b.v. de uitverkiezing en predestinatie of voorbestemming van het individu door God. Hoger zagen we dat hij meer en meer in objectieve richting ging evolueren, van subjectief bekeringsgevoel naar objectief geloof in een doopsel dat een 'nieuwe geboorte' inluidde. Hij dacht na over het eeuwenoude gebruik van de kinderdoop en hij twijfelde meer en meer aan het voor de evangelicalen noodzakelijke plotselinge karakter van de bekering. Dit laatste was volgens hem niet de normale manier van Gods handelen, die veeleer gekenmerkt werd door geleidelijkheid, trage vooruitgang en respect voor de langzame groei van de mens. Deze gedachte-evolutie zal bij hem nog blijven voortduren tot aan zijn anglicaanse priesterwijding in mei.[45]

Van Hawkins leerde hij in die jaren nog iets anders dat ook zijn wending naar het objectieve toe zal bevorderen. Hierover schrijft hij in de Apologia:

> Er is nog een principe dat mij door dr. Hawkins werd ingeprent en dat meer direct verband houdt met het katholicisme dan alwat ik tot hiertoe vermeld heb, - en dat is de leer van de Traditie. Tijdens mijn studentenjaren hoorde ik in de universiteitskerk zijn beroemde preek over dit thema... Hij poneerde de stelling... dat de tekst van de Schriftuur nooit bedoeld was ter verkondiging van een doctrine, maar alleen ten bewijze ervan, en dat wij, om de doctrine te kennen, ons moeten wenden tot de formulieren van de Kerk ... Volgens zijn opvatting moet de zoeker, als hij uit die formulieren de doctrines van het christendom heeft leren kennen, ze verifiëren in de Heilige Schrift. Deze opvatting ... opende voor mij een brede gedachtewereld. Ook dr. Whately was ze toegedaan. Een van de gevolgen ervan was dat zij de wortel van het principe aantastte waarop de Bible Society berustte. Ik behoorde tot haar Oxfordse afdeling; het werd nu maar een kwestie van tijd om mijn naam te laten schrappen uit de inschrijverslijst, maar ik deed dit niet direct.[46]

Vice-principaal van Alban Hall

Intussen werd de werkdruk op Newmans jonge schouders steeds groter. Wij spraken al over zijn bedeltocht voor de nieuwe kerk, maar op zijn kwaliteiten als financieel beheerder werd ook een beroep gedaan in Oriel College waar hij in oktober 1824 'Junior Treasurer' werd. In februari daaropvolgend stichtte hij een zondagsschool in de parochie waar eveneens moest voor gebedeld worden: van Pusey kreeg hij een kachel. Sir Robert Peel, die de universiteit vertegenwoordigde in het parlement, schonk hem £100 voor zijn kerk.[47] Bovendien moest hij na de dood van vader ook zijn familie onderhouden. Ook hier wist hij de zaken rond te krijgen. Zijn moeder had een blind vertrouwen in hem en placht steeds te herhalen: 'John will manage!'.[48] Francis kon verder studeren; Charles, die het al te religieuze klimaat van zijn familie niet meer kon verdragen en direct na de dood van de vader weggegaan was, kon hij een betrekking bezorgen op de Bank of England waar Bowdens vader directeur van was; de meisjes, zoals we reeds vermeldden, voedde hijzelf op tot fijne gecultiveerde jonge dames: Harriett las Tasso, Jemima was een wiskundig wonder, en uit de brieven van Mary gutste de levendige fantasie van een natuurtalent!

En nóg meer werk wordt van hem gevraagd. Op 25 maart 1825 doet Whately, pas benoemd tot principaal van Alban Hall, hem het aanbod te fungeren als zijn vice-principaal. Alban Hall was gesticht in de 15e eeuw en behoorde tot een van de kleinste 'pedagogieën' van Oxford; in 1882 zou het geïntegreerd worden in het veel oudere Merton College (gesticht in 1264!). Er logeerden slechts een 12-tal eerstejaars, maar... ze hadden geen goede naam. Meestal waren het studenten die te lui of te liederlijk waren, en doorgeschoven werden naar dit onooglijke Hall-tje waar ze weinig kwaad konden op het geheel... Toch aanvaardde Newman Whately's charmante aanbod reeds de volgende dag. In zijn journaal schreef hij:

> Ik heb steeds gedacht dat mijn taak eerder lag in een college-opdracht dan in een parochiële dienst. Naar dit principe heb ik gehandeld.[49]

Elke mens had zijn charisma, dacht hij, en opvoeden was het zijne. Maar hij beschouwde dit opvoeden dan ook als een morele en religieuze aangelegenheid, zoals de oude Statuten van de Oxfordse universiteit het trouwens voorhielden. Hoger zagen we dat hij die opvoedingstaak even hoog stelde als het missionarisideaal. Een bijkomende reden om Whately's aanbod te aanvaarden zal ook wel geweest zijn dat dit vice-principalaat hem £50 méér opbracht wat hem in de gegeven omstandigheden heel goed uitkwam.[50]

---

[45] In zijn journaal is hij nog volop aan het zoeken vóór mei: cf. 24 aug. '24 (AW 202), 16 dec. '24 (AW 203), 13 jan. '25 (ibidem).
[46] Apol 9-10.
[47] SG 55.
[48] MT I, 56.
[49] AW 205.
[50] GF 157.

Principaal Whately, zelf nochtans geen voorbeeldig tuchtvol professor - hij gaf les liggend op een sofa, met één been over de achterkant ervan! - nam het koene besluit om, samen met Newman, het nijpende probleem van de luiheid en tuchteloosheid van de Hall-kereltjes eens grondig aan te pakken. Dit karwei viel natuurlijk vooral de 'vice' ten deel, en tot verbazing van de lezer of lezeres die hem als kind zo intens schuchter heeft leren kennen, wist deze verlegen maar gedisciplineerde 'surveillant' van 24 jaar die nauwelijks 5 jaar jongere studentjes tot zulk een graad van 'law and order' op te voeren dat zijn opvolger die de reputatie van het 'huis' kende, er verwonderd over stond. De intellectueel, de vrome 'evangelical', kon blijkbaar ook orde houden. En wat hij evenééns kon was de belabberde financiële toestand van dat kleine pedagogietje weer in het reine brengen, al kostte hem dit maandenlang werken. In de praktijk was Newman, zoals hijzelf zegt, 'decaan, tutor, econoom, alles - en zelfs principaal in Whately's afwezigheid.[51] En als Whately aanwezig was, diende zijn assistent hem te helpen bij het redigeren van zijn 'Elements of Logic'.[52]

Moeder Newman was in de wolken over haar oudste, en in een brief aan Harriett schreef ze, half ernstig, half grappig 'dat ze voortaan John wel moest behandelen met het respect dat een echte 'Don' toekwam'. Zij is ervan overtuigd dat zijn succes hem niet naar het hoofd zal stijgen, zij heeft vertrouwen in zijn geestelijke weerbaarheid. En dan, die preken van hem die haar wekelijks worden toegestuurd: zij leest en hérleest ze: 'Ik verzeker je dat je homilieën mij een reële troost en genoegen zijn... Het is een grote gave, my dear, om zo'n helder inzicht te hebben in de waarheden van het geloof, en een nog grotere gave is het deze kennis aan anderen te kunnen meedelen'.[53] Zijn faam als predikant drong zelfs door tot de vice-kanselier die hem vroeg om eens op een zondag een 'Sermon' in de St. Mary's te komen houden voor de gehele universiteit. Newman weigerde echter beleefd met het excuus dat hij nog maar een diaken was.

Priesterwijding in afwezigheid van Charles

Dit zou echter niet lang meer duren. Op Pinksterzondag 29 mei 1825 werd hij tot priester gewijd van de anglicaanse Kerk. Reeds vóór die wijding had hij innerlijk de ommekeer voltrokken van het subjectieve naar het objectieve waarover we hierboven spraken. Zichtbare Kerk, apostolische traditie, sacramenten: diepe studie, lectuur, gesprekken en gebed hadden hem ervan overtuigd dat dit realiteiten waren waar hij vroeger te weinig belang aan had gehecht. Zijn sacramentele wijding noemt hij nu een 'divine Ordination', 'met iets als een goede geur (fragrance) in zich'. Juist twee dagen geleden was trouwens zijn grootmoeder, 92 jaar, begraven, 'mijn vroegste weldoenster, en hoe ze mij beminde!' De vrome vrouw had met zo'n verlangen uitgezien naar deze heuglijke wijdingsdag. Kortom, een dag vol van slechts zachte emoties, zo heel anders dan de dag van zijn diakenwijding. Hoe dramatisch had hij deze beleefd: een wijding 'voor eeuwig', hem beladende met 'een verantwoordelijkheid voor de zielen tot op de dag van zijn dood'! Nu was alles hemels, doordrongen van 'fragrance', een soort subtiel parfum! Ook t.o.v. zijn medewijdelingen was zijn houding anders. Bij zijn diakenwijding achtte hij een 'bekering' het voornaamste om iemand een echt christen te kunnen noemen, zodat hij niet wist of al zijn medekandidaten wel waarachtige gelovigen waren; maar nu ziet hij in al zijn medewijdelingen 'iets geestelijks', een objectieve genade.[54] De subjectieve emotionaliteit wijkt meer en meer voor een serene objectieve visie.

Newmans moeder en zusters mochten de zomervakantie in de nabijheid van hun zoon en broer doorbrengen: Whately had hun zijn kamers in Alban Hall ter beschikking gesteld. Zij waren aanwezig in de St. Clement's-kerk toen John daar op 7 augustus voor de eerste keer 'Holy Communion' uitreikte. Het was die dag ook dat Jemima en Mary voor het eerst die communie ontvingen. 'O how I love them!' schreef Newman in zijn dagboek. 'Ik hou zoveel van hen dat ik niet anders kan doen dan denken dat Gij, Heer, ofwel hén van mij zult wegnemen ofwel ik op hen gesteld ben. It is a shocking thought'.[55] Iets meer dan twee jaar later zal Mary, juist zijn lievelingszuster, van hem worden weggenomen...

Er was dus nog wel een zekere deugddoende harmonie in het gezin, maar toch niet meer zoals vroeger. Johns verwijdering van het evangelicalisme verwijderde hem terzelfder tijd ook van zijn broer Francis, die vond dat de andere nu naar Rome overhelde. John zond hem eens een Madonna van Correggio om zijn kamer te versieren, maar Francis stuurde ze prompt terug.[56]

En met Charles liep het helemaal verkeerd. Zoals reeds gezegd, verliet hij dadelijk na de dood van de vader het ouderlijk huis en kondigde hij zijn familie aan dat hij zich bekeerd had tot het antireligieuze socialisme van Robert

[51] LD I, 308.
[52] GF 158.
[53] MW 111; 110.
[54] AW 205-6.
[55] AW 207.
[56] MT I, 60.

Owen, die volgens Charles op gebied van actie 'Sint-Paulus totaal verpletterde'. Er volgde een correspondentie tussen hem en John waarin deze voor het eerst te maken had met het 19e-eeuwse ongeloof - een vreselijk visioen dat uit zijn geest niet meer zou verdwijnen. Bij Charles leerde hij concreet, wat hij in zijn denken over geloof en ongeloof reeds vermoedde, dat ongeloof veel meer te maken heeft met een bepaalde z.i. deficiënte mentale en morele dispositie dan met strikt rationele bewijzen. De familie twijfelde soms aan Charles' geestesgezondheid. In ieder geval was het zo dat hij, financieel gezien, niet voor zichzelf kon zorgen. Hoger werd reeds gezegd dat het door Johns bemiddeling was dat hij een baan kon verkrijgen in de Bank van Engeland. Maar in plaats van dankbaar te zijn, bleef hij zijn familie, en dan nog wel John in het bijzonder, achtervolgen en was hij ook in de Bank zo onhebbelijk tegenover zijn superieuren dat hij in 1832 ontslag moest nemen. Hij kon toen beschikken over zijn erfenis van £1000, die echter gauw verzwonden was. Een baantje als schoolportier te Herstmonceux (Sussex) werd hem toen bezorgd, maar hij beet er een leerling en maakte ruzie met de directeur. (Als Owensocialist had hij vérgaande ideeën over de gelijkheid van alle mensen). Hij ging dan samenleven met een vrouw, die hem uiteindelijk opsloot om over zijn geld te kunnen beschikken dat volledig in drank opging. Na nog enkele tijdelijke jobs in het schoolwezen kwam hij in 1842 te Bonn in Duitsland terecht. Heel die tijd bleef hij financieel afhankelijk van John en Francis: beide broers hebben een groot deel van hun inkomen besteed aan het onderhouden van die uiterst excentrieke en ondankbare bloedverwant. Op de duur gaf Charles zijn geestesziekte toe, maar 'alle Newmans waren gek', beweerde hij, 'alleen was Francis nog gekker dan John Henry'. Toch wist deze laatste nog enkele goede hoedanigheden te onderstrepen van die eens met hem zo nauw verbonden broer: zijn kennis van Frans en Duits (die bij John zeer gebrekkig was!), zijn filosofische scherpzinnigheid, en ook wel enkele morele deugden. Maar hij moet wel, in die tijd toen het Godsgeloof in Engeland nog vrij algemeen was verspreid, tot de conclusie gekomen zijn dat een leven zonder godsdienst tot allerlei psychische, morele en zelfs materiële ellende moést leiden. Atheïsme werd voor hem verre van een vrijblijvende intellectuele ideologie.[57]

Butler en Apollonius van Tyana

In september nam Newman dan toch eindelijk wat vakantie op het eiland Wight. Hij deed dit samen met zijn ouwe Trinity-vriend, John William Bowden. Aan de viool kon hij eindelijk eens de romantische tonen van zijn geliefde meesters ontlokken, en samen reden en roeiden de beide vrienden naar hartelust. 'De schoonheid van water en land', schreef hij Harriett, 'doet mij het alleen maar betreuren dat er in onze taal niet méér adjectieven voorhanden zijn die bewondering uitdrukken'.[58]

Toch kon hij het niet laten om, tussen twee excursies of muzieksessies in; serieuze boeken te lezen en een paar artikelen te schrijven voor de 'Encyclopaedia Metropolitana'. Het boek waarin hij zich sedert juni 1825 verdiepte was Butlers 'Analogy of Religion Natural and Revealed' dat, ofschoon al 90 jaar oud, een zeer grote invloed op Newman zou uitoefenen. Butler schreef dit boek in 1736 en werd twee jaar later bisschop. Hij wilde de deïsten van zijn tijd, die de openbaring maar aanvaardden voorzover zij met de rede overeenstemde, op hun eigen terrein verslaan. Zijn apologetica is dus ook sterk rationeel gekleurd; men kan zijn methode met recht een rationeel supernaturalisme noemen. De titel van zijn boek, 'Analogy', komt hier vandaan dat er volgens hem een analogie, een gelijkenis, bestaat tussen Gods mysterieuze manier van werken in de openbaring en die in zijn schepping. In de natuur zijn even mysterieuze zaken als in de openbaring: wie tegen de ene geen bezwaar heeft, mag ook de andere niet verwerpen. Zo kun je dus, mét je natuurlijke rede, de mysteries van het geloof aanvaarden. Welk mysterie is b.v. niet het dromen, of de eenheid van ziel en lichaam? Wel, in de bovennatuur zijn er ook dergelijke geheimen, zoals b.v. de Drie-eenheid.[59] Dit analogieargument gebruikt Newman nogal eens in zijn preken. Butler werd in Oxford ijverig bestudeerd; elke Oxfordman was er in de 19e eeuw diep door getekend. Premier Gladstone noemde in 1865 Butler één van zijn 4 'doctores', de 3 anderen zijnde Aristoteles, Augustinus en Dante.[60]

Ook in Newmans visie die iets poëtisch heeft, is de invloed van Butler bespeurbaar:[61] iets van het mysterie van de onzichtbare God weerspiegelt zich in de natuur, en zo kunnen brood en water werktuigen zijn van goddelijke beïnvloeding. Men herinnere zich zijn aanvoelen, reeds als kind, dat de stoffelijke fenomenen niet helemaal reëel waren. Butlers boek, zo aangepast aan zijn zoekende geest, moet voor hem een geweldige verrijking geweest zijn. De lectuur ervan, begonnen in juni 1825,[62] heeft verscheidene maanden geduurd.

[57] SG 55-57.
[58] GF 138.
[59] PS IV, 288-291; 283-285.
[60] Vaiss 165.
[61] SG 57.
[62] MW 101.

De toekomstige bisschop poneerde in zijn 'Analogy' ook een principe dat Newman, zoekend naar zekerheid, overnam: 'Waarschijnlijkheid is de gids van het leven'.[63] Deze spreuk is hem dikwijls kwalijk genomen alsof hij van mening zou geweest zijn dat de mens niet tot zekerheid kan komen. Als men hem echter goed leest, is 'probability', en vooral vele in dezelfde richting wijzende 'probabilities', factor van praktische of morele zekerheid. Ze leiden een rechter, een staatsman, een dokter tot een intieme zekerheid die dan principe wordt van verantwoord handelen. En, wat al geldt voor de dingen van het dagelijkse leven, waarom zou dit ook niet opgaan voor het leven van het geloof? Butler zegt b.v.: 'Bij elkaar gevoegde waarschijnlijkheden vermeerderen niet alleen de bewijskracht, maar vermenigvuldigen haar'.[64] Newman zal deze bewijskracht vergelijken met een aantal op zichzelf dunne en niet erg sterke ijzerdraden die echter, samengevoegd en verweven, een zeer sterke kabel produceren.

Verder stammen uit die tijd ook een paar artikelen voor de Encyclopaedia Metropolitana. Eén was een Essay on Miracles[65] dat , hoewel zijn auteur de Schotse sceptische filosoof David Hume aandachtig las, toch de schriftuurlijke mirakelen aanvaardde. De niet-schriftuurlijke verwierp Newman als zijnde onbetrouwbaar. Dit was de standaardopvatting van de toenmalige anglicaanse theologie. Hoezeer ook Newman in dat jaar 1825 onder de invloed van de Noëtics stond, toch bleef hij zijn geloof in de mirakelen van de Schrift bewaren. Voor wat de andere betreft, zou hij later nuanceren: 'zij moesten bekeken worden volgens hun grotere of minder grote waarschijnlijkheid'. In die zin schreef hij erover in 1842.

Zijn Apollonius of Tyana[66] werkte hij af in de wintermaanden van 1825. Op zijn verjaardag in dit jaar zegt hij dat het bijna klaar is. Deze Apollonius was een heidense filosoof uit Klein-Azië die miraculeuze krachten scheen te bezitten en een wijsgerige school stichtte te Efeze rond de tijd dat de H. Paulus daar ook verbleef. Zijn mirakelen werden wel eens aangewend als antichristelijk argument in de controverse tussen christenen en heidenen. De sceptische Gibbon vroeg zich af of hij 'een wijze was, een bedrieger of een fanaticus'. Newman, na een pijnlijk-nauwgezet onderzoek waarvoor hij meer dan 40 boeken uit de college bibliotheek naar het Wight eiland had meegenomen, was niet zo aarzelend en noemde hem in een brief aan Harriett 'een listige ouwe schurk' (a crafty old knave)![67] Hij had wel tien dagen nodig om al zijn referenties te verifiëren. Een bewijs dat hij ook een artikel over een ondergeschikt onderwerp met de grootste zorg en accuratesse behandelde. Daarnaast had hij dus nog zijn parochiewerk, zijn huisbezoek, zijn zondagsschool, zijn twee preken van drie kwartier per week, zijn moeilijkheden met het zangkoor, en op academisch niveau zijn College- en Hall activiteiten plus, last not least, zijn zorg voor zijn familie! Om zijn moeder gerust te stellen schreef hij haar wel, in november '25 dat hij 'parochie, Hall, College en Encyclopaedia in perfecte harmonie kon combineren', maar in januari daaropvolgend begon hij last te krijgen van een chronische indigestie, gevolg van overspanning, en onder dit euvel zou hij nu en dan gedurende heel zijn verder leven gebukt gaan. Koude waterbaden schijnen hem, althans in die twintiger jaren, erg geholpen te hebben.[68]

Ondanks al dat werk wilde hij toch nog ingaan op een nieuw voorstel van de Encyclopaedia-uitgever om een artikel te schrijven over de kerkvaders van de tweede eeuw. Newman stelde echter als voorwaarde dat hij ook over de Vaders van de derde eeuw zou mogen handelen en dat hij twee jaar de tijd zou krijgen om dit artikel voor te bereiden. De uitgever weigerde echter.[69] Maar het is duidelijk dat Newman zich toen reeds intuïtief zeer sterk aangetrokken voelde tot die drie eerste eeuwen van het christendom die hij later in de Apologia zijn 'beau idéal' zou noemen.

'Beau idéal', maar intussen had hij over de Vaders toch ééns nogal lichtzinnig gesproken, wellicht onder invloed van de Noëtics met wie hij dagelijks omging. Whately karakteriseerde ze ééns nogal smalend als 'zekere oude theologen' (certain old divines). Opvallend is ook in die jaren '25-'26 dat Newmans dagboek nu veel dorder en droger wordt, en ook kariger. De 'searchings of heart' blijven achterwege. De bijbellezing wordt nogal eens overgeslagen. Zijn geestelijke oefeningen eveneens. Soms voelt hij de neiging om het lange kerkelijke morgengebed maar te laten vallen. Het werk begint het gebed te verdringen.[70] Tot onze verbazing zien wij dat hij op de dag van zijn priesterwijding nog een dode begraaft en de 'kerkgang' van enkele moeders begeleidt. Een eigenaardige feestdag! We horen ook niet van enige voorafgaandelijke bezinning of retraite.[71] Pusey, die een tegenwicht had kunnen vormen, is weer afwezig, - naar Duitsland gezonden door Lloyd om zijn wetenschappelijke studies te vervolledigen. Het tegenwicht van de vurig-evangelicale Francis begint nu ook te ontbreken. De mysteries van het geloof begint hij meer en meer als 'problemen' te benaderen, koud-intellectualistisch (daarom nog niet sceptisch), zonder veel aandacht voor hun vroomheidvoedende waarde. Hij bekritiseert soms zelfs het Credo

[63] Apol 10.
[64] Dev Ch. III, Sect. l, nr 9.
[65] *Two Essays on Miracles*, (1870), 1.'Of Scripture' (Essay written tor the Encyclopaedia Metropolitana, 1825).
[66] HS II, 305-331.
[67] GF 156.
[68] Zelfs op de koudste dag van de winter: cf. GF 155.
[69] LD I, 276.
[70] AW 206; 210.
[71] Z 52-53.

van Athanasius, door de Established Church of England als haar officiële geloofsbelijdenis aanvaard. Hij verklaart in de Apologia over die tijd: 'Ik begon de verstandelijke voortreffelijkheid boven de morele te verkiezen'.[72]

Een lichte daling dus van de geestelijke koers, maar ondertussen grijpen er in de diepte woelingen en verschuivingen plaats die hem resoluut zullen drijven in een meer opwaartse richting.

[72] Apol 14.

Hoofdstuk 7 Tutor van Oriel College

Pastorale opvatting van het tutoraat

Het nieuwe jaar 1826 was nog maar enkele dagen oud of er kwam een plaats vrij in het tutoraat van Oriel College. Professor Lloyd had de opdracht gekregen om een tutor te zoeken, ouder dan 25, voor prins George van Cumberland die later keurvorst van Hannover zou worden. Lloyd had eerst aan Newman gedacht, maar die was nog te jong. Het werd dan Jelf, en aan Newman werd diens tutoraat aangeboden dat hij aanvaardde op 20 januari. Hij zou na Pasen beginnen naast de andere tutors Tyler, Hawkins en Dornford.

Dit was nu de kans van zijn leven: te mogen wonen en werken in die Orielkamers (tot dan toe logeerde hij in de stad) 'die hij boven alle andere steeds had verlangd te bewonen', zoals hij Harriett schreef.[1] De blijheid zingt in deze woorden. Dit was nu de taak waarvoor hij gemaakt was en waarvoor hij dan ook zijn kapelaanschap van St. Clement's én zijn vice-principalaat van Alban Hall liet varen. Bovendien kwam zijn salaris nu aanzienlijk hoger te liggen - tussen £600 en £700 -, wat hem bij zijn vele financiële verplichtingen uitstekend te pas kwam.[2] Whately wilde hem wel evenveel geven indien hij vice-principaal bleef, maar daar had Newman geen oren naar.

Zijn tutoraat zou nu zijn leven en zijn liefde worden, maar dan wel een tutoraat zoals hij dat zag en droomde, en waarvoor hij bad in zijn journaal:

> Nu ik deze functie begin, moge ik mij herinneren dat ik een dienaar van Christus ben en een opdracht heb om het evangelie te prediken, - mij herinneren ook welke de waarde is van een ziel en dat ik verantwoording zal moeten afleggen over de mogelijkheden die mij nu geboden worden om goed te doen aan hen wier zorg mij nu is toevertrouwd.[3]

Het klinkt een beetje plechtig, maar hij meende het. En hij leefde in een tijd en in een land dat nog doordrongen was van christendom. Dit christendom was eigenlijk 'the law of the land'. Elke student moest b.v. de 39 geloofsartikelen van de anglicaanse Kerk bij zijn inschrijving ondertekenen. Nu zou men zoiets ongewettigde inmenging achten in de privacy van een student en misschien zelfs gewagen van geestelijke dictatuur, maar in Oxford was dat een gebruik dat tot diep in de 20e eeuw heeft voortgeduurd. Een student was ook verplicht minstens één keer per trimester Holy Communion te ontvangen en bij het dagelijks avondgebed in de kapel aanwezig te zijn. Tegen dit verplichte te-communie-gaan protesteerde Newman heftig, omdat deze vrome ceremonie gevolgd werd door een onwaardig champagne-bacchanaal, maar de overheid antwoordde dat zoiets allerminst in het hoofd van de studenten opkwam. En als dat in hun hoofd niet opkwam, moest men hun dit ook niet aanpraten, werd gezegd. En wat die dronken orgieën betrof, decaan Tyler antwoordde uitdagend: 'Ik weet daar niets van, en áls het waar is verlang ik het ook niet te weten!'[4] Zulk een verregaande hypocrisie kon de eerlijke Newman niet verdragen. Communiceren en zich vlak daarop bezatten, wat voor christendom was dat? Zich dan als christen bekennen was 'unreal words' gebruiken, en daartegen heeft hij ééns gefulmineerd in een beroemd gebleven homilie.[5] Bovendien voelde hij zich gesteund door de Statuten van de 17e-eeuwse aartsbisschop Laud, volgens dewelke een tutor moest zijn 'een morele en religieuze bewaker van de jeugdigen die hem waren toevertrouwd'. Keble en Mayers waren dezelfde mening toegedaan, echter niet collega Hawkins b.v. die vond dat de tutor zich niet moest bezighouden met de religie van zijn student.

Op zondag 7 mei is Newman zelfs bereid zijn tutoraat in de weegschaal te werpen indien hij het niet mág of kán uitoefenen zoals hij het ziet:

> Ik ben nu vier weken tutor in Oriel. Het college is vooral bevolkt door jeugdigen uit voorname, (in vele gevallen) rijke families. Ik vrees dat er onder hen heelwat liederlijk gedrag heerst. Er zijn ook vele dingen in het systeem die ik verkeerd vind. Ik kan nauwelijks akkoord gaan met die algemene Communie die van iedereen verwacht wordt, en eigenlijk evenmin met de praktijk van het avondgebed in de kapel. Volgens mij zien de tutors hun studenten te weinig en is er niet genoeg direct religieus onderricht. Ik verlang mijzelf te beschouwen als een dienaar van Christus. Moge ik er heel ernstig over nadenken of ik - indien ik geen mogelijkheid zie om enig geestelijk goed te doen aan de mij toevertrouwde jeugd - of ik dan wel tutor moet blijven.[6]

[1] LD I, 280.
[2] AW 207.
[3] Ibid., 209.
[4] Ibid., 89.
[5] PS V, Sermon III, 'Unreal Words', pp. 29-45.
[6] AW 209.

Voorlopig had Newman geen medestanders om de nodige hervormingen te helpen verwezenlijken, maar er was toch een lichtpunt: op vrijdag 31 maart had de keuze van de nieuwe fellows plaatsgehad, en na een deliberatie die geduurd had tot 2 u in de morgen, waren uit de bus gekomen de namen van Robert Wilberforce en Richard Hurrell Froude. Beiden zouden eens tot Newmans intimi behoren. Robert was de tweede van de vier zonen van William Wilberforce, een beroemd man in die tijd die een wetsvoorstel had ingediend ten voordele van de afschaffing van de slavernij, - een voorstel dat na 20 jaar ook werkelijk wet werd. Vader Wilberforce was ook een vooraanstaand persoon in een bepaalde richting van de evangelicalen die zich verenigd hadden in de zgn. 'Clapham Sect' met als doel evangelisch actief te zijn in de wereld, vooral op familiaal en sociaal gebied.[7] Henry Wilberforce, Roberts jongere broer, zou - meer nog dan deze - Newmans discipel en intieme vriend worden. Beide broers zouden later Newman ook volgen op de weg naar de katholieke Kerk. Wat de andere gekozene, Froude, betreft, - hij is van zo'n enorm belang geweest in Newmans leven dat iets meer over hem moet worden gezegd.

Froude

Richard Hurrell Froude (altijd 'Hurrell' genoemd), twee jaar jonger dan Newman, stamde uit een oud en vermogend geslacht en was de oudste zoon van de conservatieve, Tory- en High Church-gezinde 'Archdeacon' (aartsdiaken) Robert Froude, die in het prachtige Devonshire de parochie van Dartington bestuurde. Zijn vader was er niet alleen rector van de parochie, maar ook vrederechter van de streek. Van zijn acht kinderen brachten, naast Hurrell, ook William en James Anthony het tot een zekere beroemdheid: William werd een gewaardeerd spoor- en scheepsingenieur, en James Anthony een vermaard historicus. Deze twee zonen zouden, in tegenstelling tot hun vader, liberaal-sceptisch evolueren, terwijl Hurrell een hoogkerkelijke sympathisant van Rome zou worden.

Hurrell bleek zeer begaafd te zijn en werd daarom door de aartsdiaken naar het befaamde Eton College gestuurd. Te Oxford genoot hij zijn opvoeding in Oriel College en kwam er, met zijn vriend Robert Wilberforce, zozeer onder de invloed van John Keble - die in 1823 een schitterende academische carrière verliet om onder te duiken in het pastoraat te lande - dat zij samen besloten hem te volgen om in zijn pastorie hun Oxfordse examens voor te bereiden. Zoals we reeds zagen, veroverden beiden in 1826 het begeerde 'Oriel Fellowship'. In '28 leerde Froude Newman beter kennen en bracht hem in nader contact met Keble.

> 'Ken je het verhaal', zo vroeg hij eens, 'van de moordenaar die maar één goede daad in zijn leven verricht had? Wel, als men mij vroeg welke goede daad ik ooit had verricht, dan zou ik zeggen dat ik er Keble en Newman toe gebracht heb elkaar beter te verstaan'.[8]

Vanaf die tijd tot in 1833 is er niemand geweest die zo'n directe, veelzijdige, tot actieve en zelfs agressieve inzet prikkelende invloed op Newman heeft uitgeoefend als Froude. In dit laatste jaar werd hij erg ziek; hij stierf in 1836, diep betreurd door zijn achtergebleven vriend die zich 'truly widowed' (werkelijk als een weduwe) voelde, zoals hij aan zus Jemima schreef.[9]

Newman kwam er vaak op terug welk een veelzijdig begaafd man Froude toch was. Zijn persoonlijkheid was inderdaad een harmonie van tegenstellingen. Uiterlijk was hij briljant, aristocratisch, uitdagend, tuk op paradoxen, overborrelend van nieuwe ideeën; innerlijk echter - dit zouden zijn vrienden pas later ontdekken in de geestelijke dagboeknotities, de 'Remains' van de overledene - was hij een asceet, een Godzoeker, 'een worm onder de sterren'. Het portret van de Apologia legt vooral de klemtoon op het naar buiten tredende, op het briljante, het geniale in Froude:

> Hij was een uiterst begaafd man, werkelijk zo veelzijdig dat het van mijnentwege aanmatigend zou zijn ook maar een poging te wagen om hem te beschrijven tenzij onder bepaalde aspecten - nu deze, dan weer andere - die mij te binnen schieten. Ik moet hier niet spreken over de vriendelijkheid en de tederheid van zijn karakter, over zijn speelsheid, over de vrije elastische kracht en de gracievolle beweeglijkheid van zijn geest en over de geduldige sympathie waarmee hij naar anderen in een discussie luisterde en waardoor hij zich zo dierbaar maakte bij al degenen voor wie hij zijn hart opende... (Hij was) een uiterst geniaal man, tot op de rand overvloeiend van visies en ideeën die uit hemzelf opborrelden, die te talrijk en te machtig waren zelfs voor zijn lichamelijke gezondheid en die in zo grote menigte tegen elkaar aanbotsten dat hij er altijd moeite mee had om ze in een duidelijke vorm en uitdrukking naar voren te brengen. En zijn verstand was al even kritisch en logisch als het stoutmoedig was in zijn bespiegelingen.... Hij had een scherp inzicht in de abstracte waarheid, maar in merg en been bleef hij een

[7] SG 58; 15.
[8] Apol 18.
[9] LD V, 240. Blehl beweert dat door Froudes dood Newman opsteeg tot een hogere staat van vereniging met God (. 178).

> Engelsman die zich strikt hield aan het reële en het concrete.[10]

Wat die visies en ideeën betreft, Froudes grote ontdekking was geweest: de middeleeuwse Kerk. Dit kwam overeen met het aristocratische in hem, het ridderlijke, het zich-schoon-imponerende. Hij was een grote bewonderaar van 'de hartstochtelijkste aller tijden', die van de 'kruistochten en kathedralen'[11] Met dezelfde hevigheid wendde hij zich af van de Hervormers die hij in zijn historische opzoekingen had leren kennen. Vandaar ook zijn verering voor de Kerk van Rome, voor het ideaal van de maagdelijkheid, voor Maria de Moeder van Christus, voor het ascetisme van de heiligen, voor de grootsheid van de hiërarchische Kerk. De Middeleeuwen waren zijn ideale tijd, terwijl dit voor Newman de primitieve Kerk was, met de Vaders in het centrum. Dit lag anders bij Froude:

> Het ontbrak hem ten enenmale aan waardering voor de geschriften van de Vaders, voor de details van de christelijke doctrine of haar ontwikkeling, voor de kerkelijk-overgeleverde gedefinieerde materie... Hij kon niet aannemen dat ik de roomse Kerk werkelijk als antichristelijk beschouwde... Met heel zijn hart hing hij aan de Theocratische Kerk (die ook het openbare leven bestuurde); hij reisde naar het buitenland en was geschokt door de ontaarding die hij meende te constateren bij de katholieken van Italië... Hij heeft mij met bewondering doen opzien naar de Kerk van Rome en mij in diezelfde mate afkerig gemaakt van de Reformatie. Diep in mijn geest prentte hij de devotie tot de Heilige Maagd, en geleidelijk bracht hij mij ertoe te geloven in de Waarachtige Tegenwoordigheid.[12]

Maar naast deze zo meeslepende Froude leefde er een andere die Newman pas goed heeft leren kennen in diens 'Remains' (nagelaten geschriften). Daar rees voor hem op een onzekere Froude, die over zichzelf nooit tevreden was, een asceet die door vasten en onthouding zijn gebreken trachtte te overwinnen zonder daar ooit volledig in te slagen. Het idee van een dagboek was bij hem gegroeid toen hij in de nalatenschap van zijn jonggestorven moeder, een fysisch mooie maar psychisch delicate vrouw, een schrift had ontdekt waarin zij nu en dan haar gevoelens neerpende alsook allerlei bedenkingen over haar kinderen, o.a. één waarin zij haar ontgoocheling uitsprak over Hurrell, haar oudste op wie zij anders toch zo fier was. Een uittreksel:

> Ik verkeer in een ellendige toestand wat mijn gezondheid betreft, en ik heb absoluut rust nodig om te kunnen herstellen en mij goed te voelen, maar hij stoort ze voortdurend, wel twintig keer op een dag, voor wat hij noemt zijn 'grappige folteringetjes', zonder ook maar de minste feeling te hebben voor mij. Eens heeft hij, bij wijze van speelse plagerij, een van zijn broers luid aan het wenen gebracht, bijna een uur lang, onder mijn raam. Een andere keer deed hij een wolf na om zijn kleine broertje schrik aan te jagen, hoewel hij beloofd had dit nooit meer te zullen doen.[13]

Hurrell begon dan zélf ook een journaal, een ontroerend relaas - wel op het ziekelijke af - van zijn heroïsche pogingen om zijn al te uitbundige natuur te kortwieken en te snoeien. Hij ontdekte wat al goors er broeien kon onder de uiterlijk zwierigste daad. Eens b.v. vroeg iemand hem of hij hem zijn paraplu niet wilde lenen. 'Ga maar naar de winkel', zei hij, 'daar kun je d'r een krijgen!'[14] Pretentie en grootdoenerij, vond hij. Uit penitentie vastte hij dan als een middeleeuwse monnik tot half negen 's avonds, maar na enige tijd verbood zijn dokter dat. Dit alles lazen Newman en zijn vrienden na zijn dood in 1836, en na enige aarzeling besloten zij heel deze documentatie uit te geven onder de titel: 'Froude's Remains'. Zij verwekte een storm van protest in den lande, vooral in de knusse, comfortabele 'rectories' van de gevestigde Engelse Kerk.

Weer last met de Lord-jes

Zover zijn we echter nog niet, - voorlopig is het enige wat we van Newman over Froude vernemen dat hij 'een van de scherpzinnigste, helderste en diepzinnigste mannen'[15] van de universiteit is. Van enig intiemer contact is nog lang geen sprake. In die periode verkeerde Newman in een overgangsfase, nu eens zwenkend naar de licht-liberale kant, dan weer terugkrabbelend naar het veilige evangelicale verleden: alles samen moet hij in de ogen van collega Froude toch zo'n halve ketter geweest zijn, zeker vanwege zijn grote intimiteit met die logische bulldozer die Richard Whately was.

---

[10] Apol 23-24.
[11] Uit een bekend gedicht van Marsman: 'Heimwee' (1927).
[12] Apol 25.
[13] GF 197.
[14] Ibid., 208.
[15] LD I, 282.

In die eerste dagen van zijn tutorschap - hij begon zijn taak op 8 april 1826 - genoot Newman volop van wat hem voorkwam als een verlossing, - een bevrijding van al de druk die het verrichten van verschillende heterogene opdrachten op hem deed wegen: parochie, College, Hall, Encyclopaedia, enz. Dit heterogene had hij op de duur aangevoeld als 'een openscheuren of openrijten van de hersenlagen en de hartaders'.[16] Maar na enkele weken had je dan weer de blasfemie van die Gaudy waar hij vroeger al zo heftig tegen had geprotesteerd. Vruchteloos protest alweer... En ook hier, zoals in Trinity, probeerden enkele aristocratische heertjes de nieuwe moraal- en tuchtridder vlug onder controle te krijgen en uit te schakelen. Eén ding had Newman in elk geval van zijn eerdere ervaring geleerd: alleen kordaat en energiek optreden was bij machte het weer opdoemende euvel te bezweren. Hij zegt over zichzelf dat hij ze behandelde 'met zo'n superieur dédain (haughtiness) dat hij een bittere wrok bij hen opwekte'.[17] Misschien beletten de eindejaarsexamens hen om grootse rellen tegen de nieuwe 'bezemkeerder' op te zetten, maar zij waren vast van plan om in het begin van het nieuwe academische jaar dat dedaigneuze burgermannetje eens goed mores te leren!

Newman van zijn kant maakte zich ook paraat. Er stak blijkbaar een vechter, een 'soldaat' in hem. Zijn nieuwe verkwikkende vrijheidsgevoel, de voor de deur staande zomervakantie, de 'positie' die zijn Encyclopaedia-artikels hem reeds verworven hadden, zijn tutorsbenoeming zelf hadden van hem a.h.w. een nieuw mens gemaakt vol zelfvertrouwen en verse krachten. Het was 'als het voelen van lenteweer na de winter', zei hij. In mei behaalde zijn broer Francis de zeer hoge onderscheiding van de 'Double First', en John offreerde hem een gedicht met o.a. deze versregels:

> Tot heilge strijders vordert op,
> dear Frank, de Heer ons bei;
> reeds trad ik toe, en kortlings gordt
> ook gij uw zwaard ter zij -
> o hoog emplooi, niet elk bereid:
> boodschappers van de hemel zijn.[18]

Een vers, helemaal in de stijl van zijn voornemen om als tutor een 'minister of Christ' te zijn! En als een krachtige lentewind moet ook dat grootse plan in zijn hart zijn gaan waaien: de Vaders te lezen, alle Vaders - 'tenminste 200 volumes' ,die reuzen van de geest die hem reeds als 15-jarige jongen zo diep hadden gecharmeerd! Hij had nu meer tijd, en Pusey kon de volumes voor hem kopen in Duitsland. Intellectueel als hij was, wilde hij uit de originele geschriften van de Oudheid zelf 'het spoor nagaan van de bronnen waaruit de corrupties van de Kerk, vooral van de roomse, zijn voortgekomen'.[19] Zelfvertrouwenwekkend moet het voor hem ook geweest zijn dat hij, in mei tot priester gewijd, in juli reeds als 'Select Preacher' één van de tien Sermons mocht houden die jaarlijks gepreekt werden vóór de gehele universiteit. Hoe fier moeten ook Mrs Newman en de zussen geweest zijn op hun zoon en broer! De titel van deze 'University Sermon' was; 'De Filosofische Geest die zijn oorsprong heeft in een Eis van het Evangelie'.[20] Een heel filosofische, humanistische preek, helemaal in de geest van Whately - waarschijnlijk had deze Newmans naam aan de vice-kanselier voorgedragen - , waarvan men zich afvraagt wat de zeer evangelicale Francis erover moet gedacht hebben.

Het was dus een zomer vol heerlijke belevenissen, en het is niet verwonderlijk dat Newman op het einde van de zomervakantie - gedurende dewelke hij ook Hebreeuws leerde en in zijn lectuur van de grondtekst reeds tot einde Exodus opgeschoten was - met een tikje overmoed schreef dat hij zich voelde alsof hij 'de toren van de St. Mary's had kunnen opklimmen en de Radcliffe naar beneden donderen!'[21] Hij zou die overmoed goed kunnen gebruiken: heel dit eerste tutorsjaar schijnt één aaneenschakeling van rellen geweest te zijn. In november '26 schrijft hij al naar huis:

> Ik heb wat last met mijn veulens, zoals je je wel kunt inbeelden: telkens als ze een nieuwe voerman krijgen, doen ze hun best om hem de teugels te doen lossen. Hun courbetjes en hun deemoedige buiginkjes maken mij soms wel 'ns nerveus, maar ik blijf heel koppig.[22]

Sommige van die rellen zijn ons bekend, omdat twee van de toenmalige Oriel studenten op latere leeftijd een prominente positie zouden bekleden in het openbare leven en in hun mémoires fratsen ophaalden van hun Oxfordse

[16] Ibid., 309.
[17] AW 89.
[18] VVO 5.
[19] LD I, 285.
[20] US Sermon I.
[21] LD I, 304.
[22] Ibid., 305.

jaren. Eén onder hen was ene Sir Charles Murray, wiens laatste studiejaar samenviel met het eerste tutorjaar van Newman. Het verhaal van deze heer werd daarna bevestigd door Lord Malmesbury, die allerlei hoge functies had bekleed in verscheidene conservatieve regeringen. Een van de fratsen zou hierin hebben bestaan dat zij en hun medestudenten tijdens Newmans college hun banken zouden hebben vooruitgeschoven met als gevolg dat de arme docent werkelijk in het nauw (van een hoek) gedreven werd zonder dat hij durfde reageren. Een ander exploot betrof een door Newman getroffen maatregel om het nachtlawaai tegen te gaan dat de jonge lords tijdens hun soupers genereerden: hij had nl. tegen zijn kamer in de hoogte een bel laten aanbrengen om de portier te waarschuwen dat deze de lawaaimakers moest aanmanen tot stilte; de draad aan de bel werd echter doorgesneden, en ook dit zou vanwege de (bange) tutor geen enkele reactie hebben uitgelokt. Een laatste anekdote ging over Copleston, die Newman publiek van de provost-tafel zou hebben gejaagd omdat hij het lendenstuk van een wildbraad helemaal had 'verminkt'. Lord Blachford - Frederick Rogers, Newmans oud-leerling en vriend, tot de adelstand verheven - schreef naar de krant, de 'Daily News', een brief waarin hij die dingen categoriek loochende en Lord Malmesbury suggereerde dat het hier om een 'vergissing van persoon' moest gaan, de d.d. tutor toen zijnde William James en niet Newman, die bekend stond om zijn kordaat optreden. Toen na enkele dagen Malmesbury zijn verhaal nog niet had geretracteerd, achtte Newman, toen kardinaal, het toch noodzakelijk zélf tussenbeide te komen:

> Het relaas (van de Lord) is even onhoffelijk als totaal ongefundeerd. Als ik zo'n lafaard was geweest als hij het voorstelt, dan had ik nooit een College tutor mogen zijn. De waarheid is dat, toen ik mijn functie begon, de discipline in een zeer lakse staat verkeerde en dat ik, als een nieuwe bezem, duchtig begon te vegen en te keren, voor zover ik daar de gelegenheid toe kreeg. Dit wekte de verontwaardiging op van bepaalde hooggeplaatste en machtige jongelui die, zich veilig wanend in de protectie van afkomst en fortuin, met alle macht zich tegen mij verzetten en allerlei verhalen over mij de ronde lieten doen. Ik denk niet dat ik in dit conflict het onderspit heb gedolven. Wat Lord Malmesbury 'hulpeloze berusting' en 'pijnlijke tolerantie' noemt, was volgens mij het gedrag van een gentleman onder grote provocatie.[23]

En wat het wildbraad betrof, loochende Newman heel de zaak, maar de kern van die 'mythe' gaf hij toe: in zijn hervormingsplannen werd hij door de overheid niet gesteund.[24] En wat kan een gewone pasbenoemde tutor, als hij noch door zijn provost noch door zijn decaan (Tyler) wordt gesteund? Tyler hield zelfs de luidruchtige 'gentlemen' te vriend, en men herinnere zich zijn brutale reactie op Newmans klacht dat er een champagne-'feest' had plaatsgehad na de viering van het Sacrament.

Tyler werd met Kerstmis rector van St. Giles-in-the-Fields en nam ontslag als decaan. Tenminste één moeilijkheid viel dan voor Newman weg, maar de worsteling hield aan. Hij moet echter energisch volhard hebben, want we vernemen dat in mei twee van de 'gentlemen'-belhamels uit Oriel College werden verwijderd. De arrogantie van die kereltjes was hem ondraaglijk geworden. Heel die wereld van in zijden gowns gehulde aristocraatjes, die dubbel collegegeld betaalden en in ruil daarvoor hun studie in één jaar minder mochten afmaken, die trouwens meer met jagen en luidruchtig souperen bezig waren dan met hun studie, was hem een gruwel en in een geschrift noemde hij ze de 'ruin and scandal of the place'.[25] Kwam daar nog het hoge ascetische ideaal bij dat het evangelicalisme hem had voorgehouden en hem toch altijd nog zou blijven bezielen hoezeer zijn religieuze ideeën ook veranderden.

Stilaan begon hij toch de vruchten van zijn kordate optreden te plukken. Hij werd meer en meer gerespecteerd, ja zelfs gevreesd. Er wordt verhaald dat hij op een dag weer te maken had met zo'n jonge gentleman die zich misdragen had en naar zijn kamer werd geroepen. Buiten stond de meute nieuwsgierig te wachten, en toen de zondaar dan eindelijk buitenkwam, vroegen ze hem: 'Wat heeft hij je gezegd?' - 'Ik weet het niet', was het antwoord,'maar hij kéék mij aan'[26] 'But he looked at me'. het aankijken alleen was blijkbaar al een straf, en ook andere oud-studenten spraken van zijn 'formidable silence'. De persoonlijkheid, het 'zijn', maakte meer indruk dan woorden en straffen, en die pedagogie van de 'persoonlijke invloed' vinden we in zijn brieven, preken, geschriften én voorbeeld voortdurend terug.

Gezond was Newmans pedagogie ook in haar positief-opbouwend aspect. Het was niet genoeg de onwillige en rebelse elementen onschadelijk te maken, - hij moest ook, en vooral, de goede en studieuze 'undergraduates' een riem onder het hart steken. Bijna alle tutors achtten hun werk verricht als ze hun colleges hadden gegeven en in het algemeen de hun toevertrouwde jeugd op de examens hadden voorbereid.Wie meer wilde moest betalen: 'voor wat hoort wat'. Tegen dit systeem trok Newman ten strijde, zoals hij verhaalt in zijn autobiografisch 'Memoir' (in de

[23] DwC (54)-(56); Ker 739-740; 'Daily News' van 13 okt. 1884.
[24] Ker 740.
[25] MT I, 62; AW 89.
[26] MT I, 64.

derde persoon sprekend over zichzelf):

> Hij begon ermee zich te verzetten tegen het systeem... dat toen heerste, waarbij Bachelors (kandidaten) en Masters (licentiaten) het op zich namen jonge studenten voor te bereiden op het behalen van een graad in het examen, omdat deze indringing (interposition) tussen collegetutor en student de laatste verplichtte meer te betalen en de eerste blootstelde aan verlies van legitieme invloed, iets wat in beide gevallen niet de bedoeling was. Hij legde zichzelf een regel op die hij ook in staat was in praktijk te brengen: aan diegenen onder zijn studenten die academische graden wensten te behalen, verplichtte hij zich tijd en moeite te besteden buiten de formele cursussenroutine welke voor alle eerstejaars voorzien was in het collegerooster dat in het begin van elk trimester uitkwam. Met die jongeren ging hij relaties aan, niet alleen van intimiteit, maar zelfs van vriendschap, zelfs bijna van gelijkheid: voor hen wilde hij geen tuchtmeester zijn zoals dit de gewoonte was bij de collegetutors, maar hij zocht hun gezelschap op in buitenschoolse activiteiten, in avondlijke samenkomsten en gedurende de vakantie. Toen hij dan ook in 1828 vicar werd van St. Mary's, had hij reeds zo'n hechte banden met hen gesmeed dat zij hem volgden op zijn nieuw religieus terrein en direct religieus onderricht van zijn preken ontvingen; maar afgezien van St. Mary's, had hij zich reeds van het begin af in zijn werk als tutor ten doel gesteld zielen te winnen voor God.[27]

In het idyllische Ulcombe (Kent)

Newman, wiens gezondheid in het zomertrimester niet al te best was geweest, aanvaardde met beide handen een uitnodiging van de Rev. Rickards om hem te Ulcombe (Kent) tijdens de grote vakantie te komen vervangen. Eind juli arriveerde hij er, vergezeld door Harriett die het huishouden zou verzorgen. Samen met zijn zuster leefde hij er zeven weken lang het eenvoudige, weldoende leven van een landgeestelijke, zoals zijn vereerde Keble aan wie hij trouwens brieven schreef over zijn vorderingen in de studie van het Hebreeuws. Want naast de arbeid, het rondscharrelen in de tuin en het mee oplossen van Harrietts kleine huishoudprobleempjes studeerde hij ook en verdiepte hij zich in de taal van het Oude Testament. Zijn methode was de directe: hij begon onmiddellijk met de Genesistekst, probeerde er al iets van te verstaan, zoniet nam hij zijn toevlucht tot de Griekse vertaling van de Septuagint.[28]

Het is ook daar, in dat idyllische dorpje, in de 'Vale of Kent' gelegen, een kleine 100 km ten zuidoosten van Londen, dat hij de weinig idyllische preek heeft geschreven die de beroemde acht volumes 'Parochial Sermons' opent met als titel: 'Heiligheid zonder welke geen mens de Heer zal zien'. De hemel is daar waar de Alheilige God verblijft, wiens schouwen van aanschijn tot aanschijn het doel is en het geluk van de mens. Maar hij kan dat niet als hijzelf niet heilig en totaal zuiver is. Voor een zondig mens wordt de hemel zelf tot een hel, zoals voor een ziek oog het licht zelf wordt tot ondraaglijke pijn. En dit is zo van nature, niet omdat een dogma dat zegt, maar uit de aard van de zaak zelve: dit is een bovennatuurlijke wet.[29] Een preek, die echt het product is van een Noëtic van Oriel. En terzelfder tijd is hij toch ook vol van de 'awe', de huiver van de religieuze mens in de nabijheid van de hoogheilige God. Het evangelicale element is wel getemperd door het afwijzen van 'plotselinge bekeringen'. Newman moet zélf die preek heel goed gevonden hebben zodat hij hem later te Oxford in '29 en '32 nog tweemaal voordroeg en hem in '34 vooraan plaatste in zijn eerste volume 'Parochial Sermons'. De preek bewijst dat hij, in die tijd van groeiend liberalisme, in de grond toch nog zeer evangelicaal denkt en voelt: in die fase van overgang schijnt hij te oscilleren tussen geest en hart.

Broer en zus bleven nog een tijdje na de terugkeer van Rickards, en onmiddellijk 'klikte het' tussen de beide families. Ofschoon Harriette gekweld werd door een lichte hoofdpijn, vertelde ze opgetogen over haar verblijf in haar brieven aan jongste zus Mary, de lievelingszus van John en de spontaneïteit zelf. Heel die correspondentie werpt een warm licht op de hartelijke sfeer waarin de overigens zo ascetische en naar 'heiligheid' strevende jonge Newman leefde. Mary begint haar antwoord aldus:

> Beste Harriett. Ik zit hier in een roes van blijdschap, verdriet, ongeduld, genegenheid en bewondering, blijdschap om je geluk, verdriet om je brief, ontgoocheling en ongeduld om je te zien, bewondering voor jullie allemaal! Hoe graag zou ik Mr en Mrs Rickards leren kennen! En toch, ik weet het niet, misschien zou ik er bang om zijn, maar nee, ik zou niet bang zijn. O Harriett! ik zou zo ontzettend veel dingen willen zeggen, en ik kan er niet één vertellen. Ik zal proberen mij een beetje te kalmeren... Arm kind met je hoofdpijn, arm kind - 'vreselijk'; zoete meid! brave meid! lieve meid! O, hoe zal ik beginnen? Vrijdag is Mama hier aangekomen en dat deed me herleven juist op een ogenblik dat ik wegzonk in onverschilligheid en wanhoop...[30]

[27] AW 90.
[28] GF 168-9.
[29] PS I, 7-8.
[30] MW 119.

Harriett zou te Ulcombe blijven, terwijl John de Bowdens ging bezoeken en daarna nog een tijdje te Mudiford aan zee verbleef en daar pas de weldaden van de goede lucht genoot, terwijl 'de lucht van Oxford niet goed voor hem was'.[31]

Tijdens deze vakantie vernam hij ook dat collega Tyler, de decaan, met Kerstmis zou weggaan. Misschien zou hij, Newman, nu harder kunnen optreden tegen de rebelse aristocraatjes. Hij voelde zijn 'spirits' al rijzen! Tevens bereikte hem het bericht dat provost Copleston tot bisschop zou worden benoemd. Er moest dus een nieuwe provost van Oriel worden gekozen. Wie?...

Een ex-rooms priester in Oriel

In oktober 1826 krijgt de Common Room van Oriel versterking in de figuur van Joseph Blanco White. Deze was een Spanjaard van Ierse afkomst, een ex-priester van de roomse Kerk.[32] (Hij zou Froude en Newman later de geheimen van het roomse 'brevier' onthullen!) Een boek van hem, 'Letters from Spain', beschrijft de zuiders-katholieke sfeer van zijn kinderjaren en jeugd: de morgenlijke rozenkransprocessies waarin rinkelende schellen de mensen tot een Maria gebed moesten aanzetten vóór het begin van hun werk, de vele mysteriespelen die via theatrale voorstelling en gebaren de geloofsgeheimen deden insijpelen in de ziel van het volk, de vele Mariabeelden, de exuberante devotie, - kortom, 'het rijke roomse leven' van die tijd. Hij hekelt er de superstitie van, maar de beschrijving is toch vol van doorvoelde nostalgie. Van jongsaf een liefhebber van boeken, wilde de opgroeiende Joseph absoluut studeren en geen handelaar worden zoals zijn familie dit verlangde. Studeren, dacht hij, kon hij het best door het priesterschap te ambiëren, en op zijn 14e jaar werden hem reeds de kleine wijdingen toegediend. Lange studieuren, eindeloze meditaties en geestelijke oefeningen waar later nog het verplichte brevier bijkwam - kenmerkten zijn jonge jaren en verwekten in hem een groeiende heimelijke révolte tegen zoveel als zinloos ervaren kerkelijke dwingelandij. Zó stelde Joseph het voor, maar ondanks alles stortte hij toch nog tranen van emotie en devotie tijdens zijn eerste heilige mis, toen 'ik met de ogen van het geloof de verborgen minnaar van het mensdom aanschouwde die ik uit de hemel had doen neerdalen om Hem in mijn handen te houden'.[33] In die tijd waakte de Inquisitie erop dat geen ketterse boeken en ideeën zouden binnenkomen en verspreid worden in het Romegetrouwe Spaanse land, maar de snuggere en weetgierige Joseph wist er toch achter te komen, en leerde daarin een andere kijk krijgen op het geloof dat hem tot dan toe zoveel heimelijke pijn had bezorgd. Hij werd nu openlijk atheïst, maar kon dan in Spanje niet blijven. Hij vestigde zich in Engeland. Hij studeerde er genoeg anglicaanse theologie om in de Gevestigde Kerk van dit land als clergyman te worden aanvaard. Zo kwam hij in Oriel College terecht en leerde hij daar Newman kennen. Een tijdlang logeerde hij zelfs met hem in dezelfde woning. Newman leerde hem appreciëren als humanist en muziekliefhebber, en ook wel als intellectualistische criticus en peiler van het geloof. Samen speelden ze vaak viool. Ze dachten ook na over de beste manier om de klassieke auteurs te lezen. White zou uiteindelijk in geloofszaken de liberaliserende richting 'Whately' kiezen, en dan veel radicaler dan zijn model. Van zijn anglicaans geloof schoot op de duur niet veel meer over. Eigenlijk wilde hij alle mysterie uit het christendom weg hebben, en werd geloof voor hem iets louter intellectueels. Naarmate Newman meer en meer door Froude met diens hoogkerkelijke ideeën werd ingepalmd, verslapte ook zijn vriendschapsband met White. Deze voelde zich met de tijd niet meer 'at home' in Oriel, en toen Whately tot aartsbisschop van Dublin werd benoemd, volgde hij hem naar de Ierse hoofdstad als tutor van zijn kinderen.[34]

Een zekere liberaliserende of zeer kritische invloed heeft White op Newman wel gehad, maar veel minder dan Whately. Hij versterkte hem wel in zijn nog zeer antikatholieke stemming van die dagen: godsdienst was in de zuiderse landen iets puur uiterlijks dat desnoods kon samengaan met ongeloof of er in ieder geval verband mee hield. En de paus bléef in Newmans ogen de Antichrist. Van White leerden hij en zijn collega's ook het thomisme kennen met zijn scherpe logische onderscheidingen, hetgeen de verheldering van de standpunten ten goede kwam. Zoals gezegd, leerden ze ook het brevier kennen en hogelijk waarderen. En stilaan zou Newman er meer en meer van overtuigd raken dat intellectualisme, liberalisering en overdreven kritiek gemakkelijk tot scepticisme leidden en vandaar naar ongeloof. Dat had hij al bij broer Charles gemerkt, dat zou hij ook gaandeweg meer en meer bij zijn andere broer gaan ontdekken, dat was blijkbaar ook het geval met Blanco White,[35] en dezelfde evolutie zou hij in de loop van zijn verder leven nog bij velen constateren.

Het was dus in oktober dat hij deze ex-roomse priester leerde kennen en aanvankelijk waarderen. In november '26 had hij weer veel last met de blauwbloedige Lordjes, zoals we gezien hebben, maar na Kerstmis en het

[31] GF 172-3.
[32] MW 141.
[33] Ibid., 143.
[34] Ibid., 143-6.
[35] GF 119; Vaiss 119-202.

verdwijnen van Tyler groeide Newmans prestige en werden bepaalde belhamels verwijderd. De rellen bléven wel voortduren, maar tutor Newman had nu de zaak onder controle. In juni werd hij van zijn gewone tutorplichten ontheven om zich goed te kunnen voorbereiden op een nieuwe en zware opdracht: als publieke examinator te fungeren tijdens de grote examens van november.

Intussen is de 'liberaliserende', 'kritische' periode van Newmans evolutie in die jaren nog niet ten einde. Dit blijkt niet alleen uit zijn vriendschappelijke omgang met Blanco White, maar ook uit een 'Sermon' (N° 160) van 15 april '27 'over het Middelaarskoningsschap van Christus', - een preek die hij hield in de kapel van Oriel College zelf.[36] Daarin bekritiseerde hij 'onnodig wetenschappelijke' uitdrukkingen in het Credo van Athanasius, dat nochtans door de anglicaanse Kerk als haar officieel Credo werd aanvaard. Newman is zeker nooit zo kritisch geweest als in deze preek, waarin hij trouwens ook enkele keren onvoorzichtig sprak over de inferioriteit van de Zoon tegenover de Vader - wel te verstaan als mens en middelaar tussen God en mens, maar toch... Op de bladen van die preek hebben Whately, en in mindere mate Hawkins, hun bedenkingen geschreven die niet altijd mals waren voor hun ruimdenkende collega. Whately verwijt hem noch min noch meer dan dat hij een ariaans-getinte preek geschreven heeft, terwijl Hawkins niet zo ver gaat maar toch vreest dat 'heelwat mensen tot het arianisme zouden kunnen komen als ze dergelijke speculaties zouden volgen'.[37] Van Whately zou men kunnen zeggen dat hij graag de advocaat van de duivel speelde, maar Hawkins was een man die zijn woorden scrupuleus wikte en woog. Newman 'oscilleert' nog in dat jaar '27, en men mag zich zijn geestelijke evolutie niet voorstellen als een steeds egaal-stijgende curve naar de hoogkerkelijkheid toe, en uiteindelijk naar het katholicisme.

Kebles dichtbundel 'The Christian Year'

Het bewijs dat Newmans evolutie er geen rechtlijnige is wordt nog bevestigd door zijn groeiende bewondering en zelfs verering voor Keble en Froude. Het was niet lang na de boven besproken 'arianiserende' preek dat Keble zijn dichtbundel 'The Christian Year' publiceerde, die in de zomer reeds in vele kringen was verspreid en een nieuwe geest deed varen in de verdorde Kerk van Engeland. In zijn Apologia gebruikt Newman gloedvolle woorden om Kebles publicatie te typeren:

> Het is niet nodig, en nauwelijks passend, een boek te prijzen dat reeds een klassiek werk geworden is in onze taal. Toen de algemene toon van de religieuze literatuur zo slap en krachteloos was als dat in die periode het geval bleek te zijn, sloeg Keble een noot aan die oorspronkelijk was en wekte hij in de harten van duizenden een nieuwe muziek - de muziek van een school die men in Engeland allang niet meer had gehoord. En zelf kan ik er in mijn eigen geval geen aanspraak op maken het effect te analyseren van een godsdienstige lering die zo diep was, zo zuiver en zo mooi.[38]

Men moet inderdaad de eigentijdse beschrijvingen van een anglicaanse kerkdienst er maar eens op naslaan om te beseffen hoe formalistisch, hoe levenloos, hoe dor die liturgie was, hoe vuil en hoe lelijk trouwens ook de kerkinterieurs, en hoe apathisch de praktiserende gemeente op heel die bedoening reageerde.[39] Maar ineens kwamen nu de openingsgebeden, de epistellezingen, de evangeliefragmenten van het 'kerkelijk jaar' tot leven in die nieuwe, gevoelige, romantische, voor iedereen verstaanbare poëzie van die heilige dichter, die zelfs door Wordsworth werd geprezen: 'ik wou dat ik ze zelf geschreven had', zei deze (maar hij voegde er wel aan toe dat hij ze daarna zou 'herschrijven en nog beter maken').[40] Dit pretentieloze bundeltje kende maar liefst 92 oplagen tijdens Kebles leven (1792-1866), en het succes hield aan tot in het begin van de 20e eeuw ondanks het minder gunstige oordeel van de literaire critici die de dichter wel diepzinnig vonden, maar te traditioneel in zijn vormgeving - een soort Gezelle minus de taalmuziek. 'Keble', zei Newman in zijn katholieke tijd, 'deed datgene voor de Kerk van Engeland wat alleen een dichter kon doen: hij maakte haar dichterlijk'.[41] En later zal ook de Oxfordbeweging beginnen met een vloed van poëzie waarvan het diepdoorvoelde 'Lead, kindly Light' van Newman, geschreven na weken van intense innerlijke crisis, de blijvende bekroning zal zijn.

Keble maakte de Engelse Kerk dichterlijk omdat hij haar dichterlijk ZAG. En Newman deelde die poëtische visie die hij 'sacramenteel' noemde in de brede zin van het woord, d.w.z. dat hij zowel in de stoffelijke verschijnselen van de natuur de dragers zag van een goddelijke werkelijkheid als in de zichtbare Kerk de 'gemeenschap van de heiligen'. Zelfs de in formules vervatte geloofsbelijdenissen van de Kerk beschouwde hij als

[36] Vaiss, 193-9.
[37] Ibid., 196.
[38] Apol 18.
[39] Tribute 1-26 (art. 'Anglican Background' door Patrick Rogers).
[40] GB 104-5.
[41] Ess II, 442-5.

beelden en werktuigen van diepere, onzichtbare realiteiten.[42] Twee jaar vóór het verschijnen van Kebles dichtbundel, in 1825 (het jaar van zijn priesterwijding) had hij reeds een dergelijke intuïtie gehad bij het lezen van Butlers 'Analogy', en als hij kort na 1827 systematisch de kerkvaders zal beginnen te lezen, zal deze 'sacramentele' visie zich nog veel sterker in zijn geest inprenten, zoals we weldra zullen zien.

Ten slotte is er nog iets anders dat hij van Keble heeft geërfd. Niet alleen is het ideaal van diens evangelische heiligheid voor hem gaan glanzen, niet alleen is de dichterlijke 'sacramentaliteit' van wereld en Kerk hem gaan aanspreken, maar op het einde van zijn 'liberaliserende' periode wordt het hem mede door Kebles gedichten steeds duidelijker welke de eigenlijke grond is van onze zekerheid in geloofszaken. Van Butler had hij het adagium overgenomen: 'waarschijnlijkheid is de gids van ons leven': zoals we ons in het praktische leven slechts door waarschijnlijkheden (eigenlijk: een convergentie van waarschijnlijkheden) terecht laten leiden, zo gebeurt dit ook terecht in de zaken van het geloof. Het motto kon echter verkeerd begrepen worden in een sceptische, relativerende zin. In Kebles poëzie vond Newman de ware, juiste zin. In een van de gedichten van 'The Christian Year' trof hem een vers dat sprak over het 'oog van Gods woord'. Gods woord - in de Schrift - is het oog van een vriend wanneer deze spreekt, en vrienden verstaan elkaar met een half woord. Het halve woord dat buiten de vriendschapsrelatie slechts waarschijnlijkheid biedt, schept zekerheid bij hem die in een sfeer van liefde gelooft.

> Geloof en liefde zijn het die aan de waarschijnlijkheid een kracht verlenen die zij niet heeft uit zichzelf. Geloof en liefde zijn gericht op een Object; met de blik op dit Object leven zij; het is dit Object, aanvaard in geloof en liefde, dat ons in staat stelt op verantwoorde wijze de waarschijnlijkheid te beschouwen als een voldoende grond voor een innerlijke overtuiging.[43]

Keble, de dichterlijke heilige, heeft dus ook een rol gespeeld in het de-liberaliseren van de al te noëtisch geworden Newman.

Weer een mooie zomervakantie (1827)

In de zomer van 1827 moest Newman hard werken om zich voor te bereiden op zijn functie van 'publieke examinator' op het baccalaureaatsexamen in november. Zeven tot acht uur studie per dag was de regel, en dat in juli, augustus en nog een half stuk september! Naar Brighton, waar zijn moeder en zusters waren, sleepte hij 45 boeken mee: een Hebreeuwse grammatica, 'de vijf volumes van Mitford over Griekenland en bijna de twee van Niebuhr over Rome', Homerus, 'De Wolken' van Aristophanes, al de 'Fasti Hellenici', 27 excerpten van Griekse redenaars plus 8 volledige toespraken van de grootste onder hen, Demosthenes.[44] Verder moest hij nog twee jongelui coachen voor hun intrede in de universiteit: een zekere Charles Golightly (in de wandel 'Golly' genaamd), die van Eton kwam en later zijn hardnekkige boeman en vervolger zou worden, - én Henry Wilberforce, zoon van slavernijafschaffer William en broer van Keble-fan Robert, 'klein en timide, bang opgemerkt te worden, maar met een zonnig gelaat en intelligente ogen'.[45] Deze laatste student zou later een van Newmans dierbaarste vrienden worden. Na een tijdje te Brighton van zon en zee te hebben genoten bij zijn moeder en zusters, ging hij mét zijn moeder, zijn zus Mary en zijn twee studenten naar Hampstead, om daar voor 6 weken de vicar, Rev. Marsh, te vervangen. Welke heerlijke tijden waren dat toen: studenten werden gecoacht en getraind in de familie zelf van hun tutor! 'Golly' vond zijn verblijf echter niet zo heerlijk: heel het huis bleek nl. vol schadelijk ongedierte - 'vermin'! - te zitten, en hij deed daarover zijn beklag bij Marsh. Maar deze brave man, die een vrome 'evangelical' was, antwoordde 'dat dit een van de beproevingen van dit leven was die men maar geduldig moest verdragen!' Het was echter zo erg dat het gezelschap de pastorie moest verlaten...[46]

Uit de vele brieven van Mrs Newman, van de zussen en van John, die uit die tijd bewaard gebleven zijn, doet men de indruk op van een levendige, vrolijke, zelfs speelse familie. De meest speelse is Mary, en de grote geleerde broer doet met haar mee, b.v. in het nadoen van Mr Rickards, die 'Ricks' wordt genoemd en iets van een wolf moet gehad hebben, want John imiteert hem voor Mary al roepende: 'Rev. Wolf Rickards! Wolf! Wolf!', zodat Mary bijna Rickwolf schrijft in plaats van Rickards! Allerlei nonsens dus, en dat in de pastorie waar de diepzinnige preek 'Heiligheid zonder welke niemand God kan zien' werd neergeschreven.[47]

---

[42] Apol 18.
[43] Ibid., 19.
[44] SG 67.
[45] MT I, 67.
[46] SG 67.
[47] MT I, 65.

Van Mary, de sprankelendste, de spontaanste en die John aanbidt, zijn nog enkele brieven overgebleven. Hier is er één uit 1826 (de eerste die men van haar bezit), toen ze nog geweldig naar de grote broer opkeek en dan ineens haar inhibitie kwijtraakt:

> Beste John, je bent werkelijk lief. O ik wilde dat ik zo vlug kon schrijven als ik denk. Ik kan niet zeggen waarom, maar wat ik je ook schrijf, ik ben er altijd beschaamd om. Ik denk dat het mijn ijdelheid is, maar toch voel ik me niet zo tegenover de meeste anderen. En nu, nu zou ik deze brief wel willen verbranden. Dank je voor je lange brief die ik niet verdien... O John, ik kon me niet voorstellen dat je, met al je tutor-deftigheid en je bruine kamer, zo'n absurde dingen kon schrijven (excuseer me!) als uit je brief blijkt ... En nu heb ik nog geen woord gezegd over je 'onwelheid', en daar had ik toch eerst moeten over schrijven; ik hoop dat het geen ergere naam verdient... Nu denk ik werkelijk dat ik het geheim ontdekt heb van mijn moeilijkheid om je te schrijven. Dat komt doordat ik je die moeilijkheid nooit bekend heb. Tenminste, ik schrijf nu veel gemakkelijker na die bekentenis...[48]

Welk een diepe genegenheid broer en zuster verbond, blijkt nog uit de laatste brief die Mary hem schreef en waarboven de oude Newman noteerde: 'Nauwelijks meer dan vier weken later is ze plotseling gestorven'. Daarin schrijft ze:

> ... Ik snak ernaar je weer te zien. Hoelang duurt het nog eer je komt? Nog drie weken, misschien vier?[49]

In haar voorlaatste brief, van november '27, wordt het verlangen nog sterker uitgedrukt:

> ... Hoe hunker ik ernaar je te zien...Ik kan me je gezicht inbeelden - daar is het, het kijkt me aan...[50]

[48] Bouyer 136-7.
[49] GF 180.
[50] MT I, 76.

Hoofdstuk 8 Mary en St. Mary's

Bij Rickards en de Wilberforces

In september 1827 logeerde Newman - met zijn student Robert Wilberforce - weer te Ulcombe, zoals het vorige jaar, bij de sympathieke familie Rickards. Hoe welkom hun bezoek was blijkt uit een opgetogen, maar toch bezorgde brief van de gastvrouw aan Harriett: 'Ik hoop John hier te kunnen houden tot hij terug moet naar Oxford... Je ziet het aan zijn ogen dat hij te hard werkt. Heel de avond was hij heel moe, maar we konden toch heelwat samen praten, en R. Wilberforce was zo vrolijk als altijd... Kijk, daar komt John juist binnen om mij gezelschap te houden, of liever om door de kinderen geplaagd te worden. Ik wou echt dat je hem 'ns bezig zag met die twee op zijn schoot, terwijl hij in de grote leuningstoel zit en zij hem zijn bril afnemen en dan weer opzetten'. De volgende dag, een regenachtige kille donderdag, nieuwe brief - het is blijkbaar 'dik aan' tussen de beide dames: 'In elke zitplaats hebben we nu vuur. De gentlemen zijn in ons grote salon nu druk aan het discussiëren over de Brief aan de Romeinen... Ik kan je niet beschrijven hoe prettig ik het vind naar hen te luisteren... Wij hebben ook een van Kebles hymnen gelezen, en ik hoop dat er nog meerdere zullen volgen'.[1] Dit laatste zinnetje bevestigt dus wat alle berichten melden: het grote succes van 'The Christian Year'. Merkwaardig ook de interesse die dames uit het begin van de vorige eeuw betoonden voor geleerde exegetische discussies over een moeilijke Paulusbrief. Hetzelfde blijkt uit een correspondentie van John met zijn zussen, begonnen in februari van ditzelfde jaar, betreffende de kinderdoop: hij wil hen absoluut behoeden tegen de anti-ideeën van hyper-evangelicale Francis, over wie hij dán reeds profeteert dat hij zou eindigen als scepticus.[2]

Een van de gespreksonderwerpen van John met Mrs Rickards moet ook zijn privé-leven zijn geweest, en met name zijn bedoeling om als celibatair door het leven te gaan. Hij drukte dat uit in een gedicht, 'Leeuwenbekje' genaamd, dat hij in het album van zijn gastvrouw schreef:

> 't Wijd' en bonte veld der aard
> flinker bloemen dan mij baart,
> rijk van kleur en fors van bouw,
> kindren van een rijker dauw,
> lippenlach en ogenbrand,
> klaar voor Edens lustwarand...
> 't Weze zo! Voor mij een cel,
> leve' en sterve' in Oriel![3]

Op het einde van de maand verergert Johns gezondheidstoestand, en krijgt hij koorts. Robert Wilberforce kan hem overtuigen naar diens familie te gaan, naar de grote William Wilberforce, afschaffer van de slavernij, vader ook van de hoger reeds genoemde Henry. De Wilberforces woonden in Highwood, hadden dr. Babington (een neef van Macaulay) als huisarts, en de medische zorgen van deze heer bevielen Newman zo goed dat hij hem daarna zou blijven consulteren.

Wat hem echter bovenal beviel was de geest die in de familie van de grote staatsman heerste. 'Het is inderdaad zeldzaam', schreef de logé bewonderend over zijn gastheer, 'dat wij mogen hopen zulk een eenvoud en pretentieloze nederigheid te ontmoeten in iemand die zich zo lange tijd heeft bewogen te midden van de intriges van het publieke leven en in kringen waar privé-vleierij schering en inslag is'.[4] Ondanks zijn groeiende afzijdigheid van het evangelicalisme, herleefde in zekere zin toch weer Newmans respect voor die stroming die de motor was geweest van zijn radicale bekering elf jaar voordien. Hij kon niet anders dan zich weer zonnen in de warme religieuze sfeer van dit huisgezin waar lange morgen- en avondgebeden elke dag werden opgezegd en iedere zondag een zelfopgestelde godsdienstige woorddienst werd gehouden waar ook de buren mochten naartoe komen. Wat Newman indertijd bij Thomas Scott zozeer had gewaardeerd, de 'onwereldsheid', was ook het kenmerk van William Wilberforce, met het gevolg dat zijn fortuin aanzienlijk was geslonken en hij heel sober moest leven. Zijn zonen volgden hem daarin niet helemaal, maar hadden een te groot respect voor hun vader om hem op dit punt te bekritiseren.[5]

---

[1] GF 174.
[2] Vaiss 230-1.
[3] SG 68.
[4] GF 174.
[5] Ibid., 174-5.

Althans twee van Williams zonen zouden voor Newman heel veel gaan betekenen. Robert was de rustigste, de ijverigste studax ook van de twee. Zoals gezegd,was hij vóór zijn keuze tot het 'Oriel Fellowship' samen met Froude een 'private pupil' van Keble geweest in diens landelijke pastorie. Hij was een overtuigd medestander van Newman en gold als een leidinggevend theoloog van de latere Oxfordbeweging. Negen jaar na Newman zou hij ook overgaan naar de katholieke Kerk. Henry had een meer affectief temperament; hij was de enige die door Newman met zijn voornaam werd aangesproken: 'my dearest Henry'. Hij was een trouwe volgeling van zijn vereerde vriend, maar kon hem onmogelijk in zijn celibataire neigingen volgen. Hij durfde hem dan ook niet vertellen dat hij op trouwen stond, - dat was blijkbaar een delicaat punt tussen hen geweest. Hij huwde de dochter van zijn privé-huisleraar. In 1850 werd eerst zijn vrouw, daarna ook hijzelf en zijn kinderen in de katholieke Kerk opgenomen. Een andere zoon van William, die Samuel heette, bleef echter een stoere anglicaan. In 1841 werd hij zelfs tot 'chaplain' van Prins Albert benoemd en in de eigenste maand van Newmans bekering, oktober 1845, tot bisschop van Oxford.[6]

Newman was dus van college-geven vrijgesteld omdat hij in november als 'public Examiner' moest fungeren. De examens waren publiek en zijn eer als 'scholar' stond op het spel. Hij moest natuurlijk heel zijn stof terdege beheersen om er anderen te kunnen over ondervragen. Daarom werden de Oriel fellows Robert Wilberforce en Hurrell Froude aan de tutorsstaf toegevoegd. Toen Newman in Oxford arriveerde, kwam hij daar terecht in een sfeer van intense liturgische belangstelling. Wilberforce, Froude en ook Pusey bleken hevig geïnteresseerd in het roomse brevier en confereerden geregeld met ex-priester Blanco White over dit onderwerp.[7] Nu begon Newman zich al wel te distantiëren van zijn evangelicaal verleden, maar om zó op te gaan in hoogkerkelijke zaken als liturgie en officiële gebedswijzen, dat was nog te vroeg.

Wat hem echter wél en ten zeerste verheugde, was een collectie kerkvaders die hij bij zijn aankomst op zijn werktafel vond, - een prachtige collectie die Pusey voor hem in Duitsland had gekocht. Bijna als een kind zo blij schreef hij aan zus Harriett: 'Ik wou dat je ze kon zien, ze passen prachtig in mijn boekenrekken' - en aan zijn moeder: 'stevige knapen (huge fellows) zijn het - één folio kost slechts één shilling!'[8] Hier kwam toch even weer de zoon van de bankier om het hoekje kijken!

Zorgen en ziekte

Maar al zijn geldelijke ressources zou hij in diezelfde oktobermaand nodig hebben om het gat te stoppen dat steeds maar groter geworden was in de geldkist van Tante Betsy's vervolmakingsschool-voor-meisjes in Strand-on-the-Green. Daar was zomaar eventjes een schuldenput van bijna £700 in ontstaan, en er dreigde bankroet. Dit nieuws verergerde de al wankele toestand van Johns gezondheid nog meer, want hij voelde heel de zwaarte van dit financiële probleem op zijn schouders wegen. Het huis in Brighton waar zijn moeders en zussen verbleven was al een zware dobber geweest - het had meer gekost dan hij voorzien had - , maar gelukkig had broer Francis daar kunnen helpen, zodat althans dit probleem was opgelost.[9]

Toen kwam daar bovenop nog een ander prangend probleem de halfzieke Newman plagen: Copleston was tot bisschop van Llandaff benoemd, en dus moest er een nieuwe provost van Oriel gekozen worden. Dit was zeer belangrijk voor Newman met het oog op de essentiële hervormingen die hij wilde doorgevoerd zien in het tutoraat. Hervormingen die moesten gaan in zijn richting, die was de richting van Lauds statuten en van de gehele Oxfordse traditie: een herwaardering van het ethische en religieuze element in de opleiding van de jonge academici te Oxford. Newman vernam het nieuws over Copleston op vrijdag 23 november toen hij al volop aan het examineren was. Het verhaastte een inzinking, zowel fysisch als psychisch, die hem al een tijdlang bedreigde en die nu eindelijk toesloeg.

Inderdaad, hoger zagen we dat hij eind september al heel zwak was en zelfs koortssymptomen vertoonde. Daarbij kwam nog, in oktober, het bankroet van tante Betsy. De zwakheid van september was dus nog niet geweken in november, integendeel, en bovendien had hij juist een aantal moeilijke examens - 'mijn dromen waren vol van de examens' - te behandelen, waar dan dat nieuws van Copleston nog bovenop kwam. De zaterdag 24 - zijn vrije dag - was het hem onmogelijk nog verder te gaan. De zondag 'voelde ik het bloed naar mijn hoofd stijgen, de maandag constateerde ik bij het ondervragen van een kandidaat voor de eregraad-eerste-klasse dat ik alle geheugen en geesteskracht verloren had en zag ik mij verplicht 's middags de examenzaal te verlaten.'

Op doktersadvies werd het overtollige bloed met bloedzuigers aan de slapen verwijderd, maar dit verergerde eigenlijk zijn toestand nog. Hij geeft daar zelf bescheid over in zijn autobiografisch 'Memoir'.

---

[6] LD XI, 360-1.
[7] GF 175-6
[8] LD II, 30.
[9] MT I, 69.

> Het was niet precies pijn dat ik had: geen steken, niet zoiets als een reumatische hoofdpijn; ik voelde mij verward, ik kon niet denken, ik kon mij niets herinneren. Wel voelde ik één- of tweemaal, toen mijn hoofd op de peluw lag, zulke ellendige, hoewel niet geweldige, kloppingen dat ik het gevoel had nog nooit een echte hoofdpijn te hebben ondervonden. Het was geen pijn; het was alsof alles in mijn hersenen en in mijn ogen ronddraaide. Ik voelde dat mijn hoofd binnenin uit bepaalde delen was samengesteld. Ik kon tamelijk goed verzen schrijven, maar ik kon niet tellen. Eén- of tweemaal probeerde ik mijn polsslagen te tellen, maar ik slaagde daar hoegenaamd niet in; vooraleer ik tot 30 was geraakt, draaiden mijn ogen van binnen naar buiten met een plotselinge beweging.[10]

Robert Wilberforce kwam toen tussenbeide en stelde Newman voor om hem naar Highwood te brengen om daar verzorgd te worden door hun huisarts dr. Babington, die reeds zo'n goede indruk op de zieke had gemaakt. Newman accepteerde. Twee weken later, op 11 december, achtte hij zich voldoende hersteld om naar Oxford terug te keren. Maar dr. Babington ging daar helemaal niet mee akkoord. Best zou hij voor volledig herstel naar Brighton gaan, waar zijn moeder en zusters verbleven, om daar in de rustige familieatmosfeer van zijn nerveuze inzinking volledig op te knappen. En zo gebeurde: op 14 december reisde Newman naar Brighton om er te blijven tot eind januari.[11]

Toen hij ruim een jaar later, s.d. 21 februari 1828 (en volgende dagen), het verlopen jaar overschouwde, vond hij het een 'curieuze coïncidentie' dat deze ziekteaanval hem trof, op één dag na, precies zeven jaar na zijn mislukte eregraad in het baccalaureaat (26 november in plaats van de 25e).[12] We hebben al gezien hoezeer Newman - cf. zijn preek over de aartsvader Jakob - verjaardagen cultiveerde, datums noteerde enz., zozeer zelfs dat hij geneigd was een bovennatuurlijke providentiële zin te mogen vermoeden in bepaalde opvallende parallelismes. Met het vorderen van de jaren zouden die vermoedens nog toenemen, zoals blijkt uit een journaalnotitie van 25 juni 1869 (intussen was er een derde opvallende ziekte bijgekomen):

> Een andere gedachte is mij te binnen gevallen, nl. dat ik drie zware ziektes in mijn leven heb gekend, en hoe zij uitgevallen zijn! De eerste was een pijnlijke en vreselijke, toen ik een jongen van vijftien was, en zij maakte mij tot een christen - met ervaringen vóór en na, die huiveringwekkend zijn en alleen bij God bekend. Mijn tweede ziekte was niet pijnlijk, maar vervelend en schokkend: zij overviel mij in 1827, toen ik een van de Examinatoren was, en noopte mij te breken met een beginnend liberalisme en zij bepaalde mijn godsdienstige evolutie. De derde kwam in 1833, toen ik in Sicilië was, vóór het begin van de Oxfordbeweging.[13]

Voortgaande op de eerste journaalaantekening: welk zou het geheim van die 'curieuze coïncidentie' wel kunnen zijn? Toen wij de redenen van zijn mislukking van 1820 bespraken, kwamen wij tot de conclusie dat zowel de zonde van luiheid als van hoogmoed er aan de oorsprong van lagen. In plaats van zich bezig te houden met wat God toen van hem wilde - het ernstig voorbereiden van zijn examen - had hij gegrasduind nu eens in dit boeiende vak, dan weer in dat andere, had hij zich dus overgegeven aan een onverantwoord dilettantisme dat eigenlijk luiheid was. Nu, in 1827, was dat wel niet helemaal hetzelfde, maar toch had hij er niet voldoende op gelet dat het louter intellectuele (puur examineren, wat niets met pastoraal te maken had) een gevaar voor hem kon zijn op geestelijk gebied. En dat gevaar - waaraan hij toegegeven had! - was dat van de intellectuele hoogmoed, de diepste wortel van zijn kwaad, de fundamentele oorzaak van zijn mislukking. Eigenlijk is Newman nog altijd zijn evangelicale ingesteldheid niet helemaal kwijt. Een in die richting bekeerd persoon moest zich telkens opnieuw onderzoeken of hij zijn 'conversion' wel trouw bleef, en dat bracht vooral voor hem dit mee dat hij zich grondig onderzocht over wat de leidende figuren en predikanten van die stroming noemden: iemands 'besetting sin', d.w.z. de zonde waarin men gemakkelijk hervalt. Hun preekbundels komen daar telkens en telkens op terug. Newman oscilleerde in 1827 nog steeds tussen evangelicalisme en hoogkerkelijkheid. Hij moet rond zijn verjaardag in '28 tot het verbijsterende inzicht gekomen zijn dat hij, zoals in '20, weer eens in zijn 'besetting sin' gevallen was: een zelfzeker zich vermeien in eigen intellectuele genialiteit. Keer op keer - zo stel ik mij voor - moet hij zich in zijn verbeelding gezien hebben als het meesterlijke jurylid dat (in die publieke examens) met het grootste gemak door de moeilijkste velden van de klassieke cultuur heen wandelde. Nu eens zou hij een bijzonder scherpzinnige vraag aan de examinandus stellen, dan weer hem er fijntjes laten inlopen, dan nog eens het publiek verbazen met zijn all-round-kennis ván en inzicht ín alle facetten van klassieke literatuur, geschiedenis en filosofie. Daar kwam dan nog de Copleston-benoeming bij, die de keuze van een nieuwe provost noodzakelijk maakte. Hij, de alom gekende en gevierde tutor, die wist dat hij Wilberforce, Froude en Dornford (de 'senior tutor') naar zijn hand kon zetten, zou dit zaakje eens gauw gaan regelen, zou de spil worden van de electiecampagne, zou wellicht het tutoraat en de hele organisatie van de studies in het meest prestigieuze college van Oxford eens terdege gaan hervormen volgens zijn

[10] AW 212-3.
[11] MT I, 70.
[12] AW 212.
[13] Ibid., 119-120.

ideeën en zijn principes! Het is deze intellectuele hoogmoed die de kern en de motor moet geweest zijn van het 'liberalisme' waarover hij spreekt in de dagboeknotitie van '69. Wat was het 'liberalisme' waarover de denkers in de 19e eeuw spraken, anders dan het bannen van ieder mysterie uit de godsdienst om daarvoor in de plaats te stellen de inzichten en de uitspraken van de soevereine menselijke Rede? Dit alles komt m.i. ook zeer goed overeen met Newmans vaststelling in de Apologia dat hij toen 'de intellectuele voortreffelijkheid begon te verkiezen boven de morele en wegdreef naar het liberalisme van de dag. Ik werd uit mijn droom ruw gewekt op het einde van 1827 door twee grote slagen: ziekte en sterfgeval'.[14]

O my dearest sister Mary, O my sister, my sister...

Over dat sterfgeval zullen we het nu hebben - het viel hem veel zwaarder dan de ziekte. Op 5 januari 1928 stierf zijn 19-jarige lievelingszuster Mary, waarschijnlijk aan een appendicitis.[15] Al stervende reciteerde zij verzen uit Kebles 'Christian Year'. Maria Rosina Giberne, een schoonzus van Rev. Walter Mayers, vriendin van de familie en grote bewonderaarster van Newman - zij volgde hem in de roomse Kerk en werd later 'sister Maria Pia' in het visitandinnenklooster van Autun (Frankrijk) - was die dag bij de Newmans in Brighton en maakte heel het ontstellende gebeuren mee. Vijftig jaar later, in een brief aan de grijze kardinaal, herinnerde ze zich nog met vrouwelijke detailliefde al de wederwaardigheden van die vreselijke dag. De ziekte manifesteerde zich voor het eerst tijdens het diner van 4 januari.

> Lieve Mary zat naast jou en ik aan de overkant, en terwijl ze een stuk kalkoen aan het eten was, keerde ze haar gezicht naar mij toe. Ze legde haar hand op haar hart en ze zag er zo bleek uit, met van die zwarte kringen rond haar ogen. 'Ze werd ziek', zei ze, 'zou ze niet beter weggaan?' Ik vroeg het je, en ze ging. Ik had ze zo graag vergezeld, maar durfde niet om geen opschudding te veroorzaken. Dat was de laatste keer dat ik haar levend zag. Kort daarop ging Jemima haar opzoeken en dan je moeder, die er zo ellendig uitzag en zei: 'John, ik heb Mary nog nooit zo ziek gezien; ik denk dat we een dokter moeten laten komen'. Jij antwoordde, om haar wat op te vrolijken: 'Ja, ja, moeder, en vergeet niet te betalen!...' De volgende dag, rond één uur, voegde Harriett zich bij ons voor een wandeling - nadat de dokter geweest was, denk ik -, maar, hoewel ze zei dat Mary een heel slechte nacht had gehad, scheen ze toch geen gevaar te vermoeden. We gingen dineren bij een vriendin, en waren bij jullie thuis pas terug rond negen uur. Ik voelde een schok toen ik binnenkwam en niemand anders zag dan jou alleen - zo bleek en zo kalm, en toch innerlijk zo ontroerd. En toen ik je dan vroeg om samen met ons voor haar te bidden, deed je een grote inspanning om met kalme stem te spreken: je zat tegen de tafel aan, je ogen gericht op het vuur, en je antwoordde: 'Ik moet jullie de waarheid vertellen: ze is al dood'.... Je vertelde ons een beetje over haar, snikkend en met een stem die naar adem snakte, en toen ging je van ons weg...[16]

Na de uitvaart noteerde ze: 'Toen ik naar John keek, die er uitzag als een wandelend lijk, dacht ik: 'Jij zult de volgende zijn".[17]

Zover is het niet gekomen, maar zijn verdriet was afgrondelijk diep. Hij moest worstelen om te berusten. Na enkele weken schrijft hij in zijn dagboek:

> O my dearest sister Mary, O my sister, my sister! Vanuit de grond van mijn hart voel ik wel dat het allemaal in orde is - ik zie wel, en weet, dat het in Gods goede Voorzienigheid het beste is voor ons allemaal. Ik mor niet, ik heb niet in het minst gemord - ik zou het niet willen hebben -, maar ik voel mij ziek, ik moet ophouden met schrijven.[18]

Zulk een uiting van diepe affectiviteit tegenover een mens is uniek in heel Newmans oeuvre, en hoe uniek-bemind Mary door hem moet geweest zijn, wordt nog duidelijker uit een latere notitie waar hij op haar uiterste lieftalligheid en op hun innige relatie alludeert:

> Ik had er enige tijd een min of meer sterk voorgevoel van dat wij onze lieve Mary zouden verliezen. Dit werd mij gesuggereerd door de uiterste lieftalligheid van haar karakter en door het feit dat ikzelf haar zozeer beminde. Ik dacht dat ik haar teveel beminde, en ik durfde mij nooit volledig laten meeslepen door het genot van haar gezelschap. Het moet in oktober 1826 geweest zijn dat ik eens naar haar keek en haar zo mooi vond, en toch bij mezelf de bedenking scheen te maken, niet zozeer 'zul je blijven leven?' als wel 'hoe vreemd dat je nog altijd in

[14] Deze pag. is geïnspireerd door Vaiss 187-8.
[15] Sugg 28.
[16] GF 181.
[17] MW 150.
[18] AW 213.

leven bent!'[19]

De maand daarop, op 22 februari, stierf de man door wiens woorden, voorbeeld en uitgeleende lectuur Newman bekeerd was, Rev. Walter Mayers.[20] Hij overleed in volle pastorale arbeid, terwijl hij een van zijn parochianen bezocht (alleen de evangelicalen deden aan huisbezoek; zo ook Newman in St. Clement's). Hij was maar 38 jaar oud. Zijn weduwe - Sarah Giberne, de zuster van Maria Rosina - vroeg Newman haar man te komen gedenken op een woensdag, want dan was er een 'weekly Service' in de parochiekerk. Overeengekomen werd dat de plechtigheid zou plaatsvinden de woensdag vóór Pasen, 2 april. 'Sermon N° 163 - On the death of a very dear Friend'[21] begon aldus:

> De eerste homilie die ik ooit preekte heb ik gehouden vanuit deze kansel en tijdens de wekelijkse woensdagdienst die onze vriend celebreerde. Het was op zijn vriendelijk en ernstig verzoek dat ik hier voor het eerst preekte in deze kerk.[22]

Weer de man van de datums, de dagen, de tijden en de providentiële coïncidenties! Een andere typisch-newmaniaanse trek is de delicate reserve in het verwoorden van zijn leed:

> Het is de eerste keer dat ik ertoe geroepen word in het publiek mijn intiemste gevoelens te vertolken. Zij die door de beproeving worden getroffen, hebben het recht hun verdriet voor zichzelf te houden... maar er zijn momenten waarop wij moéten spreken, zelfs als elk woord met moeite en pijn wordt geuit en alle woorden van alle talen ter wereld samen niet volstaan om echt uit te drukken wat wij voelen. In dit geval verkeer ik op dit moment.[23]

Hij spreekt dan met diepgevoelde eerbied over de vroomheid en de liefde van zijn overleden vriend. 'Ach, hij beminde mij zo, en nu is hij niet meer, en sta ik aan de rand van zijn graf'. We voelen dat de 'moreel voortreffelijke Mayers' en mannen als Keble en Froude het nu voortaan in Newmans appreciatie zullen halen van de Whatelys en de Hawkins, hoe 'verstandelijk voortreffelijk' deze Noëtici ook mogen zijn. Ook de herinnering aan de vrome dood van zijn 19-jarige zus, met de hymnen van Keble op haar paarse lippen, heeft hem zeker in die richting gestuwd. En op het einde van zijn gedachtenispreek van die 2e april vaart er als een grote adem van christelijke theologale hoop door zijn woorden en hebben we volop vóór ons de profeet van de 'invisible world':

> Wij zijn weliswaar nog blootgesteld aan zonde en verzoeking, wij worstelen nog met zorgen en beproevingen van allerlei aard, nog steeds bedreigen ons ziekten zonder tal en moeten wij nog doorlopen het donkere dal en de rivier van de dood, - maar voor hem is alles nu voorbij: hij is gestorven in Christus, hij slaapt wél, hij slaapt tot hij verrijst, hij is veilig bewaard in de armen van zijn Verlosser, hém kan geen kwaad deren. Wie zou weer terug willen hebben een van die heiligen van God, die Deze tot hun rust heeft opgenomen? Wie zou de zelfzucht en de wrede onverschilligheid voor hun wélzijn willen bezitten om hen opnieuw te onderwerpen aan het bederf, aan ogen vol tranen en een hart vol pijn, aan diep verborgen verdriet binnenin, aan zwakheid en zonde? Ik niet! O bewaar diegenen, Heer, die Gij veilig van ons hebt weggenomen. Gij zult hen veiliger bewaren dan wij ze zouden kunnen behouden tot op de dag van Uw stralende komst. Veruit beter is het voor hen dat zij rusten bij God totdat die nieuwe hemel en die nieuwe aarde klaar zijn voor hun ontvangst dan dat zij zouden terugkeren in onze povere omhelzing en afhankelijk zijn van onze broze liefde in een wereld die hun nieuwe en hemelse geboorte onwaardig is. De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, gezegend weze de Naam van de Heer![24]

Intussen is de Newman van de datums, de dagen, voorvallen en anekdoten uit het verleden ook t.a.v. de betreurde Mary niet onverschillig gebleven. Op 9 maart '28 doet hij Jemima het volgende verzoek - zij geleek in het zich herinneren van concrete zaken sterk op haar broer, en deze wist dat -:

> Schrijf eens zorgvuldig neer, als je dat nog niet gedaan hebt, alles wat je je kunt herinneren dat onze lieve Mary over eender welk onderwerp gezegd heeft, zowel gedurende de periode van haar korte ziekte als de dagen daarvóór. We zullen het anders vergeten. Zou het ook niet wenselijk zijn enkele memorabele dingen in het algemeen over haar neer te pennen? - over haar karakter als geheel, en over al de prettige dingen die we ons nu m.b.t. haar herinneren. Zo over haar spreken in de derde persoon, zo over haar praten in de sleur en de slenter van alledag als over iemand die er nu niet meer bij is, die ongevoelig is voor alles wat wij aan het doen zijn (en dit is

[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] Deze ongepubliceerde preek is in het archief te vinden onder A. 50.5.
[22] A.50.5, p.2.
[23] Vaiss 190-1.
[24] A.50.5, pp. 23-4.

> inderdaad het geval), dat is misschien voor mij wel het pijnlijkste in het verlies dat wij geleden hebben. Het doet me de tranen in de ogen komen te bedenken dat wij ineens maar kunnen spreken over haar als over een levenloos voorwerp van hout of steen...[25]

Dat de Ich-Du-taal tot Ich-Es-verhouding zou kunnen verworden is voor Newman met zijn sterk-personalistische psychische structuur een ondraaglijke gedachte...

Hij zoekt troost in de poëzie. Een brief aan Harriett van 21 april laat hij vergezeld gaan van een gedicht dat 'Troost in Beproeving' (Consolations on Bereavement) als titel heeft, waarin hij probeert door te dringen tot 'achter het gordijn', tot in de liefdevolle bedoeling van de God der onzichtbare wereld die zo plotseling, zo onverwacht, zo mysterieus het lieve meisje tot zich riep:

> De Dood was toch zo haastig met je, zusjelief,
> zo overrompelend snel...

Maar het was een milde haast: zo smaakte je de wrange bitterheid van de dood bijna niet:

> wel stierf jij,
> maar smaken deed je niet
> Doods bitterheid,
> Vervals traag-slepend gif of Koorts' fel-diepe pijn.

God vond je reeds bereid: er was geen voorbereiding, geen 'wenk' nodig, - je bent dus reeds opgenomen in zijn liefde. Bovendien duidde de snelheid van je heengaan erop dat het Gods eigen werk was: wij, mensen, zouden ons dan niets te verwijten hebben. En ten slotte: zo zal het beeld dat we van jou meedragen er altijd een zijn van jeugd, van frisheid, van 'geurigheid' (fragrance), van stralende liefde, - altijd zul je in 'herinnerings schrijn' blijven voortleven als

> vreugd van bedrukte harte'en licht van ogen droef
> (joy of sad hearts and light of downcast eyes),[26]

de meest geciteerde regel van het gedicht.

Om het leed te verwerken zijn ook hém Kebles verzen een grote troost geweest. Kebles 'sacramentalisme' kon hem achter elk schepsel de 'invisible world' doen oplichten, en in die wereld de engelachtige Mary. Zij is 'belichaamd' (embodied) in elke boom, verborgen achter elke heuvel. Het doet denken aan de eerste bladzijden van de Apologia, waar engelen zich voor hun medeëngel Newman 'verbergen' en hem 'verschalken met de schijn van een materiele wereld'. Hij schrijft in die zin op 10 mei aan Jemima het volgende:

> Ik ben heel regelmatig wat mijn paardrijden betreft... Verleden donderdag ben ik met W. en F. naar Cuddesdon gereden... Wat is het daar mooi te lande, met de nog jonge blaren, de geuren, het afwisselende landschap! Toch voel ik nooit zo intens de vergankelijkheid van deze wereld als dan, wanneer ik die landelijke schoonheid het meest geniet. Zo ook vandaag: al rijdende werd ik, machtiger dan ik ooit voor mogelijk had gehouden, aangegrepen door deze twee verzen:
>
> > Een stem, een zang die plechtig rijst
> > en ons naar 't beste deel verwijst.
>
> Ik kon nauwelijks geloven dat dit niet mijn eigen verzen waren en dat Keble ze niet van mij had overgenomen. Ik wenste dat woorden het vermogen hadden om uitdrukking te geven aan al die onbepaalde, vage en tegelijk toch ook subtiele gevoelens, die door je hele ziel heenboren en haar ziek maken. M'n lieve Mary! ze lijkt belichaamd in elke boom en verborgen achter elke heuvel. Welk een sluier, welk een gordijn is toch deze wereld van de zintuigen! zo schoon, maar toch een sluier![27]

Uit deze brief vooral, die uit Newmans diepste is opgeweld, is het duidelijk dat hij volkomen openstaat voor de persoon, de poëzie, de natuurvisie en de innerlijke wereld van Keble, die toch zo heel anders is dan die van de Noëtics. Maar er zal de persoonlijke kennismaking met Keble voor nodig zijn opdat dit openstaan ook concrete gevolgen zal hebben voor Newmans denken en werken. Voorlopig blijft hij nog intiem omgaan met Whately en

[25] LD II, 61. Turner (p. 365) vindt het eigenaaardig dat Newmans intiemste vrouwelijke correspondemten, Miss Giberne en Miss Holmes, allebei Mary heetten, ongehuwd waren en dociel zijn geestelijke leiding aanvaardden.
[26] VVO 20.
[27] LD II, 69

met Blanco White. In een brief aan deze laatste, gedagtekend 1 maart 1828[28], nog geen twee maanden na Mary's dood - is de liberaliseringstendens in zijn visie op het christelijk geloof nog zeer duidelijk aanwezig. Hij gaat daarin zo ver te verkondigen dat bepaalde geloofspunten die de conservatieve anglicanen differentiëren van de ruimer denkende gelovigen of van de dissidenten, toch eigenlijk maar secundaire punten zijn. En in een brief van de week tevoren, - van 24 februari -[29] had hij White voorgesteld met enkele personen een club op te richten die deze netelige kwesties zouden behandelen. Dat alles klinkt nog vrij 'liberaal': Newman is zeker nog niet direct na Mary's dood in het 'conservatieve', hoogkerkelijke kamp van Keble en Froude terechtgekomen, zoals hijzelf dat in de Apologia voorstelt. Dit zal pas een jaar later gebeuren. Newman is iemand die pas langzaam evolueert, - zigzaggend, niet lineair. In zijn bekende gedicht 'Lead kindly Light' bidt hij veelzeggend: 'one step enough for me'.[30] Geef mij genoeg licht om die ene stap te zetten die ik nú, op dit ogenblik, zetten moet.

Wie kiezen als opvolger van Copleston?

We moeten nu even terug naar de herfst van 1827. Pusey was vanuit Duitsland terug in Engeland en, daar hij in niet al te beste gezondheid verkeerde, bracht hij een tijdje vakantie door bij de Newmans in Brighton. Provost Copleston was intussen benoemd tot bisschop van Llandaff, - de Oriel fellows en -tutors moesten een nieuwe provost kiezen. Uit de eerste discussies en brieven bleek al gauw dat de keuze zou gaan tussen twee personen: Keble en Hawkins. Uit het bovenstaande zou men misschien kunnen afleiden dat Newman voor Keble was, maar niets is minder waar. Hij ijverde fel voor Hawkins. Hem stonden voortdurend die arrogante kliek rijke snobkereltjes voor ogen die hem constant het leven zuur hadden gemaakt. Keble achtte hij te zacht om die meute het hoofd te kunnen bieden. Hawkins integendeel was een man die gesteld was op orde en discipline, en hij had ook waardigheid en kracht die indruk konden maken op de wilde jonge lords.[31] We zien hier Newman reeds groeien als leider, als bezieler van een kleine groep, als overtuigde en overtuigende pleiter. Hij slaagde erin om de drie andere tutors mee te krijgen: bij Dornford, de ietwat excentrieke 'Senior tutor' was dit niet moeilijk, maar bij Froude in wiens zog Robert Wilberforce evolueerde, - ondervond hij meer weerstand.

Beiden hadden lang op de pastorie van Fairford verbleven waar Keble hen geholpen had bij het voorbereiden van hun examens. Zij hadden er diepe sympathie voor hun privé-tutor opgevat, die niet alleen een geleerde scholar was, maar ook een innig-vroom en nederig man die met hen omging als met gelijken, die niet alleen hun studie, maar ook hun ontspanning deelde. Froude onderging zijn invloed. Froude had vaak met zichzelf in de knoop gelegen, maar Keble wist hem te 'helen', weer tot een 'heel mens' te maken.[32]

In de lente '28 was er nog geen hechte band tussen enerzijds Keble en Froude, en Newman anderzijds. Deze was in de ogen van de andere twee - hoogkerkelijke Tories, vooral Keble - een niet helemaal te vertrouwen laagkerkelijke evangelicaal, die van de Noëtics Whately en Hawkins al wel enkele orthodoxe ideeën over zichtbare Kerk, traditie en hiërarchie had opgedaan, maar toch in de grond nog zoiets als een halve ketter was,[33] gesproten uit een nogal burgerlijke, half-werelds-liberale Londense bankiersfamilie.

Froude was natuurlijk pro Keble als toekomstige provost. Bij Newman liet hij gelden dat, als Keble verkozen werd, 'hij met zich een hele nieuwe wereld in Oriel zou binnenbrengen; dat er daar dan geen sprake meer zou zijn van academische pretentie (donnishness) en dergelijke rommel (humbug) meer, of van trots op talenten, of van onwaardige profane ambitie'. Maar Newman kwam telkens weer terug op de noodzakelijkheid van een strenge collegediscipline, en 'antwoordde al lachend dat, als het een Engel was wiens vacante plaats moest worden ingevuld, hij zijn oog zou laten vallen op Keble, maar dat ze nu slechts een provost te kiezen hadden'. Newman bewerkte niet alleen Froude, maar ook Keble zelf die, hoewel niet helemaal overtuigd, toch, nederig als de man was, zijn kandidatuur ten slotte introk. De officiële keuze op 31 januari was dan ook niet meer dan een formaliteit: Edward Hawkins werd de nieuwe provost van Oriel College, en bléef dit tot aan zijn dood in 1882 op 93-jarige leeftijd, 54 jaar lang! Gedurende meer dan een halve eeuw, tijdens een lange periode van ingrijpende crisissen en zelfs mutaties, zou hij een politiek voeren waarvan Newman vlug zou merken dat ze totaal tegengesteld was aan hetgeen hij met hart en ziel nastreefde. In zijn 'Memoir' zegt Newman dat hij 'op het moment zelf dat zijn vriend dr. Hawkins zijn ambt als provost aanvatte, er zich voor het eerst bewust van werd dat zijn geest diep verwant was met die van Keble', - maar toen was het natuurlijk te laat...[34]

[28] Ibid., II, 60.
[29] Ibid., II, 56.
[30] VVO 156.
[31] LD XXX, 431-3.
[32] Voor die 'heling': cf. GF 203 vv.
[33] SG 70. In sept. '28 vermoedt Froude in Newman nog 'a heretic'.
[34] AW 91.

Newman 'Vicar' (pastoor) van de universiteitskerk 'St. Mary's the Virgin'

Vanwege zijn nieuwe functie moest Hawkins aftreden als 'Vicar' (pastoor) van de universiteitskerk 'St. Mary's the Virgin' en de inmiddels tot bisschop van Oxford benoemde dr. Lloyd stelde toen Newman aan tot zijn opvolger. Op 14 maart 1828 werd hij als zodanig officieel geïnstalleerd. Newman was heel blij met die benoeming; in zijn Apologia zegt hij: 'het was voor mij als het voelen van lenteweer na de winter ... Ik kwam uit mijn schelp'.[35] Nu bezette hij inderdaad de eerste plaats in die prestigieuze kerk die de St. Mary's was, en verwijdde zich zijn actieradius van één enkel college naar de hele universiteit. Strikt juridisch waren het wel slechts een handjevol 'shopkeepers' van de High Street en hun meiden en knechten die tot zijn parochie behoorden, maar in werkelijkheid bestond zijn gehoor voor het grootste gedeelte uit jonge studenten, eerst van Oriel College, maar weldra van de gehele universiteit. Newmans opvatting van het tutoraat bracht het met zich mee dat zijn studenten zijn vrienden werden die van hem niet alleen intellectuele, maar ook morele en religieuze vorming ontvingen. Zijn 'pupils' volgden hem dan ook heel normaal naar de kerk waar hij iedere zondag zijn zeer verzorgde diensten en preken hield. Het kon niet anders dan dat hij als pastor ook, en vooral, aan die jonge mensen dacht die hij - zelf nog jong, amper 27 - zo goed begreep en aangepaste leiding geven moest. Men kan dit bijvoorbeeld al heel goed zien aan de onderwerpen die hij op de kansel behandelde.

In de eerste maanden van zijn pastoraat zijn zijn preken bijna cursussen die hij geeft, - hij heet ze trouwens 'courses'. Er is een 'course on the two Sacraments' (6 preken), er is een 'course on Christ's Office' (8 preken) en een 'course of Lectures on the Romans' (over Paulus' Romeinenbrief. 14 preken!).[36] Er is een zeer belangrijke homilie, gedateerd 22 juni 1828, over de kinderdoop, - een voor Newman brandend probleem toen. Aanvankelijk vond hij in de geloofsbeleving als evangelicaal vooral de 'bekering' belangrijk en kon hij het doopsel als sacrament moeilijk plaatsen, a fortiori bij kinderen. Maar nu, zeker nadat hij Froude in zijn intieme vriendenkring had opgenomen - wat rond deze tijd moet gebeurd zijn -, is hij overtuigd geraakt van de legitimiteit van de 'Infant Baptism'. Deze preek is de oplossing die hij meedeelt aan zijn studenten (én aan zijn zussen die niet onmiddellijk overtuigd waren). Hij wijst bijvoorbeeld op het Griekse woord van een Marcustekst en zijn juiste betekenis, wat toch niet voor de 'shopkeepers and their housemaids' kan bedoeld zijn![37]

Zeer verzorgde en leerzame preken dus, die besproken werden in de omgang en aldus heel vlug nieuwe toehoorders wonnen. Ook tutors, fellows en professoren wilden die veelbesproken predikant van de universiteitskerk wel eens aanhoren. De homilies van de vicar werden na korte tijd een soort universitair gebeuren dat tot een waar instituut uitgroeide. Ze werden bijna even belangrijk geacht als de officiële 'Sermons before the University' met al hun pomp en praal, - het plechtig binnenschrijden van al die geleerde heren onder leiding van de vice-kanselier, allen 'in cap and gown', door het portaal (met zijn eigenaardige kolommen aan weerszijden van het nog middeleeuwse beeld van 'St. Mary the Virgin') naar hun deftige plaatsen in de middenbeuk van het kerkgebouw, het gaan zitten van het statige gezelschap, het begeleiden van de predikant naar de kansel, enz. Het publiek moet gedacht hebben dat Newman hier iedere zondag in de 'universiteitskerk' sprak in naam van de geleerde gemeenschap, terwijl de parochie alleen maar afhing van Oriels provost en fellows. Men kan zich indenken dat Hawkins, nu collegehoofd geworden en als zodanig deel uitmakende van de academische overheid, deze ontwikkeling niet zo graag zag. En zeker niet Francis Newman, die met groeiende argwaan moet gemerkt hebben welke z.i. on-evangelicale en on-evangelische opvattingen John van op de kansel b.v. over de kinderdoop verkondigde:

> Ik heb er nooit (zei Francis) het onderricht en het genot ontvangen dat anderen wél ten deel viel. Wantrouwen had té diepe wortels geschoten (distrust had sunk roots too deep).[38]

De laatste zes woorden heeft de grammoedige broer dik onderstreept... Hun wegen scheidden zich.

Maar 'het onderricht en het genot' zou, n'en déplaise aan de verbitterde broer, steeds dieper in het publiek - vooral het jonge publiek! - indringen en van daaruit wijder uitstralen. In dit beginstadium van Newmans predikactiviteit zien we nog maar het broze, kleine zaadje van wat later een forse eik zou worden. Nu voelen we Newman nog wiebelen tussen evangelicalisme en hoogkerkelijkheid, maar binnen enkele jaren staat hij zelfzeker op veel vastere grond. Nauwelijks heeft hij in juni in de zin van de High Church over de kinderdoop gepreekt of reeds enkele weken later, in juli, oscilleert hij weer naar een typisch evangelicaal-calvinistisch thema: 'Religion a

[35] Apol 16.
[36] Nrs. 167-172: 'Course on the two Sacraments; nrs. 173-180 'Course on Christ's Office'; nrs. 182-201: 'Course of Lectures on the Romans'. Nrs 169-72, 175-178 zijn te vinden in Ser I, nrs 182, 184-8 in Ser II.
[37] PS VII, Sermon XVI 'On Infant Baptism'. Over het Griekse woord: p. 226.
[38] GF 184.

Weariness (een saai iets) for the Natural Man'.[39] Voor Calvijn is onze menselijke natuur tot in haar diepste wortels heel en al gevicieerd en bedorven, en Newman gaat dit nu - tegen de Rousseau-fans van die tijd in - eens aantonen aan het gedrag van die zo onschuldig geachte wezentjes:

> Kijk eens naar hun spelen en vermaken - naar hetgeen zij hopen, verzinnen en plannen, - waarover zij dromen in de toekomst, als zij groot zullen zijn; en zeg me dan welke plaats de godsdienst inneemt in hun hart. Ga eens na welke tegenzin ze tonen als ze hun religieuze plichten gaan vervullen, hun gebeden moeten opzeggen of de bijbel lezen, - en oordeel dan. En als ze ouder worden, zie dan eens hoe de vrees om uitgelachen te worden door hun kameraden hun schrik inboezemt om zelfs maar te spreken over de godsdienst of om godsdienstig te schijnen. De vrees om uitgelachen te worden is evident een natuurlijk iets; maar waarom zou godsdienst belachelijk zijn? Wat is er absurds aan te denken aan God? Waarom zouden wij er ons over moeten schamen dat we God loven en eren? Daar is geen reden voor, en toch is het natuurlijk. We kunnen het een ongeluk noemen, of wat we willen, maar het is een onloochenbaar feit, en dat is het punt waarop ik insisteer.[40]

En zo gaat dat maar door; het wordt steeds erger en erger; we zijn een totaal corrupte, Godvijandige natuur: een typisch-evangelicale preek. Hij is genomen uit de 'Course of Christ's Office', maar in diezelfde 'Course' zijn er ook die heel liberaal klinken en bewijzen dat Whately en Hawkins en White nog altijd in de buurt zijn. Of wat te denken over het volgende fragment uit de preek 'De goddelijke natuur van onze Middelaar':

> De leer die ik van plan ben aan te tonen door middel van de Schrift is mysterieus, - mysterieus omdat onze informaties onvolledig zijn. De ons verstrekte informaties slaan alleen op praktische implicaties ervan. Er wordt ons gezegd dat Christus God is, maar anderzijds wordt Hij ons elders voorgesteld als van God onderscheiden. Er is hier geen contradictie: alleen komen deze twee waarheden samen niet goed overeen en kunnen zij niet worden geharmonieerd.[41]

Newman erkent hier zijn moeilijkheid om de incarnatieleer te denken, en neemt bovendien de 'liberale' idee over die vooral kijkt naar het praktische nut van de leer. Men kan zich voorstellen dat hij hier mee-denkt en wellicht soms mee-vastzit met zijn studenten en hen wil helpen om een oplossing te vinden. Deze laatste preek dateert van september 1828. We kunnen natuurlijk niet alles citeren, maar het is boeiend te zien hoe deze jonge tutor en pastor naast zijn pupillen gaat staan en hen begeleidt in de zaken des geloofs.

Maken we nu een sprong naar 1829; dan is er één datum die opvalt: 25 oktober. Uit de preek van die zondag, en uit die van de zondagen daarna, maken we met grote duidelijkheid op dat hier om zo te zeggen een nieuw theologisch en spiritueel terrein betreden wordt: dat van de hoogkerkelijkheid. De doorbraak van Froudes en Kebles gedachtegoed is hier definitief. Let op de onderwerpen: zij hebben alle te maken met de zichtbare, hiërarchische, éne Kerk van Christus op aarde. Ziehier het lijstje met de behandelde thema's:

25 okt.: Publieke Eredienst
1 nov.: Prediking
8 nov.: Eenheid van de Kerk; de bisschoppen zijn er het principe van.
15 nov.: Kerkeenheid en de zonde van schisma
22 nov.: Hoe de duurzaamheid van de Kerk te verzekeren.
29 nov.: Onderwerping aan het Kerkelijk Gezag.[42]

In de lente van het jaar '30 komt daar nog een 'Course on Liturgy' bij van 10 preken,[43] die ook in de lijn liggen van het zo even vermelde. We zijn nu op weg naar de prediking die de toekomstige Oxfordbeweging zal bepalen, met nog één belangrijke thematiek die de vele 'sermons' van de jaren '30-'32 zal bepalen: de 'obedience', d.w.z. de trouwe gehoorzaamheid aan Gods wil, waarbij vooral wordt gewaarschuwd tegen de 'emotion', vooral de 'religious emotion', die je de indruk geeft godsdienstig te zijn, terwijl je dit alleen bent op het vlak van het gevoel. Een duidelijke waarschuwing aan het adres van de evangelicalen: Newman spreekt hier vanuit zijn eigen ervaring, - zijn bekering klopte niet helemaal met wat de evangelicale beweging van een echte 'conversion' verwachtte.[44]

Vandaar dan ook het vrij sterke intellectuele karakter van Newmans homiletiek in die dagen - en eigenlijk zal dat altijd zo blijven. Ook dat moet de Oxfordse jongeren, vooral de discipelen van de Noëtics van Oriel College,

[39] PS VII, Serrnon II.
[40] Ibid., 15.
[41] Vaiss 215.
[42] Nrs. 213-8. N° 218=PS III, Sermon XIV; nr 2/3 is te vinden in Ser I, 9.
[43] Nrs. 224-233 (van 31/3/30 tot 4/4/30). Ze zijn te vinden in Ser I, 57 vv.
[44] Zie b.v. PS VIII, S. XIV: 'Obedience to God the Way to Faith in Christ' (31/10/30); PS I, S. XVIII: 'Obedience the Remedy for Religious Perplexity' (14/11/30); PS II, S.X: 'Secrecy and Suddenness of Divine Visitations' (2/2/31); PS I, S. XIV: 'Religious Emotion' (27/3/31); etc.

hebben aangesproken. Hier was een logicus aan het woord die bij Whately in de leer was geweest, die mét Whately aan diens 'Elements of Logic' had meegewerkt. En die toch simpel kon blijven in het gebruik van zijn woorden, niet met modieuze jargontaal goochelde, maar slechts streefde naar juiste zegging en stevige structuur van wat hij te zeggen had. Twee dingen vindt men in letterlijk elke preek van Newman terug, vanaf zijn eerste homilie in de parochie van Mayers te Over Worton tot aan zijn laatste, zestig jaar later, in de oratorianenkerk van Birmingham: 1°)een precieze aanduiding, vaak zelfs indeling van het onderwerp; en 2°)wat hij later zal noemen de 'one idea'.[45]

Nemen we bijvoorbeeld een homilie als 'Abraham en Lot', van 19 juli 1829. Te midden van al zijn zoeken en denken moet Newman, door zijn grootmoeder en tante in de 'Bible religion' opgevoed, gevoeld hebben aan wat meer concreet-bijbelse, psychologisch peilende, boeiende verkondiging. De grote vakantie was daarvoor een geschikte tijd. Vanaf 12 juli tot 30 augustus van dat jaar geeft hij 8 'sermons' ten beste over de aartsvaders Abraham, Isaak en Jakob. Ziehier hoe hij de tweede preek van die reeks, over Abraham en Lot, begint:

> De les die we moeten trekken uit de geschiedenis van Abraham en Lot is klaarblijkelijk deze: dat niets anders dan een helder vatten van de onzichtbare dingen, dan een simpel vertrouwen in Gods beloften en de grootheid van geest die daaruit voortkomt, ons kan doen handelen boven de wereld (above the world), d.i. onverschillig - of bijna - voor haar comfort, vermaak of vriendschap; of anders gezegd, dat wereldse goederen zelfs dat gewone slag van mensen corrumperen die ze bezitten. Lot heeft, zowel als Abraham, zijn eigen regio 'in een geest van geloof', van trouw aan Gods bevel, verlaten; maar bij een nieuwe beproeving, waarin Gods wil niet zo duidelijk werd betekend, werd de ene 'zonder vlek of blaam' bevonden, terwijl de andere 'als door vuur werd gered'. Abraham werd 'de vader van al die geloven', Lot verduisterde de bijzondere hoop van zijn roeping, tastte de privileges aan van zijn uitverkiezing, en deed hem voor een tijdje gelijken op de meeste mensen in een huidig christelijk land, die maar religieus zijn tot op zekere hoogte en inconsequent in hun levenshouding, niet strevend naar de volmaaktheid. Zijn geschiedenis kan in drie delen worden ingedeeld: vooreerst, vanaf de tijd dat hij met Abraham vanuit Haran op tocht gaat, tot aan hun scheiding; daarna, vanaf zijn nederzetting in de zogenaamde steden van de vlakte waarvan Sodoma er één was, tot aan zijn gevangenschap en bevrijding; en ten slotte, vanaf zijn terugkeer naar Sodoma tot aan zijn ontsnapping uit die stad naar de berg onder geleide van een engel - de Schrift verliest hem dan uit het oog. Laten we die drie punten nu ordelijk overschouwen.[46]

Duidelijker kan het niet voor een student - het is bijna het begin van een cursus -, maar ook voor de 'shopkeepers and their housemaids' (die in die tijd nog allen kerkten en de bijbel lazen), gewend als ze waren aan heelwat hoogzwevende en ongenaakbare taal, moet een dergelijk, trouwens klassiek 'exordium', gevolgd door 'propositio' (voorstel) en 'divisio' (indeling) aangenaam en veelbelovend in de oren hebben geklonken.

Met de 'one idea' bedoelde Newman een stevig in mekaar gestoken structuur, die zich van het aangegeven onderwerp noch door een lokkende nevengedachte noch door een plotselinge opwelling van verheven pathetiek of dichterlijke lyriek laat afleiden en die, in plaats van logisch-ideëel van punt tot punt vooruit te gaan, liever 'aspectueel' te werk gaat. Dit wil zeggen dat het onderwerp, bijna gelijk een edelsteen, om-en-om wordt gedraaid, nu eens zus dan weer zo, om het aldus in al zijn rijkdom te laten capteren zodat de luisterende gelovige het diep in zich kan laten doordringen en het zich volkomen kan realiseren. In de reeds vermelde preek 'De godsdienst is iets saais voor de natuurlijke mens' b.v. wordt dit thema successievelijk belicht bij kinderen, dan bij jongeren, vervolgens bij volwassenen , en ten slotte voegt de predikant er een 'aspect' aan toe dat de overtuigingskracht van zijn thesis nog veel meer doet inslaan: zelfs voor de religieuze mens is de godsdienst dikwijls iets saais.

Tot hiertoe bekeken we Newmans eerste prediking in de St. Mary's vanuit een intellectueel oogpunt. Maar er zijn nog vele andere punten waarover iets te zeggen valt om zijn succes, of liever zijn invloed, te verklaren. Reeds nu is het duidelijk dat hij een schrander psycholoog is, - een eigenschap die later door alle oor- en ooggetuigen hogelijk zal worden geprezen, zoals we te gelegener tijd zullen uiteenzetten. Maar reeds in zijn vroegste preken voelen we Newmans talent als psychologische waarnemer en analyst. Hier b.v. een excerpt uit een preek van 24 april 1831, waar de 30-jarige predikant blijk geeft van een diep-psychologisch aanvoelingsvermogen, maar ook reeds op verrassende wijze een van de inzichten schenkt die aan de grondslag lagen van de komende Oxfordbeweging:

> Het is duidelijk dat elke grote verandering verwezenlijkt wordt door de weinigen, niet door de velen,- door de besliste, ontembare, ijverige weinigen. Het is waar dat gemeenschappen wel eens uit elkaar vallen door hun eigen corruptie, die in zekere zin een verandering is zonder speciale door God uitverkorene of getolereerde instrumenten. Maar dit is dan een ontbinding, geen werk. Ongetwijfeld kan veel worden <u>ongedaan</u> gemaakt door de velen, maar niets wordt <u>gedaan</u> tenzij door diegenen die speciaal getraind zijn voor de actie. Te midden van de

[45] De 'Idea of a University' bestaat uit 2 grote delen: l° 'University Teaching' (de 9 toespraken van Dublin), en 2° 'University Subjects'. N° VI van 2° behandelt de 'University Preaching', waarin bijzonder belang wordt gehecht aan het vasthouden aan de 'one idea'.

[46] PS III, Sermon I, begin.

> hongersnood stonden Jakobs zonen elkaar aan te kijken, maar deden niets. Eén of twee mensen, zonder veel uiterlijke pretentie maar met hun hart in hun werk, dézen doen grote dingen.[47]

De laatste zin is merkwaardig. Dacht hij misschien aan de nederige, in een landelijke pastorie uit de 'quackery' (kwakzalverij) van de academische routine[48] teruggetrokken, eens schitterende fellow en collega, John Keble?

Soms wordt wel eens geklaagd over de strengheid van Newmans preken. Maar wij hebben in dit opzicht een andere gevoeligheid dan de mensen uit de eerste helft van de 19e eeuw. Het verwijt van al te grote strengheid hoort men weinig bij de mensen zelf van die eeuw. Het heeft hen in ieder geval niet belet deze preken te lezen en te herlezen, met blijkbaar veel voordeel voor hun geestelijk en godsdienstig leven. Ziehier het getuigenis van een van Engelands beste moderne auteurs, de romanschrijfster Muriel Spark:

> Ik denk dat het thema van de liefde tot God Newmans essentiële thema kan genoemd worden. Het is natuurlijk essentieel in de christelijke godsdienst dat van de liefde tot God alle andere bejegeningen van liefde afhangen. Maar Newman, die reeds in zijn vroegste jaren de gedachte opvatte van 'twee, en alleen twee, supreme en lumineus zelf-evidente wezens, mijzelf en mijn Schepper', lijkt mij een onmiddellijke relatie gehad te hebben met dit ene idee, de liefde tot God, doorheen heel zijn leven en werk.[49]

De strengheid schijnt haar niet speciaal te hebben getroffen in het werk van haar grote landgenoot, van wie ze overigens getuigt: 'Ik ben een romanschrijfster met een persoonlijke en literaire schuld aan Newman. Ik besteed het grootste gedeelte van mijn lectuurtijd aan Newmans boeken. Ik vind elk Leven van Newman onweerstaanbaar, al is het dezelfde historie die telkens weer wordt verteld'.[50]

Wat uiteindelijk de studenten van Oxford tot de predikaties van de vicar zal hebben aangetrokken, is wel zijn diepe aanvoelen geweest van de werkelijkheid van de 'invisible world' en het mysterie van de Al-hoge God. In zijn geval stootte de religie niet af, maar trok ze aan. Vóór hun verleide ogen moet iets zijn opengegaan van Gods wondere wereld en van 'le génie du christianisme'. En dit alles werd verkondigd met een oprechtheid waaraan niet te twijfelen viel. Hier was geen formalist aan het woord, geen doener-alsof, geen schreeuwer of roeper op de religieuze markt: hier was een man die met zijn leven achter zijn woorden stond en de 'mirabilia Dei', de wonderen Gods, had geschouwd. Later zal dit nog veel duidelijker worden, maar reeds nu, in 1828 b.v., vinden we passages als de volgende:

> ... wij moeten veranderd worden. Wij kunnen immers niet, wij kunnen helemaal niet verwachten dat het systeem van het heelal zich zou aanpassen aan ons: de inwoners van de hemel, de talloze creaties van Engelen, het glorieuze gezelschap van de Apostelen, het goede samenzijn van de Profeten, het nobele heir van de Martelaren, de heilige Kerk verspreid over de wereld, de wil en de Eigenschappen van God: deze staan allemaal vast. Wij moeten ons aanpassen aan hen. Zoals onze Verlosser het zo gezagvol heeft gezegd: 'Voorwaar, voorwaar, indien iemand niet opnieuw geboren wordt, kan hij het koninkrijk van God niet aanschouwen'.[51]

Er zijn zelfs passages uit deze vroege preken (van ca.'25 tot '30) te vinden die opeens bron van beeldspraak worden, en zelfs van poëzie. Er is reeds een homilie te vinden waarin de voornaamste thema's van Newmans bekendste gedicht, 'Leid, vriendelijk Licht' van vlak vóór de Oxfordbeweging - het gedicht is van 16 juni 1833 - aan te wijzen zijn. Slaan we b.v. de preek op die als titel draagt 'De Waarheid blijft verborgen als men er niet naar zoekt' (Truth hidden when not sought after), - hij is van 17 oktober 1830. Ziehier een paragraaf eruit:

> Handel naar het licht dat je hebt, al verkeer je ook te midden van veel moeilijkheden, en dan word je wel verder geleid, je weet niet hoé ver. Abraham volgde zijn roep in en ging op tocht, niet wetende waarheen hij ging; en zo zullen wij ook, als we de stem van God volgen, stap voor stap worden binnengeleid in een nieuwe wereld waarvan we tevoren geen idee hadden. Dit is zo zijn gracieuze manier met ons: Hij geeft niet alles tegelijk, maar met mate, bij tijd en wijle, wijselijk. Aan hem die geeft zal nog meer gegeven worden. Maar wij moeten beginnen met het begin.[52]

Men vergelijke dit met de eerste strofe van het gedicht:

---

[47] PS I, 287-8.
[48] In AW 64 spreekt Copleston over de 'quackery of the Schools'.
[49] Voorwoord van Muriel Spark op: V.F. Blehl SJ, 'Realizations', 1964, p. VI.
[50] o.c. p. VIII.
[51] PS VII, 24-25.
[52] PS VIII, 195-6.

Leid, vriendlijk Licht, in 't duister dat me omsluit,
leid Gij mij voort!
De nacht is zwart, en ik ben ver van huis:
leid Gij mij voort!
Richt Gij mijn tred: geen vergezicht ik vraag,
geen verre land - een enkle stap volstaat.[53]

Het beeld van het licht te midden van het duister (de moeilijkheden), - licht dat verder moet leiden (waarheen? interesseert mij niet - 'ik vraag geen vergezicht') is reeds helemaal in deze vroege preek aanwezig, evenals het stap-voor-stap-beeld dat men vindt op het einde: 'one step enough for me'.

Tot zover de beginnende invloed van Newman als predikant in de eerste jaren van zijn pastoraat. Hier dient alleen nog aan toegevoegd dat hij ook pastoraal verantwoordelijk was voor het gehucht Littlemore, gelegen op een vijftal kilometer ten zuidoosten van Oxford. De zorg voor deze parochie van meestal arme mensen ging Newman evenzeer ter harte als die voor de studentenelite in de universiteitsstad. Men spreekt wel eens al te smalend over het feit dat de grote man van Oriel zich het lot van armen en zwakken weinig aantrok, maar er ging bijna geen dag voorbij of hij reed te paard of wandelde naar het gehucht. Het zou tot 1836 duren eer hij er een kerkje had. Naarstig verrichtte hij er zijn huisbezoek, superviseerde hij de school, troostte hij zieken of stervenden. Moeder en zusters zouden hem weldra helpen, vooral waar het het lenigen van allerlei materiële noden betrof, en de mensen apprecieerden het ten zeerste dat die fijne dames hen kwamen bezoeken en helpen. Zelfs broer Francis zou, ondanks de 'deep distrust' waarover hoger gesproken werd, in het begin toch ook enige bijstand verlenen,[54] en Newman was ook gewoon op zijn wandelingen over de kronkelende (nu niet meer bestaande) weg naar Littlemore een of ander van zijn jonge vrienden mee te nemen. Hij hield van die wandelingen of paardenritjes in de open natuur; soms waren ze hem door de dokter voorgeschreven.

Nog steeds Mary; leest de Vaders

Ondanks al die activiteit kon Newman Mary toch nog niet vergeten. In november '28 is zijn geest nog steeds vol van haar. En nu is er zelfs niet eens meer een 'schone sluier' nodig om de wereld achter de wereld te onthullen: de onzichtbare wereld maakt zelfs de lelijke dingen mooi. Dit schrijft hij althans aan Harriett op de 11e van die maand:

> Mijn morgenritje doe ik gewoonlijk alleen, maar ik heb dat bijna liever zó. Als ik goed te moede ben, stemt mij alles tot vreugde van wat ik zie in die stille, landelijke natuur. Ik heb stervende bomen en zwarte weiden leren beminnen, - moerassen hebben hun gratie en kikkers hun charme. Een plechtige stem schijnt te zingen uit alles rondom. Ik weet van wie die stem is - háár dierbare stem. Haar gestalte is haast elke nacht vóór me, als ik het licht heb gedoofd en mij heb neergevlijd. Is dat geen zegening?[55]

Protestanten geloven niet in enig mogelijk contact tussen levenden en doden. Des te merkwaardiger zijn deze laatste regels, die een meer katholiek 'êthos' verraden. Mary verschijnt hem, en zij is hem een zegening. De onzichtbare wereld wordt reëler. Waarom zingt die 'solemn voice' uit Kebles gedicht zo 'plechtig'? Mary is nu bij 'de inwoners van de hemel, de talloze creaties van Engelen, het glorieuze gezelschap van de Profeten, het nobele heir van de martelaren, de heilige Kerk verspreid over de gehele wereld', zoals hij al deze groepen van de gemeenschap der heiligen opgesomd had in zijn preek van 27 juli. En in augustus is hij bij Keble geweest, bij hem in Fairford voor de eerste keer, in dat hoogkerkelijke, (anglo-)katholieke milieu waarover Froude hem al zo vaak gesproken had. Gedurende dat bezoek zag Newman 'de poëzie van The Christian Year geschreven op hun gelaat' - hoe fijn gezegd! En hij noemde deze bijeenkomst 'het eerste symptoom van hun intimiteit![56]

Tegelijker tijd begon hij in die zomer 'de Vaders te lezen, te beginnen met de H. Ignatius (van Antiochië) en de H. Justinus'.[57] Hij begon dus heel sterk in hoogkerkelijke richting te evolueren. Later zou hij zeggen: 'Het zijn de Vaders die mij katholiek gemaakt hebben' (The Fathers made me a Catholic). Hij las ze toen in die zomer waarschijnlijk in een 'cottage' waar ook Jean-Jacques Rousseau eens verbleven had![58] Newman wist de Vaders te vereren, niet alleen om hun theologische ideeën, maar ook om hun diepe menselijkheid. Later zal hij in een

[53] VVO 133.
[54] Maisie Ward denkt: in 1829, maar is onzeker. Cf. MW 164-5.
[55] LD II 108. 'Een plechtige stem' is een allusie op verzen uit 'The Chr. Year 'Chanting with a solemn voice/ minds us of our better choice'. (Zingen op een plechtige wijs/ naar onze betere keus verwijst.)
[56] LD II, 88:
[57] Apol 25
[58] GF 228.

katholieke preek getuigen: 'zij hebben de gedachten, gevoelens, geestesgesteltenissen, neigingen, sympathieën en antipathieën van hun medemensen...; alleen hebben zij deze eigenschappen van de menselijke natuur, gezuiverd, geheiligd en gesublimeerd'.[59] Zijn wereld zal altijd ruimer zijn dan die van de theologie alleen. In dit opzicht verschilt hij heel sterk van een Pusey b.v. die altijd een beetje opgesloten blijft binnen het strikt kerkelijke en theologische.

[59] VO 92-3.

Hoofdstuk 9 Commotie rond Peel en tutoraat

Link met de romantiek

In de humanistische traditie van Oxford publiceert Newman als scholar van het Oxfordse Oriel top-college nu en dan ook een geleerd artikel over de klassieke Oudheid dat echter niet los staat van de eigentijdse cultuur. Zo liet hij begin 1829 in de 'London Review' verschijnen: 'Poëzie, met betrekking op Aristoteles' Poëtica'. Het interessante van dit artikel is dat we er een vrij sterke link in ontdekken met de romantiek van zijn tijd. Hij is het niet altijd eens met de klassieke reuzen van de Oudheid over wier geschriften het in de collegezalen van Oxford overal gonsde.

Hij kon met name Aristoteles niet volgen waar deze beweerde dat de kracht en de schoonheid van de beroemde Griekse tragedies voornamelijk gelegen was in hun 'plot' - in hun actie die begint met een intrige, welke dan uitdijt tot crisis en catastrofe en in een catharsis (verzoening met het lot) eindigt. Deze 'plots' vond de steller van het artikel 'in de meeste gevallen niet gelukkig'. Veeleer vond hij de esthetische verdienste van die spelen liggen in hun 'karakters, gevoelens en dictie'[1]. Een suggestief woord kon volgens hem een hele wereld openen, veel meer dan een kunstig plot. Gevoel belangrijker dan virtuositeit - een romantische idee! Wat hij vooral apprecieerde in een drama was 'de vrije en ongebonden uitstorting (effusion) van het genie'. Men meent bijna Goethe te horen in zijn Sturm-und-Drang-periode, maar Newman kende Goethe niet. Wordsworth integendeel kende hij wel, en deze achtte de poëzie te zijn 'een spontaan overvloeien van machtige gevoelens'. Ook Coleridge vond karaktertekening belangrijker dan een vernuftig plot.[2]

Een andere romantische trek in Newmans literatuuropvatting is zijn platonisme. Voor hem is de dichterlijke er één die 'vol is van de eeuwige vormen van schoonheid en perfectie'.[3] Men herkent hierin de Ideeënleer van Plato. Aardse werkelijkheid, aardse schoonheid is niet de echte: zij is slechts een bleke en vergankelijke afschaduwing van de echte werkelijkheid en schoonheid in de onvergankelijke wereld van de Ideeën. Dit platonisme bleef hem bij tot het einde toe. Zijn door hemzelf opgestelde grafschrift luidde: 'Uit de schaduwen en beelden naar de echte werkelijkheid'.[4] Maar in zijn jonge jaren was dat ook zijn credo voor de kunst.

Anderzijds kwam die romantiek wel eens in conflict met zijn strenge evangelicale spiritualiteit. In een preek: 'Het Gevaar van Talenten' (The Danger of Accomplishments) van 18 oktober 1831 waarschuwt hij tegen het lezen van romans b.v., zelfs tegen de literatuur in het algemeen. Want het is niet omdat je een heldhaftige romanheld bewondert dat je zélf al heldhaftig bent of zelfs maar wordt. Tussen weten en voelen enerzijds, en doen en handelen anderzijds gaapt volgens hem een grote kloof. De esthetiek transporteert je in een irreële wereld van fysische en morele schoonheid die je dreigt te vervreemden van de actuele plicht die God je oplegt. Aldus verwijdert en verleidt dit schoonheidsgevoel of deze schoonheidsvisie de weg van de voor de christelijke perfectie zo noodzakelijke 'obedience'. Het als ideaal mooi-gevoelde kan alleen maar een aanzet zijn tot de inzet, tot de verlossende daad. Het gevaar is dat 'we mooie dingen zeggen, terwijl we lui op onze divan liggen, en wel willen opstaan, maar het niet kunnen'.[5]

Newmans romantiek en zijn spiritualiteit leefden niet altijd in harmonie met elkaar. Toch was hij een levenslang bewonderaar van een Walter Scott b.v. en las hij ook graag de moderne Engelse romans.[6] En zélf heeft hij bladzijden van hoge literaire waarde geschreven. Men heeft zelfs de dichterlijkheid van zijn 'sermons' geprezen,[7] al waarschuwt hij in die 'sermons' tegen de verleiding van de dichtkunst! En door de muziek werd hij soms tot tranen toe geroerd, - de muziek die hij in een schitterende platoniserende bladzijde eens beschreef als 'de echo van ons vaderhuis, de stem der engelen, het Magnificat der heiligen'.[8]

Newman de ziel van een nieuw tutorsysteem

Eenmaal uit Rousseau's 'cottage' in Oxford weergekeerd, had Newman nog andere plannen in zijn geest dan Vaderlectuur en literaire kritiek. Door zijn bemoeienissen was de nieuwe provost door een eensgezind tutorscollege gekozen, maar hij ambieerde nog meer: hij wilde ook het ambt van tutor in zijn oude verheven waardigheid

[1] Ess I, 1,2.
[2] Ibid. I, 7, 1-2.
[3] Ibid. 1,10.
[4] Ker 745.
[5] PS II, Sermon XXX. Het citaat is te vinden op pp. 373-4.
[6] Hij las b.v. heel Trollope en heel Thackeray: cf. Harr 265.
[7] Matthew Arnold noemde de preken van Newman 'religious music' (in: *Discourses in America*, pp. 139-140).
[8] US 347.

herstellen, waarbij het ook een pastorale dimensie bezat. Zo stond in de oude statuten vermeld en was het door aartsbisschop Laud in de 17e eeuw opnieuw geürgeerd. Samen met Robert Wilberforce werkte hij een plan uit om het tutorsysteem te reorganiseren, ter intentie van Hawkins die het moest confirmeren. Zo is er nog een brief bewaard, gedateerd 3 september 1828, waarin Newman aan Wilberforce voorstelt om alle eerstejaarsstudenten op éénzelfde datum te laten binnenkomen, en niet op drie in het begin van een trimester zoals tot dan toe gebruikelijk was.[9] Dit moest evident tot grote disparaatheid en wanorde leiden, en Newman wilde daar een eind aan maken. Ons lijkt dit voorstel in onze tijd en in ons universitair systeem vanzelfsprekend, maar in het Oriel College van toen was het zo weinig evident dat het nooit zelfs maar in overweging was genomen.

Aanvankelijk schenen de tutors op de steun van Hawkins te mogen rekenen. Gedurende zijn eerste ambtsjaar had de provost vele van hun suggesties gesteund en waren er al heelwat hervormingen doorgevoerd. 'Je zou het college haast niet meer herkennen', schreef Newman aan zijn vriend Rickards te Ulcombe:

> De Gentlemen Commoners (de aristocratische heertjes) zijn van 20 gevallen op 8 of 9. De 'onverbeterlijken' (incurables) zijn naar huis gestuurd. Kandidaten die om toelating vroegen, maar onvoorbereid waren, werden geweigerd, soms tot tweemaal toe - een ontzaglijk aantal. Omgekeerd werden eventueel vrijkomende kamers beloofd aan geselecteerde jongelui die een goede aanbeveling konden voorleggen. Voor de trimestriële examens werden schriftelijke verhandelingen ingevoerd. Aan de studenten die het niet verdienden werden gunstige getuigschriften geweigerd. Op de dagen dat het Sacrament werd gecelebreerd, zou er een 'Chapel Sermon' worden gehouden zoals dat vroeger het geval was geweest.[10]

Deze hervormingen werden door de provost niet alleen goedgekeurd, maar bij het organiseren en urgeren van sommige onder hen nam hij zelfs het voortouw.

Dit alles was dus reeds gebeurd, maar de voornaamste hervorming zou pas bij de aanvang van de 'Hilary Term' (14 januari 1829) van kracht worden. Newman zelf noemde ze 'belangrijk en ver-strekkend'. Het cursussensysteem zou namelijk een grondige wijziging ondergaan. De zwakke studenten zouden in grote klassen worden ondergebracht, zodat er tijd vrijkwam voor de goede, die dan in kleinere klassen konden worden ingedeeld.[11] Daar zou dan vanzelf een meer familiaire sfeer heersen die het mogelijk maakte nu en dan eens ongedwongen met elkaar te praten. Deze regeling lag helemaal in de lijn van wat we Newman hoger reeds hebben horen verklaren over de persoonlijke, zelfs vriendschappelijke manier waarop z.i. een tutor met zijn student behoorde om te gaan. In onze tijd zou men Newmans nieuwe regeling vast té 'elitair' vinden, maar het peil was in zijn tijd zo diep gezonken dat een radicale hervorming hem absoluut nodig bleek.

Deze ver-strekkende hervorming van het tutoraat werd echter aan provost Hawkins officieel niet meegedeeld. Zij werd door de tutors Newman, Wilberforce en Froude voorgelegd aan Dornford als 'Senior Tutor', en deze vond het de moeite waard om ze uit te proberen, - al zou ze, vreesde hij, méér werk voor de tutors met zich meebrengen. De drie oordeelden dan dat het in hun eigen macht lag de nieuwe regeling te decreteren zonder er hun provost over in te lichten. Zij zou van kracht worden vanaf het begin van de 'Hilary Term', zijnde op 14 januari 1829. Toch hoorde Hawkins van die nieuwe regelgeving, hoewel vrij laat - na Pasen -, maar hij liet voorlopig betijen. Het was pas op 2 november dat hij, na lang nadenken, de vier tutors liet verstaan dat hij hun hervorming formeel afkeurde. Hij zou echter pas tot maatregelen overgaan in april 1830, zoals we later zullen zien.[12]

Tussendoor: de anti-Peel-actie

Eerst moet er gewezen worden op een ander conflict dat een onrechtstreekse invloed zou uitoefenen op de tutorrel, nl. een politiek conflict waarin Newman ook een vooraanstaande rol zou spelen. De ironie van het lot wilde dat hij in de Peel-kwestie, waarover dadelijk meer, als leider zou optreden in een strijd tegen de emancipatie van de katholieke Kerk die later de zijne zou worden! Het is in deze hevige strijd dat hij eigenlijk zijn leidersgaven pas zou gaan ontdekken. Bij ontstentenis van die ontdekking zou er misschien geen Oxfordbeweging zijn gevolgd. En wellicht geen roomse bekering...

Sir Robert Peel was de vertegenwoordiger van de Oxfordse universiteit in het Britse parlement. Tot dan toe had hij zich verzet tegen de emancipatie van de rooms-katholieken , maar de verkiezing van de Ier Daniel O'Connell, ofschoon katholiek, tot representant van County Clare in 1828 bracht daar verandering in. De wet verbood een katholiek zitting te hebben in het parlement, maar als O'Connell dit zou worden verboden, dreigde een burgeroorlog in Ierland. Daarom besloot de regering Wellington - waarin Peel minister was - haar politiek te

[9] LC[1], 191-2.
[10] Ibid., 198-9.
[11] Ibidem. Cf. SG 71.
[12] Ker 39-40.

wijzigen en een wet door te drukken ten gunste van de roomsen. Oxford ging hiermee niet akkoord: een meerderheid van universiteitsverantwoordelijken en oud-studenten, in 'Convocation' bijeengeroepen, keurde op 5 februari 1829 een petitie goed tegen die toegeving aan de Ierse agitatie, met als gevolg dat Peel als vertegenwoordiger van de universiteit zijn zetel ter beschikking stelde.

Uit een brief van Newman aan zijn zuster, gedateerd 8 februari, blijkt dat hij toen geen opinie had over de kwestie van de emancipatie. Maar nauwelijks enkele dagen later ontpopte hij zich tot hoofd en leider in de kamp tegen de herverkiezing van Peel.[13] Deze was nu een 'Rat' (overloper) tegen wie 'all the bigotry' (kwezelarij=kerkmensen) zich moesten verzetten.[14]

Wat was er gebeurd? Hawkins was als pro-Peel-man teruggekeerd van een reis naar Londen waar al de ex-Oxoniërs vóór Peel waren. Dit was Newman teveel en bracht hem voor de eerste maal in zijn leven op de barricades. Peel vroeg dus zijn reëlectie, d.w.z. hij vroeg de universiteit zijn windhaanpolitiek te volgen en goed te keuren. Dit beschouwde Newman als een affront. Een grote academische instelling als Oxford moest onafhankelijk blijven van de staat. Zijn universiteit voelde hij essentieel aan als een kerkelijke instelling; het probleem waarvoor hij stond was voor hem nu veel meer dan een politiek probleem: het was 'een morele, academische, een kerkelijke, ja zelfs een religieuze aangelegenheid'.[15] Het ging hier om de onafhankelijkheid en de integriteit van de Kerk zelf.

Plotseling moet voor Newman een groot licht zijn opgegaan dat niet alleen zijn omgeving, maar heel zijn tijd verlichtte. Die verlichting was zo intens dat hij op 13 februari 30 brieven schreef, en op de 14e wel 70 of 80. Hij had wel een heel boek kunnen schrijven, beweerde hij, zó was zijn geest verruimd.[16]

Intussen had de anti-Peel-actie haar doel bereikt: Peel werd niet herkozen. Op 26 en 27 februari 1829 kozen 755 leden van de 'Convocation' te Oxford voor tegenkandidaat Sir Robert Inglis, terwijl Peel slechts 609 stemmen op zijn naam kreeg.[17] Keble had zich ook in de strijd gemengd met een brochure die hij tegen Peels herverkiezing geschreven had. Aangevuurd door Kebles ex-'private pupils', had Newman zijn aanvankelijke onverschilligheid verwisseld voor een hevige gedrevenheid, én de overwinning behaald. Het was de eerste keer dat hij aan zo'n publieke strijd deelnam, én met succes. In een brief aan zijn moeder jubelde hij over de 'glorious victory' die hij en zijn kompanen hadden bewerkt. 'Wij hebben bewezen', legde hij uit, 'dat de Kerk en dat Oxford onafhankelijk zijn'.

Het plotselinge verruimende licht dat hem de inzet van de strijd heel anders had doen zien, komt in zijn brieven aan zijn moeder duidelijk tot uiting:

> 'We leven in een nieuwe tijd, - een tijd van steeds vooruitschrijdende educatie. Voor de religieuze waarheid hingen de mensen tot nu toe af van anderen, en speciaal van de geestelijkheid; thans probeert iedereen te oordelen voor zichzelf. Nu denk ik niet dat het christendom in zichzelf het vrije onderzoek afwijst, maar feitelijk opponeert het zich in de huidige tijd tegen de bijzondere vorm die deze vrijheid van denken aangenomen heeft. Christendom is gebaseerd op geloof, bescheidenheid, nederigheid, onderwerping; maar de geest die aan het werk is nu, is er een van breeddenkendheid, indifferentisme en schisma'.[18]

En in een andere brief erkent hij dat 'alles wat nu talent heeft, tegen de Kerk is'. Dat heeft hem dus zo diep getroffen in deze Peel-kwestie. Peels aanhangers hebben zich overal genoemd 'het talent van de universiteit', en Newman moet tegenover zijn moeder wel toegeven dat zijn aanhangers 'de mindere colleges waren en het bescheidener soort volk'.

De rede heeft zich dus nú, volgens hem, tégen het geloof gekeerd, en aan zijn moeder legt hij uit hoe zoiets komt, zowel individueel als maatschappelijk. Elk individu, beweert hij, heeft van nature, zonder dat hij daarover nadenkt, bepaalde instincten van goed en kwaad die hem leiden bij zijn handelen - en zo hoort het ook. Maar een geperverteerde rede kan in de plaats komen van deze instincten, en waar dit zo is, kan slechts met de grootste moeite de vroegere toestand worden hersteld. Dit herstel kan maar komen, niet van de natuur, maar van de wortel van het kwaad, nl. de rede, die ditmaal op een juiste manier dient aangewend. Hoe moet dus het ongeloof worden bestreden? Enerzijds moet in de rede worden geïnfuseerd de religieuze geest die haar juiste werking waarborgt, en anderzijds, daar waar de rede reeds op een zijpad is terechtgekomen moet zij hersteld worden met behulp van de in haar natuur liggende krachten.[19]

M.a.w. de opdracht is eerder intellectueel dan politiek, en de op Peel behaalde zege is maar een tijdelijke zege. Uiteindelijk zal het lot van het geloof beslist worden, niet op de politieke tribune, maar in de colleges en de

[13] GF 233.
[14] LD II, 118.
[15] AW 97.
[16] DwC(69-70).
[17] Apol (Néd.) 96, Annotation a.
[18] DzC (70).
[19] Ibidem.

universiteiten van Engeland. Newman moet zich plotseling gerealiseerd hebben dat het kwaad van de Verlichting - de perversie van de rede die tot dan toe grosso modo de dienares van het geloof was geweest - nu ook Engeland had bereikt. Zo begrijpt men zijn hardnekkigheid in het bestuderen van de relatie rede-geloof in verscheidene 'University Sermons' (om te beginnen reeds in '30) alsook zijn volgehouden toewijding aan het ideaal van een katholieke universiteit of tenminste een katholieke 'Hall' waar geloof én rede in harmonie zouden samenwerken tot het vormen van de ideale katholieke gentleman. En het is ook duidelijk dat deze korte, maar hevige actie van Newman, Keble en Froude al een eerste voorproef is van wat vier jaar later zou worden de beweging van de Tracts of de Oxfordbeweging. Het belang van deze anti-Peel-strijd mag zeker niet worden onderschat. In deze lente van 1829 keert Newman zich resoluut naar de hoogkerkelijkheid en het anglo-katholicisme.

Verhevigde tutor-rel

Hawkins nam het zijn vroegere vereerder zeer kwalijk dat hij zich nu met succes tegen hem had gekeerd, en ook Whately gaf uiting aan zijn groot misnoegen op zijn eigen originele sarcastische manier. In zijn ogen was Newman nu de vriend geworden van de conservatieven, - van diegenen die hij smalend de 'twee-flessenorthodoxen' noemde. Newman vertelt over hem:

> Als universiteitsverantwoordelijke moest hij lieden van alle gezindheden gastvrijheid verlenen. Op een diner nodigde hij een stel Oxford mensen uit die op intellectueel gebied tot de minsten behoorden en het meest op porto gesteld waren. Hij zorgde ervoor dat ik van de partij was, plaatste mij tussen provost Zo en principaal Zus, en vroeg mij dan of ik trots was op mijn vrienden![20]

Van toen af begon de hartelijke vriendschap tussen beiden die al zeven jaar geduurd had, gevoelig af te koelen.

In het zomertrimester van 1829, en nog formeler op 2 november daaropvolgend, gaf Hawkins, zoals we hoger zagen, zijn afkeuring te kennen van de nieuwe werkwijze van de tutors. Zeker, hij waardeerde hun ijver, maar de vorige regeling had toch ook op bevredigende wijze gewerkt, en de nieuwe had z.i. zulke grote nadelen (favoritisme, overschrijding van de strikt intellectuele begeleiding) dat hij, als ultiem verantwoordelijke van de collegeopleiding, moést eisen naar de vroegere methode terug te keren. Newman antwoordde hierop dat het tutorambt een universitair ambt was waarover rekenschap diende afgelegd, niet aan het collegehoofd, maar aan de vice-kanselier. Trouwens, wat gaf de provost de zekerheid dat de tutoriale regeling onbevredigend was? Had hij al eens een onderzoek ingesteld naar de uitslagen van de examens? Bovendien kwam Newman nog eens terug op het pastorale karakter van het tutorofficie: 'met zijn educationele taken wilde hij de verbintenissen die hij bij zijn wijding op zich genomen had waarmaken; zoniet kon hij ze niet vervullen'.[21]

Hawkins van zijn kant onderschatte de ernst van Newmans idealisme. Hij dacht dat het allemaal wel zou overgaan en dat zijn opponent overwerkt was: iedere dag vroeg hij hem 'hoe hij zich vandaag voelde?', zodat dit zelfs als een 'joke' gold bij zijn collega's. Maar hij misrekende zich: de 'bui' dreef niét over, en in april 1830 zag hij zich verplicht opnieuw de stem te verheffen, hierin gesteund door zijn voorganger Copleston. Op 5 mei deed Newman nog een tegenvoorstel, dat Hawkins categoriek verwierp, zodat nu werkelijk naar de strengste sancties diende gegrepen. Dit gebeurde dan ook midden juni, toen de provost aankondigde dat hij Newman, Froude en Wilberforce geen studenten meer ter begeleiding zou toevertrouwen. De studenten die zij nú hadden mochten hun studie nog afmaken onder hun leiding. Hawkins benoemde zelfs reeds een nieuwe tutor, Hampden, een liberaalgezinde, tegen wie Newman later nog een verbeten strijd zou voeren.[22]

Voor Newman hadden de Noëtics nu volledig afgedaan. Met Whately kwam het nooit meer goed, - en Whately was nota bene de man aan wie hij het idee te danken had dat de inzet was geweest van de anti-Peel-actie: de onafhankelijkheid van de Kerk tegenover de Staat! Whately en Hawkins werden nu vervangen door Froude en Keble. Men mag echter hun invloed, en met name die van Froude, toch niet overschatten. Newman zou Newman niet geweest zijn, indien hij zomaar alles passief had overgenomen van zijn nieuwe vriend en collega.

Newman 'hongert naar de Vaders' en verontrust zijn familie

Er was trouwens nog een andere invloed die stilaan allesbepalend zou worden: die van Newmans Vaderslectuur. Nu hij meer tijd had, zou hij daar serieus werk gaan van maken. 'Ik honger naar Ireneüs en Cyprianus - ik hunker naar de grote vakantie', schreef hij Harriett in juni 1829 (I am so hungry for Irenaeus and

[20] Apol 15.
[21] SG 74; AW 103.
[22] SG ibid.

Cyprian - I long for the vacation).[23] Maar toen die vakantie er dan was, bleek hij te weinig tijd te hebben voor zijn 'hobby'. Half augustus heeft hij nog altijd niets gedaan, zoals hij schrijft aan Froude, die nu een intimus geworden is:

> Ik doe in deze vakantie niets anders dan mijn achterstallige werk inhalen. Dit vraagt me 4 à 6 uur per dag, en ik ben nog altijd niet klaar. Ander werk is het verzamelen van al mijn papieren en brieven om ze te schikken, eventueel te verbranden, zodat ik in orde ben op het einde van de vakantie. Maar voor wat de Vaders betreft, ik kan mij met hen niet bezighouden (but as to the Fathers, ne hilum quidem). Ik zal er op de duur nog mijn tutoraat moeten aan geven, en leven als een gentleman, of liever als een fellow.[24]

Hij is dus desnoods bereid zijn zo hooggestemde tutorsideaal te laten varen voor die blijkbaar voor hem zo uiterst belangrijke studie van de Vaders van het geloof!

Interessant is ook na te gaan hoe hij zijn familie, en met name zijn zussen (in die tijd!), wist te betrekken in de studie van de Vaders. Toen hij een paar jaren tevoren het besluit om ze allemaal chronologisch te gaan lezen meedeelde aan zus Jemima, reageerde deze als volgt:

> Je plan om de Vaders te gaan lezen doet mij denken aan aartsbisschop Ussher, die er 18 jaar over deed, en hij begon op zijn 20e. Maar wat zijn dat eigenlijk, die Vaders? Toch niet al de geestelijke auteurs vanaf de 2e eeuw tot de heilige Bernardus?[25]

Ussher was aartsbisschop van Armagh in Noord-Ierland, en leefde van 1581 tot 1656. En een meisje van rond de 20 interesseerde zich toen voor zo iemand! Zelfs de jongere spring-in-'t-veld Mary wordt door de Vadersvirus aangestoken. Jemima schrijft wat later aan John:

> Mary groet je hartelijk en vraagt of je zo vriendelijk zou willen zijn haar in je volgende brief uit te leggen welk nut erin gelegen is om de Vaders te lezen.[26]

Dezelfde Vaders-passie (zouden we mogen zeggen) heerste ook in het gezin Pusey - deze vriend van Newman had zich intussen mogen verloven met zijn jarenlang omworven Maria Barker -, zoals op te maken is uit een brief van Pusey die zijn hartsgeliefde wilde associëren in zijn vertaalwerk van de Vaders:

> Ik zal de stoutmoedigheid hebben je met een zware opdracht te belasten: telkens na te gaan wat in mijn vertaling niet helder genoeg is omgezet,... nu en dan eens mijn aantekeningen over te schrijven, en mij zelfs te helpen bij het corrigeren van de drukproeven... Maar ik zal je niets vragen dat je te zeer zou afschrikken. Ja, dat is een van de verschrikkelijke gevolgen van je besluit om het leven te delen van iemand die 'studeert'.[27]

De familie Newman biedt in die dagen nog een aantrekkelijk beeld van liefde, harmonie en samenwerking. Zowel John als zijn moeder en zusters willen dichter bij elkaar komen wonen om meer van elkaars gezelschap te genieten. In 1828/29 woonde Mrs. Newman met haar dochters te Brighton, maar na hen een poos in een 'cottage' te Horspath bij Oxford te hebben gecaseerd, verplaatste John hen naar het charmante dorpje Nuneham Courtenay, waar ze al in '28 twee maanden hadden doorgebracht. Met zijn paard Klepper reed Newman elke dag, soms door de modder, náár en ván hun cottage, in de jaren '29-'30. Af en toe nam hij wel eens Henry en Robert Wilberforce mee, wier gezelschap door Harriett en Jemima erg werd op prijs gesteld! Daarna was er weer sprake van, in hun huis te Brighton te gaan wonen, maar de winters waren er te koud voor de niet al te sterke Mrs. Newman, zodat dit huis verhuurd werd en John weer als 'house-hunter' moest gaan zoeken. Hij vond iets in zijn eigen parochie - een huis dat 'Rose Mount' heette en gelegen was op een heuvel ('Rose Hill') tussen Iffley en Littlemore. Daar had hij een eigen 'hall, trap, studeer- en slaapkamer', en vanuit het raam van zijn 'study' kon hij, die wilde 'live and die in Oxford', de torens en de pinakels zien van de universiteit. Twee jaar later verhuisde de familie weer naar een ander verblijf, 'The Cottage', dat maar van korte duur was, te Iffley, en dan naar een huis dat 'Rose Bank' heette.

Veel materiële zorgen dus, die bewijzen dat hij geen dromer in de lucht was, - zijn moeder noemde hem trouwens 'a most superlatively excellent Manager' (met een hoofdletter!).[28] Het nadeel was wel dat zijn Vadersstudie onder al die bekommernissen leed, maar er was ook een voordeel: de drie vrouwen konden nu

[23] LD II, 150.
[24] LC I, 185-6.
[25] Ibid., 118
[26] Ibid., 119.
[27] Gorce D., *Newman et les Pères*, Brugge, Beyaert, 1947², p. 26.
[28] MW 173.

ingeschakeld worden in het parochiewerk te Littlemore, wat zij met groot enthousiasme deden. Zij organiseerden een 'kitchen' voor 200 armen aan wie zij soep en eten uitdeelden, bezochten de mensen, onderwezen in de school en zochten werkgelegenheid voor de meisjes. John was in de wolken,en riep uit: 'Hoe kan ik een parochie runnen zonder vrouwen?' Dit schreef hij in een brief aan Francis die intussen in een sekte terechtgekomen was waarmee hij wilde missioneren in Perzië. De broer liet zich nogal smalend uit over zijn familie en haar activiteiten, waarop John hem onder de neus wreef: 'Mijn geld gaat verder dan het jouwe in Perzië!' [29]Charles en Francis bleven toch nog altijd een grote zorg voor John, maar vooral toch voor Mrs. Newman die van deze twee dwalende schapen niets begreep.

Maar stilaan begon zij, en begonnen haar dochters, te merken dat zelfs bij John er een evolutie op gang kwam die hun verbazing wekte. Hij begon zo eigenaardig hoogkerkelijk te preken. Hij sprak wel eens over 'we, English Catholics', zoals hij vroeger nooit deed. En waarom lanceerde hij feestdagen van heiligen, zoals de papisten dat deden? Zij bezochten nog Mrs. Whately en Mrs. Hawkins, maar John moest van die families niets meer hebben. Zij zagen het christendom als vooral iets praktisch en, toen eens cholera dreigde, stelde Mrs. Newman haar zoon voor als 'Head Nurse' te mogen fungeren. En zeker, haar zoon stond als eerste aangetekend op een lijst van priesters die eventuele slachtoffers zouden helpen,[30] maar waarom nog verdergaan dan dat? Waarom dat celibaat dat hij nu blijkbaar au sérieux nam, wellicht omdat zijn nieuwe vriend Froude dat zo hoog in zijn vaandel schreef? Soms, zoals in de maand december van '29, is hij vier keren op vijf dagen samen met die Froude die hem al die extreme ideeën influisterde! Wisten zij wellicht van dat gedicht 'Monks' (monniken) dat hun zoon en broer in diezelfde maand december had neergepend - één vurige lofzang van die geestelijke asceten, wier leven hij in dit poëem noemde 'een charme die hen alle gevaren deed trotseren' en dat (hoe was het mogelijk?) eindigde met het vers: '(een charme) die helemaal bij mij past'...[31]

En inderdaad, er kwamen stilaan barsten in dat schone harmonieuze geheel van het gezin (afgezien dan nog van de beide afwezige broers). Als men Johns homilieën overleest van november '29 - de maand vóór het gedicht -, dan constateert men dat ze allemaal handelen over de Kerk (daarna zou er nog een 'Course' over de liturgie volgen). Hij preekte nu streng tegen de 'dissenters': dergelijke mensen die zich van de Kerk afscheidden, leefden in zonde. 'Wij zijn de Engelse Katholieken', had hij gezegd, 'en er is geen enkele levende 'dissenter' (andersgelovige) die, in zoverre en voor zoverre hij anders gelooft, niet in zonde leeft'. Welnu, Francis had zich aangesloten bij de door Darby gestichte 'andersgelovige' Plymouth Brethren. Dus,... Zoals hij altijd deed, zond hij ook deze preek naar zijn moeder, die het van minor en conclusie verstoken syllogisme zeer goed verstond, maar zweeg. Harriett echter zweeg niét en nadat ze nóg eens zo'n preek gelezen had, schreef ze haar oudste broer een brief om hem uitleg te vragen over die twee 'sermons' die zij 'very High Church' vond. Zij vroeg een kwartiertje rustig gesprek daarover , want zij begreep ze niet helemaal, en ze liet verstaan dat het ook zo met moeder en jongere zus was gesteld.[32]

Ook kapte John in die maanden alle banden met zijn evangelicaal verleden door. Gelijk een echte agitator wilde hij, als secretaris van de evangelicale Church Missionary Society (CMS) deze vereniging van binnen uit veranderen en spoorde daar ook de schoonzus van Walter Mayers, Miss Giberne, toe aan. Hij werd als secretaris afgezet, nam zelf ook ontslag en liet zijn naam schrappen op de ledenlijst van de geestverwante Bible Society.[33]

Francis' missiereis naar Perzië was verre van succesvol. De moslims waren niet te bekeren, en hij werd zélf haast moslim! Bovendien was hij verliefd geraakt op de mooie, imponerende Miss Giberne, en schreef haar vanuit Aleppo een brief waarin hij haar vroeg zijn vrouw te worden, - verzoek dat afgewezen werd. Haar diepste gevoelens gingen naar John Henry, maar zij respecteerde zijn celibaatbesluit.[34] Dit besluit stond nu vast dank zij de invloed van Froude die de middeleeuwse Kerk tot in de sterren verhief - ook haar Mariaverering en haar celibaat. De slappe anglicaanse Kerk was in nood, vonden beiden, en de hervormingsgezinden moesten haar ál hun aandacht en toewijding schenken (Newman vond echter wel dat de geïsoleerde priesters op de buiten mochten trouwen).[35]

Donkere dagen voor de Kerk - en voor Froude

In maart 1831 ontving Newman van de in Cambridge hoog aangeschreven Hugh James Rose, een High Churchman, die als eerste had gewaarschuwd voor de rationaliserende Duitse exegese, een uitnodiging om een geschiedenis van de kerkelijke concilies te schrijven als bijdrage tot een bibliotheek van theologische werken

[29] SG 78.
[30] MW 175.
[31] Vaiss 335-6.
[32] GF 236.
[33] 33 Ker 36-37.
[34] SG 77.
[35] Ker 46.

waarvan Rose een mede-uitgever was. Daar zijn laatste studenten in de zomer afstudeerden, kreeg Newman heelwat vrije tijd bij, zodat hij dit aanlokkelijk voorstel aanvaardde. Vanaf de zomer '30 had hij die ruimere vrije tijd besteed aan de studie van wiskunde en wetenschappen (driehoeksmeting, integraalrekening, mechanica, hydrostatica en optica) én - typisch voor de all-round-studax die hij was - aan die van de Vaders: 'De Vaders rijzen nu weer voluit vóór mij op' (the Fathers arise again full before me).[36] Daar moest de wiskunde dus nu wel voor wijken!

Maar, in diezelfde maand maart versomberde de toestand van de Church of England in aanzienlijke mate. De nieuwe, ditmaal liberale Whig-regering begon ermee een Reform Bill door het parlement te loodsen die gericht was tegen de Kerk. Misbruiken als pluralisme b.v. (cumulatie van kerkelijke ambten) zouden hardhandig worden aangepakt. Op zichzelf was dit wel redelijk, maar Newman vreesde vooral de geest waarin de hele zaak zou worden doorgedreven. De vraag was, vroeg hij, 'hoe moeten we beletten dat de Kerk wordt geliberaliseerd?' En dat 'liberale' (hier te begrijpen als 'vrijzinnige', 'antikerkelijke') drong door tot in de brede massa die reeds om revolutie begon te roepen. Hij vreesde dat de regering Grey en 'lieden als Lord Brougham op een vriendelijke manier hun handen wilden leggen op de Kerk'. Brougham was de Lord Kanselier in de regering Grey. Anderzijds geloofde hij nog vast in 'de verborgen sterkte van de Kerk te midden van zoveel dwaling'.[37]

Tijdens de zomervakantie onderbrak hij zijn uitgebreide lectuur voor het door Rose gevraagde werk om enkele dagen rust te nemen in gezelschap van zijn nieuwe grote vriend en collega, Hurrell Froude, wiens vader een hooggeplaatste geestelijke was in Dartington (Devon). Het was tijdens die tocht dat Froude de influenza opdeed die hem vroegtijdig (in 1836) naar het graf zou leiden. Newman raakte gefascineerd door het natuurschoon van de streek:

> ... Ik denk werkelijk dat ik zou oplossen in essence van rozen of dat ik zou ineenschrompelen tot een echo, als ik hier zou leven. ... Wat mij het meest treft is hoe ongemeen rijk alles hier is.De rotsen blozen in een rood dat alle variëteiten kent, de bomen en de velden zijn smaragden, en de buitenhuisjes robijnen. Een libelle die ik te Torquay ving was zo groen en zo gouden als de steen waarop zij zich bevond, en een eekhoorn die daarnet een boom óprende, had niet de bleke roodachtig-bruine kleur die ik tot hiertoe van hem gewoon was, maar een schitterend bruinrode. Ja, zelfs mijn handen en vingeren zien er rozig uit, zoals Homerus' Aurora, en ik heb er een poosje verbaasd zitten naar kijken... De exuberantie van gras en gebladerte hier is verpletterend: net of je geen ruimte meer hebt om te ademen. Al is dat natuurlijk maar 'n illusie, nog vergroot door de diepte van de dalen en de stilte van de hoogten... De geuren zijn hier uiterst fijn, heel delicaat en toch heel sterk. Wat de kleuren van de bloemen betreft, het is alsof ze allemaal met wit doorschoten zijn. De lathyrussen vooral hebben de tint van een mooi gelaat - zij klimmen de muur op, mét de mirten, als boomkruipers. Als de zon ondergaat, hebben de heuvels van Dartmoor een purperen kleur tegen een horizon van helder oranje. Als ik dan terugdenk aan het water van Southampton en het eiland Wight, dan lijken ze mij door het contrast getekend te zijn met chinese inkt of potlood... Ik ben blij te mogen bewonderen wat ik zie en te denken aan Vergilius' beschrijving van de purperen Elyseïsche velden... [38]

Wat moet moeder Newman gedacht hebben bij het lezen van zo'n brief? Die John is niet alleen 'a most superlatively excellent Manager', maar ook 'a most superlatively excellent Poet' (met een hoofdletter!)!

Maar, zoals heel vaak bij hem, de schoonheid van deze wereld en al haar verleidelijkheid brachten hem ook nu weer tot ascetische gedachten. Hij was dikwijls alleen: heel het gezin Froude was ziek, en Hurrell hoestte hartverscheurend. Met zijn 'gelofte', zijn celibaatbesluit voor ogen, schreef hij volgend gedicht in het album van één van Hurrells charmante zusjes:

> Een wijl, te midden van Darts wouden, zwierf
> één die ze minnen kón, maar het niet dierf.
> Een hogere band bond hem, en maakt'hem vrij
> van 't fonkelend beekje en 't koele bosje opzij.
>
> 't Was hard voor hem zijn licht ontvlambaar oog
> van zoveel schoonheid af te wende' omhoog,
> te dwalen eenzaam en met losse stap
> door mals weiveld dat vlug zijn spoor vergat:
> toch was zijn band hem heilig, zoet zijn pelgrimsstaf...[39]

[36] Ker 42; DwC(81); Ker 41.
[37] Ker 42-43.
[38] LD II, 342-3.
[39] VVO 57. De Engelse tekst luidt:

There stray'd awhile amid the woods of Dart

Ook voor muziek was Newman zeer gevoelig, zoals we hoger reeds zagen: hij was een uitstekend vioolspeler. Toen hij terug thuis was, kwam zijn laatste tuïtiestudent in Oriel, Frederic Rogers, wel eens op bezoek bij de Newmans te Iffley. Weldra bracht Frederic ook zijn zussen mee, en één van dezen herinnerde zich nog op hoge leeftijd met welk een overgave en ontroering Newman toen eens een sonate van Beethoven had gespeeld. De dame zei dat geen beroepsviolist haar ooit Beethoven zo innig had bijgebracht als de vriend van haar broer, die de grote Duitser vergeleek met 'a great bird singing'...[40]

Weer in zijn kamers te Oxford, zette hij zich dan eindelijk voorgoed aan het door Rose gevraagde werk, en daar klonk hem een andere prachtige muziek in de oren, de muziek van de Vaders, - zo noemt hij het zelf, als hij er na 30 jaar over schrijft:

> De brede filosofie van Clemens en Origenes sléépte mij mee... Bepaalde delen van hun leer, prachtig in zichzelf, klonken als muziek in mijn inwendig oor, - waren als een antwoord op ideeën die ik, ondanks slechts weinige stimuli van buiten uit, al lang koesterde in mijn geest... Ik verstond deze passages zó alsof zij bedoelden te zeggen dat de uiterlijke - fysische en historische - wereld slechts een aan onze zintuigen aangepaste meditatie was van realiteiten die haar overstegen. De natuur was een parabel; de Schrift een allegorie; de heidense letterkunde, filosofie en mythologie, als men ze goed begreep, waren slechts een voorbereiding op het evangelie. De Griekse dichters en wijzen waren in zekere zin profeten, want 'gedachten, hoger dan hún gedachten, werden aan deze sublieme zangen geschonken' (Keble). Overal waren waarheden verborgen die op het geschikte ogenblik zouden worden geopenbaard, - die door de Kerk zouden worden gevat en verhelderd. En de Kerk zelf was in de visie van die Vaders slechts een symbool van de hemelse en eeuwige dingen die komen zouden. [41]

Zijn genot is des te groter dat hij zijn Vaders kan lezen in 36 volumes, hem door zijn studenten als afscheidscadeau geschonken. Hij jubileert: 'Uiterlijk zien ze er zo mooi uit dat de oudere volumes erbij verbleken. Op het stuk van uitgaven is het het beste wat er bestaat', schrijft hij aan zijn moeder. Wat er nu nog van overblijft, bevindt zich in Oriel of in de bibliotheek van het Birmingham Oratory. Sommige exemplaren zijn interessant voor de bibliofiel: de uitgave van St. Athanasius heeft nog aan Bossuet toebehoord: 'les coups de crayon sont de lui', staat er geschreven op de titelpagina. [42]

Die Vaderslectuur is hem dus zeer voedzaam en aangenaam geweest vanaf oktober '31. Maar er is nog wat anders. Newman bezat een uitzonderlijk vermogen om zich empathisch in te leven in de geest van een persoon, in de sfeer van een tijd, in de typische trekken van een instelling, - kortom, in datgene wat hij met een Grieks woord het 'êthos' (het typische wezen of gedrag) van iets of iemand noemde. Welnu, de Vlaamse Newmankenner p. Walgrave o.p. zegt terecht het volgende over dat maandenlange zich in-leven, zich inwerpen van Newman in de denk- en leefwereld van de Oude Vaders van het geloof:

> Bij de studie van de Oude Kerk was hem het geestelijk gelaat, het type van de Oude Kerk duidelijk geworden. De Kerk van die Oude Vaders moest ook nú nog daar te vinden zijn waar dat karakter of type bewaard was gebleven. Welnu, het werd hem duidelijk dat dit karakteristieke gelaat niet in de Kerk van Canterbury zichtbaar was, maar in de katholieke Kerk. Bijgevolg moest ook daar de beminde oude Kerk voortleven.

En Walgrave citeert een treffende uitspraak van Newman uit een brief van 18 november 1849. 'Het overwegend-persuasieve bewijs is voor mij dit: dat, indien St. Athanasius en St. Ambrosius te Londen zouden zijn, zij naar de kerk zouden gaan, niet in St. Paul's Cathedral, maar in Warwick Street of Moor Fields'. [43]

Al schrijvende zweefde Newman voortdurend zijn eigen Kerk voor ogen met al de stromingen die haar doorkruisten, en op elk van de namen van de leiders dier stromingen kon hij een bepaalde naam zetten uit zijn

---

One who could love them, but who durst not love;
A vow had bound him, ne'er to give his heart
To streamlet bright, or soft secluded grove.

'T was a hard, humbling task, onwards to move
His easy captured eye from each fair spot,
With unattached and lonely step to rove
O'er happy meads, which soon its print forgot:
Yet kept he safe his pledge, prizing his pilgrim lot.

[40] MT I, 105.
[41] Apol 26-27.
[42] Gorce, o.c., 19, en voetnoot op p. 21.
[43] Walgrave J.H. OP, *J.H. Newman. Groeien naar het Licht*, in Collationes, jg. 9 (1979), nr l, p. 40 + V.n. 12. Cf. LD XIII, 295.

eigen tijd en uit zijn eigen universiteit. De Sofisten van vroeger waren de Noëtics van nu; de oude Paulus van Samosate was de moderne Richard Whately, de arianen van toen waren de protestanten van nu, enz. - zodat hij eigenlijk een boek aan het schrijven was over de actueelste actualiteit...[44]

En het trof hem telkens weer: welk een verschil tussen die Oude vigoureuze Kerk van de 4e eeuw en die slappe Established Church van de 19e! Nee, er moest absoluut een tweede Reformatie komen. Een prachtige bladzijde uit de Apologia illustreert dit:

> Met het aldus verdeelde en bedreigde Establisment dat zijn echte sterkte niet kende, vergeleek ik die frisse sterke Kracht waarover ik las in de eerste eeuwen. In die ijver om het Oorspronkelijke Mysterie te doen zegevieren ... herkende ik de beweging van mijn Geestelijke Moeder. 'Incessu patuit dea' (uit haar gang alleen bleek zij een godin te zijn). De zelfverovering van haar asceten, het geduld van haar martelaren, de onweerstaanbare beslistheid van haar prelaten, de opgewekte tred van haar gang, brachten mij in vervoering en vernederden mij tegelijk. Ik zei tot mezelf: 'Bekijk dit beeld eens en dan dat'; ik voelde genegenheid voor mijn eigen Kerk, maar geen tederheid; ik voelde mij onthutst over haar vooruitzichten, geïrriteerd en boos om haar lamme perplexiteit. Ik dacht:als het liberalisme daar ooit een voet in huis krijgt, dan is het zeker van zijn uiteindelijke overwinning. Ik zag dat de principes van de Reformatie niet bij machte waren om haar te redden. Haar verlaten? dat kwam niet eens in mijn verbeelding op. Maar toch was er steeds iets dat me zei: er is iets hogers dan de Established Church, en dat is de Katholieke en Apostolische Kerk, gesticht van in den beginne, en waarvan zij alleen maar de lokale presentie en het orgaan was. Zij was niéts als zij dát niet was. Zij moest stevig worden aangepakt of zij was verloren. Er was nood aan een tweede reformatie (there was need of a second reformation).[45]

Newman wilde zijn werk goed doen, beter dan zijn voorgangers, de anglicaanse bisschop Bull, de jezuïet Petavius (Denis Petau) of de oratoriaan Baronius. Hij had iets van een perfectionist. De zieke Froude - zijn gekuch en gehoest bléven maar aanhouden - verweet hem dat wetten en slijpen, dat eeuwig maar blijven 'vedelen' (fiddling) aan zijn inleiding. Froude was een actiemens, de zaak moest vooruit! Maar voor Newman, rasecht schrijver, had elk woord zijn gewicht en betekenis: 'Denk eraan, my good Sir', schreef hij aan zijn verre zieke vriend, 'dat elke gedachte die ik denk gedacht is, en dat elk woord dat ik schrijf geschréven is, en dat denken belangrijk is, en dat woorden plaats innemen, en dat, al maak ik van de inleiding het gehele boek, het dan toch een boék is; ... Van 18 bladzijden heb ik er al 41 gemaakt'. Die 41 zouden er 117 worden...

Deze brief is van januari 1832.[46] Half februari was het duidelijk dat Froude's longen heel ernstig waren aangetast. Reeds toen was er sprake van een reis naar de Middellandse Zee of elders, waar Hurrell in gezelschap van zijn vader - 'archdeacon' van Totnes en rector van Suffolk - een beter klimaat zou opzoeken.

De University Sermons: personalisme en 'fierceness'

Intussen verergerde steeds maar de toestand van de Engelse Kerk. De revolutie van 1830 in Frankrijk had ook de antikerkelijke gevoelens in Engeland opgezweept, en deze beperkten zich op de duur niet tot het tijdelijke, waarbij de eis steeds luider werd dat de bisschoppen zouden worden ontzet uit het wetgevend lichaam van de staat en dat de kerkelijke belastingen zouden worden afgeschaft, maar zij vroegen ook de afschaffing van het credo van Athanasius, het niet-meer-vermelden van de Triniteit in de publieke eredienst, - ja, het ging zover dat in een anoniem pamflet de priesterwijding 'een grove en afschuwelijke absurditeit' werd genoemd.[47]

Het moet dan ook voor Newman en Froude en hun Oxfordse geestverwanten een grote steun en aanmoediging geweest zijn dat in december 1831 John Keble, die gewone 'pastor van te lande' was geworden na een briljante carrière aan de universiteit, tot 'Professor of Poetry' werd benoemd en dus naar Oxford terugkwam, waar hij, de heilige dichter van 'The Christian Year', met zijn hoog gezag een riem onder het hart zou zijn voor de Kerkgetrouwen.

Newman gelóófde in de grote stimuli en impulsen die van een hoogstaande persoonlijkheid konden uitgaan. Hij had ervaren wat de 'Christian Year' voor schoons en vrooms had teweeggebracht; hij wist wat Keble voor Froude persoonlijk betekend had; hij had in die 'personalistische' geest ook geijverd voor een meer pastorale omvorming van het tutoraat; nu zou Keble ook voor hem en zijn vrienden, alleen maar door zijn presentie, een precieuze hulp zijn in de belabberde tijden die de Kerk nu moest doormaken.

Zo is het te begrijpen dat hij als onderwerp voor zijn plechtige 'University Sermon' in de universiteitskerk St. Mary's the Virgin op 22 januari 1832 als onderwerp koos: Persoonlijke Invloed als Middel om de Waarheid te

---

[44] Guitton Jean, *La Philosophie de Newman*, Paris 1933, p. 3. Steeds heeft Newman de 'evangelicals' van zijn tijd op het oog (Turner 145).
[45] Apol 31-2; Verg. Aeneïs, I 465 (incessu...); Shak., *Hamlet*, Act III, Sc. 4: 'Look here, upon this picture, and on this'.
[46] LD III, 7.
[47] Tristram H. e.a., *Textes Newmaniens. I. Sermons Universitaires*, Desclée, pp. 383-4, notes 31,33.

verspreiden (Personal Influence, the Means of Propagating the Truth). In de volgende passage moet hij, denken wij, - zonder hem te noemen, dat ware onpassend geweest - aan John Keble (die misschien aanwezig was) hebben gedacht:

> De mensen die door het volk gewoonlijk met veel hoogachting worden bejegend, zijn het grootst op een afstand: zij worden kleiner als zij dichterbij komen. Maar de aantrekkingskracht van de onbewuste heiligheid is dringend en onweerstaanbaar. Zij overreedt de zwakken, de schuchteren, de twijfelaars en de zoekers; zij bezorgt zich de genegenheid en de loyaliteit van gelijkgezinde personen; en over de gedachteloze en perverse menigte oefent zij een soeverein en dwingend gezag uit, die hen doet vrezen en zwijgen op de basis van een goddelijk recht van heerschappij... Een kleine groep hoogbegaafden is het die de wereld bevrijdt voor eeuwen daarna.[48]

Maar de kwijnende toestand van de Kerk dwong hem ook streng en sterk te zijn, ja zelfs té streng of wat ze in het Engels 'fierce' noemen. Dit weerspiegelt zich in twee andere 'University Sermons' van dit jaar: een van 4 november, getiteld: 'De Menselijke Verantwoordelijkheid hangt niet af van de Omstandigheden' (Human Responsibility, as Independent of Circumstances), - en een van 2 december: Eigenzinnigheid, de Zonde van Saul (Wilfulness, the Sin of Saul).[49] In deze preken is Newman overweldigd door het mysterie van de zonde, door de aanval op de Kerk in Frankrijk, maar ook in Engeland (waar o.a. het paleis van de bisschop van Bristol werd in brand gestoken en men van de kathedraal van Canterbury een militaire paardenstal wilde maken!). Hij heeft het tegen Rousseau die de mens van nature goed vindt, terwijl het tegenovergestelde duidelijk blijkt uit de feiten. Saul is voor hem het symbool van de hoogmoed, die de kern van de zonde is. De figuur van Saul obsedeert hem: er zijn over hem nog twee andere preken die hij als vicar uitsprak[50], en op een cruciaal moment van zijn leven zal hij zich voelen als een andere Saul [51].Vandaar die 'fierceness' in hem die zich vooral richt tegen de 'liberalen' en tegen hun opvatting dat de Kerk niet meer is dan 'superstition' en 'bigotry'. Zijn heftigste, zelfs provocerende uitspraak is de volgende:

> Ik deins er in dit verband niet voor terug hier uiting te geven aan mijn vaste overtuiging dat het voor dit land een winst zou zijn als het heelwat meer superstitieus, meer bigot, meer somber, meer heftig in zijn godsdienst zou zijn dan het zich tot nu toe toont[52].

Deze passage is genomen uit een homilie van 26 augustus 1832, toen de crisis op haar hoogst was, en men staat verstomd over het verbaal geweld van deze 31-jarige predikant, die 10 jaar tevoren niet eens zijn mond durfde opendoen in de Common Room van Oriel College! Dertig jaar later zal hij trouwens toegeven dat hij in die 'sermon' te ver is gegaan[53].

Wat hem priemde en sneed tot in de ziel, was de lamme passiviteit van de Kerk die zomaar met zich liet begaan. Daarom wilde hij een van die 'hot-headed men' (heethoofden) zijn die Oxford dringend nodig zou hebben[54]. Personalisme (payer de sa personne) en 'fierceness', een soort felle meedogenloosheid, werden nu in zijn geval hetzelfde, en dit niet altijd met inachtneming van de nodige rechtvaardigheidszin en broederlijke liefde. Want zijn eigen broer Francis, nu duidelijk van de Kerk afgescheiden, moest het ontgelden. John wilde hem niet meer zien of spreken. Hij, die later in zijn 'Grammatica van de Instemming' (Grammar of Assent) zo smalend zou spreken tegen het syllogisme van de Scholastieken, zou met een syllogisme zijn houding rechtvaardigen: 'Sint-Paulus vraagt ons diegenen te mijden die onenigheid veroorzaken; welnu, jij veroorzaakt onenigheid; dus moet ik jou mijden'[55].

En toen aan de universiteit een nieuwe professor Sanskriet moest benoemd worden, steunde hij de kandidatuur van een 'Churchman', genaamd Mill, tegen die van zijn veel beter gekwalificeerde rivaal Wilson, die echter 'noch een clergyman, noch een man met gevormde religieuze opinies... noch een gentleman was' en volgens Dornford, (de Senior Tutor,) 'een vrouw hield te Calcutta'. Bekwaamheid moest wijken voor kerkelijke gezindheid, wat door de universitaire overheid natuurlijk niet werd geapprecieerd, zodat Wilson in maart '32 tot Sanskrietprofessor werd benoemd. En wat later, in juni, moest onze 'hot-headed man' de bittere pil slikken dat de Reform Bill van de liberalen door het parlement werd goedgekeurd[56].

---

[48] US 95; 97.
[49] Ibid., Sermon IX, pp. 156-175.
[50] PS III, Serm. III, 'Saul' (16/5/30); PS VIII, Serm. III, 'The Trial of Saul' (4/7/41).
[51] AW 126.
[52] PS I, 320.
[53] Apol 46.
[54] LD II, 367.
[55] Apol 47.
[56] Ker 44-45; SG 87.

Dit alles bewerkte dat op de duur ook Newmans gezondheid onder al dat sombers begon te lijden. In juni '31 moest hij reeds 'blauwe pillen' slikken want hij voelde zich 'onwel'. In oktober zoekt hij zijn dokter op. In de daaropvolgende decembermaand heeft hij last van slapeloosheid, en diezelfde klacht komt terug in februari en juli 1832. In deze laatste maand raakt hij zo overspannen dat hij soms het bewustzijn verliest en in bed moet blijven. In de zomer komt bovendien de cholera weer dreigend opzetten, maar het blijft bij een dreiging ('mijn tijd is nog niet gekomen', zei Newman)[57]. Ook psychisch worstelt hij met problemen. Charles is nu agressief geworden en schrijft hem een brief die één aanval is tegen het christelijk geloof. Zoals we zagen, is Francis nu een 'dissenter' geworden, hij die eens zo vurig deelde in de evangelicalistische gevoelens van zijn oudste broer. Maar ook de moeder en de meisjes veranderen hun houding. De oude hartelijke liefde (Mrs. Newman noemde hem 'haar bewaarengel') is weg. Bij de zussen eveneens. In een brief die Harriett hem in oktober 1832 schreef, bekent ze hem dat ze haar vroegere algehele vertrouwen in hem nu verloren heeft. Vooreerst neemt hij nu tegenover haar een manier aan die zij niet helemaal kan verstaan. Vervolgens heeft zij gemerkt dat er 'op vele punten verschil van mening is' tussen beiden. Dan betreurt zij het feit dat er 'al sinds jaren zo weinig gelegenheid is om met hem vrijelijk en in alle rust te spreken'. En ten slotte, die vrienden van hem! - zij 'kan ze niet beschouwen als haar eigen vrienden'[58]. Hier mag wel Froude bedoeld zijn, die soms, misschien onbewust, tegenover vrouwen een houding aannam die zij als arrogant aanvoelden. Newman was op dit gebied veel fijner: dit blijkt uit een onlangs verschenen boek, door een vrouw geschreven - Joyce Sugg - over 'John Henry Newman en zijn vrouwelijke vriendenkring'.[59]

Een welkom reisje naar Cambridge

Gelukkig gaf zijn werk-aan-het-boek hem de zeer welkome gelegenheid om er midden juli eens tussenuit te muizen. Gedurende de maand juni had hij zich tot een 'heremijt'[60] gemaakt om in juli helemaal klaar te zijn, zoals afgesproken met uitgever Rose en zijn assistent Rev. Lyall, van de 'Theological Library'. Een derde van het manuscript was begin juli klaar gekomen voor de drukker, en Newman zou het zélf aan beide heren gaan aanbieden. Deze reis was ook bedoeld als een tegenbezoek, want Rose was de auteur in Oxford komen opzoeken en had met veel lof gesproken over de mensen die hij daar had ontmoet: 'zulk een corps geleerde, machtige en hooggestemde mannen.'[61].Vanuit Cambridge zou Newman de goede vriend van zijn familie, Rev. Samuel Rickards, gaan bezoeken die intussen verhuisd was van Ulcombe in Kent naar Suffolk.[62]

Het was de eerste keer dat Newman Cambridge aanschouwde, en hij was overweldigd, zoals uit een brief aan zijn moeder blijkt:

> Ik ben hier op deze plek aangekomen zonder er iets van te weten of te verwachten, zodat mijn verrassing compleet is: welk een overweldigende vreugde! Misschien denkt u dat ik te vroeg juich, omdat ik nog maar nauwelijks iets gezien heb (ik ben direct gaan zakelijke brieven schrijven naar Mr. Rose en de Rivingtons), - maar wérkelijk, toen ik op een afstand van 4 mijl vanuit een uitgestrekte vlakte, breder dan die van Oxford, te midden van dichterbegroeide en groenere bosschages, de Alma Mater Cantabrigiensis vóór me liggen zag, dacht ik dat ik mezelf niet meer kon beheersen, en in weerwil van mijn leed om haar huidige gebreken en haar voorbije geschiedenis en van alles wat er verkeerd was in haar, leek ik haar toe te roepen : Floreat aeternum (zij bloeie eeuwig)!. Zonder twijfel is er hier een genius loci, zoals in mijn eigen dierbare Oxford: en hoe dichter ik haar naderde, hoe meer ik zijn macht voelde. Ik acht deze plaats mooier dan Oxford, maar iedereen zegt het tegenovergestelde en het zal dan wel zo zijn. Ik hou van die nauwe straatjes, het zijn straatjes met een karakter. En door contrast denk je dan dat de universiteitsgebouwen groter zijn dan in werkelijkheid. Ik kan niet geloven dat King's College niet veel grootser is dan eender wat bij ons: de steen is rijker en het gebladerte dikker en alomvattender. Ik vond mijn weg van het pension naar Trinity College zoals de ouwe Oidipoes, zonder gids, instinctmatig - hoe, weet ik niet. Ik heb nooit enig plan van Cambridge bestudeerd.[63]

De gloeiende High Churchman Newman is toch vol enthousiasme voor de schoonheid van de politiek en religieus zo heel anders geëvolueerde 'Alma Mater Cantabrigiensis': de 'gentleman' in hem kan blijkbaar zich toch inleven ín en bewondering koesteren vóór de schoonheid van een andersgeaarde instelling en haar goed heil wensen voor eeuwig!

---

[57] Vaiss Paul, *Newman. From Oxford to the People*, Gracewing 1996, 219; MT I, 110.
[58] MT I, 110; LD III, 107-8.
[59] Sugg Joyce, *Ever Yours Affly, J.H. Newman and his Female Circle*, Gracewing 1996.
[60] LD III, 55.
[61] MW 185.
[62] MT I, 109. Zijn nieuwe standplaats was Stowlangtoft.
[63] LD III, 66-7.

Het gedrukte boek zou in zijn geheel 422 bladzijden bedragen, waarvan de 117 eerste dus uit inleidend materiaal bestonden. Wel een beetje gedisproportioneerd! Maar het zou nog erger worden. Newmans opdracht was eigenlijk een geschiedenis van de concilies te schrijven. Welnu, hij kwam niet verder dan het eerste, het door keizer Constantijn in 325 samengeroepen concilie van Nicea over de kwestie van het arianisme (de ketterij die de godheid van Christus loochende). En de geschiedenis van dit eerste concilie begint pas op p. 254 en beslaat dan niet meer dan 20 bladzijden! Blijkbaar is Newman meer geboeid geraakt door heel het gewemel en gekronkel van de theologische meningen, door die 'oceaan vol ontelbare stromingen' waarover hij spreekt,[64] dan over het verloop van het concilie zelf. Hij moet daarin iets ontdekt hebben van zijn eigen tijd en ook van zijn eigen empathische geest. We begrijpen dan ook dat de uiteindelijke titel van zijn boek niet zou worden: 'History of the Councils', maar: 'The Arians of the Fourth Century' (de arianen van de Vierde Eeuw).

De grootste toenmalige theoloog en kerkhistoricus van Duitsland, dr. Ignaz von Döllinger (1799-1890) zou het boek bij zijn verschijnen, in 1833 pas, tot in de wolken prijzen, maar laten we eerst zien wat er aanvankelijk in Cambridge werd over gedacht.

Bij zijn aankomst aldaar vernam Newman dat Mr. Rose ziek was en niet thuis. Dat was een tegenvaller want Rose had hem altijd aangemoedigd en was volgens onze 'hot-headed man' een pilaar van de Hoge Kerk en een mogelijke bondgenoot voor de gedroomde 'second Reformation'. Maar, tweede tegenvaller, veel erger dan de eerste, hij was gehuwd! Hij meldt dit zijn moeder in bovenstaande brief: 'Mocht u Froude zien, zeg hem dat hij (Rose) helaas! gehuwd is. Dit verwarde en verdroot mij uitermate'. Mrs. Newman zal daar wel het hare over gedacht hebben. Misschien daarom dit vervolg van de brief: 'Toch, als hij (Rose) ertoe komt zijn hele ziel te geven aan de Kerk, dan heeft dit geen belang - ofschoon mij dat onmogelijk lijkt'. In een andere brief achtte hij de Kerk 'belegerd', en dan had zij 'expediti milites' (slagvaardige soldaten) nodig, en niet 'een heel kamp vrouwen, plus kleine schavuitjes, op haar hielen' (not a whole camp of women at its heels, forbye brats)[65] Wat, als zijn zussen dit ter ore kwam?!

John Henry had blijkbaar geen succes met zijn ijveren voor het celibaat. Robert Wilberforce had pas Agnes Wrangham getrouwd (en een pastoorsbenoeming aanvaard van de aartsliberaal Lord Brougham). Zijn broer Henry, 'intimus intimorum', was gezwicht voor de charmes van ene Miss Sargent. George Ryder stond op het punt in het huwelijksbootje te stappen. Tom Mozley zou in '36 met John Henry's eigen zus Harriett trouwen. En last not least, de heilige Keble, de vrome dichter, de nederige 'pastor van te lande' had een uitverkorene, Charlotte Clarke, die hij in oktober 1835 tot vrouw zou nemen. 'Een saai huwelijk' (a humdrum marriage) smaalde Newman. Alleen Froude bleef het ideaal trouw, maar zijn ziekte leek wel ongeneeslijk.[66]

Weer in Oxford, wachtte Newman natuurlijk met spanning op Rose's oordeel over zijn boek. In een brief van 21 oktober deelde de man dit aan de jonge auteur mee: hij was 'gecharmeerd' van Newmans prachtige opus 'vanwege de toon ervan, de geest, de verheven principes en de vurige vroomheid'. De kwaliteiten van dit boek 'zouden hem onvermijdelijk doen plaatsnemen onder de beste schrijvers van onze tijd'. Maar er was nog een andere uitgever, de Very Rev. William Rowe Lyall, die binnenkort ging gepromoveerd worden tot de hoge post van Dean of Canterbury,- hij moest hem maar eens persoonlijk aanschrijven om zijn oordeel te vernemen.[67]

Nu, dat oordeel was niet leuk. Allereerst was het boek nogal geleerd, niet geschikt voor het grote publiek - wat toch de bedoeling was. Vervolgens was het geen geschiedenis van de concilies, zoals gevraagd, maar een studie over het arianisme. Bovendien benaderden de opvattingen van Mr. Newman soms nogal dicht die van de 'romanist writers', b.v. over de traditie of de 'disciplina arcani' (voorschrift van de geheimhouding). Ten slotte waren er in het werk bepaalde passages en uitdrukkingen die een 'zware beproeving' waren voor de 'hyperorthodoxe zenuwen' van de zeereerwaarde heer. Zou hij het boek niet beter publiceren als een apart werk? Rivington zou het zeker aanvaarden.

En zo gebeurde ook. Newmans eerste grote werk werd door uitgever Rivington aanvaard en het jaar daarop gepubliceerd, begin november 1833.[68]

'De arianen van de Vierde Eeuw': nog actueel?

Zoals reeds gezegd, loofde de grote Döllinger Newman als historicus tot in de wolken. Hij beschouwde hem als de grootste levende autoriteit op het gebied van de geschiedenis van de eerste drie christelijke eeuwen. In een brief van 1857 schreef hij hem: 'Uw werk over de arianen zal door de toekomstige generaties gelezen en bestudeerd

[64] Apol 26.
[65] LD III, 66-67; ibid. 43.
[66] Vaiss, o.c. (cf. note 57), 218-9.
[67] LD III, 104.
[68] Ibid., 105.

worden als een model in zijn soort'.[69] De auteur zelf was veel bescheidener: hij vond het een onbevredigend geschrift, 'onjuist voor wat de gedachte betrof en taalkundig niet correct'.[70]

De huidige kritiek blijft nog altijd lovend, maar intussen is de wetenschap, ook de godsdienstwetenschap, natuurlijk niet blijven stilstaan. Volgens vele kerkhistorici, onder wie de gezaghebbende pater, later kardinaal, Jean Daniélou s.j., is het niet juist wat Newman schrijft over het ontstaan van de ariaanse ketterij te Antiochië. Niet te Antiochië, maar te Alexandrië zelf, waar Arius 'presbyter' (priester) was van de Baukaliskerk, is volgens de huidige wetenschap het arianisme ontstaan.[71] Ter ontlasting van Newman in die belangrijke misvatting (er zijn er nog andere kleinere) kan gezegd worden dat bepaalde gewichtige documenten nog niet waren ontdekt en dat we hier eigenlijk te maken hebben met een jeugdwerk van iemand die in één jaar moést klaar zijn, terwijl hij ondertussen met allerlei hoger opgesomde handicaps te kampen had.

Goed, - dit alles zal de moderne lezer(es) wellicht minder interesseren. Laat de wetenschappers dit onder elkaar uitmaken! Maar heeft het boek nog een boodschap voor de huidige tijd, meer dan anderhalve eeuw later?

Wij geloven van wel, en wel voornamelijk op twee vlakken. Vooreerst geeft Newman een lumineus antwoord op de vraag: wat betekenen eigenlijk - in Gods ogen - al die andere godsdiensten, jodendom, islam, boeddhisme enz., vergeleken met de christelijke godsdienst die ons door Schrift, Traditie en Kerk wordt voorgehouden als de enig ware en noodzakelijke voor het heil? Deze vraag is zeer pertinent in de pluralistische, multiculturele en multireligieuze wereld waarin wij nu leven. Daarop antwoordt Newman, en terecht, dat volgens de bijbel 'elke godsdienstige kennis - dus niet alleen die van de bijbel - van God komt'. 'Er is nooit een tijd geweest', zegt hij, 'dat God niet tot de mens gesproken heeft en hem niet tot op zekere hoogte op zijn plichten heeft gewezen'. Volgens hem is er een openbaring van God aan elke mens via het geweten, en wie dat geweten volgt wordt door God aanvaard. 'In elke natie aanvaardt God diegenen die Hem vrezen en gehoorzamen'. Het kan natuurlijk zijn, en het is ook vaak zo, dat die goddelijke openbaring gepaard gaat met allerlei 'onvroomheden (impieties) die de corrupte wil en geest van de mens er mede heeft geïncorporeerd'[72], maar de kern is goddelijk. B.v. de overtuiging van velen dat er een onzichtbare, machtige, alomtegenwoordige, alziende God of Hogere Instantie bestaat; of het geweten dat (zoals boven gezegd) ervaren wordt als een kanaal van Gods wil en bestuur; of de zekerheid dat Hij rechtvaardig zal oordelen, dat Hij zal belonen of straffen naargelang men zijn wil heeft gehoorzaamd of niet. Dit is om zo te zeggen de minimum-openbaring, zoals de geschiedenis ze te zien geeft. Maar de mens evolueert, en God past zich aan aan het draagvlak van de menselijke geest. Zodra Hij ervaart dat sommige heidense volkeren een grotere capaciteit hebben om Hem te leren kennen, de Indiërs b.v. of de Grieken, deelt Hij zich vollediger mee. Hij maakt ze bekwaam voor een nog grotere mededeling of openbaring. 'Heidense literatuur, filosofie en mythologie waren, als men ze goed verstond, slechts een voorbereiding op het evangelie'. Bij de joden ging Gods openbaring nóg verder, maar 'traag, op verschillende tijden en op diverse manieren... totdat de hele evangelische leer voluit werd gereveleerd'.[73] Die goddelijke methode van aangepaste en progressieve openbaring noemden de Oude Vaders, en noemt Newman ook, 'Gods economie'. Oorspronkelijk betekende 'economie' de 'leiding van een huishouden' (Grieks 'oikos'=huis). Welnu, in een goed huishouden zet men de tering naar de nering: men geeft maar uit wat men kan dragen. In een ruimere zin kan men dat ook toepassen op God: als een goede Vader geeft Hij maar uit, deelt Hij maar mee wat de mensen kunnen dragen. Fundamenteel betekent dit dus dat er een goddelijke vonk laait in elke religie - een goddelijke vonk, die niet alleen dient getolereerd ('Dulden heisst beleidigen', zei Goethe!), maar gerespecteerd en zelfs bemind te worden.

En dan is er nog een tweede punt. Het trefwoord zou 'dogma' kunnen zijn. De moderne mens, ook de moderne katholiek, voelt zich geïrriteerd of althans 'unheimisch' bij dit woord. Ook Newman in zekere zin. Hij vindt dat, 'abstract gesproken, afwezigheid van symbolen en geloofsartikelen de ideale toestand zou zijn in de christelijke gemeenschap, - een toestand die het bijzondere privilege was van de Primitieve Kerk'. Leerpunten fixeren als dogma's brengt het gevaar met zich mee van formalisme en techniciteit. Het ware beter dat de rijke geloofsinhoud 'in de boezem van de Kerk' bewaard bleef en dat aan de ongelovigen de mogelijkheid werd onttrokken die inhoud dagelijks te verdraaien'. Maar, meent hij anderzijds, 'de dolingen (rovings) van het intellect zijn niet te bedwingen' en vereisen een 'intellectuele expressie van de theologische waarheid.[74] Ketterij diende uitgesloten, de juiste leer beveiligd, - en dit was het werk van de theologen. Voor de buitenstaander kon dit werk natuurlijk een byzantijnse haarkloverij lijken, een beetje gelijkend op de discussie over hoeveel engelen op de punt van een naald konden zitten. Maar in wezen ging het toch om iets heel anders, eigenlijk om de kern van het christendom. Wie Christus 'homo-ousios' noemde, d.i. 'gelijk aan de Vader', geloofde iets fundamenteel anders dan hij (zoals Arius) die hem

[69] LD, XVIII, 185 Vn 1.
[70] LD XXIII, 46; XXVIII, 172; XXX, 105; 240.
[71] Vaiss 435-6.
[72] Ari 79.
[73] Apol 27.
[74] Ari 36-37; 145-6.

alleen maar 'homoi-ousios' achtte, d.i. 'gelijkend op de Vader'. Het toeval wilde dat een minuscule i, een 'jota' in het Grieks, heel het hemelsbrede verschil uitmaakte. De zeer onorthodoxe Thomas Carlyle, markant historicus, tijdgenoot van Newman (1795-1881), moést in alle objectiviteit wel toegeven dat, had Arius het gehaald, het christendom 'zou ineengekrompen (dwindled away) zijn tot een legende'.[75] Vastleggen, afschermen, precies formuleren was dus wat Newman later zou noemen een 'strenge noodzaak', en niets dan een 'strenge noodzaak' kon er volgens hem de Kerk toe aanzetten om een punt van de leer te dogmatiseren. Later zal hij, tijdens de debatten over de pauselijke onfeilbaarheid in 1870, een vlammende brief schrijven aan zijn bisschop om zijn ongenoegen te uiten over die concilievaders welke de onfeilbaarheid van de paus wilden verheffen tot een dogma als een soort 'luxe van de devotie'. Hij had in zijn jonge jaren té goed de geschiedenis van de Kerk leren kennen om daarmee akkoord te kunnen gaan. Hij heeft zijn standpunt toen niet helemaal kunnen doordrukken, maar in ieder geval bereikt dat het dogma tot een 'minimum minimorum' werd gereduceerd.[76]

Wij zullen nog vaker de gelegenheid hebben om erop te wijzen hoe fundamenteel de inzichten zijn geweest die Newman in die Vaderslectuur sinds 1828, en vooral in de jaren 1831/32, heeft opgedaan. Daarom ook deze reeds té lange uitweiding.

Een onverwacht voorstel...

In een brief van de 'Venerable Archdeacon Froude', vader van Hurrell, gedateerd 22 februari 1832, horen we voor het eerst het plan opduiken van een winterreis rond de Middellandse zee om de zieke Hurrell het ongure klimaat van het koude noorden te besparen. Het duurde nog tot september eer de zoon het gulle voorstel van zijn bezorgde vader zou aanvaarden. Maar hij zou zo graag hebben gehad - en de aartsdiaken ook - dat Newman hen kon vergezellen op die tocht die wel kon duren van december tot april. Newman kon er een nacht niet van slapen: zo aanlokkelijk en goed getimed leek hem dit aanbod. Zijn boek, waaraan hij een jaar - soms tot bezwijmens toe - had gezwoegd, was nu bij de drukker, zijn laatste studenten verlieten de universiteit, kapelaan Isaac Williams kon als interim-pastoor fungeren in de beide parochies, financieel kon Newman beschikken over £100 - een toen aanzienlijke som die hem voldoende leek -, en bovendien moet hij ook een beetje de beperktheid aangevoeld hebben van zijn Engelse insulariteit: verruiming van geest (enlargement of mind) had hij dringend nodig, en een reis door verscheidene verre landen zou zijn visie op dingen en mensen (hoopte hij) aanzienlijk verbreden. Ook spirituele consideraties leken hem een reis precies in die streken te rechtvaardigen: hij zou nu eens de gelegenheid krijgen om met eigen ogen al de plaatsen te aanschouwen waar de helden van zijn humanistische en patristische studies hadden geleefd en gewerkt. Ook de behoefte aan verruiming had in zijn ogen een spiritueel-pastoraal aspect. Aan Hurrell schreef hij:

> Ik verlang eens te ondervinden hoe het voelt, zo'n expansie van je geest, en welke beproeving je dan ervaart, al was het maar om te kunnen zeggen dat ik ook zo'n ervaring had gehad, en al was het maar om te weten hoe je dat moet verwerken in het geval van anderen.[77]

Toch een subtiele motivering! Hij ging dus niet voor zijn plezier, maar hij wilde wel eens weten wat het betekent: voor zijn plezier op reis te gaan. Waarschijnlijk zou dat wel een beproeving zijn, je afwenden van God, maar dan kon je tenminste zeggen dat je dat zélf ook had meegemaakt, en kon je dus aangepaste raad geven!

Een tijdje wordt hij in zijn neiging tot aanvaarden van het voorstel nog geremd door de gedachte dat het cholera gevaar in de buurt nog niet helemaal geweken was alsook door de moeilijkheid - die hij als reëel aanziet -, dat de inmiddels tot aartsbisschop van Dublin benoemde Whately hem zou vragen hem op die hoge post te komen helpen. Toch wel een beetje naïef van Newman! Besefte hij dan niet dat zijn standpunt in de Peel-kwestie alle bruggen tussen hem en Whately had opgeblazen? Het verzoek uit Dublin kwam natuurlijk niet, en het definitieve ja werd dan ook door Newman gegeven voor de voorgestelde reis.[78]

Er werd afgesproken dat de reizigers elkander zouden ontmoeten te Falmouth (in zuidwestelijk Engeland) op de 5e december eerstkomende. Newman moest inderdaad nog een officiële universiteitspreek houden over 'Eigenzinnigheid, de Zonde van Saul' op zondag 2 december.

Een van de door de organist gekozen psalmen tijdens de dienst was psalm 121: 'Ik zal mijn ogen opheffen naar de heuvelen... De Here zal bewaren uw uitgaan en uw binnenkomen'. Newman beschouwde dit als een 'omen of

[75] Froude J.A., *Carlyle's Life in London*, 1884, II, 462.
[76] LD XXV, 18-19 (brief aan Ullathorne); ibid., 330 (Pius overruled).
[77] Ker 47.
[78] GF 258.

een belofte'.[79] Hij nam afscheid van moeder en zussen, die hem nu lang zouden moeten missen, en de volgende dag nam hij de diligence naar Whitchurch, op weg naar Exeter.

[79] Ibid., 259.

Hoofdstuk 10 'O Rome, waart gij toch maar niet Rome!'

Naar Gibraltar

Rond 13u te Whitchurch aangekomen, moest Newman verscheidene uren wachten op de nachtdiligence naar Exeter. De hele tocht moet wel een 400 km bedragen hebben, en vanuit Exeter was het toch nog een kleine 200 km naar Falmouth waar hij de Froudes zou vinden om in te schepen naar het zonnige zuiden. Ondanks zijn subtiel-geestelijke beschouwingen van een paar dagen geleden, had het woord 'Mediterranean' toch een magisch-meeslepende klank voor hem, nu hij ze zeer binnenkort zou gaan bevaren:

> Denk eens hoe de 'Mediterranean' in zekere zin het centrum is geweest van de beroemdste imperia en gebeurtenissen, die alle op haar kusten hebben plaatsgevonden - denk eens aan de grote variëteit van historisch beroemde mannen die met deze zee te maken hebben gehad. Hier vochten de Romeinen met de Carthagers, hier dreven de Feniciërs handel, hier kwam Jona terecht in een storm, hier leed Sint-Paulus schipbreuk, hier reisde de grote Athanasius naar Rome en Constantinopel.[1]

Athanasius is voor Newman altijd 'the *great* Athanasius'. Hij zou dichten over hem:

> Wanneer ziet 't christlijk noorden zijn athleet,
> gewekt door goddelijk decreet,
> als schild van 't oud geloof, tot eigen leed?[2]

Poëzie zou Newman schrijven heel de reis lang - alles samen 85 gedichten. Dat was zo afgesproken met Mr. Rose van Cambridge, die een hoogkerkelijk tijdschrift runde, de 'British Magazine'. Grote bewegingen dienden voorafgegaan en begeleid door poëzie, dacht Newman, en wat er nu moest komen was een grootse inzet voor de Kerk. Andere vrienden leverden ook gedichten (Froude b.v.), en deze zouden verzameld worden in een bundel, de 'Lyra Apostolica'. Ieder dichter had als kenteken een eigen Griekse letter, - Newman de delta. In die gedichten leverde hij het diepste van zichzelf: schuldbewustzijn, onthechting, afschuw van de Engelse hebzucht en machtswellust, verering voor de Vaders, inzet voor de Kerk. De echtheid van het gevoel dringt vaak door de conventionele zegging heen. Zijn gedichten hebben meer karakter dan de vriendelijk vloeiende versjes van John Keble. Op zijn geestelijk kind en vriendin, Emily Bowles, maakten ze de indruk van 'ontstellende orakels of pas ontdekte inscripties in vreemde letters',[3] en de grote historicus Dawson vindt bepaalde gedichten behoren tot 'de merkwaardigste voorbeelden van moderne Engelse religieuze poëzie'.[4] Toch blijft het waar dat Newman een groter poëet was in zijn preken dan in zijn poëzie.

De boot die de reizigers via de kust van Frankrijk, Spanje en Portugal tot in Gibraltar en zo verder naar Malta zou brengen, was de 'Hermes', de grootste in de Malta-lijndienst, - een steamer van 600 ton, met 50 manschappen aan boord. Onze reizigers waren de enige passagiers. Bij het vertrek op zaterdagmiddag 8 december vloog een verschrikte eend uit de voorraadruimte van de keuken, en het duurde een tijdje eer ze weer gevangen werd. 'Ik had zo graag gehad dat ze het beest maar lieten gaan', schreef Newman aan zijn moeder, 'maar het dwaze ding wist niet hoe het zijn chance moest gebruiken'.[5] Naast de poëzie dus: humorvolle observatie, levendige, soms raak-artistieke beschrijving. Neem b.v. deze passage waarin onze 'wereldvreemde' arianentheoloog het leven aan boord weergeeft :

> Het schip maakt een lawaai als het geratel van wel 50 nachtwakers, vermengd met het schrille gekrijs van een nest biggen uit Brobdingnag, terwijl het water klotst, klots-klots, tegen de want. Dan hoor je de stappen van de wacht, eindeloos op-en-neer-marsjerend bijna de hele nacht lang. Dan krijg je 's morgens de schoonmaak van het dek: plets, daar gutst een lange slang haar water over het dek - stopt ermee - herbegint waaiervormig - dan weer in rechte straal. Daar verschijnen de maats, een half dozijn, wassend wasj-wasj en schrobbend schrob-schrob, roepend en schrobbend tegelijk. Dan een luide plets van de grote dweil die over het dek geworpen wordt om alles

[1] LD III, 156.
[2] Ibidem.
[3] MT I, 113.
[4] Dawson Christopher, *The Spirit of the Oxford Movement*, London, Sheed & Ward, p.53. Bescheidener en juister noemt Blehl deze verzen 'really mini-meditations' (p. 119).
[5] LD III, 130-1.

op te drogen... [6]

Soms is hij in een artistieke bui. Op de 11e december zijn ze de golf van Biskaje voorbij en naderen de Spaanse kust: 'Spanje', zegt hij, 'het eerste vreemde land dat ik ooit zag'. Drie rijen bergen komen duidelijk in zicht, 'prachtig van lijn', met soms duizelingwekkende ravijnen. De 'Hermes' was technisch zó gebouwd dat ze heel dicht langs de kust kon varen. Die kust was rotsachtig en 'glinsterde in de zon, de wind blies hevig, en de zee was wild, groots, vol onbeschrijfelijke kleuren'.[7] Hurrell zei:' een diep zwart-blauw', maar Newman was met zo'n paar gewone woorden niet tevreden: het was

> een geraffineerde kleur..., zo discreet, zo wars van alle vertoon, zo sober - ik zou zeggen zo 'gentlemanlike' en daarbij zo diep en ernstig en sterk (als men dit van een kleur mag zeggen). En dan, dat contrast tussen wit en indigo, en die golven die in het zog van de boot in alle mogelijke kleuren overgaan: doorzichtig groen, wit, wit-groen, enz... Bij het vallen van de avond kreeg de zee een glans van gloeiend marmer, die op lila leek: de zon ging onder in een karos van goud waarop de lucht eerst bleek-oranje werd, zich verdiepend tot een donkerend rood, terwijl Venus verscheen als de avondster met de haar eigen intense schittering.[8]

Je lijkt wel een Tachtiger van bij ons te horen, iemand als een Lodewijk van Deyssel of een Jacobus van Looy...

Op donderdag 13 maart vaart het schip heel dicht - ongeveer een mijl - voorbij de Portugese kust. Newman komt weer woorden te kort:

> De rotsen zijn hoog, ze zijn van zandsteen. Ze vormen natuurlijke piramiden, in groepen bijeen. Het mooie kalme water beukt er tegenaan, hoog in schuim uiteenspattend; de zon schittert en werpt lange schaduwen op de rotsen en de grasrijke heuvels. Ginds boven is alles bar, aan de winden blootgesteld, armelijk bebouwd; een immense vlakte, onregelmatig van vorm, helt langzaam af naar de rand van de klippen - een mooi bleek roodachtig bruin. Door onze verrekijkers zien we huizen, kudden schapen, windmolens met wieken als een spinnenweb, kleine kustforten met mannen die flaneren langs hun muren, bossen vol kurkbomen met heel lange stammen. Tegen de voet van de klippen beuken de golven, wier schuim óp-rijst als Venus uit de zee.

Hurrell, die eerder Grieks denkt, spreekt van Afroditê. Eigenaardig hoe deze twee hartstochtelijke kerkmannen nog zo diep van heidense reminiscenties zijn vervuld![9]

En daar is dan de rots van Lissabon, de monding van de Taag. Newmans zintuigen zijn weer onverzadigbaar: 'Welk een kleurenweelde! Een bleek groenig-rood, met geen woorden te beschrijven, maar dat ik wel 'ns gezien heb op Indische landschapsprenten - een uiterst zuivere en heldere kleur... We hebben een fijne zonsondergang gehad - de lucht vol schitterend safraan, de zee purper'.[10]

Voorbij Lissabon horen ze opeens romantisch-kwijnende muziek, en in hun Oxford-zielen duiken onbewust op: de verleidelijke Sirenen! Een vers vloeit uit Newmans pen om zich daartegen te wapenen:

> Ach, vreemdling, priem mijn hart zo niet -
> koor van Sirenen, zwijg!
> Hou op met dit verleidlijk lied
> dat om uw snaren kwijnt![11]

Op zaterdag 15 doemde dan in het donker de rots van Gibraltar vóór hen op. Na acht dagen bootverblijf konden ze weer eens stappen op de vaste grond,... en het was Britse grond! Ze zouden hier een paar dagen verblijven; er moest trouwens kolen worden ingeladen: aan dit werk zou uitgerekend heel de zondag worden besteed. 'Een zondag zonder enig teken van een zondag!' smaalde Newman. 's Maandags stond een bezoek aan de vesting en de stad op het programma. Weer treft de universele belangstelling van Newman. Alles interesseerde hem: de geologische lagen van de rots, de oude Moorse versterkingen, het oordeel van Marshal Bourmont over die versterkingen, de aanwezigheid van Rose's tijdschrift (*British Magazine*) in het regeringsgebouw, alsook - ondanks al zijn ascetisme - de *superb Cyprian wine*! En bij het terugroeien naar de boot werd hij getroffen door een prachtig elektrisch fenomeen: 'Waar de rand van het water tegen de pier aanklotste, was het helemaal in vuur. Waar ook de

[6] Ibid., 133.
[7] Ibid., 129.
[8] Ibid., 129-30.
[9] Ibid., 137.
[10] Ibid., 138.
[11] VVO 78.

spaan het water raakte, ontstond er een zee van vloeiend vuur, nog fonkelend waar de druppels vielen opzij. Het was alsof er onder het wateroppervlak vuur was dat dan door de spaan werd opgeschept'.[12]

Bij het verlaten van dat stukje Engeland dat Gibraltar is, wordt de profeet in Newman wakker. Als hij voor de laatste maal die hoge trotse rots ziet die daar zo machtsgeil in de hoogte rijst, vergelijkt hij ze met het ééns oninneembare Tyrus van de Oudheid dat uiteindelijk toch ten prooi viel aan de Grote Alexander, aan Carthago en Rome:

> Tyrus van 't Westen, roemend op die naam
> méér dan op Godsdiensts zuivere faam,
> vertrouw uw machtig fort niet ál te zeer,
> op vreemde grond gewonnen... Eer
> vrees d'eigen macht!... Torens zijn steeds
> sinds Babel misdaad van de mens geweest![13]

Het was waar wat hij later in zijn Apologia zou schrijven: 'Engeland was alleen in mijn gedachten' (England was in my thoughts solely).[14]

Zeeziekte

Te Algiers arriveerden ze op donderdag 20, maar mochten er niet landen vanwege het choleragevaar. Tot dan toe hadden ze heel goed weer gehad, en onze passagiers lazen de 'Odusseia' aan dek, kijkende naar het gebergte van Atlas in de verte. Over vader Atlas en zijn dochter Calypso dichtte Homerus in hun boek:

> ... Atlas die gans alleen op d'hoge zuilen waakt,
> de dragers van de hemel. 't Is zijn dochter die
> Odusseus, steeds maar wenend, daar gevangen houdt.
> Met lief gefleem hem steeds maar paaiende, wil zij
> hem zijn zoet Ithaca verjagen uit de geest...[15]

Het zal een dág zijn in Newmans Middellandse-zeereis als hij het zoete Ithaca zal mogen aanschouwen. Maar voorlopig varen ze langs het imposante gebergte van Calypso's vader. En verre van zoet te zijn is de aanblik van Algiers hem dat van een 'wespennest', vooral als hij de Franse driekleur - symbool van de goddeloze revolutie - in de verte ziet wapperen.[16]

Vroeg in de avond stak er plotseling een hevige storm op, de eerste sedert hun vertrek. Al de passagiers en de halve bemanning kregen de zeeziekte te pakken. Nu zien we schrijver Newman openkomen, bevlogen door zijn lichtste muze, terwijl hij aan de leesgretige vrouwen thuis zijn ervaringen beschrijft met die ziekte van de wankel en de waanzin:

> Het ergste in de zeeziekte is dat alle dingen aan boord ermee sympathiseren alsof zij ook allemaal ziek zijn. Om te beginnen: alle stoelen en tafels, en nog méér de dingen die erop liggen, draaien mee, draaien op en neer, op en neer, swing-swing. Een glas tuimelt om, de wijn vloeit eruit, een mes glijdt weg, een vork eveneens - als om gelijkaardige neigingen die je zelf ook hebt, moed in te spreken. In die toestand ga je voort met praten en eten zo vlug als je kan om de miserie te verbergen waaraan elke beweging van het meubilair om je heen je herinnert. Dan eindelijk is het moment daar; ze hebben je te pakken: omhoog ermee, swing-swing, je kan geen stap meer naar voor, je stoot je heupen tegen de tafel, je loopt pardoes naar de cabinekant, je hebt maar één doel: de deur, - maar je kan ze niet bereiken. Eindelijk geraak je in je ligplaats, maar de deur blijft smakken; je legt je neer, maar een nieuwe miserie begint, - het lawaai van de schotten: zij ook zijn ziek! Je bent in een molen: alle soorten lawaai, versterkt door de storm, - gekraak, gekletter, gesidder, gebeuk. Je bed is zeeziek, het zwiert op en neer, je ziet het gebeuren, het zwiert als in een kermis, even hoog, even laag, onophoudelijk![17]

De morgen van de 23e - een echte zon-dag weer - naderen ze de Kaap Bon. Daar ziet Newman de route naar het oude Carthago. In het westen ligt een eiland, Zembra, en als je tussen het kaapgebied en het eiland vaart, kom je

[12] LD III, 153.
[13] VVO 85.
[14] Apol 33.
[15] Odusseia, Boek I, vv. 55-60.
[16] Apol 33; LD III, 157.
[17] LD III, 159.

recht in Carthago uit. Het treft hem diep: die twee voorgebergtes, die stad ginder welke voor de Romeinen zo'n dodelijk gevaar is geweest ('Hannibal ante portas!'), het ligt daar allemaal nog zoals toén. Je leest erover in Homerus, Thucydides en Vergilius - deze drie auteurs had hij meegebracht -, en je ziet nú vóór je ogen wat deze drie zagen zowat 20 eeuwen geleden. Het mysterie van de vliedende tijd is iets wat Newman altijd raakt tot in merg en been: het is de religie die hem dat doet: het uit-reiken naár en willen-vatten ván de eeuwigheid. Het zijn trouwens niet alleen de Punische oorlogen, Hannibal en Scipio, die hem treffen: hij denkt ook aan 'Cyprianus en de glorieuze Kerken, nu totaal vernietigd'. En ook zijn eigen nietige tijdservaring doet hem even huiveren: 'ik dacht eraan dat ik nu naar Afrika aan het kijken was voor de laatste keer in mijn leven'[18].

Malta en Hellas

De dag vóór Kerstmis is het gezelschap in Malta, maar ze mogen weer niet binnen: choleragevaar, quarantaine!

> Eén van de eerste dingen die we zagen was de Sint-Paulusbaai, want volgens de traditie heeft zijn vaartuig daar schipbreuk geleden... Boven die Baai ligt Civita Vecchia, waar waarschijnlijk het Romeinse garnizoen lag van Handelingen 28... Heerlijke klokken hier, zoals te Gibraltar en te Cadiz, diep en sonoor, en ze luiden heel de voormiddag - heel pijnlijk voor mij[19].

Ze krijgen een voortreffelijk kerstdiner, maar geen eredienst, geen gebed. Hij ziet in zijn nabijheid een katholiek, die tenminste op zijn knieën valt, alleen, met het gelaat naar de kerken gekeerd, en zo de geboorte van zijn Verlosser vereert, - terwijl hij, een gewijde dienaar Gods, nog minder doet dan die 'humble Romanist'... Maar hij is very spiteful en zal zijn schade inhalen![20]

Op tweede kerstdag vaart de 'Hermes' door naar Korfoe, toen (sedert 1814) onder Brits oppergezag, en ze laten die gelegenheid om een glimp van Hellas op te vangen niet voorbijgaan! De trip zou 2 weken duren. De 28e zijn ze op Zante waar ze enkele uren rondlopen en het nachtleven waarnemen. Newman legt aan Jemima uit dat ze dit alleen maar gedaan hebben 'om eens te zien wat het was' - dat hoorde dus blijkbaar bij de enlargement of mind, één van de dingen waarom de reis begonnen was[21]. Hij meldt moeder en zussen ook dat de rode en witte Griekse wijn (van Zante althans) voortreffelijk is. Hij wilde ook eens verifiëren wat hij bij Vergilius gelezen had dat het eiland nemorosa (bosrijk) was, en inderdaad, hij ziet een prachtige rots, 'bedekt met olijfbomen op een exquise manier!' En overal staan de deuren open, en de mensen werken al zingend! 'En dan te bedenken dat hier eens Brasidas, Phormio, Demosthenes, Cimon en de rest vertoefden' - helden uit de Griekse geschiedenis van 24 eeuwen geleden -, hij kan er niet van over![22]

Maar groter dan die helden waren toch de Oude Vaders van het geloof die hij bezingt als de boot van het 'bosrijke' Zante wegvaart:

> Geboren uit het vuurbad van de Geest,
> zijn zij 't die onze vaders
> en gidsen zijn geweest!

En met liefde somt hij al hun namen op:

> Clemens die veelzijdig schrijft;
> Dionysius, kerkbestuurder wijs...,
> Origenes met 't arendsoog;
> Basilius die geen vlek gedoogt
> van keizerlijke ketterij
> en 't altaar van zijn smetten wast...
> O onuitputtelijk ras![23]

Het gezelschap arriveert dan te Patras, aan de golf van Korinthe. Ze zijn nu in de Peloponnesos. 'Hoge besneeuwde bergen', schrijft Newman aan Jemima, 'zwarte rotsen, bruinachtige klippen - alle met de top in de mist.

[18] Ibid., 158.
[19] Ibid., 163; 165.
[20] Ibid., 162.
[21] Ibid., 169.
[22] Ibid., 168-170.
[23] Ibid.,170; cf.VVO 98.

Ze omhullen ons. Een wilde zonsondergang, in harmonie met het landschap'[24]. De politieke toestand maakte het echter onmogelijk nog dieper het land binnen te dringen. Griekenland was pas onafhankelijk geworden en binnenkort zou de nieuwe koning, Otto van Beieren, uit Duitsland aankomen en Korfoe aandoen. Maar Patras was in de greep van een krijgsheer, en heel het land was overspoeld met bandieten. Aan een Athenebezoek viel dus, helaas voor onze Hellaslievende Oxonienses!, niet te denken. Alleen een week in het uiterst-noordwestelijk (tegenover Albanië) gelegen eiland, dat kon nog net. Daarheen voeren ze dan ook om er de eerste dagen van het nieuwe jaar 1833 door te brengen.

Ze zullen het eiland Ithaca (nu Ithaki) westelijk passeren, het eiland van Odusseus, slechts op een halve mijl van de kust. Newman staat gereed met zijn verrekijker. Herinnering aan zijn verste kinderjaren gulpt nu wonnig bij hem binnen. Op school moesten ze de Engelse vertaling van Homerus' Odusseia (door Alexander Pope) rats van buiten kennen. O dat mooie verhaal van de stervende jachthond Argos, die zijn meester na 20 jaar nog herkent...!

> Op een heuvel in het midden van het eiland - het engste gedeelte - is een hoogte, genaamd de 'Toren van Odusseus'. Door onze verrekijker konden we stukken zien van de Cyclopische ruïnes op de top. Ze werden gebouwd lang vóór de historische periode. Homerus noemt het eiland 'klein en dierbaar'. Ik tuurde ernaar een kwartier lang, heel tevreden dat ik de rots had gezien. Ik dacht aan Ham...[25]

Een kwartier als in droom of extase doorgebracht! In een latere *sermon* beweert hij dat wonnige kinderherinneringen paradijselijke ervaringen zijn, aanrakingen van de zoete presentie van God.

Hier moest een gedicht van komen, voor de 'Lyra'! Het is gedateerd: 'Off Ithaca, Dec.30'. Geen gedicht over zijn jeugdherinneringen natuurlijk, maar die laatste zin uit zijn verhaal onthult ons de creatieve kern. Zoals hij lang aanschouwde het droomland Ithaca zonder er te mogen binnengaan, zo verging het ook Mozes op de berg Nebo vlak vóór zijn dood:

> Gezegend land,... als 'k geen bedrog ontwaar!
> O zoenen mocht ik deze aard',
> bewijzende: 't visioen is waar!
> (O might my lips but press the soil
> and prove the vision true!)[26]

Het is er mooi weer, op Korfoe. De reizigers doorkruisen het eiland te paard: de wegen zijn er bijzonder goed, aangelegd 'on Macadam's plan', zegt Newman. Het is trouwens opvallend hoe nauwkeurig hij waarneemt, noteert, synthetiseert, overschouwt: in die ketterijenontwarder steekt ook een voortreffelijk administrator, 'un grand commis de l'Etat'! En de verrassing van de lezer(es) stijgt ten top als hij of zij hem op een avond in het gouvernementspaleis een bal ziet bijwonen waar Grieken en Engelsen dansen en swingen door elkaar. Athanasius op een bal! Dat zal hij ook wel tot de *enlargement of mind* gerekend hebben...Desnoods kan hij ook mondain zijn![27]

Ergens in een preek zegt hij: 'wij zijn twee of drie Ikken tegelijk'[28]. Er is het oppervlakkige Ik dat op Constitution Day in een paleis gaat dansen en aan een English dinner aanzit met zalm en sherry en allerlei Turkse zoetigheid. En dan is er het ingekeerde Ik dat in een heel vertrouwelijke brief aan zus Harriett schrijft:

> Geen beschrijving kan je enig idee geven van wat ik gezien heb, maar ik zal je niet vervelen met al dat plezierigs op te sommen. En toch, lijkt het je geen vreemd paradox wanneer ik beweer dat, ondanks al mijn genot, ik er niet in geïnteresseerd ben? Dit wil zeggen: ik zou er, denk ik, niet om geven, ja ik zou er zelfs heel blij om zijn, als ik mij plots weer getransporteerd zou weten naar mijn kamers te Oriel, met AFWEZIG op m'n deur, en ik voluit liggend op mijn sofa... Hoe gedecideerd ik ook dit rondtoeren gekozen heb, toch wens ik van harte dat het reeds voorbij zou zijn, en al deze bezienswaardigheden bekijken doorstá ik alleen maar: ik zou ze veel liever reeds gezien hebben dan ze nú te zien, al verbijsteren ze mij wel op het ogenblik zelf, al verrukken ze mij haast'[29].

Hier spreekt de filosoof van het verinnerlijkende en 'zich-realiserende geheugen': we beseffen en genieten pas echt in de herinnering.

[24] LD III, 170.
[25] Ibid., 172.
[26] VVO 102.
[27] LD III, 177-8.
[28] PS IV, 147.
[29] LD III, 177-8.

En dan is er nog een derde Ik, het diepste, dat hem in de nabijheid van de zee, staande op de Korfoe-grond waar de lange Peloponesische oorlog (431-401 v. C.) met zijn honderdduizenden slachtoffers zijn aanvang nam, met religieuze huiver doet denken aan al deze doden

> wier geesten léven nog in wond're enigheid,
> elk in zijn zelf-bewerkte sfeer van licht of donkerheid...
> (whose spirits live in awful singleness,
> each in his self-formed sphere of light or gloom...)[30]

Dit derde en diepste Ik , dat de zegening kent van het één- en eenzaam-zijn met God (cf. 'myself and my Creator'!) heeft hij op 5 januari o.i. het mooist en het échtst verwoord in de twee kwatrijnen van een sonnet, - kwatrijnen die wij ook in het Engels citeren:

> Driemaal gezegend hij die voelt zijn eenzaamheid,
> tot wie noch stem van vriend noch heerlijk land
> datgene brengt wat 't droeve hart verkwikken kan.
> De rijke aarde zelfs, hoe prachtig ook gekleed
> in licht en blijdschap, drukt té meer hem neer
> daar zij als echo 'n lach en hoge vreugd begeert, -
> tot 't zieke hart vlucht achter het gordijn,
> Zíjn Aanzijn zoekend dat hem slechts tot heil zal zijn.
>
> (Thrice blest are they who feel their loneliness;
> To whom nor voice of friend nor pleasant scene
> Brings that on which the sadden'd heart can lean.
> Yea, the rich earth, garb'd in her daintiest dress
> Of light and joy, doth but the more oppress,
> Claiming responsive smiles and rapture high,
> Till, sick at heart, beyond the veil they fly,
> Seeking His Presence who alone can bless.)[31]

Newman maakt ook voor het eerst kennis met de Grieks-orthodoxe Kerk. Haar clergy, zegt hij, 'is zeer onwetend, maar deugdzaam'. Zij verzorgen de eredienst, en als compensatie onderhoudt hen het volk waar ze overigens maar weinige betrekkingen mee hebben. De vasten is zeer streng (ook 40 dagen vóór Kerstmis), zelfs de piraten onderhouden hem. Hij heeft ook eens een blik geworpen op hun missaals en rituaals, en vond daar 'veel goeds' in: wel hier en daar een gebed tot een heilige, maar de meeste gebeden waren gericht tot de Triniteit. 'Veel afbeeldingen ook van de Godheid; in één ervan zag ik de Triniteit'. Maar veel afbeeldingen ook van de H. Michaël - de Michaël van het Laatste Oordeel. 'In de St. Spiridionkerk was het een voortdurend binnenkomen van mensen, die al wenend voor de iconen neerbogen en ze kusten'. Voor de eerste keer kon het gezelschap ook een anglicaanse dienst bijwonen, maar zonder Sacrament[32]. Het Sacrament kregen ze op Driekoningen (6 januari), het orthodoxe kerstfeest.

Onze kerkhervormer zag er dus veel goeds, veel dat zelfs grote bewondering afdwong, maar hoe geperverteerd: 'een uitbloeiende mooie bloem' (a beautiful flower run to seed). Hij is pessimistisch over de toekomst van de religie:

> Ik heb een triest voorgevoel: het is alsof de gave van de waarheid, éénmaal verloren, voor altijd verloren is. Zo wordt de christelijke wereld geleidelijk dor en krachteloos, als land dat ongebruikt is en zand wordt... Vele sekten die zich van de Kerk hebben afgescheiden, hangen al het socinianisme aan (dat de godheid van Christus loochende, H.I.) en ketterijen die erger zijn dan wat ook in Rome of in Constantinopel.

Hij ziet maar één ankerplaats: Rome, - niet het Rome van de 19e eeuw natuurlijk, maar de 'Stad van de Apostelen, de plek waar wij onze voet kunnen op zetten (a place to rest one's foot in), welke corruptie er ook volgt'. Hij schrijft dit op het ogenblik dat hij Malta gaat verlaten. Hij zal het gaan verlaten, mét Paulus, Romewaarts...[33]

---

[30] VVO 105.
[31] Ibid., 104.
[32] LD III, 180-1.
[33] Ibid., 204-6.

En inderdaad, na twee weken Korfoeverblijf liet het gezelschap het eiland achter zich en keerde terug naar Malta, - nog eens Ithaca passerend, maar nu aan de oostkant. Nog altijd was de quarantaine van kracht, althans nog een tiental dagen. Newman speelde viool, schreef verzen, leerde Italiaans, en hoorde op een nacht verdachte geluiden, als van dieven of 'boze geesten', meende hij. Eén dag mochten hij en de Froudes toch de stad La Valletta in, wier kathedraal zij zeer mooi vonden, maar al die schreeuwerige devotie en beelden onderweg! Neen, dan was de rust van hún godsdienst toch veel heilzamer...[34]

Begin februari landde een boot uit Napels, die naar deze stad terugkeerde, en zij besloten met hem tot Messina mee te varen en dan een kort bezoek aan Sicilië te brengen. De bedoeling was tot in Palermo te geraken en van daaruit een tocht te ondernemen naar de beroemde tempel van Segesta (Newman spreekt altijd van Egesta). Ze zouden vertrekken op 7 februari.

De Tempel van Segesta

Tot dan toe hadden de Froudes en Newman nog altijd in een min of meer Britse sfeer gereisd - Gibraltar, Malta en Korfoe waren Brits, en de 'Hermes' ook ('een soort home' noemde Newman hem bij zijn vertrek) -, maar nu zouden ze echt als vreemdelingen in de vreemde rondtoeren. Hun nieuwe boot was een fijne steamer vol adellijk volk, een 80 à 90 hertogen, prinsen, enz., die ook hun *Grand Tour* deden rond de Middellandse Zee. Bij dit hoge gezelschap sluit het Engelse trio zich aan, ook voor de tocht naar Palermo, waar ze op zondag 10 februari arriveren. Het weer, de zon, de zee, alles is heerlijk zoals het moet zijn, - alleen is er te weinig logies. Newman en Froude komen het te weten en zijn de eersten op de ladder om in het landingsbootje te springen. Het vaart echter naar de verkeerde landingsplaats! Ze moeten letterlijk spurten (protestantse geestelijken op een zondag!) naar de echte. Froude begeeft, maar Newman kan de gouverneursvrouw van Moldavië en Wallachia voorsteken. Deze echter jaagt twee van haar dienaars in de race, die Newman achterlaten en onmiddellijk heel Jacqueri's hotel namens hun meesteres afhuren vooraleer de Engelsman een woord kan uitbrengen! Misschien gestraft om zijn zondagse race? Maar nee - de Here was genadig: hij kon alsnog een appartement krijgen, en het was er één... zonder vlooien!

Over Sicilië had Newman in zijn jeugd heel veel gelezen en gehoord. In het archief van de Birmingham Oratory wordt nog een geschrift van de jonge Newman bewaard dat - in Gibbonstijl! - een samenvatting van Thucydides' (ca. 460 - ca. 395 v.C.) 'Geschiedenis van de Peloponnesische Oorlog' bevat. De boeken 6 en 7 (van de 8) zijn het hoogtepunt van het werk, en precies deze boeken geven een indrukwekkend relaas van de Siciliaanse fase van deze oorlog die voor de Atheners zo fataal zou aflopen. In 416 v.C.had nl. de stad Segesta, in oorlog met Selinonte, de hulp gevraagd van Athene, dat onmiddellijk toehapte in de hoop het eiland aldus te kunnen veroveren. Segesta had juist een prachtige tempel gebouwd die net bijna klaar was ten tijde van de Atheense expeditie o.l.v. generaal Nikias. Na Nikias' nederlaag werd de stad van de vernietiging gered door zich aan te sluiten bij Carthago. Maar een eeuw later zou die vernietiging toch plaatsvinden: daar zorgde tiran Agathocles van Syracuse voor. Alleen de tempel bleef gespaard. Ons trio - alle drie ex-Orielmen, ook vader Froude, - wilden wel een ommetje maken om die overigens prachtige, eenzame tempel te bezichtigen en ook een dagje te besteden aan het verkennen van Palermo en Monreale.

Ze zouden vanuit Palermo de ca. 85 km-lange tocht deels per rijtuig, deels per muilezel afleggen, met de hulp van een paar muilezeldrijvers en een gehuurde dienaar Francesco. Een zware tocht voor de *Venerable Archdeacon of Totnes*, die al de toenmaals vrij hoge leeftijd van 63 jaar had bereikt (maar hij zou er 89 worden!). De tocht zou op z'n minst 9 uren duren, en veel hotellerie was er onderweg niet aanwezig. Maar onze Hellaslievende Oxonienses hadden dat daar allemaal graag voor over!

's Anderendaags, om vier uur in de morgen van de 11e februari (het was natuurlijk nog donker) vertrok het gezelschap in een door drie muilezels-met-rinkelende-bellen voortgetrokken rijtuig naar het nog verafgelegen Segesta. Om te beginnen moesten zij al de lange klim op naar Monreale en over de bergpas heen, waar ze de zon in al haar glorie zagen opgaan, en tuurden dan in de diepte van de golf van Castellamare, 'een enorme tuin, uitgespreid aan de voet van de bergen'. Zij daalden dan af 'in een rijke en vruchtbare, overal zeer brede vlakte, vol olijfbomen, graan, wijngaarden, met hier en daar een stadje'. Was Sicilië niet eeuwenlang de graanschuur van Rome geweest? overdacht Newman. Te Partinico, na 50 km, werden de muilezels verwisseld. Weer trokken ze door een vruchtbare streek met op het eind een prachtig zicht op de stad Alcamo, mooi van verre, maar verre van mooi als je er door moest: modder, slijk, vuiligheid... Maar dit werd dan weer goedgemaakt door het opdoemen in de verte van een witte vlek in de vorm van een klein doosje: de tempel van Segesta! Die dan weer achter heuvelen verdween...

[34] Ibid., 188-192.

Te half twee, na een tocht van 9½ uur, arriveerde het gezelschap te Calatafimi, waar ze zouden eten en de volgende nacht doorbrengen. Nu ging het per muilezel naar de 3 km verderop gelegen tempel.[35] We laten nu Newman zelf aan het woord in een brief aan Jemima, vol enthousiasme over die unieke tocht:

> O dat ik je een kwartier lang kon vertellen wat ik daarover te zeggen heb! Allereerst, het landschap om de tempel heen is een prachtige vallei, al moet je ze wel niet gaan vergelijken met de valleien en heuvels in Engeland: zij is vol dieptes en hoogtes, er is niets lomps aan, - zelfs in dit seizoen zijn de kleuren rijk en diep.Wij gingen door bosjes olijfbomen en vijgendistels en langs heelder gaarden sinaasappelbomen tot wij een steile heuvel bereikten die met ruïnes overdekt was. Wij klommen in een kring naar boven - ééns was dat ongetwijfeld de gewone weg om de stadspoort te bereiken - en, toen we boven op de top waren, zagen we eindelijk wat we slechts vanuit de verte gezien hadden (en wat we achteraf ook zagen aan het einde van een lange vallei, toen we de vlakte van Castellamare verlieten voor Palermo), de Tempel. Zijn desolaatheid contrasteerde sterk met de pracht van de vallei die wij doorgelopen waren.
>
> De heuvel waarop wij stonden was bedekt met stukken puin, voornamelijk van een theater. Vlak daartegenover steeg een steile rots uit de ravijn-in-de-diepte omhoog. Op de heuvel verderop lagen ruïnes zoals op onze heuvel; en wij gisten dat zij misschien de ligging aangaven van de Griekse stad, maar op de cirkelvormige heuvel was er niets dan die ene Tempel.
>
> Dat was het genie van de oude Griekse eredienst, - groots te midden van de dwaling (grand in the midst of error), simpel en onversierd in haar architectuur: zij koos een of andere verheven plaats uit, en plantte daar haar eenzame getuige waar iedereen hem kon zien. Ik denk dat het het volmaaktste gebouw is van alle die er ergens overblijven: het is Dorisch, met 6 reusachtige zuilen van voor en van achter en 12 in de lengte, maar zonder dak. De geschiedenis ervan is onbekend. De tempels van de latere klassieke eeuwen zijn verdwenen, de hele plaats is één en al puin, tenzij dit gebouw, heel alleen in de eenzaamheid er omheen.
>
> Dichtbij is de hut van een schaapherder en een soort neerhof, een aantal spitse honden, en enkele ruwe opdringerige mannen, die ons geplunderd zouden hebben, denk ik, als zij gedurfd hadden. Op de heuvel waarop het theater gebouwd was, stond een wild blikkende stier, rondsluipend tussen de puinen. Bergen daarrond en Eryx in de verte. Het verleden en het heden! Eéns waren deze heuvels vol leven! Ik begon te begrijpen wat de Schrift bedoelt als zij spreekt over hoge steden pochend op de veiligheid van hun vestingen. Welk een grootse maar goddeloze aanblik bood deze plaats in al haar glorie! (What a great but ungodly sight was this place in its glory!) En dan haar geschiedenis, om maar te zwijgen over Vergilius' verhalen. Hier kwam ééns Nikias; dit was de bondgenote van Athene; welk een vreemde plaats! Hoe haalden de mensen het in hun hoofd zich hier neer te planten?[36]

In dit briefverslag kan men de historisch-empathische Newman op zijn best leren kennen: hij leeft zich helemaal in in een situatie van ruim 22 eeuwen geleden. Maar er is nog meer. Hij noémt de heidense Griekse eredienst, die hij daar vóór zich ziet, wel 'groots te midden van de dwaling', en hij vindt het zien van deze plaats wel een 'grootse maar goddeloze aanblik,' maar de klemtoon ligt toch vooral op het grootse, op dat machtige van die goddelijke manifestatie 'te midden van de dwaling' - het verhaal is doordrongen van een nauwelijks bedwingbare religieuze huiver, en die allusie op de 'dwaling' en het 'goddeloze' ervan is er vooral om zijn moeder en zussen in hun conventionele religieuze ideeën niet al te zeer te storen. In wezen spreekt hier de Newman van de 'Arians' die pas de verkwikkende ontdekking gedaan heeft van Gods albarmhartige 'economie', in dit geval tegenover de heidenen en wel tegenover de besten onder hen, de Grieken.

Doch er is nog iets anders dat opvalt in deze briefverslagen vanuit Sicilië. We ontdekken erin een totnogtoe niet aan bod gekomen Newman: de sociaal-bewogene, de door de armoede van het volk tot in de ziel doorpriemde, de fijne en propere 'gentleman' die a.h.w. wordt ondergedompeld in de vuilnis van straten, woningen en mensen. Luister maar:

> O de ellendige schepsels die wij zagen in Sicilië! Ik heb nooit tevoren geweten wat menselijk lijden was (onderstreping van ons, H.I.). Kinderen en jonge mensen die er uitzien alsof zij niet weten wat frisse lucht is, al hebben zij er natuurlijk in overvloed, - die niet weten wat water is - met vale gelaatstrekken, doortrokken van de eeuwige vuiligheid, alsof vuilnis hun voedsel was (as if dirt was their food). De steden Partinico en Alcamo zijn massa's vuiligheid; de straat is een poel; en dan Calatafimi, waar wij geslapen hebben - ik durf geen feiten vermelden. Het moge volstaan als ik zeg dat wij in een bepaalde woning gezien hebben hoe het arme jonge volkje

[35] Ibid., 218.
[36] Ibid., 219-20.

> moest slapen in holen die in de muur waren ingegraven en die stonken, niet als een hondenhok, maar als de kooi van een wild beest: de stank drong zelfs door tot bij ons in de kamer erboven en was ons haast te veel.[37]

En dan de vlooien! 'Jullie in Engeland beseffen niet wat een Siciliaanse vlo is', zegt hij ergens in zijn brieven.[38] Na die uitputtende dag kon Hurrell maar slapen tot middernacht: de tweede helft was een verwoede slag tegen het vlooienvolk. De Venerable Archdeacon sliep tot tien, en Newman helemaal niet...[39]

Een andere ongunstige ervaring was die van de lokale roomse Kerk. Vooral Froude luisterde met een gewillig oor naar de 'chronique scandaleuse' van de paapse geestelijken: zo hoorde hij vertellen over een benedictijn die zonder toestemming buiten zijn abdij te Napels verbleef en daar een vrolijk leventje leidde zonder dat er tegenmaatregelen werden genomen[40]. Newman stond gereserveerder tegenover al die verhalen, maar kwam er toch van onder de indruk. Ze verwarren hem: 'het lijkt erop', zegt hij, 'of Satan ontketend is om zich opnieuw over de gehele aarde te verspreiden[41]'. Hij ontmoet een geestelijke die hem versterkt in die indruk: volgens deze man ligt de toekomst van de Kerk in het verre oosten of het verre westen. Maar dan ontdekt hij dat zijn gesprekspartner een Amerikaanse episcopaliaan is, dus een 'dissenter' - en wat waars kan er komen uit de mond van een schismatieker? Ten slotte troost hem de gedachte dat alles samen misschien nog Engeland bestemd was om 'het Land der heiligen' te zijn[42]. Voelde hij reeds vaag een oproep? Hij zit nog maar in het begin van een evolutie waarvan het einde, blijkens de latere Apologia, veel positiever zal zijn:

> Toen ik in het buitenland op reis was, kwam mijn verbeelding sterk onder de indruk van al de grote steden, eerbiedwaardige heiligdommen en prachtige kerken die ik zag. Zij troffen ook mijn hart. Eens tijdens een voettocht door een wilde siciliaanse streek, kwam ik om 6u in de morgen bij een kerkje, waarbinnen ik stemmen hoorde. Ik keek erin: het zat vol volk dat aan het zingen was. Een Mis natuurlijk, maar toen wist ik dat nog niet[43].

M.a.w. als hij na 30 jaar de gehele evolutie overschouwt, komt hij tot een heel andere conclusie, en er is geen spoor van verwarring meer.

Carnaval te Napels...

Newman en Froude werden bij de eerste kennismaking met het 'dolce Napoli', waar zij landden op 14 februari, in hun ongunstige ideeën over het roomse zuiden nog extra bevestigd daar het toen juist carnavalsfeest was. 'Real practical idolatry (afgoderij)', smaalde Newman. Zelfs de fameuze baai, na het zien waarvan men maar best kon sterven, vond hij niets. De stad zelf was alleen maar frivoliteit en dissipatie. Een gewone badplaats, met een badplaatslandschap, slechts te bewonderen door badplaatsmensen[44]. Hij ontmoette er een collega - (anglicaanse) clergyman, een zekere Rev. Bennett, veelbereisd, polyglot en liberaal. Deze eerwaarde heer verzoekt hem in zijn plaats te willen officiëren op zondag 24 februari e.k. Newman accepteert, en het wordt een van zijn mooiste preken: 'De Onsterfelijkheid van de ziel' (The Immortality of the Soul). Het is de tweede preek van het eerste volume van de 'Parochial Sermons'. Je hebt er weer het 'sick at heart' van het Korfoegedicht van 5 januari, het vluchten 'beyond the veil' (achter het gordijn), en je begrijpt veel beter zijn wezenservaring van 15-jarige knaap: 'myself and my Creator'. We komen er later op terug als we zijn preken zullen behandelen.

Newman bezoekt ook Pompeji en Herculanum, maar er is niets aan te doen: het raakt hem niet. Zijn badplaatservaring bederft blijkbaar alles, ook de bezichtiging van het nochtans zeer interessante museum van Napels. Hij constateert daar dat de oude Romeinen ook al verplaatsbare stoven bezaten en 'cake' aten, waaruit hij dan besluit dat er eigenlijk niet zoveel verschil is tussen de Ouden en ons!

'Helaas!' van die voorspelde 'enlargement of mind' heb ik niets ondervonden', klaagt hij, en hij heeft het vooral tegen Pompeji, verwoest op een ogenblik van heidense losbandigheid... Maar drie weken later slaat zijn stemming toch om en herinnert hij zich zijn oorspronkelijk voornemen: de gehéle mens met al zijn ervaringen te leren kennen, in de zin van de oude blijspeldichter Terentius (2e eeuw v.C.) van wie hij het beroemde vers citeert: 'Ik ben een mens, en niets menselijks acht ik mij vreemd'[45]. Dat gevoel van solidariteit-met-de-mens, zelfs in het ongeloof,

---

[37] Ibid., 223.
[38] Ibid., 304.
[39] GF 282.
[40] LD III, 224, V.n. l.
[41] Ibid., 224.
[42] Ibid., 224-5.
[43] Apol 53-4.
[44] LD III, 225-6. Zie ook 240.
[45] Terentius, *Heautontimoroumenos*, I, 1,25.

zal bij hem altijd weer komen bovendrijven, zodanig zelfs dat Huxley beweerde uit zijn werken een bloemlezing van scepticisme te kunnen samenstellen.

Newman ziet nu ook mooiere dingen waarvan ongetwijfeld Paestum de kroon spant. Hij kan een kreet van bewondering niet onderdrukken bij het bezichtigen van de Griekse tempels aldaar. Al zijn verwachtingen worden erdoor overtroffen: superieur, nog boven de tempel van Segesta, is zijn commentaar, hoewel toch 'Segesta een visioen zal zijn voor heel zijn leven'[46]. Hij bewondert ook het landschap en de watervallen van Amalfi, zoveel mooier dan de mode-baai van Napels, en door de regen ziet hij in de verte het kasteel van Salerno waar, naar hij later vernam, een der machtigste middeleeuwse pausen, Gregorius VII (Hildebrand), zijn laatste dagen had gesleten. Hij zag echter niet alleen het Rome uit het verleden; onderweg ontmoette hij ook een aantal jonge seminaristjes, en waarachtig, een grote sympathie welde in hem op toen hij ze allemaal 'zo stralend, glimlachend en verstandig' zag passeren voorbij hun gezelschap[47].

Teruggekeerd naar Napels, zouden hij en de Froudes een hele dag besteden aan het voorbereiden van hun reis naar Rome, een allerbelangrijkste mijlpaal op hun tocht. Dat was de 28e februari, en juist op die dag vernam Newman eindelijk eens wat kerkpolitiek nieuws uit Engeland. En welk nieuws! Een echte jobstijding: de bill betreffende de afschaffing van tien Ierse bisdommen was bij het parlement ingediend. Ziehier de reactie van Newman, heet van de naald: 'Goed gedaan, blinde Premier, confisqueer en plunder maar, totdat gij zoals Samson de hele politieke structuur op uw eigen kop krijgt!' De 'fierceness' begint al te werken. Er gaat dadelijk een brief naar Williams, zijn vervanger in de parochie, met het verzoek reeds het eerste nummer van de 'Lyra Apostolica' klaar te maken dat zou moeten uitkomen in juni[48].

Op vrijdag 1 maart vertrok het gezelschap dan naar de Eeuwige Stad, waar ze de volgende dag in de avond zouden arriveren.Voor Newman is het een plechtig moment. Die rit naar Rome heeft hij sober beschreven, maar onderhuids voel je de ontroering:

> Je nadert Rome door oude steden vol ruïnes langs de Via Appia; dan kom je langs de Pontijnse moerassen; dan, ongeveer veertien mijlen van Rome, langs een wilde, bosachtige, rotsige streek; dan door de Campagna - een desolate vlakte, een haard van malaria. Passende voorbereiding op de intocht in een stad die het toneel geweest is van allerlei godsoordelen! Na een tijd komen er geïsoleerde ruïnes in zicht, van monumenten, bogen en aquaducten. De woeste vlakte loopt door; je denkt dat er geen eind aan komt; mijlen en mijlen lang, steeds maar dezelfde ruïnes. Ten slotte verschijnen dan de muren van Rome; je rijdt er doorheen; je vindt een stad die ingekrompen is tot één derde van de ingesloten ruimte. In de deemstering passeer je gebouwen waarin je je niet kan vergissen. Dit moet het Coliseum zijn; daar is de Boog van Constantijn. Je wordt neergezet bij je hotel; de nacht valt en je weet niets meer tot de volgende morgen.[49]

Bij het wisselen van de paarden ergens langs de Pontijnse moerassen krabbelt hij haastig een gedicht neer: hoe zal hij, die straks de Stad van de Apostelen gaat zien én tevens de Stad van de Antichrist, - hoe zal hij dat Rome nu moeten noemen? Dat dubbele in hem,dat Rome nu eens zó ziet en dan weer anders, zal hem gedurende heel zijn verblijf in de Eeuwige Stad blijven achtervolgen:

> Hoe noem 'k u: Licht dat over 't Westen gloort,
> of nest waar Dwaling krielt?
> O Moeder, ééns nauw drukkend Jezus' spoor,
> gloeien uw titels niet
> in 't strenge oordeelsvuur dat eens de poort
> der hel ontsluit, als alles zinkt in 't niet?[50]

Rome, 'de eerste der steden'!

Zijn eerste gevoel is er één van overweldiging. Op 4 maart schrijft hij al aan zus Harriett:

> En nu, wat kan ik je anders over Rome zeggen dan dat zij de eerste der steden is en dat alles wat ik ooit gezien heb ('dear Oxford' inbegrepen) slechts als stof is vergeleken met haar majesteit en glorie (is as dust compared with its majesty and glory). Is het mogelijk dat zulk een serene en verheven plaats een kooi is vol onrein gebroed? Ik wil

[46] LD III, 277. Over Paestum: 230.
[47] Ibid., 230 (Amalfi), seminaristjes: 273.
[48] Ibid., 224 (blinde Premier); 199(Williams).
[49] Ibid., 231.
[50] Ibid., 232.

> het niet geloven voor ik er het bewijs van heb[51].

Dit is heel straf gesproken tot een devote anglicaanse vrouw voor wie Rome toentertijd zeker was de grote Vijandin van God en het vreselijke Beest van de Apocalyps! Maar hij is de vorige dag, een zondag, reeds in de Sint-Pietersbasiliek geweest, die hem verpletterd heeft met haar enorme afmetingen. Hij kan zich haar dimensies niet 'realiseren', en 'als je de koepel bestijgt', zegt hij,'en dan van boven binnen in de Dom kijkt, dan zie je pas welk een berg dit gebouw is... Het bronzen Tabernakel, dat zelf 121 voet (36m) hoog is, krimpt ineen en verschrompelt tot iets wat nauwelijks boven de vloer uitreikt'. En dan, 'de standbeelden van de Apostelen - alwat de Duitsers 'insanae molis' (een gevaarte met waanzinnige afmetingen) zouden noemen - produceren een effect waarbij je je tot in de ziel tot niets voelt gereduceerd, tot een 'homuncio' (een nietig mensje) dat er staat op te turen'. En alles is zo rijk en ook zo nieuw! Newman had nog nooit mozaïeken of fonteinen gezien. Welnu, 'de mozaïeken zijn de voornaamste trots van de Sint-Pieters: vooreerst, de reusachtige voorstellingen waarover ik gesproken heb (de Transfiguratie b.v.); vervolgens de altaren, die versierd zijn met de delicaatste en zachtste krullen en kransen denkbaar. En wat de fonteinen betreft: diegene die het Sint-Pietersplein versieren, zijn, veronderstel ik, 20 voet (6m) hoog, en hebben de vorm van een gracievolle witte dame, uitgedost in de fijnste zilverachtige kleren'[52]. Die zondag gaat hij ook de Sint-Jan van Lateranen bezichtigen, 'omnium ecclesiarum Urbis et Orbis mater et caput' (aller kerken van Stad en Wereld moeder en hoofd). En weer is alles zo gigantisch en toch zo exact-proportioneel in zijn dimensies! Bovendien herinnert zich de dogmenspecialist dat in dit gebouw vijf oecumenische concilies hebben plaatsgehad. Die zondag woont hij ook een anglicaanse dienst bij, maar hem ergert de predikant die hij een 'badplaatspredikant' noemt[53].

Zij bezoeken natuurlijk ook nog andere kerken, maar het festijn blijft aanhouden!

> Geen woorden kunnen ze beschrijven. Zij zouden op geen enkele andere plaats kunnen staan dan te Rome, dat de materialen en de gebouwen van het Imperium in dienst heeft gesteld van de godsdienst. Sommige onder hen zijn letterlijk oude gebouwen zoals het Pantheon en het deel van de Thermen van Diocletianus dat men tot kerk heeft omgebouwd. En allemaal... zijn zij verrijkt met allerlei soorten marmer dat alleen de macht van het oude Rome kon bijeenbrengen[54].

'Het is de tempel van Herodes', zegt hij snedig, 'honderdmaal herhaald'[55]. En telkens als je een nieuwe kerk, zelfs bij toeval, binnengaat, vin je een nieuwe wereld van wonderen!

En, niet te versmaden, hij heeft nu eindelijk ook een zindelijk logies, bovendien ook koel, - een appartement dat hij met de Froudes deelt: alles samen zes vertrekken, met een keuken, een kamer voor de dienaar, en een plat dak, en dit alles voor 1 pond 11 shilling per week! Het appartement is gelegen in de Via Babuino, dicht bij de Piazza di Spagna. In hun buurt logeren nog Engelsen, de Wilberforces en Edward Neale, de broer van Orielfellow Charles. Maar uit de brieven blijkt niet dat er veel contact met deze mensen is geweest.

Newman is natuurlijk ook de monumenten van de Oudheid en de musea gaan bezoeken: het Coliseum dat hij een Toren van Babel noemt, het Forum, het Kapitool, enz. Rome heeft genoeg resten uit de Oudheid 'om je bekend te maken met de natuur van de grootsheid der Romeinen en van het genie der Grieken, - hetgeen de som is van alles waar het nageslacht nog kan op hopen'. Waar hij bij de Grieken vooral naar zoekt is de Apollo van het Belvedere, en onmiddellijk is hij overweldigd: hij vindt hem onbeschrijflijk, 'helemaal anders dan de reproducties ervan die mij nooit hadden aangegrepen, maar toen ik het werkelijke beeld voor het eerst zag, was ik dadelijk in de ban. Ik was er helemaal niet op voorbereid'. Onder de kunstwerken van de moderne tijden zijn het vooral de schilderijen van Rafaël die hem aangrijpen: 'Ik kan ze niet genoeg prijzen: zulk een uitdrukking! Wat mij het meest trof was de eigenaardige eenvoud die hij in elke gelaatsblik kan leggen... Ik kon mij nooit zoiets onaards voorstellen als die gelaatsuitdrukkingen. Hun vreemde eenvoud van expressie, hun jongensachtigheid haast, maakt hun grote charme uit'. Maar daarnaast is er ook nog Guido's schilderij van de Cenci, Titiaans 'Mistress' en een kleine 'Dood van de H. Maagd' van Dürer, 'een van de meest indrukwekkende, religieuze en bewonderenswaardige schilderwerken die ik gezien heb'[56].

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk genoeg, menen wij, hoe totaal verkeerd de opvatting van dr. J.H. Gunning J. Hz. is als hij beweert: 'Men zou werkelijk haast menen dat Newman de ganse reis al dromend heeft afgelegd... Ja, wij lezen natuurlijk wel van enige (?) kerkgebouwen, steden, bergen en meren, die zij bezoeken..., maar verder

[51] Ibid., 230-1.
[52] Ibid., 264.
[53] Ibid., 231.
[54] Ibid., 235.
[55] Ibid., 264.
[56] Ibid., 231, 275.

doen deze wonderlijke reizigers, naar het schijnt, niet veel anders dan theologische bespiegelingen houden en verzen maken...'[57] .Van 'theologische bespiegelingen' tussen Newman en Froude is er, althans tijdens deze reis, in ieder geval niet veel te bespeuren!

Newman is zo vol van Rome dat hij die volheid niet alleen aan zijn familie, maar ook aan zijn oud-studenten wilde meedelen. 'Neen', schrijft hij aan Frederic Rogers (heel de reis heeft hij in angst gezeten over diens fellow-examen en toen hij dan eindelijk in een toegestuurde krant las dat zijn oud-student verkozen was, kuste hij het blad 'rapturously', met vervoering),

> neen, zelfs Oxford is mij niet zo heilig als Rome. Oxford moet voor een Oxoniaan natuurlijk altijd een heilige stad zijn, en dat is ook zo voor mij. Het zou een eigenaardig gebrek zijn aan gerechtvaardigde trots als ik er zou aan denken haar ontrouw te zijn, zelfs al was ons credo niet zuiverder dan dat van Rome. Maar toch beschrijven de verzen van Vergilius zo precies en zo vol liefde mijn gevoelens ten overstaan van deze wondere stad. Herhaal er elk woord van in je geheugen, blijf bij elk ervan staan: 'Urbem quam dicunt Romam, Meliboee, putavi, stultus ego,'enz.

We onderbreken hier even om dit uit te leggen. Tityrus is een herder die voor het eerst naar Rome geweest is en zich haar in zijn eenvoud zo ongeveer had voorgesteld als het provinciestadje waar hij geregeld naar de markt ging. Hij vertelt over zijn verbazing bij het zien van de hoofdstad aan Melibeüs, een mede-herder. De verzen zijn beroemd. Hier de vertaling in de oorspronkelijke versvorm (mét de allusie op de cypressen waarover hieronder - de citaten uit de brief worden onderstreept):

> De stad die Rome men noemt, Melibeüs, die waand'ik,
> dwaas die ik was! op de onze gelijkend, waarheen wij
> vaak onze tedere lammeren als herders geleiden.
> Zo, lijk ik hondjes op honden, - zó, lijk ik bokjes op geiten
> zag lijken, - zó placht ik ook hiér 't grote aan 't kleine te meten!
> Zij echter steekt haar hoofd zover boven d'andere steden
> als tussen moerbeigewas ranken omhoog de cypressen![58]

(vervolg van de brief:)

> En, als je de cypressen van Korfoe gezien had en de gracievolle, bescheiden trant waarop zij recht naar omhoog schieten, beheerst maar toch koen op hun manier, zoals zij haast kunnen gezien worden van mijlen in het rond, dan zou je de schoonheid zien van de vergelijking 'inter viburna cupressi'[59].

Rome is dus werkelijk voor Newman een overweldigende stad geweest, - 'de eerste stad', zegt hij, 'die ik in staat geweest ben te bewonderen. Zij heeft, als Aarons roede, al de bewondering opgeslokt die anderen verdelen over Napels, La Valletta en andere plaatsen'[60].

'O Rome, waart gij toch maar niet Rome!'

Maar, er is natuurlijk een maar... Dit zo prachtige Roma, wat is zij toch anders dan de verblijfplaats van de Antichrist, 'de grote vijandin van God, de Vierde Monarchie, het vreeswekkende en verschrikkelijke Beest' uit de Apocalyps, met haar 'Toren van Babel, ... en haar arena waar Ignatius van Antiochië zijn lijden onderging, met haar joodse kandelaar op de Boog van Titus, met haar kolommen die nog de trotse opschriften van de heidenen dragen'. Zij is 'the smitten of God (de neergesmetene Gods) - een lijk dat je nadert, terwijl je zopas de geest gezien hebt die het lichaam verliet'. Rome, het receptakel van alle soorten bijgelovigheden, - erger nog, degene die deze bijgelovigheden plechtig aanvaardt als een wezenlijk deel van het christendom; - Rome, verzamelplaats van de mooiste en kostelijkste kerken ter wereld, waarvan de schoonste (gedeeltelijk) gebouwd is op het geld van de aflaten, - werkelijk, een wrede plaats (really, this is a cruel place)!'[61]

Met Froude is hij naar mgr. dr. Wiseman geweest, de rector van het Engels College en latere kardinaal, in de hoop dat er misschien toch enige toenadering tussen de twee kerken mogelijk zou zijn, maar neen, dit bezoek heeft niets opgeleverd:

---

[57] Gun 179-80.
[58] Vergilius, *Bucolica*, I Ecloge, vv. 19-25.
[59] LD III, 234.
[60] Ibid., 233-4.
[61] Ibid., 231, 241.

> O dat Rome toch niet Rome was! Maar het is klaar als de dag, lijkt mij, dat een vereniging met haar onmogelijk is. Zij is de wrede Kerk die van ons onmogelijke dingen vraagt, die ons excommuniceert om onze ongehoorzaamheid en die nu, wachtend op onze naderende ondergang, daar reeds om juicht en jubelt!'[62]

Toen Wiseman de hoop uitdrukte dat de twee vrienden spoedig een tweede bezoek aan Rome zouden brengen, had Newman het hoofd geschud en statig (en een tikkeltje agressief) geantwoord: 'Wij hebben een werk te doen in Engeland'[63].

Hoeveel schoons en verhevens er in het oude, en zelfs in dat moderne, Rome ook was, toch leefde dáár nu eenmaal voort de boze geest van de heidense Urbs, haar demonische 'genius loci' :

> Rome heerst nog altijd over haar oude territorium, zelfs wanneer de bevolking deze heerschappij niet erkent (zoals in het territorium van de Griekse Kerk), zij benoemt haar agenten en vertegenwoordigers (bisschoppen, patriarchen,enz.). Haar taal is nog altijd het Latijn, een band van eenheid in haar Rijk. Haar bestuur is nog altijd sluw, meedogenloos en onbuigzaam, onveranderlijk gehandhaafd door elkaar opvolgende bestuurders. Zij offert nog steeds het welzijn van haar leden op aan de glans en de sterkte van de Gemeenschap (kan dit beter geïllustreerd worden dan door het gebruik de priesters tot het celibaat te verplichten?). De godsdienst die zij voorhoudt is nog altijd polytheïstisch, onterend, afgodisch; en dit alles is zo intiem verbonden met Rome als plaatselijk centrum dat haar gezagsdragers hun macht verliezen als zij Rome verlaten.[64]

Doch deze brief eindigt weer met de hartstochtelijke uitroep: 'O Rome, waart gij toch maar niet Rome!' Weer is het die haat-liefde die aanbidt wat zij verbrandt:

> Wat Rome betreft, ik kan er niet over zwijgen. Daar zijn de graven van Paulus, Petrus en Clemens; kerken, gesticht door Petrus en Dionysius (260 n.C.), en andere in de catacomben die men gebruikte ten tijde van de vervolgingen; het huis en de tafel van de H. Gregorius; de plaats waar Petrus en Paulus werden gemarteld. Maar de cataloog is eindeloos. O Rome, waart gij toch maar niet Rome![65]

De woorden 'Apostel' en 'Apostolisch' hebben altijd een speciale klank bij Newman: was zijn 'beau idéal' niet de Primitieve Kerk, de Kerk van de Apostelen? En hij heeft een speciale verering voor Gregorius de Grote, door wie de monnik Augustinus naar Engeland kwam om het evangelie te verkondigen:

> Het is vreemd zich hier te bevinden in de stad van de Apostelen en tussen de graven van de martelaren en de heiligen. Wij hebben de kerk van de H. Gregorius (de Grote) bezocht. Zij is gebouwd op de plaats waar zijn huis stond; en een opschrift bij de ingang draagt de namen van sommigen van onze eerste bisschoppen, met inbegrip van de monnik Augustinus: allen waren zij voortgekomen uit het klooster bij het huis.[66]

Rome is de stad waar je dezelfde gebouwen ziet als die welke door de Apostelen werden aanschouwd! Hij zou zelfs te Rome willen verblijven: hij kan zich geen begerenswaardiger toevluchtsoord indenken, als hij ooit door de Whig regering uit Engeland zou verdreven worden, en bovendien lijkt Rome zo veilig, zo speciaal beschermd, en de mensen ook voelen er zich zo gerust, zo kalm en onbevreesd - zoals de heidense Romeinen reeds. Maar het is geen heidense gerustheid: er is zoveel vroomheid in dit vertrouwen.[67]

Ja, daar is nog veel vroomheid - je ziet dat in de kerken ondanks het corrupte systeem. Daar is nog zo'n diep 'substratum' van echt christendom in de ziel van het volk. En de seminaristjes, de 'little monks', die Newman ziet voorbijgaan, zij zien er zo onschuldig en zo vrolijk uit, de arme kereltjes, dat zijn hart er diep door getroffen wordt en hij meer dan ooit gehecht raakt aan het katholieke systeem (dat hij onderscheidt van het rooms-katholieke systeem!). En de priesters, ondanks de schandalen, ondanks het feit dat hij er één heeft zien spuwen op het heiligste ogenblik van de Mis, - maar spúwen doen ze te Rome allemaal, zelfs de elegantste vrouwen, zoals Newman er één op de Pincio zag, neen, hóórde spúwen 'manfully', als een man,[68] - ondanks dat alles, zien de priesters er toch zo voornaam uit, zo tuchtvol, niet profaan, en er ligt zoiets verhevens in hun blik, iets superieurs. Alleen de kanunniken lachen en praten onder het koorgebed. 'Ik hou van de blik van een groot deel der priesters en er is zulk

[62] Ibid., 284.
[63] Apol 34; vgl. AW 136.
[64] LD III, 288-9.
[65] Ibid., 290.
[66] Ibid., 232.
[67] Ibid., 258.
[68] Ibid., 297.

een eenvoud, vriendelijkheid en onschuld onder de monniken dat ik ze werkelijk heel graag zie'. Hij is ook scholen gaan bezoeken, o.a. een school voor weesmeisjes: het zag er allemaal zo netjes uit en aangenaam om naar te kijken. En in de Romeinse straten zijn er zo geen prullerige versierselen, zo geen absurde opschriften die de heiligste dingen bezoedelen als te Napels.[69]

Uit alles voel je: zijn hart is werkelijk geraakt, maar dan begint zijn verstand weer te werken en 'het Licht dat in het Westen gloort' wordt dan weer 'het nest waar Dwaling krielt', - het Rome van de Antichrist.

Intussen is in hem het voornemen gegroeid nog eens naar Sicilië te reizen en dus niet mét de Froudes terug te keren naar Engeland. Na vijf weken verblijf te Rome namen dezen op de dinsdag na Pasen (9 april) afscheid van hun reisgezel en vertrokken naar Civitavecchia om via Genua en Marseille Engeland te bereiken. Hurrells gezondheid was er waarlijk niet op vooruitgegaan na deze maandenlange, vaak oncomfortabele tocht.

Vooraleer naar Napels te vertrekken waar hij zijn tweede Siciliëvaart zou voorbereiden, dwaalde de nu eenzame Newman nog eens door de Eeuwige Stad, en schreef daarover op 11 april aan zijn zus Jemima vanuit de Campaanse hoofdstad:

> Hoe zal ik je de droefheid beschrijven waarmee ik de graven van de Apostelen verliet? Rome, niet als stad, maar als toneel van heilige gebeurtenissen, heeft een deel van mijn hart veroverd en, toen ik van haar wegging, was het alsof ik het in tweeën scheurde. Na het vertrek van de Froudes doolde ik in de stad rond met een wezenloos gelaat (with a blank face). Ik ben naar de kerk van S. Maria in Cosmedin gegaan, die door Dionysius werd gesticht in 260 n.C. en waar Augustinus volgens de overlevering de retorica heeft gestudeerd. Ik ben geklommen op de hoogte waar Sint-Pieter werd gemarteld, en voor de laatste keer doorkruiste ik de wijdse ruimte van zijn wonderlijke basilica en keek naar de plaats waar hij begraven ligt, - om dan mijn vertrek te gaan voorbereiden.[70]

[69] Ibid., 232.
[70] Ibid., 282.

Hoofdstuk 11 Sicilië: het gevecht met de engel

Naar de Vesuvius en Vergilius' graf

Waarom heeft Newman zich afgescheiden van de Froudes en wilde hij absoluut naar Sicilië terug? Het moet een diep verlangen bij hem geweest zijn, uit zijn eigen woorden te verstaan als een soort paradijsverlangen: 'Denk eens: de Lente in Sicilië', riep hij uit in een brief. 'Je benadert dan het dichtst het idee Paradijs, althans voor zover een zondig mens daartoe bekwaam is'. 'Lente' en 'Paradijs' worden hier met een hoofdletter geschreven.

En elders ook noemt hij het eiland waar hij naartoe ijlt 'een schaduw van Eden', 'een visioen voor mijn hele leven', waar 'een onweerstaanbare aantrekking' hem heendrijft. Hij spreekt er haast over in religieuze, ja mystieke termen: 'Paradijs', 'vervoering', 'visioen'. Men denkt aan romantische natuurreligie op de bodem van een religieus zeer gevoelige psyche, zeker waar hij b.v. zegt: 'Het deert me niet dat ik alleen ga, dan communiceer ik des te beter - in Wordsworths termen - met de hoge natuur' (with high nature).[1]

En toch is er meer dan dat in het spel. Dat wordsworthiaanse 'alleen-zijn' is niet louter een diep verlangen naar romantische communicatie met de verhevenheid die hij voelt in de natuur. Ergens spreekt hij concreter, eerder ascetisch dan romantisch: 'het zou niet slecht zijn', meent hij, 'dit eens als discipline in te oefenen: teruggeworpen te worden op jezelf'. En een beetje sibyllijns geeft hij als reden: 'want niemand kan zeggen wat er in de toekomst staat te gebeuren'. Vergeten wij niet dat hij steeds maar aan Engeland zit te denken: aan de aanval van de liberale Whigregering tegen de Kerk, die wellicht zal uitmonden in persecutie en verbanning uit het land.[2] Het religieuze motief wordt hier wel zéér reëel: hij zal misschien te lijden hebben voor zijn godsdienst.

En er is nog een ander aspect aan de motivering dat in verband kan gebracht worden met zijn recente en intense 'Arians'-studie. Dit was geen louter-historische studie geweest, maar ook een ontdekking, nl. die van Gods 'economie': nooit heeft God de mens in diens voortschrijdende geschiedenis zonder religieuze waarheidsmededeling gelaten, en Sicilië was vanwege zijn rijke en gevarieerde historie een ideale regio om zich daar in een persoonlijke experiëntie van te vergewissen. Van 750 tot 580 waren er te Naxos, Messina en Syracuse Griekse kolonisten aan het werk geweest en van 400 tot 250 v. C. was er zelfs een Griekse bloeitijd ontstaan onder leiding van Syracuse. Van 241 vóór tot 440 na Christus, bijna 7 eeuwen lang, had de Romeinse cultuur het eiland doorkneed. In de 9e eeuw hadden de Arabieren het veroverd, in de 11e eeuw de Noormannen, enz. 'In dit alles', schreef Newman, 'lees ik de geschiedenis van alwat er groot en romantisch is in de menselijke natuur, - de mens in al zijn sterkte en zwakheid, de mens met z'n hoge idealen en zijn menigvuldige talenten, door zonde geperverteerd en door voortdurend falen vernederd'.[3]

Toch heeft hij ook wel spijt gekend over zijn beslissing (en die spijt zou weinige dagen later explicieter worden). Hij schreef naar zijn familie:

> Ik moet bekennen dat ik gedurende een half uur spijt had over mijn beslissing om mezelf los te rukken van het gezelschap van anderen om naar een land te gaan dat ik reeds gezien had, hoewel slechts gedeeltelijk, in plaats van samen met hen naar het zuiden van Frankrijk te gaan waar er zoveel interessants en nieuws te zien was...[4]

Wat er ook van zij, hij heeft doorgezet. Op woensdag na Pasen 10 april begeeft hij zich op weg naar Napels. We maken het mee, in een brief aan Jemima; gelukkig kan hij weer genieten:

> Woensdagmorgen, bij het krieken van de dag, bevond ik mij op reis door een mooie streek die ik in maart jl. in het donker was gepasseerd, en dat verkwikte mij. We trokken door Terracina (Anxur) met zijn witte rotsen bij maanlicht. Toen het licht werd, stonden we vóór een cirkel van prachtige blauwe heuvels rond een rijke vlakte, bedekt met glanzend groen koren, olijven en vijgen die juist uit hun botten sprongen - de vlakte waarin Fondi ligt. Daarop kwam Mola, waar Cicero werd vermoord; de streek die ik daar zag was nog mooier. Ten slotte, na 29 uren reizen vanuit Rome - we stopten wel ergens twee uur - kwamen wij te Napels aan, en hadden we een afstand van ca. 148 mijl afgelegd.[5]

[1] LD III, 266; 277.
[2] Ibid., 245. Hij denkt zelfs aan een heropbloei van het monastieke leven in de Engelse Kerk. (turner 148-9).
[3] Ibid., 291.
[4] Ibid., 282.
[5] Ibid., 283.

Te Napels bereidt hij dan zijn reis voor. Hij huurt zich een knecht, Gennaro genaamd, een rasechte Napolitaan, maar die niets van Sicilië bleek te kennen! Toch noemt Newman hem 'een schat, scherp van verstand en handig, een veteraan die gediend had zo'n beetje overal op het schiereiland, vroeger een matroos geweest, later huisknecht in Engeland'[6], echter een analfabeet. Hij kon heerlijke cakejes bakken - belangrijk voor een Engelsman -, maar ook heerlijke pintjes pakken - wat Newman minder apprecieerde! Als overal gezegd wordt dat het voedsel in Sicilië niet te vertrouwen is, koopt Newman kookgerief, een heel theeservies, kerriepoeder, kruiden, peper, zout, suiker, kaas, ham en koude crème, - maar zijn Napolitaanse kaas zal hem boze nachtmerries bezorgen. Hij verschaft zich ook een strohoed en een kaart van Sicilië. Hij voorziet een verblijf van 16 dagen met zijn knecht en drie muilezels (plus drijvers), om op 2 mei te Palermo te arriveren, rond de 10e te Marseille en de 17e te Londen. Hij heeft ook aanbevelingsbrieven voor Messina, Catania, Syracuse en Palermo. Te Messina zal hij er trachten te verkrijgen voor Agrigento: die stad met haar mooie rij tempels wil hij blijkbaar absoluut zien.

Napels valt hem nu wat beter mee dan de maand tevoren: de mensen zijn er 'heel beleefd en goedaardig, hoewel het dieven zijn, en ofschoon hun volkse en esoterische godsdienst zo heidens is als je je kunt indenken. Ze zijn heel knap en humoristisch. Het zijn echte 'punches'. Juist daarnet achtervolgde mij een knaap in lompen, jammerlijk grienend om centen. Hij liep zo'n minuut met me mee. Toen hij zag dat dit niet hielp, begon hij ineens een wijsje te spelen op z'n kin, met veel lawaai en effectbejag'[7].

Voorlopig is er nog geen boot voor Messina, en hij profiteert van zijn wachttijd om op 12 april met nog twee andere Engelsen de Vesuvius te beklimmen. Hij bestijgt de eerste krater tot op de top waar hij luncht met biefstuk en wijn, 'een allerheerlijkst wijntje, hoewel het de gewone wijn van de plaats was'. Dan beklimt hij met zijn beide reisgenoten de tweede kegel in de eerste krater. Op de top genieten ze van een indrukwekkend uitzicht op

> de wijdse uitgestrektheid van de echte krater, boven en beneden in vele delen en nissen verdeeld, en schitterend in de schoonst denkbare kleuren die de zwavel veroorzaakte, terwijl witte solferwolkjes voortdurend als stoom uit de holen van de korst opstegen en rondkrulden, zodat het haast te sterk werd voor onze longen. De diepe stilte verhoogde nog het imponerende effect, en huiver overviel ons toen wij ons oor tegen een spleet te luisteren legden en wij een ruisend geluid hoorden, diep en hol, deels voortkomend van de wind, deels van het inwendig gerommel in de berg. Toen begonnen wij af te dalen in de krater (ik denk, 300 voet diep), die heel steil is en soms verstikkend vanwege de zwaveldampen. Na veel draaien en keren over de flank zagen wij vóór ons de put waar thans de voornaamste uitbarsting plaatsvindt (deze verschilt van jaar tot jaar, en het geheel van deze tweede kegel werd opgeworpen door de relatief onbeduidende uitbarsting van verleden jaar), en we begonnen erin af te dalen[8].

Wat hij daar ziet, ontbreekt. Zijn losse vreemde schoenen vullen zich met hete asse, zijn handen en voeten raken vol blaren. 'Ik verzeker je dat ik het soms uitschrééuwde van de pijn', schrijft hij aan Jemima. Toch wil hij absoluut het panorama zien boven op de top (800 voet hoog) - hij houdt van wijdse vista's'! - en hij vindt het gróóts:

> De brede vlakte van Napels, overal bedekt met ontelbare wijngaarden, was zó ver van ons: het was als een groenachtig moeras. We konden Pompeji en zijn amfitheater onderscheiden alsook verscheidene beddingen van lava die van de bergvoet neerliepen en wier ouderdom te herkennen was aan de nuancering van hun zwarte kleur. Het was gróóts zó neer te zien op een rechte afdaling van 800 voet, die aan je voet begon en zich voortzette als een nauw wegeltje dat aan beide zijden haast loodrecht naar beneden liep... Dit is het wonderlijkste panorama dat ik in de vreemde gezien heb[9].

Enkele dagen later was er een lichte aardschok. Misschien zou er nu wel iets in de Vesuvius gebeuren, dacht hij. Maar er gebeurde niets.

Hij bracht ook nog een bezoek aan het graf van Vergilius, gelegen op de weg naar Pozzuoli, en zeker heeft hij met ontroering gelezen de twee laatste versregels die de dichter nog de kracht had in zijn stervensuur voor zijn tombe te dicteren:

> Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
> Parthenope: cecini pascua, rura, duces.
> (Mantua schonk mij 't leven, Calabria de dood,
> Napoli 't graf: ik zong herders, boeren, helden groot).

[6] Ibid., 310.
[7] Ibid., 294.
[8] Ibid., 285.
[9] Ibid., 286.

Uit een brief aan zijn moeder blijkt dat hij toch niet álles afkeurenswaardig vond in de stad van de heilige Lucia. Als op hygiëne gestelde Engelsman looft hij b.v. 'de delicaatheid en de overvloed van hun tafel- en kamerlinnen dat bijzonder blank is'. Bij elke maaltijd kreeg je een servet en was er een nieuw tafelkleed, bij het diner zelfs 'twee, het tweede kleiner dan het eerste en rechthoekig op de tafel gelegd om er de schotels op neer te zetten, met welke schotels ze dan ook worden weggenomen'. Van het hotel kreeg je ook 'dagelijks twee heel grote handdoeken; ik gebruik er geen twee, maar ook al doe ik er slechts één open, toch verdwijnt hij en komt er een ander in de plaats'. Anderzijds vond hij de vloerbekleding 'onuitstaanbaar smerig', - laat je handdoek er niet aan raken! En even erg vindt hij die eeuwige 'spitting', dat onophoudelijke spuwen van die Sicilianen - zelfs al biddend spuwt dat vrome Godsvolk![10]

Betoverd door Taormina

Na een week wachten ging de sirocco dan eindelijk liggen en vond hij een beschikbare boot. Op vrijdag 19 april, om 9u in de morgen, vaart hij met een Engels zeilschip, de 'Serapis', Messina tegemoet. Vanwege een windstilte bij het eiland Stromboli arriveert hij in deze stad slechts de volgende zondag in de morgen. Een 'chaplain' voor een anglicaanse dienst was onvindbaar. In die tijd waren er nog paspoorten nodig om belangrijke steden binnen te kunnen, maar hij heeft te kampen met moeilijkheden die hem veel tijd en gemoedsrust doen verliezen. Hij sukkelt ook met een verkoudheid die een vinnige zeebries hem heeft bezorgd. Koorts bedreigt hem, de eenzaamheid drukt hem.

Maar hij verliest er zijn goed humeur niet bij, en maandag 22 kan hij zich op weg begeven. Hij kan nog lachen met zichzelf, want er is nu niets klerikaals en geestelijks meer aan hem. Hij is de 'chef van een cavalcade', spot hij, 'bestaande uit een knecht, Gennaro, twee muilezels en enkele drijvers'. Hij heeft een kleurige strohoed op, een niet al te fatsoenlijke jas aan en 'mijn halsdoek was het enige zwart dat ik droeg, maar dan geen klerikaal zwart![11]

Na een twintigtal mijl komt hij dan aan in het voor zijn nachtrust bestemde 'albergo' te San Paolo. Reeds gestaald door het in Italië overal geleden gebrek aan comfort vindt hij deze 'inn' nogal meevallen ondanks de kapotte ramen en de vele vlooien.

Maar de volgende dag, dinsdag 23 april, is een groot succes! Hij klimt de antieke steile helling op naar 'Taurominium', het huidige Taormina, en is al dadelijk betoverd door de nooit geziene schoonheid om hem heen! We moeten het hemzelf laten vertellen:

> Ik heb nooit zoiets betoverends gezien als deze plaats. Al wat je in de boeken over natuurschoon kunt lezen, het is daar werkelijkheid geworden: een diepe vallei, bruisende rivieren, prachtige bomen, de zee (die ik hoorde) in de verte. Maar toen wij na het ontbijt bij stralend weer de weg naar het theater beklommen en het fameuze panorama zagen, wat zal ik zeggen? Ik wist niet dat de Natuur zo mooi kon zijn: het zien van dit zicht kwam het zien van Eden het dichtst nabij. Geluksvogel die ik was! Het was werkelijk de moeite waard geweest om daarvoor van zo ver te komen, om daarvoor zoveel neerdrukkends in mijn eenzame tocht en zoveel reisvermoeienis te doorstaan - om dit te zien. Ik voelde voor de eerste keer in mijn leven dat ik een beter, godsdienstiger mens zou zijn, indien ik daar kon wonen (I felt for the first time in my life, that I should be a better and more religious man if I lived there).[12]

Deze laatste bekentenis is van groot belang, - men dient ze goed te lezen. Newman zegt niet: 'voor de eerste keer sinds deze reis', maar 'voor de eerste keer in mijn leven' voelde ik dat ik 'moreel én godsdienstig een beter mens zou zijn indien ik daar, in die paradijselijke (op Eden gelijkende) stad kon wonen'. Hij somt al dat paradijselijke bondig op: 'diepe vallei, bruisende rivieren, prachtige bomen, de zee in de verte.' Maar het toppunt van esthetische extase ervaart hij in het aanschouwen van het 'fameuze panorama', door het Griekse theater (dat zijn Hellaslievend hart zeker heeft doen kloppen!) aangeboden, niet alleen op de Ionische Zee aan zijn linkerzijde, maar ook rechts op die reus van vuur en lava, de Etna. De brief gaat trouwens verder, over die vulkaan:

> De Etna was magnifiek, niet te beschrijven! Sombere wolken hingen over het landschap, toen plotseling de zon, juist boven de kegeltop gedaald, haar stralen uitschoot tussen de wolken en de sneeuw, zodat de wolken als koninklijke gordijnen werden, terwijl er ergens een soort Jakobsladder te zien was. Ik begreep toen waarom de dichters het verblijf van de goden geplaatst hadden op de berg Olympos.[13]

[10] Ibid., 294-7.
[11] Ibid., 302.
[12] Ibid., 303.
[13] Ibid., 304.

Vanzelfsprekend wilde hij die Etna, die goden-Olympos, van nabij aanschouwen, ondanks het feit dat hij in de 'albergo' te Giarre (op 66 km van Messina) een slapeloze nacht had doorgebracht. Een tijdje volgde 'het hoofd van de cavalcade' nog de baan langs de kust, kon een karig ontbijt krijgen in een huis waar een zieke man verbleef, en sloeg dan resoluut de weg in naar Nicolosi, vijf uren verder gelegen aan de voet van de reus. De tocht ging over massa's verharde lavavelden, onder de brandende Siciliaanse zon. Gennaro klaagde van vermoeienis, Newman voelde krampen in zijn benen, vóór hen daagde de goddelijke 'gigant' met zijn witte hermelijnen schoudermantel van late sneeuw hen cynisch uit. De beklimming van het 'magnifieke' gevaarte leek onmogelijk. Ze bereikten een 'albergo', Newman tekende het gastenboek, maar las tot zijn ontsteltenis wat een van zijn voorgangers in het boek had neergeschreven: 'Ben je een eerste dwaas geweest door te komen, wees er geen tweede door verder te gaan![14] Deze sarcastische raad ontnam hem zijn laatste restje moed...

De 'inn' bleek nog slechter dan de twee vorige . Hij sliep op een soort plankbed - 'sliep' is een eufemisme -, waarop de vlooien als kleine heksjes hun Walpurgisnacht vierden. Gennaro was 'even weg', niemand keek naar Newman om, vreselijke gedachten kwamen in hem op: 'Wat, als ik eens mijn verstand zou verliezen?' Maar dan opeens was Gennaro daar weer: hij had een paar eieren bij, kookte die, joeg de vlooien met water weg, en alles was weer goed![15]

Catania en Syracuse

Newman had eens een hele nacht kunnen slapen dank zij de zorgen van Gennaro die eten voor hem was gaan kopen (in de Siciliaanse 'albergi' werd niet voor eten gezorgd). Fris en monter vertrok hij in de vroege morgen naar het 15km verder gelegen Catania. Het enige wat hem nog hinderde waren de blaren aan zijn voeten, - overblijfsel van de Vesuviustocht. Maar een goed hotel in Catania, de 'Corona d'Oro', deed hem ook dat haast vergeten. Hij kon zich ook eens flink wassen en bovendien had Froude hem het adres gegeven van een goede vriend, Signor Gemellaro, die hij dadelijk ging opzoeken. Iedereen raadde hem aan per boot naar Syracuse te gaan - want dat was de stad die onze Hellaslievende Oxfordscholar absoluut, en zo vlug mogelijk, wilde bezichtigen. Hij wilde ze zien 'met Thucydides' ogen' - daar hebben we weer de herinnering aan zijn jeugdjaren!

De volgende dag reeds zeilt hij per 'speronaro' (een grote lijnboot) naar de stad van Archimedes. Hij heeft alleen een paar flessen wijn bij. Maar hij heeft weer ongeluk: plotseling springt een sirocco op; onmogelijk te landen, hij moet de nacht op de boot doorbrengen, hongerig, terwijl de vlooien zich aan zijn lichaam verzadigen... Om zijn ellende te vergeten maakt hij een gedicht, her-smakend zijn unieke belevenis te Taormina toen esthetica, moraal en godsdienst hem een wondere eenheid leken. Hoeveel 'glories' heeft hij gezien, dicht hij, waardiger om door een Serafijn geschouwd te worden dan door een zondig mens! En hij bemoedigt zichzelf:

Berg z' in uw hart! Komt vrees en pijn,
versagen zult gij niet!
De derde hemel staald' eens Paul
voor veertien jaar verdriet.[16]

Weer denkt hij aan Engeland, waar veel strijd hem wacht. De Taormina-ervaring moet bijna iets mystieks geweest zijn, zoals de derde hemel voor Paulus, - niet om er zich egoïstisch aan te verzadigen, maar om niet te versagen in de komende strijd.

Op zaterdag 27 april landt hij dan in de vroege morgen te Syracuse. Weer moet hij om die vervelende paspoorten lopen, midden een torrentiële regen deze keer. Het eerste wat hij wil zien is de fontein van Arethusa, waar de fameuze papyrusplant te bewonderen is. Om wat van die papyrus te verzamelen roeit hij de Anapo op. Met zijn Thucydides in de hand doet hij dan zijn 'sight seeing': het was in deze stad dat Athene een vreselijke nederlaag leed tijdens de Peloponnesische Oorlog en dat 7000 Atheners in de 'latomieën' of steengroeven werden neergesmeten... Intussen vindt hij nog de tijd - misschien in het hotel vóór het diner - om lange brieven aan zijn zussen te schrijven.

In dat hotel stoot hij dan op drie Engelsen, die hem uitnodigen op hun diner, - en dat niet alleen, maar ook op een avondfeest ter gelegenheid van het huwelijk van een lokale autoriteit met de dochter van de Russische consul. Er is niets aan te doen: de dichter van Paulus' derde hemel moet mee, en in zijn reizigersplunje is hij de 'lion', de held van de avond! Zoals in Korfoe...[17]

[14] Ibid., 305.
[15] Ibidem.
[16] VVO 131.
[17] LD III, 308-9.

Ongelooflijk wat deze halfzieke Oxfordman in 24 uren allemaal weet te verrichten, want hij heeft natuurlijk ook de achter de Duomofaçade geheel bewaard gebleven tempel van Pallas Athena bezichtigd met de beroemde Dorische zuilen in de zijmuur, en wat hij nog niet bezocht heeft, het Romeinse amfitheater b.v., dat kan hij misschien nog gauw bezoeken de volgende morgen, vóór zijn vertrek. Want hij wil weg, zo vlug mogelijk, en het is al zondag 28 - perfectionist als hij is, wil hij zich aan zijn schema houden: te Palermo op 2 mei. Maar ja, dan moet hij op zondag reizen, wat tegen zijn protestants geweten ingaat. Toch meent hij te moeten doorzetten: de wind zit goed, de 'speronaro' zal in luttele uren te Catania zijn...

Maar het lot - of God? - is al voor de zoveelste keer tégen hem! Na vijf mijlen vaart keert de wind, en weer moet hij in het gewone vriendelijke gezelschap de nacht doorbrengen aan boord. Eindelijk is het morgen, en tussen 7 en 8 kan de 'speronaro' landen te Augusta, nabij de antieke honigstad Megara (nu uitgestrekt petrochemisch industrialisatiegebied). Hij heeft nog maar een derde van zijn tocht afgelegd! Hij besluit per muilezel verder te trekken, maar hij zal hem eens doen koersen! Nieuwe moeilijkheid echter: zijn paspoort... Hij moet wachten tot 3u in de namiddag eer hij dat in handen krijgt..[18]

En wat experts uit de streek hem voorspiegelen belooft niet veel goeds: nog 35 km tot Catania, waarvan de helft in het donker, slechte weg, drie rivieren over te steken, rovers onderweg, vochtige lucht. 'En geen eten', zal Newman erbij gedacht hebben... Tot overmaat van ramp verliest de gids zijn weg, en vindt hem na een half uur pas terug. Newman doet zijn dier draven, wel 5 a 6 mijl per uur, ondanks de stekende pijn die de schokken hem bezorgen, maar eindelijk dan, rond half elf, 'meer dood dan levend'[19],arriveert hij veilig in de 'Corona d'Oro'. En de ex-evangelicaal, die zo vaak gepreekt heeft over 'obedience' (gehoorzaamheid aan Gods geboden) vraagt zich af of heel zijn ongeluk niet te wijten is aan zijn overtreding van het gebod der zondagsheiliging?

De volgende dag, de laatste van april, voelt hij opkomende koorts. Maar ze gaat liggen, en hij bezoekt het theater alsook Froude's vriend, Signor Gemellaro. Waarschijnlijk heeft deze hem aangeraden via het binnenland naar Agrigento te reizen: 4 mei zou hij daar kunnen zijn. Ondanks een lichte aardschok besluit Newman 's anderendaags al op weg te gaan. Uit een brief aan Jemima blijkt ook dat hij het Siciliaanse volk begint te appreciëren: 'veel vuiligheid, maar ook eenvoud en tevredenheid'[20]

Ziek, schuldbewust...

Tijdens de nacht voelt hij een beklemming, maar zet toch door. Na een halve dagreis echter van een 35 km, op woensdag 1 mei, moet hij gaan liggen. Voor de eerste keer laten de vlooien hem met rust. Pas achteraf realiseerde hij zich de reden hiervan: de koorts... Het stadje waar hij aangeland is, noemt hij Adernó, waarschijnlijk het huidige Adrano.

De volgende dag, ondanks alle ellende, sukkelt hij toch weer voort. En, wonder boven wonder, hij geniet intens, hij is weer in Eden, denkt aan de lieve Mary in de 'invisible world' en weent:

> Het landschap was buitengewoon mooi: heuvels overal verspreid, bedekt met groen koren in alle mogelijke nuances, afgewisseld door het lichte (okerachtige) gesteente van de heuvels. De hele dag was het landschap als de Hof van Eden, van een exquise schoonheid, vol afwisseling, soms met diepe dalen terzijde, en vele bomen en hoge heuvels met steden op de top, zoals San Filippo d'Argyro - de Etna was achter ons, en Castro Giovanni (Enna) vóór ons in de verte. Die dag deed ik in totaal, meen ik, 42 mijlen op mijn muilezel, maar ik had veel pijn. Ik steeg af om te wandelen, met de muilezels achter mij, en ik viel aan 't wenen, denkende aan mijn lieve Mary toen ik al dat moois vóór me zag.[21]

Esthetica, liefde, godsdienst zijn weer tot een eenheid versmolten, ondanks de lichamelijke pijn. Te Regalbuto, na iets meer dan 20 km, is hij zelfs zo moe dat hij een uur lang moet gaan liggen, en te San Filippo d'Argyro (het huidige Agira, 14 km verder de hoogte in) moet zijn knecht hem ondersteunen als hij wijn wil gaan kopen.

'God vocht met mij...'

Met bovenmenselijke energie geraakt hij nog tot het stadje Leonforte, 13 km verder, boven op een heuvel gelegen. Er is een goed hotelletje daar, maar een Siciliaanse hertog heeft het helemaal afgehuurd. Dan maar naar een ander logies, een miserabele bedoening, waar al een zieke man ligt in de kamer naast die van Newman. Van slapen weer geen sprake, maar van opstaan ook niet. Gelukkig vertrekt de hertog en kan Newman zich in dat betere

[18] Ibid., 313.
[19] Ibid., 313-4.
[20] Ibid., 314.
[21] AW 123.

hotelletje installeren. Hij voelt pijn in de ingewanden, in de maag; alleen de thee van Gennaro verkwikt hem. Maar bij de ellende van het lichaam voegt zich de zoveel ergere van de ziel. Hij spreekt van een gevecht, doelende op het gevecht van Jakob met de engel:

> Toen ik die eerste dagen in bed lag, kwamen vele gedachten in mij op. Ik voelde dat God vocht met mij, ik voelde dat ik nu eindelijk wist waarom: omwille van mijn eigenzinnigheid.[22]

Hij was zo eigenzinnig geweest zich van de Froudes af te scheiden om een persoonlijke gril in te volgen, en dit nu was wellicht Gods straf. In onze tijd zijn wij voorzichtig geworden met het spreken over goddelijke 'straf', maar Newmans evangelicaal verleden heeft hem diep getekend, en dit evangelicalisme heeft zijn wortels in de volkse boetepredikaties van het methodisme van Wesley en Whitefield. Eigenzinnigheid dus, maar toch geen volledig bewuste, dacht hij. Vandaar dat hij steeds maar bij zichzelf herhaalde: 'Ik heb niet gezondigd tegen het licht!' (I have not sinned against light)[23]

En dan plotseling overweldigt hem de ontzaglijke liefde van God: men vraagt zich af of hier geen sprake is van een mystieke overrompeling:

> Op een bepaald ogenblik dacht ik - het was een zeer troostende overweldigende gedachte - dat Gods liefde mij had uitverkoren en had ik, leek mij, het gevoel dat ik van Hem was.[24]

In een brief aan Henry Wilberforce van 16 juli 1833 noemt hij dit gevoel 'een echte openbaring' (quite a revelation), 'niet te beschrijven in woorden'.[25] Hij moet in deze onbeschrijflijke experiëntie, waarbij God uiteindelijk als overwinnaar uit de strijd te voorschijn kwam, de kracht geput hebben om zijn instinctieve weerzin tegen zijn toekomstige 'profetische' taak in de Kerk van Engeland te overmeesteren. Maar daarvoor was het nodig dat hij eerst grondig zijn eigen holheid en nietswaardigheid zou inzien om alleen maar Gods instrument te kunnen zijn. In dit licht dienen de verdere dagboeknotities te worden gelezen:

> De volgende dag werden die gevoelens van zelfverwijt sterker. Het kwam mij voor dat ik meer en meer inzag hoe hol ik van binnen was. Ik begon de denken aan al de principes die ik naar buiten toe beleed, en ik voelde dat het alleen maar intellectuele deducties waren van één of twee waarheden die ik aanvaardde. Ik vergeleek mezelf met Keble en voelde dat ik alleen maar zijn overtuigingen ontwikkelde, niet de mijne. Ik weet dat ik hierover toen zeer heldere gedachten had, die bovendien ook juist waren, meen ik, althans wat de hoofdlijnen betrof. Zo inderdaad bekijk ik mezelf: als een glasruit die de warmte doorlaat en zélf koud blijft.[26]

Hoe scherp en hoe werkelijk nederig is deze zelfanalyse! En hoe ontroerend ook in haar afstandelijke, precies waarnemende objectiviteit! Newman, zegt de historicus J.A. Froude (Hurrells broer), was iemand die nooit overdreef. Alleen de waarheid telde voor hem, óók de waarheid over zichzelf, - de moeilijkste om te bereiken en... te aanvaarden!

Maar de genadeloze zelfontleding gaat nog verder. Hij ontdekt een nieuw aspect van zijn eigenzinnigheid:

> Nog ernstiger gedachten kwamen in mij op. Ik meende dat ik zeer eigenzinnig was geweest in de kwestie van het tutoraat. En nu zag ik mijn hele optreden als één van verwaande arrogantie. Het trof mij dat het juist de 5e mei ging zijn, de gedenkwaardige dag waarop mijn zogenaamd ultimatum naar de provost werd gezonden. Op de derde verjaardag ervan zou ik op een ziekbed liggen in een vreemde streek. Bitter verweet ik mij dat ik oneerbiedig was geweest jegens de provost, mijn overste, en dat ik hem beledigd had. Zo diep voelde ik dit, dat ik aan mezelf a.h.w. een brief dicteerde die ik moest zenden naar (ik bepaalde zelfs de persoon) James (de ex-fellow), zodra ik in Engeland zou zijn. Daarin zou ik sterke termen gebruiken om mijn zelfverwijt te formuleren; en ik moest van het prediken in de St. Mary's, of waar dan ook, voor een zekere tijd afzien als een boeteling die niet waardig is zichzelf te vertonen. Ik bracht mij ook in herinnering dat mijn laatste daad te Oxford vóór mijn vertrek was geweest een universiteitspreek te houden over het karakter van Saul, tegen de eigenzinnigheid. Toch bleef ik tegen mezelf zeggen: 'Ik heb niet gezondigd tegen het licht'.[27]

[22] Ibid., 124.
[23] Ibid., 125.
[24] Ibid., 125; 118.
[25] LD IV, 8.
[26] AW 125.
[27] Ibid., 125-6.

Gods tekenen

Newman is altijd op zoek naar de 'tekenen' van God. De 5e mei is voor hem een 'teken'. De zichtbare wereld was voor hem een sluier, vol kleine en grote openbaringen van de 'verborgen God' die er zich achter verschool en er doorheen straalde. Gods voorzienigheid was 'particular', uniek, voor elke - unieke - persoonlijkheid. Maar er moet natuurlijk wel een convergentie zijn van die 'tekenen', ze moeten in dezelfde richting wijzen. Enerzijds: tutorrel - 5 mei - universiteitspreek; - zelfgewilde reis; en anderzijds: paspoortmoeilijkheden - slecht weer - geen eten - ziekte en koorts. Al deze feiten hangen samen en verwijzen naar schuld enerzijds en straf anderzijds, straf die dus boete vereist: als zondaar heeft hij het recht niet meer anderen een godsdienst voor te houden die hijzelf niet beleeft. Vandaar zijn verwijt van innerlijke holheid. Hij staat nu naakt voor God. Maar hij is eerlijk: toén heeft hij dat zó niet ingezien. Hij heeft niet gezondigd tegen het licht. Maar nú, achteraf, in de herinnering, nu 'realiseert' hij het 'zich'. Als hij dus niet echt gezondigd heeft, zal God hem ook niet écht straffen. Bewijs: de overweldigende ervaring van toebehoren aan Hem, - hij voelt zich uitverkoren. God heeft dus iets met hem voor. Hij heeft nog een werk voor hem in Engeland. En dus zal hij niet sterven.

> Ik kan niet beschrijven hoe volkomen ellendig ik mij voelde,die zaterdag 4 mei... Mijn knecht was lang weg en had de deur met de sleutel dichtgedaan. Ik voelde mij nerveus, scherp-gevoelig, in hoge mate. Ik dwong er mijn geest toe niet aan zichzelf te denken, want in zulke gevallen eindigt dit bij mij altijd met het lichaam aan te tasten. Ik telde het aantal sterren, bloemen enz. in het patroon van het behangpapier om mij bezig te houden. Juist rond die tijd (ervoor of erna) hoorde ik het miserabele gejengel van Siciliaanse bedelaars buitenshuis, daar de trap toegang verleende tot de straat. Wie kan de ellende beschrijven van dat zachte, zwakke, eentonige gejank dat maar bleef voortduren voor ik weet niet hoelang, terwijl ik niet in staat was iets te doen? Na een tijdje dan kwam mijn knecht mij verlossen... Hij stelde me een wandelingetje voor... Hij dacht dat ik stervende was, en vertelde mij een historie van een zieke officier die hij verzorgd had in Spanje en die hem al zijn bagage had nagelaten, waarna hij weer genas. Ik zag toen niet in wat hij daarmee bedoelde. Ik gaf hem een adres waarnaar hij moest schrijven ingeval van overlijden (Froude), maar ik zei: 'Ik heb niet gezondigd tegen het licht' of 'God heeft voor mij nog een werk dat ik moet doen'. Ik denk: het laatste.[28]

De dag daarop voelt hij zich beter worden, en allerlei teksten uit de Schrift spelen door zijn geest die allemaal spreken van 'voortgaan op de weg van de Heer', 'denken aan de wegen van de Heer', enz. Dit is dus een teken dat hij verder moet. Hij ziet echter wel in dat het bereiken van Agrigento nu onmogelijk is, hij zal zich op weg begeven naar Palermo. Maar hij is zo zwak dat hij na anderhalf uur op een zestal km van Enna (Leonforte-Enna is 20 km) moet gaan rusten in een tent langs de weg, - een schaapherderstent. Na een tijdje voelt hij vingers om zijn pols: het is een dokter. Deze beveelt Gennaro de zieke onmiddellijk naar Enna te brengen. Daar vindt hij een zeer comfortabele kamer in het huis van een bemiddeld man, een zekere Luigi Vestivo.

Newmans ingewanden branden, hij klaagt van stekende pijn in zijn borst, hij lijdt onder urine-retentie. De dokter kent geen Engels en Newman geen Italiaans: ze zullen met elkaar corresponderen in het Latijn. Newmans Latijn is dat van Cicero waardig, dat van de dokter zou de grote Tullius in zijn graf doen omkeren (de 'correspondentie' is bewaard in het archief van Birmingham).

De dokter zal een aderlating toepassen, maar pas bij de derde krijgt hij bloed (Gennaro valt al bij de eerste incisie flauw!). Niet voldoende bloed, vindt hij, maar vanwege de uiterste zwakheid van de patiënt wil hij niet verder gaan. Medische specialisten van nu menen dat Newman daar in het hart van Sicilië ten prooi gevallen is aan een op dat ogenblik wijdverspreide gastrische of tyfoïede koorts, vaak gepaard gaande met cholera.[29] Ondanks alles blijft Gennaro bij zijn meester, in dezelfde kamer,- ondanks de Siciliaanse mei hitte ook, die de zieke voortdurend het bewustzijn doet verliezen. Alleen azijn, die met de vingers de neus wordt ingewrongen kan hem uit die toestand doen ontwaken.

Een week lang lijkt de situatie hopeloos, men geeft hem op. Het is ook moeilijk om verpleegsters te krijgen: ze vrezen de besmetting, de mensen sterven aan alle kanten. Newmans zenuwen lijden ook verschrikkelijk onder het lawaai van een kermis uit de buurt. En speciaal onder het lawaai van de kerkklokken die de mensen iedere dag uitnodigen naar de Mis. Het gonzend bonzen en de bimbam van die klokken doet Newman ineenkrimpen in zijn bed, terwijl Gennaro zich heimelijk verkneukelt in 'de ellende van die ketter om dat heilig gelui'.[30]

Op de 13e mei, een maandag (sinds de 6e ligt hij bij Signor Vestivo), bereikt de koorts haar kritisch punt, het is dan 'erop of eronder', - en het is 'erop', zoals de zieke met zijn tekenlogica had voorspeld.

[28] Ibid., 126-7.
[29] Ker 77.
[30] AW 132.

'Het leven uit de dood!'

> Toen ik beter werd, keek ik telkens uit naar de dageraad, en wanneer het licht door de luiken verscheen..., zei ik iedere keer bij mezelf: 'O zoete licht, Gods beste gift', enz. (O sweet light, God's best gift &c).'[31]

Hij heeft nog altijd fantastische dromen, hallucinaties, vlagen van delirium. Zijn lippen pellen af, zijn handen worden geel, zijn nagels worden zwart, - later zal zijn haar uitvallen zodat hij een pruik moet dragen. Maar Gennaro zorgt voor hem als een moeder. En Newman wordt bijna als een klein kind: hij, de koning van de kansel, de uitverkorene Gods, de klaarste kop van Oxford (dixit Whately), hij snakt naar een eitje, bedelt om een cake, hunkert naar de levenwekkende thee uit de handen van een verre Italiaanse knecht, analfabeet, maar met een hart van goud:

> Toen ik te Castro Giovanni beter werd, placht hij voor mij een eitje te bakken op een houtvuurtje, hij gaf mij thee en cakes. Hoe snakte ik ernaar! en toen ik de thee nam, schrééuwde ik het uit van de deugd, - ik kon het niet helpen. 'Het is leven uit de dood!' herhaalde ik maar. Nooit had ik zoiets gevoeld. Gedurende heel mijn ziekte was ik zo afhankelijk van Gennaro dat ik hem geen vijf minuten uit de kamer kon verdragen. Ik riep dan maar steeds voor ik weet niet hoe lang: 'Gen- na- roooooo!'[32]

Later zal Newman zeggen: 'Hij was, menselijk gesproken, de redder van mijn leven, denk ik. Wat ik zou gedaan hebben zonder hem, kan ik mij niet indenken. Hij verzorgde mij als een kind. Een Engelse knecht zou nooit gedaan hebben wat hij deed.'[33] Een getuigenis dat kan tellen in de mond van een Engelsman uit de 19e eeuw! En eigenlijk kan men ook dit zeggen: zonder Gennaro geen kardinaal Newman!

De convalescent wilde nu zo vlug mogelijk naar Palermo, en Gennaro steunde hem in dit plan. Vanaf de 20e deed hij zijn meester, door hem ondersteund, wat rondwandelen in zijn kamer, dan in de kamer ernaast, daarna de trap af, vervolgens eventjes buiten (waar hij een Romeinse zuil meende te zien), uiteindelijk zelfs tot in de kathedraal met haar zware, bizarre pilaren. Maar hij is nog zeer gevoelig en zwak, en het stekende zonlicht doet hem overvloedig wenen. Een brief van thuis waarin hij vruchteloos zoekt naar Frederick Rogers' fellowverkiezing jaagt hem het bloed naar het hoofd zodat hij een hele tijd nauwelijks kan lezen, denken of schrijven. Hij is ziek van heimwee, maar het lijkt hem een absurde droom hoe hij ooit weer in Engeland zal geraken.

Op zaterdag 25 mei is hij voldoende aangesterkt, meent hij, om zich op weg te begeven naar Palermo, ondanks zijn scrupules - de zoveelste! - over het breken van de zondagsrust. Een 'carriage' (rijtuig) wordt gehuurd en afscheid genomen van Signor Luigi Vestivo. Dit afscheid is zeer hartelijk. Deze man is alles geweest voor hem; hij heeft voor zijn zieke gast zelfs muzikanten laten komen toen hij hoorde van Newmans liefde tot de muziek. De Signor vraagt een souvenir, en de Oxfordfellow schrijft in zijn beste bondigste Latijn volgende dankbetuiging in een boek: 'Joannes Henricus Newman, uit Engeland, werd in deze woning met de hartelijkste gastvrijheid opgenomen, verzorgd, genezen. 24 mei 1833. (Joannes Henricus Newman, Anglus, in his aedibus libentissimo hospitio exceptus est, curatus, sanatus. Mens. Maii 24, 1833.) Later zal hij hem een bijbel sturen, vergezeld van een brief waarin hij Rome zijn moeder noemt, 'die hij graag zou gehoorzamen als zij maar geen dingen voorschreef die de H.Schrift niet duldt.'[34]

Op weg naar Palermo

De eerste dag legde hij al 32 km af, en meer dan ooit treft hem de onbeschrijfelijke schoonheid van de Siciliaanse natuur in haar lentegewaad:

> Ik reisde door een buitengewoon mooie streek, hoewel gedeeltelijk 's nachts. Mijn vreugde was eerst te groot voor mij. Nooit heb ik zo'n streek gezien. De lente in haar grootste weelde (in its greatest luxuriance). Alle soorten rare bomen, zeer steile en hoge heuvels waar we overheen reden, bergen in de verte, een massa aloë's langs de weg, schitterende kleuren, - alles in harmonie met mijn weer oplevende gezondheid.[35]

[31] Ibid., 131.
[32] Ibid., 136.
[33] Ibid., 138.
[34] Ibid., 113.
[35] Ibid., 136.

De volgende dag - pinksterzondag! - deden ze bijna 100 km! 'In een 'albergo' kwam de landlord tegenover mij zitten, terwijl hij mij steeds maar aanstaarde, zodat ik er schrik van kreeg.'[36] Newman moet er nog altijd uitgezien hebben als een lijk!

> Toen ik de morgen van de 26e of de 27e opstond, zat ik enige tijd naast mijn bed, bitter wenend, en alwat ik kon zeggen was er zeker van te zijn dat God voor mij een werk te doen had in Engeland. Dit had ik inderdaad gezegd tot dr. Wiseman te Rome... Maar nu voelde ik het op een intense en overweldigende manier - en mijn knecht kon er natuurlijk geen snars van verstaan.[37]

Hier weer: overvloedige tranen - een zekerheid die van God komt - een intens en overweldigend gevoel - een dieper zich realiseren van vroeger spontaan uitgesproken woorden; men vraagt zich af of al deze fenomenen niet wijzen op een mystieke, experimentele Godservaring. Wellicht speelt ook zijn 'delirium' een rol, maar, zoals hijzelf in zijn ziekteverslag zegt: zulke 'door delirium versterkte gevoelens komen ook providentieel van God.'[38]

Eindelijk, op 28 mei, legt hij de laatste 30 km naar Palermo af, waar hij kan logeren in een voortreffelijk hotel, gerund door Ann Page, een Engelse, die met een Siciliaan is getrouwd. Newman is nog zo zwak dat hij alleen niet uit het rijtuig kan, lijmerig spreekt en nog altijd de indruk geeft van een stervende (a dying man).[39] Maar Ann Page, een vrouw met een sterk ontwikkeld moederlijk instinct, weet als Engelse wel hoe zij hem er bovenop moet helpen met typisch Engelse gerechten en puddings. Newman zal ongeveer 3 weken te Palermo blijven, tot 13 juni.

Hij moet nu afscheid nemen van Gennaro, die hem 'menselijkerwijze gesproken het leven had gered!' Hij betaalt hem zijn salaris, maar legt daar uit dankbaarheid nog £10 bovenop, voor die tijd een aanzienlijke som. Toch had de man gaarne nog een ander geschenk gekregen, een oude blauwe jas die Newman vaak op zijn bed legde of om zijn schouders hing als zijn bed werd opgemaakt. Maar die jas kreeg hij niet: het was 'maar een klein ding voor hem', schreef Newman later in maart '40, 'maar een groot voor mij'.[40] Hij is en blijft de man van de herinnering. De herinnering idealiseert niet, maar onthult ons juist het ware en diepere goede dat wij op het ogenblik niet of nauwelijks opmerkten.

Niet alleen was Gennaro voor hem vol toewijding geweest, - hij was ook eerlijk als goud, zoals trouwens al de andere Sicilianen met wie Newman te maken had gehad. Ook op dit gebied is hij vol lof over de man:

> Gennaro moest zorgen voor mijn kleren, mijn geld, - voor alles. Ik heb niets van dat alles verloren. Een grote som geld bereikte mij uit Palermo in dollars helemaal safe. Hij betaalde niets zonder mijn toestemming te vragen; en alhoewel hij een oogje had op al mijn bezittingen, indien ik stierf, toch wenste hij zelfs dan dat ik ze hem op formele wijze zou nalaten. Voor mijn horloge, ja voor alles wat ik bezat was ik volledig overgeleverd aan de goede wil van een aantal mensen. Geen enkele consul was dichterbij, denk ik, dan Agrigento.[41]

Vindt troost in roomse kerken...

Newman herleefde elke dag wat meer, op een wondere manier. Hij geniet weer van de geur van het hooi, wandelt naar de Monte Pellegrino, naar de Hydra-grot, naar de stadsparken waar hij in de schaduw gaat uitrusten, altijd maar hopend op een boot naar Marseille, altijd weer teleurgesteld, ziek van heimwee. Soms begint de sirocco te waaien, 'een wind als een fornuis'. Hij dicht veel, elke dag een gedicht voor de 'Lyra Apostolica'. Hij ontmoet wel eens een Engelsman, zo b.v. Mr. Paye, van Christ Church College, Oxford, het College van Pusey. Hij denkt voortdurend aan zijn moeder en zussen, aan zijn vrienden ook die vol angst zullen zijn, maar met wie hij niet kan communiceren.[42]

En soms, ja, bezoekt hij al eens een katholieke kerk, - er zijn er zovele daar: alleen maar in de buurt van de zee, S. Maria di Porto Salvo, S. Maria della Catena, Oratorio di S. Zita, Oratorio di S. Lorenzo, S. Francesco d'Assisi, enz. Wel had hij zich voorgenomen om alles wat rooms was tijdens zijn reis verre van zich te houden, maar hij is nu duidelijk in een serenere stemming. En het is daar zo koel, zo rustig in die kerken, en de poort staat wagenwijd open (de anglicaanse kerken waren in Engeland gesloten tijdens de week). Hij wist toen nog niet dat het heilig Sacrament daar aanwezig was. Ach, hoe jammer van die Kerk dat haar leer zo corrupt is: heiligenverering, Mis, vagevuur, papidolatrie...! Zij, de vijandin, is voor hem nu als de goede Samaritaan die met wijn en olie zijn zieke wonden verpleegt. En hij dicht:

---

[36] Ibidem.
[37] Ibidem.
[38] Ibid., 125.
[39] Ibid., 137.
[40] Ibid., 138.
[41] Ibid., 135-6.
[42] Ibid., 137.

De Goede Samaritaan

Ach, was uw leer maar heel!
Want gij sust 't hart, gij Kerk van Rome, door
uw nimmermoede wake' en diensten veel,
in 't heilge huis waar uw Verlosser woont.
Waar ik ook ga in 't woelig straatgerucht,
een wijd portaal noodt tot een stille vlucht:
Zorgs druk wordt er verlicht en Hartstochts dorst gedoofd.

Daar, op dat vreemde strand,
vond d'eenzaat, heimwee-ziek, een goede vriend,
ontbond zijn lang-geboeide tong haar band
in tranen, wijl vertwijfling vrede vindt.
Schier velde mij dit wachten, lang en saai,
mij ketenend aan die lauwe, lome baai,
toen mij met wijn en olie beurde een vijand ginds.

Palermo, 13 juni 1833.[43]

Gedurende die lange dagen van wachten aan 'die lauwe, lome baai' of voor het altaar 'in 't heilge huis waar uw Verlosser woont', zal Newman wel dikwijls over de betekenis van zijn ziekte hebben nagedacht. Nog lange tijd daarna broedde hij erover, en vergeleek hij ze met zijn twee vorige zware ziektes. In zijn dagboek s.d. 25 juni 1869 schreef hij:

> Ik heb drie zware ziektes gehad in mijn leven, en waar liepen ze telkens op uit! De eerste was vinnig en vreselijk, toen ik een jongen van vijftien was, en zij maakte van mij een christen - met ervaringen ervoor en erna, die vol geheim zijn en alleen aan God bekend. Mijn tweede ziekte was niet pijnlijk, maar vervelend en ontredderend: dat was degene die ik had in 1827, toen ik een van de examinatoren was aan de universiteit, en deze ook deed mij breken met een beginnend liberalisme en bepaalde mijn religieuze richting. De derde was die van 1833, toen ik in Sicilië was, vóór het begin van de Oxfordbeweging.[44]

Op deze laatste ziekte vooral is hij verscheidene keren teruggekomen tussen 1834 en 1840 om er alle details, ook de materiële en fysiologische, van te reconstrueren. Deze notities werden dan nog herzien in 1842, 1855, 1874 en 1876. Tezamen vormen zij een memorandum, getiteld Mijn Ziekte in Sicilië (My Illness in Sicily).[45]

Een bewijs te over dus dat hij in deze laatste ziekte iets heel bijzonders zag. We hebben reeds gewezen op enkele mystiek-aandoende ervaringen tijdens deze reis. Wij willen van Newman geen mysticus maken; trouwens hijzelf hield niet van 'excited feelings', en preekte daartegen.[46] Maar heel deze reis kan men o.i. toch zien als een 'passieve purificatie' - een loutering, een diepe en grondige ommekeer van de mens eer hij een grootse providentiële activiteit aanvat. Die activiteit was het revitaliseren van de kwijnende Kerk van Engeland. Progressief moet Newman meer en meer gevoeld hebben dat God dit van hem wilde: hij persoonlijk moest zich daarvoor inzetten. Vandaar dat steeds maar herhalen 'dat hij een werk te doen had in Engeland.' En vanwaar die zekerheid dat hij niet sterven zou?

Maar hij moet bang geweest zijn voor dat bovenmenselijke werk: hij wilde het vluchten. Dit is althans de mening van de oratoriaan Louis Cognet[47], en zijn hypothese is zeer waarschijnlijk. Bij zijn terugkeer uit Sicilië schreef Newman een gedicht over Jona, die ook 'uit vrees gevlucht was, weg van het gelaat van de Heer.'[48] Hij wist - hij had het aan Wiseman te Rome gezegd - dat hij een taak had in Engeland, en toch drong een onweerstaanbaar verzet hiertegen zich in zijn psyche op. Zodanig zelfs dat hij zich van de Froudes afscheidde en alleen naar Sicilië ging. Profiterend van die eigenzinnigheid, gerijpt na zovele andere eigenzinnigheden, probeerde de Boze hem te vernietigen, hem met een zware ziekte het leven te nemen. Maar God kwam dus tussenbeide en liet hem diep ervaren dat hij van Hem was en niet bang moest zijn. Zo week de ziekte na de kritische dag, de elfde, en kon de

[43] VVO 149-50.
[44] AW 268.
[45] Ibid., 121-138.
[46] b.v. PS I, 112-3: Sermon IX, 'The Religious Use of Excited Feelings' (3/7/31).
[47] Cog 62.
[48] Ibidem.

patiënt, nippende aan Gennaro's thee, uitroepen: 'Het leven na de dood!'. De rust te Palermo, het bezoek aan de kerken aldaar bevorderden in hem de sereniteit, de overgave aan God, die hem nu mocht 'leiden waarheen Hij wilde.'

'Leid mij, vriendlijk Licht...'

Tegen die achtergrond kan men het best zijn meest beroemde gedicht verstaan: 'Leid mij, vriendlijk Licht...' Op 13 juni namelijk, datum van het vorige gedicht, kon hij scheepgaan naar Marseille, op een boot die sinaasappelen transporteerde (enkele van die vruchten deelde hij na zijn terugkeer uit aan de kinderen van een collega.) Aangekomen in het Nauw van Bonifacio tussen Corsica en Sardinië verhindert plotseling een windstilte het verdervaren, een week lang. Newman is nog altijd vol van hetgeen hij beleefd heeft: er is hem een licht opgegaan dat hem vóórstraalt zoals de bijbelse wolkenzuil die de Israëlieten leidde in de woestijn. Hij moést dit van zich afschrijven, en de oorspronkelijke titel van het gedicht was dan ook De Wolkenzuil (The Pillar of the Cloud). Later vond hij dit opschrift wellicht wat te pompeus (de verzen betroffen hemzélf) en heeft hij het gewoon veranderd in de eerste woorden van zijn poëem: Lead, kindly Light (Leid, vriendlijk Licht). In de 3 strofen ervan wordt achtereenvolgens iets gezegd over het heden, het verleden en de toekomst. Het heden beschrijft in zachte melodieuze verzen de nieuw gewonnen vrede van de auteur, - vrede in de totale volgzame overgave aan Gods vriendelijke licht. Wellicht zit de dichter op het dek van zijn reeds dagenlang stilliggende schip: het is nacht en donker, en ergens schijnt een licht dat vriendelijk aandoet in de windstille duisternis. De passagier is heimwee-ziek, hij is ongeduldig, hij is nog zo ver van huis. Maar hij moet zijn ongeduld beheersen: het licht zal hem wel leiden, doch slechts stap voor stap. Het is duidelijk dat de fysische situatie waarin de dichter verkeert een diepere symboolwaarde uitdrukt. De tweede strofe blikt terug naar het verleden. De auteur is niet altijd zo volgzaam geweest: hoogmoed en eigenzinnigheid hebben hem geleid. De derde strofe verwijst naar de toekomst. De gewonnen vrede is ook een gewonnen sterkte. Het vriendelijke licht zal hem over alle moeilijkheden heenhelpen en hem weer zijn kinderlijke ervaring terugschenken in het gezelschap van engelen te verkeren.

Leid, vriendlijk Licht

Leid, vriendlijk Licht, in 't duister dat me omsluit,
leid Gij mij voort!
De nacht is zwart, en ik ben ver van huis -
leid Gij mij voort.
Richt Gij mijn voet; geen vergezicht ik vraag,
geen verre land, - één enkle stap volstaat.

Ik was niet altijd zo noch bad tot U:
'Leid Gij mij voort!'.
Ik zocht mijn eigen pad te zien, maar nu
leid Gij mij voort!
'k Hield van de helle dag en, ondanks vrees,
trots dwong mijn wil - vergeet wat is geweest!

Uw almacht was mijn heil - zij zal mij nog
steeds leiden voort,
door moor en ven, door steilte en stortvloed, tot
de morgen gloort,
en met de dag me omstraalt een englenkoor
dat lang ik minde en voor een wijl verloor.[49]

Velen zijn wellicht geïnteresseerd in de oorspronkelijke tekst:

Lead, Kindly Light, amid the encircling gloom,
Lead Thou me on!
The night is dark, and I am far from home -
lead Thou me on!
Keep Thou my feet; I do not ask to see
The distant scene, - one step enough for me.

[49] VVO 152-3.

I was not ever thus, nor pray'd that Thou
Shouldst lead me on.
I loved to choose and see my path, but now
Lead Thou me on!
I loved the garish day, and, spite of fears,
Pride ruled my will: remember not past years.

So long Thy power hath blest me, sure it still
Will lead me on,
O'er moor and fen, o'er crag and torrent, till
The night is gone;
And with the morn those angel faces smile
Which I have loved long since, and lost awhile.

Dit gedicht heeft misschien meer gedaan voor Newmans roem dan al de rest wat hij schreef, want in duizenden kerken, zowel protestantse als katholieke, wordt het nog altijd gezongen en al zingende dubbel zo vroom gebeden.

Het moet ook uit het diepste van Newman zijn opgeweld, want in een preek van 17 oktober 1830, 'De waarheid blijft verborgen wanneer men haar niet zoekt' (Truth hidden when not sought after) vonden we reeds in kiem de grondgedachte van dit lied geformuleerd:

> Handel volgens uw licht, al verkeert ge te midden van moeilijkheden, en gij zult worden voortgeleid, gij weet niet hoever. Abraham gehoorzaamde de roep en zette zich op weg, niet wetende waarheen hij ging; zo zullen wij ook, als we de goddelijke stem volgen, stap voor stap gebracht worden in een nieuwe wereld waar wij geen idee van hadden.[50]

In het Engels kan men beter de gelijkenis zien:

> Act up to your light, (Lead, kindly Light)
> though in the midst of difficulties, (amid the encircling gloom)
> and you will be carried on, (Lead Thou me on)
> you do not know how far. Abraham obeyed the call and journeyed, not knowing whither he went; so we, if we follow the voice of God, shall be brought on step by step (one step enough for me) into a new world, of which before we had no idea.

Het gedicht is gedagtekend 16 juni 1833. Het is in zekere zin al dichtend dat Newman zich heeft voorbereid op zijn aartslastige taak. Te Rome koos Froude als motto voor de bundel 'Lyra Apostolica' het vers uit Homerus' Ilias waar Achilleus, de fiere Griekse held, over zichzelf zegt: 'Laat hen weten dat ik terug ben, hoewel ik mij lange tijd uit de strijd heb teruggetrokken'.[51] Maar Newman vertaalde het tartender en bondiger: 'Nu ik terug ben, zullen jullie het verschil eens zien!'

Zo zijn te verklaren de drift, de jachtigheid, het staccatoritme van de nerveuze zinnetjes uit de Apologia, die de terugkeer naar Engeland verhalen:

> Ten slotte geraakte ik te Marseille, en zette mij op weg naar Engeland. De reisvermoeienis was teveel voor mij, en ik moest verscheidene dagen rusten te Lyon. Uiteindelijk geraakte ik weer weg, zonder te stoppen dag of nacht (behalve noodgedwongen te Parijs) tot ik Engeland bereikte en mijn moeders huis. Mijn broer was nauwelijks enkele uren tevoren uit Perzië aangekomen. Dit was op dinsdag. De zondag daarop, 14 juli, preekte Keble voor de rechters het assisensermoen van op de universiteitskansel. Het werd gepubliceerd onder de titel: 'Nationale Apostasie'. Ik heb deze dag altijd beschouwd en in mijn herinnering bewaard als de start van de religieuze beweging van 1833.'[52]

Uit deze aantekening spreekt ongeduld, ongeduld om te beginnen aan zijn 'werk in Engeland', - té groot ongeduld, want toen hij op 27 juni te Marseille arriveerde, wilde hij de volgende dag al in één rush met de diligence naar Lyon dat 200 mijlen verderop lag. Dat was echter teveel gevraagd van zijn nog maar pas herstelde lichaam:

[50] PS VIII, 195: Sermon XIII, 'Truth Hidden when not Sought after' (17/10/30).
[51] Apol 34.
[52] Ibid., 35.

zijn enkels waren hevig gezwollen en het koude zweet brak hem uit tijdens de nacht. Het was, zegt hij, in een brief naar zijn moeder vanuit Lyon, waar hij noodgedwongen een dag moest rusten in het zoveelste 'ellendige pension',

> alsof een of andere onzichtbare macht, goede of slechte, zich tegen mijn terugkeer verzette. Gedurende de laatste twee maanden heeft de gedachte aan thuis mij telkens tranen in de ogen gebracht. God leert mij een strenge les van geduld, en ik hoop dat ik die gelegenheid om mij daarin te oefenen niet heel en al verspeel. Het is Zijn wil. Ik streef ernaar te denken dat, waar ik ook ben, God God is en ik ik.[53]

Dit laatste zinnetje: 'wherever I am, God is God and I am I' is een typisch-newmaniaanse uitspraak, en doet denken aan het 'myself and my Creator' van zijn eerste, fundamentele bekering.

Maar het ongeduld blijft. Van de zeven laatste nachten vóór zijn aankomst slaapt hij er slechts één, te Parijs. 'Het succes van de Liberale zaak knaagde aan mijn binnenste', getuigt hij en er is dan ook geen sprake van dat hij deze goddeloze stad, binnen wier muren de revolutie van 1830 had plaats gegrepen, zou bezichtigen: 'ik ben de hele tijd daar binnen gebleven, en alwat ik zag van die mooie stad zag ik vanuit de Diligence'.[54]

In Dieppe nam hij de stoomboot naar Brighton, vandaar de nachtmail naar Londen, en precies op dinsdag 9 juli, na meer dan zeven maanden afwezigheid, viel hij in de armen van zijn moeder, die haar geluk niet op kon, want pas enkele uren tevoren was haar andere zoon, Francis of Frank, uit Perzië teruggekeerd van een lange, overigens mislukte, evangelisatiereis.

[53] LD IV, 3.
[54] Apol 42.

Hoofdstuk 12 De Oxfordbeweging

Kebles preek:'Nationale Apostasie'

Newman had de woorden van Achilleus tot de zijne gemaakt:'Nu ik terug ben, zullen jullie het verschil eens zien!' De eerste die dit ondervond was Frank, zijn eigen broer. Zestig jaar later herinnerde de ontgoochelde evangelicale zendeling zich nog die fameuze 9 julidag, waarop 'Johns waardigheid hem evenzeer opviel als zijn stijfheid (stiffness)'. John, nu volbloed hoogkerkelijk idealist, a.h.w. met de 'waardigheid' bekleed van een goddelijke zending, voelde nu meer dan ooit een diep misprijzen voor dat louter inwendige, steriele, puur subjectieve, individualistische evangelicalisme van zijn broer. Vandaar die 'stiffness' tegenover hem, die kilte, nog net correct genoeg om de moeder niet te ontstemmen. Evangelicalisme durfde hij klinkklare ketterij noemen, en hij liet Frank duidelijk verstaan dat er nu tussen hen geen intimiteit meer kon bestaan.[1]

Zélf had hij niet een gevoel van waardigheid en stijfheid, maar van 'overborrelende vreugdige energie' (exuberant and joyous energy). Op 11 juli was hij al van thuis weg, bij de vrienden in Oxford, die hem haast niet meer herkenden. Die man met de pruik, de pellende lippen, de gele handen en de zwarte nagels, die wel twintig keren per dag herhaalde 'We zullen ze hebben!' ('ze' waren de liberalen), was dat Newman? Hij, vroeger zo humaan, zo sereen, zo schuchter haast, nu de man die elke opponent de mond snoerde, ridiculiseerde, zelfs niet wilde begrijpen, was dat Newman? 'Mijn gedrag was er één van felheid en speelsheid (fierceness and sport)', schreef hij later in zijn Apologia, 'en ik verdedig het hier niet'. Hij moest al zijn strijdlust kwijt en keek uit naar een leider van onbesproken moreel gezag die de strijd zou animeren, richten, bezielen. Keble wellicht, die in een gedicht de vijanden van de kerk reeds 'ruffians' (schurken) had genoemd...

En zie, juist de zondag na zijn terugkeer, net een 14e juli, 44e verjaardag van de inname van de Bastille, zou John Keble in de eigen universiteitskerk van Newman de zogenaamde 'Assisenpreek' houden voor de rechters van Oxford. Hij werd later gepubliceerd onder de titel: 'Nationale Apostasie'. Hevig protesteerde Keble hierin tegen het wetsontwerp dat tien anglicaanse bisdommen in Ierland wilde afschaffen. (De goedkeuring was voorzien binnen 2 à 3 weken.) Op zichzelf beschouwd was dit een gerechtvaardigde maatregel, want het aantal anglicanen in het door en door katholieke Ierland was maar uiterst klein, doch wat Keble tot in de ziel kwetste, en vele geestesgenoten mét hem, was het feit dat het parlement, uitvloeisel van de Staat, was tussengekomen in de zaken van de Kerk, in de zaken van diegenen die hij in volle oprechtheid de opvolgers van de Apostelen geloofde te zijn. De Kerk dreigde een pure parlementaire Kerk te worden, - de slavin van de Staat. En zou deze Staat zich binnenkort wellicht ook niet bezig gaan houden met de liturgie, met het Prayer Book, met de 39 Artikelen des Geloofs, en gaan decreteren bij meerderheid van stemmen wat de Engelsman te geloven had?[2]

Er diende dadelijk ingegrepen. Froude had trouwens reeds een initiatief genomen na zijn terugkeer uit Italië. Hij had al vrienden gecontacteerd met het oog op een actie tegen de plannen van de regering. Toen reeds dacht hij aan het redigeren van korte vinnige 'Tracts' (pamfletten) om de geesten wakker te schudden. Gedurende zijn reis door Frankrijk had hij wellicht Lamennais' methode leren kennen die erin bestond korte vieve vliegende blaadjes te verspreiden, krachtig oproepend tot actieve inzet. 'Évêques de France, réveillez-vous!' - dat was de stijl van die geschriftjes.[3] Zinnetjes in die trant, moet hij gedacht hebben, die direct appelleerden en sloganachtig insloegen, dié zouden het doen! Hoogstwaarschijnlijk heeft hij daar dan met Newman over gesproken, die als geknipt was voor dat soort werk. Wellicht konden Newman en zijn vrienden ook allerlei brieven en opstellen in vers en proza laten verschijnen in de 'British Magazine', door Hugh James Rose het jaar tevoren gesticht als officieel orgaan van de hoogkerkelijken. Maar ook uiterlijke agitatie vonden Froude en Newman nodig, die daarom bereid waren alle mogelijke initiatieven in die richting te steunen.

Nu had Hugh James Rose, die een Cambridgeman was, juist zo'n initiatief genomen, eigenlijk nog een heel bezadigd initiatief: hij had een aantal invloedrijke mensen van de High Church op zijn pastorie te Hadleigh (in Suffolk) uitgenodigd op de 25e juli om samen de toestand eens te bespreken. Een van de uitgenodigden was William Palmer, een uitstekend theoloog, die een voortreffelijk boek geschreven had over de liturgie van de vroege Kerk, Origines liturgicae. Hij was welgesteld en had heelwat relaties in de hogere kringen van de anglicaanse geestelijkheid. Een andere invité was een zekere Arthur Perceval, een fellow van All Souls' College en oud-leerling van Keble. Hij was bovendien hofprediker geweest van twee koningen, - iemand dus met machtige relaties. Maar Rose wilde ook de 'jongeren' een kans geven, de zogenaamde 'Apostolicals' die in het zog van Keble de Kerk wilden hervormen naar het model van de Kerk van de Apostelen. Alleen Froude nam de uitnodiging aan; Keble en

[1] GF 328-9.
[2] Keble John, *Sermons, Academical and Occasional*, Oxford 1848, p. 134 ; SG 111-2.
[3] Dawson Chr., o.c., pp. 62-3. Maar reeds Wesley verspreidde 'Tracts'. Cf. A.R. Vidler: *The Church in an Age of Revolution*, Pelican, p. 50.

Newman stonden toch ietwat wantrouwig tegenover het initiatief. Maar het was goed dat althans één 'Apostolical' te Hadleigh aanwezig was die de anderen verslag kon uitbrengen over wat besproken en besloten was.

Nu, besloten werd er eigenlijk maar bitter weinig. Vier dagen intens vergaderen waren de berg die de volgende muis had gebaard: men zou strijden voor de 'apostolische successie' en voor de integriteit van het Prayer Book. Froude vond het trio - hij noemde hen de Z's - veel te conservatief, maar er was zelfs onenigheid onder die Z's zelf. Ieder had daar zowat zijn eigen ideetje. Palmer had het vooral gezien in een 'Associatie van Vrienden van de Kerk' die al de 'weldenkende' geestelijken zou verenigen. Rose dacht eerder in de richting van een brief aan de aartsbisschop van Canterbury, voorzien van een maximum aantal handtekeningen, zowel van geestelijken als van leken. Allebei kregen ze hun zin, en zowel de ene als de andere behaalde een relatief succes. Palmers brief werd heel plechtig door 24 gedistingeerde clergymen in naam van 6530 collega's aan de Lord Archbishop in zijn paleis overhandigd. Aan Newman had Palmer gevraagd de tekst te corrigeren, maar als corrector had hij toch niet kunnen voorkomen dat de aartsbisschop in het 'Address' werd gefeliciteerd om zijn beslistheid en zijn discretie, terwijl men goed wist dat de eminente kerkvorst als lid van de House of Lords de tien Ierse bisdommen mee had helpen afschaffen! Rose had met zijn initiatiefje nóg meer succes: voor zijn 'Verklaring van de Leken van de Engelse Kerk', die eveneens aan de aartsbisschop werd aangeboden, had hij zomaar eventjes 230.000 handtekeningen van gezinshoofden weten te verzamelen.[4]

Palmer en Rose bereikten dus wel een zeker succes, maar Newman en Froude vonden hun actie, in haar geheel genomen, toch maar een flauwe bedoening. Dat 'Address' en die 'Declaration': het was allemaal zo keurig, zo officieel en zo correct! Elke zin was gewikt en gewogen, want je moest rekening houden met Lord X en Reverend Y. Dit moest je verzwijgen en dat moest je wat afzwakken. Je moest de kerkvorst wat flatteren en zijn ijver honoreren...

Maar Newman had de bisschoppen van de Oude Kerk anders leren kennen. Ambrosius van Milaan en Athanasius van Alexandrië, dat waren andere mannen! Die hadden de Whig Lord Grey, de eerste minister, wellicht al geëxcommuniceerd. Die Oude Kerk was als de godin Venus over wie Vergilius dichtte: 'Incessu patuit dea' (reeds haar manier van gaan verraadde de godin). Persoonlijke invloed - dat was het wat de Kerk toen had gesticht en groot gemaakt! 'Personal Influence', waarover hij op 22 januari 1832, nog geen jaar vóór zijn bewogen reis, zo mooi had gepreekt voor de verzamelde universiteit! 'Personal influence' - en niet nóg zo vele officiële comités en associaties en conferenties en weekends op gezellige pastorieën die gonsden van hooggestemde en ver in de toekomst schouwende plannen en ideeën, welke vaak nog elkander weerspraken en doorkruisten. Van het voorstel van de 'Apostolicals', korte vinnige 'Tracts' te verspreiden in de dorpen en steden rondom, moesten Palmer en Rose niet zoveel hebben, maar Newman dacht daar anders over. In zijn stemming van 'exuberant and joyous energy' kon hij niet langer wachten, en reeds in augustus zette hij zich aan het schrijven van die fameuze 'Tracts' die de beweging ook de naam van 'Tractbeweging' zouden bezorgen.

'Levende bewegingen', meende hij, 'ontstaan niet uit comités, en grote ideeën verspreiden zich niet via de post.' Dat wist de Oude Kerk, dat wist ook Luther in de 16e eeuw. 'Luther was an individual', zou hij later zeggen...[5]

De eerste 'Tracts' - een sensatie...

Op 9 september, zonder zich te beraden met Rose of Palmer of welk comité dan ook - 'out of his own head'[6] - verscheen de eerste van de 90 'Tracts' die een revolutie zouden teweegbrengen in de Engelse Kerk. Het blaadje, dat slechts 4 bladzijden telde, was anoniem, maar aan de stijl vermoedde men wel wie de opsteller ervan was. Het begon aldus:

> Ik ben slechts één van u - een priester, en daarom verberg ik mijn naam uit vrees dat ik te veel op mij zou nemen als ik zou spreken in mijn eigen naam. Maar spreken moét ik, want de tijden zijn slecht en niemand klaagt ze aan.

Dat was niet de taal van een associatie of een comité!

'De Kerk is in gevaar', zo ging de tekst verder, 'en we moeten onze bisschoppen steunen'. Hen steunen als geestelijke leiders welteverstaan, niet als bevoorrechte hoogwaardigheidsbekleders van de Staat. Newman durft zelfs schrijven: 'Al zou het een zwarte bladzijde zijn in de geschiedenis van ons land, toch kunnen wij hun (voor zover het hén betreft) geen gezegender einde toewensen dan het verlies van hun goederen en het ondergaan van het martelaarschap'. De aartsbisschop van Canterbury en de bisschop van Durham, ieder met een jaarlijks inkomen van

[4] GF 330-1.
[5] Apol 39; 42.
[6] Ibid., 40.

ca. £18.000[7], een geweldige som in die tijd, zullen zich bij de lectuur van die woorden wel even de ogen uitgewreven hebben!

Daarna komt Newman op de kern van de zaak: 'Waarop zullen wij ons gezag baseren als de Staat ons de rug toekeert?' Hij antwoordt, eerst negatief, dan positief. 'Er zijn er die hun goddelijke zending baseren op hun eigen ongemotiveerde getuigenis, - anderen baseren haar op hun populariteit, weer anderen op hun succes, en ten slotte zijn er die haar baseren op hun wereldlijke voorrechten... Ik vrees dat wij de reële grond verwaarloosd hebben waarop ons gezag is gebouwd: ONZE APOSTOLISCHE SUCCESSIE.' Het schijnt dat een bisschop, na lezing, zich urenlang heeft afgevraagd of hij wel degelijk de opvolger van de apostelen was...

Het laatste woord van Newman is een oproep tot partij kiezen: 'KIES in elk geva1 PARTIJ. Nog langer neutraal blijven is op zichzelf reeds een keuze. Kies alstublieft, want kiezen moet ge dra, de ene of de andere partij, ook al doet ge niets... WIE NIET MET MIJ IS, IS TEGEN MIJ, EN WIE NIET MET MIJ VERZAMELT, VERSTROOIT.'[8]

De lezer(es) kijke eens naar al die HOOFDLETTERS: dit is werkelijk trompetgeschal vóór de strijd. Zo adverteerde Newman trouwens zijn vliegende blaadjes: 'Tracts voor onze tijd, gepubliceerd te Oxford. Als de trompet maar een onzeker geluid geeft, wie zal zich dan toerusten voor de strijd?' (Tracts for the Times, published at Oxford. If the trumpet give an uncertain sound, who shall prepare himself for the Battle?).

Dezelfde dag nog publiceerde hij twee andere 'Tracts', weer één van 4 en dan één van 8 pagina's. Naast het beeld van de trompet gebruikte hij ook dat van de rotsbeklimmers: 'ze scheuren hun kleren en hun eigen vlees, en af en toe glijden ze uit, maar ze vorderen ... en hun zaak haalt het, terwijl zijzelf verliezen.'[9]

De verspreiding van de 'Tracts'

Newman zelf (al lag dat niet in zijn lijn van gedistingeerde fellow) sprong te paard om de pamfletjes in de bus van de landelijke pastorieën in de omtrek te gaan steken. Dit ging meestal gepaard met een opmerking van de pastor ter plaatse. Sommigen waren van oordeel 'dat de Kerk helemaal niet in gevaar verkeerde', anderen 'dat de originele Whately erachter stak', weer anderen dat de anonieme auteur 'de bijbel wilde veranderen voor de kerkvaders', en ten slotte waren er die meenden 'dat die nieuwe beweging niets was dan Papistry.'

Maar de meeste reacties waren toch positief. Newman liet zich voor de distributie helpen door zijn oud-studenten, o.a. door Tom en James Mozley. Tom loofde de vriendelijkheid waarmee hij gewoonlijk werd ontvangen, terwijl James zich op zijn beurt liet helpen door zijn familie aan wie hij pakjes 'Tracts' zond met aanbevelingen en suggesties voor het verspreiden ervan. Bowden nam Londen voor zijn rekening. In Leicestershire, Cheshire, Oxford en Northamptonshire verliep die verspreiding het vlotst. Newman deed ook een beroep op vrouwen, op Maria Giberne b.v. die, terwijl haar moeder (een evangelicaalse) boodschappen deed, gauw het huis uitvluchtte en in de omliggende woningen aan de opendoende meiden pakjes 'Tracts' bezorgde voor hun meesteres om die bundeltjes verder te verspreiden. Ook jonge clergymen werden ingeschakeld die verscheidene dagen lang te paard rondreden om de vurige blaadjes uit te delen, vooral aan de 'rectories' - de geestelijkheid moest het eerst worden bewerkt -, maar ook aan de gewone gelovigen. Newman ontving stapels brieven, meestal enthousiaste brieven, van mensen die hun vreugde en hun verrassing uitdrukten over het feit dat er blijkbaar toch nog leven opwelde uit een bijna doodgewaande Kerk.

Hij was in de wolken over de zeer positieve respons van zovele lieden. Naar buiten toe waarschuwde hij zijn helpers en helpsters voorzichtig te zijn, niet aan politiek te doen en de bisschoppen niet aan te vallen, maar in kleine kring juichte en jubelde hij:

> We zijn in beweging van het eiland Wight tot in Durham en van Cornwall tot Kent. Ongetwijfeld zal de Kerk binnenkort worden bevrijd van het juk van bozen, die erger zijn dan de Chushanrishataim of de Filistijnen.[10]

Er was natuurlijk ook tegenstand, hevige tegenstand zelfs. Er waren lui die beweerden dat hij de Inquisitie wilde herstellen. In de Apologia van 30 jaar later gaf hij toe dat hij in dit verband inderdaad 'een heel straffe passage' had neergeschreven, maar

> het is slechts eerlijk tegenover mezelf te zeggen dat ik noch toen, noch wanneer ook, zelfs niet in de periode toen ik het hevigst te keer ging, in staat zou geweest zijn de oren van een Puritein af te snijden, en ik denk dat het

[7] Tribute 7.
[8] Tract 1, 1-4.
[9] LD IV, 116.
[10] Ibid., 79.

> bijwonen van een Spaanse autodafe voor mij de dood zou geweest zijn.[11]

De tegenstand kwam echter niet alleen van de liberalen en de evangelicalen. Palmer vond dat Newman te ver ging: alwat in de 'Tracts' werd geschreven moest volgens hem eerst goedgekeurd worden door de 'Associatie van Vrienden van de Kerk',- dat wilde dus zeggen door hem en/of Rose. Begin november '33 wenste hij zelfs dat de 'Tracts' zouden worden gestopt. Dit maakte wel indruk op Newman, hij begon zich onzeker te voelen en vroeg raad aan Froude die intussen vanwege zijn ziekte weer verre en warmere oorden had opgezocht. Froude's antwoord was radicaal:

> Wat betreft het opgeven van de 'Tracts', de notie alleen al is uit de boze... Wij moeten de Z's overboord werpen... Schrijf asjeblief naar Keble, en wek zijn woede; hij is mijn vuur, maar ik ben zijn pook.[12]

Gelukkig is Newman dan met zijn geschrijf voortgegaan, en op het einde van 1833 waren er al 20 'Tracts' verschenen. Er kwam beweging in het land, en Froude mocht dan al de pook zijn en Keble het vuur, de vuurbrenger, het magische genie achter de schermen was toch, naar het éénsluidend getuigenis van alle tijdgenoten, John Henry Newman. 'De rest waren maar cijfers', schreef Hurrells broer, 'hij was het getal vooraan.'[13]

Hij had echt iets van een leider, - zijn blik alleen al straalde een ongemene kracht uit. Frederick Rogers, die een intieme vriend was, getuigt dat Newman 'het meesterschap bezat over een formidabele en sprekende stilte die elke impertinentie kon onderdrukken'. En toch had zijn karakter ook iets lichtvoetigs en zonnigs: Hurrels broer noemt hem 'de lichtheid zelve (lightness itself) - de lichtheid van elastische sterkte.' Een lichtheid die ook lichtgevend was, die licht uitstraalde voor de juiste leiding van het jonge leven. 'Zijn simpelste woord', gaat James Froude verder, 'was een schat die wij opspaarden als een intellectuele diamant... Voor honderden jonge mensen was Credo in Newmannum hun echte Symbolum des Geloofs.'[14]

'In Oriel Lane', getuigt een andere Oxfordstudent uit die jaren, een zekere Shairp, 'temperden lichtzinnig sprekende eerstejaars hun woorden en fluisterden 'Daar is Newman!', toen deze voorbijgleed met gebogen hoofd en met de blik gevestigd op een of ander visioen, door hem alleen gezien.' Wat romantisch gezegd, maar het bewijst onweersprekelijk hoe diep zijn invloed in de ziel van die jonge mensen boorde. Misschien was het mooiste wel wat Rogers over hem getuigde dat je, sprekende met hem, 'sprak als met een beter Zelf dat je naar omhoog trok'.[15]

Ambrosius contra Justina

Froude had tijdens zijn agitatieperiode op het einde van het Oxfordse zomertrimester niet alleen aangedrongen op het schrijven van 'Tracts', maar ook van brieven, verhalen, gedichten enz. en dit materiaal op te sturen naar de 'British Magazine'. Welnu, reeds in augustus zien we Newman voor Rose's tijdschrift een 'paper' klaarmaken dat wellicht een reeks zou kunnen worden, getiteld 'The Church of the Fathers'. (Deze reeks zou er later werkelijk komen.) Newman vond het model van de 'Gevestigde Kerk', waarbij Kerk en Staat harmonisch samenwerkten, wel hoogst waardevol, maar nu achtte hij het loskoppelen van de twee - 'disestablishment' - zeer goed mogelijk, en de mensen dienden daarop te worden voorbereid. Zij moesten eraan gewoon gemaakt worden terug te kijken naar die eerste grote Kerk van de Apostelen en van de Vaders. Vooral dienden dié periodes te worden bekeken waarin Kerk en Staat met elkaar in conflict lagen zoals nu. Wat hemzelf in die Oude Kerk getroffen had, was de fierheid waarmee de kerkelijke leiders zich vaak tegen de Staat hadden verweerd, ook al was die Staat het machtige en glorieuze Imperium Romanum. Hij dacht daarbij natuurlijk in de eerste plaats aan de h. Ambrosius, bisschop van Milaan in de 4e eeuw, die hij reeds als 15-jarige jongen tijdens zijn 'eerste bekering' in het geschiedenisboek van Milner had leren bewonderen en vereren.

Dit eerste, reeds in augustus '33 met brio geschreven kerkhistorische verhaal, bezitten we nog: het werd in 1872 in het eerste van de drie volumes 'Historical Sketches' opgenomen onder de algemene titel 'Primitive Christianity' en de subtitel: 'What does St. Ambrose say about it?' Wat hem in dit verhaal speciaal opviel was hoezeer de Oude Kerk, in casu die van Ambrosius en zijn tijd, steunde op het volk. En tot onze verbazing zien we Newman, dan toch stammende uit een Tory-familie, evolueren tot een soort democraat. Die democratie moet voor hem iets heel nieuws en revelerends geweest zijn, en nog meer voor de gentlemen van zijn stand, die overal het heft in handen hadden. Een Kerk die steunde op het volk? Ondenkbaar. Een Kerk moest steunen op de koning en de aristocratie, maar niet op het volk! In het door hem uitgekozen verhaal, waarvan we een deel geresumeerd laten volgen, worden

[11] Apol 47.
[12] LD IV, 112.
[13] Froude J.A., *Short Studies on Great Subjects*, Fourth Series, 1886, p. 270.
[14] Ibid., p. 283.
[15] Ward Wilfrid, *The Oxford Movement* (People's Books) s.d., pp. 33;30.

ook twee ideeën speciaal onderstreept: de fiere onafhankelijkheid van bisschop Ambrosius tegenover de Staat én het enthousiaste samenspannen van het volk met de prelaat zodat deze in de gemeenschap van de gewone gelovigen een echt solide fundament vond voor zijn kerkambtelijk gezag. We zien hier reeds in kiem aanwezig Newmans latere opvattingen betreffende de essentiële rol van de leek in de Kerk, - een van de dingen waardoor hij waarlijk tot een voorloper is geworden van het Tweede Vaticaanse Concilie.

In het eerste deel van zijn artikel laat Newman de h. Ambrosius voor onze verbeelding verschijnen als tegenstander van Justina i.v.m. de kwestie van haar opeising van een Milanese kerk ten voordele van de arianen. Dit gebeurde toen Ambrosius elf jaar bisschop was, in 385. Justina, de ariaanse moeder van de nog minderjarige keizer Valentinianus, eiste van de bisschop voor de ariaanse cultus een kerk op die buiten de wallen van de stad lag, de zgn. Basilica Portiana. Zij had de kerkvorst speciaal naar het paleis ontboden om hem in tegenwoordigheid van heel het keizerlijk Hof van deze eis op de hoogte te brengen. Fier antwoordde de ontbodene dat 'het paleis aan de keizer toebehoort, maar de kerken aan de bisschop'. 'Ambrosius', zegt Newman, 'baseerde zijn weigering op gronden die het volk onmiddellijk verstond en als onweerlegbaar beschouwde... Als één man stonden zij op, en verdrongen zich bij de poorten van het paleis.' Het Hof vroeg de bisschop de mensen te kalmeren, en als tegenprestatie werd van de eis afgezien.

Een maand later hernieuwde Justina haar eis. Dat was op 4 april, de vrijdag vóór Palmzondag. Nu werd een andere kerk opgeëist, een ruimere, de Basilica Nova (of Romana), die meer volk kon bevatten dan de Portiana. Op de hernieuwde weigering van Ambrosius eiste het Hof de Portiana weer op, maar het volk - weer het volk! - belette dit met luid geroep.

Twee dagen later, op Palmzondag zelf, was Ambrosius in zijn kerk de doopleerlingen aan het voorbereiden op hun paasdoop, toen hem werd gemeld dat een aantal keizerlijke officieren de Portiana waren binnengevallen en daar de draperieën van de keizer hadden opgehangen ten teken van confiscatie. Wat later, tijdens de eucharistie, kwam men de bisschop melden dat het volk zich van een van de ariaanse priesters in de Basilica Portiana had meester gemaakt. Dadelijk zond Ambrosius enkele priesters naar dat kerkgebouw buiten de stad om de ariaanse geestelijke te bevrijden.

De steun van het lagere volk begon aanstekelijk te werken op de andere standen: ook de 'respectabele' burgers toonden openlijk hun sympathie voor de bisschop. Dit wekte razernij bij het Hof dat hun een boete van 200 pond goud oplegde en er zelfs toe overging velen onder hen in de gevangenis te werpen. En zelfs tegen de hogere burgerij, die zich blijkbaar ook al begon te roeren, werd met strafmaatregelen gedreigd, als de Portiana niet dadelijk aan de ariaanse sekte werd overgedragen. Daarop volgde een interview met Ambrosius, die de volgende moedige woorden zei, door Newman letterlijk vertaald: '... De hoge ambtenaren en tribunen vroegen mij met aandrang de Basilica (Portiana) onverwijld over te geven, zich hierbij baserende op de onbetwijfelbare rechten van de keizer die als soeverein macht bezat over alle zaken. Ik antwoordde dat, mocht hij dingen vragen die mij toebehoorden - mijn goed, mijn geld of iets dergelijks -, ik mij niet zou verzetten, ofschoon al deze zaken eigenlijk eigendom van de armen waren; maar dat hij geen soevereine macht bezat over heilige dingen. Indien mijn patrimonium wordt opgeëist, neem het maar; wilt ge mijn persoon, hier ben ik. Verlangt ge mij in de gevangenis te werpen of te doden? Graag ga ik met u mee...' De overheid liet hem echter onverlet.

Van de Portiana werd nu blijkbaar definitief afgezien, maar op woensdag van de Goede Week marcheerde een troep soldaten vóór dag en dauw naar de Basilica Nova (binnen de wallen) om ze te overmeesteren. Weer wijst Newman nadrukkelijk op de onverzettelijkheid van de bisschop die koppig niet wilde wijken voor de macht van de overheid. En weer ook releveert Newman het massale toestromen van het volk naar de bezette Basilica Nova. De mensen vragen hun bisschop dringend om naar hen te komen, maar deze gaat gewoon door met zijn Schriftuitleg over het Boek Job, welke heilige man trouwens zowel hemzelf als hún tot voorbeeld wordt gesteld. Het volk van de Basilica Nova heeft de les van de heilige heel goed begrepen, en roept tot de moeder van de keizer: 'Wij richten slechts een bede tot Uwe Majesteit; wij gebruiken geen geweld, wij voelen geen vrees, wij doen alleen een verzoek.' Het gevolg was dat op Goede Vrijdag het Hof capituleerde en de soldaten uit de Nova terugtrok; ook de boetes van de burgers werden geannuleerd. Voorlopig had de Kerk met louter geestelijke middelen - onverzettelijkheid, geweldloosheid, democratie - de overwinning behaald.[16]

Tegenstanders

Zo droomde dus 'de eerste beweger' van de geweldige stroming die nu op gang kwam, - hij droomde van een fiere, veroverende Kerk met krachtdadige bisschoppen die (waarom niet?) de leiding van zijn protestactie zouden in handen nemen. Maar geen enkel van die zeer welgestelde kerkleiders stak zijn nek uit of sprak maar één klein woordje bemoediging ter intentie van dat groepje jonge predikanten en zelfs leken die zich uitsloofden voor de

[16] HS II, 339-352.

Kerk en ... de bisschoppen. Velen van deze laatsten hadden trouwens op 14 augustus '33, dag waarop in het parlement over het lot van de Ierse-bisdommen-wet werd beslist, heel braafjes en onderdanig deze 'afschuwelijke' Whig-wet mee met de wolven goedgekeurd. 'O had de aartsbisschop van Canterbury maar de kleine vinger van Athanasius...!' zuchtte Newman. Bisschop Athanasius van Alexandrië (295-373) was als kerkvader de grote bestrijder geweest van het arianisme dat de godheid van Christus loochende.

De eigen superieuren steunden Newman niet, de eigen medestanders, zoals Palmer, verlangden een soort censuur over de vele 'overdreven' ideeën die hij in het midden slingerde, maar erger nog, naarmate het Tractfenomeen de geesten meer en meer begon te beroeren, groeide er ook tegenstand, positieve tegenstand, tegen die golf van reactionair conservatisme (in de ogen van de 'progressieve' liberalen) die Oxford stilaan begon te overspoelen. Want het werd langzamerhand duidelijk: de stroming had de jongeren mee.

Whately zag zijn invloed tanen op de jeugd die hij opgevoed had in de hoop op een stralende liberale toekomst, ten voordele van iemand die hijzelf ééns gevormd had tot 'klaarste kop van Oxford.' Hij was woedend en noemde Newman een Judas.[17]

Maar we zouden vooral willen spreken over een andere liberale geest, Thomas Arnold, die zich resoluut tegen Newman en zijn volgelingen keerde en hen later zelfs de 'Oxford Malignants' (Oxfordse Booswichten) zou noemen. Het zij nogmaals gezegd dat dit type 'liberaal' van het eerste derde van de 19e eeuw nog niet geëvolueerd was tot de onkerkelijke vrijzinnige van onze tijd. Al deze 'liberalen' gingen toen nog trouw ter kerke, geloofden minstens nog in God en koesterden een grote verering voor Christus, al vonden zij het in Prayer Book en 39 Artikelen vastgelegde geloof in de 'God uit God, licht uit licht, ware God uit de ware God, één in wezen met de Vader' soms toch wat moeilijk, - reden waarom zij meestal de ethisch-praktische kant van het christendom beklemtoonden.

Thomas Arnold, een zestal jaren ouder dan Newman, sedert 1815 zijn collega als fellow van Oriel, zou pas 20 jaar later de beroemde pedagoog worden die hij als 'headmaster' van de 'Rugby Public School' geworden is. Eens was hij wel de vriend van Keble geweest die hem raad gaf in zijn godsdienstige twijfels. De raad hielp niet veel, Arnold koos de liberale weg en werd wat men spottend noemde 'Whately's flessenspoeler' (Whately's bottle-washer)! Hij droomde van een soort vrijzinnig-christelijke 'Established Church' waarin ook de 'dissenters' (behalve de joden, de quakers, de Triniteitloochenende unitarianen en de rooms-katholieken) deel van zouden mogen uitmaken. Een zo breed mogelijke Nationale Kerk van Engeland. Een Kerk die vooral de praktische leer van Jezus in Engeland zou verspreiden.

Om zijn ideeën te doen infiltreren schreef hij in '32/'33 een brochure 'Principes van Kerkhervorming' (Principles of Church Reform). Gedurende zijn Middellandse-zeereis had Newman van dit geschrift kennis genomen via Froude aan wie Keble erover geschreven had. Men begrijpt dat hij hevig geschokt was door Arnolds Freigeisterei: dat was nu precies het tegenovergestelde van zijn ideale Kerk. Zijn ideale Kerk was de 'Bruid zonder vlek of rimpel' van Paulus, terwijl die van Arnold meer leek op een 'Arke Noachs met dieren rein en onrein'.

Tegen zo'n Kerk moést hij wel ten strijde trekken, en het is toen dat hij voor het eerst het virulente en efficiënte wapen ontdekte van de sarcastische spot en het 'ridicule qui tue'. In een brief maakte hij Arnolds voorstel belachelijk. Om te beginnen was het zeer on-liberaal. Liberalen streefden toch naar zo groot mogelijke vrijheid voor iedereen: waarom dan die kleingeestige discriminatie van joden, quakers en papisten? Bovendien stootte het voorstel van de 'headmaster' toch wel op een serieus praktisch bezwaar. Hoe kon éénzelfde parochiekerk van de Kerk van Engeland op dezelfde zondag opengesteld worden voor de vele denominaties van de 'dissenting bodies'? Dat ging toch niet! Welnu, hij, Newman, stelde een amendement voor: lassen we in de week een tweede zondag in! Dit zou ook een tegemoetkoming zijn voor collega Whately die 's zondags altijd gestoord werd door de aanwezigheid van nogal wat evangelicalen in zijn kerken (hij was intussen aartsbisschop geworden). Waarom van de zaterdag geen zondag maken? Dan moesten de 'evangelicals' en Whately elkaar niet ontmoeten en konden beiden toch kerken! En waarom dan ook de joden niet op die pseudo-zondag uitnodigen die eigenlijk een zaterdag was? Op de (echte) zondag zou er dan zeker nog tijd en plaats genoeg zijn voor de katholieken, en waarom zelfs de moslims het gebruik van de kerk ontzeggen, vermits geen enkele andere groep aanspraak wil maken op de vrijdag?[18]

Arnold was ook zeer geïnteresseerd in de Duitse theologie. Te Rome nu had Newman op zekere dag een conversatie met ene Rev. Anthony Grant, hetzij over een bepaalde oudtestamentische opvatting, hetzij over Arnolds opvatting dat de Duitse liberale auteur Barthold Niebuhr een christen was. Waarop Newman vroeg: 'Maar is hij', - doelende op Arnold -, 'wel een christen?' Die simpele vraag heeft hem daarna veel schade berokkend. Grant

[17] MT I, 150.
[18] LD III, 298.

briefde ze direct over naar een andere liberaal, die ze op zijn beurt meedeelde aan Arnold himself, wiens vijandschap jegens alles wat 'Tract' of 'Tractarianism' was vanaf dat ogenblik onblusbaar begon te branden.[19]

Vrienden en medestanders

De tijd waarin de Oxfordbeweging ontstond was de tijd van de romantiek, van de vriendschap en de gezamenlijke heldhaftige inzet voor een grote zaak. Wat treft in het leven van Newman, en wat hemzélf ook diep trof in zijn leven en hem dankbaar stemde, was de zegening van zoveel vriendschap die hij had mogen ervaren. Vriendschap, zegt hij in een gedicht met de veelzeggende titel 'Thanksgiving', was hem telkens weer, zomaar, als een genade, komen toevallen:

Vrienden, gij zeegningen die ongevraagd
en onverhoopt mij toevielen...
(Blessings of friends, which to my door
Unask'd, unhoped have come...)[20]

Palmer zelf kwam ervan onder de indruk en veranderde van gedachte wat betreft de grote 'Association' waarvan hij droomde: einde oktober liet hij die idee varen (om ze later dan toch weer op te nemen). Meer en meer werd de Tractbeweging de zaak van een enthousiaste groep vrienden, geschaard rond een bezielende leider - die geen leider wilde zijn. Het feit dat Newman op 21 oktober tot de respectabele waardigheid van 'Dean (decaan) of Oriel' was gepromoveerd, verhinderde niet dat hij voor zijn vrienden bleef wie hij was en zich samen met hen met hart en ziel, van de morgen tot de avond, bleef uitsloven met het schrijven, drukken, colporteren van de vinnige blaadjes, die een 'tweede Reformatie' moesten bewerkstelligen welke beter en duurzamer zou zijn dan de eerste.[21]

De drie eerste 'Tracts' waren door hemzelf gepubliceerd op dezelfde dag, 9 september. Nr. 2 was een fel antwoord op de opwerping dat geestelijken zich niet mochten bemoeien met de politiek. Als de Staat zich bemoeide met de Kerk, waarom mocht de Kerk zich dan niet bemoeien met de Staat? Nr. 3 verwierp de liberale eis om uit de liturgie elke allusie op oordeel, hel, vloekpsalmen enz. te bannen. Zulk een eis getuigde slechts van laksheid en wereldsheid, van het 'shallow (oppervlakkige) and detestable liberalism of the day.'[22]

Vanaf Nr. 4 begonnen ook de vrienden te schrijven - als eerste Keble, op 21 september, dat de anglicanen, en zij alleen, de veilige apostolische successie bezaten, en niet de presbyterianen noch de rooms-katholieken. Weer dus zo'n felle, korte (8 blz.) klaroenstoot! Tract 5 was iets nieuws: de opsteller was een leek, John Bowden, Newmans eerste Oxfordvriend, controleur van accijnzen en zegels te Londen. Het 'Tractarianisme' was dus niet louter een klerikale zaak! Op 18 oktober - een maand lang had Newman op verzoek van Palmer de 'Tracts' geblokkeerd - verscheen van de hand van Bowden een vliegend blaadje, nu toch al 15 blz. tellend, dat er zijn geloofsgenoten toe aanzette om in de 'clergy' geen staatsfunctionarissen te zien, maar mensen die met een goddelijke zending waren toegerust. Na Nr. 5 komt Newman weer aan de beurt met 3 pamfletjes, elk weer van 4 blz., kort, raak, snedig, - je herkent ze direct aan hun stijl.

En Froude, zal men vragen? Hij was waarschijnlijk toch de intellectuele 'auctor' van de beweging, het brein en de 'pushing power' achter de hele zaak? Door geen enkele vriend inderdaad voelde Newman zich zo gesteund en gestuwd als door Hurrell, die het genie van de agitatie, ook de kerkelijke, bezat en zonder wiens 'imprimatur' de leider geen 'Tract', geen artikel, geen boek de wereld durfde insturen! In oktober echter vernam hij van Froudes dokter het schokkende nieuws dat deze kostbaarste van alle vrienden nooit meer herstellen zou van zijn slepende ziekte. Daarop drongen Keble en Newman er bij de zieke op aan dat hij ergens in het zuiden een milder klimaat zou opzoeken. In november vertrok Hurrell dan ook naar het Barbadoseiland (Kleine Antillen), maar niet zonder toch tenminste één 'Tract' te hebben geschreven. Het was Nr. 9, een heel eenvoudige en praktische aansporing aan de kerkverantwoordelijken om juist nu, in een periode van religieuze neergang, de kerkdiensten niet in te korten.(Ze duurden toen 3 à 5 uren lang!)[23]

Voor Newman betekende Froudes afreis een zwaar verlies. De zieke zou nog even terugkomen in '35 om te sterven. Er is een brief van Newman aan zijn verre vriend nagelaten die schril afsteekt tegen het jeugdig-agitatorische van de vorige brieven. Ineens wordt Newman heel menselijk en kwetsbaar. Later zal hij terecht in een preek zeggen: 'Er leven twee of drie Ikken in ons.' De brief is geschreven tijdens een verblijf bij zijn vriend Bowden in Londen:

---

[19] Apol 33-4.
[20] VVO 42.
[21] SG 119.
[22] Tract 2,1,3; Tract 3,3.
[23] Tract 9 (4 pp.) van 31/10/1833 'over het bekorten van de kerkdiensten'.

> Ik zou veel kunnen zeggen, als dat enig nut had, over mijn eigen eenzaamheid, nu jij weg bent. Niet dat ik geen waardering zou hebben voor die goeie Rogers, Williams, Keble die zoveel voor mij betekenen, als ook voor de vriend wiens gast ik op dit ogenblik ben en die je toch eens zou moeten leren kennen - ik wens het uit heel mijn hart, want hij is 'apostolicorum princeps' (de eerste van alle 'Apostolicals') -: Bowden. Maar het is nu eenmaal zó dat je in niemands geest echt kunt binnendringen als je met die persoon geen intieme omgang hebt gehad. Als ik nu schrijf, dan is het precies alsof ik dat zomaar doe, of zonder doel: ik mis jouw imprimatur. Misschien is het goed de gewoonte te cultiveren om te schrijven voor mensen die onzichtbaar zijn, maar ik voel dat als zoiets ergs dat ik inwendig helemaal droog en hard aan het worden ben... Beste Froude, kom zo vlug mogelijk naar ons terug, tenminste als dat veilig kan, en ga dan volgende winter (als het God belieft) naar Rome: probeer Isaac (die niet liever wil) mee te krijgen. Maar, waar je ook bent, zo zij het: nooit zul je van ons gescheiden zijn.[24]

Het lichaam van Froude was nu ver weg, maar het was alsof zijn géést in Newman gevaren was: een geweldig vertrouwen in de zaak van de herlevende Kerk en iets van de hooggestemde 'grand seigneur'-manieren van zijn vriend. Neen, hij zou niet stilzitten, 'ook al was hij heel anders dan de 'bright and beautiful Froude'.[25]. Tussen 29 oktober en 4 november '33 verschenen vier 'Tracts' van zijn hand en die ene van Froude. Op 5 november kwam eindelijk zijn boek over de arianen uit, zijn eersteling, een serieuze, doorwrochte dogma-historische studie, die hem zeker in de ogen van de geleerde Oxfordse heren in aanzien en prestige zou doen stijgen. Tot hiertoe was hij een 'nobody', dat zou stilaan wel veranderen. Hij begon zijn 'fierceness' te verdedigen: die was nodig, zei hij, 'to rouse people', om de mensen wakker te schudden. Zo'n 'Address' als dat van Palmer, smaalde hij in een brief aan Rose, dat was toch maar 'milk and water'! En de zieke Hurrell pookte en porde hem maar aan, telkens als een actiegunstige gelegenheid zich voordeed: 'Do make a row about it!' (schop er een rel van), schreef hij.

Pusey doet mee!

Voor de 'Tracts' van december wist Newman niet alleen John, maar ook Thomas Keble, zijn broer, te strikken alsook een zekere Alfred Mensies die zowaar een pleidooi hield voor het weer invoeren van de zgn. quatertemperdagen (ember-days), boetedagen bij het begin van elk jaargetijde. Velen zullen zich in hun vermoeden bevestigd gevoeld hebben dat de nieuwe beweging inderdaad leidde naar 'Papistry'. De volgende dag reeds verscheen een hevige antiroomse 'Tract' waarin Newman Rome 'een ketterse kerk' noemde en de paus beschreef als een tiran.

En dan zien we opeens, een week later, een 'Tract' verspreid worden, 28 blz. lang, over het vasten, gesigneerd met de initialen E.B.P. waarin velen onmiddellijk de naam herkenden van Edward Bouverie Pusey, de bekende en prestigieuze Koninklijke Professor van Hebreeuws (Regius Professor of Hebrew) en venerabele kanunnik van Christ Church College, - een college, in 1546 gesticht. Tot dan toe had nog geen enkele 'Tract'-schrijver zijn naam bekend gemaakt.

Door slechts zijn initialen te gebruiken wilde Pusey zeggen dat hij alleen voor zichzelf wilde spreken, dat hij het dus niet volledig eens was met al de ideeën en bestrevingen en wellicht ook niet met de methodes van deze groep vurige kerkvernieuwers. Het zou inderdaad nog 18 maanden duren eer Pusey, dan volledig opgenomen in de groep, een tweede 'Tract' zou schrijven, ditmaal over de doop, een turf van zomaar eventjes 400 blz. - geen 'Tract' meer, maar een echt traktaat! 'Tracts' werden van dan af serieuze theologische geschriften waar je in een universiteit niet meer langs kon.

De invloed van Pusey op de beweging zal zo groot worden dat haar aanhangers, vooral na Newmans bekering, eenvoudigweg 'Puseyites' werden geheten. Daarom moeten we nu toch iets meer over hem verhalen.

Tien jaar geleden had hij reeds de vererende bewondering van Newman opgewekt. Sinds zijn huwelijk en zijn benoeming tot Regius Professor in 1828 ging hij totaal op in zijn leeropdracht. Bovendien was hij een in Duitsland getrainde kenner en bestudeerder van Arabische, Chaldeeuwse en Koptische manuscripten. Hij had dus niet veel tijd om zich met de landelijke en kerkelijke politiek bezig te houden. Hij was ook vaak ziek en werd in zijn huisgezin zwaar beproefd. Zijn vrouw, Maria Barker, had hem vier kinderen geschonken waarvan er één - door Newman gedoopt - hun op jonge leeftijd was ontvallen (Katherine, in 1832). Newman bleef zijn vriend geregeld bezoeken, wat ook een feest was voor de kinderen. Liddon, Pusey's biograaf, heeft ons een leuk toneeltje bewaard dat een sympathiek licht werpt op Newman als een zeer menselijke kindervriend, zo heel anders dan de geleerde, ietwat sombere professor en kanunnik:

> Na het diner stormden de kinderen van Pusey de kamer binnen. Eentje klom op Newmans knie en knuffelde hem.

[24] LD V, 9,11.
[25] GF 191.

> Newman zette hem zijn bril op, daarna deed hij hetzelfde met het zusje, en groot was de vreugde van Pusey's kroost! Newman, zegt men, moet van kerkelijke conversatie niets hebben. Hij schrijft daar zoveel over dat hij in gezelschap het liefst schijnt te spreken over lichte, amusante onderwerpen. Hij vertelde de kinderen een historietje over een oude vrouw die in het bezit was van een bezemsteel welke voor haar naar de bron ging om er water uit te putten en nog vele andere dingen deed voor haar. De oude vrouw raakte hem echter beu, wilde hem vernietigen en brak hem daartoe in twee. Maar zie, tot groot verdriet en ontgoocheling van het oudje, groeiden er twee levende bezemstelen uit de gebroken stukken van de oude steel.[26]

Eens, toen Pusey's ziekte werkelijk een gevaarlijke draai begon te nemen, schreef Newman 'een heel vriendelijke en liefdevolle brief'[27]. Maar verder zou die vriendschap niet gegaan zijn, als de professor niet speciaal getroffen was geweest door de eerste 'Tracts' van zijn vriend. Ineens zag hij Newman in een ander licht. Dit was niet alleen een vrome geestelijke, maar een ontembare idealist die de Kerk wou redden uit haar diepe val. Hij voelde zich sterk tot zijn actie aangetrokken, maar al die overdrijvingen...! Newman realiseerde zich die aantrekking; o kon hij Pusey maar winnen voor zijn zaak: welk een kostbare compensatie zou dat zijn voor Froudes verlies!

En hij slaagde in zijn opzet. Pusey wilde wel een brief van hem bij wijze van 'Tract' laten verschijnen, maar dan ondertekend met zijn initialen. Dat was dus de fameuze 'Tract' over het vasten, nr. 18 van de reeks. Vanaf nu wonnen de vliegende blaadjes aan prestige, maar zij verloren natuurlijk veel van hun pittigheid. Op de duur verleenden ze echter aan de beweging een solide grondslag waardoor ze steeds meer aan sterke slagkracht won.

De beweging wiekt hoog en ver...

Niet alleen doctrineel en op het stuk van de kerkelijke politiek mikte de beweging hoog, maar ook op ascetisch gebied reikte zij reeds lang vergeten idealen aan, Pusey op het gebied van het vasten, Newman op dat van het celibaat. Zo hoog deden dezen haar wieken dat hun vrienden en medestanders nog niet direct konden volgen. Pusey kreeg maar weinig sympathieke reacties, en vele ongunstige, op zijn 'Tract'. Dat de liberalen ermee lachten was normaal: zo Hawkins b.v. die, toen Pusey 'wegens ziekte' in de kathedraal niet kon komen preken, al spottend zei dat hij teveel gevast had. Maar het verbaasde de geleerde asceet dat zelfs 'ernstige gelovigen de plicht tot vasten in twijfel trokken.'[28] En Newman moest met leedwezen vaststellen dat haast niemand van zijn vrienden, zelfs de hoogvereerde heilige Keble niet, zijn ijver voor het celibaat deelde. Vooral de vier knappe 'Sargent girls' schijnen op zijn sympathisanten een onweerstaanbare aantrekkingskracht te hebben uitgeoefend. Emily, de oudste, trouwde met Samuel Wilberforce in 1828, Caroline met (de latere kardinaal) Manning in 1833, Mary het jaar daarop met Henry Wilberforce, en Sophia Lucy ook datzelfde jaar met George Ryder. En het hielp niet dat Newman er zijn volgelingen aan herinnerde dat in een tijd als de hunne de Kerk andere mensen nodig had dan alleen maar 'goede werkers' (a working body) en brave huisvaders die droomden van 'een huisje en een tuintje en een lieve vrouw als het doel van hun leven' (tellus et domus et placens uxor, as the 'telos' of their lives).[29]

Een andere tegenslag, maar minder erg, was dat hij het verwachte professoraat in de moraalfilosofie uiteindelijk niet verkreeg. De katheder van dit vak kwam vrij begin 1834 en, hoewel moraalfilosofie nu niet direct in zijn lijn lag, 'toch zou dit professoraat hem kunnen helpen om invloed uit te oefenen op de eerstejaars; en er is geen situatie die op zo gelukkige wijze respectabiliteit combineert met weinig responsabiliteit als het beroep van Professor.'[30] Hij dacht kort voor de benoeming de buit reeds binnen te hebben bij ontstentenis van een tegenkandidaat, die echter op de valreep alsnog opdook - en het was een liberaal, R.D. Hampden, die natuurlijk gekozen werd. We zullen over deze professor nog heelwat te verhalen hebben in de volgende bladzijden...

Maar dit alles belette niet dat de Tractbeweging, in haar geheel gezien, een merkwaardige vooruitgang boekte in haar beginfase. Midden december moesten sommige 'Tracts' reeds herdrukt worden en boden nieuwe schrijvers zich aan. Zelfs de 'furieuze' aanvallen op de opdringerige blaadjes ondervond Newman als een aanmoediging, want 'mensen schreeuwen niet vóór ze echt bang zijn.'[31] Ook het 'Address' aan de aartsbisschop van Canterbury had meer en meer succes, zelfs vanwege lieden die er eerst geweldig tegen waren. En alhoewel Newman het toch maar 'milk and water' vond, toch steunde het, hoe zwak ook, hetzelfde doel: verheffing van de Kerk, van de apostolische successie, van de bisschoppen. Ene Rev. B. Harrison, die 'Chaplain to the Archbishop' zou worden in 1843, een man van aanzien dus, schreef hem op 1 januari een nieuwjaarsbrief waarin hij zijn overtuiging uitsprak dat 'zonder

[26] Liddon H.P., *Life of E.B. Pusey*, London 1894, vol.II, pp. 466-7.
[27] GF 333.
[28] Ibid., 335.
[29] MW 273.
[30] LD IV, 183.
[31] Ibid., 141-2.

mensen die, zoals u, een standpunt innemen op Apostolische gronden, alles in duigen zou vallen' (all would fall to pieces).[32]

Op diezelfde 1 januari 1834 noteert Newman in zijn 'Chronological Notes' dat hij vanwege de uitgever Rivington drukproeven van zijn preken heeft toegezonden gekregen die hij die dag begonnen is te verbeteren.[33] Hij wilde dus ook, zoals we hoger al zagen, de beweging een geestelijk-ascetische onderbouw geven, en de feiten zouden uitwijzen dat juist die preken een belangrijke, zoniet dé belangrijkste factor zijn geweest van het succes van de 'Oxford Movement'. Dit eerste volume van zijn 'Parochial Sermons' zou gedrukt worden op 1000 exemplaren. In die tijd gaven vele 'rectors' en 'vicars' hun preken uit, maar die druksels brachten het nooit verder dan een eerste editie, en Newman schrijft in een brief aan Rogers dat hij dit ook niet verwachtte van zijn volume.[34] Een volume dat hij opdroeg aan Pusey, trachtende hem aldus te winnen voor de beweging (wat dus lukte).

Deze eerste editie verscheen op 11 maart 1834, en de 1000 exemplaren waren gauw genoeg verkocht. Zodat Newman besloot onmiddellijk een tweede volume op de markt te brengen dat eveneens succes had toen het verscheen in 1835. Tegelijk werden de meer dan 20 reeds in '33 en '34 gepubliceerde 'Tracts', verzameld in één band, die ook veel door het blijkbaar nu zeer geïnteresseerde publiek werd gevraagd.[35]

Maar het waren toch vooral de 'Sermons' die gelezen werden en zeer geapprecieerd. Daarom menen wij dat een afzonderlijk hoofdstuk over Newman als prediker zeker op zijn plaats is in zijn levensverhaal.

[32] Ibid., 160 V.n. 3.
[33] LC II, 14.
[34] LD IV, 146.
[35] LD V, 195.

Hoofdstuk 13 De predikant van de onzichtbare wereld

De 'Parochial Sermons'

De beste homilieën die Newman tot dan toe gehouden had - hij preekte al bijna tien jaar, sinds zijn diakenwijding - verzamelde en herwerkte hij, en liet hij verschijnen als 'Parochial Sermons', met een opdracht aan Pusey die hij bedankte om 'de vriendschap die hij hem reeds zolang had bewezen en het voorbeeld dat hij hem reeds zolang had gegeven.' Deze editie was al vlug uitverkocht, en dit moedigde de predikant van St. Mary's dus aan om nog verdere volumes te publiceren. Uiteindelijk verschenen er zo acht. Ze vernieuwden compleet het genre. Er kwamen toen nog vele prekenbundels uit, maar Newman deed wat Walter Scott had gedaan met de romans: ze de markt uitjagen, gewoonweg door de superieure kwaliteit van een nieuw product.[1] Newmans preken trokken steeds meer hoorders en lezers, en dit bij het elitepubliek van Oxford. Eigenlijk was Newman de 'vicar' of pastoor van een klein territorium in het centrum van de stad, met slechts enkele tientallen 'shopkeepers' die daar woonden.Maar zijn preken lokten vooral de academische jeugd, en stilaan ook hun opvoeders, die natuurlijk de grote meerderheid van de kerkgangers uitmaakten. Men schat het gemiddelde op 5 à 600 toehoorders.[2]

Gladstone, de bekende Engelse premier uit het Victoriaanse tijdperk, zei over Newman die hij te Oxford had horen prediken (hij verliet de universiteit in 1832): 'Ik geloof niet dat er ooit iemand zo'n invloed uitgeoefend heeft in Oxford sinds Abélard leraarde in Parijs.' Nu, Abaelardus leraarde in de filosofie te Parijs in de eerste helft van de 12e eeuw... In 1879 werd diezelfde Gladstone eens de vraag gesteld 'welk van Newmans geschriften binnen honderd jaar nog zou gelezen worden', waarop hij antwoordde: 'Ik denk dat al zijn parochiepreken nog zullen gelezen worden.' De honderd jaren zijn nu al lang voorbij en, althans in Engeland, blijft de reputatie van die nochtans eenvoudige parochiepreekjes bij de beste Newmankenners onverminderd gehandhaafd. Ian Ker schrijft in zijn monumentale biografie van 1988 dat de 'Parochial Sermons' 'een van de grote werken vormen van de christelijke spiritualiteit.' (Ongeveer gelijktijdig was Newmankenner Owen Chadwick van oordeel dat die 'Sermons' 'de belangrijkste publicatie waren, niet alleen van Newmans protestantse periode, maar van heel zijn leven', en dat zij 'een corpus vormden dat de vergelijking doorstond met een klassieker uit de 17e eeuw zoals Jeremy Taylor.')[3]

Dit is dus zeer hoge lof die ons noopt een antwoord te geven op de vraag: welk is het geheim van dit succes? Sommigen wijzen op Newmans zeer zuiver, lucide en soms dichterlijk proza, anderen op zijn diepborend inzicht in de menselijke psychologie en met name reeds in de onderbewuste en onbewuste regionen ervan; nog anderen roemen zijn strakke dialectiek, of zijn bijbelkennis, of zijn concrete aanpak. Ongetwijfeld spelen al deze factoren een - niet onbelangrijke - rol, maar Chadwick lijkt ons toch het raakste antwoord te geven als hij de religieuze authenticiteit van de 'Sermons' aanwijst als hét element dat hun kracht uitmaakt.[4]

Deze authenticiteit in de kanselwelsprekendheid van de eerste decennia van de 19e eeuw was volgens de beste critici ver te zoeken. Eén onder hen kenmerkte hun eloquentie als 'decent debility'.[5] De beste beschrijving van de gangbare predikcultuur vóór Newman vonden we bij zijn vriend Richard Church, de latere deken van St. Paul's Cathedral. Geen prediker toen dacht eraan, zegt hij,

> van op de kansel te spreken met de directheid en de onconventionele eerlijkheid waarmee men praktische zaken van het leven behandelt. Hoeveel ideeënrijkdom, zeggingskracht en stilistische schoonheid in de beste preken ook aanwezig was, toch was er altijd iets geforceerds aan hen, iets formalistisch en artificieels, - iets dat verwant was met de milde plechtigheid die de predikatie aanhing: een pedèl in statig gewaad die de predikant naar de tapijtbedekte kanseltrappen leidde, de fluwelen kussens, het volle majestatische ruisen van de gewaden. Niemand dacht er toen aan eens een predikatie neer te schrijven zoals men een ernstige brief opstelt. Van een prediker werd verwacht dat hij zijn onderwerp zou benaderen met een soort van wijdlopige voorbereidende en inleidende bedenkingen die er verder niet toe deden, alsof hij zijn gehoor wilde introduceren in een materie waar het nog nooit van had gehoord. Schijnmoeilijkheden en schijnobjecties werden door schijnantwoorden verpulverd... (Bovendien) vonden mensen als Whately nimmer of nooit de weg naar het hart, naar het hart met al zijn lasten en beproevingen. Zij die nog enige herinnering hebben aan de prediking van die dagen eer zij begon beïnvloed te worden door de 'Sermons' van St. Mary's, zullen in hun geest nog veel kunnen oproepen dat vernuftig was, dat interesse opwekte, dat allerlei onnauwkeurigheid en verwarring corrigeerde, veel dat er mannelijk toe aanzette om

[1] LD V, 327.
[2] CE 130. Newman was geen predikant voor 'The common people', zegt E.A. Knox terecht in zijn *The Tractarian Movement*, Putnam, 1933
[3] Chadwick Owen, *John Henry Newman* (Fr.vert.), Cerf, 1989, pp. 39-40.
[4] Ibid., 30.
[5] Smith Sydney, *Works*, London, Longmans, 1850, p. 3.

nobele principes aan te hangen en goed zijn plicht te doen, veel ook dat correct en elegant geschreven was. Maar voor ziel, warmte, verbeelding en poëzie in de godsdienst moest je elders gaan waar vernuft en gezond verstand hun gading waarschijnlijk niet zouden vinden.[6]

Een sermoen als een brief...

Het citaat van Church is wat lang, maar men kan zich pas het nieuwe van Newmans preekwijze goed realiseren als men iemand, een tijdgenoot, hoort vertellen hoe het vroeger was. Als men de traditie kent waarin hij terechtkwam toen hij in 1828 de kansel van St. Mary's beklom en wellicht tot zijn eigen verbazing merkte dat de groep toehoorders steeds maar aanzwol.

Een goed aanknopingspunt om dit te onderzoeken is de passage bij Church waar hij het beeld van de brief gebruikt, - een beeld dat precies het nieuwe aangeeft van Newmans trant. Verrassend vindt men ditzelfde beeld bij de Franse literaire fijnproever (hij schreef over 'la poésie pure') en Newmanbewonderaar Henri Bremond, de man van de prestigieuze 'Histoire du sentiment religieux en France'. In zijn Newmanboek stelt hij de vraag: 'N'y aurait-il pas moyen d'écrire un sermon comme on écrit une lettre intime, grave et pressante, sans ombre de solennité et de convention? Au lieu d'être toujours en face d'un orateur, qu'il serait bon de trouver un homme et rien qu'un homme! Ceux qui ont éprouvé ce désir timide ont, sans le savoir, pressenti Newman.'[7]

Reeds in zijn eerste prekenbundel van maart 1834 schrijft Newman ons zo'n brief, een échte brief en een diepe, zoals alleen een zeer intieme vriend hem schrijft. Een brief, reeds vol verwerkte levenservaring, reeds vol confidenties die men aan niemand anders vertelt. Hij is gedateerd 21 juli 1833; Newman is dan 32, en het thema is 'De Onsterfelijkheid van de ziel'. Hij hield deze preek te Napels op 24 februari, tijdens zijn Middellandse-Zeereis, eenzaam, vechtend om klaar te zien in zijn diepere roeping. Voor de publicatie heeft hij hem een beetje herwerkt. Ziehier een fragment:

> Wij hunkeren steeds naar iets waarvan we niet goed weten wat het is, maar zeker is het iets dat de wereld ons niet gegeven heeft. En dan, die wereld verandert zo vaak, zo ineens, zo ongemerkt, zo voortdurend. Zij houdt nooit op met veranderen; ze gaat er altijd mee door tot wij er helemaal ziek van worden in ons hart (sick at heart): - en dan ja, dan is ons vertrouwen in haar gebroken. Het is duidelijk dat wij niet kunnen voortgaan met op haar te steunen, tenzij wij haar ritme volgen en voortveranderen zoals zij - maar dat kunnen wij niet. Wij voelen dat, terwijl zij verandert, wij één en dezelfde blijven; en aldus, met Gods zegen, beginnen we een glimp op te vangen van wat het betekent onafhankelijk te zijn van het tijdelijke, onsterfelijk te zijn. En mocht het zo gebeuren dat ongelukken ons overvallen (zoals dat vaak geschiedt), dan worden wij er nog meer toe geleid de nietigheid van deze wereld te verstaan, dan worden wij er nóg sterker toe aangespoord om haar te wantrouwen en worden wij gespeend van de liefde tot die wereld - tot zij ten slotte slechts voor onze ogen zweeft als een ijle sluier die, ondanks zijn vele tinten, niet bij machte is om het zicht te verbergen op datgene wat zich achter hem bevindt: en wij beginnen dan geleidelijk aan te beseffen dat er maar twee wezens zijn in het hele universum: onze eigen ziel en de God die haar heeft gemaakt (but two beings in the whole universe, our own soul, and the God who made it).[8]

Dit laatste komt verrassend sterk overeen met wat hij, 30 jaar later, in zijn Apologia zal schrijven over dé ontdekking van zijn 15e jaar. 'de gedachte dat er twee, en sléchts twee, absolute en lumineus-zelfevidente wezens bestaan, ikzelf en mijn Schepper' (myself and my Creator).[9]

En nu moet men zich die vele lezers en lezeressen voorstellen die, voorbereid door de 'Tracts', deze regels lazen die zo simpel waren (haast colloquial) en toch zo diep: die toon, die stem, met iets melancholisch erin dat zo goed paste bij de romantiek van die tijd ('sick at heart' b.v. dat we reeds vinden in het gedicht 'Thrice blest' van 5 januari te Korfoe). Er is iets oosters in deze passage, waar verwezen wordt naar de aarde als een 'ijle sluier', waarachter zich een onzichtbare, ideale wereld bevindt die haast evident wordt. Wellicht zou dat oosterse ook heden nog velen kunnen aantrekken.

[6] Church R.W., *Occasional Papers*, London, Macmillan, 1897, vol. II, pp. 443-4.
[7] Bremond Henri, *Newman. Essai de biographie psychologique*, Paris, Bloud & Gay, 1906, 8e éd., pp. 155-6: 'Zou men geen sermoen kunnen schrijven zoals men een intieme, ernstige, dringende brief schrijft, zonder een zweem van plechtigheid en conventie? In plaats van een redenaar zou men dan een mens ontdekken, en niets dan een mens. Wie zoiets verlangt, heeft onbewust Newman voorvoeld.'
[8] PS I, 20.
[9] Apol 4.

De scène

'Die toon en die stem', zeiden we en spraken van 'lezers en lezeressen', - maar wat moet de indruk geweest zijn van hen die de prediker zélf hoorden tijdens zijn zondagshomilieën in de kansel van St. Mary's? Daar zijn nog vele getuigenissen over bewaard.

Vele van die verslagen of herinneringen beginnen met te wijzen op de geheel eigen atmosfeer van religieuze ingetogenheid die Newman wist te scheppen door de wijze waarop hij de liturgische lezingen verrichtte alvorens de pulpit te bestijgen. Reeds de manier waarop hij, gekleed in een lang wit koorhemd, de kerk binnen kwam 'gegleden' - dit beeld van 'glijden' of 'zweven' als een engel komt meermaals terug - was indrukwekkend.[10] Aangekomen bij de lezenaar die in de middenbeuk stond opgesteld, placht hij op zijn knieën te vallen om enkele ogenblikken in stil gebed door te brengen. Daarop volgde de lezing. Eén van zijn discipelen noemt het 'the most marvellous expression of soul', de wonderbaarlijkste expressie van ziel. Een andere herinnerde zich na 30 jaar nog hoe 'hij vóór het gewijde boek stond alsof hij tot in de diepste kern van de inhoud wilde doordringen.' Zo indrukwekkend was die lezing dat sommigen zich jaren nadien nog enkele verzen herinnerden zoals Newman ze voorlas op de hem eigen gevoelige toon, b.v. 'But Jerusalem which is from above is free, which is the mother of us all' (Maar het Jeruzalem van daarboven is vrij, en zij is de moeder van ons allen). Henry Wilberforce hoorde na meer dan 40 jaar nog de klank van Newmans stem toen hij las: 'Oh magnify the Lord our God and worship Him upon His holy hill - for the Lord our God is Holy' (O verhef hoog de Heer onze God en breng Hem hulde op Zijn heilige heuvel - want de Heer onze God is Heilig).[11]

En dan begon de preek. Beroemd is de beschrijving van de litteraire criticus Matthew Arnold, die zowel het binnenkomen als de preek zelf op zijn eigen romantisch-poëtische wijze vertolkte. Hij, later agnost geworden met de bedoeling de 'religie' door 'cultuur' te vervangen, is toch vol bewondering: hij spreekt van 'religieuze muziek':

> Wie kon weerstaan aan de charme van die geestelijke verschijning die in het schemerige namiddaglicht door de zijbeuken van de St. Mary's zweefde, de preekstoel beklom, en dan met een stem die als geen andere van geestvervoering trilde de stilte verbrak, woorden sprekende en gedachten uitende die waren als religieuze muziek van een subtiele teerheid vol weemoed (religious music - subtle, sweet, mournful)? Mij dunkt, ik hoor hem nog zeggen: 'Na de koorts van dit leven, na zoveel ziekte en vermoeienis, na zoveel strijd en wanhoop, zwakheid en verdriet, weerstand en succes, - na al de wisselvalligheden en toevalligheden van dit gekwelde, heilloze bestaan, - uiteindelijk dan komt de dood, uiteindelijk Gods witte troon, uiteindelijk de zaligende aanschouwing![12]

Meer concreet vernemen we dat reeds kort na 1828 (datum van Newmans pastoors benoeming) hij telkens preekte voor een volle kerk[13], die ademloos, vol aandacht, wachtte op de aanvang van de preek. Staande in de halve duisternis onder de tribune (gallery), zagen zij de prediker dan de kansel bestijgen, het gaslicht links van hem wat lager draaien om niet verblind te raken, en dan na een pauze zijn eerste woorden uitspreken die 'trilden' door het gehoor: 'Zij zeiden hem: wij kunnen dat.'[14]

Alle getuigenissen stemmen hierin overeen dat Newman geen redenaar was in de gewone zin van het woord. 'Voordrachtskunst was aan hem niet besteed', zegt Gladstone, en volgens professor Jowett was Newman 'als een muis in de kansel'.[15] Hij las zijn preek van zijn manuscript af zonder er ooit zijn ogen van af te wenden; nu en dan slechts bewoog hij het hoofd, terwijl zijn handen van het begin tot het einde letterlijk niet te zien waren. Pascal zei terecht: 'La véritable éloquence se moque de l'éloquence'.

Toch waren er, wat de voordrachtskunst betreft, twee kostbare dingen die ruimschoots zijn onmacht compenseerden: zijn stem en zijn pauzes. Zijn stem bracht zijn toehoorders in verrukking; hier zijn alle getuigenissen absoluut eensluidend. Newmans stem, aldus Mozley, had duizenden bewonderaars, en moet niet meer beschreven worden want zij betoverde de halve Engelse wereld.[16] Dit zal wel overdreven zijn, maar Matthew Arnold spreekt toch ook van 'the most entrancing (verrukkende) of voices', en A.W. Hutton rekent Newmans 'sweet, silvery voice' tot een van de geheimen van zijn invloed, - naast zijn reserve en zijn psychologische analyse. Shairp looft 'the beauty, the silver intonation, of Mr. Newmans voice', Gladstone haar 'solemn sweetness',

---

[10] CE 131. Cf. ook: Lockhart Wm, *Cardinal Newman; Reminiscences...*, London, Burns & Oates, 1896, p. 26:'He seemed to glide in swiftly like a spirit incarnate.'

[11] Lockhart, o.c., 26; Oakeley, *Historical Notes on the Tractarian Movement*, London, 1865, pp. 25-6; Ward Wilfrid, *Ten Personal Studies*, Longmans,1908, p. 223; Wilberforce Henry, *Newman's Parochial Sermons*, in: 'Dublin Review' (New Series), nr XXIV, Apr.1869, p. 326.

[12] CE 131.

[13] Lockhart, o.c., p. 5.

[14] Wilberforce H., o.c., 326.

[15] Hutton R.H., *Cardinal Newman*, London, Methuen, 1891, p. 97; Jowetts gezegde is te vinden in een ongepubliceerd MS van Father Henry Tristram, in het archief van het Birmingham Oratory.

[16] Mozley Thomas, *Reminiscences of Oriel*, I, 385.

Wilberforce noemt ze 'calm musical', Frederick Temple weer 'silvery', - het woord dat het meest gebruikt wordt.[17] In 1961 waren wij in de gelegenheid te Birmingham de 95-jarige oratoriaan Father Dennis Sheil te ontmoeten die in zijn jeugd de kardinaal nog had horen preken, en hij bevestigde zonder voorbehoud de schoonheid van Newmans stem. En ze was ook zeer duidelijk: je kon ze horen tot in de verste hoeken van de universiteitskerk, aldus Hurrells broer.[18]

Verscheidene ooggetuigen wijzen ook op het merkwaardige effect dat Newman wist te bewerken door het inlassen van een pauze in het weefsel van zijn preek. Elke afzonderlijke zin, of tenminste elke korte paragraaf werd vlug uitgesproken, doch met grote klaarheid van intonatie; daarop volgde dan een pauze van ongeveer een halve minuut. Dan las Newman op dezelfde vlugge en duidelijke manier de volgende zin, eveneens afgesloten door een lange pauze. Men moest een tijdje aan dit procédé wennen, maar eens als men ermee vertrouwd was geraakt, begon men er de eigenaardige charme van aan te voelen. Aldus Shairp, die een 'dissenter' was (een andersgelovige, nl. een presbyteriaan), maar Newmans preken hogelijk bewonderde.[19]

James Anthony Froude heeft ons het verhaal bewaard van de 'elektrische schok' die zulk een pauze ééns door het ademloos luisterende publiek joeg. Newman behandelde als thema het lijden en de offerzin van Jezus als Mensgeworden Zoon. We laten het Froude zelf verhalen - hij was toen een jonge student van 18 jaar:

> Newman had nauwkeurig sommige voorvallen beschreven uit de Passie van Ons Heer, - waarna hij pauzeerde. Enkele ogenblikken lang heerste er ademloze stilte. Toen zei hij met een lage, heldere stem die je kon horen tot in de verste uithoek van de St. Mary's: 'Nu verzoek ik u te overwegen dat Hij, aan wie deze dingen werden verricht, de Almachtige God was.'Het was alsof een elektrische schok door de kerk heenjoeg, alsof elke persoon aanwezig voor de eerste keer verstond wat hij heel zijn leven had gezegd. Ik geloof dat dit een buitengewoon gewichtig moment was in het geestesleven van meer dan één toehoorder onder mijn Oxfordse tijdgenoten.[20]

Dit waren dus Newmans twee enige 'troeven', als men het zo mag noemen, om zijn preken met een zekere aantrekkelijkheid - uiterlijke aantrekkelijkheid - te tooien. En toch werd hij beschouwd als uniek. 'Ik vraag me af', zei een bekende deken, Dean Lake, 'of Engeland ooit een even machtig predikant heeft gekend op het gebied van de universitaire welsprekendheid.' 'Niemand die zijn preken in die dagen aanhoord heeft, kan ze ooit vergeten', getuigde J.A. Froude. 'Sedert Newmans tijd', beweerde principal Shairp, 'werden misschien vele stemmen van machtige predikers gehoord, maar géén die ooit in de ziel drong zoals de zijne.' Welk was het geheim van zijn invloed?

Zijn persoon, vooral zijn heldhaftigheid en oprechtheid

Uit de aangehaalde getuigenissen is hopelijk reeds gebleken hoezeer het de persoon van de predikant was die op de toenmalige studerende jeugd van Oxford een haast magnetische invloed uitoefende. Men spreekt van 'mysterious veneration', vergelijkt hem met een Ambrosius en Augustinus, spreekt niet zozeer van 'influence' als wel van 'effluence', zodat zijn invloed eerder een 'uit'-vloed was uit de ziel van de prediker, die de ziel van de luisteraar binnenste buiten keerde. 'In Newmans preken was er niets geen actio', zei Gladstone, 'maar ge moest de man nemen als een geheel, hij was geijkt en gestempeld, en er was een volledigheid in zijn figuur...'

Kan dit nog nader worden gepreciseerd? Volgens Shairp was het vooral het heldhaftige in hem dat trof en aantrok, wat hij zo mooi noemt 'the tamelessness of soul', dat ontembare in Newman, steeds gereed om het onmogelijke te wagen (ready to essay the impossible). Het was zijn ontembare ziel volgens de schilder Burne-Jones, zijn meeslepende geestdrift, zijn groots idealisme, zijn drift naar het oneindige, zijn streven naar het menselijk-onmogelijke, zijn 'glorieus dédain voor alles wat niet zijn droom was' (his glorious scorn of everything that was not his dream).[21]

Die zin voor het heroïsche, gestimuleerd door de poëzie van de romantici en de verhalen van Scott, moest op de romantische jeugd van die jaren wel een grote aantrekkingskracht uitoefenen. Newman leerde hun dat de Church of England, wier lot bijna iedereen met wanhoop vervulde, nog wat anders was dan dat prozaïsche, vermolmde, tandeloze instituut waar de Whigs mee konden doen wat ze wilden. Die Kerk, verkondigde hij, was 'niet een menselijk instituut, niet een louter politiek establishment, niet een creatuur van de staat, afhankelijk van zijn adem,

[17] Hutton A.W., *Cardinal Manning*, London, Methuen, 1892, pp. 218-9; Shairp J.C., *Aspects of Poetry*, 1891, 460; Hutton R.H., o.c., p.98 (getuigenis van Gladstone); Wilberforce H., o.c., 325; Temple: cf. CE 131.
[18] Froude J.A., o.c., 286. Cf. ook: Ward, Life, I, 66.
[19] Shairp J.C., *Studies in Poetry and Philosophy*, p. 276.
[20] Froude J.A., o.c., 286.
[21] Gladstone, in o.c., 98; 'tamelessness of soul' bij Shairp, *Studies*, 273; 'glorious scorn...' bij Elton Oliver, *A Survey of English Literature 1830-1880*, vol. I, London, Arnold, 1927², p. 201.

gemaakt en afgemaakt naar zijn wil', maar 'de zuil en de grond van de Waarheid, de Moeder van ons allen, het Huis van God, het verblijf van de Heilige Geest, de Bruid van Christus, een glorieuze Kerk zonder vlek of rimpel, bestemd om te blijven tot het einde der tijden.'[22] Dit preekte hij op zondag 25 oktober '35.

De preek is te vinden in de derde bundel van de 'Parochial Sermons', gepubliceerd in januari 1836, dus heel vlug na de twee vorige. Maar reeds in de eerste bundel vin je die 'tamelessness of soul', dat ontembare, dat zich met afschuw keert tegen de hypocriete, kwijnende, zwakke 'Religion of the Day', een 'religion' die

> geen ware vrees van God bevat, geen vurige ijver voor Zijn eer, geen diepe haat voor de zonde, geen afschuw als men zondaars ziet, geen toorn en meelij als men ketters blasfemeren hoort, geen scrupuleuze trouw aan de ware leer, geen speciale gevoeligheid voor de middelen die men gebruikt om een bepaald doel te bereiken, geen loyaliteit jegens de heilige apostolische Kerk waarover het Credo spreekt, geen feeling voor het gezag van de godsdienst die ook iets uitwendigs is, in één woord: geen ernst, - en die dus noch warm is noch koud, maar (in de taal van de Schriftuur) lauw... Ik zal er hier niet voor terugdeinzen uiting te geven aan mijn vaste overtuiging dat het een winst zou zijn voor dit land, indien het in de beleving van zijn geloof veel en veel bijgeloviger, superstitieuzer, somberder en uitdagender zou zijn dan het zich in de huidige omstandigheden naar buiten vertoont.[23]

Dat is natuurlijk straf gesproken en wel wat overdreven, maar hij, de van temperament intens-schuchtere, hij dééd het, en het sloeg in. J.A. Froude gaat zelfs zover dat hij Newman, ook uiterlijk, met Julius Cesar ging vergelijken, op Alexander de Grote na de grootste held en veroveraar van de antieke wereld:

> Newmans uiterlijk voorkomen was treffend. Zijn gestalte was boven het gemiddelde, slank en mager. Hij had een breed hoofd en zijn gelaat leek merkwaardigerwijze op dat van Julius Cesar. Het voorhoofd, de vorm van oren en neus, waren haast dezelfde. Ik heb dikwijls aan die gelijkenis gedacht, en ik geloofde dat ze ook opging voor het temperament. In beiden was er een oorspronkelijke karaktersterkte die zich niet liet kneden door de omstandigheden, die haar eigen weg moest gaan en een macht moest worden in de wereld; een klaarheid van verstandelijk inzicht, een afkeer van alle conventie, een heerserstemperament vol wilskracht, dat echter steeds gepaard ging met een vriendelijkheid, een zachtheid, een eenvoud van hart en intentie die aantrekkelijk was bovenmate... Hij kon vol enthousiaste bewondering zijn voor elke grote daad, voor elk groot karakter, hoever dit ook lag buiten zijn eigen levenssfeer. Gurwoods 'Dépêches van de Hertog van Wellington' kwamen toen juist uit. Newman had het boek gelezen, en een vriend vroeg hem wat hij ervan dacht. 'Denk eens aan', zei hij, 'je zou branden van verlangen om een soldaat te zijn!'[24]

Een andere belangrijke trek van zijn persoonlijkheid, door de jeugd van alle tijden heel speciaal gewaardeerd, is de oprechtheid. Verre van zijn ware bedoelingen arglistig te verbergen, was hij de doorzichtigste van alle mensen; hij zei slechts wat hij meende de waarheid te zijn; hij overdreef nooit; hij was nooit irreëel; zijn preken waren uiterst welkom vanwege hun oprechtheid, en voor hen die wel godsdienstig wilden leven maar de godsdienst dor en vervelend vonden, was het alsof een bron ontsprong aan de rots.[25] De oude vertrouwde dogma's van de Kerk, die nog wel met uiterlijke eerbied werden bejegend en overgeleverd, maar die men niet-begrijpend en stilzwijgend opzij schoof, werden door hem in hun volle omvang voor het eerst weer au sérieux genomen en voorgesteld als actieprincipes die het leven van elke dag moesten doordesemen en bezielen.[26]

Karakteristiek voor Newman is de objectiviteit, de conformiteit met de feiten, de 'facts'. Hij is bekommerd om de juistheid van zijn opmerkingen, althans 'on the whole' (over het geheel gezien). Hij wil zelfs de voorhanden zijnde kwestie onderzoeken op onbevooroordeelde wijze, zoals een ongelovige ze zou beschouwen: 'ik spreek hier als tot een ongelovige', zegt hij ergens in zijn tweede volume.[27]

Het is ook Newmans constante methode zoveel mogelijk - ofschoon vaak slechts 'for argument's sake' - aan zijn opponent toe te geven. Hij erkent b.v. dat het mysterie van het lijden even groot is vóór als ná de openbaring; dat het evangelie, verre van onze kennis te verrijken, onze intellectuele moeilijkheden nog vermeerdert; dat lichamelijk lijden een mens niet noodzakelijk beter maakt, vaak zelfs slechter; dat het lofwaardiger is de Kerk om religieuze redenen te bestrijden dan haar om materialistische redenen te verdedigen; dat vele opvolgers van de apostelen dikwijls een onwaardig werelds leven hebben geleid, enz.[28]

---

[22] PS III, 232.
[23] PS I, 314; 320.
[24] Froude J.A., o.c., 273; 279.
[25] Ibid., 204-5.
[26] Church R.W., o.c., vol. II, p. 452.
[27] PS III, 146; PS II, 204.
[28] PS I, 187; I, 206; 208; III, 144-5; III, 213; 247.

Verre van op alle vragen een antwoord te willen geven, acht hij het verkieslijker eenvoudigweg zijn onwetendheid te bekennen. Strikt genomen, zegt hij, weten we weinig meer dan dat we bestaan en dat er een Onzichtbare Macht is waaraan we gehoorzaamheid verschuldigd zijn. Religieus inzicht en intellectuele duisternis gaan dikwijls samen; verstandelijke onwetendheid is in vele gevallen de prijs die we moeten betalen voor geestelijk licht. We leven in een wereld van mysteries met slechts één helder Licht vóór ons, voldoende om door alle moeilijkheden heen onze weg te vinden: 'we are in a world of mystery, with one bright Light before us...' Deze laatste gedachte komt uit een preek van eind '34 (al onze citaten komen uit de drie eerste volumes om de chronologische orde te respecteren), en doet vanzelf denken aan de eerste regel van zijn beroemd gedicht: 'Leid, vriendlijk Licht, in 't duister dat me omsluit...'[29]

De rede, aan zichzelf overgelaten, weet volgens Newman maar weinig of niets over de godsdienst: zij is té onpersoonlijk, té anoniem om ons tot het geloof te brengen; dit is ook de reden waarom hij zo afkerig staat tegenover de courante rationalistische apologetica à la Paley en waarom hij er zich zo vaak slechts toe beperkt enkele moeilijkheden en vooroordelen uit de geest te verwijderen in plaats van een of andere 'waarheid' te 'bewijzen'.[30]

Ten slotte blijkt Newmans eerlijkheid en oprechtheid ook nog hieruit dat hij voortdurend poogt bepaalde nogal sterke affirmaties te nuanceren en ze te doorweven met een net van restricties en distincties. In een preek als 'Submission to Church Authority' b.v. (we nemen er één lukraak) zal hij driemaal iets toegeven met 'it may be'; dan volgt zijn eigen mening weer: 'still', nog genuanceerd met 'considered as such'. Dan weer een beperking: 'so far as...', weer een toegeving 'and though we...' enz...[31]

De predikant van de onzichtbare wereld

Uit ál Newmans prekenbundels, maar wellicht nog het meest uit zijn 'Parochial Sermons' blijkt dat hij tot in zijn diepste wezen doordrongen was van de ontzagwekkende realiteit van de onzichtbare wereld. Deze wereld is voor hem veel werkelijker dan de wereld die ons omgeeft. Onze wereld is niet meer dan een uiterlijk schouwspel, een show, die voor ons eigenlijk niets te betekenen heeft. Zelfs het kostbaarste wat zij bevat, onze vrienden en kennissen, ontsnappen niet aan die universele indruk van irrealiteit die het contact met de wereld op Newman maakt: wij zíen hen wel, zij werken op ons wel in, maar het is slechts a.h.w. van op een afstand, door het medium van de zintuigen. Zij kunnen onze ziel eigenlijk niet raken; zij kunnen in onze gedachtewereld niet binnendringen. Het is niet hun aanwezigheid die wij hier op aarde genieten, maar wel de anticipatie van hun gezelschap in de toekomstige wereld waar zij pas werkelijk onze vrienden zullen zijn. Zodat ook hún beeld verzwindt voor de heldere visie van de twee enige wezens met wie wij in dit vergankelijke bestaan in directe communicatie treden, nl. onszelf en de grote God die in ons geweten leeft.[32]

Na de drie eerste bundels, die wij hier direct bestuderen, zal hij in de vierde en de zesde bundel ons leven zelfs beschouwen als een 'bijkomstigheid', een 'toneel', een 'droom', een 'soort van schaduw zonder substantie'. Owen Chadwick zegt terecht dat 'dit meer de taal is van Plato dan die van het Nieuwe Testament'.[33]

Tegenover het schaduwachtige en het illusorische van dit broze bestaan wordt Newman nooit moe de substantiële realiteit, de directe nabijheid ook van de onzichtbare wereld te beschrijven. Het centrum van die andere wereld is God, maar deze God is geen ver, ontoegankelijk wezen dat zich om de mensen niet bekommert. Met voorliefde citeert de predikant het woord van Hagar uit de Schrift: 'Gij, God, ziet mij' (Gen. XVI,13)[34]

Prachtig heeft hij in zijn derde bundel Gods bijzondere Voorzienigheid voor iedere, telkens unieke, mens uitgetekend:

> God bekijkt je, jou persoonlijk, wie je ook bent. Hij noemt je bij je naam. Hij ziet je en begrijpt je, want Hij is je Maker. Hij weet wat in je omgaat, wat je precies voelt en wat je denkt, wat je graag hebt en wat je kunt, waar je sterkte ligt en waar je zwakheid. Hij kijkt naar je, op de dag van je vreugde als ook op de dag van je droefheid. Hij voelt met je mee als je hoopvol bent, maar ook te midden van je bekoringen. Hij stelt belang in alles wat je angstig maakt, in al hetgeen door je herinnering gaat, in het rijzen en het dalen van je mensengeest. Hij heeft al de haren van je hoofd geteld als ook de ellen van je lengte. Hij omvat je helemaal en Hij draagt je in Zijn armen, Hij tilt je op en zet je neer. Hij leest het af van je gelaat of je glimlacht dan wel weent, of je ziek bent of gezond. Hij kijkt teder op je handen en je voeten neer; Hij hoort je stem, de klop van je hart, tot je adem toe. Je houdt niet méér van

[29] PS I, 193; 208-10; II, 215 (citaat).
[30] PS I, 218, 254; II, 24, 187-8, 305.
[31] PS III, 202-3.
[32] PS I, 20-1.
[33] PS I, 20-1; VI, 230-1; Chadwick. o.c., 32-3.
[34] b.v. PS I. 173; III, 114.

jezelf dan Hij houdt van jou.[35]

Verder is daar in de onzienbare wereld Jezus Christus aanwezig. Poëtisch, met beelden aan de bijbel ontleend, beschrijft Newman Hem 'als reeds in die plaats van vrede, die alles in alles is. Hij is gezeten aan de rechterhand van God. Hij is verborgen in de schittering van de straling die óp-vonkt uit de eeuwigdurende Troon. Hij verblijft in de afgrond zelf van de vrede, waar geen stem weerklinkt van opstand of ellende, waar slechts diepe stilte heerst, - stilte, dat schroomvolste van alle goederen die wij ons kunnen indenken, - de volmaaktste van alle vreugden, de uiterste, diepe, onuitsprekelijke kalmte van de Goddelijke Wezenheid. Hij is ingegaan in Zijn rust.'[36] Maar, hoewel ingegaan in Zijn rust, is en blijft Hij toch steeds werkzaam met ons bezig. Hij is het Licht en het Leven van de Kerk, schijnende door haar heen met Zijn riten en sacramenten als 'uitvloeisels (effluences) van Zijn genade', als 'accenten van Zijn liefde.'[37]

Ook de aanwezigheid van de levenwekkende Heilige Geest in de 'invisible world' is voor Newman een mysterieus-diepe realiteit. Hij leeft in ons als in een tempel. Een hele Pinksterpreek, die van 1834, is aan 'de inwonende Geest' (the indwelling Spirit) gewijd. Niet alleen is die Geest de stem van de waarheid die fluistert in de harten van alle redelijke wezens, 'hen stemmende tot harmonie' (tuning them into harmony). Niet alleen is Hij aanwezig met Zijn gaven, invloeden en operaties, zoals b.v. bij de profeten in het oude Testament. Hijzelf is de reële, persoonlijke, liefdevolle Geest van elke gedoopte afzonderlijk, - Hijzelf, die tot ons komt vanwege en in plaats van Christus, en die ons nu al ten dele geeft wat ons ééns, in de zaligmakende aanschouwing, zal geschonken worden in volheid. 'Hij doordringt ons (als ik zo mag zeggen) zoals licht een heel gebouw doordringt, of zoals een zoet parfum door de plooien dringt van een voornaam gewaad' (or as a sweet perfume pervades the folds of some honourable robe).[38]

Van de onzichtbare wereld maken ten slotte ook deel uit die ontelbare scharen van heiligen, die 'wolk van getuigen' (Heb. 12,1), met wie de strijdende Kerk op aarde in intieme en troostvolle gemeenschap treedt. De voornaamste onder hen is Maria, die Newman reeds als protestant hoog vereerde, - zo hoog zelfs dat hij het een gevaar vond té veel aan haar te denken en aldus aan God de eer te onthouden die Hem alleen toekwam. Aan haar heeft hij een hele preek gewijd, de twaalfde van de tweede bundel (25/3/1832), getiteld: 'De Eerbied die we verschuldigd zijn aan de H. Maagd Maria.'[39]

Dank zij haar en de gemeenschap van alle heiligen voelen wij ons niet eenzaam meer. Wat een wereld van sympathie en troost gaat er voor ons open in de 'Communion of Saints'! De heidenen, zelfs de beste, stonden heel alleen in hun zoeken naar de waarheid; hun beste gevoelens beschouwden zij slechts als een ijdele naam. Maar Christus heeft alle verspreide kinderen van God tezamen gebracht in zijn Kerk: een Chrysostomus, een Athanasius, een Augustinus en een Hiëronymus, zij allen zijn onze 'medeburgers' en weldoeners. Wij vinden hun namen en geschriften nog vermeld in de goddelijke eredienst; en telkens als wij daar deze woorden lezen, vangen wij een glimp op van de ongeziene wereld, en schijnen wij de hemelse hoven te zien, terwijl engelen zingen, en apostelen en profeten aandachtig luisteren naar hetgeen er wordt voorgelezen...[40]

Een trefzeker psycholoog

Een andere factor die het geheim van Newmans onberekenbaar succes als predikant verklaart, is zijn diep psychologisch inzicht in het menselijk hart. Alle getuigenissen stemmen hier absoluut overeen. Hij vertelde je je diepste gedachten, zei Dean Lake, hij was 'a perfect master of your heart.' 'Hij sprak over onszelf, onze bekoringen en ervaringen', getuigde Froude; 'hij richtte zich tot ieders meest geheime bewustzijn, zoals de ogen van een portret lijken te kijken naar ieder persoon in een vertrek.' Een andere volgeling, Richard Church, verhaalde dat een bepaalde preek, 'De Risico's van het Geloof' (The Ventures of Faith, uit de vierde bundel) voor hem het keerpunt van zijn leven had betekend en een directe roep van God.[41]

Reeds uit de eerste prekenbundel blijkt dat Newman vertrouwd is met het donkere mysterie van de menselijke ziel, wier vermogens hem voorkomen als delicate en gevaarlijke instrumenten. 'Wij zijn in het duister over onszelf. Wanneer wij handelen, tasten wij rond in het donker, op gevaar af elk ogenblik te vallen. Hier en daar zien wij misschien iets; ofwel, pogend onze geest te beïnvloeden en in beweging te zetten, experimenteren wij a.h.w. met een delicaat en gevaarlijk instrument, dat werkt wij weten niet hoe en wellicht onverwachte en desastreuze

[35] PS III, 124-5.
[36] PS VI, 231.
[37] PS III, 285.
[38] PS II, 218; 222.
[39] PS II, Sermon XII: 'The Reverence Due to the Blessed Virgin Mary.'
[40] PS III, 385-6; 243-51.
[41] CE 132-3; 135 (Church).

gevolgen veroorzaakt. Het bestuur van ons hart gaat ons helemaal te boven.' Klinkt dit niet uiterst modern? Welnu, het werd geschreven door een 30-jarige jonge clergyman, verslonden in de theologie van de Vaders! Nooit, zegt hij, tot op de dag van onze dood, zullen wij kunnen peilen tot in de bodem van ons hart.[42]

Soms schijnt hij reeds weet te hebben van de geweldige rol die het onderbewustzijn speelt in het zielenleven van een mens. Reeds in 1825, in de St. Clement's-kerk, preekte hij over onze 'verborgen fouten' (secret faults). Als wij ze in de anderen ontdekken, zegt hij, en verbaasd zijn dat die anderen ze zich niet bewust zijn, waarom zouden wij er dan zélf ook geen bezitten tot andermans verbazing? Het zou b.v. lichtgeraaktheid kunnen zijn, maar zodra iemand je daar een opmerking over maakt, word je kwaad en affirmeer je met klem dat je niet lichtgeraakt bent!

Vaak komt hij op dit thema terug. Met de jaren groeit het en rijpt het in zijn geest. Meer en meer raakt hij ervan overtuigd dat de kinderjaren zeer belangrijk zijn in het morele leven van de mens. Zeer geringe feitjes uit de kinderjaren hebben soms grote gevolgen. Het zijn die kleine feitjes, vaak onooglijke verborgen foutjes, die misschien het verschil verklaren tussen mens en mens. Bij een kind immers 'duurt' alles veel langer, hoe vluchtig en kortstondig de belevenis ook geweest is, - maar men merkt dit pas achteraf, als men op zijn leven terugblikt. Hij wijst ook op de geheimzinnige invloed van bepaalde kinderziektes die niet alleen het lichaam maar ook de ziel aantasten, zonder dat men zich hiervan bewust is. Ook in de adolescentiejaren zijn het kleine dingen die over een heel leven kunnen beslissen, zelfs over de eeuwigheid. De ziel is dan het slachtoffer van een verborgen fout in het begin van haar levensloop.[43]

Elders oppert hij zelfs deze op het eerste gezicht eigenaardige gedachte dat christengelovigen wellicht, naast hun gewone aardse leven, een vreemd en onbewust bestaan in Gods aanwezigheid (some strange but unconscious life in God's presence) leiden, waardoor ze dingen zien waar ze geen weet van hebben en indrukken ondergaan die hun verstand overstijgen, zonder dat zij daarbij een dubbele persoonlijkheid bezitten (without having a double self) en zonder dat daardoor de praktische realiteit van hun aardse bestaan en van hun aardse beproeving wordt verminderd, - eerder vergroot. Ons hoogste leven zou dan een onbewust of bovenbewust leven zijn, analoog met het goddelijk leven dat Christus leidde op aarde. Wie weet waar hij zich bevindt 'in de visioenen van de nacht'?[44]

In Newmans tweede prekenbundel, gepubliceerd in februari 1835 en opgedragen aan zijn goede vriend John Bowden (op 21 februari: dit was beider verjaardag!) zijn er ook vele interessante pagina's te vinden van voortreffelijke psychologische analyse. Twee nieuwigheden kenmerken dit volume: alle preken volgen het liturgisch-kerkelijk jaar (dat begint in de advent) en nemen daaruit een 'Saint's Day', te beginnen met Andreas (30 nov.) waarop dan volgen Thomas (21 dec.), Kerstmis, Stefanus (26 dec.), de apostel Johannes (27 dec.), enz.

Nemen we b.v. dit laatste feest, - dat van de 'leerling die Jezus liefhad',volgens de traditie de h. Johannes. Het thema ligt voor de hand: de vriendschap, de liefde tot onze vrienden en verwanten (Love of Relations and Friends). Tot onze verbazing krijgen we een pleidooi voor iets wat in die tijd in alle roomse opvoedings- en vormingsinstituten ten zeerste werd gelaakt en afgekeurd: de bijzondere vriendschap! Wil je alle mensen beminnen, begin dan in je kleine kring, raadt Newman - Christus deed het je voor. De schoonste deugden zijn geënt op natuurlijke gevoelens. En zijn taal herinnert eraan dat hij leefde in de tijd van de romantiek, b.v. in deze (vraag)zin: 'Wat is christelijke grootmoedigheid (high-mindedness), edelmoedige zelfverloochening, verachting van weelde, verduring van lijden, en ernstig streven naar de volmaaktheid anders dan een verfijning en een transformatie, onder de invloed van de H. Geest, van die natuurlijke geesteshouding die wij 'romantisch' noemen?'[45]

Op 28 december wordt het feest van de zgn. Onnozele Kinderen gevierd. Newman houdt op die dag een homilie, gewijd aan de hoedanigheden van het kind. (Rousseau had in de vorige eeuw de geest van Europa geopend voor de frisheid, de onbedorvenheid en vooral ook de eigenheid van het kind). Ziehier wat Newman in dit kind waardeert:

> Zijn kinderlijke eenvoud in doen en denken, het directe geloof dat het hecht aan al wat het wordt verteld, zijn pretentieloze liefde, zijn open vertrouwen, zijn besef van hulpeloosheid, zijn onwetendheid van het kwaad, zijn onbekwaamheid om zijn gedachten te verbergen, zijn tevredenheid, zijn rasse vergetelheid van kommer en kwel, zijn bewonderen zonder te begeren, en bovenal zijn geest van eerbied, die als naar iets wonderbaars kijkt naar alle dingen die het omgeven als naar tekenen en afschaduwingen van de Ene Onzichtbare, - dit alles is er een bewijs voor dat het pas kort te voren a.h.w. een bezoeker is geweest in hogere sferen.[46]

Hét euvel in de godsdienstbeleving van die tijd was volgens Newman de 'self-contemplation' waaraan hij een hele homilie van 12 blz. heeft gewijd. 'Self-Contemplation' is gericht tegen de 'evangelicals'. Dezen waren meer

[42] PS I, 173; 48.
[43] PS I, 43-4; 222-3.
[44] PS III, 168.
[45] PS II, 53.
[46] Ibid., 65.

bekommerd om de subjectieve ervaring van het geloof dan om het objectieve Voorwerp zélf van dit geloof. Zij waren eigenlijk meer met zichzelf bezig dan met de grote God die zij pretendeerden te dienen. Modern getransponeerd, waren zij vooral begaan met de vraag: wat doet mij het geloof? hoe voel ik mij daarbij? hoe komt het bij mij over? hoe kan ik er mee omgaan? M.a.w. wat heb ik eraan, zonder zich af te vragen wat God aan hén heeft, wié die God is, wat Hij precies vraagt, hoe Hij zich manifesteert in de Schrift en de traditie van de Kerk. Op de duur wordt het dan eender wát je gelooft. De basis is niet meer de rots van Gods openbaring, maar het zand van het subjectieve gevoel, de 'Self-Contemplation'. Hier volgt een fragment waarin hij ook het beeld van de markt gebruikt:

> Hij die streeft naar gezonde leer en rechte praktijk, heeft de blik min of meer gericht op een object buiten zichzelf, terwijl hij die een bepaalde geestesgesteldheid beoogt, de gewoonte heeft te kijken naar de manier waarop de geest reflecteert over zichzelf... In dit moderne systeem is het niet voldoende dat iemand eenvoudigweg naar Christus opkijkt om door Hem te worden verlost. Neen, men acht het noodzakelijk dat zo iemand in staat zou zijn die verlossing ook te herkennen in zichzelf, zijn geesteservaring te definiëren, te belijden dat alleen het geloof deze persoon rechtvaardigt, en deze belijdenis te verklaren... Maar de persoon die aldus geleerd heeft zijn gedachten en daden te be-namen, er de waarde van af te wegen zoals voor de markt, er de goed afgewogen kwaliteit of nut aan toe te voegen bij elk van hen, zo iemand zal vlug en zonder dat hij het beseft zijn eigen motieven bederven met hoogmoed en zelfzucht.[47]

Het was gedurende zijn verblijf van één maand bij de Froudes in Dartington, van half september tot 11 oktober 1835, dat Newman de uitgave voorbereidde van zijn derde volume 'Parochial Sermons'. Daar in Dartington, in de ruime woning van Archdeacon Robert Hurrell Froude, zou hij voor de laatste maal met zijn vriend Richard Hurrell, reeds zwaar aangetast door de t.b.c., samen zijn. Verwonderlijk is het dan ook niet dat deze bundel werd opgedragen aan de aartsdiaken die zo uitstekend voor zijn zieke zoon zorgde (de moeder was reeds overleden). De opdracht is gedateerd 25 januari 1836. Een maand later, op 28 februari, zou Richard Hurrell overlijden.

Het groeiende lezerspubliek moet aangenaam verrast geweest zijn bij het openen van dit volume en het lezen van de preektitels: 'Abraham en Lot', 'Samuel verworpen door het eigenzinnige Israël', 'Saul', 'Davids jeugdjaren', 'Jeroboam'. Na de nieuwigheid van de heiligendagen in de tweede bundel krijgen we in deze derde een doorgedreven psychologische reflectie die een nieuw aspect van Newmans veelzijdig talent verraadt. Bij Abraham bestudeert hij het geloof, bij Lot het geloof met enige wereldsheid vermengd, bij Saul het godsdienstige indifferentisme, bij Jeroboam de geest van rebellie, bij David het goede van alle patriarchen samen: 'Hij erft het prompte geloof en de grootmoedigheid van Abraham; hij is simpel als Isaak; hij is nederig als Jakob; hij bezit de jeugdige wijsheid en zelfbeheersing, de tederheid, de genegenheid en de beslistheid van Jozef.'[48]

Hoezeer Newman zich verlustigt in die psychologische studie van de Schriftfiguren, blijkt wel uit de volgende uitroep:

> Hoe menigvuldig zijn de wegen van de Geest, hoe verscheiden de genaden die Hij verleent!... Abraham is er voor de adel, Job voor rijken en kooplieden, Mozes voor patriotten, Samuel voor heersers, Elijah voor hervormers, Jozef voor hen die steeds hoger klimmen, Daniël voor de verlatenen, Jeremia voor de vervolgden, Hannah voor de bedrukten, Ruth voor de eenzamen zonder vrienden, de Sunammitische voor de gehuwde vrouwen, Caleb voor de soldaten, Boaz voor de pachters, Mephibosheth voor de onderdanen...[49]

We zouden `dit onderdeel willen eindigen met een stukje homilie waarin Newman het waagt op ontdekkingstocht te gaan in de godmenselijke psychologie van de Heer zelf, terwijl Hij vóór het graf staat van zijn vriend Lazarus. De preek is van 12 april 1835. Vriendschap is het thema van dit fragment, maar het is de vriendschap van een Godmens, die weet hoe diep de liefde kan gaan. Dit maakt Hem eenzaam onder de mensen, - een eenzaamheid die Hem wenen doet. Wenen zoals Jozef bij zijn broeders, wenen zoals een moeder die zich te zwak voelt om haar kindje te beschermen. Maar het is toch ook een wenen van vreugde, zegt Newman, want Hij voelt in zich de kracht van de levensschenker. Al dit subtiel-delicate wordt met meesterhand gesuggereerd in deze fijne beschrijving:

> Christus was gekomen om een daad van barmhartigheid te stellen, en het was een geheim in zijn eigen binnenste. Al de liefde die Hij voor Lazarus voelde was een geheim dat de anderen niet kenden. Hij was er zichzelf bewust van dat Hij hem beminde; maar Hij kon niet zeggen hoe diep die liefde was. Toen Christus aan Petrus' liefde twijfelde, vond deze een verlichting in zijn beroep op de Heer zelf: 'Heer, Gij weet alles: Gij weet dat ik U bemin.'

[47] Ibid., 171.
[48] PS III, 58.
[49] Ibid., 58-9.

Maar Christus had geen aardse vriend die in deze zaak zijn vertrouweling kon zijn. En, toen Hij zijn gedachten op Lazarus richtte en zijn hart hunkerde naar hem, was Hij toen niet in het geval van Jozef, die 'een plaats zocht om te wenen', niet uit verdriet, maar omdat zijn ziel hem daartoe noopte, eenzaam als hij zich voelde in dat heidense land en zijn broeders nu toch stonden vóór hem? ... Was hij niet als een moeder, over haar kind gebogen en wenende omdat het zo hulpeloos is en zo ongevoelig voor de liefde die het zo rijkelijk ontvangt? Maar de moeder weent omdat ze zich zo zwak voelt om haar kindje te beschermen... Christus echter zag iets anders - iets wat een eigen emotie wekte in zijn gemoed. Het gevoel, meen ik, dat Hij werkelijk de macht had om Lazarus op te wekken. Jozef weende omdat hij een geheim bezat, niet alleen over het verleden, maar ook over de toekomst - over het kwaad dat gebeurd was, maar ook over het goed dat zou volgen, en een goed dat hijzelf kon bezorgen. En terwijl alles zo dof en hopeloos leek, wist onze Heer en Verlosser, ondanks alle tranen en klachten van Lazarus' vrienden, ondanks het vier dagen oude lijk, het graf en de steen die erop lag, - wist Hij dat Hij een middel bezat om de dood te overwinnen, en dat Hij op het punt stond het te gebruiken. Is er wel één ontroerender ogenblik dan datgene waarop je op het punt staat goed nieuws te brengen aan een vriend die terneergeslagen is door slechte tijding?[50]

'A sermon from him was a poem...'

Deze uitspraak van James Anthony Froude vertolkt de mening van bijna alle ooggetuigen en critici. De meesten vinden Newman zelfs poëtischer in zijn proza dan in zijn poëzie. 'His real poetry is to be found... in his prose', beweert J. Lewis May. Een andere bewonderaar, W.H. Hutton, schrijft in de 'Cambridge History of English Literature' over de predikant van St. Mary's dat hij, 'tot in zijn vingertoppen, en tot op het eind van zijn leven, een artiest was en een onvergelijkelijke meester in zijn kunst.' Hoger citeerden we reeds Matthew Arnold die na 40 jaar nog een bijzonder mooie passage uit een preek van buiten kende (ze komt niet helemaal overeen met de gedrukte tekst). Shairp, eveneens een ooggetuige, vond na vele jaren, in 1881, dat 'de moderne Engelse literatuur nergens enige woordkunst te bieden heeft die de vergelijking kan doorstaan met de stijl van die preken.' Zelfs Franse critici, zoals de abbé Henri Bremond en Fernande Tardivel zijn al even lovend als hun Engelse collega's. Bremond noemt Newmans ritme 'parfait', terwijl Tardivel dit ritme als een 'ornement indiscutable de cette prose si remarquablement musicale' beschouwt.[51]

Dit fenomeen van 'het poëtische' in Newmans preken zouden we, om dit hoofdstuk te besluiten, met een aantal voorbeelden willen illustreren en, waar passend, becommentariëren aan de hand van zijn drie eerste prekenbundels (om de chronologische orde niet te storen). Maar in deze vroegste bundels ontluikt pas dit aspect van Newmans talent om vanaf 1836, als hij naar eigen zeggen, zich op het zenit bevindt van zijn invloed, ten volle uit te bloeien. We zullen er dus later moeten op terugkomen.

Overschouwen we de eerste bundel met Newmans eerste preken, dan vallen hun literaire, 'muzikale' hoedanigheden niet zo op, al is de taal natuurlijk altijd correct en - vooral - helder, onmiddellijk te verstaan. Het is een overwegend moraliserende bundel, die de hypocrisie van de gemiddelde Engelse kerkganger en speciaal van de Engelse 'gentleman' genadeloos blootlegt in preken als 'Profession without Practice', 'Promising without Doing', 'The Self-Wise Inquirer', en fors aanstuurt op hét redmiddel voor al die kwalen: de 'obedience', de gehoorzaamheid aan Gods gebod, aan Zijn stem in het geweten.

Maar hier en daar zijn er al tekenen van een poging om op diepere, schonere wijze iets van het rijke geloofsmysterie te suggereren. Zo b.v. waar hij spreekt over de heiligen als voorsprekers:

'are they not in one sense counsellors and confidential servants of their Lord, intercessors at the throne of grace,
the secret agents by and for whom He guides His high Providence,
and carries on the nations to their doom?'

(zijn zij niet in zekere zin de raadslieden en de vertrouwelijke dienaren
van hun Heer,
voorsprekers bij de troon van genade,
de geheime agenten door en voor wie Hij zijn hoge Providentie leidt,
en de naties wegvoert naar hun doem?)

[50] Ibid., 135-6.

[51] Froude J.A., o.c., vol.V, 1907, 205; Lewis May J., *Cardinal Newman*, N.Y., 1930, 235; Hutton W.H. in: 'Cambridge History of English Literature', vol. XII, 1921, 267; Shairp J.C., *Aspects...*, 1881, 444; Bremond H., o.c., 147; Tardivel Fernande, *La Personnalité Littéraire de Newman*, Beauchesne, 1937, p. 364.

Twee ongeveer even lange zinsdelen wisselen af met twee ongeveer even korte, de taal is bijbels, en het laatste zinsdeel is een perfect zgn. 'heroic verse', d.w.z. een vijfjambische versregel.[52]

De volgende passage uit een Paaspreek van de eerste bundel (22 april '32) is ook - maar creatief - aan de bijbel ontleend[53] en is zeer ritmisch-muzikaal:

Glorious, indeed, will be the spring time of the Resurrection,
when all that seemed dry and withered will bud forth and blossom.
The glory of Lebanon will be given it,
the excellency of Carmel and Sharon;
the fir tree for the thorn,
the myrtle tree for the briar;
and the mountains and the hills shall break forth before us in singing.[54]

(Glorierijk inderdaad zal de lentetijd zijn van de Opstanding,
als al wat droog en dor scheen zal uitbotten en bloesemen.
De glorie van de Libanon zal hem tooien,
de luister van Karmel en Saron;
de den zal de doornstruik vervangen,
de mirtenboom de distel;
en de bergen en de heuvels zullen losbarsten in gezang).

Dit kleine fragment zit vol parallellismen en isocolieën (zinsdelen met ongeveer hetzelfde aantal syllaben), en de schikking van de accentgroepen op basis van de getallen 2 en 3 alterneert regelmatig.

En verbazen we ons niet over de kunstige stilistische ritmiek van dergelijke poëtische passages. In zijn jeugd heeft Newman terdege zijn stijlmeester Cicero bestudeerd op een manier die ons wellicht overdreven lijkt. Hij getuigt zelf hierover: 'Elke eigenaardigheid in iedere volzin van Cicero werd onder het lezen nauwkeurig opgeschreven in een cahier. De kracht der woorden, hun verbinding tot zegswijzen, hun plaatsing - het vasthouden van een enkel subject of nominatief in een volzin, het verdelen van een volzin in zinsneden, het ontwijken van een categorische vorm, het oplossen van abstracta in verba en participia; - wat mogelijk en wat onmogelijk is in een Latijnse zinsconstructie, het compenseren van te weinig gedrongenheid door sierlijkheid, het bereiken van doorzichtigheid door middel van beeldspraak, deze en honderd dergelijke kunstgrepen noteerde ik met een ijver die zelfs aan haarkloverij grensde.'[55] 'Haarkloverij'..., en dan staan we verbaasd en zelfs verbijsterd over zoveel eenvoud en natuurlijkheid in die stijl!

Uit het tweede volume 'Parochial Sermons' wordt vaak deze inderdaad mooie zin geciteerd uit 'The Powers of Nature' (29/9/'31):

Every breath of air and ray of light and heat,
every beautiful prospect,
is, as it were, the skirts of their garments,
the waving of the robes of those whose faces see God in heaven.[56]

(Elke bries van lucht of straal van warmte en licht,
elk prachtig uitzicht,
is als het ware de zoom van hun gewaad, (nl. van de engelen)
de golving van de klederen van hen wier ogen God zien in de hemel).[57]

De visie is platoons-christelijk in navolging van de Alexandrijnse kerkvaders: de engelen zijn Gods werktuigen voor de instandhouding van de kosmos (later zal hij deze opvatting laten varen). Eigenaardig is dat iets stoffelijks vergeleken wordt met iets geestelijks, met engelen: dit hult de zin in een waas van etherische poëzie. Bovendien heeft de eerste zinsnede de allure van een alexandrijn.

Een mooie zin uit die tweede bundel is ook nog deze waarin overleden heiligen worden voorgesteld als nog steeds geïnteresseerd in de lotgevallen van hun broeders op aarde:

[52] PS I. 265.
[53] Js 35, 1-2.
[54] PS I, 280.
[55] Idea, 'Elementary Studies', 370-1.
[56] PS II, 362.
[57] Cf. Harrold C.F., *Newman and the Alexandrian Platonists*, in: 'Modern Philology', vol. 37 (1939-40), vooral p. 283.

They are taken away for some purpose surely:
their gifts are not lost to us;
their soaring minds,
the fire of their contemplations,
the sanctity of their desires,
the vigour of their faith,
the sweetness and gentleness of their affections,
were not given without an object.[58]

(Zeker worden zij van ons weggenomen voor een of ander doel:
hun gaven zijn voor ons niet verloren;
hun hoogzwevende geest,
het vuur van hun contemplaties,
de heiligheid van hun verlangens,
de kracht van hun geloof,
de zoetheid en de fijnheid van hun affecties,
werden hun niet gegeven zonder een doel.)

De opsomming vooral heeft iets zangerigs-dichterlijks dat afgesloten wordt met het langere, zachte 'the sweetness and gentleness of their affections'. De inleiding heeft iets van een psalm, wiens gedachte op het einde nog eens wordt herhaald.

We moeten ons beperken. Uit de derde bundel kiezen we een zo even reeds gekozen fragment (over de Lazarus opwekkende Jezus), en schikken de zinsneden zo, dat het fijne, ietwat melancholische (romantische?) ritme onmiddellijk duidelijk wordt:

Christ was come to do a deed of mercy,
and it was a secret in His own breast.
All the love which He felt for Lazarus
was a secret from others.
He was conscious to Himself He loved him;
but none could tell but He
how earnest that affection was.
Peter, when his love for Christ was doubted,
found a relief in an appeal to Himself:
'Lord, Thou knowest all things:
Thou knowest that I love Thee.'
But Christ had no earthly friend
who could be His confidant in this matter;
and, as His thoughts turned on Lazarus,
and His heart yearned towards him,
was He not in Joseph's case,
who not in grief,
but from the very fulness of his soul,
and his desolateness in a heathen land,
when his brethren stood before him,
sought where to weep,
as if his tears were his best companions
and had in them a sympathy
to soothe that pain which none could share.[59]

Weer begint het fragment met een vers (een trocheïsch) en eindigt het er ook met één (van vier jamben). Niet dat Newman dit alles opzettelijk heeft berekend, verre van daar, - maar het ritmische, door oefening in zijn jeugd fors ontwikkeld, zat zo diep in hem dat het a.h.w. spontaan uit zijn pen te voorschijn kwam. Voeg daarbij nog het geregelde lezen en bidden van de psalmen, van de 'Collecten' uit het Prayer Book, de literaire charme die er op hem uitging van de prachtige 'Authorised Version' van de 'King James Bible'... en van de wijdse romantische muziek

[58] PS II, 214.
[59] PS III, 135.

van Beethoven bij wiens vertolking met de viool hij soms niet kon nalaten te wenen, en de indruk van hoge poëzie die de meeste toehoorders ondergingen, zal al wel voor een zeer groot deel verklaard zijn.

Hoofdstuk 14 Theoloog en polemist

Noodzaak van een solide theologie

Voor het scherpzinnige Oxfordse publiek, en niet in het minst voor 'de klaarste kop van Oxford' zelf, bleek het na enkele maanden 'beweging' toch niet voldoende nu en dan pittige, flitsende 'Tracts' los te laten op de universiteitsstad (en ook elders), zelfs niet voldoende preken te verspreiden die meestal toch maar morele en geen theologische onderwerpen plachten te behandelen. Er was bovendien bij velen, en in de eerste plaats bij de rasintellectueel Newman zelf, een sterke behoefte aan inzicht, verstandelijk houvast, besef van continuïteit met een reeds lange traditie, - kortom aan een degelijke, betrouwbare theologie.

Newman wilde de Kerk van Engeland redden uit haar diepe val. Maar: wat was die Kerk van Engeland eigenlijk? Hoe positioneerde zij zich tegenover de andere christelijke kerken? En, heel in het bijzonder, waar plaatste zij zich tegenover de Kerk van Rome? Want vele mensen begonnen zich vragen te stellen over de richting die de nieuwe beweging insloeg. Ging zij niet teveel de richting van Rome uit?

In ieder geval voelde Newman reeds in december '33 dat deze Romewaartse tendens een krachtig neen moest worden toegeroepen. In Tract 15 - we zeiden het reeds - wordt de Romana ondubbelzinnig een 'ketterse kerk' genoemd die zich na Trente met de zaak van de Antichrist had verbonden; Rome en vooral de roomse paus worden tirannie en apostasie verweten. In juli (Tract 38) komt hij op dit verwijt van Popery (paapsheid) terug, en vraagt zijn beschuldigers: 'wie gebruikt een sterker taal van Poperyafkeer: onze geloofsartikelen of ik?' Wat later in de zomer krijgt hij een alarmerende brief van zijn vriend Bowden in Londen: dat 'de wereld hem beschuldigde van Popery.' In de hoofdstad van het land is dat dus reeds het imago van het Tractarianisme![1] En reeds in september '34 vinden we een lange brief aan Mrs. William Wilberforce, die onder de bekoring van het katholieke systeem was gekomen, om haar te waarschuwen Romes 'corruptions' te doorzien en te verwerpen.

Laten we even stilstaan bij die brief: in het licht van Newmans latere evolutie is hij wel interessant. Newman insisteert vooral op vier punten. Eerst en vooral is er de leer van Rome over de eucharistie: hij vindt ze 'godslasterlijk', al weet hijzelf ook niet precies hoe hij de tegenwoordigheid van Christus in het brood en in de wijn moet uitleggen. En dan is er die overdreven eer welke aan de heiligen wordt betoond! Een cultus die volgens hem neerkomt op een praktisch 'polytheïsme'. Hoe is het mogelijk dat de roomse Kerk zulk een afgodendienst laat gebeuren? Vervolgens stoort de briefschrijver zich aan het 'bidden tot beelden' . 'Is er niet een stil stemmetje in ons', vraagt hij zich af, 'dat ons zegt dit niet te doen?' Ten slotte vindt hij de leer van de louteringstijd of vagevuur een 'vreselijke doctrine, ... een zwaar affront aan het adres van Christus', die beloofd heeft alle schuld en alle lijden weg te wissen bij de dood van de christen. Overigens spreekt uit de brief toch ook veel bewondering voor de Kerk van Rome: 'I would be a Romanist, if I could', zegt hij onomwonden. Maar dit zijn dus zijn objecties.[2]

Het was dus nodig tegen Rome in te gaan. Trouwens, de theologen van de 17e eeuw die Newman ijverig las, de zgn. 'Karolijnse theologen' (Caroline Divines), - vooral Bramhall, maar ook Laud, Hammond, Field, Stillingfleet, Beveridge e.a. - schreven ook allen tegen Rome, telkens als ze zich bogen over de positie en het wezen van hun eigen anglicaanse Kerk. Bovendien vond Newman het als Engelsman bijzonder pijnlijk, zoals hij aan Bowden schreef, 'te zien hoe de roomsen koek en ei (hand in glove) waren met O'Connell and Co.' Dat katholieken wilden samengaan met zo'n 'gemene sujetten' (such vile persons) als O'Connell, die zelf een monsterverbond had gesloten met de liberalen, zoiets deed voor Newman de deur definitief dicht.

Het was zijn intentie, reeds in de lente van '34, om zo mogelijk in een aan de universiteit toebehorend gebouw een aantal theologische 'lectures' of lezingen te houden die betrekking hadden op de Kerk van Engeland, en deze eventueel in boekvorm uit te geven. Zo zou inderdaad ook gebeuren: in 1837 kwamen de lezingen, getiteld Lectures on the Prophetical Office of the Church viewed relatively to Romanism and Popular Protestantism (lezingen over het profetisch ambt van de Kerk, beschouwd met betrekking tot de roomse godsdienst en het populaire protestantisme) van de pers, later opnieuw gepubliceerd als Volume I van de Via Media.

Luidruchtige theologische voordrachten

Zover zijn we echter nog niet. Om te beginnen werd Newman door de academische overheid een lokaal voor zijn 'lectures' geweigerd. Hij moest dus elders op zoek gaan, maar dit bleek niet gemakkelijk te gaan zodat hij dan

[1] LD IV, 304.
[2] MW 460-2.

uiteindelijk maar besloot zijn eigen kerk - die de universiteitskerk was - te gebruiken als ruimte voor zijn voordrachten.

Zijn kerk bevatte wat Dean Church noemde 'een donker en somber aanhangsel', 'Adam de Brome's Chapel' genoemd omdat zich in die ruimte het grote graf bevond van deze man die in de Middeleeuwen Oriel College had gesticht. Deze kapel werd ook de 'Lady Chapel of St. Mary's' genoemd. Nu maakt ze weer deel uit van het gehele kerkgebouw, maar toen was het een afgesloten vertrek dat alleen nog gebruikt werd ter gelegenheid van een 'University Sermon'. Een paar minuten vóór die plechtigheid begon, verzamelden zich daar de vice-kanselier en de collegehoofden met de predikant, allen statig uitgedost in hun officiële academische toga's. Op het einde van het gebouw bevond zich een soort katheder met zitplaats en lezenaar voor de voorzitter en een tafel beneden hem waar de 'officials' zaten. Overal tegen de muur waren banken waar al die 'togati' konden gaan zitten eer de plechtigheid zou beginnen. Precies op het vastgestelde uur kwam de hoofdpedél dan statig aankondigen dat de Heren verzocht werden zich in processie en volgens rang en waardigheid naar hun plaatsen in de kerk te begeven.

Deze 'Adam de Brome's Chapel' had Newman uitgekozen voor de 'Lectures' die hij wilde houden. De ruimte was niet groot, maar hij verwachtte ook niet dat er veel volk zou opdagen. Toch waren een honderdtal mensen aanwezig, onder wie vele jongere aanhangers van de beweging. Maar er waren ook enkele bekende liberale intellectuelen present, zoals Arthur Stanley, die later zelfs tot een extreem liberalisme evolueerde, en William George Ward die een juist omgekeerde koers zou varen en een extreemrechtse katholiek werd (hij wenste maar liefst elke dag bij zijn ontbijt en zijn post een onfeilbare verklaring van de paus!)[3] Beiden waren toen vurige aanhangers van Thomas Arnold van Rugby, de charismatische liberale pedagoog. Newmans uiteenzettingen maakten dadelijk grote indruk op Stanley, die het Tractarianisme 'een prachtig en consistent systeem' noemde, terwijl Ward veel kouder en logischer was. Ward wilde eerst zelfs niet mee naar de kapel: 'Waarom zou ik gaan luisteren naar zulke mythen?', smaalde hij.

Toch ging hij. Maar hij was niet zo gemakkelijk te raken als Stanley, tenminste niet om in Newmans redeneringen op te gaan. Demonstratief als hij was, weerde hij zich bijna als een duiveltje in een doosje, ten aanschouwen van iedereen, telkens als een bewering van de spreker hem a.h.w. stak of beet. Gaandeweg moést hij Newman wel bewonderen om de macht van diens visie en de pracht van zijn taal, maar als 'de klaarste kop van Oriel' dan zijn conclusies trok veranderde het dikke gezicht van Ward (een immens-corpulent heerschap!) met de minutenlang fixerende priemende ogen in een dergelijke geniaal gespeelde mimiek van afkeuring en spot dat heel het auditorium in een geforceerd bedwongen lachbui werd meegesleept. Aangemoedigd door zijn succes, ging Ward maar verder met zijn ostentatief verweer; nu eens stootte hij Stanley aan met zijn elleboog, dan weer interpelleerde hij hem met zijn voor iedereen hoorbaar gefluister: 'Wat zou Arnold hierop zeggen, joh?', enz. Voor Newman was het niet meer uit te houden en eens, na een 'lecture' waarin Ward het bijzonder bont had gemaakt, vroeg hij de koster de banken anders te plaatsen, zijwaarts, zodat de spreker niet meer, of moeilijk, kon worden gefixeerd. Dit had het gewenste effect, dat op zijn beurt een ander effect genereerde: Ward, die een logische kei was, had zijn meester gevonden en zei aan al wie het horen wilde: 'Credo in Newmannum', een gezegde dat stilaan de leuze werd van een grote schare 'Oxonienses'.[4]

In contact met een Franse abbé

Juist in die herfstdagen van 1834, toen Newman zijn theologische voordrachten begon, op zoek naar de waarheid betreffende de Engelse Kerk, viel hem de chance te beurt in onmiddellijk contact te treden met een Franse katholieke priester zodat hij uit de eerste hand het katholicisme en zijn doctrine kon leren kennen. Newman had namelijk een jongere vriend, de hebraïst Benjamin Harrison, die naar Parijs was gegaan om Arabisch te studeren met Pusey's vriend Sylvestre de Sacy. Te Parijs was hij in contact gekomen met de abbé Jean-Nicolas Jager met wie hij tijdens een diner bij een gastvrije dame zeer interessante en weldoende theologische gesprekken had gevoerd die daarna in het pas door abbé Migne gestichte dagblad 'L'Univers' werden gepubliceerd. Jager was speciaal geïnteresseerd in wat de anglicanen als norm aannamen voor de punten van hun geloof. Harrison voelde zich niet bekwaam om op al de vragen van de abbé een afdoende antwoord te geven en vroeg Newman de discussie over te nemen. Deze ging akkoord en stelde een Engelse tekst op die daarna door Harriett of Jemima in het Frans werd vertaald en gedeeltelijk in het december- en januarinummer (1835) van 'L'Univers' verscheen.

Zowel Newman als Jager blaakten van zelfvertrouwen. Reeds in oktober '34 schreef Newman aan Jemima over zijn systeem als over iets nieuws en subliems dat reeds bestond in de Kerk van Engeland. Deze noemde hij een 'Via Media', een soort middelweg tussen Rome, dat teveel aanvaardde (cf. haar 'corruptions') en het populaire protestantisme dat té minimalistisch was. Hij zei vol fierheid:

[3] Ward, Life II, 213.
[4] MW 260; Bouyer 210-1.

> Hoe dan ook, mijn eigen vertrouwen in mijn opvattingen schijnt te groeien. Ik weet wel dat ik ze voor mezelf nog niet helemaal ontwikkeld heb. Er zijn opinies die ik nog niet ken en die nog tot uitdrukking gebracht en aanvaard moeten worden; en er zijn enkele inconsistenties die wellicht nog dienen rechtgezet. Maar, in zijn geheel beschouwd, lijkt het mij dat ik een zeer comprehensief systeem in de greep heb. Ik zou heel ver met Rome kunnen meegaan, en ook heel ver met de 'Evangelicals'; zelfs zou ik niet wanhopen aan de religieuze 'dissenters'. Ik denk dat er iets heel meeslepends zit in ons systeem vanwege zijn nieuwheid, zijn sublimiteit en zijn argumentatieve basis.[5]

Van zijn kant was de abbé Jager al even zelfzeker voor wat zijn roomse opvattingen betrof. Het was nog de onoecumenische tijd van het grote gelijk, aan beide kanten. Het verhaal gaat dat Jager ontboden werd bij de Parijse aartsbisschop om hem daar de vraag te horen stellen of hij, simpele kapelaan te Parijs (hij was ook collegedirecteur geweest te Phalsbourg in de Elzas én aalmoezenier van het militaire garnizoen ter plekke), - of hij dus wel goed besefte met welke theologische atleten van de verenigde faculteiten van Oxford en Cambridge hij ging te maken hebben? Daarop zou Jager met niet geringe fierheid geantwoord hebben dat iedere priester met de hulp van God al de geleerden van Oxford en Cambridge de baas zou kunnen! De brave prelaat zou daarop geantwoord hebben: 'Werkelijk, u bent een algemeen concilie op uzelf! Moge God uw inspanningen zegenen. Ga voort met uw taak. Niemand is beter dan u in staat om deze opdracht tot een goed einde te brengen.'[6]

Hij bracht ze echter niet tot een goed einde. De betrekkingen tussen de twee mannen verzuurden, zozeer zelfs dat Newman, die Jager 'the most ignorant of men and the most inconsequent of reasoners'[7] noemde, zich verplicht zag de correspondentie stop te zetten. Jager van zijn kant publiceerde een groot deel van de briefwisseling in een boek met de pompeuze titel: 'Le Protestantisme aux prises avec la Doctrine catholique, ou Controverses avec plusieurs Ministres Anglicans, Membres de l'Université d'Oxford, soutenues par M. L'Abbé Jager, Membre Correspondant de l'Académie de Lyon. Tome premier. Paris, Debécourt, 1836.' (Jager had blijkbaar nog een 'Tome second' op het oog, maar die is er dus niet gekomen.) Op zijn beurt publiceerde ook Newman, met gebruikmaking van de zo even beschreven briefwisseling, kort daarop - in 1837 - het hierboven vermelde boek over het profetische ambt van de Kerk. Zozeer vertrouwde hij op de sterkte van zijn positie dat hij op een bepaald ogenblik bang was zijn partner in zijn roomse zekerheid aan het wankelen te hebben gebracht zodat hij niet meer kon blijven functioneren in zijn 'tak' van de Kerk!

Newman droeg zijn boek op aan diegene die meer dan wie ook de geleerde, patristische en anglo-katholieke traditie van de anglicaanse Kerk te Oxford vertegenwoordigde, dr. Martin Routh van Magdalen College, die leefde tot in zijn 100e jaar. Hij werd geboren in 1755, onder de regering van George II, en stierf in 1854, twee jaar vóór de geboorte van Bernard Shaw. Tot aan zijn dood droeg hij nog zijn zware pruik uit de 18e eeuw! Na de publicatie van 'The Arians' noemde Routh Newman 'that clever young gentleman of Oriel', en later 'the great Newman'.[8]

De 'takken'-theorie

De 'Via Media' was dus volgens Newman de ware positie van de anglicaanse Kerk. Zij was een 'middelweg' tussen het populaire protestantisme en Rome. Hij wilde aantonen dat zijn Kerk niet essentieel protestants was, zoals velen dachten, maar fundamenteel katholiek. Zij continueerde de 'Kerk van den beginne', die van de apostelen. Alleen had ze zich ontdaan van de toevoegsels en de bederfselen van Rome en van de dwalingen van het protestantisme.

De theorie werd door de Tractmannen met geestdrift ontvangen. Nu was het, althans theoretisch, duidelijk dat zij niet flirtten met Rome. Toch was Newman zo eerlijk te wijzen op nog twee manco's van zijn 'middelweg': vooreerst was zijn definitie te negatief (hij was noch uiterst links noch uiterst rechts) en vervolgens bestond die Kerk eigenlijk nog niet. Voorlopig was zij nog 'a paper religion', een religie op papier. Hij bekende dat volmondig in de inleiding van zijn boek. Maar, zei hij, het is zeer de moeite waard om van die papieren religie een échte godsdienst te maken. In zijn woorden:

> Het valt alsnog te beproeven of het zogenaamde Anglo-katholicisme - de godsdienst van Andrewes, Laud, Hammond, Butler en Wilson - kan beleden, beoefend en verwezenlijkt worden op een ruim gebied van actie, dan wel of het een pure modificatie of overgangsstadium was van ofwel het Romanisme ofwel het populaire protestantisme.[9]

[5] LD IV, 337.
[6] CE 208-9.
[7] LD V, 100.
[8] MW 258-9.
[9] VM I, Introd., p. 17.

Hij vertrouwde natuurlijk op het eerste. Er was nog zoveel gemeen tussen het katholicisme van den beginne en het anglicanisme: dezelfde credo's, hetzelfde geloof in fundamentele leerpunten zoals Triniteit, Menswording, Verlossing, enz. Daarom vond hij de twee Kerken, die van Rome en die van Engeland, eigenlijk reeds reëel één, ondanks hun onenigheid in minder essentiële zaken (pauselijk primaat, heiligenverering, aflaten, enz.). Dus was volgens hem de anglicaanse Kerk een ware 'tak' van de Katholieke, d.i. Universele Kerk. Wij zouden hem dit weer liefst in zijn eigen woorden laten uitleggen, zoals hij dit later in zijn Apologia verduidelijkt heeft:

> De Katholieke Kerk was in alle landen, vanaf het begin, één geweest en dit zou vele eeuwen duren. Daarna volgden verscheidene delen hun eigen weg tot schade, maar niet tot vernietiging, van de waarheid of de caritas. Deze delen of takken waren hoofdzakelijk drie in getal: de Griekse, de Latijnse en de Anglicaanse. Elk van hen was de erfgename van de ongedeelde Kerk, en in de eenheid van die Kerk was zij één met de overige takken. Deze drie takken stemden overeen in alles, behalve hun latere accidentele dwalingen. Sommige takken hadden, anders dan de andere, gedetailleerde porties van de Apostolische waarheid en het Apostolisch gebruik bewaard; en die andere konden en moesten die porties welke zij hadden laten schieten reïntegreren. De Middeleeuwen behoorden dus aan de anglicaanse Kerk, en veel meer nog de Middeleeuwen in Engeland. De Kerk van de twaalfde eeuw was de Kerk van de negentiende. Aartsbisschop Howley zat in de zetel van de H. Thomas de Martelaar; Oxford was een middeleeuwse University. Afgezien van onze trouw aan het Prayer Book en de 39 Geloofsartikelen, zouden we kunnen ademen en leven en handelen en spreken als in de atmosfeer en het klimaat van de dagen van Hendrik III, Edward de Belijder of Alfred...[10]

Uit deze tekst kwam de 'takkentheorie' voort die vroeger al wel eens was gesuggereerd, maar nooit zo in hoofdlijnen geschetst en uitgetekend als in Newmans 'Lectures'. Vandaar de verrassing van de Tractmannen: hun Kerk was geen protestantse, maar een katholieke Kerk, - dé Katholieke Kerk van in den beginne. Howley was de opvolger van Becket! Als dat geen visie was wier 'novelty' en 'sublimity' de kerkelijke idealisten konden meeslepen! Zij konden nu 'ademen en leven en handelen en spreken' in een traditie van eeuwen, in wat Newman enthousiast noemde 'a living Church, made of flesh and blood, with voice, complexion (voorkomen), motion and action, and a will of its own'.[11]

Wat die traditie betreft, Newman maakt in zijn boek een gelukkig onderscheid tussen een bisschoppelijke traditie, die wordt overgeleverd 'van hand tot hand, van een bepaalde persoon tot een bepaalde persoon, officieel en exact', en een profetische traditie, die veel ruimer is en veel meer lééft, - die niet zo star-exact en -begrensd is als de vorige. Newman, die een ware honger en dorst had naar het reële, het concrete en levende, beschrijft ze in een meesterlijke passage aldus:

> Zij is verborgen, maar zij lééft. Zij is zwijgzaam als de stroomversnellingen van een rivier eer de rotsen ze opvangen. Zij is de onbewuste idee, het onbewuste gevoel dat habitueel in de Kerk leeft, - waarover zij reflecteert, waarvan zij zich meester maakt, die zij naar buiten uitdrukt volgens de nood van het ogenblik. We zien dan in welk een vergissing het zou zijn een volledige verzameling te vragen van de roomse overleveringen: je zou even goed iemand kunnen vragen om een volledige catalogus van zijn gedachten en voorkeuren betreffende een gegeven onderwerp. Traditie in haar volheid is noodzakelijkerwijze ongeschreven: zij is de modus waarin een gemeenschap gevoeld of gehandeld heeft gedurende een zekere periode, en zij kan niet verder omschreven worden evenmin als aan een vreemde iemands gelaat en houding kan worden verduidelijkt alleen maar door middel van een reeks proposities.[12]

Men vindt die profetische traditie - die overlevering van wat christendom eigenlijk is, als leven - in de geschriften van de Vaders, de liturgische teksten, de aangewende riten, de gewone dagelijks voorgehouden leer van de Kerk, in de ziel van het christenvolk, het 'pia plebs', zoals het zich manifesteert bij leven en bij sterven, in zijn gang door de tijd naar de eeuwigheid toe. Soms moet de episcopale traditie tussenbeide komen om mythologisering of folklorisering tegen te gaan; anders zou de pit en de kern van het geloof bederven of zelfs helemaal verloren gaan. Aldus omschrijft de Franse theoloog Louis Bouyer, oratoriaan, wat Newman bedoelde met zijn episcopale en profetische traditie.[13]

Eigenlijk voelen we in deze conferenties over het profetische ambt van de Kerk reeds hoe dicht Newman bij het roomse 'êthos' (levensideaal, morele tonus) staat, hoe hij het vooral bij het lezen van de Vaders aan het opsnuiven is, en we begrijpen wat hij aan Mrs. Wilberforce in november '34 reeds schreef: 'To express vividly what I mean, I

[10] Apol 70.
[11] Ibid., 72.
[12] VM I, 31. Ook MW 263-4.
[13] Bouyer 214.

would say, 'I would be a Romanist, if I could. I wish I could be a Romanist'. But I cannot...'[14] En opvallend is ook hoe hij, rond diezelfde tijd waarop hij met de abbé Jager correspondeerde, bijna letterlijk diens formulering overneemt. We geven daarvan twee voorbeelden die op dezelfde pagina voorkomen:

Jager: Dieu a mis dans son église, d'abord des Apôtres, secondement des Prophètes.

Newman: Almighty God placed in His Church first Apostles or Bishops, secondarily Prophets.

Jager: Leur enseignement est un vaste système qui ne peut être renfermé dans quelques expressions... Il consiste en une certaine masse de vérité qui environne l'Eglise comme une atmosphère irrégulière dans sa forme à cause de sa profusion et de son extrême abondance.

Newman: Their teaching is a vast system, not to be compromised (geschikt) in a few sentences,... consisting of a certain body of truth, pervading (doordringend) the Church like an atmosphere, irregular in its shape from its very profusion and exuberance.[15]

Je voelt dat hij Jager begrijpt; hij deelt met hem een intens inlevingsvermogen in het leven van de eerste Kerk, en zo ontwikkelt zich in hem een fijne intuïtie voor wat echt 'apostolisch' is. Terug dus naar die 'apostolische' Kerk, naar de nog ongedeelde Kerk die zich volgens hem uitstrekte tot ca. 450.[16] Zijn visie is dan nog statisch: gewoon terug naar dié eerste eeuwen. Later zal zijn inzicht veel dynamischer worden; hij zal, bij dat voortdurende 'opsnuiven', gevoeliger worden voor de dynamiek die er vanaf het begin in het handelen, maar ook in het denken van de jonge Kerk reeds aanwezig was, en dan zal hij zijn 'Development'-boek over die dynamiek kunnen schrijven en daar ook de gevolgen uit trekken.

Maar zover zijn we in 1836/37 nog niet. Voorlopig zwelt in hem de vreugde en de zekerheid iets 'nieuws' en iets 'subliems' gevonden te hebben (én iets heel oecumenisch, want 'Howley bekleedt de zetel van Becket'! Newman had het geluk in de tijd van Walter Scott en de romantiek te leven met zijn heimwee naar het geïdealiseerde verleden, en zo kon hij de universitaire jeugd van Oxford aanspreken in haar gevoels- en verbeeldingswereld, ongetwijfeld, doch ook in haar behoefte aan rationele coherentie (Ward) en haar dadendrang om ondanks de 'paper religion' van de Via Media toch een poging te wagen om de 'sublieme' Kerk die hij in het zog van de Vaders en de Karolijnse theologen gezien had, in de werkelijkheid om te zetten en opnieuw zichtbaar te maken voor een verbaasde 19e eeuw. En hij werd gehoord: het 'Credo in Newmannum' van William George Ward werd de kreet van een hele generatie!

De Kerk is altijd ziekelijk...

Toch is Newman, op het einde van zijn boek, genoeg realist om die ideale Kerk niet alleen te schouwen vanuit een verheven torenperspectief. Hij heeft ook weet van al haar feilen en schandalen en wanordelijkheden en schisma's in de loop van haar reeds lange geschiedenis. Alleen vanuit kikvorsperspectief, van onder uit, gezien, is het niet altijd een fraaie geschiedenis geweest. Men moet door al dat uiterlijke heen kunnen kijken om haar onzichtbare schoonheid te kunnen vatten, als in een glimp misschien, door het geloof getoond. 'After all', zegt hij, 'the Church is ever invisible in its day, and faith only apprehends it.'[17]

In een terecht befaamde passage, die nog altijd actueel is, heeft hij dat onvolmaakte, dat zelfs ziekelijke en zondige in de Kerk - dat 'net van goede én slechte vissen' -, meesterlijk, maar ook een beetje romantisch-meewarig, beschreven:

> Maar in werkelijkheid is de hele geschiedenis van het christendom, als we ze goed bekijken, vanaf het begin één grote serie moeilijkheden en wanordelijkheden geweest. Elke eeuw is gelijk elke andere, en lijkt diegenen die erin leven erger dan alle eeuwen voordien. De Kerk is altijd ziekelijk en kwijnt in zwakheid voort, 'steeds in haar lichaam dragend het sterven van de Heer Jezus, opdat ook het leven van Jezus openbaar moge worden in haar lichaam.' Religie lijkt altijd stervend, schisma's overheersend, het licht der Waarheid wazig, haar aanhangers verspreid. De zaak van Christus is steeds in haar laatste doodsstrijd, alsof het maar een kwestie van tijd was dat ze zou bezwijken, vandaag of op een andere dag. De heiligen zijn steeds van deze aarde bijna weg, en Christus bijna komend, en zo is de Dag van het Oordeel letterlijk steeds nabij... Profeten mogen dan roepen: 'Hoelang nog, Heer, eer deze wonderen voorbij zijn', hoelang duurt dit mysterie nog voort? hoelang zal deze stervende wereld nog worden in leven gehouden door het zwakke licht dat vecht voor zijn bestaan in zijn ongezonde atmosfeer? God alleen weet de dag en het uur wanneer uiteindelijk zal komen wat Hij altijd dreigt te doen; - maar intussen putten

[14] MW 460.
[15] Jager, o.c., 376, VM I, 250.
[16] Oorspronkelijke tekst in MS D 6,1. (Newmanarchief. - Over de 'Apostolic purity in the Church' zegt hij daar: 'Als normale periode daarvoor menen onze theologen dat me het best ongeveer de periode van de vier eerste Concilies neemt, d.i. tot het midden van de vijfde eeuw'.)
[17] VM I, 331-2.

> we toch déze troost uit hetgeen tot hiertoe is geschied: niet te wanhopen en niet onthutst en bang te zijn voor de rampen om ons heen. Zij zijn er altijd geweest; zij zullen er altijd zijn; zij zijn ons lot. 'De stromen stijgen omhoog, de stromen verheffen hun stem, de stromen heffen hun golven hoog. De golven van de zee zijn machtig en razen vreselijk; maar de Heer, die verblijft in den hoge, is machtiger nog dan zij.'[18]

Nog een belangrijke lezing

In die jaren gaf Newman nog een andere belangrijke lezing ten beste die hij in 1838 te boek stelde in zijn 'Lezingen over de rechtvaardigmaking' (Lectures on Justification). Het boek wordt door de critici verschillend beoordeeld. Weinig lezers zullen zich in onze tijd nog interesseren voor de distinctie tussen 'aangerekende' en 'ingestorte' rechtvaardigheid, en zullen heel de controverse tussen lutheranen en katholieken over de 'rechtvaardigmaking' of 'justificatie' dor en oninteressant vinden. Toch zijn er ook nog moderne theologen die het geschrift hogelijk prijzen, b.v. Louis Bouyer die zegt dat Newmans opvatting van de katholieke leer terzake 'surpasse d'un abîme celle des autres penseurs renommés de son siècle.' Er is echter wel één 'penseur renommé de son siècle' die het boek eveneens ten zeerste roemde: de Duitse kerkhistoricus Ignaz von Döllinger (toen nog rooms-katholiek; na Vaticanum I scheidde hij zich af van Rome) beweerde dat het 'het meesterwerk was van een meester der christelijke gedachte.'[19]

Dat God de mens 'rechtvaardig maakt' betekent in de theologische literatuur dat Hij hem 'acceptabel maakt' voor God, dat Hij hem zijn heil schenkt. Heel het protestantisme is ontstaan uit die grondvraag van de ontredderde Luther: 'Wie bekomme ich mir einen gnädigen Gott?' Hij had de indruk altijd even zondig te blijven ondanks al zijn bidden en boeten. Tot hij bij Paulus de redding vond: wij worden 'gejustifieerd' door het geloof alleen, niet door onze 'goede werken'. Een eenzijdige these, vonden de katholieken: beide 'justifiëren' ons, maken ons 'acceptabel' voor God.

Het protestantisme heeft een hoog idee van de soevereiniteit Gods. Alleen God 'justifieert' ons, - niets van onszelf. Luther bedacht een extreme these: wij blijven zondaars, ook als God ons 'justifieert', - Hij 'rekent' ons dan deze zonde niet 'aan'. We zijn dan tegelijk, naar de uitdrukking van de hervormer, 'rechtvaardig én zondaar' (simul justus ac peccator). Neen, zeggen de katholieken, dan worden we alleen maar 'bekleed' (puur uiterlijk) met Christus' verlossende genade, zonder eigenlijk innerlijk door Christus te worden veranderd.

Dat ging dus te ver. Maar er zit wel een diepe inspiratie in het protestantisme, die Newman volgens Bouyer ontdekt heeft en die volkomen evangelisch en oecumenisch is. We laten hier Bouyer zelf aan het woord:

> Het Woord van God verklaart én maakt ons 'rechtvaardig', alleen maar doordat het ons inlijft in Jezus Christus, zodat wij voortaan geen ander leven hebben tenzij in Hem: 'Ik ben het niet meer die leef', zegt Paulus, 'maar Christus leeft in mij.' Dit is zoveel zeggen als dat onze verdiensten, onze 'rechtvaardigheid' helemaal aan Hem zijn, zonder dat ze daarom minder aan ons zijn. Wij zijn wat we zijn doordat wij helemaal in Hem zijn. Maar dan kunnen wij ook alles zijn wat Hij is: geadopteerd in de Enige Zoon, participerend in zijn verrijzenis, geassocieerd aan zijn eigen goddelijk leven...

Ook Henry Chadwick, groot anglicaans theologg van Cambridge, wijst op Paulus' woord als hét fundament van Newmans ideeën terzake op de inlijving in Christus.[20]

Deze al te summiere uitleg zal hopelijk toch wel enig inzicht bijbrengen in het theologisch genie dat Newman óók was alsook in zijn pogen de Via Media te verduidelijken. Hij distantieert zich van Luther, maar ook van Rome (cf. de aflaten...) dat zich teveel beroept op de 'goede werken'. Maar hij distantieert zich ook van zijn eigen evangelicaal verleden, - van dat al te subjectivistische evangelicalisme dat wij hem reeds hebben zien stigmatiseren in de preek 'Self-Contemplation'. In zijn 'Lectures on Justification' komt een prachtige bladzijde voor waarin hij, stilaan een specialist in de geschiedenis van de vroege Kerk, zijn bewondering uitspreekt over die objectieve en continue lofprijzing van God, dag en nacht, week na week en jaar na jaar, in die eerste eeuwen van de Kerk, die immers model stonden voor zijn Middelweg, zijn Via Media tussen het steeds meer negérende populaire protestantisme en de steeds meer affirmerende, 'bedervende' Kerk van Rome. Deze mooie passage, uit het hart geschreven, mag niet ontbreken in een Newmanboek:

---

[18] Ibid., 354-5.
[19] Bouyer 219-20; 219. Cf ook Ward I, 444.
[20] Ibid., 221-2; NAHY 307. Hans Küng looft Newmans boek als 'eines der besten Werke über die katholische Rechtfertigungslehre' (gecit. Biemer 130).

> ... daar waar de gedachte aan het Ik de gedachte aan God verduistert, daar kwijnen gebed en lofprijzing, en bloeit alleen de prediking. De aan God verschuldigde eredienst bestaat alleen in de contemplatie van onze Schepper, Verlosser, Heiligmaker en Rechter, terwijl alle geredeneer en gedialogeer, alle gepraat en gediscussieer, alle louter lezen en schrijven over godsdienst ons er slechts toe leiden Hem en onszelf te vergeten. De Ouden deden aan cultus, zij lieten hun eigen gedachten achter zich om zich te wenden naar de Oneindige Tempel om hen heen. Zij zagen Christus in het Evangelie, in de Geloofsbelijdenis, in de Sacramenten en in de overige Riten, in de zichtbare structuur en in de versierselen van Zijn Huis, in het Altaar en in het Kruis; en, niet tevreden met Hem de dienst van hun ogen aan te bieden, gaven zij Hem hun stem, hun lichaam en hun tijd, schonken zij Hem hun rust gedurende de nacht en hun vrije ogenblikken gedurende de dag, gaven zij Hem alles wat Hem maar kon bewijzen dat zij hun hart opofferden aan Hem... Zonder aarzelen gingen zij daar mee door, zonder verpozen, niet zomaar bij vlagen en buien, niet zomaar lucht gevend aan hun gevoelens, maar kalm en beslist, eenvoudig, volhardend, dag na dag, zondag en weekdag, vastendag en feestdag, week na week, getij na getij, jaar na jaar, in jeugd en in ouderdom, een heel leven lang, dertig jaar, veertig jaar, vijftig jaar, als een voorspel, een prelude op de eeuwige zang vóór de Troon. Zo gingen zij daar mee door, 'elk ogenblik volhardend in het gebed', naar het voorbeeld van de Psalmisten en de Apostelen, gedurende de dag met David, gedurende de nacht met Paulus en Silas, winter en zomer, in hitte en kou, in vrede en oorlogsgevaar, in gevangenis of kathedraal, bij nacht, bij dageraad of bij zonsopgang, vóór de middag, óp de middag en ná de middag, bij het vallen van de avond en het ingaan van de rust, - steeds hadden zij hun ogen op Christus gericht, hadden zij Zijn gedachte in hun geest, Zijn tekenen in hun oog, Zijn naam in hun mond, Zijn dienst in hun gebaar, Hem verheerlijkend en al wat leeft uitnodigend om Hem te verheerlijken, zich aansluitend bij de Engelen in de hemel en de heiligen in het Paradijs om Hem voor eeuwig en eeuwig te zegenen en te prijzen.[21]

Een bravourestukje van literatuur en een bewijs welk groot auteur Newman toch eigenlijk was. In tegenstelling met vele huidige theologen waren vele oudere dat ook, en het fijnste intellect van het negentiende-eeuwse Oxford schijnt zowat de laatste te zijn onder hen. Maar het heeft hem oneindig veel moeite en labeur gekost, speciaal bij het opstellen van dit boek, getuige een brief aan zus Jemima:

> 'Mijn boek over de Rechtvaardigmaking heeft mij ongelooflijk veel tijd gevraagd... Het is onuitputtelijk wat er allemaal kan worden gecorrigeerd. Ik schrijf, schrijf opnieuw - schrijf een derde keer in de loop van zes maanden. Neem nu die derde verbetering: ik vul al het papier letterlijk met mijn correcties, zozeer dat een ander het niet kan lezen. Dan schrijf ik het uit in het net voor de drukker. Ik leg het opzij; ik neem het weer op; ik begin weer te corrigeren, maar 't bevalt mij niet. Weer een heleboel veranderingen, pagina's die herschreven worden, kleine regeltjes die ertussen sluipen en rondkrieuwelen - de hele pagina is ontsierd; ik schrijf dan maar weer; ik kan de vele keren niet tellen dat dit proces wordt herhaald![22]

En dan lezen we bovenstaande tekst die zo eenvoudig en natuurlijk en toch zo indrukwekkend is!

Pusey maakt van de Tracts theologische Tractaten

De eerste twee jaren, van '33 tot '35, waren de 'Tracts' voorzeker een merkwaardig fenomeen, nog versterkt door de uitstraling van Newmans diepborende en toch eenvoudige prediking. In augustus '34 deed hij twee 'Tracts' (de nrs. 38 en 41) verschijnen die reeds een eerste schets zijn van zijn geplande Via Media. Reeds had hij zich ook verdedigd tegen de beschuldiging van 'Popery'. Dit alles was ongetwijfeld belangrijk, zeer belangrijk en uiterst verdienstelijk, maar toch bleef het nog beperkt tot een kleine kring. Want wie waren Newman, Keble en Froude in '35 eigenlijk? Zichzelf en Froude noemde Newman 'nobodies'[23], en Keble was ver in zijn landelijke pastorie.

Maar in '35 verschijnt Edward Bouverie Pusey ten tonele, - we mogen nu zeggen: definitief, want hij had al een 'Tract' geproduceerd, nr. 18, maar quasi-anoniem, met zijn initialen om duidelijk te laten verstaan dat hij niet behoorde tot de groep van die felle vernieuwers. Op 24 augustus, 29 september en 19 oktober rolden drie 'Tracts', de nrs. 67, 68 en 69, van de persen, samen goed voor 400 pagina's, onder de zwaarwegende titel: Schriftuurlijke beschouwingen over de heilige Doop, zoals die in overeenstemming met de Oude Kerk is ingesteld, in tegenstelling met de systemen van moderne scholen. Een ware kanjer zoals er nog nooit één was verschenen: de dikste aflevering tot hiertoe had niet meer dan 32 pagina's bedragen! Pusey had er langer dan een jaar aan gewerkt...

Het verschijnen van die 'Tract', en vooral het definitief toetreden van Pusey betekenden een aanzienlijke consolidatie van de beweging. De man had een faam van grote geleerdheid, van diepe religieuze ernst, van ruime vrijgevigheid ten bate van de noodlijdenden, droeg de titel van 'Regius Professor of Hebrew' (Koninklijk Professor

[21] Jfc 336-9.
[22] LD VI, 193.
[23] MW 254, 255.

van Hebreeuws) zodat hij alleen aan de Kroon verantwoording schuldig was en zelfs geen bisschop moest consulteren; hij bezat hoge, verreikende familieconnecties en had overal zijn entrees bij de academische autoriteiten.[24]

Een buitenkans voor de kleine groep 'Apostolicals'! Bovendien verscheen de gewichtige 'Tract' juist op een ogenblik dat tekenen van vermoeidheid bij uitgever en medewerkers te bespeuren waren en er reeds aan gedacht werd ermee te stoppen.[25]

De 'Tract' had als doel het doopsacrament weer in ere te herstellen. Het werd soms slordig toegediend door een algemene besprenkeling van een aantal kinderen, en vele gelovigen zagen er niet méér in dan een vroom symbool. Newman zelf had als pastor in juli '34 te maken gehad met ene Miss Jubber, die hij weigerde in de Kerk te trouwen omdat zij niet gedoopt was. De zaak wekte de woede op van het volk, waar de dronkaards liedjes zongen op de 'Reverend Ruffian' (de eerwaarde bandiet).[26] Zij raakte zelfs tot in de kranten, tot in 'The Times' toe. Het was voor de vicar, met zijn grote eerbied voor de sacramenten, een schokkende ervaring geweest. Toch had de rel een positief effect: het jaar daarop liet Miss Jubber zich dopen en ook haar kinderen werden gedoopt, het vierde zelfs door Newman himself.[27]

Waarschijnlijk was er meer onwetendheid dan onwil in het spel. Pusey's 'Tract' was dus zeer welkom en maakte indruk. Het is niet te verwonderen dat aanhangers van de nieuwe beweging, na eerst 'Newmanites' te zijn genoemd, na Newmans bekering 'Puseyites' werden geheten, en de hele stroming 'Puseyism'. Na die drie dooptracts, zegt een historicus, 'was de rol van de stuiverblaadjes uitgespeeld: op het geknetter der geweren volgde het kanongebulder'.[28] De 'Tracts' werden nu traktaten, - geleerde theologische verhandelingen die aan sereniteit wonnen wat zij aan agressiviteit verloren. Pusey wilde van geen agressiviteit weten, ook niet tegen Rome, 'eens onze moeder'. In 'Tract' 77 van 25 april '36 roept hij uit: 'Wanneer zij een ontaarde moeder is geweest, moeten wij dan ontaarde kinderen zijn? Mogen wij roemen in de schande van onze moeder?'[29]

Newman was blij met die 'geleerde' ontwikkeling. De korte vinnige blaadjes van het begin hadden hun werk van 'wakkerschudden' uitstekend verricht, maar nu moest het ontwaakte publiek worden gevoed met solidere spijs. 'Tracts' die ééns per maand uitkwamen waren nu 'mere trash' (puur bocht). Vandaar dan ook dat Pusey zijns weegs verder ging met zijn zwaar artillerievuur, b.v. in de 81e Tract over de eucharistie (hij pakte wel essentiële dingen aan): 'Getuigenissen van schrijvers over de leer van het eucharistische offer met een historische toelichting over de veranderingen in de liturgie aangebracht om deze leer tot uitdrukking te brengen.' Weer een knaap van 424 pagina's! Geen 'mere trash', zeker niet, - maar men vraagt zich toch in gemoede af wie deze honderden bladzijden zal gelezen of zelfs maar diagonaal zal doorlopen hebben? Bladert ge dan door in de verzamelde tractenvolumes, en lees je b.v. de volgende 'Tract' nr. 82, die van Newman is, dan valt alle logheid en zwaarte ineens van je af en krijgen we de beproefde vinnigheid van de geniale polemist. Je voelt reeds de 'fougue' van de Apologia, die niets héél laat van de tegenstander wiens oppositie 'is not the shade of a shadow of a charge of opposition... against dr. Pusey' (zelfs niet de zweem is van een schaduw van een aanval op dr. Pusey).[30] De 'Tract' is juist geschreven om Pusey's 'Tract' over de doop te verdedigen, maar Newman doet het met zijn soeverein kruisend en stotend rapier!

'Theologische Vereniging' en 'Vadersbibliotheek'

De invloed van de 'Tractarians' werd nog versterkt door de oprichting van de 'Theological Society', die voor de eerste keer in Pusey's woning bijeenkwam op 12 november 1835. Pusey en Newman behoorden tot het bestuur benevens de 'regius' en Margaret professor in de theologie, plus een zekere E. Greswell en Oakeley van Balliol. Deze heren kwamen om de twee weken bijeen om een theologische verhandeling te beluisteren van één onder hen (echter zonder discussie) voor een gezelschap van ca. 50 gegradueerden. Vele van deze lezingen zijn later als 'Tracts' in de serie verschenen.[31]

Pusey werd nu al even werkdriftig als Newman: samen stichtten zij (met Keble ook) 'A Library of Fathers of the Holy Catholic Church, anterior to the division of the East and West', een Vadersbibliotheek van vóór de verdeeldheid in een Oostelijke en Westelijke Kerk. Dit dus volgens de norm en het fundament van de Via Media: de Oudheid, d.w.z. de jaren vóór 450. Het eerste nummer van deze bibliotheek nam de 'Koninklijke Professor' al

[24] Apol 61.
[25] MT I, 152.
[26] SG 128-9.
[27] Ibid., 130.
[28] Janssens Aloïs CICM, *De Beweging van Oxford*, Davidsfonds, 1930, p. 26.
[29] Tract 77, cf. Gun 240.
[30] LD V, 150.
[31] Gun 300.

dadelijk op zich: een Engelse vertaling van Augustinus' 'Confessiones'. Vertalers vond Newman genoeg onder zijn jonge volgelingen: hij had alleen 'l'embarras du choix'. Zo werd Richard W. Church (de latere 'Dean of St. Paul's Cathedral') aangezocht om het tweede nummer te verzorgen, weliswaar met Newmans hulp: een vertaling van de 'Catechetische Voordrachten' van de h. Cyrillus van Jeruzalem.

Het leiderstrio van de beweging was ervan overtuigd dat de Engelse Kerk - en de Engelse geestelijkheid in het bijzonder - stilaan haar grootse verleden aan het vergeten was, en dat wat zij bovenal nodig had was: 'a flood of divinity', een vloed van theologie, met in het hart daarvan het levende, concrete voorbeeld van de Vaders-in-het-geloof. Newman vond het eigenlijk jammer dat de reeks slechts uit vertalingen zou bestaan, want ja, een 'traduttore' is toch altijd maar een 'traditore'. Zoals in alles, kon hij alleen maar verzadigd worden door het gans-levende, het originele, het vol-reële. In een volgend hoofdstuk zullen we zien hoe hij daarom tot hagiograaf werd, tot auteur van allerlei levendige schetsjes van 'the Church of the Fathers', opdat de vonk die in hem op zijn 15e jaar reeds ontstoken werd, ook op anderen zou overspringen en hen transformeren.[32]

Al dat werk dat succes bleek te hebben, maakte hem in die tijd zeer gelukkig, en met een vergelijking uit de dierenwereld verwees hij naar het geluk van een bij in haar korf of van een vogel in zijn nest.[33] Voor het gezin Pusey, zeer beproefd in die jaren, was hij de grote trooster, a.h.w. het zonnetje in huis. We zagen dat hoger reeds in zijn omgang met de kinderen. Maar dat geluk en die vriendschap gingen nog dieper. Mrs. Pusey lééfde van Newmans preken, en bracht haar kinderen op in de geest van die 'sermons'. Later, als haar dochtertje Lucy zal sterven, wordt het meisje in een brief aan de huisvriend genoemd 'the child of your sermons'. Zij durfde wel eens die eenvoudige, maar zo diepe en voedzame toespraakjes van de vicar vergelijken met de zware, solide kost van haar geleerde man (die ze toch ook innig liefhad!). Er zijn dingen, schreef ze eens aan haar Edward, die je onmiddellijk en zonder aarzelen gelooft zodra ze worden uitgesproken, en er zijn er andere die je alleen maar twijfels en moeilijkheden bijbrengen zodat je er radeloos zou van worden. Welnu, Newmans preken behoren tot de eerste soort, en jouw geschriften (zoals die 'Tract' over het doopsel) tot de tweede... O die preken van 'John' - ik zou bijna zeggen, van 'St. John'! En de goeie, geleerde maar nederige Pusey gaf zijn Maria gelijk en noemde zelf zijn geschriften 'repulsive' (afstotend) terwijl die van John zo aantrekkelijk waren! En in zijn grondnederigheid somde hij nog een aantal andere onaantrekkelijke dingen in hem op, terwijl John zo'n prachtig voorbeeld was. John van zijn kant had zo'n diep respect voor zijn vriend dat hij hem het dichtst het idee van een heilige-voor-de-moderne-tijd vond nabijkomen (wat wij toch wel een beetje problematisch zouden vinden!). Hij noemde Pusey dikwijls 'ho megas' (Grieks voor 'de grote'), en later vergeleek hij hem wel eens met een kerkvader: hogere lof kon je van Newman haast niet verwachten. De heiligheid van Pusey en zijn vrouw was alleszins van de hoge, austere soort: op de duur gingen zij niet meer uit, en gaven al hun geld aan het helpen van arme mensen en het bouwen van kerken, waarvoor Mrs. Pusey al haar juwelen verkocht. Er zijn preken van Newman, zoals 'De Risico's van het Geloof' b.v., die aan iets dergelijks doen denken.

In 1837 werd Maria ziek. Geen trouwer vriend dan John om haar te komen bezoeken en troosten. Begin '38 was het de beurt aan hun jongetje, Philip, om ziek te worden tot wanhoop van zijn ouders. Het kind bleef leven, maar was definitief kreupel en misvormd, en tot overmaat van ramp: doof. Maar Maria's toestand werd erger en erger; in de lente van '39 was er geen hoop meer. Gedurende heel de tijd vóór de ultieme bittere ontknoping bleef Newman, op dat moment nochtans diep verslonden in zijn strijd tegen de liberale ideeën, toch allernauwst in gebed en medeleven verbonden met zijn vriend. Hoezeer ook met werk overladen, hij was altijd bereid om, als Pusey het wilde, met hem te gaan wandelen, - hij moest maar een briefje zenden. 'Ik denk voortdurend aan haar', schrijft hij hem, 'en bid (waar ik niet aan twijfel) dat jullie de genade wordt geschonken om zó van elkaar te scheiden dat jullie weer samenkomen in vrede.' Toen hij dan, na Maria's dood, de diep rouwende man ging condoleren, was dit eerste bezoek van hem, zoals Pusey getuigde, 'als het bezoek van een engel, door God gezonden.' Zij werd begraven in de middenbeuk van Christ Church Cathedral, met op haar grafsteen het 'paapse' gebed voor haar en haar dochtertje Katherine aan haar zijde: 'Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.'[34]

Maar 'de felle Dood' was onverzadigbaar. Begin '44 lag de vrolijke Lucy, nu 15, wellicht de enige die Newmans boodschap van vreugde-in-leed volledig begrepen had, op sterven. In een brief aan zijn vriend noemde de vader haar 'the child of your writings': na door haar moeder in de geest van Newmans 'sermons' te zijn opgevoed, had ze op een verjaardag een volume ervan cadeau gekregen en als een kostbare schat bewaard. Was het daarin dat ze geleerd had als een martelaresje haar pijnen liefdevol te dragen en te sterven met de glimlach van de verheerlijkte op het gelaat? Zo schreef Pusey aan zijn intussen door twijfels gekwelde vriend:

> De strijd duurde zo lang en was zo hevig dat ik niet kon denken of het was op zijn manier de vervulling van een wens die zij ongeveer twee jaar geleden tegenover mij had geuit: te willen sterven als een martelares... Ineens

[32] SG 175.
[33] Apol 75.
[34] MW 427-8; MT I, 208; 224; SG 181.

> opende ze wijd de ogen, en nimmer heb ik zo'n blik gezien naar iets wat voor ons onzichtbaar was. Toen dit zo'n klein tijdje had geduurd, keek ze mij vol in het gezicht aan, en er verscheen een glimlach op het hare, zo onaards en zo vol liefde ook, en alle uiting van pijn was ineens verzwonden en verzwolgen in vreugde. Nooit zag ik iets als die glimlach; er was geen gerucht, anders zou je gedacht hebben dat ze lachte van vreugde, en ik kon er mezelf bijna niet van weerhouden terug te lachen in vreugde... en nu zou ik die glimlach van haar niet willen ruilen voor al het goed van de wereld... Ik kan niet rouwen om iemand die ik omstraald heb gezien met het licht van de Hemel.[35]

Had de goede man maar volhard in die uitstekende gesteltenis! Maar zijn zwaarmoedig temperament kreeg ten slotte weer de bovenhand, en asceet als hij was, nam hij weer zijn toevlucht tot allerlei oefeningen van penitentie, o.a. het voornemen om nooit meer te glimlachen - ondanks die geluksbelevenis met de stervende Lucy! Keble probeerde hem van dit voornemen af te brengen met het zeer juiste argument dat hij op die manier een penitentie oplegde aan andere mensen, - maar tevergeefs. Hij leefde blijkbaar in een eigen wereld, afgesloten en vervreemd van zijn omgeving, alleen bekommerd om God, zijn Kerk en zijn theologie...[36]

Wij hebben wat over Pusey uitgeweid omdat dit een licht werpt op het zoveel menselijkere karakter van Newman. Het zou ook interessant zijn hem te vergelijken met die andere leiders van de beweging, Keble en Froude, maar dit zou ons te ver leiden. In dit hoofdstuk beschouwen wij Newman als jonge 'theoloog'. Maar zijn theologie was veel meer dan een 'nieuw en subliem' systeem: het was vooral iets om gedaan te worden, - je vrienden helpen in de nood, ze troosten in hun bedruktheid en daar tijd voor vrijmaken, ook al heb je geen tijd. Zo verstond hij zijn 'logos' (woord) over 'Theos' (God). En tussen haakjes, daarom preekte hij ook zo schoon, zo poëtisch. God is niet alleen oneindige Waarheid en Liefde, maar ook oneindige Schoonheid. De kerkvaders, zijn voorbeelden, spraken en schreven 'schoon' over God. Newman was ook wel een ongenadig 'polemist' - het volgende hoofdstuk zal dat zonneklaar bewijzen -, maar het liefst was hij 'theoloog', reikte hij naar de diepte van de dingen, en wel in het leven van alledag. Vooral de herinnering hielp hem hierbij: typisch daarvoor is een bezoek aan Alton, waar hij vroeger had gewoond, in september '34.

Een bezoek aan Alton

Tijdens een vakantieronde in september '34 bracht Newman een bezoek aan allerlei fellows van Oriel die hij gekend had, zoals b.v. de deken van Chester. In die streek was er ook ergens een nonnenklooster, 'a nunnery', dat hij uit pure nieuwsgierigheid toch ook eens wilde bezichtigen. Alles beviel hem daar uitstekend, behalve - weer typisch voor hem - de 'gloom', de triestigheid die daar heerste: bedden met zwarte gordijnen en dergelijke dingen meer. Een christendom à la Pusey...

Hij profiteerde van de gelegenheid om onderweg nog eens even uit te stappen te Alton, waar hij na het failliet van zijn vader nog had gewoond, en een vloed van herinneringen welde in hem op. Aan zijn moeder schrijft hij daarover het volgende:

> Toen ik Alton naderde, wenste ik herhaaldelijk dat ik niet gekomen was - zo pijnlijk voelde ik het aan. Zovele sterke gevoelens, het ene zo heel anders dan het andere, werden in mij wakker'. Het was al zolang geleden, bijna de helft van mijn leven, sinds ik er nog geweest was, dacht ik ontroerd. En ik was nu zo anders dan de knaap van toen, zo anders als ik maar enigszins kon zijn. Niet dat ik toen sterke wereldse ambities had die ik nu niét heb - nooit, zelfs niet als knaap, had ik dromen van toekomstig succes, fortuin of werelds comfort -, maar na vijftien jaar had ik het gevoel dat ik nauwelijks nog dezelfde persoon was zowel uiterlijk gezien als innerlijk, in de eigen kleur en humeur (tempering and colouring) van mijn geest.
>
> En dan: hoeveel pijnlijks, maar ook hoeveel aangenaams was er niet voorgevallen in de tijd tussen mijn verleden en mijn huidige Zelf? Ik dacht ook aan de heel eigen periode van ons verblijf hier. Ik was juist beyonnen in Oxford, zodat deze plaats a.h.w. de herinnering is áán en het toneel ván mijn eerste studies aan de universiteit en mijn eerste opvattingen. Mijn reminiscenties aan het Oxford van die tijd zijn sindsdien vervaagd, maar hier word ik teruggeworpen op die jaren die nimmer meer terug zullen komen.
>
> Vele kleine gebeurtenissen die in mijn geheugen lagen opgeborgen komen nu weer tot leven. In het bijzonder herinner ik mij nog die eerste avond van mijn terugkeer uit Oxford in 1818, toen ik mijn Trinity-beurs gewonnen had, en mijn vader zei: 'Wat is dit een gelukkige thuiskomst!' Telkens en telkens weer komen zulke gezegdes van hem in mijn geest op en zij overweldigen mij haast; want ik denk dat hij toch zo heel veel voor mij gedaan heeft wat een offer was voor hemzelf - hij is zo genereus, zo liefdevol voor mij geweest...

[35] MW 428.
[36] MT I, 224-5.

> Al deze verschillende gedachten waren zo'n beproeving voor mij toen we dichterbij kwamen en ik het stadje duidelijker en duidelijker begon te zien, zodanig dat ik er helemaal ziek in het hart (sick at heart) van werd.

Dat 'sick at heart' hebben we al enkele keren in zijn vroegere poezie en preken ontmoet. Het lijkt vaak op te duiken als Newman heel ontroerd is. De brief gaat dan verder:

> Er was ook zoiets mysterieus in het zien van al die oude dingen die ik mij maar half meer herinnerde en daarbij vaak nog twijfelde. Het is alsof je de geesten ziet van je vrienden. Misschien is het de indruk die het op je maakt van Gods schragende kracht (upholding power) die het zo mysterieus maakt - maar het leek me zo heel vreemd dat alles na zo lange tijd nog zo goed op zijn plaats was. Toen wij dichterbij kwamen en ik Monk's Wood zag en de kerk en de laagte aan de andere kant van de stad, was dit zoiets verschrikkelijks voor mij alsof ik op het graf stond van iemand die ik kende en die langzaam weer tot leven kwam. Een hele levenstijd leek ik verwijderd te zijn van de tijd toen ik hier was. Ik wenste er weg te zijn, weg van de pijn die het mij bezorgde. Maar op die opwinding volgde toen een reactie: ik werd helemaal ongevoelig en hard, en dan weer walgde ik van mezelf en dacht ik dat het heel dwaas van me was geweest om hierheen te komen, en vroeg ik mij af wat ik hier zou doen nu ik er eenmaal was. Ondertussen rolde de koets maar verder tot ik kon afstappen in 'De Zwaan.'[37]

'Tractarianism' ook in kinderverhalen en op 'tea parties'

Ook de ladies moesten meedoen in de beweging, en dan natuurlijk in de eerste plaats de zussen! Iemand als een Harriett had serieuze literaire talenten die konden worden gebruikt in dienst van de 'second Reformation', in het tot leven brengen van de 'paper religion'. Anders weer dan Pusey is Newman niet alleen bekommerd om de elite en de 'highbrows', maar ook om het gewone volk, en met name om de vrouwen en de kinderen.

Eerst zien we hem denken aan vrouwen als helpsters in het kerkgebouw. Zij zouden altaarlinnen met borduurwerk kunnen versieren, en misschien ook missaals en liturgische boeken op de ene of andere manier ornamenteel kunnen bewerken. Maar in '37 gaat hij verder. Zou Harriett op geregelde tijden geen kleine volumetjes kunnen samenstellen met verhalen of gedichten voor kinderen of voor de 'fair sex'?

En waarlijk, Harriett zette zich enthousiast aan het werk: zij schreef verscheidene verhalen voor kinderen waarmee zij een behoorlijk succes oogstte.[38] Een vriendin van de zussen, de mooie en verstandige Maria Rosina Giberne, verlangde ook iets te doen voor de goede zaak. John schreef haar: 'Ik ben er zeker van dat wij niets zullen bereikt hebben voordat sommige ladies zich aan het werk zetten om de opkomende generatie te vergiftigen (to poison the rising generation)'.[39] Een sterke uitspraak, in de typische sarcastische trant van die eerste 'bewegings'-jaren! Maria Rosina slaat dus de hand aan de ploeg, of liever aan de pen, maar John is blijkbaar niet helemaal tevreden. Er zit wel spirit in het verhaaltje, zegt hij, maar dat is toch jouw genre niet. Wat zou je denken van een Engels heiligenkalender, of nog beter, zou je geen biografieën van heilige vrouwen kunnen schrijven? Miss Giberne echter, die karakter en zelfbewustheid bezat, bléef bij haar kinderverhalenplan, en produceerde een Little Mary-story waarvoor Newman zich gewonnen moest geven: hij vond ze 'quite beautiful'.[40]

Opmerkelijk in die correspondentie is Newmans bekommernis, in volle romantische periode nog, om de levensnabije, werkelijkheidsgetrouwe beschrijving van het kind als zodanig, - niet van het geïdealiseerde kind noch van de 'kleine volwassene'. Uit alles blijkt dat hij dit nederige en in de literatuur veel te weinig beklemtoonde aspect van de Oxfordbeweging volledig au sérieux nam.

In dit verband dient ook gewezen op een initiatief van Newman om ook de gewone Oxfordse student te bereiken. Hij organiseerde elke maandagavond van het academiejaar in zijn appartementen 'tea parties' (vanaf begin '37). Aanvankelijk waren er niet zoveel gegadigden - een achttal, zei men -, maar voor die weinigen was het een succes. De conversatie golfde heel gemakkelijk heen en weer, en iedereen voelde zich op zijn gemak. Over theologie werd niet gesproken, over de Via Media en de laatste 'Tract' zorgvuldig gezwegen: het ging over Shakespeare en wiskunde! De jonge student mocht zich niet overwerken en zijn lectuur niet beperken tot de grote klassiekers; neen, hij moest proberen ze te diversifiëren. En wat het studentenleven betreft, moest hij zoveel mogelijk vrolijk gezelschap opzoeken.[41]

[37] LD IV, 331-2.
[38] MT I, 209.
[39] MW 309.
[40] Ibidem.
[41] LC II, 225.

Hoofdstuk 15 Eerste overwinning van de Tractmannen

'Tracts' en preken, zagen we hoger, volstonden niet om de kwijnende Church of England te revitaliseren: er was ook een duidelijke visie nodig, die Newman meende gevonden te hebben in zijn recht van de apostelenkerk afstammende Via Media, de middelweg tussen Rome en het populaire protestantisme. Canterbury was niet protestants, maar katholiek: Howley zat in Beckets cathedra. Maar die nieuwe, sublieme visie bestond in de realiteit (nog) niet: de Kerk die men zag, de Kerk van alledag , was helaas! méér protestants dan katholiek. De Kerk van de Vaders, de Kerk van de 'Caroline Divines', van Hooker, Laud, Bramhall en de rest, - zij sluimerde in hun boeken, maar nergens zag je ze, nergens snoof je haar 'êthos' op. Geen nood, dacht de ontembare Oxfordleider, wij gaan ze doen bestaan; haar concept is zo hoog, zo heilig en zo subliem dat zij moet kúnnen bestaan: zij diende te worden uitgeprobeerd.

Maar dan moest er natuurlijk propaganda worden voor gemaakt. Kansel en katheder volstonden niet, er moest geijverd worden vóór, en er moest gekampt worden tégen. Er moest aan polemiek en controverse worden gedaan. De Oxfordbeweging vertoont dan ook een uitgesproken en soms hevig, niet altijd christelijk of zelfs maar fatsoenlijk polemisch karakter, en wel hoofdzakelijk op twee fronten: tegen het verwijt van afglijden naar Rome én tegen de liberaliserende, rationaliserende geest van de eeuw. Om de aantijging van 'Romanism' of 'Popery' de kop in te drukken heeft Newman in die dertiger jaren soms felle woorden gebezigd, zowel tegen de roomse Kerk als tegen haar hoofd. 'Monsterachtig', 'goddeloos', 'ketters', 'ongeneeslijk', 'godslasterlijk', 'een pest' - dit zijn zo enkele van de liefelijkheden die een biograaf uit de 'Tracts' heeft opgediept. Froude kapittelde Newman wel eens om zijn onheus geschrijf. In 'Tract' 15 beweerde deze dat door het concilie van Trente de hele roomse gemeenschap zich voor eeuwig verbonden had met de Antichrist! In 'Tract' 20 ging hij zelfs zover te verklaren dat 'wij verplicht zijn haar te mijden als de pest' (wat hij blijkbaar in Palermo toch niet heeft gedaan!). Elders spreekt hij over de 'wrede Kerk' die de afzonderlijke individuen opoffert aan politieke schijnwaarden en met ijzeren onwrikbaarheid ook niet de minste toegeving wil doen als men niet met haar onderhandelt. Misschien dacht hij nog aan zijn onderhoud met mgr. Wiseman te Rome; ook toen sprak hij van 'wrede Kerk'.[1]

Hampden, de 'Bampton Lecturer'

Maar het hevigst en het verwoedst waren de aanvallen tegen de liberale ondermijners van Kerk en geloof. Verscheidene keren is het in Oxford tot rellen gekomen die de gehele stad in beroering brachten en tot ver over haar grenzen luide weerklank vonden. Mikpunt van deze rellen werd de nochtans vrij teruggetrokken, bleke, nooit op de voorgrond tredende, mistige figuur van dr. Renn Dickson Hampden, acht jaar ouder dan Newman en intieme vriend van uitgesproken liberale vrijzinnigen als Whately, Blanco White (de ex-priester) en Thomas Arnold van Rugby. Hampden was in 1814 tot fellow van Oriel gekozen, maar was dit al niet meer toen Newman gekozen werd in '22, omdat hij intussen getrouwd was. Na een aantal kortstondige kapelaanschappen had hij zich te Londen gevestigd waar hij zich toelegde op eigen studie en intellectueel werk. Hij kon nl. beschikken over ruime financiële middelen en, schuchtere studax als hij was, lag het drukke pastorale leven hem minder.

Zijn oude universiteit verloor hem echter niet uit het oog. Toen Newman na de tutorrel met provost Hawkins door deze van zijn 'pupils' was beroofd, werd hij door Hampden vervangen. De nieuwe tutor vestigde zich weer te Oxford en werd ook benoemd tot principaal van de kleine St. Mary's Hall. In 1832 kreeg hij de eervolle uitnodiging om de acht prestigieuze 'Bampton Lectures' te houden die sinds 1780 geregeld elk jaar op het programma stonden. Bampton (1690-1751) was een beroemdheid van Trinity College die deze voordrachten gesticht had: zij moesten binnen de twee maanden in boekvorm worden uitgegeven en werden met het toen aardige sommetje van £120 gehonoreerd. Hampden koos als onderwerp van zijn acht voordrachten de invloed die de 'scholastieke' theologie in de Middeleeuwen had uitgeoefend op het tot stand komen van de fundamentele dogma's van het christendom zoals Triniteit en Menswording. Wellicht was hem dit gesuggereerd door zijn ex-fellowcollega Blanco White die als ex-priester in Spanje zeker heel veel over die 'scholastieke' theologie op het seminarie had gehoord. Meestal bedoelt men met deze 'scholastieken' de invloedrijke middeleeuwse theologen die in het zog van Thomas van Aquino de gegevens van het geloof voor zover dit mogelijk was probeerden te verhelderen met de scherpomlijnde termen van de oudgriekse aristotelische wijsbegeerte. Hampden verwijdde die term 'scholastiek' dan tot ook de theologen die zich met het dogmatiseren van de geloofsgegevens in de eerste eeuwen van het christendom hadden beziggehouden. Zijn stelling was dat op die manier heelwat menselijke, al te menselijke spitsvondigheden in het

[1] Gun 270, 227-28; LD III, 277 ('cruel Church').

zuivere gegeven van het geloof, in de 'simpele religie van Jezus' waren binnengeslopen tot groot nadeel van het echte, pure, inwendige geloof.[2]

Er is niet veel psychologisch inzicht nodig om te voorzien welke de reactie van Newman op deze stelling zou zijn, als ze eenmaal in het centrum van het theologische debat zou worden geworpen. Een dogma verzwakken door op zijn menselijke ingrediënten te wijzen en deze overmatig te beklemtonen, dat was nu iets dat de zieke Engelse Kerk op dat moment kon missen als kiespijn. Al wat het geloof verzwakte en ondergroef was in zijn ogen en in die van zijn aanhangers des duivels en diende met alle middelen bekampt.

Voorlopig echter was alles rustig, en Hampdens 'lectures' deden niet het minste rimpeltje bewegen in het kalme water van de universitaire stede. De voordrachten werden bijgewoond door een beschaafd, ofschoon ietwat slaperig publiek. 'Zij werden gedrukt. Zij werden vergeten', zegt een auteur.[3] Ze werden in het archief van de 51 overige respectabele 'lectures' geborgen. Twee belangrijke effecten hadden ze echter wel: ze verhoogden Hampdens academische status, én ze versterkten zijn faam als 'liberaal'.

Maar die twee dingen waren al voor de liberaliserende autoriteiten voldoende om hem in maart 1834 te benoemen tot professor in de wijsbegeerte van de ethiek. Lange tijd was Newman de enige kandidaat, maar plotseling - de dag vóór de verkiezing - stelde Hampden zijn kandidatuur, waarop hij prompt door de 6 electoren met een meerderheid van twee stemmen werd gekozen. 'Ik ben gevloerd', grijnsde de vicar, maar hij troostte zich met de gedachte dat hij wel wat anders te doen had dan een rustig professorenleven te leiden.[4]

'Subscription' in vraag

In datzelfde jaar stelde Cambridge, altijd wat lakser dan Oxford, het aloude gebruik van de 'subscription' in vraag, d.i. de verplichting, voor elk lid van de universiteit, ook het jongste, om een verklaring te ondertekenen waarbij hij te kennen gaf akkoord te gaan met de 39 geloofsartikelen van de anglicaanse Kerk. Deze waren in de 16e eeuw opgesteld, na de afscheiding van Rome, onder impuls van koningin Elisabeth. Al bijna 300 jaar was deze subscriptie een vanzelfsprekende zaak geweest, aangezien het christelijk geloof 'the law of the land' was en de christelijke Kerk de gevestigde nationale Kerk. Het zou nog tot 1871 duren eer deze nationale Kerk haar greep op beide grote universiteiten moest loslaten. Onder invloed van de liberaliserende ideeën die in de lucht hingen, richtten 63 leden van de academische senaat van Cambridge in het begin van 1834 een petitie tot zowel Lager- als Hogerhuis met het verzoek alle religieuze tests aan de universiteiten af te schaffen. Een wetsvoorstel in die zin werd dan ook ingediend in het Lagerhuis dat, met een grote meerderheid aangenomen aldaar, verworpen werd door de Lords.

De oppositie in Oxford was ongemeen scherp. Maandenlang circuleerden massa's petities en declaraties door de stad, uitgaande niet alleen van de universiteitsverantwoordelijken, maar ook van de ouders en de jongelui zelf die in Oxford studeerden. De opponenten waren echter niet alleen de Tractmannen - bij wie bijzonder Pusey actief was in het schrijven van pamfletten en het weerleggen van die van de anderen - maar ook de 'evangelicals' b.v. Langzaam evolueerde de toestand naar een escalatie. In november wist Hawkins de 'Heads of Houses' ertoe te bewegen - al was het maar met één stem meerderheid - om de 'Convocation' (hoogste bestuursorgaan van de universiteit) te vragen de religieuze tests af te schaffen. Hampden schreef een pamflet met dit doel, en was zo zeker van het goed recht van zijn zaak dat hij een exemplaar ervan naar Newman zond, ondanks het feit dat hij in dit geschrift de Drievuldigheidsleer slechts een 'theologische opinie' vond en de anglicaanse Kerk een 'in haar geest ondogmatische Kerk' achtte. Newman noemde dit pamflet later 'het begin van de vijandelijkheden aan de universiteit' en schreef Hampden dat hij 'niet anders dan afkeer kon voelen voor de principes van het geschrift.'[5]

Een algemene mobilisatie volgde. Pusey produceerde een vliegend blaadje met 23 venijnige vragen aan de collegehoofden. Dezen, met hun toch al zwakke meerderheid, trokken hun verzoek om een 'Convocation' in. Maar ze stelden een compromis voor: geen 'subscriptie' meer, - een loyaliteitsverklaring zou volstaan. Daarop schreef Pusey een nieuw blaadje dat ditmaal 27 vragen bevatte. Waarop Hawkins er een verspreidde met 27 antwoorden. Waarop Pusey reageerde met een pak 'Bemerkingen op de Antwoorden van de provost', enz.

De strijd werd zo hevig dat de zaak uiteindelijk toch vóór de 'Convocation' kwam op woensdag 19 mei 1835, in het grote Sheldonian Theatre. Juist de dag tevoren was Froude weergekeerd van anderhalf jaar verblijf op het Barbadoseiland. Kost wat kost wilde hij aan de vergadering en de eindstemming deelnemen. 's Anderendaags was hij inderdaad present. Anne Mozley, de zus van Newmans toekomstige schoonbroers en zijn eerste biografe, zag

[2] Over Hampden: GF 335-40, 348-52; Ker, 111-2, 124-6; SG 131-4, 145-50; MW, Ch. XXIII.
[3] MW 237.
[4] LD IV, 203.
[5] GF 343 vv.; Apol 57-8.

hem daar vanuit haar rijtuig, terwijl de tengere convalescent uit zijn 'coach' stapte, enthousiast begroet door een talrijke vriendenschaar. Meer dan een halve eeuw later herinnerde zij zich nog levendig de scène:

> Hij was vreselijk mager - zijn gelaat donker en dor, maar met een glans van expressie en een gratie van lijn die bevestigden al wat zijn vrienden over hem hadden gezegd. De volgende dag was hij in het theater, volop meelevend met de enthousiaste zaal, en luid roepend: 'Non placet!' met al zijn vrienden om hem heen. Zolang hij leefde, zou hij zo intens leven als hij kon.[6]

Het voorstel werd verworpen met 459 stemmen tegen 57 - een overdonderende meerderheid. Het schijnt dat één reusachtige menigte van 'Non placet'-roepers zich schaarde aan één kant van het Sheldonian Theatre, terwijl de zeldzame ja-stemmers in het midden bleven staan 'zoals hier en daar een vuiltje blijft liggen op de bodem van een emmer water die men uitgegoten heeft.'[7] Deze enkelingen voelden zelf welk dwaas figuur zij daar sloegen en leken nog te aarzelen of ze zich niet zouden aansluiten bij de tierende massa die hen stond uit te lachen. Het eigenaardige was dat het vooral jongere academici waren die 'neen' stemden en het blijkbaar niet erg apprecieerden dat men hen van het subscriptiejuk wilde bevrijden.

Hampden was natuurlijk razend, en wilde zich wreken over al de pamfletten die hem en zijn voorstel hadden aangevallen. Hij had het vooral gemunt op één pamflet, getiteld: 'De fundamenten van het geloof aangevallen te Oxford.' Hij was er zeker van dat Newman er achter zat, maar Henry Wilberforce verklaarde dat hij er de auteur van was. Toch hield Hampden vol dat iemand over Henry's schouder had meegekeken, wat deze erkende zonder echter deze meekijker te noemen. Ten slotte gaf Newman zijn geheim prijs, maar het was wel verstaan dat hij de uitgever was en niet de auteur van het geschrift.

Daarop schreef Hampden hem einde juni een brief waarin hij heel zijn wraaklust beledigend uitbraakte, - een brief die Newman overschreef om hem naar de zieke Froude te sturen:

> Sir, met afschuw heb ik gehoord over de huichelarij, de valsheid en de duistere boosaardigheid waaraan u zich schuldig hebt gemaakt... U bent een van die 'listige eersten' die hun 'dwaze tweeden' uitsturen om hun lage en laffe twisten uit te vechten met hun prullerige publicaties. U hebt de machine doen werken, maar verbergt uzelf daarachter... Ik beschuldig u van kwaad opzet omdat u geen ander motief hebt om mij aan te vallen dan een fanatieke vervolgingsgeest. Ik heb u geen kwaad gedaan, ben nooit jegens u onvriendelijk geweest; integendeel, ik heb u altijd beleefd en respectvol behandeld. Hebt u (om van onderaan te beginnen) jegens mij gehandeld als een gentleman jegens een ander? Had u op die manier durven handelen als u niet het voordeel had gehad tot de geestelijke stand te behoren?[8]

Dit is een zinspeling op een duel: het duelleren was toen nog niet helemaal uitgestorven in de Engelse maatschappij. Maar het was niet gebruikelijk bij de geestelijkheid. Hampden vergeet daarbij dat hij ook tot de geestelijke stand behoorde en evenmin rekening moest houden met het vooruitzicht van een tweegevecht...

'Hij wil mij doodsteken in de vijfde rib' reageerde Newman geamuseerd, terwijl Froude zei: 'hij wil een duel om te bewijzen dat hij christen is!'[9]

Maar Hampdens beledigende brief was nog niet ten einde. Hij schreef verder:

> Liever nog zou ik de zwaarste beschuldigingen van uw trotse orthodoxie aanvaarden dan mijn geestesgesteldheid te ruilen voor de uwe. Ik kan tenminste met voldoening zeggen dat ik met mijn geschriften nooit de gevoelens van wie ook bewust heb willen kwetsen of in werkelijkheid gekwetst héb.[10]

Newman moest voortaan zijn pamfletten ondertekenen, dreigde hij, of hij zou eens een boekje over hem opendoen. En zijn laatste zin was: 'Waarom een beroep doen op helpers over wie u zich schaamt, en waarom zouden zij beschaamd zijn over zulk een meester?'

Deze brief werd nogal uitvoerig geciteerd om te laten zien hoezeer in één jaar tijd de sfeer te Oxford vergiftigd was en hoe venijnig de heersende toon van de heen en weer vliegende pamfletten was geworden. Newman besloot in alle sereniteit op Hampdens beledigend epistel te antwoorden: hij zou over zichzelf in de derde persoon spreken, en zijn weerleggingen zouden kort zijn, - hij zou zich beperken tot de feiten. Hij was de uitgever, niet de auteur van het geschrift. Toen namen werden gevraagd, had hij ze gegeven. Hampden had om een discussie gevraagd: hij had

[6] LC II, 106-7, V.n.1.
[7] MW 288.
[8] LD V, 83.
[9] LD V, 86
[10] Ibid., 83.

ze gekregen. Deze discussie ging niet om personen, maar om ideeën. Dit laatste was ook iets dat Hampden onveranderlijk beweerde en bléef beweren; telkens echter als je zijn ideeën aanviel, achtte hij zich persoonlijk geviseerd. Dacht Hampden er wel eens aan dat er nog andere inzichten mogelijk waren dan zijn liberale visie in geloofszaken?[11]

Kort daarop, in juli 1835, werd het wetsontwerp van de heren (Lords) Radnor en Holland, houdende afschaffing van de religieuze tests bij inschrijving te Oxford, door het parlement verworpen en was het dus niet meer nodig over deze zaak te duelleren! Maar erger dan zijn 'tracts', brieven en dueldreigingen waren Hampdens cursussen in de moraalfilosofie. Rose klaagde daar steen en been over in een nieuwjaarsbrief (1 januari '36) aan Newman. Met aanwending van het ciceroniaanse 'Quousque tandem' (hoelang nog zal ons geduld op de proef worden gesteld?) voer hij heftig uit tegen Hampdens 'misdadige, antichristelijke geschriften.' Zijn moraalcolleges achtte hij gevaarlijker dan zijn 'Bampton Lectures.'[12]

Ondanks al die heisa, die aanvallen en die verdachtmakingen was het toch duidelijk dat de zaak van Newman en zijn medestanders vooruitging. Het feit dat hij zo hevig bestreden werd, niet alleen door Hampden, maar ook door de 'dissenters' b.v., bewees op zichzelf reeds dat zij au sérieux werden genomen. Wél mocht Newman over deze periode in zijn latere Apologia schrijven:

> Hoewel zij, voor haar theorie, van zo'n klein begin, van zo toevallige bouwsteentjes vertrok, en over zo weinig belovende vooruitzichten beschikte, werd de Anglo-katholieke partij plotseling een macht in de Nationale Kerk en iets zorgwekkends voor haar leiders en vrienden... Gaan wij na wat de wereld erover dacht, dan wordt onze verbazing nog groter, want behalve de opwinding die zij veroorzaakte in Engeland was de beweging alsmede haar partijnamen bekend bij de politie van Italië en in de binnenlanden van Amerika. En zo ging zij verder, en werd ieder jaar sterker en sterker, totdat zij in botsing kwam met de Natie, en met de Kerk van die Natie, die zij aanvankelijk nochtans pretendeerde te dienen.[13]

Nieuwe storm: Hampden 'Koninklijk Theologieprofessor'

De strijd rond Hampden bereikte zijn hoogtepunt in de eerste helft van 1836. Nu komt een trek van Newman aan het licht die we tot hiertoe nog niet zó hebben opgemerkt, maar die in alle objectiviteit moet worden vermeld. Nu pas zou blijken welk een felle, verbeten, genadeloze vechter Newman kon zijn die, eenmaal als de heilige waarheid in het spel was, niet rustte en niet rusten kón eer hij zijn slachtoffer en zijn ideeën tot in hun geheimste recessen had achtervolgd om ze daar compleet en restloos te vernietigen! Kingsley zou het 25 jaar later ook ondervinden, maar dan zal het literaire product hiervan een geniaal meesterwerk zijn - de 'Apologia', in heel Engeland gelezen - , terwijl dit hier niet het geval is. Maar nu eerst de feiten.

Op 19 januari overleed plotseling dr. Edward Burton, de 'Regius Professor' van Theologie. De opvolger moest dus door de Kroon, d.i. door de regering van Zijne Majesteit, worden benoemd. De toenmalige regering was er een van liberale Whigsignatuur, en werd voorgezeten door Lord Melbourne die wel wat afwist van theologie en zelfs van de kerkvaders. Hij kon dus de pretentie hebben een goede keuze te doen, en als liberaal had hij natuurlijk wel een voorkeur voor Hampden, die dan toch een door de Oxfordse universiteit zelf gekozen 'Bampton Lecturer' was geweest en daarna door diezelfde universiteit tot moraalprofessor was benoemd. Newman en Pusey waren niet naïef en schatten de benoemingskans van een Hampden of een andere 'voorloper van de Antichrist'[14] niet te laag in. En zij beseften ook dat een koninklijk theologieprofessoraat in Oxford van zeer groot belang was aangezien de meeste 'pastores' van de Church of England daar te Oxford werden gevormd.

De mogelijkheid dat een onbetrouwbare kandidaat werd gekozen schrikte Newman echter niet af. Hij verkoos een duidelijke situatie boven een wazige die alle kanten uit kon. Burton was zo'n wazige figuur geweest, en de meeste collegehoofden vond hij behoren tot die categorie mensen die naar buiten High Church waren en bij elke gelegenheid op het heil van 'Church and King' dronken, maar die in het diepst van hun geest en gemoed dachten en voelden als Hampden. Daarom vond Newman Burtons plotselinge dood 'een opmerkenswaardig teken', - zoveel als een teken van de Voorzienigheid -, dat nu eindelijk klare taal zou gesproken worden zodat het licht van de duisternis kon worden onderscheiden. Dat was het wat de Kerk samenbond: 'een gemeenschappelijk geloof', en niet 'een opleggen van artikelen en een streven naar Staatprotectie.' Newman schreef Pusey dat hij het zeker niet zou

[11] MT I, 176-7.
[12] LD V, 189 .
[13] Apol 76.
[14] LD V, 210: vertaling (in de tekst) van het originele Grieks.

betreuren als er een valse situatie zou worden gedetecteerd en blootgelegd die niet door hún agitatie werd veroorzaakt.[15]

Maar de benoeming van Hampden of een andere liberaal was toch nog niet helemaal zeker. Premier Melbourne moest natuurlijk bevoegde personen consulteren, en de eerste die hiervoor in aanmerking kwam, was dr. Howley, de aartsbisschop van Canterbury. Rose was diens 'chaplain', en Newman hoorde van hem in vertrouwen dat op het namenlijstje van de kerkvorst Pusey op de eerste plaats stond, hijzelf Newman op de vierde en Keble op de vijfde. Daar hij nu wist dat Keble toch wel een reële kans maakte, drong hij er bij deze op aan de post niet te weigeren, zelfs al werd hij hem door een vrijzinnige aangeboden. Over zijn eigen reactie schreef hij aan Froude dat hij die benoeming werkelijk niet verlangde. Hij zou dan teveel aan allerlei dingen gebonden zijn, en hij kon maar iets nuttigs verrichten als hij zijn eigen wegen ging. Routine verafschuwde hij, evenals compromissen sluiten en de praatjesmaker uithangen (play the humbug). En dan waren er ook al die materiële dingen waar een gevestigde professor, ook een theologieprofessor - hij kreeg een riante villa te Ewelme - zich moest mee bezighouden: te betalen 'bills', in te vullen boekhouding, te huren knechten en meiden, op te vragen prijzen van vlees e. dgl.. Nee, daar was Keble beter voor geschikt, - die was toch al 'in al die pleziertjes verstrikt' (entangled in all those delights): Keble was nl. onlangs op zijn 43e nog getrouwd! Hij had trouwens niet, zoals Newman, de reputatie een partijman en dienvolgens impopulair te zijn; hij had ook niet de zorg voor de 'Tracts' en moest niet telkens draven en schrijven en discussiëren als er agitatie was in de stad. Newman voelde zich nuttig zoals hij was; Keble was een té geestelijk en subtiel licht om elders gezien te worden dan geplaatst op een kandelaar. Toch, als hém, Newman, de post werd aangeboden, zou hij wellicht nog aarzelen; hij zou het dan aan Froude overlaten om te beslissen.[16]

Lord Melbourne wilde ook nog het advies van een paar andere invloedrijke geestelijken inwinnen, in de eerste plaats dat van Whately, die op zijn lijstje Hampden als eerste plaatste. De premier schijnt dan een tijdje geaarzeld te hebben tussen Arnold (van Rugby) en Hampden. Hij vroeg toen de raad van Copleston, ex-provost van Oriel en nu bisschop van Llandaff. Deze bevestigde Whately's keuze, en verzekerde Melbourne dat Hampden volkomen orthodox was, wat de regeringsleider ertoe deed besluiten geen rekening te houden met de aanbevelingen van de aartsbisschop, en Hampden te benoemen. De aartsbisschop deed nog een zwakke poging om zijn lijstje te verdedigen, maar tevergeefs. Hij schikte zich willig naar de beslissing van de premier.

Op maandag 8 februari merkte iemand in het Oxfordse postgebouw een brief op van Lord Melbourne, gericht aan dr. H., wat geïnterpreteerd werd als 'dr. Hampden' die, dadelijk ondervraagd, niet loochende, zodat het nieuws als een vuurtje de ronde deed van de stad. 'We were electrified!' schreef een historicus van de Oxfordbeweging enkele jaren later.[17] Een man, die er modernistische ideeën over het geloof op nahield en voorgesteld had 'dissenters' toe te laten tot de universiteit, werd in naam van de Kroon door een vrijzinnig premier, amateur-theoloog, tot koninklijk theologieprofessor benoemd! Ongehoord!

Intussen ging de benoemingsprocedure gezwind haar gang. Per kerende post antwoordde Hampden affirmatief, en de hele zaak ging naar de koning die even prompt zijn toestemming gaf. Pusey schreef onmiddellijk een zeer ernstige, doorwrochte en vernietigende (crushing) brief aan Lord Melbourne die dit absoluut niet kon appreciëren en hem een scherpe brief terugzond.[18] Pusey organiseerde bovendien nog dezelfde avond een haastig geïmproviseerd diner voor de leiders van de orthodoxie aan de universiteit.[19] Twee dagen later kreeg dezelfde Pusey met de hulp van Newman en de High Churchman Walter Hook een invloedrijke samenkomst bijeen in de Common Room van Corpus Christi College, waar én Tractarianen én Evangelicalen én traditionele High Churchmen aanwezig waren - een brede massa van opponenten dus - om samen na te gaan wat er gedaan kon worden. Er werd besloten een petitie naar de koning te sturen om te protesteren tegen de benoeming; duidelijk zou gemaakt worden dat de actie niet gericht was tegen Hampden als persoon, maar tegen zijn theologie; aan Newman werd gevraagd een pamflet op te stellen waarin die theologie uitvoerig zou worden belicht en aan de kaak gesteld.[20]

Dit laatste was het meest effectieve, want wat kon de koning van een constitutionele monarchie beginnen tegen een reeds door de premier genomen besluit? Hij zond de petitie met haar 76 handtekeningen naar de Kantelbergse aartsbisschop die een protestnota opstelde en naar Lord Melbourne stuurde. Newman voelde aan dat hij héél vlug te werk moest gaan, wilde hij nog iéts bereiken, en hij zat de hele nacht van woensdag 10 op donderdag 11 februari op om aan zijn pamflet te werken. Hij kreeg het nog diezelfde week gedrukt, en op 13 februari kwam het uit.[21]

Het geschrift telde 47 pagina's en was getiteld: 'Ophelderingen van dr. Hampdens Theologische Uiteenzettingen' (Elucidations of dr. Hampden's Theological Statements). Het werd anoniem uitgegeven, maar

[15] Ibid., 214-5
[16] Ibid., 219-20. Juiste orde op het lijstje: cf. SG 145.
[17] MT I, 184.
[18] LC II, 158.
[19] GF 149.
[20] SG 146.
[21] Ibidem.

iedereen wist dadelijk wie de opsteller ervan was. Newman zond er een kopie van naar Hampden. De structuur van het pamflet is eenvoudig, maar daarom niet minder meesterlijk bedacht: Newman kocht of ontleende een exemplaar van de Bampton-voordrachten van 1832, en deelde zijn geschrift in twee kolommen in, met links bepaalde stellingen van de liberale tegenstander, en rechts zijn eigen 'ophelderingen', d.w.z. commentaren die er vooral op wezen wat de ideeën van Hampden impliceerden en waartoe zij onvermijdelijk moesten leiden. Vooral hieruit blijkt de profetische gave van onderscheid die de Oriel scholar in zo hoge mate bezat en die hem verder deed zien dan een ander. Hij zag toen reeds dat niets zozeer op de waarheid leek als een subtiele leugen. Hampden beweerde dat hij alleen geloofde in de gereveleerde feiten van de bijbel, en als zodanig geloofde hij in de Triniteit van Vader, Zoon en Geest omdat deze woorden schriftuurlijk en geopenbaard waren. Maar de verklarende menselijke dogmatische en kerkelijke woorden van de geloofsbelijdenis van Nicea (325 n.C.)waren z.i. niet gereveleerd en verdienden dus geen geloof. Zo kon hij tegelijk beweren dat hij in de Triniteit geloofde, en niet. Hij maakte een onderscheid tussen het simpele geloof in Jezus en de menselijke 'fraseologie' of formulering. Hij accepteerde de Triniteit, maar hij wilde geen betekenis hechten aan wat hij accepteerde, omdat betekenissen alleen maar menselijke opinies zijn. Newman voelde in een dergelijke opvatting een incoherentie, een logisch manco. De formulering van het dogma participeerde volgens hem toch ook in het goddelijke, oneindig eerbiedwaardige mysterie dat het dogma uitdrukte. Al was het wel waar dat geen enkele menselijke formule Gods oneindige diepte kon uitdrukken. Hij bleef de Onnoembare.[22]

De gestresseerde - en daarom volgens sommige critici niet helemaal serene[23] - schrijver van de 'Ophelderingen' zal in die fameuze nacht van 10 op 11 februari '36 wel vaak gedacht hebben aan zijn beide broers Frank en Charles, van wie de ene steeds meer evolueerde in liberaalagnostische, de andere in ronduit atheïstische richting, omdat zij zich hadden laten leiden door de al te kritische, subtiel distinguerende geest van de tijd. Hij moet vóórzien en daarna gézien hebben waartoe dit leidde. Voorlopig geloofde Hampden nog in een minimum, in de Schriftuur en in de strikt schriftuurlijke Triniteitsleer, maar wat zou er van dat bijbelgeloof overblijven naarmate de eeuw van het wantrouwen vorderde?

Lord Melbourne,die er prat op ging theoloog en zelfs patristicus te zijn, las de 'Ophelderingen' van Newman, maar vond ze 'abstruus.'[24] Hij nam nadere inlichtingen over die scherpe controversist die, volgens wat men hem vertelde, een crypto-rooms-katholiek was, geneigd om te overdrijven, - een 'ultra bigot.'[25] Dit stelde hem gerust, en zo kon hij ook Hampden geruststellen die voor zijn benoeming vreesde. 'Be easy, Doctor', zei de staatsman, 'I like an easy man.'[26] Toch verlangde Willem IV dat zijn premier de aartsbisschop zou consulteren, maar de regeringsleider bleef voet bij stek houden ondanks het koninklijke verwijt dat men hem verzwegen had hoe controversieel de figuur van Hampden was. De zaak stond dus nu vast: Hampden wérd benoemd, en het nieuws werd officieel bekend gemaakt op zaterdag 20 februari.

De tien dagen uitstel tussen de eerste en de definitieve benoeming hadden de golven polemiek alleen maar hoger doen rijzen. Elke High Churchman werd nu een 'Papist' en elke liberaal een ongelovige. De actieve kern van wat men de 'rechtse' opponenten zou kunnen noemen waren de leden van het 'Corpus Christi Committee', hierboven vermeld. Zij wisten dat op 29 februari de wekelijkse vergadering van de collegehoofden zou plaatshebben (waartoe Hampden als principaal van de St. Mary's Hall dus ook behoorde). In de gauwte belegden zij een vergadering in de Common Room van genaamd college om de kamp tegen de Regius Professor voort te zetten. Zij kwamen overeen om tenminste de aangerichte schade te beperken en aan de 'Heads of Houses' de volgende twee eisen te stellen: vooreerst moesten alle dwalingen in Hampdens geschriften worden veroordeeld en eruit worden verwijderd, en vervolgens diende de overheid van de universiteit de wijdingskandidaten duidelijk te maken dat ze eerder de colleges van de 'Margaret Professor of Divinity' zouden volgen dan die van de 'Regius.' Dat de Kroon hierdoor in het gedrang kwam, scheen de heren in die turbulente situatie geen enkele zorg te wezen.

Zij vingen echter bot. De collegehoofden wilden iemand uit hun midden niet dwarsbomen of indirect veroordelen, en keurden de eerste eis van de protesterenden af. Dezen wilden dan tenminste hun tweede eis waarmaken, en richtten een comité van zes op, dat representatief was voor alle mogelijke antiliberale verenigingen , om hun eis betreffende het aanvaarden van 'gekwalificeerde wijdingskandidaten' kracht bij te zetten. Dit deed de forse meerderheid van stemmen bij de vorige eis flink dalen tot slechts één stem, die van Hampden! Blijkbaar was de invloed van de Tractmannen fors gegroeid zodat er geen sprake van was de strijd op te geven, te meer daar Melbourne hen au sérieux begon te nemen. Hij wilde die 'Tracts' ook wel eens lezen. De nijvere bij die Pusey was,

[22] MW 292-4.
[23] SG 147 spreekt zelfs van 'cruelty in Newman'.
[24] GF 350.
[25] SG 147.
[26] Ibidem.

haastte zich om hem twee dikke bundels toe te zenden. 'Curieus', schreef Newman, 'dat wij in zo korte tijd zo'n luide kreet hebben laten horen!'[27]

Pusey had ondertussen ook een dik rapport bijeengeschreven over datgene wat iedereen wel voelde de grond van de zaak te zijn, nl. 'De filosofie van het rationalisme.' Het was een uitstekend instrument om de in Oxford en in den lande groeiende anti-Hampden-tendens te voeden en er ook iets praktisch mee te doen. In dit geschrift klaagde de 'Regius Professor of Hebrew' het uitgangspunt van de liberalen aan dat het ongebreidelde menselijke verstand in zijn huidige gedegradeerde toestand zou in staat zijn om te functioneren als primaire interpreet van het Woord Gods. Op 10 maart besprak het Corpus Christi-comité dit rapport, keurde het goed en gaf een declaratie uit dat Hampdens gepubliceerde werken bijdroegen tot het omverwerpen van het 'hele systeem en de hele realiteit van de christelijke waarheid.'

Dit maakte blijkbaar toch wel indruk op de vergadering van de 'Heads of Houses'. Ditmaal was er een anti-Hampden-meerderheid van 13 stemmen tegen 10 om een maatregel tegen de liberale professor te treffen die hem althans enkele prestigieuze academische privileges zou afnemen. Op het einde van het vastentrimester (Lent term) moest de 'Convocation' bijeenkomen - dat jaar op 22 maart -, en de heren van Corpus Christi zouden deze hoge vergadering een 'statute', een bepaling, ter goedkeuring voorleggen waarbij Hampden zou beroofd worden van zijn voorrecht om de 'Select Preacher' te kiezen voor de plechtige religieuze bijeenkomst van de gehele universiteit in haar kerk, de St. Mary's the Virgin. Veel zou de nieuwe theologiedocent daar wel niet onder lijden, want er waren vijf mensen aangeduid voor die taak, zodat de ontstentenis van zijn stem van geen belang was. Maar 'c'était le geste qui comptait'. De comitéleden wilden Hampden hoe dan ook straffen en de frustratie afreageren die uit hun onmacht tegenover een door de Kroon benoemde professor ontstaan was. De 'statute' die de 'Convocation' zou voorgelegd worden behelsde ook dat Hampden niet meer de macht zou hebben om te oordelen over iemands al-of-niet-ketterse-gezindheid. Maar ook dit had slechts weinig om het lijf.

Eerste overwinning van de Tractmannen

Het was dus wachten op de 22e maart, maar eerst zou de nieuwe professor, zoals gebruikelijk was, een inaugurale 'sermon' houden in de St. Mary's-universiteitskerk waar Newman dus pastoor was. Deze preek werd daarna gedrukt en op ruime schaal verspreid. Díe donderdag 17 maart was de kerk nokvol: heel de universiteit was uitgenodigd. Iedereen verwachtte nu dat de predikant zijn liberale principes zo uitvoerig mogelijk zou verdedigen, maar zij die op zoiets sensationeels hadden gehoopt waren eraan voor hun moeite. Hampden was zo wijs een 'gelovige' taal te gebruiken die soms zelfs aan de 'Evangelicals' deed denken, zodat sommige liberaalgezinden verbijsterd waren over die onverwachte bijna-orthodoxie. 'Bijna', want de predikant zei uitdrukkelijk dat hij geen enkel van zijn principes verloochende. Hij deed wel een emotionele oproep om eerlijk en vrijmoedig te zijn in de controverse: 'Ik ben tot u gekomen', zei hij, 'onder een wolk van verdachtmaking en geroep. Ik ben ieder ogenblik bereid om een eerlijke en vrije discussie aan te gaan, maar voor een valse voorstelling van zaken of voor geweldpleging zal ik met Gods hulp nimmer zwichten.'[28]

Van die open discussie was echter daarna niet veel te merken. Arnold, geestesgenoot van Hampden, stelde over de gebeurtenis - die hijzelf niet bijwoonde! - een verslag op voor de 'Edinburgh Review', waarin hij de zaak dramatischer voorstelde dan ze in werkelijkheid geweest was. 'Neerkijkend op zijn gehoor, zag de Professor neer op de welbekende gezichten van zijn vervolgers'[29] schreef de beroemde 'Headmaster of Rugby', en daarmee zal hij wel o.a. Newman bedoeld hebben. Ofschoon deze pas kortgeleden, Arnold vergelijkende met Hampden, beslist in het voordeel van de eerste gesproken had: 'Arnold is vriendelijk en innemend', had hij aan een vriend geschreven, terwijl hij over Hampden niet vriendelijk was geweest:

> In zijn moraalfilosofie neemt hij als basis het laagste, het meest zich in het stof wentelende utilitarisme; hij beschouwt het als een heilige plicht te leven voor déze wereld; religie, op zichzelf beschouwd, neemt heel de geest op een nefaste wijze in beslag. Met al zijn dwalingen is Whately nog openhartig, genereus en zorgeloos wat geld betreft. Blanco White is ook zo, al is hij sociniaan geworden. Arnold is vriendelijk en innemend - maar deze man, beoordeeld naar zijn geschriften, is het meest op winst beluste, aardsgezinde, onbeminnelijke personage dat men kan ontmoeten.[30]

[27] LD V, 243-4.
[28] MT I, 186.
[29] Ibidem.
[30] LD V, 251.

In dezelfde brief stond ook: 'Je kunt je maar voor een kwart voorstellen hoe slecht hij werkelijk is.'[31] Dat was wel niet fraai en niet nobel van Newman, maar tenslotte was dat geschreven in een privé-brief, - in het openbaar zou hij nooit zo'n venijnig gif hebben gespuid. Men begrijpt dat in zo'n stad vol makkelijk op te hitsen jongelui, waar het pamfletten en hatelijke vliegende blaadjes regende bij tientallen en waar de straten vol hingen met anti-Hampden 'posters', op de duur dergelijke taal schering en inslag werd en de sfeer verziekte. De pasbenoemde professor moet, als hij zich even buiten waagde, in iedere voorbijganger een potentiële vijand hebben gezien. Hij verloor er zijn appetijt bij en kon niet meer slapen.[32]

Het moet er toch wel erg en weinig christelijk aan toe gegaan zijn in die 'Lent term' van het Oxford van 1836. Hampdens vrienden en geestesgenoten waren onthutst. Whately b.v. beweerde nooit zo iets gezien te hebben en sprak van 'gecombineerde waanzin, wreedheid en gemeenheid.'[33] Blanco White was geobsedeerd door de rol die in heel deze strijd werd gespeeld door Newman met wie hij eens zo vaak viool had gespeeld. In een reeks brieven aan een Lord bestempelde hij heel de actie van de vicar en zijn medestanders als regelrechte persecutie, als 'een herleven van de meest vulgaire geest van superstitie en Popery.'

Nog de avond vóór 'Convocation' verscheen er een pamflet - van wie anders dan Pusey? Toen op de dag zelf, dinsdag 22 maart, de hooggeleerde Regius Professor of Hebrew het Sheldonian Theatre binnentrad en in zijn zetel plaatsnam, werd hij vergast op een luidruchtig fluitconcert vanwege Hampdens supporters. Het duurde twee uur vooraleer de vergadering in de oververhitte zaal een aanvang kon nemen. Want achter de scène was een ware strijd ontbrand en sneuvelden ruiten bij tientallen. Heel die wanorde bracht de beide dienstdoende proctors van de universiteit er dan ook toe om resoluut van hun traditioneel vetorecht gebruik te maken. Toen alle sprekers - in het Latijn! - hun zeg hadden gezegd en tot de langverwachte stemming zou worden overgegaan, stonden plotseling de beide proctors recht aan wier bewegende lippen men zag dat zij de geconsacreerde formule uitspraken: 'Nobis Procuratoribus non placet!' Dat was het veto, waarop allen - wonder boven wonder! - gedisciplineerd de zaal verlieten. Nu, zij wisten wel dat er binnenkort twee meer democratische censoren zouden worden aangesteld. Van uitstel zou geen afstel komen!.

In de tijd tussen deze en de volgende 'Convocation' ging de strijd onverminderd voort. Een parodie van de 'Ophelderingen' deed de ronde die de opvattingen van de grote 'bigottenleider' belachelijk moesten maken. Een ander karikaturaal geestesproduct streefde hetzelfde doel na door een pauselijk schrijven na te apen. Het heette: 'Herderlijke Brief van Zijne Heiligheid de Paus, gericht tot enige leden van de universiteit van Oxford.' Het was opgesteld door Whately's 'chaplain' Dickinson. Daarin sprak de paus er zijn vreugde over uit dat de Tractarianen zovele dwalende schapen terugbrachten tot de ene schaapstal van Rome! Pusey - weer hij! - vond het niet beneden zijn waardigheid dit lollige geschrift te beantwoorden met een pamflet: 'Een ernstig woord aan de schrijver van de herderlijke brief van de paus.'

Maar het giftigste geschrift dat toen in de stad circuleerde, was het virulente artikel dat dr. Arnold liet verschijnen in het aprilnummer van de 'Edinburgh Review', hét tijdschrift van de progressieve liberalen. Het artikel heette, en de titel sprak boekdelen: 'Over de Oxfordse boosdoeners (malignants) en dr. Hampden.' Hij zei later wel dat die titel van de uitgever kwam, maar dan beantwoordde hij toch volledig aan de inhoud en aan de door Arnold geformuleerde verwijten. Wij citeren hier de climax van dit onverkwikkelijke geestesgewrocht:

> Indien het slechts een intellectuele dwaling gold, dan diende zij resoluut en zonder omwegen te worden weerlegd, maar toch met een zekere tederheid voor hen die deze ideeën koesterden. Doch de aanval op dr. Hampden draagt het karakter, niet van dwaling, maar van morele boosheid (moral wickedness). Wanneer zij een goed en vroom persoon omverlopen..., dan zien wij nergens zoiets als christelijke ijver, maar een hele hoop gemengd bedrog en laagheid en wreedheid, eigen aan fanatieke vervolging. En zulke vervolging vrijpleiten omdat zij om der wille van het geweten gebeurt is onaanvaardbaar; het kan dan alleen maar een geweten zijn dat zo verblind is door bewuste verwaarlozing van de hoogste waarheid, of zo bedorven door het habituele involgen van boze hartstochten dat het de schuld van de misleiden eerder verzwaart dan verontschuldigt.[34]

Dit verwijt van 'morele boosheid', eigenlijk van iets demonisch, is in de hoogste mate overdreven in het geval van Newman. Wie deze man jarenlang heeft bestudeerd in al de geschriften ván en óver hem, is diep getroffen door de volkomen oprechtheid van een authentiek God- en waarheidszoeker, en hem dan beschuldigen, niet van intellectuele dwaling, maar van 'morele boosheid', is eenvoudigweg nonsens en leugen!

Newman heeft op dit onwaardige geschrift dan ook niet geantwoord. Hij had er een punt van eer van gemaakt nooit te reageren op persoonlijke aanvallen tenzij ze ook een aanval behelsden op het geloof. Het was natuurlijk

[31] Ibidem.
[32] GF 351.
[33] MW 295.
[34] 'Edinburgh Review', LXIII (April 1836), pp. 237-9.

wel zó dat Arnold hem geen enkele keer met name had genoemd - in tegenstelling met andere aanvallers in de pers die na hem kwamen -, maar iedereen in Oxford wist zeer goed tegen wie de 'Headmaster of Rugby' zijn klauwen had uitgestoken.

Dit aprilnummer van de 'Edinburgh Review' was dus wel dé sensatie na de afgeblazen 'Convocation' van 22 maart. Maar de 'convocationisten' van die dag hadden hun strijd vanzelfsprekend niet opgegeven, en zij zouden wel voor een andere sensatie zorgen. Vlak na het proctorsveto waren vele ontevredenen in de Hall van Brasenose College samengekomen, waar Pusey het Corpuscomité om zijn ijver bedankte, waarop 385 leden (van de ca. 450 die in de 'Convocation' aanwezig waren) een adres en petitie aan de vice-kanselier ondertekenden om de Hampdenzaak opnieuw aanhangig te maken en de universiteit van zijn verderfelijke beginselen te bevrijden. Op 7 april werd dit verzoekschrift aangeboden, terwijl enkele dagen later, de 13e, nieuwe proctors zouden gekozen worden. Na de keuze wist men pertinent dat zij het frustrerende 'Nobis Procuratoribus non placet' in de zaak Hampden, als deze weer te berde kwam, niet zouden uitspreken.

Op hun vergadering van 25 april namen de collegehoofden het besluit om het voorstel betreffende Hampdens censuur opnieuw aan de 'Convocation' voor te leggen. Twee dagen later werden alle stemgerechtigde oud-studenten in den lande door het 'Corpus Christi Committee' weer uitgenodigd naar hun 'God vrezende, God schragende' (God-fearing, God-sustaining) universiteit te Oxford te komen ten einde in deze gewichtige zaak hun stem te laten horen.

Op 5 mei kwamen al deze mensen opnieuw bijeen. De 'undergraduates' mochten niet binnen in het Sheldonian Theatre, welks ruiten zij braken en welks deuren zij met alle macht tevergeefs bestormden onder een oorverdovend lawaai. De passies laaiden dus weer in alle hevigheid op, en dat voor een zaak die de moderne jeugd zeker als verouderd en aftands zou bestempeld hebben! Ten slotte werd met een overweldigende meerderheid het voorstel goedgekeurd zodat Hampden voortaan verhinderd werd de 'Select Preachers' voor de universiteit aan te duiden. Men scheen er zich helemaal niet om te bekommeren dat het hier ging om een man die door de Kroon zelf, het hoogste gezag in de natie, werd benoemd.

De Tractmannen hadden dus eindelijk een grote overwinning behaald, hun eerste na 3 jaren activiteit vol toewijding. Newman, Froude en Pusey waren nu zeker geen 'nobodies' meer, en raakten zelfs buiten Oxford tot ver in den lande bekend. Lord Melbourne was nu ook voorzichtiger geworden bij het benoemen van bisschoppen en theologieprofessoren: Arnold kreeg geen mijter, slechts een leerstoel van moderne geschiedenis. 'Newman heeft zichzelf nu verheven tot protestantse paus', schreef Blanco White bitter aan Lord Holland.[35]

Wat Hampden zelf betrof, latere pogingen, in juni 1842 en in mei 1844 aangewend om dit smaadvolle 'Convocation'-decreet ongedaan te maken, mislukten alle, in 1842 met 334 tegen 209 en in 1844 met 341 tegen 21 stemmen.[36] Toch leed hij niet echt diep onder zijn martelaarschap. Hij verzaakte wel aan zijn katheder van moraalfilosofie, maar hij bleef elf jaar lang 'Regius Professor of Divinity', rector van Ewelme, Kanunnik van Christ Church en principaal van St. Mary Hall. Eigenlijk was het verboden een kathedraalcanonicaat met een ambt van principaal te combineren, maar een dergelijk cumuleren van verscheidene hoge ambten vormde voor de Koninklijke Theologieprofessor geen bezwaar. In 1847 werd hij benoemd tot bisschop van Hereford, ook al waren alle bisschoppen daar eensgezind tegen.

Eens, in 1836, vertrouwde hij Whately toe dat ambitie zijn handelen bepaalde, maar deze antwoordde hem 'dat het normaal was in zijn beroep (profession) te willen promoveren.' Hijzelf, bekende hij, werd door ambitie gedreven, maar hij probeerde te handelen 'alsof hij alleen gehoorzaamde aan een zuiver en onbaatzuchtig verlangen om het publiek te dienen'. Aldus redeneerde ook Copleston, de ex-provost van Oriel. Alleen gaf Copleston aan Hampden de raad om voorzichtig te werk te gaan en nooit aan zijn gelovig publiek te spreken over al de inzichten die hem voortdreven. Newman en zijn aanhangers, die vol waren van de hoge idealen die de kerkvaders bezielden, moeten instinctief hebben aangevoeld dat mannen als Hampden en Whately de reeds diepgevallen Church of England nog verder voortsleurden in haar heilloze degradatie.[37]

Toch zou eens Newman op vele punten hetzelfde lot te wachten staan als de versmade Hampden, en dit zou geen tien jaren duren. Een onbewust-profetische Tractman zou dat eens tot uiting brengen op de dag zelf, de 5e mei, toen hij in het Sheldonian Theatre in de rij van de stemgerechtigden aanschoof om het voorstel van het 'Corpus Christi Committee' te kelderen. Hij was met Manning (de latere kardinaal) naar Oxford gekomen. Deze schoof aan achter hem en, als aanhanger van de Tractbeweging, keurde hij het voorstel goed: Hampden diende veroordeeld. Als reden van zijn stem zei Twisleton (zo heette Mannings vriend): 'dr. Hampden vandaag; morgen is het Neanders beurt.' 'Neander' was de in Oxford veel gebruikte vergriekste familienaam van Newman; bovendien bestond er een echte Neander, in 1789 te Göttingen geboren en gestorven in 1850. Zijn leuze was: 'het is het hart

[35] SG 150; MT I, 188-9.
[36] Gun 299.
[37] MT I, 189.

dat de theoloog maakt' (pectus est quod facit theologum), - een leuze die ook goed kon passen op de auteur van 'De arianen van de Vierde Eeuw' en van vele vinnige 'Tracts'.[38]

En de geschiedenis heeft Twisleton gelijk gegeven, zoals we in de loop van dit verhaal zullen zien. Newman zou door de bisschoppen om zijn 90e 'Tract' veroordeeld worden, zoals Hampden om zijn 'Bampton Lectures' door Newman. De landelijke clergy zou eens Newman voor 'Papist' verslijten zoals ze in '36 Hampden als een 'infidel' (ongelovige) had gebrandmerkt. Pusey zou binnenkort het verbod ontvangen nog te preken, zoals Hampden het verbod werd opgelegd om de 'Select Preachers' aan te duiden. 'Convocation' zou eens Newman willen veroordelen zoals Hampden in '36, en zoals Hampden zou Newman worden gered door het veto van de proctors.[39]

De kwetsbare plek van Newman was zijn nieuwe houding tegenover Rome. In zijn voorwoord op het derde volume van de 'Parochial Sermons', opgedragen aan Archdeacon Froude, Hurrells vader, had hij geschreven 'dat, als Popery een perversie of een corruptie was van de Waarheid, zoals wij geloven, dan moet het, krachtens de termen zelf, zijn zoals de Waarheid waarvan het een konterfeitsel is.'[40]

Het jaar 1836 is dus zeer belangrijk geweest in het leven van Newman, zodat wij er nu ook een apart hoofdstuk zullen aan wijden.

[38] Purcell E.S., *Life of Manning*, Macmillan, 1896,vol. I, p. 115 + V.n.
[39] SG 150.
[40] Gecit. in SG 151.

Hoofdstuk 16 'God intends me to be lonely'

In dit hoofdstuk zouden wij ons wat meer willen concentreren op de persoon van Newman en bepaalde aspecten van zijn meer intieme leven. Daarna nemen we de draad van zijn activiteit weer op en zullen we ons wenden tot Newman als pastor, liturg, hagiograaf en Godsman in het kader van zijn groeiende en bloeiende beweging.

In een aan een bundel brieven gehechte nota heeft hijzelf het jaar 1836 bestempeld als een 'kardinaal tijdstip' in zijn leven. Hij specificeerde als volgt de gebeurtenissen die het zo belangrijk maakten:

1. Froudes dood.
2. De dood van mijn moeder en het huwelijk van mijn zuster.
3. Mijn kennismaking mét en aanwenden ván het roomse brevier.
4. Eerste connectie met de 'British Critic'.
5. De 'Tracts' worden Traktaten.
6. Begin van de 'Vadersbibliotheek'.
7. De 'Theologische Vereniging'.
8. Mijn geschrijf tegen de Kerk van Rome.
9. Het kerkje van Littlemore.[1]

Een nieuwe scène ging geleidelijk voor mij open.

Froudes dood

Op 28 februari 1836 stierf de 'bright and beautiful' Froude[2], Newmans goede genius en inspirator. Hoger hebben we gezien dat hij in de loop van de vorige mei terug in Oxford was na een anderhalf jaar lang verblijf op het Barbadoseiland. Met zijn gewone vrolijkheid schreef hij aan zijn vrienden: 'Fratres desideratissimi, here I am, benedictum sit nomen Dei!' (Zeer beminde broeders, hier ben ik, geloofd zij de naam van God!). En 's anderendaags was hij reeds, één en al leven, te Oxford, om op de 'Convocation' zijn luidschallend 'Non placet!' te laten weergalmen tegen het liberale voorstel om ook 'dissenters' toe te laten tot de universiteit. De 4e juni, zoals we zagen, verliet hij dan opnieuw de stad die hem zo dierbaar was om er nooit meer weer te keren...

Brieven vlogen daarna heen en weer tussen Oxford en Dartington, o.a.een brief van Newman waarin hij zijn vriend om licht vraagt over de rol van de leek in de Kerk. Volgens Newman was 'het handhaven van het geloof duidelijk een prerogatief van de leken.' Veel later, als katholiek, zou hij daarover een moedig en progressief artikel schrijven dat hem te Rome verdacht maakte. Froude van zijn kant had daarover geen opinie, maar berichtte zijn vriend met vreugde over de diepe invloed van diens preken en geschriften bij het ontwikkelde lezerspubliek. Dit verbaasde Newman wel, maar verheugde hem toch ook: alleen maakte hij zich zorgen over een nogal gedurfd artikel dat hij gepleegd had ten voordele van het monachisme. Froudes antwoord tekent zijn fiere en onafhankelijke geest: 'Ik zie er het nadeel niet van in, invloed te verliezen bij die mensen welke je alleen kunt behouden door die punten te verzwijgen waarover je met hen van mening verschilt... Welk nut heeft invloed tenzij om mensen te beïnvloeden?'[3]

Newman bracht zijn vriend nog een laatste lange bezoek van 15 september tot 11 oktober. 'Toen ik afscheid nam, kwam er een glans over zijn gelaat dat als het ware schéén in de duisternis, als om te zeggen dat in deze wereld wij elkaar vaarwel zeiden voor eeuwig.'[4] Op 15 november schrijft Froude: 'Ik weet niet of je het gevoel kent te leven met een pols die boven de 100 slaat.'[5] De dokter laat hem staal slikken, en in december kan de zieke nog een artikel schrijven van 63 bladzijden. Newman kan met Kerstmis zélf niet komen, maar stuurt Rogers, zijn intimus, op hem af, die zich te Dartington verkneukelt om de manier waarop Hurrell zijn zus Mary behandelt. Hij noemt ze Poll en stuurt ze op allerlei boodschapjes uit, tot grote ergernis van haar verloofde. We hebben nog een brief van hem, gedateerd 27 januari 1836, waarin hij meedeelt dat hij niet aandikt ondanks al de melk die hij drinkt, maar dat de symptomen dezelfde blijven. Het zou zijn laatste brief zijn, althans aan Newman. Dan is het alleen nog de arme vader, de Archdeacon, die schrijft: hij gaat achteruit (4 febr.), er is geen hoop meer (18 febr.), hij leeft nog (23 febr.) en dan het fatale nieuws op 28 februari.

[1] LC II, 177.
[2] LD V, 249: 'everything was so bright and beautiful about him'.
[3] LC II, 110-2 (rol leken, 'monasticism'), 117 (invloed).
[4] LD V, 141.
[5] Ibid., 141-2.

'Newman opende de brief in mijn kamer', schrijft Tom Mozley, 'en kon hem mij alleen maar teruggeven, zonder enig commentaar. Achteraf - zo vertelde Henry Wilberforce mij - betreurde hij het al wenend (heel ongewoon bij hem!) dat hij Froude niet meer kon zien, alleen maar om hem te zeggen hoeveel hij hem verschuldigd was voor het verduidelijken en bevestigen van zijn gedachten.'[6]

Op 2 maart schreef Newman aan zijn oudste vriend, Bowden, deze mooie brief:

> Gisteren morgen werd mij het nieuws meegedeeld van Froudes dood.... Ik kan geen groter verlies meer lijden voor de rest van mijn hele leven, want hij was mij zo vertrouwd - en hij zou mij waarschijnlijk altijd even vertrouwd gebleven zijn als ik het met jou was in onze eerste universiteitsjaren, zozeer zelfs dat ik hem van tijd tot tijd met jou verwarde en dat alleen een bewust beroep op mijn geheugen mij in staat stelde hem bij zijn juiste naam te noemen en mij in herinnering te brengen wat tot hemzelf en wat tot jou behoorde.
> Ik zou zo graag gehad hebben dat je hem gekend hadt. Je hebt hem wel eens gezien, één keer, maar dat was toen zijn gezondheid reeds te wensen overliet en je je van hem geen idee kon vormen. Het is zo vol mysterie dat een zo merkwaardig en veelzijdig begaafd man, uitgerust met talenten die onze tijd juist nodig heeft, moest worden weggenomen. Alles samen genomen, heb ik nooit iemand ontmoet met zo rijke gaven. Ze waren zo veelzijdig en volmaakt dat hij daarin zelfs Keble verre overtrof. Wat mijzelf betreft, ik kan niet beschrijven wat ik hem verschuldigd ben op het gebied van de intellectuele (filosofische) principes die aan de grondslag liggen van de godsdienst en de moraal. Het is nutteloos nog verder over hem te spreken. Het heeft God nu eenmaal behaagd hem tot zich te nemen: voor hem is dat een blijk van zijn barmhartigheid, maar het is een zware beproeving voor allen die intiem omgingen met hem. Toch lag er zo'n glans en zo'n schoonheid over alles om hem heen dat de gedachte aan hem altijd troostvol zal blijven. Maar er is iets wat mij droef te moede maakt: een mens kan niet alles in zijn herinnering bewaren wat hij daarin zou willen vasthouden en, naarmate de jaren voorbijgaan, zal het beeld dat wij van hem hebben steeds zwakker en zwakker worden.

In een brief aan Keble van 6 maart verraadt Newman nog meer van zijn diepste gedachten:

> Wij hebben inderdaad een onherstelbaar verlies geleden, maar ik heb het jaren van tevoren verwacht. Ik zou graag zijn erfgenaam zijn. Toen ik in oktober bij hem was, wenste ik zozeer zijn gedachten in te drinken, maar zij wilden niet stromen, vond ik, als ze niet geordend werden zoals alle gaven van God. Het was Bowden die onlangs het idee opperde dat, naarmate de tijd vordert en meer en meer heiligen hierboven worden verzameld, er minder nodig zijn op aarde. De Stad Gods heeft nu dag na dag diepere fundaties. De weinigen, de één of de twee, hoe zwak ook, - zij vechten met groot succes.

Op de achterkant van zijn dagboek schreef Newman in 1837, toen hij de uitgave van Froudes nagelaten geschriften aan het voorbereiden was: 'Vale, dilectissime, desideratissime, usque ad illum Diem qui te, paucissimis notum, omnibus patefaciet qui fueris.' (Vaarwel, zeer geliefde, zeer betreurde, tot op de Dag die u, aan zo weinigen bekend, aan allen zal openbaren wie gij zijt geweest.) Hier weer de gedachte van de rijkbegaafde onbekende, wiens ware wezen eens in het 'eschaton' in al zijn reële luister zal worden geopenbaard.

Iets van die gedachte vinden we terug in een preek van die periode: 'De grootheid en de kleinheid van het menselijk leven' (mei '36). Zou hij niet aan Froude gedacht hebben in de volgende passage (vooral in de laatste zin):

> Ons aardse leven geeft ons een belofte die het niet vervult. Het belooft onsterfelijkheid, en toch is het sterfelijk; het bevat leven in de dood en eeuwigheid in de tijd; en het lokt ons door een begin dat het geloof alleen voltooit. Ik bedoel dat, als we de zielenkrachten beschouwen die we als christenen gekregen hebben, het besef dat we ze bezitten ons de zekerheid schenkt dat zij zullen duren over het leven heen, in het geval namelijk van goede en heilige lieden, wier huidige toestand een garant is van onsterfelijkheid in de ogen van diegenen die hen goed kennen. De grootheid van hun gaven in tegenstelling tot de kortheid van die tijd om ze te gebruiken, leidt onze geest dwingend tot de gedachte aan een ander leven. Dit is bijna de noodzakelijke tegenhanger en consequentie van dit leven en ongetwijfeld in dit leven geïmpliceerd, aangenomen dat er van deze wereld een rechtvaardige Bestuurder bestaat die de mens niet voor niets heeft gemaakt.[7]

De allusie op Froude is nog doorzichtiger als de predikant enkele regels verder uitdrukkelijk het geval van een jonge begaafde en vrome overledene behandelt. Dit uittreksel is wel wat lang, maar het is zo typisch voor de newmaniaanse denk- en preektrant - met zijn toon van wetende confidentie en zijn discreet oproepen van de 'invisible world' - dat het toch best in zijn geheel wordt weergegeven:

[6] MT I, 182.
[7] LD V, 249; 253; MT I, 182; PS IV, 216.

> En als dit leven kort is, ook al is het nog zo lang,vanwege de grote disproportie tussen dit bestaan en de mogelijkheden van de herboren mens, dan is dit natuurlijk nog meer het geval wanneer dit leven gewelddadig wordt afgesneden door een vroegtijdige dood. Er zijn lieden die in één enkel moment van hun leven een zo bovenmenselijke verhevenheid en majesteit van geest hebben getoond dat zij wel eeuwen zouden nodig hebben om hem te besteden aan zijn eigenlijk object tot het einde toe. Hun flitsen van lichtend verstand, die zijn als stralen van de zon en schichten van de bliksem, doen ons verstaan dat zij slechts vermomde Engelen zijn en uitverkorenen Gods, op wie Deze zijn zegel gedrukt heeft voor een eeuwig bestaan en aan wie Hij de opdracht gaf om rechters te zijn over de wereld en mét Christus te heersen voor altijd. En toch worden zij plotseling van ons weggenomen -, nauwelijks hebben wij hen leren kennen of wij verliezen hen. Kunnen wij geloven dat zij niet van ons worden weggenomen om hogere doeleinden elders te dienen?

Soms hoort men over een jonge dode de bedenking uiten, zegt Newman, dat hij te verstandig was voor deze wereld. Maar, beweert hij, misschien mogen we met nog meer waarheid zeggen: deze jonge man was te goed voor deze aarde.

> Daar is iets in morele waarheid en goedheid, in geloof, in karaktersterkte, in hemelsheid-van-geest (heavenly-mindedness), in zachtheid, in moed, in beminnelijkheid, waar onze aardse omstandigheden niet aankunnen, waarvoor het langste leven nog te kort is en de hoogste opportuniteiten nog ontgoochelen:dit aardse bestaan is slechts een gevangenis en een kooi waaruit zo iemand moet kunnen losbreken om zich ten volle daarin te kunnen uitleven. Als dan zo iemand sterft, dan doet dit ons zeggen: 'hij heeft nog niet voor de helft getoond wie hij is;eigenlijk heeft hij geen gelegenheid gehad om zijn volle wezen uit te werken; zijn dagen zijn voorbijgegaan als een schaduw, en hij is verslenst als gras.'[8]

De bekoring is groot om ook in de preek over 'De Risico's van het Geloof', die op velen een diepe indruk had nagelaten, zinspelingen te zoeken op de zware beproeving die de predikant toen trof. De preek is namelijk van 21 februari 1836, nauwelijks een week vóór Froudes overlijden. En inderdaad, we ontdekken daar een opvallende passage waarin Newman het heeft over het 'risico', het offer - de 'venture of faith' - dat in het geval van Johannes de eenzaamheid moet geweest zijn die hem overviel na de dood van zijn laatste medeapostel. Het is zeer waarschijnlijk dat hij deze zinnen neergeschreven heeft met zijn doodzieke, binnenkort stervende vriend vóór ogen. Een korte aanhaling kan volstaan:

> De heilige Johannes had nog meer te verduren (dan zijn broer Jacobus) doordat hij als laatste van de Apostelen zou sterven, terwijl Jacobus de eerste was geweest. Hij had het verlies van zijn broer te verwerken, en dan dat van de overige Apostelen. Hij had een lengte van jaren te dragen in eenzaamheid, ballingschap en zwakheid. Hij had de ellende te ervaren van het eenzaam-zijn, want allen die hij had liefgehad waren van hem weggeroepen. Hij moest nu leven in zijn eigen gedachten, zonder een vertrouwde vriend; hij moest nu leven alleen met hen die behoorden tot een jongere generatie...[9]

Newman werd op die dag 35 jaar, en hij voelde zich blijkbaar reeds oud en eenzaam worden...

Froudes brevier

Eén ding was er nochtans dat hem van Froude na diens dood zou overblijven, en een uiterst kostbaar ding zou het blijken te zijn. Newman werd namelijk door Archdeacon Robert Froude uitgenodigd om een souvenir te komen uitkiezen in het kleine kamertje dat het 'privatissimum' van de overledene was geweest. Zijn keuze viel op de 'Analogy' van Bishop Butler, maar dit boek was al besproken door iemand anders. Toen hij dan aarzelde, zei hem Frederick Rogers - zijn laatste Oriel-student die hem vergezelde -: 'Neem dit', 'dit' zijnde een rooms brevier dat Hurrell zich in 1827 had aangeschaft om de liturgiecursussen van professor (later bisschop) Lloyd te kunnen volgen (Lloyd had nog contact gehad met de geëmigreerde priesters uit Frankrijk). Hurrell had dit roomse brevier constant bij zich gehad op het Barbadoseiland.

> 'Ik nam het', verhaalt Newman, 'bestudeerde het, schreef er mijn Tract over, en heb het hier op mijn tafel voor constant gebruik, tot op de huidige dag.[10]

[8] PS IV, 218-9; 219.
[9] Ibid., 305.
[10] Apol 74-5.

Dit brevier was voor de Oxfordleider een hele ontdekking, zodat hij er inderdaad een 'Tract' over schreef, nr. 75, op datum 24 juni 1836. Eigenlijk een traktaat, want het geschrift bedroeg zomaar eventjes 207 pp.

'I like it uncommonly', schreef hij aan Henry Wilberforce, ofschoon de dagelijkse recitatie ervan volgens hem 3 à 4 uur moet geduurd hebben... (Nú besteden de priesters er slechts een half uur aan!) Maar voor hem was het natuurlijk iets nieuws, en vooral iets wat aan zijn diepste verlangens beantwoordde. Daarin genoot hij van de schoonheid van de psalmen, de mooiste teksten en hymnen van de oude en middeleeuwse Kerk, de beste bladzijden zelfs van moderne heiligen en theologen, - de fine fleur van de hele kerkgeschiedenis die hem zo dierbaar was. Zo iets heel anders dan de benauwende geschriften van de 'Evangelicals' (of 'Peculiars', zoals hij ze soms noemt) met hun enge 'self-contemplation' in plaats van de zoveel ruimere contemplatie van God en zijn Kerk![11]

Ook elders in zijn enthousiaste brieven en in zijn 'Tract' vindt men, vermengd met zijn vele lofprijzingen, telkens toch een sneer tegen de evangelicalen . Deze roomse gebeden waren zo 'rustig, ernstig en eenvoudig.' 'Rustig' is in het Engels 'unexciting':in het religieuze had Newman een echte, wellicht ook temperamentele afkeer van 'excited feelings', van alle opgewondenheid en artificieel aangezwengeld gevoel, zoals de evangelicalen en de methodisten dit in hun diensten tot uiting lieten komen. Daarom ook apprecieerde hij het dat dit brevier was opgesteld en werd gebeden in het Latijn. Latijnse devoties zijn immers 'majestic and austere', en sowieso - merkt hij heel nuchter op - zorgt een dode taal ervoor 'dat je kalm blijft' (it keeps one sober).

Een verder pluspunt was dat het breviergebed bij voorkeur 's morgens moest gebeden worden, want dan is de geest het frist. In tegenstelling met het Franse gezegde 'le soir est fait pour prier' vond de Oxfordleider dat 'het vooral 's avonds bidden zoiets is als de vervulling van zijn godsdienstige plichten uitstellen tot op het sterfbed.' Een eigenaardig verschil vindt hij op dit punt tussen 'Peculiarism' en de katholieke manier. 'Avonddiensten zijn iets typisch voor de <peculiars> en zij zijn opwindend opdat ze succes zouden kunnen hebben.'[12]

Positief was voor Newman ook de bondigheid van de breviergebeden. Hij herinnerde zich een gezegde van Froude, die goed de middeleeuwse Kerk kende, dat tijdens die periode de gebeden van de Kerk meestal kort waren. De Hervormers waren het geweest die de lange gebeden hadden ingevoerd, en later de 'Evangelicals.'[13]

Ten slotte was alles in dat 'Breviarium Romanum' zo precies en zo methodisch geordend dat dit ook de rustige concentratie ten goede kwam. Charismatische 'Peculiars' hielden natuurlijk meer van spontaan uit het hart opwellende gebeden die nauwelijks tot een einde kwamen. Maar Newman hield van een God waardig, eerbiedig, beheerst en geordend gebed. Aan een vriend schreef hij dat hij aangetrokken werd door het vastbepaalde aantal van de psalmen en andere gebeden. Drie psalmen, elk voorafgegaan en gevolgd door een antifoon, twee lecties waarvan één uit de bijbel en een tweede uit een ander eerbiedwaardig geschrift, enz. - alles was methodisch geordend en aangepast aan de tijd van de dag, van het jaar, van de kerkelijke liturgie.[14]

Tot aan zijn bekering bad Newman bijna alle dagen het breviergebed. Hij lette er daarbij wel nauwkeurig op dat hij de aanroeping van Maria en de heiligen wegliet, zoals de Kerk van Engeland dit verlangde. Alles samen vond hij dit roomse brevier 'that most wonderful and most attractive monument of the devotion of saints'. Hij wilde het door twee van zijn vrienden laten vertalen, maar deze poging mislukte. Ook Pusey probeerde, maar mislukte eveneens.[15]

Jemima wordt Mrs. John Mozley

Op 28 april van datzelfde jaar 1836 trad Newmans jongste zus Jemima in het huwelijk met John Mozley. Oxford was nog altijd in de ban van de Hampdenrel. Toch schijnt dat op John Henry niet gewogen te hebben. Wel ging hij niet per rijtuig naar de kerk, maar alleen, dwars door de velden. Het familiefeest was een groot succes: John Henry mocht de bruidscake aansnijden, en hij deed dit 'alsof hij daar de gewoonte van had.'[16] Hij vond het alleen maar jammer dat hij zijn viool niet had meegebracht; dan had hij zijn geliefde Beethoven kunnen spelen tezamen met een nicht die blijkbaar ook muzikale vaardigheid bezat. Uit alles blijkt dat hij zich goed geamuseerd heeft. 'Gloom is no Christian temper' (droef zijn is niet christelijk), zou hij eens preken; '... we must live in sunshine, even when in sorrow.'[17]

Ofschoon de bruidegom niet de oudste was van de zonen, was hij toch de baas van de drukkerij en de bank die de familie rijk hadden gemaakt. Het was dus een goede partij, en zowel Mrs. Newman als John Henry, die als oudste zowat de rol van de vader had overgenomen, waren zonder reserve gelukkig met het huwelijk.

[11] LD VI, 46.
[12] Ibid., 47.
[13] Ibidem.
[14] Ibid., 47-8.
[15] CE 113, 115; MT I, 219 vv.
[16] MT I, 191.
[17] Ibidem; PS V, 271.

Het jonge paar zou gaan wonen in Derby, toch wel een 100 km ten noorden van Oxford gelegen. Het was het eerste huwelijk in de familie, en zowel de moeder als de oudste broer moeten het gevoel gehad hebben dat hun familieleven - dat zolang geduurd had! - nu definitief ging uiteenvallen. Newman hield veel van zijn familie. Affectief was hij zeer aan zijn zussen gehecht, maar ook op gebied van kennis en cultuur trachtte hij hen voortdurend op een hoger peil te brengen. Hij schrok er niet voor terug om hun Grieks te leren (toen bij meisjes ongewoon), kerkvaders te doen lezen en kleine scheikundige proefjes te doen wagen. De vrienden spraken over de 'learned sisters Newman', en wisten wel wie daar achter zat.

Die vrienden waren ook vrienden van den huize: zelfs Whately kwam aanvankelijk op bezoek, en natuurlijk waren de 'bright and beautiful Froude', Rogers, Henry Wilberforce en nog menige andere er steeds hartelijk welkom. Dit levendige verkeer zou nu stilaan wel verminderen. De vrienden zouden ook gaan trouwen, terwijl Newman het als zijn plicht beschouwde ongehuwd verder te leven. Vandaar wellicht een verdieping van de liefde tot zijn zusters, die merkbaar wordt in de correspondentie. Zo lezen we b.v. in een brief aan Jemima, gedateerd 19 november 1835, kort vóór de verloving: 'Nooit was er een broer die zoveel verloor, en een ander die zoveel won.'[18] Hij zegt dat hij steeds maar aan haar zit te denken, voor haar te bidden, zelfs van haar te dromen. Overal waar zij zich bevindt, meent hij, moet zij wel een zegen zijn: 'You must be a blessing wherever you are...'[19] Ongeveer tien jaar later, als hij in volle gewetensstrijd zijn lastige weg zoekt, zal hij in één van zijn mooiste brieven haar als confidente nemen van zijn innerlijkste gevoelens.

Dood van Mrs. Newman

Nauwelijks enkele dagen later wordt Mrs. Newman ziek en overlijdt dan plotseling op 17 mei. Eén van de oorzaken kan de stress geweest zijn i.v.m. dit eerste huwelijksfeest. Maar veel erger moeten haar zowel geestelijk als lichamelijk ontsteld hebben de voortdurende aanvallen van de liberaliserende pers op haar zoon en zijn beweging. Zelfs had de invloedrijke en ernstige Headmaster van Rugby, dr. Arnold, haar zoon - wiens diepe christelijke heiligheidsstreven zij zo goed kende - niet alleen beschuldigd van intellectuele dwaling, maar bovendien ook nog van morele boosheid, van 'moral wickedness', van bewust aanzetten tot het kwaad![20]

Men besefte eerst nog niet goed de ernst van haar toestand, en een alarmerend bericht aan John Henry ging verloren zodat deze zich pas een paar dagen vóór het einde het gevaar realiseerde waarin zijn moeder verkeerde. Hij haastte zich naar haar ziekbed, vroeg onmiddellijk om een tweede medisch onderzoek, maar ook dit kon niet anders dan constateren dat de situatie van de zieke hopeloos was.

In de paar dagen die zij nog te leven had bleek duidelijk dat zij dementeerde. 'Als u eens wist hoe vreselijk haar mentale lijden is geweest', schreef de steeds woorden wikkende John aan zijn tante Elisabeth, 'en hoe weinig zij zichzelf was in al haar afdwalingen, dan zou u voelen evenals wij dat haar dood een verlossing is geweest.' Later vertelde hij dat hij in die tijd nogal wat schulden had en telkens God bad dat Hij ofwel hem in staat zou stellen zijn familie verder financieel te helpen ofwel de noodzakelijkheid van die hulp zou wegnemen. Het was, dacht hij, alsof hij gebeden had om zijn moeders dood. God verhoorde gebeden blijkbaar op een vreemde manier: zij waren in zekere zin 'gevaarlijke werktuigen!'[21]

Zijn verslagenheid was groot, ook uiterlijk zichtbaar. 'Zijn gelaat was als gehuld in een wolk van verdriet', getuigde James Mozley. Diens zus, Anne, had de lijkdienst bijgewoond en gezien hoe John, toen alles voorbij was, bij het altaar was blijven knielen, 'verloren in gebed en herinnering.' En een vriend beschrijft hoe Newman in diepe neergedruktheid zijn arm zocht en eraan bleef hangen.[22]

Hij besefte nu dat zijn werk hem teveel van haar had afgehouden. Eigenlijk was het niet zo goed geweest dat zijn moeder met haar dochters dichterbij was komen wonen, van Brighton naar Iffley (bij Oxford). Zij hadden dit gedaan met het idee dat ze hem dan méér zouden zien, maar hun nabijheid had natuurlijk het werk niet verminderd dat zich integendeel hoger en hoger opstapelde. Dit leidde tot een onvermijdelijke ontgoocheling, want het leek erop dat hij van zijn kant niets deed om de ontmoetingen te vermenigvuldigen, terwijl moeder en zusters daar dan toch bepaalde offers voor hadden gebracht.

Toen zij nog in Brighton woonden, ging hij van tijd tot tijd naar hen toe en bleef dan soms weken aan een stuk bij hen. Zijn werk hoopte zich dan wel op, maar hij kon het laten liggen tot hij weer terug was - men begreep dat wel. Te Iffley echter waren ze a. h.w. bij het centrum zélf en de scène van zijn bezigheden waar hij zich dan ook minder gemakkelijk kon van bevrijden. Maar bij moeder en zusters begon het er nu op te lijken dat hun minder vaak samenzijn niet het gevolg was van een materiële, lichamelijke verwijdering, maar van een verwijdering in de

[18] MW 278-9; 285.
[19] MW 285.
[20] 'Edinburgh Review', LXIII (April 1836), 237-9.
[21] MT I, 191-3.
[22] Ibid., 192.

geest. Zij lieten dit dan wel eens heel delicaat en behoedzaam voelen, en dat deed hem dan pijn. Ja, hun al te grote affectie deed hem pijn...

Maar, nabroedend over hun verhouding, vond hij dat er inderdáád zoiets als een groeiende geestelijke verwijdering van hen was ontwikkeld. Reeds van in het begin moesten zij niets hebben van de distinctieve principes van de Oxfordbeweging. Mrs. Newman was een milde calviniste die niet hield van dat dogmatische, dat sterk-sacramentele en -hiërarchische in haar zoons opvattingen, - opvattingen die tot haar ergernis elk jaar sterker werden. En de meisjes dachten er evenzo over. Het liefst nog hielpen zij hun broer in het eenvoudige gehucht Littlemore, waar zij trouwens de gedroomde idolen waren van de arme bevolking[23], maar heel die ideologische strijd te Oxford zelf was hun allesbehalve aangenaam, wel integendeel.

En dan, al die vrienden van John, - vrienden die hij mee naar huis bracht, die onvermijdelijk met hem luide discussieerden over onderwerpen die zij niet zo zagen zitten, over strategische kwesties die hun fijngevoeligheid irriteerden, en dat alles in een geest van halve verafgoding van hun dierbare John, van 'Credo in Newmannum', zodat zij begonnen te denken dat die wierook hem beviel en dat hij zich liet meeslepen door een schare vleiers...[24]

En vooral in de laatste tijd waren er misverstanden geweest tussen zijn moeder en hemzelf, - misverstanden die zeer pijnlijk waren, want 'niets leek hem ooit kostbaarder', schreef hij, 'dan haar sympathie en compliment.' Heel onlangs nog, tijdens hun laatste ontmoeting, begreep zij verkeerd wat John haar zegde en zij was er zeer door gekwetst geweest.[25]

Hij had haar soms gekwetst zonder het te willen, herdacht hij nu: zijn temperamentele schuchterheid speelde hem nog altijd parten. Zo herinnerde hij zich een voorval van jaren her. Op een dag viel Newman in bezwijming in aanwezigheid van zijn moeder. Vol bezorgdheid bukte zij zich en nam zijn voeten in haar handen om ze op een sofa te leggen. 'Ik sprong op - ik kon het niet verdragen', vertelde John achteraf. 'Ik zag dat ik haar gekwetst had maar ik wist niet hoe ik het moest goedmaken. Ik vond het heel shockerend dat wie ook, en zeker zij, mij op die manier hielp. Dikwijls leek ik ongevoelig en ruw te zijn, maar vaak kwam dat voort uit gevoelens die heel verschillend waren van wat ze aan de oppervlakte schenen te zijn.' In dit geval had hij dus gehandeld uit grote eerbied voor zijn moeder, maar schuchterheid belette hem daar openlijk voor uit te komen. Hij leed onder die uiterlijke koudheid en reserve, en eens bekende hij aan Keble in volle oprechtheid: 'Eigenlijk kan ik mezelf onmogelijk inbeelden dat iemand mij bemint.' Een andere keer zei hij dat zijn reserve, zijn niets-kunnen-zeggen hieruit voortkwam dat hij vreesde 'unreal words' te uiten, - die 'Unreal Words' welke in juni '39 het onderwerp zouden vormen van een prachtige, diepborende preek. Boven alles zocht Newman naar realiteit, en zelfs maar de schijn van irrealiteit kon hij onmogelijk verdragen. Het besef irreële woorden te spreken, zei hij, zou hem de dag daarna nog berouwen.[26] Newman was dus duidelijk een complexe en rijke natuur, en voor zijn naastbestaanden moet het niet gemakkelijk geweest zijn hem goed te begrijpen en op de juiste manier met hem om te gaan.

Een laatste moeilijkheid in zijn relatie tot moeder en zusters was ook de houding die zij aannamen tegenover zijn beide broers. Charles had bij het nieuws van het overlijden van zijn moeder aan John een mooie brief geschreven vol liefde en berouw:

> Tegenover mijn broers en zusters voel ik mij diep in de schuld staan omdat zij als goede kinderen jegens mijn moeder zo overvloedig datgene hebben gedaan waarin ik door eigen schuld of door ongelukkige omstandigheden heb gefaald... het was net alsof ik haar enige zoon was, zo goed is zij altijd voor mij geweest. Maar het is mij een grote voldoening te merken dat zovele trekken van haar karakter zo precies weerspiegeld zijn in mijn broers en zusters. Als zíj maar in leven blijven, dan zal het mij haast zijn alsof ik haar niet had verloren. Ik achtte het wel waarschijnlijk dat zij nog lang zou blijven leven, maar als ik dan bedenk over hoeveel zaken zij verdriet heeft gehad, dan verbaast haar dood mij niet. In ieder geval is zij tijdens haar laatste jaren rijk gezegend geweest met de liefde die jij en mijn zusters haar toedroegen, en dat moet voor jullie allen toch een grote troost zijn.[27]

De brief klinkt wel iets te lovend voor zijn broers en zusters die hem (vooral de broers) financieel zeer mildelijk steunden in zijn dolend bestaan. Maar als hij over zijn moeder zegt: 'het was net alsof ik haar enige zoon was, zo goed is zij altijd geweest', dan zegt hij dit zeker in alle oprechtheid. Vooral jegens dit zwarte schaap was Mrs. Newman uitermate goed en vrijgevig, misschien in de hoop-tegen-alle-hoop-in om Charles op die manier terug op het rechte pad te krijgen. John had daar echter andere gedachten over, en zijn moeder voelde dat maar al te goed. Er

[23] LC II, 487.
[24] MW 284; 280.
[25] LD 313-4.
[26] Zie ook LD VI, 119; XVII, 532; PS V, Sermon III.
[27] MW 285.

is een brief waarin zij uitvoerig over haar plannen met Charles handelt en waarin zij John smeekt die plannen althans niet te veroordelen (onderstreping van haar).[28]

Met Francis (of Frank, zoals hij meestal wordt genoemd) lag de zaak anders. In Johns ogen was hij een 'dissenter', die ketterijen leerde. En inderdaad, de vurige evangelicale Frank van weleer, nadien lid van de Plymouth Brethren geworden (een door J.N. Derby te Plymouth in 1830 gestichte fundamentalistische sekte), was na een gesprek met een moslim in totaal ander vaarwater terecht gekomen. De moslim had hem doen twijfelen aan de Triniteit en aan de godheid van Christus. Frank kwam daar openlijk voor uit en poogde zelfs John te bekeren. In een dergelijk geval vonden de leiders van de Tractbeweging dat zij moesten gehoorzamen aan de richtlijn van de tweede brief van de apostel Johannes (vers 10): 'Als iemand bij u komt en de leer van Christus niet brengt, ontvang hem niet in uw huis en heet hem niet welkom.' In deze tekst gaat het om dwaalleraars die met al de nieuwigheden die ze verkondigen zich verzetten tegen de vanaf het begin overgeleverde leer. John wilde zijn best doen om die richtlijn te volgen en schreef zijn broer dat hij hem niet meer wenste te ontmoeten 'op een vertrouwelijke manier' (in a familiar way) en met hem niet meer aan tafel wilde zitten. Maar hij moet dit tegenover een broer toch nogal streng gevonden hebben; hij voegde er dan ook verzachtend aan toe dat, als Frank hem wenste te bezoeken en met hem te praten (niet: te discussiëren), hem dit zeer welkom zou zijn.[29] Mrs. Newman en haar dochters echter onthielden uit deze brief alleen de afwijzing en deelden Johns opvattingen terzake helemaal niet. Je voelt ze zelfs ostentatief Frank onder bescherming nemen door hem b.v. bij hen te Iffley uit te nodigen na zijn huwelijk met Maria Kennaway (ook een lid van de 'Plymouth Brethren'). Mrs. Newman loofde expliciet 'de christelijke geest' waarin Frank en Maria met de a.s. Kerstmis zouden huwen, en zij hoopte dan ook (zoals in het geval van Charles) dat haar jongste zoon op die manier zou terugkeren 'in de boezem van onze ware geestelijke troostende Kerk.' De arme vrouw leed aan 'wishful thinking', maar haar oudste had bij de evangelicalen al de trucs en de meanders geleerd van het zelfbedrog - wat zij noemden 'the deceitfulness of the human heart'. Maria werd echter ziek, en de ontmoeting te Iffley greep nooit plaats. Haar ziekte was ook de reden die Frank gaf voor zijn afwezigheid op de lijkdienst van zijn moeder.[30]

'God wil dat ik eenzaam zou zijn...'

Froude dood, zijn moeder dood, Jemima getrouwd, zijn beide broers niets voor hem, Keble ook al gehuwd: voor Newman opende zich nu een 'vista' van grotere eenzaamheid. Met zusterlijk aanvoelen had Harriett dit begrepen en was ze een tijdje in de nu lege woning - met slechts een knecht in huis - alleen achtergebleven voor het geval dat John gezelschap zou nodig hebben. Deze verscheen echter niet, en zo vertrok ze naar het pasgehuwde paar in Derby. Op zekere dag in juni wilde John haar toch eens bezoeken, maar vond er alleen James, de nu kniezende knecht.

Hij begreep onmiddellijk zijn zusters gevoeligheid en schreef een brief om haar gerust te stellen. Zij moest zich geen zorgen maken over hem. Hij was niet gedeprimeerd, en hij had goede hoop dat dit zo wel zou blijven. Hij had gelukkig veel werk en dat redde hem gewoonlijk van de depressie. En als deze ooit opkwam, duurde ze nooit lang en was ze zelfs niet onwelkom... 'Nooit voelde hij de hemel zo nabij als dan...'[31]

In dit zinnetje voelen we dat Newman een beetje dieper wil graven. 'Depressie niet onwelkom... de hemel heel dichtbij...': de zus moet dit vreemd gevonden hebben! Maar herinneren wij ons het gedicht dat hij te Korfoe tijdens zijn Middellandse-Zeereis had geschreven:

> Driemaal gezegend hij die voelt zijn eenzaamheid,...
> want ziek in 't hart vlucht hij achter het aards gordijn,
> Hém zoekend die alleen Zijn zegen weldoend spreidt.

Toen had hij al begrepen (eigenlijk al vanaf zijn 15e jaar) dat die eenzaamheid haar waarde vooral ontleende aan de mogelijkheid die zij bood om restloos voor God te leven. Maar de zus was waarschijnlijk nog niet zo ver dat zij dit begreep. Vandaar dat hij het vooral heeft over zijn werk, hoewel...: hij wil toch ook discreet een tipje oplichten van het binnenste wat hem innerlijk beweegt. Zo gaat hij verder:

> Jaren geleden, van 1822 tot 1826 (toen Froude verkozen werd tot fellow van Oriel), was ik heel vaak alleen, angstig bezorgd over allerlei dingen, wat mij heel nerveus maakte. Ik had toen eigenlijk geen enkele vriend, niemand met wie ik eens volledig open kon zijn over alles wat mijn geest bezighield, niemand die mij de nodige

[28] Ibid., 282.
[29] MT I, 156.
[30] Ibid., 157.
[31] LD V, 311-2

sympathie kon schenken. Het ergste wat mij kan gebeuren is dat ik terugkeer tot die staat. Sedertdien heb ik inderdaad geleerd mij op mezelf terug te werpen. Zo zal ik wel heel goed voortkunnen, als het God belieft; trouwens, dit leven is maar heel kort, en het is beter na te streven wat je denkt Gods wil te zijn dan je altijd maar te bekommeren om je eigen geluk. Meer dan vroeger leer ik nu te leven in de tegenwoordigheid van de doden, en dit is een winstpunt dat geen vreemd gezicht mij kan ontnemen.[32]

Aan Jemima, pas gehuwd, jonger en docieler, gaat hij dieper op de kwestie in: het is nl. Gods bedoeling, Gods eeuwig plan voor hem, dat hij eenzaam zou leven:

26 juni 1836

Ik heb volop mijn werk zoals gewoonlijk en ik vertrouw erop dat het iets uithaalt. Je kunt nooit van tevoren zeggen hoeveel tijd je nog vóór je hebt of hoelang je nog de eer en de gelegenheid zult hebben om je nuttig te maken voor anderen. Bijgevolg, zolang mijn gezondheid nog goed is, verlang ik te werken. ... Misschien word ik binnen een jaar of twee opzij gegooid als een gebroken instrument dat zijn dienst verricht heeft. Niet dat ik dit verwacht, maar Gods wegen zijn zo wonderbaar.

Nu heb ik je nog niet uitgelegd waarom ik je dit alles zeg. De reden is dat je zou kunnen denken dat ik eenzaam ben. Zo mag je niet denken. Ik ben niet eenzamer dan ik een lange tijd geweest ben. Het is Gods bedoeling dat ik eenzaam zou zijn (God intends me to be lonely); Hij heeft mijn geest zó gemaakt dat andere mensen voor een groot deel met mij niet kunnen sympathiseren en dat Hij mij teruggeworpen heeft op Hemzelf... Ik vertrouw erop dat God mij zal helpen om Hem te volgen waarheen Hij mij leidt.

Het vele werk is er een van de oorzaken van geweest - en dat maakte mij ongelukkig - dat ik mijn moeder de laatste tijd zo weinig gezien heb. Maar er was nog een andere oorzaak. Daarmee bedoel ik dat mijn moeder mijn religieuze opvattingen van de laatste jaren vaak verkeerd begreep en meende dat er een verschil was tussen haar en mij; en zij dacht dat ik omringd was door mensen die mij bewonderden en dat ik het maar voor het zeggen had, zodat ik, die nooit iets zozeer op prijs stelde als haar sympathie - daar ben ik mij goed van bewust -, deze sympathie helemaal moest missen.[33]

Tegenover zijn twee zussen zei Newman dus niet alles. Willen we zijn echte, diepere ideeën en gevoelens kennen over dood en eenzaamheid, dan moeten we zijn preken en gedichten raadplegen, maar soms verrast ons ook een brief aan een goede vriend die een dergelijk groot verlies heeft geleden. Zo een vriend was toen Henry Edward Manning, de latere bekeerling en kardinaal, toen nog anglicaanse rector van de parochie Lavington. Nauwelijks vier jaar gehuwd, werd hij getroffen door een zware ziekte van zijn jonge vrouw, Caroline Sargent. Dat was in 1837. De slag kwam heel hard aan, en in zijn hopeloze smart richtte de rector zich tot de grote Oxfordleider om troost en gebed.

Newman antwoordde hem met de volgende brief (Caroline zou nog in diezelfde julimaand overlijden):

Oriel College, 14/7/37

Mijn beste Manning,

Jij en je familie zijn de laatste dagen vaak in mijn gedachten geweest, en ik heb zonder ophouden gedaan wat je mij hebt gevraagd. Het heeft me waarlijk pijn gedaan te vernemen onder welke zware beproeving je gebukt gaat, ofschoon zulke beproevingen in werkelijkheid slechts ons deel zijn. Je kunt zonder overdrijving zeggen, denk ik, dat zij die God zoeken a.h.w. tot Hem komen om beproevingen te ontvangen. Dit is de manier waarop Hij zijn liefde toont, en dit anders te doen is bij Hem de uitzondering. Ik veronderstel dat wij de woorden, gericht tot de zonen van Zebedeüs (nl.: 'Kunt gij de kelk drinken die ik zal drinken?', Mt. 20,22 - H.I.), mogen beschouwen als gericht tot ons. Bij de Heilige Communie treft het mij vaak heel diep dat ik dan (wellicht) maar tijdelijke smart drink, overeenkomstig zijn gewone Voorzienigheid. Vandaar dat woord van de H. Petrus dat we de beproeving niet als iets vreemds moeten beschouwen.

Laat dit dan je troost zijn, mijn beste Manning: - je bent geroepen om beproefd te worden zoals wij allemaal, en dit té zwaarder naarmate God je meer bemint. In zijn barmhartigheid kan Hij menen dat je huidige ellende en suspens volstaan in het ondoordringbare plan dat Hij met jou heeft, en dan komen ze tot een einde en daarmee gedaan. Maar wat er ook van zij, Hij wil ons niet doen lijden óm het lijden, en Hij geeft je ook geen greintje

[32] VVO 104; LD V, 311-2.
[33] LD V, 313.

zwaarder lijden dan goed en passend voor jou is om het te dragen. Wees er ook zeker van dat mét je lijden ook zijn bijstand groeit en dat, indien Hij in zijn grote wijsheid en liefde het verlangen van je ogen zou wegnemen, dit alleen zal zijn om haar in werkelijkheid dichter bij jou te brengen. Want zij die wij beminnen zijn ons niet het dichtst nabij wanneer zij nog in het lichaam zijn, - neen, als geestelijke wezens komen zij werkelijk wonen in ons hart wanneer zij van ons worden weggenomen. Helaas! het is hard ons hiervan te overtuigen wanneer wij de aanwezigheid hebben van onze dierbaren en nog niet de ervaring hebben opgedaan van hun afwezigheid. En toch is de afwezigheid dikwijls meer waard dan de aanwezigheid, al was het alleen maar hierom dat het weggenomen zijn van onze schat hierbeneden onze gedachten meer richt naar de hemel en minder naar de aarde.
Ik weet dat dit alles nog maar nauwelijks toepasselijk is op jouw toestand, die een ellendige toestand van suspens is waarbij je niet in staat bent je ergens aan vast te klampen, omdat voor jou nog niets bepaald is, maar is het verkeerd te zeggen dat men zich moet voorbereiden op het ergste en zich daar moet bij neerleggen, zodat een eventuele beterschap dan zoveel gewonnen is?

Een eventuele verbetering of respijt zou natuurlijk ook een beproeving zijn omdat dit ons zou verdrijven uit een geesteshouding waarop we ons hebben voorbereid: - moge de Almachtige God dan met je zijn!

Op het eerste gezicht zie ik geen enkele reden waarom ik niet zou bidden zoals jij het me suggereert. Natuurlijk zal ik dit graag doen, en intercederen voor de zaak.

Steeds je genegen
John H. Newman.[34]

Een diepzinnige brief die ons reveleert wat Newman écht dacht over lijden, dood en eenzaamheid, en die de vrucht moet geweest zijn van veel nadenken en ondervinding. Een moedige brief ook in de gegeven omstandigheden, maar Newman beschouwde zijn bestemmeling blijkbaar als een in God geworteld man die zulke verheven troostwoorden aan kon. Twee thema's komen vooral aan bod: God beproeft zijn vrienden; een dode geliefde is ons meer nabij dan een nog levende dierbare. Beide thema's vinden we niet in de brieven aan zijn zussen. Hierin spreekt hij over de therapie van het werk, over de grotere nabijheid van de hemel (uitvoeriger behandeld in de brief aan Manning), en over zijn eigen bestemming als eenzaam, celibatair levend man (een terloopse persoonlijke confidentie aan Jemima. Dit vrijwillige celibaat was ook datgene wat Mrs. Newman het minst in haar zoon kon begrijpen).[35]

Ook Harriett huwt

Harriett was dus na een tijdje eenzaam verblijf in het huis te Iffley naar Derby gegaan bij haar pasgetrouwde zuster Jemima en haar man, drukker en uitgever John Mozley. Zij was al 33,en zij moet zich na al de jongste gebeurtenissen in de familie sterk aangespoord gevoeld hebben om nu ook in het huwelijk te treden. De zaak bekommerde ook Newman die sedert de dood van zijn vader het hoofd van de familie geworden was, - wat toen méér betekende dan nu. Uit zijn correspondentie blijkt dat hij al iemand - een niet nader genoemde persoon[36] - meende gevonden te hebben die z.i. goed zou passen bij zijn oudste zus. Maar deze voelde niets voor de toegeschoven kandidaat, en zocht het blijkbaar eerder in de onmiddellijke nabijheid. In het elf kinderen tellende gezin Mozley was er nog één mannelijke celibatair beschikbaar, Thomas of Tom, oud-student van John Henry, aspirant-geestelijke, 30 jaar oud, dus nogal wat jonger dan Harriett. Dit scheen echter geen groot probleem te zijn, en in juli begon een drukke correspondentie ván en náár Derby het duidelijk te maken dat er iets belangrijks op komst was in de familie. Tom deed inderdaad zijn aanzoek aan Harriett, en deze aanvaardde. In een brief vroeg hij ook om Newmans toestemming, die hem volgaarne geschonken werd. Tenminste, dit blijkt uit het antwoord van Tom: 'Ik heb nauwelijks de tijd om iets te zeggen', schreef hij, 'maar al had ik de hele dag voor mij, hij zou niet lang genoeg zijn om je heel mijn vreugde uit te drukken.'[37] Er was wel een financieel probleem, maar Newman bezorgde Tom het rectoraat van Cholderton, dat van Oriel College afhing. Het dorp lag op 60 km ten zuidwesten van Oxford in het winddoorzwiepte Salisbury Plain. Het parochiebeneficie was slechts £225 per jaar, maar John Henry legde daar nog £30 en het tafelzilver van zijn moeder bovenop. Een groter bezwaar vond hij dat zijn zus al wilde trouwen in september, zo vlug na Mrs. Newmans overlijden. Maar Harriett was gehaast en verwees naar het huwelijk van hun ouders in 1799 dat zich toen ook niet aan rouwconventies had laten gelegen liggen. De broer boog het hoofd, en het huwelijk werd voltrokken te Derby op 27 september. Hij vond zijn schoonbroer 'een

[34] LD VI, 95.
[35] MT I, 158.
[36] Misschien Rogers vlg. MT I, 193.
[37] Ibidem.

liefdevol, onbaatzuchtig en genereus persoon: aan niemand zou ik met groter gerustheid een zuster toevertrouwen.'[38] Toch zouden zijn relaties met hem mettertijd minder frequent worden evenals die met Harriett: dit had te maken met zijn volgens hen veel te romaniserende ideeën. In haar verloren gat Cholderton hield de zus zich verder onledig met schrijven. O.a. stelde zij een boek op over haar eigen familie en over de gelukkige jeugd die zij met haar broers en zusters in Southampton Street had genoten.

Gaandeweg vergrootte nu Newmans eenzaamheid, althans wat het contact met zijn familie betrof. Jemima was praktisch de enige met wie hij nog een 'warme' relatie onderhield. Bij het lezen van zijn zusters boek moet hem wel diep getroffen hebben het grote verschil tussen zijn leven nú en zijn bruisende kinderjaren toen hij zowel literair als muzikaal zijn vitale bende van broers en zusjes meeslepend aanvoerde tot immens jolijt van de levenslustige vader en van de Frans-fijngevoelige moeder, Jemima Fourdrinier, het hart van het huisgezin. In zijn preken - de mooiste zijn die tussen 1836 en '39 - zal hij nu vaak met een tikkeltje weemoed en een dropje poëzie uiting geven aan die universele vergankelijkheid, aan die 'unprofitableness', van al het aardse in het algemeen en van het menselijk leven in het bijzonder.

[38] LD V, 345.

Hoofdstuk 17 De liturg, de hagiograaf, de Godsman

Met het schrijven en rondbrengen van 'Tracts', het uitspreken en publiceren van preken, het meewerken aan vernieuwingsgezinde tijdschriften, het debatteren en polemiseren met liberalen, roomsen en evangelicalen, het organiseren van theologische conferenties, het vertalen van Vadergeschriften voor de 'Library of the Fathers' en nog andere initiatieven was de onverzadigbare werkijver van Newman nog lang niet uitgeput. Hij wilde o.a. ook de liturgie hernieuwen, aangepaste lectuur over de 'Church of the Fathers' op de markt brengen en, misschien nog het meest van al, de geest van gebed restaureren in de verziekte Kerk van Engeland.

Newman als liturg

Wat de openbare eredienst betrof, was de toestand in de anglicaanse Kerk van die jaren er een van verval en verwaarlozing. Dit blijkt uit de berichten van die tijd, welke soms van zeer hooggeplaatste personen in het Engeland van toen afkomstig waren. De vloer van de kerken en kathedralen lag er meestal ongeveegd bij, de voet- en knielkussens waren door de motten kapotgevreten, de prachtige glasramen vol gaten en stukke ruiten, de gebedenboeken gezwollen van de vochtigheid, de communiebanken overdekt met stof en het communielaken met schimmel: alles wees erop dat én geestelijkheid én kerkvolk de zin voor religieus decorum en innerlijke godsvrucht verloren hadden. De bekende staatsman Gladstone, een devoot man, klaagde bitter over deze toestand. Hij achtte hem 'onterend voor de christelijke religie, schandelijk voor de natie, schandelijk vooral voor de veelgeprezen godsdienstzin van het Britse volk dat deze situatie in onbegrijpelijke slaperigheid liet voortbestaan en niet wilde dat iemand er zich zou mee bemoeien.'[1]

Maar nog erger was het gesteld met de eredienst zelf. In de meeste parochies werd slechts viermaal per jaar een communiedienst gecelebreerd: met Kerstmis, Pasen, Pinksteren en 'Michaelmas', d.i. het feest van de aartsengel Michaël op 29 september (begin van het academisch jaar). Het bijwonen van deze diensten werd veeleer beschouwd als een sociale, zelfs wettelijke plicht dan als een ontmoeting met de Heer in het Sacrament. Het 'Book of Common Prayer', kortweg het 'Prayer Book' genaamd, dat na de breuk met Rome de liturgische diensten regelde, bepaalde dat 's zondags een morgen- en avonddienst in de parochiekerken moest worden gehouden. De morgendienst werd door de officiërende geestelijke waardig of haastig - volgens dat zijn temperament hem dit ingaf - voorgelezen, terwijl de gelovigen met eerbiedige apathie zaten te luisteren. De avonddienst werd vaak weggelaten, vooral in de landelijke parochies. Het centrum van de dienst was de preek, - de liturgie was bijzaak. Gedurende de week was de kerk meestal gesloten.[2]

Newman besloot daar verandering in te brengen. Hij was echter geen revolutionair, hij ging geleidelijk te werk. Eerst pakte hij het uiterlijke aan: geen planken meer op de altaren, geen geldinzamelingen meer voor alles en nog wat aan het kerkportaal, geen doopvont meer die als kapstok zou dienen, geen sluiting meer van de kerken buiten de uren van de diensten, - weg met de vuile draperieën, weg met de schimmel, het stof en de vuiligheid, geen vergaderingen meer van de parochieraad in de kerk, geen profane muziekuitvoeringen meer in het heiligdom, enz. Het lijkt allemaal negatief, maar wat hij ten diepste wilde, was in zijn ogen iets zeer positiefs: hij wilde in de Engelse Kerk restaureren de geest van eerbied voor het heilige uit 'schroom en reverentie' voor de Alhoge God. 'Awe and reverence': ieder die Newmans preken gelezen heeft, weet dat deze woorden hem in de mond bestorven liggen. 'Schroom en eerbied' zijn er eigenlijk té zwakke vertalingen voor; ook zoiets als 'huiver' en 'ontzag' horen erbij. 'Awe' en 'reverence' zijn eigenlijk onvertaalbaar. En men begrijpt dan wel dat hij niet graag zag en het streng afkeurde dat sommige 'gelovigen' het zich gemakkelijk maakten in het Huis van God, hun voeten op de knielbanken lieten rusten en ondertussen een praatje maakten met hun buurman of -vrouw, vaak om de preek te bekritiseren of er zelfs mee te lachen. Neen, in de kerk was een Presentie voor wie de cherubijnen zelf hun gelaat met hun vleugels bedekten. Volgens hem mocht men de officies niet té aangenaam maken, geen al te bloemige preekstijl gebruiken en zeker geen grapjes vertellen om de mensen te behagen. De predikant moest zo weinig mogelijk het woord 'ik' gebruiken, over zijn eigen ervaringen spreken of profane auteurs citeren (in de acht volumes 'Parochiepreken' van elk ca. 350 pp.wordt slechts éénmaal een niet-bijbels auteur geciteerd: Pascal[3] Hij moet ernstig en kalm zijn, zijn gewaden wezen liefst eenvoudig, zijn kniebuigingen en trouwens al zijn houdingen en gebaren in harmonie met zijn innerlijke godsvrucht.[4]

---

[1] Tribute 14-15.
[2] Ibid., 15.
[3] PS IV, 251 V.n.6.
[4] Chadwick Owen, o.c., 36-7.

Kebles gedichten uit 'The Christian Year' van 1827 hadden Newman de waarde van het sacramentele doen inzien, en de lezing van de Vaders had hem in die hoge waardering nog bevestigd. De beheerste gloed van de 'King James Bible' inspireerde niet alleen zijn godsdienstig gevoel, maar ook zijn artistiek temperament. (Nog in onze tijd extasieert zich Julien Green ergens in zijn 'Journal' over de vertaling 'I am thy shield and thy exceeding great reward' = Ik zal uw schild zijn en uw overgrote loon.[5]) Vooral trok hem aan in de officiële anglicaanse gebedscultuur het objectieve van haar liturgische vroomheid, en dat bewonderde hij ook - zoals we hoger zagen - in het roomse brevier. Het té emotionele van de 'evangelicals' kon hem niet bekoren; alles wat té gevoelsgeladen, té egotripperig was schoof hij opzij. Maar als verstandige hervormer ging hij in zijn doening geleidelijk te werk, en hij moet bevonden hebben dat het nog maar het beste was zélf het goede voorbeeld te geven. Hij creëerde niet; hij gebruikte wat al bestond; hij deed gewoon wat de rubrieken voorschreven; maar met een 'awe and reverence' die diepe indruk maakten op zijn gehoor. Een van de mooiste getuigenissen hierover is dat van Frederick Oakeley, een vriend en volgeling van de vicar:

> Newman slaagde erin aan de anglicaanse goddelijke diensten, en vooral aan dat deel ervan dat de meeste geestelijken slechts eentonig reciteerden of, omgekeerd, pompeus voordroegen, nl. de lezingen - hij slaagde erin aan deze 'lectures' een onbeschrijfelijke charme van treffende schoonheid te verlenen alsmede een wonderlijke kracht van doelmatige belering. Zijn manier om de Schrift te lezen was een prediking waarbij je de prediker vergat, - een drama waarbij de levendigheid van de voorstelling door geen moeitevolle inspanning werd ontsierd of door geen kunstmatigheid gedegradeerd. Hij stond vóór het Heilige Boek alsof hij er de inhoud van wilde doorgronden tot in zijn meest verborgen kern, zodat alleen reeds zijn manier van lezen,zijn pathetische wisseling van stem of zijn trillende pauzes de commentaar schenen te zijn van wat er stond in de tekst. Hij deed er een betekenis uit oplichten die niemand er ooit in vermoed had, en bepaalde passages die in profane handen dikwijls het voorwerp waren van lichtzinnige spot, wist hij zo'n ernst te verlenen dat de spotters zich verplicht zagen beschaamd naar hun schuilplaatsen terug te keren.'[6]

Verder is er nog een ander getuigenis: dat van de blinde dochter van Brasenose College's principaal, die beweerde altijd weer Newmans stem te horen telkens als uit Jesaja werd voorgelezen, vooral in de adventtijd. En een latere vicar van St. Mary's, Cosmo Gordon Lang, meende nog altijd zijn presentie in de universiteitskerk te voelen en wist te vertellen over een oude dame die nog steeds in verrukking geraakte als ze sprek over 's vicars voordracht: 'Mister Newman had wel de gewoonte een vuil superplie (a dirty surplice) te dragen, maar telkens als hij de lezingen voordroeg, was hij in de hemel.'[7] In de hemel was hij ook telkens als hij vóór het altaar met de 'Sacramental Presence' knielde: 'Wij knielen vóór de Hemelse Troon, en dan verzwindt alle afstand', schreef hij; 'het is alsof die Troon dat Altaar was, dichtbij ons'.[8]

In zijn concrete hervormingsarbeid was Newman er opperst om bekommerd al zijn pogingen te funderen op de solide grondslag van het Prayer Book.[9] Religie, voor hem, begon in devotie en gebed tot de persoon van Christus; theologie was er slechts om deze devotie rationeel te verklaren. Volgens hem was het dus de 'lex orandi' (wet van het gebed) die de 'lex credendi '(wat men moest geloven) bepaalde. De God in wie je geloofde was de God tot wie je badt. De gehele christelijke religie was in zijn ogen dus vervat in het Prayer Book. In dit boek leverde de Kerk het oude katholieke geloof over op een simpele manier die zelfs een ongeletterde kon begrijpen. Zij heeft dat bewerkt met allerlei formules en diensten, in het 'Dagelijks Gebed' b.v., in de 'Gelegenheidsdiensten', in de 'Orde van de Sacramenten', in de 'Wijdingsdienst', enz., allemaal onderdelen van dat boek uit de zestiende eeuw. Al de daarin vervatte gebeden en devoties waren z.i. gesteld in een zeer sterk sprekende, maar toch eenvoudige en stichtende taal die zowel arm als rijk, geleerd als ongeleerd kon verstaan. Al deze gebeden en formulieren waren niet de 'vondsten' van deze of gene Hervormer, maar het geloofsgetuigenis van alle christenen vanaf het begin. Hun titels alleen bewezen dat: het 'Credo van de Apostelen', het 'Credo van Nicea', het 'Credo van Athanasius', het 'Katholieke Geloof', de 'Katholieke Godsdienst' ('katholiek' betekende voor Newman natuurlijk 'anglo-katholiek'), het 'Gebed van Chrysostomus', enz. Het Prayer Book was 'het gezamenlijk en overeenstemmend getuigenis van die ontelbare gemeenschap van heiligen die wij verplicht zijn te volgen. Zij zijn de accenten van de katholieke en apostolische Kerk zoals zij zich in Engeland manifesteert.' Het (anglo)-katholieke geloof diende geleerd in de verering vóór en de devotie tót het Prayer Book, niet in discussie of academische geleerdheid of prachtige prediking, - neen: enkel in nederigheid, eenvoud en heiligheid van hart.[10]

---

[5] Green Julien, *Journal*, 24/7/1971. Cf.Genesis XV, 1.
[6] Oakeley Frederick, o.c., 25-6.
[7] SG 172-3.
[8] Ibid., 173 (geciteerd).
[9] Cog 76-7.
[10] *Lectures on the Prophetical Office*, London 1837, pp. 313-4.

De principes waren duidelijk, maar hoe moeilijk was het als veldwerker te hervormen op het terrein! Wat Newman vooral wilde was het aantal vieringen van het Avondmaal, 'the Lord's Supper', vermenigvuldigen tot elke week één. Maar na ongeveer één jaar Oxfordbeweging, half juni 1834, was hij nog geen stap vooruit![11] Toch had hij al iets geprobeerd gedurende de maand april - dan begonnen de dagen gevoelig te lengen - :een avonddienst op woensdag, een woorddienst dus, gevolgd door een uiteenzetting voor de vuist ('extempore') over het Credo. Ook hier keek hij weer terug naar de Oude Kerk, niet alleen voor wat het Credo betrof, maar ook voor de keuze van de woensdag, die in de eerste eeuwen na de zondag en mét de vrijdag en de zaterdag bevoorrechte dagen waren voor het gemeenschappelijk gebed. De eerste woensdagavonddienst - vernemen we uit een brief aan Hurrell van 21 juni 1834 - was toch wel een klein succes: er waren iets meer dan honderd aanwezigen, vooral academici.[12] Het eigenaardige bij haast al Newmans initiatieven was zijn succes juist bij intellectuelen, en vooral jonge intellectuelen - toch over het algemeen een kritisch publiek! Geleidelijk slonk het aantal avondlijke kerkgangers 's woensdags wel, maar toch niet zó dat het niet de moeite loonde om ermee door te gaan. Wel voelde hij de nood aan een 'extempore'-uiteenzetting die wat concreter materiaal zou behandelen. Het jaar daarop zou hij dan ook niet meer over het Credo spreken, maar over enkele belangrijke figuren uit de talrijke groep 'Caroline Divines' van de 17e eeuw, nl. Hooker, Ridley en Bull. Weer dat personalisme bij hem: hij wilde duidelijk aansluiten bij de grote figuren uit de Kerk van Engeland van het verleden.[13]

Maar Newman bleef toch koppig vasthouden aan zijn idee dat de liturgie, de objectieve verering van God, belangrijker is dan al ons menselijk gepraat. Het was iets wat er maar moeilijk bij de mensen inging, en zeker bij intellectuelen: dat Gods gave (het Avondmaal b.v.) belangrijker is dan menselijk gepreek, dat hét Woord belangrijker is dan óns woord, en dat de daad (de 'obedience' of trouw aan Gods gebod) nóg gewichtiger is dan het woord. Hij ging bewust in tegen elke liturgie die vooral een praatdienst was, hoe zinnig ook; - tegen alle vooral lange gebeden die eigenlijk kleine preken waren; - tegen té lange exhortaties bij het toedienen van de sacramenten. Dat was protestants, vond hij, teveel besmet met 'privé-oordeel' en subjectivisme; dat was niet 'katholiek' genoeg, d.w.z. in de geest van de primitieve Kerk.

> In de eerste eeuwen (schreef hij) dacht de kerkganger niet aan zichzelf; hij kwam tot God, tot Gods huis, en Gods altaar was de predikatie die zich tot hem richtte en hem opwekte.[14]

Het altaar stond centraal, niet de kansel (als er al een was). Voor het toedienen van het sacrament van het priesterschap volstond de handoplegging, in volledige stilte. Géén woord wordt daar gezegd; God handelt. En in de 'Confirmation Service' - het vormsel van de rooms-katholieken - was dat evenzo. De bisschop legde ook hier zwijgend de handen op: 'the action speaks', de daad spreekt uit zichzelf. Hij zal wel een exhortatie houden vóór de plechtigheid, maar dat woord staat in functie van de daad, én van het woord van de vormeling, die iets belooft te zullen doen. Het is de Heilige Geest die zich meedeelt, handelend in stilte. Zo legt Newman het uit aan zijn zus Jemima die hem raad vraagt over de 'Confirmation' van een schoonzusje van haar.[15] Hij heeft die hem heel eigen gave om de dingen van God op een zeer eenvoudige en toch mooie wijze te verklaren.

Een ander liturgisch initiatief van Newman was een dagelijkse morgendienst, zoals het Prayer Book dit eigenlijk officieel voorschreef. Eind juni '34, op de feestdag van de H. Petrus, kondigde hij zijn gehoor aan dat hij voortaan zo'n dagelijkse morgendienst zou houden telkens als hij in Oxford was, - en dat hij dit zou doen of er nu 'volk' was of niet. Daarin ook wilde hij de eerste christenen navolgen, schreef hij aan Froude; Tom Keble (de broer van de grote John) had deze praktijk trouwens ook reeds ingevoerd, en ofschoon er niemand was komen opdagen, had hij toch doorgezet en dan maar voor lege banken gebeden. Dat vond Newman toch wat ál te kras. Hij zou een lezenaar plaatsen dichtbij het altaar vanwaar hij, gekeerd naar het zuiden (zijdelings naar het altaar dus) de psalmen en de lezingen zou voordragen. 'Als je jezelf dichtbij het altaar opstelt', schreef hij Froude, 'dan geeft het niet dat je alleen bent.' Het altaar symboliseerde immers Christus, en die bad soms ook 'op enen berg alleen.' De priester was dan de voorspreker ván en vóór zijn volk, zoals Christus ván en vóór al de zijnen.[16] Er kwam blijkbaar veel kritiek op dit nieuwe initiatief, want de vicar zag zich verplicht er op 2 november eerstvolgend een hele preek aan te wijden, getiteld 'De Dagelijkse Dienst' (The Daily Service). Hij beriep zich hier weer op de eerste christenen: Petrus en Paulus hadden in die zin geschreven, en de gelovigen organiseerden talrijke diensten op zondag (met eucharistie), woensdag en vrijdag; diensten ook ter ere van de martelaren, met enkele bijzonderheden over de personen en hun martelie. Zij richtten ook plechtigheden in, die vaak voorafgegaan werden door een nachtelijke vigilie, 'zoals ze opgetekend staan in het Kalendarium, vooraan in het Prayer Book' en naast diensten ook heilige

[11] LD IV, 275.
[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] LD VI, 79.
[15] Ibid., 79-80.
[16] LD IV, 275-6.

tijden zoals de vasten en de pinkstertijd. Ten slotte waren er nog verscheidene momenten waarop de eerste christenen baden gedurende de dag. Typisch voor Newman is dat hij nergens spreekt van verplichting; iedereen is volkomen vrij om naar die dagelijkse dienst te komen of niet; het gebed is een privilege voor christenen, geen plicht. Op dit laatste komt hij drie, vier keer terug. Hij beklemtoont ook het sociale van het gebed, het samenbidden, - al is hij dus bereid om alleen te bidden, waarbij hij verwijst naar het voorbeeld van de grote Hooker uit de 17e eeuw,

> die tijdens de quatertemperdagen (vastendagen aan het begin van elk jaargetijde) aan de koster de sleutels van de kerkpoort vroeg en zich dan elke dag (de woensdag, vrijdag en zaterdag) in het gebouw terugtrok en er zichzelf opsloot voor vele uren, zoals hij dat ook elke vrijdag en vastendag deed.

Newman moet wel veel moed gehad hebben om zoiets totaal ongebruikelijks opnieuw in te voeren in de Kerk van Engeland, desnoods alleen, hijzelf het voorbeeld gevend zoals Hooker twee eeuwen geleden. Anderzijds verklaart hij dat hij deze liturgische veranderingen slechts heel geleidelijk zal proberen te verwezenlijken.[17]

Het zou nog duren tot Pasen 1837 (9 april) eer hij na veel aarzelen een wekelijkse eucharistische dienst hield in de St. Mary 's-kerk, speciaal met het oog op de mensen van de universiteit. Er waren slechts 19 kerkgangers aanwezig, maar op de laatste zondag van de maand had hij al 36 communicerenden. De dienst begon te 7 uur; Newman plaatste kaarsen op het altaar en zij die 'holy Communion' wilden ontvangen, moesten in het koorgestoelte knielen waar hun de kelk werd aangereikt met een stukje brood erin. Hij was alles samen tevreden over de respons van de mensen die ook... de geldschaal goed bedachten! Soms was de respons heel onverwacht: op zekere dag kwamen twee verloofden bij hem om te vragen of ze gedurende hun huwelijksplechtigheid de heilige communie mochten ontvangen. 'Het was helemaal hun eigen idee!', zei de vicar.[18]

Maar hij had ook andere ervaringen, - bittere ervaringen, waarbij hij voelde hoe eenzaam soms de anglicaanse priester stond in kwesties van moraal en pastoraal, en hoe hij eigenlijk helemaal op zichzelf aangewezen was zonder zelfs op zijn bisschop te kunnen rekenen. Het geval Jubber was daar een goede illustratie van. Een van Newmans parochianen, Mister Jubber, pasteibakker op Balliol College, liet bij de vicar in de late namiddag van 30 juni 1834 een ongetekende nota achter met het verzoek om de volgende morgen te 9 uur het huwelijk van zijn dochter in te zegenen. Newman leerde de namen van de betrokkenen pas kennen anderhalf uur eer de dienst moest plaatshebben. Hij bevond dan dat Miss Jubber ongedoopt was en haar vader een baptist, met wie Newman al wel eens over het doopsel had gediscussieerd (hij had de bakker zelfs een volume van zijn preken gegeven). Hij verklaarde de familie dat zijn principes hem verboden dit huwelijk in te zegenen, waarop de vader hem van 'superstitie' beschuldigde. Newman verdedigde zich door te zeggen dat Miss Jubber een 'verworpene' (outcast) was, voorwerp van Gods toorn tot het doopsel haar tot een Godskind had gemaakt. Dat was de orthodoxe en primitieve leer, maar Mr. Jubber vatte 'outcast' als een belediging op en reageerde zijn woede af in de Oxfordse pers, vanwaar de zaak in 'The Times' kwam en vandaar zelfs in het parlement. Intussen was Miss Jubbers huwelijk ingezegend in een nabije kerk door een geestelijke die dergelijke scrupels niet kende. Het geval kwam natuurlijk bij de bisschop van Oxford terecht, dr. Bagot. Hoewel hoogkerkelijk van opvatting en Newman niet ongenegen, liet deze hem toch weten dat, als het geval zich nog eens voordeed, hij zeker wenste dat het huwelijk zou worden voltrokken, want dat was de wet. Een situatie die dus, in Newmans ogen, principieel verkeerd zat: een bisschop steunend op de wet van het land drukte de wens uit een ongedoopte - dus niet-lid van de Kerk - kerkelijk te trouwen! Gelukkig loste het probleem zichzelf op: het jaar daarop leek Miss Jubber - en ook haar zus - gedoopt te zijn, en Newman werd daarna zelfs gevraagd om vier van de Jubber-kinderen te dopen! Zijn theologische standvastigheid was hem blijkbaar pastoraal ten goede gekomen. Maar in deze zaak had hij zich alleen door zijn beste vrienden - Keble, Pusey, Williams - gesteund gevoeld. Aan Froude, ver weg op het Barbadoseiland, klaagde hij over zijn isolement: 'I am solus.' Hoog en laag hoonden hem, hij werd afgedreigd met vervolging en slagen, kreeg boze anonieme brieven, werd gedesavoueerd zowel door Hoge als door Lage Kerk... 'It should be you', ironiseerde hij (het moest jou 'ns overkomen!).[19]

Het gelukkigste voelde hij zich te Littlemore, een landelijke parochie op drie mijl van Oxford, juridisch verbonden met de St. Mary's-parochie. Zijn moeder en zusters hielpen hem daar op school en met armen- en ziekenbezoek. Zij deden hun werk uitstekend, en het arme Littlemore was er beter aan toe dan vele andere, zogenaamd rijkere parochies. Toen in 1832 de cholera toesloeg, organiseerde Mrs. Newman een verplegingscentrum waarvan zij de hoofdverpleegster was. Haar zoon verrichtte de zondagavonddienst in een armzalig, gehuurd lokaal waar hij tijdens de week ook - volgens de hoger vermelde principes - een uiteenzetting hield. De nieuwe principes van John stonden haar wel niet aan, maar dat was voor haar natuurlijk geen reden om

[17] PS III, Serm. XXI, vooral pp. 307 vv. Voor Hooker, cf. p. 313.
[18] LD VI, 234. Barbados was toen een tot het Gemenebest hehorend eiland ten oosten van de Kleine Antillen.
[19] SG 128-30.

haar steun op te geven. Zoals haar zoon droomde zij ook van een klein eenvoudig kerkje, maar de provost van Oriel 'wierp altijd koud water' op dat plan, tot Newman de grote democratische middelen inzette. Een petitie, door alle gezinshoofden min één (wegens afwezigheid) en door vele andere lieden ondertekend en verzonden naar 'de provost en fellows van het Oxfordse Oriel College, beschermheren en bestuurders van St-Mary's Littlemore', had uiteindelijk het gewenste effect, en op 24 april 1835 werd besloten tot het oprichten van een 'Littlemore Chapel' plus begrafenisgrond en tot een spende van £100 tot dit doel. Met grote ijver werd daarna aan de plannen gewerkt, waarbij opviel dat Newman met de hem eigen beslistheid, zelfs koppigheid, aan zijn ideaal van architecturale eenvoud vasthield: een klein kerkje, puur van lijn, in de gotische stijl, met slechts één vroegengelse beuk, zonder koor, sacristie, toren of portaal, met dunne, grotendeels ongekleurde spitsboogvenstertjes, een massief altaar uit steen van de streek met een kruis (zonder Christus) erop en een aantal kandelaars. Decoratie was goed voor de Middeleeuwen, dacht Newman, toen de mensen niet konden lezen of schrijven; hij vreesde dat ze nu, in een religieus arme tijd, meer een doel-op-zich dan een middel zou worden, zoals dat reeds in de Renaissance het geval was geweest. Tegen de oppositie van velen in, o.a. van de architect zelf, van de glazenier en van zijn eigen koster, zette hij zijn plan met taaie wilskracht door.

Op 15 juli 1835 werd het werk begonnen, en zes dagen later legde Mrs. Newman de eerste steen. Haar zoon hield wat zij 'een mooie toespraak' noemde, kort, eenvoudig, niet boven het begrip van zijn eenvoudige mensen. De hele plechtigheid maakte ook op Keble b.v. een grote indruk die hij tien jaar later nog niet vergeten was. Het was toen de tijd van Newmans prangende gewetens- en confessiecrisis, en voor zijn verjaardag schreef hij hem: 'Als ik een blijde dag mocht kiezen om aan terug te denken, dan zou dit wellicht de dag zijn van de eerste-steenlegging te Littlemore.'[20] Op donderdag 22 september 1836 greep dan de plechtigheid van de consecratie plaats, voor Newman slechts overschaduwd door de afwezigheid van zijn moeder die intussen overleden was. Te harer eer werd in het kerkje een gedenkplaat aangebracht. De 'Littlemore Chapel' werd door dr. Bagot toegewijd aan de HH. Maria en Nicolaas, de patroonheiligen van het benedictinessenklooster dat zich in de Middeleeuwen in het dorp bevond. Dit werd in 1525 wegens symptomen van zowel materieel als zedelijk verval (in 1520 werden contacten gesignaleerd tussen de dorpsjeugd en sommige benedictinessen) door een pauselijke bul opgeheven om kardinaal Wolsey in staat te stellen met de opbrengsten ervan een groot college in Oxford te bouwen. Uit dit alles blijkt eens te meer Newmans zin voor traditie en continuïteit. De grote Augustin Pugin zelf (1812-52) - die in Engeland en Ierland vele kerken zou bouwen in de gotische stijl, de enige 'christelijke stijl' volgens hem - was vol bewondering voor dit kerkje en gebruikte het als model voor een kerk te Reading die hij het jaar daarop zou bouwen. De 'Littlemore Chapel' is dus de eerste architecturale vrucht van de Oxfordbeweging. De prominente plaats die Newman aan het altaar i.p.v. aan de kansel gegeven had zou voortaan het interieur van vele nieuwe kerken bepalen. Hij is echter nooit een zgn. 'ritualist' geworden: zijn sinds '37 nieuwe kapelaan, John Rouse Bloxham, had daar echter wel neiging toe en moest soms door zijn vicar - die hij overigens mateloos vereerde - op de vingers worden getikt. (Het huidige kerkje van Littlemore werd in 1848 met een toren en een koor vergroot, en is dus niet helemaal meer zoals de oorspronkelijke 'Littlemore Chapel' van Newman).[21]

Toch was er ook kritiek op Newman omdat de sfeer vaak zo geheel verzadigd was van vrees voor 'Popery' . De minste aanduiding daarvoor bracht soms al een onweer aan het roffelen. Newman had in zijn kerkje een massief stenen altaar geplaatst met een kruis erop dat hij heel voorzichtig had laten uitkappen in de steen zelf zodat het niet al te zeer opviel. Maar dit was al te veel voor een evangelicale geestelijke die een 'onbeschrijfelijke afschuw' voelde toen hij het zag! De doopvont was ook vrij breed gemaakt zodat de babies er helemaal konden worden ingedompeld, want zo werd in de Oudheid gedoopt. Voorzichtig werd de ouders gevraagd dit 'althans in de zomer' zo te laten doen, maar zoiets was al 'Popery'. Stilaan begonnen de imaginaties vuur en vlam te vatten, en men zag niet meer wat men zag. Men zag dag en nacht kaarsen branden in de 'Chapel' en Newman droeg een koorhemd met een rijkgeborduurd kruis erop: 'paapse stoutigheid'! Op de duur kwam er een pamflet van: 'De Popery van Oxford ontmaskerd, afgekeurd en verworpen', geschreven door ene verbolgen Peter Maurice, Oxfords parochiepriester en studentenpastor. De zaak kwam bij bisschop Bagot terecht, en Pusey moest zijn uiterste best doen om de aantijgingen van Maurice te ontzenuwen.[22] De goede Pusey moest het zelf overkomen dat, toen hij eens in een omnibus naast een mevrouw zat met wie hij in gesprek raakte, deze dame stellig beweerde dat dr. Pusey iedere vrijdag een lam slachtte. 'Mevrouw', zei hij zacht, 'ik bén dr. Pusey, en ik kan u verzekeren dat ik er niet het minste idee van heb hoe men een lam slacht!'[23] Newman lachte met zulke verhalen en collectioneerde ze zelfs, maar feitelijk hebben ze zijn beweging geen goed gedaan.

[20] LC II, 456-7.
[21] NL: gegevens uit het art. 'Littlemore' van H. Tristram en dat van John Rothenstein over 'Newman's Church...' - Augustin Welby PUGIN (1812-52) bouwde vele gotische kerken in Engeland en Ierland. Volgens hem was de gotische stijl de enige christelijke stijl!
[22] Ker 134; SG 163; Liddon, o.c.,vol. II,14.
[23] MT I, 197.

De hagiograaf van de Vaders-in-het-Geloof

We hebben reeds gesproken over de tientallen gedichten die Newman gedurende zijn Middellandse zeereis van 1832-33 vervaardigd heeft voor de 'British Magazine', het hoogkerkelijke tijdschrift van Rose. In ditzelfde tijdschrift nu wilde hij ook enkele artikelen laten verschijnen die de lezers en lezeressen in de gelegenheid zouden stellen zich een levendige voorstelling te vormen van die oude 'Apostolische Kerk' waar zijn hart naar uitging en die hij in Engeland wilde herstellen.

Zijn grondig personalisme dreef hem ertoe om ook hier het beschrijven van afzonderlijke personen te verkiezen boven allerlei historische of apologetische beschouwingen, hoe boeiend ook. In de zomer van 1833 vatte hij het plan op het Engelse publiek enkele schetsen te bieden van een aantal kerkvaders of Vaders in-het-geloof, vooral uit de 4e eeuw - de eeuw die hij vanwege zijn werk over de arianen het beste kende. Later zou hij die schetsjes herschrijven en bundelen onder de naam 'The Church of the Fathers'. Dit geschrift vond hij later 'het leukste van wat hij ooit presteerde' (the prettiest work I've done),[24] - iets waar de Newmankenners wel eens naast lezen. Hierin heeft hij concreet geportretteerd wat hij meer in het algemeen over die Oude Kerk zou zeggen in zijn Apologia:

> De zelfoverwinning van haar asceten, het geduld van haar martelaren, de onweerstaanbare beslistheid van haar bisschoppen, de vreugdige veerkracht van haar voorwaartse gang, verrukten en beschaamden mij tegelijk. Ik zei tot mezelf: 'Kijk naar dit portret en naar dat'; ik voelde genegenheid voor mijn Kerk, maar geen tederheid; ik voelde mij diep ontmoedigd over haar toekomst en diep verontwaardigd over haar radeloze passiviteit.[25]

Zo verdiepte Newman zich dus in zijn lijvige Vadersbibliotheek en in zijn Tillemont, die men de 'patristische Baedeker' heeft genoemd. Op die manier had hij zich reeds als 15-jarige knaap verdiept in de 'Kerkgeschiedenis' van Milner. Nu zou hij in de geschiedenis van die vroege frisse eeuwen de parels gaan verzamelen waarmee hij de vernederde Kerk van Engeland opnieuw wilde sieren. In zijn tocht door de vierde eeuw zou hij de zon volgen vanaf haar stralend 'daghen in den oosten' tot haar purperen dalen in het westen, - vanaf Basilius en Gregorius in Klein-Azië over Antonius in Egypte en Augustinus in Noord-Afrika naar Martinus in Frankrijk. Het vele administratieve werk dat de 'Tracts' en hun distributie met zich meebrachten, handelde hij zoveel mogelijk af in 'zakendiners' om tijd uit te sparen voor deze geliefkoosde taak.[26]

En hij wil dat doen als een echte dilettant, niet als een dorre geleerde. Hij zal slechts uitkiezen wat hem boeit en wat de Kerk nodig heeft: energie in het geloof, heldhaftigheid in de ascese. Als echte Engelsman stevent hij recht op het concrete af: hij zal zoveel mogelijk zijn personages zélf laten spreken in de vele brieven die zij - gelukkig! - hebben nagelaten; hij zal de 'vicars' en de 'curates' in hun comfortabele pastorieën met hun lieve vrouw en hun schattig kroost eens laten zien hoe die oude pastores leefden, tot in het alledaagse toe, tot in het karige menu van hun tafel en de 'ups and downs' van hun gezondheid. Hij zal zich met liefde verdiepen in hun ziel en wezen, niet alleen in de grootheid van hun karakter, maar ook in 'les défauts de leurs qualités', - niet alleen in de energie van hun wilskracht, maar ook in de delicaatheid van hun vriendschap, - en tot zijn vreugde zal hij ontdekken hoezeer deze mensen uit een ver verleden gelijken op de mensen uit het meest nabije heden, hoezeer zij ook gelijken op hemzelf. Als hij over Gregorius van Nazianze (ca. 330-389) handelt, dan is het autobiografisch element transparant:

> Gregorius hield niet van de routine van de societyrelaties, de kerkelijke 'business' lag hem niet, hij verafschuwde publiciteit en strijd, hij kende te goed zijn vele beperktheden om niet te vrezen dat zij zijn ambt ontsierden en hem alle hoop ontnamen; hij hield van de onafhankelijkheid die de eenzaamheid schenkt, hij verlangde naar de rust van het privéleven, naar vrije tijd om te mediteren, om na te denken, om zichzelf meester te worden, om te studeren en aan literatuur te doen.[27]

Daarop wordt Basilius (330-379) als contrastfiguur ten tonele opgevoerd, - net een andere Froude! Als, na Basilius' dood, diens geest in die van Gregorius voer, aan wie dacht Newman dan anders dan aan de verre zieke vriend, van wiens dokter hij wist dat hij weldra sterven zou? De tekst gaat verder:

> Gregorius bewonderde - terwijl hij er speels mee spotte - Basilius' hoogvliegende gedachten en heldhaftige inspanningen. En toch, toen Basilius stierf, voer Basilius' geest als het ware in hem. In de tijdspanne van vier maanden was hij de verkondiger geworden van het katholieke geloof in een ketterse metropool, had hij een groep om zich heen gevormd, een plaats voorbehouden voor de organisatie van de rechtgelovige eredienst en had hij de steniging van de menigte moeten doorstaan. Was het Gregorius of was het Basilius die de trompet stak in

[24] LD VII, 241.
[25] Apol 31.
[26] HS II, *Church of the Fathers*, Introd. (einde); Dessain C.S., *John Henry Newman*, Nelson, 1966, p. 35.
[27] HS II, 76.

> Constantinopel en een succesvolle oorlog waagde op de plaats zelf waar de vijand zich bevond, ondanks al zijn aarzelingen en ontgoochelingen, ondanks al zijn afkeer van zichzelf en zijn verlangen naar rust? Zo'n macht oefende de grote Basilius op hem uit dat hij gestorven overwon waar hij levend had gefaald. Binnen de vier of vijf jaren sinds zijn heengaan naar de glorie werden gerealiseerd - of waren op weg om gerealiseerd te worden - al de objectieven die hij vruchteloos had nagestreefd of waar hij met droefheid had naar uitgekeken. Zijn ogen waren zwak geworden van verlangen, zij hunkerden naar de morgen, en de dood sloot hen eer die morgen kwam.[28]

Newman bewonderde in die glorieuze Kerk van de 4e eeuw ook 'de zelfoverwinning van haar asceten' - die hij in de bisschoppelijke paleizen van zijn tijd, in de Oxfordse Common Rooms en in de knusse 'rectorietjes' van de anglicaanse Kerk nergens vond. Neem nu Antonius b.v., de grote figuur van het monastieke leven in de woestijn. Newman voorziet al de 'horror'-reactie van zijn al te protestantse lezers en lezeressen: 'enthusiasm!' zullen ze roepen, wat zoveel betekent als 'overdrijving! fanatisme! gebrek aan fijne opvoeding!' Maar niet zonder ironie laat de gentleman-scholar van Oriel een heel andere - en historische! - Antonius voor ons optreden dan de folkloreboeteling van Flaubert en bepaalde schilderijen. Na twintig jaar afzondering komt Antonius uit zijn retraite te voorschijn, niet als een oude, langbaardige, ontvleesde boeteling, maar als een perfecte gentleman, met een gelaat dat straalt van de meest aantrekkelijke schoonheid! Een fragment vol binnenpretjes:

> Als men er wel eens wil aan denken hoe buitenissig en hoe grillig de 'enthusiasts' zich gewoonlijk gedragen, hoe heftig zij zijn in hun manier van doen, hoe onstandvastig in hun voornemens, hoe wisselvallig in hun principes, dan is het zeker een aanbeveling voor onze kluizenaar dat wij hem zo ernstig vinden, zo mannelijk, zo redelijk en zo verfijnd of, om het wat familiair te zeggen, zo heel en al gelijkend op een gentleman in de echte betekenis van dit woord. Wij speuren er iets van in het relaas dat Athanasius ons biedt van de manier waarop hij weer te voorschijn treedt na twintig jaar afzondering. Er was niets aan hem van de gedesincarneerde penitent, niets van die vreemde uitdrukking op het gelaat van iemand die zich van zijn broederlijke gemeenschap heeft afgescheiden...
>
> Kan men wel grotere kalmte, onbevreesdheid en adel vinden dan in het optreden van Antonius zoals het in deze passage beschreven wordt? Noem zijn leven romantisch als je wilt; we hebben er in dit verhaal niet minder het ideaal om van een monnik dat helemaal overeenkomt met de leer van de 4e eeuw. Gij kunt niet zeggen dat Antonius een wilde beul was van zichzelf, een derwisj vol ostentatie, dat hij iets pompeus of geaffecteerds had of iets van de sluwe bedrieger of de hypocriet. Volgens de beschrijving van Athanasius, die met hem in persoonlijke betrekking had gestaan, 'was zijn uiterlijk van een grote en uitzonderlijke schoonheid, die een gave van de Verlosser was! Wanneer hij in het gezelschap van een aantal andere mensen verkeerde en een of andere vreemdeling hem verlangde te zien, dan liet deze direct bij zijn aankomst de andere monniken opzij om recht naar Antonius te gaan, aangetrokken als hij was door zijn uiterlijke verschijning.'[29]

En zo gaat Newman verder. Hij verplaatst ons daarna naar Hippo, de bisschopsstad van Augustinus, in dat Afrika wiens 500 kerken nu niet meer bestaan. Zich zijn bootreis van Gibraltar naar Malta herinnerend, zegt hij: 'De reiziger aanschouwt nu de sombere rotsen die Afrika's kust beheersen, en ontdekt geen enkel spoor van christendom meer om hem te troosten in zijn droefheid.'[30] Hij verhaalt dan de bekering van Augustinus te Milaan, de stad waar ook de grote Ambrosius leefde en bisschop was, en ook deze ontbreekt niet in zijn galerij. De geschiedenis van Demetrias, die uit een van de adellijkste Romeinse families stamde, geeft hem de gelegenheid een warm pleidooi te houden voor de christelijke maagdelijkheid waar de anglicaanse protestant van die jaren haast geen benul meer van had.

En de zon voltooit haar loop in het westen, in Gallië, waar Martinus van Tours een van die vele energieke bisschoppen is uit de 4e eeuw. Newman verhaalt met voorliefde het einde van de meer dan 80 jaar oude bisschop, die bijna sterft als een Franciscus 9 eeuwen later: hij wil neergelegd worden, niet op stro, maar op asse, - niet op zijn zij, maar op zijn rug, om de hemel te kunnen zien, het doel van zijn laatste reis. En helemaal op het einde krijgt Martinus nog een schitterend visioen van iemand die beweert Christus te zijn, gekleed in een koninklijk gewaad, met een diamanten diadeem op het hoofd en gouden schoeisel om zijn voeten. Martinus kijkt zwijgend toe. Het visioen vraagt dan waarom hij aarzelt te geloven, waarop de grijze bisschop op zijn beurt vraagt dat de verschijnende zijn wonden zou tonen. Maar deze vlucht in een wolk van verpestende stank. Commentaar van Newman, speciaal bedoeld voor het Oxford van zijn tijd:

> Christus komt niet in de glans van trots intellect of gerenommeerd talent. Dat zijn de schitterende kleren waarin de

[28] Ibidem.
[29] Ibid., 116; 119-20.
[30] Ibid., 140-1.

> Satan zich nu hult. Vele geesten omgeven ons, meerdere nog stijgen uit de afgrond omhoog. Hun geloofsbrieven zijn de kostbare gaven van de geest, van de schoonheid, de rijkdom, de diepzinnigheid en de originaliteit. Christen, bekijk ze in stilte goed, met Martinus, en vraag hen dan naar de afdruk van de nagelen.[31]

Dat was dus 'The Church of the Fathers', in die jaren geschreven, maar pas in 1840 gepubliceerd. Voor het jaar 1836 vernoemt Newman ook de door hem en Pusey ruim opgezette 'Library of the Fathers', waarvoor hij werkte aan een vertaling (met aantekeningen) van twee volumes van 'de grote Athanasius'. Dit werk zou in '42 en in '44 klaarkomen. En alsof dit nog niet genoeg was, schreef hij nog - weer op aanvraag van Rose - een kerkgeschiedenis, gebaseerd op de 'Histoire Ecclésiastique' van Claude Fleury, de biechtvader van Lodewijk XV. Waarom Fleury? 'Dit werk presenteerde de kerkgeschiedenis a.h.w. fotografisch, zonder commentaar. Deze simpele tabel van de eerste eeuwen heeft er veel toe bijgedragen om mijn anglicanisme aan het wankelen te brengen.'[32]

Vernieuwer van de spiritualiteit

Nog dieper boorde Newman met zijn beweging: hij wilde in de Kerk van Engeland ook doen herleven de geest van gebed. Persoonlijk was hij diep doordrongen van de goddelijke aanwezigheid. Zijn ex-kapelaan te Littlemore, J.R. Bloxam, getuigt: 'Bij mijn terugkeer naar het college... bracht ik onmiddellijk een bezoek aan Newman die toen verbleef in mijn oude vertrekken te Littlemore. Toen ik het raam passeerde, zag ik hem neergeknield in gebed.'[33] Dat was in de vasten van 1840. Weinige jaren later heeft hij zichzelf goed getekend wanneer hij in zijn roman 'Loss and Gain' (1847) over zijn hoofdpersoon Charles Reding zegt:

> Wat Charles wellicht boven al het andere kenmerkte was een habitueel besef van de Goddelijke Tegenwoordigheid, een besef dat er natuurlijk niet voor instond dat hij altijd en ononderbroken consequent was met zijn eigen gedachten en daden, maar dat toch steeds aanwezig was - de wolkenzuil die vóór hem uitging en die hem leidde. Hij voelde dat hij Gods schepsel was en tegenover Hem verantwoordelijk - Gods bezitting, niet de zijne.[34]

Tegenover hem stelt hij een contrastfiguur, Sheffield, voor wie religie maar iets secundairs is: deze man leeft slechts voor zijn werk, heeft geen problemen en is altijd opgewekt, niet omdat hij de zekerheid van het geloof bezit, maar omdat hij voorbeeldig leeft, een gerust geweten heeft en tevreden is met wat deze onvolmaakte wereld hem biedt. Hij is, zouden wij zeggen, een 'homo moralis', geen 'homo religiosus'.

Terloops gezegd, er zijn soms passages in Newmans preken,die zelfs een mystieke klank laten horen. Kenners van de mystiek zeggen dat de mystici over het algemeen zelden visuele beelden gebruiken, maar veeleer beroep doen op de lagere zintuigen, zoals smaak en geur b.v., om hun ervaringen enigszins te verduidelijken. Dat klopt wel in de volgende passage die het etherische, het deemsterachtige en confuse suggereren van een dieper contact met de lijdende en eucharistische Heer:

> Soms lijken wij een glimp te vatten van een Gestalte, die we hiernamaals zullen zien van aanschijn tot aanschijn. We naderen, en ondanks de duisternis worden onze handen, of ons hoofd, of onze wenkbrauw, of onze lippen, a.h.w. gevoelig voor het contact met iets dat niet meer van deze aarde is. Wij weten niet waar we zijn, maar wij hebben gebaad in water en een stem zegt ons: 'Dit is bloed'. Of wij hebben een teken gezien op ons voorhoofd, en het sprak van Calvarië. Of een hand, zo herinneren wij ons, werd op ons hoofd gelegd en ja, voorzeker, er waren nagels in gedrukt, en ze leek op de hand van Hem die met een druk ervan de blinden ziende maakte en de doden levend. Of wij zijn aan het eten en het drinken gegaan, en het was vast geen droom dat Iemand ons voedde vanuit zijn gewonde zijde en onze natuur vernieuwde met de hemelse spijs die hij schonk.[35]

Het is telkens maar heel even dat de zintuigen hier worden aangewend om het geestelijke te symboliseren. Het zien is minimaal:er is een 'glimp', er is 'duisternis', 'we weten niet waar we zijn'. Maar we voelen wel water, en een hand op ons hoofd, en we hebben ook spijs en drank gesmaakt.

Newman, zeiden we, wilde die eigen gebedsgeest ook in zijn beweging opwekken. Hij wilde in zijn preken b.v. dat 'habituele besef van de goddelijke Tegenwoordigheid', dat hemzelf kenmerkte, ook wakker maken in zijn toehoorders van St. Mary's:

---

[31] Ibid., 206.
[32] Apol 73.
[33] CE 101.
[34] LG 230-1.
[35] PS V, 10-11.

> Is het wel zó dat gij habitueel uw hart voor God ontsluit en uw gedachten aan Hem onderwerpt? Leeft gij in de overtuiging dat Hij aanwezig is en hebt gij die speciale garantie dat deze Aanwezigheid u werkelijk geschonken is voor uw heil, d.w.z. dat gij leeft in het besef ervan? Gelooft gij, en handelt gij ook naar dit geloof, dat zijn licht u doordringt en dat het schijnt in uw hart zoals de zonnestralen in een kamer?[36]

Maar meer nog dan door zulke intrigerende vragen te stellen,poogt hij zijn gehoor te lokken, aan te trekken tot het gebed door in bevlogen woorden te spreken over het mysterie van Gods Aanwezigheid, -

> die mysterieuze Presentie van God die ons omgeeft, die is ín ons en óm ons, die is in ons hart, die ons omhult als met een kleed van licht, die onze verschramde en verkleurde zielen (our scarred and discoloured souls) beschermt tegen het schouwen van de Goddelijke zuiverheid en ze een glans geeft als die van Engelen; - die in ons binnenstroomt ook via al die vormen van schoonheid en gratie welke onze zichtbare wereld bevat in het heir van de sterren, in de melkweg (als ik zo zeggen mag) van goddelijke gezellen, de inwoners van de Berg Sion, waar ons verblijf zich bevindt.[37]

In zijn eerste bundel 'Parochial Sermons' heeft Newman reeds twee preken over het gebed ingelast - eigenlijk bedoeld als één preek, maar later gesplitst. Die twee homilieën werden reeds gehouden in december 1829, en men vindt er ook dat blijkbaar karakteristieke woordje 'habitual'[38] van hierboven in. Het gaat in het gebed om een habituele gerichtheid van het hart naar God, heel de dag door. Maar soms moeten er 'points of rest' zijn, rustpunten, - bepaalde tijdstippen waarop we bewust en expliciet onze geest richten op de onzichtbare wereld. Beide preken zijn a.h.w. twee instructies die leren wat gebed is en hoe wij het moeten beoefenen.

Er zijn zelfs passages waar Newman bidt in de preek zelf. En mooie passages zijn het meestal. Een heel fraaie, en modern aandoende, is nogal wel te vinden in een Goêvrijdag-preek:

> Bidden wij God dat Hij ons alle genaden geeft,
> en terwijl wij bidden dat Hij ons in de eerste plaats
> heilig zou willen maken, werkelijk heilig,
> bidden wij Hem ook om de schoonheid van de heiligheid,
> die gelegen is in een tedere en vurige liefde tot onze Heer en Heiland,
> die in de christen is wat persoonlijke schoonheid is in de uiterlijke mens,
> zodat, door Gods barmhartigheid, in onze ziel zou mogen zijn
> niet louter sterkte en gezondheid,
> maar een soort bloesem en bevalligheid,
> en wij, naarmate we ouder worden in het lichaam,
> jaar na jaar jonger mogen worden in de geest'.[39]

Een prachtig gebed-in-een preek is ook het volgende:

> Moge Hij ons bijstaan heel de dag lang,
> tot de schaduwen lengen,
> en de avond valt,
> en de drukke wereld zwijgt,
> en de koorts van het leven voorbij is,
> en ons werk volbracht!
> Moge Hij ons dan in zijn genadigheid schenken
> een veilige toevlucht,
> en een heilige rust,
> en vrede op het laatst![40]

Newman verzamelde ook fraaie gebeden uit het verleden, en herpubliceerde die. Zo deed hij b.v. met de 'Godly Meditations upon the Most Holy Sacrament of the Last Supper' van Christopher Sutton (+1629), een belangrijke Carolijnse theoloog. De toon van deze man vond hij wel wat té vurig en té devotieus, wat niet helemaal overeenkwam met zijn ideaal. 'Bidden', preekte hij eens, 'is... spreken met God... en dan gebruiken we de bescheidenste, schroomvolste, kalmste en beknoptste termen waarover we beschikken, omdat Hij God is.' Daarom

[36] Ibid., 234-5, 236.
[37] PS IV, 229.
[38] PS I, 264 (habit); 268 (habitual).
[39] PS VII, 134.
[40] SD 307.

liet hij aan zijn uitgave een prachtig voorwoord voorafgaan dat 'geen blaam voor wie dit geschreven had' bevatte, 'maar voor wie er al te licht mee zou omgaan.' Geen blaam voor Sutton omdat de eucharistie werkelijk zoiets overweldigends is dat ze alleen maar jubelende vreugde en dankbare liefde kon opwekken. Maar er moest wel altijd 'awe' bij zijn, en het was niet goed zijn gevoel kunstmatig op te peppen tot iets wat niet zou overeenstemmen met de staat van je hart. Ook in dit geval gold dus de wijze regel dat men stapsgewijze vooruit moest gaan tot men werkelijk constant in het besef van Gods liefde kon leven. Anders bereikte men 'slechts de schaduw van wat men zocht, en niet de substantie.'[41]

Vermelden wij ook nog de uitgave van Wilsons 'Sacra Privata' in 1838 en, het jaar daarop, van Suttons 'Learn to live'. In 1840 vertaalt Newman een hem dierbaar werk: de 'Greek Devotions' van Bisschop Andrewes, uitgegeven als 'Tract' nr. 88. (Het is opvallend hoeveel 'Tracts' aan gebed en spiritualiteit werden gewijd.) Dieper zoekende lezers en lezeressen, door Newmans preken geraakt, konden eruit leren wat 'mediteren' was alsmede de praktijk van het gewetensonderzoek, door Wilson b.v. gezien als een echt gebed, het gebed van voorspraak. De praktijk hiervan zou de Oxfordleider heel zijn leven bijblijven: hij bad letterlijk voor iedereen die hij ooit gekend of bemind had; hij stelde speciale lijstjes op om niemand te vergeten.[42]

Een apart woordje over Andrewes' boek dat schrijver dezes enkele jaren geleden ongezocht in handen is gevallen. In zijn genre en in zijn tijd is het een echt juweel, een voortreffelijk model van gebedscultuur, een grootse poëtische mozaïek van de mooiste teksten uit de Schriftuur, toegepast b.v. op de morgen, de avond en elke dag van de week, met een speciale 'focus' voor elke dag, - God voor de zondag, de engelen voor de maandag, de Passie voor de vrijdag, de doden voor de zaterdag, enz. De gebeden zijn streng van binnenuit gestructureerd, grafisch reeds geschikt als in een modern missaal, maar met een progressie en een ontwikkeling in elk onderdeel waarbij elk woord of elke zin een substantiële toevoeging is aan de idee. Een aura van vroomheid omstraalt zacht het geheel: het is alleen van de Waarheid, zegt Andrewes, dat hij de waarheid leert - het is alleen het Woord dat hem het woord verleent, dat de sluier licht van zijn hart en zijn lippen raakt. Het boek heeft Newman vergezeld tot het einde toe: men vond het op zijn bidstoel na zijn dood. Niet alleen werd het na zijn verschijnen nog talloze malen herdrukt, maar het inspireerde tot een vloed van devotielectuur, zelfs geschreven in dezelfde Griekse taal waarin Andrewes zijn gebeden had opgesteld. Een bewijs dus dat Newman een rake keuze had gedaan die volledig beantwoordde aan de nood van de tijd.[43]

Verder schreef hij ook - maar dat hebben we hoger al vermeld - een 'Tract' over het roomse brevier (24 juni 1836). Afgezien van dit 'Breviarium Romanum' wist hij niet zoveel af van de rooms-katholieke spiritualiteitsliteratuur. Toch was de befaamde 'Navolging van Christus' hem reeds in 1832 bekend, en in het begin van de veertiger jaren bezat hij een Engelse vertaling van Franciscus van Sales' 'Traité de l'Amour de Dieu' en 'Introduction à la Vie Dévote' - dit laatste gezuiverd van zijn roomse 'dwalingen'. Iets later leerde hij ook de Geestelijke Oefeningen van de heilige Ignatius van Loyola kennen, maar de bespreking van de wijze waarop hij dit boekje heeft gebruikt stellen we beter uit tot later.[44]

Geestelijke en ascetische praktijken

Volgens de grote Newmankenner Father Henry Tristram is het verbazingwekkende in Newmans leven niét dat hij ondanks zijn evangelicalisme onder de invloed kwam van de vrome, maar toch liberaliserende 'Noëtics', noch dat hij door toedoen van zijn vriend Froude een overtuigde aanhanger werd van de hoogkerkelijke richting, zelfs niet wellicht dat hij in oktober 1845 overging naar de rooms-katholieke Kerk, - maar wél dat hij drie jaar voordien op eigen initiatief en zonder enige voorafgaande concrete kennis of studie een poging deed om in de anglicaanse Kerk 'iets monastieks' te lanceren. Dit monastieke was een armoedig gebouw met cellen, oratorium, eetplaats en bibliotheek, waar een zekere dagorde met bepaalde periodes van stilte moest worden onderhouden, zonder dat echter de leden van dit quasi-kloostertje verplicht werden om daar permanent hun verblijf te vestigen.[45] Het kon niet anders of na korte tijd liet de onervarenheid zich pijnlijk gevoelen: de groep wilde het té goed doen, vastte té streng, zweeg té veel, bad té lang, sliep té weinig, kortom vergiste zich schromelijk in de draagkracht van de zwakke menselijke natuur. Toch mislukte het plan niet: wij zullen er verder uitvoeriger op ingaan.

Er waren nog andere praktijken uit de grote katholieke traditie die door de Tractariërs, de ene met meer, de andere met minder succes, werden overgenomen en verspreid. Zo b.v. de praktijk van de oorbiecht. Formeel was deze eigenlijk nooit afgeschaft, en een 'Confession' en 'Absolution' hadden nog steeds hun plaats in het anglicaanse Prayer Book. Maar al sinds jaren werd deze oorbiecht niet meer gepraktiseerd. Toen zich op woensdag 14 maart

[41] CE 113; PS IV, 227; CE 110-111.
[42] CE 113; Ward, Life II,361 vv.
[43] Tract 88: *The Greek Devotions of Bishop Andrewes Translated and Arranged*. (96 pp.; 25/3/1840).
[44] CE 114, 115.
[45] Ibid., 114.

1838 een jongeman bij Newman aanbood om zijn biecht te spreken, had deze daar dan ook behoorlijk veel last mee, en zelfs 'pijn, vanwege de verantwoordelijkheid en de beangstigende beproeving zo'n biecht te horen.' Hij bekende de jongeman 'geen helder inzicht in de zaak te bezitten', maar, als aan een aantal voorwaarden werd voldaan, wilde hij 'er wel op vertrouwen een instrument van God te zijn' en hem de absolutie te schenken. Dit gebeurde de zaterdag daarop.[46] Men kan zich de vraag stellen hoe het er in de Kerk, anglicaanse of katholieke, zou aan toe gaan als alle biechtvaders zó fijngevoelig zouden zijn! Ook heeft Newman als anglicaans priester nooit veel biechten gehoord. Heel anders was het gesteld met Pusey. Deze kende Newmans bezwaren allerminst. Het werd zelfs zoiets als een mode om bij hem te biechten te gaan. Met welke zekerheid van absolutiemacht? vroeg Newman zich wel eens bezorgd af. Puseys penitenten waren voor het grootste deel vrouwen. Zelf biechtte hij bij Keble, maar nergens vinden we vermeld dat Newman gebiecht heeft vóór zijn bekering tot het katholicisme.[47]

Ook andere boetepraktijken werden door de leiders van de Oxfordbeweging in hun Kerk weer ingevoerd, speciaal het vasten. Andere soorten penitentie vinden we maar bij de een of ander, - hier weer bij Pusey. Deze deed vreselijke boete na de dood van zijn teergeliefde Maria Barker, om wie hij elf jaar had geworven en met wie hij elf jaar was getrouwd geweest: hij zou een haren boetekleed dragen, op een hard bed slapen, zich geheel van wijn en bier onthouden en alleen maar het voedsel nuttigen dat nodig was om voort te leven. Als hij in het vuur keek, zou hij aan de hel denken, - als hij een arme zag, zou hij beseffen dat hij nog armer was, enz.[48] Van dit alles vinden we niets bij Newman - behalve die ene praktijk van het vasten, voornamelijk gedurende de veertigdagentijd. Typisch voor zijn nuchter realisme was het dat, volgens hem, vasten uit zichzelf je nog niet tot een betere christen maakte, ja zelfs dat vasten je tot bekoring kon brengen en je 'irrationele natuur in vuur en vlam kon zetten.' Je moest het doen als christen, in navolging van Christus, in een geest van geloof.[49] Toen hij voor het eerst vastte, in 1834, viel het hem vreselijk tegen. Zozeer zelfs dat hij meende zich maar met wat kleinere boete te moeten tevreden stellen, b.v. het niet willen gediend worden (bij aankomst in de Common Room had je maar te schellen, en dadelijk bracht een dienaar wijn en biscuits). Froudes nagelaten geschriften, waaruit het intense boeteleven bleek van zijn overleden vriend, gaven hem toch de moed om het vasten nog eens te wagen, en het lukte toen. Vanaf 1839 bezitten we overvloedige notities over zijn abstinenties gedurende de veertigdagentijd. Zijn striktste vasten, die van 1843, behelsde het volgende: niets eten (wel drinken, thee b.v.) tot 17u, behalve op zondagen; geen vlees, zelfs niet op zondag, maar wel vis, kaas, boter, melk, thee, suiker, stroop, pudding; wel wijn op zondag; op Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Paaszaterdag alleen brood en thee. Uit een brief aan Keble blijkt dat heel veel van dit vasten tot bedoeling had om door een strikter leven meer licht van hierboven te verkrijgen in zijn geestelijke strijd, en om niet het slachtoffer te worden van een illusie.[50]

Bij die uiterlijke praktijken kwam nog de soberheid van zijn levensstijl. De Oxfordse studenten die het als een voorrecht beschouwden in zijn kamer te worden ontvangen, constateerden tot hun verbazing dat zij in niets verschilde van die van een simpele eerstejaarsstudent. Anderzijds waren ze even verwonderd hem ondanks al zijn ascese toch zo gewoon te zien, zo vriendelijk en hartelijk, zo 'gentlemanlike' - ongeveer zoals de mensen over Antonius oordeelden na zijn twintigjarig kluizenaarschap. En hij deed niet aan Tractariaanse propaganda, - neen, hij sprak over Shakespeare en wiskunde! Eens kwamen twee studenten uit Cambridge, speciaal om de twee celebriteiten te zien, Newman en Pusey, die, naar men hun had gezegd, 'de universiteit beheersten.' Ten huize van Pusey werden ze ontvangen. De 'Regius Professor' begon dadelijk een geleerd verhaal over de oorbiecht. Opeens ging de deur open en kwamen twee kleine Puseytjes naar binnen die van mamma de gasten een handje moesten komen geven. Maar toen ze Newman zagen, nestelden ze zich op zijn knieën, speelden met zijn bril en hij moest een verhaaltje vertellen. Dat was Newman: blijkbaar een bijzonder psychisch-gezond mens ondanks al die ascese!

In deze context kan ook zijn vrijwillig celibaat 'omwille van het Rijk der hemelen' ter sprake worden gebracht. Hierover werd hoger reeds een en ander gezegd. Zijn latere roman 'Loss and Gain' dat het toenmalige milieu van Oxford uitstekend beschrijft,werpt ook enig licht op het motief van deze in zijn tijd zeer ongewone praktijk. Blijkens de roman moet er bij Newman een onoverwinnelijke afkeer gegroeid zijn voor de wijze waarop al die hooggeplaatste geestelijken, bisschoppen incluis, in de Oxfordse high society met een elegante dame aan de arm hun entree deden in een prachtige eetzaal met rijkvoorziene tafel, weldra bediend door butlers-in-livrei en volop genietende van het vette der aarde, daarbij zichzelf beschouwende als 'the cream of the earth.'[51] Elders in de roman wordt met luchtige ironie een jonge gentleman-geestelijke geschetst die met zijn jonge bruid een boekhandel binnenkomt waar de toekomstige domineese slechts interesse toont voor de boeken die haar kunnen helpen om de pastorie zo knus mogelijk in te richten. Charles, de hoofdheld, slaat dit toneeltje ongezien gade, en denkt er het

[46] AW 214-5.
[47] GF 378.
[48] Ibid., 376.
[49] PS VI, 9,6.
[50] AW 215 vv.
[51] LG 256.

zijne over: 'een strenge Schrifttekst welde in hem op, maar hij onderdrukte zijn onbroederlijk gevoel...'[52] Anderzijds was Newman toch zo eerlijk toe te geven dat de 'parson's wives' veel goed verrichtten in de parochies. Hij had gezien wat zijn moeder en zusters allemaal deden te Littlemore. Als katholiek waardeerde hij het celibaatsvoorschrift voor priesters, maar het mocht geen doel worden op zichzelf: 'Het ongehuwde leven tot een doel-in-zich maken, het enkel en alleen op zich nemen om zichzelfswil, - ik weet niet of zo'n levensstaat nu eerder triestig of veeleer afstotelijk is: triestig, omdat hij zo desolaat is en je er niets voor in de plaats krijgt; afstotelijk, omdat hij gebaseerd is op hoogmoed en zelfoverschatting.'[53] Zo'n 'maagdelijk' leven - dat hij toen al bij een aantal roomse priesters goed had kunnen observeren - vond hij geen 'evangelische maagdelijkheid.' De mens is gemaakt voor sympathie, voor liefdesuitwisseling, voor zelfverloochening in dienst van de ander die je meer bemint dan jezelf. De maagdelijkheid van de christelijke ziel is een bruidschap met Christus.'[54]

[52] Ibid., 349-52.
[53] Ker 133.
[54] Ibidem.

Hoofdstuk 18 Gelukkige jaren

De beweging op haar zenit

Newman situeert het hoogtepunt van zijn beweging, nu eens in juni 1838, dan weer in de lente van 1839. Uit alles blijkt dat de jaren 1836-39 tot de gelukkigste van zijn leven behoorden, een 'tijd van overvloed', die hijzelf reeds liet beginnen in '33.Hij sprak immers van 'zijn zeven vette jaren'.[1]

In die periode had hij al een berg werk verricht, met meestal vrij behoorlijk succes. Het Tractarianisme was 'een macht geworden in de Kerk' en 'zelfs tot in het Lagerhuis liet zijn invloed zich gelden.'[2] De 'Tracts', voor wier publicatie de uitgevers eerst hun neus ophaalden, werden met tienduizenden verkocht, 'vlugger dan ze konden worden gedrukt', schrijft Newman ergens een beetje overmoedig, begin '38.[3] Vergeten we niet dat er toen nog veel analfabetisme was en dat de onderwerpen veelal van theologische aard waren.Voor '38 wordt het getal verkochte 'Tracts' op 60.000 geschat.[4]

Newman heeft er in dit zenitjaar twee belangrijke geschreven, de nrs. 83 en 85. De eerste handelt over de Antichrist, een onderwerp dat de anglicanen in die tijd blijkbaar bijzonder interesseerde. Merkwaardig is dat voor de eerste keer de paus niet wordt vernoemd in dit verband. Wel denkt hij aan de cultus van de 'Déesse Raison' tijdens de Franse revolutie: daarin kan de Antichrist zich reeds hebben geopenbaard. Hij verwijst ook wel naar Rome, maar heel voorzichtig: geen sprake meer van het 'pauselijke' Rome. De naam 'Rome' zou trouwens ook 'de wereld' kunnen betekenen, of een andere grote stad, of zelfs alle grote steden tezamen: zij zijn 'typen' van de ongelovige tijdgeest, 'die arrogante, ongoddelijke, vals-liberale en wereldse geest die door grote steden over een land worden verspreid.'[5] Er is een zekere versoepeling van zijn ideeën merkbaar in de zin van minder litteralisme, ruimere interpretatie, minder antipauselijk negativisme.

Over zijn tweede 'Tract' spreken we verder, want hij geeft enkel de tekst van een aantal in de Adam de Brome-kapel gehouden lezingen, samen 115 blz. Zij behandelen wel het cruciale punt, of de Schrift de enige bron is van de openbaring - het protestantse 'sola Scriptura'-principe van Luther - en ontkennen dit met klem. Newman tracht het voor zijn publiek aannemelijk te maken dat het ook en vooral de Kerk is die ons voorhoudt wat een christen moet geloven.

Dit voor de 'Tracts'. Dan was er nog de 'Bibliotheek van de Vaders'. Deze werd aangevuld met een aantal geschriften van de kerkvader Cyprianus (ca.200-258), bisschop van Carthago en voorstander van mildheid tegenover afvallige christenen, over geduld, jaloersheid, het onzevader, enz. Niet dat Newman al dat geschrijf zélf deed, maar hij moest leiden, stimuleren, nakijken, enz. Hij hoopte met die 'Bibliotheek' de anglicaanse clergy te helpen haar wortels terug te vinden, die zij zo jammerlijk aan het verliezen was. De Tractmannen hadden nu ook hun eigen tijdschrift, de 'British Critic', onder de redactie van... weeral Newman. Maar hij publiceerde ook in andere tijdschriften, b.v. in de 'British Magazine', de periodiek van Hugh James Rose, waarin hij de laatste gedeelten van 'The Church of the Fathers' liet verschijnen (in 1837). In '38 gaf hij ook meer dan 100 gedichten uit die hij tijdens zijn Middellandse-Zeereis geschreven had: dit was al de derde editie van de 'Lyra Apostolica', de bundel waarin zijn eigen gedichten, maar ook die van Froude e.a. verschenen waren. Hij wist dat alle grote bewegingen niet alleen de heilige stimulus van het gebed, maar ook die van de poëzie behoefden om te kunnen groeien en bloeien. In 1838 verschenen ook de hoger reeds vermelde 'Lezingen over de Rechtvaardigmaking', voor theologen ook nu nog de moeite van het lezen waard. Newman gaf ook twee volumes hymnen uit die hij uit het roomse brevier gebloemleesd had. Voegen we daarbij nog de publicatie van geestelijke lectuur uit Sutton en Andrewes, zijn werk als lid van de 'Theological Society', en last but not least zijn direct-pastoraal werk te Oxford en te Littlemore, en men zal begrijpen dat al die vruchtbare arbeid de rijke overvloed was die voortsproot uit een mild meedelend en gelukkig hart.

Zo zelfs dat zijn geluk hem soms wel eens beangstigde. Dit is althans wat men zou kunnen opmaken uit een brief aan Maria Rosina Giberne: 'Merkwaardig is het hoe wij hier lijken vooruit te gaan in het verspreiden van onze Apostolische opvattingen, zozeer dat ons succes mij werkelijk schrik aanjaagt: het is zo onnatuurlijk - moge het bovennatuurlijk zijn.'[6] Hij wist maar al te goed dat apostolaatsgenade meestal kruisgenade is en dat die ook in zijn arbeid wel eens zou kunnen binnendringen. Het zou niet lang meer duren...

[1] LD VI, 248 V.n.1; Apol 93; 75.
[2] Apol 76.
[3] LD VII, 15.
[4] Ibid., 97.
[5] DA 91.
[6] LD V, 385.

Het groeiend succes van de preken

Intussen bléven de zondagnamiddagpreken maar volk trekken - jong én academisch volk! - in de St. Mary's kerk van de universiteit. De collegehoofden poogden die overrompeling in te perken door het uur van de 'dinner' te verplaatsen naar het uur van de 'sermon', maar vele studenten misten liever het eten van de kok dan de geestelijke spijs die de vicar hun bood![7]

Van de vierde bundel 'Parochial Sermons' moest al heel vlug een tweede editie worden gedrukt. Van zijn acht bundels vond Newman deze vierde de beste[8]; we blijven er dan ook een poosje bij stilstaan.

De tweede preek van dit vierde volume is reeds een merkwaardig en origineel stukje religieuze psychologie. Hij analyseert grondig de innerlijkste drijfveren van de bijbelse profeet Balaam. Maar voorbij deze verre ietwat folkloristische figuur, wiens sprekende ezel meer de aandacht heeft getrokken dan diens enigmatische eigenaar, ontmaskert Newman ongenadig het zeer actuele type van de Britse zogezegd voorbeeldige gentleman. Iemand kan zeer loyaal en gehoorzaam zijn, kan een man zijn met verheven principes en van een uiterst gewetensvolle plichtsbetrachting - en tóch 'aan de zijde staan van het kwaad en een instrument zijn van de Satan die het volk Gods verleidt en verzwakt.'[9] Vers na vers bewijst Newman dit in het geval van Balaäm. Misschien dacht hij wel aan een Arnold van Rugby, een zeer principieel en zelfs vroom man, maar die het jonge 'volk Gods verleidde en verzwakte.' Eén ding missen zulke mensen: de liefde tot God. De verticale richting kennen zij niet, alleen de horizontale telt - met als gevolg een radicaal onevenwicht. Het is, meer nog dan in Newmans tijd, een actueel probleem, zoals de bekende Engelse romancière, Muriel Spark, n.a.v. juist deze preek voorspelde: 'Er was een morele beweging in Newmans dagen, er is een luid moreel protest (outcry) in onze eigen dagen, en er komt nog erger: ethische, kiemvrije (germ-free) burgers zullen overal opspringen en meer en meer succes hebben, zichtbaar succes, als loon van het publiek voor hun deugdzaamheid.'[10]

Over de derde 'sermon' met zijn freudiaanse trekken hebben we reeds gesproken. De zesde preek, over 'de individualiteit van de ziel', behandelt een typisch-newmaniaans thema - in de lijn van 'myself and my Creator' -, en doet dit op de karakteristiek-newmaniaanse manier van het 'to realize'. De predikant gaat hier uit, niet van bijbelteksten of abstracte principes, maar van reële personen en feiten, waarin en waardoor hij de verbeelding en het gevoel weet te treffen en op te tillen naar de hogere realiteit van het onzichtbare. Newman zelf heeft voor deze methode het woord 'to realize' gebruikt - een gelukkige term die zijn weg vond in het taalgebruik. Ziehier hoe hij te werk gaat in deze preek:

> Denkt gij dat een generaal zich realiseert wat hij doet als hij een aantal soldaten naar een gevaarlijke post stuurt? Ik zeg niet dat hij er verkeerd aan doet ze te sturen. Ik vraag alleen: denkt gij dat deze man, normaal gesproken, er zich goed rekenschap van geeft dat elk van deze sukkelaars een ziel heeft, een ziel die aan elk van deze jongens zo dierbaar en kostbaar is als die van de generaal dat is aan hemzelf? Beschouwt hij ze veeleer niet in massa, als delen van een geheel, als de wieltjes van een machine? Is het niet veeleer het bataljon als zodanig dat in de ogen van de generaal iets individueels is, eerder dan elk van de zielen waaruit het bataljon bestaat?[11]

De eenzaamheid van de mens...: we hebben gezien dat dit thema bij Newman in die jaren steeds dringender wordt. Waar zal de vereenzaamde heul en troost vinden voor zijn weemoed? Naarmate hij meer en meer de oerkerk en de hele ontplooiing van dit zaadje overschouwt, is die vluchthaven voor de predikant: de Kerk. Mooi wordt dit idee uitgewerkt in de 12e preek: 'De Kerk, een tehuis voor de eenzamen' (The Church, a Home for the Lonely). Een fragment:

> Wellicht bestormt ons alle soort van leed; wellicht belagen ons strijd van buiten en vrees binnenin; wellicht zijn wij blootgesteld aan de frons, de kritiek en de verachting van onze medemens; wellicht ontloopt hij ons of, op zijn zachtst gezegd, kan het zijn (en zo zal het ook zijn) dat de wereld ons afmat omdat zij zo teleurstellend is met haar kilte, haar onvriendelijkheid en haar treurigheid: - dan hebben wij nood aan iets wat ons meer nabij is. Wat is dan onze hulp? O geen arm van een mens, geen vlees of bloed, geen stem van een vriend of een opgewekt gelaat, - maar wél dat heilige home dat God ons gaf in zijn Kerk, die eeuwigdurende Stad waarin Hij zijn verblijf heeft gevestigd, die onzichtbare Berg vanwaar Engelen ons aankijken met hun borende blik en waarheen de doden ons oproepen met hun dierbare stem. 'Groter is Hij die is in ons dan hij die is in de wereld'; 'Als God vóór ons is, wie kan dan tegen ons zijn?'[12]

---

[7] CE 131.
[8] LD VII, 11.
[9] PS IV, 32-33.
[10] Spark Muriel, o.c. (*Realizations*), p. VII.
[11] PS IV, 81.
[12] Ibid., 196.

Onmiddellijk daarop volgt dan de wellicht mooiste, alleszins meest typische preek van Newman uit heel deze bundel: 'The Invisible World' van 16 juli 1837. Merkwaardig is in deze 'sermon' de uitzonderlijke pathetiek ervan: alle Britse reserve is weg. Newman begint anders heel nuchter, haast prozaïsch: 'Er zijn twee werelden, de zichtbare en de onzichtbare, zoals het Credo zegt, de wereld die we zien, en de wereld die we niet zien.' Kan het simpeler? Het lijkt wel een catechisatie in de Littlemoorse klas! Maar dan: 'Laten we bij die gedachte blijven stilstaan.' Daarop wordt het thema in al zijn aspecten benaderd: dat heeft hij van zijn voorbeeld Cicero geleerd. Eerst het aspect 'bewustzijn'; dan iets over de inwoners van die onzichtbare wereld: God, onze doden, de engelen. Ons samenzijn met de engelen is mysterieus? Ons samenzijn met de dieren eveneens. Wat weten wij van hun 'wereld'? Newman warmt zich op, de lezer voelt het. Trouwens, hoeveel onbekende 'werelden' (politieke, literaire...) zijn er niet bij ons? Dan nog dit: de onzichtbare wereld is er niet alleen in de toekomst, hij is er reeds nú. Maar ééns wordt hij volledig geopenbaard. Zoals de lente de verborgen krachten van de aarde manifesteert, zo zal ook ééns de Eeuwige Lente de nu verborgen onzichtbare wereld laten openbloeien in onvoorstelbare schoonheid:

> Dag na dag bidden wij: 'Uw Koninkrijk kome!' Dit betekent: 'Heer, toon toch Uzelf; maak Uzelf openbaar; Gij die gezeten zijt tussen de Cherubim, toon Uzelf; wek Uw kracht op en kom om ons te helpen. De aarde die wij zien, zij voldoet ons niet; zij is maar een begin; zij is maar de belofte van iets wat daarachter ligt; zelfs wanneer zij op haar vrolijkst is, met al haar bloesems getooid en aldus ons treffend toont wat daarin verborgen ligt, toch is dat niet genoeg. Wij weten dat er veel meer in verborgen ligt dan wij uiterlijk zien. Een wereld van heiligen en engelen, een wereld vol heerlijkheid, het paleis van God, de berg van de Heer der Heerscharen, het hemelse Jeruzalem, de troon van God en de Christus - al deze wonderen, die eeuwig duren, die heel en al kostbaarheid zijn en mysterie en onbegrijpelijkheid, zij liggen verborgen in hetgeen wij zien.
> ---
> Verschijn, o Heer, zoals bij Uw geboorte Uw Engelen verschenen voor de herders; laat Uw glorie uitbloesemen zoals de bloesems en de blaren in de bomen; met Uw machtige hand verander deze zichtbare wereld in die goddelijker wereld, die wij nu nog niet zien; verniétig wat wij zien, zodat het moge voorbij gaan en worde omgevormd in datgene wat wij geloven. Stralend als is de zon en de lucht en het wolkendek; groen als de blaren zijn en groen ook de velden; zoet als de zang is van de vogelenschaar; wij weten dat zij niet alles zijn, en wij willen niet het deel voor het geheel. Die delen spruiten voort uit een centrum van liefde en goedheid dat God zelve is; maar zij zijn niet Zijn volheid; zij spréken van de hemel, maar zij zíjn niet de hemel; zij zijn slechts verspreide stralen en wazige weerspiegelingen van Zijn Beeld; zij zijn slechts kruimels die van de tafel vallen. Waar we naar uitkijken is naar de komst van de dag van God, wanneer heel deze uitwendige wereld, hoe prachtig ook, zal vergaan; wanneer de hemelen in brand zullen staan en de aarde versmelt. Maar we verdragen dit verlies omdat het slechts het wegnemen is van een sluier. Wij weten dat het wegnemen van de wereld die we zien, de openbaring betekent van de wereld die we niet zien...[13]

Daarop volgt dan een zwoegende, hijgende zin van liefde en verlangen, die een poging is 'to realize' de onvoorstelbare heerlijkheid van de eindelijk geopenbaarde onzichtbare wereld:

> Wanneer wij onszelf, na lange rust, van nieuwe krachten voelen voorzien, gesterkt door het zaad van het eeuwige leven in ons, bekwaam om God te beminnen zoals wij dat verlangen,overtuigd dat alle beproeving, smart, pijn, angst, verlies voor altijd voorbij zijn, gezegend met de volle genegenheid van onze aardse vrienden die wij zo pover beminden en zo zwak konden beschermen toen ze met ons waren in het lichaam, en bovenal, gezaligd door de onmiddellijke, zichtbare, onuitsprekelijke Tegenwoordigheid van God Almachtig met Zijn Eniggeboren Zoon onze Heer Jezus Christus, en Zijn Hem gelijke, Even-Eeuwige Heilige Geest, - dat visioen dat de volheid is van alle vreugde en genot voor altijd -, welke diepe, onmededeelbare, onvoorstelbare gedachten zullen dan in ons zijn! welke diepten zullen er dan in ons worden bovengewoeld! welke mysterievolle harmonieën gewekt, waartoe de menselijke natuur niet bekwaam scheen te zijn![14]

Over de volgende preek, de veertiende, over 'de grootheid en de kleinheid van het menselijk bestaan' - o.i. weer een voortreffelijke homilie - hebben we het reeds gehad in verband met de dood van vriend Froude. We zouden ook nog veel moeten citeren uit twee Christuspreken die deze vierde bundel rijk is, nl. 'Christus verborgen voor de wereld' (stel dat Christus op aarde zou terugkomen en naast ons zou komen wonen, dan is er veel kans toe dat wij Hem niet zouden herkennen!) én 'Christus gemanifesteerd in de herinnering' (in de herinnering kennen wij Christus beter dan de apostelen die hem fysisch zagen en hoorden). Maar onze ruimte is nu eenmaal beperkt.

[13] Ibid., 210-1.
[14] Ibid., 212.

Nog één homilie willen wij behandelen, een van de meest indrukwekkende die Newman in de St. Mary'skerk uitgesproken heeft: 'De Risico's van het Geloof' (The Ventures of Faith), van 21 februari 1836. Letten wij op de datum: Froude overleed een week later, de 28e, en terwijl de vicar aan zijn preek werkte, moet de stervende vriend hem voortdurend voor ogen hebben gestaan.

Hij was een grand seigneur geweest, niet alleen van afkomst, maar vooral van temperament, - een durver ook, die nieuwe theologische en zelfs lang vergeten ascetische wegen durfde gaan, - die de Hervormers bekritiseerde en de 'paapse' Kerk bewonderde, - de sportman ook, die zijn paard in razende vaart door de vlakten van Devonshire joeg. Het is een preek over het 'wagen' geworden, diep uit het hart van Newman opgeweld. Die zondag 21 februari - hij werd die dag juist 35 jaar - 'gleed' hij, zoals steeds, stil en bescheiden door de zijbeuk van de St. Mary's, beklom de kansel en citeerde voor de ademloos wachtende Masters en studenten de woorden van de apostelen Jacobus en Johannes op Jezus' vraag of zij zijn beker konden drinken: 'We are able': 'wij kunnen dat.'

Maar zij zouden het niet kunnen, en vluchten als hun de beker werd aangeboden. Zij hadden zichzelf overschat. Zij hadden de kosten van het christen-zijn slecht berekend. Newman is een realistische Brit, en vraagt nu aan zijn toehoorders, of zij die beker zouden kunnen drinken. Hij schijnt daar nogal serieus aan te twijfelen, en dat windt hem op. We krijgen dan een stroom diepernstige pathetiek te horen, zoals we die zelden bij Newman vinden:

> De apostel zegt ons dat hij en zijn broeders de ellendigste van alle mensen zouden zijn als de doden niet zouden verrijzen. Kunnen wij dat ook van onszelf zeggen? Ongetwijfeld zouden we in die veronderstelling alle hoop op een verrijzenis verliezen, maar in welk opzicht zou onze huidige conditie er erger aan toe zijn? Een koopman die in een slechte speculatie is verwikkeld geraakt, verliest niet alleen zijn hoop om fortuin te maken, maar ook een deel van zijn eigen geld dat hij waagde met de hoop op winst. De vraag is: wat hebben wij ingezet? Ik vrees dat alwat wij beslissen, vermijden, ontwerpen en najagen, dat we dit ook zouden beslissen, vermijden en najagen, wanneer we zouden vernemen dat de Heer ons bedrogen heeft.
>
> Werkelijk, ik vrees dat de meeste mensen die zich christenen noemen, precies op dezelfde manier zouden te werk gaan, indien zij ervan overtuigd waren dat het christendom een mythe was. In hun jeugd leveren zij zich over aan hun hartstochten; volwassen geworden, zorgen zij eerst voor een goede bron van inkomsten, trouwen dan, vestigen zich ergens, en daar hun belang samenvalt met hun plicht, zetten zij zich ijverig in om de ondeugd en de dwaling te bestrijden... Heel mooi natuurlijk; maar ik zeg alleen: dit heeft niets met godsdienst te maken. Niets vloeit bij deze mensen uit hun godsdienstige principes voort. Zij riskeren niets, zij offeren niets in vertrouwen op het woord van Jezus Christus!
>
> Barnabas b.v. bezat een eigendom die hij schonk aan de armen van Cyprus. Ziedaar een offer zoals ik het bedoel. Hij deed iets wat hij niet zou gedaan hebben als hij niet geloofd had in het evangelie. Stel dat het evangelie klaarblijkelijk een fabeltje was geweest (een onmogelijke veronderstelling), dan zou Barnabas geen geluk gehad hebben. Slachtoffer van een ernstige vergissing, zou hij heel veel verloren hebben in zijn ongelukkig avontuur.[15]

We kennen althans de naam van één man voor wie déze preek 'a direct call from God' werd. De man heet Richard Church, was een medefellow van Oriel College, en werd later deken (Dean) van de Londense St. Paul's Cathedral. Later zijn leven overschouwend, erkende hij dat Newmans preek van dié zondag een keerpunt in zijn leven was geweest.[16]

Jonge enthousiaste volgelingen

Alle tijdgenoten en alle critici van later tijd zijn het erover eens dat Newmans preken het voornaamste motief waren om tot zijn vernieuwingsbeweging toe te treden. Weinigen woonden zijn lezingen bij, velen lazen zijn 'Tracts', maar bijna allen luisterden naar zijn 'sermons'. Overal in Oxford vormden zich groepjes en groepen van meestal jonge en enthousiaste volgelingen zodat een 'partij' dreigde te ontstaan, de 'partij' van de 'Newmanites'. Men sprak zelfs van een 'Newmania'. Newman zelf heeft echter steeds het idee tegengesproken dat hij de leider was van zo'n 'partij': in de Apologia b.v. doet hij dit in alle duidelijkheid.[17] Alles hangt er natuurlijk van af wat men onder 'leider' verstaat. In ieder geval was hij de grote bezieler van het Tractarianisme: 'hij was het getal vooraan', zegt James Anthony Froude, 'de anderen waren slechts cijfers.'[18] Principal Shairp zag de gehele beweging als een geweldige macht die slechts uitging van één man, 'misschien de merkwaardigste man die de Kerk van Engeland had voortgebracht in eender welke eeuw - John Henry Newman.' Dean Church getuigde dat 'een soort diepe eerbied

[15] Ibid., 301-2.
[16] CE 135.
[17] Apol 58-60.
[18] Froude J.A., o.c. (vol. IV), 270.

en ontzag hem van overal omgaf.'[19] En zo zou men kunnen voortgaan. Een ietwat langere beschrijving van de vicar geeft ons de dichter Aubrey de Vere, - het is nog maar een eerste indruk:

> Vroeg in de avond gleed een buitengewoon gracievolle figuur het vertrek binnen. Zijn slanke gedaante en fijne gebaren hadden die kunnen zijn van een jeugdige middeleeuwse asceet of van een elegante voorname lady van onze dagen. Hij was bleek en mager, geëmacieerd bijna, vlug van gang,maar als hij niet ging intens stil, sprekend met een zacht-pathetische stem die zo helder klonk dat je iedere klinker en iedere medeklinker in ieder woord kon horen. Als hij onderwerpen behandelde die hem erg interesseerden, maakte hij vlugge en besliste gebaren, die echter niet hevig waren. [20]

Men voelt de verering die van overal tot hem opsteeg. Bij de jeugd, voor wie hij een idool geworden was, uitte die verering zich in het imiteren van zijn houding en gebaren. Het werd de gewoonte bij de jonge 'Newmanites' om hun hoofd wat scheef te houden aan één kant, heel zacht te spreken en heel vlug, en lange pauzes in te lassen tussen hun zinnen, zoals Newman deed in zijn preken (om het gesprokene te laten inzijpelen). Kwamen ze in kerk of kapel bij hun zitplaats, dan vielen ze dadelijk op hun knieën - 'het was alsof hun benen plotseling onder hen werden neergeslagen!', zegt een getuige.[21]

Toch was dit fenomeen meer dan alleen maar een uiterlijke imitatie. De beweging verhoogde zowaar het morele niveau van de gehele universiteit, althans voor zover dit van buiten af kon worden bespeurd. Zowel de presbyteriaan Shairp als de liberalen Stanley en Lake, als ook de intimi Church en Rogers getuigen unaniem dat de beweging diepte had, een vérreikende invloed uitoefende en overal hét onderwerp was van het gesprek. Shairp heeft bovendien nog de indruk beschreven die de jonge fellows en scholars op hem maakten - 'hun zuiverheid van leven, verhevenheid van doelstelling, edelmoedigheid van hart en diepte van devotie.' Een beweging die zulke producten voortbracht, kon onmogelijk helemaal vals en slecht zijn. Trouwens, haar invloed oversteeg de universiteitsstad. En Shairp opperde de veronderstelling dat er waarschijnlijk nog nooit in de lange geschiedenis van Oxford zoveel jonge mensen zo'n hoog zedelijk peil hadden te zien gegeven. Misschien was er wel wat overspanning mee gemoeid, gaf hij grif toe, maar 'was het niet beter dat jonge mensen zó waren dan twijfelaars of cynici?'[22] Newman zelf scheen die mening wel enigszins te bevestigen, althans op devotioneel vlak. Aan zijn zussen schrijft hij enthousiast hoeveel communies er wel zijn in de wekelijkse communiedienst: nu eens 40, dan 43, zowel in de vroegte van een koude winterse dag als in het zomerseizoen. 'In cap and gown' knielden de jongelui in het koor (dat was zo de gewoonte sedert de reformatie) en ontvingen aldus de communie van de officiërende priester.[23]

Rond 1838 waren al vele oudere volgelingen van de beweging weg, en trad een nieuwe groep 'Tract'-jongeren aan. Veel meer dan de ouderen hielden zij de blik op Rome gericht: zij waren echte 'Romanizers'. De voornaamste onder hen was William George Ward (1812-1882), een jonge fellow en 'Lecturer' van Balliol College. Hij was een uitzonderlijk alerte geest in een corpulent lichaam - 'hij had de geest van een aartsengel en het lichaam van een rinoceros'[24] -, een briljante debater die in een verre logische premisse al direct de laatste conclusie van een argumentatie doorzag. Als student kwam hij vrij vlug in de intieme kring van dr. Arnolds intieme getrouwen terecht en als zodanig verfoeide hij de Tractmannen, de 'Oxfordse Boosdoeners' van zijn 'maître à penser'.

Urenlange discussies met Arnold konden hem echter niet bevredigen, zodat hij openstond voor een eventueel coherentere levens- en wereldbeschouwing. Van Newman wilde hij eerst niets weten tot op een goede dag een vriend, die rond 17u met hem voorbij de St. Mary's wandelde, hem uitnodigde naar binnen te gaan waar juist Newmans zondagnamiddagdienst ging beginnen. 'Waarom hem niet één keer beluisteren?' vroeg de vriend; 'dat kan je toch geen kwaad doen? Als de preek je niet bevalt, goed, dan kom je voortaan niet meer, maar kom nu eens mee horen om te oordelen wat het waard is'. Ward ging akkoord, stapte mee naar binnen en... het werd dé gebeurtenis van zijn leven. Hij sloot zich bij de Tractariërs aan en het duurde niet lang of, dank zij Frederick Rogers, behoorde hij weldra tot de intieme kring van de Oxfordse leider. Rogers placht tot Newman te zeggen: 'Als Ward zich bij ons aansluit, dan brengt hij ons heel ver!' In welke richting, zou al duidelijk worden onmiddellijk na het verschijnen van Froudes nalatenschap waarover wij het dadelijk zullen hebben. Hij bewonderde die 'Remains' bovenmate, en iets van Froudes geest wist hij in de Tractmannen te doen herleven.[25]

Zoals reeds gezegd, hij was een dialecticus zonder weerga. 'Als ik met Ward ga wandelen', schreef een vriend, 'begint hij met een paar principes vast te stellen, zo helder dat men denken zou: het kan niet anders. Ik neem ze aan,

[19] MW 314.
[20] Ibid., 315.
[21] Ibid., 312.
[22] Ibid., 313.
[23] Ibid., 314.
[24] SG 164.
[25] CE 135; Ward Wilfrid, *The Oxford Movement*, London, Jack, z.j., p. 36.

het ene na het andere. Dan, plotseling, gaat de deur open en ik zie dat ik op de weg naar Rome sta.'[26] Ward gaf geen zier om de 'Caroline Divines' die door de gematigden van de beweging nog zozeer werden gevolgd. Zoals Froude werd hij aangetrokken door Romes hoge heiligheidsideaal, door haar godsvrucht ook en haar grote godgeleerden. Hij vond zijn theologisch voedsel vooral bij Thomas van Aquino, bij de H. Bonaventura, en bij de jezuïeten Suárez en Vásquez uit de 16e eeuw. De Geestelijke Oefeningen van Ignatius van Loyola waren hem niet onbekend. Newman was de enige die hem nog in bedwang kon houden om niet naar Rome over te gaan. Newman vroeg hem soms voor hem te preken te Littlemore en vernam daarna dat zijn vervanger, levenslustig als hij was, terwijl hij met luide stem allerlei operafragmenten zong, met een vriend naar Balliol College terugkeerde![27]

Het kon niet anders of de grote leider himself kwam ook onder de indruk van die diepe liefde tot Rome, die niet alleen brandde in het hart van Ward, maar ook in dat van verscheidene andere idealistische jongelui. Wij noemen hier de voornaamsten op (allen zouden ze later katholiek worden): Frederick William Faber, een dichterlijk redenaar en schrijver die later nog in contact zou komen met onze Gezelle; John Dobrée Dalgairns, een degelijk wijsgeer en theoloog met mystieke trekken; James Robert Hope, een solide jurist en geregeld medewerker van de 'British Critic', het tijdschrift van de beweging; Albany James Christie, eerst medisch student te Londen, dan fellow van Oriel zoals Newman, op wiens verzoek hij de 'Histoire Ecclésiastique' van Fleury vertaalde; Henry Edward Manning, de latere kardinaal, die toen eerder een kritisch medestander van de beweging was, maar Newman toch zeer bewonderde.[28] Allen waren begaafde en integere mannen wier geloof kon worden samengevat in de belijdenis van Ward: 'Credo in Newmannum'.

Geluk bedreigd door dof gerommel: de 'Froude's Remains'

Wat Newman later zijn vette gelukkige jaren zou noemen, de jaren 1832-39, werden op het einde van die tijd reeds bedreigd door een dof gerommel dat het latere onweer aankondigde. Er was de hevige aanval van dr. Arnold tegen de 'Oxfordse Boosdoeners'; er was de telkens weerkerende beschuldiging van 'Popery'; maar het gerommel werd geroffel, toen op 24 februari 1838 de nagelaten geschriften van Richard Hurrell Froude, de Froude's Remains, werden gepubliceerd. Een tweede volume verscheen nog in de loop van datzelfde jaar, een derde en vierde in 1839. Maar het was toch wel het eerste volume dat het meest shockeerde. Het bevatte Froudes dagboek voor de jaren 1826-27, zijn 'Occasionele Gedachten', zijn brieven aan zijn vrienden, en zijn 'gezegden in de conversatie'.

Het dagboek was hij begonnen in navolging van zijn moeder, een fysisch zwakke en psychisch zeer emotionele vrouw, die nu en dan haar gevoelens in een geschrift neerpende alsook allerlei bedenkingen over haar kinderen, o.a. deze, waarin ze haar ontgoocheling ventileerde over Hurrell, haar oudste, op wie zij anderzijds toch zo fier was:

> Ik verkeer in een ellendige toestand wat mijn gezondheid betreft, en ik heb absoluut rust nodig om te kunnen herstellen en mij goed te voelen, maar hij (Hurrell) stoort ze voortdurend, wel twintigmaal op een dag, voor wat hij noemt zijn 'grappige folteringetjes', zonder ook maar de minste feeling te hebben voor mij. Eens heeft hij, bij wijze van speelse plagerij, een van zijn broers luid aan het wenen gebracht, bijna een uur lang, onder mijn raam. Een andere keer deed hij een wolf na om zijn kleine broertje schrik aan te jagen, hoewel hij beloofd had dit nooit meer te zullen doen.[29]

Wat moet er door Hurrell heengegaan zijn toen hij dit alles las...! Hij besloot zélf ook zo'n journaal te houden, en het is - misschien uit reactie - het ontroerende relaas geworden van zijn waarlijk heroïsche pogingen om zijn al te uitbundige natuur te kortwieken en te snoeien. In die eenzame notities probeerde hij de ware Hurrell op het spoor te komen en ontdekte hij tot zijn ontsteltenis wat al grofs en goors er broeide onder zijn uiterlijk zwierige gedragingen. Eens b.v. vroeg iemand hem of hij hem zijn paraplu niet wilde lenen. 'Ga naar de winkel', zei hij,'daar kun je d'r een krijgen!'[30] In dit dagboek ontmaskerde hij al schrijvend zijn 'grotesk verlangen om de zorgeloze gentleman uit te hangen.' Dus, wat zijn vrienden juist zo sympathiek vonden, dat zwierige in hem van de 'bright and beautiful Froude', dat kwam onder zijn ontleedmes te voorschijn als protserige pretentie en grootdoenerij. Telkens en telkens weer ontdekte hij dat dubbele zélf, dr. Jekyll en Mr. Hyde. Om zijn boze neigingen dan in te tomen, vastte hij vreselijk, bijna als een middeleeuwse kluizenaar, en dat betekende dat hij niet at tot half negen 's avonds. Toen dit vasten uitkwam, werd de dokter ontboden, die het hem onmiddellijk verbood.[31]

---

[26] Janssens Al., o.c., p. 46.
[27] Ibid., 46-7; GF 400.
[28] Janssens Al., o.c., p. 41.
[29] Paul Herbert, *The Life of Fraude*, London, Pitman 1905, pp. 7-8.
[30] GF 208.
[31] Ibid., 209.

Toen Newman dit alles las, kon hij zijn ogen haast niet geloven. Bij die boezemvriend van hem had hij dit alles zelfs niet vermoed! Achter die uitbundige, zorgeloze aristocraat verborg zich dus - en het verbergen was heel efficiënt geweest! - een vurige Godzoeker en een strenge asceet, die met koppig vasten zichzelf en zijn gebreken, vooral zijn luiheid, probeerde te overwinnen zonder daar nochtans helemaal in te slagen...

Dit is nu juist wat de Engelsen nodig hebben, dacht hij: men moest dit trage luie (sluggish) volk 'maar eens goed op de tenen trappen, en dan excuus vragen.[32] Ook Keble, Pusey, Isaac Williams, Rogers en Wood adviseerden onmiddellijke publicatie. Toch aarzelde Newman nog: bij verdere lectuur merkte hij dat Froude nooit naar Christus verwees, maar anderzijds was hij toch zo christelijk oprecht en wars van elke show dat dit laatste het eerste in ruime mate compenseerde. Bovendien vond je zo zelden boeken waarin je de heel concrete vorming van een geest kon nagaan, een vorming die zich z.i. vooral voltrok tussen het 18e en het 28e levensjaar. Intussen zond de 'Venerable Archdeacon' steeds meer materiaal op, met nog meer intieme details over zijn zoons vasten en boetedoeningen, zodat Newman toch een beetje angstig werd.

En daar was alle reden toe. Op de eerste publicatie volgde een algemeen 'tolle'! John Bull was verontwaardigd, verbijsterd, en reageerde zijn verbolgenheid af met snijdende sneer en spot. Wat? een aristocraat die vastte? die aarzelde een overjas te kopen? zijn eigen gentleman-zijn bekritiseerde? erger nog, de Hervormers aanviel en het lef had te schrijven: 'Waarlijk, ik haat de Hervorming en de Hervormers meer en meer' en als een plebejer opmerkte: 'Het hatelijke protestantisme hangt het volk de strot uit' (sticks in people's gizzards)'[33] En elders: 'De Reformatie is een been dat verkeerd ingezet is; het moet verder gebroken worden en rechtgezet.'[34] In plaats van sympathie te wekken voor hun beweging fokten Newman en Keble er slechts afkeer tegen. Newman kénde Froude, elk van zijn woorden was voor hem een stimulus, een genieflits, en hij kon bepaalde gezegdes van hem relativeren omdat hij ze zag in het geheel van zijn persoonlijkheid, maar buiten de 'inner circle' was dit natuurlijk niet het geval.

Er was ook verbijstering in het hoogkerkelijke kamp. Zo b.v. schreef ene Rev. Churton uit het diocees van Durham aan Pusey dat 'er in het boek zinnen en zelfs hele pagina's waren waarbij ik eerder zou wensen mijn rechterhand te verliezen dan dit geschrijf te zien gepubliceerd.'[35] En vanuit Newmans eigen kansel in de universiteitskerk werd op 20 mei 1838 een 'sermon' gepreekt over de herleving van het papisme (the revival of Popery) door niemand minder dan de 'Lady Margaret Professor of Divinity', dr. Godfrey Faussett, die het vooral gemunt had op Froudes opvattingen over de eucharistie in de 'Remains'. Newman zat de hele nacht van 21/22 juni op, zoals hij dat in de tijd van de Hampdenrel had gedaan, om er een repliek tegen te schrijven die nog net klaar zou zijn vóór het einde van de vakantie. Hij antwoordde op Faussetts objecties door te wijzen op de schoonheid en de grootheid van de gezuiverde anglicaanse leer over de eucharistie, zoals die te lezen stond in de eigen anglicaanse formulieren. Deze leerden z.i. uitdrukkelijk de werkelijke tegenwoordigheid, zoals ook de grote anglicaanse theologen, Hooker b.v., deze leer aanvaardden in hun werken. En waar, vroeg hij Faussett en de versmaders van de 'Remains', waar gebieden ons de 39 Artikelen de Hervormers (Cranmer, Latimer, Jewel, enz.) te eren? Wij zijn geen Cranmeristen, maar katholieken (anglo-katholieken natuurlijk).[36]

Hij kon het echter toch ook niet laten Faussett te ridiculiseren: hij vergeleek hem met 'een oud kanon dat niets anders kan doen dan vuren' of met 'een ouwe papegaai die maar één zin kan zeggen... 't Is al wat hij kan: schieten, schieten.' Van zijn repliek werden 750 exemplaren verkocht, terwijl de professor er maar 500 kwijtraakte. Dus, spotte Newman, waren er mensen die het antwoord gekocht hadden zonder de vraag![37]

Maar Faussett had indertijd de Tractmannen verdedigd tegen Hampden. Nu zou Newman wel de steun verliezen van alle conservatieven onder de geestelijkheid. Erger nog: tot in het parlement toe werd zijn beweging aangeklaagd. Op 30 juli 1838 las de anti-Tractariër Lord Morpeth het Lagerhuis fragmenten uit de 'Remains' voor en suggereerde dat, als dit soort Popery in Oxford mocht worden gedoceerd, men even goed het katholieke seminarie van Maynooth in Ierland kon subsidiëren.[38]

Bisschop Bagot reageert

Op 14 augustus leest dr. Bagot, bisschop van Oxford, vanaf de kansel van St. Mary's aan de geestelijken van het diocees Oxford zijn bisschoppelijke instructies voor. Onder zijn gehoor bevindt zich Newman die diep geraakt wordt door wat hij hoort. Terug in Oriel, schrijft hij onmiddellijk een brief aan Keble aan wie hij zijn diepe onrust meedeelt. Want dr. Bagot had o.a. over de beweging gesproken, en gewezen niet alleen op enkele gevaarlijke

[32] SG 164.
[33] Ibidem.
[34] Janssens Al., o.c., p. 35.
[35] SG 165.
[36] Gun 303.
[37] Ker 163.
[38] SG 165. Hij noemde de Tractariërs 'a set of damnable and detestable herectics' (Blehl 222).

tendensen in de liturgische praktijk - niet zo erg, vond Newman -, maar ook (veel erger!) op enkele punten in de leer, waarover de kerkleider zijn reserves had geuit. Hij had geen enkel concreet punt aangestipt, maar dat was juist het vervelende: hij had een onbepaalde argwaan over de beweging geworpen, en dat in de aanwezigheid van de gehele clergy! Na verzending van die brief was Newman nóg ongeruster. Tenslotte was hij verantwoordelijk voor die Tracts: eigenlijk had de bisschop hém gecensureerd. Moest hij hem niet vragen wélke 'Tracts' onvoorzichtig waren geweest zodat hij maatregelen kon nemen? Hij begon zich zo beklemd te voelen dat hij Keble een tweede brief schreef die nog net met de nachtelijke postkoets kon vertrekken. Al schrijvende boorde de onrust nog dieper door, en uiteindelijk stelde hij zijn vriend in een postscriptum de duidelijke vraag: of hij niet radicaal de 'Tracts' zou moeten stopzetten?[39]

Keble antwoordde dat hij hetzelfde gevoel had. Waarop Newman dadelijk naar het bisdom schreef om zijn radicale voorstel mee te delen. Uit een lange brief aan Bowden vernemen we iets van zijn diepere beweegredenen. 'Het minste woord van een bisschop <ex cathedra>', zegt hij, 'weegt zwaar door.' (In de Apologia zou hij later zeggen: 'Mijn bisschop was mijn paus.')[40] En uit dat stopzetten van de Tracts zal ook iets goeds voortkomen: 'het zal de mensen doen inzien dat wij oprecht zijn en geen ambities hebben.' Aan Keble had hij reeds geschreven dat een voorbeeld en precedent van loyaliteit tegenover een <ex cathedra> sprekende bisschop tienmaal meer waarde had dan het behoud van de 'Tracts.'[41]

Intussen antwoordde Bagot aan Newman met een brief vol vriendelijkheid en sympathie. Waarschijnlijk was het de eerste keer geweest dat de bisschop door iemand van de geestelijkheid zo grondig au sérieux was genomen! Stel je voor: een bisschop die méénde wat hij zei!! 'Wacht tot mijn instructies in druk verschenen zijn', aldus troostte de prelaat zijn priester. Dit streek wel wat balsem op de wonde, maar heel gerust was de wellicht wat scrupuleus-overgevoelige Newman niet. Hij werd dit pas toen Pusey zich zijn lot aantrok en voor hem persoonlijk als bemiddelaar optrad bij dr. Bagot. Deze voegde bij de gedrukte tekst van zijn instructies een nota die uitdrukkelijk 'elke algemene censuur van de Tracts' afwees.[42] Zo eindigde deze zaak dus wel positief, maar voor Newman was er toch een teken aan de wand verschenen dat hem instinctief ergere dingen deed vermoeden. Ook voelde hij zich wat meer geïsoleerd want Pusey, hoe gedienstig ook, had hem eigenlijk niet goed begrepen. Alleen Keble had zijn diepste gevoelens verstaan, en we zullen dan ook zien dat, als Newman in de toekomst goede raad nodig had in het zeer persoonlijke drama dat hem ging kwellen, hij uitsluitend John Keble zou kiezen als zijn confident en geestelijke vader.

Er was nog ander gerommel geweest dat op onraad wees en dat we hier in het kort vermelden. Pusey zelf kwam bij de bisschop onder verdenking! Hij had vier jonge theologiestudenten opgenomen in zijn eigen woning, waar zij op zijn kosten logeerden en naar believen gebruik maakten van zijn rijke bibliotheek. Oxford snoof onmiddellijk Popery! Pusey moest er een eind aan maken; overigens werd zijn vrouw ernstig ziek. Maar hij was een taaie koppigaard, en met Newmans hulp stichtte hij in St. Adate's, tegenover zijn woning, ten behoeve van jonge 'scholars' die moesten helpen bij de uitgave van de 'Vadersbibliotheek', een zgn.'coenobitium' (religieuze gemeenschap) o.l.v. James Mozley, broer van Tom en John. En dat was nog ergere Popery - Newman had gesproken van 'young monks.'[43]

Een voor de Tractariërs gênante zaak was ook de publicatie van de 82 blz. tellende Tract nr. 80 (in '37) door Isaac Williams. De titel was: 'Over terughouding (Eng.: 'reserve') in het meedelen van godsdienstige kennis.' Dit geschrift, met de beste bedoelingen geschreven door een vroom en eerlijk anglicaans priester, joeg een echte storm door Oxford en zelfs daarbuiten. Nochtans was de grondidee zeer aanvaardbaar: je mag de volle waarheid zomaar niet direct in heel haar complexiteit aan iedereen meedelen. Elke ouder, elke dokter, elke leerkracht of opvoedkundige, weet dat. Maar het publiek begreep het geschrift helemaal verkeerd. De leer van het opzettelijk achterhouden van de waarheid werd gedoodverfd als een pleidooi voor achterbaksheid, sluwheid, leugen en jezuïtisme in de slechte zin van het woord.[44] De Tractariërs schréven wel tegen Rome, maar feitelijk leidden zij er naartoe.

Het martelarengedenkteken

In november was Newman blijkbaar weer de oude, vol werklust en initiatief, bezig met artikels uit te denken voor de 'British Critic', het tijdschrift van de beweging. Typisch voor hem is dat de 'papers' die hij plande wel godsdienstig waren, maar toch ook het culturele raakten. Aan Keble vroeg hij een artikel met als thesis dat echte

[39] GF 363-4.
[40] Apol 56.
[41] GF 364.
[42] Ibid., 367.
[43] Ker 159-60.
[44] GF 361.

religieuze poëzie pas mogelijk is op het fundament van de ware 'apostolische' principes. Een aanwijzing daarvoor was z.i. dat de evangelicalen alleen maar gedichten schreven over het huiselijk leven b.v. Hij stond er ook op dat Keble de grote roman van de Italiaanse katholiek Manzoni, 'I Promessi Sposi' (de verloofden) zou analyseren en bespreken[45]. Op het einde van de maand werd Newman weer aangevallen, ditmaal in een krant, en zijn vernieuwde vitaliteit kan men aflezen uit de weer overmoedige, verbaal-exploderende toon van zijn antwoord:

> Er staat een grote vette leugen in de 'Record', een leugen-tot-in-de-ruggengraat (to the back bone), een leugen heel en al, in al haar delen, in ziel en lichaam, van buiten en van binnen, een leugen aan alle kanten en tot in haar diepste oorsprong... Daar is niet het minste partje waarheid in - zij is geboren uit een leugen - haar vader en haar moeder en haar voorvaderlijke stamboom zijn leugens - en om mijn verhaal af te ronden: het gaat om mij.[46]

En in die tijd planden de tegenstrevers van de Tractmannen juist een weldoordachte, handige tegenzet die niet heel gunstig voor de beweging zou aflopen. De ziel van heel deze actie was de eerwaarde C. Portales Golightly, een oud-student en zelfs oud-kapelaan van Newman die door deze soms familiair 'Golius' werd genoemd. Toen Golightly nog onder de hoede van zijn tutor in Oriel College resideerde, was hij geweldig afgunstig geworden op zijn medestudent Henry Wilberforce, die meer in de gratie van de meester stond dan hij. Maar hij was te eigenzinnig om een echte volgeling te zijn, te vermogend ook om af te hangen van anderen. In het begin van de beweging had hij deze flink gesteund, ook geldelijk (hij stortte £50). Twee jaar later vroeg Newman hem als kapelaan te Littlemore, toen het nieuwe kerkje moest worden gebouwd. Golightly was zo eerlijk zijn vicar te waarschuwen dat zijn prediking wellicht niet in de smaak zou vallen van Mrs. en van de Misses Newman, maar de vicar zag geen bezwaar. Aan zijn medehelpers gaf hij altijd graag 'full swing'. Maar toen Golightly na het verschijnen van Puseys eerste 'Tract' over het doopsel in heel Oxford geweldig daartegen te keer ging, kon Newman niet anders dan zijn kapelaan de laan uitsturen. Een berispende brief van Pusey goot nog olie op het vuur. De twee waren nu voortaan Golightlys aartsvijanden.

Deze broedde op wraak en op zekere dag had hij een geniale inval. Waarom, zo moet hij gedacht hebben, in Oxford zelf geen gedenkteken opgericht ter ere van Cranmer, Ridley en Latimer, de martelaars van de Engelse Hervorming, verbrand gedurende het bewind van de katholieke Queen Mary? Zij waren wel van Cambridge, maar de Oxfordse Broad Street was de plaats waar het martelaarsvuur hen had verzengd. Misschien kon het monument nabij die plek worden neergezet! Wie zou de euvele moed hebben zich te verzetten tegen dit plan, tegen die hulde aan de glorieuze Hervorming van de zestiende eeuw? Misschien kon het wel iets groters worden, - een gedachtenis<u>kerk</u> misschien? Maar neen, dit ware 'des Guten zuviel',... en heiligen waren die drie toch eigenlijk niet geweest... Een gedenkteken dus. Een subscriptie zou worden geopend, en... de Tractmannen zouden moeten kiezen. De Froudevereerders van de 'Remains', die bij hun 'heilige' hadden gelezen: 'Alwat ik over Cranmer weet is dat hij goed gebrand heeft' - zij moesten nu maar eens consequent zijn en het initiatief boycotten: ze zouden door heel Oxford met de vinger nagewezen worden! Waarschijnlijk zouden de enen meedoen, de anderen afzijdig blijven, - en dan kreeg je interne ruzie bij de 'Malignants': ook een goede zaak!

En zo gebeurde inderdaad. Het martelarengedenkteken kwam er, een 'memorial cross' vóór de ingang van Balliol College, en het staat er nog steeds. Newman had natuurlijk niet gestort, Keble evenmin, maar mindere goden wel. Voor Pusey lag de zaak gevoeliger. Hij was een veel officiëler personage; hij moest rekening houden met zijn talrijke hoge relaties en kon zomaar niet neen zeggen. Daarom zocht hij naar een compromisoplossing. In overeenstemming met de twee anderen schreef hij een brief naar de bisschop van Oxford waarin hij, van zijn kant, met het voorstel van een kerk voor de dag kwam. Geen kerk ter ere van de drie martelaars natuurlijk, maar ter ere van de Allerheiligste Drie-eenheid, mét een zorgvuldig opgestelde inscriptie ter ere van de Reformatie. Golightly en zijn comité lieten zich daaraan echter niet vangen en handhaafden hun eerste plan, zodat Pusey zich - zeer tot zijn spijt - verplicht zag afzijdig te blijven. dr. Bagot,die wel wist waar het schoentje wrong, gaf hem daarop de raad een uitvoerige 'Open Brief aan de Bisschop van Oxford' te schrijven om al de aantijgingen van 'Romanism' tegen de Tractarianen te ontkrachten. Wat Pusey ook deed. Hij deed het op zijn eigen oerdegelijke, professionele manier. Het document behelsde zomaar eventjes 239 bladzijden, en het had zoveel succes dat het binnen het jaar zijn vierde druk beleefde! Wat wel een schaduw wierp op de grinnikende 'Schadenfreude' van Golightly c.s.[47]

[45] LD VI, 329.
[46] Ibid., 352.
[47] GF 370-3; SG 179.

Laatste woorden van een anglicaan tot anglicanen

Het geluk van de 'gelukkige jaren' werd dus, vooral op hun einde, toch nu en dan wel verstoord. Bovendien stierven toen kort na elkaar H.J. Rose, J.W. Bowden - een zeer zwaar verlies' - en Mrs. Pusey.[48]

Maar ondanks alles straalde Newman in de lente van 1839 zelfvertrouwen en zegezekerheid uit. Zijn positie in de anglicaanse Kerk was toen op zijn hoogst, verzekert hij ons in de Apologia.[49] Alles wat hij ondernam lukte buitengewoon. En hij moet de behoefte gevoeld hebben, bijna als een veldheer die de zege nabij ziet, om vóór de beslissende slag nog eens het strijdtoneel te overschouwen en zich duidelijk te oriënteren. Dit is de betekenis van zijn april-artikel in de 'British Critic': 'De toestand van de religieuze partijen', later veranderd in: 'Vooruitzichten van de anglicaanse Kerk.'[50]

Eerst speurt hij daarin naar de diepere oorzaken van zijn beweging, en één daarvan is de romantiek. Walter Scott had zijn publiek prachtige 'visioenen' uit hun katholiek verleden voorgetoverd die onvergetelijk waren. De beweging kwam juist op haar tijd om daarop in te spelen. Dan had je de dichter en filosoof Coleridge gehad, die de waarde had onderstreept van de religieuze traditie, erfenis van de vorige eeuwen en uiteindelijk van Christus. In dezelfde geest dichtten Southey en Wordsworth met zijn 'filosofische meditaties.' De beweging was dus iets moderns, omdat de moderniteit juist openstond voor traditie en godsdienst.

Vervolgens overschouwt de Oxfordleider zijn vijanden: liberalisme en evangelicalisme. Hun kenmerk? 'Mistiness' - vaagheid, onduidelijkheid en irrealiteit. Zij gloriëren op hun comprehensiviteit: bij hen kan iedere opvatting terecht. Maar wat voor een allegaartje wordt dat? Zij zijn voor 'de Schrift alleen', - jawel, maar je moet toch ook oog hebben voor de Kerk. Zeker, 'het geloof alleen rechtvaardigt', maar toch rechtvaardigt het niet zonder de werken. Bisschoppen? Ongetwijfeld een goddelijke instelling, maar als je geen bisschoppen wil, is het ook goed. 'Ziedaar je safe christen', grinnikt Newman, 'de hoop van de Kerk... Verstandige, gematigde, sobere, weldenkende lieden, die de Kerk leiden door het kanaal van de Niet-gedachte (No-meaning), tussen het Scylla en het Charybdis van Ja en Neen.'[51]

En Rome? Tja, Rome...; hij moet bekennen dat Rome het grote voordeel biedt van de realiteit. Romes godsdienst is levend, reëel, terwijl het al te comprehensieve, mistige protestantisme ten slotte tot agnosticisme en nihilisme leidt. 'De geest van Luther is dood, maar Hildebrand en Loyola leven nog steeds voort.' Neen, het wordt de Kerk of nihil - dat is zijn diepste intuïtie die hij hier voor het eerst in woorden, zwaar van betekenis, tot uiting brengt. Eens komt er een grote botsing tussen die twee:

> Dan zal er die harde confrontatie (stern encounter) zijn, waarbij twee reële en levende principes, beide simpel, uit één stuk en consistent, het ene binnen de Kerk, het andere erbuiten, uiteindelijk op elkaar zullen losstormen en vechten, niet voor benamingen en woorden of halve ideeën, maar voor elementaire opvattingen en distinctieve morele gezindheden.[52]

Maar voor wat het eerste alternatief betreft, de Kerk, zal het volgens Newman dan beter zijn te kiezen voor de Via Media dan voor 'Popery'. Rome had het geloof vervalst; het vertrouwen van de beweging in de Engelse Kerk als zijnde bevrijd van de 'paapse stoutigheden' was ongeschokt. Maar die Engelse Kerk was nu zelf enigermate afgeweken van haar katholieke oorsprong, en nu zouden alle echte, bewuste, idealistische Tractariërs zich gezamenlijk aan het werk zetten voor de herkatholicisering van de Established Church.

Dit aprilnummer van de 'British Critic' werd een kwarteeuw later door Newman gekenmerkt als 'mijn laatste woorden als anglicaan tot de anglicanen'...[53]

[48] Rose + jan. '38; Bowden + 15/9/44; Mrs. Pusey + 26/5/39. Cf. 'Index of Persons' in LD.
[49] Apol 93.
[50] Ess I, (1870), nr 7.
[51] Ker 175.
[52] Ibidem.
[53] Apol 94.

Hoofdstuk 19 Twijfels

Een eerste schok

'De zomervakantie van 1839 begon vroeg', verhaalt Newman in zijn Apologia met iets van dreigende bondigheid in zijn stem. Er was op het einde van het academisch jaar een 'grand breakfast party' geweest. Er was veel volk gekomen, - groot volk ook, de dichter Wordsworth met name. En Newman had ook een bewonderaar ontmoet, Frederick Faber, die hem later onnoemelijk veel last zou bezorgen...Toen dit alles voorbij was, werd het stil aan de universiteit: drie lange vakantiemaanden stonden nu voor de deur. Sinds 1835 had de studax die weelde niet meer geproefd. Hij zou nu eens diep kunnen induiken in de materie die hem het meeste aantrok: de kerkhistorie van de eerste eeuwen, inzonderheid de geschiedenis van de monofysieten. Newman heeft de datums van zijn studie nog goed onthouden: van 13 juni tot 30 augustus, tweeëneenhalve maand. Tien weken, besteed enkel en alleen aan de doctrinele kant van de zaak. En dan ineens schrijft hij: 'Tijdens mijn lectuur in die periode was het dat voor de eerste keer een twijfel in mij opkwam betreffende de houdbaarheid van het anglicanisme.'[1]

Wat was er gebeurd?

Hij had zijn eigen 19e eeuw weerspiegeld gezien in de 5e die hij bestudeerde, en in die spiegel had hij zijn Via Media-theorie als onjuist herkend. In de 5e eeuw waren er ketters geweest die dachten dat Christus maar één natuur bezat, de goddelijke. Hij had maar gedaan alsóf Hij mens was. Men noemde die rebellen 'monofysieten', naar de Griekse woorden 'monos' (één alleen)en 'physis' (natuur). De uitvinder van die leer was de abt van een Constantinopolitaans monasterium, wiens naam was Eutyches. Deze man wekte een enorme beroering in het van Griekse filosofie en discussie verzadigde kerkmilieu in het Oosten, en er kwam een oecumenisch (algemeen) concilie van dat de zaak zou uitmaken.

Het vergaderde te Chalkedoon in 451. Oosterse en Westerse Kerk, deze laatste met afgezanten van paus Leo, ontmoetten daar elkaar, en Eutyches werd veroordeeld. Sommige Eutychianen dachten een 'middelweg' uit tussen de abt en de paus, maar de Romeinen en vooral bisschop Athanasius hielden streng aan de leer van de twee-naturen-in-één-persoon, zodat ook de 'middelweg' geen kans kreeg om zich door te zetten.

Newman nu had altijd gezegd dat zijn 'bastion', zijn 'stronghold', de leer van de Oude Kerk was geweest. De vijf eerste eeuwen - daar wilde hij naar terug, dat was de Kerk van de Apostelen, de Kerk van Jezus, in alle zuiverheid bewaard. Maar ja, hoe zat dat dan? Die 'middelweg' van de compromis-eutychianen leek verbazend veel op zijn Via Media, en in de radicale monofysieten die maar negeerden en protesteerden, zag hij als in filigrane de zwaar-negerende protestanten van zijn tijd. En Rome? Rome stond in 1839 waar het in 451 had gestaan... De Oude Kerk, zijn 'stronghold', zijn sterke veste - verwees naar Rome... Schokkende ontdekking![2].

Einde juli sprak hij er heel opgewonden over in een brief aan Frederick Rogers. Wat later overschouwde hij het gelezene nog eens, en hij vond zijn indruk bevestigd: in die verre 5e eeuw zag hij de l9e weerspiegeld. 'Ik zag mijn gelaat in die spiegel, en ik was een monofysiet![3] Waren de monofysieten ketters, dan was hij het ook - volgens zijn eigen principes. 'Het was een geest', zei hij, 'oprijzend uit de woelige wateren van de oude wereld met de gedaante en de vormen van de nieuwe.'[4]

De eutychiaanse monofysieten, 'wispelturig, telkens veranderend, gereserveerd, leep, steeds vleiend de groten der wereld, nooit eensgezind tenzij die groten hielpen' gingen precies op dezelfde manier te werk als de protestanten van de l9e eeuw in het gewoel van de controverse. En de burgerlijke macht van toen, de keizer van Byzantium, handelde precies als de staatsoverheid van het heden; de inzet was en is niet het geloof, maar: wat is het voordeligste voor onze macht? Prachtig en groots roept de Oxfordleider dan uit: waarom die Via Media nog verder verdedigen,

> als ik tenslotte niets anders doe dan argumenten smeden voor Arius en Eutyches en advocaat van de duivel spelen tegen de duldzame Athanasius en de majestatische Leo?.. Eerder moge mijn rechterhand verdorren op de stond... eer ik iets anders zou doen dan in liefde en verering vallen vóór de voeten van hen wier beeld mij voortdurend vóór ogen zweefde en wier woorden vol muziek in mijn oren klonken en op mijn lippen lagen!

[1] Apol 114.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibid., 115.

De schok was dus hevig genoeg geweest. En iets anders trof hem en zou hem gaandeweg meer en meer treffen: de leer was niet zo statisch als hij dacht, niet zo onveranderlijk. Om de waarheid zuiver uit te drukken had Rome, bij het bekampen van de ene-natuur-leer, het monofysisme, er iets aan toegevoegd. Er kwam een verduidelijking bij: in Christus waren er 'twee ondeelbare en distincte naturen, verenigd in één persoon.' Rome had geïnnoveerd, was niet statisch maar dynamisch opgetreden. Het had 'ontwikkeld'. Het had een nieuwe formulering aangenomen en bisschop Athanasius, Newmans grote kampioen, had die innovaties aanvaard! Eigenlijk moest je dus veranderen om hetzelfde te bewaren! (Hier is al een kiem zichtbaar van het latere 'Development'-boek: 'To live is to change'.[5]) Hoe kon hij, Newman, zeggen: terug naar de Oudheid en haar onveranderlijke leer, als die Oudheid zélf veranderde?

Soms joeg de gedachte hem door het hoofd dat Rome misschien, après tout, toch wel gelijk had.[6] Maar anderzijds waren er zoveel 'bederfselen' in de roomse leer. Maria- en heiligenverering, papidolatrie, relikwieënsuperstitie, aflaten, enz. Rome - dat kón niet! Maar evenmin kón zijn Via Media, en nog minder het puur protesterende protestantisme. Maar wat dan?

Rome kón niet, maar Rome trok wel aan! En, typisch voor Newman, de aantrekking kwam uit de literatuur, uit een roman. Hij had pas 'I Promessi Sposi' (de verloofden) van Manzoni gelezen, en de figuur van de kapucijn in dat boek had hem zo aangegrepen dat hij warempel met het idee begon te spelen 'Brother of Charity' te worden, ergens in Londen. Daarbij dacht hij waarschijnlijk aan de jongeren in de beweging die stonden te trappelen om naar Rome over te gaan. Newman was de enige die hen nog tegenhield, - die zei dat 'zij zomaar niet de Kerk van hun doopsel mochten verlaten.' Maar anderzijds vond hij toch ook dat er in die Kerk veel te weinig ruimte was voor het naar buiten brengen van echt, diep religieus gevoel. 'Ons laken is veel te klein voor ons bed', zegt hij het ergens populair-ironisch.[7] Daarom keek de jeugd zo begerig naar Rome. Newman wilde daar wel iets aan doen, maar hij slaagde daar niet onmiddellijk in.

Een tweede nog heviger schok

Trouwens, een tweede en nu nog heviger schok stond hem in die septembermaand te wachten. Uit zijn correspondentie blijkt dat dit hem tussen de 15e en de 22e moet overkomen zijn. Het was weer aan Rogers dat hij over die schok vertelde, 'de eerste reële slag die het romanisme hem had toegebracht' (the first real hit from Romanism). Een vriend, Robert Williams, had hem een artikel in de 'Dublin Review' van augustus getoond, geschreven door dr. Wiseman, dezelfde monseigneur aan wie Newman te Rome zes jaar tevoren had gezegd: 'Ik heb een werk te doen in Engeland.' Het artikel vergeleek de gevestigde Engelse Kerk met die van de donatisten uit de 4e eeuw, een machtige groep ketters met wie Augustinus nog te maken had gehad. Eén van hun ketterse ideeën was dat een priester volkomen zondeloos moest zijn om geldig de sacramenten toe te dienen.Augustinus was natuurlijk een zeer grote autoriteit voor Newman, wiens 'sterke veste' de Oude Kerk was. Hij las het artikel, maar zag er eerst niet veel in. Hij zag niet dat het geval van de donatisten van toepassing kon zijn voor de Engelse Kerk.

Maar zijn vriend wees hem toen op een bepaald zinnetje van de grote kerkvader. 'Securus iudicat orbis terrarum', d.i. veilig is pas het oordeel van de universele Kerk. Williams herhaalde die vier woordjes steeds maar, en toen hij reeds weg was bleven ze obsederend nazinderen in Newmans oren: 'Securus iudicat orbis terrarum.' En ineens drong het tot hem door: dit geldt ook voor de monofysieten. Wat hen veroordeelt is het oordeel van de universele Kerk, en dat was Rome! De monofysieten waren een lokale oosterse kerkgemeenschap zoals de donatisten in Afrika. En een lokale Kerk oordeelde niet veilig. En wat voor een Kerk was de Engelse? Een lokale? een universele? Newman realiseerde zich nu pas de dwingende kracht van Wisemans artikel. Het oordeel van heel de Kerk was een simpeler regel dan degene die hij tot nu toe gevolgd had: de Oudheid. Wat belang had, concludeerde hij, was dit: 'het bewuste oordeel waarin de gehele Kerk uiteindelijk rust en waarbij ze zich neerlegt, is een onfeilbare regel en een finaal vonnis tegen al diegenen die protesteren en zich afscheiden.'

Weer onderstreept de auteur van de Apologia zeer sterk het dramatische van het ogenblik. Plotseling, zomaar, komt een dergelijke indruk je overvallen! Vier simpele woordjes die je raken en treffen met een kracht die woorden nooit tevoren op je hebben uitgeoefend! Hij kende het klokkenspelrefreintje: 'Turn again, Whittington' (een arm jongetje dat van de buiten naar Londen kwam, maar ontgoocheld naar zijn dorp terugkeerde. Onderweg hoorde hij een klokkenspel: 'Keer terug, Whittington, driemaal Mayor van Londen.' Hij keerde terug, en wérd inderdaad driemaal Mayor van Londen.) Hij kende ook het 'Tolle lege'-kinderliedje dat Augustinus uit een naburige tuin hoorde zingen en hem in de bijbel een vers deed lezen dat hem bekeerde. Waarop de auteur van de Apologie zijn pathetisch verhaal aldus besluit:

[5] Ibid., 115-6; Dev.30 (Ch. I, Sect. 1, einde).
[6] Ibid., 118.
[7] LD VII, 133 (Our blanket is too small for our bed).

> 'Securus iudicat orbis terrarum!' Door deze grote woorden van de oude kerkvader, die een interpretatie en een samenvatting boden van een lange en bonte kerkgeschiedenis, werd de theorie van de Via Media compleet tot stof verpulverd (the theory of the Via Media was absolutely pulverized).[8]

Newman is nu ernstig gealarmeerd. Hij spreekt als een vechter, als een bokser haast. Leo en Augustinus hebben hem een serieuze stoot toegediend, en hij heeft er een 'stomach-ache' van overgehouden, een afschuwelijke pijn in de streek van de maag. 'En we hebben er het laatste nog niet van gezien', schrijft hij, alweer aan Rogers. 'Wij hebben nu een lek; en het ergste is dat spitse kerels als Ward, Stanley en co. ons daar niet zullen op laten slapen.'[9] Hij is blijkbaar een beetje bang geworden voor de jonge 'Romanizers.'

Aan een andere intimus, Henry Wilberforce, kan hij zijn ontreddering niet verzwijgen. Hij ontmoette hem ter gelegenheid van de consecratie van een kerk in Kebles parochie, en liet toen al een en ander doorschemeren. Maar later, in oktober, bezocht hij Henry bij hem thuis, te Bransgore in Hampshire, en samen wandelden zij in de herfstelijke pracht van het New Forest. Nu en dan weken de bomen en ontrolde zich een heerlijke 'vista' voor hun bewonderende ogen. Maar de meester vertelde aan zijn oud-student dat hij recentelijk een andere 'vista' had gezien, een innerlijke dan, die hem echt ontredderd en ontregeld had. Hij bekende zijn ex-pupil 'dat hij er het einde nog niet van zag'. Toen Henry dit hoorde, voelde hij zich 'als door donder en bliksem geraakt.' 'Het einde niet zien' - dat einde was natuurlijk Rome. Moge zijn meester eerder sterven, zegt hij pathetisch, dan onder die dreiging bezwijken! En Newman neemt die wens over.[10]

Er is een treffende coïncidentie tussen wat in die wandeling over de nieuwe 'vista' werd gezegd en een passage uit een preek van die tijd (27 oktober '39) met de typische titel 'Gods roepstemmen' (Divine Calls). Op een bepaald ogenblik spreekt de vicar daarin over een hemels visioen dat iemand plotseling ziet, en dan komt het erop aan - zegt de predikant - niet ten achter te blijven, niet ongehoorzaam te zijn:

> wat baat het ons te worden toegejuicht, bewonderd, gevleid, vergeleken met dit ene doel: niet ongehoorzaam te zijn aan een hemels visioen? (of not being disobedient to a heavenly vision)[11]

Met de tijd herovert Newman zijn kalmte dan weer wel, maar... hij heeft de schaduw van een geest gezien, en 'hij die zo'n geest gezien heeft, kan niet meer zijn alsof hij hem nooit zag. De hemel had zich geopend en was weer dicht gegaan.' Tegen het visioen hield z.i. toch het argument stand dat Rome aan het oorspronkelijke geloof van de Apostelen vele onevangelische dingen had toegevoegd. Hij neemt nu het voornemen 'zich niet meer door zijn verbeelding, maar door zijn rede te laten leiden.'[12]

Zijn rede zei hem dat de anti-Popery-hetze van de protestanten onsamenhangend was. Zovele roomse bisschoppen konden toch niet allemaal 'kinderen van de duivel' zijn en die heilige Milanese aartsbisschop Carlo Borromeo had toch niet 'zijn melk gezogen uit de borsten van de Babylonische Hoer!'[13]

Dit was natuurlijk zeer wijs van Newman, maar intussen werd de sympathie vóór en de drang naar Rome bij de jonge 'Romanizers' van zijn beweging toch maar steeds sterker. Vooral Ward had overal het hoge woord. Discussiëren was zijn leven, met al zijn vrienden en opponenten rond hem in de 'Common rooms'. Alleen Newman kon de Rometrend bezweren. Soms nam de Romecultus ridicule vormen aan. Ene J.B. Morris van Exeter had, nogal wel van op de kansel van St. Mary's, het voorstel gelanceerd ook de dieren te laten vasten op een vastendag! Waarop Newman: 'Ik hoop dat bij de volgende paardenrennen Morris' beest zo'n vastend paard mag zijn!'[14]

Maar humor, hoe efficiënt soms ook, volstond toch lang niet. Newman vond dat de Engelse Kerk aan haar jongste en vurigste gelovigen niet het geestelijk voedsel schonk waar zij behoefte aan hadden: iets monastieks, zelfs 'nunneries' voor de meisjes, met gebed, boete en contemplatie. Aldus schreef hij half december aan zijn schoonbroer Tom Mozley.[15]

Tegen de Rometrend

In deze context dient het artikel gezien dat hij in januari '40 liet verschijnen in de 'British Critic' over 'De katholiciteit van de Engelse Kerk.' Het was bedoeld als een antwoord op het artikel van Wiseman dat hem zo diep

[8] Apol 116-7.
[9] LD VII, 154.
[10] Ibid., 161, V.n.1.
[11] PS VIII, 32.
[12] Apol 119.
[13] Ess II 134.
[14] LD VII, 176.
[15] Ibid., 192.

had geschokt. Nu vindt hij dat de fameuze zin van Augustinus 'toch geen theologische waarheid uitdrukt die even heilig is als een artikel van het Credo.' Hij geeft wel toe dat er een gebrek aan katholiciteit, d.i. aan universaliteit is in de Engelse Kerk, maar deze bezit z.i. toch de drie essentiële kenmerken van de Kerk van Christus: de bisschoppelijke bestuursvorm volgens het model van Ignatius van Antiochië; de apostolische successie; en het kenmerk van de heiligheid, van een krachtig religieus leven. En als gewiekst debater stelt hij de vraag: is de roomse Kerk wel zo katholiek-universeel als zij pretendeert te zijn? Ze is nauwelijks aanwezig in Engeland, en nog minder in Rusland! Bovendien schiet ze volgens hem deerlijk tekort in de heiligheid. En hier wordt Newman zéér satirisch, op het randje af van het irreële:

> wij zien haar agenten glimlachen en knikken en buigen om de aandacht te trekken , zoals heksen spijbelende jongens proberen te lokken met leuke verhaaltjes en mooie beeldjes en heerlijke peperkoek en fijne pillen-in-confituur en suikerboontjes-voor-brave-kinderen... Wij, Engelsen, houden van mannelijkheid, openheid, logische samenhang en waarheid, Rome zal ons nooit winnen zolang zij niet deze deugden leert.[16]

Het is alsof we reeds Kingsley horen een kwarteeuw vóór zijn scherpe beschuldiging van leugenachtigheid aan het adres van de roomse priesters en van Newman zelf, in naam van het Engeland dat houdt van 'mannelijkheid, openheid, logische samenhang en waarheid.'

In het kader van die antiroomse actie werd hem in die tijd ook een voortreffelijke gelegenheid geboden om Popery eens duidelijk zijn tanden te tonen. Op 8 januari zou er een diner worden aangeboden te Oxford ter ere van de ex-anglicaanse, nu rooms-katholieke priester, de edelachtbare en zeereerwaarde heer George Spencer, zoon, broer en oom van opeenvolgende 'Earls' Spencer, en promotor van een kruistocht voor de herbekering van Engeland tot het roomse katholicisme. Op dit diner werd ook Newman uitgenodigd door een vooraanstaand Tractariaan, William Palmer van Magdalen College. Aanvankelijk weigerde de leider van de beweging met deze 'apostaat' aan tafel te gaan zitten. Rooms- en anglo-katholieken moesten z.i. elkaar niet ontmoeten aan een leuke en lekkere dis, maar 'in zak en as', als boetelingen en zondaars. Palmer bleef echter aandringen, en Newman zelf begon zijn weigering toch een beetje 'pompeus' te vinden. Hij zou niet aan het diner verschijnen, maar hij wilde wel spreken met de gast. Hij vond hem zelfs een vriendelijk man, haast té vriendelijk - 'toch zo'n goeie man', zei hij, 't is erg!',[17] Hij vroeg zich af of die gladheid niet een gevolg kon zijn van roomse discipline en biechtpraktijk. Hij bleef stroef, maar sprak toch een vol uur met de gast. Hij moest erkennen dat het gesprek wel meeviel en dat het oecumenisch bidden voor elkaar een goede zaak was. Hij was nog meer gecharmeerd toen Spencer ook Littlemore wilde zien, en nóg meer toen de man een flinke som in de offerblok liet rinkelen... ('Misschien hoopte hij zó ééns Mis te mogen lezen in Littlemore', monkelde de vicar...)

In een brief achteraf probeerde Newman zijn stroefheid te rechtvaardigen. Wat hem vooral irriteerde was dat de Engelse katholieken steun zochten bij O'Connell in Ierland en bij de liberale Whigs in Engeland, allemaal mensen die vijanden waren van de Gevestigde Kerk:

> Jullie daden spreken jullie woorden tegen. Jullie nodigen ons uit één te zijn van hart, en op hetzelfde ogenblik doen jullie al het mogelijke om onze Kerk te vernietigen... Jullie vormen een pact met onze vijanden. De stem is Jakobs stem, maar de handen zijn de handen van Esau... Ik zou zeggen: breek jullie banden met O'Connell in Ierland en met de liberale partij in Engeland, of kom niet naar ons toe met voorstellen van wederzijds gebed en religieuze sympathie.[18]

Spencers pogingen liepen op een volledige mislukking uit. Maar later zullen Newman en hij elkaar in heel andere omstandigheden terugvinden.

Profetische woorden

Newmans stemming is eerder down in die eerste maanden van 1840. Ondanks alles bleef de grote schok van de voorbije zomervakantie toch nawerken. Er is een veer gebroken in zijn binnenste. Zelfs grijpt hem iets als wanhoop aan: weliswaar gaat de beweging vooruit, maar het scepticisme en het ongeloof ook, tot in zijn eigen familie. Broer Frank aanvaardt wel een verzoening met hem, maar later merkt John tot zijn schrik dat de eens zo gelijkgezinde evangelicaal nu een echte twijfelaar is geworden. Hij twijfelt aan de authenticiteit en de inspiratie van het Sint-Jansevangelie, ja zelfs aan de verrijzenis van de Heer. En zijn wilde ideeën beïnvloeden zelfs de vrome tante Elisabeth... Hij is als Blanco White, - denkt John -, als de lui van Genève, als de Duitsers, als het protestantisme in

[16] Ess 11, 40, 58-9 (notes), 69 vv. (sanctity), vooral 71-3.
[17] LD VII, 206.
[18] Apol 124-5.

het algemeen. 'Of het anglicanisme, ja dan nee, naar Rome leidt, is een vraag, maar zoveel is helder als de dag dat het protestantisme naar het ongeloof leidt.'[19] Dit wordt bij hem nu een kernidee.

En met broer Charles is het al helemaal mis. Die schrijft Newman brieven waaruit John wel moét besluiten dat hij alle religie heeft opgegeven. Hij is nu heel intiem met de socialisten en deinst er niet voor terug zich tot hun aanhanger te bekennen.[20]

Vandaar, in februari '40, een ronduit pessimistische brief aan zus Jemima die meer en meer zijn confidente wordt. 'Het is een boel ellende', zucht hij. Ach, de Kerk van Engeland is zo weinig katholiek, en zij beweegt zo weinig. Maar er is nog iets diepers dat hem treft: hij heeft feeling gekregen voor de verborgen, maar zeer reële sterkte van Rome. Langs kleine kanaaltjes is het nu machtig tot hem doorgedrongen: deze Kerk heeft wéét van het kwaad in deze wereld, én zij weet hoe je daarmee om moet gaan. Terwijl het Establishment... Het ondergaat de aanvallen van haar tegenstrevers, en zo zijn er vele. Hij verwacht een grote aanval op de bijbel; Carlyle, een auteur van de allereerste rang in die dagen, houdt een christendom à la carte voor - een ondogmatisch christendom dat voor Newman waardeloos is; en dan heb je nog de politieke economen die maar naar rijkdom zoeken en zich om het evangelie niet bekommeren...

> Maar dat is nog niet alles. Ik begin ernstig te vrezen of nog enige religieuze gemeenschap sterk genoeg is om het verbond van het kwaad te weerstaan, buiten de roomse Kerk... Op het einde van het eerste millennium weerstond zij de furie van de Satan - en nu komt het einde van het tweede millennium in zicht. Zij heeft de sterkte van de vijand ervaren, zij heeft het uitgehouden gedurende deze laatste eeuwen en is sterker dan ooit. Wij van onze kant zijn nooit beproefd geweest en zijn uit die beproeving nooit te voorschijn gekomen zonder praktische toegevingen te hebben gedaan. Ik zie niet in hoe wij in staat zijn de aanval van de vijand op te vangen. Wij zijn onder elkaar verdeeld, zoals de joden toen ze belegerd werden. Zodat het mij lijkt alsof er een grote botsing zal plaatsgrijpen tussen het ongeloof en Rome, en dat wij tussen die twee zullen verpletterd worden. Zeer zeker is het een wonder hoe de goede principes overal weer opschieten, maar het is mij niet duidelijk of ze niet naar Rome leiden. Niet dat de principes zelf noodzakelijkerwijze daartoe leiden, maar Rome staat veel dichter bij ons dan het ongeloof en het is maar natuurlijk dat wij in een tijd van crisis uitkijken naar bondgenoten.[21]

Dat Newman over het komende ongeloof toen reeds grondig nadacht, bewijzen nog andere brieven. De verborgen 'eerste beginselen' (first principles) van vele mensen - o.a. van zijn broer Frank - ziet Newman met zijn scherp verstand evolueren naar ongeloof. In een brief aan Frank in oktober legt hij hem dit uit: 'Ik denk dat je redeneringen onweerstaanbaar zijn, als men tenminste bepaalde verborgen principes aanvaardt die jij overal aanneemt.' En hij voegt er dan deze verbazingwekkend profetische zin aan toe:

> Daar ik nu reeds geloof dat deze beginselen in de komende eeuw algemeen zullen worden aanvaard - ze worden nu al in ruime mate aangenomen -, verwacht ik voor een bepaalde tijd een 'quasi-volledige neergang (almost a downfall) van het christendom'.[22]

Verbazingwekkend is dit als profetie (in 1840!), want dit is nu reeds de trend in verscheidene landen van Europa. Daarom is Newman nog geen doemdenker. De mens kan namelijk niet lang in een sfeer van volledig scepticisme blijven voortleven:

> Vrijzinnig scepticisme is een onnatuurlijke staat; het is onmogelijk dat de geest daar lang vrede in vindt. En vooral, als het feit van een openbaring wordt aanvaard, dan is het voor de rede iets buitensporigs en revolterends te veronderstellen dat, alles samengenomen, de boodschap van die openbaring niet te verificeren is en dat de goddelijke tussenkomst ons niets te zeggen heeft. Hoe meer het scepticisme zich verspreidt, des te meer wordt de weg geëffend voor het heropleven van een krachtig kerkelijk gezag: het christendom is ontstaan op een ogenblik waarop de volksreligies hun greep op de geesten hadden verloren. Zo sterk voel ik dit aan dat naar mijn mening het Engelse volk, hoe wars ook van Romanisme, nog liever dit zou kiezen, als het voor de simpele keuze stond, dan de absolute onzekerheid.[23]

[19] MW 360.
[20] Ibidem.
[21] LD VII, 244-5.
[22] Ibid., 412.
[23] Ibid., 412-3.

Geestelijke oase in Littlemore

In wat volgt zindert nog steeds iets na van Newmans liefde tot de 'Church of the Fathers'. Dit is trouwens de nieuwe titel die hij geeft aan de nu samengebrachte (en ook wel uitgebreide) vroegere schetsjes over de kerkvaders. In maart '40 worden ze gepubliceerd. 'Nazinderen', dat is het woord. Zoals die Vaders baden en vastten, zo ook hij. Zoals zij allerlei nederig dienstwerk verrichtten, zo ook hij, - te Littlemore. En de gelegenheid om dit daar te doen ligt nu juist voor de hand. Zijn helper in het arme gehucht, Rev. John Bloxam, moet dringend naar zijn zieke vader toe; welnu, de vicar zal hem vervangen. Vrienden smeken hem om in Oxford te blijven, maar zijn besluit staat vast. Al moet hij beroep doen op... zeven mensen om al zijn taken over te nemen!

Er was nog een andere reden waarom hij naar het gehucht wilde gaan. Hij had geen goede berichten vernomen over de onderwijzeres van het (parochie)schooltje aldaar: niet alleen was ze lui, maar ook drankzuchtig, naar het scheen. Maandagmorgen 9 maart, even na negenen, arriveerde Newman in de school. Mrs. Whitman was juist de klas aan het schoonvegen. De lessen moesten volgens het boekje om 9u beginnen. Newman zag dat er nog maar enkele kinderen aanwezig waren, en bijna geen meisjes. Hij bad dan maar zelf de gebeden voor. Normaal werden te 10u de namen afgeroepen en die van de afwezigen genoteerd. Om 10u20 was die ceremonie gedaan: er bleken maar iets meer dan de helft van de ingeschreven leerlingen present te zijn! De jongetjes gedroegen zich slecht, constateerde hij, en het haar van de meisjes was niet gekamd; slechts één meisje had gekruld haar - het dochtertje van de onderwijzeres! Newman zag het echter niet zo direct zitten om tegen die algemene slonzigheid in te gaan. Hij bekende aan zus Jemima dat hij 'nog niet erg gevorderd was in de filosofie van de schoolmeisjesnetheid![24] Wat hij natuurlijk wél kon doen, en ook dééd, was een gloeiende speech afsteken tegen ongekamde haren, ongewassen gezichten en vuile handen...

Al vlug komt hij tot de ontdekking dat de onderwijzeres totaal onbekwaam is: 'Ik vrees dat ze drinkt', schrijft hij aan schoonbroer Tom. En een beetje later: 'Ze drinkt, het is erg.'[25] Hijzelf geeft de catechismuslessen. De 'klaarste kop van Oxford', de paus van de studenten ('Credo in Newmannum'), de vraagbaak van zovele zoekers en zoeksters, spant zich hier tot het uiterste in om die armsten onder de armen een klein beetje geloofskennis bij te brengen. Hard nodig volgens hem, want zelfs de pienterste meisjes konden Adam van Noach niet onderscheiden! Hij deed dus zijn best, en slaagde er werkelijk in om met 'spirit' les te geven en een sfeer van opgewektheid te creëren. Zijn faam als catecheet verspreidde zich zelfs tot in Oxford, en heelwat academici kwamen naar Littlemore overgereden of overgewandeld om de grote man bezig te zien... met kinderen![26]

Hij is daar zo gelukkig, terwijl in zijn Oxfordse parochie alles zo kil en koud is. Als het niet was voor de jongere studenten aan de universiteit, dan zou hij wat graag zijn tent hier neerplanten! Hij zou voor die vlijtige, aan zijn lippen hangende kinderen van het gehucht ik weet niet wat doen. Hij zal ervoor zorgen dat de meisjes met Pasen allemaal witte schortjes en schoudermanteltjes krijgen die zo leuk zullen afsteken tegen hun rose bonnetjes. De vrouw van Henry Wilberforce moet hem daarbij helpen. En de kinderen beginnen er waarachtig wat properder uit te zien! Hij wil ze ook leren zingen. 'Ik heb de stoutmoedigheid gehad', schrijft hij aan Jemima, 'hun zangmeester te worden en hun enkele nieuwe wijsjes te leren.' Hij wordt zelfs ambitieus: waarom geen gregoriaanse zang inoefenen? Hij heeft ook een ouwe viool opgesnord, 'die ik gestemd heb, en op maandag en donderdag ben ik begonnen ermee voor te spelen, voor een groep van 20 à 30 meisjes, grote en kleine, in de klas.' Vanwege het ongewone van het geval moesten de kinderen ermee lachen - 'maar misschien lachten ze wel met mij', voegde hij er met een monkel aan toe.[27] Hij wil hun ook profane liedjes aanleren, en in een brief is er zelfs sprake van een dansavondje, een bal, waar sommige 'young ladies' op aandringen: de andere Reverend stond hun dat immers ook toe! (De zus van Newmans schoonbroers, Anne Mozley, zijn eerste biografe, heeft dit laatste uit haar levensbeschrijving weggelaten!)

Heel dit verblijf dat tot paasdag 19 april duurt, ademt geluk en vrede. Daar, ver van het koude, rumoerige Oxford, en te midden van die 'kleine Kerke Christi', overgegeven aan Gods vriendelijke Licht dat hij zoekt in nederig werk, vasten en gebed, voelt hij zich haast te gelukkig. 'De stemmetjes van de kinderen ontroeren zó dat je ziek wordt van liefde' (their voices are so thrilling as to make one sick with love).[28] Wat overkomt hem toch zo ineens? En zelfs dat vasten dat hij in alle strengheid onderhoudt - alleen brood, spek, eieren, melk en water - heeft nog positieve kanten ook: het sterkt zijn stem, maakt hem minder vermoeid, stelt hem in staat tot middernacht op te blijven, doet de tijd vliegen en zijn depressies verdwijnen.[29] Misschien dacht hij wel aan Antonius, zo fris en 'gentlemanlike' na twintig jaar gebed en abstinentie. 'It's a shame', schrijft hij aan zijn oude tante Elisabeth, 'dat ik

[24] Ibid., 259.
[25] MT I, 232.
[26] LC 11, 302, V.n.,l.
[27] LD VII, 285.
[28] Ibid., 261.
[29] AW 217-8.

hier zo'n gelukkige vasten ... slijt.[30] En dat nog wel zonder boeken of vrienden - dat was juist een deel van zijn penitentiële bedoeling geweest.

Toch voelde hij soms zijn eenzaamheid. Na zeven jaar trouwe vriendschap zou Rogers hem verlaten, net zoals Froude hem verlaten had na even zovele jaren. Getallen hebben soms voor Newman een diepere betekenis, zeker het getal zeven. Rogers was ambitieus en wilde in Londen een politieke carrière opbouwen. Newman had hem nog zijn 'Church of the Fathers' willen opdragen, maar Rogers had dit in een niet al te vriendelijk briefje geweigerd. Hij had een sterke antipathie tegen Rome, en waarschijnlijk begon al dat paapse gedoe van Newman hem te irriteren.[31]

Aangenaam dagboekgeschrijf, - maar voor wie?

Op 25 maart, Annuntiatiedag, sneeuwt het te Littlemore, en is het bitter koud. Vóór Newman ligt zijn oud cahier waarin hij al vijf keer bij stukjes en beetjes het verhaal van zijn Siciliaanse ziekte heeft gereconstrueerd, omdat 'dit zo aangenaam is in de herinnering.' Hij heeft trouwens zijn blauwe jas nog bij zich, de jas die Gennaro gevraagd had, maar toch niet gekregen. Straks als hij slapen gaat - niet op de grond, zoals de oude heiligen, dat is hem toch wat té bar! - zal hij hem op zijn bed leggen: hij heeft zo weinig om mee te sympathiseren! Ja, onze asceet wordt een tikje sentimenteel te midden van al zijn pogingen om zijn oude vrienden uit de glorieuze eerste eeuwen van de Kerk na te volgen. Hij verdiept zich weer in zijn ziekte te Leonforte, in het lawaai van de kermis onder zijn raam en van de drie kermisgasten in de kamer nevens hem, in het lawaai van die vreselijke kerkklok die hem deed ineenkrimpen en zijn hoofd in de kussens verbergen. En hoe hij Gennaro dan vroeg of dat eeuwige luiden niet kon stoppen, en hoe de Napolitaan moest lachen en dat luiden relativeerde en er zich wellicht in verkneukelde die ketter zo te zien ineenplooien bij al dat paapse gelui! Enz. enz. Aangename herinneringen inderdaad!

Maar waarom schrijft hij dat alles zo gedetailleerd neer? Voor wie? Froude is dood, Keble en Henry Wilberforce getrouwd, Rogers weg naar Londen!

> De gedachte blijft zich aan mij opdringen terwijl ik dit neerpen: waarom doe ik dat? Ikzelf zal er misschien maar één- of tweemaal in mijn leven een blik op werpen, en welke sympathie straalt eruit als ik ernaar kijk? Wie heb ik, wie kan ik hebben , die daar belang in stelt? Ik ging haast zeggen dat ik tot hiertoe maar één mens gevonden heb met zoveel genegenheid dat dergelijke details hem zouden kunnen interesseren -en dat is H. Wilberforce. Maar hoe dikwijls zal ik die ooit nog zien? Dit soort belangstelling heeft alleen een vrouw en niemand als zij - alleen een vrouw is in zoiets geïnteresseerd - en dit soort interesse, zo weze het!, zal nooit iemand hebben voor mij. Nooit - zo moge het zijn! - zal ik een andere zijn dan God mij gevonden heeft. Jarenlang reeds gaan al mijn gewoonten en al mijn strevingen in de richting van het celibaat. Ik zou de door het huwelijk vereiste belangstelling voor de wereld niet kunnen opbrengen. Ik ben té afkerig van deze wereld. En bovenal, men noeme het zoals men wil, het huwelijk van een geestelijke stoot mij af. Ik zeg niet dat het niet mag - ik kan dit recht niet ontkennen -, maar, of dit nu een voordeel is of niet, het schokt mij. En daarom geef ik vrijwillig het bezit van die sympathie op, die mij niet toegestaan wordt, ik voel het -, die mij niet toegestaan kán worden. Maar toch, ondanks alles, voel ik er de behoefte aan. Wie zal erom geven dat ik hem de details vertel die ik hierboven heb neergeschreven? Zal ik ooit, oud geworden, geestelijke kinderen hebben die daarin belang stellen zoals een vrouw? Hoe vliegt de tijd!... Welk een droom is het leven!... De tijd is niets anders dan het zaad van de eeuwigheid.[32]

Maar Pasen naderde - de tijd vlóóg inderdaad! Hij moest aan de versiering van zijn kerkje gaan denken. Hij moest een paaspreek gaan uitschrijven. Het is een van zijn mooiste preken geworden, die de typisch-newmaniaanse titel draagt: 'Het is moeilijk zich heilige geheimen te realiseren' (Difficulty of Realizing Sacred Privileges). Het is de achtste preek van de zesde bundel (19 april 1840). Het gekozen motto is het 24e vers van psalm 118: 'Dit is de dag die de Heer heeft gemaakt; laten we juichen en blij zijn om hem.' 'Dit is de dag' is dan ook de aanhef, en verwonderlijk is het niet dat hij daarna over kinderen spreekt:

> Dit is paasdag. Laten wij het telkens en telkens weer bij onszelf herhalen met vrees en grote vreugde. Zoals kinderen tot zichzelf zeggen: 'Dit is de lente', of 'Dit is de zee', pogende de gedachte te vatten en ze niet te laten gaan; zoals reizigers in een vreemd land zeggen: 'Dit is die grote stad', of 'Dit is dat beroemde gebouw', wetende dat het een lange en eeuwenoude geschiedenis heeft en zichzelf verwijtende dat zij er zo weinig over weten, - zo laten wij zeggen: 'Dit is de Dag der Dagen, de koninklijke Dag, de Dag van de Heer. Dit is de Dag waarop Christus verrees uit de doden, de Dag die ons de verlossing heeft gebracht. Het is een Dag die ons groter heeft

[30] LD VII, 286.
[31] MT I, 234.
[32] AW 137-8.

> gemaakt dan wij beseffen. Het is onze Dag van rust, de ware Sabbatdag. Christus is ingegaan in Zijn rust, en zo wij ook... Wij hebben genoeg vermoeidheid, verveling en lusteloosheid, verdriet en wroeging gehad. Wij hebben genoeg gehad van deze wereld vol onrust. Wij hebben genoeg gehad van haar lawaai en haar rumoer. Lawaai is haar beste muziek. Maar nu is alles vol stilte, en het is een stilte die spreekt.[33]

Op paaszaterdag 18 april is kapelaan Bloxam dan weer terug, en als echte Engelsen beëindigen vicar en curate hun vasten met een lekker kopje thee.

> Toen gingen we naar de kerk, en met veel zorg spreidden we het altaarkleed uit... Het ziet er zeer mooi uit. Mrs. Barnes dróómde ervan, zo had de fijne afwerking ervan haar met verstomming geslagen; en Eliza B. en verscheidene anderen, werkvrouwen, keken ernaar met grote verwondering... We zijn hier werkelijk allemaal zo gelukkig dat we haast vrezen té gelukkig te zijn. We hebben enkele rozen, muurbloemen en wat egelantier kunnen bemachtigen, en de kerk geurt zo fijn dat je zou denken dat ze het H. Graf is (the Chapel smells as if to remind one of the Holy Sepulchre).[34]

Monastieke idealen

Newman dacht - mét Pusey - dat er zoiets als kloosters in de Engelse Kerk moesten komen. Tot dan toe logeerde hij slechts bij Mrs. Barnes, maar nu wilde hij een 'monastic house', toegewijd aan de H. Gregorius. Zijn eigenlijke parochianen waren immers de mensen van Littlemore; te Oxford had hij maar enkele winkeliers. Maar - vroeg hij Pusey - zou hij dan niet beter zijn Fellowship opzeggen? Misschien kon hij wel enkele theologiestudenten in dat huis mee opnemen, zodat het een Hall werd die van Oriel afhing? Alleszins zou hij zijn zondagnamiddagdienst in St. Mary's behouden. Pusey adviseerde voorzichtigheid. In geen geval mocht hij Oxford laten varen: dan verspeelde hij zijn kans om provost van Oriel te worden in plaats van de liberale Hawkins. En ook liefst geen Gregorius als patroon, een roomse paus... Nogmaals: voorzichtig zijn: een paar kamers voor hem, Newman, en enkele vertrekjes voor drie of vier studenten.[35]

Newman volgde die wijze raad. Op 20 mei werden 9 'acres' grond gekocht (3,6 ha.), gelegen tussen het kerkje en Mrs. Barnes' huis. Maar in de loop van juni kon hij de beschikking krijgen over een wat verder gelegen complex van graanschuur en stallen. De schuur kon door de eigenaars in een aantal 'cottages' worden omgevormd die dan door Newman konden worden gehuurd. Van de stallen konden 'celletjes' worden gemaakt voor eventuele bezoekers en retraitanten. In de schuur zou Newmans prachtige Vadersbibliotheek worden ondergebracht.

De enthousiaste Newman nam schoonbroer Tom Mozley onder de arm, een amateur-architect, die de hele zaak nogal 'deprimerend' vond, maar toch meewerkte. Newman droomde zelfs van 'buizen met heet water', een soort centrale verwarming dus, waardoor alle haarden en schouwen konden worden afgeschaft. Hij kreeg van Tom een zitkamer, een slaapvertrek en een badkamer. Hij kwam dichterbij logeren om de werkzaamheden beter te volgen. In juli 1841 kon hij eigenaar worden van het complex. Uiteindelijk werden zes celletjes opgericht plus een kapel, een eetruimte, een keuken en een gastenverblijf (buiten Newmans kamers en bibliotheek dus). Alles armelijk maar net. Father Dominic zou later zijn passionistenklooster een 'paleis' noemen, vergeleken bij die arme protestantse celletjes![36]

Op de duur kwam Newman ertoe zich af te vragen of hij zijn ambt van 'Vicar of St. Mary's' niet moest opgeven. Hij vroeg Keble om advies. Getuigde het wel van morele zindelijkheid - vroeg hij hem - dat hij zijn Oxfordse kansel misbruikte om, in plaats van zijn parochianen, de studenten te beïnvloeden? Bovendien hielden de academische autoriteiten niet van zijn preken, die er inderdaad 'niet op berekend waren het sinds 300 jaar geaccepteerde religieuze systeem te verdedigen waarvan de collegehoofden in deze plaats de wettige handhavers waren.'[37] Erger nog, de facto leidden die preken naar Rome. Keble wist Newman echter te overtuigen als vicar aan te blijven: als zodanig kon hij nog een matigende invloed uitoefenen. Maar intussen schoof de gekwelde Newman zelf meer en meer op naar Rome. Einde november '40 erkende hij reeds het Petrusambt in een brief aan Rogers: 'Het is logisch te zeggen dat ik Rome beschouw als het centrum van de eenheid, maar niet dat ik haar onfeilbaar acht op zichzelf alleen.'[38]

---

[33] PS VI, 102-3.
[34] LD VII, 312. In de herfst 1842 bezoch Bp. Bagots dochter Littlemore om dit altaarkleed te kopiëren. Is dat mischien die Eliza B.? (Turner 550).
[35] GF 394.
[36] NL 14-15.
[37] LD VII, 416-7.
[38] Ibid., 450.

Geestelijke leider van een jonge vrouw

Vooral door zijn preken en prekenbundels begon Newman een diepe invloed uit te oefenen op talloze personen, inzonderheid vrouwen, die een dieper christelijk leven wilden leiden. Om dit te illustreren kiezen we een correspondentie uit die hij tijdens het jaar 1840 onderhield met een vurige, idealistische, ontwikkelde jonge dame van 25, Miss Mary Holmes.

Zij groeide op in een bemiddelde familie in Devon waar zij Thackeray, de beroemde auteur van 'Vanity Fair' (De Kermis der IJdelheid), persoonlijk leerde kennen. Nergens is er sprake van een huwelijk. Zij werkte als gouvernante, was een goede musicienne, kende Duits en schreef verhalen en gedichten. Gevoed door Newmans 'Parochial Sermons', was zij in 1837 een bewust religieus leven gaan leiden. In '40 begon zij een correspondentie met de auteur ervan die zij echter pas in '42 persoonlijk zou ontmoeten. Zij werd katholiek in '44, nog vóór haar mentor. Deze hielp haar aan allerlei banen, tot zij uiteindelijk muzieklerares werd van Thackeray's dochters. Zij stierf in 1878.

Een hoogbegaafde vrouw dus, maar ietwat instabiel. 'Eine schöne Seele' die dadelijk vuur en vlam vatte voor alwat edel was, goed en schoon. Newman voelde in haar de stof van een echte christin. Hij wilde 'dat zij zich zou bezighouden met de zorg voor haar eigen ziel' (to employ herself in her own edification)[39] - zich dus niet verliezen in al dat edele en schone. We denken hier direct aan het 'myself and my Creator'.

Daarom ook raadt hij haar, de gevoelige en kunstzinnige vrouw, dadelijk ook solide, beproefde geestelijke lectuur aan, met bovenaan op het lijstje zelfs twee degelijke roomse bestsellers: Kempis' 'Navolging van Christus' en Pascals 'Pensées' (Thoughts). Daarop volgen enkele anglicaanse groten: Taylor, Cosin, Andrewes, - om te eindigen met het 'Breviarium Romanum'...[40]

De vurige Mary heeft reeds geloften afgelegd, een gelofte voor dit en een gelofte voor dat, allemaal geloften voor een poos. Maar wat Newman vooral apprecieert, is een gelofte 'voor altijd.'[41] Hier zien we het monastieke ideaal reeds doorpriemen, de gedachte aan een 'nunnery', met een vaste regel die ordent en verevenwichtigt. Gevoelens en emoties dienen immers beheerst en geleid. Mary moet weten dat zij niet altijd in de zonneschijn zal leven. Zij moet 'zich verheugen al bevend' (rejoice with trembling), liefde en vreze combineren, en voorzichtig zijn met het afleggen van geloften.

Bij al die door de matheid van hun eigen Kerk gefrustreerde zielen was er een ware hang naar in hun ogen typisch-roomse praktijken. Maar Newman vraagt Mary heel voorzichtig te zijn met het breken van de nachtrust, met het vasten ook want dat kan allicht tot ijdelheid leiden. Een verborgen zelfoverwinning is veel beter, zegt de nuchtere realist. En ze mag ook niet denken dat de eenzaamheid zonder beproevingen en bekoringen is: 'wij kunnen onszelf niet ontvluchten, waar we ook zijn; wíj zijn de zondaars, niet de plaatsen waar wij ons bevinden.'[42]

Tot hiertoe hebben we het beeld van de wijze, behoedzame, met de wegen van God vertrouwde priester, die vóórgaat en bewondering afdwingt. Maar het beeld wordt anders in de twee volgende briefpassages die óók dienen aangehaald. Nu wordt het meer het beeld van de medemens, de medepelgrim, even zwak en tot kwaad geneigd als om het even wie, - een meer evangelische figuur die ons zoveel meer nabij is. Nog in 1840 schrijft hij haar:

> Wees er zeker van dat ik mijn twijfels en moeilijkheden heb zoals ieder ander. Misschien is het wel zó dat, hoe meer wij studeren en onderzoeken, wij des te perplexer raken. Dat is ons menselijk lot. Zoals onze geest nu is, is hij niet opgewassen tegen zijn eigen intellectuele mogelijkheden: hij omvat meer dan hij kan beheersen. Ik denk dat we met deze overtuiging ons onderzoek moeten beginnen, en ik ben zeker dat we er ook zullen mee eindigen. Absolute zekerheid kunnen wij hier op aarde niet bereiken: we moeten berusten in de twijfel. De twijfel is de beproeving die God ons overzendt, en het is te midden van die twijfel dat God ons vraagt onze plicht te doen en ons voor te bereiden op zijn komst. De enige vraag die wij dan moeten stellen is deze: wat verlangt een barmhartige God, die weet waaruit wij gemaakt zijn, dat wij zouden doen, gegeven onze bestaande twijfel en onwetendheid?[43]

Ten slotte een brief van twee jaar later waarin Newman, met al de energie die in hem kon zijn, radicaal het imago afbreekt dat zijn geestelijke dochter zich over hem had gevormd. Zij was haar hoogvereerde staretz komen opzoeken in Oxford, en had hem blijkbaar maar een heel gewoon mens gevonden. Waarop Newman:

> Ik ben niet eerbiedwaardig, en niets kan mij zo maken. Ik ben wat ik ben. Ik ben precies gelijk andere mensen, en

[39] Ibid., 524 (zie 'Holmes'); 335.
[40] Ibidem.
[41] Ibid., 336.
[42] Ibid., 341.
[43] Ibid., 307.

> ik acht het niet nodig mij te weerhouden van de gedachten en de gevoelens van andere mensen, als ze maar niet intrinsiek zondig zijn. Ik kan geen woorden van wijsheid spreken: sommigen kunnen dat als iets natuurlijks. Weer alle illusies over mij af die in uw geest zouden opduiken. Niemand die mij kent behandelt mij met hoogachting en respect, en uit ganser harte hoop en bid ik dat niemand dit ooit moge doen... Ik heb nooit een belangrijke rol of plaats bekleed, de mensen buigen niet voor mij, en ik zou het ook niet kunnen verdragen.[44]

Milman en Peel

Keble, en zeker ook Newman, vonden het rationalisme hét euvel van de tijd. En nu precies in de herfst van 1840 verscheen zo'n typisch eigentijds boek, geschreven nogal wel door een zeereerwaarde deken, Henry Hart Milman. Zijn titel luidde: 'History of Christianity.' Nog niet een echte doorbraak van het rationalisme, vond Newman, maar toch al een voorbode ervan. Hij schreef er een recensie over in het volgende januarinummer van de 'British Critic'. Wat hij aan deken Milman vooral verweet was dat zijn opvatting van het christendom 'unreal' was - een verwijt dat in zijn mond zowat het ergste was wat hij over iets of iemand kon zeggen. Het christendom werd door Milman alleen verklaard door sociale, politieke en menselijk-culturele factoren: openbaring, transcendentie, goddelijk karakter bleken voor hem 'irreële' verklaringselementen te zijn. In enkele bondig botsende zinnetjes werd Milmans thesis aldus geresumeerd:

> De leer van het goddelijk Woord is platonisch; de doctrine van de Incarnatie is Indisch; die van het goddelijk Koningschap is joods; die over engelen en demonen komt van de Magiërs; het verband tussen zonde en lichaam is gnostisch; het celibaat kennen ook de Bonzen en de Talapoin; een orde van priesters is Egyptisch; het idee van een nieuwe geboorte is Chinees en Eleusinisch; het geloof in een sacramentele kracht is pythagorisch; en eer bewijzen aan de doden is polytheïsme.[45]

Maar in zijn boek over de arianen van acht jaren geleden had Newman reeds vol bewonderende instemming het idee van de Vaders beaamd dat God al van in den beginne zaden van waarheid over de hele wereld had heengestrooid. Deze zaden nu, wild en nog vol leven, hadden wortel geschoten, her en der, nu hier dan daar. God kon toch ook de heidenen niet zonder enig inzicht-in-de-waarheid laten? Leven nu veronderstelt groei, groei naar een perfectie toe, naar een revelatie die van God uit in Christus aan de zoekende mensheid werd meegedeeld. Deze revelatie - een unieke, volmaakte en alleenstaande act met een bepaalde, in volheid gegeven boodschap - heeft zich dan eveneens verspreid en zich datgene toegeëigend wat zij overal aan deugdelijke zaden van waarheid vond. De dwaling die zij ontmoette heeft zij gecorrigeerd en de lacunes aangevuld. Wat alleen maar beginnende waarheid was heeft zij vervolmaakt, en wat alleen maar vermoeden was heeft zij bevestigd. Aldus heeft zij geleidelijk, mede door middel van het soms gebrekkige waarheidszaad, haar eigen doctrine verruimd, verdiept en verfijnd. Newman verwijt Milman dat hij slechts op zoek is geweest naar dit primitieve, natuurlijke, in-kiem-aanwezige, in plaats van het rust- en eindpunt van de gehele ontwikkeling te willen vinden in de 'katholieke volheid'. Als wij de ideeën van de deken aanvaarden, zegt hij, dan zal 'het christendom in onze handen smelten als sneeuw, dan zijn wij ongelovigen vooraleer wij goed beseffen waar wij aan toe zijn.'[46] Dan is het christendom niet méér dan een idee of een beweging uit het verleden die aan de politiek, het sociale leven, de filosofie en de literatuur slechts een bepaalde kwaliteit als waarde heeft toegevoegd.

In diezelfde januarimaand, de 19e, hield Sir Robert Peel, een bekende en vrome Tory-politicus die we vroeger al hebben ontmoet, bij de opening van een nieuwe leeszaal te Tamworth (bij Birmingham) een openingsspeech die nogal de aandacht van het publiek trok vanwege zijn utilitaristische toon en zijn secularistische inhoud. John Walter, de zoon van de eigenaar van 'The Times', een jongeman met Tractariaanse sympathieën, wist zijn vader te overreden Newman te verzoeken om Peel van antwoord te dienen. Na wat tegenstribbelen gaf deze toe en schreef op 5, 9, 10, 12, 20, 22 en 27 februari 1841 zeven brieven naar 'The Times', getekend 'Catholicus'.[47] De laatste verscheen op dezelfde dag als de ophefmakende Tract 90, waarover we zullen handelen in het volgende hoofdstuk. Deze brieven zijn qua inhoud een van de hevigste pedagogische dingen die Newman geschreven heeft, en qua stijl betekenen ze echt een doorbraak van het satirisch talent dat hem mede tot een markant auteur maakt in de Engelse literatuur van de 19e eeuw.

Peels thesis was dat seculiere opvoeding door wetenschap, literatuur, filosofie e.dgl. in een tijd van verminderend prestige van theologie en religie een valabel substituut kon zijn voor de godsdienst. Na een algemene

[44] Sugg., *Packet* 58.
[45] Ess II, 231.
[46] Ibid., 242.
[47] *'The Tamworth Reading Room'*, te vinden in *'Discussions and Arguments'*

inleidende brief poneerde Newman in zijn 3 volgende bijdragen dat seculiere opvoeding niets kon betekenen voor de morele vooruitgang van de natie; in zijn 5e en 6e dat zij ook geen principe van sociale eenheid of van actie kon zijn; en hij besloot zijn 7e met aan te tonen dat profane opvoeding zonder persoonlijke religie uiteindelijk leidt tot ongeloof. Vele van deze ideeën zullen we later terugvinden in zijn 'Idea of a University' van 1852.

Op een gegeven ogenblik richt Newman zijn pijlen op Peels idee dat de kennisname met de wonderen van de wetenschap zelfs bij machte is ons onze hevigste pijnen te doen vergeten. Op die manier kan de seculiere opvoeding ons een grote morele dienst bewijzen, zoals de religie dit vroeger deed. Newman is het daar helemaal niet mee eens. Sterke drank kan bij verdriet een tijdje helpen, zegt hij,

> maar wie, die werkelijk verdriet had, zou ooit troost hebben gevonden in het kleine bier van literatuur of wetenschap? 'Meneer', zei Rasselas tot de filosoof die zijn dochter verloren had, 'het sterven is een gebeuren waardoor een wijze man nooit kan worden verrast.' 'Jongeman', antwoordde de treurende vader, 'je spreekt als iemand die nooit de pijn van de scheiding heeft gevoeld. Welke troost kan waarheid of rede mij thans bieden? wat kunnen zij anders doen dan mij vertellen dat mijn dochter niet meer zal herleven?' Of wie zal ooit nederiger of welwillender worden doordat hem gevraagd wordt, met de woorden van diezelfde Rasselas, 'zich in te passen in het grote en onveranderlijke plan van universeel geluk, en actief mee te werken met de algemene bedéling en tendens van het huidige systeem'? Of wie verrichtte ooit een verborgen daad van zelfonthechting, of werd tegen smart en gevaar gestaald, door al de wetenschap van de ongelovige La Place of van die andere 'machtige geesten' die door Brougham [48] en Peel zo hogelijk worden geprezen? Of werd een cholerisch temperament ooit bedwongen doordat een wetenschappelijke Koning Knut[49] zijn professorale cathedra vóór de rijzende golven plaatste? En wat die 'diepe' en 'extatische' ervaringen betreft die beide heren toeschrijven aan verstandelijke inspanningen en successen: het wil er bij mij toch niet in dat die ervaringen het op de markt zullen halen van bepaalde genoegens die dichter binnen bereik liggen en van het laagste niveau zijn. Sir Robert is er zelfs trots op dat vrouwen lid zijn van zijn instelling, maar ik moet er die gedistingeerde classicus vast niet aan herinneren dat Aspasia[50] en andere geleerde dames in Hellas zeker geen stimulerende voorbeelden zijn waar het om de zuiverende effecten van de wetenschap gaat. Maar het vreemdste en pijnlijkste punt dat hij heeft aangeraakt - en waarover Lord Brougham de goede smaak had te zwijgen - is dat van de macht die niet de religie, maar de wetenschap in de nabijheid van een sterfbed zou ontplooien, waarvoor Sir Robert een taal gebruikt die veeleer tot de pure retorica dan tot de ernstige spraak behoort.
> En dat is dan de nieuwe levenskunst die de werkende stand wordt aangeboden, laten we zeggen tijdens een strenge winter, sneeuw op de grond, thermometer naar omlaag, broodprijs omhoog, kolen 20 pence voor 50 kg, en werkloos.[51]

Het striemende slot spreekt boekdelen!

Een van de best geslaagde passages is volgend uittreksel. Peel, in de grond een vroom man, beveelt zijn zaak ook aan vanuit religieus standpunt: wetenschap leidt tot God - maar daar gelooft de opponent niets van: als we reeds religieus zijn, dan kan wetenschap ons tot God leiden, maar niet uit zichzelf:

> De wetenschap brengt ons fenomenen aan, en als wij willen laat zij ons deze verschijnselen planmatige werken noemen, werken van wijsheid of goedheid; we mogen zelfs verder gaan en zeggen dat ze van een intelligente Schepper komen. Wij hebben de feiten te aanvaarden, hun een zin te geven en er onze eigen conclusies uit te trekken. Eerst hebben we dus de kennis, dan een visie op die kennis, vervolgens een redenering, en ten slotte het geloof. Dit is de reden waarom de Wetenschap zo weinig in zich heeft van een tendens naar de religie toe; deducties hebben geen overredende kracht. Het hart wordt meestal geraakt, niet door de rede, maar door de verbeelding, door middel van directe indrukken, door het getuigenis van feiten en gebeurtenissen, door geschiedenis en beschrijving. Personen beïnvloeden ons, woorden vermurwen ons, blikken veroveren ons, daden ontvlammen ons. Menig man wil leven en sterven voor een dogma; niemand wil een martelaar zijn voor een conclusie... voor de meeste mensen is het logicavermogen maar een zielige overtuiger. Schiet eerst maar eens op ronde hoeken, dan kun je wellicht ook eens hopen iemand te bekeren met een syllogisme... Alles samen genomen, is de mens geen redenerend dier; hij is een dier dat ziet, voelt, schouwt en handelt. Hij wordt beïnvloed door wat direct is en precies... Het leven is niet lang genoeg voor een godsdienst die steunt op conclusies: we zullen nooit klaar zijn met het begin, als we willen beginnen met bewijzen... Het leven is er voor de actie. Als wij vóór alles aandringen op bewijzen, dan komen wij nooit tot de daad. En om te handelen heb je van tevoren iets te

[48] Brougham Henry: Engels historicus en staatsman (1778-1868).
[49] Waarschijnlijk wordt hier bedoeld koning Knut de Grote, machtige Deense koning van Engeland (als Knut II, 1019-35) en van Noorwegen (1028-35).
[50] Aspasia, minnares van Pericles (2e helft 5e eeuw v.C.), beroemd om haar schoonheid en verstand.
[51] DA, 2. Secular Knowledge not the Principle of Moral Improvement.

aanvaarden, en die aanvaarding is geloof.[52]

[52] Ibid., 6.Secular Knowledge not a Principle of Action. Overgenomen in GA 94-5.

Hoofdstuk 20 Crisis

Tract 90, een tijdbom

De jonge 'Romanizers' vroegen voortdurend aan Newman, in verband met de publicatie van Froudes 'Remains', wat men nu echt moest denken over de Hervormers van de 16e eeuw. En bovenal stelden zij de vraag: Hoe zijn de 39 Artikelen te verzoenen met de kerkopvatting van de Oxfordbeweging? Die waren volgens hen, als je ze onbevooroordeeld las, in een duidelijk protestantse geest opgesteld, terwijl Newman in alle toonaarden verkondigde dat de Church of England katholiek gebleven was, hoewel antirooms: zij was anglo-katholiek. Zij was de legitieme voortzetting van de Kerk van de Apostelen, terwijl Rome 'bederfselen' in haar leer had opgenomen.

Deze laatste vraag i.v.m. de Artikelen (van 1562) werd zo pregnant en zo herhaaldelijk gesteld, dat Newman besloot er expliciet een antwoord op te geven in de 'Tracts for the Times'. Het zou de fameuze Tract 90 worden, meteen de laatste in de reeks. Om hem rustig te kunnen schrijven was hij naar Littlemore gekomen waar hij de redactie ervan beëindigde eind januari 1841. Hij verscheen echter pas op 27 februari, zes dagen na zijn 40e verjaardag ('ik word zo oud', 'I am getting such an age', schreef hij aan een tante!)[1]. De Tract heette 'Opmerkingen over zekere gedeelten van de 39 Artikelen'. 'Zekere gedeelten', want slechts 14 van de 39 Artikelen werden behandeld, in 83 blz. alle samen. Hij verscheen anoniem, maar iedereen kende de auteur. Newmans stijl was in heel Oxford bekend: 'le style, c'était l'homme.'

Newmans directe motief om deze Tract te schrijven was te beletten dat invloedrijke mensen als William George Ward en zijn vriend Frederick Oakeley naar Rome zouden overgaan als gevolg van hun ontevredenheid en zelfs wrevel dat de universiteit hen gedwongen had - en de eerstejaars nog steeds dwong - hun beamende handtekening te zetten onder zulk een protestants gewrocht als de 39 Artikelen. Newman aanvaardde dit woord 'protestants' niet. Reeds het 'Prayer Book', argumenteerde hij, had heel veel van de katholieke leer van een vroegere datum bewaard, maar ook de 39 Artikelen konden, ondanks hun protestantse toon en formulering, ondertekend worden door hen die de Kerk van Engeland katholiek durfden noemen. De Artikelen deden niets anders dan zich verzetten tegen de populaire 'bederfselen' van de roomse Kerk, maar zij loochenden niet de katholieke doctrine zélf waarvan zij de bederfselen waren.

Zo werd b.v. in Artikel 22 , dat de veroordeling van het vagevuur formuleerde, niet elke leer van 'loutering na de dood' gecensureerd. Newman kon met recht wijzen op gezaghebbende uitspraken van een bisschop uit de 17e eeuw, aartsbisschop Ussher van Armagh in Ierland (1581-1665), die het gebed voor gelovige overledenen toestond. Artikel 31 zegt dat 'het offeren van Missen voor levenden en doden een godslasterlijke fabel is en een gevaarlijke bedriegerij. 'Maar volgens Newman wordt hier niet 'de Mis' (in het enkelvoud) veroordeeld, maar de vele 'Missen' op vele altaren in één kerkgebouw - een gebruik dat in de oude Kerk niet bestond, en dus (weer) een misbruik. Bovendien moest men volgens de auteur van de Tract bedenken dat de Artikelen dateerden van 1562, nog vóór het concilie van Trente, en dus niet tegen de decreten van Trente konden gericht zijn. Trouwens, koningin Elisabeth en haar raadgevers hadden bewust sommige formuleringen wazig gehouden om twijfelende landgenoten voor zich te winnen. Voor het toen nog massaal katholiek-voelende volk werden heelwat roomse deurtjes desnoods op een kiertje opengelaten om de mensen mee te krijgen voor hun in de grond zuiver politieke, en niet religieuze, doelstelling: de suprematie van de paus te vervangen door die van de koning of de koningin; tegen 's pausen leer hadden zij geen echt bezwaar. Vandaar dan ook dat die 39 Artikelen nog in de 17e eeuw zelfs door een katholieke priester, Franciscus a Santa Clara, aalmoezenier van Henrietta Maria, de vrouw van koning Karel I, - een franciscaan met als eigenlijke naam Christopher Davenport - was ondertekend geweest. (Hij moest wel erkennen dat hem dit veel zweet had gekost: 'insudavi', zegt hij[2]).

Voor Newman was er dus eigenlijk geen probleem: hij beschreef alleen maar wat hij al altijd had gedacht. De moeilijkheid was dat, bijna onmerkbaar, in de loop der tijden, de 39 Artikelen, zowel bij de intellectuelen als bij het volk, evidentelijk als protestants werden opgevat en verklaard. Newmans Tract werd algemeen beschouwd als een exhibitie van 'oneerlijke muggenzifterij' (dishonest quibbling).[3] Zo was het b.v. bij de toenmalige tutor van Balliol A.C. Tait, toekomstig aartsbisschop van Canterbury. Hij speelde een prominente rol in deze zaak, en zijn eerste kennismaking met Tract 90 wordt in Stanley's biografie op sensationele wijze beschreven:

> In de morgen van de 27e februari stormde Ward opgewonden de kamers van Tait binnen. 'Hier!', riep hij: 'Iets wat het lezen waard is!' en hij wierp Tract 90 op de tafel. Tait vertelde later aan Stanley hoe hij 'daar zat, half-slapend',

[1] Ker 213. Brief van 27/6/41.
[2] SG 199-200; Ward Wilfr., *The Oxford Movement*, z.j., pp. 44-5.
[3] Ward W., o.c., p. 45.

met dat pamflet vóór hem, 'soms wel wat geïrriteerd door uitdrukkingen als <werkend in ketenen> en <stotterende lippen> totdat hij bij het doorbladeren plotseling als door een bliksemschicht wakker werd bij het lezen van het commentaar op Artikel 22. Dadelijk rende hij naar de kamers van Ward om te weten te komen of hij wel goed begrepen had; en vanaf dat ogenblik begon de sensatie. De één na de ander toonde hij nr. 90; de opwinding groeide, terwijl Newman nog van niets wist. Op de tweede zondag na het verschijnen van de Tract (7 maart) dineerde Ward, die voorspeld had dat het nummer een tumult zou veroorzaken, met Newman die zei: 'Je ziet het nu wel, hé Ward: je bent een valse profeet.' Terugkerend die avond naar Balliol, constateerde Ward dat het 'Protest van de Vier Tutors' reeds klaar lag. Het verscheen de dag daarop. Op het einde van de week kwam, als een donderslag, het 'Protest van de Hoofden', en dadelijk was het met de rust gedaan: het echode door elke krant in het land.[4]

De man die ervoor zorgde dat de twee 'Protesten' (waarover dadelijk) werden geformuleerd en dat in twee weken 2500 exemplaren van de Tract werden verkocht[5], was opnieuw, zoals in de kwestie van het martelarenmonument, de Rev. Charles Portales Golightly, die met bei zijn gretige handen de publicatie van het geschrift aangreep om de Tractariërs en al hun kompanen andermaal een deerlijke hak te zetten. Als een volleerd agitator liep hij, al zwaaiende de Tract, door de Oxfordse straten, terwijl hij in alle 'press shops' dook om al de beschikbare exemplaren van het monstergewrocht op te kopen ten einde ze op te sturen naar Hunne Graces de bisschoppen en de vele geestelijken die hij kende. Klaar hiermee, verzocht hij de 'Heads of the Houses' om een interview, en vroeg hun wat zij van plan waren met dit papistische schotschrift te doen, waarop de Heren, voelende in hen kriebelen de jeuk der wrake, hem hun volle sympathie en medewerking beloofden. Enthousiast geworden, contacteerde Golightly - of 'Golius' zoals hij familiair werd geheten - nu ook een in de gauwte bijeengeharkt comiteetje van academici om nr. 90 van antwoord te dienen. Het bestond uit twee tutors van evangelicale signatuur, Churton en Griffiths, en twee liberalen, Wilson en Tait, - van welke vier alleen de laatste op enige intellectuele vermaardheid kon bogen. Deze Heren wrochtten een 'Protest' bijeen - het boven vermelde 'Protest van de Vier Tutors' - , dat op maandag 8 maart uitkwam als een brief, gericht tot de uitgever van de Tracts. De brief verweet hem dat nr. 90 nu elke schutse tegen Rome had verwijderd en vroeg hem zijn naam bekend te maken. Gedrukte kopieën van die brief werden in heel de stad verspreid. 's Anderendaags moest Newman dan toch toegeven dat hij 'in een serieuze warboel' (in a serious mess)[6] terechtgekomen was.

Golightly wilde echter nog meer presteren, - men begon het met een neolatijns werkwoord 'goliare' te noemen. Bij de vice-kanselier geraakt, verkreeg hij dat op de wekelijkse vergadering van de collegehoofden op woensdag 10 maart Tract 90 zou besproken worden. Deze mannen waren zo furieus dat ze tot geen behoorlijke conclusie konden komen en hun bijeenkomst uitstelden tot vrijdag 12. Op die dag werd de Tract bijna unaniem veroordeeld; een subcomité zou de censuur formuleren en de hoge vergadering op maandag 15 maart weer bijeenkomen.

Newman bleef er sereen bij. Enerzijds vond hij dat je voor de waarheid moest kunnen lijden, anderzijds dat je die waarheid 'bis zum bittren Ende' moest verdedigen. In het weekend bleef hij weer een nachtje op, werkend aan een 'Brief gericht tot de Rev. R.W. Jelf', een onpartijdig man, kanunnik van Christ Church, waarin hij niet alleen de legitimiteit van zijn interpretatie staande hield, maar ook zijn onwankelbare veroordeling van bepaalde paapse praktijken. Zijn lijvige 'Letter' fundeerde hij op zeer gezaghebbende anglicaanse theologen.

Maar Barbertje moést hangen! Met het recht van zelfverdediging van een betichte werd geen rekening gehouden (Hawkins b.v. wist dat Newman aan het schrijven was): op dinsdagmorgen 16 publiceerden de razende Hoofden hun 'public censure'. De wijze van de 39 Artikelen te interpreteren, die in Tract 90 werd toegepast, was eerder 'evasief' dan 'betekenis-verklarend', hetgeen niet overeenkwam met de universitaire statuten. De weg lag nu open voor de ultieme veroordeling door het hoogste beslissingsorgaan van de universiteit, de 'Convocation'.

Dadelijk werd door een bediende van de universiteit in de eetzaal van elk college een papier geafficheerd met de mededeling van de veroordeling van Tract 90, en dit geschiedde precies bij de halve deur waarover de provisie werd aangereikt, 'net alsof', grinnikte Newman, 'werd medegedeeld dat bepaalde pasteibakkers geen studenten meer mochten bedienen (after the manner of discommoned pastry-cooks).' Het werd nu wel gevaarlijk voor hem: het spook van de 'Convocation' grijnsde hem aan; nu konden hij en de zijnen om hun vermaledijde Popery ten aanschouwen van elkeen worden weggehoond. 'A destiny hangs over you', schreef hem een trouwe familievriendin, Maria Giberne.[7]

[4] Ibidem.
[5] LC II, 333.
[6] Ker 218. Brief aan Harriett van 9/3/41.
[7] Ker 216-20 (tot aan de bisschoppelijke tussenkomst).

Een bevredigend compromis met de bisschop

Maar in Newmans ogen zou die 'destiny' noch van een handjevol tutors noch van de 'Heads of Houses' noch zelfs van het ultieme 'Convocation'-verdict afhangen. Eén van de drie pijlers van zijn beweging was - naast de dogmatische en de sacramentele - de hiërarchische: 'mijn bisschop was mijn paus.'

Gelukkig was dr. Bagot een man van rust en orde, een man van 'pas d'affaires!' Heel de tweede helft van maart werd er druk gecorrespondeerd tussen hem en zijn Londense collega, die ingrijpen adviseerde. Ook Newman werd natuurlijk vanuit de episcopale curie benaderd. De auteur van Tract 90 was enerzijds tot nederige gehoorzaamheid bereid, maar bleef in beginsel toch zijn uiteengezette visie trouw. Ook Pusey, voor wie als Regius en kanunnik alle deuren opengingen, sprong zijn vriend als bemiddelaar bij.

Spoedig werd dan ook een voor Canterbury aanvaardbaar compromis bereikt. De bisschoppen zouden niet meer eisen dat nr. 90 werd ingetrokken en ze zouden het ook niet veroordelen, - maar anderzijds moest er een einde komen aan de Tracts. Een bevredigend compromis, vond Newman: het voornaamste voor hem was het niet-veroordelen van de Tract, met als gevolg dat zijn interpretatie mocht aanvaard en verspreid worden. Een minimum van katholiciteit werd in de interpretatie van de officiële geloofsleer van de anglicaanse Kerk aanvaard. Ja zelfs, in zijn laatste officiële brief aan Bagot had Newman 'vele beetjes katholicisme' kunnen inlassen die nu verschenen met bisschoppelijke sanctie![8]

Er was dus een tendens naar rust en kalmte, waarvan Newman profiteerde om ook de academische autoriteiten te paaien en aldus aan het Laatste Oordeel van de 'Convocation' te ontsnappen. Hij schreef een opene en nederige brief aan de vice-kanselier van de universiteit, waarin hij erkende dat hij de auteur was van de gewraakte Tract, en eveneens erkende dat alwat hij poogde te bewerken wellicht in een betere geest kon worden verricht, maar waarin hij anderzijds toch ook vasthield aan zijn opinies ondanks de opgelopen censuur van de collegehoofden.[9]

Er kwam dus (voorlopig) geen 'destiny'-verduisterend onheil, en het was een serene Newman die zich in zijn laatste brief aan 'zijn paus', de bisschop, boven alle wereldse warrigheid vermocht te verheffen tot in de hoge ideale regionen van de geest, waar zowel Rome als Canterbury communiceren in dezelfde hunker naar heiligheid:

> Onze taak ligt bij onszelf..., onszelf tot meer heiligheid brengen... En laat de Kerk van Rome hetzelfde doen... Onze verschillen zo klein mogelijk maken: dat is beginnen waar we zouden moeten eindigen... 'Politieke' toegevingen zijn slechts uiterlijk, hol en bedrieglijk.[10]

Newman en zijn vrienden waren nu allen 'in very good spirits', zelfs 'jubilant'. Die sereniteit, die geestelijke jubel, had hij bereikt door nederigheid, zelfgave, toegeeflijkheid (yielding), en dit deed hem denken aan het mysterie van het kruis, aan dat diepste paradox van het christendom: 'Wij stijgen door te vallen' (we rise by falling).[11]

Een diepzinnige preek over het mysterie van het kruis

Goede Vrijdag en Pasen naderden, 9 en 11 april, de twee dagen die de paradox samenvatten. Op Goede Vrijdag zou hij over dat kruis preken vanuit zijn vernieuwd, bevestigd geestelijk inzicht, maar ook steunend op de ervaring der eeuwen: leven is kruisdragen. 'Het kruis van Christus is de maatstaf van deze wereld' (The Cross of Christ the Measure of the World), is een van de treffendste 'sermons' uit de 6e bundel 'Parochiepreken', de 7e uit de reeks.

Eigenlijk - zegt hij terecht - moet je geen christen zijn om te weten te komen dat het leven een kruis is:

> De doctrine van het kruis leert ons slechts diézelfde les - wel met oneindig meer overtuigingskracht - welke de wereld leert aan hen die er lang in hebben geleefd en er veel ondervinding in hebben opgedaan,- die haar kénnen. De wereld is zoet voor de lippen, maar bitter voor de smaak (the world is sweet to the lips, but bitter to the taste). Zij behaagt in het begin, maar niet op het eind. Van buiten ziet zij er zo vrolijk uit, maar kwaad en ellende liggen binnenin. Heeft iemand er een aantal jaren in geleefd, dan roept hij het uit met de Prediker: 'IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid.'[12]

Het kruis is de maatstaf van al de 'werelden' binnen deze wereld:

---

[8] Ibid., 220-5 (definitieve afhandeling van de zaak).
[9] MT I, 244.
[10] Ker 223.
[11] Ibid., 225. Brief aan A.L. Phillipps van 8/4/41.
[12] PS VI, 87.

> Ga naar het Hof van de vorsten. Bekijk er de schatten en de kunde van alle naties, bijeengebracht om een kind der mensen te eren. Zie hoe de velen daar te voet vallen voor de weinigen. Beschouw de vormelijkheid van het ceremonieel, de pomp, de praal, de omhaal en de zucht naar roem. Wilt gij weten wat dit alles waard is? Kijk naar het kruis van Christus.
> Of ga naar de wereld van de politiek: natie jaloers op natie, handel rivaliserend met handel, legers en vloten concurrerend met elkaar. Kijk naar de diverse klassen in de maatschappij, hun partijen en hun eisen, de ambities van de eerzuchtigen en de intriges van de listigen. Welk is het einde van al dit rumoer? het graf. Welk is zijn maatstaf? het kruis...
> Kijk naar de miserie die er heerst, de armoede en de verlatenheid, de onderdrukking en de slavernij; ga eens waar het voedsel karig is en het wonen ongezond. Ga waar pijn is en lijden, ziekten langdurig en intens, toestanden verschrikkelijk of revolterend. Wilt ge weten hoe dit alles te beoordelen? kijk naar het kruis.

Dit alles wil echter nog niet zeggen dat ons geloof een triestig geloof is:

> De Psalmist zegt: 'Zij die zaaien in tranen zullen vreugde oogsten.' En Onze Heer Jezus zegt: 'Zij die treuren zullen worden getroost.' Laat niemand van hier weggaan met de indruk dat het evangelie ons een droevige kijk biedt op de wereld en op het leven. Het belet ons wel om er een oppervlakkige blik op te werpen en om een ijdele voorbijgaande vreugde te vinden in hetgeen we zien; maar het verbiedt ons slechts onmiddellijk genot om ons achteraf genot te waarborgen in volheid, een waarachtig genot. Het verbiedt je alleen te beginnen met genot. Het zegt alleen: als je met genot begint, eindig je in smart. Begin met het kruis van Christus: in dit kruis zul je wel eerst smart vinden, maar na een poos zullen uit die smart vrede en troost opwellen.

Vandaar ook het beknopte, als met spreuken gevulde slot:

> Zij alleen zijn in staat werkelijk van deze wereld te genieten die beginnen met de onzichtbare wereld. Zij alleen genieten ervan die er zich eerst van hebben onthecht. Zij alleen kunnen waarlijk feesten die eerst hebben gevast; zij alleen kunnen waarlijk de wereld gebruiken die leerden haar niet te misbruiken; zij alleen erven haar die haar beschouwen als een schaduw van de toekomstige wereld en die, omwille van die komende wereld, haar verlaten.[13]

Dacht hij bij dit laatste aan Littlemore en aan het aldaar in aanbouw zijnde mini-kloostertje? In elk geval verlangde hij nu uit het tumultueuze Oxford weg te gaan naar die oase van landelijke vrede in dat gehucht. In juli droeg hij de zorg om de St. Mary's-parochie over aan zijn kapelaan en vestigde hij zich in een oud huis dat behoorde aan een welgestelde boer die Giles heette. In de 17e eeuw hadden er nog vervolgde katholieken in verbleven. Op de eerste verdieping kon hij daar beschikken over twee kamers: een studeerkamer met uitzicht op een tuin en een 'oratory' met uitzicht op de stallen die werklieden aan het omvormen waren tot celletjes. Hij zou zich hier bezighouden met zijn Athanasiusvertaling en tegelijk een oogje in het zeil houden over de bouw.[14]

De drie slagen

Nauwelijks echter was hij met zijn studiewerk begonnen - het moest een deel worden van de 'Library of the Fathers' - of de vreselijke geest van '39 keerde terug ('the ghost had come a second time'). En hij vertelde dezelfde historie als in die tijd over de monofysieten, - alleen erger nu. 'De pure arianen waren de protestanten, de semi-arianen waren de Anglicanen, en Rome was nú wat het was toén.' Hoe was het mogelijk dat hij dit in '32 niet had opgemerkt, vroeg de geschokte Newman zich af. 'De waarheid', besloot hij verbaasd, 'bevond zich, niet aan de kant van de Via Media, maar aan die van wat men <de extreme partij> noemde.'[15]

Maar in diezelfde maand juli trof hem nog een tweede slag. Hij die dacht dat met Tract 90 nu alles in orde was, ook met de anglicaanse hiërarchie, vernam uit een brief van Keble dat diens jonge kapelaan, Peter Young, door zijn bisschop niet zou worden gewijd vanwege Peters manier om de 39 Artikelen te interpreteren. Erger nog, wat later veroordeelden hem, Newman, in hun herderlijke brieven de bisschoppen van Chester en Calcutta, de bisschop van Gloucester en de aartsbisschop van Armagh (Ierland), ja zelfs de hevig-hoogkerkelijke Henry Philpotts, bisschop van Exeter. Vele anderen zouden volgen. De kwalificaties die men in al deze episcopale documenten kon lezen, logen er niet om. Tract 90 was 'het werk van Satan', 'de ondermijning van de protestantse Kerk door mensen die binnen haar muren verbleven', 'een verraad aan de Reformatie','een oneerlijk en immoreel geschrift'. Een andere bisschop citeerde Cranmer. 'Laten wij ijverig zoeken naar de bron des levens, en niet lopen naar de stinkende modderpoelen van de traditie die de uitvindsels zijn van de menselijke verbeelding.' Nog een andere waarschuwde

[13] Ibid., 85-6; 90-1; 93.
[14] MT I, 250.
[15] Apol 139.

voor een terugkeer naar het Romeinse missaal. Eén kerkvorst vond dat de grondslagen van de apostasie reeds gelegd waren en dat de Antichrist voor de deur stond. 'Ik ben vol vrees', bekende de bezorgde herder, 'alles staat op het spel, het is alsof iets van een oordeel schuilt in de vlugge verspreiding van deze ideeën.' En deze veroordelingen gingen zo maar door: 7 in 1841, nog meer in 1842, 24 reeds in 1844![16]

De arme Bagot, Newmans paus, die het eigenlijk toch goed met hem meende, kon aan die geweldige druk geen weerstand bieden, en veroordeelde in 1842 eveneens het geschrift ondanks het eerlijke compromis dat hij met de auteur ervan had afgesloten. Dat had deze nu werkelijk niet verwacht: dit was een serieuze klap, heviger dan die van Leo en Augustinus in '39. Hij verdedigde zich nog een tijdje met te zeggen b.v. dat 'het woord van een bisschop onze gehoorzaamheid vroeg, niet op het doctrinele, maar op het disciplinaire vlak' en dat 'zij alleen op een synode doctrineel gezag hadden.'[17]

Maar anderzijds kon hij er niet naast kijken: bijna heel het hoogste kerkelijk gezag, zijn bisschop incluis, keerde hem de rug toe. De Engelse Kerk toonde hem haar ware gelaat, en het was een protestants, allerminst een katholiek, gelaat. Dat was 'een zeer erge zaak', moést hij wel bekennen. Zijn Kerk begon de katholieke injecties waarmee hij haar revitaliseren wilde, af te stoten. Hij vond het dan ook niet onmogelijk dat ze in ketterij verviel. 'Maar dan wil ik heel duidelijk zeggen dat, als protestantisme het eindpunt is, ik - als ik dan nog leef - het mijn plicht zal achten haar te verlaten.' Dit schreef hij op 17 oktober 1841, vier jaar vóór hij werkelijk die stap zou zetten. Uit dezelfde brief blijkt echter ook dat hij de toestand nog niet tot die extremiteit gekomen achtte en dat een eventueel verlaten van de Kerk 'een werk van jaren' voor hem moest zijn.[18] Een traagheid die terug te vinden is in zijn beroemd gedicht: 'one step enough for me.'

Een derde slag maakte de zaak nóg erger, allerergst zelfs, zozeer dat Newman in zijn Apologia zou verklaren dat hij 'vanaf einde 1841 op zijn sterfbed lag voor wat zijn lidmaatschap van de anglicaanse Kerk betrof, al werd hij zich hiervan slechts geleidelijk bewust.' Koning Frederik-Willem IV van Pruisen verlangde 'het episcopalisme te introduceren in het nieuwe evangelicalisme dat in dat land zowel de lutheranen als de calvinisten moest omvatten.' Newmans oude vriend in Rome, baron Bunsen, was als Pruisisch minister in 1841 naar Londen gezonden om samen met aartsbisschop Howley van Canterbury een bisdom op te richten dat om beurten door een Engelsman en een Pruis zou worden bestuurd. De Pruisen vonden dat Jeruzalem de beste plaats was voor het experiment, want deze heilige stad was te ver van Pruisen afgelegen om daar enig protest te wekken; en de Engelsen van hun kant zagen er het voordeel in dat daardoor het protestantisme een status verkreeg in het Oosten. Zoals Rusland dan zijn invloedssfeer had in de Griekse Kerk en Frankrijk in de Roomse, zo zou Engeland ook de hare hebben in het protestantisme. De anglicaanse Kerk werd dus min of meer beschouwd als een soort voorhoede van de protestantse gemeenschappen! De Engelse 'evangelicals' vonden dit plan natuurlijk sympathiek in zoverre het de Tractariërs zeer onwelkom was, en de liberalen à la Arnold beschouwden het als een stap naar hun gedroomde comprehensieve protestantse Kerk.

Men stelle zich voor wat Newman van dit monsterplan dacht. Opnieuw zag hij dat afzichtelijk protestantse gelaat van zijn Kerk hem tegengrijnzen, met in haar ogen die slim berekenende macchiavellistische glans die de religie naar willekeur manipuleerde volgens de grillen en de behoeften van halfgod Staat, en dat alles zonder enige aandacht voor de geestelijke inhoud of het waarheidsgehalte van welke religieuze richting ook! De religie een willige marionet van aardse ambities en aardse 'combinazioni'. Vreselijk! Willen de bisschoppen ons nu werkelijk 'ontkatholiciseren'? vroeg hij zich verontwaardigd af. Willen ze de Tractmannen de Kerk uit, voor hen 'a good riddance', een goede vernetting?[19] Hij voelde zich zwaar op de proef gesteld, en achtte zich verplicht om op 11 november een protestschrijven te sturen naar de aartsbisschop. Want hij was het die dat spelletje van geven-en-nemen had aanvaard. Aanvaard dat de nieuwe bisschop, Michael Salomon Alexander, jood van afkomst, Pruis van geboorte, anglicaan van belijdenis, de bisschop zou worden van een allegaartje van protestanten, monofysieten, nestorianen, halfbekeerde joden (Newman telde er 4!), lauwe droezenmoslims, - maar van geen enkele anglicaan! 'This atrocious Jerusalem Bishop affair!', zuchtte hij in een brief aan zus Jemima.[20]

Had zulk een religieuze gemeenschap nog de kenmerken van een ware Kerk? Hij protesteerde met klem bij Howley en Bagot:

> Lutherdom en calvinisme zijn ketterijen, strijdig met de Schriftuur, al drie eeuwen oud, en geanathemathiseerd zowel door het Oosten als door het Westen... Ik, vanuit de plaats waar ik ben, priester van de Engelse Kerk en vicar van St. Mary's the Virgin, Oxford, verlangende mijn geweten te ontlasten, protesteer bij deze plechtig tegen

[16] MT I, 258-9.
[17] Ker 233. Brief aan J.R.Hope van 17/10/41.
[18] Ibid., 233-4.
[19] Ibid., 234; Apol 147.
[20] Ker 234-5. Brief aan H. Wilberforce (10/10/41) en Jemima (12/10/41).

hogervermelde maatregel, en desavoueer hem. John H. NEWMAN.[21]

In de Apologia bekende hij dat dit 'het begin van het einde' was. 'Ik lag op mijn sterfbed voor wat mijn lidmaatschap betrof van de anglicaanse Kerk.'[22]

Sterfbed in Littlemore

Voor Newman, rasechte intellectueel en geestelijke leider van zovele mensen, was deze toestand van 'stervende' een nieuwe uitdaging die hij rationeel en spiritueel moest zien te verwerken.

Terwijl hij daarmee bezig was, trof hem echter een nieuwe slag.

De katheder van 'Poetry' kwam te Oxford vrij doordat Keble in de herfst van 1841 zijn ontslag nam. De haast vanzelfsprekende opvolger van de dichter John Keble moest de dichter Isaac Williams zijn, maar... dat was een Tractariër, en na Tract 90 werkte dit op de autoriteiten als een rode lap op een stier. Wel werd Williams toen als dichter niet zo hoog gesteld als Keble - zoals men sprak van 'milk and water' sprak men over Williams als 'Keble and water'[23] -, maar toch hadden zijn verzen een redelijk succes. En hij was zeker een bekwaam professor. Er was dus niets tegen hem tenzij dat hij behoorde tot die ellendige beweging van de Tracts! Bovendien had hij twee Tracts geschreven, de 80e en de 87e, over een onderwerp dat heel veel stof had doen opwaaien, over de 'reserve' of terughouding in het meedelen van godsdienstige kennis. O.a. steunend op een gebruik in de Oude Kerk, had hij gesteld dat je zomaar niet direct alle religieuze kennis aan iedereen mag meedelen. Dit moet geleidelijk gebeuren en met de nodige eerbied. Maar zo hadden de anti-Tractarianen het niet begrepen, - wél als een pleidooi voor dubbelzinnigheid, achterbaksheid, hypocrisie en 'jezuïtisme'. Dit paste goed in hun visie van het 'huichelachtige' Rome.Het gevolg was dat tijdens een informele stemming Williams slechts 623 stemmen op zijn naam kreeg tegen zijn rivaal 921.[24] Daarop trok Williams zich terug, daartoe aangespoord door Bagot en Gladstone.

Weer een kaakslag voor Newman, die steeds meer in een vacuüm terechtkwam. Zijn Via Media was verpulverd, de Church of England een puur protestantse Kerk, anderzijds Rome nog steeds corrupt in leer en praktijk, - wat moest hij doen? Naar Rome overgaan ging niet; dus moest hij blijven in de Kerk van zijn doopsel, maar op welke grond? Tja, die grond moest dan maar verlaagd worden, de lat wat lager gelegd. Objectieve gronden waren er niet meer, maar misschien nog wel subjectieve en innerlijke. Deze heeft hij dan uiteengezet in vier preken die hij in december 1841 voordroeg en die als de preken nrs. 21, 22, 23 en 24 werden opgenomen in zijn bundel 'Preken over actuele onderwerpen' (Sermons on Subjects of the Day)[25].

In die vier preken beweert hij dat er, bij ontstentenis van uiterlijke tekenen van de Kerk van Christus, in de Engelse Kerk nog voldoende innerlijke 'instromingen van genade' (inflowings of grace) aanwezig waren die erop wezen dat zij toch niet helemaal buiten de katholieke, universele Kerk stond. Nog steeds was er een diep innerlijk religieus leven in de Kerk van Engeland. Newman zal daarbij zeker gedacht hebben aan Keble, de heilige dichter van 'The Christian Year' - aan Froude wiens 'Remains' voor hem een openbaring waren geweest - aan Pusey, toegewijd aan de Kerk als geen ander, streng ascetisch levend na de dood van zijn vrouw - aan Bowden, aan zijn moeder, zijn tante, zijn zusters, aan al die vele goede arme mensen van Littlemore - aan de velen die zijn preken hoorden of lazen en hem vroegen om geestelijke raad - aan de welige bloei van genade, gebed en toewijding die hem dagelijks ook uit de boeken en de geschriften van het verleden en het heden tegengeurde, - en zouden al die mensen dan de heerlijke vruchten zijn van een schismatieke boom? In het volgende fragment uit één van die vier 'subjectieve' preken, die van 28 november 1841, sprak Newman in nauwelijks omzwachtelde taal over diepe religieuze ervaringen van hemzelf.

> Indien gij iets goeds hebt verkregen, niet alleen in, maar ook dóór de Kerk; indien gij naar de goddelijke dienst zijt gekomen en begenadigd zijt geweest met de vrede of de verlichting die gij nodig hadt; of indien gij u tijden kunt herinneren waarop gij heilige plaatsen bezocht en daar voorzeker een openbaring hebt ontvangen zoals de wereld ze niet geven kan; of indien het woord Gods tot u gekomen is met kracht en u gezegend heeft tot uw geestelijk welzijn; of indien uw ziel binnen in u als het ware getransformeerd werd toen gij naderde tot het allerheiligste Sacrament..., - o wacht dan eer gij twijfelt dat wij in ons midden nog steeds een Goddelijke Aanwezigheid bezitten die wij niet moeten zoeken.[26]

[21] Apol 146.
[22] Ibid., 146-7.
[23] Battiscombe Georgina, *John Keble*, Constable 1963, p. 228.
[24] SG 209.
[25] SD 308-380.
[26] Ibid., 321-2.

Uit het Oude Testament haalde Newman zijn laatste steunpunt. De 10 schismatieke stammen, die het rijk Israël vormden, hadden zich van Jeruzalem losgemaakt, maar werden toch door profeten als Godsvolk behandeld. De Kerk was als Samaria, maar de profeet Elijah beval de Samaritanen toch niet naar Jeruzalem te gaan en daar de wettige eredienst te verrichten. Zo ook waren hij, Newman, en zijn geestgenoten niet binnen de Kerk meer, maar toch waren ze nog in het bezit van de genademiddelen van die Kerk: zij moesten niet het verband met hun eigen volk verbreken en zich aan Juda (lees: Rome) onderwerpen. Daar waar zij zich bevonden, genoten zij Gods aanwezigheid en hulp. Newman trekt zich binnen een innerlijk religieuze zekerheid terug. Een laatste poging van hem om zich te handhaven, en om ook anderen te handhaven, in de Engelse Kerk.[27]

In de Apologia spreekt hij reeds van 'een verborgen hunkerende liefde' (a secret longing love)[28] tot Rome, maar tot het uiterste verzet hij zich tegen zijn emotionele impulsen. De man met de kop van Julius Caesar verdedigt tot de laatste morzel geestelijke grond waarop hij staat. Eén stap is voor hem genoeg: wellicht is dit de laatste, maar hij zal hem zetten - hij zal zijn weg letterlijk afkruipen. Later heeft Newman zich van deze vier Adventspreken gedistantieerd: de onderliggende idee ervan was maar 'een theorie, opzettelijk vervaardigd voor de gelegenheid.'[29]

Het 'Newmaynooth'-klooster

Begin 1842 kon Newman het in Oxford niet meer uithouden en verlangde hij te Littlemore te gaan wonen in de intussen bijna klaargekomen 'cottages' die zijn tegenstrevers 'Newmaynooth' noemden. Te Maynooth was nl. een r.k. seminarie gevestigd. Op 9 januari heeft hij het daarover in een brief aan Jemima, en op 6 februari is hij al ter plekke aanwezig, bezig zijn boeken te installeren in zijn kostbare Vadersbibliotheek.[30]

Maar eerst had hij nog op 2 februari, de jaarlijkse feestdag van Oriel College, als 'Senior Dean' a.i. de eregast van die dag moeten ontvangen, die dat jaar... dr. Arnold van Rugby was, de man van de 'Oxfordse Booswichten'! Gelukkig waren de Grote Boze én de Grote Goede beiden welgeboren, 'well-bred English gentlemen' die goed de regels van de beleefdheid kenden en hoffelijk met elkaar wisten te converseren. Gnuivend berichtte Newman aan Jemima dat 'de producten van Noord-Afrika een vruchtbaar gespreksthema waren geweest!'[31]

Daarna zette hij zich weer aan zijn verhuisarbeid. Hoe arm hij ook wilde wonen, een uitzondering maakte hij toch voor die precieuze verzameling van de hem door Pusey vanuit Duitsland bezorgde boeken, een 'up to date' Vaderscollectie, met daarbij ook de 'Acta Sanctorum' van de jezuïeten-bollandisten en allerlei voortreffelijke uitgaven van Latijnse en Griekse auteurs. Heel die schat zou in de vroegere graanschuur terechtkomen, door Newman zelf worden uitgepakt en ordelijk op rij gerangschikt. In de nieuwe 'library' zou een apart soort kachel worden geplaatst. De boeken liet hij verzekeren tegen het toen enorme bedrag van om en bij de 2000 £. Het geld daarvoor betrok hij uit de opbrengst van de 12.500 verkochte exemplaren van Tract 90! Half schertsend, half serieus schreef hij aan een vriend dat hij hoopte deze bibliotheek niet te 'idoliseren'.[32]

In een vorig hoofdstuk hebben we al een beschrijving gegeven van Newmans 'mini'-kloostertje dat de mensen van het gehucht echter 'the parsonage' (pastorie) noemden. Want eigenlijk was het toch geen echt klooster zoals rooms-katholieken van die tijd dat verstonden. Het meest opvallende was het gebrek aan stabiliteit van zijn bewoners. De enige stabiele bewoner in de korte tijd dat het bestaan heeft was Newman. De rest kwam en ging. En Newman zelf was bijna elk weekend afwezig vanwege zijn verplichtingen in de St. Mary's te Oxford. Van geloften was geen sprake, van enig kloosterlijk gewaad of herkenningsteken evenmin. In een normaal klooster is er ook een abt of overste of gardiaan, maar Newman deed alles wat hij kon om niet als zodanig te worden behandeld. Hij vroeg de jonge huisgenoten zelfs hem niet 'Mister Newman' te noemen, maar gewoon 'Newman' - wat zij echter niet durfden, zodat zij elke aansprekingsvorm gewoon achterwege lieten![33]

In de grond was dat kloosterlijke eigenlijk ook niet door Newman gewild, - al had hij daar ooit wel eens aan gedacht. Reeds in de lente van 1841 had hij in een brief aan Pusey geschreven:

> Voor het ogenblik heb ik het idee van een kloostergemeenschap (monastic body) laten varen om te vermijden dat erover gepraat wordt. Ik heb nu een ruimte waar mijn boeken zijn en waar ik ook zélf verblijf. Ik heb ook een aantal kleine cottages. Als iemand vanuit Londen, Oxford of vanwaar ook, verlangt hierheen te komen om er enige tijd door te brengen, dan kan hij zich daarin terugtrekken, maar zonder dat hij hier iets van een kloostergemeenschap (coenobitium) zal vinden. Feitelijk was het alleen de bedoeling zo iemand van enig logies te

[27] Ibid., Serm. XXIV, pp. 367-380. Cf. ook Apol 154.
[28] Ibid., 165.
[29] Ibid., 156.
[30] Ker 241 (brief 9/1/42); 245 (brief 6/2/42).
[31] LC II, 441. Brief van 31/10/44.
[32] Ker 246 (brief aan tante Elisabeth van 21/2/42 en aan vriend Bowden van 28/2/42); LC II, 386 (12.500 'copies': br. aan Jemima 6/2/42).
[33] NL 15-6; MW 388.

voorzien.[34]

John Dobrée Dalgairns, de eerste volgeling die in het gebouwtje aankwam twee dagen nadat Newman er zich op 20 april definitief gevestigd had, beschouwde het na inspectie als een 'heel armelijk, maar net ensemble dat veel weg had van een armenhuis.' Newman geeft m.i. zijn intiemste bedoeling bloot als hij zegt dat hij met die arme celletjes 'de mensen niet allerlei gestrengheden wilde leren, maar alleen karig te leven, en niet de lijn te volgen van de gentlemen-pastoors.'[35] Om die reden verlangde hij ook geen personeel in huis. Ieder moest om beurten voor de poort instaan, Newman incluis. Het verhaal gaat dat de bel eens ging en de geleerde dr. Simons van Wadham College zich presenteerde 'om het klooster te zien.' Waarop Newman, wiens portierbeurt het juist was, geïrriteerd de poort dichtsmakte, zeggende. 'Wij hebben hier geen klooster!'[36]

Maar onuitroeibaar bleef dat klooster imago zich vastbijten en rondspoken in de geesten van de mensen. Zowel de academici als de gewone burgers van Oxford waren er a priori van overtuigd dat hier Popery in het spel was, - dat er zich in die geheimzinnige celletjes van Littlemore allerlei paapse, God weet welke, praktijken en geplogenheden afspeelden die het licht niet mochten zien. Met drommen kwamen ze afgezakt, bijna als ramptoeristen, naar het onaanzienlijke gehucht, om eens te komen kijken wat die wellicht door Rome gecontacteerde en betaalde spion daar allemaal uitrichtte, in het geheim, - wie weet om via Oxford Engeland opnieuw uit te leveren aan de roomse tirannie! Dit neuzen en speuren en spieken zonder enig respect voor de privacy van de evenmens hing Newman na 20 jaar nog altijd zozeer de keel uit dat hij het uitschrééuwde (in zijn Apologia):

> Ben ik dan de enige Engelsman die niet mag gaan waar hij wil zonder dat iemand hem iets vraagt? ben ik dan de enige om overal te worden gevolgd met angstvallig spionerende ogen die noteren of ik binnenga door de voordeur dan wel door de achterdeur, en wie de mensen zijn die mij een bezoek brengen na de middag?... Ik kan mijn huis niet binnen- of buitenkomen of nieuwsgierige blikken zijn op mij gevestigd. Waarom willen jullie mij niet laten sterven in vrede? Gewonde beesten kruipen in een hol om te sterven, en niemand misgunt hun dit. Laat mij met rust, dan laat ik ook jullie direct met rust... Op een dag betrad ik mijn huis en vond er een hele zwerm eerstejaars in. collegehoofden verkenden, als bereden patrouilles, de omgeving van die armoedige huisjes. Doctors in de theologie doken op in de meest verborgen hoeken van een privé-gebouw zonder dat ze daartoe uitgenodigd waren... Ik had altijd gedacht dat de woning van de Engelsman zijn kasteel was, maar de kranten dachten daar anders over.[37]

'Newmaynooth', zoals men dus zei, werd bij dr. Bagot in vele brieven aangeklaagd, en ten einde raad schreef de in zijn rust nogmaals gestoorde kerkvorst Newman een brief om hem te vragen wát hij de mensen moest antwoorden als dergelijke boze epistels hem bereikten of naar bepaalde krantenberichten werd verwezen.

De brief was gedateerd 12 april 1842. Twee dagen later reeds zond Newman een uitvoerig antwoord. Had hij niet de persoonlijke vrijheid, die iedere gelovige heeft, om zijn godsdienstig leven persoonlijk te organiseren? Wat hij deed, ging alleen hém en zijn geweten aan. Hij dacht alleen aan zichzelf. Al dertien jaar verlangde hij een leven te leiden van striktere observantie. Anderen konden zich natuurlijk aansluiten, en dat was dan voor hem een grote steun, - maar eerst en vooral had hij toch zichzélf op het oog. Bondig, bijna snauwend, ontkende hij alle verwijten van kloosterlijkheid: 'er wordt hier geen klooster gebouwd, er is hier geen kapel, geen refter, nauwelijks een eetruimte of parloir... Ik versta niet wat met dormitoriumcellen wordt bedoeld.'[38] Al het roomse negeert hij, alle band met de Kerk, - alles is puur persoonlijk initiatief. Bagot nam vrede met dit antwoord, wilde hem zelfs bezoeken, 'niet als bisschop, maar als vriend.' Op 23 mei werd van de kansels dan afgelezen zijn episcopale 'Charge' (herderlijke brief) 'tegen alle interpretaties die de 39 Artikelen alles of niets lieten zeggen.' Zeer vaag dus, - Newman vond het eigenlijk een gunstige 'Charge', omdat zij zijn interpretatie niet expliciet veroordeelde en dus tolereerde. Het was in zijn Kerk nóg mogelijk de 39 Artikelen in de katholieke zin te verstaan: à la limite was zijn Kerk dus nog katholiek. Later echter, in de hele context gezien, vond hij de bisschoppelijke 'Charge' toch niet zó positief.[39]

[34] MW 387.
[35] Ibidem. In een brief aan zijn tante vreesde hij wel de winterkou, 'maar een dik schapenvel onder de voeten zal wonderen verrichten' (gecit. Blehl 302).
[36] Ibid., 388.
[37] Apol 172.
[38] Ker 247-8. Brief aan bisschop Bagot van 14/4/42.
[39] Ibid., 248. Brief aan Keble van 24/5/42 en aan Jemima van 13/6/42.

Communiteitsleven te Littlemore

In zijn antwoord aan dr. Bagot had Newman nogal stoer ontkend, maar dat was omdat hij als polemist door schade en schande geleerd had dat in het vuur van de strijd een genuanceerde ontkenning niet wérkt. Want natuurlijk was er wél iets monastieks in die getransformeerde schuur en stallen te Littlemore. Er was gezamenlijk gebed, er was vasten, er was een dagorde, er was stilzwijgen, er was kloosterlijke studie, er was zoniet een overste, dan toch een geestelijke leidsman, - en in welke richting keken al deze bezielden en bevlogenen tenzij in die van het verre Rome van Walter Scott, van 'the great Athanasius' en van 'the gentlemanlike Anthony' die Newman hun had leren kennen in de 'Church of the Fathers'? Laten we enkele 'items' van nabij bekijken.

Eerst en vooral het gebed. Er was, om zo te zeggen, het anglicaanse gedeelte en het roomse. Het anglicaanse gedeelte vond plaats in het kerkgebouw, - het roomse privé, 'thuis'. Om elf uur onderbrak iedereen zijn werk, en toog de hele groep naar het pasgebouwde kerkje voor de 'Morning Prayer' van de Church of England. Om 3u wandelden ze er weer naartoe voor het officie van de 'Evensong', het liturgische avondgebed. Wat het roomse gedeelte betreft, werd uitsluitend het door Newman zo hoog geprezen 'Breviarium Romanum' gebruikt, en in het Latijn. Alleen werd het 'ora pro nobis' bij de aanroeping van de heiligen vervangen door het minder persoonlijke, meer naar Christus verwijzende 'oret pro nobis' (hij/zij bidde voor ons). Dit breviergebed begon 's morgens al om vijf uur voor het reciteren van de metten, de lauden en de priem. Toentertijd waren dat zeer uitvoerige gebeden die langer dan 1 1/2u duurden. En ze werden gereciteerd in de koude 'oratory' van 'St. Mary's of Littlemore', zoals Newman zijn creatie soms noemde. Om 19u werden daar eveneens de vespers gebeden en om 21u de Completen, principieel in het Latijn, maar als er bezoekers waren in het Engels.[40]

De uitstraling van dit gebedsleven, vooral van dat van Newman, moet iets buitengewoons geweest zijn. Althans naar het getuigenis van Emily Bowles wier broer Frederick zich bij Newman aansloot te Littlemore en die een levenslange vereerster en correspondente van de grote man is gebleven. Frederick had haar de 'Lyra Apostolica' gegeven met daarin o.a. Newmans gedichten, die Emily zó troffen dat ze van de tot scepticisme geneigde vrouw een gelovige christin hadden gemaakt. Toen zij dan voor de eerste keer Newman in levenden lijve zag te Littlemore, zo vertelt ze, 'beefde ik over heel mijn lichaam bij het horen van zijn stem, en tranen welden in mij op om geen andere reden dan omdat ik zo'n diepe eerbied voelde voor de Onzichtbare Tegenwoordigheid die hij onder ons bracht.' Toen Newman, die heilige vroomheid met praktische nederigheid wist te combineren, haar dan aan tafel vroeg: 'Will you have some cold chicken?', wist de arme Emily niet wat zeggen en moest haar moeder antwoorden voor haar...[41]

Het weer invoeren van vasten en abstinentie door de 'Tractarians' was een van de scherpste doornen in het oog van de 'Heads of Houses' en de vijanden van de beweging. De maaltijden waren toen copieus in de woningen van die hoge geestelijken, allen dienaars van Christus, in de universiteit van Oxford! Vooral die vastenpraktijk trachtten ze als 'popish' voor te stellen, maar wie de preken van Newman over 'fasting' en 'abstinence' leest, b.v. in het zesde volume van de 'Parochial Sermons', juist in februari 1842 uitgekomen (b.v. de 'Sermons' I en III), zal snel ontdekken dat alle referenties naar de Schriftuur verwijzen en nergens naar Rome. Het feit dat er maar twee maaltijden per dag waren, een ontbijt 's morgens en een diner in de late namiddag, was op zichzelf al een abstinentie. In de vasten werd niet gegeten vóór 12u. Er werd geen vlees opgediend, maar vis. Wel was er thee beschikbaar, de hele dag door, en 's zondags werd zelfs een goed glas wijn gedronken.[42] Newmans vasten in de veertigdagentijd was nog strenger. Hij ontzegde zich ook melk en boter, en leefde praktisch alleen van brood en eieren. De goede Mrs. Barnes, bij wie hij vroeger gelogeerd had, zond hem vis en pannenkoeken en als 'gentleman' durfde hij dit dan niet weigeren. Hij probeerde ook op de grond te slapen, maar hij kon het niet warm genoeg krijgen om in te dutten, en liet die praktijk dan maar varen. De bedoeling van al die penitentie was iets na te voelen van de bittere Passie van de Heer. In de Lijdensweek, en vooral op Goede Vrijdag, bereikte die abstinentie haar hoogtepunt. Toch, als zijn pastoraal werk het vereiste, kon hij tegenmaatregelen nemen. Eens dat hij zich zwak voelde en als vicar zieken moest gaan bezoeken, dronk hij eerst een goed glas wijn. In zijn notities voel je trouwens een voortdurend tasten en zoeken naar de juiste maat. Newman was allesbehalve een fakir.[43]

En hij wist dat jongeren vreugde en gezelligheid nodig hadden als brood. Na de hoofdmaaltijd was er een gezellige recreatie in de bibliotheek, dikwijls door Newman geanimeerd. Of hij nam zijn viool en voerde de romantische jeugd van die dagen mee naar het Elysium van Beethovens muziek. Of hij maakte met het jonge volk lange wandelingen in de omgeving. Uit de overgebleven brieven, notities, gezegden van de 'inmates' blijkt geen enkele somberheid of melancholie. Newman hield zelfs bij tijd en wijle van een goede grap. Hij en zijn jonge volgelingen kregen nogal vele aanvragen van religieus-bewogen lieden om hun gebouwtje eens te bezoeken en er

[40] Gun 419; MW 388-9; Whyte Alexander, *Newman, an Appreciation*, 1901, 47-8 (getuigenis van Lockhart).
[41] MT I, 276.
[42] MW 389.
[43] AW 219-20.

zelfs te logeren. Op een dag kwam er zo'n verzoek binnen dat de communiteit toch een tikkeltje verdacht leek. De aanvrager leek hun woonst te beschouwen als een soort hotel of landhuis van waaruit hij dan rustig (en goedkoop?) de stad Oxford en haar universiteit kon bezoeken. Besloten werd de man de armoedigste cel te geven die ze bezaten, de cel-met-de-stromatras, en verder alle straatdeuren goed te sluiten zodat vluchten onmogelijk was. 's Ochtends daarop zag de gast er vreselijk uit: nerveus, verwilderd, net 'een ouwe kat', zegt Newman, en hij wilde zo vlug mogelijk weg naar een ander logement want hij had geen oog dichtgedaan. Het bleek trouwens dat men hem tevoren reeds de nodige inlichtingen had verschaft over dat papistisch nest van Littlemore, zodat zijn verbeelding het onaangename van zijn verblijf nog tot in het gruwelijke had aangedikt, met het gevolg dat de 'profiteur' waarlijk een helse nacht had beleefd - wat ook wel een beetje de bedoeling was geweest! Gelukkig kon hij in een beter verblijf terecht, nogal wel in het statige Christ Church College van vriend Pusey, waar hij zienderogen verkwikte en bijkwam, en zelfs zo dik werd - schreef Newman aan zijn tante Elisabeth - 'als een glimmende glinsterende volle maan' (a gleaming glistening full moon)![44]

Er was ook een dagorde in dat nieuwsoortige leerhuisje van '(anglo)-katholieke' spiritualiteit. In 1842 heeft Newman eens zo'n regeling op een papiertje neergeschreven, - wellicht geen onveranderlijk model, maar van de grote lijnen zal wel niet afgeweken zijn:

5.00 - 6.30: Metten en lauden
6.30 - 7.00: Ontbijt
7.00 - 7.30: Priem
7.30 - 10.00: Studie, enz. met terts
10.00 - 11.00: Morgengebed in Littlemore Chapel
11.00 - 14.00: Studie, enz. met sext
14.00 - 15.00: Recreatie
15.00 - 15.30: Evensong in Littlemore Chapel
15.30 - 16.30: Recreatie
16.30 - 18.00: Studie, enz. met noon
18.00 - 18.30: Hoofdmaaltijd
18.30 - 19.30: Recreatie
19.30 - 21.30: Studie, enz.
21.30 - 22.00: Vespers
22.00 - 22.30: Completen
22.30 - 5.00: Nachtrust
N.B. Er wordt niet gesproken tussen 22.00 en 7.00u.[45]

De dagorde bewijst dat er ook veel aan studie werd gedaan in het 'embryo-kloostertje'. Newman zelf werkte aan een vertaling van Athanasius' tractaten tegen de arianen. Hij liet eveneens een vertaling verschijnen van een volume van abbé Fleury's 'Histoire Ecclésiastique', het deel nl. dat de 4e eeuw behandelde.Voor dit werk schreef hij een inleidend 'Essay over de mirakels uit de kerkgeschiedenis der eerste eeuwen.' De grondthesis hiervan is wel verdedigbaar: als de protestantse exegeten de mirakels van de Schrift verdedigen, dan kunnen ze ook niet die van de kerkhistorie verwerpen, want 'wat God ééns deed, doet Hij waarschijnlijk opnieuw.'[46] Toch gaat Newman wel héél supernaturalistisch te werk waar het b.v. Helena's vinding van het ware kruishout betreft of het gebed van de H. Gregorius de Wonderdoener die de loop van een gevaarlijke rivier stopte. Maar hij las ook lichtere dingen, nl. het leven van Walter Scott, en weende daarbij meer tranen dan bij het lezen van welk werk ook...[47]

Ook het jonge volk moest studeren - 9 uren per dag volgens de tabel. Ieder kreeg een onderwerp aangewezen voor een 'opus magnum' dat ze samen zouden bijeenschrijven: een collectie van zomaar eventjes 300 Britse heiligenlevens. De bedoeling was de continuïteit aan te tonen tussen de middeleeuwse en de toenmalige anglo-katholieke Kerk. Dit werk speelde dus ook een rol in Newmans plan om deze jonge 'Romanizers' binnen de Kerk van Engeland te bewaren. De materie ván en de kritiek óp deze 'Lives of the British Saints' konden de jonge studenten vinden in de 'Acta Sanctorum' van de bollandisten. De producten vielen echter niet mee, en na het verschijnen van twee biografieën trok Newman zich als uitgever terug. De boeken waren werkelijk té onkritisch opgesteld. Na het publiceren van 33 biografieën werd trouwens de hele onderneming stopgezet.[48]

Ten slotte een woordje nog over de voornaamste jonge vrienden die Newman daar onder zijn hoede had in de jaren 1842-45. De eerste hebben we al genoemd: John Dobrée Dalgairns, een ietwat onstabiele gegradueerde van

[44] Ker 250. Brief aan tante Elisabeth van 29/8/42.
[45] NL 17.
[46] SG 213.
[47] Ibidem; Ker 252 (brief aan Keble van 12/9/42).
[48] SG 217. MW 391.

23 jaar die Newman veel last zal berokkenen later. In juli '42 werd William Lockhart, een jongeman van 22 jaar uit de sibbe van Walter Scott, door zijn familie naar Littlemore gestuurd om hem binnen de Engelse Kerk te houden; hij moest van Newman beloven de eerste drie jaren geen enkele confessionele stap te zetten. Frederick Bowles werd ook reeds vermeld; hij sloot zich bij de groep aan in december, en vertoonde ook symptomen van nerveuze onstandvastigheid. In de zomer van '43 meldde de heelwat rijpere 28-jarige Ambrose St. John zich bij Newman aan, en zou zijn boezemvriend voor het leven worden. Hij had al enige pastorale ervaring, want hij kwam van bij Henry Wilberforce wiens kapelaan hij was. Hij hield van tuinbouw, was een goed linguïst, had bij Pusey Syrisch en Hebreeuws geleerd, en was gespecialiseerd in de Duitse bijbelkritiek. Een prima aanwinst! Occasionele bezoekers, die soms maar één dag bleven, waren er natuurlijk vele, en Newman dacht eraan elke cel in twee te splitsen om méér mensen de gelegenheid van een bezoek te kunnen bieden. Eigenlijk had zijn beweging dus toch wel succes, en dat verheugde hem te midden van al zijn onzekerheid. Twee occasionele bezoekers dienen toch vermeld omdat ze later als markante auteurs werden beschouwd: James Anthony Froude, de jongere broer van Hurrell, die een vermaard historicus zou worden, en Mark Pattison, de rector van Lincoln College, die een naam kreeg als letterkundige in de 'Victorian Age'. Beiden gingen ze later een heel andere, liberaal-ongelovige richting in, maar levenslang bewaarden ze voor de grote man van hun jeugd een diepe verering en dankbaarheid. Veel later, als kardinaal, zou Newman het geluk hebben met deze beiden weer contact te kunnen opnemen. Vernoemen we verder nog David Lewis, Newmans kapelaan in de St. Mary's te Oxford, die langer zou verblijven te Littlemore en zijn vicar zou volgen op de weg naar Rome. Zijn belangstelling ging vooral uit naar de Spaanse mystici van de Karmel, die hij vertaalde in het Engels.[49]

Contact met Maynooth

Kort na het verschijnen van Tract 90 was Newman in contact gekomen met de nog geen 30 jaar oude dr. Charles Russell, een professor in de kerkgeschiedenis aan het rooms-katholieke Ierse seminarie van Maynooth. Samen met Wiseman gaf hij de 'Dublin Review' uit en evenals zijn collega-uitgever volgde hij van heel nabij de beweging van Oxford. Wat Newman vooral geapprecieerd had in de drie of vier brieven die hij met Russell wisselde, was diens tolerantie en totaal gebrek aan opdringerigheid. Later zou hij zijn roman 'Loss and Gain' aan deze echte oecumenische vriend opdragen. Vandaar dat hij hem ook zijn hart toonde en via de professor de roomsen vroeg hun ongelovige politieke geallieerden vaarwel te zeggen alsook hun eredienst te hervormen, vooral die extreme Maria- en heiligenverering. Waarop Russell hem een aantal verbeterde preken van de H. Alfonsus van Liguori had toegestuurd, - verbeterd omdat enkele van zijn uitdrukkingen waarlijk als té exuberant werden beschouwd. Wat Alfonsus zei, was niet dé katholieke godsvrucht. Italië bad anders dan Ierland. Dit was een licht voor Newman die begon in te zien dat volgens de roomse leer, zoals hij later schreef,

> geen enkel beeld, van welke aard ook - stoffelijk of geestelijk - , geen enkel dogmatisch symbool, geen enkele ritus, geen enkel sacrament, geen enkele heilige, ook niet de heilige Maagd zelve, zich mag stellen tussen de ziel en haar Schepper.'

Dat was dus al een forse objectie die gerelativeerd werd, en zo kon Newman later zeggen dat Russell 'wellicht meer dan wie ook met zijn bekering te maken had gehad.'[50]

Dit was in november 1842. Vanwege zijn nieuwe inzicht voelde Newman zich nu ook 'in geweten verplicht' een retractatie van al te hevige antiroomse uitspraken te publiceren. In december bereidde hij dit document voor, en op 28 januari 1843 verscheen het in een lokale Oxfordse krant, de 'Conservative Journal'. Het bericht kwam juist op een ongelegen moment: een anglicaanse priester, Bernard Smith, had zich pas tot Rome bekeerd. En net op dat ogenblik kwam Newman zijn mea culpa slaan, zeggende dat zijn antiroomse taal te wijten was geweest aan zijn al te hevig temperament, aan zijn vriendschappen en aan zijn wens zich te verdedigen tegen de beschuldiging van roomse sympathie. Niets doctrineels dus...

Maar zo verstond John Bull het niet! Hij was al katholiek, maar in het geheim. En hij werd door de paus betaald om het papisme in Engeland te dienen. Trouwens, er heerste krankzinnigheid in de Newmanfamilie of tenminste was er een rare kronkel in hun geest die hen gemakkelijk van opinie deed veranderen...[51] En de grote Whately, eens door Newman zo vereerd, meende nu dat deze niets meer te leren had van 'de grote Lasteraar zelve' (the great Slanderer himself)...[52] (N.B. Het Griekse woord 'diabolos' betekent eigenlijk 'lasteraar').

---

[49] Janssens Al., o.c., 38-41; LD XI, 338, 344-5, 334, 355; LD XIII, 513; LD XI, 351,344.
[50] Apol 194-5.
[51] Ker 254 (brief aan R.W. Church van 29/11/42); MW 394 (krankzinnigheid).
[52] MT I, 287.

De hele zaak versterkte Newman in de overtuiging dat hij nu zijn ambt als vicar van St. Mary's moest opgeven.

Hoofdstuk 21 'O Mother of Saints!'

Ook het Geloof ontwikkelt zich

Al schrijvende aan zijn retractatie, was Newman reeds bezig met het opstellen van de preek-conferentie die hij als 'Geselecteerde Predikant' voor de verzamelde universiteit zou houden op het feest van Maria-Lichtmis, 2 februari 1843, in zijn eigen kerk, de St. Mary's the Virgin. Zijn 'Sermon' zou anderhalf uur duren! 'Als iemand zijn lunch niet wil missen', had de 'Selected Preacher' aan Pusey geschreven, 'dan moet hij maar niet naar mijn preek komen.'[1] Zijn thema was de ontwikkeling van de christelijke leer. Vroeger, tussen 1826 en 1832, was hij reeds negenmaal als geselecteerd universiteitsprediker opgetreden, en dan na een lange pauze opnieuw vijfmaal van 1839 tot 1841. Telkens had hij toen het thema behandeld van 'geloof en rede'. Déze vijftiende preek zou de laatste zijn in de reeks - een reeks die hij speciaal had verzorgd, zozeer dat hij ze nog in diezelfde februarimaand zou uitgeven onder de titel 'Oxford University Sermons'. Dit geschrift van hem zou hij later beschouwen als 'het beste, niet het volmaaktste, boek dat hij had geschreven'. Ook 'het minst theologische', meende hij.'[2] Hij bedoelde hiermee: het meest filosofische. Na een maand was de eerste editie al uitverkocht, wat hem verbaasde: zijn veel leesbaardere parochiepreekbundels hadden altijd minstens een jaar moeten wachten eer een herdruk nodig bleek.

De eerste van de veertien aan deze Lichtmispreek voorafgaande 'University Sermons', handelend dus over geloof en rede, is nog heel humanistisch van opvatting, zoals zijn titel het al suggereert: 'De filosofische mentaliteit wordt ons door het evangelie opgelegd.' De derde (maart 1831) is ook nog humanistisch van inspiratie, en ziet 'Evangelische heiligheid als de perfectie van de natuurlijke deugd.' De vierde echter, 'De usurpaties van de rede' (december 1831) beweegt zich reeds in een andere sfeer, die van het conflict: Newman verzet zich tegen het rationalisme dat als 'liberalisme' zijn kille adem reeds laat voelen in kerk en theologie. In 1839 is de toestand al veel erger geworden: Newman heeft de tijd gehad om na veel strijd tegen het liberalisme (o.a. tegen Hampden) zijn ideeën te verhelderen en tot rijpheid te laten komen. De spanning tussen geloof en rede wordt nu prachtig uitgewerkt in b.v. 'Het contrast tussen geloof en rede als gesteltenissen van de geest' en 'De natuur van het geloof in zijn verhouding tot de rede', allebei van januari 1839. Bijzonder geslaagd, bijwijlen geniaal is 'Impliciete en Expliciete Rede' van juni 1840 (we geven verderop een fragment). Ook de veertiende preek: 'Het contrast tussen wijsheid en geloof enerzijds, en tussen wijsheid en lichtgelovigheid anderzijds' (juni 1841) is zeer rijk aan inhoud en werpt reeds zijn schaduw vooruit op de 'Idea of a University' van een decennium later.

Het succes van Newmans nochtans grondig doorwrochte 'Oxford University Sermons' zal wel hieraan gelegen hebben dat de ontwikkelde man of vrouw in Oxford (en in heel Engeland) voelde dat het boek de uitdaging van het rationalisme au sérieux nam en een specieuze opvatting van de rede ontmaskerde die te oppervlakkig was om te kunnen gebruikt worden in de zaken van het geloof. Een van de eerste rationalisten die Newman, reeds als jongen, in zijn lectuur had ontmoet, was Thomas Paine.[3] Deze man beschuldigde de nieuwtestamentische auteurs van 'vervalsing' (forgery). Om hem te weerleggen ontstond er een apologetica die hem op zijn eigen terrein, de rede, wilde verslaan. Zo kwam de 'Evidential School' tot stand, die het geloof wilde verdedigen - eigenlijk bewijzen - met 'evidences' (Eng.=bewijzen) die een positief-wetenschappelijk karakter aannamen. De voornaamste representant van deze 'School' was de aartsdiaken William Paley, wiens 'Evidences of Christianity' (1794) reeds vele geestelijken van de Kerk, met name in Oxford, had gevormd. Al sprak Newman soms bewonderend over Paley's boek, toch moest hij wel constateren dat de man zelf uiteindelijk alle geloof in de Triniteit liet varen en een voor de 18e eeuw typische optimistische moraal aanhing van het aardse geluk.[4]

'Reason' (rede) was volgens Newman een dubbelzinnig begrip. Paley zag de rede slechts zeer eenzijdig als het vermogen in ons dat op positief-wetenschappelijke manier een waarheid bewijst. De 'Select Preacher' van St. Mary's echter achtte de menselijke rede veel rijker en omvattender dan de rede van de moeizaam bewijzende wetenschapper. Reeds op het natuurlijke niveau in het gewone profane leven is er in de mens - dacht hij - een onbewuste, impliciete rede. Deze is een soort van ervaringsintuïtie, die met ongelooflijke snelheid en trefzekerheid te werk gaat en prachtig als 'Implicit Reason' beschreven wordt in de dertiende 'University Sermon' van 29 juni 1840:

> De geest beweegt zich heen en weer, spreidt zich uit en schiet naar voor, met een snelheid die spreekwoordelijk geworden is, - met een subtiliteit en een veelzijdigheid die elke onderzoeking tart. Steeds verder verovert hij zijn

[1] Ker 257. Brief aan Pusey van 30/1/43.
[2] Ibid., 257-8. Brief aan J.R. Hope van 3/2/43.
[3] Apol 3.
[4] Apol (Néd.) 397.

> terrein, punt na punt, - één punt door een aanduiding, een ander door een vermoeden, een derde door een associatie; dan valt hij terug op een gevestigde wet; vervolgens grijpt hij naar een getuigenis; dan verlaat hij zich op een of andere courante indruk, op een innerlijk instinct of een duistere herinnering: zo gaat hij vooruit, en men zou hem niet ten onrechte kunnen vergelijken met een bergbeklimmer op een steile rotswand die met snelle blik en vlugge hand en voet omhoogstijgt, hij weet zelf niet hoe, - door persoonlijke begaafdheid en training, zonder veel systeem, zonder ook maar een spoor achter zich te laten en niet in staat om een ander te beléren.[5]

Diezelfde 'impliciete rede' is ook aan het werk in de geest van een strijdvoerende generaal die daarmee vaak grote successen oogst, terwijl een tevoren zorgvuldig beargumenteerd voorstel wellicht werd verworpen als van alle logica ontbloot. Tot in de wiskunde toe, beweert Newman, worden dergelijke nog niet duidelijk bewezen denkmethodes gebruikt 'die er uitzien als sofismen tot ze waar blijken te zijn.'[6] Welnu, waarom zou er voor een dergelijk intuïtief snel-denken geen plaats kunnen zijn in het geloof? Moeten dan alle gelovigen intellectueel zo hoogbegaafd zijn dat zij expliciet hun doctrinele standpunten moeten kunnen beargumenteren? Moeten alle armen van geest dan worden uitgesloten uit het rijk der hemelen? Er schuilt een manifeste fout in de leer van de 'Evidential School'.

Wat een gewone, weinig ontwikkelde man of vrouw tot het geloof brengt, zijn volgens Newman dus niet de expliciete bewijzen die zij zich kunnen voorleggen, maar wel de juiste gesteltenis van hun hart. Het zedelijk geweten in ons, het absolute gebod in ons: 'Gij zult niet doden - Gij zult niet stelen' reveleert de absolute God in ons, straffer van het kwaad en beloner van het goed. In deze nederige morele act schuilt reeds een rationeel element. 'Wie de waarheid doet komt tot het licht'[7] veel meer dan hij die een logisch bewijs kan formuleren. De mens vormt een eenheid, de gehele mens beweegt in het zoeken naar de waarheid, zowel de redenerende mens die zich openstelt voor de waarheid als de willende mens die buigt voor de Wetgever en Rechter die zich manifesteert in zijn geweten.[8] Deze veel ruimere visie dan die van Paley c. s. zal Newman nog veel breder en duidelijker uiteenzetten in zijn 'Grammar of Assent' van ruim een kwarteeuw later.

Als dus de God van het geweten spreekt, wordt de gehele mens aangesproken, maar dit is ook het geval als God zichzelf onthult aan de gelovige ziel, aan de gelovige Kerk. Dan reageert de 'ratio' daar ook op, helemaal, niet louter constaterend wat werd veropenbaard, maar zoekend naar eventueel nieuwe formules om de revelatie statisch in haar juiste inhoud te bewaren. In zijn arianenboek had Newman reeds moeten ervaren dat er ontwikkelingen waren geweest in het formuleren van de religieuze leer. God de Zoon werd te Nicea 'één in wezen' genoemd 'met de Vader': dat stond niet in het evangelie.[9] Toch was die term nodig, zei men, om de ketters van antwoord te kunnen dienen. De ontwikkeling werd dus gezien als een noodzakelijk kwaad. Het ideaal was het statische behouden van de evangelische leer. Maar ondertussen ontdekte Newman in dergelijke ontwikkelingen iets anders en veel positievers: de rede dringt dynamisch door in het geloofsgeheim en ontdekt daar heelwat nieuwe aspecten, een nieuwe vooruitgang, een steeds rijkere inhoud. Dáárvan legt die vijftiende preek-conferentie getuigenis af; dit is zijn nieuwe visie, zijn nieuwe 'theorie van bepaalde ontwikkelingen van de religieuze leer', zoals de officiële titel van deze Lichtmistoespraak luidt.[10]

Hymne aan de theologie; hymne aan... de muziek

De rede dringt dus het geloof binnen en wordt een dynamisch principe dat heel die geloofswereld doet leven. Bij deze gedachte wordt de predikant lyrisch, en de volgende passage is een ware hymne aan de theologie. In haar hevige strijd tegen de arianen is de rede werkelijk dieper in het wezen van de Allerhoogste God doorgedrongen: God is een Wezen van in goddelijke liefde verbonden Personen. Die 'grote idee' was, en is, een nieuwe rijkdom:

> Welk een merkwaardig zicht is het toch... de loop van de controverse na te speuren vanaf haar eerste wanordelijke begin tot haar zo precieze en vastbepaalde afloop! Hoezeer wekt het de volle belangstelling te zien hoe een grote idee zich van duizenden geesten meester maakt door haar levende kracht en niet onderdrukt of beknibbeld wil worden, maar is 'als een levend vuur', zoals de Profeet zegt, 'opgesloten' in hen, 'tot zij het niet meer kunnen dragen, en het idee dan groeit in hen en zich baart dóór hen, wellicht pas na jaren, na vele generaties lang, - zodat de leer veeleer de geesten gebruikte dan door hen te zijn gebruikt. Hoe wonderlijk te zien met wat voor moeite, aarzeling, onderbreking en suspens, - met hoevele zwenkingen nu eens naar rechts, dan weer naar links, - met hoevele tegenslagen en toch met welk een zekerheid van progressie, met welk een precisie in de stap, met welk

[5] US 257.
[6] Ibid., 217-8.
[7] Jo III, 21.
[8] LD XI, 187 is een goed voorbeeld voor hoe de gehele mens beweegt.
[9] Cf. bespreking van het arianenboek in hfdst. 9.
[10] US 312-351.

> een algehele compleetheid op het einde die leer door dit alles heen ontwikkeld werd, totdat de hele waarheid 'zelf-balancerend op haar centrum hing', het ene deel corresponderend met het andere, één, absoluut, integraal, onlosmakelijk zolang de wereld duurt!

De schoonheid van de waarheid dus als van een harmonisch en comprehensief geheel! Men zou zeggen dat Newman hier over de waarheid spreekt als een artiest, - en een artiest, althans een woordartiest, was hij, 'tot in zijn vingertoppen'![11]

En die levende, harmonie voortbrengende rede, - waar gaat ze vanuit? De predikant antwoordt:

> Vanuit enkele luttele, haast toevallige woorden, uitgesproken door een aantal vissers van Galilea... De rede is niet alleen onderworpen geweest dóór, zij is ook dienstbaar geworden áán het geloof: zij heeft de documenten van het Geloof geïllustreerd, zij heeft ongeletterde boeren tot filosofen en theologen gemaakt, zij heeft een betekenis uit hun woorden gedistilleerd die hun onmiddellijke hoorders luttel vermoedden. Voorzeker is het vreemder dat Johannes een theoloog zou worden dan Petrus een prins; dit is een fenomeen dat eigen is aan het evangelie en een kenmerk van zijn goddelijkheid. Zijn halve zinnen en het soms hevig-opborrelende van zijn taal vragen om een ontwikkeling; zij hebben een leven in zich dat altijd verder wil, - een realiteit die uiterst rijk is en uiterst inventief, - een diepte die zich uitstrekt tot in het mysterie zelf. Want al die woorden stellen iets voor dat werkelijk is, - dat zijn vastbepaalde plaats heeft en zijn noodzakelijke verbanden en zijn zinvolle betekenis in het grote systeem van de realiteit, - dat ook harmonieus is in zijn wezen en verenigbaar met al de rest. Welke vorm van paganisme biedt ons hiervan een parallel?[12]

Het is duidelijk dat het vooral deze meeslepende visie is geweest van een levende ontwikkeling, van een allesdoordringende en allesharmoniërende rede, die Newman uiteindelijk zal overhalen tot het verlaten van een gemeenschap die in zijn ogen te statisch, te conservatief en te negatief was. Alleen zal hij nog meer in detail moeten nagaan, eeuw na eeuw, of die ontwikkeling van de leer wel gezond was en aan bepaalde zorgvuldig bepaalde criteria voldeed. Dat zal zijn 'Essay over de ontwikkeling' zijn.

Toch nog één, trouwens beroemd, excerpt uit deze 'Sermon'. Het beschrijft hoe die wonderlijke creatuur van de muziek - een boven zichzelf uitstijgend fenomeen dat als een revelatie is van de onzichtbare wereld! - slechts uit enkele weinige noten van de schaal ontwikkeld wordt. Heel Newman schuilt in deze als een orgel ruisende, suggestieve taal - niet in het minst de violist Newman wie de ontroering te machtig werd telkens als hij Beethovens kwartetten speelde:

> Is het mogelijk dat dit onuitputtelijk in elkaar overgaan van gerangschikte noten, zo rijk en toch zo simpel, zo complex en toch zo maatvol, zo verscheiden en toch zo plechtig, niets méér zou zijn dan wat klank die verdwijnt en vergaat? Kan het zijn dat deze mysterieuze opwellingen van het hart, deze diepe emoties, deze vreemde hunkeringen naar wij weten niet wat en schroomvolle indrukken van wij weten niet vanwaar in ons worden opgewekt door een onwezenlijk iets, - dat zij komen en gaan, beginnen en eindigen in zichzelf alleen? Zo is het niet, zo kan het niet zijn. Neen, zij zijn ergens ontsnapt uit een hogere sfeer; zij zijn de uitstortingen van een eeuwige harmonie, ons vermiddeld door het medium van geschapen klank; zij zijn de echo's van ons Vaderhuis; zij zijn de stem van de engelen, het Magnificat van de heiligen of de levende wetten van Gods bestuur en Gods eigenschappen; ergens zijn zij iets, meer dan zichzelf, niet te omvademen en niet uit te spreken, - ofschoon een sterfelijk mens, voor het overige wellicht niet boven zijn broeders verheven, de gave bezit om ze voort te brengen.[13]

Newman doet een ignatiaanse retraite

Eind februari 1843 schreef Newman aan Maria Giberne dat zijn Littlemoorse celletjes vol zaten zodat hij er bij moest maken.[14] Zijn initiatief had dus blijkbaar succes. Het was iets naar de zin van een aantal jongeren die Rome haar devotionele en penitentiële rijkdom benijdden. De vasten van dat jaar, die op 1 maart begon, zou nóg strenger zijn dan die van '42. Er zou niet gegeten worden vóór 17u, behalve op zon- en feestdagen, en zelfs op deze dagen zou geen vlees op tafel komen. Op Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Paaszaterdag zou men alleen leven op brood en thee. Dit was althans de principiële regeling; als de celbewoners het nodig achtten, konden ze hun toevlucht nemen b.v. tot brood en eieren.[15]

---

[11] Ibid., 316-7; Lewis May in: Jacobs Joseph, *G. Eliot...*, Nutt, 1891, p. 25.
[12] US 317-8.
[13] Ibid., 346-7.
[14] Ker 271. Brief aan Miss Giberne van 28/2/43.
[15] AW 222.

Dit jaar lanceerde Newman een nieuw initiatief. Tot voor kort had hij gemeend dat er na de Hervorming praktisch geen 'note of sanctity' te bespeuren viel in de roomse Kerk. Met name werd zijn aandacht getrokken door de jezuïeten. Wellicht heeft hij in dit verband Ignatius' 'Geestelijke Oefeningen' leren kennen, en moet in hem het diepe verlangen ontstaan zijn om die zélf eens te doen en ook deze rijkdom van het roomse leven aan zijn jongere vrienden aan te bieden. Het plan kreeg vorm: de Goede Week zou ervoor worden uitgetrokken - concreet: men zou beginnen op de zaterdag vóór Palmzondag 8 april, de zondag overslaan (zeer onignatiaans, maar de vicar moest nu eenmaal 's zondags naar Oxford), en dan zou men de 'Oefeningen' verderzetten tot en met de Goede Vrijdag (zeer onignatiaans, want de 'Oefeningen' eindigen in een verrijzenisstemming). Er zouden drie meditaties per dag zijn (Ignatius voorziet er vier) van één uur. De eerste zou 's morgens beginnen om 4u30 en duren tot 5u30, waarna metten en lauden werden gereciteerd. Van 9u30 tot 10u30 duurde de tweede oefening, en de derde van 19u30 tot 20u30. Normaal zijn er in een ignatiaanse 'retraite' vier meditaties per dag, maar drie zal Newman voor deze eerste keer wel al ruim voldoende gevonden hebben. In een dergelijke retraite is er natuurlijk ook een ervaren geestelijke leider die de overweging inleidt door enkele 'punten' aan zijn publiek ter bezinning mee te geven. Die was er toen dus niet bij. Men ziet, er waren nogal wat lacunes in deze eerste proef, maar treffend en zelfs ontroerend is de grote goede wil waarmee deze onaanzienlijke groep zich de 'katholieke' spiritualiteit van de eeuwen wilde eigen maken. Om het laatst vermelde bezwaar te ondervangen, had Newman zich het meest moderne boek van Ignatius' 'Geestelijke Oefeningen' aangeschaft. Het moest pas verschenen zijn want het draagt het jaartal 1843, en het is van de hand van een zekere Father Stone s.j. die het te Dublin bij James Duffy had laten drukken. In de titelpagina stond uitdrukkelijk vermeld dat het niet alleen voor geestelijken was bedoeld, maar ook voor de 'Devout Laity' - 'voor allen die de raad van de Apostel willen opvolgen: Dit is Gods wil, uw heiliging, zoals hij schreef aan de Thessalonicenzen, IV, 3.' Ongetwijfeld dus een degelijk boek, moet Newman gedacht hebben, waaruit een aantal minuten vóór de meditatie zou worden voorgelezen om dan tot de persoonlijke bezinning over te gaan.[16]

De groep zou uit zes retraitanten bestaan: Bowles, Bridges, Dalgairns, Lockhart, Morris en Newman zelf. Ze zouden hun meditaties gezamenlijk verrichten in de 'oratory', de heel nauwe, raamloze bidruimte met het altaartje waarachter een wit antependium hing dat Maria Giberne voor Newman gekocht had. Geen wonder dat deze de klacht uitte zich toch maar moeilijk Gods aanwezigheid te kunnen realiseren met om zich heen die vijf opeengepakte mede-oranten![17] We bezitten nog heelwat notities van Newmans hand over de manier waarop de oefening verliep, zijn gevoelens, distracties, illuminaties, enz. (Ignatius schrijft een dergelijke 'reflexie' of nabezinning voor; Newman deed ze met de pen in de hand). De orde van de meditaties was die van de 'Geestelijke Oefeningen': het doel van de mens; zonde, dood en oordeel; de Menswording; de twee standaarden (van Lucifer en Christus); de Passie van de Heer. De Verrijzenis werd overgeslagen - zoals gezegd, zeer onignatiaans. De hele 'Oefeningen' zijn namelijk op dit doel gericht, waarbij de zgn. 'Contemplatie om de liefde te verkrijgen' een zeer belangrijke rol speelt: deze contemplatie is a.h.w. de link met het gewone leven dat morgen weer gaat beginnen.

De eerste notitie van Newmans nabezinningen is enthousiast. De tijd vlóóg voorbij: toen de klok het einde sloeg, dacht hij dat er pas een halfuur voorbij was! Het thema was dus het doel van de mens: de glorie van God. Als onze stille retraitant daarbij reflecteerde over de 10 laatste jaren van zijn leven, tijdens dewelke hij zogezegd voor Gods eer en glorie zoveel had gepreekt, geschreven, gekampt, moest hij tot zijn verbazing toegeven dat véél daarvan toch ook voor zijn eigen eer en glorie was verricht, 'dat mijn motief bij al mijn inspanningen gedurende de laatste tien jaar het genot van intellectuele-energie-opwekken is geweest (the pleasure of energizing intellectually), alsof mijn talenten mij gegeven waren om ermee te spelen.'[18] Newman had natuurlijk genoten van al zijn successen als schrijver en leider, van de transformerende macht die hij over zovelen uitoefende, en het moet hem op dat ogenblik getroffen hebben hoezeer hij door eigenliefde werd geleid en dus ook door zelfbedrog. Weer kwam die idee van 'zelfbedrog' boven die zo sterk was geweest in de boeken die de 'evangelical' Walter Mayers hem als knaap te lezen had gegeven. Heel deze retraite van hem draagt sterk de stempel van dit zelfbedrog, van het pessimistische zondebesef ook, zelfs van een zekere 'self-contemplation' die hij elders, in zijn parochiepreken, zo grimmig aan de kaak stelde.

Reeds in de tweede oefening van die eerste dag, nu het nieuwe er af is, klaagt hij over verstrooidheid, slaperigheid, onprettige gedachten over D. (bijna zeker Dalgairns die hem nu en dan wel wat last bezorgde - en die jongeman zat dus mét hem in de bidruimte, of liever bid-engte!). Nu kijkt hij uit naar het slaan van de klok, maar - hierin Ignatius' voorschrift volgend[19] - hij blijft toch nog enkele minuten over tijd voortbidden 'om zichzelf te overwinnen' (to conquer myself). Het thema is nog altijd: het doel van de mens. Hij overweegt dat al 2/3 van zijn leven voorbij is (hij achtte 65 j. dus de gemiddelde sterfteleeftijd), hij denkt aan het voorbeeld van de heiligen en

[16] CE 115, vooral V.n.2. Reeds in maart bestudeerde hij de 'Oefeningen' uit Diertins sj (1838). In een brief van juni aan Keble prijst hij hun 'extreme utility' (Blehl, 333; 337).
[17] MT 1,267.
[18] AW 222-3.
[19] Ignatius van Loyola, *Geestelijke Oefeningen*. Vert. M. Rotsaert sj, Averbode 1994, p. 35 (13e aantekening).

aan dat van Hurrell die toch steeds zo ijverig was en zo oprecht, terwijl hij... Daarbij onderkent hij 4 dingen die zijn ijver en oprechtheid op de proef stellen: 1) te moeten biechten in zijn Kerk (waar haalt die haar jurisdictie vandaan?); 2) te moeten overgaan naar de Kerk van Rome; 3) te moeten afstand doen van zijn bibliotheek; 4) lichamelijke pijn en ongemakken. En hij voegt er eerlijk aan toe:

> Ik overwoog dat God eraan gewoon is offers te aanvaarden, maar ik vertrouw erop dat Hij er dergelijke aan mij niet zal vragen![20]

God zou hem alleen het tweede offer vragen...

De tweede dag is het meditatieonderwerp: de zonde. Ignatius is concreet en vraagt 'de eigen zonden' in de overweging te integreren. Newman heeft het moeilijk die dag: 'ik durfde sommige van mijn zonden niet te overwegen.'[21] Hoezeer is hij nog gehecht aan het besef van eigen deugdzaamheid! Ook dit dient overwonnen. Tegenover Lockhart - twintig jaar jonger dan hij - heeft hij een klein leugentje begaan om zijn deugdreputatie te redden. Newman had uit Stone voorgelezen en had iets overgeslagen omdat hij dacht dat het pas na de completen aan de groep moest voorgehouden worden. Lockhart moet het gemerkt hebben en vroeg Newman om uitleg. Deze zei dat 'hij het vergeten had.' Hij zou dit zondetje belijden aan Lockhart, en deed dit ook, maar die belijdenis bevrijdde hem toch niet, bracht hem veeleer 'afkeer' (disgust) bij. Zo zat de grote man te piekeren en met harde ascese zich te beteren, zonder enige ervaring of leiding - maar toch zo oprecht, terwijl hij zich daarbij oefende in een nederigheid die hij tot dan toe wel gepredikt had, maar zo weinig in praktijk gebracht! Hij constateert zelf dat hij te weinig affectief bidt en geen raad weet met de door Ignatius gevraagde 'Colloquy' of samenspraak met God 'als een vriend met een vriend', - een 'samenspraak' die juist affectiever moet worden als men zich in een toestand van dorheid bevindt.[22]

De volgende dag zouden de retraiteoverwegingen handelen over dood, oordeel en gebrek aan vurigheid in het religieuze. Thema's die hijzelf reeds overvloedig aan bod had laten komen in zijn eigen preken. Hier is het ook weer de relatie met een intieme vriend, met Rogers, die hem bezighoudt, echter niet ter verstrooiing, maar juist helemaal terzake. Sedert Rogers meer en meer voelde dat Newman naar Rome afdreef, was de vriendschap sterk bekoeld, en Newman had besloten hem een brief te schrijven na de retraite. De zaak moet voor hem van bijzonder vitaal belang geweest zijn, want hij zou in verbeelding op zijn doodsbed gaan liggen[23] en nú uitvoeren wat hij in die suppositie zou besluiten. Ook vinden we deze merkwaardige notitie - waarbij dient gedacht aan de vele allusies op boete in zijn preken - : 'Ik bad en mediteerde om mijn grote aversie te overwinnen tegen de naam zelf van boetvaardigheid.'[24] Hier spreekt toch wel een vertegenwoordiger van het welvarende, hooggeconsidereerde Oriel College van de meest elitaire universiteit van het toenmaals rijke en machtige 'British Empire'.

De dag daarop was vooral Christus het thema van de retraite: zijn Menswording, zijn koningschap, zijn leven te Nazareth. De eerste en de derde oefening gingen vlug voorbij; tijdens de tweede dacht hij dat de klok kapot was... Niet zonder ironie noteerde hij dat hij zichzelf in de verbeelding zag en hoorde, - prachtig hoorde spreken in het parlement en vóór de koningin over... de nederigheid! Typisch, dat wantrouwen tegen het irreële bij Newman, de predikant van de 'Unreal Words'. En typisch ook voor zijn realisme dat (schreef hij) zo'n oefening van één uur hem 'een soort kwijnend praten' (a languid piece of talk) leek. Blijkbaar besefte hij nog niet goed dat je ook kunt bidden zonder praten...[25]

De vijfde dag, over 'de twee standaarden'- die van Lucifer en die van Christus, allebei in een karakteristieke eigentijdse sfeer gezien als koningen-wereldveroveraars, ieder met zijn eigen methode - was dan weer een voltreffer. 'Veruit beter dan welke andere meditatie ook', constateerde hij achteraf. Hij was ook frisser van geest, en zelfs het koude klimaat (er lag sneeuw buiten) had hem geholpen. Maar ook hier noteerde hij, op die Witte Donderdag, keihard over zichzelf dat hij toch maar met moeite scheen te kunnen zeggen: 'Laat mij volkomen obscuur blijven!' Voor een deel was dit omdat hij 'hunkerde naar posthume faam, deels omdat hij niet gaarne had dat anderen Gods werk in de wereld zouden doen, en niet hij!' Net als de dag tevoren was de tweede oefening weer de minst bevredigende, en de derde integendeel zéér bevredigend (hij drukte erop). Alles samen moet het mentale gebed hem toch wel meegevallen zijn, want hij nam het voornemen het voortaan dagelijks te beoefenen 'volgens de regel van de H. Alfonsus, of een dergelijke' - de heilige Ignatius wordt niet vernoemd. Was er iets in hem dat hem stoorde?[26]

---

[20] AW 224.
[21] Ibid., 225.
[22] Ibidem.
[23] Ibid., 226.
[24] Ibidem.
[25] Ibid., 227.
[26] Ibid., 226-7.

De zesde retraitedag was de Goede Vrijdag van dat jaar en werd natuurlijk besteed aan de overweging van de Passie van de Heer. Menselijk is wel dat hij bekende blij te zijn dat de retraite die dag eindigde! Toch reageerde hij tegen dit gevoel, en liet hij ook op deze dag niet na genadeloos zichzelf te doorpeilen. En wat hij op de bodem van zijn ziel vond was een zeker gebrek aan geloof: in plaats van de Heer te danken om zijn heilbrengend lijden, probeerde hij zich in te leven in de geest van een ongelovige, van een pantheïst b.v. of van iemand die de evangeliën beschouwde als mythe.

En dan nog een tweede bedenkelijke ontdekking: 'ik kan geen verachting verdragen, als het tot tastbare tekenen daarvan komt' (I cannot bear contempt, when it comes to palpable instances).[27]

Keble zijn enige raadsman

Reeds in het begin van de vasten had Newman aan Keble de vraag gesteld of hij zijn ambt van 'Vicar of St. Mary's' niet moest neerleggen. Kon hij nog in geweten blijven leraren in een Kerk die duidelijk haar protestantse gelaat had laten zien? Keble, de zuivere, dichterlijke die hij zo vereerde, was zijn enige toevlucht nu. Pusey zou hem niet verstaan, Froude was dood, Rogers had zich van hem afgekeerd; - tot wie anders moest de gekwelde man zich wenden? Maar blijkbaar vond Keble het zo'n zware, haast ondraaglijke verantwoordelijkheid om enige raad in deze te verstrekken dat hij bijna twee maanden wachtte met zijn antwoord. Begin mei kwam er een voorzichtig epistel: hij was niet tegen het opgeven van St. Mary's op voorwaarde dat hij Littlemore bewaarde. Newman polste daarop zijn superieur Hawkins, van wie geweten was dat hij hevig tegen 'het zogenaamde anglo-katholieke monasterie'[28] te keer ging. Veronderstel dat hij, Newman, ook zijn fellowship zou inleveren, zou hij dan toch niet Littlemore mogen bewaren? Een compromis dus, - maar Hawkins wilde er niets van weten. En op ongeveer hetzelfde moment ontving Newman een brief van zijn vermoedelijke opvolger als vicar van St. Mary's dat deze Newman zelfs niet zou toestaan de gebeden te reciteren in het kerkje van Littlemore. De arme man begon nu wel degelijk te voelen wat de 'contempt' was die hij zo moeilijk verdragen kon...

Het was dus alles of niets. Het offer zou volledig moeten zijn. Newman voelde zich innerlijk zo bezwaard dat hij zich gedrongen voelde om alles in volle openheid aan Keble op te biechten. Op 4 mei schreef hij hem dan: 'O vergeef mij, beste Keble, en heb medelijden met mij in een zaak waarin mijn geloof zó zwak is wanneer ge mij dit medelijden niet betoont...' Hij nam dan een afzonderlijk blad en deelde hem daarin mee wat hij eigenlijk te zeggen had en wat hem, Keble, 'heel veel leed berokkenen zou.'

> ... Voor zover ik mij mijn eigen overtuigingen kan realiseren, beschouw ik de rooms-katholieke gemeenschap als de Kerk van de Apostelen en alle genade die er bij ons is als buitengewoon, voortkomende uit de overvloeiende bronnen van Gods Bedélingen.
>
> Ik ben er veruit meer zeker van dat Engeland in een schisma verkeert dan dat de roomse toevoegingen aan het Primitieve Credo geen ontwikkelingen zijn die voortspruiten uit een scherp en levendig diepinnerlijk besef (realizing) van de Goddelijke Geloofsschat.
>
> Dit alles is zo shockerend om te zeggen dat ik niet weet of ik mijn gevoelens overdrijf of niet.[29]

Dit was in ieder geval klare taal die iets onherroepelijks had, en toen Keble - vertelde hij later - de brief ontving, zocht hij een oude eenzame kalkput op om hem te lezen: 'ik kan niet zeggen wat er in mijn verbeelding zoal omgaat als ik nu deze plaats bekijk.' Tien dagen wachtte hij om te antwoorden, en toen verzekerde hij zijn vriend dat hij geloofde in zijn oprechtheid en dat hij 'slechts liefde en achting en dankbaarheid' had in zijn gedachten aan hem. Dat was voor de gekwelde zoeker al een hele opluchting: de meest vereerde van al zijn vrienden, zijn heilige raadsman had hem niet veroordeeld, onthield hem zijn vriendschap niet. Toch kon Keble nog altijd niet nalaten hem te wijzen op het gevaarlijke van zijn ambtsverlating: deze zou hem gemakkelijker 'in bekoring brengen om over te gaan.'[30]

Newman antwoordde vier dagen later met een lange brief waarin hij Keble dankte voor de zijne en voor de trouwe vriendschap die eruit sprak. Hij wees hem nogmaals, en nu zeer concreet en volledig, op al de bedenkingen en argumenten die pleitten voor het neerleggen van zijn vicarambt. De mensen wisten immers heel goed wat hij dacht: zijn blijven voelden zij aan als huichelarij en bedrog. En hijzelf voelde dat ook zo: zijn aanblijven kwam bij hem, in het diepste van zijn ziel, over als 'een verraad (treachery) jegens de Kerk.' Bovendien was de toestand nu

[27] Ibid., 228.
[28] MT I, 294.
[29] Ker 274. Brief aan Keble van 4/5/43.
[30] MT I, 296.

relatief rustig, 'een kalm zich terugtrekken' zou zo erg niet zijn. En het betekende nog lang niet dat hij nu al zijn anglo-katholieke initiatieven zou opgeven: hij bléef werken voor de Vadersbibliotheek, hij bléef de 'Levens van Britse heiligen' steunen en stimuleren, hij bléef fellow van Oriel en zou verder geen initiatieven meer nemen.[31]

Keble voelde nu duidelijk aan dat die kwestie van de ambtsverzaking voor Newman een ernstig gewetensprobleem betekende, en op 30 mei zette hij eindelijk het licht op groen.[32] Dit verloste zijn vriend van een pijnlijke twijfel en maakte hem heelwat rustiger. Hij besloot echter nog niet onmiddellijk maatregelen te nemen en een geschikt ogenblik af te wachten. 'One step enough for me'!

'De wielen vatten vuur'

Overal in Engeland werden in die jaren spoorwegen aangelegd, en Newman moet er soms met gespannen aandacht naar gekeken hebben. Hoe sneller de wielen van de locomotieven draaiden, hoe gemakkelijker zij ook vuur vatten. In de zomer van '43 werd dit voor hem een beeld voor de stroomversnelling waarin de evolutie van zijn ideeën toen terechtkwam. Allerlei tegenslagen verhaastten nog de beweging naar Rome bij de jongere discipelen, en niet in het minst bij Newman zelf.

In de late lente van '43 was de antitractariaanse stroming sterk genoeg geworden om nu officiële, van de universiteit uitgaande maatregelen uit te lokken. Pusey, blakend van enthousiasme, vocht nog steeds in de voorste gelederen, terwijl Newman zich kalm hield. Men sprak trouwens niet meer van 'Newmanism', maar van 'Puseyism' en 'Puseyites'. Elke stap, elk artikel, elke preek van deze man werd nu met argusogen gevolgd en ontleed. En zie, op 14 mei plofte de aasgier op zijn prooi. Aasgier Faussett, ons reeds bekend, beschuldigde hem van ketterij. In een preek over de eucharistie had Pusey o.a. gezegd dat wij in dat sacrament 'met onze lippen het zuiverende bloed van Christus raken', en dat was natuurlijk Popery. Vice-kanselier Wynter zond dus om de preek, maar Pusey vroeg een paar dagen uitstel om zijn referenties nog eens accuraat na te kijken: anders zouden zijn tegenstrevers 'b.v. wel eens Cyrillus van Alexandrië kunnen veroordelen in plaats van hém.'[33] Intussen duidde Wynter een jury aan van zes doctoren in de theologie: dr. Hawkins (van Oriel), dr. Symons, dr. Jenkyns, dr. Ogilvie, dr. Jelf (Puseys oudste vriend, maar toch anti-Puseyiet) en... dr. Faussett himself, aldus aanklager en rechter in enen...[34]

De activiteiten van dit gezelschap waren een aanfluiting van alle recht en rechtvaardigheid. Niet alleen was de aanklager ook rechter, - bovendien mocht Pusey zich niet persoonlijk tegenover de rechters verdedigen. Daarna wilden ze hem zijn beweringen doen intrekken onder bedreiging van suspensie als predikant, nadat ze eerst van hem een belofte hadden afgedwongen dat hij zou zwijgen over deze onderhandelingen. Zijn herroeping zou bestaan in het ondertekenen van twee documenten waartegen Pusey echter theologische bezwaren had. De zes, uit vrees een godgeleerde discussie aan te gaan tegen die reus van de gewijde wetenschap, adviseerden de vice-kanselier hem dan maar een suspensie van twee jaar op te leggen. Tot mei 1845 mocht hij niet meer preken binnen de universiteit.[35]

De hele zaak bracht weer alle tongen en vele pennen in beweging. Maar er waren zovele onrechtvaardigheden begaan dat de sympathie van de mensen ditmaal naar de vernieuwers ging, in casu naar dr. Pusey. In een brief aan een tante vertelde Newman haar over een 'farmer' uit Devonshire

> die gehoord had over het vele onrecht, dr. Pusey aangedaan vanwege personen die hij geloofd en gesteund had tot hij ten slotte de waarheid vernam. De boer had een genereus karakter en wilde zich bevrijden van de pijnlijke wroeging die hem overviel. Welnu, hij stond juist op het punt een stier te brengen naar Derby om mee te doen aan een prijskamp, toen hij er niets beters op vond dan het beest de naam te geven van dr. Pusey - en als zodanig, geloof ik, werd hij vermeld in de boeken, misschien zelfs in het rapport van de Britse Landbouwkundige Vereniging... U ziet hoe het Puseyisme vooruitgaat. Het is zelfs tot ons vee doorgedrongen. Ziehier de eerste Puseyietische stier! Onze huisdieren zijn de volgende slachtoffers. Homerus zegt dat de plaag eerst de muilezels en de honden aantast, en dan pas de mens. Déze plaag volgt de omgekeerde orde, behalve dan dat naar mijn gevoel de collegehoofden van de laatsten zullen zijn om erdoor te worden besmet.[36]

Bij de academische autoriteiten was blijkbaar een strijd op leven en dood begonnen. Het was alsof ze vastbesloten waren om ten allen prijze het (anglo-)katholicisme te fnuiken.[37]

---

[31] Ker 275-6. Brief aan Keble 18/5/43.
[32] SG 217; (Joseph Bacchus, ed.: *Correspondence of J.H. Newman with J.Keble and Others* 1839-1845 (London, 1917).
[33] GF 407.
[34] Janssens Al., o.c., 151 V.n.20.
[35] GF 407-8.
[36] Ker 277.
[37] MT I, 297.

Eind augustus '43 kon Newman nog eens zijn hart luchten in een brief aan Keble:

> O mijn beste Keble, jij weet veel beter en dieper dan ik dat 'de tijd kort is' - en dat de hoogste weldaden niet de aardse zijn; het is zelfs zó dat de hoogste gewoonlijk worden gekocht door beroving van de aardse.[38]

Enkele dagen na deze brief constateerde Newman tot zijn ontsteltenis dat William Lockhart, die nochtans beloofd had gedurende drie jaar te Littlemore te blijven, zijn belofte gebroken had en, door hoge gewetensnood geprest, naar Loughborough (een eindje boven Leicester) gevlucht was. Daar zou hij door een heilige Italiaanse volksmissionaris, Luigi Gentili, met wie hij al zeven maanden buiten Newmans weten in contact was, in de roomse Kerk worden opgenomen en tegelijk ook in Gentili's congregatie, Rosmini's Broeders van Liefde. Dit was natuurlijk een hele klap voor Newman, maar opvallend is toch zijn begrip voor de vlucht van de jongeman. Eens nl. dat William in het 'mini-kloostertje' zijn biecht had willen spreken, had hij de vicar nogal bruusk gevraagd: 'Bent u er wel zeker van dat u mij de absolutie kunt geven?', waarop deze enige tijd gezwegen had om dan te besluiten: 'Vraag dat aan Pusey.'[39] Mensen die twijfelden zond hij aldus vaak naar Pusey die nooit twijfelde. Voor Lockhart was dit zwijgen en dit evasieve antwoord een teken geweest dat Newman zelf onzeker was en hij had daar zijn conclusies uit getrokken. Het bewijs dat Newman hem zijn beloftebreuk niet erg kwalijk nam, was het feit dat hij twee jaar later van zijn reisweg afweek om William te gaan bezoeken en hem na zijn priesterwijding (Newman was toen zelf al katholiek) dringend vroeg of hij zijn mis wilde dienen.[40]

Ook dit feit stuwde hem nog meer voort in de richting van zijn ambtsverzaking, want Lockharts vlucht raakte gauw bekend - hij gaf les in het Littlemoorse parochieschooltje -, en dat een van Mr. Newmans 'monks' naar Rome overgelopen was, veroorzaakte vanzelfsprekend een heel schandaal. Alle kranten deelden het nieuws mee en zowel getekende als ongetekende brieven stroomden bij Newman binnen vol verwijten, opgewonden vragen en venijnige commentaren. Dit versterkte zeker zijn voornemen om een besluit te treffen. En hij kon nu ook met iets meer redelijkheid en gepastheid eerstdaags zijn zus Jemima - de enige van zijn familie die hem nog werkelijk trouw gebleven was - op de hoogte brengen van zijn aanstaande ontslag als 'Vicar of St. Mary's'.

'Lieve John, wat je ook besluit, het zal altijd een nobel besluit zijn.'

Newman kon niet langer wachten: Loughborough, waarheen Lockhart gevlucht was, lag heel dicht bij Derby waar Jemima woonde. Op 28 augustus '43 schreef hij haar: 'Deze gebeurtenis zal hoogstwaarschijnlijk de datum vastleggen van mijn ambtsverzaking.' Redenen daarvoor zijn er genoeg, zegt hij, maar de volgende zou al kunnen volstaan: 'Ik ben niet zo'n ijverige verdediger van het bestaande en gevestigde systeem als ik zou moeten zijn voor het bekleden van deze post.'[41] Deze woorden verbijsterden de zus, want zij wist wel wat dit concreet ging betekenen. In haar brief van twee dagen later slaakt ze een alarmkreet, mede namens hun oude tante Elisabeth en 'namens de zovelen die met angst je minste beweging volgen en naspeuren, en je handelwijze niet zouden verstaan.' En zij sluit de brief in van 'een dame van haar vriendinnen' (het bleek haar schoonzus Anne Mozley te zijn). Deze 'dame' vreesde dat ze eens zou moeten uitroepen:

> Zo was onze leider, maar hij heeft ons verlaten, zodat wij ons eigen pad moeten zoeken; onze kampioen heeft ons in de steek gelaten - onze wachter wiens roep ons zo vaak verblijdde, hém horen wij nu niet meer![42]

Ondanks alles echter blijft de zus toch haar vertrouwen stellen in de broer wiens scrupuleuze gewetenstrouw zij zo goed kent. Het is een briefwisseling met mooie, soms ontroerende accenten:

> Als je werkelijk besloten hebt dit plan (het opgeven van St. Mary's, H.I.) uit te voeren, als het dan toch zo moet zijn, dan vertrouw ik erop dat je besef je plicht gedaan te hebben jóuw beloning zal zijn en míjn grote troost. Want wat zou er van mij geworden, als ik over jou niet meer kon denken, zoals ik dat altijd blij en dankbaar heb gedaan, dat ik je zuster ben? Ja, lieve John, ik voel dat het niet anders kan zijn: welke weg je ook besluit in te slaan, het zal altijd een nobele en echte beslissing zijn die je niet neemt vanuit enige gril of wrok of impuls, maar steunend op ware en juiste principes die een zegening bevatten diep in hen.[43]

---

[38] Joseph Bacchus, o.c. 244.
[39] MT I, 299.
[40] Ibid., 299-300.
[41] LC II, 418. Brief van Jemima van 28/8/43.
[42] Ibid., 421. Brief van Anne Mozley vlg. SG 218.
[43] LC II, 419. Brief van Jemima aan John (30/8/43).

Eigenlijk wilde Jemima toch dat haar broer zijn beslissing zou uitstellen. Waarop deze haar de 31e augustus antwoordde met soms nog meer ontroering en tederheid:

> My dearest Jemima,
>
> Het spijt me ten zeerste dat ik je zoveel pijn heb gedaan. Je brief zou vele tranen bij mij doen vloeien als mijn hart niet zo hard was. ... Het verbaast me dat de brieven die ik je de laatste tijd schreef, je niet hebben voorbereid... Geen enkele tijd is dé tijd... De hele kwestie is: moet het gebeuren?...
> Allerliefste Jemima, ik ben het niet die mijn omstandigheden maak. Het is onze plicht te handelen, rekening houdende met de omstandigheden. Valt het mij licht, denk je, om Littlemore op te geven? Bezorg ik me zó geen narigheid voor mezelf?...
> Alles wat men oprecht en eerlijk doet, terwijl men bidt en raad vraagt, keert ten goede. Waarin kan ik waarschijnlijk niet even goed oordelen als een ander? In de gevolgen? Akkoord, maar dit is dan toch datgene waartegen ik altijd heb geprotesteerd - tegen opportunisme en onprincipieel handelen! Als het hier gaat om een plicht, en als ik er kan over oordelen of dit mijn plicht is, ja dan neen, dan moet ik de gevolgen overlaten aan Hem die dit tot een plicht maakt. Lieve zoete Jemima, die ik zo totaal onwaardig ben (My sweetest Jemima, of whom I am quite unworthy), bid veeleer dat iets mij tegenhoudt als ik verkeerd ben, dan deze zaak in eigen handen te nemen.[44]

Tegenover Jemima's schoonbroer, James Mozley, was hij openhartiger en schreef hij op 1 september vierkant:

> De waarheid is dat ik een niet genoeg goede zoon ben van de Engelse Kerk om in geweten een geestelijk ambt te kunnen uitoefenen onder haar gezag. Ik hou maar al te veel van de Kerk van Rome...[45]

Newman vroeg hem wel deze brief te verbranden. Dezelfde dag beantwoordde hij ook een schrijven van Keble die hem vroeg toch nog een beetje te wachten. Hij zei zijn raadsman dat elke dag uitstel de zaak voor hem moeilijker maakte en dat het Lockhartschandaal hem een goede reden bezorgde om dadelijk een beslissing te nemen: 'Ik weet niet hoe ik weer met opgeheven hoofd kan verschijnen als ik St. Mary's bewaar.'[46]

Tot overmaat van ramp bereikte Newman juist in die dagen het bericht dat Tom Mozley, de man van Harriett, tijdens een reis naar Frankrijk zozeer onder de indruk gekomen was van het geloof en de vroomheid van de Normandische boeren dat hij Harriett te Caen verliet en hals over kop naar Engeland terugkeerde om onmiddellijk over te gaan naar de roomse Kerk. Newman haastte zich naar Toms pastorie te Cholderton om hem van dit overijlde en in 'excitement' genomen voornemen af te houden en hem ertoe te brengen nog twee jaar te wachten. Hevige 'excitement' greep natuurlijk ook de van niets wetende Harriett aan toen ze, uit Caen teruggekomen, bevond dat haar man al bijna een hele 'papist' geworden was. In heftige bewoordingen verweet zij haar broer en ook een beetje zus Jemima daar de oorzaak van te zijn geweest, zodat ze nu al haar huiselijk geluk zou verliezen en al haar middelen van bestaan. Met meer doelmatigheid dan haar broer kon ze Tom overreden om de fatale stap niet te zetten. Maar nooit zou ze John deze misstap - naar zij meende - vergeven: zij brak al haar relaties met hem af tot haar dood in juli '52. En Tom zou in de Kerk van Engeland blijven tot het einde toe: het was dus hoogstwaarschijnlijk maar een bevlieging van hem geweest.[47]

Heel die affaire met zijn schoonbroer had Newman, die zo gevoelig was voor 'unreality', heel scherp doen aanvoelen de inaniteit van de argumentatie (b.v. om Tom te weerhouden) en hoe hijzelf zich in een valse irreële positie bevond. In die zin schreef hij ook naar Keble.[48] Aanvankelijk had hij willen wachten tot oktober om zijn stap te zetten, maar nu moest het direct gebeuren, nog in september. De 7e van die maand stuurde hij een brief naar zijn bisschop, dr. Bagot, hem verzoekende om permissie afstand te doen van zijn ambt als vicar of St. Mary's. Die permissie was nodig voor de officiële renunciatie die hij te Londen moest verrichten. In zijn brief aan de bisschop schreef hij dat hij zijn best gedaan had om de Kerk van Engeland te dienen, maar nu zovele bisschoppen zich tegen hem hadden gekeerd en geen enkele hem had gevolgd in zijn interpretatie van de 39 Artikelen, kon hij niet langer zijn pastoorsambt blijven uitoefenen.[49]

Toen Newman het bisschoppelijk oorlof verkregen had, reisde hij na een slapeloze nacht - voor de eerste keer per trein! - naar Londen om daar, vóór een notaris 'at Doctor's Commons', officieel zijn ambt te verzaken. Er restte hem nu alleen nog maar afscheid te nemen van zijn parochianen van St. Mary's, Oxford, waar hij voor de laatste

[44] Ibid., 421-2. Brief aan Jemima van 31/8/43.
[45] Ibid., 423. Brief aan J.B. Mozley van 1/9/43.
[46] Ibid., 422. Brief aan Keble van 1/9/43.
[47] SG 219.
[48] Ker 279. Brief aan Keble van 5/9/43.
[49] Sugg J., *A Packet...*, o.c., pp. 49-60.

maal predikte op zondag 24 september. Het meest ontroerende afscheid zou echter plaatshebben te Littlemore de dag daarop, op 25 september.

'O Mother of Saints! O School of the Wise!...'

Op die dag was het juist zeven jaar geleden dat 'Littlemore Chapel' plechtig was geconsacreerd en de viering van de verjaardag was uitgegroeid tot dé gebeurtenis van het jaar in het arme gehucht. Die dag dus had Newman uitgekozen om afscheid te nemen van zijn parochianen en niet in het minst ook van zijn vele volgelingen en vrienden te Oxford en elders in den lande.

Aan het uiterlijke van de viering was dit jaar dan ook bijzondere zorg besteed. Een massa bloemen, een overvloed van dahlia's, fuchsia's en passiebloemen, versierden de kerk. Overal doorgeurden zij de kleine ruimte van het gebouw: er stonden er op het altaar, op de vensterbanken, op het door Westmacott (een jeugdvriend van Newman) gesculpteerde graf van Mrs. Newman, en op de stoelen aan weerszijden van de beuk. Eer de dienst begon was het kerkje al nokvol zodat men stoelen moest plaatsen buiten op het kerkhof voor heel die menigte mensen die van alle kanten gekomen waren en elkaar haast zwijgend begroetten alsof er een uitvaartdienst ging plaatsgrijpen. Om 11u zette zich dan een stoet processiegewijs, psalmen zingend, in beweging vanuit de school, de kinderen voorop, gekleed in de nieuwe jurkjes en bonnetjes die ze van hun vicar als afscheidscadeau hadden gekregen, en dan de geestelijkheid: Bowles namens het 'mini-kloostertje', kapelaan Copeland, kanunnik en professor dr. Pusey die als hoofdcelebrant fungeerde, en ten slotte de man op wiens gelaat aller ogen gevestigd waren, maar die zelf niemand begroette of aankeek: John Henry Newman, die nu voor het laatst zou optreden als priester van de Church of England. Als leraar van een Kerk, door hem zozeer bemind, door hem zelfs nu nog een 'Mother of Saints' genoemd, maar die uiteindelijk hem toch niet had weten te waarderen en hem nu gedwongen had voor God en zijn geweten haar dienst als ambtelijke vertegenwoordiger te verlaten.

Het was ademloos stil in de 'Chapel', toen Newman met weifelende stem, zoekend naar zelfbeheersing, zijn preek over 'het afscheid van vrienden' begon. Als motto had hij gekozen vers 23 van psalm 104: 'De mens begeeft zich naar zijn werk en arbeidt tot het avond wordt.' Het was dezelfde tekst als die welke hij ook als motto had gekozen voor zijn allereerste homilie als diaken in de St. Clement's-kerk te Oxford, bijna 20 jaar geleden. Hij hield van dergelijke symboliek: het verleden rondt zich af in het heden, het is al ingebed in het mysterie van Gods bijzondere Voorzienigheid.

'Het was een preek', zegt een ooggetuige, 'die ik nooit zal vergeten. De inhoud was haast overweldigend.' Newman besprak een aantal voorbeelden van afscheid in de Schrift: Christus zelf bij het Laatste Avondmaal, Jakob die de Jordaan overtrekt, Ismaël als hij uit zijn vaders tent wordt weggezonden, David en Jonathan in het Hof van Saül, Orpah die haar schoonmoeder Naomi ten afscheid kust, Paulus die onder tranen Milete verlaat. Nog een ander bericht zegt: 'Er was geen oog in de kerk dat niet met tranen was gevuld. Pusey en Morris (deze zou Newman volgen) en anderen weenden zonder zich te kunnen bedwingen.'[50]

Vooral het ingehouden-pathetische slot liet bij allen een onuitwisbare indruk na:

> O moeder van heiligen! O school van de wijzen! O voedster van de heldhaftigen! Van bij u trokken uit, in uw schoot hebben geleefd, gedenkwaardige mannen van ouds, om de waarheid te verspreiden in de vreemde, of haar te koesteren en te verheerlijken in het eigen land!
>
> O gij, wier lamp het licht der nabuurlanden werd!
> O maagd van Israël! Waarom hurkt gij daar neer op de grond en blijft zwijgen, als een van de dwaze maagden zonder olie bij de komst van de bruidegom?..
>
> O mijn moeder, waar komt het vandaan dat gij zo rijk zijt aan gaven en ze niet kunt behouden - dat gij kinderen draagt en ze niet durft erkennen? Waarom verstaat gij de kunst niet hun diensten te gebruiken, of hebt gij het hart niet u te verheugen in hun liefde? Hoe komt het dat alwat edel is in zijn streven en teder of diep in zijn vroomheid - úw bloesems, úw schone belofte! - van uw boezem afvalt en zich in uw armen niet thuisvoelt?
>
> Van uw eigen zaad, van de vrucht van uw schoot, die u liefheeft en voor u wilde werken, - daarvan walgt gij als was het een schande, - die verdraagt gij alleen maar in het beste geval: hij heeft slechts recht op uw zelfbeheersing, uw geduld en uw waakzaamheid, gereed om hem ten spoedigste te bannen!...

En dan de allerlaatste woorden, discreet over hemzelf gesproken in de derde persoon, over wat hij als predikant voor zovele, vooral jonge mensen, had betekend (hen aan henzelf gereveleerd, hun een hoger leven onthuld dan dat

[50] NL 12-13.

van alledag, enz.), - laatste woorden, waarbij hij zich overgeeft, volledig, zonder enige reserve, aan de heilige wil van God die hem verder zal moeten leiden:

> En gij, o mijn broeders, gij met uw mild en toegenegen hart, o lieve vrienden, indien gij iemand kent wiens geluk het is geweest met woord of geschrift u enigszins te helpen om het goede te doen; - indien hij u ooit gezegd heeft wat gij wist over uzelf of wat gij niet wist; - u ooit uw diepste noden en verlangens heeft geopenbaard, en u getroost heeft dóór ze u te openbaren; u ooit heeft doen aanvoelen dat er een hoger leven is dan dat van alledag, en een stralender wereld dan degene die gij ziet; - indien hij u ooit heeft aangemoedigd of ingetoomd, de zoekende een weg wees of de radeloze vrede schonk; - indien datgene wat hij zei of deed ooit uw belangstelling voor hem heeft opgewekt of u genegenheid deed koesteren voor hem; - gedenk die man dan in de tijd die komt, ook al hoort gij niets van hem, en bid voor hem, dat hij in alles Gods wil ontdekken mag en slechts bereid mag zijn die wil te doen.[51]

Toen de preek ten einde was, daalde Newman van de kansel af, ontdeed zich van zijn witte koorrochet, hing hem over de koorafsluiting en ging zitten op de banken van het volk ten teken dat hij opgehouden had te leraren in de Kerk van Engeland. Dr. Pusey consacreerde het brood en de wijn, en Newman ging vanuit zijn bank te communie als was hij een gewone leek. Na de dienst trok hij zich terug in zijn kluis, en keerde zijn blik van Canterbury naar Rome, 'naar de wildernis', zoals hij wat later aan Keble schrijven zou.[52]

In onze ver geseculariseerde tijd zouden wij moeilijk kunnen begrijpen dat dergelijke verandering van visie, die iets strikt persoonlijks is, zoveel ophef zou kunnen veroorzaken. Maar in Newmans tijd was dat nog heel anders. Newman was een symbool van Oxford, en Rome duidde op de Antichrist, op onduldbare tirannie! Gladstone, groot en verstandig staatsman, schreef bij het vernemen van Newmans laatste roomsgezinde verklaringen: 'Ik zwalp heen en weer als een dronkene; nu weet ik het ook niet meer.'[53] Men mag gerust zeggen dat heel ontwikkeld Engeland de geestelijke evolutie volgde van de man in de Littlemoorse kluis.

Er trad nu een stilte in waarover vijfentwintig jaar later John C. Shairp (1819-85), professor in de poëzie te Oxford, in zijn mémoires schreef:

> Hoe levendig herinner ik mij nog welk een pijnlijke stilte, welk een huiveringwekkende pauze er over Oxford viel toen die stem had opgehouden te spreken en wij wisten dat wij ze in het vervolg niet meer zouden horen. Het was alsof iemand, 's nachts geknield in de stilte van een wijdse kathedraal, de grote klok plechtig hoorde luiden boven zijn hoofd, en dan merkte dat ze plotseling stilgevallen was.[54]

[51] SD 406-9.
[52] Joseph Bacchus, o.c., 318.
[53] Ibid., 278.
[54] Shairp J.C., *Studies in Poetry and Philosophy*, (o.c.), pp. 255-6.

Hoofdstuk 22 'Het gelaat gekeerd naar de wildernis'

'Je mourrai seul'

De klok was inderdaad stilgevallen. De 'zilveren stem' werd niet meer gehoord, de 'religious music' van Matthew Arnold zweeg. Newman, bevrijd van alle pastorale zorgen - slechts één kankerpatiënte bezocht hij nog[1] - trok zich nu als gewone leek in de eenzaamheid van zijn kluis terug. Daar, alleen met zijn twijfels en zijn zorgen, alleen met de Allene, zocht hij naar licht en vreugde voor zijn ziel. Hij voelde zich onmachtig om anderen de zekerheid te verschaffen die hij voor zichzelf niet bezat. In het volgende vindt men in al zijn pregnantie het oude 'myself and my Creator' weer:

> Zodra ik mijn gelaat naar Rome toekeerde, hield ik er zoveel mogelijk mee op om hoe dan ook andere mensen te beïnvloeden. Ik bekommerde mij alleen om mezelf. Hoe kon ik ook maar in het minst aan anderen de leiding geven die ikzelf in zulk een belangrijke materie maar al te zeer behoefde? Hoe kon ik, staande waar ik stond, beschouwd worden als iemand die ook maar één woord in de ene of de andere richting vermocht te spreken? Hoe kon ik, die zelf twijfelde, eraan denken anderen te doen twijfelen zonder enig middel binnen mijn bereik om hen van die twijfel te verlossen? En als zij reeds twijfelden, hoe kon ik hen dan verwijzen naar een toevluchtsoord waarvan ik niet zeker was dat ik het zou kiezen voor mezelf? Mijn enige gedragslijn, mijn enige plicht was eenvoudig mij te beperken tot mijn eigen geval. Ik herinnerde mij de woorden van Pascal: 'Je mourrai seul.' Bewust zette ik mij alle overige bezigheden en vragen van anderen uit het hoofd en zei niets tot wie dan ook, tenzij ik daartoe verplicht was.[2]

Afgezien van zijn dagelijkse wandeling, verbleef hij nu de hele tijd in zijn Littlemoors celletje. Hij moest soms toch wel eens naar Oriel College op en neer wandelen, want aan zijn fellowship had hij nog niet verzaakt. Maar Oxford begon hem vreemd voor te komen: het was alsof hij daar niet meer thuis hoorde! Veel dieper dan vroeger voelde hij nu zijn eenzaamheid. Newman had een speciale gave om dat eenzame in de mens expressief weer te geven, om zijn lezer te doen aanvoelen het voorbijglijden van de tijd, de vergankelijkheid, de 'lucht en leegte' van het bestaan. Tijdens een van zijn zeer zeldzame verplaatsingen komt hij nog eens te Fulham, waar hij weer het huis van zijn grootmoeder bezoekt, een huis dat hij zo goed gekend heeft in zijn jeugd. En dat plotselinge rendez-vous met zijn kinderjaren inspireert hem tot het neerschrijven van de volgende bedenkingen in een brief aan zijn tante Elisabeth:

> Hoe vreemd is het - ik wenste dat ik het u kon beschrijven - te staan in een huis dat zoveel voor mij heeft betekend en dat nu zo anders is, terwijl ik ook zo anders ben! Alwat er nog goed is aan mij dank ik, behalve aan de genade, aan de tijd die ik in dit huis heb doorgebracht, en aan u, en aan mijn dierbare grootmoeder die daar toen woonde. Ik ben haar bijbel nog niet vergeten, met de prenten daarin... Hoe vreemd verandert men in veertig jaar!. Hoe weinig dacht de kleine knaap die u toen zo koesterde, aan datgene waar hij nu aan denkt!... Ik weet nu natuurlijk nog niet waar dat denken op uit zal lopen vooraleer mijn einde daar is - wellicht zal het contrast nog groter zijn -, maar zoals het nu al is, ben ik er zeer door getroffen en overweldigd.[3]

Te Littlemore zelf werkte Newman nog steeds naarstig aan zijn vertaling van Anasthasius' tractaten tegen de arianen. Het was een werk van lange adem dat veel concentratie vergde om het juiste equivalent te vinden voor het Grieks, maar juist die noodzaak aan concentratie redde hem wellicht van een getob waartoe hij temperamenteel maar al te zeer was geneigd. Daarnaast begeleidde hij ook de jongeren die voor kortere of langere tijd in de kluis kwamen logeren. Sommigen onder hen werkten aan de 'Lives of British Saints'. Heelwat brieven uit de laatste maanden van '43, o.a. aan Pusey, gaan daarover. De jongeren hadden heelwat moeite met het al te 'miraculeuze' in die heiligenlevens, en Newman liet uiteindelijk zijn naam weg als uitgever van de hele serie. Maar de begonnen uitgaven moesten volgens hem voltooid worden. Ten slotte kreeg hij nogal wat bezoek, o.a. ook van enkele Fourdrinier-familieleden die verbaasd waren over zijn opgewektheid en dachten dat het slechts schijn was, maar 'neen', zei hij, 'I am cheerful.'[4]

---

[1] MW 425. Zij heette Elisabeth Lendall. Zij stierf 22 juli '45. Newman kwam de laatste maal in St. Mary's voor haar begrafenis (Blehl 397).
[2] Apol 217-8.
[3] Ker 288. Brief aan tante Elisabeth van 25/7/44.
[4] Ker 282 (Britse heiligenlevens); MT 1,323 (familiebezoek).

'Am I in a delusion'?

Ondanks die opgewektheid werd het hem soms te machtig 'daarbinnen'... Dan schreef hij aan Keble om raad, om troost, om sterkte. Geregeld gaf hij hem uitvoerig rekenschap van zijn geestes-en zielentoestand. Aan Keble durfde hij erkennen dat hij zich onwel voelde bij de gedachte wellicht binnenkort te moeten sterven als lid van de Engelse Kerk. Zijn vriend wees hem op de subtiele bekoringen van de Boze. Dit werd dan tot een obsessie bij de gekwelde kluizenaar: 'Am I in a delusion? Ben ik het slachtoffer van een illusie?' Hij voelde zijn oude scepticisme, dat van zijn knapenjaren, dat van een diepere neiging van zijn geest, weer bovenkomen. Hij was té verstandig om niet alle objecties te zien. Maar hij was ook zo verstandig om in te zien dat het morele én het intellectuele een eenheid vormen in de menselijke persoon. Je ontwijkt het ware omdat je niet wilt dat iets waar zou zijn. En die wil kan onbewust zijn volgens Newman (hij doet hier reeds aan Freud denken). Misschien was er in zijn leven een geheime zonde die de volle helderheid van de waarheid voor hem verborg. Zo kwam hij er uiteindelijk toe Keble te vragen daarover te oordelen. In een brief aan Jemima - zijn grote confidente in de jaren '44 en '45 - zegt hij:

> Enkele tijd geleden schreef ik voor Keble neer alles, wat dan ook, waarop ik mij in mijn geest kon betrappen als zijnde in een of ander opzicht verkeerd of naar het verkeerde leidend, dag na dag, gedurende een zekere periode, en hij kon niets ontdekken wat op dit bepaalde geloof van mij sloeg.[5]

De correspondentie met Pusey uit die tijd onderstreept andermaal het aspect van 'heiligheid in de Engelse Kerk' dat voor hem al eerder een obstakel was geweest om een definitieve keuze te doen. Toen was het de vrome dood geweest van Puseys vrouw, nu - in april '44 - lag zijn 15-jarig dochtertje Lucy op haar sterfbed. Zij las François de Sales, had willen non worden, zelfs martelares! Zij stierf als een heilige, met een onaardse glimlach op haar wezen, haar ogen glanzend gericht op een ver visioen. Na haar afsterven schreef Pusey aan Newman: 'Ik zou die glimlach voor geen werelden willen ruilen. Ik was er zeker van dat het onze Gezegende Heer was die zij zag.' 'O Mother of Saints!' had Newman gepreekt in september '43.[6]

En hetzelfde ondervond hij bij het fatale ziekbed van zijn eerste Oxfordvriend, John William Bowden, die enkele maanden na Lucy zou sterven te Londen. Hij droeg zijn tuberculosis kranig, met het gelovige geduld van een christen, gesterkt door de communie die zijn vriend, ofschoon nu gelaïciseerd, hem toch nog gaf, - gesterkt ook door de voortdurende zorgzame aanwezigheid van zijn vrouw Elisabeth. Newman durfde hem over zijn persoonlijk innerlijk lijden niet spreken om hem niet te verontrusten. 'Ik weende bittere tranen over Johns doodskist', schreef hij, 'bij de gedachte dat hij mij, die nog in het donker was, aldus verlaten had...' Van Bowden erfde hij £100, waarmee hij uitgaven van de bollandisten wilde kopen en diverse klassieke werken.[7]

Heiligheid in de anglicaanse Kerk - ja, zij was er nog!

En zovelen waren er in die Kerk die naar hem opkeken om deze heiligheid te verwerven, zowel mannen als vrouwen. Daar was Mrs. William Froude, Hurrells schoonzus, aan wie hij lange brieven schreef, vol 'cool answers' op haar 'cool questions', want zij was een hoogontwikkelde, bedachtzame vrouw. Wat in die brieven opvalt is zijn beklemtoning van de rol van de tijd, die 'alleen een opvatting tot een overtuiging' kan maken. Een overtuiging is iets wat maar langzaam groeit 'doordat ontelbare fijne in dezelfde richting wijzende en steeds terugkomende consideraties' a.h.w. één worden met onze geest en dan ook ons gedrag beginnen te bepalen. Ook kan alleen de tijd 'aantonen of wat zich aan ons opdringt, ook anderen beïnvloedt.'[8]

Met andere vrouwen moest Newman méér geduld hebben. Met de ons reeds bekende Miss Mary Holmes b.v., een jonge dame, soms de hysterie nabij! Newman vond zij veel te koud voor haar. Zij kende een non die veel affectiever was. 'Maar u, u bent van marmer ... uw koude woorden vallen op mijn hart als een ijsberg... Wrede, hardvochtige Mr. Newman...!' Deze antwoordde dat zij niet moest dromen van een vader-dochter-relatie... Zij wilde dan breken met hem, zei ze, maar... ze kon niet! Hij was haar Vader (met een hoofdletter), maar zij 'beminde hem een miljoen keren meer dan hij haar.'! Wel, ze mocht weggaan, zei de 'Vader', - hij gaf alleen maar raad. Uiteindelijk reisde ze naar Rome, en 'wilde zich bijna onder een trein werpen', opdat hij haar zou volgen... Zij werd rooms in 1844, nog vóór haar 'Vader'.[9]

Nog één voorbeeld van zo'n jonge vrouw, door de heiligheidsprikkel naar Newman gedreven. Haar naam werd reeds vaker vernoemd: Maria Rosina Giberne, nog een vriendin van 'dear Mary', de vereerde jongste zus. Zij was een van die enthousiaste jonge mensen voor wie Rome gelijk stond met gebed, contemplatie, boete en biecht. Haar ideale katholieke land was echter niet Italië, maar Frankrijk. Zij wilde ook slapen op de grond, gehuld in haar

[5] Ker 283 (aan Keble, 23/1/44); ibid.,286-7 (aan Keble, 8/6/44); LC II, 451((aan Jemima, 22/12/44).
[6] MW 428.
[7] Apol 227; MW 429-30; SG 225-6.
[8] Ker 283. Brief aan Mrs W. Froude, 9/12/43.
[9] MT I, 317-9.

mantel - maar dit bekwam haar slecht! Zij stond dan op om 3u in de morgen om de metten te bidden uit een boek dat Newman haar gegeven had. De kalme, bezonnen, rustige leiding van haar vereerde vriend bewerkte het verhoopte evenwichtige effect. Zij was hem er steeds dankbaar om. Na haar overgang naar Rome zou ze zich eens letterlijk uitsloven tijdens een pijnlijk gerechtelijk proces. Ze werd visitandine te Autun in haar dierbare Frankrijk en bleef steeds met Newman in contact.[10]

Maar zijn mooiste brieven in die tijd zijn die welke hij aan zus Jemima schreef. Volgens de Engelse criticus William Barry behoren ze tot de epistolaire wereldliteratuur en mogen ze gerust vergeleken worden met de brieven van Ernest en Henriette Renan en zelfs met die van Blaise en Jacqueline Pascal.[11] We zullen ze apart behandelen verderop, omdat vooral die van 1845 de aangrijpendste zijn.

Ward gedegradeerd, Newman gespaard

Sedert het terugtreden van Newman was de onstuimige W.G. Ward nadrukkelijk op het voorplan getreden. Geen katholiek sprak met zoveel haast extatische verering over de roomse Kerk. Alleen in haar schoot bloeide een welig devotioneel leven, alleen bij haar vond je allesofferende heiligen, terwijl de Engelse Kerk niet veel meer dan brave middelmatige christenen voortbracht,- brave burgers, meer niet. Voor de paus had hij de hoogste achting. Deze 'Antichrist' van zovele anglicanen was voor hem 'de aardse vertegenwoordiger van het goddelijk Hoofd van de Kerk.'[12]

Vreselijk geërgerd door Wards extravagante taal, reageerde William Palmer, een bezadigd High Churchman die we een rol hebben zien spelen bij het ontstaan van de Oxfordbeweging, met een hevige brochure. Dat was einde '43. Daarop begon Ward een tegenbrochure te schrijven die zou uitdijen tot een turf van 600 pp.: 'The Ideal of a Christian Church considered in Comparison with existing Practice' (het ideaal van een christelijke Kerk, vergeleken met de bestaande praktijk). Het boek kwam uit in juni '44, werd door heel Oxford verslonden, en deed de collegehoofden rillen van woede.

De Engelse Kerk? Een puinhoop, meende Ward. De 39 Artikelen? Te aanvaarden, niet in een katholieke zin, maar in een 'not natural sense'! 'Ons 12e Artikel' (over de justificatie), schreef hij, 'is, zo duidelijk als woorden maar iets kunnen verhelderen, protestants gericht.'[13] Hij ging er fier op dat talrijke anglicanen - onder wie evidentelijk ook hijzelf - de hele cyclus van de roomse leer geleidelijk aanvaardden. Hij vond dit een 'verblijdend, wonderlijk en onverwacht gezicht.' En hij had het lef er nog aan tot te voegen dat hij zijn fellowship, hem krachtens zijn ondertekening geschonken, behield en dat hij tot hiertoe nog door geen enkele kerkelijke censuur getroffen was![14]

Het gevolg was een grote heisa in het Oxfordse milieu. Gladstone achtte Ward 'op een betreurenswaardige manier historieonkundig.' Zelfs de filosofen Stuart Mill en Auguste Comte mengden zich in het dispuut. Ook Newman was niet tevreden: je kon niet terzelfder tijd een Kerk alle leergezag ontzeggen en ondertussen in het bezit zijn van haar sacramenten.[15]

De collegehoofden wisten niet wat doen. Zij treuzelden tot het academisch jaar weer begon. Bijna twee maanden lang broedden zij op Wards boek en distilleerden er dan ten slotte zes van de meest extreme affirmaties uit. Einde november moest de auteur voor de 'Heads of Houses' verschijnen en die zes stellingen desavoueren. Op 3 december zei hij dat dit niet kon. Tien dagen later werden dan definitieve maatregelen getroffen: op 13 februari zou een 'Convocation' over het boek oordelen alsmede over de sanctievoorstellen van de Hoofden: 1) veroordeling van de 'Ideal'; 2) degradatie van de auteur; 3) verplichting voor de leden van de universiteit om voortaan niet alleen de 39 Artikelen te ondertekenen, maar om bovendien te verklaren dat zij ze verstonden in de zin 'waarin ze eerst gepubliceerd werden en nu opgelegd werden door de universiteit', en dit op straffe van wegzending. Dit derde voorstel stuitte op een 'tolle', zelfs van de liberaalgezinden. De 'Heads' moesten het op 23 januari schrappen, maar in hun razernij wilden ze nu het hart en de ziel van het Tractarianisme treffen, nl. Newman, en stelden een veroordeling van Tract 90 voor. Newman in zijn kluis, door Gladstone beschouwd als 'nog slechter behandeld dan een hond', gaf geen krimp, - hij was 'a dead man', 'insensible to such shadows' (een dood man - ongevoelig voor zo'n schaduwen).[16]

Op de vastgestelde datum, 13 februari 1845, een koude sneeuwdag, stroomde het Sheldonian Theatre vol 'Masters of Arts' uit heel Engeland. Onder hen bevonden zich beroemdheden als Gladstone, Lord Shaftesbury, Manning (de latere kardinaal), allerlei bisschoppen; ook lokale VIPs als Pusey, Hampden en Faussett, Wards beste

[10] SG 226; LD XI, 341.
[11] Barry 82.
[12] Gun 445.
[13] Ward W.G., *Ideal of a Christian Church*, 479.
[14] Ibid., 565.
[15] MW 417-8.
[16] Janssens Al., o.c., 63-4; Gun 449; Ker 296.

vriend Oakeley die naast hem in het 'rostrum' stond, Stanley, de fellows van het Balliol College waartoe Ward behoorde, Bloxam, sterrenobservator Johnson, enz. enz., - 1500 in getal, allen dooreenwriemelend in de ruime aula die gonsde van de gesprekken, de discussies, het geroep: het was een indrukwekkend schouwspel daar het intellectuele puik van Engeland (behalve Newman!) samen te zien in een van de nobelste bouwcreaties van Christopher Wren, het 'Sheldonian Theatre' met zijn 'rostra' en zijn halfronde tribunes.

Het stemmengerucht viel plotseling stil toen de academische autoriteiten binnenschreden met vice-kanselier Symons aan hun hoofd, die statig naar zijn troon werd geleid. In plechtig Latijn werden de inleidende handelingen verwoord, doch aan Mr. Ward werd verlof geschonken zijn moedertaal te gebruiken. De 'Registrar' droeg toen de geïncrimineerde passages uit de 'Ideal Church' voor en Ward kreeg het woord te zijner verdediging. Zelfs nu nam hij geen blad voor de mond en herhaalde hij met de grootste nadruk dat hij 'de hele cyclus van de roomse leer' geloofde en dat hij als zodanig perfect bereid was om andermaal de 39 Artikelen te ondertekenen. Ten slotte riep hij uit 'dat degene die zonder fout was de eerste steen zou werpen.'

Daarop nodigde Symons de hoge vergadering uit tot de stemming over te gaan. 'Placets' en 'Non Placets' werden de aula ingeslingerd, soms ingebulderd. Wards boek werd veroordeeld met 777 tegen 386 stemmen, dit laatste toch nog een fors aantal. Wards degradatie werd met een veel geringere meerderheid 'bejaht': 569 tegen 511. Ten slotte las de vice-kanselier het voorwerp van de derde stemming voor: de veroordeling van Tract 90. Reeds klonk een forse 'Non Placet' door het theater, gevolgd door enkele donderende 'Placets', toen plotseling de Senior van de twee proctors-met-vetorecht opstond, bulderend: 'Nobis Procuratoribus non placet!' Newmans Tract was gered! Tot groot gejubel van de buitenstaande jonge studenten die de wegrennende 'Vice-Chancellor' op sneeuwballen onthaalden, terwijl ze de corpulente uitglijdende Ward luide toejuichend rechthielpen...[17]

Een laatste overwinning voor de zich distantiërende Oxfordleider die meesmuilde dat hij leed aan 'kwalen die collegehoofden noch vergroten noch genezen konden!'[18] Verder bleef hij zwijgen. Een geheimzinnig, onheilspellend zwijgen als een stilte vóór de storm. Later zou blijken dat hij werkte aan een boek, piekerend en dubbend urenlang over zijn al-absorberend probleem, alleen, terwijl de pijn in zijn hart slechts een uitweg vond in lange avondlijke brieven aan de enige die intens, van binnenuit, meeleefde met zijn leed: zijn zus van Derby, die hij in die romantische tijd al eens had genoemd 'my sweetest Jemima of whom I am quite unworthy'...

'Wat heb ik gedaan om zó te worden verlaten?

In mei '44 schrijft hij haar dat zijn opinies nu veel klaarder en sterker zijn dan een jaar tevoren, maar dat hij nog niet kan zeggen wanneer dit praktische gevolgen zou kunnen hebben. In juni waarschuwt hij haar reeds dat ze niet verrast moet zijn als hij zijn fellowship opgeeft, al heeft hij op het moment nog geen concreet plan. In augustus voelt hij zich al zó vervreemd van Oxford! Alles zegt hem daar: 'Dit is niet je home!' De collegeknechten herkennen hem haast niet meer. 'Ik heb zélf de indruk dat ik verander. Ik ben zoveel gevoeliger geworden dan vroeger. Ik ben nu St. Wolstans leven aan het lezen en dit bracht me bijna tranen in m'n ogen. Wat voor een mysterieus ding is toch onze geest!'[19]

In november schijnt er een licht wolkje over hun verhouding gegleden te zijn. John schijnt zijn zuster verweten te hebben dat ze niet genoeg respons toonde voor de confidenties die hij haar toevertrouwde. Onmiddellijk grijpt zij naar de pen om hem te overtuigen van het tegenovergestelde. 'Wat er ook de oorzaak van moge geweest zijn, ik heb er zo ontzaglijk veel spijt over dat iets in mij - in positieve of negatieve zin - je pijn heeft gedaan of je deed denken dat je verkeerdelijk je vertrouwen in mij hadt gesteld. Je moet weten, beste John, dat je minste daden of gevoelens mijn angst en mijn belangstelling opwekken...'[20]

Op dat moment werd Newman juist hevig aangevallen in de pers: een vals bericht had zijn bekering gemeld. Het regende brieven; hij werd er ook fysiek ziek van. Het was weer Golightly die het hevigst tegen hem te keer ging, 'een man', schrijft zijn slachtoffer, 'zonder ingewanden. Ik twijfel eraan of hij wel een binnenkant heeft; of hij wel méér is dan een wandelend en taterend stuk mechaniek (a walking and talking piece of mechanism)'. Maar hij klaagt minder over zichzelf dan over de onrust die hij bij anderen zaait, dan over de vele vrienden die hem nu niet meer vertrouwen. Onzuivere motieven in zichzelf kan hij echter niet ontdekken:

> Ik kan bij mezelf geen enkel ander motief ontdekken dan dat ik een onnoembaar risico meen te lopen als ik blijf waar ik ben. Mijn geest is er nu al sinds volle drie jaar klaar van overtuigd dat er een substantiële identiteit is tussen het christendom en het roomse systeem. Het is nu meer dan vijf jaar geleden sinds die overtuiging mij overviel, ofschoon ik ertegen streed en ze bedwong. Ik geloof dat al mijn gevoelens en wensen tegen een

[17] Ker 294 vv.; SG 227-9.
[18] Ker 296 (aan Manning, 9/2/45).
[19] LC II, 431-2 (21/5/44), 432 (3/6/44), 435 (13/8/44).
[20] Ibid., 443-7 (24 en 29/11/44).

verandering ingaan. Ik heb niets wat mij eldersheen aantrekt. Ik heb nauwelijks een roomse dienst bijgewoond; zelfs in de vreemde heb ik geen kennis gemaakt met roomse katholieken. Ik heb geen enkele sympathie voor hen als groep. Ik geef alles op. Ik ben mij niet bewust enige wrok, afkeer of wat dan ook te voelen die mij zou verdrijven uit mijn huidige standplaats: ik droom daar geenszins van, verre vandaar. Ik heb de indruk dat ik mezelf wegwerp.[21]

Hij is in een toestand van 'indifferentia' (onverschilligheid): alleen datgene doen wat de Voorzienigheid van hem wil, terwijl al de rest hem 'onverschillig' is. Het enige wat hem nog tegenhoudt is de vraag of hij niet het slachtoffer is van een illusie.

Vijf dagen later schrijft de zuster weer. Ontroerend te zien hoe deze beide mensen hun best doen om constant elkaar 'bij te praten'. Openheid is voor hen alles. Zij staan naakt tegenover elkaar, en naakt tegenover hun God. Wat zij schreven is hetgeen Matthew Arnold zo juist 'prose from the centre' heeft genoemd.[22] Zij vreest voor zijn gezondheid; zij wijst op de onrust van zovelen, door zijn onrust veroorzaakt; zij bekent dat Rome hààr afstoot, dat het vol smet is, - een onchristelijke Kerk! Maar als het voor hem een gewetenszaak is, dan krijgt hij al haar sympathie, - al zou zij willen dat hij maar was als andere mannen...

Volgende dag, 30 november, brief van John. Ja, die gezondheid! Misschien zal hij eens een reisje ondernemen... Maar die diepere pijn, - die is veel erger! 't Is als een kelk die je ledigt en helemaal uitdrinkt', bekent hij.[23] En dan, die onrust die hij zaait - zaaide de Heer soms geen onrust? Zaaide Paulus geen onrust? Zaaide de Kerk van alle tijden geen onrust? Daarom rust op haar een smet - veel laster en vervolging -, maar dat is steeds het teken geweest van de ware Kerk! Hij is echter nog steeds niet zeker zonder enige fout te zijn - hij bedoelt de geheime fouten waarover hierboven werd gesproken. 'Als ik er zeker van was zonder enige fout te zijn, absoluut gesproken, dan zou ik niet aarzelen morgen reeds over te gaan.'[24] En dan onthult hij haar zijn correspondentie met Keble hierover. Hij doet dit nu bewust: 'er kan geen sprake zijn van liefde tussen mensen die deze openheid niet bezitten.'[25]

Langzaam evolueren de zaken nu naar een climax. In maart overweegt Newman een volgende stap: het afstand doen van zijn fellowship van Oriel College (wat ook zware financiële gevolgen zou hebben). De openheid vereiste dat hij zijn zus hierover informeren zou. Die brief slaat bij haar in als een bom. Zij is verbijsterd:

Het is alsof ik hoorde dat een dierbare vriendin moest sterven...O beste John, heb je wel lang genoeg nagedacht alvorens te besluiten tot die stap?... Ik weet wat je zult antwoorden - dat niets anders je leidt dan het risico je eigen zielenheil te verspelen... Maar bedenk toch eens welke de gevoelens moeten zijn van ons die jouw inzichten niet kunnen delen... Ik ben heel bang, lieve John, dat het je verrassen zal wat ik zeg, maar... het beste bewijs voor de slechtheid van deze wereld en de rampzaligheid van de tijden waarin wij leven zou voor mij zijn dat iemand als jij de gedragslijn zou volgen die jij gevolgd hebt... Vergeef het mij asjeblief, wanneer ik niet zo delicaat ben geweest als ik zou moeten zijn en waarlijk zou willen zijn, want ik weet dat je inderdaad een grote beproeving doormaakt.

Geloof me, je altijd zeer genegen
Jemima C. Mozley.[26]

Het antwoord van Newman moet men werkelijk in zijn geheel lezen: het is van heel de collectie de brief waarin hij zich het menselijkst in al zijn tragiek en toch ook in al zijn grootheid als mens en als christen openbaart.

Littlemore, 15 maart 1845.

Lieve Jemima,

Ik heb daarnet je zo pijnlijke brief ontvangen, en ik wilde dat ik een uitweg zag om de dingen gemakkelijker te maken voor jou en voor mezelf.

Als ik mijn verlangens zou involgen, dan zou ik mijn wachttijd van zeven jaar uitdoen. Méér dan dat, of evenveel, kan van mij toch niet worden verwacht, kan men mij redelijkerwijze toch niet geven op mijn leeftijd. Hoe vliegt het leven voorbij! Ik zie mannen sterven die jongens waren, bijna nog kinderen, toen ik geboren werd. Nog enkele

[21] Ibidem (brief van 24/11/44, vooral p. 445).
[22] Barry 83.
[23] LC II, 449 :'It is like drinking a cup out'.
[24] Ibidem + brief van 22/12/44 ('to move to-morrow' op p. 451).
[25] Ibid., 452 ('no love... without this openness').
[26] Ibid., 457-8 (brief van Jemima, 13/3/45).

jaren en ik ben een oude man. Zal ik dan méér gegevens hebben om te oordelen dan die welke ik nu bezit? welke rijpheid van geest staat mij te wachten? Als ik ook maar enigszins het recht heb een stap te zetten, dan is het zeker hoog tijd hem niet langer uit te stellen. Laat mij aan mijn werk de jaren van mijn kracht geven, niét die van zwakheid, - de jaren waarin ik nog nuttig kan zijn voor de taak die mij roept, niet de drek en droesem van mijn leven. Is het niet iets als een berouw-op-het-sterfbed datgene uit te stellen wat je voelt te moeten doen?

Als je mij vraagt of ik wel overtuigd ben, dan kan ik alleen maar herhalen wat ik je gezegd heb: dat ik geen enkele reden kan zien om tot mijn stap te besluiten tenzij de gedachte dat ik God zou beledigen als ik hem niet zou zetten. Ik kan niet uitmaken waar ik naartoe moet tenzij ik van die veronderstelling uitga. Mensen op mijn leeftijd houden van rust. Ik ook, ik hou van rust. Ik zou hier kunnen blijven, waar ik geen verplichtingen heb, waar ik alles bezit wat ik wens, - en ik geef dat op! Waar ter wereld doe ik dat voor (ik stel mezelf die vraag), tenzij omdat ik denk dat ik daartoe geroepen ben? Ik heb een ruim inkomen dank zij mijn preken. Hierin loop ik een risico, dat is het allerminste wat ik zeggen kan: de kans is groot dat mijn preken nu helemaal geen aftrek meer zullen vinden. Ik heb een goede naam bij velen: bewust doe ik daar afstand van. Ik heb een slechte naam bij meerderen: ik vervul hun ergste verlangens en bezorg hun hun schoonste triomf. Ik breng pijn over allen die ik liefheb, en verwarring bij allen die ik onderricht of help. Ik ga over naar mensen die ik niet ken en van wie ik zeer weinig verwacht. Ik maak mijzelf tot een uitgestotene, en dat op mijn leeftijd! O wat kan het anders zijn dan een strenge noodzaak die mij daartoe dwingt?

Heb medelijden met mij, lieve Jemina! Wat heb ik gedaan om zo te worden verlaten, om zo te worden gestuurd langs een verkeerde weg, áls hij verkeerd is? Ik ben begonnen met mijn eigen Kerk uit alle macht te verdedigen, toen anderen haar niet wilden verdedigen. Ik ben gegaan door laster en schande, terwijl ik haar verdedigde. Ik behaalde een mooi succes. En op het ogenblik zelf van dit succes, zonder tegenslag in zicht, doet mijn lectuur mij plotseling vermoeden dat ik mij bevind in een schismatieke Kerk. Ik verzet mij tegen die gedachte, ik schrijf ertegen, jaar na jaar schrijf ik ertegen en doe ik mijn uiterste best om anderen te houden binnen de Kerk. Vanaf het moment dat die twijfels mij overvallen begin ik strikter te leven, en werkelijk, vanaf dat ogenblik tot nu, heb ik méér gedaan voor mijn geestelijke vooruitgang, voor zover ik kan oordelen, dan in eender welke periode van mijn leven. Natuurlijk was er heel die tijd lang veel onvolmaakts in mij, en had ik elke afzonderlijke daad die ik verrichtte veel beter kunnen verrichten dan ik deed. Trek ál die onvolmaaktheden van de eindrekening af, blijft dan toch niet dit over dat ik met nederig vertrouwen mag zeggen: 'ik heb niet zó gehandeld dat ik Gods genadige leiding heb verbeurd'? En hoe komt het dat ik op andere punten ben vooruitgegaan, terwijl ik in deze uiterst belangrijke zaak zo vreselijk verblind zou zijn geweest?...

Waarom je liefdevolle hart pijn doen met al deze ellende? Toch moet je ze kennen om een nog grotere ellende te vermijden, nl. mij alleen van de buitenkant te bekijken, en verwonderd en gegriefd te zijn om iets dat jou als onbegrijpelijk voorkomt. Zal ik er nog aan toevoegen dat, hoe pijnlijk mijn toestand ook is, de neiging bij mij niet eens opgekomen is om te zeggen: 'O dat ik toch nooit begonnen was met aan theologie te doen! O dat ik me toch nooit had bemoeid met de zaken van de Kerk! O dat ik toch nooit die Tracts had geschreven!' enz. Ik beklemtoon dit niet, ik affirmeer het maar... Natuurlijk, het menselijk hart is mysterieus. Mogelijk is er een diep kwaad in mij dat ik niet vatten kan, mogelijk heb ik iets onherstelbaars gedaan dat bestraffing vereist, - maar mag men er niet nederig op vertrouwen dat het vurig gebed van zovele goede mensen in mijn voordeel zal worden verhoord? Mag men niet gerust zijn in de afloop, welke die ook moge zijn? Mag men niet hopen en geloven, ook al ziet men het niet, dat het God is die de hand heeft in mijn daad, indien er een daad moet worden gesteld? dat Hij er iets mee bedoelt, dat Hij er iets goeds wil mee doen, en ons wil tonen dát zij goed is, op het ogenblik dat Hij dit verlangt? Laten wij niet twijfelen, laten wij nooit redenen hebben om te twijfelen, dat Hij met ons is. Voortdurend bid ik tot Hem dat Hij mij zou doen inzien of ik niet het slachtoffer ben van een begoocheling; wat kan ik meer doen? Welke hoop heb ik tenzij in Hem? Naar wie anders zou ik gaan? Wie kan mij enig goed doen? Wie kan een woord van troost tot mij spreken behalve Hij? Welke mens is er die mij niet aankijkt met een bedroefd gelaat? – maar Hij kan op mij het Licht van Zijn aanschijn laten vallen. Alles is tegen mij - moge Hij daar Zichzelf niet aan toevoegen als tegenstander! Moge Hij het mij zeggen, moge ik het van Hem horen, indien Zijn wil anders is dan wat ik als Zijn wil beschouw!

Palmzondag -... Zo, mijn lieve Jemima, als je mij nog dingen kunt suggereren waar ik moet op letten, goed dan, en dank je! Voor 't overige, troost je en bedenk dat je misschien met reden op mij moogt vertrouwen, dat je misschien met reden moogt geloven dat Hij, die me tot hiertoe geleid heeft, mij niet verkeerd zal laten gaan. Ik ben in een wat betere stemming vanmorgen, en ik zeg wat mij te binnen valt en wat ik op dát ogenblik moet zeggen. Heb ik niet het recht je te vragen om niét te zeggen, zoals in je brief, dat ik verkeerd zal doen? Welk recht heb jij om mij te oordelen? Wie van mijn gelijken, wie van de velen die lichtvaardig over mij zullen spreken, heeft daar het recht toe? Wie heeft het recht mij te oordelen tenzij mijn Rechter? Wie heeft zoveel moeite gedaan om mijn plicht te kennen (hoe pover die moeite ook was) als ikzelf? Van wie kun je beter verwachten dat hij weet wat hij moet doen dan van mij? Ik kán verkeerd zijn, maar Hij die mij oordeelt is de Heer, en 'beoordeel niets voor zijn tijd.'

> Zijn wegen zijn niet onze wegen en Zijn gedachten zijn niet als onze gedachten. Misschien heeft Hij bedoelingen die even barmhartig zijn als zij ons te boven gaan. Laten wij ons best doen en de afloop aan Hem overlaten; Hij zal ons kracht geven om te dragen: als ik voor dat dragen niet terugschrik, dan mogen anderen niet terugschrikken. Moge ik mijn best doen! Probeer ik dan niet mijn best te doen? Mogen wij er niet op vertrouwen dat alles zich ten beste keert?[27]

Het gevolg van deze brief was dat Jemima haar broer ten slotte in het begin van juli een bezoek bracht te Littlemore, waar zij logeerde in de woning van kapelaan Copeland. Tot haar verbazing merkte zij dat de mensen van het gehucht niet in het minst vermoedden wat er in hart en geest van haar broer omging. Zij deelde zoveel mogelijk zijn leven, bezocht ook vele mensen die zij kende, - maar John volgen of zelfs maar begrijpen, nee, dat kon zij niet. Zij was en bleef echter overtuigd van zijn grondige eerlijkheid.

Het onvoltooide boek

Sinds maart 1844 dacht Newman er al aan een boek te schrijven om al zijn gedachten eens helder op een rijtje te zetten. Einde van dat jaar begon hij daar dan ook werkelijk mee. Zoals wij zagen, was hij toen al rationeel overtuigd van het schismatieke karakter van de anglicaanse Kerk, en werd hij innerlijk machtig aangetrokken door de rooms-katholieke. Maar: was haar leer wel dezelfde als die van de Oude Kerk, als die van de Vaders? Het leek hem geleidelijk van wél. Het leek hem dat er een ontwikkeling had plaatsgegrepen van een levende Idee, van een openbaringsidee, - zoals in de natuur ook alles volgens bepaalde wetten verandert. De kwestie voor hem was dus: of de levende Idee van het christendom nu nog altijd essentieel dezelfde was als die in de eerste, tweede, derde - hij zou gaan tot de zesde eeuw? Als het antwoord positief was, zou hij de decisieve stap zetten, maar hij verwachtte dit niet voor Kerstmis.

Twee maanden lang studeren bracht geen letter op het papier. In maart brandde er al een lichtje, maar schrijven bleef lastig. Toen kwam er een doorbraak, en in juni had hij al drie hoofdstukken. Na een schrijfpijn die hij vergeleek met barensweeën! Aan Mrs. Froude schreef hij: 'Het is veel geschreeuw en weinig wol!'[28]

Maar dan toch zeer kostbare wol! Veertien jaar voordat Darwin de wet van de ontwikkeling, van de dynamiek ontdekte in de biologie, - wat het einde inluidde van elke statische conceptie in de wetenschappen -, percipieerde de Littlemoorse kluizenaar reeds datzelfde ontwikkelingsdynamisme in het rijk van de geest. 'Leven is veranderen', schreef hij, 'en volmaakt zijn betekent dat je vaak veranderd bent' (to live is to change, and to be perfect is to have changed often).[29] Een revolutionaire idee in dié tijd!

Grandioos is dan de manier waarop Newman het leven van een idee concreet beschrijft. Dat groeien en ontwikkelen duurt soms eeuwen, - het moge een idee zijn als die van de 'mensenrechten' of in vroegere tijden die van 'het goddelijk recht van het koningschap', ofwel die van de 'democratie' of die van de 'gelijkwaardigheid van man en vrouw' of wat dan ook. Ideeën zijn voor Newman haast als machtige natuurwezens met een eigen forse dynamiek. Of als stromen; maar dan toch anders:

> Er wordt soms gezegd dat een stroom het helderst is dicht bij de bron. Welk juist gebruik van dit beeld ook moge worden gemaakt, dit gaat niet op voor de geschiedenis van een filosofische of religieuze stroming. Deze wordt - precies andersom - gelijkmatiger, zuiverder en sterker wanneer haar bedding diep, breed en vol geworden is. Zij ontspringt noodzakelijkerwijze uit een reeds bestaande stand van zaken en smaakt voor een tijdje nog naar de grond... Haar eerste pogingen geven niet de maat weer van haar mogelijkheden of van haar doel. Aanvankelijk weet niemand wat zij is of wat ze waard is. Misschien blijft ze voor een tijdje rustig; ze beproeft a.h.w. haar krachten, verkent de grond onder zich en zoekt tastend haar weg. Van tijd tot tijd doet ze pogingen die mislukken en dan ook worden opgegeven. Ze lijkt te aarzelen over de weg die ze moet inslaan; ze weifelt en kiest uiteindelijk een richting die ze welbewust volgt. Na een tijdje landt ze op vreemd terrein; bepaalde punten in de controverse nemen een andere gestalte aan; er vormen zich partijen omheen die opgaan en neergaan; gevaren en lichtpunten verschijnen in nieuwe relaties; en oude principes duiken weer op onder een nieuwe gedaante. Zij verandert mét hen om zichzelf te kunnen blijven. In een hogere wereld moge het anders zijn, maar hier op aarde is leven veranderen en volmaakt is hij die vaak is veranderd.[30]

De Vlaamse dominicaan Walgrave, die Newmans ideeën over de ontwikkeling van een filosofische of theologische idee grondig heeft bestudeerd, heeft in een artikel over Newmans 'groeien naar het licht' eens zeer

[27] Ibid., 459-61 (brief aan Jemima,15/3/45).
[28] Ker 299-300. (Brief aan Mrs W. Froude van 1 en 10/6/45, eindigend met: 'it is much cry and little wool').
[29] Dev 30.
[30] Ibidem.

juist gezegd dat stilaan, tijdens jarenlange studie van de Kerk en de kerkvaders van de eerste eeuwen, 'hem het geestelijk gelaat, het type, van de Oude Kerk duidelijk moest geworden zijn. De Kerk van de oude Vaders moest ook nu nog dáár te vinden zijn waar dat karakter of type bewaard was gebleven. Welnu, het werd hem duidelijk dat dit karakteristieke gelaat niet in de Kerk van Canterbury zichtbaar was, maar in de katholieke Kerk. Bijgevolg moest ook dáár de beminde oude Kerk voortleven.'[31]

Om het 'Essay over de ontwikkeling van de christelijke doctrine' echt te leren begrijpen en waarderen, moet men vooral die diepe, intuïtieve kernvisie in het oog houden, die de lezer(es) veel wijzer zal maken dan alle mogelijke samenvattingen en resems citaten. Meer dan honderd bladzijden in dit boek zijn gewijd aan het expliciteren van die haast triomfantelijk voorgedragen grondintuïtie die het gehele geschrift schraagt. In een brief aan ene A.J. Hanmer zegt Newman dat hij bekeerd werd door het volgende, in zijn ogen overweldigende (overbearing) argument: '... als de H. Athanasius en de H. Ambrosius in Londen zouden verblijven, dan zouden ze ter kerke gaan, niet in de St. Paul's Cathedral, maar in de Warwick Street of in de Moor Fields.'[32]

In zijn boek verklaart hij dit uitvoeriger en literair-verzorgder:

> Indien de H. Athanasius of de H. Ambrosius plotseling weer tot leven kwamen, dan kan niet worden betwijfeld welke geloofsgemeenschap zij niet als de hunne zouden aanzien. Allen zouden het hiermee wel eens zijn dat deze Vaders - al zouden zij nog zovele opinies aanhangen, al zouden zij nog zoveel protesteren desnoods - dat zij zich meer thuis zouden voelen bij mensen als de H. Bernardus of de H. Ignatius van Loyola, of bij een eenzame priester in zijn kamer, of bij een groep Zusters van Liefde, of bij een ongeletterde menigte vóór het altaar dan bij de leraren of leden van elke andere belijdenis. En mogen wij er niet aan toevoegen dat, indien deze zelfde heiligen, die beiden eens te Trier verbleven - de ene als balling, de andere als gezant - nog verder noordwaarts zouden gaan en hun reis zouden voortzetten tot zij kwamen aan een andere heerlijke stad, tronend te midden van bosjes, groene weiden en kalme rivieren, dat deze heilige broeders in Christus zich dan zouden afwenden van menige hoge beuk en statige kloostergang aldaar, om de weg te vragen naar een of andere kleine kapel waar de mis werd gelezen in een bevolkte steeg of een verloren voorstad?[33]

Men lette erop dat Newman telkens op twee elementen wijst die bepalend zijn voor het hypothetische gedrag van Athanasius en Ambrosius: vroomheid en zelfopoffering. De twee heiligen voelen intuïtief in 'de eenzame priester in zijn kamer', in 'de groep Zusters van Liefde', de diepere aanwezigheid van Jezus' geest dan in welke andere belijdenis ook. In Oxford is het 'een kleine kapel waar de mis werd gelezen' die hen zoveel meer aantrekt dan de prestigieuze beuken van eeuwenoude colleges. In het element van vroomheid bij de roomsen, centrerend in altaar en mis en gecombineerd met dat andere typisch-nieuwtestamentische en primitief-christelijke element van kleinheid, volksheid en zelfverloochening, moet Newman na zoveel lectuur en studie het echte geestelijke gelaat van de ware Kerk hebben ontdekt. Zeer terecht en zeer raak wijst zijn steeds anglicaan gebleven vriend Richard Church (een van de twee proctors die Tract 90 van de veroordeling redden) op dit inderdaad fundamentele punt. Het is de moeite waard Church's getuigenis, ofschoon nogal lang, helemaal te citeren:

> De sleutel om binnen te dringen in het laatste geheim van Newmans levensgeschiedenis is zijn scherp en diep aanvoelen van het Nieuwe Testament, van de manier waarop dit het leven en de maatschappij beschouwt en de gedragsregels die daarin moeten worden nagestreefd. En tegenover dit Nieuwe Testament zag hij in contrast de Engelse 'way of life' met al de principes waarop deze steunde, zowel op godsdienstig als op wereldlijk gebied... De Kerk van Engeland was een eerbiedwaardig, comfortabel, zinnig, gematigd en liberaal instituut geworden... Alle vormen van christendom had Newman beproefd, de ene na de andere: het christendom van de 'evangelicals', het christendom van Whately, het christendom van Hawkins, het christendom van Keble en Pusey, - goede vormen allemaal, maar niet het christendom van het Nieuwe Testament en van de eerste eeuwen! Hij schreef over de kerkvaders om te tonen dat zij niet louter autoriteiten waren in een theologische discussie, maar mensen van vlees en bloed, die werkelijk geleefd hadden van wat zij verkondigden, - terwijl: wáár zag je het Nieuwe Testament of zelfs maar de eerste eeuwen in zijn tijd? ... Hij achtte de Kerk van Engeland... er wel het allerminst op te gelijken, veel minder dan de grote onhervormde roomse Kerk, met haar vreemde onschriftuurlijke doctrines en haar onloochenbare misdaden en haar heulen-met-de-wereld waar ze maar kon. Twee dingen echter had die roomse Kerk niet alleen bewaard, maar met kracht gehandhaafd, alle eeuwen door tot op de huidige dag, - twee dingen, waar het Nieuwe Testament vol van was en die behoorden tot zijn karakteristieke eigenheid: vroomheid en zelfopoffering. De massa's die beêweegden naar een heilige plaats, die baden rond een schrijn of boete deden voor een volle aflaat, geleken veel meer op de menigten die de Heer volgden nabij de heuvels van Galilea - met een even onvolmaakt en superstitieus geloof als de massa's van nu - dan eender wat je kon bespeuren in de

[31] Walgrave J.H. OP, *Newman - Groeien naar het Licht*. In: 'Collationes', jg. 9, no l (maart 1979), p. 40.
[32] LD XIII, 295.
[33] Dev 71 (Ch. II, Sect. III ,5).

> Engelse Kerk... En de geest die was gaan heersen in de roomse Kerk was zo sterk geweest dat hij het offer van het celibaat had kunnen maken tot een vanzelfsprekende zaak... Vroomheid en offervaardigheid, gebed en zichzelf opofferende liefde - in één woord: heiligheid - zijn direct te herkennen, zelfs bij een oppervlakkige benadering, in het Nieuwe Testament en zijn ermee verweven als met zijn substantie zelf. Hij deinsde terug voor een vertegenwoordigster van de godsdienst van het Nieuwe Testament die in zijn ogen deze kenmerken niet bezat. Hij keerde zich naar een andere waarin hij ze naar zijn oordeel wél aanwezig vond, al vertoonde zij dan ook nadelen op een ander gebied. In de H. Philippus Neri ontdekte hij een schakel tussen het Nieuwe Testament en de moderne beschaving van zijn tijd. Hij kon geen Philippus vinden, even modern en even schriftuurlijk, toen hij er een zocht in zijn eigen huis.[34]

Het meest originele gedeelte van Newmans boek is wel het 5e hoofdstuk waarin hij zeven criteria geeft die de waarheidszoeker in staat moeten stellen om een gezonde doctrinele ontwikkeling te onderscheiden van een corrupte. Deze zijn: 1) behoud van het type, zoals het type van het kind, hoezeer ook veranderd, behouden blijft in de man; 2) principiële continuïteit, in die zin waarin bepaalde talen 'een capaciteit hebben voor samengestelde woorden... die aan andere is ontzegd'[35]; 3) assimilatiekracht, zoals in een plant die uit haar omgeving datgene zuigt wat háár leven dient en háár principe verrijkt; 4) logische ideeënopbouw, zoals in de geschiedenis van het lutheranisme dat begon met 'privé-oordeel' (private judgment) en uiteindelijk leidde tot 'de filosofie van Kant en het open ongeloof van Strauss'[36]; 5) anticipatie van de toekomst, zoals het optreden van Russische piraten in de Zwarte Zee onbewust heeft geleid tot veroveringsdromen m.b.t. Constantinopel; 6) conservatieve actie van het verleden, zoals geobserveerd door ene Blackstone: 'eenmaal een samenleving gevormd, volgt daaruit haar bestuursvorm als vanzelf, om deze samenleving te bewaren en haar in orde te houden'[37]; en 7) chronische kracht, zoals enerzijds de continuïteit van de Verenigde Staten waar het republikeinse principe nog steeds levendig is, en anderzijds de discontinuïteit van dit republikeinse principe in het oude Rome waar geleidelijk meer en meer keizerlijke instellingen ontstonden.

Telkens past Newman deze criteria toe op de leer zoals ze zich in de geschiedenis van de zes eerste eeuwen zal ontwikkelen. Bij voorkeur behandelt hij het eerste criterium, nl. het behoud van het type, hetgeen reeds een vierde van het boek bedraagt. Het is wel geen makkelijk boek, maar er staan toch vele mooie bladzijden in. Met rake formules weet hij dan de merkwaardige identiteit te kenschetsen tussen de toenmalige katholieke Kerk en die van de eerste eeuwen: zelfde verwijt b.v. van bijgeloof, obscurantisme, verslaving van de geest, antihumanisme, depersonalisatie, onbetrouwbaarheid, enz. - precies de verwijten die ook in de 19e eeuw werden gehoord.

In juli voelde hij zich al zo zeker van zijn zaak dat hij zich verplicht zag 'te geloven wat de katholieke Kerk leert'. In augustus waarschuwde hij Jemima dat de publicatie van zijn boek het signaal zou zijn van zijn overgang.[38] Hij was toen met zijn laatste hoofdstuk bezig dat hij, de onvermoeibare stijlslijper, telkens weer aan het herschrijven was. Dit moet geduurd hebben tot laat in september toen hij eindelijk zijn 'Essay' - maar onvoltooid - aan de drukker gaf: onvoltooid omdat de zekerheid verblindend geworden was, zodat hij niet meer durfde wachten tot Kerstmis. Hij sprak zelfs niet meer van 'rooms-katholieken', maar van 'katholieken' zonder meer. Bovendien waren er ook enkele uiterlijke feiten voorgevallen die er het hunne toe bijdroegen om zijn definitieve stap te verhaasten.

De daad bij het woord

Half augustus begon Newman al aan de publicatie van zijn boek te denken. Hij wilde daar zo weinig mogelijk ruchtbaarheid aan geven evenals aan de stap die daarop onvermijdelijk zou volgen. Daarom vroeg hij schoonbroer John Mozley of het niet bij hem te Derby kon gedrukt worden, maar het antwoord was zo hard-negatief dat Newman 'had kunnen naar bed gaan van verdriet en wanhoop. In plaats van voort te werken wandelde ik naar buiten, ziek in 't hart, met hangende armen en knikkende knieën.'[39] En de weigering kwam van de man van de trouwe Jemima! Wat moest hij dan van de rest van zijn familie verwachten? Het boek zou pas ter perse gaan laat in september. Als het uitkwam, zou Newman zijn langverwachte stap zetten.

Maar juist op dat ogenblik begon er iets te bewegen bij de jonge volgelingen. Zij konden niet meer wachten en namen de zaak van hun overgang naar Rome in hun eigen handen. Op 24 september had Richard Stanton reeds Littlemore verlaten met de bedoeling zich te bekeren. John Dalgairns, een 22-jarige fellow van Magdalen College, de eerste jongere die Newman in zijn kluis gevolgd was, besloot hetzelfde te doen. Op 1 oktober zou hij bezoek

[34] Church R.W., *Occasional Papers* II, 1897, pp. 473-4.
[35] Dev 125: Ch. V, Sect. I (First Note); Sect.II (Second Note); cit. p. 133.
[36] Ibid., Ch. V, Sect. III (Third Note); Sect. IV (Fourth Note); cit. p. 40.
[37] Ibid., Ch. V, Sect. V (Fifth Note); Sect.VI (Sixth Note); cit. p. 147.
[38] Ker 301 (Brief aan Jemima van 17/8/45).
[39] SG 236.

krijgen van zijn ouders die fel tegen zijn overgang gekant waren. Hij vond het nog het minste kwaad als hij ze voor het 'fait accompli' zou stellen. Hij kende een Italiaanse passionist, Father Dominic Barberi, die er al sinds zijn jeugd van had gedroomd om Engeland te bekeren en het eerste Engelse passionistenklooster had gesticht te Stone (70 km ten westen van Oxford). Dalgairns vroeg de pater of hij naar Stone kon komen, zo vlug mogelijk, om opgenomen te worden in de roomse Kerk. Het antwoord was positief, jubelend zelfs - hij zou de nieuwe convertiet komen bezoeken te Littlemore: 'A little more', antwoordde hij geestig, 'and we shall see happy results from Littlemore!'[40] Op 29 september trad Dalgairns toe tot zijn nieuwe kerkgemeenschap, en kwam dadelijk naar het gehucht terug. Hij stráálde gewoon, - Newman kwam er diep van onder de indruk. Nauwelijks drie dagen later was het de beurt aan Ambrose St. John, drie jaar ouder dan Dalgairns, om zijn studentenlidmaatschap van Christ Church College neer te leggen en naar het katholieke college van Prior Park nabij Bath te gaan om zich eveneens te laten opnemen in de roomse kerkgemeenschap. 'Toen zij vertrokken', zegt Newman, 'was het alsof ik mijn eigen ingewanden verloor.'[41]

Hij die zolang gewacht had op een uiterlijk teken van boven om zijn intellectuele zekerheid om te zetten in een morele daad,vond dat het grote ogenblik nu aangekomen was. Plotseling werd hij, die bij zovelen zo vaak had aangedrongen op wachten en geduld, niet alleen prompt, maar zelfs overhaastig. Zijn boek bleef onaf. St. John moest dadelijk terug. Stanton eveneens. Father Dominics komst was providentieel. Nu of nooit! Hij zou biechten, afzweren en overgaan. En zonder dat de buitenwereld iets wist...

Newman kon heel doortastend zijn. Op 3 oktober schreef hij al naar Hawkins om van zijn fellowship afstand te doen. (Het antwoord was koel-aanvaardend; alsnog raadde hij hem 'zich toch af te wenden van enkele van de ergste roomse dwalingen zoals... neerknielen voor beelden')[42]. Zondag 5 oktober bereidde Newman zijn algemene biecht voor. Op 6 oktober schreef hij een voorwoord op het onaffe boek. Dinsdag 7 werd besteed aan het schrijven van een hele reeks brieven om dierbaren op de hoogte te brengen: Jemima, Keble, Mrs. Bowden, Pusey, Mrs. Froude, Miss Giberne, Church, Manning, enz. - tot zijn hand er stijf van werd...[43]

De 8e was de dag dat Father Dominic zou aankomen. Eigenlijk was hij op doorreis naar België voor een kapittelbijeenkomst van zijn congregatie. Dalgairns zou hem gaan afhalen te Oxford, om 15u. Bij zijn vertrek zei Newman hem: 'Wanneer je je vriend ziet, wil je hem zeggen dat het mijn wens is door hem opgenomen te worden in de Kerk van Christus?' Dalgairns zei alleen maar: 'Ja'[44]. Uiterst nerveus, kon Newman verder niets doen dan wachten, liggend op zijn bed.

Het was een zeer regenachtige dag. De wegen waren verzopen, en het werd laat, zeer laat. Pas om 23u hoorde Newman paardengetrappel, knarsende remmen, stappen, stemmen. Over de plassen heen wordt de pater naar een vertrek geleid waar een kachel brandt. Hij is doornat, doorsopt, na vijf uur zitten op de bok, in de striemende regen! Ineens gaat de deur open, 'en' - schreef de pater later naar zijn overste - 'welk een schouwspel was het voor mij daar aan mijn voeten te zien neergeknield John Henry Newman, vragende om te mogen biechten en opgenomen te worden in de schoot van de katholieke Kerk!'[45]

Maar het werd al laat, en bovendien waren er nog twee anderen die biecht en opname vroegen, Stanton en Bowles, zodat wijselijk besloten werd de rest 's anderendaags te verrichten. Daar kwam nog het door de roomse Kerk vereiste 'voorwaardelijke doopsel' bij plus de katholieke geloofsbelijdenis, zodat de eerste mis van Father Dominic eigenlijk pas de 10e oktober in de privé-kapel van Littlemore kon worden gecelebreerd. 'Tijdens de mis', schreef de pater aan zijn overste, 'gaf ik de heilige communie aan Mr. Newman en vier van zijn gezellen, ééns protestanten, nu allervurigste katholieken.'

Het manuscript van Newmans essay lag nog op diens werktafel, de morgen nadat hij zijn eerste communie ontvangen had. Hij greep naar de pen, en voegde de volgende slotwoorden toe aan de abrupt afgebroken tekst. De toon van dit postscriptum klinkt zeer 'evangelicaal':

> Dit waren de gedachten betreffende het 'gezegende visioen van vrede' van iemand wiens lang volgehouden smeekbede het was geweest dat de allergenadigste God het werk van Zijn eigen handen niet zou versmaden en hem niet zou overlaten aan zichzelf, terwijl zijn ogen nog wazig waren en zijn hart bedrukt en hij alleen maar de rede kon gebruiken in de zaken van het geloof.
>
> En nu, dierbare Lezer, de tijd is kort, de eeuwigheid lang. Zet niet van u af wat gij hier hebt gevonden: beschouw het niet als een loutere zaak van eigentijdse controverse; maak u niet

[40] MT 1, 357.
[41] Ibidem; LD XI, 3.
[42] Bacchus Joseph, o.c., 388.
[43] Cf. de vele brieven begin LD XI.
[44] MT I, 358.
[45] NL 31. Prachtig is deze scène te Littlemore uitgebeeld in een beeldhouwwerk van Mevr. Faith Tolkien.

klaar om het te weerleggen, zoekend naar de beste wijze om dit te doen; bedrieg niet uzelf met u te verbeelden dat het het product is van ontgoocheling of afkeer of rusteloosheid of gekwetst sentiment of overdreven gevoeligheid of enige andere zwakheid. Zoek u niet in te duffelen in uw herinneringen van jaren her, beschouw niet als waarheid wat gij wénst waarheid te zijn; en maak geen afgod van diep gekoesterde vooroordelen. De tijd is kort, de eeuwigheid is lang...

ZEND NU UW DIENAAR, HEER,

VOLGENS UW WOORD, IN VREDE:

WANT MIJN OGEN HEBBEN UW HEIL AANSCHOUWD.[46]

[46] Dev (einde).

Hoofdstuk 23 Van Littlemore naar Maryvale

Het 'gezegende visioen van de vrede'

In Newmans dagboek, op de datum van 9 oktober 1845, vinden we het feit van zijn overgang laconiek vermeld. Er staat: '+ admitted into the Cath. Ch. with Bowles, and Stanton.'[1] Diezelfde 9 oktober was de dag waarop Ernest Renan te Parijs het St. Sulpiceseminarie verliet en de katholieke Kerk de rug toekeerde...

We kunnen alleen maar gissen wat er achter die mededeling met dat kleine kruisje allemaal schuilging. We kunnen het enigszins raden als we in Newmans roman-met-autobiografische-trekken, 'Loss and Gain', lezen hoe het de hoofdheld, Charles Reding, te moede was onmiddellijk na zijn bekering:

> Het was zondagmorgen rond de zevenen, en ongeveer een uur geleden was Charles opgenomen in de gemeenschap van de katholieke Kerk. In de passionistenkerk lag hij nog steeds geknield
> vóór het tabernakel, met in zich een diepe vrede en sereniteit die hij niet mogelijk had geacht op aarde. Het was als de haast voelbare stilte wanneer een klok na lang luiden ophoudt of een boot na lang deinen in de haven aanlandt. Het was iets wat hem in de herinnering terugdreef naar zijn vroegste levensjaren, alsof hij werkelijk zijn leven herbegon. Er was echter meer in zijn hart dan het geluk van zijn kinderjaren. Het was als voelde hij een rots onder zijn voeten, de 'soliditas Cathedrae Petri.' Hij bleef maar geknield: hij was a.h.w. reeds in de hemel, met Gods troon vóór zich en de engelen er omheen, en het was alsof elke beweging hem zijn geluk zou ontnemen.[2]

De antwoorden die Newman al onmiddellijk kreeg op de brieven die hij vlak vóór zijn overgang geschreven had, verschilden erg van elkaar. De mooiste reactie was misschien wel die van Keble. Hij had ze neergeschreven aan de zijde van zijn doodzieke vrouw:

> Beste Newman, je bent voor mij een goede en dienstbare vriend geweest, zoals een ander dit moeilijk had kunnen zijn. In mijn geest ben jij zo verweven met allerlei oude, dierbare, heilige gedachten dat een scheiding van jou haast ondraaglijk is, hoe uiterst onwaardig ik mij ook voel. En toch kan ik nu niet meer met je mee. Ik moet mij vastklampen aan de idee dat wij niet echt gescheiden zijn. Jij hebt me dat zo geleerd en je kunt mij dat niet afleren, dat geloof ik nauwelijks. En nu ik met dit woordje mijn geest verlicht heb, wil ik slechts zeggen: God zegene je en vergelde je duizendvoudig ál de hulp die je mij, hoe onwaardig ook, geschonken hebt, en zovele anderen eveneens! Moge je vrede hebben waar je naartoe gaat! Moge je ook ons, hoe dan ook, helpen die vrede te vinden, - ik denk nauwelijks dat dit door controverse zal geschieden. En aldus, met iets van een gevoel als werd de lente uit mij weggenomen in dit jaar van mijn leven, blijf ik altijd je genegen en dankbare
>
> J. KEBLE

Een maand later stuurde Newman zijn vriend een even mooi antwoord:

> Littlemore, 14 november 1845.
>
> Moge de heilige Drieëenheid,
> Vader, Zoon en Geest,
> je zevenvoudig vergelden, mijn beste Keble, ál het goede waarvan je ooit jegens mij het werktuig bent geweest, sinds ik je voor het eerst leerde kennen. Aan jou ben ik het, menselijkerwijze gezien, verschuldigd dat ik ben wat ik ben, en wáár ik ben. Anderen hebben me op vele manieren geholpen, maar van alwie ik ooit gekend heb, kan ik niemand noemen buiten jou - behalve één enkele, reeds heengegaan - die er ook maar enig aandeel in heeft gehad mij te stuwen in de speciale richting die ik gevolgd heb en die mij heeft geleid naar wat nu voor mij een onschatbare winst betekent.
> Laat me je geen pijn doen, mijn beste Keble, met deze woorden. Laat me je niet de indruk geven zonder gevoel te spreken. Laat het je troost zijn, als je troosteloos bent, te denken dat er nog iemand is die voelt dat hij alles aan jou te danken heeft en die je trouwe, aanhankelijke, onzichtbare vriend wil blijven, hoezeer hij ook, helaas! nu van jou gescheiden is.
>
> Steeds je zeer genegen

[1] NL : foto tussen pp. 14-15.
[2] LG 430

John H. Newman.[3]

Het zou twintig jaar duren eer Newman de 'heilige' vriend en raadsman, die hem zo trouw geholpen had in zijn innerlijke crisis, nog zou terugzien. Religieus-ideologisch gezien, waren de geesten toen nog zó gefatsoeneerd dat zelfs de intiemste vriendschappen moesten wijken voor de muur die sedert de 16e eeuw was opgericht tussen katholieken en anglicanen. In de loop van anderhalve eeuw is er op dit gebied veel veranderd. Ook Newman en Pusey zagen elkaar twintig jaar lang niet meer, maar tussen hen bleef er nog wel enig epistolair contact.

Op de keerzijde van de brief waarin Newman aan Pusey zijn komende overgang had meegedeeld, schreef deze: 'Tu autem, Domine, miserere nobis. E.B.P. Kyrie eleison Christe eleison Kyrie eleison' (Gij, Heer, ontferm U over ons. E(dward) B(ouverie) P(usey). Heer, ontferm U, Christus, ontferm U Heer, ontferm U). Hij zond Newman geen antwoordbrief, maar we kunnen zijn reactie op diens bekering afleiden uit een commentaar van zijn hand dat verscheen in de 'English Churchman' van 16 oktober:

> Onze Kerk heeft hem niet weten te gebruiken. Hij is weggegaan, onbewust (zoals alle grote werktuigen van God) van wat hijzelf is. Hij is weggegaan, eenvoudig omdat het zijn plicht was, zonder iets te zoeken voor zichzelf, in volkomen overgave aan Gods hand. Zó zijn degenen die God gebruikt. Hij lijkt mij niet zozeer van ons te zijn weggegaan als wel overgeplaatst te zijn naar een ander deel van de Wijngaard waar heel de energie van zijn machtige geest vollediger kan worden gebruikt dan dit mogelijk was bij ons, waar ze niet aan bod kwam. En wie weet welke de geheimvolle intenties zijn van Gods Voorzienigheid met zo iemand onder hen?... Het is wellicht de grootste gebeurtenis die er plaatsgegrepen heeft sinds de onderbreking van de Gemeenschap der Kerken, dat zo iemand, zo in onze Kerk gevormd, zo door de in haar levende goddelijke Geest gefatsoeneerd, naar hen werd overgeplant.[4]

Tot zover dus Keble en Pusey. Maar hoe reageerde Jemima, de uitverkoren confidente van de voorbije maanden? Er spreekt een enorme droefheid en ontgoocheling uit de brief die ze John reeds stuurde twee dagen na zijn overgang. Ze voelt zich nu van hem zo 'pijnlijk ver verwijderd' (fearfully wide asunder), en treurt:

> ...Lieve John, toen je sprak in de naam van onze Kerk, ging er zo'n macht uit van al je aansporingen, leek jouw stem wel de stem van een engel (your voice seemed the voice of an angel) en raakte je ergens een snaar in al onze harten - je leek ons te kennen tot in het diepst van je hart. Maar sinds je nieuwe inzichten de bovenhand hebben gehaald, welk een grote verandering! ... Ik ben bang dat mijn brief je pijn zal doen, maar hoe kan het ook anders? Dat is het ellendige van het verschil in opvatting over dat allerbelangrijkste onderwerp: het ene noodzakelijke voor ons allen.
>
> Wees steeds verzekerd, lieve John, van mijn welgemeende genegenheid,
> je zus
> JEMIMA C. MOZLEY.[5]

Zij vreesde, zei ze nog, dat hij nu niet meer dezelfde invloed zou hebben als vroeger, doch troostte zich met de gedachte dat die invloed nog altijd zeer groot zou zijn. Maar met dingen als 'invloed' moest je nu bij John Henry niet meer aankomen. Een beetje gepikeerd schrijft hij haar prompt terug:

> Ik heb nooit aan enige invloed van mijnentwege gedacht. Ik heb nooit echt begrepen wat dat was. Het kost mij niet de minste inspanning dit te verzaken... Wat die invloed betreft, de hele wereld is één grote brok ijdelheid, en er is niets in haar waar mijn hart op gesteld is - althans, daar vertrouw ik op. En ik heb mijn invloed niet weggeworpen door datgene te doen waartoe de plicht mij riep.[6]

Aan 'invloed' dachten ook reeds de nieuwe kerkelijke autoriteiten van de illustere neofiet. Mgr. Wiseman ontving een eigenhandig door de paus ondertekende brief, met felicitaties voor 'onze beminde zoon Joannes Henricus Newman, de leider van de partij der Puseyisten' (Puseistarum factionis ducem), nu bevrijd van de ketterij waarin hij 'allerellendigst gelegen had' (miserrime iacuerat). De paus schonk hem zijn zegen, en dat maakte Newman gelukkig.[7] De 'Antichrist' was de 'Vicarius Christi' geworden!

---

[3] LC II, 473-4(Brief van Keble, 3 en 11/10/45);LD XI,34 (antwoord v. Newman)
[4] Liddon H.P., *Life of Pusey*, 1894, pp. 459 vv.
[5] LC II, 470.
[6] LD XI, 16.
[7] Ibid., 39.

Bij de brief ingesloten stak ook een lovend schrijven van kardinaal Acton, die hoopte dat Newman nog anderen zou brengen tot de Waarheid. Waarop de grote man gevat antwoordde:

> Hoewel het iets groots zou zijn indien ik er anderen kon van overtuigen te handelen zoals ik, lijkt het er toch naar dat ik werk genoeg heb met te denken aan mezelf.'[8]

Ook de provinciaal van de jezuïeten schreef een felicitatiebrief en stelde twee van zijn huizen gastvrij ter beschikking van Newman c.s., wilden ze bijgeval 'de Geestelijke Oefeningen van onze heilige Vader Ignatius' verrichten. Gentleman als altijd, antwoordde Newman dat hij, hoewel hij voor zijn eerste katholieke mis van 10 oktober de keus had tussen een mis ter ere van de jezuïet Franciscus Borgias en ter ere van de heilige Paulinus, nochtans een Engelsman, hij geopteerd had voor de eerste.[9] Waar men mensen toch al niet gelukkig kan mee maken!

Wiseman ten tonele

In haar brief aan broer John had Jemima hem dringend gevraagd nu, na zijn bekering, Littlemore te verlaten. Het is duidelijk dat zij hier de spreekbuis was van haar man en misschien ook wel van de oude tante Elisabeth die bij hen inwoonde.

Newman was het daar echter niet mee eens. Reeds om half zes in de morgen van zijn bekeringsdag vinden we hem aan zijn schrijftafel om haar van antwoord te dienen. Hij bléef in Littlemore. Waren de apostelen na hun bekering ook niet begonnen te prediken daar waar ze zich bevonden? Was ook Paulus niet begonnen te Damascus? En Jacobus gestorven als bisschop van Jeruzalem? En 'met bevende hand en intens gevoel' voegde hij er nog enkele regels bij voor de tante: 'God alleen weet hoezeer het dit hart foltert U zo'n pijn te moeten aandoen.'[10] Met Jemima bleef hij wel verder corresponderen. Harriett ignoreerde hem tot haar vroege dood; het eerste hernieuwde contact met haar familie was het bezoek dat haar dochter Grace aan haar stervende oom bracht twee dagen vóór zijn dood, in 1890![11]

Newman bleef dus waar hij was. Hij had nu een drukke correspondentie te verwerken. Vele mensen volgden hem of bereidden zich voor. Het werd een ware exodus: in één brief (aan Dalgairns) worden meer dan 20 namen genoemd.[12] Velen schreven hem naar aanleiding van zijn boek. Van dit boek werd al direct een tweede editie voorbereid van 1500 exemplaren: aldus in diezelfde brief. Het gaf hem ook zorgen: moest hij het, als katholiek, niet onderwerpen aan de bisschoppelijke censuur? Hij besloot die zaak te bespreken met de pas tot bisschop gewijde mgr. Wiseman, de nieuwe apostolische vicaris (Engeland was nog 'missiegebied'). Eind oktober ontving hij juist een brief van de prelaat met het verzoek zich op 1 november te Oscott (bij Birmingham) aan te melden om er het vormselsacrament te ontvangen. Oscott College was het seminarie van het rooms-kerkelijke 'Midland District'.

Die vormselplechtigheid schijnt verre van feestelijk geweest te zijn. Eens, 12 jaar geleden, te Rome, had Newman (in gezelschap van Froude) de toenmalige rector van het Engels College gezegd: 'Wij hebben een werk te doen in Engeland.' Nu zat hij zwijgend tegenover diezelfde man, wiens artikel in de Dublin Review hem de zin van Augustinus had vermiddeld die aan de oorsprong gelegen had van de grote ommekeer in zijn leven. Wiseman moet op dat ogenblik toch een gevoel van triomf gekend hebben, maar hij onderdrukte dat en wist geen andere vraag te stellen dan hoe de reis verlopen was... Gelukkig werd hij vlug weggeroepen door een seminarist die wilde biechten.

Stilaan brak echter het ijs en werd de sfeer wat warmer. Uiteindelijk bleken de ceremonie, de omgeving, de stemming zelfs heel erg mee te vallen. Na de plechtigheid toonde Wiseman zich zeer liberaal en genereus. Censuur van Newmans boek? daar wilde hij niet van weten. (Na een poos wilde hij het toch, maar herpakte zich vlug.) Newmans toekomst? Hij en zijn groep moesten samenblijven, dacht de kerkleider. Hij deed zelfs een concreet voorstel: in Oscott zelf, een beetje verder, bevond zich nog een oud gebouw, een vroeger seminarie, met tuin, kapel, bibliotheek, refter, bakhuis, etc. én ruime kamers voor 20 à 30 personen. Newman kon het hebben, 'rent-free', het moest alleen wat opgekalefaterd worden. Het was ontruimd geweest toen het nieuwe seminarie klaar was.

Het voorstel was aantrekkelijk. Het had iets van een godsgeschenk dat hem zomaar in de schoot werd geworpen. Er waren natuurlijk nadelen: het gebouw was 'dismally ugly', akelig lelijk alsook heel winderig, en lag buiten de centra Londen en Oxford waar Newman had van gedroomd. 'London is a centre - Oxford is a centre - Brummagem (Birmingham) is no centre', gekte hij.[13] Anderzijds: ineens zo'n overvloedige materiële

[8] Ibid., 42.
[9] Ibid., 19.
[10] Ibid., 14 + V.n.4.
[11] Ker 745.
[12] LD XI, 64-7, 139.
[13] Ibid., 30.

accommodatie, en, op het geestelijke vlak, de mogelijkheid om, dicht bij de bisschop, het katholicisme in te oefenen, 'opgevoed' te worden. Wiseman suggereerde zelfs een jaar Romeverblijf. Het idee van zich een tijdjelang in het nieuwe systeem in te werpen sprak de leider van de groep wel aan. Besloten werd het aanbod mét die groep te bespreken, hetgeen gebeurde op 23 december en resulteerde in een unanieme goedkeuring. De succesformule was 'Littlemore continued'[14]: samen zouden zij 'rooms' leren leven en uitkijken naar een verdere roeping, die niet noodzakelijk een klerikale moest zijn. (Newman zelf dacht zelfs eerst aan een werelds beroep, vlak na zijn bekering).[15]

Een andere suggestie van Wiseman was dat Newman, eer hij 'Old Oscott' - nu door hem 'Maryvale' genoemd - zou betrekken, eens een rondreis zou doen om het katholieke leven en de katholieke centra van Midden-Engeland van nabij te leren kennen. Heel gaarne ging de pasgevormde convertiet daarop in. We zien hem dan ook gedurende enkele weken, om te beginnen van 18 november tot 3 december en daarna van 29 december '45 tot 23 januari '46, van de ene plaats naar de andere trekken - als een echte pelgrim, maar 'zonder erwten in zijn schoenen', lachte hij - en een massa mensen ontmoeten, o.a. dr. Griffiths, de apostolische vicaris van het 'London District'. Daar, in de hoofdstad, verblijft hij een week. Dan wipt hij even over naar het St. Edmund's seminarie waar hij onmiddellijk grote vriendschap sluit met Mr. Whitty, 'hoewel hij een Ier was'.[16] Maar de fijne Oxford scholar is er getroffen door de lage graad van kennis en beschaving bij de seminaristen van de plaats.

Hier voelen we reeds zijn bekommernis om dit peil te verheffen. Wat hem vooral treft bij de mensen van zijn nieuwe kerkgemeenschap is hun 'simplicity' (onderstreept!)[17]

Het 'rijke roomse leven'...

Op maandag 24 november arriveert hij dan in het Oscottse seminarie waar juist een luidruchtig St. Ceciliafeest aan de gang is. Newman, onwennige katholiek nog, noemt het 'St. Cicely's Day'! Hij kan nauwelijks binnen van het vele volk, bellen helpt niet, hij gebruikt dan maar zijn ellebogen! In de feestzaal hoort en ziet hij slechts de 'tuning of fiddles and making of punch'. Maar de punch die wordt klaargemaakt, terwijl het orkestje de violen stemt, is zo straf dat hij hem twee, drie keren met water moet aanlengen! En het is alleen maar die punch die hem bereikt: eten is er niet meer, en hij heeft zo'n honger! Dan maar een restje verorberen dat hier en daar nog blijven liggen is. Eenmaal bekend als de grote convertiet, beschouwen al die roomsen hem als voorzeker een groot asceet die zich nauwelijks om eten bekommert... Een asceet echter die volop geniet van de sfeer en van het concert:

> Het was een kapitaal concert! Buitengewone stemmen, en instrumenten, met spirit bespeeld! Het hoogtepunt kwam echter op het einde. Stel je voor dat daar, ter ere van de h. Cecilia, de succes-comic 'Mynheer Vandunck' werd gespeeld ten aanhoren van de bisschop, van mezelf en van heel dat deftige gezelschap. En het ergste is dat dit liedje de hele morgen in mijn hoofd is blijven hangen![18]

Een nieuwe wereld gaat blijkbaar voor hem open: het 'rijke roomse leven' in zijn meest bruisende gedaante!

Vanuit Oscott reist hij over Bristol en Bath naar Prior Park, ook een katholiek seminarie (sinds 1830) even buiten Bath, waar een ex-collega van hem, vicar van St. Mary Magdalen's te Oxford, in de roomse Kerk zou worden opgenomen. Vandaar vertrekt hij weer naar Littlemore, waar hij de publicatie verneemt van de 2e druk van zijn 'Development'-boek. Een welkom bericht, want zijn boeken waren nu zijn enige bron van inkomsten.

Na Kerstmis begint hij een tweede ronde. Eerst eens gaan kijken hoe het schilderwerk in 'Maryvale' opschiet, en dan naar Father Dominic in Aston. Dan gaat de tocht naar de Broeders van Liefde te Loughborough, waar hij Lockhart bezoekt - de eerste van zijn 'jongeren' die was overgegaan. Hij wil ook eens weten wat trappisten zijn en stoot door naar de Mount St. Bernard. Hij vindt ze 'wonderful'.[19] De volgende etappe is York, waar hij in een gesprek met de bisschop merkt dat deze het niet eens is met Wiseman en respect opeist voor de bisschoppelijke jurisdictie. Te Durham ontmoet hij eveneens een paar bisschoppen en brengt hij enkele dagen door in het seminarie van Ushaw waar ook al een feest wordt gevierd, nl. dat van de president. Hij wil zeker ook de jezuïeten van het Stonyhurst College niet missen, en heeft er 10 mijlen voettocht (mét bagage) voor over om de paters aan het werk te zien. Maar ook daar is er juist weer feest - het titelfeest van hun Orde! Hij ontmoette er een Poolse jezuïet, Norbert Korsack, nog ingetreden in het Wit-Rusland van Katharina II - de tsarina had zich niets aangetrokken van

[14] Ibid., 47.
[15] Apol 235.
[16] LD XI, 39.
[17] Ibid., 40.
[18] Ibid., 43.
[19] Ibid., 93.

de pauselijke afschaffing van de Orde in 1773. Op 23 januari was Newman weer terug in Littlemore. Gedurende de maand die volgde zou de leuze zijn: inpakken en wegwezen!

Eenzaamheid...

Het afscheid van het gehucht viel hem heel zwaar. Aan Maria Giberne schreef hij:

> Ik voelde niets bij het verlaten van Oxford of St. Mary's, maar ik voel het heel erg aan dat ik Littlemore moet verlaten.[20]

Eenzaamheid dus... Miss Giberne was de ideale confidente om dit eenzaamheidsgevoel te luchten, want juist in die periode werd zij er zelf door overvallen. In november had zij Newman in zijn overgang willen volgen, maar diens vele tochten maakten het hem onmogelijk haar met raad en daad bij te staan. Hij vertrouwde haar ter instructie toen aan Father Brownhill toe, - 'that terrible Jesuit'[21], zoals ze hem noemde - ; maar die bij nadere kennismaking toch best scheen mee te vallen. Op 19 december reeds kon de overgang plaatshebben tot grote vreugde van Newman en haarzelf. Zij woonde samen met een vriendin, Selina Bacchus, die haar echter niet volgde en bovendien op 8 januari in het huwelijk zou treden. Zo viel zij heel alleen en klaagde haar nood bij Newman. Uit zijn antwoord spreekt niet alleen de gevoelige vriend en raadsman, maar ook de 'prophet of the invisible world':

> Je wordt nu werkelijk zeer beproefd in je gevoelsleven, en ik dank je oprecht dat ik daarin mag delen. Neem die beproeving op, zoals je reeds doet, alsof het een middel van de genade was om
> je onder de bescherming te brengen van je ware vrienden, al die onzichtbare Heiligen en Engelen die zoveel meer voor jou kunnen doen met God, en in de loop van je leven, dan eender welk mensenkind, hoe dierbaar en voortreffelijk ook. Je spreekt alsof ik niet in jouw geval was, - ik die wel Littlemore verlaat, maar toch mijn vrienden meeneem... Ik ben nu bezig met het nakijken, sorteren en verbranden van al mijn brieven en papieren, en dit heeft mij een pijn gedaan en diep doen zuchten, zoals ik dat vroeger nog wel eens gekend heb, maar niet sedert mijn opname in de Kerk. Hoevelen zijn reeds dood, hoevelen van mij gescheiden! Mijn moeder heen; mijn zusters niets meer voor mij of alleszins vreemd; van mijn grootste vrienden zijn Froude, Wood en Bowden nu dood. Ze zouden nu allemaal aan mijn kant staan, of komen staan. Andere vrienden leven nog, maar zijn mij niet gevolgd: Pusey gaat sterk een tegenovergestelde richting uit, Williams vindt mij te rationalistisch en is stervende, - Rogers en James Mozley kijken met uiterste afkeer neer op de weg die ik insla. Wie van mijn vrienden van een twaalf jaar geleden bezit ik nu nog? en van mijn huidige vrienden, wat wist ik een twaalf jaren her? Wel, zij studeerden nog, of wanneer zij als eerstejaars mijn naam kenden, keken ze naar mij op als naar een ontzagwekkende en ongenaakbare 'don'; en nu weten ze niets, kunnen ze niets weten van mijn vroegere leven. Dingen die voor mij zijn als pas gisteren gebeurd, zijn voor hen als dromen uit een verleden tijd; zij kennen niet de namen, de stand van zaken, de gebeurtenissen, zij hebben niet de associaties die part en deel uitmaken van mijn eigen wereld, van de wereld waarin ik leef. En toch ben ik heel gelukkig met hen, en kan ik werkelijk met Sint-Paulus zeggen; 'Ik heb alles en in overvloed' - en bovendien heb ik met hen gemeen wat ik nooit had kunnen hebben bij die anderen: hun katholiek geloof en hun katholieke hoop. En wees jij er zo ook, in jouw geval, zeker van dat Gods Barmhartigheid je zal vergoeden alwat je verliest en dat je zult gezegend worden, wel niet op dezelfde manier, maar op een hogere.[22]

Ook hier weer: 'prose from the centre', - maar hij schreef ook vele brieven die gewoon een antwoord wilden zijn op knellende en kwellende vragen. Ik kies er één uit die een eigen visie vertolkt op 'bekering', - een andere visie dan die welke vele katholieken-van-huis-uit aanhingen. Bedoelde brief is gericht aan een zekere Spencer Northcote, die aan Newman gevraagd had dat hij, ten behoeve van een druk bezette vriend, enkele van de voornaamste ideeën van het 'Essay over de Ontwikkeling' op begrijpelijke wijze op papier zou zetten en hem opsturen. Maar Newman voelde zich geen bekeerder op aanvraag:

> Het katholicisme is een diepe zaak, je kunt het niet in je opnemen als thee uit een kopje (you cannot take it up in a tea-cup). Iedere dogmatische uitspraak, alles wat ik in een kort gezegde zou samenvatten, zou maar al te zeer misbegrepen worden. Indien ik b.v. zou zeggen: 'Ik ben katholiek geworden omdat ik ofwel een katholiek ofwel een ongelovige moet zijn', dan zouden de mensen uitroepen: 'Hij heeft zich dus in de katholieke Kerk geworpen om aan het ongeloof te ontsnappen', terwijl ik alleen bedoelde te zeggen dat katholicisme en christendom in mijn geest identiek waren: als ik het ene liet vallen, moest ik ook het andere opgeven. Ik weet niet hoe ik mijn redenen

[20] Ibid., 96.
[21] MT I, 366.
[22] LD XI, 101-2.

> tot hun recht zou kunnen laten komen, hoeveel woorden ik ook gebruikte. Maar probeerde ik het met weinig woorden, en dan nog gedrukt, dan zou ik mezelf en mijn zaak lichtzinnig blootstellen aan de haastige en bevooroordeelde kritiek van mijn tegenstrevers. En dat wil ik niet doen. De mensen zullen niet zeggen: 'Nu hebben we zijn redenen en weten we wat ze waard zijn.' Nee, jullie hebben ze niet! Jullie kunnen ze niet hebben behalve als jullie je de moeite getroosten iets van de pijn te doorstaan waar ikzelf ben doorheengegaan... Jullie moeten willen denken, en je leren overgeven aan de Goddelijke Hand die jullie leidt om haar te volgen, waarheen ook... Morele bewijzen, daar moet je ingroeien en ze niet van buiten leren.[23]

'Ik kuste mijn bed en de schoorsteenmantel...'

Eindelijk zou Newman dan Littlemore en ook Oxford verlaten - 'Oxford', zou hij later zeggen, 'dat van alle menselijke dingen misschien datgene was dat mij het naast aan het hart lag'.[24]

Op zaterdag 21 februari 1846 - zijn 45e verjaardag - waren al zijn jonge vrienden reeds vertrokken, al zijn boeken verstuurd, zodat hij alleen achterbleef, 'alleen met de Allene'. De dag tevoren had hij zijn laatste afscheidsbezoeken afgelegd aan de mensen van Littlemore - aan Barnes, de smid; aan Mrs Palmer, de schoolmeesteres; aan Mrs Tombs, de vrouw van de schoenmaker die dankbaar was om het geld dat hij haar geleend had; aan Miss Giles, een toegewijde parochiane, en nog aan zovele anderen. Allemaal heelwat eenvoudiger en warmer volk dan de afstandelijke winkeliers van Oxford! Het hardst was hem gevallen het afscheid van de kinderen op school: 'Hen te verlaten,' bekende hij, 'zou al voldoende geweest zijn om iemand te doen wenen, als hij van zijn hart geen steen had gemaakt. Het zou een grote opluchting geweest zijn het te kunnen.'[25] Maar nu was hij alleen. Alleen was hij vier jaar geleden gekomen, alleen zou hij nu ook weggaan, met in zijn hart toch een gevoel van grote dankbaarheid omdat hij op die plek 'het gezegende visioen van de vrede' had gevonden. Nu moest hij zich werpen 'in de open zee'[26], niet wetende wat de toekomst hem brengen zou. 'Eu gar eiê!' (moge het voor het beste zijn!), schreef hij aan Ambrose St. John, de uitroep herhalend van Agamemnoon vlak vóór het offeren van zijn dochter Iphigeneia.[27]

De dag daarop, een zondag, zou hij om 16u uit Littlemore vertrekken. Daarna schreef hij aan Copeland, zijn ex-kapelaan:

> Ik rukte er mij met geweld van los en kon er niet aan weerstaan mijn bed te kussen en de schoorsteenmantel en andere delen van het huis. Ik was daar zeer gelukkig ondanks de continue spanning. Dáár werd mij mijn weg getoond en kreeg ik een antwoord op mijn gebeden. Al heb ik daarover geen plan, of zelfs maar de schaduw van een plan, toch raak ik de gedachte niet kwijt dat ik Littlemore ooit nog eens terug zal zien alsook zijn dierbare inwoners, onder wie ook jou, eens te meer met ons verenigd in de schoot van de ware kudde van Christus.[28]

Een vigilante voerde Newman naar Oxford, waar hij nog enkele vrienden ontmoette - ook Pusey - en de nacht doorbracht in het observatorium. Op maandag 23 februari, 's morgens om halfnegen, vertrok hij dan definitief, na dertig jaren verblijf. 'Nadien heb ik Oxford nooit meer teruggezien, tenzij voor zover men zijn torens kan zien vanuit de trein.'[29]

Welke zijn gevoelens waren bij het verlaten van die bovenal geliefde stad, kunnen we nog min of meer nagaan uit de poëtisch zeer bewogen passage uit 'Loss and Gain' waarin Charles Reding - hier wel John Newman - voor het laatst de universiteitsstad aanschouwt:

> Charles was door Bagley Wood gereden en in de verte zag hij al de torens en de spitsen van de universiteit, geheiligd door zovele tedere herinneringen, verloren twee jaar lang en nu plotseling teruggevonden ... om ze weer te verliezen, voor immer! Daar lag het ouwe trouwe Oxford vóór hem, met zijn heuvels zo vriendelijk als steeds en zijn weiden zo groen als voorheen. Toen hij voor het eerst weer die dierbare plaats zag, stond hij stil, met gevouwen armen, niet in staat om verder te gaan. Ieder college, iedere kerk somde hij op, ze herkennend aan hun pinakels en torentjes. De zilveren Isis,de grijze wilgen, de wijduitgestrekte vlakten, de donkere bosjes, het ginds zich uitspreidende Shotover, het bos, het water, de gebouwen zo stil en zo schoon, dat alles had kunnen van hem zijn, maar van hem waren ze niét. Wat hij ook zou winnen door katholiek te worden, dit was hij kwijt; wat hij nu ook zou winnen aan hogers en beters, dit zou hij nooit meer bezitten noch iets wat daarop geleek. Geen ander

[23] Ibid., 110.
[24] .LD XX, 460
[25] LD XI, 122.
[26] Ibid., 95.
[27] Ibid., 124: cf. Aischylos, Agamemnoon, v.227.
[28] Ibid., 132-3.
[29] Apol 237.

> Oxford meer, niet meer de vrienden van zijn kinderjaren of die van zijn jeugd in de fleur van zijn mannenjaren. Hij wandelde zonder ophouden verder tot hij de samenvloeiing van Cherwell en Isis bereikte; daarna keerde hij terug. Wat al gedachten kwamen in hem op! Dit was de laatste keer! En, daar er toch niemand was die hem zag, wierp hij zijn armen om de wilgen die hem zo dierbaar waren, en kuste ze; hij trok enkele van hun zwarte blaren af en stak ze in zijn borst. 'Ik ben als Undine'[30], zei hij, 'zij doodde met een kus. Niemand bekommert zich om mij, bijna niemand kent mij.'[31]

Te Maryvale

Het eerste wat Newman in zijn nieuwe home diep gelukkig maakt is de aanwezigheid van de eucharistische Christus in zijn onmiddellijke nabijheid, in de kamer vlak naast hem. Op 26 februari schrijft hij al aan Henry Wilberforce:

> Ik schrijf hier in een kamer naast de kapel. Het is zo'n onbegrijpelijke zegen Christus lichamelijk tegenwoordig in je huis en binnen je muren te hebben. Zo geweldig is dit dat het alle andere gunsten in zich opslorpt en alle pijn te niet doet of zou moeten te niet doen. Te weten dat Hij dichtbij is - in staat te zijn door de dag heen telkens en telkens weer naar Hem toe te gaan! En
> wees er zeker van, beste Wilberforce, dat ik je niet vergeet wanneer ik zo in zijn tegenwoordigheid verkeer. Daar waar het heilig Sacrament is, is het zeker de plaats om voor anderen te bidden...[32]

Te Maryvale zijn ze nu met z'n achten: Newman, St. John, Stanton, Morris, Formby, Walker, Christie en Penny. Discipline vindt Newman belangrijk, en Wiseman ook. Opstaan om 5u en om 7u Mis,waarna morgengebeden en ontbijt. Zwijgplicht tot 12u30. Dan is er een Latijnse conferentie van een half uur, waarna gezamenlijk diner en 'bezoekje' aan het Allerheiligste Sacrament. Vanaf dan mag er gesproken worden, tot 18u. Vespers en completen staan dan op het programma vóór het avondeten. Om 20u30 volgen nog enkele gebeden en rond 22u gaat iedereen naar bed. Om het liturgisch gebed wat op te luisteren heeft Newman een zangkoortje opgericht.

Dit voor wat het inoefenen van het gebed betreft. Maar de studie is natuurlijk ook zeer belangrijk. Zelfs de kok, Ambrose St. John, moet studeren. Zijn lievelingstheoloog is de geleerde en heilige jezuïet-polemist kardinaal Roberto Bellarmino (1542-1621), maar, schrijft hij aan Dalgairns (die intussen bij een kanunnik in het Franse Langres theologie studeert)

> ik begin met Bellarmino, met mijn hoofd vol erwtenpuree,confituurpudding en koteletten, terwijl ik me de hele voormiddag het hoofd breek over een saus die dan nog slecht uitvalt![33]

Het briefje bewijst wel dat 'Littlemore continued' een succes is. En Newman voelt nu echt aan hoe zijn Vaders uit de bibliotheek, zijn 'huge fellows' (felle knapen), 'van hem zijn en hij van hén, zonder enige mogelijke twijfel.'

Intussen is het nu wel duidelijk geworden dat de groep een uitgesproken religieuze gemeenschap wil vormen, maar welke precies, dat is nog helemaal niet zeker. Wel dragen ze allen reeds de soutane. Newman heeft er behoorlijk last mee, zegt hij Dalgairns:

> Ik heb er een grote hekel aan door de straten van Londen te lopen. Niet dat ik er tegen ben een klerikaal kleed te dragen - ik heb dat nu eenmaal zo gewild - , maar ik ben zo onhandig en slungelachtig (awkward and gawky) dat ik me beschaamd voel over mezelf. De enige compensatie is dat de arme katholieken mij herkennen als ik voorbijga en de hand aan hun hoed slaan. Maar zie je mij, die nooit een uniform gedragen heb, zie je mij al met een strakke Romeinse boord boven mijn jas en een lange slip vanachter? Ik weet dat ik eruit zie als een dwaas, omdat ik het zelf inwendig als zo absurd aanvoel...[34]

De groep wil ook ingewijd worden in de katholieke godgeleerdheid door een bekwaam theoloog. Maar het schijnt heel lastig te zijn zo iemand te vinden. Er werd hun wel een priester toegewezen, een zekere dr. Acquaroni, afhangend van de Romeinse congregatie 'De Propaganda Fide' (kortweg 'de Propaganda' geheten) om voor hen de mis te lezen en hun wat Italiaans te leren, maar dat is al. Wiseman is hun overste en biechtvader, maar als bisschop is hij veel weg, en ter plekke houdt hij zich vooral met de jeugd bezig, evenals de overige professoren. Newman

[30] Undine: vrouwelijke watergeest zonder ziel, die de reizigers in haar schitterend waterkasteel lokt en hen niet meer loslaat.
[31] LG 353-4, 374-5.
[32] LD XI, 129.
[33] Ward, Life, I, 120.
[34] LD XI, 194.

voelt hier een leemte - gebrek aan interesse voor de intellectuele basis van het geloof - die hij later nadrukkelijker zal ter sprake brengen. Aldus is het begrijpelijk dat stilaan een plan rijpte om te Rome, in het hart van de Kerk, theologie te gaan studeren. In april wordt dit plan concreet: volgend jaar gaat hij met Ambrose St. John naar Rome, de anderen daarna. Ondertussen kunnen zij reeds de kleine wijdingen - voorbereidend op de grote van subdiaken, diaken en priester - ontvangen te Maryvale zelf.

Op 6 juni worden Newman dan die kleine wijdingen toegediend. Maar eerst moet hij, 'de klaarste kop van Oxford', auteur van het unieke 'Development'-boek, de vernedering van een examen ondergaan alsof hij nog een jong seminaristje was! Veel later zal hij zich nogal bitter daarover uitlaten, alsook over het feit dat hij gewoon in de rij moest gaan staan om bij dr. Wiseman zijn biecht te spreken. Op het ogenblik zelf echter kwetste hem dat niet zo erg en vond hij het alleen maar iets vervelends (a dreariness). Een bekeerling, dacht hij, komt niet om te kritiseren, maar om te leren. Ouder en wijzer geworden, ontdekte zijn scherpe geest echter vele misplaatste dingen. Er kwamen b.v. nogal wat bezoekers en bezoeksters naar Maryvale, en dan gold de grote convertiet als het shownummer van de plaats! In zijn dagboek noteerde hij (21/01/1863):

> Hoe triestig mijn eerste jaar te Maryvale, toen ik het kijkstuk was van zovele ogen (the gaze of so many eyes), net als was ik een wild onbegrijpelijk beest (as if some wild incomprehensible beast), dat gevangen was door de jager, welke vangende jager dr. Wiseman zelf was, die het als een bezienswaardigheid moest tonen aan vreemden! Ik realiseerde mij dit niet op het moment zelf, tenzij als iets vervelends.[35]

Bij alle Wisemans kwaliteiten, die reëel waren en die Newman hem dan ook in ruime mate toekent, moest deze toch constateren dat de man ijdel was en gebrand op 'prestige', op 'invloed', - en we weten al wat Newman over die overdreven bekommernis om 'invloed' dacht.

Zeer persoonlijke begeleiding

Uit Newmans vele en soms lange brieven van die tijd komt een heel andere, veel meer persoonsgerichte en respectueuze houding te voorschijn. God verlost zijn mensen één voor één, - zo had hij telkens weer gepreekt in St. Mary's. God is een bijzondere Voorzienigheid, geen staat of instelling. Hij kent ons zitten en ons opstaan, zegt de psalm. Hij heeft al de haren van ons hoofd geteld, zegt het evangelie. Iedere mens is voor Hem uniek en onherhaalbaar.[36]

Het is hier natuurlijk ondoenbaar uit al deze brieven kwistig te citeren, - brieven aan Miss Giberne, aan Henry Wilberforce, aan Mrs Bowden, aan Pusey en anderen meer, aan al die gekwelde of niet genoeg gekwelde zielen die hij met een oneindig geduld, ook één na één, aanhoort en begeleidt en die hij met zijn warme hart, maar toch ook met zijn scherpe verstand opbeurt, terechtwijst, waarschuwt, helderheid verschaft voor de geest en rust voor het gemoed. Hij weet uit eigen pijnlijke ondervinding wat het betekent te aarzelen, te twijfelen, zich een rad voor de ogen te draaien, beurtelings achteruit te wijken en dan weer een stap voorwaarts te zetten naar het 'vriendelijke Licht'. Hij beoefent een liefde die ook hard kan zijn en de verwijten niet spaart. Waarom leest Wilberforce zo eenzijdig? waarom zoekt Mrs Bowden het zo ver en zo hoog? waarom usurpeert Pusey zijn macht in de oorbiecht? Hij ziet met zijn geestelijk gescherpte oog wie geroepen is en wie zich wil sluiten: de parabel van het zaad wordt voor hem een concreet-menselijke realiteit. Hij ziet, en is er immens verheugd om, dat Mrs Bowden hem zal volgen (de 8e juli) en dat Pusey zich afwendt ondanks ál Newmans pogingen, o.a. een lastige reis naar de zieke vriend, maar die zonder resultaat blijft (met grimmige humor meesmuilt hij ontgoocheld: 't is zonde van het geld, ik had er zoveel boeken mee kunnen kopen...)[37]

Overal voel je de persoonlijke aanpak, de individuele benadering, de overtuiging dat het voorbeeld en de eigen bekering de machtigste werktuigen zijn om navolging te stimuleren. In een brief aan de markiezin de Salvo (een familielid van Manning, de latere kardinaal) vat hij zijn inzichten goed samen:

> Argumenteren en preken te pas en te onpas is juist de manier om een Engelsman de godsdienst te doen verafschuwen. Zélf voel ik meer en meer (en het gaat even goed op voor een ander m.i.) dat
> het feit dat ik geworden ben die ik ben, op zichzelf beschouwd, reeds een predikatie is en mijn aanwezigheid een aansporing. Het zien van een bekeerling is het dwingendste en alles samen het stilzwijgendste en doeltreffendste van alle argumenten. Als dit de mensen niet overtuigt, of tenminste niet beroert, dan zullen woorden het zeker niet doen. Het kan tot woorden leiden, woorden kunnen heel goed volgen, maar als dit niets uithaalt, dan woorden nog

[35] AW 255.
[36] PS III, 125.
[37] LD XI, 215-6; 186-7; 222.

minder. We kunnen de mensen niet drijven en dwingen tot het geloof.[38]

Het groepje heeft zich natuurlijk ook veelvuldig bezig gehouden met de vraag: bij welke religieuze gemeenschap gaan wij ons aansluiten? Newman heeft zelfs gedacht aan het oprichten van een eigen congregatie waarvan de vage schetsen kunnen gevonden worden in een document dat nog bestaat. Die nieuwe gemeenschap zou heten de 'Congregatie van de H. Drieëenheid'[39]. Ze zou tot doel gehad hebben de mysteries van het geloof te contempleren en te verdedigen. Maar blijkbaar heeft Newman dit plan vlug opgegeven. Het feit echter dat hij deze congregatie onder het patroonschap had willen plaatsen van 'Maria quae sola interemisti', van Maria, de enige delgster van alle ketterijen, en dat hij uitdrukkelijk als doelstelling had geformuleerd het verdedigen van de geloofsmysteries, wijst wel in een bepaalde richting. Het had een gemeenschap moeten zijn die de nieuwe vijand van de eeuw, het liberalisme in de leer, in woord en geschrifte had willen bekampen. Maar wellicht was het niet aangewezen voor nieuwbekeerden om nu al iets nieuws te stichten. 'Zich inwerpen in het systeem' betekende ook uitkijken naar een bestaande gemeenschap. En hij heeft toen aan de dominicanen gedacht. Hij vroeg zich echter bezorgd af of zij hun tradities niet al te zeer verloren hadden. Bovendien was die orde een bedelorde, en dit zinde hem niet. Hij heeft dan ook aan de jezuïeten gedacht, maar voelde zich hoe langer hoe onzekerder, wat blijkt uit een brief van juli.[40] Want er werd ook over de oratorianen gesproken, - de suggestie van coadjutor Wiseman. Newman zocht het daarna dan toch weer ergens anders, nl. bij de vincentianen, meer bekend onder de naam van lazaristen. Hier volgt een groot fragment uit een brief die nadere bijzonderheden verstrekt over zijn onmiddellijke plannen alsook over de bekendheid en de gunst die hij toen reeds genoot bij de pasverkozen Pius IX:

St. John en ik gaan eerst naar Parijs - dan naar Dalgairns te Langres - dan naar Milaan waar ik Manzoni wens te zien. Wij verwachten dat we te Rome zullen zijn tegen het einde van oktober. Ik veronderstel dat wij beiden naar de Propaganda zullen gaan.[41] Ik vertrouw er ernstig op dat mijn toekomstige levensloop daar zal worden vastgelegd. Dr. Wiseman verlangt dat wij ons bij een of andere religieuze gemeenschap zoals de oratorianen zouden aansluiten. Het bezwaar is dat zij alleen werken in steden, en dat een huis op de buiten zoals het onze dan ook geen speciale zin zou hebben... De heilige Filippo Neri is anders wel een grote naam, en er is niemand onder wiens patroonschap ik mij liever zou willen stellen. De vincentianen lijken de grootste congregatie te zijn in Europa, ja zelfs in de wereld - en de invloedrijkste. Samen met de sulpicianen delen zij de theologische scholen van Frankrijk - in Italië zijn zij 'missionarissen' - en zij zijn ook verspreid over de oostelijke wereld. Onlangs werden ze gesticht in Ierland waar ze bloeien. Hun doelstelling is tweevoudig, zoals ik reeds heb geïmpliceerd: missies en theologische scholen. Op dit ogenblik ben ik meer tot hen aangetrokken dan tot enige andere gemeenschap. Maar ik kan mij over niets een idee vormen tot ik te Rome ben. Wat ik nu voel is dit: datgene wat de wereld, of tenminste Engeland, het meest nodig heeft, zijn mensen zoals de dominicanen die de ketterij bekampen hetzij door te schrijven, te preken of te onderwijzen. Maar ik ben niet zeker dat de dominicanen hun tradities bewaard hebben, en bovendien betwijfel ik het of datgene wat er bij de dominicanen bijkomt, nl. het bedelen, wel aangepast is aan de tijd. En de Engelse bisschoppen houden niet van ordes, want die zijn territoriaal, terwijl congregaties zoals de vincentianen, naar ik veronderstel, louter instrumenteel zijn en niet lokaal. Je weet dat St. Vincentius a Paulo er de stichter van is. Het moederhuis is te Parijs en we zullen proberen het te bezoeken. Maar ik zal precies doen wat ze mij te Rome zeggen. Je zult blij zijn te vernemen - maar vertel het niet verder - dat de nieuwe paus nogal nadrukkelijk mij zijn zegen gezonden heeft. Er was niets dat erom vroeg: alleen heeft iemand uit zijn omgeving hem bezocht om hem te zeggen dat hij naar Engeland ging, naar Lord Shrewsbury, en toen zei hij: 'Breng mijn zegen over aan mgr. dr. Wiseman en aan de heer Newman.''[42]

'Wie zijn die jezuïeten van Rome?

Over de jezuïeten van het 'Collegio di Propaganda', waar hij en St. John naartoe gezonden werden, bestaat een leuke brief van begin juli, juist aan St. John gericht. Newman was nl. zijn licht gaan opsteken bij dr. Fergusson, een bloedverwant van Mrs Bowden die in de 'Propaganda' had gestudeerd en daar in 1844 tot priester was gewijd. Ziehier een uitvoerig en geestig verslag van hun gesprek:

Elk kwartier heb je wat anders te doen... Het is daar een jezuïetenretraite het hele jaar door. Je staat op te 5u30, na een (verplichte) slaap van 7u30. Te 5u45 loop je in de gang en kniel je neer voor het Angelus... Te 6u begin je je

[38] Ibid., 224.
[39] Ibid., 196.
[40] Ibid., 195-6.
[41] 'Propaganda' is de afkorting van de benaming van de Romeinse Congregatie 'de Propaganda Fide' (voor de verbreiding van het geloof), die alle missiegebieden (toen ook nog Engeland) onder haar bevoegdheid heeft. Newman bedoelt met het woord echter meestal het hoger vormingsinstituut of College, door de jezuïeten geleid, dat van de Congregatie afhangt.
[42] LD XI, 226-7.

meditatie - de prefect gaat op en neer om te zien of je dat doet... Te 6u30: Mis - die iedereen in koorhemd bijwoont. Te 7u ontbijt: brood, melk en koffie (denk ik). Dan volgen de cursussen; te 11u30 middagmaal, enz. Er is een verplichte wandeling van anderhalf uur in de loop van de dag. Na middag- en avondmaal is er een uur recreatie, maar gezamenlijk - geen aparte gesprekken. Niemand mag andermans kamer binnengaan. (Corollarium. Het is niet goed dat twee vrienden naar de 'Propaganda' gaan). Dit corollarium wordt verder bevestigd door het feit dat de hele groep studenten ingedeeld wordt in 8 'camaratas?' (leefgemeenschappen) die nooit met elkaar mogen converseren. Als jij zou gaan met Christie en Penny, dan zouden ze je natuurlijk indelen in drie verschillende camarata's.

... De brieven die je schrijft moet je de rector ter hand stellen... Je moet je portemonnaie aan de rector afgeven... Zij zorgen voor alles wat je nodig hebt. 'Heb je er dan wel iets aan om geld mee te brengen?' vroeg ik. 'Nee', zei dr. Fergusson, 'helemaal niets.' Bovendien mag je geen eigen kleren hebben. De rector pakt je alles af: je jas, je broek, je hemden, je kousen enz. enz., en hij geeft er jou van de 'Propaganda'. 'Heb je er dan wel iets aan,' vroeg ik, 'om een garderobe mee te brengen?' - 'Nee,' zei dr. Fergusson, 'daar heb je niets aan. Ze geven je twee togen, een ouwe en een nieuwe. Het is belangrijk dat je je ouwe kleren verslijt. Mr. Eyre (die aanwezig was) zei zelfs, - het was misschien maar een grapje - dat ze je ouwe schoenen gaven. Wel, misschien krijg je de plaag te pakken, want reken erop, er zijn daar Egyptenaren en Turken...

Het enige wat je wel mag - dat heb ik dan toch losgekregen uit alwat dr. Fergusson zei - was dat je je eigen papieren mag bezitten in je werkbureau...

P.S... Eén ding werd volgens dr. Fergusson gratis verstrekt: nl. snuif ad libitum, en ik zou een snuifdoos mogen hebben... [43]

Nog eens Keble en Pusey

In mei '46 had Keble weer een dichtbundel uitgegeven, getiteld 'Lyra Innocentium'. Newman schreef er een lovende recensie over in de 'Dublin Review'. Er stonden in Kebles poëtisch oeuvre mooie gedichten over Maria, zei hij, - maar die gedichten zouden door de Kerk van Engeland zeker als 'heiligschennend' worden beschouwd. Tegelijk zag hij in zijn recensie de kans schoon om te wijzen op het poëtische karakter van de katholieke Kerk:

In zijn colleges over de poëzie zegt Keble dat deze een methode is om de belaste geest te verlichten... Welnu, wat is de katholieke Kerk anders, in haar menselijk aspect, dan een discipline voor de gevoelens en de hartstochten?.. Zij is de dichteres van haar kinderen. Vol muziek is zij om de droeven te sussen en de ontspoorden te beteugelen. Zij is vol wonderlijke verhalen voor de verbeelding van de romanticus, rijk aan symbolen en beeldspraak, zodat zachte en fijne gevoelens, die geen woorden verdragen, in stilzwijgen hun aanwezigheid kunnen openbaren of met hen kunnen communiceren. Haar wezen zelf is poëzie.[44]

'De katholieke Kerk is zelf poëzie': een moderne definitie van de Kerk die men maar zelden ontmoet bij haar theologen...

Dit artikel is van juni. Juli bracht de voor Newman verheugende tijding dat Mrs Bowden overging tot de roomse Kerk. Maar in augustus vernam hij dat Pusey zeer ernstig ziek was.

Newman schreef hem een hartelijke brief met het voorstel hem te komen bezoeken, als hij uitgenodigd werd. Na 12 dagen vergeefs wachten op een antwoord besloot hij dan toch maar te gaan - wie weet wat hij zich anders wellicht zou te verwijten hebben? Tenby, Puseys woonplaats, lag op 13 uren stoombootreis van Maryvale! Bij aankomst was de zieke aan de beterhand. Op gebied van de religie echter bood hij niet de minste opening! Newmans diagnose was zeer scherp: 'Niet tot de minste verandering in staat; hij heeft er de elementen niet voor.'[45] Een dergelijke starre geestesstructuur verbaasde de man die pas had geschreven: 'to live is to change.' Zijn tweede ontdekking was dan ook dat er blijkbaar mensen bestaan die geestelijk niet kunnen veranderen. De reis was vergeefs geweest en ook... duur!

[43] Ibid., 200-1.
[44] Ess II, 421-453.
[45] LD XI, 222.

Hoofdstuk 24 'Dat overweldigende gebouw, de Duomo!'

In 'la douce France'

Op maandag 7 september 1846 reisden Newman en St. John dan af met als bestemming Rome, het 'Collegio di Propaganda' waar ze iets meer dan een jaar zouden verblijven. Hun eerste doel was Brighton, waar St. John over zijn vriend noteerde: 'Newman vertelde mij over al zijn oude herinneringen áán en grote liefde vóór Brighton - zo stralend en zo vrolijk.'[1] Vandaar voeren ze naar de Franse kust, naar Dieppe waar ze in de avond arriveerden en de nacht doorbrachten. 's Anderendaags ging de tocht per diligence tot Rouen vanwaar ze verder konden per trein, naar Parijs. Ze kwamen er rond 7u 's avonds aan en werden in het station opgewacht door Robert Coffin, een jonge kennis en bewonderaar van Newman die zich later te Rome bij hem zou aansluiten om dan na enkele jaren bij de redemptoristen in te treden en te eindigen als bisschop van Southwark. Daar hij Frankrijk al een beetje kende, zou hij een grote steun zijn tijdens hun trip door dit land, want het Frans van beiden was verre van correct, laat staan vloeiend.

Na een bezoek aan een geleerde Franse abbé, die lid was van de Royal Society en in Londen publiceerde, wilde Newman al dadelijk kennis maken met de door hem zo hoog geprezen vincentianen of lazaristen. Een zekere monsieur Gondon, journalist aan het katholieke 'L'Univers', gespecialiseerd in Britse katholieke toestanden, zou zijn drie gasten naar het huis van de lazaristen begeleiden. Gondon had reeds over de Oxfordbeweging en met name over Newman, Ward en Oakeley in zijn krant geschreven en zou later een vertaling publiceren van drie boeken van Newman, o.a. het 'Essay over de ontwikkeling van de christelijke leer.'

Dit bezoek aan de lazaristen schijnt helemaal niet meegevallen te zijn. We horen ze nog één keer vernoemen in een brief van Newman aan Dalgairns, gedateerd 18 oktober waarin het volgende veelbetekenende zinnetje staat: 'Wat wij in Parijs zagen van de lazaristen heeft onze ijver voor hen veeleer afgestompt' (blunted). Het gezelschap ging daarop de Notre Dame bezichtigen, waarna monsieur Gondon de drie Engelsen bij de aartsbisschop introduceerde. Dat was toen mgr. Affre die twee jaar later bij een opstand in Parijs wilde gaan bemiddelen en op de barricades werd neergeschoten. In een brief van die tijd zou Newman zich nog de hartelijkheid herinneren waarmee hij in september '46 door de prelaat werd ontvangen. 'Hij sloeg zijn armen om mij heen' (he folded me in his arms), schreef hij aan zus Jemima.[2] Een dergelijk uitbundig gebaar van affectie, nogal wel jegens een vreemdeling, verbaasde de gereserveerde Brit uitermate...

De volgende dag stond een bezoek aan nuntius Fornari op het programma. Uit al deze eerbewijzen blijkt dat de grote Engelse bekeerling in Frankrijk helemaal geen onbekende was. Monsieur Gondon en de 'Univers' zullen daar wel niet vreemd aan geweest zijn. Newmans bezoek aan Parijs werd ook in diezelfde krant op 13 september omstandig verslagen. Uit dit artikel kan men ook afleiden dat er in Frankrijk veel was gebeden voor de grote Oxfordleider en zijn volgelingen.[3] Gondon leidde het drietal ook naar de gracievolle kapel van de 'Dames du Bon Secours' en naar de Sainte-Chapelle. Newman wilde Parijs ook niet verlaten zonder een bezoek te brengen aan Notre-Dame-des-Victoires en aan de abbé Desgenettes, pastoor van deze kerk. De abbé had in 1836 een confraterniteit opgericht 'van het Onbevlekte Hart van Maria', dat weldra een centrum van devotie werd. De leden ervan droegen een wonderwerkende medaille die ook Newman zich oplegde op 22 augustus 1845, enkele weken vóór zijn bekering. We hoorden reeds dat hij zijn best deed - en ook anderen daartoe aanspoorde - om zich als convertieten zonder kritiek te 'werpen in het bestaande systeem.' Later zal zijn houding op het gebied van de devotie soberder worden.[4]

Op vrijdag 11 september, om 3u na de middag, vertrok het drietal naar Langres, gelegen in de Haute-Marne ten noorden van Dijon. Daar wilden ze John Dalgairns ontmoeten die na zijn bekering (kort vóór die van Newman) naar Langres was gereisd om er zijn priesterstudies te verrichten onder leiding van een abbé uit Langres, 'le Chanoine Lorain'. Hij zou op 19 december e.k. worden gewijd en zich bij Newman voegen te Rome in 1847. Deze en zijn twee gezellen reisden de hele nacht door en arriveerden pas om 7u 's avonds van de zaterdag in de stad, waar zij de gasten waren van de kanunnik. Newman klaagde over de Franse vederledikanten en had heimwee naar zijn harde matras van Littlemore! Vanwege zijn slapeloosheid viel hij bijna in bezwijming in de morgenmis van zijn laatste dag te Langres...[5]

---

[1] LD XI, 244 V.n.1.
[2] Ibid., 263; XII, 230.
[3] 'L'Univers', 13/9/1846. Cf. uittreksels: LD XI, 247 V.n.1.
[4] LD XI, 245, vooral V.n.1.
[5] Ibid., 247, 245.

En wellicht had hij ook wel heimwee naar zijn Littlemoorse vasten waarin hij tenminste de hele dag echte thee kon drinken, terwijl het hun in dunne koffiekopjes aangereikte brouwsel er slechts een absurde karikatuur (a mockery) van was. Het is goed de man van 'het gezegende visioen van de vrede' nu eens te zien worstelen met allerlei aardse onvolmaaktheid die nog goed bedoeld was ook... Zelfs de wijn en trouwens heel de Franse eetcultuur en levenswijze misvielen hem en zijn twee Engelse gezellen zozeer dat ze er alle drie een soort van cholera door kregen. Wat ze vooral misten was warm eten, en wat hun vooral tegenstak was de alomtegenwoordige olie in de opgediende spijzen. Kwam daar nog bij dat het Franse ontbijt haast niets betekende , vergeleken met het copieuze Engelse dat ze gewoon waren ...[6]

Hun gastheren echter waren onvoorstelbaar hartelijk en lief, vooral de bisschop, mgr. Pierre-Louis Parisis, wiens dis bovendien bijna onberispelijk was: 'een fatsoenlijke imitatie van rosbief à l'Anglaise', ironiseert Newman, en een Engelse plum-pudding 'met rozijnen en een saus van eau-de-vie.' Zeer eetbaar, maar de conversatie was in het Latijn, de enige vreemde taal die beiden goed machtig waren! Na de maaltijd werd de illustere gast als een lady, aan de arm van de bisschop, keuvelend in de taal van Cicero, naar een sofa geleid, waar koffie en likeur werden gepresenteerd. Bij het afscheid: 'amplexus' zoals te Parijs: monseigneur omhelsde zijn gast op de rechter- en de linkerwang, en met vele courbetjes en tirelantijntjes werd Newman uitgelaten, die zo moe was van al die uitputtende vriendelijkheid dat hij onmiddellijk zijn vederbed opzocht...[7]

Hij had nog andere geestelijken leren kennen in de stad, o.a. de deken, en werd telkens getroffen door hun eenvoud, hun opgewektheid en hun genegenheid, - en heel speciaal zelfs door de vriendelijke en zelfs warme manier waarop sommigen hem heel in het bijzonder hadden bejegend. Daarbij viel het hem echter op dat ze herhaaldelijk een soort buigingsceremonieel ontwikkelden waar hij niet helemaal aan uitkon. Hoe dikwijls moest je buigen? Waarin bestond eigenlijk dat buigen? Hij schreef daarover naar zijn gezellen van Maryvale:

> Er komt geen eind aan hun gebuig op de meest vormelijke wijze. St. John kon maar niet te weten komen hoe dikwijls er bij een afscheid diende gebogen te worden. Ikzelf, die haast nooit in mijn leven een vormelijke buiging gemaakt heb, ik kan mij maar moeilijk serieus houden als ik mijn ellebogen naast mijn heup strek en een cirkelsegment beschrijf waarbij mijn lagere wervels het middelpunt zijn en mijn hoofd de omtrek vormt.[8]

Over de stad zelf vond hij dat er, buiten de kathedraal, niet zo heel veel te zien was. De basilicastijl ervan - met o.a. het koor achter het altaar - begon hem nu meer aan te trekken dan vroeger, toen hij vooral de middeleeuwse 'Gothic style', door Pugin haast geïdoliseerd, bewonderde. Te Milaan zal het nog duidelijker worden dat hij zich begint te ontworstelen aan de zware gotiek en ook daar een bekering doormaakt ten voordele van de lichte, gracieuze, vriendelijke bouwkunst van de Renaissance. St. John en Coffin kwamen vooral onder de indruk van de gregoriaanse zang die zij hoorden in de kerk. Wat het gezelschap, als ex-protestants, bijzonder opviel was dat zij tijdens hun driedaags bezoek nergens hadden horen preken. Men legde hun echter uit dat dit alleen maar zo was tijdens de zomervakantie die in Frankrijk tot begin oktober duurde: er was ook vakantie voor de predikanten![9]

Newman en St. John - Coffin bleef te Langres vanwaar hij naar Parijs zou terugkeren - verlieten Langres om 10u 's avonds van de 15e september. Bij het afscheid van kanunnik Lorain bij wie ze logeerden, moesten ze ook de twee ladies gaan groeten in wier huis Lorain verbleef. Weer was het een gebuig zonder einde, toen zij in hun tot slaapvertrek omgevormd salon kwamen, maar daarna kwamen de brave dames plotseling toch nog eens opdagen om beide Engelse heren met een laatste 'révérence' 'uit te buigen'! Van dit alles genoot Newman kostelijk, en James A. Froude lijkt mij de nagel op de kop te tikken waar hij over zijn vereerde oud-tutor zegt dat hij 'de lichtheid zelve' was (lightness itself)![10]

'Cuisses de grenouille' op een vastendag...

Diezelfde avond vertrokken Newman en St. John naar Besançon waar ze rond de woensdagmiddag arriveerden. De secretaris van de aartsbisschop wachtte hen op, en weer konden ze genieten van een uiterst hartelijke ontvangst. Het was de latere kardinaal Jacques Marie Mathieu die hen vriendelijk uitnodigde bij hem te komen logeren, want de diligence naar Lausanne zou pas 's anderendaags in de vroege morgen om vijf uur vertrekken. Dadelijk werden beiden op een 'thé à la française' uitgenodigd, waarna zijne excellentie himself hun hun kamers toonde, nagaande of er niets ontbrak, om ze dan naar zijn kerk te leiden, 'la Cathédrale St. Jean'. Hij lichtte hen uitvoerig in over een heilige lijkwade van de Heer waarvoor een kapel was gebouwd tegenover het hoogaltaar. Tijdens de Franse

[6] Ibid., 245-6.
[7] Ibid., 246.
[8] Ibidem.
[9] Ibid., 247.
[10] Froude J.A., *Short Studies...* , o.c. (vol. IV), p. 283.

revolutie was het kostbare voorwerp echter zoek geraakt. Verder werden hun de overige schatten van de kathedraal getoond en uitgelegd, alles in het vloeiendste Latijn - zo beweerde St. John. Daarna nam de secretaris hen van de bisschop over en wandelde met hen door de stad. Vooral haar kerken vonden de beide gasten heel mooi. En het schema van Parijs en Langres herhaalde zich: in de vroege avond, na de 'sight seeing', zouden ze dineren aan de episcopale tafel. Die woensdag was het echter een zgn. quatertemperdag, een dag van vasten en vleesderven, en tot 'infinite amusement' van beide Engelsen werden ze vergast op gefricasseerde kikkerbilletjes! Kikvorsen, vooral in het water levend, werden door monseigneur blijkbaar niet als vlees beschouwd! Wat zou Newman over deze typisch-roomse casuïstiek en haar oplossing hebben gedacht? We weten het niet, maar waarschijnlijk hield hij zich aan zijn principe van het 'zich inwerpen in het bestaande systeem'.

Na het diner bracht de bisschop hun toekomst te berde, waarbij de dominicanen werden genoemd, het idee van Dalgairns, alsook de oratorianen, de suggestie van Wiseman. Newman kon hier al dadelijk de kracht van het hiërarchisch gezag in zijn nieuwe kerkgemeenschap aan het werk zien, want voor Mathieu was het duidelijk dat ze de optie van hun bisschop moesten overnemen; hij affirmeerde met klem:

> Ik denk dat ik de heilige Paulus aan mijn kant heb. Het is de opdracht van jullie allen om te gehoorzamen aan jullie bisschop en zijn richtlijnen in alles te volgen.[11]

Misschien heeft dit wel indruk gemaakt, althans onbewust, op Newman die uiteindelijk voor de oratorianen koos, zoals dr. Wiseman inderdaad had gesuggereerd. Mgr. Mathieu gaf hun daarop zijn zegen, vergezelde hen naar hun slaapvertrek en nam definitief van hen afscheid, daar zij reeds vroeg in de ochtend zouden moeten opstaan om met de diligence richting Italië te vertrekken.

Die donderdag was het een wondermooie rit door het Juragebergte naar Lausanne: aan hun rechterzijde hadden ze een prachtig zicht op de Mont Blanc en de Alpen, aan hun linkerzijde op het meer van Neuchâtel en de omliggende streek. Ze hadden de gehele dag voor zich om al dit natuurschoon te bewonderen, want pas rond middernacht kwamen ze in Lausanne aan. Zonder in deze stad halt te houden, reden ze op vrijdag 18 maar dadelijk verder door de Rhônevallei heen naar Brigg, waar ze dan toch een paar uur vóór en ná middernacht konden slapen. Maar dan moesten ze weer verder. Samen wandelden ze te voet door de Simplonpas over de Alpen. Slechts even hielden ze halt in een kapel nabij de top, 'een verblijdende halte', zegt St. John, 'hoewel er binnenin geen licht was, - ik denk omdat het risico te groot was om het heilig Sacrament daar zomaar achter te laten.'[12] Nog wat dichter bij de top stond een kruisbeeld waarvoor ze ook baden en, zoals in het Duits op het kruis vermeld stond, er een aflaat konden mee winnen. Daarna begon het mooiste gedeelte, het Italiaanse, maar dat ook het langste was, zodat ze pas tussen 3 en 4 het stadje Domodossola bereikten. Vandaar ging de tocht naar Arona dat ze te middernacht voorbijtrokken om ten slotte op zondag 20 september de Duomo van Milaan te bereiken waar ze nog net op tijd waren voor de mis van 11u, de laatste van die dag. Newman jubelde:

> We zijn in de haven, na al de moeilijkheden van zo'n reis: de hitte, het dicht opeenzitten in de diligences, het stof, het roken, de rare gezichten en het onkatholieke gedrag (uncatholic bearing) van sommige medereizigers, de lange reistijden zowel bij nacht als bij dag, alsook de ongemakken van een hotel.[13]

Het hotel heette 'Hotel Garni' - aldus schreef hij aan Henry Wilberforce - , maar dat was dus een eufemisme. Nog miserabeler was de trattoria waar ze hun maaltijden gebruikten! Maar op woensdag 23 verbeterde hun toestand aanzienlijk. Dank zij een introductie van Newmans vriend, de jurist James Hope, bij ene 'Abbate Vitali' konden de beide reizigers een fijn logies verkrijgen - vootreffelijke kamers, luchtig, koel en rustig, in het hart van de stad. Deze vertrekken maakten nl. deel uit van een bij de San-Fedelekerk aansluitende woning die bestemd was voor volksmissionarissen, meestal vastenpredikers. Beiden konden ze, zonder de woning te moeten verlaten, zó in de kerk geraken, zodat Newman opnieuw het door hem zeer geapprecieerde voorrecht genoot te kunnen leven en werken (lezen of schrijven) in de nabijheid van het allerheiligste Sacrament. Over deze kerk is hij enthousiast, en ook hier constateren we zijn groeiende onthechting van de 'Gothic style':

> De kerk is gebouwd in de Griekse of Palladiaanse stijl[14] en behoorde de jezuïeten toe tot vóór hun opheffing: zij werd hun geschonken door de heilige Carlo Borromeo. Ik vrees dat ik van deze stijl in de architectuur meer hou dan sommigen van onze vrienden in Oscott en Birmingham lief is. De glans, de gracie en de eenvoud van de klassieke stijl lijken mij meer te passen bij wat Maria en Gabriël in onze geest oproepen dan al die gotiek. Dit is

[11] Ward, Life, I, 137-8.
[12] Ibid., 138.
[13] LD XI, 252.
[14] De stijl van Andrea Palladio (1508-80), Italiaanse bouwmeester uit de late Renaissance.

> zomaar geen nieuw ideetje van mij. Het is altijd een verkwikking voor de geest - iets wat hem verheft ook - in zo'n kerk als St. Fidelis binnen te gaan. Zij lacht je toe met zo'n zoete openhartige glimlach, en het altaar is zo gracieus en innemend - het staat daar duidelijk zichtbaar voor allen opdat zij het zouden naderen. De hoge gepolijste marmeren zuilen, de marmeren communiebank, de marmeren vloer, de glanzende schilderijen, zij spreken alle dezelfde taal. En een lichte koepel is wellicht de kroon op het geheel. Misschien volg ik maar de smaak van reeds ouder wordende mensen die al triestigheid genoeg hebben meegemaakt en eindelijk blij zijn dat ze nu eens niet te maken hebben met al die officiële en gewilde triestigheid. Én zoals de jongeren de herfst verkiezen en de ouderen de lente, de jongeren de tragedie en de ouderen de komedie, zo mogen de jongeren, voor wat het opluisteren van de eredienst betreft, voor mijn part gerust de gotiek verkiezen, als ze mij maar mijn zwak voor de Italiaanse stijl vergeven. Het is zo weldoend en aangenaam, als je uit de hitte van de straten komt, in deze delicate en rijke kerkinterieurs binnen te treden, die zijn als de priëlen van het paradijs of als het woonvertrek van een Engel (which are like the bowers of paradise or an Angel's chamber)![15]

Eenzelfde enthousiasme doorzindert een brief aan intimus Henry Wilberforce: daarin vergelijkt hij de Milanese kerk met de Oxfordse 'Trinity Chapel', en bekent:

> Ik zou de hele dag door, zonder moe te worden, in deze heerlijke kerk kunnen binnengaan, met haar hoge gepolijste pilaren en haar glimlachend, innemend altaar. En zij is zo stil als ik dit doe (want zij behoort niet tot de drukst bezochte kerken) dat het altijd een rust voor de geest is om er binnen te treden. Niets verroert daar tenzij de flikkerende Lamp in de verte die het Teken is van de Tegenwoordigheid van ons Onsterfelijke Leven, verborgen en toch werkzaam, ofschoon ingegaan in Zijn rust. - Het is echt wonderbaar om te zien hoe deze Goddelijke Aanwezigheid vanuit de diverse kerken uitkijkt, zodat wij bij de San Lorenzo de mensen aan de overzijde van de straat hun hoed zagen afnemen bij het voorbijgaan van de kerk - terwijl ondertussen niemand erbij waakt, behalve misschien een oud vrouwtje dat vóór de kerkdeur zit te werken of er een en ander te koop aanbiedt.[16]

Op te merken valt dat hij vooral het objectieve van zijn nieuwe godsdienst apprecieert, b.v. in de 'reële tegenwoordigheid' van 'ons Onsterfelijke Leven', zichtbaar in de 'flikkerende Lamp' en herkend door de eerbiedig groetende voorbijgangers op straat.

'Dat overweldigende gebouw, de Duomo!'

Dat reële, objectieve, haast tastbare van het geloof, treft hem nog veel meer in de Duomo. Ziehier wat hij daarover vol bewondering schrijft aan dezelfde vriend. Het is het nauwkeurig waargenomen verslag van een volk dat in het onzichtbare spontaan leeft en bidt:

> Ik heb nog geen woord gezegd over dat overweldigende gebouw, de Duomo. Het heeft mij meer ontroerd dan eertijds de Sint-Pieterskerk... En, zoals ik maanden geleden al zei dat ik niet wist wat godsvrucht was als een objectief feit tot vóór mijn intrede in de katholieke Kerk en mijn deelname aan haar oefeningen van devotie, - zo zeg ik nu hetzelfde wanneer ik al dat volk daar verzameld zie in de kathedraal. Ik heb mij zo slecht uitgedrukt dat ik eraan twijfel of je me zult begrijpen, maar een katholieke kathedraal is een soort wereld (a Catholic Cathedral is a sort of world) waar iedereen met zijn eigen zaken bezig is, religieuze zaken welteverstaan: mensen die hun devoties verrichten in groep of alleen - staand of geknield - sommigen bij een schrijn, anderen bij een altaar - weer anderen mishorend en communicerend - stromen van biddende mensen die elkaar de pas afsnijden en dan langs elkaar heenlopen - altaar na altaar met kaarsen verlicht, als sterren aan het firmament - een bel die aangeeft dat er ergens iets bezig is op een plaats die je niet ziet - en ondertussen, heel de tijd door, de kanunniken in het koor die hun getijden zeggen, metten, lauden of vespers, met op het einde daarvan de wierook die van het hoogaltaar in walmen naar omhoog stijgt, en dit alles in een van de meest wonderbare gebouwen ter wereld, en élke dag - en dit alles ten slotte zonder enig effectbejag of inspanning...[17]

Hij heeft ook oog voor het fundamenteel-democratische in alwat zich daar afspeelt in dit nochtans zo aristocratische, volledig marmeren gebouw, waarvan 'de hoge pinakels soms zijn als schitterende sneeuw tegen de blauwe lucht.' 'Het is ook', schrijft hij aan zus Jemima, 'meer het eigendom van de armen dan van de rijken, want zij zijn in de meerderheid.' En 'ze mogen lopen waar ze willen, dichtbij het koor, naar de crypte van Carlo Borromeo beneden, achter het hoofdaltaar' - waar ze willen. 'En', voegt hij eraan toe, 'ik mag ook lopen waar ik wil, ik die een vreemde ben.' Een vreemde heeft daar evenveel rechten als een ingezetene van stad of land. Allemaal nieuwe en

[15] LD XI, 249.
[16] Ibid., 252.
[17] Ibid., 253.

positieve ervaringen die hem en St. John enthousiast maken, zodat zij haast elke dag 's morgens naar de Duomo pelgrimeren. Voor het enthousiasme en het geluk van die weken heeft professor Phillimore het woord 'wittebroodsweken' (the honeymoon period) uitgevonden, en terecht.[18]

Na hun morgenlijk Duomobezoek keren beide vrienden weer 'huis'waarts, want om 9u komt een jonge sympathieke leermeester hen inwijden in de zangerige taal van Dante. Deze leraar is hun aan de hand gedaan door de 'Abbate Ghianda', biechtvader van de St. Fidelis-kerk en speciaal van Alessandro Manzoni, de beroemde auteur van 'De Verloofden' (I promessi sposi). Newman was één en al geestdrift voor die roman en wilde absoluut met de auteur ervan kennismaken. Helaas was deze afwezig, 'misschien meer nog tot zijn spijt dan tot de onze,' aldus Newman. Als compensatie kregen beide Engelsen een pak heerlijke vijgen toegezonden, geplukt aan de beste vijgenboom van Manzoni's tuin![19]

Na de Italiaanse les van 9 tot 11 - een soort Assimilconversatie, doorspekt met allerlei grammaticale uitleg - hadden de vrienden meestal het gezelschap van de 'Abbate Ghianda' die werkelijk schik in hen had. De lunch gebruikten ze in een of andere 'trattoria', maar iets Engels konden ze daar niet vinden! Bovendien ontdekten ze tot hun verbijstering dat ze bedrogen werden bij de afrekening. St. John vermoedde het al een tijdje, maar op een dag had hij het bewijs en eiste het teveel betaalde terug. Dit was echter slechts een schoonheidsspatje!

Nog een ander spatje was het alom gebruikelijke spuwen dat de hygiënevriendelijke Engelse gentlemen moeilijk konden verdragen. Maar ja, in hun bekeerlingsvurigheid hadden ze gehoord en geloofd dat zuiderse heiligen nogal graag wilden bespuwd worden zoals Christus, en misschien, opperden ze, hing dit samen met dat...?[20]

'This city of St. Ambrose, St. Monica, St. Augustine, St. Athanasius, to say no more'

Wat er ook van zij, hun geluk kon niet op in die heerlijke 'city of St. Ambrose', waar Newman, bevlogen minnaar van de Oude Kerk, nog een aantal andere heiligen aan toevoegde en sprak van 'this city of St. Ambrose, St. Monica, St. Augustine, St. Athanasius, to say no more.' Ja, 'hier liggen heiligen en martelaren zonder tal', aldus schrijft hij aan een nog aarzelende Miss Parker op de verjaardag van zijn bekering, 'en je kunt precies als de eerste christenen gaan bidden op hun graf.'[21] Het gevoel zich daar te Milaan a.h.w. in de wieg van de primitieve Kerk te bevinden en er overal sporen en tekenen te ontdekken van haar grootheid en heiligheid is zeer sterk in hem aanwezig en draagt hij overal met zich mee. Persoonlijke herinneringen voegen daar nog hun eigen, voor Newman grote charme aan toe, want Ambrosius en Augustinus waren de eerste indrukwekkende heiligen die hij als 15-jarige knaap leerde kennen en bewonderen in het kerkgeschiedenisboek van Joseph Milner. Hij raakte toen, zoals hij het met een sterk woord in de Apologia verklaarde, 'verliefd (enamoured) op de lange uittreksels uit St. Augustinus, St.Ambrosius en de andere kerkvaders die ik daar vond.'[22] Het zijn juist zij die hij hier te Milaan terugvindt, want hier hebben zij lijfelijk geleefd en gewerkt. Hier dwalen ze om zo te zeggen nog rond, en hij bekijkt ze met nog even verliefde ogen als 30 jaren her. Zij horen bij de 'honeymoon period.'

Zo staat hij op een dag werkelijk vóór de San Ambrogiokerk, door de heilige zelf in 386 gesticht, waarvan de grote ingangspoort nog enkele stukken cipressenhout van de oorspronkelijke poort bevat. En Newman moet zich op dat ogenblik graag ingebeeld hebben de majestatische figuur van de onvervaarde bisschop, terwijl hij de toegang tot de basiliek ontzegde aan keizer Theodosius de Grote himself vanwege dezes recente gruwelijke worging van 7000 inwoners van Thessalonica. De woorden van die eerste grote heilige die hij had leren vereren, moeten nog in zijn oren geklonken hebben:

> Gij, mens, wiens handen nog druipen van het bloed van onschuldige slachtoffers, durft gij nog bogen op die ongestrafte misdaad in de tempel van de God van gerechtigheid, zachtmoedigheid en vrede?[23]

En hij moet er ook wel aan gedacht hebben dat in die buurt de toen nog zoekende retoricaprofessor Augustinus voor het eerst Ambrosius ontmoette en uiteindelijk door hem tot het christelijk geloof werd bekeerd en - meende men in die tijd - daar ter plekke in 387 werd gedoopt. De twee grootste van de Latijnse 'Vaders van het geloof' bij elkaar, in die stad, op die plaats, in die kerk! En in ditzelfde Milaan was het ook dat Monica haar zoon had gezocht, en in diezelfde basiliek was het geweest dat Ambrosius de soldaten van de ariaanse Justina had verjaagd, en dat hij

[18] Ibid., 260, 265; Ward, Life I, 133.
[19] Ibid., 258-9, 264, 278 (ook V.n.1).
[20] Ibid., 259.
[21] Ibid., 258.
[22] Apol 7.
[23] Gauthiez Pierre, *Milan*, Paris, Renouard, 1905, p. 10.

en het vrome volk - de 'pia plebs' waaronder Monica - de nacht doorbrachten in gebed en psalmgezang, 'bereid als ze waren', zegt Augustinus in zijn 'Belijdenissen', 'om te sterven met hun bisschop, Gods dienaar.'[24]

Newman is vol van de christelijke Oudheid. Hij schrijft Jemima:

> Onze vroegste Engelse kerken zijn qua ouderdom niets, vergeleken bij de kerken hier. Bovendien is de as van onze heiligen naar de vier windstreken verstrooid. Het is zoiets groots dáár te zijn waar de 'primordia' (aanvang), de wieg a.h.w. van het christendom nog steeds bestaat. Er is hier een kerk die gesticht is nauwelijks acht jaar na de datum waarop Constantijn vanuit deze zelfde plaats het Tolerantieëdict uitvaardigde ten gunste van het christendom. Te Monza, 12 mijlen hiervandaan, bevindt zich de ijzeren kroon waarin een van de nagels is die Constantijn in zijn diadeem stak als zijnde een van de nagels van het Ware Kruis, en daar zijn ook enkele geschenken te zien die door paus Gregorius de Grote werden gezonden naar de Lombardische koningin Theodelinda. En te Pavia, waar we verleden vrijdag (16 oktober) waren, bevinden zich de relikwieën van de heilige Augustinus, op 20 mijlen van de plaats waar hij zich heeft bekeerd...[25]

Naar Monza is hij geweest met een agent van graaf Mellerio, nog twee dagen vóór zijn vertrek, en het is dus ook op die dag dat hij met deze edelman heeft gedineerd. Mellerio was een vriend van Manzoni, maar ook Newman fascineerde hem: na zijn dood in 1847 liet hij de Engelsman een legaat na van 10.000 Oostenrijkse lires.[26]

In zijn brieven aan zijn Oscottse vrienden vergeet hij ook niet de kerkvader Athanasius te vermelden, de grote tegenstander van Arius en zijn schismatieke volgelingen. Tijdens zijn verbanning kwam hij naar Milaan om daar de keizer te ontmoeten. 'Ik ben nooit in een stad geweest,' schrijft Newman aan Henry Wilberforce, 'die zo'n indruk op mij gemaakt heeft - zelfs Rome niet...'[27]

Hij is ook die kerk gaan bezoeken waarvan hij aan zus Jemima gemeld had dat ze pas acht jaar na Constantijns Tolerantieëdict was opgericht. Zij was toegewijd aan de H. Eustorgius. Het was toen juist het feest van de rozenkrans, en de zilveren ornamenten van het altaar werden tentoongesteld onder speciale belichting. En de kerk was vol biddend volk, al duurde de mis tot 14u. De mensen kwamen zonder enige kerkelijke verplichting en ze hadden het er voor over hun lunch wat later te gebruiken. Maar niet alleen die devotie van het volk trof hem, - ook het feit dat de Kerk daar te Milaan steunde op het volk. Dat was zo heel anders dan in zijn vroegere anglicaanse gemeenschap. En reeds ten tijde van Ambrosius was dat zo.[28]

Hij bezoekt ook nog andere kerken, en ook woont hij een enkele keer een requiemmis bij in de San Fedele zelf. Maar zijn voorkeur gaat toch naar 'dat overweldigende gebouw, de Duomo', die kathedraal die 'een soort wereld' is. Daar hoort hij ook de ambrosiaanse muziek:

> Ik kan niet zeggen dat zij mijn oren behaagt. Voor mij is harmonie de ziel van de muziek - ik bedoel hiermee niet louter snaren of contrapunt, maar een echte gamma. Wanneer nu echter alle soorten van dissonanties, scherpe kwarten (fourths) en gelijkmatige septimen (flat sevenths) worden geïntroduceerd, dan lijden mijn oren daaronder.[29]

Naast de speciale ambrosiaanse muziek valt hem daar ook de speciale ambrosiaanse liturgie op, en deze vindt hij wel mooi. Dat ze teruggaat tot de tijd van Ambrosius zelf is voor hem natuurlijk op zich reeds een aanbeveling, maar hij acht ze werkelijk beter dan de Romeinse. Wat hem ook heel bijzonder opvalt is het groot aantal communies in de missen te Milaan. Hij constateert dat hij nooit in een mis geweest is waarin er (buiten de priester) helemaal niet werd gecommuniceerd. De communie wordt zelfs buiten de mis toegereikt.

San Carlo, die grote heilige

Maar het is niet alleen de Oude Kerk die hem interesseert. De afstand van de 4e tot de 16e eeuw is groot, maar de 16e boeit hem toch uitermate. Vooral de figuur van San Carlo Borromeo, aartsbisschop van Milaan ten tijde ván en meer speciaal ná het concilie van Trente, fascineert hem. Ziehier een lang, maar interessant fragment uit een brief naar Maryvale:

> De grootheid van S. Carlo is zo treffend. Ik heb al grote gedeelten van zijn leven gelezen. Nog altijd, tot op heden toe, is hij de ziel van deze stad. Ondanks alle soorten van kwalen, politieke en andere, ondanks het ongeloof en

[24] HS II, 359. 'Excubabat pia plebs': cf. *Confessiones*, IX,7.
[25] LD XI, 264.
[26] Ibid., 346.
[27] Ibid., 264; 253.
[28] Ibid., 254.
[29] Ibid., 260.

allerlei geestelijk onheil dat hier nu heerst, leeft er toch een intense devotie tot S. Carlo. Zijn disciplinaire regels schragen nog altijd het gedrag van de geestelijkheid, en ze doen dit op een meer nauwgezette manier dan we het bevonden in Frankrijk of dan het geval is in Rome. Zoals je weet, werd hij door zijn oom, de paus, tot aartsbisschop benoemd op nog jonge leeftijd - het was 80 jaar geleden dat er voor de zetel van Milaan nog een bisschop was benoemd, en de stad verkeerde in een toestand van vreselijke wanorde. Twintig jaar lang heeft hij hier gearbeid met een ijver die zo welbekend is in de geschiedenis van de Kerk, en heeft hij de te Trente gefixeerde hervormingen uitgevoerd: hij gaf zelf het voorbeeld.

Wel, toen hij dan midden in dat werk stond, werd hij uit dit leven weggenomen, ongetwijfeld door zijn overdreven boete-ijver als disponerende oorzaak, maar meer direct door een koortsaanval. Het gebeurde dichtbij zijn geboorteplaats Arona,of misschien te Arona zelf, en het was maar met grote inspanning dat hij tot in Milaan kon geraken. Hij was slechts 46. Het nieuws dat zijn toestand gevaarlijk was verspreidde zich over de stad; de mensen wisten niet of ze dat moesten geloven; hij was juist betrokken in het doorvoeren van allerlei grote hervormingen, en hij was nog maar pas in de fleur van zijn leven! Zo sprak het volk. Maar het feit drong zich meer en meer op aan de geesten van de mensen: de kerken liepen vol, overal was er uitstelling van het heilig Sacrament, de spanning onder het volk was te snijden. Toen kwam de nacht, maar de opwinding van de devotie (als we dat zo mogen noemen) bleef maar duren. Plotseling begon de grote klok van de Duomo te luiden en verkondde de stad haar onherstelbaar verlies.

Bijna drie eeuwen zijn sindsdien voorbij, en toch schijnt S. Carlo nog steeds te leven. Overal zijn zaken die aan hem doen denken: het kruis dat op zijn borst hing en de plaag deed ophouden overal waar hij voorbijkwam; zijn mijter en zijn ring - zijn brieven. En bovenal zijn heilige relikwieën. Dagelijks wordt de mis nog gelezen op zijn graf; en van bovenaf kun je dat graf zien. De woorden 'O bone Pastor in populo' dringen zich op in je geest bij alwat je ziet. En het lijkt erop dat er een connectie is tussen hem en ons, ofschoon je je op het eerste gezicht kunt afvragen: wat hebben Angelsaksers, die hem nooit enige devotie hebben toegedragen, te maken met een Italiaan? Wel, hij is opgegroeid en bestemd om weerstand te bieden aan die vreselijke storm waaronder arm Engeland reeds bezweken is, en zoals hij in zijn tijd zijn land heeft gered van het protestantisme en al de kwalen die dit met zich meebrengt, zo zijn wij nu pogingen aan het doen om weerstand te bieden aan dezelfde vijanden van de Kerk in Engeland... Mijn geest was vol van hem, zodat ik zelfs over hem heb gedroomd. En wij gaan dan ook haast elke dag naar zijn schrijn en knielen daar neer, waarbij we Maryvale niet vergeten als we daar zijn.[30]

In verscheidene brieven aan zijn vrienden doet hij met andere woorden hetzelfde verhaal. Hij leeft zich totaal in de heilige in: hij vergelijkt hem met zichzelf - 'hij stierf precies op de leeftijd waarop ik ben begonnen te leven,' schrijft hij aan Dalgairns. En in een brief aan Jemima ziét hij hem a.h.w. liggen vóór zijn geest:

Daar ligt hij; je ziet hem als je er moeite toe doet; je ziet in ieder geval zijn graf; daar ligt hij in zijn zwijgend schrijn, onder de stenen vloer van de kathedraal. Je ziet het schrijn van boven af - je kunt er naar afdalen, in een stille kapel,... (die) ligt juist in het centrum van de Duomo, op dezelfde plaats waar Lord Nelson ligt in St. Paul's Cathedral.[31]

Hij is ook een opvangtehuis voor jonge delinquenten gaan bekijken dat geleid wordt door religieuzen van een door Hiëronymus Emiliani gestichte congregatie (met Somasca bij Bergamo als hoofdzetel). En onderweg ontmoeten ze mensen die blijkbaar op de hoogte zijn van belangrijke bekeringen in Engeland en daar nu ineens Newman vóór zich zien met een gezel, 'due convertiti'...

Over de politiek wordt in de brieven slechts heel weinig meegedeeld, uit voorzichtigheid, maar daaruit blijkt dat de mentaliteit van de Milanese bevolking heel erg anti-Oostenrijksgezind is. Het is vooral uit de conversatieoefeningen met de jonge Italiaanse taalleraar dat ze veel vernemen. Maar ze delen weinig mee. Eén keer spreekt Newman over 'de ijzeren tirannie van het Oostenrijkse gouvernement', toen nl. haar politie verboden had beelden van de paus publiek uit te stallen met als onderschrift: 'God koos hem, moge God hem bewaren! '(Dio lo volle, lo salvi Iddio)'. En hij voegt eraan toe: 'Maar dit is niets bij de vele dingen die we gehoord hebben...'[32]

Hier in Noord-Italië interesseerde hij zich ook voor de Rosminianen, de Broeders van Liefde die hij begin januari bezocht had in Ratcliffe. Daar had hij Lockhart weer ontmoet en was hij zeer hartelijk ontvangen geweest blijkens een brief van hun provinciaal Pagani aan de stichter, Rosmini. Deze was een priester, filosoof en patriot die een katholiek réveil inluidde in Noord-Italië en ook in Engeland. Zijn opvattingen werden juist in 1846 hevig aangevallen door de jezuïeten, maar ze werden toch niet veroordeeld. Rosmini bewonderde Newman; daarom vond

[30] Ibid., 250-1.
[31] Ibid., 265.
[32] Ibid., 266.

deze het zo vreemd dat hij door hem niet werd opgezocht terwijl hij toch te Milaan was toen ook Newman daar verbleef. Eigenlijk vond hij dit wat verdacht. Aan Dalgairns schreef hij:

> Rosmini is in Milaan voorbijgekomen en heeft mij een beleefde boodschap gestuurd, zich excuserend over zijn niet-komen vanwege zijn gebrekkig Latijn en mijn gebrekkig Italiaans. Dit volstaat echter niet als reden om mij niet te bezoeken. Ghianda bewondert hem zeer, en Manzoni ook. Ik wilde dat we meer konden vertellen over hem; ik geraak niet wijs uit wat op de bodem ligt van zijn filosofie. Ik wenste dat het allemaal in orde zou zijn, maar ik heb zo mijn bedenkingen.[33]

Het is duidelijk dat Newman het levende denken van de katholieken, vooral in Italië, dichtbij het centrum van de katholieke Kerk, met grote aandacht volgt en wil evalueren.

Hij begint zich nu meer te interesseren voor de oratorianen. Hij noteert dat de oude kerk van St. Satyrus toebehoord heeft aan de oratorianen en een aan San Filippo Neri toegewijd altaar bezit. Op een zondag is hij eens een door Neri's volgelingen geïnspireerd Oratorium gaan bezoeken. Er waren daar 'heelwat jongens en jeugdigen die met grote spirit en animatie allerlei choralen en dergelijke liederen aan het zingen waren.' Dus niet louter gregoriaanse liederen b.v., - die men trouwens aan jongeren niet moet aanleren, vindt hij. Ook hier is dus een evolutie merkbaar. Bij de jeugd past vrolijkheid, en dit schijnt hem in het oratorianisme aan te trekken. Het verbaast dan ook niet dat hij een week later, op 18 oktober, aan Dalgairns schrijft:

> In onze reflecties en discussies zijn we volgens mij nog niet verder gekomen dan de idee dat dr. Wiseman het bij het rechte eind had toen hij zei dat we ons moesten aansluiten bij de oratorianen. Wat wij zagen te Parijs heeft onze sympathie voor de vincentianen veeleer afgestompt; de jezuïeten schijnen nergens op hun plaats te zijn, en wij horen niet veel goeds van de dominicanen. Alles samengenomen, lijkt onze tijd er veeleer een te zijn van secularisme naar buiten en een menselijke ascetische band naar binnen, en dit is nu precies wat oratorianisme is. We hebben Ghianda ondervraagd over de dominicanen, en bij hen geïnformeerd of zij overal hun tradities bewaard hadden. Hij zei dat dit volgens hem het geval was te Florence en bij sommigen elders. We vroegen hem wat hij bedoelde. Wel, dat zij nog altijd thomisten waren, en dergelijke meer, zei hij. Wij hebben die zaak dan verder onderzocht, maar wij hebben dan toch bevonden dat die reeds genoemde dominicanen van Florence producenten waren van reukwater en dergelijke, en dat zij uitgelezen wijnsoorten bezaten in hun kelder. La Cordaire (sic) beschouwde hij wel als een heel nieuw begin - als een soort dolende ridder, maar niet als een monnik.[34]

Al bij al kon Newman dus zijn verblijf als zeer geslaagd beschouwen ondanks de enkele ongemakken die hem bijwijlen irriteerden. Aan Jemima kon hij op de dag vóór zijn vertrek (22 oktober) in alle oprechtheid melden dat hij in deze stad 'most happy' was geweest. Hij had nu eens van nabij een katholiek volk bezig gezien in zijn alledaagse religieuze leven, en dit had hem bevestigd in zijn overtuiging dat het katholicisme het geheim bezat van de 'real religion' die op je afkomt als een 'objective fact'. Eens heeft hij zijn grote waardering uitgesproken voor de Church of England waarin hij was opgegroeid, maar hij mag o.a. aan Milaan gedacht hebben toen hij daaraan toevoegde dat hij maar naar de katholieke Kerk a.h.w. 'passief' te kijken had om ervan overtuigd te raken dat zij de 'reële religie' uitstraalde (we transponeren de orde van het geciteerde een beetje, zoals Maisie Ward doet in haar Newmanboek):

> De Kerk van Engeland is voor mij het werktuig van de Voorzienigheid geweest om mij grote weldaden te bewijzen. Was ik als 'dissenter' geboren, dan had ik het doopsel wellicht niet ontvangen; was ik geboren als Engelse presbyteriaan, dan zou ik wellicht nooit de goddelijkheid van onze Heer hebben gekend; was ik niet naar Oxford gekomen, dan had ik misschien nooit gehoord over de zichtbare Kerk, over de Traditie of over andere katholieke doctrines... Zij kan een grote schepping zijn, al is zij niet goddelijk, en zo beoordeel ik haar... als zijnde een eerbiedwaardige instelling, vol nobele historische herinneringen, een monument van de wijsheid der eeuwen, een politiek sterk wapen van grote importantie, een gewichtig nationaal orgaan, een bron van vele voordelen voor het volk en, tot op zekere hoogte, een getuige en verkondigster van religieuze waarheid... Ik kan niet zeggen hoe vlug - maar het was zeer vlug - er een extreme verbazing over mij kwam dat ik haar ooit had beschouwd als een deel van de katholieke Kerk. Voor de eerste keer bekeek ik haar van buiten af en zag ik ze in contrast met de katholieke Kerk. Op dat ogenblik erkende ik onmiddellijk in haar een werkelijkheid die voor mij iets totaal nieuws was. Ik voélde toen aan dat ik geen Kerk aan het maken was voor mezelf door ingespannen denken; het was niet eens nodig een acte van geloof in haar op te wekken; ik moest mij niet met moeite forceren om een bepaalde houding aan te nemen, maar mijn geest voelde zichzelf ontspannen en vredig, en ik keek naar haar a.h.w. passief

[33] Ibid., 262-3.
[34] Ibid., 263.

als naar een groot objectief feit. Ik keek naar haar, - naar haar riten,haar ceremoniën en precepten -, en ik zeide: 'Dit is een religie.'[35]

Het was ongetwijfeld met grote tevredenheid dat Newman en St. John in de morgen van de vrijdag 23 oktober te 6u het fijne rectoraat van de St. Fideliskerk te Milaan verlieten en zich op weg begaven naar de Eeuwige Stad.

[35] Apol 339-40; MW 459.

Hoofdstuk 25 Bij de jezuïeten te Rome

Op weg naar de Eeuwige Stad

Reeds vlug moeten Newman en St. John Pavia bereikt hebben, dat slechts 35 km ten zuiden van Milaan ligt. Het was niet de befaamde karthuize (certosa) van deze stad die zij wilden bezichtigen, maar het graf van de h. Augustinus dat zich daar bevindt in het koor van de kerk San Pietro in Ciel d'Oro. Na enkele uren in de stad te hebben doorgebracht, reisden ze - met nog een andere compagnon, William Clifford (reeds theologiestudent te Rome, hij zou Newmans eerste mis dienen) - verder door naar Genua. Tweemaal moesten ze de boot in, noteert Newman, de eerste keer even voorbij Pavia, waar er wellicht een soort overstroming moet geweest zijn: zij werden door bossen en velden ongeveer een uur lang voortgeroeid, waarna ze in een rijtuig konden verder reizen, hun bagage boven de koets vastgesjord, 'helemaal onbedekt onder een uiterst dreigende hemel.' Wat later werd het gezelschap verdeeld over twee rijtuigen, elk met één paard, en daar moesten ze boven op de bagage gaan zitten, en wel zo dat ze eigenlijk achterwaarts reden. Dit duurde zo tot de nacht viel, waarna ze in het donker en in de regen moesten overgezet worden over de 'machtige Po'. Bij striemende regen kwam het drietal eindelijk op het middaguur van zaterdag 24 oktober te Genua aan. 'Het had nog veel erger kunnen zijn,' zuchtte Newman.[1]

In deze havenstad, - 'de magnifiekste stad die ik ooit heb gezien', - aldus in een brief aan Jemima[2] - konden ze nu gedurende twee volle dagen eens flink uitrusten, en ze deden dit dan ook. Ze logeerden in de 'Croce di Malta'. Daar ontmoette Newman als bij wonder een schoolmakker van Ealing, die later advocaat was geworden. In de loop van de avond bracht hij een bezoek aan Père Jourdain, een Fransman, die in de Turijnse jezuïetenprovincie was ingetreden en goed Engels kende, daar hij in Engeland had rondgereisd. Bijna de hele zondag werd besteed aan 'sight seeing' alsook de maandagmorgen.

Na de middag vertrok het trio per stoomboot naar Livorno waar ze, weer bij regen, de dinsdagmorgen rond 7u arriveerden.Wáár was toch die beroemde Italiaanse zon? Livorno werd niet bezocht, - Pisa was belangrijker, zodat ze dadelijk de trein naar deze stad namen. Onmiddellijk begaven ze zich naar de wereldbefaamde Piazza dei Miracoli om er het battistero, de duomo, de campanile of 'scheve toren' en het kerkhof of 'campo santo' te bewonderen. De duomo viel hier echter tegen: 'meer een monument dan een kerk', vond Newman. Hij miste er wat hem in die van Milaan zozeer had aangesproken: de beweging, de veelzijdigheid, de ongedwongenheid van de katholieke devotie. Te Pavia en te Genua had hij dat ook al gemist. Volgens hem lag dit hieraan dat de duomo van Milaan werkelijk het centrum was van de stad, - haar 'home', zei hij.[3]

Deze tocht naar Pisa was maar een treinexcursie tussendoor: 's avonds vertrokken ze weer per stoomboot naar Civitavecchia waar ze de woensdag aankwamen om 7u in de ochtend. Newman was tevreden over die beide nachtelijke tochten. In Civitavecchia nam het gezelschap om 12u, opnieuw bij hevige regen, de diligence naar Rome. 'It rained rivers when we came to Rome', aldus Newman. Beide reizigers arriveerden in de Eeuwige Stad om 10u 's avonds. Daar hun kamers in het Collegio nog niet klaar waren, logeerden ze in het Buys' Hotel, - volgens Newman 'a palace of filth' (een paleis van vuiligheid). De tapijten krioelden er van de vlooien... Zij vonden daar heelwat Engelsen: Lord Clifford (broer van William), George Talbot, de zoon van een baron (hij zou later pauselijk kamerheer worden), Amherst (een pasgewijde priester), Walford (een Cambridgeman) alsook Miss Giberne en nog anderen. Pas op 9 november zouden de twee 'nieuwe studenten' hun kamers kunnen betrekken...

Twee vrome toeristen hartje Rome...

Al bij hun eerste wandeling naar de Sint-Pieterskerk in de ochtend na hun aankomst zagen ze niemand minder dan de nieuwe paus, Pius IX, himself, - 'we stonden er heel dichtbij ',zegt Newman. Toen ze daarna naar de 'Confessio' gingen om er de geloofsbelijdenis van de apostelen te reciteren, zagen ze paus Pius de mis celebreren op het altaar boven het graf van Petrus. Een ongewone coïncidentie, volgens hun gesprekspartners, want alleen de paus mocht daar celebreren, en het was hoogst uitzonderlijk dat hij dat dié morgen deed: niemand wist ervan. Zoiets gebeurde 'maar eens in een eeuw.'

Samen met George Talbot gingen ze een bezoek brengen aan kardinaal Fransoni, die verantwoordelijk was voor het Propagandacollege, alsook aan mgr. Brunelli, een heel vriendelijke man, secretaris van de 'Congregatie voor de Voortplanting van het Geloof', in de wandel 'de Propaganda' geheten. Zij vernamen dat de paus het

[1] LD XI, 277.
[2] Ibid., 266.
[3] Ibid., 268.

voornemen had hun zo vlug mogelijk een audiëntie te verlenen, maar dan moesten ze wel de aangepaste kleren dragen. En voor vreemdelingen was dat niet de soutane, maar een gentlemanpak zoals dat in Rome gebruikelijk was. Newman zuchtte:

> Gespen aan de knieën, gespen aan de schoenen, een kostuum waar langs achter een soort schachtengown van afhangt, zwarte kousen zonder één rimpel en een zware brede steek: dat ik zolang moest leven om zó te worden opgedirkt - het is om je direct in een Orde te jagen![4]

Echter - geen ontkomen aan: £20 dienden opgehoest alleen voor die garderobe, terwijl zijn reis tot hiertoe slechts £33 had gekost![5] De audiëntie kwam er, drie weken later. Diezelfde dag bezocht hij ook zijn oud-student George Ryder, wiens hele familie zich te Rome zelf tot het katholicisme had bekeerd. Newman werd in dit gezin ten zeerste vereerd: hij werd al geïnviteerd op het ontbijt van de volgende morgen.

Hij verlangde echter zo vlug mogelijk de jezuïeten te leren kennen en de grote kerken van Rome te bezichtigen. Na dat ontbijt bij de Ryders ging hij zijn opwachting maken bij de P. Generaal van de Sociëteit van Jezus, de Amsterdammer Jan-Philip Roothaan, 'een indrukwekkend man', vond hij.[6] Voor wat de kerken betreft, was het die dag de beurt aan de Sint-Jan van Lateranen en de Santa Maria Maggiore. 's Anderendaags bracht hij een bezoek aan p. Glover, de voornaamste Engelse jezuïet te Rome, reeds sedert 1826. Zijn verering voor de jezuïeten, te Milaan nog beschouwd als 'nergens hun plaats vindend' (out of place) stijgt nu met de dag: zij zijn 'de ware mannen' (the real men) te Rome, schrijft hij aan Stanton, 'we zien er geen andere', en Dalgairns krijgt nu te horen dat hij 'geen vooroordelen mag koesteren tegen de jezuïeten.'[7] Later zal zijn oordeel strenger worden.

Blijkbaar wil hij de ommegang doen van de zeven hoofdbasilieken, want op Allerheiligen pelgrimeert hij naar de 'Abdij van de Drie Bronnen' (Abbazia delle Tre Fontane) - de plaats waar volgens de overlevering Paulus als Romeinse staatsburger een snelle dood door onthoofding onderging - en naar de basiliek van Sint-Paulus-buiten-de-Muren. Hij bracht op die dag ook een bezoek aan kardinaal Acton, die wellicht toen met de twee Engelsen afsprak hen de dinsdag daarop met zijn 'carrozza' naar de Monte Celio te brengen, waar het klooster was van de passionisten. Newman was natuurlijk ten zeerste geïnteresseerd in die congregatie, de religieuze gemeenschap van Father Dominic. De algemene overste toonde hem het gebouw alsook de kamer van hun stichter, Paulus van het Kruis, en de voorwerpen die hem hadden toebehoord.

Na de plaats gezien te hebben waar de apostel Paulus werd onthoofd, wilde Newman ook de plek bezichtigen waar Petrus volgens een (onjuiste) overlevering werd gekruisigd - dat was de langzame dood voor de Hebreeën - met het hoofd naar beneden. Sedert de 15e eeuw staat daar een kerk, San Pietro in Montorio, waarin beide bedevaarders hun devoties verrichtten. Twee dagen later bezochten ze de Santa Croce in Gerusalemme, door Constantijn of zijn moeder Helena gebouwd om er de relikwieën van Christus' Kruis in onder te brengen, en de basiliek van Sint-Laurentius-buiten-de-Muren. Deze laatste was ook een van de zeven pelgrimskerken.

De kamers voor de twee Engelse 'convertiti' zouden pas klaar zijn op maandag 9 november, en op de 11e zouden de cursussen een aanvang nemen. Ze hadden dus nog een kleine week om hun 'sight seeing' voort te zetten. Hierbij mochten de S. Gregorio Magno en de catacomben natuurlijk niet ontbreken. Gregorius de Grote was een van de vier grote kerkleraren van het Westen, en de kern van de aan hem toegewijde kerk op de Monte Celio was het eigen ouderlijke huis van de heilige geweest waarin hij in 575 een oratorium had gesticht. De catacomben die Newman bezocht waren die van San Callisto: daar stond hij stil vóór de plaats waar de heilige Cecilia werd gevonden, en nam er wat aarde van mee naar zijn kamer. Een ongelukkig gevolg van hun bezoek was dat eerst St. John en daarna Newman een zware verkoudheid opdeden! 'Het klimaat is hier ellendig', schreef deze laatste aan zijn zuster. 'Ik vraag me af waarom de mensen hierheen komen voor hun gezondheid. Het is zo veranderlijk - zo erg als in Engeland. Er liggen hier constant jonge seminaristen in de infirmerie, de Amerikanen en de Duitsers nog het meest... Een jonge seminarist vertelde mij dat hij maar zelden zonder een verkoudheid geweest was tijdens zijn eerste jaar hier... Ik vrees de zomer zeer en hoop dat ze mij terug laten gaan eer het zover is.'[8]

Ook Maria Giberne (die in december katholiek zou worden) was dus ter plaatse. De vriendin met wie ze samenleefde, Selina Bacchus, was getrouwd, waarop Maria besloot zich te Rome te vestigen als portretschilderes. Er waren ook nog andere Engelsen te Rome: Neve b.v., de Pooles, Mrs Anstice, enz. Men voelt bij Newman de bezorgdheid zich door al die 'anglitude' niet te laten verstrooien. Hij was wel voor andere doeleinden gekomen. Het werd nu b.v. tijd ook eens aan zijn boek te denken, het 'Essay over de ontwikkeling', dat in Amerika door een bisschop aangevallen werd, waarover straks meer. Het beste kon hij voor die zaak bij de jezuïeten terecht, en zo

[4] Ibid., 267.
[5] Ibid., 269, 266.
[6] Ibid., 268.
[7] Ibid., 275.
[8] Ibid., 284.

zien we hem op vrijdag 6 naar het Romeins College gaan - de huidige Gregoriana - om over zijn boek te praten met de zeer anglofiele, ook Engels sprekende, Padre Mazio, professor in het kerkelijk recht. 's Anderendaags contacteerde hij daar nog andere paters.

Van het Collegio Romano ging hij naar zijn toekomstige bestemming, het Collegio di Propaganda, waar de nieuwe rector, Padre Bresciani, hem de bibliotheek toonde en natuurlijk ook de kamers voor hem en St. John aan wier voorbereiding nu de laatste hand werd gelegd. Op maandag 9 zouden ze klaar zijn, en dan konden hij en St. John eindelijk hun 'vlooienpaleis' verlaten... Langzamerhand snoven de 'due convertiti', de Romeinse lucht en de jezuïtische atmosfeer in, want ook een bezoek aan de Gesù stond op het programma.

Daar bezichtigden zij de kamer waar Ignatius en Franciscus Borgia hun zalige dood stierven, waar ook Filippo Neri vaak vertoefde en waar San Carlo zijn tweede mis celebreerde. Na alwat hij aldus gezien en gehoord had - maar hij moest nog nadere informatie over de oratorianen inwinnen - dacht Newman dat er voor hem en zijn groep maar twee keuzemogelijkheden waren: de seculieren of de jezuïeten. Hij sloot echter de oratorianen nog niet uit, als zijnde 'een middelpunt' tussen beide.[9]

Twee luxepaarden op de 'Propaganda'...

Na op een stralende zondag 8 november de inbezitname van de Lateraanse basiliek door de nieuwe paus, Pius IX, te hebben bijgewoond ('a most wonderful sight')[10], kunnen Newman en St. John dan eindelijk 's anderendaags hun intrek nemen in het 'Collegio di Propaganda'.

Newman is letterlijk opgetogen en vindt haast geen woorden om de royale manier te loven waarop voor hen beiden werd gezorgd. 'Wij zijn hier gelogeerd als prinsen', schrijft hij, 'zelfs beter dan in Engeland', - in de mond van een Engelsman ongetwijfeld de hoogste lofprijzing![11]

Hun kamers zijn vers geschilderd en behangen, ze hebben nieuwe ledikanten, dekens en lakens gekregen, nieuwe bureaus met nieuwe stoel en inktstel, nieuwe sofa's en zetels, nieuwe gordijnen, nieuwe lampen, voor elk een nieuwe kachel, en zelfs een nieuw kruisbeeld en wijwatervaatje! Tapijten wilde Newman niet, - dan werden de stenen maar beschilderd! Met een glazen deur werd het einde van hun gang afgesloten, zodat ze de aldus gewonnen ruimte tussen hun beider tegenover elkaar liggende kamers konden benutten als ontvangst- en zitplaats. Daar konden de twee vrienden elke avond tussen 6 en 7 samenkomen om de speciaal voor hen gekochte thee te drinken - en ditmaal échte thee! En als zij zeiden dat dat allemaal niet nodig was en dat zij hetzelfde wilden als de anderen, dan excuseerde de dienstdoende jezuïetenbroeder zich dat zijn Orde hen verplichtte tot zulk een 'vita della penitenza'. 'Wij worden hier behandeld als wassen poppen of schouwgarnituur' (like wax dolls or mantle piece ornaments), monkelde Newman in een brief, maar intussen apprecieerde hij die verwennerij toch enorm. Hij vreesde dat er van vasten zoals te Littlemore in de komende lente niet veel zou in huis komen: nu al werd de grieperige St. John verplicht vlees te eten op vrijdag! En, alsof dat nog niet genoeg was, moesten ze sommige dingen uit de keuken in hun zakken meesmokkelen naar hun kamer!

Newman is in de wolken over de uiterste charme en vriendelijkheid van rector Bresciani. Een man, die al zijn wensen voorkomt, - die door een soort subtiele empathie aanvoelt wat hij verlangt. Zulk een sublieme caritas had hij blijkbaar niet verwacht van het hoofd van een college waar alles met 'militaire punctualiteit' geregeld is. Beide vrienden zijn vrij het huis in en uit te gaan zoals ze willen. Ze krijgen de sleutel van de bibliotheek. Ze zijn zelfs vrij de cursussen van de professoren te volgen, maar als perfecte gentlemen weigeren ze van deze vrijheid gebruik te maken (en menen te merken dat de rector dit van hen wel had verwacht!) Ze zijn dan ook present als op woensdag 11 november het nieuwe academiejaar van start gaat met twee uren dogmatiek in de voormiddag en één van moraal in de namiddag. En daar zit dan de 45-jarige 'klaarste kop van Oxford' (Whately), de geniale auteur van het 'Development'-boek dat, 14 jaar voordat Darwin over biologische ontwikkeling sprak, deze ontwikkeling reeds had ontdekt in de theologie,- daar zit dan de beroemdste predikant van Engeland, de illustere convertiet, te midden van 20-jarige seminaristjes te luisteren naar de saaie handboekentheologie van een in potjeslatijn saai mummelende professor-jezuïet! Geen wonder dat hij soms zalig indutte op het zachte gekabbel van die eindeloze woordenstroom...[12]

Naast de rector heeft hij de grootste eerbied voor zijn biechtvader en geestelijke leidsman, de vrome pater Repetti:

> Op een koude avond ga ik naar pater Repetti, een van de biechtvaders, om mezelf uit de slaap te houden, of liever: uit de lusteloosheid. Ik vind hem in een ongezellige kamer: deur en raam sluiten niet goed - geen vuur natuurlijk -

[9] Ibid., 268.
[10] Ibid., 277.
[11] Ibid., 272, 269.
[12] Ibid., 269, 272-3, 298.

> een miserabel bed - enkele armelijke prenten tegen de muur - een paar boeken in een boekenrek - de kamer overigens volmaakt zindelijk - en de man daarin, aan het lezen. Waar heeft zijn leven nog uitzicht op? Niets kan hem steunen behalve de gedachte aan de komende wereld. 'Indien wij in deze wereld alleen onze hoop stellen in Christus,' enz.[13]

Twintig jaar later, in zijn 'Brief aan Pusey', zal hij Repetti nog gedenken als 'een van de heiligste en wijste mensen die ik ooit heb gekend.'[14]

Maar ook over die medestudentjes van om en bij de 20 jaar vertelt hij niets dan goeds. Het zijn er 150 uit 32 verschillende landen. Sommigen zullen bijna zeker als martelaren sterven. Sommigen sterven al ter plekke, gemarteld door het klimaat! (De bisschop van New York had 8 studenten gezonden: er kwamen er maar 1 of 2 terug!) En het ontroert hem diep als hij het voor het eerst beleeft dat zij in de eucharistie elkaar vóór de communie de christelijke 'Pax' geven en in elkaars armen vallen: de Indiërs, de Afrikanen, de Schotten (er zijn geen Engelsen buiten Newman en St. John) en de Amerikanen worden dan weer de Parthen, de Meden, de Elamieten van het pinksterwonder. En ze zien er zo opgewekt en zo gelukkig uit ondanks de haast militaire tucht van de jezuïeten! Helaas, hij heeft moeite met het Italiaans ondanks al de lessen die hij blijft nemen, en ook zijn ingeboren schuchterheid speelt hem pijnlijke parten zoals in het begin van zijn Orieltijd. Hoe waar wat Miss Giberne hem onlangs vertelde over een gezegde van Rickards: 'is Newmans mond gesloten,dan is het of hij hem nooit meer zal opendoen; is hij open, dan is het of hij hem nooit meer zal sluiten!'[15] Meestal is hij dan ook alleen met St. John. Na zo'n dorre cursusdag (na nieuwjaar zet hij toch maar een punt achter het collegelopen, puur tijdverlies!) gaat hij de stad in, kerken bezoeken met St. John, die de laatste altijd de mooiste vindt! Alles samen voelt onze Romeinse student zich zeer gelukkig. In een brief aan Henry Wilberforce getuigt hij:

> Ik was gelukkig in Oriel, gelukkiger te Littlemore, even gelukkig of nog meer te Maryvale - maar het gelukkigst hier.[16]

Maar uit diezelfde brief blijkt dat er toch één wolkje is dat dit 'gelukkigst' kwam relativeren, nl. het gevoel van eenzaamheid dat hem soms bekruipt, - het gevoel niet begrepen te worden en niet te kunnen begrepen worden, wat hem de volgende voor hem typische analyse (met een licht pathetisch accent) in de pen geeft:

> Alles samen genomen gaat er niets boven een oude vriend. Nieuwe vrienden kunnen je niet beminnen, zelfs al zouden ze willen - ze kennen niets van je. Maar als je iemand 20 jaar hebt gekend, dan is zijn gelaat en zijn naam voor jou een geschiedenis. Elk woord en elke daad van hem roept dan een hele rij associaties op die dit woord en die daad een zin en een interpretatie geven. En zo voel ik dat niemand met mij hier echt kan sympathiseren. Zelfs zij die hoog van mij opgeven, hebben de meest vage, de meest wazige, de meest fantastische ideeën over mij - zodat hun respect niet mij geldt, maar een beeld van mij dat mijn naam draagt. En het zou maar heel triestig zijn, als dit alles mij niet terugwierp op direct-religieuze gedachten in plaats van op menselijke - en zo gebeurt het dan ook. Zowel wat mensen voor mij kunnen doen als wat ze niet kunnen doen verheft mijn geest naar Hem 'die mij heel mijn leven lang heeft gevoed tot op de huidige dag' - die mij in deze nieuwe omgeving op de wonderlijkste wijze heeft behoed, net zoals voorheen, en mij de sympathie kan geven die geen mens mij schenken kan.[17]

Amerikaanse aanval op het 'Essay'

Half november werd Newman in zijn bijna volmaakt geluk gestoord door alarmerende berichten uit Amerika betreffende zijn 'Essay over de ontwikkeling'. Een journalist uit Boston, ene Orestes Brownson, had in het julinummer van het door hemzelf gestichte 'Brownson's Quarterly Review' een storm ontketend tegen het boek. Tot voor twee jaar was de man een bedienaar geweest van een vrijzinnige protestantse sekte die de godheid van Christus en trouwens de hele Triniteit loochende. God was slechts één - en Hij was een vaderlijke God -, niet drie. Vandaar dat de leden van zijn sekte zich 'Unitariërs' noemden. Sindsdien was hij katholiek geworden (in oktober '44) en had hij Newmans boek over de ontwikkeling van de christelijke leer gelezen. Uit bepaalde passages nu had hij menen te mogen afleiden dat, volgens de auteur, het dogma van de Drieëenheid ook ontwikkeld was in die zin dat de Kerk vóór het concilie van Nicea (325) die Triniteit niet kende en dus praktisch slechts uit aanhangers van het unitarianisme had bestaan, - Brownsons vroegere dwaling. Daarop was het boek door bepaalde kerkelijke

[13] LD XII, 26.
[14] *A Letter to Pusey on his recent Eirenicon*, Longmans, 1866[2], p. 23.
[15] LD XI, 295.
[16] Ibid., 294.
[17] Ibidem.

autoriteiten, die het waarschijnlijk niet eens gelezen hadden, in Rome aangeklaagd. Toen Newman dan bij twee theologieprofessoren van het Romeins College (onder wie een jezuïet) op informatie uittrok, constateerde hij dat ook zij onder de indruk gekomen waren van de Amerikaanse kritiek. Zij aanvaardden wel zijn principe van ontwikkeling, maar vonden toch, alles samen genomen, dat hij het te ver had doorgedreven. Anderzijds kenden ze geen Engels, zij gingen alleen voort op stukjes en brokjes vertaling van het boek hier en daar. Misschien hadden ze wel gedacht dat de geschriften van die pasbekeerde anglicaan de moeite van het lezen niet waard waren.

Het was dus belangrijk voor Newman dat zijn geschriften vertaald werden. Vandaar dat hij in die tijd nogal wat brieven zond naar Dalgairns, die vanwege zijn lange verblijf te Langres goed Frans kende. Die taal was toen in Italië, en zeker in de kerkelijke kringen te Rome, beter bekend dan het Engels. Met ongewone aandrang wees Newman er in die brieven zijn jongere vriend op (die op 19 december tot priester zou worden gewijd) dat een exacte vertaling absoluut noodzakelijk was. Want wat heeft hij ondertussen nog vernomen over het professorenmilieu te Rome? Dat niemand minder dan de voornaamste onder hen, Padre Giovanni Perrone SJ, bij het heruitgeven van zijn cursus dogmatiek hem in een voetnoot geciteerd had met de weinig vleiende opmerking: 'Newman noemt de paus van Rome een duivel' (Newman Romanum Pontificem vocat diabolum).[18] Nu is hij werkelijk bang dat zijn essay uiteindelijk nog op de Index van de verboden boeken zou terechtkomen, zoals de rector van het Schots College, dr. Grant, het hem heeft laten verstaan. Dalgairns zet zich dan vlijtig aan het werk: hij zal de 'University Sermons' over geloof en rede vertalen, en Jules Gordon het Development-boek. Maar hier en daar speelt de taal hun gevaarlijke parten. Newman gebruikt soms de term 'probability' om 'morele zekerheid' uit te drukken, maar de scholastieke, in de seminaries gebruikelijke term 'probabilitas' betekent alleen maar 'waarschijnlijkheid'. Dit bevordert natuurlijk niet het goed begrijpen van een auteur, en Cognet, een oratoriaanse theoloog, zegt terecht: 'vanaf het begin van zijn katholieke levensperiode werd Newman niet begrepen en verwijderd gehouden door het feit zelf van zijn persoonlijkheid.'[19]

Toch zou de geleerde Perrone stilaan Newman leren waarderen, al heeft hij de Engelsman met zijn zo geheel eigen formulering nooit helemaal begrepen, met name op het gebied van de innerlijk-dynamische ontwikkeling van het dogma. Hij vroeg hem zijn ideeën eens helder-synthetisch op het papier te zetten, en dit deed Newman natuurlijk liever dan passief zitten dutten in de cursussenaula. Hij produceerde een Latijnse samenvatting van zijn ideeën onder de titel: 'De Catholici Dogmatis Evolutione' (Over de Ontwikkeling van het Katholieke Dogma)[20] Wat hij in zijn anglicaanse tijd 'bisschoppelijke' en 'profetische traditie' noemde, wordt nu 'objectief' en 'subjectief Woord Gods' geheten. De bisschoppelijke traditie was statisch en onveranderlijk (het geloof verandert niet, en de bisschoppen staan daar garant voor), de profetische dynamisch en veranderlijk (het gehele volk Gods kijkt steeds dieper in het geloof, en zoekt dan ook naar andere formuleringen).

Perrone is de man geweest aan wie Pius IX in 1848 opgedragen heeft alle bisschoppen te bevragen nopens een mogelijke dogmatisering van de onbevlekte ontvangenis van Maria, - duidelijk een 'ontwikkeling' van het dogma. Hebben zijn contacten met Newman daarbij een rol gespeeld? Wij weten het niet. Wellicht is hij meer beïnvloed geweest door een geniale Duitse theoloog, Johann Adam Möhler (1796- 1838), in dezes 'Symbolik' dan door die nog maar pasbekeerde Engelse theologiestudent van de 'Propaganda'. Maar zeker is dat er een groeiende hoogachting ontstond van beide mannen voor elkaar. Toen Perrones boek over de definieerbaarheid van Maria's voorrecht uitkwam, kreeg Newman er een exemplaar van met een Latijnse opdracht 'Aan de zeergeleerde Heer Newman: zeer toegenegen, de auteur'.[21]

Gesprek met een jezuïet over 'visie'

Perrone was zowat de enige échte denker die Newman tot zijn grote verbazing - Rome was toch het centrum van het katholicisme en dus ook van zijn theologie? - in de Eeuwige Stad ontmoette. Na enige tijd begon onze Oxfordse scholar zich serieus af te vragen of ze daar te Rome wel dachten überhaupt? Hadden ze daar eigenlijk wel een degelijke coherente theologie? Of een degelijke coherente filosofie die de concepten en de formules moest leveren voor de theologie? Hadden ze daar wel enige visie op de zaken van het geloof? Of deden ze maar?

Op zoek naar een antwoord op die voor hem zo belangrijke vraag klampt hij op zekere dag een jezuïet van het huis aan - hij noemt geen naam - en die dialoog (in een brief aan Dalgairns beschreven) is waarlijk kostelijk. Hij begint met aan zijn gesprekspartner te vragen hoe het staat met de studie van het Grieks op de 'Propaganda'. Leren al die jongens hier Aristoteles? 'O nee!' zegt de jezuïet, 'Aristoteles staat hier niet in de gunst, en Sint-Thomas ook niet. Ik heb ze wel allebei gelezen, en heb daar veel aan gehad, maar nu zijn ze uit de mode, hier en in heel Italië.

[18] Ibid., 275.
[19] Ibid., 289 + V.n.4; Cog 119.
[20] Cf. T. Lynch, *The Newman-Perrone Paper on Development*, in: Gregorianum 14, 1935, 402-447. Er is een nieuwe uitgave door James Gaffney, *Roman Catholic Writings on Doctrinal Development by John H. Newman*, Kansas City 1997, met vertaling en commentaar.
[21] Biemer 232. Blijkens een brief van maart 1843 kende Newman Möhlers *Symbolik* ook: hij beveelt Miss Homes het boek aan (Blehl, 322).

Let wel, Sint-Thomas is een grote heilige - niemand durft iets tegen hem zeggen -, iedereen vereert hem, maar ze schuiven hem opzij.' Daarop vraagt Newman hem welke filosofie zij dan wel hebben. Hij zei: 'geen enkele, ditjes en datjes - wat hun zo het beste leek.'

Zij hadden geen filosofie. Feiten, dat was het 'm, niets anders. Exegese, geen doctrine! Velen vonden dit volgens de pater heel jammer, met name vele jezuïeten, - maar niemand durfde tegen de mode optornen. Daarop beaamde Newman wat de andere zei over de velen te Rome die dit kwaad een halt wilden toeroepen, die b.v. verlangden dat de paus de Aristoteles- en de Thomasstudie weer zou invoeren. Waarop de jezuïet zijn schouders ophaalde en zei dat de paus niets kon doen als men hem niet wilde gehoorzamen en dat de Romeinen een lichtzinnig (giddy) volk waren, niet zoals de Engelsen.

Wel een koude douche voor de zalige ziener van 'het gezegende visioen van de vrede'! 'Exegese, geen doctrine'! En hij, die gedurende járen zó met die doctrine had geworsteld! die er zó op gehamerd had dat 'visie' broodnoodzakelijk was! die door een 'visie' - op de levende ontwikkeling van ideeën - tot de aanvaarding van het katholicisme was gekomen. Door zijn 'visie' op de ontwikkeling was hij een van de eersten geweest die een plausibel antwoord gevonden had voor het probleem dat de kerkelijke leer er in de 19e eeuw toch wel een beetje anders uitzag dan in het begin van de Kerk. Dit was een eerste 'visie' die hem geholpen had, - en een tweede had hij aan Aristoteles te danken gehad. Zij had betrekking op de verhouding tussen geloof en rede: de leer van de 'voorafgaande waarschijnlijkheid' (antecedent probability). Aan Dalgairns in Langres legde hij dit aldus uit: 'De grote argumentatielijn die morele zekerheid produceert, is niet de evidentie, maar de voorafgaande waarschijnlijkheid.[22] Als je kunt aantonen dat een revelatie van te voren reeds waarschijnlijk is, dan zijn je argumenten voor een feitelijke revelatie veel sterker dan wanneer je alleen maar argumenten voor een feitelijke openbaring laat gelden.

Maar de theologen in Rome hadden daar geen oren naar. Zij bleven zich vastklampen aan hun statische opvatting: de christelijke leer was altijd dezelfde geweest, in de oudheid was al impliciet aanwezig wat later alleen maar werd geëxpliciteerd. En hechtte die Oxfordman uit het wazige noorden niet teveel belang aan 'waarschijnlijkheid', of wat bedoelde hij met zijn anderssoortige termtheologie? Ook Passaglia, een andere leidende SJ-theoloog, viel het 'Essay over de ontwikkeling' aan.[23] Newman moet heel sterk gevoeld hebben dat men hem als denker geen recht liet wedervaren, en - zoals we verder nog zullen zien - zal dit gevoel steeds sterker in hem gaan leven.

Twijfelen aan zijn nieuwe Kerk kwam echter niet eens in hem op. Protesteren en revolteren al evenmin. Ooit droomde hij van een gesprek met de paus, maar een (latere) audiëntie genas hem daarvan. Neen, de man van de 'particular Providence' zal de zaak overlaten

> aan God die weet wat Hij moet doen met mij. De mensen kennen mij niet - en soms lopen ze me half voorbij. Maar zo verging het soms heiligen, en zo zou het ook mij kunnen vergaan. Hij die de gaven geeft kan het best beoordelen hoe Hij gebruikt wat van Hem is - Hij alleen heeft het recht te doen zoals Hij wil, en Hij weet wat Hij doet. Toch lijkt de loop van mijn leven zo 'n wonder: tot hiertoe ben ik nog nooit op de voorgrond gebracht, en nu minder dan ooit.
> Want - ik kan mis zijn, maar - je zit hier in een ijzeren vorm, lijkt het wel; ik bedoel, de lui hier zal het een zorg wezen dat ze hun inzichten niet verdiepen. Maar ja, zo is nu eenmaal de natuur van de mens.[24]

Hij verwijst wel naar de heiligen, maar anderzijds is hij geen doetje. Hij zal niet zómaar alles aan de Voorzienigheid overlaten. Die Franse vertaling van zijn 'University Sermons' vindt hij belangrijk: hij volgt ze op de voet, hamert op de uiterste nauwkeurigheid, hij wil geen veroordeling. Het is het beste wat hij geschreven heeft[25], ze moeten het maar eens lezen. En hijzelf gaat zich aan strikt wetenschappelijk werk zetten: een Latijnse vertaling nogal wel van vier dissertaties van Athanasius, o.a. over het Credo van Antiochië, over de hypostase, enz. Zwaar theologisch vertaalwerk! Fier en stoer schrijft hij aan Dalgairns:

> Ik ben vastbesloten van mij hier te laten horen als ik kan. En het zal niet mijn fout zijn, als de lui hier denken dat ik maar klein bier ben (if people think small beer of me). Is dat geen ambitie?[26]

[22] LD XI, 289. Over de bovenstaande conversatie: ibid., 279.
[23] Ker 329.
[24] LD XII, 32.
[25] LC II, 407.
[26] LD XII, 32.

Paus Pius viel bijna omver...

Na de middag gingen Newman en St. John gewoonlijk samen wandelen door Rome, welk weer het ook mocht zijn. En met dit weer hadden ze toen werkelijk geen geluk! Regen, stortregen, kou, zelfs sneeuw, - wat zelden voorkwam in de Eeuwige Stad. Meestal gingen de vrienden een kerk of een schrijn bezoeken; Newman hield niet van society-visites. Slechts voor Miss Giberne maakte hij een uitzondering: zijn bezoeken waren haar telkens een grote vreugde. Zij schreef eens:

> Hij placht vaak naar mijn eenzaam logement te komen om mij te zeggen dat ik mij goed moest verzorgen. Ik dank God om hem. Elkeen schat hem hoog en allen proberen ze bij hem geïntroduceerd te worden.[27]

Op zondag 22 november waren de straten van Rome vanwege de hevige regen waarlijk in modderpoelen herschapen, en toch waren Newman en St. John gaan wandelen of... ploeteren om de eenzame Miss met een visite op te monteren. Toen ze weerkeerden, was het al aan het donkeren. Het was echt een waden door het modderwater geweest zodat de zoom van hun mantella bruin zag van het slijk. Plotseling kwam rector Bresciani opgewonden naar hen toe, zeggende dat ze dadelijk - binnen het halfuur! - bij Pius IX werden verwacht. Gauw-gauw dompelde het tweetal hun vuile mantellazomen in het water. Daar denderde de pauselijke carrozza reeds aan, met Miss Giberne erin die ook uitgenodigd was!

Na anderhalf uur antichambreren werd het trio eindelijk binnengelaten. Als ex-protestanten kregen ze extra te verstaan dat ze voor de H. Vader eerst drie kniebuigingen moesten maken en dan zijn pauselijke voet kussen. Over de techniek van deze operatie hadden ze het raden. Miss Giberne, die als vrouw voor mocht gaan, vond er niets beters op dan, reeds kusvaardig, Pius' voet met beide handen op te heffen zodat de kerkvorst haast omverviel! Bij datzelfde kussen van de voet stootte Newman met zijn hoofd tegen de pauselijke knie! Maar het was allemaal 'all right', en de paus, 'die overstelpt was geweest met werk', zegt Newman, was toch heel vriendelijk en gewoon.' 'Hij is een mooie sterke man die zich niet anders voordoet dan hij is: zijn wijze van doen is simpel en innemend.' Hij deed hun het verhaal van een Engelse bekeerling, en toen hem door St. John in alle eenvoud gevraagd werd hoe die bekeerling heette, legde hij zijn hand op de arm van zijn bezoeker en zei al lachend: 'Vraag me niet al die Engelse namen uit te spreken!' Met een vlugge beweging stond hij toen op, opende ergens een kastje en kwam terug met een olieverfschilderij van de 'Moeder van Smarten' die hij Newman cadeau deed. Hij verontschuldigde zich dat hij maar één schilderij had: aan St. John gaf hij een herdenkingsmedaille van zijn kroning, en aan Miss Giberne waarschijnlijk eveneens (het verslag maakt daar geen melding van). In vijf minuten was de audiëntie afgelopen; waarschijnlijk had Newman, weinig bekend met de zuiderse zeden, er zich wel iets heel anders van voorgesteld![28]

In zijn brieven is er vaak ook sprake van een zekere te Rome verblijvende Slavische, met profetische en helende gaven uitgeruste abdis Macrina. Zij was een non van een door de H. Basilius gestichte congregatie, wier klooster te Minsk door een Russische vervolging was uitgeroeid. Zij alleen was kunnen ontkomen en verbleef op dat tijdstip in een klooster op de Trinità dei Monti (bij de Pincio-heuvel). Zij was heel befaamd om haar heiligheid en charismatische gaven waaraan sommigen echter ook twijfelden. Gregorius XVI en Pius IX consulteerden haar, en ook Newman wilde haar over zijn toekomst ondervragen, vooral nadat hij gehoord had dat een Franse priester door haar gebed van zijn afonie genezen was. Op een dag toog hij naar de heilige vrouw, die voor hem bad en wier woorden door haar geestelijke raadsman, een Pool, in het Frans werden vertaald, echter niet zeer duidelijk. Zij had een buitengewone interesse voor Newmans roeping, zei ze, bad met hem de litanie van O.L. Vrouw vóór haar Madonnabeeld, wilde op een zeker ogenblik iets zeggen, maar haar raadsman hield haar tegen. 'Zij mocht niet voortgaan op een menselijke inspiratie'. Er zou een noveen gehouden worden ter intentie van Newman, en als daar iets concreets uit te voorschijn kwam, zou de raadsman hem waarschuwen. Maar Newman heeft er verder nooit meer iets van gehoord.[29]

Een ongelukkige preek

Met de Engelse kolonie in het Romeinse society-leven had Newman zo weinig mogelijk contact. Maar hij kon er zich natuurlijk ook niet helemaal aan onttrekken. Op 3 december bracht prins Borghese hem een bezoek met de bede om reeds 's anderendaags de homilie te houden tijdens de uitvaartdienst van een Newman volslagen onbekende Miss Bryan, een nicht van de gravin van Shrewsbury, wier schoonzoon de prins was. Newman wierp op dat hij nog geen katholiek gewijde priester was, maar de prins zou dat met de kardinaal-vicaris van Rome wel in orde brengen, en drong aan. Zijn aandrang werd gesteund door zowel de Doria's en de Shrewsbury's als door de

[27] MT I, 399.
[28] LD XI, 285-6; XII, 9.
[29] LD XI, 286.

Borgheses. In een stad als Rome was daar niets tegen te beginnen! Bovendien speelde de prins in op de vurige bekeringsijver van de nieuwe convertiet. Vele protestantse ketters zouden de uitvaart bijwonen en die moesten maar eens goed 'bewerkt' worden. Als zuiderling hoopte hij op een preek met veel pathetische O's en emotionele gebaren, zoals de Italianen dat gewoon waren. De arme Newman bezweek voor zoveel aandrang en hij, de zorgvuldige, die elk woord wikte en woog, moest in een paar uren enkele zinnen proberen samen te rapen die aan de verwachting voldeden.

Daar de overledene een Ierse was, had de dienst plaats in de Sant' Isidoro, de kerk van de Ierse franciscanen. Miss Bryan was nog jong, plotseling gestorven na haar aankomst te Rome. Dit was voor de predikant een aanleiding om niet alleen de protestanten aan te sporen tot bekering, maar ook de aanwezige katholieken. Hij deed dit, steunend op rede en geweten, zonder veel gebaren of pathetiek. Hij sprak trouwens, als nog niet gewijde priester, niet vanuit de kansel, maar vooraan in de kerk, - en hij droeg noch koorhemd noch stool, noch biretta op het hoofd. Zoals gevraagd, richtte hij zich dan speciaal tot de protestantse aanwezigen, bij wie hij vooral hekelde hun soms ergerlijk gedrag bij hun bezoek aan de katholieke kerken van de stad. Overal waren ze maar op zoek naar tekenen van belachelijke en monsterachtige Popery. Zich Borgheses aanbeveling herinnerend, zei hij dat 'ze maar steeds liepen rond te loeren (prying about) als wilde dieren in het heiligste van alle gebouwen.' Voorwaar geen fraaie frase! En hij zei nog: 'Rome zou voor u geen andere plaats mogen zijn dan dé plaats in de hele wereld waar men de strijd tussen Michaël en de draak als het ware kan zién.' Hij eindigde daarop met een lofzang op het Angelsaksische karakter 'waaraan alleen nog maar ontbrak dat het niet katholiek was.'[30]

Ofschoon er aanwezigen waren die deze preek ondanks alles toch nog konden appreciëren, prinses Aldobrandini b.v., een halfzuster van prins Borghese, brak er in de Engelse kolonie van Rome een 'tolle' los tegen de predikant die hem zelfs voor een tijdje de pauselijke gunst deed verliezen. Op bals en parties werd smalend over de preek gesproken, en iemand zou zelfs met stemverheffing gezegd hebben dat de predikant verdiende in de Tiber te worden geworpen![31] George Talbot, priester, vijfde zoon van de derde baron Talbot of Malahide, - later zou hij pauselijk kamerheer worden - bracht Pius IX in een audiëntie op de hoogte van het zware incident. Pius veronderstelde dat Newman 'wellicht meer een filosoof dan een redenaar was' en dat men voor zulk een gehoor meer 'miele' (honig) dan 'aceto' (azijn) moest gebruiken.'[32]

Deze woorden verergerden Newmans kwade roep nog. In de audiëntie van november had de paus de wens uitgedrukt hem 'again and again' te mogen ontmoeten, maar 'misschien zal hij zich nu mijn lot niet meer aantrekken', dacht hij. Dadelijk echter herpakte hij zich:

> Maar ja, ik weet het niet, en ik denk dat ik er heel onverschillig tegenover sta. Als de Voorzienigheid mij wil gebruiken, zal dat gebeuren; als ze mij wil opzij schuiven, dat is haar zaak. Ik wens noch het een noch het ander. Wel vind ik dat er geen indicaties zijn dat God mij opzij wil schuiven, maar goed - voor zover ik mezelf ken, denk ik onverschillig te zijn (indien dit niet impliceert dat ik een werk niét doe dat diént gedaan of dat ik een fout beging die aanleiding gaf tot de herrie). Met dien verstande vergenoeg ik mij ermee de zaak op haar beloop te laten.[33]

We horen nog een verre echo van heel die heisa in een dagboekaantekening van 21 januari 1863:

> En toen ik naar Rome was gegaan, was mijn eerste daad een vergissing en een voorteken en model van mijn verdere levensloop. Zeer tegen mijn zin, puur uit plicht, hield ik een preek over Miss O'Brien in de St. Isidoruskerk. O ik was een soort onnozel kind, evenmin wetend wat ik moest zeggen als wat ik niet moest zeggen, en dus niets goed zeggend, niet zozeer uit gebrek aan tact als uit pure onwetendheid. Mijn preek of rede (!) was te Rome het onderwerp van de dag, en de paus drukte er een soort spijt over uit.[34]

Geboeid door Filippo Neri

Eigenlijk was Newman rond de jaarwende 46-47 veel meer bekommerd om de toekomst van hemzelf en zijn groep dan om die vervelende preekhistorie. Stilaan werd die toekomst een acuut probleem. De lazaristen waren al een tijdje uitgeschakeld, en na de doctrinele moeilijkheden met het 'Essay over de ontwikkeling' was het Newman duidelijk geworden dat hij het 'dominicaanse' plan van theologieonderwijs in Engeland ook maar moest laten vallen. Trouwens, hijzelf verlangde ernaar een tijdje het theologische geschrijf en gewrijf te laten rusten en zich aan

[30] LD XII, 12-13.
[31] Ibid., 13.
[32] Ibid., 13, V.n.2.
[33] Ibid., 13-14.
[34] AW 256.

een of ander actief werk te wijden. Bovendien - en dit deed de deur helemaal dicht - hoorde hij dat de dominicanen, ondanks hun reukwaterbedrijfje en hun goede wijnkelder te Firenze, toch een heel rigoristische moraal aankleefden, en dat lag hem helemaal niet.

Toen zweefde hem een tijdje de congregatie van de h. Alfonsus van Liguori voor ogen, omdat deze man een menselijker moraal voorhield. Maar de redemptoristen van Alfonsus hadden geen huis te Rome, en de altijd concreet denkende Newman wilde vooral mensen zien en niet een Regel bestuderen. Contra was ook dat hij meende begrepen te hebben dat de redemptoristen 'zoiets als jezuïeten waren, maar minder militair.'[35] Op de duur bekende hij zich in een nieuwjaarsbrief aan Dalgairns nog het meest aangetrokken tot de door Wiseman aanvankelijk getipte oratorianen. St. John en hij waren het huis van deze gemeenschap gaan bekijken nabij hun Chiesa Nuova, en dat was hun heel erg meegevallen: prachtige 'casa' - tuin met sinaasappelbomen - goede bibliotheek - fijne kamers - 'bijna als een college met nauwelijks enige Regel' - 'hun bezittingen mogen ze houden, hun eigen kamers meubileren'...[36] Maar als optie wilde Newman de jezuïeten toch niet uitsluiten: hij loofde ze heel hoog, wat St. John nog meer deed. Een laatste mogelijkheid waren ook de seculieren, de wereldgeestelijken - een interessante mogelijkheid, want daar moest je geen geloften afleggen en geen Regel onderhouden, wat voor mensen van hun leeftijd nogal bezwaarlijk was.

Ten slotte stelde Newman de groep voor de keuze: jezuïeten of seculieren. Maar vlug daarna kwam hij tot de conclusie dat de optie 'jezuïeten' moest worden geëlimineerd. Wiseman, Dalgairns en Penny waren ertegen, en vooral de twee eersten waren mannen van gewicht. Goed, de seculieren dan - maar waren de oratorianen ook niet een soort seculieren? Hun stichter, de h. Filippo Neri, wilde van geen geloften weten, zodat elk zijn bezittingen kon bewaren (en Newman zijn fijne bibliotheek!) Zijn Regel bepaalde ook dat elk oratorianenhuis autonoom moest zijn wat heel goed aangepast leek aan het Engelse temperament. In zijn geest vergeleek Newman de jezuïeten met de Spartanen, en de oratorianen met de Atheners. Een spartaanse falanx bond de hele groep samen met uiterst straffe discipline, terwijl in Athene iedere burger-strijder ergens kwiek en licht was opgesteld en vaak zelf moest beslissen welke zijn volgende stap zou zijn.[37] Bij zulk een beschouwing was het natuurlijk reeds a priori duidelijk naar welk van de twee groepen Newmans voorkeur uitging, en hij beschikte wel over de nodige retorische gaven om zijn waar aan de man te brengen. Bovendien bood Neri's congregatie het voordeel dat zij aan haar leden tijd en ruimte liet voor eigen studie en eigen werkzaamheid - wat de studaxen in de gemeenschap (om te beginnen Newman zelf!) zeker zeer welkom zou zijn. En bovenal was er de heilige en tegelijk zo menselijke figuur van Neri zelf die Newman aantrok en hem onweerstaanbaar aan zijn vroegere vriend John Keble denken deed, zoals blijkt uit een brief aan zijn zuster:

> Filippo doet mij in zovele opzichten aan Keble denken zodat ik mij kan voorstellen wat Keble zou geworden zijn, was het Gods Wil geweest dat hij geboren was op een andere plaats en in een andere eeuw: hij was hetzelfde type met zijn grote afschuw van larie en onzin, zijn speelse geest die soms zelfs zonderlinge trekken aannam, met zijn warme liefde voor de anderen, met zijn strengheid ook...[38]

De gemeenschap wordt enthousiast. Newman bedenkt al voor ieder een taak. Zijn lijn zou lezing en dispuut zijn; prediking die van Dalgairns; wetenschap die van Christie; opvoeding die van St. John, enz. De 45-jarige verjongt zich, gaat aan het dromen: als we 'de dikke Marshall' (fat Marshall) eens konden lijmen...:

> Hij is het soort man dat wij nodig hebben: hij weet de jeugd te boeien en bijeen te houden. St. John heeft het veeleer in de Ieren gezien: die zijn zo geestig, al vindt Father Dominic ze slonzig. Ik voor mij zou graag zo'n smoelentrekker (a regular good mimic) hebben, één die de kanonnen van Exeter Hall (de evangelicale predikanten, H.I.) kan nadoen. Onzin die ik schrijf! Maar als we geen 'spirit' hebben, zijn we als gebotteld bier met het stopsel eraf![39]

Die onzin (met dat beeld van het bier!) schrijft dezelfde man die nog niet zo lang geleden te Littlemore 'in vrees en beven' zocht naar God, de goddelijke waarheid en het heil van zijn ziel!

Het zijn nu gouden dagen, en het ijzer dient gesmeed terwijl het nog heet is. Op 17 januari gaat er al een brief naar Wiseman:

> Wij denken weer na over het aanvankelijke idee van Your Lordship: wij voelen dat we niet beter kunnen doen dan oratorianen worden.

[35] LD XI, 305.
[36] Ibidem.
[37] LD XII, 113.
[38] Ibid., 25.
[39] Ibid., 54-5.

Hun doel was:

> een groep priesters bijeenbrengen die bekeringswerk zouden verrichten in de grote steden.

Zij dachten vooral aan arbeidersjeugd met een beetje opvoeding en weinig godsdienst. Men vindt wel eens de bewering als zou Newman niet 'sociaal' geweest zijn, maar althans deze brief spreekt dit formeel tegen, al is het wel zó dat hijzelf een apostolaat bij intellectuelen verkoos, maar dan vanwege zijn speciale aanleg daarvoor.

Intussen was het Newman ter ore gekomen dat Pius IX elke verandering in de regel van de oratorianen had verboden. Nu wilde hij zichzelf wel volledig 'in het systeem inwerpen', maar een dergelijk verbod bracht voor een eventueel Oratorium in Engeland toch wel serieuze moeilijkheden met zich mee. Bepaalde voorschriften pasten misschien wel goed bij een zuiderse mentaliteit, maar waren totaal onuitvoerbaar in Engeland, b.v. vier keren preken per dag... En hoe zouden Engelsen oordelen over geselingen in het publiek, nogal wel samen met de gelovigen? Wat zouden de Engelse civiele autoriteiten vinden van 'groepsgewijze bedevaarten van kerk tot kerk'?[40] Gelukkig bleek Rome, altijd zeer inventief in het uitdenken van diplomatieke 'combinazioni', ook deze keer in staat om een uitweg te vinden voor dit minder gesel- en beêvaart-minded Engelse ras! Newman won de vriendschap van Padre Theiner, oratoriaan, die een historicus was en dus als geen ander wist dat menselijke wetten en verordeningen nooit absoluut, steeds veranderbaar zijn. Met hem bestudeerde Newman, ook een historicus, een aanpassing-voor-Engelsen van de Regel, en ging hiermee naar mgr. Brunelli, de secretaris van de 'Congregatio de Propaganda Fide', onder welke Congregatie Engeland als missieland toen ressorteerde.

Brunelli onderwierp het aangepaste document aan het oordeel van zijn superieur, kardinaal Giacomo Fransoni, die het prachtig vond. Zodat reeds op 21 februari - Newmans 46e verjaardag - paus Pius zijn hoge goedkeuring hechtte aan het introduceren van een substantieel-filippijns, maar aan het eigen land geadapteerd Oratorium in Engeland. De H. Vader beloofde zélf te zullen zorgen voor een 'bellissimo sito' waar de groep haar noviciaat zou kunnen beginnen. Zijne Heiligheid zou een van zijn persoonlijke vrienden uitkiezen om als novicenmeester te fungeren voor de Engelse convertiti. 'Siete tranquilli,' had de paus gezegd, - 'wees gerust, ik zorg voor alles!'[41]

Blijkbaar was het onweerswolkje van december jongstleden al helemaal door een gunstige wind verdreven! Ofwel - aldus suggereert een protestantse Nederlandse biograaf - was de paus wellicht zo vriendelijk omdat hij 'die filosofische Engelsman gaarne kwijt wilde zijn...'[42]

[40] Ibid., 22.
[41] Ibid., 79.
[42] Gun 494.

Hoofdstuk 26 Priester, novice, romancier

'In mijn geest is een wonde of kanker...'

Vooraleer Newman en St. John met nog een paar anderen hun noviciaat zouden beginnen, zouden ze einde mei de hogere wijdingen - met als bekroning de priesterwijding - te Rome ontvangen. Wij bezitten nog de notities die Newman tijdens de priesterwijdingsretraite maakte van 8 tot 17 april in een jezuïetenhuis, San Eusebio genaamd, een beetje aan de buitenkant van de stad gelegen, dichtbij de basiliek van Maria Maggiore. Een lange aantekening, door Newman in het Latijn opgesteld en daarna vertaald, treft door haar genadeloze oprechtheid. Hij zegt precies zoals hij zichzelf ziet, zonder frase of franje, maar juist deze eerlijkheid maakt het tot een bezield menselijk document.

Reeds de eerste zin gaat recht en raak op het doelwit af: 'In mijn geest is een wonde of kanker die mij belet een goed oratoriaan te zijn.' Het gaat hier dus niet om het priester-zijn; maar om zijn toekomstig leven als oratoriaan. In de laatste maanden had hij natuurlijk veel over het Oratorium en vooral over zijn stichter, Filippo Neri (1515-95), gelezen, - een echte man Gods, een mysticus, voor wie de liefde tot God een brandende extatische realiteit was die hem tegelijk tot een warme, steeds opgeruimde en humoristische mensenvriend maakte. Niet voor niets werd hij 'de apostel van Rome' geheten. Het is deze filippijnse vurigheid nu, die Newman in zijn zelfoverdenking zo deerlijk meende te missen. Zoals zo vaak weet hij zijn idee in een beeld raak te concentreren:

> Ik ben wel in staat om een voorgeschreven plicht consciëntieus te vervullen, maar ik kan niet opstijgen tot een hoger niveau. Ik kruip over de grond, ik lóóp zelfs - en vrij goed voor iemand die kruipt of loopt -, maar ik kan niet vliegen...[1]

Het beeld van de 'wonde' past goed bij dit niet-kunnen-vliegen: hij is als een gewonde vogel die niet meer opstijgen kan.

En wat hem verder dwars zit is die middelmatigheid in hem, die afkeer van uitersten, van lichamelijke pijn ook, die behoefte aan een rustig en beveiligd bestaan, terwijl dat bij de heiligen, en speciaal bij San Filippo, toch zo heel anders was:

> Voor zover ik weet, heb ik geen verlangens naar dingen van deze wereld; ... maar anderzijds hou ik niet van armoede, moeilijkheden, beperkingen of ongerieflijkheden. Een slechte gezondheid vrees ik zoals iedereen die ermee te maken heeft gehad, en meer dan vroeger vermijd ik nu lichamelijke pijn... Ik hou niet van een levensregel:... ik hou van een rustig en veilig bestaan, samen met vrienden, met al mijn boeken om me heen, zonder dat zorgen of zaken mij hinderen - praktisch: het bestaan van een epicurist.[2]

Hij bedoelt dus: het bestaan van een hogere levensgenieter die boeken en vrienden op hun waarde weet te schatten, - van een ouder wordende man ook, en we zijn geneigd de klacht van de retraitant niet al te streng te beoordelen.

Newman gaat dan over naar het domein van het geestelijke, en wat hem hierin vooral hindert zijn sommige, in de 19e eeuw als typisch-katholieke devoties beschouwde dingen, zoals gebeden voor aflaten, novenen, enz. Het fundamentele is hem dierbaar genoeg, maar hij wilde zich nu eenmaal 'inwerpen' in het gehele 'systeem' van de roomse leer en haar devotionele aspecten. Hij klaagt aldus:

> De Mis, het bezoeken van het Allerheiligste, de rozenkrans, de litanieën, het brevier, - dit alles is mij aangenaam genoeg, maar telkens als ik een aantal andere dingen moet doen, voornamelijk waar het kleine dingen betreft, (b.v. de gebeden die nodig zijn om bepaalde aflaten te verdienen, of andere gebeden die ik beloofd heb te bidden, of gebeden voor een noveen), dan overweldigt dit mijn geheugen, dan is dit een last voor mijn geest, iets wat mij verstrooit en haast terroriseert, - en dit te meer daar ik wellicht een neiging tot angstvalligheid bezit. Een voorbeeld daarvan vind ik in mijn huidige toestand: ik voel mij namelijk bijzonder bevreesd om 'voornemens te maken'.[3]

[1] AW 245. De school van Jung kon geen kostbaarder document verlangen volgens Bouyer die er 10 volle pagina's aan wijdt (344-355).
[2] Ibid., 245-6.
[3] Ibid., 246.

Opvallend is toch dat de retraitant hier sterke uitdrukkingen gebruikt, zoals 'terroriseren' b.v., en we begrijpen zijn 'neiging tot angstvalligheid' als hypothese om die 'terror' en die vrees om 'voornemens te maken' te verklaren. Newman was iemand met een verfijnd, ál te verfijnd geweten, - reeds zijn moeder noemde hem 'such a sensitive being'.[4]

Het laatste fragment, dat we niet graag inkorten, zal velen wellicht verbazen als komende van iemand die algemeen wordt geloofd en geprezen als een 'profeet van de onzichtbare wereld':

> In mijn adolescentiejaren en als jongvolwassene had ik vertrouwen in God en hoopte ik op Hem, d.w.z. ik vertrouwde mezelf zonder angst aan zijn Voorzienigheid toe, ik had het grootste geloof in de kracht van het gebed, in alle nood en tegenspoed placht ik kalm te zeggen dat Hij mij en de mijnen eruit zou redden op de voor Hem geschiktste tijd. Ik moedigde anderen aan, en was actief en blij, en ik geloofde (terecht, hoop ik) dat vele van mijn gebeden door de Barmhartige God werden verhoord. Maar toen ik mij verstandelijk begon toe te leggen op de zaken van het geloof, toen ik erover begon te lezen en te schrijven, meer dan 20 jaar geleden, toen - ofschoon wat ik schreef grotendeels waar en nuttig was - verloor ik toch, ten eerste, mijn natuurlijk en ingeboren geloof... en vervolgens mijn eenvoudig vertrouwen in het woord van God. Mijn opgeruimdheid en mijn aangenaamheid in de omgang ben ik niet verloren; te midden van mijn vrienden of van andere mensen was ik nog steeds minzaam en vriendelijk, maar langzamerhand is mijn aanvankelijk vertrouwen in Gods grenzeloze liefde jegens mij en in de kracht van het gebed gaan verdwijnen. Niet dat mijn diep besef van Gods Alomtegenwoordigheid of de daaruit voortvloeiende gewetens- en geestesrust verdwenen waren, maar in mij lééfde de gedachte niet meer - in elk geval veel minder dan vroeger - dat de gewoonte van het gebed niet alleen een voorgeschreven plicht is, maar ook een grote gave en een voorrecht waarmee wij alles kunnen bewerken...
> Ik voel nu zeer scherp dat ik niet jong meer ben, maar dat mijn beste jaren voorbij zijn, en de gedachte aan die vervlogen jaren vervult mij met droefheid; en ik zie mezelf als iemand die nergens meer toe dient, als een nutteloos blok hout.
> En verder is er dit nog: - het is moeilijk uit te leggen en het is iets vreemds ook voor mezelf, maar ik heb deze eigenaardigheid dat, wanneer mijn affecties... in werking treden, mijn fysieke kracht niet over een bepaalde limiet heen kan. Ik ben altijd loom bij het contempleren van goddelijke dingen, als een man die wandelt met aaneengebonden voeten. Ik word a.h.w. tegengehouden door een voetboei, door een soort van fysische wet die mij belet krachtig te zijn in het preken en spreken, of vurig in het bidden en mediteren.
> Bovendien kan ik mijn geest niet met aandacht gevestigd houden noch op het voorgestelde meditatieonderwerp noch op de woorden van het dagelijkse breviergebed. Mijn gedachten wijken voortdurend af, en mijn hoofd doet pijn als ik probeer mij te concentreren op één enkel onderwerp...[5]

Wat treft in heel deze lange retraiteaantekening is dat zij louter van ascetische, moralistische aard is. Men zou haast zeggen: meer een bestuderen, zelfs uitpluizen en ontrafelen van zichzelf dan een contempleren van de Alhoge en Algoede God. Of, om het iets scherper te zeggen, een van die 'self-contemplations' waartegen Newman zelf vaak te keer ging in zijn Oxfordse parochiepreken. Het is toch eigenaardig dat deze man, die zo goed de dogma's kende van de vroege Kerk in haar fris en sterk ontstaan en in haar zegezekere gang door de eeuwen heen, nergens in zijn aantekeningen van acht volle dagen bezinning over God en zijn 'onzichtbare wereld' blijk geeft van overweldigd of zelfs maar aangedaan te zijn door de grote mysteries van het christendom. Men vergelijke deze notities b.v. eens met de retraitenotities van een Elisabeth de la S. Trinité in de geschriften die een Koen De Meester aan haar heeft gewijd.[6] Deze jonge Zuster verdient waarlijk volop de naam van christelijke contemplatieve, van schouwster van de Oneindige Liefde, zonder dat zij veel gebogen zit óver of gebukt gaat ónder de eigen onvermijdelijke gebreken en moeilijkheden. We moeten wel erkennen dat Newman daar te Rome, bij die jezuïeten van de 19e eeuw, terechtkwam ín en opgenomen werd dóór een overwegend ascetisch geworden traditie van wat oorspronkelijk bij Ignatius zelf toch een rijkvloeiende bron was van gebed, bewondering en zelfs van mystieke contemplatie.

Naar Malta?

Onmiddellijk na deze retraite kwam het gemeenschappelijk karakter van het toekomstige noviciaat van de groep in gevaar. De paus had een 'bellissimo sito' menen te vinden op het eiland Malta, 'een oratorianenhuis', meldt Newman enthousiast, 'dat zich daar als marmeren gebouw bevindt op een van de fijnste plekken van het eiland, met een bibliotheek van 15.000 volumes en een kerk die een rijke voorraad gewaden bezit.'[7] Pius IX gaf het hun voorgoed, en Newman begon al te dromen: het zou het noviciaatshuis worden voor de nieuwe Engelse Oratory. Hij

[4] MT I, 8.
[5] AW 247-8.
[6] De Meester Conrad OCD, *Elisabeth de la Trinité. Oeuvres Complètes*. Paris, Cerf, 1991.
[7] LD XII, 79.

zag zich daar reeds in zijn oratorianenkleren, te samen met de eveneens getoogde St. John, Stanton, Bowles, Penny en Coffin; Dalgairns (reeds priester gewijd, de eerste van de groep) zou uit Langres overkomen en er natuurlijk ook bij zijn, evenals Thomas Francis Knox die vanuit de Verenigde Staten zou overvaren om zich bij hen te voegen. Er bestaat zelfs een vrij proselitiserende brief van 23 april, gericht aan zijn ex-kapelaan John Bloxam, met een dringende oproep zich te bekeren, onmiddellijk de Middellandse-Zeesteamer te nemen en naar La Valetta te stevenen waar al de Filippijnen in hun nieuwe kleren hem met geestdrift op de kade zouden ontvangen.[8]

Newmans tussenpersoon bij de paus was de oratorianenpater Theiner, die op zekere dag Newman voorstelde naar kardinaal Ostini te gaan, hoofd van de Congregatie waaronder Malta ressorteerde. De aangesprokene vond dit al een beetje verdacht: men was gewoon alles met de 'Congregatio de Propaganda Fide' te regelen. De argwaan bleek gegrond. Ostini vertelde hun dat het de pauselijke bedoeling was de groep te scheiden: één groep zou naar Malta gaan, de rest te Rome blijven. Waarop Newmans enthousiasme dadelijk zakte tot op het nulpunt, en zelfs daaronder, want de groep vormde een hechte eenheid: zij was 'Littlemore continued', en het zou haar zwaar vallen, nu ze samen een nieuwe en definitieve richting gekozen hadden, in twee ver van elkaar levende 'bodies' te worden verdeeld.

In die zin schreef Newman dan ook een (Italiaanse) brief aan Pio Nono, waarin hij Zijne Heiligheid 'humilissimamente' verzocht de groep toch bijeen te laten blijven, hetzij te Malta, hetzij te Rome, - over de plaats waren hij en zijn vrienden indifferent. Daarop kwam er een vaderlijke brief van Sua Santità: 'Siete tranquilli', spoorde hij hen aan, - hij zou alles doen wat zij verlangden, hij zou hen bijeenhouden,en wel te Rome zelf. 'Zij moesten Romeinse lucht inademen,'[9] zei hij achteraf. Hij moest dus nu wel - te midden van zijn vele andere bezigheden - een nieuwe 'bellissimo sito' voor zijn Engelse bekeerlingen zoeken, en meende die uiteindelijk gevonden te hebben in Rome zelf nog, in een gedeeltelijk verlaten bernardijns cisterciënzerklooster dat gelegen was aan de oostkant van de stad, dichtbij de kerk Santa Croce in Gerusalemme. Volgens de overlevering is dit de kerk, gefundeerd door keizer Constantijn, die hier de door zijn moeder Helena uit Jeruzalem meegebrachte relieken van het heilig Kruis wilde bewaren (ca.320). Deze kerk werd in 1144 onder Lucius II gerenoveerd en in 1743 in opdracht van Benedictus XIV volledig gerestaureerd. Zij is een van de zeven pelgrimskerken van de Eeuwige Stad en wordt onderhouden door de Orde van de cisterciënzers.

Het zou echter duren tot 28 juni eer de nieuwe novicencommuniteit zich voor enkele maanden voorgoed in dit klooster ging installeren. Terloops zij gemeld dat Newman op 19 juni nog het bezoek zou ontvangen van dr. Cullen, de latere aartsbisschop van Armagh in Ierland, met welke monseigneur hij enkele jaren later bewogen dagen zou beleven.[10]

Exquise geuren en wijdse panorama's

Intussen was het mei geworden en lente, - een 'primavera' zo warm dat het leek alsof het augustus was. 'Dit is de maand om Rome te zien,' schreef Newman aan Mrs Bowden, '... het stralende licht hier op de huizen, het landschap,de kostuums: wonderlijk!' De dichter van 'Lead, kindly Light' houdt van dat zuiderse licht: in een brief, ook van mei, aan zus Jemima komt hij erop terug. Hij beschrijft de kleurige massa die 's zondags wandelt naar Sint-Pietersplein, en bekijkt ze vanuit de ingang van de basiliek: 'Sint-Pieters is de ontspanningsplaats voor het volk van Rome; het is ver genoeg om er naartoe te wandelen. Het volk gaat er heen om de vespers bij te wonen, een bezoek te brengen aan het H. Sacrament, het graf van Petrus, de zeven altaren, enz. Het hele weidse plein is vol mensen, en als je dan vanuit de kerkingang hun felgekleurde kleren ziet in de heldere atmosfeer, zo duidelijk alsof het een camera obscura was, mannen en vrouwen in wit en rood - het wit van een delicate helderheid -, dan is dat zo'n prettig en toch ook zo'n indrukwekkend zicht als ik ooit heb gezien. Dit is hier de zondagse ontspanning van een heleboel mensen, en toch is er niets rumoerigs aan, niets wat in disharmonie is met de wijding van de dag. En wat je daar bij de Sint-Pieter ziet, kun je ook zien in ieder deel van de stad. Een perfecte manier om de zondag door te brengen, lijkt mij.'[11]

Men zou zeggen dat hij herleeft na die lange sombere herfst- en wintermaanden, na dat gepieker ook van de retraite in het koortsbedreigde San Eusebio, na al de stress over zijn boek, zijn Athanasiusvertaling, de zorg om de toekomst van hem en zijn jonge vrienden. Ook fysisch lijkt hij te herleven, want nu een deel van zijn vrienden reeds te Rome zijn, knijpt hij er een dagje tussenuit om met hen op excursie te gaan. Met z'n vijven - St. John, Dalgairns, Coffin, Stanton en hij - trekken ze op zaterdag 8 mei naar het oude Alba Longa van Vergilius en Livius, met zijn bergen en zijn meren en zijn vele herinneringen aan verre klassieke schoollectuur. Om 5u in de klare

[8] Ibid., 68-70.
[9] Ibid., 72 -'to inhale Roman air'.
[10] Ibid., 87.
[11] Ibid., 83.

morgen zijn zij al op weg, om pas rond half acht in de avond terug in het Propagandacollege of op de Celiusheuvel te zijn (waar Dalgairns, Coffin en Stanton logeren in het generalaat van de paters passionisten).

Van Rome uit ging de tocht naar Albano, vandaar naar de Monte Cavo en zo naar Marino. Van Albano tot Marino is dit slechts een tocht van 14 tot 16 mijlen, maar de Monte Cavo ligt 3000 voet boven de zeespiegel. Deze berg was dan ook de 'clou' van de excursie. Elf dagen na de tocht is Newman - in een brief aan Jemima - nog altijd vol van de exquise geuren die hij daar heeft ingeademd en van de wijdse panorama's die hij daar overschouwd heeft:

> Ik heb nooit zulk een weelde van wilde bloemen gezien of mij zelfs maar kunnen voorstellen: sommige ervan zouden moeilijk in Engelse serres te kweken zijn en geurden heerlijk met een uiterst doordringende zoete geur... Op de top van de Monte Cavo is er een panorama welks gelijke ik nog nooit gezien heb behalve te Taurominium of Taormina, en zoals die streek het toneel was van de eerste kolonisatie van Sicilië door de Grieken, zo zie je hier uitgespreid over de campagna Lavinium, Ardea, Laurentum, Corioli, Antium, en in een andere richting rijst de Soracte vóór je op, en dan weer het Sabijnse heuvelgebied, kortom het hele slagveld van Vergilius' laatste en Livius' eerste boeken, met Cicero's Tusculum aan de ene zijde en aan de andere in de verte het eiland nabij Terracina waar hij zich terugtrok om zich te troosten over het verlies van zijn dochter. Je bestijgt de oude Via triumphalis, je stapt nog op dezelfde met Romeinse letters gemerkte stenen die ook Cesar en andere generaals betraden toen ze opstegen naar de Tempel van Jupiter Latinus voor hun 'ovatio'... De Tempel stond op de plaats waar de goede paters passionisten ons een middagmaal verschaften, op de top zelf, met aan de ene kant de meren, de Middellandse Zee, Terracina en Corsica, en aan de andere de Apennijnen en de Sabijnse heuvels. Hoe mooi Tivoli ook is, ik denk dat wij allemaal Monte Cavo nog mooier vonden. Wat mezelf betreft, ik hou van een breed panorama, met forse en schrale stukken erin, zoals dat ook in de muziek van Beethoven lijkt te zijn.[12]

Zowel de beschrijving van het panorama als deze laatste zin met zijn allusie op Beethoven wijzen op een typische trek van Newmans geest: zijn zin voor synthese, zijn hang om de gehele realiteit te kunnen overschouwen. Dit treft reeds in zijn boek over de arianen, zijn universiteitspreken over rede en geloof, en in zijn essay over de ontwikkeling. Waar hij altijd nood aan heeft, is aan een brede visie, een 'broad view' zoals hij dat noemt.Voor hem is de waarheid altijd het geheel; hij verliest zich niet in kleinigheden. Hij is iemand die men niet zal kunnen verwijten dat hij vanwege de bomen het bos niet meer ziet. In zijn visie op de universiteit, zowel op haar geschiedenis als op haar 'idea' - haar begrip, haar wezen - zal dit in de naaste jaren nog veel pregnanter naar voren komen.

Enkele dagen later moesten St. John en hij een examen afleggen over de theologie als voorbereiding op de wijdingen die ze op het einde van de maand mei zouden ontvangen. Het examen was eigenlijk gepland voor de 14e mei, maar werd uitgesteld tot de 22e. Het moet zijn dat de excursie van de 8e geweldig meegevallen was, want er stond reeds een nieuwe tocht op het programma, ditmaal op maandag de 17e naar Tivoli. De groep was nu aangegroeid tot zeven: ook Bowles was van de partij, alsmede een zekere O'Connor, een Amerikaanse student aan de 'Propaganda' die in 1885 de eerste bisschop zou worden van Omaha.[13]

Newman moet een zeer ontwikkelde reukzin gehad hebben, want 'de acaciabloesems en nog andere bloemen brachten hem haast in verrukking, zo zoet was hun geur.' Vanzelfsprekend maakte hij een vergelijking met de vorige excursie, en al vond hij de vallei wel mooi, zelfs 'wonderful' met haar 'dichte overvloedige gebladerte' en haar 'befaamde watervallen', toch miste hij te Tivoli dat brede, extensieve panorama van de Monte Cavo. Maar er was nog iets anders dat hem deze laatste deed verkiezen, iets diepers en belangrijkers:

> Monte Cavo herinnert je aan inspanning en moeite, ofschoon in dienst van de ambitie en van een (valse) godsdienst; hij is het memoriaal van de eerste en eervolle tijden van Rome, - terwijl Tivoli, helaas, ontaardde tot een oord waar ongeloof en zedeloosheid zich terugtrokken ten tijde dat Rome de koningin van de wereld was en haar grote mannen epicuristen waren. Daar was toen de villa van Mecenas - het puin ervan kun je nog zien -, van Propertius, Catullus, Vopiscus e.a. Zoals Vergilius de herinnering aan de Monte Cavo heeft bewaard, zo heeft Horatius dit gedaan met Tivoli, - en het zien ervan geeft een vreselijke kracht aan zijn woorden. De ene les die uit al zijn gedichten spreekt is: "Eet en drinkt, want morgen gaan we dood", en als men dan ziet welk een toverachtige plek hij en zijn leermeesters kozen voor hun aards en enig paradijs, dan is het alsof juist de schoonheid ervan bijna een misdaad is in die onschuldige plaats, en in je verbeelding zie je dan niet de Schepper die ze gemaakt heeft, maar de mens die ze heeft geperverteerd.'[14]

[12] Ibid., 82.
[13] Ibid., 81.
[14] Ibid., 83.

Een eloquente moralisatie aan het adres van een jongere zus, die hem geschreven had dat ze liever niets meer over hemzelf hoorde[15] (was hij te rooms?): hier krijgt ze dan een Ersatzpreek in de omzwachteling van een toeristisch verslag! Men bedenke echter ook dat hij vlak vóór zijn priesterwijding staat en vol is van de ernstige gedachten die zoiets met zich meebrengt. We spraken al over zijn theologieëxamens, af te leggen op het vicariaat van het diocees Rome, nog diezelfde week. Op diezelfde dag van het examen begon hij ook het Romeinse brevier te reciteren, dat hij als anglicaan zozeer bewonderd had en waarover hij een uitvoerige 'Tract' had gepubliceerd in januari 1836, meer dan elf jaar geleden.

Tot priester gewijd 'sub conditione'

Twee dagen later, maandag 24 mei, begon voor de wijdelingen al een soort halve retraite, die reeds op woensdag zou onderbroken worden en ook te midden van enige drukte diende gedaan vanwege de nakende priesterwijding. Newman moest nl. de ceremonies van de Mis tijdens die week ernstig instuderen. Daarbij kwam nog dat de toekomstige novicenmeester die door de paus persoonlijk was uitgekozen, Padre Carlo Rossi, zijn taak begon ernstig te nemen en herhaaldelijk met zijn toekomstige novicen in persoonlijk contact wenste te treden. Zo was het b.v. bij hem, in het oratorianenhuis bij de Chiesa Nuova, dat Newman en St. John op een diner werden geïnviteerd na hun subdiakenwijding op woensdag 26 mei door kardinaal Fransoni in diens privé-kapel. Bij die wijding waren natuurlijk ook de vijf andere vrienden aanwezig. Dalgairns (als senior van de jongeren?) mocht zelfs mee aanzitten aan het diner. Het feit dat de Kerk op 26 mei het liturgisch feest viert van de h. Filippo Neri kan de feestelijke stemming van de dag alleen maar verhoogd hebben.

De zaterdag daarop had de diakenwijding plaats. Zij werd Newman en St. John toegediend in de basiliek van Sint-Jan van Lateranen door de kardinaal-vicaris van Rome. De plechtigheid duurde van 6 tot 12, 'gaan en terugkeren (telkens 5 km, H.I.) meegerekend', noteert Newman in zijn dagboek. Bijna zeker heeft hij toen teruggedacht aan zijn anglicaanse diakenwijding op 13 juni 1824, bijna 23 jaar geleden. Wellicht heeft hij zijn aantekeningen van toen herlezen: 'Het is voorbij. Ik ben nu van U, o Heer, ik duizel bijna, en kan het nog niet helemaal geloven. In 't begin, nadat mij de handen waren opgelegd, huiverde mijn hart in mij; de woorden <voor altijd> zijn zo vreselijk... Af en toe brandde mijn hart in mij, vooral onder het zingen van het lied <Veni Creator...> Ik voel mij als iemand die plotseling in diep water wordt geworpen.'[16] Diezelfde <Veni Creator> werd zeker ook 23 jaar later gezongen, maar we horen niets meer van al die pathetiek van toen. Newman heeft intussen, sinds die dagen van jonge evangelicale overgevoeligheid, zoveel meegemaakt! En wat moet hij gedacht hebben bij het herlezen van de notitie van 's anderendaags: 'Welk een gezegende dag was die van gisteren... hij komt nooit meer terug'?[17]

's Anderendaags, op Drievuldigheidszondag 30 mei 1847, werden hij en St. John dan door kardinaal Fransoni in de kapel van het Collegio di Propaganda tot priester gewijd. Alle 150 seminaristen waren aanwezig. Daarna was er een feestelijke maaltijd. 's Avonds brachten Newman en St. John een bezoek aan aartsbisschop Matthieu, van Besançon, die ze tijdens hun heenreis in deze stad hadden leren kennen. Dalgairns en Bowles waren er ook bij, wellicht omwille van de taal. Het zijn allemaal zakelijke gegevens die we vernemen. Ook uit de brief die Newman op diezelfde dag nog aan Mrs Bowden schrijft: alleen de datums van zijn wijdingen, en de mededeling dat hij pas op Sacramentsdag zijn eerste mis zal celebreren. Dit uitstellen van de eerste mis was een daad van godsvrucht die in de 19e eeuw (en vroeger!) wel meer voorkwam: het was een uiting van eerbied tegenover het overweldigende van de eucharistie, - vele heiligen hebben dit gedaan. Eens te meer constateren we de ernst waarmee Newman zich de devoties van zijn nieuwe geloof wil eigen maken. Hij belooft ook Missen te lezen voor zijn correspondente en haar gezin, en hij doet dit al heel precies: op 6 juni en de 7 volgende zondagen, tenzij hogere plicht het hem belet. De volgende dag, de 31e, wordt de brief vervolledigd. Al lezend verwachten we natuurlijk een confidentie over zijn nieuwe priester-zijn - aan vrouwen schrijft hij vaak wat intiemer dan aan mannen -, maar nee, hij heeft het over de overleden zuster, Maryanne, juist die dag, 31 mei, in 1819 gestorven (de Newman van de herinnering! toen was hij in Oxford met de broer, John Bowden) , over een requiemmis die hij bijgewoond heeft ter nagedachtenis van de pas overleden Daniel O'Connell (zijn vroegere vijand!), over een a.s. verhuizing naar Santa Croce waar hij zijn noviciaat zal beginnen, over het zeer hete weer en wat je daartegen kunt doen, enz. Niets bijzonders over zijn geestelijke indrukken ter gelegenheid van een gebeurtenis die steeds een hoogtepunt vormt in het leven van een katholieke geestelijke! Of had hij de intieme overtuiging dat zijn anglicaanse wijding er een geldige was geweest? Tenslotte was hij maar 'sub conditione' gewijd - voor het geval dat er ergens iets schortte aan de ritus in een andere Kerk. We weten het niet; hij heeft er zich niet over uitgesproken.

[15] MT I, 416.
[16] AW 200.
[17] Ibid., 201.

Zijn eerste mis las Newman op Sacramentsdag 3 juni in een kapel van het Collegio di Propaganda, waar het gebeente rustte van een martelaar, de H. Hyacinthus, recentelijk teruggevonden in de catacomben. Zijn misdienaar was William Clifford, die later bisschop zou worden van Clifton en de lijkrede zou uitspreken bij Newmans uitvaart. 's Anderendaags mocht de pasgewijde de communiteitsmis celebreren voor de seminaristen van het Collegio die hem allen eerbiedig de hand kwamen kussen. Heel de maand juni noteerde hij nauwkeurig waar hij de mis had gelezen en vaak ook wie ze gediend had.

Ondertussen wordt het nieuwe verblijf van de groep nabij de Santa Croce in gereedheid gebracht. Juni is ook een soort vakantiemaand waarin allerlei excursies worden georganiseerd naar de omgeving van Rome, naar Castel Gandolfo, Tusculum, Frascati, enz. Gedurende twee dagen moet hij ook poseren voor Maria Rosina Giberne die zijn portret wil maken. Na het vertrek van mgr. Brunelli verwerft hij zich een nieuwe trouwe vriend in mgr. Palma, professor in de kerkgeschiedenis aan het Collegio Romano en opvolger van Brunelli. Deze Palma zal veel voor de groep betekenen i.v.m. de aanpassing van de oratorianenregel aan de Engelse gebruiken en gewoonten én het opstellen van het pauselijke document betreffende de introductie van het Oratorium in Engeland. Newman noemde hem later 'de enige vriend die ik in Rome bezat.' Er wordt ook aan 'sight seeing' gedaan: mét St. John, Dalgairns en nog een of ander bezocht hij het Vaticaans Museum en de Vaticaanse Bibliotheek.

Naar aanleiding van dit bezoek aan het Museum - dat was op 7 juni - heeft Newman zelf járen nadien in zijn dagboek een anekdote geboekstaafd die bevestigt wat hij in zijn retraitenotities van San Eusebio had geschreven over het verschil tussen zijn vreugdevolle toewijding aan God in zijn jonge jaren en zijn gebrek aan vurigheid, zijn groeiende innerlijke verstarring in de periode van zijn volwassen leven. S.d. 21 januari 1863 noteert hij:

> Tot aan de affaire van Nr. 90 en mijn verhuizing naar Littlemore was mijn mond altijd half open en had ik gewoonlijk een glimlach om de lippen. Maar vanaf die tijd is mijn mond gesloten gebleven en samengetrokken, en de spieren hebben zich nu zo gezet dat ik er niet anders meer kan uitzien dan ernstig en streng. Dat was al in 1847 zo, toen ik eens met Dalgairns het Vaticaans Museum doorliep en stilstond voor een sculptuur die het Fatum voorstelde, - een heel indrukwekkend werk, streng en droevig. Dalgairns vroeg me toen: 'Op wie kan dit toch gelijken? Ik ken dat gelaat zo goed.' En ineens zei hij: 'Maar dat bent ú!'.[18]

Men bedenke wel dat deze aantekening neergeschreven is in een periode van depressie: van die strengheid en droefheid merkt men helemaal niets in de brieven van de tijd zelf. Maar het kan natuurlijk zijn dat deze brieven slechts de oppervlakte verraden en niet het diepere gevoel eronder. Ergens in een universiteitspreek uit zijn anglicaanse periode lezen we deze uitspraak, merkwaardig voor die nog prefreudiaanse tijd: 'Wij zijn twee of drie Ikken tegelijk.'[19]

Novice in de school van Neri

Op 15 juni was het nieuwe noviciaatshuis zo goed als klaar. Op zondag 20 gaan mgr. Palma en Newman naar de paus met wie de benoeming van p. Rossi tot novicenmeester wordt besproken. Vijf dagen later pakt Newman reeds in, deelt souvenirs uit aan zijn jonge medestudenten en eindelijk dan, op maandag 28 juni, verhuizen hij, Penny, Stanton, Dalgairns, Bowles, Coffin en St. John naar het cisterciënzerklooster van Sante Croce in Gerusalemme. De maandag daarop dan, 5 juli, begint officieel het noviciaat. Newman noteert in zijn dagboek:

> Onze soutane verwisseld voor een oratorianentoog; begin van de oratoriaanse oefeningen.[20]

De 'sito' vindt hij heerlijk. Het klooster heeft lange en brede gangen, en wat de Engelsman speciaal en met vreugde opmerkt is dat ze 'clean' zijn![21] De kamers zijn ruim, hoog en koel, en vanuit de zijne heeft hij een prachtig uitzicht op de Albaanse heuvels van Albano tot Tivoli met Frascati in het midden. Zij hebben er hun eigen keuken, eetzaal en kapel, afgescheiden dus van de 15 monniken die er nog verblijven. Zij kunnen ook direct vanuit hun vleugel in de kerk, wier naam te danken is aan het door Helena, Constantijns moeder, overgebrachte kruis van Christus. Tegelijk had de keizer aarde uit de grond van de Calvarieberg meegenomen voor hun basiliek. 'Zodus,' zegt Newman in een van zijn brieven, 'als er een middelpunt is van de Kerk, dan zullen wij daar zijn, vermits wij ons bevinden op aarde uit Jeruzalem in het centrum van Rome.'[22]

[18] Ibid., 254-5.
[19] PS IV, 147.
[20] LD XII, 90.
[21] Ibid., 100.
[22] Ibid., 79.

Hun verblijf is twee mijl (ruim 3 km)van Rome-centrum verwijderd, zo ver als Littlemore van Oxford, en inderdaad vergissen ze zich voortdurend door te zeggen dat ze naar Oxford gaan als ze Rome bedoelen - je moet toch maar Engelsman zijn om zo'n vergissing te begaan! Maar de grond van de zaak is dat sommigen van Newmans jongere vrienden slechts moeilijk in Rome aarden, en dat is ook een van de redenen waarom hun leider een zo kort mogelijk noviciaat wil. Die kortheid wordt dan verantwoord door de bedenking dat hun samenzijn in Littlemore en Maryvale toch ook reeds als noviciaatsexperiment kon gelden.

Iets waar we verrassend weinig over horen is de politieke revolutie tegen Oostenrijk die toen toch al volop bezig was in Rome. Het zevental heeft ene Michaele aangeworven, kok en manusje-van-alles, die op zekere dag in het centrum van de stad groenten ging kopen en door de politie als spion werd aangehouden! Pas om 2u in de morgen wordt de arme jongen vrijgelaten. In dit verband wordt ons dan toch wat uitleg verschaft in de brieven. Er is een grimmige revolutie aan de gang tegen de Oostenrijkers, maar ook tegen paus Pius en alle zgn. 'oscurantisti', waaronder voornamelijk de jezuïeten worden gerekend.

Er is vooral één brief van Newman, gericht aan zijn zus Jemima, gedateerd 25 juli 1847, waarin hij over die zaak spreekt en waaruit ook blijkt - wat soms wel eens wordt gevraagd - waarom hij geen jezuïet geworden is. Hij schrijft nl.:

> Ik weet niet wie er het minst geschikt zou zijn voor zulke boemanpraktijken (N.B. geestelijken werden soms verdacht van moord, H.I.): de routinecisterciënsers bij wie wij wonen, of de ploeterende, methodische, onromantische jezuïeten (the plodding, methodical, unromantic Jesuits). Het verbaast mij bovenmate hoe weinig de jezuïeten worden begrepen of geapprecieerd in het algemeen. Ik heb heel veel respect voor hen, en hou veel van bepaalde lieden onder hen: zij zijn een werkelijk hard werkende, zichzelf verloochenende groep mensen. Maar zij bezitten weinig of niets van de talenten die de wereld hun toekent. Ik wil niet zeggen dat ze geen knappe mannen hebben, maar het zal je duidelijk maken wat ik bedoel als ik je zeg dat ze zijn gelijk de eersterangslui van Oxford - en het is een heel curieus feit dat de eersterangslui die zich bekeerd hebben, jezuïet geworden zijn: Tickell, Collyns, Christie en Meyrick. In die zin hebben ze dus heel knappe lui bij hen; maar tact, schranderheid, wereldse wijsheid, scherpzinnigheid, juist al die talenten waarom zij in de wereld worden geroemd, die hebben ze heel weinig. Zij doen voortdurend verkeerde zetten omdat ze niet zien met wie ze te maken hebben. Ik loochen niet dat zelfs dit gebrek iets nobels in zich heeft; zij zeggen: 'Wij kunnen niet beter zijn dan onze vaderen - maar wij doen zoals zij deden - laten wij leven volgens hun tradities - laten wij hun handelwijze volgen.' Bijgevolg zijn zij op dit ogenblik de 'conservatieven' van de politieke wereld... Daar is bij hen een diep wantrouwen tegen verandering en een volkomen onbekwaamheid om ook maar iets positiefs te creëren voor de noden van de tijd. Zo zijn de jezuïeten in dezelfde politieke positie als de conservatieven van 1830 - onpopulair in de hoogste graad en het mikpunt van de journalisten: zij worden beschouwd als de vijanden van elke verbetering en vooruitgang.[23]

Dit is klare en strenge taal: zeer verstandige lieden, althans theoretisch - niet praktisch - en aartsconservatief! Wie de geschiedenis van de Sociëteit goed kent, weet dat dit zo min of meer gebleven is (in zijn geheel beschouwd, er waren uitzonderingen) tot generaal Pedro Arrupe in de zestiger jaren van de vorige eeuw beslist en radicaal het roer omdraaide in de richting van het 'aggiornamento' en meer speciaal in die van de sociale bewogenheid. (Later wordt Newmans oordeel zachter en zal hij b.v. Gerard Manley Hopkins, de bekende dichter, de weg naar de Sociëteit wijzen.)

'How dreary Father Rossi and Santa Croce, 1847!'

Wat nu het eigenlijke noviciaat betreft, een paar uitingen wijzen erop dat Newman daar toch niet zo tevreden over was. In een dagboekaantekening van 15 jaar later zal hij zich laten ontvallen:

> Hoe akelig (na de gelukkige maanden, Goddank, op de Propaganda), hoe akelig Pater Rossi en Santa Croce in 1847!

Men heeft er echter het raden naar wat hiermee precies wordt bedoeld. Slechts één keer, en dan nog terloops, spreekt Newman over de 'noviciaatsoefeningen' die Padre Rossi zijn novicen liet verrichten: kamer vegen, vuilwateremmer ledigen, opdienen aan tafel, bed opmaken, schoenen poetsen - en wellicht later, voorspelt Newman (want Rossi geeft niet ineens het hele pak), 'culpa, geseling driemaal in de week en foutenkapittel.'[24] Nergens hoor je van gebed, geestelijke leiding en lezing, enz.

[23] Ibid., 103-4.
[24] Ibid., 97.

Louis Cognet, zelf oratoriaan, suggereert een andere verklaring voor Newmans klacht in het dagboek van '63. Volgens hem zou er een fundamentele tegenstelling bestaan hebben tussen Newman en Rossi over de opvatting zelf van de oratorianengemeenschap: volgens de eerste een familie met de overste als een vader of vaderlijke vriend in een huis dat autonoom zou zijn, - volgens Rossi een in groter gecentraliseerd verband levende en werkende 'societas' waarin de overste ook werkelijk een reële leidersfunctie zou uitoefenen. Newman, als toekomstige stichter van het Engelse Oratorium, moest er volgens zijn novicenmeester voor zorgen zijn gezag te laten gelden over al de huizen die hij in zijn vaderland zou vestigen. En daar Rossi, naar het schijnt, nogal hevig van temperament was en zijn ideeën met klem verdedigde, daarin trouwens gesteund door Dalgairns en Coffin, moet dit wel de nodige spanningen hebben veroorzaakt, en wel over een punt dat Newman bijzonder dierbaar was. De autonomie van elk huis en de familiale sfeer die daarin moest heersen leken hem uitstekend aangepast aan de Engelse 'way of life'. Hij dacht daarbij natuurlijk ook aan de zeer autonome colleges van Oxford en, voor wat de familiale sfeer betreft, aan de positie van de tutor, die voor de student meer een soort oudere vriend dan een gezaghebbende universitaire verantwoordelijke moest zijn. Filippo Neri had hem aan Keble doen denken, wiens 'way of life' in zijn geest gelijk stond met vrolijkheid, eenvoud, speelsheid, niets geen pretentie - hij was 'boy with the boys'. En Newman had vanzelfsprekend steeds de concrete mensen voor ogen die hij zo goed kende, terwijl dat novicenmeesterschap voor Rossi toch maar een 'dienst' was of 'plicht' die de paus hem had gevraagd.[25]

Dat Newman reeds aan de concrete mensen dacht wordt bewezen door het feit dat hij voor ieder van zijn toekomstige confraters reeds een bijzondere taak had uitgedacht, speciaal aangepast aan diens talenten. Dat had hij vroeger ook al eens gedaan, maar intussen heeft het intellectuele element de voorrang verkregen op het sociaal-pastorale. In een brief van 21 juli ziet hij het zo: Dalgairns, Penny en St. John worden de toekomstige professoren dogmatiek, moraal en exegese. Aan David Lewis, die zich in de herfst bij hen zal aansluiten, zal hij het onderricht in het kerkelijk recht toevertrouwen. Een andere aspirant-oratoriaan, Wenham, zal de kerkgeschiedenis doceren. Ook de hogervermelde dr. Fergusson krijgt een professoraat:

> Aldus zullen we dadelijk te Maryvale aan het werk kunnen gaan en onze novicen voorbereiden en opvoeden, terwijl we intussen een Oratorium kunnen beginnen te Birmingham, voor zover een gelegenheid zich voordoet. Steeds begrijp ik beter dat het Oratorium precies datgene is wat Engeland op dit moment nodig heeft. Neri's doel was altijd een hogere klasse van priesters op te voeden voor het parochiewerk, - de meesten van zijn volgelingen waren hoog opgeleide mannen, precies overeenkomend met de 'fellows' aan onze Engelse universiteiten. Vroomheid en zielenijver is er bij de Engelse priesters in overvloed, maar wat zij missen is: opvoeding.[26]

Deze laatste zin is te onthouden: vervang (of verruim) 'priesters' door 'katholieke leken', en je hebt het geheim van veel van zijn latere activiteit, speciaal te Dublin. Toch beperkt zijn ideaal zich niet tot het intellectuele: hij denkt ook aan het ambt van de verzoening in de biechtstoel, waarvoor Coffin, St. John, Stanton en Bowles hem bijzonder geschikt lijken.

De lagere en hogere wijdingen die nu eens deze, dan weer gene confrater in de loop van augustus ontvangt, zorgen intussen voor heelwat afwisseling in het monotone noviciaatsleven. Bovendien zijn er ook diverse contacten met mgr. Wiseman die einde juli te Rome verblijft (Wiseman denkt reeds vooruit aan het herstel van de Engelse Hiërarchie). En er zijn ook de nodige stappen die moeten ondernomen worden voor het verkrijgen van een pauselijke breve die de stichting van het Engelse Oratorium juridisch moet funderen.

Ineens, midden in de periode van de wijdingen, op 9 augustus, krijgt de novicengemeenschap het bezoek van Pio Nono. Twee dagen later schrijft Newman aan Henry Wilberforce:

> Het is werkelijk een wonder hoe wij hier beschermd zijn geweest gedurende heel de zomer die nu naar zijn einde loopt, ofschoon de herfst, zoals Horatius ons zegt, de noodlottigste tijd is (the more fatal time). Wij verdienen zulk een bescherming niet, maar ik hoop dat Maria en Philippus ons steeds bij zullen staan. 'Leid Gij mij voort' is iets wat nog altijd precies op mijn toestand past, want wat ik zal moeten doen bij mijn terugkomst, of hoe ik zal worden gebruikt, is voor mij een volkomen mysterie.[27]

Dit kleine briefje doet ons plotseling beseffen welk een groot geestelijk avontuur Newman in Engeland tegemoet ging - een sprong in het onbekende, waarbij hij zich eens te meer zou moeten laten leiden door het Vriendelijke Licht van zijn vers uit juni '33. Hij is vooral bang een verkeerde stap te zetten in het begin omdat zijn positie hem zo vaag, zo onduidelijk bepaald lijkt. Onwillekeurig denkt hij aan zijn toestand op het einde van zijn Middellandse-Zeereis terug:

---

[25] Cog 166-7.
[26] LD XII, 101.
[27] Ibid., 106-7.

> Zoals toen kan niemand ons nu zeggen wat ons te wachten staat. Maar ik kan me niet indenken dat ik door zoveel heen heb moeten gaan voor niets.[28]

Naar het Oratorium van Napels en de tuin van Armida...

Op 20 augustus reizen Newman en St. John naar Napels om een bezoek te brengen aan het Oratorium aldaar. Dat bezoek duurde tot 7 september. De bedoeling was om nog dieper in te dringen in de concrete werkelijkheid van zijn toekomstige levensgemeenschap. Hij schrijft er enthousiaste brieven over: hij vindt er een uitgebreide en jonge communauteit met novicen in overvloed, allen hartelijk, blij en dynamisch. Het huis van Napels laat hem zelfs een betere indruk na dan de Chiesa-Nuovagemeenschap van Rome. Graag had hij ook nog de huizen van Messina en Palermo bezocht - ook al vanwege zijn oude liefde voor Sicilië -, maar tijdsgebrek belette hem dit plan uit te voeren. De classicus in hem drijft hem naar het graf van Vergilius, - 'de Prins der poëten', die hij reeds had leren kennen toen hij nog maar 9 jaar was! - en verder naar Pozzuoli en (per roeiboot) naar Baiae. Zijn oude natuurliefde komt weer boven als hij in Amalfi voor de tweede maal de streek verkent: 'de wandeling door de bergpas van Amalfi naar Castellamare die ik vroeger niet gezien had', schrijft hij aan Jemima, 'is de betoverendste wandeling (the most enchanting walk) die ik ooit gedaan heb.' Als hij dan weer terugkeert naar Napels, overweldigt hem de schoonheid en de exuberantie van de zuiderse natuur:

> Te wandelen door heelder vlakten wijn- en vijgenboomgaarden, waarvan de takken over de weg als festoenen met elkaar vervlochten zijn en waarvan de vruchten sméken om gegeten te worden - dit was voor mij iets nieuws, dit wierp mij vanuit de wereld van alledag in een of andere tuin van Armida of Alcinoüs.[29]

Een weelderige tuin uit Tasso's 'Gerusalemme Liberata' en uit Homerus' "Odusseia' komt bij hem spontaan naar boven! Hij bezoekt ook Pompeji en doet nog eens een excursie naar de Vesuvius, maar deze keer 's avonds zodat hij pas om half vier weer in zijn logies is en 's anderendaags geen mis leest.

Bij al deze tochten vergeet hij toch zijn hoofddoel niet: zijn dagboek is vol notities over zijn bezoeken aan de oratorianen in de stad, hun huizen, kerken, die en die personen, enz. Maar hij beperkt zich niet tot zijn eigen nieuwe confraters: hij gaat ook naar de dominicanen, de franciscanen (bij wie hij vaak de mis leest), de jezuïeten (die zo serieus aan tafel zitten in de refter!), en op de terugweg naar Rome profiteert hij van de gelegenheid om op zondag 5 september de beroemde benedictijnerabdij boven op de Monte Cassino te bezichtigen. Hij celebreert de mis op het altaar van de h. Benedictus, voelt zich onwel en soupeert niet in de refter van de paters, maar in zijn logeerkamer met een Ierse monnik. Hij moet iets schrijven in een album, en dat wordt dan in klassieke stijl: 'O gij heiligen van Monte Cassino, uit wier geschriften ons Engeland eertijds de heilzaamste wateren van de katholieke leer putte, bidt voor ons die juist nu uit de ketterij ontwaken om onze vroegere kracht te herwinnen' (O Sancti Montis Cassinensis unde Anglia nostra olim saluberrimos Catholicae doctrinae rivos hausit, orate pro nobis iam ex haeresi in pristinum vigorem expergiscentibus)[30] Hij bewondert er ook enkele autografen van Gregorius VII - over wie zijn betreurde vriend John Bowden in 1840 een boek had geschreven -, van de h. Petrus Damiani ook en van Innocentius III, 'allemaal mooi, netjes en duidelijk neergepend in volmaakt goede inkt'.

Na die reis heeft men de indruk dat het noviciaat niet meer zoveel te betekenen heeft gehad. Padre Rossi vindt men nauwelijks nog vermeld: op 25 september krijgt hij een opdracht van de paus, op 12 november komt hij opnieuw in Santa Croce terug en op 27 november verlaat hij het klooster weer.[31] Het noviciaat heeft dus nauwelijks vier maanden geduurd, met vele onderbrekingen in de tweede helft.

Een romancier met binnenpretjes

Het zal wel zeer uitzonderlijk zijn dat een novice van een roomse congregatie zich na twee maanden noviciaat aan het schrijven zet van een roman! Toch is dat met John Henry Newman, oratoriaan, het geval geweest, toen hij terug in zijn koele, hoge kamer van Santa Croce was na zijn bezoek aan Napels, Amalfi, Monte Cassino, enz. Des te opmerkelijker is dit bij iemand die van op zijn St. Mary's-kansel eens waarschuwde tegen het lezen van romans: 'zelfs in het beste geval zijn zij gevaarlijk', had hij gezegd, en zelfs voor religieuze romans had hij geen genade

[28] Ibid., 136.
[29] Ibid., 116.
[30] Ibid., 111.
[31] Ibid., 124, 129, 130.

gekend: 'they do more harm than good'![32] Dergelijke literatuur doet ons wel nobel voelen, maar daarom nog lang niet nobel handelen, - waar het toch eigenlijk op aan komt. En nu - weliswaar 16 jaar na die preek - schrijft hijzelf zulk een 'irreëel' boek, van 429 pagina's nogal wel, althans in de 14e uitgave bij uitgever Longmans in 1900. De zaak wordt wel begrijpelijker als wij hem in het 'advertisement' van de 6e editie (in die druk pas reveleerde hij zijn identiteit) horen verklaren dat de roman een antwoord is op een andere roman, gericht 'tegen de personen die zich te Oxford bekeerd hebben tot het katholieke geloof.' Een zekere Miss Harris - een bekeerlinge, maar die van opinie veranderd was - had inderdaad pas een bekeringsverhaal geschreven, 'From Oxford to Rome', dat krioelde van de scheve voorstellingen over het katholieke geloof en zijn aanhangers. Ondoenbaar als het was om al deze karikaturale beschrijvingen en oordelen één na één te weerleggen, vond Newman het beter een tweede verhaal te schrijven dat strikter de waarheid zou weergeven en dat, meer in het bijzonder, 'de mist van pompositeit en plechtige pretentie' waarin de schrijfster haar personages had gehuld, zou vervangen door heldere eenvoud in de voorstelling en 'gezond-verstand-proza' (common-sense prose) in de stijl.[33] Bovendien wilde Newman een pas bekeerde uitgever, Burns - de stichter van de latere uitgeverij Burns & Oates -, financieel te hulp komen. Het is dus ook een bekeringsverhaal; in het bekeringsproces 'verliest' men voortdurend dierbare vriendschappen, denkbeelden, plaatsen, enz., maar daartegenover staat dat men ook iets 'wint' dat de waarde van het vroegere overstijgt: vandaar de titel 'Verlies en Winst' (Loss and Gain).

Charles Reding, de hoofdheld in de roman, is de zoon van een anglicaanse clergyman. Hij gaat studeren in Oxford waar hij allerlei preken aanhoort, cursussen bijwoont en in discussies verwikkeld raakt die hem verwarren en soms zelfs verbijsteren. Hij raakt geïnteresseerd in de leer van de roomse Kerk, terwijl hij grote moeite heeft met de 39 Artikelen van het anglicaanse credo. Dit verneemt de vice-principaal van zijn college, die hem over bepaalde punten van de Artikelen ondervraagt en zijn antwoorden niet voldoende orthodox vindt, zodat de jonge student naar huis wordt gestuurd. Toch mag hij nog zijn examens afleggen, maar zijn religieuze problematiek obsedeert hem zodanig dat hij mislukt. Zijn onzekerheid is het gevolg van 'zoveel hoofden, zoveel zinnen': Brownside de liberaal; Freeborn de evangelicaal; Vincent de neutrale; Sheffield de rationalist; White, de door Rome aangetrokkene, die Canterbury trouw blijft; Bateman de 'ritualist', vooral bekommerd om het uiterlijke van de cultus; Campbell, de verstandige, ruim ontwikkelde anglicaanse geestelijke; Willis ten slotte, die naar de roomse Kerk is overgegaan. Reding zou eigenlijk graag anglicaan blijven, maar zijn moeilijkheden overstelpen hem, en er is niemand die hem kan helpen, zelfs niet Bateman en Campbell die alle mogelijke inspanningen doen om hem van nut te zijn. En het voorbeeld van Willis maakt hem alleen maar meer radeloos. Hij besluit dan zijn baccalaureaatsexamen twee jaar uit te stellen en te gaan samenwonen met Campbell, de oudere en wijzere vriend. Hij zal intussen de grote anglicaanse theologen lezen met de bedoeling om dieper in zijn religieuze 'roots' door te dringen en het geloof van zijn vaderen te bewaren. Maar dat lukt hem helemaal niet. Hij neemt dan afscheid van zijn moeder en van Campbell die zoveel geduld hebben moeten oefenen met hem, en reist naar het dierbare Oxford dat hij nog een laatste maal wil aanschouwen. Vandaar gaat hij naar Londen waar hij in het klooster van de passionisten zijn anglicaans geloof afzweert en overgaat naar de katholieke Kerk.

De roman is niet direct een verhulde autobiografie, maar er komen vanzelfsprekend heel veel autobiografische elementen in voor: niemand was als Newman zo goed op de hoogte van hetgeen zich in het Oxford van de veertiger jaren (waarover het boek gaat) had afgespeeld. Veeleer dan de ideeën van Miss Harris te weerleggen op het intellectuele vlak - volgens Newman nauwelijks doenbaar en efficiënt - geeft hij er de voorkeur aan haar voorstellingen te ridiculiseren en het wapen te gebruiken van de humor en de satire. Zo ongeveer in de zin van het Franse gezegde 'le ridicule tue'. Volgens een getuige die hem in de Santa Croce geregeld bezocht, moest Newman voortdurend heimelijk lachen met zijn eigen lichtvoetig geschrijf.[34] Alan G. Hill, professor Engels aan de Londense universiteit, heeft de roman in 1986 weer uitgegeven in de prestigieuze reeks 'The World's Classics' en begint zijn 'Introduction' met de terechte opmerking:"'Loss and Gain' heeft nooit de aandacht gekregen die het verdient." Hij zegt ook: "Het is van al Newmans geschriften datgene waarvan hij blijkbaar het meest genoten heeft bij het schrijven."[35] Hij stuurde zijn gezellen naar Frascati zodat hij alleen in zijn hoge koele Santa Crocekamer achterbleef en zich ongehinderd kon overgeven aan zijn congenitale 'passion for scribbling'.

Eén voorbeeld slechts, onder vele, van die humor. Elke student heeft het al wel eens meegemaakt hoe een verstrooide professor, die zijn cursus te lang rekt, door zijn gehoor behandeld wordt. En welke stomme vragen bepaalde studenten kunnen stellen. Ziehier een beschrijving van die euvelen:

> Professor Jennings vroeg Sheffield op meedogenloze toon om heel de argumentatie van de theoloog Paley nog eens te herhalen. Daar Sheffield niet dezelfde termen gebruikte als Jennings, vond deze er niets beters op dan

[32] PS II, 373.
[33] LG IX-X.
[34] Ward, Life, I, 191.
[35] Hill A.G. in: *J.H. Newman, Loss and Gain*, Coll. 'The World's Classics', Oxford University Press, 1986, Introduction, pp. VI, XI.

maar koppig heel zijn verhaal nog eens over te doen. Hij ging zo totaal in dat betoog op dat hij niet eens het uur had horen slaan. Ondanks het geschuifel-met-de-voeten van de studenten, ondanks hun gekuch en genies, ondanks hun ostentatief bekijken ván en wijzen náár hun uurwerk, ging de man toch doodgemoedereerd verder, tien, vijftien, twintig minuten lang, en nog langer wellicht, had er intussen niet iets plaatsgegrepen dat alleen te vergelijken was met de historie van de ganzen op het Kapitool. Jennings was namelijk juist ongeveer in het midden van zijn recapitulatie aangeland, toen hij plots op het einde van zijn zin ophield om te zien welk effect hij zou maken op zijn gehoor. Daarvan maakte de eeuwig verstrooide Lively, onbewust door een gelukkige inspiratie gedreven, gebruik om hem zomaar, zonder reden, te vragen: 'Professor, wat denkt u over de onfeilbaarheid van de paus?' Heel de klas barstte in lachen uit, behalve Jennings natuurlijk, die heel somber keek en van wie niemand wist hoe hij verder zou gereageerd hebben, had hij niet precies op dat ogenblik toevallig een blik op zijn horloge geworpen, wat het rood naar zijn wangen deed stijgen, zodat hij gauw zijn boek sloot en het hele auditorium onmiddellijk wandelen zond.[36]

Maar er komen ook prachtige diepgeestelijke passages in het boek voor. Zo b.v. waar Newman (zelf pas enkele maanden tevoren tot priester gewijd) een bekeerling in het bijzijn van twee anglicaanse vrienden over de mis laat spreken:

'In mijn ogen is er niets dat zo troostvol, zo ontroerend, zo aangrijpend, zo overweldigend is als de mis zoals ze bij ons wordt gevierd. Ik zou altijd mis kunnen horen zonder moe te worden. Het zijn niet zomaar woorden zonder inhoud - het is een handeling, een grote handeling, de grootste die er op aarde kan plaatsgrijpen. Het is niet alleen maar het áánroepen, het is het óproepen, zou ik durven zeggen, van de Eeuwige. Hij komt op het altaar tegenwoordig in vlees en bloed - Hij, voor wie de engelen buigen en de duivelen beven. Dát is de ontzagwekkende gebeurtenis die het doel en de verklaring is van elk onderdeel van de plechtigheid. Woorden zijn noodzakelijk, maar als middel, niet als doel; het zijn niet alleen maar smeekbeden, gericht tot de troon der genade, het zijn instrumenten die iets veel hogers bewerken -, een consecratie, een offer. Zij spoeden zich voort, als ongeduldig om hun taak te vervullen. Haastig gaan ze vooruit - het geheel is haastig, want alles is slechts een onderdeel van één integrale handeling. Haastig gaan ze vooruit, want het zijn geweldige woorden die een offer bewerkstelligen, het zijn woorden die een werk inluiden dat té groot is om het nog langer uit te stellen, herinnerend aan de woorden van het begin: 'Wat gij doet, doe het haastig.' Haastig gaan ze voorbij, want de Heer Jezus gaat met hen, zoals Hij ging langs het meer in de dagen van zijn sterfelijkheid, haastig roepend nu eens deze, dan weer die. Haastig gaan ze voorbij, want als de bliksem die óplicht van de ene zijde des hemels tot de andere, zo is de komst van de Mensenzoon. Haastig gaan ze voorbij, want ze zijn als de woorden van Mozes, toen de Heer neerdaalde in de wolk, aanroepend de Naam van de Heer terwijl Hij voorbijging, 'de Heer, de Heer God, barmhartig en genadig, lankmoedig en vrijgevig in goedheid en trouw.' En zoals Mozes op de berg, zo 'maken wij ook haast en buigen het hoofd naar de aarde om Hem te aanbidden.' Zo staan wij daar ook allen in het rond, elk op zijn plaats, uitkijkend naar de grote Advent, 'wachtend op het bewegen van het water.' Ieder op zijn plaats, met zijn eigen hart, met zijn eigen noden, met zijn eigen gedachten, met zijn eigen intenties, met zijn eigen gebeden, gescheiden en toch eendrachtig, kijkend naar wat er gebeurt, kijkend hoe het zich ontwikkelt, samen opgaand in zijn voltooiing - niet moeitevol en hopeloos volgend een gebed dat hard is van het begin tot het einde, maar, zoals in een concert waarin elk instrument van het andere verschilt terwijl ze toch alle samenvloeien tot een zoete harmonie, zo hebben wij allen deel aan wat Gods priester doet en werken wij met hem mee, ofschoon door hem geleid. Er zijn daar kinderen en oude mensen, simpele arbeiders en studenten van het seminarie, priesters die hun mis voorbereiden en priesters die hun dankzegging doen; er zijn daar onschuldige meisjes en boetvaardige zondaars, maar uit de ziel van al deze velen rijst eenzelfde hymne aan de eucharistie, en de grote Handeling die daar plaatsgrijpt is er het doel en het onderwerp van. Mijn beste Bateman, u vraagt mij of dit geen formalistische, onredelijke dienst met de lippen is, maar het is iets wonderlijks, iets volmaakt wonderlijks!'37

Terug naar Engeland

Langzaam begon het einde van Newmans Romeverblijf te naderen. Op 31 oktober had de priesterwijding plaats van Penny en Coffin, gedurende dewelke Newman zijn eerste preek hield als katholiek priester in de kapel van het Collegio di Propaganda. Enkele dagen later verscheen ook Thomas Francis Knox ten tonele die oratoriaan wilde worden en zijn noviciaat doen in Maryvale. Hij had een jaar doorgebracht in Amerika en was ook enige tijd in het St. Sulpiceseminarie van Parijs geweest. Ten slotte diende alleen nog gewacht op de pauselijke breve, die de oorkonde zou zijn voor de stichting van het Oratorium in Engeland. Op 27 november werd zij Newman eindelijk toegezonden.

[36] LG 7-8.
[37] Ibid., 327-9.

In dit document stond te lezen dat de aanvankelijke standplaatsen van de groep Engelse oratorianen Maryvale en Birmingham moesten zijn. Uitdrukkelijk werd bepaald dat de paters in hun apostolaat bestemd waren 'voor de grotere steden' (urbes ampliores) en 'voor de hogere en meer ontwikkelde lieden' (nobiliores, splendidiores, doctiores) in de Engelse society.[38]

Op 3 december gingen Newman en St. John, met die breve op zak, naar het Quirinaal om Pius IX te bedanken voor alles wat hij voor hen en de groep gedaan had en om afscheid te nemen van hem en de kerkelijke staat. De zondag daarop, de 6e, was het dan het definitieve afscheid in de Chiesa Nuova en nog een allerlaatste bezoek aan de Sint-Pietersbasiliek. Newman vermeldt in zijn dagboek speciaal het afscheid van Miss Giberne, voor wie het wel hard zal geweest zijn nu voortaan haar geestelijke vriend en raadsman te moeten missen, - van kardinaal Lambruschini, de verantwoordelijke voor de pauselijke breves, - van verscheidene paters passionisten, - en tot onze verrassing ook van Henry Edward Manning, die nochtans pas in 1851 zou overgaan naar de rooms-katholieke Kerk.

De volgende dag begon dan de terugreis via Civiltà Castellana en Foligno naar Loreto waar de beide reizigers juist in de avond van de 10e december, feest van de overbrenging van de Santa Casa, arriveerden. Aan Henry Wilberforce schreef hij:

> Wij zijn hier naartoe gegaan om de zegen van de h. Maagd te verkrijgen. Ik heb altijd geleefd onder haar schaduw, als ik zo mag zeggen. Mijn college was dat van St. Mary en mijn kerk ook, en toen ik naar Littlemore ging, wachtte daar - zoals ik het tevoren beschikt had - Onze Lieve Vrouw mij op. En ze heeft voor mij niet niets gedaan in die lage woonst waar ik nog altijd met vreugde aan denk.[39]

Onderweg had hij ook graag Assisi aangedaan vanuit Foligno, maar tijdsgebrek verhinderde dat. Hij wilde zo vlug mogelijk in Engeland terug zijn, als het kon vóór Kerstmis, zodat zijn petekind Charlie Bowden zijn eerste mis in zijn vaderland kon dienen. Vanuit Loreto zette hij dan ook een geweldige vaart achter zijn tocht, zodat hij wel 7 nachten van de 11 verder reisde, wat onwillekeurig een vergelijking oproept met de haast waarmee hij in juli 1833 naar Engeland terugkeerde. En zoals toen de cholera in de lucht hing, zo was het ook in 1847. Te Ancona hoorde hij zulke alarmerende berichten over de gevreesde epidemie dat hij zijn eerste plan om per boot en trein via Triëste, Wenen en Berlijn terug te keren liet varen en dan maar besloot met de tragere 'vetturino' (die slechts 30 à 50 mijlen in de 24 uren deed) via Rimini, Bologna en Verona de Alpen over te steken. Te Bologna arriveerde hij op maandag 13 te 14u en hij zou daar overnachten. Hij bracht daar een bezoek aan het graf van de h. Dominicus. Was er een tijdje lang in de groep geen sprake geweest van aansluiting bij de dominicanen vanwege hun solide theologische traditie?

Nu was het zaak de Brennerpas te halen, en dag en nacht reisden Newman en St. John via Padua over Verona, waar zij slechts tijd hadden om te dineren en moesten verzaken aan Oratorium, amfitheater en San Zeno. Bovendien hadden zij daar last met de douaniers die een bepaalde doos geopend wilden zien. Daarin was het 'corpo santo', de relikwie verborgen van de h. Valentijn die St. John meegekregen had met de persoonlijke permissie van de paus. De brave grenswachters wisten niet hoe ze zoiets moesten noteren en beschreven het dan maar als een... mummie! Op donderdag 16, te 2u in de nacht, arriveerden beiden te Innsbruck. Het was bitter koud aan de overkant van de Alpen, klaagde Newman in zijn brieven, en soms was de postkoets half open zodat het volle geweld van de kou vooral St. John trof, die reeds te Rome last had gehad van pijn in de ingewanden. Na slechts een paar uren slaap ging de tocht meedogenloos verder tot ze München bereikten op zaterdag 18 om 4u in de morgen. Daar kon Newman maar vier uren slapen, want hij wilde absoluut dr. Döllinger ontmoeten, de befaamde kerkhistoricus, die zijn boek over de arianen hogelijk geprezen had. Ze hadden een 'profitable talk' onder het genot van een kop thee.[40] Dit zou zijn eerste en laatste gesprek zijn met de grote man, want toen hij hem later als kardinaal, terugkomend van Rome, nog eens wilde ontmoeten - Döllinger had toen vanwege de dogmatisering van de pauselijke onfeilbaarheid de rooms-katholieke Kerk verlaten - , liet zijn gezondheidstoestand niet toe hem nog eens te bezoeken. 's Anderendaags bezichtigde Newman ook de koninklijke kapel waar hij de mis las.

Van München gaat het dan weer in volle vaart naar Würzburg, de hele nacht door en ook de volgende nacht, tot hij op dinsdag 21 om 5u in de morgen te Frankfurt arriveert. Opgelucht constateert hij dat hij Kerstmis in Londen zal halen! Vanuit Frankfurt geschreven, is ons nog een brief aan zus Jemima, de antipapiste, bewaard waarin hij haar vertelt over zijn laatste ontmoeting met Pio Nono:

> Hij leek mij zeer vermoeid, maar zijn uiterlijk wisselt nogal eens. Toch is hij altijd zacht in zijn manier van doen. Uit heel zijn uiterlijk voorkomen blijkt dat hij even krachtig kan zijn als vriendelijk. Natuurlijk kan hem

[38] SG 256.
[39] LD XII, 153-4.
[40] Ibid., 135.

> persoonlijk iets overkomen, zoals dat ook met andere pausen is gebeurd, maar juist als pausen persoonlijk lijden, triomfeert hun zaak. Het zou mij echter snijden tot in de ziel, mocht hem iets overkomen. Het gevaar is dat een kleine groep ongelovigen, zoals die Zwitserse fanatici, zover zouden kunnen komen, en bovendien zijn er, veronderstel ik, geheime genootschappen zoals de vrijmetselaars en de Illuminati, over wie wij niets weten.[41]

Eens zal hij paus en curie hevig bekritiseren, maar voorlopig heeft hij slechts medelijden met de paus die van alle kanten aangevallen wordt. Misschien zag hij ook iets van zichzelf in de gekwelde man: hij persoonlijk lijdt, maar zijn zaak triomfeert.

Dat zou nu ook zijn diepste ervaring worden, toen hij - na via Keulen, Oostende en Dover de hoofdstad te hebben bereikt - op de middag van Kerstdag 1847 lunchte met mgr. Wiseman en deze hem een probleem aan de hand deed dat hem nog vele grijze haren zou bezorgen: Frederick William Faber...

[41] Ibid., 137.

Hoofdstuk 27 Het Engelse Oratorium

Frederick William Faber

'Hoe akelig P. Rossi en Santa Croce in 1847', had Newman in zijn journaal geschreven, - en onmiddellijk daarop: 'En toen ik dan weer in Engeland was, kwam dadelijk Faber op mij af om mij te pesten, te bedriegen en te manipuleren' (to bully me, humbug me & make use of me).[1] Straffe taal, ongetwijfeld neergeschreven in een ogenblik van depressie, maar toch revelerend voor het diepe leed, het tragische leed (want niet bedoeld), door een eigen, volkomen goedmenende confrater aangedaan.

Frederick William Faber was van het anglicanisme tot het rooms-katholicisme overgegaan op 16 november 1845, ruim een maand na Newman dus. Mét hem bekeerde zich een kleine gemeenschap van jonge mannen die hij rond zich verzameld had te Elton (Huntingdonshire) waar hij als anglicaans priester werkzaam was. Samen verhuisden zij naar Birmingham om te gaan wonen in een gehuurd huis waar Faber als overste van de kleine communiteit fungeerde. Zijn bewondering voor Newman had iets dwepend-romantisch. Op een dag vond zijn tuinman hem, verslonden in een portret boven de schoorsteenmantel, en toen Thomas hem zei: 'Dit moet wel een eminent man zijn, Sir?' antwoordde Faber: 'Ja, en hij is nog in de fleur van zijn leven: het is de Reverend Mr. Newman... Hij heeft mij geleerd alles wat goed is: hij is de grootste geleerde en theoloog sedert de h. Augustinus.'[2] Hij had trouwens het ontvlambare temperament van de artiest, en niemand minder dan de grote Wordsworth had zijn eerste verzen geprezen. Met dat al was hij een diep religieus man die naar de hoogste toppen van de christelijke heiligheid streefde en daar ook anderen wist voor te enthousiasmeren. Maar zijn overgevoelige natuur speelde hem vervaarlijke parten: nu eens was hij 'himmelhoch jauchzend', dan weer 'zum Tode betrübt'[3]. Hij leek dan werkelijk de dood nabij, maar ineens, als bij mirakel, verrees hij! Hij had ook een onverzadigbare behoefte aan vriendschap en liefde, met een onbewuste neiging tot de meest volstrekte possessiviteit. Zo poogde hij ook Newman in te palmen, die echter een sterkere persoonlijkheid bezat en zijn best deed om zijn koude ratio te laten prevaleren boven Fabers onstuimige opdringerigheid. Deze had, evenals Newman (in de zopas beschreven periode), kennis gemaakt met Rome en de exuberante Italiaanse devotie. Dat was nu echt iets voor hem: in heel zijn geestelijk leven werd hij, niet 'italiano', maar 'italianissimo'.[4] Onze Lieve Vrouw b.v. werd zijn 'Mamma'!

In september 1846 vestigde Faber zich met zijn volgelingen, dank zij de vrijgevigheid van Lord Shrewsbury, te Cotton Hall (North Staffordshire), dat hij vlug omdoopte in St. Wilfrid. Van deze heilige had hij het leven geschreven wat hem een vurige devotie tot deze gezaligde figuur had bijgebracht. Zelf liet hij zich ook Father Wilfrid noemen en zijn volgelingen 'wilfridianen'. Zijn groep bezorgde hij een eigen regel, een eigen door hem uitgekiende kledij, en een eigen naam: 'Broeders van de Wil van God' (de schrandere Father Dominic noemde ze de 'Broeders van de Wil van Faber'!). Inderdaad leidde zijn possessiviteit hem tot een zeer autocratisch bestuur, gekenmerkt door subjectieve willekeur en onverdraaglijke sym- en antipathieën. Volgde zijn groep hem niet, dan werd hij dodelijk ziek; volgde zij weer wel, dan genas hij en dikte enorm aan!

Het overdreven vrome gedoe van Faber en zijn volgelingen hinderde Newman natuurlijk, en nog meer degenen die men de 'old Catholics' noemde, d.i. de kleine groep mensen die sinds de 16e eeuw rooms-katholiek gebleven waren en een zeer sobere geloofsuitdrukking prefereerden boven de zuiderse uitbundigheid en affectiviteit.

Toen Faber in de herfst van 1847 hoorde dat Newman binnenkort naar Engeland zou terugkeren om er het Oratorium van Filippo Neri te stichten, kreeg hij op een goede morgen tijdens zijn overweging een soort mystieke 'inspiratie' om zich bij hem aan te sluiten. Toen hij na de mis zijn dankzegging verrichtte, leek het hem dat die aansluiting de wil van God was. Hij richtte zich tot verscheidene heiligen in de hemel die het plan ook goed vonden. De eerste volgelingen met wie hij erover sprak, waren er tegen, maar toen hij daarna Father Hutchison (een priester in de groep) apart nam, zei deze dadelijk: 'Dit komt van God!' De anderen keerden onmiddellijk om en volgden Fabers 'inspiratie'. Het was een opwinding van je welste! Bijna een Pauluservaring: in één twee drie kenden zij de wil van God! Terwijl Newman zes jaar naar die wil had moeten zoeken...[5]

Fabers plan nam nu de trekken aan van het mystiek-absolute: hij moest zichzelf en zijn groep met al hun hebben en houden, hun huis, hun geld en hun al, 'simply and absolutely' aan Newman overleveren. Dit voornemen legde hij onmiddellijk aan de inmiddels tot Pro-Vicarius van Londen gepromoveerde mgr. Wiseman voor, die er zijn goedkeuring aan hechtte. Het was dit plan dat de bisschop aan Newman meedeelde tijdens hun kerstlunch te

[1] AW 256.
[2] NL 65.
[3] Goethe, *Egmont*, Klärchens Lied in 3, 2.
[4] Bouyer 363.
[5] MT I, 425-6.

Londen. Samen zouden de twee communiteiten een 30-tal leden tellen, onder wie een groot aantal wilfridianen-broeders.[6]

Newman snoof al dadelijk onraad en, daar hij niets bijhad dan zijn dagboek, schreef hij daarin een N.B. bij de datum 25 december 1847:

> 1. Op dit ogenblik is er dit grote verschil tussen ons dat hij (Faber) veel poëtischer is - in de ruimste zin van het woord - dan de oratorianen, en dit in hun devoties, hun ascese, hun gehoorzaamheid, hun kledij, hun namen, enz.
> 2. Wat met dit grote aantal lekenbroeders?
> 3. Wat met de landelijke sfeer (waarin de wilfridianen werken), terwijl wij de 'urbes ampliores' (de grote steden) hebben?[7]

Het is duidelijk dat Newman, als stichter van de nieuwe congregatie, al direct na zijn aankomst en na een jaar intensieve studie van Filippo's regel en geest, het ideaal van zijn gemeenschap grotelijks in gevaar zag en voelde dat hij moest opletten. Volgens hem was het oratorianisme helemaal niet ascetisch en overdevotioneel. Wat hem juist in die 'way of life' had aangetrokken was niet het devotionele element, maar een kader van actief priesterlijk leven waarin ook aan persoonlijke studie kon worden gedaan en waarin het vroegere bezit (geld, boeken...) wegens ontstentenis van alle geloften kon worden bewaard. Ook leken hem Filippo's eenvoud en blijheid iets anders te zijn dan Fabers smaak in boete en ascese. En dan, die gehoorzaamheid, die zich reeds geuit had in die 'simpele en absolute' overgave aan hem en zijn congregatie: zoiets was typisch voor de jezuïeten volgens Newman - hij had die te Rome goed leren kennen! -, maar niet voor de oratorianen. Jezuïeten waren z.i. gedisciplineerde Spartanen, oratorianen soepele Atheners. Bovendien was een oratoriaanse communiteit vooral een gemeenschap van priesters met slechts enkele lekenbroeders die de tuin of de keuken verzorgden, terwijl deze broeders bij Faber in de meerderheid waren. En, ten slotte, was de plaats van Filippo's volgelingen in de grote steden, zoals Birmingham b.v., terwijl Fabers mensen juist de obscure buiten hadden opgezocht in de nabijheid van een Lord die hen bij zich wilde bewaren. Kardinaal Fransoni, hoofd van de 'Propaganda', had Newman te Rome reeds over Maryvale gezegd: 'What? Oratorians in the country? Impossible!'[8]

Had Newman alleen zijn koude ratio geraadpleegd en gevolgd, - zoals hij meestal toch deed -, dan had hij het aanbod radicaal moeten weigeren, maar na heelwat geschrijf heen en weer, meende de goede, ietwat verzuidelijkte man toch op het zo edelmoedige voorstel van Faber te moeten ingaan, dat trouwens sterk door mgr. Wiseman werd gesteund. En reeds als anglicaan zei hij: 'My bishop was my pope'.

Stichting van het Oratorium

Na de eerste vespers van het Lichtmisfeest 1848, op 1 februari dus, werd dan officieel het eerste Engelse Oratorium opgericht. Newman als stichter aanvaardde 9 leden: 5 priesters (St. John, Dalgairns, Penny, Coffin en Stanton), 1 novice (Knox) en 3 lekenbroeders (John Sheppard, Bernard Hennin en Aloysius Boland, de twee laatsten komende van St. Wilfrid's). Een communiteit dus van 10 leden (van wie er slechts 2 tot het einde toe zouden volharden: Newman zelf en St. John!)

Als eerste activiteit zouden ze de priesters helpen van St. Chad's, de kathedraal van Birmingham. Reeds in januari waren Newman en Dalgairns daarmee begonnen, - voor de eerste keer op zondag 23 januari. De volgende zondag was het de laatste keer dat Newman, nog naar anglicaans gebruik, zijn preek van het manuscript aflas; van dan af preekte hij 'van buiten'. Zeven van deze simpele St. Chad'spreken bezitten we nog: ze werden in 1957 voor het eerst door Father Dessain, toenmalige overste van het Birmingham Oratory onder de titel 'Catholic Sermons of Cardinal Newman' gepubliceerd. We bezitten ook nog de reactie van een ooggetuige, de 19-jarige Edward White Benson, toekomstige aartsbisschop van Canterbury. Deze hoorde Newman preken op zondag 27 februari, en deelde aan zijn vriend J.B. Lightfoot zijn indrukken mee.

Een eerste indruk was die van fascinatie: de verschijning, de taal, en weer de stem - de zachtheid ervan, de zwakheid in het begin, de 'engelachtige' welsprekendheid:

> Welk een vreemd en bijzonder mens toch, en dan te denken dat deze schuchtere, kleine, zwakke en zo beproefde man ons Engeland zo gediend heeft als hij het heeft gedaan! ... (En bij het uitspreken van Jezus' naam) had je moeten zien hoe zijn oog glinsterde en zijn hele gelaat gloeide, hoe hij zich omkeerde naar het altaar en zijn priesterbonnet afnam en een diepe buiging maakte; ... en met welk een stem (hij sprak) - je kon niet anders dan

[6] LD XII, 143.
[7] Ibid., 137.
[8] Ibid., 173.

> voelen hoe vurig je hart naar hem uitging: je merkte het ook aan de mensen, hoe er iets trilde in hun aller ziel...[9]

Helaas vond Benson vlak daarop dan weer de hele sfeer bedorven doordat die naam van Jezus onmiddellijk verbonden werd met 'de Naam van de Heilige Moeder van God' en de predikant in één adem 'Jezus! Maria!' zei:

> Hoe pijnlijk te denken dat hij ééns een bedienaar was geweest van de Kerk van Engeland!... Hij had de zonde begaan van hen die hun eerste liefde verloren hadden. Ora pro Jacobo (sic) Henrico Newman.[10]

Terug nu naar onze nieuwe oratorianengemeenschap. Op 14 februari werd de ceremonie van twee weken geleden nog eens overgedaan in St. Wilfrid's, Cotton Hall. Newman aanvaardde er Faber en 14 oratorianen. In Engeland waren er dus reeds, alles samen, 25 leden van de nieuwe religieuze gemeenschap. In zijn homilie sprak Newman er zijn bewondering over uit hoe zij allen uit zo verschillende steden en streken waren bijeengebracht door St. Philip die hen nu als hem heel en gans toegeëigende vrienden beschouwde. Faber was dolgelukkig: 'I could dance and sing all day', jubelde hij als in extase![11]

Dit duurde echter niet lang. Newmans bedoeling was natuurlijk geweest, in overeenstemming met de pauselijke breve, St. Wilfrid's te laten schieten en al de nieuwe leden onder te brengen, eerst (voorlopig) in Maryvale, en daarna in een 'urbs amplior', hoogstwaarschijnlijk Birmingham. Maar... na enige tijd bleek dat Faber tegenover zijn beschermheer, Lord Shrewsbury, bepaalde verplichtingen had aangegaan waar Newman vergeten had naar te vragen. De groep en de Lord hadden nl. £7000 in Cotton Hall geïnvesteerd, en de Lord verwachtte dat de oratorianen daar blijvend de 'mission' zouden behartigen. Faber had zich dus 'simply and absolutely', onvoorwaardelijk, met heel zijn groep aan Newman aangeboden, maar er waren wel degelijk 'voorwaarden', - 'anxious conditions' noemde Newman ze. Brieven vlogen nu heen en weer, en de misverstanden vlogen mee... Faber werd er ziek van, moest in bed, kon geen brieven meer schrijven, kon ook zijn noviciaat niet beginnen, kon de 'horrid motion of a railway' niet verdragen want dan kreeg hij galstoornissen...[12]

Uiteindelijk wist Newman zowel de zieke Faber als de woedende Lord te sussen en werd een compromis bereikt: St. Wilfrid's zou met een deel van de oratorianen behouden blijven. Later zal blijken - nu anticiperen we even - dat deze regeling er toch geen goede was. Ze leidde tot eindeloze moeilijkheden, tot conflicten zelfs, en de eindregeling was dan ook dat op 26 november 1850 St. Wilfrid's definitief werd opgegeven.

Nauwelijks waren voor Newman de beschreven lastige dagen ten einde, of Wiseman zorgde er voor nieuwe. De bisschop had hem, de eens zo gevierde predikant, gevraagd om in drie kerken van het Londense, alles samen 6 vastenpreken te komen houden. Maar dit viel bitter tegen. Newman vond de opgave 'most distasteful'. Hij sprak voor lege kerken, had geen inspiratie, kende zijn gehoor niet (altijd zeer erg voor hem!), - en zes keren had hij dat gepreek met de moed der wanhoop moeten volhouden... Als hij er 15 jaar later in zijn journaal nog aan denkt, snijdt het hem door de ziel:

> ... Ik wierp mij zomaar in die ellendige vastenpredikaties te Londen gedurende de passietijd - een blunder en een flop waar ik zelfs nu nog niet kan aan denken zonder een uiterst gevoelige rauwe pijn (a blunder & failure, which even now I cannot think of without a raw sensitiveness).[13]

Toch ook vreugde

Daarop volgde voor Newman een korte lichte periode waarin bisschop Wiseman hem een schitterend voorstel deed, nl. van een Oratorium te Bayswater, dicht bij Londen. Het geld kwam van een schatrijke, meer dan 90-jarige dame, een zekere Helen Hargreave. De bevolking groeide er zeer sterk aan, en lag buiten het arbeidsterrein van de Londense clergy. Op 26 mei, patroonfeest van Filippo Neri, moet er een schitterend feest gehouden zijn: Newman zong er zijn eerste hoogmis, daarna feestelijk diner -'een zo volmaakt diner', schrijft Newman, 'dat een van de gasten bijna ter plekke oratoriaan wilde worden![14]-, concert, plechtige vespers en lof,en vuurwerk als bekroning. Gedurende het concert werden ook enkele Trio's van Beethoven gespeeld, zijn geprefereerde componist. Maar het Bayswaterproject strandde op de duur toch, omdat er geen voldoende garanties waren voor het bouwen van een huis voor de communiteit.

---

[9] Benson A.C., *Life of E.W. Benson*, Macmillan 1901, vol. I, 59,62-3.
[10] Ibidem.
[11] MT I, 429.
[12] Ibid., 430.
[13] AW 256.
[14] LD XII, 214.

In de brieven is er ook nog sprake van twee andere feesten: de opening van de oratorianenkerk in St. Wilfrid's én de opening van de kerk die Mrs Bowden had laten bouwen te Fulham. In de brief over deze laatste plechtigheid horen we veel kritiek op Pugins manier van kerken bouwen in de neo-gotische stijl. Zijn altaren zijn te klein, zijn tabernakels te laag, zijn glasramen te breed, enz.[15] Sinds Milaan weten we dat Newman gewonnen was voor de meer zonnige, lichte Griekse of Italiaanse stijl, door Pugin smalend als 'pagan style' gebrandmerkt.

Overigens blijven het geluk en de vrede van zijn bekering bij Newman nazinderen, en daaruit kan hij putten om ook bij anderen daarover te getuigen. Daarop wijst hij in een zeer mooie brief aan de nog steeds twijfelende Mrs William Froude, de schoonzus van 'dear Hurrell' (16 juni '48):

> Op een dag, denk ik, zult u in de ware schaapstal aanlanden. Dan zult u het geluk smaken God te zien van aanschijn tot aanschijn. Dan zult u het geluk hebben in elke kerk die u binnenkomt een Schat te vinden, onuitsprekelijk: de aanwezigheid van het Eeuwige Mensgeworden Woord, de Wijsheid van de Vader die, zelfs toen Hij zijn werk verricht had, ons niet wilde achterlaten, maar er zich nog steeds in verblijdt zichzelf te verdeemoedigen door op onbeduidende plaatsen van deze wereld te verblijven om onzentwil, terwijl Hij daarom niet minder heerst aan de rechterhand van God. Dan ook, te weten dat u zich bevindt in de Gemeenschap van de Heiligen - te weten dat u uw lot gemeen hebt met al de gezegende dienaren Gods, die de uitgelezen vrucht zijn van zijn Passie - dat u het voorwerp bent van hun voorspraak in de hemel - dat u tot hen mag spreken - en bovenal tot de Glorieuze Moeder van God: welke gedachten kunnen groter zijn dan deze? En bovendien, uzelf omgeven te voelen door allerlei heilige wapenen en middelen tot verweer (defences): de sacramenten week na week, de priesterlijke benedictie, gezegende kruisbeelden en rozenkransen, gewijd water, en plaatsen en handelingen waar aflaten aan verbonden zijn, kortom, de 'hele wapenrusting van God' - en te weten dat, wanneer u sterft, u niet vergeten wordt, dat u dan uit de wereld zult heengaan met de heilige zalving op uw lichaam en dat die zal worden gevolgd door missen en gebeden: kortom, te weten dat de Verzoening van Christus niet iets is in de verte, of zoals de zon die daarginds in de hemel staat, ver verwijderd van ons, maar dat wij omringd zijn door een atmosfeer en ons in een medium bevinden waardoorheen Christus' warmte en licht op ons in kunnen stromen t'allenkante: wat kan iemand nog vragen, wat kan iemand nog verlangen wat groter is dan dat?[16]

Hier weer, zoals in zijn brieven over de Dom van Milaan, is voélbaar de bewondering van het roomse geloof als 'real religion', concreet en heel nabij, 'midden onder ons'. Wat Newman ten diepste drijft, is niet een theologie of een kerkpolitieke idee, maar een spiritualiteit, een diep inwendig aanvoelen van gelukkigmakend leven.

Weer Faber...

Faber moest nog altijd vanuit Cheadle, waar hij onder de hoede van Lord Shrewsbury verbleef, bij Newman te Maryvale zijn noviciaat komen doen. In het huidige kerkelijk recht wordt voor zo'n noviciaat een volledig jaar van 365/6 dagen vereist, maar toen schijnt de duur ervan niet zo precies bepaald geweest te zijn. Te Rome, in de nabijheid van de paus, hadden Newman en zijn gezellen zich mogen tevreden stellen met een viertal maanden. Faber echter schreef een pathetische brief terug dat hij onmogelijk kon komen: hij was ziek, had last van diaree, braken, van de kabeljauwleverolie waarmee hij werd ingewreven, van de pijnstillers die hem 'half dronken' maakten, 'zodat ik niet kon bidden en afschuwelijke bekoringen kreeg om de Almachtige God te lasteren'. Hij had weer een slapeloze nacht gehad en gegild van de pijn, urenlang. Al zijn vrienden, hoog en laag, kwamen hem bezorgd bezoeken, - Lord Shrewsbury wel tweemaal per dag. Broeder John, de infirmarius, waakte over hem en probeerde zijn eetlust te prikkelen met lekkere kip. De Lord zond hem zijn eigen arts, die hem dan weer iets anders voorschreef: een heet bad. Kort daarop: nieuwe brief, nog dramatischer dan de vorige:

> De verzwakking neemt toe, mijn hoofd is als gesloten, mijn oog als gedrukt onder een gewicht. Voortdurend val ik in bezwijming en onophoudelijk moet ik braken: dat alles is ellendig en stort mij in een depressie... Ik kan niet meer schrijven, ik ben te ziek.[17]

Maar zijn confraters van Cheadle waren aan dit soort pathetiek gewend en lachten met zijn 'visgeur' (van de kabeljauwleverolie), berichtten zelfs dat hij beter was en dat de kat twee jongen had gebaard! Na verloop van tijd herhaalde Newman zijn vraag, maar nog steeds was Faber ziek. Een eigenaardige ziekte toch wel, die hem niet belette om voor volle kerken te preken en zelfs 'oratories' te houden, d.i. bid- en zangstonden, door oratorianen georganiseerd. Ondanks al zijn gebreken moet men wel erkennen dat in Faber een machtig charisma werkte, wat

[15] Ibid., 215.
[16] Ibid., 224.
[17] MT I, 433.

hem tot een wereldberoemd geestelijk schrijver en raadsman zou maken, die bij ons zelfs door een Gezelle werd geconsulteerd.[18]

Maar dat voortdurende uitstellen van zijn noviciaat maakte Newman op de duur toch een tikkeltje ongeduldig. Op 18 mei schreef hij hem: 'you must come here for good.' Het was nu een 'must'. Twee dagen later nieuwe brief. Nu geen 'must', maar een vraag vol aandrang en een belofte van tedere verzorging: 'Do come... Father Minister will nurse you with the most zealous attention...'[19] Newman moet gedacht hebben: de aanhouder wint. En hij won ook werkelijk: op 21 juni is de nieuwe novice te Maryvale. Maar wel voor een heel kort noviciaat: op 22 juli is het al afgelopen! En Newman perst uit zijn rijke ziel al de caritas waartoe hij in staat is, en benoemt Faber tot... novicenmeester. Een zeer problematische caritas, want vanwege de sentimentaliteit, de possessiviteit, de 'emocratie' van de nieuwe 'magister' werd de uitoefening van zijn nieuwe taak een ramp...

Onvergeeflijk van Newman, maar de man voelde de nieuwere generatie, blijkbaar meer op het emotionele gericht, niet meer aan, en leed daar heel diep onder. Hij stond voor een wereld die hij niet meer begreep en moet dan gehoopt hebben dat Faber er beter overweg mee zou kunnen. We bezitten nog een brief van de arme man waarin hij zijn nood klaagt aan zijn boezemvriend Ambrose St. John:

> Charissime! Mijn hoofd is zo verdwaasd (stupid) vandaag dat het enige wat ik nog kan doen is naar de pen grijpen, en zelfs dat valt me nog zwaar. Ik ben een beetje verkouden, maar, afgezien daarvan, gaat het met mijn hoofd slechter sinds je vertrek...
>
> Wat mij grote zorgen baart, dat zijn sommige van de giovani (jongeren, H.I.). Niet dat er iets nieuws is voorgevallen, maar zij verzetten zich zo tegen elke relatie met ons die verder gaat dan het uiterlijke, zij hebben zo weinig vriendelijkheid getoond telkens als ik iets voor hen deed, zij hebben me met zo weinig vertrouwen bejegend dat ik verplicht was mij op mezelf terug te buigen... Ik zie geen enkel middel om te weten te komen wat er omgaat in hun geest.[20]

Hij deed nochtans zijn uiterste best om die 'giovani' ter wille te zijn: in hun devoties, in hun voorliefde voor Romeinse kerkgewaden en klassieke architectuur ging hij met hen mee zover als hij maar kon. Hij gebruikte zelfs hevige taal, heviger dan hij later ooit zou gebruiken, in het aan de kaak stellen en het satiriseren van het anglicanisme. In die jaren sprak hij over anglicaanse geestelijken

> die hun rituaal op de grond smeten en het met voeten traden tot er niets meer van overbleef; die hun gebeden knipten, lapten en aframmelden naar hartelust zodat niemand er de zin nog
> kon van verstaan; ...die de gewaden hadden weggegooid, de lichten gedoofd, de juwelen gestolen, de pracht en de praal van de eredienst tot niets hadden herleid...[21]

Al die straffe, stoere, sarcastische taal bracht hem echter geen stap verder op de weg naar de zo gedroomde innerlijke en uiterlijke eenheid tussen de wilfridianen en hem. Zo begrijpt men dat hij zich nu liet ontvallen: 'hoeveel gelukkiger zou ik geweest zijn als simpele bekeerling, zonder enige band of verantwoordelijkheid!'[22]

Er was trouwens nog een andere factor die voor onoverkomelijke problemen zorgde: de financiële. De last van die twee communiteiten - samen een 35-tal mensen - was onmogelijk te dragen. Newman voelde de behoefte om over al zijn oversteproblemen eens rustig enkele dagen na te denken en vertrok naar de cisterciënzerabdij van Mount St. Bernard in Leicestershire, waar hij verbleef van 25 juli tot 3 augustus. Hij kwam terug, gewapend met 3 goed doordachte en definitieve besluiten: ten eerste zou hij voorgoed verzaken aan het Bayswaterproject; ten tweede zou de gehele communiteit verhuizen naar St. Wilfrid's te Cheadle; ten slotte zouden ze beginnen met stadsapostolaat te Birmingham, waar de opvolger van Wiseman, mgr. Ullathorne, hun een huis met mogelijke kapel voor een kleine groep confraters had aangeboden in de armenwijk van Alcester Street.

Het was het in de omstandigheden meest bereikbare. Enerzijds kon St. Wilfrid's niet opgegeven worden; anderzijds begonnen ze met iets wat de pauselijke breve eiste: apostolaat in een grote stad en verzaking aan Maryvale als huis op de buiten. Daartegenover stond dat er nog altijd één huis op de buiten was, alsook dat het apostolaat in Birmingham zou uitgeoefend worden onder de armen, terwijl de breve hen uitdrukkelijk naar de rijken en ontwikkelden had gestuurd. Maar 'le mieux est parfois l'ennemi du bien': ze hadden nu al van bisschopswege een stek in Birmingham, - van daaruit konden nieuwe initiatieven groeien...

---

[18] Walgrave Al., *Leven van Guido Gezelle*, A'dam 1923, vol. I, 253,285.
[19] LD XII, 207.
[20] Ibid., 243.
[21] Ward, Life I, 204 (Ess 11, 443-4).
[22] LD XII, 243.

Wat die nieuwe apostolische vicaris aanging, mgr. Ullathorne, een benedictijn: ook daar moest Newman leergeld betalen evenals met die nieuwe groep oratorianen en hun leider, Father Faber.

Onengelse heiligenlevens

Reeds einde 1846 had Faber het initiatief genomen tot het vertalen van een serie Italiaanse, Spaanse en Franse heiligenlevens (let wel: allemaal zuiderse heiligen!). Toen hij tot het Oratorium toetrad, werd afgesproken dat hij dit werk mocht voortzetten, al waarschuwde Newman hem wel tegen het kwetsen van bepaalde gevoeligheden bij het katholieke publiek. Later zou pas definitief worden beslist of deze vertalingsarbeid kon beschouwd worden als een werk van het Oratorium. Men ziet hoezeer Newman, die altijd concreet denkt, bekommerd was om het eigene van het Oratorium in ere te houden.

Maar toen het leven van de Zuid-Amerikaanse h. Rosa van Lima uitkwam, dat bol stond van de meest bizarre mortificatiebeschrijvingen - op een dag gaf zij zich 5000 geselslagen terwijl ze twee ijzeren kettingen droeg op haar blote borst[23] - , vond een Londense priester dit toch wat al te gortig en protesteerde in 'Dolman's Magazine' tegen die 'grove en tastbare afgodendienst'. Bepaalde wonderen werden nl. in dit heiligenleven verricht door een beeld,[24] gruwde hij, zonder voldoende te beseffen dat voor een zuiderling 'bidden tot een beeld' een andere klank en inhoud heeft dan het Engelse 'I pray to an image (or statue)', vanwege de protestantse omgeving waarin deze uitdrukking wordt gebruikt. Wat er ook van zij, Price viel Faber aan, en wel zo hevig dat Newman meende zijn confrater te moeten verdedigen. En hij verwachtte ook een afkeuring van Price door diens bisschop Ullathorne omdat hij met zijn kritiek een loffelijk werk in diskrediet had gebracht.

Dat was dus in de periode dat Newman zover mogelijk met Faber en zijn 'giovani' meeging, maar besefte hij wel voldoende dat hij door het steunen en goedpraten van Fabers heiligenlevens ook mede die 5000 disciplineslagen, al die rare mirakelen en zeer onengelse devoties van de peruaanse heilige goedpraatte? We moeten wel constateren dat hij in dit geval een volkomen onaanvaardbare houding heeft ingenomen.

Bisschop Ullathorne, die een nuchter man was, keurde priester Price niet alleen niet af, maar durfde Newman zelfs vragen de serie stop te zetten. Deze, zijn principes getrouw, was wel zo loyaal te gehoorzamen, maar anderzijds bleef hij Faber nog verdedigen in de circulaire die het einde van de 'Lives' aankondigde. Het moet ook gezegd worden dat nogal wat katholieken dit einde, alles samengenomen, toch betreurden. Ullathorne gaf dan wat gas terug en keurde incidenteel de 'algemene teneur' van Price's artikel af.

Maar hier leren we de koppigheid van Newman kennen (die heel anders was dan een zekere 'sentimental myth'[25] ons wil doen geloven). Bij alle loyaliteit bekritiseerde hij toch de milde bisschoppelijke veroordeling van Price. Ja, zelfs beweerde hij dat zulk een mildheid in de gegeven omstandigheden eigenlijk neerkwam op 'positive praise'. En hier komt de latere vechtersbaas van de Apologia reeds voor de pinnen: wat hij van His Grace verlangde was een duidelijke, expliciete, formele (de enumeratie spreekt boekdelen!) afkeuring van de auteur van het artikel in 'Dolman's Magazine'.

Ullathorne moet dit ongehoord gevonden hebben van een recente convertiet, en schreef een emotioneel berispende brief, niet aan Father, maar aan Mister Newman, - die, vergeten we het niet, dan toch de hoogste overste was van een pas door de paus zelf plechtig goedgekeurde congregatie. Als aan een stoute jongen verweet de kerkvorst zijn correspondent 'overgevoeligheid' en zelfs 'intellectuele hoogmoed' die de betrokkene zelf niet zag. Het slot van de brief las bijna als een penitentie: Mister Newman moest de H. Geest aanroepen, twee of drie hoofdstukken uit de 'Navolging van Christus' van Thomas a Kempis lezen, zijn geweten onderzoeken en zich oefenen in het besef van Gods tegenwoordigheid.[26] Daarmee kon de man het stellen die toen al een aantal volumes 'Parochial Sermons' bijeengeschreven had welke nu gerust als een monument in de geschiedenis van de christelijke spiritualiteit mogen worden beschouwd!

Gelukkig kwam pro-Vicarius Wiseman van Londen tussenbeide om de twist te slechten. Hij bewerkte Price die in 'Dolman's Magazine' zijn excuses aanbood en vroeg dat de collectie zou worden voortgezet. Hetgeen gebeurde in januari 1849, en onder de verantwoordelijkheid van het Oratorium. De serie werd pas stopgezet in 1856 en telde toen 42 volumes. Nog in 1900 werd te Londen een uitgave in 6 delen uit deze heiligenlevens 'written... at the suggestion of J.H. Newman', gedistilleerd.[27] Dus toch wel een bewijs dat er een zekere nood aan was in het toenmalige Engeland.

[23] Ibid., 403.
[24] Ibidem.
[25] CE 139-154.
[26] LD XII, 353.
[27] Biemer 237 V.n.2.

Het duurde lang eer Ullathorne en Newman elkaar zouden vinden. Dit geschiedde ten slotte dank zij de tussenkomst van een merkwaardige vrouw, Mother Margaret Hallahan, die in Engeland een congregatie van dominicanessen had opgericht en zelf overste was te Stone. Zij heeft Ullathorne stilaan de echte Newman leren kennen, zijn diep inwendig leven, zijn heldhaftige zielenstrijd in de voorbije jaren, zijn verlangen om God te dienen, en God alleen. En omgekeerd zal Newman in zijn 'Letter to Pusey' van 1866 eerlijk en onomwonden verklaren dat Ullathorne in de zaak van die heiligenlevens eigenlijk gelijk had gehad. Hij, Newman, had zich toch té zeer laten meeslepen, bekende hij, door jongere mensen dan hij, die hij beminde en vertrouwde. Hij noemde in die brief bisschop Ullathorne een 'wijze prelaat', 'bevreesd voor het effect dat Italiaanse composities zouden hebben die weinig aangepast waren aan het eigen land.' En 'het duurde niet lang voor ik in mijn opvattingen terugkeerde tot een houding die mij zekerder en praktischer leek.'[28] Het was ten slotte het realisme van de nuchtere Brit dat de overwinning zou behalen.

Arm met de armen, ook geestelijk

De bisschop van Birmingham had de wens geuit dat althans een deel van de oratorianen (die dus uit Maryvale zouden weggaan) zich ergens in een achterbuurt zouden vestigen. Newman, ofschoon door de breve toch 'tot de rijken en de ontwikkelden' gezonden, gehoorzaamde desondanks aan zijn lokale bisschop en vond in de Alcester Street een oude sombere jeneverstokerij die hij voor zijn doel geschikt achtte. Op 2 februari 1849, precies een jaar na de stichting van het Oratorium en op hetzelfde Mariafeest, werd dit gebouw ingehuldigd. Newman huurde het voor vijf jaar. Een ruim vertrek werd tot kapel omgevormd. Acht oratorianen gingen er wonen: Newman, St. John, Dalgairns, Bowles en vier lekenbroeders. Eens te meer moest de overste zijn kostbare Vadersbibliotheek verhuizen, wat hem een blessure aan de pols kostte.

Hij was nu 48 jaar, een leeftijd die in onze cultuur zeker nog niet tot de ouderdom wordt gerekend. In die tijd was dat wel eens anders. Uit zijn brieven, soms zo fijn, humoristisch en toch ook diep, klinkt nu soms, eerlijk gezegd, een oudemannentoon. Hij hoopt daar nu te mogen 'leven en sterven'. In een brief aan een van zijn vrouwelijke geesteskinderen en confidentes, de rijke Mrs Bowden, weduwe van John, kan hij niet nalaten te zuchten hoezeer zijn leven toch veranderd is sinds Oriel. Toen leefde hij in rust en comfort, nú had hij zelfs geen geld genoeg om nieuwe schoenen te kopen...[29]

Hij was nu arm met de armen, want Alcester Street zat vol ingeweken Ieren, die de hongersnood in hun land van herkomst gevlucht waren en hun heil nu zochten in de grote, pas geïndustrialiseerde steden van Engeland. Steden die nu al de sociale euvels gingen vertonen van die periode van beginnend kapitalisme. Kinderarbeid bijvoorbeeld. Eenmaal 7 jaar, moeten ze gaan werken om het talrijke kroost te onderhouden. Voor het eerst van zijn leven wordt Newman nu a.h.w. met de neus op de gruwelijke sociale werkelijkheid van zijn tijd geduwd. Er moet gewerkt worden van 7u 's morgens tot 8u 's avonds. Voor hun pastorale activiteit moesten de paters dus wachten tot dat uur. Respons was er anders genoeg: de aanwezigheid van 40 kinderen voor de avondlijke catechisatie was geen uitzondering. 's Zondags was de kapel stampvol: 600 à 700 mensen, schatte een wijkagent uit de buurt. Er werden 's avonds ook lessen ingelegd over bepaalde punten van het geloof, tweemaal in de week, de maandag en de donderdag. Ook die werden behoorlijk bijgewoond, o.a. door twijfelende protestanten. Maar dat was dus allemaal tussen 7 en 10 's avonds, zodat de paters tijd zat hadden gedurende de dag om aan persoonlijke studie te doen. Zoiets stond Newman bijzonder aan.[30]

Erger dan de armoede vond de op netheid gestelde Brit het gebrek aan hygiëne bij de Ierse immigranten. Rond middernacht 'stonk de Oratory nog zo erg als de stationtoiletten (the 'for Gentlemen' on the railroad station) die de Ieren 8 uren tevoren hadden gebruikt.' De biechtstoelen waren helaas niet immuun voor de wandluizen (bugs) die blijkbaar door de 'crates' (houten tralietje) heen zich op het gelaat van de eerwaarde biechtvader kwamen nestelen, zoals bij Father Ambrose gebeurde! Father Superior rook ze bij sommige penitenten aanwezig, bekende hij, 'het was als de geur van terpentijn'. En dan was er nog de cholera die op een bepaald moment te Bilston uitbrak. Newman aarzelde niet: samen met St. John en Brother Aloysius trok hij erheen. Een aangrijpend gezicht, al die patiënten in het ziekenhuis, velen stervend, sommigen na 14u besmetting al dood. Gelukkig week het gevaar vrij spoedig en kon het trio terugkeren, maar Ullathorne zou Newmans edelmoedige geste nooit vergeten![31]

Armoede dus, met al haar bijbehoren, pijnlijk om te verdragen, maar toch bron van een rijke liefde die voor Newman iets nieuws is. Aan zoon John van Mrs Bowden schrijft hij: 'Een parochie is een last, maar zij creëert ter

[28] *Letter to Pusey*, Longmans 1866, pp. 23-24. Cf. ook LD XII, 278.V.n.2.
[29] LD XIII, 108; vgl. ibid. 165 (aan Faber).
[30] Ibid., 101-2.
[31] Ibid., 254.

plekke een massa affectie.' Voor de genegenheid van zijn arme mensen is de fijne ex-Oxford scholar blijkbaar zeer gevoelig.[32]

En ook nog voor iets anders werd hij zeer gevoelig: voor zijn eigen geestelijke armoede. Want die rijke liefdeschat die er in hem was, kon hij, of durfde hij, vaak niet tonen aan de anderen, zelfs niet aan zijn eigen medebroeders, vooral niet aan de jongeren. We spraken al over zijn moeilijkheden met hen. Deze kwamen niet alleen voort uit de generatiekloof tussen hem en hen, maar ook uit die diepverankerde schuchterheid in hem, die 'intense shyness' van zijn eerste Orieltijd en die Whately er eigenlijk toch niet helemaal uitgekregen had. Het moet iets van zijn 'genen' geweest zijn. We hebben daar een voorbeeld van in de correspondentie van die tijd. Want als Newman niet kon spreken met een jongere medebroeder, dan schreef de goede man ten einde raad maar een briefje naar hem, desnoods om niets te zeggen. Dit was eens het geval met Broeder Philip Gordon. 'Zo dikwijls,' schrijft hij, oprecht, in dat briefje, 'stond ik onder het ontbijt bij het haardvuur of keek ik naar jou in de recreatie, ijverig zoekende (hunting) naar iets om over te spreken...' Maar er kwam geen woord over Philips mond, 'en toen verbeeldde ik mij dat het voor jongere en lichtere geesten wellicht onmogelijk is, zelfs al wilden ze het, veel te geven om iemand die zoveel te dragen had om hem te deprimeren (to wear him down)... Moge, in de mate dat ik afneem, beste Br. Philip, God u in zegening doen toenemen ... (All blessing come on you, My dear Brother Philip, in proportion to my waning...)'

Waarop Br. Philip de volgende dag, ook met een briefje, antwoordde dat hij Newmans liefdeblijk 'very kind' had gevonden, en eveneens moest bekennen dat hij 'altijd de grootste moeite had gehad om zijn affecties te manifesteren, en dit des te meer naarmate ze dieper waren: het doet me bijna pijn mijn liefde te moeten bekennen.'[33] Twee gefrustreerde Britten in één kleine communiteit: niet gemakkelijk!

Er schuilt een wereld achter een gezegde van Newman waarin hij in diepe nederigheid zijn eigen geestelijke armoede, zoveel pijnlijker dan de fysische, erkent: 'Ik ben een schuchter mens,' schreef hij eens, 'en wat dat betekent, weten alleen schuchtere mensen.'[34]

Affectieve problemen

Van studeren, lezen, nadenken, boeken of artikels schrijven was nu bij de stichter-overste van het Engelse Oratorium, althans in de beginperiode, geen sprake. Er viel zoveel te regelen, niet alleen in het eigen huis (de kapel, de financies b.v.), maar ook met St. Wilfrid's te Cheadle, waar Coffin rector was en Faber novicenmeester. Door veel briefschrijven, soms bijna dagelijks, moest Newman zijn fundatie voortdurend kneden, fatsoeneren,vorm geven om dan telkens weer te corrigeren, bij te sturen, soms al eens te herbeginnen. De 'giovani' waren en bleven een constante zorg. Faber, wiens leiding teveel op het gevoel berustte, kon ze met geen mogelijkheid de baas en laadde zijn moeilijkheden dan maar op de willige schouders van Newman. Die zichzelf reeds in een brief aan de altijd meevoelende Henry Wilberforce 'in the end of his years' voelde, 'een nutteloos stuk hout' (hij was 48!)[35]

Bij nader toezien waren de problemen bijna allemaal van affectieve of relationele aard. Dat kon ook niet anders, daar Newman terecht een filippijnse communiteit (zonder geloften!) essentieel zag als een familie: de 'carità', zoals Neri het noemde, was opperst belangrijk. De ideale communiteit bestond volgens Newman uit niet meer dan twaalf leden, de overste en de novicen dan nog meegerekend. Dit heeft wel als keerzijde dat in een kleine gemeenschap de verborgen tegenstellingen al gauw aan de oppervlakte komen, terwijl men in een grote gemakkelijk kan ontwijken of zelfs verdwijnen.

Zo had de novice Thomas Knox, die zich in de congregatie Broeder Franciscus liet noemen (Faber hield van monastieke namen, anders dan wereldse!) een echte aversie voor Father St. John, een afkeer om met hem samen te leven in een kleine communiteit. Broeder Joseph verwachtte van Newman een ideaal vaderschap, maar hij kreeg zo weinig contact met hem dat hij eraan dacht de congregatie te verlaten.

Een heel gevoelig punt voor vele leden van de communiteit was wat zij noemden Newmans 'bijzondere vriendschap met Ambrose St. John'. Deze bepaalde voorkeur van hun overste voor Father Ambrose kon evident niet verborgen blijven, en wekte blijkbaar jaloezie. Faber spreekt, 'zonder overdrijving' zegt hij, van een extreme impopulariteit van St. John in de gemeenschap.[36] Eigenaardig is nu dat Newman nochtans zijn intieme verhouding verdedigt, en zelfs in het geheel van zijn preken of spirituele geschriften nergens de 'bijzondere vriendschap' veroordeelt, zoals men dit b.v. bij alle eigentijdse geestelijke auteurs kan constateren. Hier een fragment uit een brief daarover van die tijd:

[32] Ibid., 261.
[33] Ibid., 32 (zie ook V.n.3).
[34] Ibid., 28.
[35] Ibid., 13.
[36] Ibid., 29

> Wat de bijzondere vriendschap aangaat, daar had ik toch graag eens een definitie van. Onder de apostelen hadden Jacobus en Johannes een soort bijzondere vriendschap, en zo moet het ook altijd zijn onder de medebroeders van een congregatie. Ik bedoel: er moeten gevoelens tussen hen bestaan die je niet hebt tegenover anderen. Maar het belangrijkste punt is m.i. dat je dat niet toont - dat het je daden niet beïnvloedt... Nog treffender is de liefde van onze Heer voor Sint-Jan. Wat mij betreft, voor zover het om daden gaat, ben ik altijd heel strikt onpartijdig geweest. Het idee dat Father Ambrose hier (te Birmingham, en niet te Londen bij Faber, H.I.) zou komen wonen, heb ik gewoon terzijde geschoven, en ik nam Father Anthony (Hutchison)... Maar uiteindelijk werd ik dan toch weer gedwongen Father Ambrose te nemen.[37]

Newman is een man met een grote eerbied voor alles wat uit zichzelf, uit zijn eigen natuur, organisch groeit en zich ontwikkelt: zijn 'Essay over de ontwikkeling' bewijst dat hij zelfs in dogma's een innerlijke dynamiek ziet die hen, bij alle behoud van het grondtype, toch tot levende ontwikkeling stuwt. Dezelfde dynamiek zag hij in de vriendschap: vanuit haar natuur verankert ze zich meer in dié dan in gene persoon. Vriendschap kan volgens hem niet anders dan bijzonder zijn.[38]

Maar je moest dus wel zorgen dit bijzondere niet te tonen: in je daden moest je bewijzen dat je daardoor niet beïnvloed werd om b.v. als overste je vriend te bevoordelen boven de anderen. En dit was het precies wat bij Faber geregeld gebeurde: die speciale voorkeur speelde mee in zijn bestuur, en maakte zo van zijn noviciaat een puinhoop.

Twee Oratoria: Birmingham en Londen

Reeds in februari '49, kort na zijn aankomst in de Alcester Street, moet het Newman duidelijk geworden zijn dat er absoluut een einde moest komen aan die moeilijke psychologische toestand die zijn jonge congregatie dreigde te verlammen. Er moesten volgens hem twee Oratoria komen, die zoveel mogelijk zouden bemand worden volgens de natuurlijke geneigdheid van de confraters. Praktisch betekende dit een keuze tussen Faber en Newman. En dit andere Oratorium zou, in de geest van de pauselijke stichtingsbreve die sprak van 'grote steden' (urbes ampliores), best te Londen, de 'urbs amplissima', worden opgericht.

Wiseman, nu Pro-Vicarius te Londen, het hoogste kerkelijke gezag in het nog steeds door Rome als missieland beschouwde Engeland, was hier eens te meer de reddende engel. Hij deed Newman het aanbod om zich in de hoofdstad te komen vestigen, en reeds op 9 februari '49 stelde de stichter-overste de steeds maar zeurderige Faber voor om naar Londen te verhuizen. Graag was hijzelf gegaan, maar hij moest in Birmingham blijven: de paus had hem voor twee jaar aan deze stad gebonden. Hij zou er blijven tot aan zijn dood. Nooit heeft hij, die meer dan wie ook geschikt was om in Londen te werken, zélf een poging gedaan om er te gaan wonen...

Op 15 april 1849 werd het Engelse Oratorium dan ook gesplitst in twee groepen, één in Birmingham en één in Londen. In de hoofdstad werd Faber overste tot zijn groot verdriet, want hij was zó aan Newman, zijn 'Padre mio'[39] gehecht! Als compensatie kreeg hij van zijn 'Padre' twee van de beste Birmingham-paters mee, Stanton en Dalgairns. Het afstaan van deze laatste was voor Newman een zwaar offer: Dalgairns was de eerste die zich te Littlemore bij hem had aangesloten, en hij was ook intellectueel en pastoraal zeer begaafd (al vond hij het tegen de oratorianenregel indruisen dat veel aan intellectueel werk werd gedaan).

Drie rijke vrienden van Faber: de graaf van Arundel, David Lewis en Alexander Fullerton, vonden een woonst voor hem en zijn communiteit,een vroegere 'gin shop' in de King William Street bij het 'Strand'. Dit Londense Oratorium werd op 31 mei plechtig geopend. Bisschop Wiseman predikte in de voormiddag en Newman 's avonds. Londen mocht velen in die tijd een vreemde plaats geleken hebben, zei de stichter-overste, maar fier als een veroveraar waarschuwde hij:

> Als we niet slagen bij de ontwikkelden, dan zullen we slagen bij de onwetenden; als we falen bij de ouderen, dan zullen we winnen bij de jongeren; als we de ernstige en respectabele mensen niet overtuigen, dan zullen we succes oogsten bij de luchthartigen; als we te kort schieten bij de kerkelijken, dan zullen we zelfs de onkerkelijken weten te bereiken. Gods arm is niet verkort; Hij heeft ons niet voor niets hierheen gezonden.[40]

Deze homilie werd later opgenomen in Newmans eerste katholieke prekenbundel, de Toespraken tot een gemengd gehoor (Discourses to mixed congregations), die nog in november van '49 zou uitkomen. Dadelijk zullen we over deze bundel nog iets zeggen.

---

[37] Ibid., 30.
[38] Graef Hilde, *Gott und mein Ich*, Knecht, Frankfurt a/Main, 1967, 88-9.
[39] of meestal 'My dearest Padre', b.v. MT 1,467,468,470,473 en elders.
[40] MC 255-6.

Het was afgesproken dat Newman als stichter ook nog rechten van overste kon laten gelden over dit tweede huis, ofschoon in principe elk huis van oratorianen autonoom was. Voor hem betekende dit een hoop zorgen meer. In enkele maanden tijd kreeg hij te maken met zeven uittredingen zodat hij bekende iedere morgen op te staan met de bange vrees voor een nieuwe jobstijding. Bovendien verdedigde hij koppig het intellectuele humanistische element in de regel tegen een Dalgairns b.v. die slechts oog had voor het directe apostolaat en urenlang in de biechtstoel zat, soms tot diep in de nacht, om aan uitverkoren zielen geestelijke leiding te geven. Een oratoriaan was volgens hem vastgeplákt aan zijn biechtstoel (glued to his confessional), waarop Newman nuchter, zoals hij soms kon zijn, repliceerde: 'Als elke oratoriaan er zó aan vastgeplakt zou zijn, dan had je noch ontbijt noch diner noch zelfs een biechtstoel om aan vastgeplakt te zijn!'[41]

Het Oratorium van Londen evolueerde heel anders dan dat van Birmingham. Het ging een grootse toekomst tegemoet. Zijn leden genoten de sympathie, de gunst en... de vrijgevigheid van vele Lords en Ladies, o.a.van de graaf van Arundel, die binnen enkele jaren de 14e hertog van Norfolk zou worden - sociaal gezien, de meest prestigieuze katholiek van het Verenigd Koninkrijk. Ook Wiseman was hun zeer genegen. Dit alles versterkte hun zelfbewustzijn en ze waren niet bang in hun geestelijke kleren op straat te komen. Eén novice was er die in volle straat en nabij de woning van Sir Inglis, een geheide protestant, met zijn papistisch oratorianengewaad pronkte 'als een pauw met zijn staart'[42], aldus Newman die zich toch wat ongemakkelijk voelde over zoveel branie...

Alcester Street had evenveel succes, we hebben het beschreven, maar dan bijna uitsluitend bij de lagere standen. Het kerken op zondag was zo overrompelend dat ze soms mensen moesten wegsturen! Maar het waren dus vooral de 'kleinen Christi'. Zelfs in het gehucht Littlemore had Newman zoiets nog niet gezien. Hij zag nu vóór zijn ogen zoiets als Jezus met de massa achter zich in Palestina. Het was dat visioen dat hem sterk bevestigde in zijn bekering: iets dergelijks ontbrak in de Kerk van Engeland. En daar had hij alle armoede, alle vieze Ierengeur, en alle vieze beestjes graag voor over.

Trouwens, die armoede zou niet lang duren. De echtgenoot van een aan de cholera bezweken dame, Edward Caswall, zou oratoriaan worden en aan de communiteit een gift schenken van £10.000, een enorm pak geld voor die tijd. Newman kon er een klooster én een kerk mee bouwen, in Edgbaston aan de Hagley Road. Hij verhuisde daarheen op 16 februari 1852, en daar kon dan eindelijk zijn droom in vervulling gaan: na al die jaren van kommer en kwel, sinds '39 reeds, te mogen leven en sterven in vrede. Hij zou daar inderdaad verblijven tot aan zijn dood in augustus '90. De zorg voor de kapel in de Alcester Street werd overgedragen aan een priester van het bisdom.

"Toespraken tot een Gemengd Gehoor"

Het is in die kapel van de Alcester Street dat Newman de preken hield die later gebundeld werden in zijn "Toespraken tot een Gemengd Gehoor" (Discourses to Mixed Congregations). Het gehoor was gemengd omdat er ook protestanten bij waren die naar hem kwamen luisteren. Deze bundel werd in november '49 gepubliceerd en is het eerste werk van hem als katholiek dat onder zijn naam verscheen. Een anglicaanse criticus, Richard Hutton, zegt ervan dat we hier een Newman hebben in zijn 'unmuzzled manner'[43], zijn 'ongemuilkorfde manier' nu hij van alle banden bevrijd is en in die vrijheid glorieert zodat hij ook anderen uitnodigt om te delen in zijn vreugde. Hier b.v. een karakteristieke passus:

> De Kerk komt tot u vanuit de tijd zelf van de Apostelen; zij heeft zich wijd verbreid over alle landen, getriomfeerd over duizend revoluties, een zo wonderlijke eenheid ten toon gespreid en zich beroemd op een zo geheimvolle vitaliteit! En steeds was zij zo majesteitelijk en zo onverstoorbaar kalm, zo dapper en zo heilig, zo subliem en zo schoon! O kinderen van mensen, kunt gij eraan twijfelen dat zij de goddelijke Boodschapster is die gij zoekt? O gij, lang gezochte en laat gevondene, gij die het verlangen zijt van mijn ogen en de vreugd van mijn hart; gij, de waarheid na zovele schaduwen, de volheid na zovele voorsmaken (foretastes), de thuishaven na zovele stormen; o kom tot haar, arme zwervers, want zij is het, en zij alleen, die in staat is te ontvouwen de zin van uw bestaan en het geheim van uw bestemming.[44]

Er is iets zuiders-baroks in die stijl, iets wat soms aan de Afrikaanse vurigheid van een Augustinus doet denken ('O gij, lang gezochte en laat gevondene...'), iets nieuws na de discrete charme en de soberheid van de anglicaanse 'Parochiepreken'. We vinden die 'unmuzzled manner' ook, maar dan in pathetischer tonen, waar hij in de 'Discourses' het godmenselijk lijden van de Heiland in de Hof van Olijven beschrijft:

[41] LD XIII, 177.
[42] Ibid., 145.
[43] Hutton R.H.,o.c., 197.
[44] MC 282.

> Daar dan, in dat allerschrikkelijkst uur, knielde 's werelds Heiland neer, legde de schansen van zijn Godheid af, zond zijn weifelende Engelen heen die met duizenden klaar stonden op zijn woord, strekte toen de armen uit en ontblootte de borst, zondeloos als Hij was, voor de aanval van zijn vijand, - van een vijand, wiens adem was als een pest en wiens omknelling een doodsstrijd.[45]

Als schrijver spreidt Newman nu zijn vleugels uit, en er is trouwens een nieuw element in zijn stijl binnengedrongen dat gaandeweg sterker zal worden: het satirisch-sarcastische. Dit is een idee die vooral Ian Ker in zijn Newmanboek heeft onderstreept. Maar reeds Hutton had het opgemerkt, b.v. in de passage van de tweede Toespraak waar de echte toestand van de overleden zondaar wordt vergeleken met wat de mensen over hem zeggen na zijn dood. De man is door de goddelijke Rechter tot de eeuwige doem veroordeeld, maar hij vindt die straf onmogelijk: "Ik ben het niet over wie de Rechter gesproken heeft! Er is ergens een vergissing! Christus, steek uw hand uit! Eén minuut uitleg alstublieft! Mijn naam is Demas; ik ben maar Demas, niet Judas!" Men voelt dat de predikant hier tot een volks gehoor spreekt, - wellicht nog beter in het volgende waar wij de mensen over de afgestorvene bezig horen (ze gaan misschien voor hem een monument oprichten, voegt Newman er terloops bij):

> "Zo'n alomvattende geest! Zulk een macht had hij om licht te werpen op een ingewikkeld onderwerp... Welk een speech van hem bij die of die gelegenheid; ik was erbij, ik zal het nooit vergeten... Hij kende zijns gelijke niet in onze gemeenschap: zijn opmerkingen altijd zo juist, zijn talent zo veelzijdig, en hij drong zich nooit op..."[46]

Dit is Newman als ontmaskeraar op zijn best. Maar wellicht vindt men het gegeven te oudmodisch, en herinnert het teveel aan de straffe boetepreken van weleer. Er zijn echter passages die heel modern klinken, heel aangepast aan onze huidige tijd met zijn vedettencultus en zijn mediageilheid. Ziehier hoe hij de drang naar bekendheid, naar 'notoriety', zeer raak karakteriseert:

> Bekendheid... wordt tot een soort afgod die om zichzelf wordt vereerd, ongeacht in welke vorm zij zich voordoet, - of zij nu komt van een goede reputatie of een slechte, of zij nu die is van een groot staatsman,een groot prediker, een grote speculant... of een groot crimineel - of gij nu scholen, hospitalen, gevangenissen of armenhuizen hebt hervormd, of uw buurman zijn vrouw hebt afgepakt. Dat heeft geen belang: als er over u maar wordt gesproken, en veel gesproken, veel gelezen of gedacht. Zelfs al werd ge wettelijk gevonnist en ter dood gebracht, toch zal men van u een soort martelaar maken. Men zal uw kleren tonen, uw handschrift, de omstandigheden van uw misdaad, de instrumenten die ge hebt gebruikt, - de
> mensen zullen erop turen, ze als schatten beschouwen en als relikwieën bewaren. Want de kwestie is niet of ge groot of wijs of heilig zijt geweest - niet of ge lage of gemene of hatelijke daden hebt verricht, - maar of ge op de tong van de mensen rijdt, of de belangstelling van vele mensen op u is gecentreerd,of gij iets gedaan hebt dat buiten het normale is, of gij in de publicaties van het ogenblik als het ware wordt gecanoniseerd.[47]

Alles samen echter blijven ook deze hier en daar italianiserende preken nog altijd echt newmaniaans herkenbare preken, ze blijven typisch voor de scholar van Oxford waar als tekstboek de 'Analogy' van Bishop Butler werd gebruikt en het analogie-argument in de religieuze discussies met voorliefde werd gehanteerd. Zo b.v. waar de predikant uiteenzet dat de moeilijkheden om in de katholieke Kerk te geloven niet groter zijn dan die om in God te geloven.[48] Volgens hem is dat geloven in God de decisieve factor in het leven van een mens. Uit een diepe levenservaring, niet alleen van zijn eigen leven maar ook die van zijn broers b.v. en die van menige vriend en volgeling, was het hem duidelijk geworden dat wie in God gelooft, werkelijk een grens overschreden heeft: het is een actuele idee in een tijd van godendeemstering.

> Zodra je werkelijk met de ogen van je ziel. en de kracht van de goddelijke genade je Schepper herkent, dan heb je een grenslijn overschreden; er is iets gebeurd wat geen tweemaal gebeuren kan: je hebt je stijve nek gebogen en over jezelf getriomfeerd.[49]

Om te besluiten zouden we een lang fragment willen citeren uit de vierde 'toespraak' van deze bundel, getiteld 'Purity and Love'. Wilfrid Ward, de grote biograaf en kenner van Newman, die de 'Parochial Sermons' zeer hoog achtte, moest in zijn 'Last Lectures' toch bekennen dat geen van die bekende parochiepreken het op verre na kon halen bij 'de schitterende welsprekendheid waarmee Maria Magdalena beschreven wordt in zijn Birminghamse

[45] Ibid., 337.
[46] Ibid., 40.
[47] Ibid., 90-1.
[48] Ibid., Disc.XIII, *Mysteries of Nature and Grace*, pp. 261 vv.
[49] Ibid., 276.

toespraak over Zuiverheid en Liefde.'[50] Het ietwat stoïsche heiligheids- en liefdesideaal van die eerste 'sermons' moet nu wijken voor de volle, rijke, gutsende uitstroming van de 'ongemuilkorfde' manier:

> Magdalena kwam, jong en mooi, 'zich verheugend in haar jeugd, wandelend in de wegen van haar hart en de blik van haar ogen': zij kwam, als om eer te betuigen aan dat feest, - zoals vrouwen zulke feesten plachten op te luisteren - met haar zoete geuren en haar koele zalven voor het voorhoofd en het haar van de gasten. En hij, de trotse farizeeër, liet haar komen, maar wel zó dat zij hém niet raken zou; hij liet haar komen, zoals wij dieren in onze vertrekken zouden binnenlaten, zonder op hen acht te slaan; hij liet haar komen als een onmisbare verfraaiing van zijn feestmaal: zij was toch maar een wezen zonder ziel, tot ten onder gaan gedoemd, ach zij betekende immers niets voor hem. Hij, dat trotse wezen, en zijn broeders eveneens, hadden wellicht 'zee en land doorkruist voor het maken van één proseliet', maar - kijken in het hart van deze proseliet, zijn kwaad betreuren en pogen het te helen: dat kwam niet eens in de loop van zijn gedachten op. Neen, hij dacht alleen maar aan wat nodig was voor zijn banket, en zij mocht komen voor het spelen van haar rol zoals die was: haar leven scheelde hem geen zier, als zij haar rol maar speelde en zich daartoe beperken zou.
>
> Maar zie, o welk een wonderlijk gezicht! Was het een plotse inval of een rijp besluit? Was het een rasse daad of het eindpunt van een lang conflict? Zie hoe dat arme kind van bontgekleurde schuld daar nader treedt om met haar zoete zalving te kronen het hoofd van Hem voor wie het feest gegeven was. Maar zie hoe zij haar hand weerhoudt... Zij heeft gekeken, en zij speurt in Hem de zondeloze Zoon der Maagd, 'de schittering van het Eeuwig Licht, de vlekkenloze spiegel van Gods majesteit.' Zij kijkt nog eens, en zij herkent de Oude in Dagen en de Heer van leven en dood, die over haar eens rechten zal. En weerom kijkt zij, en in zijn aangezicht en houding ziet zij nu een schoonheid en een zoetheid, schroomvol, rustig en vol majesteit, groter dan die van de kinderen der mensen,waarbij gans verbleekt de glans en schittering van die feestelijke zaal. En nogmaals kijkt zij, schuchter, vurig, en in oog en glimlach onderscheidt zij nu ál liefde en tederheid, compassie en barmhartigheid van Hem die de Verlosser van de mensen is.
>
> En dan, dan kijkt zij naar zichzelve, en o! hoe lelijk en afschuwelijk is zij, die tot hiertoe op al haar charmes was zo fier geweest! Maar nu, hoe dor is die bevalligheid, zo hoog geprezen in de mond van haar bewonderaars! - hoe walgelijk die adem die zij zo welgeurig vond, nu riekend naar het duivels zevental in haar! En graag was ze daar blijven staan, graag daar gezonken in de grond, gehuld in haar vermorzeling en haar wanhopigheid, had ze niet één blik méér geworpen op dat allerbeminnelijkste en allesvergevende Gelaat. Hij bekijkt haar: het is de Herder, kijkend naar het verdwaalde schaap, en het verdwaalde schaap vertrouwt zichzelf gans toe aan Hem.
>
> Hij spreekt niet, maar Hij oogt haar (but He eyes her), en zij komt dichter naar Hem toe. Verheugt u, Engelen, zij komt nader, zij ziet niets dan Hem alleen, - wat scheelt de hoon der trotsen haar of het gescherts van de losbandigen? Zij komt dichtbij, niet wetend of zij wordt gered of niet, niet wetend of zij wordt aanvaard of wat van haar geworden zal; - dit ene alleen weet zij: Hij is de Bron van alle heiligheid, van alle waarheid en barmhartigheid, en tot wie anders zou zij gaan tenzij tot Hem die de woorden van het eeuwig leven heeft?... O wondere ontmoeting van wat het laagste met wat het reinste is!
>
> Die wulpse handen, die besmette lippen, hebben toen geraakt, gekust de voeten van de Eeuwige, zonder dat voor die hulde Hij is teruggedeinsd! Erover hangend, het oog vol tranen, bevochtigde zij hen daarmee, en machtig is toen de liefde in haar gegroeid tot Een, zo heerlijk en zo vriendelijk toch, - een liefde, óplichtend als een vlam die nooit meer doven zou van dat moment af tot in eeuwigheid! En tot wat felheid laaide zij nog hoger op, toen Hij vergaf, en zei waarom, en het voor elk getuigde, aldus: 'Haar vele zonden zijn vergeven, want zij heeft veel bemind; maar aan wie minder wordt vergeven, hij bemint minder.' En Hij zei tot haar: 'Uw zonden zijn u vergeven; uw geloof heeft u gered; ga in vrede heen!'
>
> En liefde was voortaan, mijn dierbaren, voor haar - zoals voor Augustinus en Ignatius van Loyola (die grote boetelingen in hun tijd) - zoals een wonde in haar vurige ziel, zo vol verlangen dat het haar beangstigde. Zij kon niet buiten Hem in wie haar vreugde lag. Zij kwijnde weg wanneer zij Hem niet zag, en áls zij in zijn zalige nabijheid was, dan smaakte zij dit bijzijn zwijgend, schroomvol, smachtende. Eens zat zij aan zijn voeten, lezen wij, en beluisterde zijn woord en Hij zei tot haar dat zij het beste deel gekozen had dat niemand haar ontnemen zou.
>
> En toen Hij dan verrezen was, werd haar volharding zo beloond dat zij Hem zien mocht, zelfs vóór de Apostelen. Zij wou van 't graf niet weg, toen Petrus en Johannes heen waren, maar bleef al wenende erbuiten staan. De Heer verscheen toen, maar verborgen voor haar ogen, net een tuinman, en droef zei zij Hem: 'Zeg waar je Hem legde,

[50] MC Disc.IV, 62 vv.

en ik neem Hem weg'. Toen maakte Hij uiteindelijk zich bekend - en zij, zich omkerend, viel vurig voor zijn voeten neer om ze te kussen, zoals zij eens had gedaan. Hij echter wou de vastheid van haar liefde testen en verbood het haar: 'Raak mij niet aan,' zei Hij, 'want ik ben nog niet opgevaren tot mijn Vader! Maar zoek mijn broeders op en zeg: Ik stijg op naar mijn Vader en uw Vader, naar mijn God en uw God.'

Zo bleef zij achter, hunkerend naar de tijd dat ze Hem zou zien, zijn stem zou horen en zijn lach genieten en Hem dienen in de hemel, voor altijd.[51]

[51] Ibid., 75-9.

Hoofdstuk 28 Humor en satire

'Wij, de Koning, stellen aan tot Bisschop...'

Het Oratorium van Londen vroeg Newman in de lente van 1850 om enkele lezingen te komen houden bij hen in de King William Street, en na al de kopzorgen en moeilijkheden van de laatste tijd kon de ex-scholar zich weer aan zijn 'passion for scribbling' wijden om die 'lectures' voor te bereiden.Met de scheiding van de twee Oratoria hadden nu ongeveer alle confraters hun plaats gevonden; beide huizen oogstten een reëel succes in de pastoraal; met het geld van Caswall en de £300 die graaf Mellerio vanuit Italië zond kon nu wat ruimer worden geleefd en zou er een definitief huis komen in Edgbaston-Birmingham. Er was alleen nog het probleem St. Wilfrid's. Newman wilde er een school van maken, maar dat mocht niet van Rome: de oratorianen moesten daar weg. Bisschop Ullathorne echter en Lord Shrewsbury verlangden dat de twee paters die er nog waren, er zouden blijven. De stichter-overste lachte ermee:

> Dat is zoals die man (zei hij) die een olifant had gekocht, te arm was om hem te bewaren, te compassieus was om hem te doden en niemand vond om hem over te nemen.[1]

Uiteindelijk kwam er toch een oplossing, en werd St. Wilfrid's aan de passionisten verkocht.

Men voelt al aan Newmans humor - cf. de 'olifant' en vele dergelijke beelden in zijn brieven - dat we nu ver zijn van die klacht over zijn 'stupid head' in hogervermelde brief aan St. John. Er is weer een nieuw geluk in hem, een nieuwe vrijheid, een nieuwe verve in zijn schrijven ook.

Van de London Oratory mocht hijzelf zijn onderwerp kiezen. Het werd hem ingegeven door het zogenaamde 'Gorham-geval'. De bisschop van Exeter weigerde de Rev. G.C. Gorham te benoemen tot vicar van Bramford Speke vanwege zijn ongezonde ideeën over de wedergeboorte door het doopsel. Op 9 maart 1850 besliste het juridisch comité van de Privy Council echter, dat al zijn gezag en rechtsbevoegdheid ontleende aan de Kroon, dat de wedergeboorte door het doopsel geen essentiële doctrine was van de Kerk van Engeland. De Staat besliste dus over de leer van de Kerk. Dit had als gevolg dat vele nog aarzelende anglicanen, meestal sympathisanten van Newman, overgingen naar Rome, o.a. Henry Wilberforce en Henry Edward Manning, de latere kardinaal. Vele aarzelenden durfden echter deze beslissende stap niet zetten, en moesten een duwtje in de rug krijgen. Newman moest die weifelaars over de streep trekken.

Begin mei trok hij naar de hoofdstad om daar van 9 mei tot 5 juli op donderdag en vrijdag zijn lezingen te houden in een nog niet geheel gereed gekomen kapel van de Oratory. Hij gaf ze uit in boekvorm, waar ze de weinig fraaie titel (Newman is nooit creatief in titels!) kregen van Lezingen over bepaalde moeilijkheden die anglicanen voelen als zij zich willen onderwerpen aan de katholieke Kerk (Lectures on Certain Difficulties felt by Anglicans in submitting to the Catholic Church). Het boek wordt gewoonlijk korter geciteerd als: 'Difficulties of Anglicans'. Het was de eerste keer na zijn bekering dat Newman door het protestantse Engeland weer zou beluisterd en gelezen worden. De 'zaak Gorham' had overal in den lande de ideologische discussies - gewoonlijk de ergste! - weer doen oplaaien, en zo kwam het dat zelfs een Thackeray, de beroemde auteur van 'Vanity Fair' (De Kermis der IJdelheid), het niet beneden zijn waardigheid achtte om in een pasgesticht oratorianenklooster te komen luisteren naar die eens zo beroemde spreker en schrijver. Ook Wiseman was aanwezig en zijn gelaat glunderde bij Newmans succes, vooral toen de houding van de anglicaanse bisschoppen in het unaniem veroordelen van Tract 90 met sarcastische beeldspraak werd geïroniseerd. Zij, de Tractariërs, die hun hogere zielenherders met alle mogelijke apostolische machten hadden bekleed en die zich 'the Apostolical party' noemden, moesten het meemaken dat diezelfde herders

> onbevreesd hun Apostolische wapens probeerden op de Apostolische partij... Het was een plechtige krijgsdans die zij uitvoerden rond slachtoffers wier principes hen met handen en voeten aan de dansers verbonden en die slechts met walging en onbegrip konden kijken naar de onverklaarbare bewegingen van hun 'heilige Vaders, de vertegenwoordigers van de Apostelen, en de Engelen van de Kerken'.[2]

Engelen die als Indianen een krijgsdans uitvoerden: de satire was scherp, maar Newman als volleerde tacticus had er wel voor gezorgd eerst zijn aarzelend publiek met een ciceroniaanse 'captatio benevolentiae' (winnen van de welwillendheid) te lijmen. Met ontroering herdacht hij zijn eigen anglicaanse tijd en al het schone en goede dat hij aan zijn toenmalige Kerk te danken had gehad:

[1] LD XIII, 342.
[2] DA I, 152.

> Kan ik vergeten, - nee, ik kan het nooit vergeten, - de dag toen ik mij in mijn jeugd voor het eerst verbond aan de dienst van God in die oude kerk van St. Frideswide, de patrones van Oxford? toen ik alsdan overvloedige en zeer zoete tranen weende, bij het bedenken wat ik geworden was, ofschoon ik toen de wijding niet beschouwde als een ritus van sacramentele aard en zelfs aan het doopsel geen bovennatuurlijke kracht toekende? Kan ik uit mijn geheugen uitwissen, of verlangen uit te wissen, die gelukkige zondagmorgenden, licht of donker, jaar na jaar, toen ik jullie communieritus celebreerde in mijn eigen St. Mary'skerk, en ik, gelukkig en blij als ik daarover was, niets hoorde van de strijd der tongen buiten de kerkmuren?[3]

Heilige nostalgie die uit deze woorden op de toehoorders neerzinderde , niet alleen op de vrome en ademloos luisterende Tractariërs, maar ook op de meer 'breed'-denkende, liberale criticus Richard Hutton die toen voor het eerst Newman in levenden lijve spreken hoorde. Het is interessant zijn getuigenis te vernemen:

> Nooit zal ik de indruk vergeten die zijn stem en zijn manier op mij maakten toen ik hem voor het eerst in die lezingen hoorde spreken. Nooit leek een stem beter geschikt om te overtuigen zonder te kwetsen (to persuade without irritating). Een uitzonderlijk zachte stem, volkomen vrij van elke dictatoriale toon, en toch in al haar rijke cadansen zeer geëigend voor de expressie van pathos of bewondering, maar ook van het belachelijke. En toch was er niets in zijn manier van spreken dat je insinuerend kon noemen... Toen hij zijn groeiende ontgoocheling over de Engelse Kerk beschreef en ze vergeleek met de transformatie die plaatsgrijpt in sprookjes als het magisch kasteel verdwijnt, de tover gebroken is 'en er niets meer te zien is dan de wilde heide, de naakte rots en de verlaten schapenweide', toen kon niemand betwijfelen dat hij met perfecte waarachtigheid had beschreven wat er in zijn eigen geest was omgegaan. 'Zo is het met ons,' zei hij, 'wat de Kerk van Engeland betreft... Wij zien in de Engelse Kerk, ik zeg niet alleen géén afstamming van de eerste eeuwen, en geen relatie met de Kerk in andere landen, maar wij zien geen zichtbare kerkgemeenschap van welke aard ook; we zien niets meer dan een establishment, een departement van de regering, een functie of werking van de Staat - zonder substantie, - een pure collectie ambtenaren die afhangen ván en participeren áán de hoogste burgerlijke macht...'[4]

In zijn vierde lezing (er waren er twaalf in het geheel) illustreert Newman zijn visie, dat de Engelse Kerk niets meer is dan 'een departement van de regering', door een dialoog op te voeren die Hutton noemt 'één van de meest effectieve voorbeelden van ironie die ik ooit gehoord heb'. De dialoog heeft plaats tussen een Tractariër en de Staat. De Tractariër aarzelt dus en houdt nog enigszins vast aan de onafhankelijkheid van zijn Kerk die alleen door de bisschoppen als opvolgers van de Apostelen wordt bestuurd. Ziehier enkele fragmenten uit deze dialoog:

> Is het de Staat die ons maakt? (vraagt de Tractariër). Is het de Staat die ons ont-maakt? Heeft hij de macht ons te zenden? Heeft hij het recht om diocesen op te richten? -
>
> 'Wij, Willem de Vierde,' antwoordt de opperste magistraat van de Staat, 'van het Verenigd Koninkrijk en van Groot-Brittannië en Ierland Koning, Verdediger van het Geloof, aan allen tot wie dit huidige geschrift toekomt, heil! Wij, groot vertrouwen hebbende in de geleerdheid, de zedelijke voortreffelijkheid en rechtschapenheid van onze welbeminde en eerbiedwaardige William Grant Broughton, benoemen hem en stellen hem aan tot Bisschop en Ordinarius van de Zetel van Australië.'--
>
> 'Het Vormsel is een ritus,' zegt de Tractariër, 'waarin de Bisschop de getuige is van Christus... De Bisschop is zijn beeld en gelijkenis als hij zijn handen legt op het hoofd van de kinderen. Dan komt Christus tot hen om in hen de doopselgenade te bevestigen.' - - 'En bij deze geven wij en vertrouwen wij toe aan de genaamde Bisschop en aan zijn opvolgers, als Bisschoppen van Australië, volle macht en gezag om het Vormsel toe te dienen aan hen die gedoopt zijn en tot de jaren van discretie en verstand zijn gekomen.'...
>
> 'De Bisschop spreekt in mij,' zegt de Tractariër, 'zoals Christus wrocht in hem, en zoals God Christus zond. Aldus hangt het gehele verlossingsplan tezamen - Christus de ware Middelaar; zijn dienaar de Bisschop, die zijn aardse gelijkenis is; het mensdom het voorwerp van zijn lering; God de bewerkstelliger van het heil.' - Waarop koningin Victoria antwoordt: 'Wij betekenen bij deze aan de Hoogeerwaarde Vader in God, Willem, Lord Aartsbisschop van Canterbury, onze benoeming van de genaamde Augustus, vragende, en bij het geloof en de liefde waardoor hij met ons verbonden is, bevelende aan de genaamde Hoogeerwaarde Vader in God de genaamde Augustus te wijden en te consacreren.' En als een echo klinkt de stem van de geconsacreerde prelaat over de oceaan heen de katholieke pastor van te lande in de oren: 'Augustus, door de genade Gods en de goedertierenheid van Koningin

[3] Ibid., 81-2.
[4] Hutton R.H., o.c., pp. 207-8.

Victoria, Bisschop.'[5]

We kunnen ons voorstellen dat bij dit laatste orgelpunt 'Bishop', na heel deze lange vreselijke dialoog-diatribe (we citeerden maar een deel), de hele vergadering in lachen uitbarstte om dit sublieme stuk satire en karikatuur.

En toch had hij deze 'Lectures', naar eigen bekentenis, 'intellectueel tegen de draad in' (intellectually against the grain) geschreven.[6] Let wel: 'intellectueel', niet 'literair-esthetisch', want, zoals gezegd, hij schreef ze met verve en gusto. Maar, intellectueel gezien, was zijn opperste bekommernis weerwerk te leveren tegen het komende ongeloof, en hij beschouwde het sterk in God gelovige anglicanisme als een van de bolwerken (bulwarks) tegen het bij de ontwikkelden groeiende scepticisme en agnosticisme.[7] De Kerk van Engeland viel hij alleen maar aan met het oog op die beperkte groep van reeds roomsvriendelijke Tractariërs wier sentimentele verbondenheid met de Kerk van hun doopsel nog bijna het enige beletsel was om hun geweten te volgen. Dat hij in die bedoeling slaagde bewijzen de vele bekeringen die na de lezingen werden gemeld, en van belangrijke personen zoals Manning en Henry Wilberforce, de zoon van William, de befaamde afschaffer van de slavernij.

Rome beloont Newman met een doctoraat

Newmans succes raakte ook in Rome bekend, en Pius IX schonk hem een diploma van 'Doctor in de Theologie'. Voortaan vinden we bijna bij iedereen de naam Newman voorafgegaan door het prestigieuze dr. Maar aan Mrs Bowden liet hij weten dat zij hem 'Father' mocht blijven noemen: die naam was hem dierbaarder dan die andere.[8]

Tegenover al dat succes en die eer en dat relatieve geluk stond dan weer dat hij enkele supplementaire uittredingen te betreuren had in zijn nog jonge congregatie. Coffin trad uit om redemptorist te worden (de invloed van een excentrieke baron uit Duitsland, maar ook de antipathie van Faber waren daar waarschijnlijk niet vreemd aan), en ook Penny verliet het Oratorium voor het diocees. Bovendien stierf confrater Joseph Gordon, en raakte Faber zo overspannen dat hij op reis moest. Hij vertrok naar het H. Land, maar... toen hij in Malta was, kwam hij al terug! Het Birmingham Oratory was nu zo zwak geworden dat Newman aan de Londenaars moest vragen één goede kracht af te staan, en dat was Dalgairns. Newman zou zich dat later nog beklagen, zoals we verderop zullen zien.

En niet alleen binnen de congregatie, ook in zijn eigen familie bleven de problemen hem achtervolgen. Zijn broer Francis ('Frank'), eens vurige evangelicaal, missionaris in Perzië zelfs, evolueerde meer en meer, via een vaag deïsme, richting volslagen ongeloof. Newman voélde in de nauwe kring van zijn familie heel concreet waar het Europese intellect heengedreven werd. Broer Frank liet een boek verschijnen, 'Phases of Faith' (Fasen van Geloof) waarin hij zijn geleidelijke emancipatie van het christelijk geloof verhaalde. Religie was volgens hem niets meer dan een 'creatie van de inwendige instincten van de ziel' - geen ontdekking, maar een pure projectie van God. En dat had zo zijn consequenties: terwijl voor John Henry de wereld slechts ijdelheid der ijdelheden was, iets dat 'schittert en dan uitsterft, wat lawaai maakt en dan weg is', verklaarde Francis William nu dat hij met bewuste goedkeuring 'de wereld en de dingen van de wereld beminde.' In een brief aan Maria Rosina Giberne schreef Newman dat hij niet verrast was: 'Onafhankelijk als hij is, moét hij zijn principes wel uitwerken, en die leiden naar het atheïsme. Moge God hem nog tegenhouden in zijn loop!'[9]

De 'pauselijke agressie'

Op 29 september 1850 had Pius IX besloten de katholieke Hiërarchie in Engeland te herstellen. Pro-Vicarius Wiseman zou kardinaal-aartsbisschop van Westminster worden, met twaalf diocesane bisschoppen als collega's, onder wie William Bernard Ullathorne o.s.b., eerste bisschop van Birmingham. Op 7 oktober deelde Wiseman vanuit Rome, waar hij verbleef, op nogal triomfantelijke toon aan de katholieken van Engeland het heuglijke nieuws van het hierarchieherstel mee. Hij deed dit 'vanuit de Flaminische Poort', wat klonk als een boodschap van Cesar of de keizer... (Feitelijk was het de gewoonte in de pauselijke curie dat alleen de paus zijn brieven expliciet vanuit 'Rome' verzond). Jubelend schreef de nieuwe kardinaal:

> Het grote werk is voleindigd... Katholiek Engeland is weer teruggeplaatst op haar eigen baan in het kerkelijke firmament... Tot op de tijd dat het de H. Stoel anders zal beschikken, besturen wij, en zullen blijven besturen, de

[5] DA 106-9.
[6] LD XIII, 470.
[7] DA I, 2.
[8] Ibid., 81.
[9] LD XIII, 415.

graafschappen Middlesex, Hertford en Essex, als Ordinarius, en die van Surrey, Sussex, Kent, Berkshire en Hampshire, met de daarbij behorende eilanden, als Administrator met gewone volmacht...[10]

Dit klonk als bij Vergilius: "Gij, Romein, gedenk dat gij bestemd zijt om alle volkeren te regeren" (Tu regere imperio populos, Romane, memento)![11]

De 'Times' reageerde furieus tegen deze 'onbeschaamdheid' en noemde Pio Nono 'een wrede en fanatieke paus'. De bisschop van Durham sprak van 'papal agression', welke term de geschiedenis zou ingaan. Eerste minister Russell nam de term over en vond de brief 'strijdig met de suprematie van de koningin'. Afbeeldingen van de paus werden op straat verbrand, priesters uitgejouwd, de kardinaal beledigd, Newman kreeg in Birmingham een zak meel op zijn hoofd uitgeschud vanuit een bovenste verdieping... En dat terwijl hij eigenlijk bezwaren had tegen het pauselijke initiatief: volgens hem had Engeland meer behoefte aan seminaries dan aan bisdommen. (Hij dacht aan een degelijk theologisch onderwijs dat opgewassen zou zijn tegen het komend ongeloof). Dit betekende echter allerminst dat hij nu die nieuwe Hiërarchie ging tegenwerken of ignoreren uit vrees voor 'Times & Co.' Integendeel: 'We mogen geen duimbreed wijken!' vond hij.[12]

En dat was ook de mening van Wiseman, die intussen in kleine etappes naar Engeland terugkeerde. Op 30 oktober, te Wenen, hoorde hij voor het eerst over de rebélse reactie tegen zijn brief. Het was voor hem een 'ruwe schok', maar hij zette koelbloedig zijn reis verder. In de tweede week van november is hij te Brugge, waar hij uit brieven verneemt dat praktisch heel Engeland in opstand is. Zelfs de katholieke hertog van Norfolk sluit zich aan bij de brief van de eerste minister. Hij krijgt de raad voorzichtig te zijn, maar vastbesloten reist hij door naar Londen. Onmiddellijk zet hij zich aan het werk en laat in vijf dagbladen, ook in 'The Times', een zeer handige en efficiënte 'Oproep tot het Engelse Volk' verschijnen die uiteindelijk de gemoederen kalmeert.[13]

Toch sudderde de No Popery-actie onderstrooms voort om nu en dan weer eens hevig en hoog op te laaien. In mei van het volgende jaar reveleerde Henry Wilberforces oom, Richard Spooner die een parlementslid was, dat er in het in opbouw zijnde convent te Edgbaston, dat van Newman dus, in heel de ondergrond 'cellen' werden aangebouwd. 'Jawel, ondergrondse cellen', had de man herhaald, 'en waar dienden deze cellen voor?' Newman antwoordde dat hij, als overste van dat convent, eraan gedacht had dat die ondergrond zou kunnen gebruikt worden voor praktische doeleinden. Onder de keuken waren er zo vijf ruimtes: één kon gebruikt worden voor de provisies, een ander als kolenhok, een derde als bier- en wijnkelder, en wat die twee andere betrof, - wel, Mr Spooner mocht weten dat de oratorianen plannen hadden om te bakken en te brouwen, maar die bestemming was nog niet helemaal zeker. En ook dit nog: misschien was het Mr Spooner niet onbekend dat er in Londen ook onderaardse ruimtes waren 'in gentlemen's houses': hij, Newman, had dit zeker nooit in verband durven brengen met bepaalde wreedheden of onderzoeken - en hij, Newman, had ook nooit de eigenaars gevraagd 'waartoe die vertrekken moesten dienen'... Ongelooflijk maar waar: er kwam toch een officiële inspectie van de 'cellen' door de burgemeester van Birmingham. Er werd natuurlijk niets gevonden,maar Spooner bleef volhouden en dreef de absurditeit ten top door Newmans antwoord in volle parlement voor te lezen als een bewijs voor zijn affirmatie. Een week later werd een lid van de communiteit ziek. Toen Newman dit aan Dalgairns in Londen meldde, vroeg hij hem dit nieuws niet te verspreiden of 'men zal nog zeggen dat we hem vergiftigd hebben en wellicht vraagt Mr Spooner een onderzoek.'...[14]

Vele van deze feiten zal Newman gebruiken in de lezingen waarover wij het dadelijk zullen hebben. Het was hoog tijd dat het Grote Vooroordeel eens werd blootgelegd op basis waarvan John Bull alles wat katholiek was a priori verdacht vond. Newman zelf werd ervan verdacht getrouwd te zijn en zijn vrouw te hebben opgesloten in een klooster! Faber, de andere oratorianenoverste, werd ervan beschuldigd zowat overal in het land jonge vrouwen te hebben verleid.[15] En dat alles werd door overigens goede en verstandige burgers geloofd en rondverteld. Zo waar is het wat Einstein later zou zeggen: 'Het is gemakkelijker een atoom te splitsen dan een vooroordeel te breken.' Newman zette zich dapper in voor die haast bovenmenselijke taak.

Lezingen in de Graanbeurs

In januari 1848 had een bekeerling, vriend van Newman, John Capes, een periodiek gesticht, 'The Rambler' (zwerver), met de bedoeling de katholieke gedachte in Engeland te verspreiden. Een zeer goed initiatief, vond

[10] Ward, Life I, 254.
[11] Vergilius, *Aeneïs*, VI, 851.
[12] LD XIV, 213; 156; 117.
[13] Brian Fothergill, *Nicholas Wiseman*, London 1963, pp. 293-7(Appeal to the English People).
[14] LD XIV, 282-3+ V.n.l; 288 (over Spooner).
[15] MT I, 537 (Newman) , 539 (Faber).

Newman, vooral omdat het van een leek kwam, en leken 'waren de kracht van de Kerk'.[16] Deze laatste idee zal hij later nog veel explicieter, en ook op theologisch verantwoorde wijze, in den lande verkondigen. Toch spoorde Newman Capes ertoe aan zich niet van tegenstrever te vergissen, en de anglicaanse Kerk wat te sparen. De ware vijand in de toekomst, voorzag hij, was het ongeloof[17]: daarop moesten de roomse geloofsverdedigers zich voorbereiden. Maar ja, waar moest men mee beginnen? Telkens stootte men op dat Grote Vooroordeel tegen de katholieke Kerk waarover we zo even spraken, en dat Grote Vooroordeel was protestants. Dit moest dan toch werkelijk eerst worden aangepakt.

Capes probeerde de katholieke gedachte te verspreiden, niet alleen als tijdschriftredacteur, maar ook als redenaar en voordrachtgever. Geregeld gaf hij lezingen over het geloof ten beste voor mensen, vooral leken, die erin waren geïnteresseerd. De 'pauselijke agressie' was natuurlijk een gedroomd onderwerp in de jaren die ons bezighouden. Ziekte belette hem echter dit zo noodzakelijke en bij-de-tijdse werk te verrichten. Newman zou dan zelf dit dringende werk maar doen en, al was hij priester, een serie lezingen houden. In april en mei 1851 had hij het te druk met het opvangen en begeleiden van heelwat bekeerlingen, maar later in het jaar had hij wat meer vrije tijd. Inventief als hij was, zou hij gebruik maken van het reeds ten tijde van Filippo Neri in zwang zijnde Oratorium parvum of 'klein Oratorium' voor leken die geregeld bijeenkwamen om allerlei geestelijke oefeningen te verrichten, lezingen bij te wonen, te zingen en te musiceren, enz. In het kader van dit 'leken-Oratorium' zou Newman dus het initiatief van Capes overnemen, en wel in de Graanbeurs (Corn Exchange) van Birmingham vanaf maandag 30 juni. De aanwezigheid van Manning, begin april bekeerd, tijdens de eerste lezing bewijst op zichzelf al dat er ook grote interesse was voor het initiatief buiten de invloedssfeer van de oratorianen. De lezingen zouden wekelijks gehouden worden, behalve op de eerste maandag van augustus; ze eindigden op 1 september. Ze werden gebundeld onder de titel: 'Lezingen over de huidige toestand van de katholieken in Engeland, gehouden voor de Broeders van het Oratorium (in het Engels meestal kort geciteerd als: 'Present Position of Catholics'). Als motto werd de veelzeggende spreuk gebezigd: 'Tempus Tacendi et Tempus Loquendi' (er is een tijd van zwijgen en er is een tijd van spreken).

Uit het dagboek van Maria Giberne blijkt dat er soms zulk een homerisch gelach vanuit het gehoor opbruiste dat men het tot in de straat kon horen.[18] Newman slaagde er dus met veel succes in het Grote Vooroordeel bloot te leggen dat John Bull ten aanzien van het gevreesde of zelfs gehate katholicisme koesterde.

Een van de geheimen van zijn satirische redekunst was het gebruik van de analogie. Reeds in zijn eerste lezing vergelijkt hij het Engelse antipapistische vooroordeel met het toenmalige Russische antianglicistische préjugé. Een Russische graaf uit de Potemkinfamilie, die nooit in Engeland geweest is, die nooit de Engelse literatuur of geschiedenis bestudeerd heeft, die Engeland alleen maar kent uit een schrijver hier en een journalist daar, uit boeken als Blackstone's 'Commentaries on the Laws of England', - zo'n Rus houdt ten overstaan van een grote massa Moscovieten, die natuurlijk ook nauwelijks iets over de Britten uit de eerste hand weten, een lange rede tegen het 'Johnbullisme', die we alleen maar kunnen samenvatten met hier en daar een citaat.

Newman veronderstelt vanzelfsprekend van zijn ontwikkeld publiek een immense, diepgewortelde eerbied voor de Britse Constitutie. Het is nu over deze Constitutie dat de russische graaf het heeft. Voor de verbaasde, gaandeweg verbijsterde massa leest hij bepaalde zinnen uit dit eerbiedwaardige document voor, zo b.v. 'De Koning kan niet verkeerd handelen'. Ik dacht, Gentlemen, zegt de graaf, dat 'de onmogelijkheid tot zondigen een goddelijk attribuut was'; hier ziet u al een van 'de atheïstische stelregels van het Johnbullisme!' Blackstone in zijn commentaar schrijft de koning 'ABSOLUTE PERFECTION' toe: welk een 'onuitsprekelijke schaamteloosheid'! De koningin van Engeland is dus 'een gekroond, gescepterd idool, een pop, ... een speelpop!' Daarop scheldt iemand uit de massa, blijkbaar een anglofiel, de spreker uit voor 'laffe leugenaar', maar de omstaanders tieren: 'Gooi hem eruit!' Newman zorgt nu voor een climax. De graaf zegt, steunend op zijn commentaar: 'Niet alleen kan de koning niet verkeerd handelen, hij kan zelfs niet verkeerd dénken!' Waarop natuurlijk minutenlang gejouw. Doch we zijn nog maar aan 'de eerste en mildste van de serie blasfemies', schreeuwt de graaf: 'de koning kan volgens de grondwet nooit verplicht worden iets uit rechtvaardigheid te doen': als hij b.v. restitueert, doet hij dat alleen 'bij wijze van genade;' hij is dus, brult hij, 'de bron van alle genade' - de huidige koningin, 'een arm kind van klei,' maakte zichzelf tot 'eerste oorzaak van zowel natuurlijke als geestelijke voortreffelijkheid.' En van het Britse parlement werd gezegd dat 'wat het tot wet maakte, het weer tot niet-wet kon maken!' 'OMNIPOTENCE' dus - welk een 'afschuwelijk systeem, dat John Bullisme!' 'Koningin Elisabeth... zei eens tot een van haar bisschoppen: 'Fiere prelaat, ik heb u gemaakt, ik kan u ook ontmaken.' En waarachtig, de grote schrijver Alexander Pope noemt koningin Anne 'a goddess', en Addison riep uit: 'Godin, u aanbidt het Britse eilandrijk!' Als de 'John Bullites' de Godheid zo profaneren, is het dan te verwonderen, roept de spreker uit,

[16] Ibid., 213, 252.
[17] Ibid., 173.
[18] Ward, Life I, 264.

> dat van Queen Victoria heel duidelijk sprake is in het Boek van de Openbaring: dat zij namelijk het getal heeft van het Beest? U herinnert zich dat dit getal het getal 666 is; wel, zij besteeg de troon in het jaar '37 toen zij 18 jaar oud was. Vermenigvuldig nu 37 met 18, en u hebt precies dat getal 666...

Daarna begint hij te spreken over de Engelse koningen in de geschiedenis,die 'de vloek en de schande van de menselijke natuur zijn geweest:'

> Richard de Eerste ging er prat op dat de boze geest de vader van zijn familie was; over Hendrik de Tweede zei de heilige Bernardus: 'Van de duivel is hij gekomen, en naar de duivel zal hij wederkeren.' Willem de Tweede werd gedood door de vijand van het mensdom aan wie hij zichzelf had verkocht, terwijl hij in een van zijn wouden aan het jagen was; Hendrik de Eerste stierf van het eten van lampreien; Jan stierf van het eten van perziken; Clarence, de broer van een koning, werd verdronken in een vat malvezijwijn; Richard de Derde was de moordenaar van zijn koning, zijn twee broers, zijn vrouw, twee neven en een half dozijn van zijn vrienden; Hendrik de Achtste huwde en vermoordde achter mekaar niet minder dan zeshonderd vrouwen... Enz.[19]

Het dreigt monotoon te worden, doch de graaf lalt maar door, lalt maar door, immer nieuwe misdaden, moorden, criminele daden van John Bull op een hoop gooiend, tot heel Engeland in de verbeelding van het publiek verschijnt als één roof-, moord- en ontuchthol, waar straffen met de dood b.v. als de normaalste zaak van de wereld gold.

De graaf heeft op de duur zijn publiek zo in de ban van zijn perverse welsprekendheid gekregen dat het hem hyperenthousiast toejuicht, dat 'de ene helft de andere omhelst,' zegt Newman, en dat ze allemaal de onweerstaanbare drang in zich voelen om iets dat Brits is terstond te vernietigen zodat ze de ruiten van de huizen van de Britse residenten in Moskou gaan kapotgooien, dan een grote stoet vormen en ergens op een plein een beeltenis van John Bull in brand steken alsook 'een leeuw en een eenhoorn, en een Queen Victoria.' Als hun woede wat bedaard is, gaan ze eindelijk uiteen, zegt Newman, die na een 13-tal pagina's van dat grafelijk proza ten slotte eindigt met het poëtische beeld van de 'zilveren maan', die 'in ongestoorde luister neerkijkt op de stad van de tsaren.'[20]

Dit is een bravourestukje dat ons nu een beetje vreemd in de oren klinkt: overdreven, retorisch, barok. Door het eigentijdse publiek werd het echter enorm gewaardeerd. Newman kán, als hij wil, al de menigvuldige nuances en aspecten van een waarheid haarfijn ontleden in een filosofisch geschrift, maar hier gaat het om satire: hij moet ontmaskeren, blootleggen, ridiculiseren en dan moet je niet zo fijn analyserend te werk gaan. Van zijn Oxfordse studietijd is bisschop Butlers 'Analogy' hem levenslang bijgebleven, tot zelfs in zijn satire toe. Het 'analogische' zit hem hierin: het is even moeilijk voor een outsider het enorm waardevolle van de katholieke Kerk precies te leren kennen als het voor een outsider lastig is om een juist inzicht te krijgen in dat met grote eerbied omgevene dat de Britse constitutie is.

De auteur zelf was zeer tevreden over deze 'Present Position' van hem. In 1872 zei hij er retrospectief over: 'Ik heb dit steeds als mijn best geschreven boek beschouwd.'[21] Puur literair gezien, stelde hij het dus boven zijn 'Apologia' en zijn 'Idea of a University'. En in sommige passages voelt men dat inderdaad tastbaar. Eén fragment slechts zouden we ter illustratie van dit literaire waardeoordeel nog willen citeren.

In zijn tweede lezing acht de spreker het onbegrijpelijk dat in een eeuw van Verlichting en wetenschappelijk onderzoek, waarin de Alpenhoogten worden gemeten, de zeeën gepeild, de mijnen doorvorst, de woestijnen doorzift, de rotsen in stukjes gekraakt en de beesten gevangen en gecatalogeerd - dat in die lichteeuw de Engelsen even weinig weten over de religieuze gevoelens, de religieuze gebruiken, de religieuze motieven en de religieuze ideeën van 200 miljoen christenen, te midden van wie zij wonen en die overal om hen heen verspreid zijn, alsof dezen niet Tartaren of Patagoniërs,maar maanbewoners waren. Hij zoekt naar de oorzaak daarvan en vindt die in het kritiekloos aanvaarden van een enkele traditie die niet door andere tradities wordt bevestigd. In het volgende fragment satiriseert hij ook het zotte No Popery-gedoe van het vorige jaar als een kakofonisch klokkengelui van het Establishment:

> Het was niet door een expliciete wilsact, maar door een soort van mechanische impuls dat bisschop en deken, aartsdiaken en kanunnik, pastoor en kapelaan, de een na de ander, ieder op zijn hoge toren, te luiden aanving, zwaaiend en bonzend, kleppend en klepelend, met nerveuze gejaagdheid, en groeiende emotie, en zwellend volume, de oude bimbam..., jengelend en joelend en schellend hun altijd eendere halfdozijn noten, alle dooreen, allemaal over 'de paapse agressie', 'brutaal en geslepen', 'geslepen en brutaal', 'brutaal en wreedaardig',

[19] Prepos 24-
[20] Ibidem.
[21] LD XXVI, 115.

> 'wreedaardig en brutaal', 'wreedaardig, brutaal en ondankbaar', 'ondankbaar, wreedaardig en brutaal', 'laag en beledigend', 'verderfelijk en verschrikkelijk', 'subtiel en onheilig', 'overmoedig en afschuwwekkend', 'verachtelijk en onbeschaamd', 'boosaardig', 'vreselijk', 'waanzinnig', 'hoerachtig' (meretricious)..., hun liedjes altijd dezelfde royale liedjes van plechtig gebimbam, van driedubbel klokkengebimbam, van heel oud en statig gebimbam, zo breed van zwaai als 't maar kon, zo vol van metaalklank als 't ging, ter ere van Queen Bess, en tot schande van de Heilige Vader en de Prinsen der Kerk.[22]

Literair is dit inderdaad een fragment voor een bloemlezing. De mooiste fioretti van de klassieke stijlbloementuin komen hier aan bod: de opsomming, eerst in twee, dan in drie, vol antithesen en parallelle schikkingen ('brutaal en geslepen, geslepen en brutaal'), klanknabootsing die echter alleen in het Engels kan geproefd worden ('swinging and booming: tolling and chiming'), allitteratie en herhaling ('malignant'... 'mad', 'meretricious', 'bobs (...) bobs, and bobs royal, and triple-bob-majors...'; met dan op het einde dat korte sarcastische: 'ter ere van Queen Bess,'enz.

Dat korte sarcastische heeft men b.v.ook in het volgende fragmentje dat de leef- en eetgewoontes van de gemiddelde Engelsman typeert. Eigenlijk vindt deze dat de Engelse gewoontes de beste zijn van de wereld, en hij verbaast er zich over dat ze niet overal elders worden nagevolgd. Het herhaalde korte 'dine' (dineren) geeft de sarcastische toon van de zin een bijzonder reliëf:

> Alle mensen zouden moeten opstaan om half negen, ontbijten tussen negen en tien, de krant lezen, lunchen, een ritje doen, dineren. Dit is het grote principe van de dag - dineren; niemand is een man die niet dineert; ja, dineren, maar op het juiste ogenblik, en het moet een diner zijn met een zekere tijd ná het diner, en dan, op tijd, naar bed (...) Zij wantrouwen iedereen die het anders doet.[23]

Ian Ker oordeelt m.i. zeer juist als hij deze 'Present Position' 'een verwaarloosd meesterwerk' noemt, dat volgens hem behoort tot de 'klassiekers van de Engelse satire'.[24]

Aanval op ex-dominicaan Achilli

In zijn vijfde voordracht maakte Newman gebruik van een artikel dat Wiseman gepubliceerd had in het juninummer van de 'Dublin Review' van 1850. Dit artikel van 41 pagina's ging over een zekere Giovanni Giacinto Achilli, een 50-jarige ex-dominicaan van Viterbo (Italië), die door de Romeinse Inquisitie was veroordeeld wegens immoreel gedrag en aanvallen op de katholieke religie in zijn preken. Op verzoek van een protestantse organisatie, 'The Evangelical Alliance', was hij naar Engeland gekomen waar hij sedert 1850 voor enthousiaste protestantse menigten allerlei mistoestanden in de katholieke Kerk aan de kaak stelde. Wisemans artikel was als een tegenaanval bedoeld door het immorele leven van Achilli zelf breedvoerig te beschrijven, waarbij hij gebruik maakte van de authentieke stukken van de Inquisitie. Op dit artikel, later als brochure uitgegeven, kwam geen reactie van Achilli. Newman was juist bezig met zijn lezingen en meende dat hij uit de actualiteit geen concreter en efficiënter voorbeeld kon vinden om het Grote Antikatholieke Vooroordeel te illustreren. Toch consulteerde hij eerst een paar juristen onder zijn vrienden, James Hope en David Lewis, wier antwoorden beide positief waren. Daarop besloot hij zijn aanval op Achilli te wagen.

In zijn vijfde lezing voerde hij de apostaat zelf ten tonele, terwijl deze de moeders en de meisjes van Engeland aldus toesprak:

> Huismoeders en lieve meisjes, onschuldige kinderen, kijk naar mij, want ik ben het bekijken waard. Zoiets zien jullie niet elke dag! Kan eender welke Kerk de belediging van zo'n product als ik nog overleven? Ik ben een katholiek geweest en een ongelovige; ik ben een roomse priester geweest en een huichelaar; ik ben een losbandige geweest onder een monnikskap. Ik ben die pater Achilli, die reeds in 1826 verbod kreeg om les te geven voor een misstap die mijn oversten naar best vermogen probeerden te verbergen, en die reeds in 1827 de reputatie had verworven van een monnik die schandaal verwekte. Ik ben die Achilli, die in februari 1831 in het diocees Viterbo een jong meisje van 18 onteerde; die in september 1833 schuldig werd bevonden aan een tweede vergrijp van die aard, ditmaal gepleegd op een vrouw van 28; en die er in juli 1834 een derde pleegde op een andere, 24 jaar oud. Ik ben dezelfde, die nadien aan gelijkaardige of nog ergere zonden schuldig werd bevonden in andere steden van de omgeving. Ik ben een zoon van de heilige Dominicus van wie men weet dat hij die overtredingen nog eens beging te Capua in 1834 of 1835, en een andere maal te Napels in 1840, waar het ging om een kind van 15 jaar. Ik ben de man die de sacristie van een kerk uitkoos voor een van deze misdaden en Goede Vrijdag voor een andere.

[22] Prepos 70-1.
[23] Ibid., 295-6.
[24] NAHY 20.

> Kijk naar mij, moeders van Engeland, kijk naar de man die getuigt tegen de papisterij, want jullie zullen wel nooit meer mijns gelijke aanschouwen![25]

Deze uitval wekte vanzelfsprekend sensatie, en - wat Newman eigenlijk niet verwacht had - lokte vanwege Achilli, op aandringen van de Evangelische Alliantie, een intentieverklaring van gerechtelijke aanklacht uit wegens eerroof. Dit gebeurde einde augustus, nog voor Newmans voordrachtencyclus rond was. Enkele dagen voordien had deze van die intentie reeds lucht gekregen, zodat hij onmiddellijk naar Wiseman schreef om hem dringend te vragen de nu onmisbare documentatie naar Birmingham te sturen. Een dringende brief ging ook naar mgr. Talbot, een hooggeplaatste Engelse monseigneur te Rome, om de documenten, politierapporten e.dgl. betreffende Achilli's immorele handelingen in Viterbo reeds op te sporen en klaar te leggen. Helaas, geen van beide monseigneurs realiseerden zich ten volle dat de zaak urgent was. Misschien dachten ze zoveel belangrijkere dingen te doen te hebben! Wiseman antwoordde lange tijd eenvoudigweg niet, Talbot slechts met een vage belofte. Daarop zond Newman zijn confraters Joseph Gordon en Nicholas Darnell op 22 september naar Italië om bewijsmateriaal op te halen. Dezen vonden wel een en ander, maar niet sterk genoeg om te kunnen dienen in een Engels tribunaal. En noch te Rome bij mgr. Talbot, noch te Napels (waar Achilli ook had huis gehouden) bij de eerste minister van het toenmalige koninkrijk, konden de twee reizigers aan de belangrijke documenten geraken. Later bleek dat de aanbevelingsbrieven van Wiseman veel te algemeen waren om de deuren van enig gewicht te doen opengaan...

Op 27 oktober zegde Achilli zijn wettelijke vervolging aan tegen Newman wegens eerroof. Als deze binnen een bepaalde tijd zijn beschuldigingen niet kon bewijzen, kwam er een proces. Daar hij nog altijd niet over de nodige documenten beschikte, pleitte hij bij de rechters om uitstel. Dezen, duidelijk tegen hem bevooroordeeld, repliceerden dat hij zijn aanklachten zélf niet geloofde en verwierpen zijn verzoek op 21 november.

Achilli spant een proces in

Na die 21 november werd de wet tegen Newman veel strenger. Nu werd een echt proces tegen hem ingespannen, waarbij b.v. geen schriftelijke documenten meer volstonden, maar allerlei getuigen persoonlijk dienden te worden verhoord. Tenminste enkele betrokken vrouwen moesten uit Italië worden overgebracht met al de praktische problemen van transport, logies, financies, vertaling enz., daaraan verbonden. En het tragische was dat zes uren na de uitspraak van de rechters Wiseman, die zich nu pas goed de ernst van de zaak realiseerde, de begeerde documentatie kon voorleggen, en dat twee dagen later het bewijsmateriaal van Talbot, dat nota bene twaalf dagen op zijn bureau gelegen had, zijn bestemming bereikte![26]

Newman besloot ondanks alles toch met zijn proces door te gaan, want heel de katholieke gemeenschap voelde zich in zijn persoon getroffen. Vele mensen steunden hem geestelijk: de arme clarissen vermeerderden hun penitenties, het college van Ushaw begon een noveen, de dominicanessen organiseerden processies met het beeld van Maria op drie achtereenvolgende dagen en verweten Newman gebrek aan geloof in hun hemelse patrones. Maar eigenlijk deed hij voor hen niet onder: met zijn diep geloof in het voorspraakprivilege van de heiligen stelde hij een litanie op ter ere van de tien heilige Jannen die in de gevangenis hadden gezeten (de Doper, de Evangelist, paus en martelaar Johannes I, Johannes van Egypte, Johannes de Deo, Johannes Nepomucenus, Johannes Chrysostomus, Johannes a Cruce, Johannes van Capistrano, Johannes de Matha)[27] - hijzelf sorteerde zijn papieren reeds 'alsof hij ging sterven[28] - en aanriep ook al de patronen van de steden waar Achilli had 'geopereerd', - Napels, Capua, Corfu, Malta, Viterbo, Londen, want ook te Londen had Achilli avances gedaan aan Harriett Harris, zijn meid.[29] Het is dus wel duidelijk dat deze Achillizaak voor hem een zeer grote beproeving is geweest, de eerste grote beproeving uit zijn katholieke periode. Tevens blijkt uit deze feiten hoezeer voor hem de 'invisible world' een met de aarde verbonden, genadevolle werkelijkheid was.

De eerste berichten uit Italië waren in elk geval reeds gunstig. Joseph Gordon meldde dat Rosa di Alessandris, een van de door Achilli verleide vrouwen te Viterbo, een beëdigde verklaring van die verleiding had afgelegd en dat een andere vrouw, Elena (Gippina) Giustini, naar Engeland zou overkomen als getuige ten laste. Gordon was ook te Napels aan het speuren gegaan, waarbij hij geholpen werd door een zekere Padre Grotti. Deze zou vanuit de stad van Santa Lucia ook een vrouw als getuige meebrengen, nl. Sophia Maria Balisano. Afgesproken was dat deze vrouwen te Parijs onder de hoede zouden worden gesteld van Miss Maria Giberne.

In heel deze affaire heeft Newman mogen rekenen op de ongelooflijke, heroïsche toewijding van heelwat mensen, maar vooral van deze Maria Giberne. De problemen waarvoor Newmans help(st)ers stonden waren legio.

---

[25] LD XIV, 501-2.
[26] Ibid., 441,442; 451.
[27] Ibid. 511.
[28] Ibid., 451.
[29] SG 270.

Eerst moesten Achilli's slachtoffers worden geïdentificeerd, opgezocht en gevonden. Er was de moeilijkheid van de taal, van het analfabetisme. De slachtoffers moesten overtuigd worden om over te komen. Bijna allen droegen gezinslast. Het land waar ze heen moesten was hun vreemd. Ze zouden er lange tijd moeten verblijven. Ze moesten getuigen over feiten van 10 à 20 jaar geleden. De hele zaak mocht hun geen cent kosten. En alles moest gebeuren in een minimum van tijd: het proces begon op 1 februari 1852!

Dat was de barste tijd van het jaar. Hoe moest Maria Giberne b.v. de man van Gippina, Vincenzo, te Parijs bezighouden? Zij mocht van Newman voor hem sigaren kopen zonder beperking, maar daaraan had de Italiaan blijkbaar nog niet genoeg. 'Is er daar geen paardenkoers?' werd haar vanuit de Alcester Street gesuggereerd, 'geen onschuldig theaterstuk? geen reus of dwerg? geen panorama, cosmorama, diorama...?'[30] De humor van de 'lezingen' komt weer naar boven. Maar ondertussen kwelt hem toch een andere karwei: hij moet zijn volumineuze bibliotheek voor de vierde keer verhuizen, nu naar het nieuwe huis in Edgbaston. Bovendien ontdekt hij dat zijn raadsman in het proces eigenlijk in hetzelfde bedje ziek ligt als Achilli. En tot overmaat van ramp verneemt hij dat de stoomketel op Maria's schip ontploft is..![31]

Toen Achilli hoorde dat er getuigen zouden zijn, stelde hij alles in het werk om het proces uit te stellen (de getuigen kostten Newman £40 per week, had hij vernomen)[32], en met succes. De nieuwe datum was 21 juni, en de plaats Westminster Hall. De onkosten zouden voor Newman dus zeer hoog oplopen, afgezien nog van een mogelijke boete plus het prijskaartje van het proces! Een noodfonds was echter in de maak om al die onkosten te bestrijden.

Intussen hebben we, om de eenheid van de lijn in het verhaal niet te storen, nog niet gesproken over een zeer belangrijk feit in Newmans leven: de Ierse primaat had hem aangezocht om als eerste rector te fungeren van de pas door de bisschoppen (naar het voorbeeld van Leuven) opgerichte katholieke universiteit van Dublin.

De Ierse universiteit

Ierland, waar de overgrote meerderheid van de bevolking katholiek was, beschikte in het midden van de 19e eeuw nog altijd niet over een katholieke instelling voor hoger onderwijs, behalve over een seminarie voor priesters te Maynooth. De anglicanen bezaten het aloude Trinity College te Dublin, de presbyterianen een college te Belfast en een te Derry, maar de katholieken helemaal niets. Daarom had de Engelse regering in 1846 onder invloed van de liberaliserende tijdgeest drie colleges opgericht te Galway, Cork en Belfast, 'Queen's Colleges' geheten, waar 'mixed education' (godsdienstig gemengde opvoeding) zou worden verstrekt. Samen vormden deze drie colleges een soort universiteit. Dit officieel hoger onderwijs deed echter bij de Ierse katholieke bisschoppen de vraag rijzen of het wel voldoende religieuze en morele waarborgen bood voor de katholieke studerende jeugd van het groene Erin.

Betreffende dit probleem bestond er in de schoot van het Ierse episcopaat geen eenheid van visie. dr. Murray b.v., de Dublinse aartsbisschop, zag in de Queen's Colleges geen gevaar, - maar dr. Cullen, aartsbisschop van Armagh (die in '52 Murray zou opvolgen) zag dat wél. Hij had te Rome verbleven waar hij Newman persoonlijk had leren kennen, en hij had daar in de nabijheid van paus en curie alle gemengde opvoeding leren verafschuwen als de pest. Toen op de synode van Thurles in 1850 de kwestie van de ja dan neen te stichten universiteit diende beslist, had het ja het slechts gehaald met één stem meerderheid.[33] In april 1851 schreef Cullen aan Newman een brief om zijn advies in te winnen over de aan te stellen 'superior', 'vice-president' en professoren, en nodigde hem tevens uit om te Dublin enkele lezingen te komen houden ter voorbereiding van het Dublinse ontwikkelde publiek. In juli daarop (Newman was op 30 juni met zijn 'lezingen' begonnen) kwam Cullen zelf tweemaal naar Birmingham en verzocht Newman toen zélf dat rectoraat op zich te nemen. Deze wilde wel het vice-presidentschap aanvaarden, maar zijn communiteit vond dat hij, als overste, niet minder dan het ambt van rector op zich moest nemen. Op 12 november volgde dan de officiële benoeming.

Het idee vervulde de pasbenoemde rector met enthousiasme. Dit was voor hem 'Oxford geïntroduceerd in Ierland.'[34] Hoewel reeds 50, werd hij weer jong; hij droomde er zowaar reeds van om de toekomstige universiteit te maken tot de katholieke universiteit van alle Engelstaligen in de wereld! Hij wilde al onmiddellijk zijn lezingen voorbereiden, maar daartoe moest hij eerst zijn publiek leren kennen. Tot zijn schrik merkte hij dat een deel van de Dublinse intelligentsia het lang niet met de bisschoppen eens was, - en hij wist dus al dat de bisschoppen zélf het onder elkaar niet eens waren! Die kwestie van het gemengd onderwijs bleek dus wel héél gemengd te zijn! Dr. Cullen wilde een onderwijs dat de opvoeding zou dienen en boven alles godsdienstig was, terwijl dr. Mac Hale (de

[30] LD XV, 24.
[31] Sugg Ever 88.
[32] SG 271.
[33] Ward, Life I, 305.
[34] LD XIV, 389.

bisschop van Tuan, bijgenaamd 'de Leeuw van het Westen!') een universiteit wilde die boven alles Iers was, en dr. Murray's sympathie ging naar een opleiding die noch Iers noch godsdienstig was, maar precies die welke de 'Queen's Colleges' pretendeerden te verstrekken. De hogere kringen stonden aan de kant van dr. Murray, terwijl het gewone volk in de zaak niet geïnteresseerd was en er zich mee vergenoegde de 'pennies' te storten die de bisschoppen hun vroegen. Daar kwam dan nog bij dat Newman een Engelsman was en dus a priori de argwaan wekte van de Ierse nationalisten, hetgeen hem overigens heel duidelijk te verstaan werd gegeven toen hij eens te Dublin bij de Engelsman, de daar verblijvende Henry Wilberforce, wilde logeren.

'Mijn lezingen', schreef hij dan ook aan een vriend in die dagen, 'hebben mij meer last bezorgd dan iemand zich ooit maar zou kunnen indenken. Ik heb heelder vellen papier bijna volgeschreven, opzij gelegd, dan weer ter hand genomen, weer laten vallen, enzovoort.'[35] Het beste, vond hij ten slotte, zou maar zijn te beginnen met over zijn eigen ervaring van Oxford te spreken, wat de vriend een uitstekend idee vond: uw publiek zal dit zeker 'indrinken', vond hij. En inderdaad, de eerste voordracht, in de Rotonde van Dublin gehouden op maandag 10 mei 1852, was volgens Newman zelf een 'hit', een succes. De zaal was wel klein, maar akoestisch perfect. Er waren 400 aanwezigen, onder wie 13 fellows van het protestantse Trinity College, 8 jezuïeten, zeer veel geestelijken en vooraanstaande leken, - bijna alles wat Dublin aan intelligentsia bezat. Zij luisterden allemaal met de grootste aandacht; zelfs de ticketverkopers volgden met spanning het verloop van de lezing. Alleen de dames hadden lichtjes hun ongenoegen laten blijken toen de conférencier begon met: 'Gentlemen,...', en de 'Ladies' vergeten had...[36] Ook de volgende lezingen kenden een gelijkaardig succes. In totaal gaf Newman er vijf, de laatste op 7 juni. Toen vertrok hij haastig naar Engeland, voor zijn proces. Eigenlijk wilde hij later nog eens terugkomen voor het houden van nog vijf andere lezingen, maar dat is er nooit van gekomen. Zij werden wel later, met de vijf vorige, gebundeld in dat voortreffelijke meesterwerk, 'The Idea of a University'. Maar daarover later meer.

De laatste lezing van de Graanbeurs

Eerst komen we nog even terug op de voordrachten in de Graanbeurs van Birmingham. De laatste hiervan werd gehouden op 1 september 1851 en had als onderwerp de plichten van de katholieke leken, die tegenover de vooroordelen van hun protestantse medeburgers de ware betekenis en bedoelingen van hun godsdienst moesten verduidelijken, en wel lokaal, ieder in zijn eigen kring, van man tot man. Hier komt de personalistische Newman weer even boven die b.v. in het begin van de Oxfordbeweging huiverig stond tegenover comités, petities e. dgl. en zélf, persoonlijk, zich inzette en een Tract schreef die hij dan nog met gelijkgezinden ging verspreiden ook. Het gevolg was dat er een hele beweging ontstond met vérstrekkende consequenties voor de Kerk van Engeland. Newman verkiest altijd het bewerken van weinigen boven dat van velen, het concrete boven het abstracte, het lokale boven het verre. Ook hier weet hij met humor zijn ideeën ingang te doen vinden:

> Laat de Londense pers met rust; doe er geen beroep op; val ze niet aan, maar wel die van uw stad of dorp. En als er dan moeilijke tijden komen, en de vijand woedt, en als vanuit één centrum vele vijandige kreten over heel Engeland weerklinken en ons bedreigen en ons beschimpen en ons laf beschuldigen van steniging, ploertenmoord en brandstichterij - wel, dan zullen de mensen van Birmingham zeggen: 'Katholieken zijn ongetwijfeld een abominabel soort volk en lieden die niet te betrouwen zijn, want de Times zegt het zo, en Exeter Hall, en de minister-president, en de bisschoppen van de Gevestigde Kerk, en dat zijn autoriteiten die niet verkeerd kunnen zijn, - maar op de een of andere manier dient een uitzondering gemaakt voor de katholieken van Birmingham. Die zijn niet zoals de katholieken elders, die zo schandalig te werk gaan te Manchester, Preston, Blackburn en Liverpool; maar hiér, hoe je 't verder ook verklaart, hiér zijn het respectabele lieden! Priesters, over 't algemeen genomen, zijn perfecte monsters; maar hiér treft hen zeker de minste blaam en wijden ze zich met hart en ziel aan de naaste toe. Bisschoppen zijn tirannen en, zoals Maria Monk[37] zegt, halzensnijders, maar steeds de bisschop van Birmingham uitgezonderd, die alle pomp en praal veracht, die simpel is en zonder pretentie, en altijd bezig met zijn werk.'
>
> En op dezelfde manier zullen de mensen van Manchester zeggen: 'O, zeker is papisterij iets afschuwelijks en je moet die papisten d'r onder houden. Maar hiér - wel, geef de duivel zijn bekomste, maar hiér zijn het merkwaardige, voortreffelijke lieden, en we zullen ervoor zorgen dat niemand ze kwaad doet! In Birmingham - daar ligt de zaak heel anders. Daar hebben ze een bisschop (en dat maakt heel het verschil!), - die man is je reinste Wolsey[38], van onder tot boven, en de priesters van Birmingham zijn al even erg: één op twaalf een ongelovige! We weten niet meer wie ons dit verzekerd heeft, maar het was een zeer achtenswaardig, 'respectable' man, die

[35] LD XV, 66.
[36] Ibid., 84.
[37] Maria Monk: schrijfster die allerlei sensationele onthullingen deed over seksuele wantoestanden bij de roomse clerus.
[38] Thomas Wolsey (1471-1530): aartsbisschop van York en minister van Hendrik VIII.

téveel geweten en téveel caritas heeft om wie ook te belasteren.'

En aldus, dierbare broeders, zullen de beschuldigingen tegen de katholieken zijn als het 'slofje-onder' in het gezelschapsspel, dat overal en nergens is, en zij zullen eindigen in 'lawaai en furie die niets betekenen.'[39]

En ten slotte, helemaal op het einde van die laatste voordracht, horen we reeds de toekomstige rector van de Dublinse universiteit spreken die in zijn 'Idea of a University' en in zijn universiteitspreken aldaar zal aandringen op een samengaan van ver doorgedreven cultuur en grondige kennis van de godsdienst:

Ik verlang een laïcaat dat niet arrogant is, niet te rad van tong of tot disputeren geneigd, - ik verlang mannen die hun godsdienst kennen van binnen uit, die precies weten waar ze staan, die weten wat ze geloven en wat ze niet geloven, die hun credo zo goed kennen dat zij er rekenschap van kunnen geven, die zoveel van geschiedenis afweten dat zij hun geloof kunnen verdedigen. Ik verlang een intelligent, wel onderlegd laïcaat. Ik negeer niet dat u zo reeds bent: maar ik zou streng willen zijn, volgens sommigen misschien té veeleisend in wat ik vraag. Ik verlang dat u uw kennis verruimt, dat u uw verstand cultiveert, dat u een inzicht krijgt in de verhouding van waarheid tot waarheid, dat u leert de dingen zien zoals ze zijn, dat u leert begrijpen hoe geloof en rede zich onderling verhouden, welke de grondslagen en de principes zijn van het christendom, en waar de voornaamste ongerijmdheden en onzinnigheden van de protestantse theorie liggen. Ik ben niet bang dat u er slechtere katholieken zult van worden door u met deze zaken vertrouwd te maken, op voorwaarde dat u een levendig Godsbesef koestert en steeds voor ogen houdt dat u een ziel hebt die moet worden geoordeeld en gered. In alle tijden zijn de leken de maatstaf geweest van de katholieke geest; zij zijn het die de Ierse Kerk drie eeuwen geleden hebben gered en die tegenover de Kerk van Engeland verraad hebben gepleegd.[40]

Wat Newman in deze woorden tot de katholieke leken van Birmingham zei, zei hij via hen tot al de katholieke leken van Engeland en Ierland, - en was in de volste en rijkste zin van het woord zijn hartenwens.

Maar eerst moest dat vreselijke proces achter de rug zijn...

[39] Prepos: laatste lezing.
[40] Ibidem.

Hoofdstuk 29 Het Achilliproces: gevonnist en de les gespeld

Vertragingsmaneuvers van Achilli

Rond de jaarwende 51/52 begon het tot Achilli en zijn advocaten door te dringen dat de tegenpartij vanuit Italië bepaalde goedgekozen getuigen ten laste via Parijs naar Engeland overbracht. Half januari waren sommigen al in de Franse hoofdstad, o.a. Gippina en Vincenzo die bekenden dat Achilli hun huwelijk had onteerd, wat de Inquisitieontmaskeraar vast veel van zijn moreel gezag bij het publiek zou ontnemen. We vermeldden reeds zijn reactie: uitstel van het proces. (Na een tijdje betaalde Newman aan de getuigen niet £40, maar £70 per week!). Het opgerichte 'Newman Defence Fund' deed zijn best, met de medewerking van kardinaal Wiseman die wel iets goed te maken had! Half maart kon Newman al een lening afsluiten van £3000. Een rijk lid van de 'Fund' sprak kordate taal: het proces moést doorgaan, Newman moést het winnen, de katholieke zaak moést het halen. Dit was het financiële aspect.

Maar die getuigen moesten ook beziggehouden worden. Gelukkig viel de inventieve Miss Giberne een prachtig plan te binnen. Zij was een bekwame artieste, en zij zou de portretten van haar beschermelingen schilderen, - en waarachtig, dat scheen hen uitermate te boeien!

Maar de zaak, zo werd het ervaren, had ook een spirituele kant. Een kruistocht van gebeden werd op touw gezet. En Newman zelf voelde zich niet in een gewone strijd tussen ideologieën gewikkeld, maar in een dieper geestelijk gevecht met de machten der duisternis, zoals in Sicilië. En in dit gevecht was hij een lotsverbondene met de Heer in zijn Passie. Hij moest lijden, meende hij, wilde zijn zaak triomferen. Concreet verwachtte hij een veroordeling tot één jaar gevangenisstraf, en haastte hij zich om al zijn boeken van de Alcester Street naar de Hagley Road (waar hij zou gaan wonen op 16 februari) te transporteren en al zijn papieren in orde te brengen 'als ging hij sterven.'[1]

Zijn gevoelens zijn ambivalent in die dagen: enerzijds grote, vaak humorvolle sereniteit, anderzijds de nerveuze uitputting van een zeer gevoelig man op wie een lange suspens weegt. En in die context moest hij zijn lezingen over de universiteit voorbereiden! We hebben nog s.d. zaterdag 10 april 1852 volgende aantekening in zijn dagboek: 'voltooide mijn eerste drie lezingen'.[2] 'Die eerste drie lezingen', zo rijk aan gedachten, zo sereen van toon, zo volmaakt van opbouw en stijl, geschreven met vóór ogen het spook van een jaar gevangenisstraf in een Engelse gevangenis van anderhalve eeuw geleden!

En de vertragingsmaneuvers van Achilli en zijn advocaten hadden nog effect ook. Eerst werd het proces uitgesteld tot april, dan nog eens tot juni. Newman spoedde zich dan maar naar Dublin om er van 10 mei tot 7 juni zijn eerste vijf lezingen te houden. Hij verloor er echter zijn goede humeur niet bij. Hij vergastte zijn confraters op een leuke beschrijving van het werk van zijn kamermeisje, 'bovennatuurlijk scherpzinnig en ondernatuurlijk vuil', wier aanvoelen van Newmans noden hem een 'diep mysterie' leek te zijn. In een ander logement overgebracht, zou de huisbewaarster zelf, niet een van de meisjes, de kamer van die grote meneer in orde brengen:

> Ik had mijn brieven in verschillende vakjes gelegd naargelang mijn relatie met hun auteur, en mijn Lezingen had ik geschikt naargelang ik ze had gehouden of niet. Alles had ze dooreengemengd, en netjes geschikt volgens grootte... Hetzelfde met mijn linnen: dit was gescheiden volgens dat ik het droeg of in reserve hield. Maar alles werd 'gerevolutioneerd'. Ik kon in 't geheel niets meer terugvinden, van welke aard ook. Potloden, pennen, pennenmes, tandenborstel, laarzen: alles een nieuwe wereld - het enige waar ze niet aangekomen was (uit schroom? wee mij!), was mijn boetegesel...[3]

Einde mei kwam er dan toch een eind aan de suspens: het proces zou beginnen op 23 juni, welke datum dan later met twee dagen werd vervroegd. Het zou duren van 21 tot en met 24 juni. De twee laatste dagen bracht Newman in haast constante aanbidding en smeking door.

Zuiver legaal gezien,was het verdict tegen hem vernietigend. De definitieve uitspraak zou echter pas in november volgen. Ondanks het overweldigende feitenmateriaal van de getuigen, ondanks een prachtige speech van Newmans advocaat Cockburn, speech die vier uur duurde, achtte de duidelijk bevooroordeelde jury Newmans aanklacht niet bewezen. De aangeklaagde werd hierdoor echter niet ontmoedigd. Hij had geen legale, wel een morele zege behaald, beweerde hij: zelfs de 'Times' laakte de rechters die zo'n 'massa van bewijzen' zomaar hadden opzij geschoven, en vooral rechter Lord Campbell moest het vanwege het leidinggevende blad ontgelden. Volgens

[1] SG 270.
[2] LD XV, 64.
[3] Ibid., 88-9.

Newman was dit zeker ook de algemene opinie van het publiek, en in die zin kon hij spreken van een 'completest triumph'. 'Triumph' ook in een diepere, spirituele zin - een soort paasbelevenis: 'lijden en triomferen'. Hijzelf wijst daarop in een brief aan Mrs William Froude; reeds te Oxford, in de St. Mary's, had hij daarover gepreekt. We vinden de idee reeds helemaal uitgewerkt in een Oxfordse preek, nl. 'Jozua, een type van Christus en zijn volgelingen':

> Wij vorderen door te wijken; wij rijzen door te vallen; wij veroveren door te lijden; wij overtuigen door te zwijgen; wij worden rijk door te geven; wij beërven de aarde door zachtmoedigheid; wij vinden troost door te rouwen; wij winnen glorie door boeten en bidden. Hemel en aarde zullen eerder vallen dan dat deze regel wordt gewijzigd: dit is de wet van Christus 'koninkrijk, en niets kan die wet wijzigen tenzij de zonde.[4]

'De Tweede Lente': zijn mooiste preek

Een van degenen die het onrechtvaardige verdict tegen Newman zwaar had aangeslagen en zelfs een slapeloze nacht had bezorgd was Engelands nieuwe primaat, kardinaal Wiseman. Enig schuldbewustzijn zal ook wel een rol hebben gespeeld. De man had echter een royaal hart, en hij nodigde Newman uit om op de eerste synode van de nieuw opgerichte Engelse kerkprovincie te Oscott van 6 tot 17 juli de homilie uit te spreken voor de vergaderde synodeleden, 13 bisschoppen en een menigte meestal oudere geestelijken. Newman aanvaardde die eervolle opdracht maar, overstelpt van werk als hij was, had hij nog geen letter op papier toen de synode begon. Hij moest aan de hoge vergadering vragen hem 24 uren vrijaf te gunnen om zijn preek voor te bereiden. Op zondagmiddag 11 juli kreeg hij het gevraagde vrijaf, en de dinsdag daarop preekte hij voor het venerabele gehoor zijn wonderschone 'Sermon', 'De tweede Lente' (The Second Spring). Deze homilie werd later opgenomen in zijn tweede katholieke prekenbundel 'Preken bij verschillende gelegenheden' (Sermons on Various Occasions)[5]. Het schijnt dat kardinaal Wiseman weende van ontroering en dat de predikant zo overrompeld werd door de sympathiebetuigingen van zijn collega's dat Manning hem bij de arm nam en wegleidde. Ook de literaire critici vinden deze preek de beste uit heel zijn homiletisch oeuvre. De ongelovige Macaulay kende hem van buiten en de sceptische George Eliot kon hem niet lezen zonder dat de tranen in haar ogen opwelden.[6]

Als motto koos Newman - wat bij hem zelden gebeurde - enkele verzen uit het tweede hoofdstuk van het Hooglied: 'Sta op, mijn liefste, kom toch, mijn schoonste! Want de winter is heen, de regentijd voorgoed voorbij. Er zijn weer bloemen verschenen op het veld.'[7]

De homilie is in nederlandse vertaling te vinden in het Newmanboek 'Vriendelijk Licht' van prof. Robrecht Boudens.[8]

Wat opvalt in deze 'Sermon', die dus de restauratie van de katholieke Hiërarchie in Engeland als een 'tweede lente' bezingt, is de toon die eruit opklinkt. Wel spreekt er grote lyrische vreugde uit in waarlijk dichterlijke termen om de 'overwinning' van de katholieke zaak, maar het is geen toon van triomfalisme, zoals men misschien zou verwachten. De vreugde is getemperd door de mogelijkheid van vervolging die er nog altijd sluimerend inzit vanwege het Romevijandige Engeland. Het is een 'tweede lente', maar een 'Engelse lente, een onzekere, angstige tijd van hoop en vrees, van vreugde en smart - van stralende belofte en bottende hoop, maar toch ook één van scherpe winden en kille buien en plotselinge storm' (an English spring... of keen blasts and cold showers and sudden storms).[9]

Het thema van de preek is dat, terwijl de mens en al zijn werken in de morele wereld vergaan - dit in tegenstelling met de voortdurende jaarlijkse renovatie in de fysische wereld -, er in de morele wereld toch een mirakel heeft plaatsgegrepen in Engeland, nl. dat na drie eeuwen quasi-dood van de roomse Kerk, deze plotseling weer tot leven is gekomen door de wederoprichting van haar kerkelijke Hiërarchie.

Statig en plechtig snijdt de predikant het eerste motief aan: in de natuur is er een wet van permanente vernieuwing, in ieder jaargetijde:

> Wij zijn in onze ervaring vertrouwd met de orde, de standvastigheid, de voortdurende vernieuwing van de stoffelijke wereld die ons omringt. Broos en voorbijgaand als elk deel ervan is, rusteloos en beweeglijk als haar elementen zijn, onophoudelijk als zij wisselt en keert, toch is zij blijvend.[10]

---

[4] SD 162
[5] VO Serm. X, 163-182.
[6] Harr 321.
[7] Hooglied, hfdst. 2, vv. 10-12.
[8] Boudens Robrecht, *Vriendelijk Licht*, Averbode, 1989, 215-226.
[9] VO 179-80.
[10] Ibid., 163.

Voor één keer zouden we toch iets willen zeggen over Newman als stilist, en over zijn evolutie als stilist. Laten we in dit opzicht de laatste zin eens van naderbij bekijken,maar dan moeten we hem wel in het Engels voor ons hebben:

> Frail and transitory as is every part of it,
> restless and migratory as are its elements,
> never-ceasing as are its changes,
> still it abides.

In het archief van de Birmingham Oratory heeft schrijver dezes nog het oorspronkelijke manuscript van deze preek kunnen inkijken. Newman had eerst geschreven:

> Frail and transitory and perishing as every part of it is,
> unstable and restless and unquiet as are its elements,
> never-ceasing as are its changes, still it abides.

Een mooie klassieke zin. De theoretici van de stijl promootten een zin in drie delen of golven ('tripartitio' of driedeling) die alle drie ongeveer even lang waren ('isocolie'). Maar Newman wilde vooral het blijvende onderstrepen. Vandaar een sterkere apartstelling van 'still it abides' door het schrappen of veranderen van de onderstreepte woorden. Dit schrappen ligt in de lijn van een zekere versobering na de italianiserende 'Toespraken tot een gemengd gehoor.'

Hij gebruikt ook mooie vergelijkingen (het beeld op het water; de serafijnen) en in elke zin de klassieke antithese. Het brede ritme vloeit intussen statig voort, uitmondend in een inspirerende antithese:

> Elk uur getuigt slechts hoe vluchtig en toch vast, hoe zeker en betrouwbaar het grote geheel van de wereld is. Het is als een beeld op de wateren dat altijd hetzelfde is, terwijl het water altijd maar vloeit. De ene verandering volgt op de andere, of liever de ene verandering slorpt de andere op, zoals de ene Serafijn met de andere doet, tot lof en glorie van Wie hen schiep. De zon zinkt om weer op te staan; de dag wordt verzwolgen door de duisternis van de nacht, om er weer uit geboren te worden zo fris als was hij nooit gedoofd. De lente gaat over tot zomer, door zomer en herfst wordt zij winter, doch slechts om opnieuw door haar komst - want uiteindelijk komt ze tóch weer - haar triomf te vieren over het graf, waarheen ze zich vanaf haar eerste uur met zoveel beslistheid had gehaast. Wij treuren om de bloesems van mei, als zijnde ter verwelking bestemd; maar met dat alles weten wij toch dat mei zich op een komende dag over november eens wreken zal krachtens de weerkeer van die cirkel vol geheim die nooit stilhoudt, - die ons leert steeds bescheiden te zijn in onze hoogste hoop en nimmer te vertwijfelen in onze diepste smart.[11]

Prachtig gezegd, - maar zó gaat dat dus voort, twintig bladzijden lang, volle drie kwartier in de kansel, en heel die geestelijke en literaire schoonheid werd in slechts één dag geconcipieerd, gesynthetiseerd, gestyliseerd, uitgeschreven en gecorrigeerd. Want literatuur is voor Newman niet louter ritme, beeldspraak en schone taal, maar opperst was hij bekommerd om de 'one idea'[12], de ene onderliggende gedachte die het geheel bezielt en draagt. Hoe los en vloeiend een preek van hem ook lijkt, er is een ijzersterk geraamte dat het geheel tot een eenheid bindt, en pas als dit geraamte er is, laat hij zich soms gaan tot de hoogste poëtische of pathetische vaart. En dan nog is zij geïnspireerd door de Hoogliedtekst uit het motto vooraan. De 'liefste' uit het Hooglied is voor hem Maria tot wie hij als in vervoering bidt:

> Sta op, mijn liefste, mijn schoonste, en kom. Het is de tijd voor uw Bezoeking. Sta op, Maria, en ga voort in uw sterkte naar dat noorderse land dat eens het uwe was, en neem bezit van een natie die u niet kent... Laat stralen op ons, lieve Vrouwe, de glans van uw lichtend gelaat dat schittert als de zon op haar sterkst, O Morgenster, O vredesbode, tot heel ons jaar is als een eeuwige mei. Laat van uw zoete blik, laat van uw pure glimlach, laat van uw majestatische wenkbrauw tienduizenden genaden regenen omneer, niet ter verwarring en overweldiging, maar ter overtuiging en overreding van uw vijanden. O Maria mijn hoop, o Moeder onbevlekt, vervul voor ons de belofte van deze Lente. Een tweede tempel rijst omhoog op de ruïnes van de oude. Canterbury is heengegaan, en York is heen, en Durham is heen, en Winchester is heen. Het was pijnlijk afscheid te nemen van hen. Wij klampten ons vast aan dat visioen van voorbije grootheid, en wilden niet geloven dat het verdwijnen zou; maar de Kerk in Engeland is gestorven, en de Kerk van Engeland leeft weer op. Westminster en Nottingham, Beverley en

[11] Ibid., 164.
[12] Idea, 426: 'Definiteness is the life of preaching.'

> Hexham, Northampton en Shrewsbury, - hun namen zullen, als de wereld nog wat duurt, als muziek klinken in ons oor, even dierbaar zijn aan ons hart als de glories die ons zijn ontrukt, en Heiligen zullen oprijzen uit hun schoot, indien God het wil, en weer zullen Doctors de Wet geven aan Israël, en Predikers laten horen hun oproep tot boete en gerechtigheid, zoals dat was in het begin.[13]

Het moet voor de Herders van Westminster, Nottingham, Beverley, enz., die daar aanwezig waren en dit hoorden uit de mond van die bevlogen redenaar en illustere convertiet, inderdaad een moment van hoge heilige vreugde geweest zijn zulk een gebed te horen uitspreken met die aandrang en zulk een profetie te horen verkondigen - een echt visioen! Maar, zoals gezegd, onmiddellijk daarop profeteert hij ook mogelijk martelaarschap in de tijd die komen zou.

De beproevingen van Job

Later, terugblikkend op dit jaar '52 en ook nog een beetje op '51, zal Newman uitroepen: 'O wat een jaar heb ik gehad!'[14] En inderdaad, uitgerekend op de laatste dag van die synode, waar hij zulke grote triomfen had geoogst, bereikt hem een jobstijding van zijn familie: Harriett de dag tevoren, de vrijdag 16 juli dus, plotseling, door een onverklaarbare oorzaak, overleden in de leeftijd van bijna 50 jaar!

Het was voor Newman een verschrikkelijke slag! 'Je kunt je niet indenken wat een beproeving de dood van mijn zuster voor mij is,' schreef hij, die zijn woorden altijd wikte en woog. Die zuster, die zoveel voor hem had betekend, weigerde negen jaar lang ieder contact omdat, naar zij meende, haar man zich op een dag had willen bekeren onder invloed van John. Zij kon zijn evolutie naar Rome maar niet begrijpen en vreesde bovendien de magie die van zijn persoon uitging en die zij maar al te goed kende. Zij bleef ervan overtuigd dat haar broer eens naar de Kerk van zijn doopsel zou terugkeren. Uit de twee incoherente brieven die haar man Tom aan zijn schoonbroer geschreven had kon deze maar niet uitmaken welke de doodsoorzaak was geweest. Aanvankelijk dacht men dat 'de hitte' haar fataal zou kunnen geworden zijn, maar dat werd toch niet waarschijnlijk geacht. Newman noemde haar einde 'een uiterst pijnlijk mysterie'. 'Voortdurende mentale spanning' achtte hij een verklaring, maar innerlijk wist hij ook dat zijn veroordeling van drie weken tevoren niet vreemd was geweest aan haar bruuske einde.[15]

Hij had echter de tijd niet om rustig uit te rouwen! 'Mijn lezingen in Dublin', meldt hij Mrs Bowden, 'eisen op mijn leeftijd al de stoom op die ik nog bezit. En nu deze beproeving nog, na reeds die Achillizaak, - het werpt mij zo terneer dat niets dan Gods genade mij nog opgericht houdt. U moet werkelijk voor mij bidden, zoals ik voor u.'[16] Ondertussen zet hij zich toch maar weer aan het werk. Zijn zesde lezing is voor hem een zwaar probleem. Volgens zijn Oxfordse ervaring is het onmiddellijke doel van een universiteit niet iets godsdienstigs, maar enkel en alleen de kennis, - al komt die ook het geloof en de katholieke zaak ten bate. Het is als met een hospitaal: op zichzelf beschouwd, beoogt dit slechts de gezondheid, - maar het kan ook het geloof en de katholieke zaak dienen. Uit vrees misverstaan te worden, zendt hij zijn teksten naar Dalgairns en Gordon met verzoek ze aandachtig te lezen en te beoordelen, en wil hij ook een 'Introduction' opstellen ter verduidelijking. Er bestaat er inderdaad zo een van 16, daarna van 11, ten slotte van 4 punten, en uiteindelijk heeft hij ze toch maar weggelaten. Hij is overwerkt, overspannen, snakt naar rust en vakantie: 'ik heb er al twee jaar geen meer gehad,' zegt hij, 'geen enkele week van volkomen rust.' Rust voor hem, nu in zijn 51e levensjaar (dat heette toen al 'oud'!), dat was alleen zijn, volkomen alleen, wandelen, nadenken, bidden. Maar het wordt hem niet gegund: 'deze lezingen wegen op mij als een vreselijk gewicht (a tremendous load)'.[17]

En binnen een week moet hij in Ierland zijn: hij heeft aanvaard op 1 augustus te Limerick te preken. Zijn reis door Ierland is een triomftocht: blijkbaar hebben ze allemaal dat snode Engelse proces gevolgd, zo diep onrechtvaardig voor die nobele, dappere convertiet. Ze ontvangen hem uitbundig, juichen hem toe op straat, omhelzen hem zelfs, 'ze vermoorden me met hun hartelijkheid', klaagt hij. Maar hij láát zich 'vermoorden', al heeft hij rust nodig, rust... En hadden die Ieren maar goede ledikanten, en niet die vreselijke vederbedden, in de heetste tijd van het jaar! En hadden ze maar hartig en smakelijk eten, in plaats van die 'grote stukken rauw kalfsvlees, dat gekookte schapenvlees zo rood als in het slachthuis, en die bloederige nieren'! Gelukkig vindt hij een vriend, William Monsell, Iers lid van het Britse parlement, die hem een week rust en alleenheid schenkt. Welk een verkwikking! 'Ik word nooit moe van het alleenzijn sinds ik een knaap was', schrijft deze vriend van de 'invisible

[13] VO 177-8.
[14] LD XV, 232.
[15] Ibid., 127.
[16] Ibidem.
[17] Ibid., 131-5 (met de 3 'Introductions').

world', en hij lacht met een dokter die beweert dat zijn enige redding ligt in het rondreizen! Nu net het enige wat mij doodop vermoeit, repliceert hij...[18]

Maar de Jobsbeproevingen houden niet op. Nauwelijks is hij wat verkwikt of hij verneemt het overlijden van zijn tante Elisabeth. Zij was 87, en woonde tijdens Johns jeugd bij hen in. Zij leerde hem lezen, vertelde hem de mooie verhalen uit de bijbel, iets waar hij haar steeds dankbaar om gebleven was. Zij bracht haar laatste jaren door in het gezin van Jemima, betreurde zeer de bekering van haar neef, die geen brief naar zijn zus schreef zonder haar zijn hartelijke groeten toe te sturen.

En dan, dat eeuwige proces! Geldzorgen staken weer hun venijnige kop op. Advocaat Lewin vroeg hem alvast £2300, waar zijn cliënt er maar 1000 had verwacht. Eind augustus zag hij al een eindsom van £10.000 aan de horizon oprijzen! En het fonds had er maar 5000 (reeds een hele bom gelds!) . Toen echter gebeurde het mirakel. Ierland liet zijn held niet in de steek, te beginnen met Limerick dat £40 schonk, hoe verarmd ook. Zelfs Frankrijk begon bij te springen dankzij het dagblad 'L'Univers', dat £1000 op zich alleen bijeenbracht: de rest van het 'douce France' deed daar nog £500 bij! En toen kwamen er giften van overal - het werd een wereldsolidariteit! Giften stroomden binnen uit België, Pruisen, Keulen, zelfs uit het verre Hongarije. Priesters, dokters, zelfs een regiment soldaten uit Malta schonken een substantiële som. Ietwat later werd ook Amerika wakker. Men staat gewoon versteld over het grote prestige dat Newman toen reeds in vele delen van de wereld, en niet louter de Engelstalige, bezat. Newman zelf sprak van een 'wereldomcirkelende caritas'. Ook de paus liet zich niet onbetuigd: hij schonk het 'Newman Fund' $100.[19] In november kon men al voorzien dat de proceskosten in ruime mate zouden worden gedekt.

En ondertussen zwoegde rector Newman maar door aan zijn lezingen, de vijf laatste van de tien. Ze waren hem als een molensteen om de hals. Hij voelde zich haast even uitgeput als in '32 bij het beëindigen van zijn boek over de arianen. Hij zou geen rust hebben tenzij op de dag dat zijn tiende lezing voltooid was. Wat een schrijver lijden kan! Over zijn lezingen zuchtte hij: 'Ik ben ermee in de open oceaan, met niets dan de sterren boven mij!'[20] En herhaaldelijk komt het in zijn brieven terug: niets dan de genade kon hem redden, de natuur schoot te kort. Dat meende trouwens ook zijn trouwe dokter Babington, die hem raadde rust te nemen tot Pasen '53, of... hem wachtte een vroege dood...

En dan was er nog die andere kopzorg: de <u>universiteit</u> - hoe ging het daar mee? Op 29 juni '52 was dr. Cullen als nieuwe aartsbisschop van Dublin geïnstalleerd. Een week later schreef Newman hem een brief waarin hij hem wees op het grote belang van het ambt van vice-rector, de onmiddellijke medewerker en soms zelfs vervanger van de rector. Hij vroeg dan ook nadrukkelijk dat de keuze van zo'n man, met wie hij zo intiem moest samenwerken, aan hém zou worden overgelaten. Half augustus had hij echter nog geen antwoord. Gevolg: nóg een brief, met het beleefde doch dringende verzoek geen benoemingen te doen tot een subcomité daartoe was aangeduid. Einde september: nog geen antwoord!

Tot op een goede dag in het begin van oktober Newman toch een brief van mgr. Cullen in zijn bus vond, meldende dat hij een 'most excellent clergyman' gevonden had die reeds 'met het grootste succes' het presidentschap van een seminarie had waargenomen en die zeker 'op bewonderenswaardige wijze' geschikt was om de universiteit te helpen oprichten. De man heette dr. Taylor, en hij zou het ambt van vice-president aanvaarden.

Geen inspraak dus, de aartsbisschop had de zaak zelf geregeld. Newman kon schrijven en redelijke voorstellen doen zoveel als hij wilde: Dublin sprak, de zaak was af! Maar deze zaak werd voor de gekwelde rector nog erger toen hij 's anderendaags een brief ontving van een vriend die Cullens brief blijkbaar gelezen had (?!) en de niets vermoedende Newman wat meer uitleg kwam geven over de gelukkige gekozene. Als seminariepresident had dr. Taylor van geen enkele 'natuurlijke of verworvene' hoedanigheid blijk gegeven in het uitoefenen van dit hoge ambt; 18 maanden geleden had hij dan zijn heil gezocht bij de missiecongregatie van de vincentianen, maar ook dit was hem niet bevallen en, zoekende naar een nieuw werkterrein, was hij bij monseigneur terechtgekomen die hem voor de openstaande job goed kon gebruiken. Vriendelijkheid en vroomheid, dat waren zo ongeveer de enige kwaliteiten die de onstabiele Taylor bezat. Meer dan een 'tuchtprefect' (dean of discipline) stak er bij hem niet in.[21] Daarmee moest Newman het dan maar stellen!

Deze schreef dan ook dadelijk naar dr. Cullen om, zo eerbiedig als hij maar kon, steunend op zijn correspondent, enige kritiek uit te brengen op de episcopale keuze, maar hij ontving ten antwoord dat genoemde correspondent dr. Taylor zeker nooit gezien of gekend had, dat deze een uiterst vriendelijke en minzame gentleman was, die goede connecties had met de meest respectabele families in Ierland, dat hij een goed 'man of business' was en bovendien wel onderlegd in Latijn en Grieks en in de voornaamste moderne talen.[22]

---

[18] Ibid., 139-142.
[19] Ibid., 174 V.n.l. Zie ook: ibid., 160-1, 169, 173 V.n.2; SG 273,275.
[20] LD XV, 133.
[21] Ibid., 179 V.n.2.
[22] Ibid., 184 V.n.l.

Newman drong er dan nogmaals op aan dat de benoeming van de vice-rector zou worden uitgesteld, maar er was niets aan te doen: Taylor werd benoemd. De enige toegeving die de autoritaire aartsbisschop deed was dat dr. Taylor niet het ambt van vice-rector zou uitoefenen, maar dat van Newmans... secretaris! 'Mijn secretaris!' zuchtte de ontgoochelde rector, 'wie heeft er ooit gehoord van een secretaris die niet gekozen werd door zijn overste?'[23]

Natuur en genade

Het was dus een accumulatie van beproevingen - sterfgevallen in de familie, proceskosten, vooruitzicht van gevangenschap, zijn Dublinse 'Discourses', zijn groeiende moeilijkheden met mgr. Cullen -, die hem onophoudelijk tergden en treiterden. Hijzelf gebruikt in een brief aan een vriend het beeld van 'meteoorstenen' die in massa op hem neergeregend zijn gedurende heel dit jaar '52 na trouwens nog 'een niet aflatende stress van 20 jaar op zijn brein en op zijn zenuwen.'[24] De natuur kon het bijna niet meer dragen; dus moest de genade het dan maar doen. Er is een brief van een paar jaren tevoren, gericht tot een vurige jonge vrouw die hem bewonderde en hem nogal eens om raad vroeg, waarin hij expliciet deze tegenstelling natuur-genade ter sprake brengt vanuit een persoonlijke ervaring in zijn geestelijk leven. De idee van groei waarmee de brief begint, is ook typisch voor Newman:

> Het is het teken van een heilige dat hij groeit. Naarmate de tijd vordert zul je jezelf beter en beter leren kennen. De tijd doet dit voor ons, niet alleen door ons meer ondervinding te schenken, maar ook door ons te ontdoen van al die natuurlijke toewijding en zelfovergave die het jong-zijn ons als hulpmiddelen aanbiedt. Als wij opgewekt zijn van geest en vurig van hart, dan kunnen wij wel momenten hebben van allerlei eigenzinnigheid en boosheid die wij later niet meer kennen, maar dan hebben we in ons nog iets om ze te bestrijden en te bekampen. Wanneer je echter oud wordt zoals ik, dan merk je pas hoe weinig genade er in je is, en hoezeer datgene wat genade leek te zijn, slechts natuur was. Dan wordt de ziel overgelaten aan de moeheid, de matheid, de terneergedruktheid en koudheid die haar ware toestand is, zonder die natuurlijke impulsen, affecties of verbeeldingen die haar weer zouden kunnen opwekken, - en dus worden die dingen, die in de jeugd zo gemakkelijk leken, tot iets moeilijks. Dan ontdekt de ziel hoe weinig zij zichzelf beheerst, en hoe weinig zij de verleider van zich af kan werpen,wanneer hij haar vanachter nadert en haar in een zekere richting of positie plaatst of haar neergooit en zijn voet op haar zet. Dan beseft zij ten slotte haar eigen nietigheid, en dat zij minder genade heeft dan zij dacht, maar dat niets anders dan genade haar kan helpen. Het is het teken van een heilige dat hij groeit; middelmatige geesten, zelfs al bezitten zij Gods genade, krimpen in, of schijnen in te krimpen naarmate de tijd vordert. De kracht van de genade alleen kan een ziel sterk maken met de jaren.[25]

Bewogen vonnisdag: 22 november 1852

Het duurde tot begin november vooraleer Newman de dag zou kennen waarop hij opnieuw voor de rechter moest verschijnen: eerst 15, dan 22 november, een maandag. Over zijn straf was hij nog volledig in het duister: dat kon 3 maanden gevangenis zijn, een boete, of beide, of zelfs niets. Om zeker te zijn liet hij zich reeds enkele zaken toezenden die hij in de gevangenis zou kunnen gebruiken. Ook liet hij door een paar dokters beëdigde medische getuigenissen uitschrijven die hem wellicht zouden beletten dood te gaan, maar 'misschien', schreef hij, 'verlangt Johnny Campbell (de rechter) Jack the Giant Killer te zijn!'[26]

Newman snakte naar het einde van dat ellendige proces en had zich innerlijk bij een negatief eindvonnis reeds neergelegd. Maar dit was niet naar de zin van zijn vijf advocaten. Dezen waren sterk voor het aanvragen van een nieuw proces dat volgens hen een kans maakte omdat de bewijslast tegen Achilli in de maand juni zo overweldigend was geweest. Een van de advocaten was een gehele nacht opgebleven om alle stukken nog eens zorgvuldig één na één na te gaan, en wilde zelfs verzaken aan elk honorarium als Newman maar ja zei. Deze bleef echter stug weigeren. Tot tweemaal toe vergaderden ze alle vijf, op vrijdag 19 en zaterdag 20 november (de laatste keer zelfs met Newman erbij), met als gevolg een grote unanimiteit van oordeel onder hen, maar hun cliënt bleef onwrikbaar. Hij bereidde zijn speech voor, pakte zijn zaken in voor de gevangenis, ook zijn altaartje en zijn misgewaden, - en bleef het vijftal koppig braveren. Ook Badeley, die nochtans een goede vriend was en hem de gehele zondag 21 nog tot een nieuw proces poogde te overhalen, stootte op een muur.

Toen Newman de gerechtszaal met de vijf advocaten binnenkwam - er waren ook een Lord en drie parlementsleden bij - vroeg Cockburn, de voornaamste advocaat, hem nog: 'Wel, nieuw proces, of niet?' Hij zei

[23] AW 295.
[24] LD XV, 227.
[25] LD XIV, 28-29.
[26] LD XV, 198.

kort: 'Neen', - denkende dat dit een vraag pro forma was geweest. Cockburn insisteerde nog eens, op grond van de indrukwekkende bewijslast, maar het antwoord bleef neen. Daarop bewerkte hem Wilkins - de man die geen geld wou -, die zelfs getuigenissen van protestanten tegen Achilli kon verkrijgen, zei hij - maar de stijfkop bleef weigeren.

De rechters kwamen al binnen. Cockburn leunde over: 'Laatste kans! Ja of neen?' Het bleef neen, waarop Cockburn boos het Hof verliet. 'Met die Newman is niets aan te vangen,' zei hij tot Badeley; 'probeer jij het eens!' Badeley wendde zich tot Bellasis, die tot dan toe zijn vriend Newman sterk gesteund had, maar nu toch onder de indruk kwam van de unanimiteit en de hardnekkigheid van de vijf advocaten. 'U moét toegeven!' fluisterde hij. Op dat ogenblik, als in een flits, herinnerde Newman zich een raad die Wiseman hem ooit eens gegeven had: 'Als ál uw advocaten unaniem pro zijn, volg dan in! Zoals u uw dokters zou involgen.' En zijn oordeel keerde om. Hij vroeg alleen nog of het niet te laat was; 'nee, het was nog niet te laat'. Wel,dan gaf hij zijn fiat...[27] In al zijn brieven uit hij zijn verbazing over die wondere flitsende ommekeer van de ene zekerheid naar de andere.

Daarop werden de notulen van het proces voorgelezen: dat duurde zomaar eventjes 3 ½ uur! Toen stond Cockburn recht, vriendelijk door rechter Campbell bejegend, die neerbuigend zei: 'Sir Alexander (Cockburns voornaam), dr. Newman heeft ongetwijfeld een beëdigde doktersverklaring...?' (om strafvermindering te verkrijgen). 'Wel, my Lord,' zei Cockburn, 'ik wens het Hof te suggereren dat er gronden zijn voor een nieuw proces...'[28]

Die woorden hadden het effect van een bom. Campbell was in alle staten, Thesiger (een advocaat van Achilli) wierp zich achterover in zijn zetel, twee anderen van zijn advocaten verdwenen. Volgde een meesterlijke speech van Cockburn, die rechter en jury meedogenloos ontmaskerde. Het publiek betuigde luide zijn bijval, maar de opwinding werd snel onderdrukt. Het slot was dat de rechters zich nog eens over de zaak zouden beraden. Toen Newman de Westminster Hall verliet, namen vele mensen hun hoed af.[29]

Op het slot van Walter Scott

Nu viel dus alleen nog af te wachten of dit nieuwe proces door het Hof zou worden aanvaard. Ondertussen werd Newman zowel door kardinaal Wiseman als door bisschop Ullathorne verplicht rust te nemen tot Pasen. James Hope, die sedert de tijd van de Tracts steeds Newmans goede vriend en occasioneel zijn juridische adviseur was geweest - bekeerling sinds 1851 - bood hem zijn kasteel in Abbotsford (Schotland) bij de Tweed aan om daar nieuwe krachten te komen opdoen. Het was het kasteel van Sir Walter Scott, de vader van de historische roman (b.v. 'Ivanhoe'), wiens kleindochter de vrouw was van Hope. Het aanbod was te vriendelijk en te verleidelijk om het te weigeren: hij zou enkele tijd verblijven in de woning zelf van zijn geliefde jeugdauteur, en de gasten die Hope daar om hem heen zou verzamelen - hij had ook Lord en Lady Arundel uitgenodigd alsmede advocaat Badeley - waren allen Newmans toegewijde en diepgelovige vrienden. Hij zou er ook een kapel kunnen vinden waarin hij iedere dag de mis kon celebreren. Hij zou er lange wandelingen kunnen maken in een nog gave en romantische natuur.

Newman aanvaardde dit unieke voorstel, en verbleef te Abbotsford van 16 december tot 23 januari. Hij werd er met al de delicate attenties van de vriendschap ontvangen. Bij zijn aankomst in het station van Tweedmouth werd hij al door een dienaar opgewacht en naar het kasteel geleid, waar het warm was en een heerlijk diner hem wachtte na anderhalve dag vermoeiend reizen met toenmaals niet altijd prompt arriverende treinen. Hij kon er alles gaan bekijken wat nog aan de beroemde auteur herinnerde, en eens dat hij zijn bril ergens verloren had in de grote woonst, mocht hij de eigenste bril (met schildpaddenmontuur!) opzetten die Scott gebruikte toen hij las of schreef.[30]

Voor een gevoelig man als Newman kwamen natuurlijk ook al gauw enkele minder prettige dingen aan het licht. De natuur was er wat hij 'Scotch-misty' noemde, ofwel bulderde of floot een razende wind door de eenzame vlakte (slechts tweemaal kon hij een wandeling maken in het park of langs de Tweed). Was hij binnen, dan joeg die eeuwige wind door de schouw en verspreidde overal, tot op de vingers van de gast, het zwarte roet dat een hopeloze uitweg zocht door gaten en spleten. Het kasteel was donker, zijn zolderingen laag en zijn gangen nauw, zodat

> ik de hand zou kunnen drukken van de dienstmeisjes die tegenover mij verbleven zonder mijn kamer te verlaten, en soms gebeurde het dat ik 's morgens of 's avonds de trap afdaalde zonder iets te zien en dan een naderende stap hoorde die mij dwong te blijven staan waar ik stond uit vrees voor de gevolgen, - waarna dan een klein slank figuurtje vlug langs me heenschoot, links of rechts, dat betere ogen had dan ik. Eens durfde noch zij noch ik

[27] Ibid., 201.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] Ibid., 230.

bewegen - het was een vreselijke morele obstructie![31]

Veel wandelen kon hij niet: in een brief vertelt hij dat hij dagelijks in zijn kamer zat van 10 tot 2, en van 3 tot 7 - acht uren lang dus.[32] Veel tijd werd besteed aan de correspondentie met Edgbaston, en ook met Londen: hij blijft zijn ideaal van 'het Oratorium een familie' trouw. Voortdurend voel je bij hem de bezorgdheid om de nieuwe stichting volgens de authentieke geest van Filippo Neri te kneden en te fatsoeneren. Daar in Abbotsford hield hij zich onledig met het 'Leven' van de heilige in kleine stukjes in te delen en klaar te maken voor de tafellezing tijdens de eetmalen. Bovendien bereidde hij een geestelijke instructie voor over de noodzakelijkheid van persoonlijke heiliging voor elk lid van de communiteit. Wie hierin faalde, ondermijnde eigenlijk de geest van het geheel. Dit aspect van liefde en trouw t.o.v. de eigen religieuze familie wordt door de biografen gewoonlijk nogal onderschat, maar is een treffende werkelijkheid in Newmans leven. De naam van 'St Philip' ligt hem a.h.w. op de lippen bestorven.[33]

Dit zal al heel gauw tot uiting komen in een spijtig voorval waarvan het nieuws hem een paar dagen vóór nieuwjaar bereikte. Zijn zalige rust werd toen verstoord door het bericht dat een van de Broeders van het 'Birmingham Oratory', Broeder Bernard, zich schuldig had gemaakt aan enkele te ver gaande intimiteiten met Mrs Frances Wootton, een dame die in de buurt van het Oratorium woonde en daar hielp in de sacristie. De Broeder beweerde een 'geestelijke' liefde te koesteren voor deze vrouw en haar dit te willen manifesteren op een intieme manier. De man was dus veeleer het slachtoffer van zijn naïeve zelfbedrog dan van zijn kwade lusten, maar de mogelijkheid zat er natuurlijk wel in dat hij uit de congregatie moest worden verwijderd. Newman schreef echter naar Birmingham dat Broeder Bernard het recht had zich te verdedigen eer eventuele sancties zouden worden getroffen. Maar naar die raad werd blijkbaar niet geluisterd: de Broeder werd ontslagen en, wat Newman speciaal veel pijn deed, zonder hem, de overste, erbij te betrekken of zijn oordeel te vragen. Het begon nu trouwens duidelijk te worden dat Bernard ook in andere opzichten zomaar zijn eigen gangen ging, en een dergelijk gebrek aan openheid - zoals die in een 'Oratoriumfamilie' eigenlijk zou moeten bestaan - vond Newman erger dan een heel menselijke inbreuk op de goede zeden. Gebrek aan loyaliteit was voor hem altijd de 'onvergeeflijke zonde.' De Broeder was té haastig weggestuurd, vond hij, en hij voelde wel dat zijn afwezigheid daar voor iets tussen zat. Hij begon nu van zijn 'ballingschap' te spreken in plaats van zijn 'rustverlof'. Heel dat kasteelverblijf begon nu vreselijk op hem te wegen, en toen Badeley op 8 januari vertrok, moest hij zijn uiterste best doen om het niet uit te schreeuwen: 'O dat ik maar mocht meegaan met jou!'[34] Hij spreekt zelfs van een 'rilling van afschuw'(a thrill of horror)[35] die hem door het lijf ging. Het was alleen de gentleman in hem - het gevoel dat hij zijn gastheer niet ondankbaar mocht zijn - dat hem tegenhield. Deze ervaring van absolute verbondenheid met zijn medebroeders, - de ervaring dat al dit kwaad niet zou gebeurd zijn, was hij bij hen geweest, - zal later een grote rol spelen in verband met zijn ontslag als rector van de Dublinse universiteit.

Op diezelfde 8 januari vernam Newman dat zijn rechters niet zouden instemmen met een nieuw proces. Nog in januari zou over de betichte in de Achilli-zaak een eindvonnis worden geveld. Gevangenschap bleef volgens Hope nog altijd tot de serieuze mogelijkheden behoren. Newman wendde zijn gedachten dus weer naar Ierland, en meer in het bijzonder naar dr. Cullen, die op zijn dringende brieven van 4 juli en 14 augustus nog steeds niet geantwoord had. Daarom zond hij er nu weer een, op 15 januari, waarin hij hem vroeg, smeekte eigenlijk, dat men hem toch op tijd, d.i. onmiddellijk - reeds eer hij na Pasen naar Ierland kwam - zou meedelen wat hij moest doen en welke macht hem daartoe zou worden gegeven. Maar ook op déze brief kwam geen antwoord, zodat Newman opnieuw schreef op 3 februari '53, onmiddellijk na het eindvonnis van het proces.[36]

Slotfase: 31 januari - veroordeeld en de les gespeld

Op 20 januari werd Newmans zaak voor het gerecht weer bediscussieerd. De rechters kwamen onder de indruk van advocaat Wilkins' lange betoog - het duurde 3 1/2 uur - dat vernietigend was voor Achilli. Om technische redenen echter was een nieuw proces niet meer mogelijk, en dus werd Newman naar Westminster Hall opgeroepen om zijn eindvonnis te vernemen op 31 januari. Tot op de morgen van die dag verwachtte hij nog een gevangenisstraf, maar het zou, dacht hij, wel een milde zijn (niet één jaar b.v.) vanwege de serieuze gezondheidsattesten, de overtuigingskracht van de advocaten alsook vanwege de stemming in den lande. Deze

[31] Ibid., 247.
[32] Ibidem.
[33] Ibid., b.v. 242, 246, 248, 250, 251, 253, 260 enz.
[34] Ibid., 232 vv. Cf. p. 241: 'he has committed the unpardonable sin'.
[35] Ibid., 246.
[36] Ibid., 281-2.

laatste kwam tot uiting in een hoofdartikel van de 'Times', die schreef dat 'het respect... voor de administratie van de justitie in dit land neiging vertoonde om te verminderen.'[37]

De rechter die het vonnis zou vellen heette Coleridge: hij was ooit een bewonderaar van de Tractarianenleider geweest. Vooraleer het vonnis werd uitgesproken zou Newman nog een woordje mogen zeggen. Hij had die toespraak zorgvuldig voorbereid en hechtte er groot belang aan. Het had zijn Brits eergevoel en zijn zin voor eerlijkheid als gentleman en christen bijzonder gekwetst dat zijn rechters in juni ll. zijn aanvallen op Achilli zo luchtig hadden afgedaan met de bewering 'dat hij ze zelf niet geloofde'.[38] Nu zag hij de kans schoon om met de grootst mogelijke stelligheid en nadruk het tegendeel te affirmeren en te bewijzen. En toch werd hij verhinderd te spreken. Voorzitter Campbell stelde zijn toestemming afhankelijk van het antwoord op de vraag of zijn advocaten van de inhoud van de toespraak op de hoogte waren. Toen Cockburn dit moest ontkennen, zei de voorzitter 'dat het dan maar beter was de zaak te laten zoals ze was.' Tot bittere ontgoocheling van Newman die deze dag al van tevoren had beschouwd als 'my day'.[39]

Dit augureerde al niet goed voor het vonnis. Maar vooraleer dit uit te spreken meende Coleridge nog een lange strafpredikatie te moeten houden, met als thema de 'morele verslechtering' (moral deterioration) van de betichte sinds zijn overgang naar de katholieke Kerk![40] Een volkomen extra-juridische beschouwing dus, die op lage toon werd uitgesproken en waarmee de rechters zelf verveeld zaten. Newman was, volgens de rechter, een van de schitterendste lichten van het protestantisme geweest, hij had dingen geschreven die naar zijn oordeel van onschatbare waarde waren, - maar hoe zat hij daar nu voor het publiek als een 'spektakel' van de morele achteruitgang van een mens die zich overlevert aan de katholieke Kerk! Deze man had een van de meest alomvattende, radicale, boosaardige, onbeschaamde, want door allerlei meineden geschraagde aanklachten ingediend die men zich maar indenken kon... Newman aanhoorde heel deze predikatie met onberoerd gelaat.

Iedereen verwachtte nu een formidabele en voorbeeldige straf, maar na al die rechterlijke pathetiek en hoge retorica werd Newman veroordeeld tot... £100 boete, of gevangenis totdat die som werd uitbetaald![41] Een homerisch gelach begroette die belachelijke boete, die door de mildheid van velen onmiddellijk werd gestort. De betichte was dadelijk een vrij man en had duidelijk, in ieders ogen, een morele overwinning behaald. 'In triomf wandelden wij naar buiten,' schreef Newman, 'te midden van de hoera's van 200 Paddies (Ieren)'.[42] In zijn dagboek (dat later werd gepubliceerd) vroeg Coleridge zich af of hij er wel goed aan gedaan had zo'n vermaning voor te houden, maar hij vond toch dat de betichte over het paard werd getild (over-praised). Eigenaardig is dat hij zelfs toen nog onder de indruk kwam van de 'zachte, muzikale, bijna onaardse stem' van de gewezen predikant van St Mary's. De charme van zijn 'sweet, musical, almost unearthly voice' werkte nog na...[43]

In de latere uitgaven van het 'Present Position'-boek, waarin de uitval tegen Achilli voorkwam, werd deze passage weggelaten en een latijnse zin ingelast,zeggende: 'Over de dingen die hier volgden laat het nageslacht oordelen. Op het feest van de H. Johannes de Doper, 1853.'[44] De Achillizaak had Newman 16 maanden beziggehouden, en zij had hem getekend. Het jaar 1852 was tot dan toe zijn zwaarste jaar geweest. En het was nog niet gedaan!

Nog geen twee weken was hij in Birmingham terug of daar stierf zijn confrater Father Joseph Gordon aan een nierkwaal die door bloedvergiftiging was veroorzaakt. 'Een onuitsprekelijk verlies', noemde Newman zijn dood, - de overledene was 'de ziel van de communiteit.'[45] In een brief aan Henry Wilberforce schreef hij daarover het volgende:

> Father Gordons dood is de grootste slag die onze congregatie tot hiertoe geleden heeft - de grootste die ik sinds lang heb gehad. Hij komt bovenop zovele andere beproevingen. Welk een anderhalf jaar heb ik gehad! Wanneer gaan die slagen eindigen? Ik herinner mij nog dat, toen ik in 1826 tijdens de grote vakantie bij Rickards in de kerk van Ulcombe ging dienst doen na een glorieuze zomer, dat het toen een hele week hard regende, waarna het dan weer fijn weer was met een lucht, zo stralend als weken te voren. Maar het seizoen was veranderd, de bodem was grondig verkild en vond zijn vroegere toestand nooit meer terug. De herfst was ondubbelzinnig begonnen, en die natte week was als een rivier die de twee seizoenen scheidde. En zo, denk ik, ben ik nu mijn herfst binnengetreden, ofschoon ik erop vertrouw dat de genade méér voor mij zal doen dan alleen maar compenseren

[37] Ibid., 277 V.n.l.
[38] MT I, 600.
[39] LD XV, 279 V.n.2; 274 ('It is my day').
[40] Ibid., 278, 279 V.n.l.
[41] Ibid., 278.
[42] Ibidem.
[43] Ibid., 284 V.n.2.
[44] Prepos 191.
[45] LD XV, 295 'He was the life of our Oratory'.

wat de natuur mij heeft afgenomen.[46]

Weer die natuur-genade-dialectiek die we vroeger al zijn tegengekomen!

Maar juist in de herfst zijn de vruchten van de natuur het rijpst en het schoonst. Zo een vrucht in de orde van de geest was Newmans 'IDEA OF A UNIVERSITY'!

[46] Ibid., 309.

Hoofdstuk 30 De Idee 'Universiteit'

The Idea of a University

Voor wat de zaken van de Dublinse universiteit aanging stond Newman na zijn eindvonnis op 31 januari 1853 nog zo goed als nergens. Bijna anderhalf jaar geleden tot rector benoemd, had hij nog geen enkele macht, was zelfs geen lid van het inrichtend comité. Hoe was de financiële toestand? hij wist het niet. Wat inzake benoemingen, werd reeds aan bepaalde personen gedacht? Mysterie! - sollicitanten kon hij geen antwoord geven. Was er een visie in het gebouwendossier, had men al bepaalde gebouwen op het oog? Niets dan vragen! Had men al gedacht aan studiebegeleiding, pastorale zorg voor de studenten, en wie zou dat doen? Geen idee! Over al die dingen had hij reeds geschreven, maar in de hoge regionen heerste alom hoogst serene stilte. Ja, éénns had hij een antwoord gekregen: hij vroeg een zelf te kiezen vice-rector, en kreeg een opgelegde secretaris!

Twee dingen waren tot hiertoe goed meegevallen: zijn lezingen en het fonds voor zijn proces. Dadelijk iets over zijn lezingen. Wat het fonds betrof: nog steeds kwam er geld binnen, op 3 maart nog een bijdrage uit de Verenigde Staten: £158 ! Na al de kosten van zijn proces te hebben betaald - meer dan £9000 - had hij nog £4000 over! Hiervan legde hij £2600 opzij voor het bouwen van een universiteitskerk. De rest zou hij besteden aan goede werken: aan een vervolgde Duitse aartsbisschop, aan een kerkhof voor zijn communiteit te Rednal, enz.[1]

In maart 1853 verschenen dan eindelijk de verzamelde tien 'Toespraken over natuur en doel van de universiteit', waaraan hij zoveel moeite had besteed. Dit boek en het vorige vond hij het beste wat hij geschreven had, vanuit een literair standpunt gezien.[2] Deze 'Toespraken...' verschenen later, aangevuld met nog andere 'discourses' over opvoedingsproblemen, onder de titel 'De Idee Universiteit' (The Idea of a University). Het boek werd voor het eerst als zodanig in 1873 gepubliceerd.

Voor de thema's van die lezingen had Newman zich in de eerste plaats laten inspireren door enkele ideeën die dr. Cullen op zijn aanvraag op papier had gezet in een brief van 20 september 1851.[3] De hoofdbekommernis, bijna de obsessie van deze man was het ontmaskeren, aan de kaak stellen en moreel vernietigen van de 'goddeloze Queen's Colleges' tegen dewelke de nieuwe, honderd procent katholieke universiteit diende te worden opgericht. De theologie moest de voornaamste van alle wetenschappen worden, de godsdienst de ziel van het onderwijs en de religieuze vorming van de studenten het hoofddoel van het gehele academische gebeuren. De universiteit moest als een soort seminarie voor leken worden beschouwd.

Met het religieuze fanatisme dat uit deze richtlijnen bleek, was Newman het niet eens, maar hij moest er natuurlijk wel rekening mee houden: hij had ze zelf onderdaniglijk gevraagd. Dit religieuze exclusivisme richtte zich op twee punten: eerst op iets objectiefs, het doceren van het vak theologie; en vervolgens op een subjectief element, de morele en godsdienstige vorming van de student. Op deze twee dingen moest dus zeker de grootste nadruk worden gelegd, en we zien ook dat dit gebeurt. De vijf eerste voordrachten kringen alle rond de theologie, de vijf laatste rond het vormingsdoel van een universiteit. In beide gevallen wordt ook door Newman het religieuze sterk beklemtoond, zowel het theologieonderricht als de pastorale begeleiding van de student. Maar het merkwaardige is dat Newmans ruimheid van visie telkens het exclusivisme doorbreekt. Elke voordracht wordt onder zijn handen een soort evenwichtsoefening,waarin wel één bepaald aspect sterk in het licht wordt gesteld maar waar een ander, corrigerend, aspect toch óók aan bod komt. Hij kijkt, als volleerde redenaar (iemand die iets zegt tot iemand), met zijn ene oog om zo te zeggen naar Cullen, en met zijn ander naar de voorstanders van de 'mixed education' onder zijn gehoor. Zo heeft hij b.v. deze tweede categorie op het oog als hij in zijn inleidende voordracht zegt dat hij zich zal laten leiden door natuurlijke, niet speciaal bovennatuurlijke beginselen, en dat er zeker ook sterke argumenten kunnen worden aangevoerd tégen het stichten van een universiteit. Maar hij heeft de éérste categorie in het vizier wanneer hij duidelijk affirmeert - en niemand zou dáár iets durven tegen zeggen: 'Peter has spoken,', - het is de wil van Petrus' opvolger.

Heel de 'Idea' is zulk een doorgedreven evenwichtsoefening, geniaal geconcipieerd en beargumenteerd. De drie volgende voordrachten (nrs. 2,3 en 4) betreffen dus alle het onderwijs in de theologie, hetzij hiermee bedoeld wordt de natuurlijke godsleer hetzij de geopenbaarde doctrine over God. (De vijfde voordracht laten wij achterwege omdat Newman zelf ze later uit zijn 'Idea' heeft gelicht). Hij beklemtoont daarin zeer sterk de noodzaak van het onderricht in dat vak theologie - en dat zal Cullen aangenaam in de oren geklonken hebben. Maar men lette op de argumentatie. Deze gaat niet uit van de sprekende Petrus (en zijn medeapostelen...), maar van het pure gezonde

[1] SG 275.
[2] LD XV, 226.
[3] LD XIV, 364-5 V.n.2.

verstand. Als vertrekpunt van zijn redenering neemt Newman het begrip 'universiteit' zelve, wat volgens hem wil zeggen dat zij het universeel kenbare aan haar studenten aanbiedt. Welnu, tot dat universeel kenbare behoort ongetwijfeld ook datgene wat de mensheid over God heeft bedacht. Dus moét een universiteit, wil zij waarlijk universiteit zijn, ook het vak theologie in haar programma opnemen.[4] Als volleerde retor voegt Newman daar nog een spits argument uit het ongerijmde aan toe. Het weglaten van die theologie nl. zou volgens hem zowel gevaarlijk zijn voor de theologie zelf (3e voordracht) als ook voor de andere profane vakken: deze zouden dan immers gemakkelijk de zingevende functie van de theologie overnemen, op onwettige wijze usurperen en zichzelf gaan verabsoluteren (4e voordracht). Newman wil harmonie onder de wetenschappen, evenwicht, gezondheid, - geen wild uitzaaiende kankercellen.

In de moderne pluralistische westerse maatschappij wordt deze argumentatie nog nauwelijks aangenomen, zelfs niet door katholieken. Newmans ideaal op dit punt zou door geen enkele regering, tenzij misschien door een homogeen katholieke, worden aanvaard. Elke religie die een beroep doet op een hogere instantie dan de menselijke geest wordt in onze tijd uit het academische curriculum verbannen. Te meer daar onze seculiere cultuur gekenmerkt wordt door een vrij sterke reactie tegen de langdurige dominantie van het christendom over de hogere academische vorming.

We moeten echter bedenken dat Newman hier sprak in een tijd dat hogere onderwijsinstituten met een bepaalde theologische traditie nog op veel steun konden rekenen, Oxford b.v. waar de voordrachtgever zelf vandaan kwam. De cultuur in Engeland was nog lang niet zo gesecularisseerd als de onze nu. Bovendien zit er toch wel iéts in zijn argumentatie. Zonder het 'theologie' te noemen, wat al direct aan de Middeleeuwen doet denken, zou een cursus 'christelijke beschavingsgeschiedenis' toch wel passen in een 'neutrale' universiteit, denken we, en het moet mogelijk zijn zulk een cursus te doceren in een geest van serene objectiviteit. Op voorwaarde natuurlijk dat aan een katholieke universiteit ook met dezelfde sereniteit over dingen als marxisme en islam b.v. wordt gesproken.

Kennis heeft zichzelf tot doel ('Knowledge its own end')

In de laatste vijf voordrachten gaat Newman dan over tot een bezinning over de studenten en hun opvoeding. Daarbij zal hij teruggrijpen naar een discussie uit zijn hogere studiejaren, toen door sommigen aan de opvoeding te Oxford niet alleen 'religieuze exclusiviteit', maar ook 'nutteloosheid' werd verweten. In die jaren '40, '50 gingen er steeds meer en meer stemmen op om de universiteiten ertoe aan te zetten nuttige 'producten' aan de maatschappij af te leveren. Reeds John Locke (1632-1704), de vermaarde filosoof, had er zijn beklag over gedaan dat er afgestudeerden waren die b.v. van boekhouding niets afwisten! Vele ingenieurs, dokters, handelaars enz. onder Newmans gehoor zullen wel hetzelfde hebben gedacht. Anderzijds had dr. Cullen in zijn brief met thema-opgave sterk aanbevolen de grootste nadruk te leggen op de morele en godsdienstige opvoeding van de studenten. Volgens hem, en waarschijnlijk volgens vele priesters in de zaal mét hem, lag het nut van een katholieke universiteit hierin dat ze katholieke christenen zou vormen die op een degelijke manier onderlegd waren in hun geloof, - in de waarheid ervan en in de plichten die het met zich meebracht.

Hier weer neemt Newman een middenpositie in, maar dan zo dat hij toch ook tegemoet komt áán, meer nog een integratie voorstaat ván de twee andere posities aan weerszijden. Steunend op Aristoteles - de door Sint-Thomas en de Kerk zo hoog geprezen filosoof - beklemtoont hij met de grootste nadruk zijn fundamentele stelling dat een universiteit 'primo et per se' kennis nastreeft om de kennis zelf. 'Knowledge its own end' is het thema van de zesde voordracht in de 'Discourses' van 1853 (in de latere 'Idea', dus de 5e). Zoals het eerste rechtstreekse doel van een hospitaal is de genezing en de gezondheid van het lichaam, zo is het eerste directe doel van een universiteit de genezing en de gezondheid van de geest.[5] Men lette er echter wel op dat de gezondheid van de geest iets kwalitatiefs is, niet iets kwantitatiefs. Newman wijdt daar een aparte zevende voordracht aan, want de populaire voorstelling van een universiteit als zijnde een instelling waar men vele dingen leert zal ook onder zijn Dublinse elitegehoor nog wel enkele of zelfs talrijke aanhangers gevonden hebben. Heel deze voordracht ademt de geest van het klassieke 'non multa sed multum' (niet veel, maar grondig) en van het 'la teste bien faicte' van Montaigne die deze contrasteerde met 'la teste bien pleine'. Het doel van de universiteit is de vorming van het intellect zelve, - is: de intellectuele cultuur. Hier blijft Newman trouw aan Oxford, trouw aan de Griekse 'paideia', trouw aan het beste wat het Europese humanisme heeft kunnen voortbrengen.

Het was noodzakelijk dit éérst te zeggen in die 6e en 7e 'Discourses': kennis is haar eigen doel - niet het vele weten (geleerdheid), maar het grondige weten (intellectuele cultuur). Nu kan de integratie beginnen. De evenwichtskunstenaar zal nu even naar links, dan weer naar rechts overhellen, maar... op de koord blijven staan! In de achtste voordracht over 'kennis en beroepsbekwaamheid' richt hij zich tot de door Locke en de utilitaristische

[4] Idea 19-20.
[5] Ibid., 125.

filosofen verleide intellectuelen onder zijn gehoor. Newmans universiteit is zomaar niet een hogere intellectuele hobbyclub; zij is er ook om de maatschappij te dienen. Zij vormt dokters, advocaten, ingenieurs, - zeer nuttige leden voor de gemeenschap. Want alles wat goed is in zichzelf is ook goed voor de gemeenschap. Intellect dat algemeen gevormd is, zal ook beter doordringen tot de mysteries van het eigen beroep, zal ook sociaal meer betekenen. Zulk een 'liberal education' verstrekt aan de student

> een klaar en bewust inzicht in hoe hijzelf denkt en oordeelt, een eerlijke methode om deze ideeën te ontwikkelen, een vlotte vaardigheid om ze uit te drukken en een grote kracht om ze te urgeren. Zij leert hem de dingen te zien zoals ze zijn, direct hét punt aan te grijpen waar het op aankomt, een heel web van gedachten te ontrafelen, te ontdekken wat daarin sofistisch is en opzij te schuiven wat niet terzake doet. Zij bereidt er hem op voor om eender welke post eervol te bekleden en eender welk onderwerp met gemak te beheersen. Zij toont hem hoe zich aan te passen aan de medemens, hoe zich in te denken in de geest van een ander, hoe die ander de eigen ideeën voor te houden, hoe hem te beïnvloeden, hoe met hem tot een verstandhouding te komen, en hoe hem te verdragen.[6]

Pas in zijn negende en tiende voordrachten behandelt Newman de verhouding tussen die intellectuele cultuur ('humanisme' zouden velen nu zeggen) en de godsdienst (9e lezing) en de plichten van de Kerk tegenover die intellectuele cultuur (10e lezing). Voor wat het eerste betreft: verre van negatief of tenminste huiverig te staan tegenover die intellectuele cultuur, wijst de spreker op de dienst die zij de geloofsbeleving kan aanbieden. Als zij echt is, zal zij ons helpen om ons boven de tirannie van onze zintuigen te verheffen, en in die zin is zij een bondgenote van de godsdienst. Anderzijds is de voordrachtgever ook realist, en wijst hij op de gevaren van het 'humanisme'. De gentleman is nog geen heilige! Hij kiest uit de godsdienst het moreel- en esthetisch-mooie, terwijl de heilige dieper graaft tot in de mysterievolle diepten van het christendom.

De gentleman[7]

De beschrijving die Newman in deze lezing van de gentleman geeft, is terecht beroemd, en geeft ongetwijfeld weer wat hijzelf in zijn dertigjarig verblijf te Oxford ervaren heeft:

> Het is haast de definitie van een gentleman te zeggen dat hij iemand is die een ander nooit pijn aandoet. Dit is tegelijk een verfijnde en zo nauwkeurig mogelijke omschrijving. Zijn voornaamste bezigheid bestaat er alleen maar in de hinderpalen weg te nemen die het vrije, onbelemmerde handelen van zijn omgeving beletten,en hij zal veeleer met die omgeving meewerken dan zelf het initiatief nemen. Zijn weldoende invloed kan men vergelijken met het comfort of de gerieflijkheid van materiële dingen, maar dan verplaatst in de persoonlijke sfeer, - zoals b.v. een gemakkelijke stoel of een behaaglijk vuur, die er het hunne toe bijdragen om koude en vermoeidheid te verdrijven, ofschoon de natuur ook zonder hen in middelen voorziet die rust en warmte verschaffen. Op dezelfde wijze vermijdt de echte gentleman alwat een kras of een krab kan veroorzaken in de geest van hen bij wie hij zich bevindt, - elke botsing van opinies of kwetsing van gevoelens, elke remming of argwaan of wrok of verdrietelijkheid: zijn grootste bekommernis bestaat er alleen maar in, het iedereen gemakkelijk te maken en iedereen de indruk te geven dat hij zich thuis voelt.
>
> Zijn ogen zijn gericht op heel het gezelschap; hij is teder voor de schuchteren, vriendelijk voor de gereserveerden en barmhartig voor de dwazen; hij weet tot wie hij spreekt en hoedt zich voor ongepaste allusies op irriterende onderwerpen; zelden is hij het middelpunt van de conversatie en nooit is hij vervelend. Hij minimaliseert de diensten die hij bewijst, en schijnt veeleer te ontvangen wanneer hij schenkt. Hij spreekt nooit over zichzelf tenzij gedwongen, verdedigt nooit zichzelf met een rappe steek, hij heeft geen oren naar laster of praatjes, zoekt in geen geval verkeerde motieven bij hen die hem last aandoen en interpreteert alles op de beste manier. Hij is nooit min of gemeen in zijn discussies, buit nooit unfair een voordeel uit, verwart nooit persoonlijke aanvallen of scherpe gezegdes met argumenten of insinueert nooit iets kwaads dat hij ook niet durft noemen. Vérziend en voorzichtig als hij is, richt hij zich naar de spreuk van de oude wijze dat wij ons tegenover onze vijand moeten gedragen alsof hij eens onze vriend zou zijn.
>
> Hij heeft teveel gezond verstand om zich door scheldwoorden beledigd te voelen, hij heeft het te druk om hoon te herkauwen, hij is te gezapig om haatdragend te zijn. Hij is geduldig, verdraagzaam en tot berusting geneigd op filosofische gronden; hij aanvaardt het lijden als onontkoombaar, verlies van dierbaren als onherstelbaar, eigen dood als sterfelijk lot. Raakt hij in enige controverse verwikkeld, dan behoedt zijn geoefend verstand hem tegen de onbeschofte blunders van wellicht meer verstandige, maar minder opgevoede personen die, als botte wapens, scheuren en hakken in plaats van raak te treffen, die het punt-in-discussie met iets anders verwarren, al hun

[6] Ibid., 178.
[7] Ibid., 208-10.

energie aan kleinigheden vergooien, hun tegenstrever verkeerd begrijpen en de zaak uiteindelijk nog ingewikkelder maken dan toen zij ze vonden in het begin. Zijn opinie kan juist zijn of verkeerd, maar hij heeft een te heldere kop om onrechtvaardig te zijn; hij is zo eenvoudig als hij overtuigd is, en zo bondig als beslist.

Nergens zullen we grotere oprechtheid, eerbied of toegeeflijkheid vinden: hij werpt zich a.h.w. in de geest van zijn tegenstrevers en zoekt een verklaring voor hun fouten. Hij kent de zwakheid van de menselijke rede zowel als haar sterkte, hij weet welk haar domein is en welke haar grenzen zijn. Is hij een ongelovige, dan zal hij te diepzinnig en te breeddenkend zijn om met de religie te spotten of haar te bestrijden; hij is te wijs om dogmatisch te spreken of een fanaticus te zijn van het ongeloof. Hij eerbiedigt vroomheid en devotie; instellingen waar hij niet akkoord mee gaat, zal hij zelfs steunen als eerbiedwaardig, schoon en nuttig; hij eert de bedienaren van de godsdienst, en hij vergenoegt er zich mee haar mysteries af te wijzen zonder ze te bekampen of aan de kaak te stellen. Hij is een vriend van verdraagzaamheid in religieuze zaken, en dat niet alleen omdat zijn wereldbeschouwing hem geleerd heeft alle vormen van geloof te bekijken met een onpartijdig oog, maar ook omdat hij de beschaafdheid en de verfijning van gevoel bezit die de vrucht is van de cultuur.

In de tiende (in de definitieve uitgave de negende) en laatste voordracht gaat het dan over de Kerk die, gezien de neiging van de gecultiveerde mens om zichzelf tot maat van alles te verheffen, zeker in een katholieke universiteit gezagvol mág en moét optreden waar er gevaar dreigt in Kerkafzijdige of zelfs Kerkvijandige zin. Dit zal dr. Cullen wel graag gelezen hebben. Maar toch denkt Newman hier ook aan het meer progressieve deel van zijn publiek. Hij zal spreken, zegt hij, over twee grote denkgebieden van het universitaire onderwijs, de natuurwetenschappen en de letterkunde. Wat het eerste betreft, kan er eigenlijk geen botsing ontstaan tussen wetenschap en geloof; hij acht zelfs 'de fysische wetenschap als zijnde atheïstisch, om de goede reden dat zij geen theologie is.'[8] En wat de literatuur aangaat, zeker mag de Kerk om hogere redenen haar veto stellen tegen bepaalde lectuur, maar anderzijds moet een universiteit werkelijk literatuur doceren, en 'het is een contradictie in de termen een zondeloze literatuur te verwachten van een zondig mens. Misschien kun je iets zeer groots en zeer verhevens bijeenbrengen, iets wat verhevener is dan alle literatuur die er ooit bestaan heeft, maar wanneer je daarmee klaar bent, zul je ontdekken dat dit helemaal géén literatuur is.'[9] De student zal dus noodzakelijkerwijze zondige literatuur te verwerken krijgen. Een universiteit bereidt nu eenmaal voor op de wereld, op deze aardse, zondige wereld, die 'geen convent is en geen seminarie... Wij kunnen er hem onmogelijk van weerhouden onder te duiken in deze wereld...; maar we kunnen hem wel voorbereiden op het onvermijdelijke; en het is geen goede methode te leren zwemmen in troebel water door er nooit in af te dalen.'[10] Dit was voor die tijd een gedurfde uitspraak, althans in de hogere kringen van de katholieke opvoeding, zeker in Ierland.

G.M. Young noemt de 'Idea' een van de twee werken over opvoeding (het andere is Aristoteles' 'Ethica') die zouden moeten bewaard blijven, terwijl 'al de rest zonder nadeel voor de mensheid - misschien zelfs met voordeel - tot moes kon worden vernietigd (pulped)'[11] Dit schreef hij in 1950. In 1990 is J.M. Roberts veel kritischer en genuanceerder. Toch, zegt hij, 'presenteert de Idea ons een visie die voor ons allen, die begaan zijn met opvoeding, een mogelijke bron van verfrissing is.'[12] Twee jaar later is de in Amerika hooggewaardeerde Jaroslav Pelikan dan weer uitbundig in zijn lof: het boek heeft volgens hem een echte 'revolutie' teweeggebracht in het denken over de universiteit, en zijn eigen denken over dit onderwerp gebeurt, hoofdstuk na hoofdstuk, in dialoog met Newmans 'Idea'.[13]

In Vlaanderen schreef prof. Sobry in 1936 een boeiende literaire studie over Newmans 'Idea', die nog altijd waardevol is en waarvan de Newmankenner Terrence Merrigan betreurt dat ze nog steeds niet in het Engels werd vertaald.[14] Tien jaar later verscheen in Nederland een uitstekende vertaling van de Dublinse voordrachten onder de titel 'Het Begrip Universiteit', van de hand van Fr. Aurelius Pompen ofm.[15]

Wachtend op het Ierse sein

Tot Pasen wilde Newman dus rusten, zoals zijn dokter en zijn geestelijke overheid het uitdrukkelijk hadden verlangd, maar hij had gehoopt, dat hij vlug daarna naar Ierland zou worden opgeroepen. Hij moest echter nog lang wachten... Sinds 'Low Monday', de maandag na Beloken Pasen (dat jaar 4 april) stond zijn valiesje klaar in zijn

[8] Ibid., 222.
[9] Ibid., 229.
[10] Ibid., 232.
[11] SG 292-3.
[12] NAHY 221.
[13] Pelikan Jaroslav, *The Idea of the University. A Reexamination*, Yale, 1992, I, 1 - In Dialogue with J.H. Newman.
[14] In *'Louvain Studies'* 15(1990) 2-3, pp. l06-7.
[15] Uitg. Paul Brand, 1946, 2 din.

kamer om dadelijk te kunnen vertrekken. Doch die roep kwam maar niet. Newman was nu al 18 maanden rector, hij kreeg brieven van sollicitanten voor een post aan de universiteit, en hij kon hun niets beloven of weigeren - hij wist eenvoudigweg van niets. Hij verkeerde weer (zoals ten tijde van zijn proces) in een toestand van suspens, voor hem de pijnlijkst mogelijke toestand. Eindelijk, half juni, kreeg hij een brief van de 'secretaris', waaruit hij kon besluiten dat hij in augustus zou opgeroepen worden. Stilaan begon hij te geloven dat er moeilijkheden waren met de regering en zelfs onder de Ieren onderling. Dit alles vertraagde z.i. de werkzaamheden van het voorbereidend comité in Dublin. Half juli hoopte hij nog vast de maand daarop naar Ierland te kunnen reizen. Begin augustus echter moest Cullen naar Rome, en dus kwam er opnieuw uitstel. Het zou dan wel september worden, dacht de geduldige rector-zonder-universiteit; - enfin, het valiesje stond klaar! Uiteindelijk werd het oktober: voor de 21e van deze maand werd hij naar Dublin geroepen.

Ondertussen hield de Father Superior van het Birmingham Oratory zich onledig met het voorbereiden van een aantal conferenties over... de Turken. De publieke belangstelling voor dat volk was toen zeer groot, gewekt als zij was door de crisis die in 1854 zou leiden tot de oorlog in de Krim. Het 'Catholic Institute' van Liverpool had hem gevraagd die voordrachten te komen houden. Newman hoopte van die gelegenheid te kunnen profiteren om in die stad een 'Oratory' te stichten, maar die hoop verwerkelijkte zich niet. Alles samen was dit jaar 1853 dus geen goed jaar voor hem, te meer daar hij zijn gezondheid ook ernstig voelde achteruitgaan.

De neerslag van zijn Liverpoolse voordrachten vinden we in zijn 'Lezingen over de Geschiedenis van de Turken in haar verband met het Christendom (History of the Turks in its Relation to Christianity), later gebundeld in het eerste van zijn drie delen 'Historical Sketches'. Voor ons een oninteressant zeer anti-Turks en eenzijdig werk, maar dat toén succes oogstte. Er zijn trouwens ook bladzijden in van hoge literaire kwaliteit, b.v. de beschrijving van de slag van Lepanto. En ondanks al zijn eenzijdigheid - 'Christ in the West, and Satan in the East'[16] b.v. - weet hij toch te erkennen dat de Turken veel aan de islam te danken hebben en dat het mohammedaanse geloof een grote vooruitgang is op het heidendom.

Tijdens deze wachtperiode sluit hij dan ook zijn financiële rekeningen af i.v.m. zijn 'Newman Defence Fund', dat pas op 24 juni zijn laatste vergadering houdt. Dit fonds had - interest bij gerekend - £12.932 opgebracht, een overweldigende som voor die tijd! Het door de hongersnood zeer getroffen Ierland had, penny na penny van de armsten der armen, alles samen toch nog £2.180 gecollecteerd, een derde van Groot-Brittannië. Newman vergeleek dit 'unguentum caritatis', die 'zeem van liefde', met de zeem die afdroop van de baard van Aäron tot aan de zoom van zijn gewaad![17] Hoger hebben we reeds gezegd dat hij het overschot besteedde aan het bouwen van zijn universiteitskerk te Dublin en aan het lenigen van enkele dringende sociale noden. Zelfs na de afsluitingsdatum kwam er in september nog een gift binnen van £53 uit Hongarije! Intussentijd moest hij zich ook bezighouden met zijn eigen kerk in Edgbaston, waarvan op 4 april de eerste steen was gelegd. Van kerkelijke zijde werd hem ook de 'mission' van Harbourne opgedragen alsook de zorg over een 'workhouse'. En, zoals we reeds vermeldden, moest hij ook uitkijken naar een kerkhof en buitengoed voor de communiteit, welk terrein hij uiteindelijk vond in Rednal.

Verder was er nog het vele werk binnenshuis: de bibliotheek, de opvoeding van twee à drie hem door vrienden toevertrouwde kinderen, en vooral het schrijven van de vele brieven aan mensen die hem om raad vroegen. Theologische vragen vaak: over het geloof van Nicea en de anglicaanse theoloog Bull, over zijn geloof in de Tijd die uiteindelijk alle waarheid aan het licht brengt, over het persisterende antikatholieke vooroordeel ('ja, er zijn kerkers in de kelders van de Oratory!') - met hier en daar een uitspraak van typisch newmaniaanse signatuur ('Het volledig naar voren brengen van zijn bedoeling, het exacte weergeven van zijn opvatting, is een gave' - 'Een argumentatie is noodzakelijk, tenzij het christendom het domein van de argumentatie wil verlaten')[18] Wat ook treft in die periode en misschien wijst op een zekere veroudering, is een groeiende toewending naar zijn verleden in twee brieven, één over Ham en één waaruit blijkt dat hij in de buurt van Ealing is geweest, waar hij enkele blaren van bomen heeft opgeraapt als souvenir van die verre tijd toen hij daar school liep bij dr. Nicholas! Hij heeft ze altijd bewaard, gewikkeld in een blad papier waarop hij schreef: 'Speelkoer van de school in Ealing, 11 aug. 1853'.[19] Typisch voor de man die zo mooi gepreekt had over Jacobs charisma: de dankbaarheid, het dankbaar verwijlen bij dingen en datums uit het Goddoordrenkte verleden.

Maar hij had ook pijnlijke brieven te schrijven, en wel binnen zijn eigen congregatie van het Oratorium. En weer was het Faber met wie hij in misverstand raakte, - en misverstanden zijn zo moeilijk met brieven op te lossen! Eind september vroeg Newman aan Faber hem één man van zijn Londense Oratorium, Bernard Dalgairns, af te staan: de Birminghamse communiteit was immers na de dood van Joseph Gordon te klein geworden. In dezelfde brief klaagde hij erover dat de Londense overste hem zomaar een novice van Birmingham, een zekere Plater, buiten zijn weten om, had overgenomen. Daarop volgde een vreselijke brief van Faber: 'Hoe kunt u er mij van

[16] HS I, 139.
[17] LD XV, 388 V.n.2; 391 ('unguentum caritatis').
[18] Ibid., 374; 372.
[19] Ibid., 406 V.n.l.

beschuldigen de kidnapper te zijn van uw ooilam (ewe lamb)?' Indirect excuseerde Newman zich, via Father Hutchison, maar dit procédé maakte de zaak nog erger: 'Waarom niet direct aan mij geschreven?' Het gebeurde soms dat, als de post kwam, Newman de brieven van de Londense Oratory bijna niet durfde openen! Tot hij op zekere dag een epistel aankreeg met het door de hele communiteit goedgekeurde decreet dat zij bereid waren Dalgairns aan Birmingham af te staan. Overweldigd door zoveel edelmoedigheid, vergaf Newman hun alles, en toen hij Dalgairns ontving in zijn nieuwe (en tegelijk oude) gemeenschap, gaf hij hem twee belangrijke posten: biechtvader van de communiteit en novicenmeester.[20] Zoiets was typisch voor Faber: een groot gebaar te stellen van overgevoelige en overhartelijke caritas, zonder er echter aan te denken eens een kalme, zakelijke bespreking te houden. Eigenlijk bleven de misverstanden op die manier onopgelost. Bovendien zou Newman zich weldra zijn overname van Dalgairns bitter beklagen!

Stilaan begonnen vele mensen, en soms Newman zelf ook, zich af te vragen of de bisschoppen van Ierland en hun comité het wel ernstig meenden met de op te richten universiteit. Tot in Rome toe scheen men aldus te denken. Op een dag begin september kwam mgr. Talbot in die stad bij Miss Giberne, haar vragende of zij Newman wel bekwaam achtte het management van zo'n Ierse universiteit op zich te nemen: tenslotte was hij toch een Engelsman te midden van al die Paddies (Ieren). Daar Maria Rosina wist dat deze Engelse monsignor het oor had van de paus voor alwat Engeland betrof, antwoordde zij hartstochtelijk dat 'Father Newman bergen kon verzetten door stil te zitten,'[21] waarna ze dadelijk naar een kardinaal liep om voor de goede zaak - en de goede man - te pleiten. De goede man zelf begon te vrezen dat men zich uiteindelijk zou tevreden stellen met het stichten van een college in plaats van een universiteit op te richten. Hij liet echter duidelijk horen dat een college hem helemaal niet interesseerde. Men moest hem, in uitvoering van een plechtig synodaal besluit, 'ondubbelzinnig' (unequivocally)[22] de macht en de responsabiliteit geven van rector van de Dublinse universiteit.

Newman wil een officiële erkenning als rector

Eindelijk, op 21 oktober, kwam het Voorbereidende Comité o.l.v. de aartsbisschop van Armagh, mgr. Dixon, (Cullen was in Rome) bijeen. Van de acht bisschoppen, leden van het Comité, waren er slechts twee present: Dixon, de voorzitter, die er wel moest zijn, en Hale. Wel een duidelijk teken hoe weinig animo er in het episcopaat aanwezig was voor de zaak van de universiteit. Toch was het een goede vergadering: Newman werd naar Ierland geroepen 'binnen een dag of twee', en hij kreeg £2000 te zijner beschikking voor universitaire doeleinden. Nu kwam er dus toch schot in de zaak. Newman liet weten dat hij voorlopig nog bezet was en slechts één dag in Dublin zou kunnen doorbrengen. Hij moest eerst nog een aantal - beloofde - voordrachten over de Turken houden, er de publicatie van voorbereiden en de opening van de nieuwe oratorianenkerk te Edgbaston organiseren, die intussen met drie weken werd uitgesteld (Faber zou er niet naartoe komen ondanks de grote verzoening van begin oktober!). Op zaterdag 5 november kon hij slechts enkele uren in Dublin vertoeven, sprak er met 'secretaris' Taylor en de aartsbisschop, bezocht het nieuwe 'University House' in St. Stephen's Green en vertrok dan weer naar Birmingham, met de belofte dadelijk na nieuwjaar voor langere tijd in de Ierse hoofdstad te verblijven.

Vol goede moed begon hij reeds naar professoren uit te kijken, of liever naar 'buitengewone docenten' (Lecturers Extraordinary), want hij wilde slechts geleidelijk te werk gaan. Die docenten moesten eminente mannen zijn die dadelijk een zekere 'éclat' (zijn woord!)[23] aan de pas opgerichte universiteit konden geven. Hij dacht b.v. aan dr. Döllinger van München, een van de beste kerkhistorici van die tijd, en zelfs aan de Amerikaan Orestes Brownson, die hem indertijd had aangevallen op zijn 'development'-theorie. Belangrijk voor de studenten waren natuurlijk ook de tutors: hij engageerde er reeds dadelijk vier tegen £200 per jaar, onder wie zijn vriend Henry Wilberforce. Hij moest mensen hebben van wie hij zeker was: het waren wel alle vier Engelsen, maar... dat moest zoveel mogelijk verzwegen worden. Zij moesten zich vooral met de studies van de studenten bezighouden: de discipline was niet hun terrein. Newman dacht ook reeds aan een maandelijkse universiteitskrant die telkens, naast een hoofdartikel, ook veel nieuws over de universiteit zou publiceren. Hij peilde al naar een hoofdredacteur, die zeker niet de Queen's Colleges mocht aanvallen, en hij ontvouwde reeds zijn plannen aan een uitgever. Hij was vol moed en geestdrift. Hij schrok er zelfs niet voor terug iemand van de 'Young Irelanders' (door Cullen verwenste Ierse nationalisten), een zekere O'Hagan, te polsen om de 'politieke economie' te komen doceren.

Hij nam dus reeds zijn volle verantwoordelijkheid op zich. Hij insisteerde erop dat hij als rector zijn volle zin moest kunnen doorzetten. 'L'Université, c'est moi!', schrijft hij ergens.[24]

[20] Ibid., 435 vv.
[21] Ibid., 425 V.n.3.
[22] Ibid., 444.
[23] Ibid., 482.
[24] Ibid., 511

Maar daartoe miste hij nog altijd, na twee jaar rectoraat, de nodige officiële erkenning: hij kon nog altijd niet publiekelijk als zodanig optreden. Hij dacht zelfs aan een ultimatum: erkennen of aftreden, - maar zijn vrienden raadden hem dit af. Hij beperkte zich dan tot een forse brief aan mgr. Cullen, waarin hij hem b.v. een solemnele mis of een installatieplechtigheid met beëdiging voorstelde.[25] De aartsbisschop zag het legitieme hiervan principieel wel in, maar sprak zijnerzijds van een 'document' waarover hij zich met de bisschoppen nog moest beraden, - een document, waarin de aanstelling officieel zou worden vastgelegd. Newman legde zich daar ten slotte bij neer en stuurde hem zelfs ter inspiratie enkele documenten van de Leuvense universiteit die Ambrose St. John daar ter plaatse indertijd was gaan raadplegen en kopiëren.

Newman bisschop?

Intussen was kardinaal Wiseman, die tegenover Newman iets goed te maken had, ook niet inactief gebleven en, energiek en vindingrijk als hij was in elke zaak die hem werkelijk interesseerde, profiteerde hij van een bezoek te Rome in de maand januari '54 om tijdens verscheidene audiënties bij Pio Nono de zaken van de Dublinse universiteit te bespreken. Vanaf het begin drong hij er bij de paus op aan dat deze een Apostolische Breve, een soort plechtige stichtingsoorkonde, naar Dublin zou sturen opdat het voor iedereen duidelijk zou zijn dat het hoogste kerkelijke gezag achter de universiteit stond. De paus stemde daar helemaal mee in: 'bisogna che il primo colpo venga del Papa', meende hij - de eerste stoot moest van de paus komen.[26]

In zijn derde audiëntie ging Wiseman nog een stap verder. Hij durfde de opperherder te suggereren Newman tot bisschop te benoemen 'in partibus', d.i. louter titulair bisschop. Hij, Wiseman, had dit vroeger al eens te Amiens met mgr. Cullen besproken,en deze was daar toen van harte op ingegaan. Paus Pius ging onmiddellijk akkoord, en Wiseman schreef naar Cullen om dit nieuws aan Newman mee te delen voor zover hij dit geschikt achtte.

Op 20 januari had hij een nieuwe pauselijke audiëntie die hij aldus beschreef in een brief aan Newman:

> Zijne Heiligheid zei mij minzaam dat hij gisteren mgr. Pacifici had opgedragen een Breve op te stellen waarbij de universiteit zou worden gesticht en aartsbisschop Cullen tot kanselier zou worden benoemd; en terwijl hij glimlachend zijn beide handen liet glijden van de hals tot de borst, voegde hij eraan toe: 'e mandaremo a Newman la crocetta e lo faremo Vescovo di Porfirio, o qualchi luogo' (en wij zullen Newman het borstkruis schenken en hem tot bisschop maken van Porfirio of enige andere plaats).[27]

Newman ontving die brief op 31 januari, terwijl hij een tiental dagen tevoren vanwege Cullen vernomen had dat een pauselijke Breve op komst was en dat zij zou vergezeld zijn van een of ander 'onderscheidingsteken'[28] te zijner ere.

Uit Wisemans brief bleek dus duidelijk welk dit onderscheidingsteken was: de verheffing tot het episcopaat.

Dit nieuws verheugde Newman zeer. Niet om de eer, maar de verheffing tot het episcopaat was hét middel om de apathie of de oppositie van de andere bisschoppen te breken. Hij kon dan met hen spreken als gelijke met gelijken. Het was de beste 'publieke erkenning' die hij zich maar kon dromen.

Deze heuglijke tijding raakte vlug bekend en dadelijk stroomden de felicitaties binnen. dr. Ullathorne noemde Newman al publiekelijk 'Right Reverend' tot grote verbazing van zijn gehoor. De benoeming verscheen in 'The Tablet'. Newmans confrater Richard Stanton spoorde hem ertoe aan violette kousen te dragen, maar een zwarte 'berretta' en 'zucchetto' en niet de 'Franse abominatie' van deze dingen in het violet. Overigens kocht het Londense Oratorium hem drie mijters. Parlementslid William Monsell deed hem een borstkruis cadeau en Lord Arundel een ketting uit massief goud. Mrs Bowden schonk hem een borstkruis mét ketting van zeer fijne Maltese makelij, en James Hope-Scott een ring en een brede gesp voor zijn koormantel waarin de juwelen van zijn overleden vrouw waren ingevoegd. Het voorwerp van al die kostbare eer werd reeds aangesproken als 'Your Lordship'.[29]

Vreemd was echter dat hij in juni nog steeds geen officiële benoemingsbrief had ontvangen. Mgr. Ullathorne verbaasde zich daarover: hij wist blijkbaar van niets, - hij, de bisschop van het diocees! En dr. Cullen had zo vreemd gereageerd bij de aankomst van de pauselijke stichtingsbrief van 20 maart. Toen de aartsbisschop die brief aan Newman toonde, had hij hem gewezen op een passage waarin stond: 'Newman, egregiis animi dotibus ornatus...' (Newman, wiens geest en hart de voortreffelijkste gaven ten toon spreiden). 'U ziet,' had hij onhandig gezegd, 'hoe de paus over u spreekt - dit is het onderscheidingsteken', - waarover hij, Cullen, vroeger gesproken had... Vreemd was ook dat Newman van Wiseman, die zich nochtans met zoveel toewijding voor de

[25] Ibid., 508.
[26] AW 313.
[27] Ibid., 315.
[28] Ibid., 314: 'some mark of distinction'.
[29] Ibid., 317; SG 278.

bisschopsbenoeming had ingezet, geen enkele brief met uitleg ontving, geen enkele boodschap, niets. Noch Cullen noch Wiseman noch Ullathorne noch welke bisschop of Romeinse curialis ook spraken of schreven erover. Miss Giberne, niet op haar tong gevallen, had eens gedurende een audiëntie aan de paus op de man af gevraagd: 'Heilige Vader, waarom maakt U Father Newman geen bisschop?' Pio Nono had toen heel verward gekeken en een flinke portie snuif genomen...[30]

Later hoorde Newman van zijn vriend Hope-Scott dat het algemeen bekend was dat dr. Cullen de benoeming had tegengehouden. En zo was het ook. De aartsbisschop was van oordeel dat, gezien de slechte behandeling die Ierland kreeg 'niet alleen van protestants maar ook van katholiek Engeland', Newman niet tot bisschop mocht benoemd worden omdat een Engelse kardinaal dit wilde. De antipathie tegen Engeland speelde dus een rol. De aartsbisschop sprak minachtend over de 'grandiose ideas' van Wiseman. Bovendien moest men ook eens aan de centen denken: die kwamen van de 'Irish poor', en o wee als de nieuwe bisschop een 'show-President' zou zijn, 'die zich wilde profileren en te veel geld uitgaf.' In 1855 herhaalde Cullen zijn objecties, zelfs tweemaal. Achteraf was Newman dankbaar om de niet-benoeming: was hij bisschop geweest, dan had hij nooit als rector ontslag kunnen nemen, dacht hij, 'en zat ik misschien nu nog in Ierland.' Dit schreef hij 20 jaar later. Maar begin '54 kon hij met de zaak al lachen: met zijn 'Oratorium én Universiteit én Ptolemaïs, Megalopolis of Rhinocorura' zou hij een actieveld hebben 'waarover de zon nooit onderging..!'[31]

Een propagandatour

Intussen waren er ook nog andere tegenvallers voor Newman geweest. Voor februari '54 had hij een 'tour' door Ierland gepland om de bisschoppen te bezoeken, de toestand van de opvoedingsgestichten te leren kennen en zijn universiteit aan te bevelen aan studenten en leraren. Op 7 februari arriveerde hij te Dublin, waar hij voor zijn rondreis eerst informatie wilde opdoen bij de paters jezuïeten in de Gardiner Street. Veel moed kon hun provinciaal, Father Curtis, hem echter niet geven. De middenstand was te arm om vele hogeschoolstudenten te leveren; de stand van de 'gentlemen' wenste een wettelijk geldig diploma voor haar kinderen en zond ze daarom naar het protestantse Trinity College; en de hogere stand koos voor de Engelse universiteiten. Avondonderwijs, zoals in het Londense King's College, zou evenmin succes hebben. Op het einde zei de pater: "Als ik u een goede raad mag geven, Father, ga dan naar de aartsbisschop en zeg hem: 'Probeer hier geen universiteit te stichten, laat het idee maar varen!'"[32] 'Aldus werd ik begroet,' schreef de benepen Newman in zijn dagboek, 'door de eerste geestelijke die ik op die 'tour' bezocht!'[33] De seminariepresident van Maynooth, dr. Kenehan, toonde zich al even koel, en dr. Russell zelfs wanhopig.

In ellendig februariweer - het was de ergste winter sedert 1814 - reisde de universiteitspromotor verder naar Kilkenny, Carlow en Waterford, zuidwaarts naar Cork en dan weer terug naar Thurles, Limerick en Galway, en overal, bij alle hartelijkheid van begroeting en ontvangst, hoorde hij hetzelfde treurige liedje van apathie en ongeloof. 'Haast allen die ik ontmoet,' liet hij Ambrose St. John weten, 'zeggen mij met één stem dat nergens het jonge volk te vinden is dat onze universiteit zou moeten vullen.'[34] De bisschop van Limerick, dr. Ryan, wil wel zijn naam schrijven in het Ereboek van de universiteit, maar voorspelt haar rector niets dan mislukking. Doch om te zalven waar hij slaat, benoemt hij hem op een groot diner tot vicaris-generaal van zijn diocees! Het hele gezelschap barst los in een luid applaus en begint Ierse songs te zingen ter ere van die Engelse Ierenvriend![35]

De 'tour' had ook zijn lichtere, humoristische kanten. In Dublin had een handelaar in clergykledij,waarschijnlijk misleid door Newmans eigen accent, hem een Schots kledingstuk verkocht zoals lokale protestantse clerici dit droegen, en verzekerde daarbij zijn ietwat ongeruste klant dat dit de geestelijke dracht was van de streek. Zo reed in Kilkenny een huurkoetsier Newman naar de woning van een protestantse bisschop, die nu toevallig een man was met wie de Tractmannen het hevig aan de stok hadden gehad! Gelukkig was His Lordship op reis naar Londen, - hij zou anders wát verbaasd gestaan hebben bij het bekijken van Newmans kaartje![36] Te Carlow was een groot aantal priesters uitgenodigd op een diner; na de maaltijd ging Newman een dutje doen waaruit hij onthutst wakker schoot door de aankondiging die iemand in zijn rechteroor riep: 'Gentlemen, dr. Newman zal u nu spreken over zijn plannen in verband met de universiteit!'[37]

---

[30] Ibid., 318-9.
[31] MT 11, 47; Biemer 291, V.n.524; AW 320; LD XVI, 41.
[32] AW 323.
[33] Ibidem.
[34] Ward, Life I, 336.
[35] AW 324.
[36] LD XVI, 52.
[37] Ibidem.

Maar wellicht het leukste was wat hij beleefde te Waterford. Zijn verblijf aldaar behelsde ook een bezoek aan het convent van de ursulinen en aan hun school, en met gusto beschreef hij aan zijn Birminghamse confraters hoe hij daar werd geleid naar een groep van 70 jonge meisjes, allemaal gehuld in een blauw uniform waarop een medaille prijkte, hier een blauwe, daar een groene of rode en hoe hij bevond dat hij een speech moest houden en hoe hij verveeld bedacht wat hij in 's hemelsnaam toch zomaar, zonder voorbereiding, zou kunnen zeggen aan dat troepje schoolmeisjes - en hoe hij in al zijn ellende toch inderdaad een speech hield, en wel naar hij meende de beste van zijn leven - en hoe, op het einde daarvan, de Mother-Schoolmistress niet scheen te beseffen dat hij de speech beëindigd of zelfs begonnen was, en dus nogmaals vroeg om een speech. En hoe hij dat niet wilde, omdat hij dat niet kon - een tweede speech; en hoe hij dan, om dit goed te maken, om een vrije dag voor de meisjes vroeg, en hoe de Mother-Schoolmistress dit vierkant (flatly) weigerde, omdat (naar hij waarlijk geloofde) zij zijn speech niet als speech wilde erkennen en aanvaarden, en steeds nog een andere wenste, want anders had zij haar meisjes voor niets in hun beste kleren gestoken - en hoe hij desalniettemin toch mee dronk van haar frambozenazijn, die heel erg geleek op nonnentoorn, zijnde een zoetsmakend zuur![38]

Synode en installatie

Newman had zes bisschoppen bezocht, maar veel hoopgevends hadden ze hem niet kunnen vertellen. Ook de ontwikkelde leken, advocaten, rechters, landadel enz. stonden zeer negatief tegenover zijn plannen, en weigerden hun naam te associëren met de katholieke universiteit. Zijn vrienden berichtten hem over desinteresse en afwijzing, zelfs waar men dit het minst had mogen verwachten. Newmans taak leek wel 'een opwekken van doden'...[39]

Toch zette hij door, met de moed van de wanhoop. Drie weken na zijn rondreis door Ierland, op 20 maart, kwam uit Rome de pauselijke Breve, waarin uitdrukkelijk aan de bisschoppen bevolen werd om in synode bijeen te komen en de nieuwe universiteit te organiseren. Zelfs in de tekst van het document vond de rector nog bepaalde sporen van tegenwerking: soms werd gesproken alsof het om iets ging dat minder was dan een universiteit en werd het religieuze element bovenmate beklemtoond, wat niet helemaal overeenkwam met de twee jaar tevoren gehouden 'Discourses'. Er waren nog andere wrijvingspunten. Op de synode, die in mei zou worden samengeroepen, verwachtte Newman dat hij tot vicaris-generaal van elke bisschop zou worden aangesteld, maar dr. Cullen zei daar niets over. Bovendien verlangde de rector heel sterk dat hém de volle verantwoordelijkheid zou worden geschonken om de professoren van zijn keuze aan te stellen. Hij voorzag ook dat in een later stadium de rector zijn bestuur zou delen met enkele professoren, vooral leken - dacht hij -, en de financies van de universiteit moesten zelfs uitsluitend door leken worden beheerd.[40] Dit punt van de leken zou later een bron van conflicten worden. En er was nog een ander delicaat punt, nl. Newmans positieve houding tegenover bepaalde nationalistische 'Young Irelanders', van wie hij er sommigen - en niet van de minsten - wilde benoemen als professoren aan de universiteit.[41]

Op 18 mei 1854 kwam dan eindelijk de door Rome gevraagde synode bijeen om de statuten van de universiteit goed te keuren en Newman formeel als rector te erkennen. Deze vroeg daarop de aartsbisschop hem tot vicaris-generaal van elke bisschop aan te stellen - zoals in België, en zoals Cullen hem vroeger zelf had voorgesteld -, maar het antwoord was immer weer een hoog en plechtig stilzwijgen! Met de 'Leeuw van het Westen' integendeel scheen het ijs gebroken: hij schudde Newman zo hartstochtelijk de hand dat de arme rector bij het kussen van de ring zijn neus schond...[42]

Twee dagen later, de 20e, kreeg Newman volop de gelegenheid om voor de kerkleiders op de synode zijn beleidsplan te ontvouwen in de vorm van een 'Memorandum'. De 'Idea' en dit 'Memorandum' moeten gezien worden als een tweeluik: zij zijn complementair als theorie en praktijk. Slechts als men zich in beide documenten goed inleeft, heeft men een vrij volledig inzicht in de newmaniaanse universiteit.

Als objectieven voor zijn nieuwe instelling somde Newman er een tiental op: katholieke jongelui op hetzelfde culturele niveau tillen als hun protestantse medeburgers; een professionele opleiding garanderen voor studenten in de rechten en de medicijnen alsmede een algemeen vormende opvoeding (a liberal education) voor studenten in de handelswetenschappen e. dgl.; de talenten ontwikkelen van jongelieden uit de lagere standen; weerleggingen publiceren van geschriften die het geloof bekampen; het creëren van een nationale katholieke literatuur; het voorzien in school- en instructieboeken van Engelstalige katholieken; het optillen van het niveau van de middelbare scholen; het verspreiden van een katholieke 'toon' in het sociale leven van de grote steden; het voorzien in

[38] Ibid., 53.
[39] Ibid., 68.
[40] AW 327-8.
[41] Ibid., 328.
[42] LD XVI, 172.

behoeften die voortspruiten uit de groeiende importantie van Ierland als medium in de betrekkingen tussen oost en west en als centrum van Engelstalig katholicisme.

Prestige diende nagestreefd door het benoemen van professoren met grote faam.

Instellingen van praktisch nut moesten worden gesticht: een hogere school voor ingenieurs, voor het mijnwezen, voor de landbouw, enz. ten einde de materiële rijkdommen van Ierland te ontginnen en te verwerken; een sterrenwacht; een hogere school voor Ierse archeologie, voor het bestuderen van de taal, de literatuur, de manuscripten enz. van het oude Ierland, met een speciale referentie naar het katholicisme; de medische staf van een hospitaal, enz.

De universiteit mocht niet onder één dak worden ondergebracht: haar eenheid diende te bestaan in de eenheid van katholieke leer en geest. Tot dit doel zou een universiteitskerk worden opgericht. Studenten moesten verblijven in kleine leefeenheden van ongeveer 20 man, met een priester als pastor die zou beschikken over een kapel. Twee of drie gegradueerden zouden hem helpen als tutors.

Er zou worden voorzien in een aantal beurzen ten behoeve van arme en minder bemiddelde studenten.

Men moest 16 jaar zijn om lid te worden van de universiteit. De twee eerste jaren zouden nog worden besteed aan algemene vorming: klassieke talen, wiskunde, logica, oude geschiedenis, enz. Er diende een examen afgelegd en een initiële graad behaald. Velen zouden waarschijnlijk niet verder gaan. Zij die dit wel deden zouden cursussen volgen van moderne geschiedenis, politieke economie, rechten, metafysica, enz. om een kandidaatsexamen in de letteren en wijsbegeerte voor te bereiden en de titel van 'Bachelor of Arts' te verkrijgen. Zij die nog langer wilden blijven, konden na drie jaar de graad van M.A. (Master of Arts), d.i. een doctorsgraad behalen in een van de drie volgende faculteiten: Letteren en Wijsbegeerte (waartoe ook de Wetenschappen behoorden), Geneeskunde en Rechten. Deze graad verleende hun ook de mogelijkheid om tot professor te worden benoemd.

De publieke installatie van Newman als rector door mgr. Cullen volgde daarop. Zij had plaats in de pro-kathedraal van Dublin op pinksterzondag 4 juni. Newman beklemtoonde wel vaak de noodzaak van bescheidenheid en geleidelijkheid, maar anderzijds was er toch een beetje uiterlijke 'éclat' nodig in zulk een belangrijke zaak als het lanceren van een nieuwe academische instelling. We hebben reeds gezien dat hij voor zijn universiteit liefst eminente mannen aantrok. In die geest moet men ook zijn bezorgdheid zien om zo vlug mogelijk te beginnen met het oprichten van een 'Medical School', die op het 'einde van zijn ambtstermijn zijn meest succesvolle prestatie zou blijken geweest te zijn.[43]

De universiteitskrant en de 'University Sketches'

Diezelfde bekommernis zette er Newman toe aan om nog in diezelfde junimaand van 1854, de 'Catholic University Gazette' te lanceren als het officiële orgaan van de universiteit. Deze verscheen als een weekblad van 1 juni 1854 tot 8 maart 1855, en daarna als een maandblad tot 6 december 1855. Van de 31 eerste nummers was Newman zelf de uitgever en manager; daarna droeg hij die taak over aan zijn vriend (en Dalgairns' verwant) Robert Ornsby, professor in de klassieke talen. Elk nummer zou bestaan uit een hoofdartikel, 'dat het Ierse volk een inzicht moest geven in de idee van een universiteit'[44], en verder uit allerlei concrete informatie over het reilen en zeilen van het nieuwe instituut. Hij wilde dus wel degelijk de doctrine van zijn 'Idea' blijven inprenten, en dit zo aanschouwelijk mogelijk, aan de hand van de historie.

Die historische omkadering - te beginnen met Griekenland en Rome - is al heel duidelijk wanneer in november 1856 een klein volumetje van de pers komt dat een samenbundeling is van de 20 reeds verschenen hoofdartikelen onder de titel 'The Office and Work of Universities'. In de tussen 1870 en 1907 vele malen herdrukte uitgave van Newmans verzameld werk vormen deze essays het grootste deel van de 'Historical Sketches', vol. III, waar ze een nieuwe titel kregen: 'The Rise and Progress of Universities'. In 1902 werden ze in de 'Scott's Library' opgenomen onder de nog eens nieuwe titel 'University Sketches', die nu gebezigd wordt.[45]

Het zijn eenvoudige, zeer leesbare en interessante 'schetsen', waarin men de dieperliggende universitaire en humanistische idealen, concreet verwoord, beter zal leren kennen dan in de ietwat plechtige 'Discourses'. Als men b.v. weet dat het inleidende eerste hoofdstuk op 1 juni 1854 verscheen, nauwelijks drie dagen vóór Newmans installatie, dan zal men wel aangegrepen worden door de ontembare moed die opklinkt uit het slot van dat voorwoord:

> Het leven is niet lang genoeg om méér dan zijn best te doen, wat dit dan ook moge zijn; zij die altijd maar mikken hebben nooit succes; zij die nooit wagen winnen ook nooit; altijd zeker willen zijn is altijd zwak wezen; en enig

[43] Ker 409.
[44] HS III, p.VII.
[45] *University Sketches*, Browne & Nolan, Dublin, s.d., Introd., XVI.

> substantieel goed dat men bereikt compenseert voor heelwat incidentele onvolmaaktheid. Met dergelijke ideeën voor ogen begin ik mijn taak: zij hebben mij vergezeld en gevoed in heel mijn leven tot nu toe.[46]

Men meent inderdaad opnieuw zijn anglicaanse preek 'De Risico's van het Geloof' te horen van 21 februari 1836, zijn 35e verjaardag, toen Hurrell Froude, de wager bij uitstek, op sterven lag.[47]

In het tweede hoofdstuk behandelt Newman de vraag: 'Wat is een universiteit?' Hij gaat uit van de middeleeuwse benaming: 'Studium Generale'. Deze impliceert volgens hem een plaats waar alle soorten kennis worden aangeleerd én een 'universitas', een gemeenschap van professoren en studenten uit alle streken. Vooral op die interactie van professoren en studenten legt hij de klemtoon: echte wetenschap leer je maar van een persoon, - niet uit een boek. Newman wordt niet moe deze personalistische opvatting te herhalen en te illustreren. Een boek kan natuurlijk wel helpen, en boeken zijn er volgens hem in overvloed, maar 'zodra wij ons precies en grondig willen laten informeren over een of ander veelzijdig en gecompliceerd thema, dan moeten wij ons richten tot de levende mens en luisteren naar zijn levende stem... Wellicht kan geen boek de geest en de finesses van zijn onderwerp met die snelheid en zekerheid weergeven die alleen de relatie van geest tot geest eigen is, waar het oog, de blik, het accent, het gebaar een betekenis geven aan de vluchtigste opmerking van een moment of aan een ongezochte wending in de familiariteit van het gesprek.'[48]

Typisch voor Newman is het volgende hoofdstuk: ook de ligging van de universiteit, in dié stad of dié, is van het grootste belang. Volgens hem moet de omgeving van een universiteit door een zekere, ook materiële pracht en grootsheid worden gekarakteriseerd. Hij verwijst daarbij naar meer dichtbij gelegen en ook meer recente universiteiten, speciaal naar Parijs, Oxford en Leuven. Voor wat deze laatste plaats aangaat: zij werd boven Mechelen verkozen, aan welke stad eigenlijk éérst was gedacht volgens Justus Lipsius. Deze beroemde humanist is vol lof over Leuven:

> ... er is daar veel weldoende open ruimte, er zijn daar weiden, velden, wijngaarden en bosjes - een echte 'rus in urbe' (een buiten in de stad). Beklim de stadswallen en wandel er dan eens rond - wat zie je dan? Een wonderlijke verscheidenheid die het oog uitrust en de geest verkwikt: koren, appelen, druiven; schapen en runderen; overal vrolijk kwinkelerend gevogelte. Wandel nu eens beneden de wallen, of kijk naar onder. Daar heb je de kronkelende rivier en een aantal kleinere beekjes; je ziet daar landhuizen, kloosters, de superbe vesting - de rest zijn bossen en kreupelhout en plaatsen die je zomaar voor het plezier bezoekt.[49]

Maar het summum van zijn wensen vindt hij verwezenlijkt in het oude Athene, wieg van de westerse beschaving. Deze stad noemt hij 'de stad van de geest, even stralend, even schitterend, even delicaat, even jong als zij ooit was geweest', en zijn proza benadert het sublieme als hij Athene plaatst in het kader van Attica, en zijn lezerspubliek in verbeelding naar die droomstreek meevoert:

> Een nauwe driehoek van vijftig op dertig mijl hooguit; twee steile rotsen samenkomend in een hoek; drie hoge bergen over het vlakke dal, de Parnas, de Pentelikos en de Hymettosberg; een onbevredigende grond; enkele stroompjes, soms uitgedroogd - dit zou wellicht het verslag geweest zijn dat een agent van een Londense maatschappij over Attica had uitgebracht. Hij zou gerapporteerd hebben dat het klimaat mild was; dat de heuvels kalkhoudend waren; dat er goede marmer was in overvloed; meer weiland dan men op het eerste gezicht had verwacht, zeker voldoende voor schaap en geit; bloeiende visserijen; zilvermijnen ééns, maar sedert lang uitgeput; goede vijgen, prima olie, talrijke olijven. Maar wat hij zou vergeten hebben te noteren was dat de olijfboom er zo'n fijne essentie en zo'n edele vorm bezat dat hij het voorwerp was van een religieuze verering, en dat hij zich zó goed voelde in die lichte grond dat hij heelder gaarden uitspreidde over de open vlakte en zelfs de heuvels opklom en ze bezoomde. Het zou in zijn gedachten niet opgekomen zijn aan zijn superieuren te schrijven hoe de zo even vermelde helderheid van de lucht aan de kleuren van het marmer hun volle waarde gaf, terwijl zij ze toch deed samenvloeien tot een delicater geheel, zozeer zelfs dat ze ondanks hun rijkdom een zachtheid bezaten en een harmonie die op een reproductie overdreven leken, maar feitelijk de werkelijkheid nog niet eens benaderden. Hij zou niet gezegd hebben hoe diezelfde fijne en stralende atmosfeer de bleke kleur van de olijf een grotere levendigheid schonk zodat zij niet meer eentonig was en zijn wang gloeide als de arbutus of beuk van de Umbrische heuvelen. Hij zou niets gezegd hebben over de tijm en de duizenden geurige kruiden die zich uitstrekten als een tapijt over de Hymettosberg; hij zou niets gehoord hebben van het gezoem van zijn bijen noch veel aandacht hebben geschonken aan de unieke smaak van zijn honig, daar Gozo en Minorca volstonden om Engeland daarvan te voorzien. Hij zou op de Egeïsche zee neergekeken hebben van op de hoogte die hij had

[46] Ibid., 5.
[47] PS IV, Serm.XX: 'The Ventures of Faith'.
[48] *University Sketches*, o.c. p. 8.
[49] Ibid., 25: 'Site of a University'.

> beklommen; hij zou met het oog hebben gevolgd die keten van eilanden die vanaf de kaap van Soenion een viaduct leken te vormen over de zee om de Attische goden van de legende in de gelegenheid te stellen hun Ionische verwanten te bezoeken; maar hij zou noch oog noch bewondering gehad hebben voor de donkere, violette, witgekrulde baren beneden hem; voor het stijgen van de golven langs de rotsen omhoog - stralen van zilver als waaiers gracieus, die rijzen als geesten uit het donkere diep, die huiveren en breken en spatten uiteen om dan zacht te verdwijnen in een mist van schuim...[50]

Een Tachtiger van bij ons had aan zijn 'allerindividueelste emotie' zeker geen 'allerindividueler expressie' kunnen geven dan deze Vijftiger uit het naburige Engeland!

Het interessante van de twee volgende hoofdstukken is dan te zien met welk een gemak en gusto Newman zich kan inleven in de glorierijke eeuw van de Atheense scholen van de filosofie. De grote kracht van die scholen is volgens hem gelegen in de invloed (uitgaande vooral van een persoon), die hij dan contrasteert met dat andere belangrijke facet van de opvoeding, de discipline geconcretiseerd in wet en organisatie. Natuurlijk primeert bij Newman de invloed van de persoon, al kan men geen universiteit runnen met die invloed alleen: voor de integriteit (niet alleen het zijn, maar ook het wél-zijn) van een universiteit is er ook tucht nodig. Vandaar de noodzaak van tutors en colleges. Prachtig illustreert hij die invloed van de persoon in het onderwijs aan de hand van een ingebeelde wandeling die een fictieve, pas in Athene aangekomen student doet door de stad om ze te verkennen. Op het einde van die wandeling bereikt onze jongeman het terrein van de Academia:

> Op die plaats... valt er veel schoons te bewonderen: de bosjes, de beelden, de tempel, de dichtbij vloeiende rivier, de Kefissos; op die plaats is er ook veel schoons te leren, dag na dag, bij een of andere leraar of studiegezel; maar zijn oog wordt geboeid door slechts één enkel object, en dat is de figuur van de aanwezige Plato zelf. Hij hoort geen woord van wat deze zegt, maar het kan hem niets schelen dat hij niets hoort... Hem te zién is een gebeurtenis in de geschiedenis van zijn leven, een rustpunt dat steeds beklijven zal... Zo is de fascinatie die er uitgaat van een levend mens... Had onze jongeman niets anders gedaan dan de levende Plato zélf gezien, dat ware reeds een opvoeding op zichzelf. Hij had iets beleefd om over te vertellen aan zijn kleinkinderen![51]

Ten slotte is er in deze 'University Sketches' een sympathiek en ook actueel hoofdstukje, het elfde, over paus Gregorius de Grote. Pausen zijn meestal oud, zegt Newman daar, en het is dan ook normaal dat zij, zoals andere oude mensen, conservatief zijn en aan allerlei dingen van het kerkelijk 'establishment' als zodanig gehecht. Maar echte pausen overstijgen dit soort conservatisme, zoals uit de geschiedenis blijkt. Omdat zij van alles onthecht zijn, behalve van de schat van het geloof, zijn zij nooit te traag geweest om een nieuwe koers uit te proberen als dit nodig was, en zij waren altijd op hun qui-vive om te peilen, te verkennen, waarnemingen te doen, te exploreren en iets te wagen, zelfs wanneer er geen onmiddellijke reden was om de zaken niet bij het oude te laten, en zelfs wanneer zij in hun onmiddellijke omgeving werden gehinderd door zo grote moeilijkheden dat ze hun tijd en hun verstand (zou je denken) wel voor wat anders konden gebruiken.[52]

Een grote Newmankenner merkt hierbij op dat men onwillekeurig aan de oude paus Johannes XXIII moet denken.[53] Deze man, een tachtiger, zélf conservatief van aard, grootgebracht in het volkse, traditionele katholicisme van Italië, wist toch dit conservatisme van binnen uit te overstijgen en een zeer gedurfd initiatief te lanceren, tegen de zin van zijn onmiddellijke medewerkers in, - het Tweede Vaticaanse Concilie, waarmee hij de Kerk binnenloodste in een nieuwe wereld waarin zij moest (en nog altijd moet) proberen vaste en veilige voet te krijgen.

[50] Ibid., 19-20; Ch. III.
[51] Ibid., 39; Ch. IV.
[52] Ibid., 135-6.
[53] Ker 411.

Hoofdstuk 31 De Werkelijkheid 'Universiteit'

Opening - 'Christendom en Literatuur'

De opening van de nieuwe universiteit was vastgesteld op 3 november 1854. Tevoren had Newman nog kans gezien om de Medische School in de Cecilia Street die te koop was, te verwerven. Dit zou leiden tot waarschijnlijk de succesrijkste prestatie van de eerste rector: een katholieke 'Medical School', zeer belangrijk in een stad waar slechts 12 katholieke dokters waren tegenover 99 protestantse.[1] Tevens was de stichting van die 'School' een bewijs voor het feit dat zijn idealistische theorieën over 'kennis doel op zichzelf' geen wereldvreemde hersenspinsels waren. En dat die 'kennis' niet louter klassieke en moderne letteren, maar tevens exacte wetenschappen behelsde, bewijst ook zijn plan om een degelijke sterrenwacht op te richten, waarvoor hij inlichtingen vroeg aan zijn oude Oxfordse vriend Manuel Johnson, bij wie hij acht jaar tevoren zijn laatste nacht in Oxford had doorgebracht.[2]

Het was zonder enige pomp of praal dat op die bewuste 3 november de eerste katholieke universiteit van Ierland haar poorten opende. Zes dagen later hield Newman een lezing ter gelegenheid van de opening van de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte. Onder de titel 'Christianity and Letters' werd ze later opgenomen in het tweede deel van de 'Idea of a University'.[3] In grote trekken beschrijft de spreker daarin het ontstaan van een unieke, levenskrachtige Grieks-Latijnse beschaving in de landen rond de Middellandse Zee: zij zou de beschaving worden van de 'orbis terrarum', van de toenmaals bekende wereld. Haar oorsprong vond zij in Hellas, in de blinde zanger Homerus, aan wie Newman enkele mooie regels vol vrome verering wijdt. Bijvoorbeeld: afscheid nemende van Delos, richtte Homerus tot de vrouwen van het eiland deze groet en bede (de eerste zin die nu volgt zijn ook de laatste woorden van Newmans laatste anglicaanse preek):

> Vaartwel gij allen, en gedenkt u mijner in de tijd die komt. En als ergens een mens op aarde, als ergens een vreemde van verre gekomen, aan u zal vragen: 'O vrouwen, wie is hier de zoetste der zangers, en wie verschaft u het grootste genot?', antwoordt dan bescheiden: 'Het is een blinde man, en hij woont in het steile Chios.'[4]

Zoals Homerus, en na hem de Griekse treurspeldichters, met in hun zog de klassieke Latijnse auteurs, de instrumenten geweest waren van de profane opvoeding, zo waren ook de geïnspireerde boeken van het Oude en Nieuwe Testament, de heiligenlevens, de geloofsartikelen en de catechismus de instrumenten geweest van de religieuze opvoeding in diezelfde 'orbis terrarum'. Het merkwaardige is nu geweest, legde Newman uit, dat die twee stromingen, de klassieke en de christelijke cultuur, elkaar gevonden hebben en een beschaving van christelijk-humanistische cultuur hebben voortgebracht:

> Rome heeft zowel de gewijde als de profane cultuur geërfd. Zij heeft in de bovennatuurlijke orde de tradities van Mozes en David voortgezet en verspreid, en in de natuurlijke orde die van Homerus en Aristoteles. Wie deze twee distinctieve culturen, de menselijke en de religieuze, samenkomend in Rome, zou scheiden, zou alleen maar achteruitgang bewerken.[5]

Het is nu volgens Newman het voorrecht van de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte deze eeuwenoude, zegenrijke traditie voort te zetten. Vroeger was deze faculteit de 'Facultas Artium', de faculteit van de 'Artes Liberales' (er waren er 7, waaronder b.v. grammatica, rhetorica, philosophia, musica) die de student een wat Newman noemt 'liberal education' gaven, modern getransposeerd: een 'humanistische vorming' in een brede zin.

Bedekt alluderend op de vele moeilijkheden die hij op zijn weg vindt, eindigt de rector zijn toespraak met te zeggen dat 'het genoeg is, en meer dan genoeg, alleen maar te beginnen wat anderen met meer hoop kunnen voortzetten', en voelt hij zich als een van die lieden wier 'mislukkingen zelf leiden tot succes' en 'die het meest verrichten als zij zich het minst voorspoedig achten, en die sterven zonder de vrucht te mogen zien van hun ondernemingen.'[6]

[1] Tribute 156.
[2] SG 280.
[3] Idea 249.
[4] Ibid., 257-8.
[5] Ibid., 265.
[6] Ibid., 267.

Studenten en Professoren

Op de openingsdag, 3 november 1854, telde de nieuwe universiteit slechts 20 residerende studenten. Met Kerstmis waren er dat reeds 27, en in de lente zelfs 64. Newman zelf woonde in de Harcourt Street, nr. 16, en in dezelfde straat waren er twee 'Collegiate Houses' van de universiteit waar studenten in verbleven: St. Laurence (nr. 12) en St. Mary's (nr. 6). In dit laatste huis nam Newman zelf de zorg waar over '2 Engelse, 2 Franse, 2 Ierse en 2 Schotse jongens - onder wie de zoon van Lady Lothian, de zoon van Lord H. Kerr, de zoon van de hertogin de la Pasture, van de vicomte de Vaulchier en van Sir Reginald Barnewall.'[7] Zij waren bijna allemaal de producten van die diepe persoonlijke invloed welke de rector op vele mensen wist uit te oefenen. Na de dagelijkse morgenmis ontbeet hij samen met zijn studenten, die dan hun colleges hadden van 9 tot I. Het diner gebruikten ze ook samen; daarna waren de studenten vrij tot een bepaald uur.

Newmans houding tegenover hen was er een van sympathie en begrip. 'Het zijn geen jongens meer, maar het zijn nog geen mannen'[8], schreef hij in zijn eerste rapport als rector. De discipline van een universiteit mocht niet meer die van een middelbare school zijn: beter de vrijheid goed te leren gebruiken aan de universiteit dan er zomaar plotseling te worden ingegooid daarna. Newman legde grote nadruk op overreding en persoonlijke vriendschap. 'Een universiteit is een Alma Mater,' had hij in zijn zevende 'Discourse' gezegd, 'die haar kinderen één voor één kent...'[9] Gelukkige tijd toen dit nog mogelijk was! Hij zorgde ervoor dat elke student zijn tutor had, zich baserend op het systeem van Oxford. Hij was ook bekommerd om hun ontspanning: hij installeerde een biljart (spelen voor geld was echter verboden!) en trof een regeling voor theaterbezoek. Aartsbisschop Cullen, die van een seminarietucht droomde, vond Newman veel te permissief, en schreef in die zin naar Rome: de rector stond de studenten toe te roken, en ze mochten ook op elk uur de stad in.[10] Het is dan ook niet te verwonderen dat zij van hun rector hielden, al zou misschien 'vereerden' een beter woord zijn. Newman zelf had het gevoel dat zij hem beschouwden 'als een bladzijde uit een verleden historie.' Zijn preken hadden op hen ook lang niet de impact van de preken in de St. Mary's op de studerende jeugd van toén. Trouwens, ook op het intellectuele vlak waren er grote verschillen met de Oxfordse jeugd van 20 jaar tevoren. Een professor had aan de rector gezegd: 'Sommigen moeten nog de elementaire waarheid leren dat Jeruzalem niet in Afrika ligt!'[11]

Wat de professoren betrof, we zagen reeds dat de rector 'eminent men' op de katheders wilde hebben. Vervolgens wilde hij zoveel mogelijk Ierse 'eminent men', al sloot hij geen gekwalificeerde Engelsen uit. Dit was ook een middel om de Ierse hogere standen ervan af te houden hun zonen naar Oxford of Cambridge te sturen. Onder de Ieren die hij koos dient wel speciaal vermeld Eugene O'Curry, de beste kenner van het Groene Erin in die tijd. Deze autodidact - voormalig steenhouwer - en moreel hoogstaand man (Newman noemde hem 'anima candidissima', allereenvoudigste ziel)[12], werd door de rector benoemd tot professor in de Ierse geschiedenis en archeologie. Hij genoot het voorrecht dat zijn opdrachtgever al zijn colleges bijwoonde en zijn cursussen liet publiceren als 'Lectures on the Manuscript Materials of Ancient Irish History', in een speciale Ierse letter gedrukt. Toch was dr. Cullen over de keuze van deze nationalistisch-rebélse 'Young-Irelander' niet te spreken, evenmin als over de benoeming van die twee ándere professoren uit dezelfde partij: John O'Hagan, die de politieke economie zou doceren, en William Sullivan, die de academische jeugd zou inwijden in de geheimen van de chemie. Hoezeer Newman ook betoogde dat hij deze mannen koos om hun bekwaamheid en niet om hun politieke ideeën, al deze benoemingen waren een doorn in het oog van de aartsbisschop. Cullens idee van besturen was trouwens een totaal andere dan die van zijn rector. Ierland diende bestuurd zoals Rome, nl. door geestelijken, terwijl de rol van de leken zich moest beperken tot sympathieke bijstand. Het paradoxale was dan ook dat Newman, een Engelsman, de Ieren beter verstond en met hen veel beter kon opschieten dan Cullen, een Ier. Zelfs heeft Newman ooit eens in een brief aan de dichter G.M. Hopkins bekend dat, 'indien hij een Ier was, hij van harte een rebél zou zijn.'[13]

Begin december begon Newman al plannen te maken voor een universiteitskerk die hij op eigen kosten zou laten bouwen. Hij dacht daarbij ook aan een mogelijke Oratoriuminplanting in Dublin. Hij stelde zich in verbinding met een bekwame Engelsman, John Hungerfold Pollen, die hij uitnodigde om aan de universiteit de 'Fine Arts' te komen doceren, en een plan te tekenen. 'Zij is gemodeleerd' schrijft A.N. Wilson, 'naar de oude basilicakerken van Ravenna, en roept weer de tijd op van de ariaanse twisten waar Newman, in betere Oxforddagen, een expert in was. Het is een vroeg-Latijnse kerkwier numineus karackter rustig, mysterievol en vreemd is, eerder dan luis en triomfalistisch. Zij getuigt van Newmans diepe besef van God als het Ultieme Mysterie waarvoor men slechts kan

[7] SG 280; Tribute 159.
[8] Tribute 161.
[9] Idea 144-5.
[10] Tribute 162; SG 282.
[11] Ibid., 162.
[12] Ibid., 294; SG 281.
[13] LD XXXI, 195.

knielen in huiverende stilte. Het doet ook sterk denken aan het kind Newman dat deze wereld zag als een droom en zichzelf als een engel'.[14]

Newman had nog een vriend in Ierland, zijn oud-student Henry Wilberforce. Voor diens 'Catholic Standard' schreef hij anoniem als 'Catholicus' vanaf 3 maart '55 een aantal brieven onder de titel 'Who's to blame?' in verband met de Krimoorlog, waarin Engeland tegen Rusland de zijde van Turkije koos. Ze werden later gebundeld in zijn 'Discussions and Arguments on Various Subjects' (1872). De politiek-filosofische beschouwingen van Newman zijn nogal liberaal en traditionalistisch en zelfs zelfbewust-nationalistisch. Het originele van Newman ligt nu eenmaal niet in zijn politieke filosofie, maar in zijn spiritualiteit.

'Callista' - de allermooiste

Newman is een rasechte schrijver die zelfs door het lichtere genre van de roman werd aangetrokken. Professor Hill heeft erop gewezen, steunende op een brief van Hurrell Froude aan Newman, dat deze reeds in 1835, in volle Oxfordbeweging, werkte aan een roman.[15] Na het succes van 'Loss and Gain', dat al tijdens Newmans leven negen herdrukken beleefde, begon deze, pas uit Rome teruggekeerd, in de lente van 1848 aan een nieuwe roman, 'Callista, A Tale of the Third Century', waarvan hij toen de eerste, vierde en vijfde hoofdstukken schreef.[16] Daar bleef het toen bij, maar de idee liet hem niet los. Een jaar later uitte hij in een brief zijn verlangen om eens 'de 'êthos' (diepste zielsgesteltenis) uit te beelden van de heidenen, te beginnen met de tijd van de heilige Paulus tot die van de heilige Gregorius' om aldus een concreet beeld op te hangen van wat het in die periode betekende zich te bekeren tot het christendom. Deze idee bleef sluimeren tot in de zomer van 1855. Pas waren er toen enkele historische romans verschenen die de aandacht hadden gewekt, zoals Charles Kingsley's 'Hypatia' (1853) - een woeste aanval op de door Newman zo hoogvereerde oude Kerk van Alexandrië - en de charmante, goed gedocumenteerde bekeringsroman 'Fabiola' (1854) van kardinaal Wiseman. Deze kerkvorst, die de tijd van de catacomben beschreven had, vroeg Newman of hij niet de volgende periode kon behandelen. En opeens, op een dag, voelde deze er de aandrift toe, en voltooide het vroeger reeds begonnen werk. Het verscheen anoniem in 1855, maar de auteur raakte gauw bekend, en reeds de tweede druk droeg zijn naam.[17] Er zouden daarna nog minstens zeven herdrukken volgen tijdens het leven van de auteur.

We hebben dus te maken met een bekeringsverhaal waarin het Newman vooral te doen is om het innerlijke drama te beschrijven van een heidense ziel die christen wil worden. Callista is een mooi Grieks meisje, rond 250 levend in Sicca (Noord-Afrika, van wier kust de auteur een glimp had opgevangen tijdens zijn Middellandse Zeereis) samen met haar broer Aristo, die zij helpt in zijn beroep als vervaardiger van afgodsbeelden. Zij wordt bemind door Agellius, een christen landbewerker, die haar hoopt te bekeren en te trouwen. Jucundus, Agellius' oom, een heidense bon vivant, steunt die huwelijksplannen, maar hoopt omgekeerd dat de mooie Griekse zijn neef weer tot betere heidense gedachten en gevoelens zou brengen. Maar Callista's 'schöne Seele' wordt meer en meer tot het christendom aangetrokken. Intussen heeft een vreselijke sprinkhanenplaag - die meesterlijk beschreven wordt! - een echte ravage teweeggebracht die het volk, nu ten prooi aan hongersnood en ellende, toeschrijft aan het niet-uitvoeren van het recente decreet van keizer Decius (249-251) tegen de christenen. De massa schreeuwt: 'Christianos ad leones!' (werp de christenen voor de leeuwen) en doorkruist al plunderend en moordend heel Sicca, op zoek naar Agellius - die zij niet vindt. Ze vindt echter wel Callista, die in de gevangenis geworpen wordt. Zij kan nog net een exemplaar van het Lucasevangelie met zich meenemen dat haar werd gegeven door Agellius' vriend, bisschop Caecilius van Carthago. Ondervraagd door de autoriteiten, loochent ze enerzijds een christin te zijn, maar weigert toch anderzijds aan de goden van Rome te offeren. Broer Aristo stuurt de heidense filosoof Polemo naar haar cel, maar deze slaagt er niet in haar te overreden. Geleidelijk wordt ze door het lezen en overwegen van het Lucasevangelie overtuigd van de waarheid van het christendom, en ze vraagt om het doopsel dat haar door bisschop Caecilius wordt toegediend in de gevangenis. Het nieuws van haar bekering raakt overal bekend; haar broer verlaat haar; haar hooggeplaatste vrienden, o.a. Calphurnius,die haar begeert, kunnen haar vrijlating niet meer bewerken. Ten slotte wordt ze voor de rechter gedaagd en op de pijnbank gefolterd: ze sterft er van uitputting als martelares voor het geloof. Juba, de door de duivel bezeten broer van Agellius, die onder de demonische invloed van hun moeder Gurta staat, wordt van zijn kwaal genezen. De roman eindigt met de begrafenis van Callista door de heilige Cyprianus. Helemaal op het einde wordt gesuggereerd dat ook Agellius als martelaar sterft, zelfs als bisschop-martelaar, en dat hij als hoge kerkverantwoordelijke het lichaam van zijn heilige geliefde laat overbrengen naar een plaats onder het hoogaltaar van zijn episcopale kerk.

[14] *J.H. Newman*, S.P.C.K., 1989, XII-XIII.
[15] NAHY 22 V.n.2 (cf.LD V, 118).
[16] Harr 283.
[17] LD XIII, 69; SG 292; Ker 419-20.

De roman datéért natuurlijk na anderhalve eeuw, maar als men hem leest om Newman zélf te leren kennen, dan loont dit ruimschoots de moeite. In geen enkel boek van hem trilt zulk een diep en waarlijk 'schoon' idealisme als in dit zijn tweede verhaal. De ziel van Callista, in de volste zin van het woord 'eine schöne Seele', dat is eigenlijk de ziel van Newman zelf, de schoongelovige christen, maar ook de diepe bewonderaar van de Griekse cultuur. Callista heeft 'ogen als een saffier'[18], maar haar innerlijke blik is van een nog veel zuiverder schoonheid die niet het minste stofje of plucheje verdraagt. Zo gauw ze b.v. merkt dat Agellius haar niet zuiver bemint en haar schoonheid hoger stelt dan zijn geloof, is ze diep ontgoocheld in haar hartstochtelijk idealisme; zo'n halfheid kan ze maar niet begrijpen en wijst ze radicaal af. Zij heeft een dienares, Chione, die een ware christin is: hoe ver is Agellius nog van haar verwijderd! Als zij zijn dubbelhartigheid ontdekt, roept zij uit:

> O goden, hoe ben ik bedrogen! Ik dacht dat elke christen was als Chione. Ik dacht dat er geen koude christen kon zijn. Chione sprak alsof de eerste gedachte van een christen er een was van goed te willen aan een ander - alsof een christen zo gelukkig was dat zijn dierbaarste wens hierin bestond anderen tot zijn geloof te brengen. En hier is nu een jongeman die, verre van zichzelf gelukkig en gezegend te vinden, denkt dat ik hem dat geluk en die zegen kan brengen. Naar mij komt hij, naar mij, Callista, een grasje van het veld, een arm rietje dat aan elke wind van de hemel is blootgesteld en dat verzengt onder de stralen van de felle zon - naar mij komt hij om rust te zoeken in mijn hart!... Je taal, je manier van doen, je blik - het was allemaal zo heel anders dan van anderen die tot mij kwamen... Maar welk een ontgoocheling, toen ik vermoedens kreeg dat je aan mij maar dacht zoals anderen denken, dat je voor mij maar voelde wat anderen voelen, dat ik jouw doel was en niet God, dat je veel over jezelf te vertellen had, maar zo weinig over Hem! Er was een tijd dat ik jou vereerd zou hebben, Agellius, maar je hebt het verhinderd doordat jouw verering zich richtte op mij![19]

Alan G. Hill, professor in de Engelse taal en letterkunde aan de Londense universiteit, acht deze afwijzingsscène in Newmans 'Callista' 'wellicht de meest buitengewone afwijzingsscène in de Engelse roman.'[20] Het verbaast ons dan ook dat Günter Biemer in zijn mooie Newmanbiografie 'Die Wahrheit wird stärker sein' (2000) wel enkele regels aan 'Loss and Gain' wijdt, maar geen enkele aan 'Callista'.[21] Dit boek is dus vol van het pure idealisme dat Newman bezielde, maar dat betekent nog niet dat hij ook niet op een zeer rake en realistische wijze figuren van een andere soort, trotse heidenen b.v., typeren kan. Zo Cornelius, een echte Romein, die de loftrompet over het imperiale Rome steekt. Newman weet de echte toon van de fiere Urbsbewoner te vatten:

> 'Maar ik zég je, man', pikte Cornelius daarop in, 'Rome, dat is een stad van koningen! Die ene stad, in dit ene jaar, heeft ineens zovele koningen als al de dynastieën van Egypte samen! Sesostris en tutti quanti, wat betekenen zij in vergelijking met onze imperators, prefecten, proconsuls, vicarii en rationales? Kijk 'ns naar Lucullus, Cesar, Pompejus, Sulla, Titus en Trajanus! Wat is de piramide van de ouwe Cheops in vergelijking met het amfitheater van de Flavii? Wat is het veelpoortige Thebe vergeleken met Nero's gulden huis toen het nog bestond? Wat is het prachtigste paleis van Sesostris of Ptolemeüs anders dan een tweederangsvilla van een onzer tienduizend burgers van Rome? Onze huizen staan op hectáren grond; zij stijgen zo hoog als de toren van Babylon; zij krioelen van de zuilen als een woud; zij puilen uit van de standbeelden en de schilderijen. De muren, de vloeren, de plafonds schitteren van de glans van de raarste marmersoorten, rood, geel, groen en gespikkeld. Fonteinen spuiten geparfumeerd water van de vloer de hoogte in, en vissen zwemmen in rotskanalen rond de zaal, wachtend om gevangen te worden en gedood voor het banket. En als we dineren, wat een feest! We verzadigen ons aan struisvogelkop, pauwenhersens, brasemlever, murenamelk en flamingotong. Een hele zwerm duiven, nachtegalen en vijgeneters worden in één schotel geconcentreerd. Op grote feesten eten we een feniks. Onze sauspannetjes zijn van zilver, onze schotels van goud, onze vazen van onyx en onze bekers van edelgesteenten. Draperieën en tapijten van Tyrisch purper zijn óm en ónder ons, en wij liggen op rustbedden van ivoor. De meest uitgelezen wijnen van Griekenland en Italië bekransen onze roemers, en met exotische bloemen tooien wij ons hoofd. Troepen Lydische danseressen betreden de zaal, of pantomimen van Alexandrië, een lust voor oog en oor, ofwel komen dames uit de noblesse met haar dochters bij ons plaatsnemen, allen gewassen in ezelinnenmelk, gekleed vóór spiegels als vijvers zo groot, schitterend opgesmukt van het hoofd tot de voeten met broches, kammen, halssnoeren, halsringen, oorringen, armbanden, bracelets, vingerringen, japonborstjes of enkelringen, alle van diamant en smaragd. Onze slaven kun je tellen bij duizenden, en ze komen uit alle delen van de wereld. En alwat zeldzaam en kostbaar is komt naar Rome: de hars van Arabië, de nardus van Assyrië, de papyrus van Egypte, het citroenhout van Mauretanië, het brons van Aegina, de parels van Brittania, de gouddoorweven stof van Phrygië, de fijne weefsels van Cos... Zo leven wij, als een keizerlijk volk, dat alleen maar geniet en feest, het hele jaar door. En als we uiteindelijk sterven, worden we gecremeerd op stapels van cinnamon en cassia en in lijkwaden

[18] LD XVII, 355 (Dalgairns citeert uit 'Callista').
[19] Call 72-3 (Ch. XI).
[20] NAHY 38.
[21] Biemer 234.

van asbest. Want wij zorgen ook voor een goed einde: dit is uitdrukkelijk onze bedoeling'.

Maar Aristo, die het niet in de Romeinen gezien heeft, voegt er ironisch en zelfs cynisch aan toe:

'En wellicht komt er ooit eens een fijne morgen... dat Rome zelf gecremeerd wordt in de cinnamon en in de cassia, en in al haar Corinthisch koper en in al haar protserige praal! De oude moeder zal dan haar kinderen volgen op de stapel van de lijkverbranding! We hebben wel eens van Babylon en haar drooggelegde grachten gehoord, en van de soldaten van Perzië'.[22]

Newman kan alle tonen vatten en weergeven - ook die van de halfdronken, in zichzelf brabbelende Jucundus die, als alle gasten weg zijn, zich héél wel bevindend in zijn heidense huid, tevreden bromt:

Ja, Jupijn, dat is mijn god, een glorieuze god met mooi krullend haar! Maar allemáál zijn ze goed, hoor: álle goden zijn goed! Daar heb je Bacchus: hm, hij's een goeie god, je hebt er wat aan! Wel is hij sluw en verraderlijk soms... Daar heb je Ceres, en Pomona, en de Muzen, en Astarte zoals ze haar hier noemen, allemaal goed... Genieten, dat is het grote gebod!... Alles is ijdelheid behalve eten en drinken... Wat is roem? wat is glorie? wat is macht? Rook! Een varken, heb ik vaak gedacht, dat is het enige wijze beest... Kalm, fatsoenlijk, redelijk genieten... Want het leven is kort...'[23]

Oratorium versus Oratorium

Nauwelijks was het tweede academiejaar begonnen - met nu ook een 'Medical School' en een 'School for Engeneering and Science' - of Newman raakte betrokken in een pijnlijk meningsverschil met zijn Londense confraters. De aanleiding was een punt van Filippo Neri's regel dat aan de oratoriaan verbood vaste biechtvader te zijn van monialen. Nu had Wiseman aan Faber gevraagd - dezes communiteit was intussen naar Brompton verhuisd - dat zijn paters de geestelijke leiding op zich zouden nemen van verscheidene vrouwelijke kloosters. Faber, de regel indachtig, weigerde eerst, maar Wiseman drong aan: de 'Propaganda' te Rome zou gemakkelijk regelwijziging toestaan. Faber gaf ten slotte toe, gesteund door zijn communiteit. Newman, die als Stichter over de regel te waken had, werd hiervan niet op de hoogte gebracht,ondanks een lichte scrupel van Faber die wel voelde dat dit eigenlijk moest.[24]

Te Birmingham begon ditzelfde punt van de regel juist toen ook voor moeilijkheden te zorgen. Dalgairns werd door de dominicanessen van Stone, wier biechtvader hij was, ten zeerste geapprecieerd. Newman tolereerde dit apostolaat omdat die zusters strikt genomen geen 'monialen' waren. Bovendien, gentleman als hij was, tolereerde hij ook Dalgairns' nogal Faberiaanse, supranaturalistische, ultramontaanse methode, die hem eigenlijk niet aanstond. Maar minder begon het hem te bevallen dat de vurige dominicanessenspirituaal nogal wat kritiek uitoefende op de middelmatigheid van de Birminghamse gemeenschap, vergeleken met de spetterende devotie van Londen. De oorzaak van die mediocriteit lag volgens hem toch gedeeltelijk in de té liberale, ja zelfs lakse leiding van zijn trouwens nog steeds vereerde Meester Newman.[25] Deze, veelal te Dublin, besefte eerst niet ten volle wat er gaande was.

Maar met de tijd begon hij toch wel iets te beseffen, en verzocht hij Dalgairns zich over zijn negatieve rol in de communiteit te bezinnen alsook over zijn apostolaat bij de dominicanessen van Stone. Intussen had deze het Londense voorstel tot regelwijziging gesteund en bij Newman de indruk nagelaten dat de Londenaars naar Rome geschreven hadden om wat nadere informatie over dit punt van Filippo's regel.[26]

Tot zijn verbazing en ontsteltenis ontdekte Newman echter uiteindelijk dat hier noch min noch meer een officiële démarche van Faber c.s. bij de supreme instanties te Rome had plaatsgehad om een belangrijk punt van Neri's regel, waar de Stichter van het Engelse Oratorium scrupuleus moest over waken, zómaar te wijzigen (met geldingskracht ook voor Birmingham!), zonder dat hém, de Stichter, ook maar iets was meegedeeld! Ze hadden hem eenvoudigweg gepasseerd! Hij was diep gekwetst...[27]

Direct - het was toen 8 november 1855 - zond hij een aangetekende brief naar Faber, vragende om een nieuwe petitie naar Rome, waarin de volledige onafhankelijkheid van beide huizen zou worden erkend. En die petitie diende eerst naar hém, als Stichter, te worden gestuurd. Antwoord reeds op 10 november: Londen weigerde!

[22] Call 26-28 (Ch. V).
[23] Ibid., 34 (Ch. VI).
[24] Cog 180.
[25] Voor Dalgairns' houding: cf. MT II, 134 vv.
[26] Cog 180-1.
[27] Ibid., 181.

Newman herhaalde zijn vraag 'expliciet, formeel, met nog grotere ernst. Veeleer... stel ik een eis!'[28] Londen weigerde opnieuw!

Intussen had Rome geantwoord op het oorspronkelijke verzoek van de Brompton Oratory. Newman kreeg het in handen op 20 december. Voor drie jaar werd het verzoek goedgekeurd, alleen voor Londen,... maar anderzijds was het antwoord gestuurd naar Faber als 'overste van de Philippini van Engeland'[29]... Hoe zat dat nou? Hier ook reageerde Newman direct en kordaat: mét St. John vertrok hij dadelijk naar Rome.

Op nieuwjaarsdag 1856 was hij al in Turijn. De oratorianen aldaar, ondervraagd over het kwestieuze punt van Neri's regel, antwoordden: niet normaal, maar niet absoluut verboden. Newman merkte echter nog iets anders, ook in de overige Italiaanse Oratoria die hij bezocht: overal waren de confraters over zijn, Newmans, komst 'ingelicht'. (En inderdaad, Londen had gewaarschuwd: pas op, deze man streeft naar een 'generalaat'!)[30] Wat betekende dit toch? Wilde Faber hem uit de congregatie stoten? En weer bij Newman dat kordate, energische: hij ging over tot de strengste penitenties voor zichzelf. Nauwelijks te Rome, trok hij, de avond van de 12e januari, in volle barre winterperiode, blootsvoets, vanaf de Piazza di Spagna waar hij logeerde, als een boetende smekeling door de straten van Rome, naar het graf van de H. Petrus!

Barnabò, kardinaal-prefect van de 'Propaganda', ontving hem als een spijbelende schooljongen: 'Zo, dr. Newman, weggelopen van Dublin?' Maar dr. Newman kwam direct op de kern van de zaak: geef Londen alstublieft een eigen aparte status! Barnabò echter, gewiekste canonist, vond dat helemaal niet nodig: de stichtingsoorkonde volstond toch, de onafhankelijkheid van beide huizen was daarin gegarandeerd! Pio Nono verstond de onthutste pelgrim beter, en zorgde ervoor dat de dispensatie van drie jaar niet toepasselijk was op Birmingham. Het afscheid van de paus was dan ook hartelijk: hij deed de twee zelfs lachen, gaf hun een paaskaars mee en schonk, op aanvraag van Newman, zijn zegen aan beide Oratoria.[31]

Maar die euforie zou niet lang duren. Na Newmans terugkeer probeerden de Londenaars van hun Stichter een groot absolutiekruis te verkrijgen en het verleden dan verder maar te laten rusten. Zo had deze het echter niet begrepen. Hem was onrecht aangedaan, en dit was nog niet erkend en hersteld. Hij had eisen gesteld, zij waren daar nog niet op ingegaan. Hij schreef hun dit vriendelijk, doch stuurde hun drie mijters (geschenk voor zijn gepresumeerde bisschopsbenoeming) toch maar terug... Zij stuurden een tweede brief; hij las hem niet eens![32]

Hier komt een trek van Newmans persoonlijkheid naar voren die toch wijst op een zekere animositeit, op een te persoonlijke geraaktheid. Hij is ertoe gekomen in Faber niet het minste vertrouwen meer te stellen. Jaren later probeerde een gemeenschappelijke vriend, Hope-Scott, beiden met elkaar te verzoenen. Ziehier het vrijmoedige antwoord van Newman (op 28 november 1860):

> Als je me liefhebt, stuur dan niet aan op een nieuwe correspondentie over Faber. Ik wens dat hij ermee instemt ons gerust te laten.Tot jou wil ik vrijmoedig spreken, zoals ik nog nooit tot iemand anders gesproken heb. Ik ken hem al lang, en als gevolg daarvan heb ik een diep en intens wantrouwen in hem. En wat ik voel, voelen wij allen hier, de ene natuurlijk sterker dan de andere - maar ik ben niet degene die dit het sterkst en het scherpst voelt. Wij hebben veel door hem geleden en we zullen nóg veel door hem moeten lijden, maar hoe minder we met hem te maken hebben, hoe minder we zullen lijden. Hij bezit duizend aantrekkelijke hoedanigheden, maar hij heeft een rusteloze behoefte aan intrige, die onverzadigbaar is. Ik ben al zestig jaar in de wereld, maar behalve één persoon die nu met hem leeft (bedoelt hij Dalgairns? H.I.), heb ik er nooit een ontmoet die zijns gelijke is of ongeveer.[33]

Dat zijn harde woorden, - komend van een zo diepchristelijk man als Newman, op dit ogenblik een potentieel zaligverklaarde! En het wordt er niet beter op als in een brief van 20 december aan dezelfde Hope-Scott de blijkbaar heel erg geraakte Newman nog eens op de persoon van Faber terugkomt en hem ditmaal een van de ondragelijkste verwijten aanwrijft die men een mens kan aanwrijven, nl. harteloos te zijn:

> Een beetje eerbied van zijn kant tegenover mij, en een beetje dankbaarheid, zouden al de 'affectie en bewondering' waard zijn waarover je spreekt. Maar dat ligt niet in zijn natuur. Hij heeft vele schitterende, vele aantrekkelijke kwaliteiten, maar hij heeft geen hart.

Toch voegt Newman hier onmiddellijk aan toe dat Faber zich dit gebrek niet bewust is. Maar hij waarschuwt Hope-Scott:

---

[28] Ibid., 182; MT 11, 81: 'I repeat my request, distinctly, formally, more earnestly. Rather, since justice comes in, I make it a demand'.
[29] MT II, 89. Faber 'Provost of the Filippini in England' - 'Provost of the Congregation of the Oratory'.
[30] Ibid., 92: 'una specie di Generalato'.
[31] Z 187
[32] MT II, 112-3.
[33] LD 427.

> Ik beschuldig hem niet van enige bewuste bedoeling, maar hij zal je karakter bestuderen, je proberen te behagen en je uiteindelijk pakken bij verrassing.[34]

En zelfs na Faber vaderlijk, zoals het paste, bij zijn sterven in 1863 te hebben bijgestaan, bleef na zijn dood Newmans oordeel toch ongewijzigd, zoals we verderop zullen zien.

Newman was een man van principes, en niets of niemand kon hem van een heilige gerijpte overtuiging doen afwijken. Als Stichter en door Rome gemandateerde overste van het Engelse Oratorium vond hij dat hij geen duimbreed mocht laten schieten van wat hij essentieel achtte aan de definitie van Neri's gemeenschap. Op het eerste gezicht zou men die kwestie van het biechthoren van monialen niet als zo belangrijk kunnen beschouwen, maar achter de door Londen gevraagde en verkregen versoepeling zag hij een veel groter gevaar dreigen. Faber en Dalgairns wilden zich uitsluitend met direct apostolaat bezighouden en beschouwden intellectueel werk als een ontaarding van het filippijnse ideaal. Nu was Newman er diep van overtuigd dat men aan de grondidee van Filippo Neri volledig trouw bleef door bij het meest directe apostolaat ook een intellectuele activiteit uit te oefenen in dienst van de Kerk. Dit hebben de sentimentele Faber en de mystiek-aangelegde Dalgairns nooit begrepen, wat tot een echt dramatische toestand heeft geleid. Dramatisch omdat men het aan beide kanten echt goed bedoelde. De diepere oorzaak van het drama ligt dus niet zozeer in het temperamentele verschil tussen Newman en Faber als in een grondige, mentaal andere visie op het Oratorium. Faber heeft nooit begrepen waarom Newman zo boos op hem was omdat hij een z.i. klein puntje van de regel zonder dezes toestemming via de Romeinse instanties wilde veranderen.

Na zijn terugkeer uit Rome, in maart '56, begon Newman iets neer te schrijven over het oratoriaanse ideaal, - iets wat hij later rondstuurde ter overweging. Uit dit schrijven blijkt dat zijn streven in Neri's geest gericht was op een christelijk humanisme, daar waar de Londenaars zuiver supernaturalistisch dachten, en voor zuiver 'religieus' werk opteerden. Het voorbeeld van een oratoriaan moest volgens Newman Sint-Paulus zijn, die zijn bekeerlingen niet alleen beminde als herboren kinderen van God, maar ook om henzelf. Paulus negeerde de natuur niet als schraag en stut van de bovennatuur. Het Oratorium moest volgens Newman een 'home' zijn waar persoonlijke invloed werkzaam is, en niet louter een plaats van devotie en deugdbeoefening.[35]

Reeds in 'Callista' wordt telkens en telkens weer gewezen op de hoge menselijke waarden die de heldin sieren. Haar Griek-zijn, haar verstand, haar fijn gevoel, haar uiterlijke schoonheid zelfs, worden volop gewaardeerd en hogelijk geprezen, - ook nog helemaal op het einde als de filosoof Polemo op haar wordt afgestuurd. Zij is zomaar niet een vrome, wilskrachtige martelares die sterft voor het geloof. Ook in de 'Idea' van enkele jaren vroeger, en vooral daar, krijgt al het natuurlijk waardevolle van verstand, cultuur en gentlemanverfijning een reële appreciatie in Newmans opvoedingsideaal. In deze tweespalt tussen de Oratoria begint hij verbijsterd in te zien dat hij door de Londenaars niet begrepen wordt, maar dat ze ook eigenlijk het ideaal van Neri niet tot zich hebben laten doordringen.[36]

Prediker in de nieuwe universiteitskerk

Intussen was het werk van professor Pollen, de universiteitskerk in de nabijheid van het 'University House', klaargekomen. De inhuldiging had plaats op Hemelvaartdag 1 mei 1856. Newman koesterde de stille hoop - en hierin althans werd hij door aartsbisschop Cullen gesteund - dat zij eens de kerk zou worden van een nog op te richten 'Dublin Oratory', waar een paar confraters als studentenpastores zouden kunnen fungeren voor de universiteit.

Op de zondag na die opening hield Newman in de kerk zijn eerste universitaire preek, met als typische titel: 'Het Intellect als Instrument van Religieuze Training'. Het zopas geschetste oratoriaanse ideaal van Newman komt hier weer tot uiting, nu toegepast op een universiteit: godsdienst én intellect samen - geen scheiding tussen beide (zoals bij Faber, Dalgairns, en ook bij Cullen). In het slot van de preek komt deze visie sterk geconcentreerd tot uiting:

> Op dezelfde plaats en bij dezelfde personen moet ik kunnen vinden orakels van wetenschap en schrijnen van devotie. Mij bevredigt geenszins wat zovele anderen bevredigt: twee systemen onafhankelijk van elkaar, een intellectueel systeem en een dat godsdienstig is... Het euvel waartegen ik mij richt wordt niet geheeld, als jonge mensen eten, drinken en slapen in één plaats en denken in een andere: ik verlang dat onder hetzelfde dak zowel de intellectuele als de morele discipline huist. Vroomheid is niet zoiets als de laatste hand die men aan de wetenschap

[34] Ibid., 446.
[35] NO 214; cf. ook VO Serm. VII, VIII (passim).
[36] Call 52-3 (Ch. IX); 73-4 (Ch. XI); 170 (Ch. XXVII); Idea 208 vv.

> legt, en de wetenschap is niet - als ik zo zeggen mag - een soort pluim of ornament op Vroomheids hoed. Ik zie een intellectuele leek als een godsdienstig iemand en de vrome geestelijke als een intellectueel. (I want the intellectual layman to be religious, and the devout ecclesiastic to be intellectual.)[37]

In deze laatste zin ligt eigenlijk ook reeds alles besloten wat hij later voor de promotie van de leek in de kerk nog uitdrukkelijker zal ondernemen.

Deze eerste preek vindt men, samen met nog zeven andere die bij verschillende gelegenheden werden uitgesproken, in de bundel 'Sermons on Various Occasions', gepubliceerd in 1857. In deze bundel ziet Newman af van de soms bloesemende, soms zeer retorische en ietwat italianiserende stijl van zijn vorige katholieke prekenbundel ('Toespraken tot een Gemengd Gehoor'), en vindt hij voor een deel zijn vroegere, anglicaanse, meer gereserveerde trant terug. Het is een evenwichtige manier van schrijven geworden, zeer aangepast aan dat evenwicht en die synthese welke hij zoekt tussen geloof en rede, caritas en menselijk gevoel, godsdienst en cultuur, - kortom, tussen natuur en bovennatuur.Het is een rijpe en volwassen stijl, uitdrukking van een rijp en volwassen mens. Men proeft hem m.i. het best in Preek IX van die bundel over 'Sint-Paulus' Gave van Sympathie', gehouden in de kerk van de Dublinse universiteit op Sexagesimazondag 1857, waaruit we enkele karakteristieke fragmenten citeren die goed aansluiten bij de uiteenzettingen van hierboven:

> De heilige Paulus beminde de mensen, zijn broeders, niet alleen 'om Jezus' wil', zoals hijzelf zei, maar ook omwille van henzelf. Hij lééfde in hen, hij voelde mét hen en vóór hen; hij was bekommerd om hen; hij bood hun hulp, en verwachtte dan ook hulp van hén. Zijn geest was als een muziekinstrument, harp of viool, waarvan de snaren, ofschoon onberoerd, meetrillen met de noten, door andere instrumenten voortgebracht: zo was hij ook altijd, naar zijn eigen voorschrift, 'blij met de blijen' en 'wenend met de wenenden'. Hij was de minst belerende van alle leraren en de vriendelijkste, de minzaamste van alle bestuurders. 'Wie is zwak', vraagt hij, 'en ik ben niet zwak? Wie is geërgerd, en ik ben niet vol vuur?'...
>
> Ik zou kunnen tonen hoe kwetsbaar hij is onder vernederingen, en tegelijk hoe vergevingsgezind; hoe gevoelig hij is voor ondankbaarheid, ofschoon hij even mild en minzaam is als gevoelig; hoe bang hij is voor het effect van zijn straffen op overtreders, hoe kordaat hij ze toch oplegt als dit zijn plicht is. Kortom, er is geen enkele verfijndheid van gevoel, geen enkele delicaatheid die uit hoogontwikkelde beschaving voortspruit, geen enkele voornaamheid van omgangsvormen en distinctie van gedrag waarin gecultiveerde lieden zo'n behagen scheppen - of hij is er de maatstaf en het model van, afgezien dan nog van die brede waaier van bovennatuurlijke talenten die het gemeenschappelijke bezit zijn van apostels en heiligen. In één woord: hij, die de bijzondere prediker is van de goddelijke genade, hij is ook de bijzondere vriend, de intimus van de menselijke natuur. Hij die ons het mysterie heeft onthuld van Gods soevereine raadsbesluiten, hij is tegelijk ook diegene die de tederste belangstelling koestert voor de individuele, afzonderlijke persoon...[38]

En nu komt de preek op dat concrete, personalistische punt waar Newman eigenlijk heen wil. Algemene vriendschap is iets wat in zijn opvatting niet bestaat: vriendschap is essentieel en als bij definitie bijzondere vriendschap. Dit toont hij nu bij de grote Apostel aan:

> Zijn vrienden beminde hij één voor één: te midden van de volheid van zijn bovennatuurlijke vereniging met de oneindige en eeuwige God is hij altijd verlangende om hun vertrouwde gezichten te zien. 'Ik verheug mij', zegt hij, 'in de aanwezigheid van Stefanas, Fortunatus en Achaicus; zij hebben mijn geest verkwikt, en ook de uwe'.- 'Ik had geen rust in mijn geest', zegt hij elders, 'omdat ik Titus, mijn broeder, niet vond'. En in een andere brief: 'God die de nederigen versterkt, heeft mij versterkt door de komst van Titus'. En over Epafroditus spreekt hij als over 'een zieke totterdood; maar God had medelijden met hem, en met mij ook, opdat smart na smart mij niet zou kwellen...[39]

Er is nog een andere preek die m.i. merkwaardig is in deze bundel, en dat is de vijfde, 'Gesteltenissen nodig voor het Geloof' (Dispositions for Faith), op het feest van de heilige Thomas, zijnde 21 december 1856, eveneens in de universiteitskerk gehouden. Daarin vinden we reeds een vrij uitvoerige behandeling van het geweten, fundament van de newmaniaanse apologetiek. Reeds in zijn anglicaanse geschriften komt dit thema sterk tot uiting, b.v. in de 'Oxfordse Universiteitspreken' en in het 'Essay over de Ontwikkeling van de Christelijke Leer'. In zijn tweede roman baseert Callista zich, in haar discussie met de heidense filosoof Polemo, op het geweten als uitgangspunt en steunpunt van haar religieuze overtuiging. Zij vraagt Polemo of hij in één God gelooft, waarop hij antwoordt:

[37] VO 13.
[38] Ibid., 114; 116.
[39] Ibid., 115.

'Zeker; ik geloof in één eeuwig, op zichzelf bestaand iets' (in one eternal, self-existing something). Maar dit antwoord bevredigt het meisje niet. Het is niet 'something' dat tot haar zegt: 'Doe dit; doe dat niet!' Zij voelt de 'presentie' in haar van een 'persoon buiten haar', die meer is dan 'een wet van haar natuur'. 'Indien ik eraan gehoorzaam voel ik een bevrediging, indien niet - een zekere pijn, precies wat ik voel bij het behagen of kwetsen van een vereerde vriend'. Maar zij weet, helaas, niet wie die persoon is, - wist zij het maar! M.a.w. het geweten doet ons verlangen naar een openbaring. Newman heeft hier in een persoon geconcretiseerd datgene waar hij al jaren in zijn geest over broedde: een natuurlijk fundament, een natuurlijke 'Hinweis' naar een zichzelf revelerende God, - een voorafgaande waarschijnlijkheid ('antecedent probability') dat God zich zou openbaren. 'O kon ik Hem maar vinden!' roept Callista vol verlangen uit. 'Ik tast naar Hem rechts en ik tast naar Hem links, maar ik vind Hem niet!' Zij verwijt deze Onzichtbare dat Hij haar in haar radeloosheid alleen laat, haar zelfs schrik inboezemt, en anderzijds toch ook liefde: met haar Griekse begrippen noemt zij Hem 'de Eerste en Enig Schone' (First and Only Fair) en schreeuwt het uit: 'Ik bezit U niet, en ik heb U nodig!' Zij zou willen zeggen zoals de christenen: 'Ik heb Hem gevonden!'[40]

Het is dus in datzelfde jaar 1856 dat Newman over ditzelfde thema een preek houdt voor de universitaire gemeenschap, maar natuurlijk op een meer academische en meer uitgewerkte manier. Men vergelijke het volgende fragment maar eens met Callista's weerwoord aan Polemo:

> Stel dat iemand wordt geboren in de duisternis van het heidendom of daar waar de geopenbaarde godsdienst ergens een corruptie heeft ondergaan. Hij kan dan de naam van de Verlosser van de wereld hebben vernomen of niet -, of stel dat iemand de slaaf is van een of ander bijgeloof of dat hij wel enkele delen van de Schrift kent, maar het geïnspireerde woord beschouwt als een filosofisch boek dat hem via eigen interpretatie tot bepaalde conclusies brengt aangaande zijn leer. Wat er ook van zij, zo iemand heeft in zijn binnenste een zekere imperatieve inspraak, niet zomaar een gevoelen, niet zomaar een opinie of indruk of opvatting, maar een wet, een met gezag sprekende stem, die hem vraagt bepaalde dingen te doen en andere te laten. Ik zeg niet dat de concrete bevelen van die stem altijd duidelijk zijn of steeds consistent met elkaar, maar waarop ik insisteer is dit: dat zij bevéélt, dat zij prijst en laakt, belooft en bedreigt, dat zij een toekomst impliceert en voor het onzichtbare getuigt. Zij is meer dan het Zelf van de mens. De mens zelf heeft er geen macht over tenzij met de grootste moeite; de mens zelf heeft haar niet gemaakt en kan haar niet vernietigen. Zij kan in bepaalde gevallen of opzichten tot zwijgen worden gebracht, haar uitspraken kunnen worden verminkt, maar het is onmogelijk - of het is werkelijk een uitzondering - zich van haar te emanciperen. Men kan ze niet involgen, men kan weigeren er rekening mee te houden, maar zij blijft.
>
> Dit is het Geweten. En uit de aard van de zaak doet het bestaan zelf hiervan ons uitzien naar een Wezen buiten onszelf; want vanwaar kwam het anders? Het doet ons uitkijken naar een Wezen boven onszelf: vanwaar anders zijn vreemde, verontrustende radicaliteit? Zonder me nu verder af te vragen wat het zegt, en of zijn concrete bevelen altijd zo duidelijk en zo consistent zijn als men zou verlangen, zeg en herhaal ik dus dat zijn bestaan zelf ons reeds werpt buiten onszelf, verder dan onszelf om in de hoogte en de diepte te gaan zoeken naar Hem wiens Stem dit is. Zoals zonnestralen veronderstellen dat er een zon is in de hemel ofschoon we haar wellicht niet zien, zoals een nachtelijke klop op de deur impliceert dat in het donker daarbuiten zich iemand bevindt die vraagt om te worden binnengelaten, zo leert dit Woord binnen in ons ons toch iets tot op zekere hoogte, maar bovendien verheft het onze geest tot de idee van een Leraar, een onzichtbare Leraar. En in de mate waarin we naar dat Woord luisteren en het onderhouden, in dié mate leren wij er meer van, worden zijn inspraken duidelijker, zijn lessen ruimer, zijn principes helderder, - en dat niet alleen, maar het zal ook luider spreken, dwingender en met meer gezag. En zo geschiedt het dan dat aan hen die gebruiken wat zij hebben, méér wordt gegeven: hun aanvankelijke gehoorzaamheid leidt hen tot een intieme perceptie ván en geloof ín één God. Zijn stem binnen in hen legt getuigenis af van Hem, en zij geloven zijn eigen getuigenis over Zichzelf. Zij geloven in Zijn bestaan, niet omdat anderen hun dit zeggen, niet alleen maar op het woord van een ander, maar omdat zijzelf er de waarheid van vatten.[41]

Newman gaat dan verder met aan te tonen dat dit geweten, als bron van overtuiging, toch geen zuivere bron is: er mengt zich téveel van onze hoogmoed en hartstocht in die overigens zo kostbare, maar al te onzuivere bron. De religieuze mens wil méér duidelijkheid, en in hem 'welt een dorst op, een ongeduld om die Ongeziene Heer en Meester en Rechter te leren kennen, die tot dan toe slechts in het geheim tot hem spreekt, die fluistert in het hart, die wel iéts zegt, maar lang niet alles wat verlangd wordt en nodig is.' Ook dat element, het hevig verlangen dat die vage en toch duidelijk presente Stem zich in al haar volheid zou openbaren, was reeds manifest aanwezig in de dialoog tussen Callista en de heidense filosoof Polemo.

[40] Call 174 (Ch. 27).
[41] VO 64-66.

Definitieve scheiding van beide Oratoria

Newman had dus ingezien hoe diep de kloof was die gaapte tussen de beide Oratoria; de fysische verwijdering, het niet spreken met elkaar, deed de rest. Het wantrouwen, het verdenken van elkaar, het veronderstellen van minder edele motieven, en dit aan beide zijden, ook die van Newman, - dreef de twee communiteiten steeds verder uit elkaar. Pogingen van Wiseman en Faber om alsnog tot verzoening te komen hielpen niets, verergerden zelfs nog de toestand. Londen vroeg zich af waarom Newman en St. John naar Rome waren gereisd: was dat niet om tegen de Brompton Oratory te ageren? Deze vraag jeukte zolang in hun geest tot zij op een goede dag besloten ook een reis naar Rome te ondernemen, met als doel de volledige onafhankelijkheid van hun huis te verkrijgen. Op 1 juli vertrokken Stanton en Hutchison naar de Eeuwige Stad; hun reis zou meer dan twee maanden duren!

In Rome intrigeerden zij volop tegen hun Stichter, die door kardinaal Barnabò smalend 'il Babbo' (Opa) werd genoemd. In hun brieven verving 'il Babbo' nu ook voortaan het respectueuze 'il Padre'; onder elkaar noemden ze hem zelfs 'the Serpent'. En mgr. Talbot deed er nog een schepje bovenop: hij noemde hem een beetje vanuit de hoogte 'Numman' in plaats van 'Newman'; zelfs Maria Giberne, de zo trouwe vriendin in de kwade uren, kon aan de satire geen weerstand bieden.[42] Als Neri's leuze was: 'de wereld verachten, niemand verachten, zichzelf verachten, het veracht-zijn verachten' (spernere mundum, spernere seipsum, spernere se sperni)[43], dan had Newman, als hij dat alles geweten had, volop de gelegenheid gekregen om dit filippijnse motto in de praktijk om te zetten.

Barnabò zei tot verbazing van de reizigers dat Newman precies hetzelfde was komen vragen als zij! Maar hij had aan Newman gezegd - wat hij ook nu weer aan hén zei - dat de gevraagde onafhankelijkheid van de beide huizen door de stichtingsoorkonde voldoende was gegarandeerd. Hij, die de hele wereld had te overschouwen, moet zich (mét ons!) afgevraagd hebben waartoe die twee dure Romereizen nodig waren geweest...

Toch bleven Stanton en Hutchison aandringen, en ten slotte gaf de kerkvorst toe: zij zouden hun breve krijgen, na consultatie met hun Stichter. Deze zou natuurlijk niet beter vragen, maar, zei de kardinaal, toch bléef hij hun Stichter: zonder hem waren zij 'bastardi'.[44] (Daarom is het ook Newmans standbeeld, en niet dat van Faber, dat het Brompton Oratory nu nog siert.) De definitieve scheiding werd op 24 september 1856 een feit.[45] De Oratoria van Londen en Birmingham waren vanaf die dag twee volledig onafhankelijke huizen. Newman had als een voorgevoel gehad van dit onheil, toen hij in zijn dagboek van 1848 zo voorzichtig kritisch had gereageerd op Fabers vraag om bij hem aan te sluiten. Eéns heeft hij in een beeld Fabers manier van handelen als volgt beschreven: 'Hij was als iemand die toevallig bij mij aan huis zou komen, mij verzocht om een certificaat, de kamer zou rondkijken, enige zilveren lepels en schoorsteenmantelgarnituren in zijn zak zou steken om mij dan goede morgen te wensen, zomaar, zonder slechte bedoelingen...[46] Een naïef, onbewust-egoïstisch kind...

Dalgairns, 'de wiebelende'...

In augustus '56 werd met wederzijds goedvinden van beide huizen besloten dat Dalgairns - 'Father Bernard' - naar het Londense Oratorium zou terugkeren. Om Newman dieper te leren kennen, vooral als 'onderscheider van geesten', als spirituele detector van moeilijk speurbare en achterhaalbare deviaties, is het interessant deze episode eens van dichterbij te bekijken.

Op zekere dag had Father Bernard aan zijn overste gevraagd of hij hem eens alléén kon zien en spreken. In vrees en beven was hij naar Newmans kamer gegaan en had hij hem op de man af gevraagd: 'Gelooft u dat ik de geest van het huis van Birmingham bezit?' Hij dacht nl. dat alleen het Londense huis volkomen trouw was aan de geest van Filippo Neri. Newman zei dat hij eerst eens moest nadenken. Na drie uren kwam hij terug. En nu laten we Dalgairns aan het woord in een brief aan Faber:

> Ik kan u niet zeggen hoe vriendelijk hij was. Herinnert u zich de beschrijving van Callista's 'blauwe ogen als saffieren van de Eeuwige Stad', Zijn ogen waren net als die van een heilige, en hij sprak en deed als een heilige, zo zelveloos, zo vriendelijk! Hij zei me hoezeer hij van me hield
> - dat hij niet de minste wrok voelde tegen het huis van Londen - en dan uiteindelijk zei hij mij dat hij wel moést antwoorden op de vraag die ik gesteld had: 'Welnee', zei hij, 'je hebt niet de geest van het huis van Birmingham... 'Toen gaf hij mij zijn hand die ik kuste... Hoe héél klein voelde ik mij naast hem! Als ik niet zo'n rusteloze egoïst was, dan zou ik met hem nog kunnen samenleven.[47]

[42] MT II, 132-3.
[43] VO 231.
[44] SG 287.
[45] Cog 185.
[46] LD XVII, 319.
[47] Ibid., 350-1.

Na dit onderhoud vertrok Dalgairns naar Londen... waar hij even ongelukkig leefde als te Birmingham.

Newman hield daarna een toespraak tot zijn communiteit in Birmingham. Hij begon met over zijn eigen beperktheden te spreken, vooral over zijn geringe bestuursgaven. Anderzijds bezat Father Bernard volgens hem grote hoedanigheden: o.a. was hij een bekwame geestelijke leidsman van hoogbegenadigde zielen, zoals de zusters van Stone. Maar Newman meende dat juist bij iemand die in het geestelijk leven dieper is doorgedrongen, de gevaren groter worden en de gebreken vaak verergeren.

> Er is geen juister paradox dan dit: dat, hoe heiliger we zijn, hoe meer wij het gevaar lopen te vallen. Ik vergelijk dikwijls het opstijgen naar de hoogste christelijke volmaaktheid met het beklimmen van een hoge ladder die, hoe hoger je stijgt, des te meer begint te dansen onder je. Zo is het ook met de ziel die naar God opstijgt. En zo verklaar ik de verbijsterende val van heilige mensen, de volkomen ineenstorting van grote asceten, de ketterijen van ernstige geleerden, de illusies waarmee Satan zulke zielen betovert die hij niet volledig van God kan afwenden. Daarom is het getal van de heiligen zo gering: ze vallen af naarmate ze dichter bij de heiligheid komen.[48]

Er zijn geestelijke schrijvers die dergelijke bekoringen vergelijken met 'de donkere nacht van de geest' waarover de Spaanse mysticus Johannes van het Kruis spreekt. Maar men vond de werken van de grote Spanjaard na Newmans dood on-opengesneden in zijn bibliotheek.[49] Wel kende hij Ignatius van Loyola's Geestelijke Oefeningen, die in de diepe vrede en rust van de ziel het waarmerk zien van Gods Geest. Welnu, Father Bernard was een rusteloze ziel! Ziehier hoe Newman zijn negatieve kanten analyseerde:

> Hij wilde altijd door anderen laten doen waartoe hijzelf geen lust had. Hij scheen altijd te vergeten... dat de paters vele verplichtingen hadden die even belangrijk waren als die van de lekenbroeder die het middageten kookte of de gangen veegde, en even 'on-spiritueel'. Hij deed altijd alsof er geen pater minister of econoom in huis was: hij scheen het hun kwalijk te nemen dat zij er waren. De plichten in verband met de volksmissies heeft hij ook niet op zich genomen. Men moest (naar zijn mening) alle mogelijke dingen niét doen die eenvoudigweg moésten gedaan worden, als men wilde leven. Hij wenste daar echter niets mee te maken te hebben. Bij hem telde alleen biechthoren of ander zuiver geestelijk werk en dát nam hij wél op zich. Paters die iets anders deden hield hij voor luieriken. Bedieningen zoals die van gastenpater sloeg hij als niet 'geestelijk' genoeg af. Hij was een rusteloze geest die altijd maar kritiek uitoefende en zich opwond omdat de communiteit van Birmingham niet overeenkwam met zijn ideaal. Nu is vrede steeds een teken dat de H.Geest in een ziel woont. De heiligen hebben vele zware dingen moeten doorstaan, maar ik lees nergens dat zij rusteloos waren... Wat men rustig doet heeft gewicht; maar wanneer mensen onrustig worden, dan ontbreekt hun, lijkt me, de voornaamste eigenschap om anderen vertrouwen in te boezemen.[50]

Moeilijkheden te Dublin

Intussen werkte Newman te Dublin ijverig voort. In de zomer van 1856 wilde hij meer samenwerking verkrijgen tussen universiteit en middelbaar onderwijs. Hij streefde ernaar studenten voor te bereiden op allerlei competitieve examens voor ingenieurs, legertechnici, koloniale ambtenaren, enz. Er moest volgens hem een medische faculteit worden opgericht, en er diende meer aandacht geschonken aan het onderricht in de exacte wetenschappen alsook aan het departement van de oud-Ierse studies. Hij slaagde erin al zijn benoemingen en voorziene uitgaven voor een periode van drie jaar door de bisschoppen goedgekeurd te krijgen. Het enige wat zij niet goedkeurden was zijn voorstel om een comité van drie leken aan te stellen die de financies van de katholieke universiteit zouden administreren.

Een bescheiden succes dus. Toch bleven er moeilijkheden bestaan. Leken als financiële beheerders werden dus nog steeds gewantrouwd. Na twee jaar waren er nog maar 94 studenten.[51] Dr. Cullen ging koppig voort met op Newmans brieven niet te antwoorden. Met bittere humor beschreef de rector dit eens aldus:

> Hij laat mij een vraag stellen en aan zijn bel hangen in juni; dán moet ik hem schrijven in juli, een intieme vriend van hem aanklampen in augustus, - zonder succes, zodat ik de moed verlies in september en in januari daarop toevallig verneem dat hij aan anderen verteld heeft dat hij de zaak zó heeft opgelost zoals ik hem gevraagd had ze niet op te lossen, met het gevolg dat ik in februari nog altijd geen antwoord ontvangen heb, noch rechtstreeks noch

[48] MT II, 145-6.
[49] Cog 261-2.
[50] Hilda Graef, *Gott und mein Ich*, Knecht 1967, p. 184.
[51] SG 289.

onrechtstreeks.[52]

Rond die tijd begonnen ook de relaties met Wiseman te bekoelen, en zelfs die met Henry Wilberforce en Mrs Bowden. De lasterpraatjes die de London Oratory uitstrooide waren daar niet vreemd aan.

Maar de grote moeilijkheid bleef zijn eigen communiteit te Birmingham, waar zijn aanwezigheid blijkbaar zeer dringend gewenst was. Bovendien had de paus hem officieel slechts voor zes jaar verlof gegeven om te Dublin werkzaam te zijn. En Newman voelde zich ook te oud worden voor zijn zware rectorale taak: een jongere, en liefst een Ier, moest ze overnemen. Zo liet Newman begin 1857 de bisschoppen officieel weten dat hij op 14 november van dat jaar - zes jaar na zijn benoeming - zijn ontslag bij hen zou indienen. Dr. Cullen reageerde daarop verbijsterd, en vroeg zijn rector nog drie jaar aan te blijven. Uiteindelijk werd een compromis bereikt: Newman zou nog één jaar rector blijven maar voornamelijk te Birmingham verblijven, en er zou een actieve vice-rector worden benoemd.[53] Een gammel compromis dat niet werkte: een 'actieve vice-rector' werd niet gevonden, en hoe kon Newman vanuit Birmingham de universiteit leiden? Studies en tucht gingen dan ook voelbaar achteruit.

En toch waren er ook lichtpunten. De collectes in de Ierse kerken ten voordele van de universiteit gingen de hoogte in. Het professorencorps was uitstekend. En op 1 januari 1858 liet Newman een nieuw academisch tijdschrift lanceren, de 'Atlantis', dat tweemaal per jaar zou verschijnen en allerlei researchartikels over humane en exacte wetenschappen (behalve over theologie: daar hadden de bisschoppen een publicatie voor) zou bevatten.[54] Over één artikel van hem, een van zijn beste essays, zouden we hier iets meer willen zeggen. Het werd opgenomen in de Historical Sketches onder de titel 'De Zending van de heilige Benedictus' (The Mission of St. Benedict).

Het dichterlijke benedictinisme

Het werd een prachtig artikel. 'De Zending van de H. Benedictus' was bedoeld als het eerste van een reeks die de geschiedenis van de katholieke opvoeding zou overschouwen in drie periodes: de oude periode, de middeleeuwse en de moderne. Elk van deze vond Newman belichaamd in een van de drie grote religieuze ordes: de benedictijnen, de dominicanen en de jezuïeten. Typisch voor de heilige Benedictus was volgens Newmans opvatting de poëzie, - typisch voor de heilige Dominicus de wetenschap, - en voor de heilige Ignatius het praktische. Jammer dat de studie over de twee laatste ontbreekt. Des te waardevoller zijn dan de beschouwingen over de benedictijnse periode die hij situeert vanaf de ondergang van het Romeinse rijk tot aan Anselmus (1033-1109), de grote benedictijn die reeds de volgende tijdspanne van de Scholastiek inluidt.

De ene idee, het ene doel dat de eerste benedictijnen volgens Newman nastreefden was 'de wereld te verlaten', een oude, ontaarde en stervende wereld, maar die nog altijd kon verleiden en perverteren. 'Dit was geen kwestie van deze of gene roeping, van de betere daad of de hogere levensstaat, maar van leven en dood.'[55] Vandaar dat ze een wereld zonder corruptie zochten,ver van de steden en de dorpen van de mensen. Zij wijdden zich aan eenvoudige taken: bidden, vasten, mediteren, studeren, kopiëren, handenarbeid:

> alwat zij verlangden was de zoete, koesterende aanwezigheid van aarde, lucht en zee, de gastvrije grot, de prachtig vloeiende stroom, de eenvoudige gaven die Moeder Aarde, de 'justissima tellus' (de zeer gerechtige aarde) aan de minste bede graag verleent. 'De monastieke instelling', zegt de levensbeschrijver van de H. Maurus, 'vraagt om de summa quies, de meest volmaakte rust',... de afwezigheid van alle zintuiglijke en intellectuele opwinding, en de blik gericht op de Eeuwigheid. En daarom heb ik de monastieke staat de meest poëtische genoemd van alle religieuze disciplines.[56]

Maar wat is poëzie? Newman wil er geen strikte bepaling van geven, maar in ieder geval, zegt hij, 'wordt zij altijd tegengesteld aan wetenschap'. Wetenschap behéérst, staat bóven de dingen, terwijl poëzie zich veeleer 'aan hun voet' bevindt, onder hen - wat impliceert dat wij hen begrijpen 'als wijds, onmeetbaar, ondoordringbaar, onpeilbaar, mysterievol.'[57] Hij spendeert dan enkele gloeiende bladzijden aan de benedictijnenabdij van het Waalse St. Hubert waar hij, zoals de twee paters van St. Maurus die ze bezochten in de 9e eeuw, de massa's monniken ziet werken op het veld, en de pelgrims ziet voorbijtrekken die, dag na dag, onophoudelijk, in steeds nieuwe rijen, de tombe van de heilige Hubertus komen bezoeken op de plaats waar hij uiteindelijk over de Maas vanuit Luik werd overgebracht.[58]

---

[52] LD XVII, 513-4.
[53] Ker 450-1.
[54] Ibid., 455.
[55] HS II, 374.
[56] Ibid., 376-7.
[57] Ibid., 388.
[58] Ibid., 390-6.

De monniken bedoelden wel niet poëtisch te leven, maar feitelijk leefden zij zo. Als zij al eens een mooi plekje vonden voor hun abdij, dan was dat niet vanwege enige romantische liefde tot 'melancholieke winden en kabbelende beekjes en watervallen en uitnodigende bosjes'[59], maar omdat zij eenvoudig wilden leven, dichtbij de natuur, dichtbij de Schepper van die natuur, in contemplatie, maar ook in boete, want hard was hun handenarbeid. Maar ook zeer nuttig: 'Uit het moeras rees een kluis, een huis, een hoeve, een abdij, een dorp, een seminarie, een leerinstituut, een stad.'[60] En als de barbaren dit noeste werk, soms van eeuwen, vernielden, dan begonnen de monniken doodgemoedereerd opnieuw, even sereen en blij en kinderlijk, zonder te klagen, als in vroegere tijd. Ze leefden als kinderen, niet-rationeel, zonder veel begrip van tijd: de ene dag volgde gewoon op de andere.

Er gaat iets fris uit van dit mooie artikel dat Newman nochtans moet gepleegd hebben te midden van veel ontgoocheling in dit laatste jaar van zijn rectoraat. En ook de stijl is iets wonderlijks, zoals uit volgend prachtige fragment blijkt, vol ciceroniaanse elementen (ternaire opbouw, ritme, 'otium cum dignitate'), maar ook overschaduwd door de milde schim van de grote dichter uit Mantua, betreurend dat hij er in die eerste frisse eeuwen van de christelijke era niet meer was om het bucolische leven en werken van Benedictus' monniken te beschrijven:

> Hij die de minnaar was van dal en slingerbeek en woud, van al het leven dat daar verborgen in huisde en ons al fluisterend zijn diepe lessen leerde, hoe had hij kunnen schilderen die unieke band tussen bidden, boeten, werken en schrijvend bezig zijn - die waarachtige 'otium cum dignitate' van vruchtbare rust en milde waardigheid, voor ieder te aanschouwen in Benedictus' volgeling! Dat etherisch vuur, dat de prins van de Latijnse poëten in staat stelde het lied van de Sibylle over te nemen en vagelijk al de heerlijkheden te schetsen van een toekomst boven onze natuur, - die serene filosofie, die zijn zangen heeft doorzaaid met al de gevoelens waar vooral het hart zo ontvankelijk voor blijkt, - die intieme sympathie met al het leed wat des mensen is, met alles wat hij doet en alles wat hij lijdt: welk een voortreffelijke illustratie hadden zij kunnen bieden voor de aartsvaderlijke geschiedenis en opdracht van de monniken in het wijde Germaanse land of aan de daden, de woorden en de visioenen van een Sint-Odilo of een Sint-Aelred![61]

Vooral de laatste zin, beginnend met 'That ethereal fire which enabled the prince of Latin poets to take up the Sibyl's strain...' heeft iets nobels en iets majestatisch in zich dat we alleen vinden in de allerbeste modellen van Newmans poëtisch proza.

Ontslag

Newman hield zich bikkelhard-strikt aan hetgeen overeengekomen was. Negen weken verblijf waren afgesproken: hij bleef geen dag langer te Dublin. Er was op het einde nog steeds geen vice-rector: het ontslag bleef onwrikbaar geldig. Er werd voorgesteld het Birminghamse Oratorium naar Dublin over te brengen: beleefde weigering. Cullen deed alsof er over ontslag nooit een woord was gerept: dit liet Newman siberisch koud. Op het einde van die zeven jaren rectoraat is zijn oordeel over de aartsbisschop eigenlijk vernietigend: 'Vanaf het begin heeft hij mij behandeld als een stumper (scrub); nooit heeft hij iets anders gedaan dan mijn brieven verfrommeld en in het vuur geworpen zonder erop te antwoorden.' Wat hij hem vooral verweet was zijn gebrek aan vertrouwen in de mensen: 'Hij maakt zich niemand tot vriend, omdat hij niemand wil vertrouwen en voor niemand attent wil zijn.' Sarcastisch vroeg hij zich af of hij niet zijn eigen potje kookte...[62]

Op 26 oktober 1858 stak Newman voor de laatste maal het St-Georgekanaal over. Op 2 november onderhield hij de studenten die de avondcursussen volgden over 'Geestestucht'; op de 3e sprak hij in de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte over 'Literatuur'; en op de 4e in de Medische School over 'Christendom en Medische Wetenschap.' Al deze conferenties werden later gebundeld in het tweede deel van de 'Idea of a University.' Op de avond van de 4e verliet hij Dublin voor Birmingham. Op de 6e beantwoordde hij, na consultatie van zijn confraters, negatief een petitie van 19 professoren, 2 assistenten en 3 'Deans of Houses' om zijn ambt niet neer te leggen.[63] En de 12e november, precies 7 jaar na zijn benoeming, zond hij zijn officiële ontslagbrief naar de aartsbisschoppen.

In die zeven jaar had hij 56 maal het St-Georgekanaal overgestoken.[64] Zijn diepste gevoel was er een van ontgoocheling, maar later wist hij dit te relativeren. Eind 1859 schreef hij het volgende: 'Het feit dat mijn geschriften en plannen niet dadelijk verwezenlijkt worden bewijst nog niet dat dit niet in de toekomst ergens gebeuren zal... En omdat ik hoop dat ik dit werk verricht heb, niet voor de mensen noch voor de Ierse hiërarchie

[59] Ibid., 397.
[60] Ibid., 410.
[61] Ibid., 407-8.
[62] LD XVIII, 487; XIX, 379.
[63] Ker 461-2.
[64] AW 333.

noch zelfs om door de paus te worden geprezen, maar om de zaak van de Kerk en van Gods glorie te dienen, daarom heb ik niets te betreuren en niets anders te wensen dan datgene wat er uiteindelijk is gebeurd.'[65]

Eén ding echter had deze Ierse affaire hem geleerd. Sinds zijn bekering had hij de paus steeds gezien niet alleen als een onfeilbare leraar, maar ook als een wijze bestuurder in de gewone loop van de kerkelijke administratie, zelfs in die kwesties welke zijn functie van hoofd van de Pauselijke Staten met zich meebracht. Maar dit aanvankelijk onvoorwaardelijke vertrouwen had nu een flinke deuk gekregen. Jaren nadien meende hij daar het volgende over:

> Ik zie mij verplicht te zeggen dat dit gevoel (van vertrouwen) dat de geschiedenis er bij mij had ingeprent en nog steeds inprent, aanzienlijk werd verzwakt ten aanzien van de huidige paus, toen ik het resultaat zag van de politiek die hij volgde onder invloed van de raadgevers die hij zich gekozen had. In het bijzonder kan ik er niet overheen te denken dat, indien hij van de toestand in Ierland meer afgeweten had, hij dit probleem dat hij van zijn voorganger had geërfd niet tot zich zou getrokken hebben, en dat hij, indien hij dan al geen mogelijkheid zag om van een godsdienstig standpunt uit de Queen's Colleges te erkennen, hij er zich tenminste van zou onthouden hebben een katholieke universiteit te decreteren... Ik wist over Ierland evenveel als hij'.[66]

[65] LD XIX, 254.
[66] Ibid., 320.

Hoofdstuk 32 De idee 'Leek in de Kerk'

Bijbelvertaling

Henriette Roland-Holst dichtte eens over zichzelf: 'Ik ben geboren met een aard die sterk/ als vanzelf gaat naar de kern der dingen.' Dit drukt goed uit wat Newman over zichzelf had kunnen getuigen. Met die 'kern der dingen' is hij steeds bezig: wat is de kern of 'de idee' van een universiteit? Wat is de kern van Neri's Oratorium? En, dieper nog, wat is de kern van ons geloof, en hoe verhoudt het zich tot rede en moderne wetenschap? Dit laatste vond hij wellicht het dringendste onderwerp van studie, en hij was in '57 al begonnen met een dozijn reeksen notities op te stellen over filosofische thema's, o.a. over de logica van Stuart Mill, en met het opzetten van wat hij noemde een 'opus magnum' (groot werk) over de fundamentele vragen van het menselijk bestaan en van het christelijk geloof.[1] (Daar is slechts één bladzijde van overgebleven met b.v. deze typische opmerking: 'Het is even moeilijk te berusten in het feit dat wij gemaakt zijn voor niets... als de dogma's te geloven van de revelatie.'[2] Zoals zo vaak bij Newman werd ook dit werk onderbroken doordat op hem een beroep werd gedaan voor het volvoeren van een andere taak.

In augustus '57 ontving hij van kardinaal Wiseman een brief waarin hem in naam van het Engels episcopaat gevraagd werd de bijbel te vertalen, ter toepassing van het 9e decreet van de tweede provinciale synode van Westminster (1855). De ex-rector (of bijna), die nu al tweemaal de gevolgen van Wisemans slordigheid aan den lijve, en vooral aan den geeste, ondervonden had, vroeg de kardinaal om de tekst van het decreet, dat hem ditmaal prompt werd toegestuurd. Op 14 september aanvaardde hij het voorstel, tot grote vreugde van vele bekeerlingen, inzonderheid van W.G. Ward, die hem schreef dat 'het katholicisme nu een literaire plaats zou bekleden in Engeland.'[3]

Newman ging al onmiddellijk aan het werk. Hij installeerde een 'scriptorium' in zijn eigen huis, en schreef brieven naar mogelijke medewerkers. Naar bovengenoemde Ward b.v., die de psalmen moest vertalen. De man kende echter geen letter Hebreeuws! Geen nood: Father Ambrose St. John, oud-student van Pusey, zou hem helpen! Newman zelf zou de 'Prolegomena' van die vertaling op zich nemen: dan kon hij de notities die hij reeds bezat voor zijn 'opus magnum' ook gebruiken voor het ontwikkelen van zijn ideeën over de Schrift. Zoals het christelijk geloof harmonieerde met de fenomenen van het individuele geweten, hart en verstand, zo zou hij nu pogen aan te tonen dat het ook harmonieerde met de geschiedenis van het uitverkoren volk. En reeds had hij in zijn 'Essay over de ontwikkeling...' deze zelfde harmonie aangetoond met de ontwikkeling van de leer in de christelijke periode. Op drie niveaus zou er dan harmonie zijn tussen persoonlijke en bovenpersoonlijke ontwikkeling enerzijds en het geloof anderzijds. Een grootse idee die hem min of meer voor de geest zweefde volgens een mededeling van Ward, zijn eerste grote biograaf.[4] Een idee die zeker naar de kern zou gaan van de moeilijkheid waarvoor de Kerk kwam te staan in de 19e eeuw. Van die 'Prolegomena' is echter bijna niets overgebleven, en eens te meer botste Newman tegen een muur van zwijgen en inertie juist bij diegenen die hem deze magnifieke opdracht hadden gegeven.

Het fatale scenario van Ierland herhaalde zich: eerst vleiend aanbod, dan allergrootste stilte! Toen Newman aan Wiseman £950 vroeg voor de noodzakelijke onkostenbestrijding, bekoelde het bisschoppelijk enthousiasme aanzienlijk. Aan dit detail hadden hij en de bisschoppen niet de nodige aandacht geschonken. Het moest echter wel geregeld worden - waartoe een poging werd gedaan op een episcopale synode van maart 1858. Een zeker aantal kerkleiders wisten daar een motie te doen goedkeuren waardoor aan Newman de auteursrechten van de komende vertaling zouden geschonken worden gedurende de tijd die nodig was om de onkosten te dekken. Deze motie was echter slechts officieus en werd aan de betrokkene nooit officieel meegedeeld. Het was duidelijk dat Wiseman de zaak nu remde.

Wat later, in december 1858, ontving Newman een brief van de Amerikaanse bisschop van Charleston om hem mee te delen dat zijn collega van Baltimore, aartsbisschop Kenrick, reeds bezig was met een Engelse bijbelvertaling. In die brief werd nu voorgesteld dat er slechts één vertaling zou worden voorbereid onder de gemeenschappelijke supervisie van Newman en Kenrick. Het epistel kwam eigenlijk via Ullathorne van de kardinaal die hem toegestuurd had gekregen en daarna doorgezonden zonder een enkel woord commentaar. Het was alsof die vertaling nu het initiatief was van Newman - dezes persoonlijke hobby als het ware -, precies wat hij ook in Ierland had aangevoeld. En dat gebeurde dus op een moment dat hij juist andere, hem dierbaardere projecten had opzij geschoven terwille van de kerkelijke overheid!

[1] SG 298.
[2] Ward, *Life* I, 424.
[3] Ibid.,422.
[4] Ibid., 425. Ward vernam dit van Father Neville.

Hier weer: vlucht voor de eigen verantwoordelijkheid. Hij moest die doorgestuurde brief van Wiseman wel beantwoorden, maar zond hem alleen de definitieve lijst van de vertalers. Het was immers aan de opdrachtgever om de zaak op te lossen en richtlijnen te verstrekken. Newman wachtte en wachtte, maar hij kreeg geen teken van leven, geen verklaring of richtlijn, geen enkel woord! Hij kon op de duur niet anders doen dan de onderneming - waaraan hij uit eigen zak reeds £100 had besteed - laten varen. Zes jaren later getuigde hij daarover nog in een brief: 'Ik wachtte dus tot ik er meer zou over horen, maar tot op de dag van vandaag heb ik daarover nooit meer iets vernomen.'[5]

Er hangt een mysterie over Wisemans houding in deze zaak. Twee hypothesen laten er wat licht op vallen. De eerste steunt op een bekentenis van Faber aan Newman, toen deze hem bezocht aan zijn sterfbed. Hij wist, zei de stervende, hoe slecht zijn bezoeker was behandeld geweest in deze zaak. Dit zou een allusie geweest zijn op een tussenkomst van het London Oratory bij Wiseman, die hun zeer genegen was, om de zaak te laten vallen (na de definitieve scheiding van beide gemeenschappen).

Een tweede verklaring zou zich eveneens kunnen beroepen op een getuigenis van Newman, die verwijst naar een schrijver van de 'Union Review', volgens welke het vertalingproject 'is gestrand op de objecties van één enkele boekhandelaar wiens stock van bijbels voor hem meer waarde had dan ons verstand'.[6] Deze hypothese zou kunnen bevestigd worden door een getuigenis van Aubrey de Vere in zijn 'Herinneringen', overgenomen door Père Bouyer in zijn Newmanbiografie.[7]

In een dagboekaantekening van 8 januari 1860 probeerde Newman al zijn mislukkingen (ook die van de bijbelvertaling dus) geestelijk te verwerken.

Hij deed dit zonder bitterheid. Hij had 'alleen voor God in den hoge gewerkt', hij had 'geen groten der wereld gevleid'. Maar het gevolg was er dan ook naar: 'ik ben niets en niemendal (I am nobody)'. Te Rome had hij geen enkele vriend, in Engeland werd hij 'belasterd en veracht.' In Ierland 'kreeg ik steeds de deur vóór mijn neus dichtgesmakt.' Drie weken later voegde hij daaraan toe dat zijn grote troost nu was 'het heilig Sacrament waar ik Diegene bezit die leeft in de Kerk, terwijl de afzonderlijke leden van die Kerk, mijn oversten,- ook al mogen zij een beroep doen op mijn gehoorzaamheid - geen enkel recht hebben op mijn bewondering en mij geen enkel steunpunt bieden waar ik op vertrouwen kan.' Dit alles schreef hij 'in Gods aanschijn', 'op zijn knieën.' Het is de man van het 'holiness before peace' die hier spreekt, met de evangelische Christus vóór ogen in diens houding tegenover de joodse leiders, de Christus van het heilig Sacrament, 'die leeft in de Kerk', 'Our Undying Life', zoals hij Hem wel eens noemde na zijn bekering.[8]

De middelbare school

De pauselijke stichtingsoorkonde had aan de oratorianen van Engeland gevraagd zich in hun apostolaat vooral te richten tot het 'splendidior' gedeelte van de maatschappij, maar tien jaar na hun stichting was daar in Birmingham en omgeving nog niet veel van te merken. Father Flanagan, ofschoon een goed belezen theoloog, hield zich met sociaal apostolaat bezig in het Birminghamse 'workhouse', en Father Caswall verzorgde een arme missie in Smethwick. Het Oratorium had in 1858 ook een hospitaal willen bouwen, maar dit plan was mislukt. Het jaar daarop echter waren de paters erin geslaagd een weeshuis op te richten dank zij een zekere Catherine Anne Bathurst, een penitente van Newman: Father Austin Mills was er de directeur van.[9] Dat waren dus allemaal zeer sociale, armenvriendelijke activiteiten en verwezenlijkingen, maar iets voor de ontwikkelde, eerder welgestelde kringen was er tot hiertoe nog niet bij geweest.

Tot in januari 1857 een aantal van Newmans vrienden, o.a. Edward Bellasis, een bekeerde gegoede advocaat die hem had bijgestaan in het Achilliproces, en ook enkele mensen uit Londen hem een plan voorlegden van een katholieke middelbare school, die op een hoger peil zou staan dan de overige katholieke scholen en die ook niet minder Engels zou zijn omdat zij katholiek was. Dit laatste was een pijltje, gericht tegen het italianiserende, ultramontaanse Brompton Oratory. De door en door Engelse en hoog gecultiveerde John Newman zou volgens de initiatiefnemers garant staan voor de prima kwaliteit van die nieuwe school. Een van de mannen, een zekere John Simeon, vriend en buurman van de dichter Tennyson, drukte zijn ideaal van een dergelijk onderwijsinstituut aldus uit: 'Eton, minus zijn boosheid (wickedness), en plus de inprenting van het katholieke geloof'.[10]

Nadat het plan zo een jaartje gesudderd had, ging Newman er met bisschop Ullathorne over praten, die er niet alleen niet tegen was, maar het zelfs hartelijk verwelkomde. Newman dacht dat hij wel 50 boys zou kunnen logeren

[5] Cog 131-2; MT 11, 169 vv.
[6] Ward, *Life* I, 425-8.
[7] Cog 132; Ward, *Life* I, 428; Bouyer 411.
[8] AW 251-2; Apol 5; LD XI,129; 252.
[9] SG 299.
[10] Ker 464.

(het zou dus een internaat zijn) op de hoogste verdieping van het Oratorium; voor de klassen zou een nieuw gebouw worden neergezet. De communiteit zou een 'headmaster' (directeur) leveren plus alle mogelijke geestelijke bijstand, maar geen lerarenstaf. Dit om de objectie van Brompton te ontkrachten dat schoolapostolaat on-oratoriaans was (een echo van Newmans 'biechthoren van nonnen is on-oratoriaans'!). De communiteit als zodanig zou er niet in geëngageerd zijn - alleen individuele personen zoals Newman zelf en Nicholas Darnell, de vermoedelijke 'headmaster'. Deze veertiger had gestudeerd te Winchester, te Exeter, was fellow geworden van New College. Ullathorne krabbelde later toch een beetje terug omdat hij bepaalde verhalen gehoord had over de slappe tucht die Newman erop nagehouden had te Dublin. De ex-rector gaf grif toe 'dat hij zich evenmin een goed headmaster voelde als een goed paardrijder of een succesvolle schaker'. 'Maar', voegde hij eraan toe, 'dit wil daarom nog niet zeggen dat ik de behoefte aan een strikte tucht voor jongelui niet zou aanvoelen. Want het gebeurt toch dikwijls dat menigeen goedkeurt wat hijzelf niet kan bereiken'.[11]

Op 21 april 1858 besliste de Birmingham Oratory bij formeel decreet dat Nicholas Darnell de leiding van de nieuwe middelbare school op zich zou nemen als Newmans representant. Op 1 mei 1859 opende de kersverse 'Oratory School' dan haar poorten voor... 7 leerlingen, allen zonen van bekeerlingen. Een half jaar later echter waren er reeds 12, en drie jaar later 70[12]- een hoopvol succes. Een nieuwigheid in de school was de invoering van de 'matron', een vrouwelijke, haast moederlijke aanwezigheid, vooral ter intentie van de jongere leerlingen die als internen lang van huis weg waren. Het was iets speciaals van Newman, die deze functie toevertrouwde aan Mrs Frances Wootton, een bekeerlinge, weduwe van een Tractariaanse dokter te Oxford. Zulk een functie was ongewoon in eender welk Engels internaat, maar zou in Newmans ogen zijn school al direct tot een kwaliteitsschool maken. In Darnells ogen echter was een strenge tucht, kwalitatief gezien, al even belangrijk, en dit verschil in visie moest noodzakelijk tot strubbelingen leiden.

Op zekere dag in december '61 werd Mrs Wootton met een ziekelijk kereltje uit het internaat op een Birminghamse 'Dog Show'(hondententoonstelling) opgemerkt door enkele leerlingen van de school, onder wie de jonge hertog van Norfolk. Darnell kwam dit te horen, en vaardigde stante pede een oekaze uit, - een verbod aan de 'matron' om voortaan nog in gezelschap van op de ziekenlijst ingeschreven jongetjes het gebouw te verlaten alsook dergelijke boys in haar kamer te ontvangen zonder permissie van de headmaster. Mrs Wootton, die bij de ouders van de kleinere leerlingen heel populair was, liet zich niet intimideren en, daar ze toch rijk genoeg was, bood ze Newman haar ontslag aan. Deze aanvaardde dit echter niet. Waarop Darnell zei dat zij dan maar 'headmistress' moest worden. Newman, die bij alle bescheidenheid zijn eigen waarde wel kende, herinnerde er Darnell heel gevat aan dat zijn naam - die van Newman - de reclame van de school uitmaakte en de laatste beslissing bij de congregatie, dus bij hem lag. Het zat hem al een hele tijd dwars dat confrater Darnell in zowat alles zijn eigengereide gangen ging, - ja zelfs naar een andere ligging van de school uitkeek zonder dat 'President' Newman ook maar van iets op de hoogte was. Maar goed, om de lieve vrede te bewaren stelde deze voor om de school in twee te verdelen, met Mrs Wootton als 'matron' voor de lagere cyclus en Miss French, haar onmiddellijke ondergeschikte, maar nu direct aan Darnell onderworpen, als verantwoordelijke voor de hogere cyclus.

Dit systeem werkte echter niet, en op 27 december vernam Newman een ultimatum: zij weg of ik weg (one or other of us must go)![13] En dreigend voegde Darnell eraan toe: als ik wegga, gaan ook alle lekenleraren weg. Dit was te veel gezegd. Tot dan toe had Newman zich wat zwak en machteloos gevoeld, maar nu hij werd uitgedaagd, spande de ouwe leeuw opnieuw zijn klauwen. Voor Darnells chantage zou hij in geen geval wijken! De headmaster had die chantage nog versterkt door te zeggen dat ook Father Flanagan de congregatie zou verlaten (maar dat was om een andere reden). Begin januari was het zover: Darnell vertrok. En binnen enkele dagen eindigde de kerstvakantie! Newman hield echter het been stijf. Hij wou en zou nieuwe leraren vinden. Twee docenten, James Marshall en de abbé Rougemont boden hun excuses aan: zij zouden blijven. Moody en Oxenham, de twee overigen, haakten af. Voor hen wist Newman binnen de kortste tijd vervangers te vinden, onder wie Thomas Arnold, de (intussen bekeerde) zoon van zijn oude Oxfordse vijand pijnlijker gedachtenis, die de Tractmannen de 'Oxfordse Booswichten' had genoemd. Als headmaster werd Darnell prompt door Ambrose St. John vervangen, die deze functie zou blijven bekleden tot aan zijn dood in 1875. Door Newmans doortastend en bliksemsnel optreden had de school bijna niet onder de revolte geleden.[14]

In augustus verliet ook Father Flanagan de congregatie. Hij was een degelijk, welbelezen theoloog, en Newman leed erg onder zijn verdwijnen. De raad van een goed theoloog was hem steeds welkom, en Flanagan hield ook van actief priesterlijk werk. Newman vond zijn heengaan de meest tragische gebeurtenis in de geschiedenis van zijn

[11] Ibid.,468-9.
[12] Ibid., 477; SG 300.
[13] MT II, 251.
[14] Ibid., 248-61 (voor heel deze schoolrel).

Oratorium.[15] Hijzelf moest nu ook, als meer dan zestigjarige, heelwat werk van Darnell en Flanagan overnemen: novicen begeleiden, biechthoren, inspringen in de school enz.

Dit laatste deed hij anders met grote liefde. Hij herbeleefde de heerlijke schooltijd van zijn jeugd te Ealing. Hij vond dat er niet zoveel verschil was tussen de jeugd van de tweede helft van de eeuw en die van haar begin. Hij leerde hun de klassieke talen, verklaarde hun de katholieke godsdienst, speelde met hen kamermuziek en regisseerde hun toneel, - komische spelen van Terentius[16], zijn geliefde Latijnse auteur, die hij zelf zo vaak gespeeld had in de oude school van dr. Nicholas. Hij regisseerde met brio, deed graag voor en koos met zorg de gepaste kostumering uit.

Hij betreurde de achteruitgang van het Grieks (reeds in 1860!) vanwege de 'utilitaristische' geest van de eeuw.

> Dat was zo heel anders geweest (vertelde hij schalks), toen een professor zo opgewonden was over een corrupte Griekse tekst dat hij, om zich te kalmeren, zijn heil zocht in het lezen van één van die vervelende 'Tracts for the Times'![17]

Die liefde tot de klassieke talen zou hem zijn hele leven bijblijven. Toen Lord Coleridge de oude 85-jarige man bezocht, vond hij hem nog 'vol van Griekse tragiek, muziek en Gladstone', en toen de oude kardinaal zijn eigen grafschrift opstelde - 'ex umbris et imaginibus in veritatem' (vanuit de schaduwen en de beelden naar de werkelijkheid toe) - schreef hij er deze bemerking bij: 'if good Latinity' (als dit goed Latijn is)![18]

Het beste van zichzelf gaf hij echter in zijn godsdienstlessen die velen van zijn leerlingen hun leven lang bijbleven, tot de eigenste woorden die hij gesproken had en de bezielde blik waarmee hij ze had uitgesproken.

Het tijdschrift 'The Rambler'

De bijbelvertaling was een mislukking geweest, de middelbare school een succes, - het derde werk dat Newman op zich nam zou hem grote moeilijkheden bezorgen en ten slotte verdacht maken te Rome, maar het zou zijn zoals met zijn universitaire opdracht te Dublin: de mislukking ging gepaard met een degelijk onderlegd, literair verzorgd geschrift.

In Engeland bestond een maandblad, The Rambler (de zwerver) genaamd, dat in 1848 gesticht was door de bekeerling John Moore Capes. Liberaal-katholiek van inspiratie, wilde deze publicatie het strakke conservatisme van de 'old Catholics' - meestal mensen uit de hogere kringen die in de 16e eeuw Rome trouw gebleven waren - doorbreken en de nieuwe tijd met al zijn problemen, ook religieuze en kerkelijke, open en met durf tegemoet treden. Newman vond dit iets prachtigs en steunde Capes - die hem dikwijls om advies vroeg - met raad en daad.

In 1858 geraakte Capes in familiale en zelfs persoonlijk-religieuze moeilijkheden, zodat hij de eigendom van zijn tijdschrift verkocht aan twee andere liberaal-katholieke intellectuelen, Sir John Acton en Richard Simpson. Acton was een edelman met grote allures, een echte kosmopoliet, die in de Engelse provincialistische atmosfeer haast niet meer ademen kon. Zijn grootvader langs vaderszijde was eerste minister in het koninkrijk Napels geweest. Kardinaal Acton, die Newman had gefeliciteerd bij zijn bekering, was zijn oom. Langs moederszijde had hij een overgrootoom die de laatste aartsbisschop van Mainz was geweest, en een grootvader die de hertog van Dalberg was. Door het tweede huwelijk van zijn moeder met de Earl Granville was hij in intiem contact gekomen met een sceptische Engelse aristocratenfamilie. Hij was op school geweest bij Dupanloup, de latere progressieve bisschop van Orléans, en te Oscott in het opvoedingsinstituut dat Wiseman daar had gesticht. Maar de grondigste intellectuele invloed had hij ondergaan te München, dat toen een echt vooruitstrevend centrum van katholieke cultuur mocht heten. Daar was zijn geest gevormd geweest door de grootste van de toenmalige roomse kerkhistorici, Ignaz von Döllinger. Acton was een vroom man, met toch een rusteloze geest die een diep ingeworteld wantrouwen koesterde jegens alle met gezag beklede personen. Van hem is de welbekende spreuk die in het bewogen jaar 1968 door de revolterende jongeren (en volwassenen) zo vaak werd herhaald: 'Power corrupts, and absolute power corrupts absolutely'. En met die in macht gestelden bedoelde hij lang niet alleen de tijdelijke machthebbers, maar ook de geestelijke.[19]

Richard Simpson was 14 jaar ouder dan Acton, maar bleef desondanks zijn mindere, omdat Acton een veel sterkere persoonlijkheid bezat. Simpson had in Oriel College gestudeerd, maar 20 jaar na Newman; in 1846 was hij katholiek geworden. Hij was een groot Shakespearekenner en zeer geïnteresseerd in theologische kwesties. Van

[15] Z 214.
[16] Terentius (ca.195-159 v.C.): Romeins blijspeldichter, van wie nog 6 toneestukken bewaard zijn. Newman gaf er 3 van uit (aangepast, geëxpurgeerd en van een inleiding voorzien) ter intentie van zijn leerlingen.
[17] Tribute 274.
[18] Ibid., 277-8. Een classicus werd geconsulteerd wiens oordeel positief was.
[19] SG 300.

temperament was hij zeer agressief, vooral waar het kerkelijke autoriteiten betrof. Newman heeft hem eens raak met een beeld getekend:

> Hij is iemand die altijd zijn zweep uitsteekt naar de bisschoppen, hen op allerlei gevoelige plekken raakt, stenen werpt naar de heilige Romeinse Congregatie en, rijdend door de hoofdstraat, zijn erwten blaast naar de kardinalen die het ongeluk hebben uit het raam te kijken.[20]

De samenwerking van Acton en Simpson dateerde van 1857; Acton was toen nauwelijks 23. Het tijdschrift telde in dat jaar niet meer dan 800 lezers, maar zijn invloed was groter dan dit lage cijfer deed vermoeden, omdat zijn intellectueel niveau juist zo hoog lag en zijn lijn zo gedurfd was.[21]

In de aflevering van juni 1858 was er al een protestbrief verschenen tegen een kritiek die in de Rambler was gepubliceerd op een bepaalde bewering in een boek van Wiseman, met het gevolg dat deze zich geviseerd voelde. In de aflevering van augustus had Acton n.a.v. een recensie van een boek over Maria Stuart en Cathérine de Médicis beweerd dat 'geen enkele katholiek zo goed is als zijn godsdienst' en deze bewering gestaafd met het voorbeeld van Augustinus: 'Het is niet', zei hij, 'omdat de heilige Augustinus de grootste kerkleraar van het Westen is dat wij moeten verzwijgen dat hij ook de vader is van het jansenisme'.[22] Deze bewering verwekte een storm in de katholieke gelederen, waarop Acton in september aan zijn oud-professor Döllinger vroeg om de juistheid van deze affirmatie historisch toe te lichten. Hij was zo zeker van zijn zaak dat hij in november aan Wiseman schreef dat His Eminence een repliek mocht verwachten die hem zeer zeker zou bevredigen. Maar toen die repliek verscheen, in december, was Zijne Eminentie helemaal niet tevreden, en klaagde Döllinger bij de Romeinse instanties aan wegens ketterij. Acton moest ergens zijn wrok en zijn wrevel kwijt, en bij wie kon hij dit beter dan bij Newman, wiens 'Idea' hij hogelijk had bewonderd en van wie hij wist dat hij ook een grote vereerder van de Münchense kerkhistoricus was? Ziehier een relaas van zijn bezoek aan Newman in een door biograaf Wilfrid Ward geëxpurgeerde, maar door Coulson vijftig jaar later in zijn oorspronkelijke staat herstelde brief aan Simpson:

> Ik heb een gesprek van drie uur gehad met de zeereerwaarde Noggs (figuur van Dickens = Newman, H.I.) die op het einde, met een vrijmoedigheid die mij verbaasde, zijn ware gevoelens blootlegde over allerlei zaken en personen, zoals H.E. (=Wiseman, H.I.), Ward, Dalgairns, enz. enz. , over de natuurlijke neiging van machthebbers om te tiranniseren, over de onwetendheid en de arrogantie van onze would-be-theologen - kortom, over alwat jij en ik elkaar gezellig zouden vertellen bij een glas whisky. Ik had niet gedacht dat hij zo radicaal alle diplomatie en reserve (buttonment) zou hebben afgelegd, en zijn intense belangstelling voor de Rambler was voor mij een complete verrassing. Hij toonde zich diep ongelukkig toen ik hem het nieuws vertelde, en een lange tijd deed hij niets anders dan zuchten terwijl hij over en weer wiegde over het haardvuur als een ouwe vrouw die kiespijn heeft... Hij denkt dat dit een zet is om de Rambler te breken en dat er ook jaloersheid in het spel is. Hij vroeg of wij de jezuïeten verdachten of Errington (een coadjutor van Wiseman, H.I.); ten slotte was hij geneigd te denken dat Brompton de oorzaak was.[23]

In een brief aan Acton van de volgende dag vond Newman Döllingers fout niet zo erg: iemand kon een historische persoon heel veel sympathie toedragen en toch zijn geschriften veroordelen. Luther kun je 'a loving and amiable papa' vinden en ondertussen zijn leer verketteren![24] Toch gaf hij Acton de raad om alle theologie uit zijn blad te bannen en veeleer een literaire lijn te volgen. Noch de overheid noch het publiek kon blijkbaar die theologische scherpschutterij verdragen.

Döllinger bleef gespaard, en de twee kemphanen gingen akkoord met hun wijze mentor: geen theologie meer. Maar het bloed kroop waar het niet gaan kon, en reeds in het volgende nummer van januari 1859 lieten zij een artikel verschijnen van ene Scott Nasmyth Stokes, een staatsinspecteur, bekeerling ook, die sedert 1847 secretaris was van het katholieke armenscholencomité (Poor Schools Committee) en van 1853 af regeringsschoolinspecteur. Een man dus met grote vakkennis die de katholieken aanraadde samen te werken met de regeringscommissie voor het basisonderwijs. Precies iets wat de bisschoppen pas besloten hadden niét te doen, - maar dat wist Stokes niet.

Nu was volgens Wiseman de maat vol: in de volgende vastenbrief zou de Rambler worden veroordeeld. Newman, hierin gesteund door zijn bisschop, Ullathorne, probeerde dit te voorkomen door Simpson ertoe te bewegen zich uit de leiding van het tijdschrift terug te trekken. Deze gromde en grolde over de tirannie van de bisschoppen, maar verklaarde zich ten slotte bereid Newmans raad in te volgen op voorwaarde dat deze het

[20] Ward, *Life* I, 529.
[21] Coulson 2.
[22] Ibid., 3-4
[23] Ibid., 4-5 vgl. Ward, *Life* I, 481-2.
[24] SG 301.

hoofdredacteurschap zou overnemen. Anders zou hij de hele zaak in de openbaarheid brengen en financiële eisen stellen (het maartnummer was al ter perse).[25]

Newman hoofdredacteur

Ambrose St. John waarschuwde zijn vriend tegen dat hoofdredacteurschap: in wat voor een wespennest zou hij daar terechtkomen? Maar ja, voor Newman als anglicaan had een bisschoppelijk woord al een soort pauselijke kracht, en Ullathorne had het hem zo fraai en vertrouwvol (en een ietsje flatterend) geschreven: 'everything is always safe with you'! Na veel bidden en aarzelen aanvaardde hij dit hoofdredacteurschap dan toch, dat hij een 'extreme mortification' , iets als 'a bad dream' vond. In zijn eerste artikel stelde hij zich voor 'trouw aan de Kerk te verbinden met respect en openheid voor haar tegenstanders; vrijheid van gedachte te verzoenen met impliciet geloof; wat onhoudbaar was en aan de werkelijkheid niet beantwoordde openlijk af te keuren, zonder daarbij te vergeten dat met de zwakkeren rekening diende te worden gehouden en dat het heilige moest worden geëerbiedigd; en moedig een mannelijk onderzoek aan te gaan betreffende zaken van algemeen belang met een diepe zin voor de prerogatieven van de kerkelijke overheid'. De kwadratuur van de cirkel, zoals Gilley gevat opmerkt![26]

Newman maakte van de Rambler dadelijk een tweemaandelijks tijdschrift en wachtte er zich wel voor Acton en Simpson te desavoueren. Daar kwam zijn Engelse fair play tegen in opstand. Hij wilde slechts een misschien hopeloze poging wagen om een tijdschrift dat zo helemaal in de lijn lag van wat hijzelf bedoelde - opvoeding en verruiming van de geest in de katholieke gemeenschap - van de ondergang te redden en in juistere banen te leiden.

'De leken, wie zijn dat?'

Newmans artikels in de eerste nummers van mei en juli waren onopvallend. Wat kwaad kon er nu steken in een verhaal over de Noormannen in Engeland en Wales? in een beschouwing over Wisemans succesvolle rondreis in Ierland? en over de kwaliteiten van het Ierse volk ondanks hun - overigens begrijpelijke - haat tegen Engeland? Een ketterjager had met een vergrootglas moeten zoeken om iets te vinden wat zijn inquisitoriale wenkbrauwen had kunnen doen fronsen. Maar... in de rubriek 'Correspondentie' lag wel een addertje in het gras verborgen. Newman zelf, als uitgever, had het geschreven, maar niet ondertekend. Het betrof het oordeel van de bisschoppen over de voorgestelde koninklijke commissie die zich met het basisonderwijs zou bezighouden. Eerst verontschuldigde Newman Stokes omdat zijn artikel verschenen was vóór de officiële stellingname van de hiërarchie, maar dan voegde hij daaraan toe:

> Terwijl wij op de meest volledige wijze de prerogatieven van het episcopaat erkennen, geloven wij toch in alle oprechtheid - vooreerst omdat het een zaak van redelijkheid is en vooral omdat de bisschoppen persoonlijk blijk gegeven hebben van voorzichtigheid, vriendelijkheid en kiesheid -
> dat Hunne Excellenties werkelijk verlangen de opinie van de leken te kennen over kwesties waarin de leken zelf betrokken zijn. Indien de gelovigen zelfs geraadpleegd worden bij de voorbereiding van een dogmatische definitie, zoals onlangs in die van de Onbevlekte Ontvangenis, dan is het op zijn minst even natuurlijk, waar het belangrijke praktische zaken betreft, zulk een raadpleging te verwachten als een daad van goedheid en sympathie, voortspruitend uit de minzaamheid, eigen aan hen die zijn de 'forma facti gregis ex animo' (voorbeeld voor de kudde: cf. I Petr. 5,3).[27]

Hoe luttel besefte Newman welk een vreselijke tijdbom hij in deze (vooral in de door ons onderstreepte) woorden had gewikkeld! De leken raadplegen in praktische kwesties was toen al ongebruikelijk in het bestuur van de bisschoppen: wat moesten zij wel denken van een lekenraadpleging in geloofszaken? Prompt kwam er een reactie van dr. John Gillow, theologieprofessor te Ushaw, die Newman beschuldigde van ketterij!

Maar ook Ullathorne voelde zich beroerd door Newmans uitlating en bracht hem een bezoek in het Oratorium op 22 mei. Hoezeer de auteur van de betwiste brief ook verwees naar serieuze theologen als Perrone (die hij te Rome op de 'Propaganda' had leren kennen en waarderen) en naar de 17e-eeuwse Denis Petau (Petavius) SJ, 'die elk bewijs van een doctrine als steunende op de lerende Kerk verwierp en ze uitsluitend baseerde op de beleerde Kerk'[28], Ullathorne bleef Oost-Indisch doof voor zulke opvattingen, en stelde, zoals Gillow, dat de 'ecclesia docens' (de geestelijkheid) onfeilbaar was, en niet de 'ecclesia docta' (het laïcaat), aan wie een louter passieve rol was

[25] ANR 42-3; SG 302.
[26] SG 302.
[27] Coulson 13.
[28] SG 303.

toebedeeld. Maar van die leken had Ullathorne niet zo'n hoge dunk. Hij zei zoiets als: 'De leken, wie zijn dat?' 'Hm', opperde Newman, 'de Kerk zou er maar gek (foolish) uitzien zonder hen!' (maar het waren niet tekstueel deze woorden)[29]

Newman verzekerde zijn bisschop dat het waarachtig niet voor zijn plezier geweest was dat hij de leiding van de Rambler op zich genomen had. Het was erger dan Ierland. En bovendien werd hij oud. Maar zelfs een oud man, zei hij, die een brand ziet, 'werpt zijn jas uit, stroopt zijn hemdsmouwen op, en gaat pompen. En als dan een brandweerman naar hem toekomt en hem zegt: 'My good old boy, je doet je best, hoor, maar zie je dan niet dat je alleen maar je vrienden natspuit in al je onhandigheid?'- dan zou ik dat met een heel goed hart opnemen en hem zeggen: 'Ik hou je op je woord, vriend; ik zal de anderen maar laten doen en spuiten!' Ullathorne begreep het grapje heel goed, want opeens zei hij, nogal abrupt: 'Waarom geeft u de Rambler niet op?' Waarop Newman: 'Maar dan komt hij weer in de handen van Acton en Simpson!' Dat scheen echter nu ineens geen bezwaar meer te zijn. Dit deed een vaag vermoeden in hem ontstaan dat hij in een nota aldus verwoordde: 'Misschien heeft een paniek de kardinaal enz. aangegrepen dat ze nu vanuit de braadpan in het vuur zijn terechtgekomen!'[30] M.a.w. ze vreesden Newman meer dan Acton en Simpson.

Gevolg gevend aan de wens van zijn bisschop (die eigenlijk ook zijn eigen wens was), besloot Newman de leiding van het tijdschrift te laten varen. Nog één Ramblernummer, het volgende van juli, zou de 'Editor' verzorgen en zich dan terugtrekken. Hij troostte zich met de hoop dat men hem later beter zou begrijpen. Hij had altijd een groot vertrouwen in de langzame, maar vruchtbare werking van de Tijd. Aan Henry Wilberforce schreef hij op 17 juli deze voor hem typische woorden:

> Ik ben van mening dat de bisschoppen slechts één aspect van de dingen zien, en ik heb een zending - zo voel ik het innerlijk aan - om op te treden tegen de kwalen die ik zie. Anderzijds heb ik altijd geleerd dat bepaalde dingen die werkelijk nuttig zijn, uiteindelijk toch gebeuren, zoals God het wil, op dát bepaalde ogenblik, niet op een ander; en dat, als je op een verkeerd ogenblik probeert te doen wat op zichzelf juist is, je dan misschien een ketter wordt of een schismatiek. Waar ik naar streef moge misschien echt en goed zijn, maar het is wellicht Gods wil dat het honderd jaar later gebeurt.

Potentieel ketter is dus vaak, volgens Newman, niet zozeer iemand die een waarheid van het geloof verwerpt als iemand die wel een waarheid ziet, maar ze te vroeg ziet - de tijd is er nog niet rijp voor. De waarheid, zoals alles wat leeft, 'heeft haar tijd nodig' om te groeien en zich te manifesteren. Newman geeft het voorbeeld van de Italiaanse priester Vincenzo Gioberti (1810-52), een hartstochtelijke tegenstander van de wereldlijke macht van de paus. Reeds toen zag Newman in dat Gioberti's idee een ware en vruchtbare idee was die het zou halen. Maar zijn fout was dat 'hij aan deze opinie vasthield tot in het onredelijke toe. En hij is gestorven, vrees ik, buiten de Kerk. Als ik er niet meer zal zijn, dan zal men wellicht zien dat bepaalde personen mij belet hebben een werk te doen dat ik had kunnen doen. God overheerst (overrules) alle dingen.'[31]

D.w.z.dat God, die het geheel overziet, ook uit de fouten van de mensen - in casu de 'fouten van verzuim' van de kerkelijke leiders - nog een providentieel voordeel kan halen voor de opperste leiding van zijn Kerk of van zijn wereld. Gods leiding eerbiedigt echter steeds de vrijheid van de mens. Newman vindt nu niet dat hij passief moet blijven. Misbegrepen worden was voor zijn verstand en gevoel altijd iets vreselijks. Van dat ene Ramblernummer in juli dat hij te verzorgen had, zou hij profiteren om zijn opvattingen over de leek in de Kerk, en ruimer nog over de 'consensus fidelium' (overeenstemming van alle gelovigen, d.i. van de eerste bisschop tot de laatste katholiek), met alle gewenste duidelijkheid toe te lichten, breedvoerig, met een vloed van argumenten uit zijn rijke kerkhistorische kennis.

'Over het raadplegen van gelovigen in zaken van de leer'

Dit laatste artikel van Newman in de Rambler verscheen onder bovenstaande titel - in het Engels: On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine. Het werd in de herfst van 1961, dus bij het begin van het Tweede Vaticaanse Concilie, door John Coulson, toentertijd lector aan de benedictijnenabdij van Downside, opnieuw gepubliceerd.

De vraag van Ullathorne: 'De leken, wie zijn dat?' had Newman diep in de ziel gesneden: dit artikel zou het antwoord zijn. Het misprijzen dat in de vraag lag - de minachting voor de leek, dat eeuwige kind, dat maar braaf moest gehoorzamen en gul de goede werken steunen - dat was voor Newman onverdraaglijk. In zijn opinie moest

[29] Ker 479.
[30] LD XIX, 179-80.
[31] Ward, *Life* I, 499-500.

de leek worden opgevoed tot een verantwoordelijke volwassen partner aan wie men niet alleen richtlijnen geeft, maar die men ook raadpleegt in de zaken van hun competentie en zelfs in de zaken van het geloof.

Wat betekende het woord 'raadplegen'? Het behelsde zowel het zich vergewissen van een bepaald feit (wat zegt de barometer over het weer?) als het vragen naar een oordeel (ik vraag de dokter een oordeel over mijn gezondheidstoestand). Newman gebruikt het woord hier in de tweede betekenis: de gelovigen wordt een oordeel gevraagd over een punt van hun geloof. Hij gebruikt ergens het beeld van de spiegel:

> ... het volk is een spiegel waarin de Bisschoppen zichzelf zien. Iemand raadpleegt zijn spiegel, en op die manier kan hij dingen te weten komen over zichzelf die hij op geen enkele andere manier kan vernemen.[32]

Dit raadplegen van gelovigen was b.v. gebeurd bij de voorbereiding van de dogmatisering van Maria's onbevlekte ontvangenis. In de gelovigen als groep leeft het geloof van de apostelen voort dank zij de werking van de heilige Geest, Ziel van de Kerk. Hun consensus in geloofszaken in de universele christelijke gemeenschap is de stem van de onfeilbare Kerk. De consensus van de gelovigen - leken zowel als geestelijken - was in Newmans opvatting een bewijs dat dit of dat punt katholieke doctrine was. Die 'consensus fidelium' (overeenstemming van alle gelovigen) noemde hij een soort geestelijk instinct - in het Grieks 'phronêma' - dat hij eens mooi beschreef als zijnde werkzaam 'diep in de boezem van het mystieke Lichaam van Christus'.[33] Nog een ander beeld gebruikte hij in een citaat van kerkvader Hilarius van Poitiers: 'Het oor van de gewone mensen is heiliger dan het hart van de priesters.' Dit oor gaat dikwijls negatief te werk: instinctief verwerpt het opvattingen die onverenigbaar zijn met het geloof dat het heeft vernomen. Daarom zijn de armen en de eenvoudigen volgens Newman 'de echte sterkte van de Kerk.'[34]

Newman was zeer goed thuis in de dogmageschiedenis van de christelijke oudheid, en speciaal in de geschiedenis van het arianisme. Zijn eerste boek over 'de arianen van de vierde eeuw' was de neerslag geweest van een diepgaande studie daaromtrent. Terwijl hij dit boek schreef was de jonge historicus reeds vooral getroffen geweest door het feit dat met name het gewone volk (huismoeders, bakkers, enz.) op vele plaatsen Arius' leer radicaal had afgewezen. Een echo daarvan vindt men reeds in zijn preken bij het begin van de Tractbeweging, zoals b.v. in deze homilie van 26 oktober '34:

> Christus hield zijn feest voor 'de armen, de kreupelen, de lammen en de blinden.' De weduwen, de wezen, de zieken, de hulpelozen, de vromen, in gebed verbonden: zij zijn de sterkte van de Kerk.[35]

Dit arianenwerk kwam hem nu uitstekend van pas om de thesis van zijn artikel hard te maken. Die thesis was dat 'de aan de onfeilbare Kerk toevertrouwde goddelijke traditie veel meer werd verkondigd en gehandhaafd door de gelovigen dan door het episcopaat'; dat, meer in het bijzonder, 'het dogma van Nicea gedurende het grootste deel van de vierde eeuw werd gehandhaafd, niet door de nooit afwijkende vasthoudendheid van de H. Stoel, de Concilies of de Bisschoppen, maar door de 'consensus fidelium'. Anders geformuleerd: '... er is een tijdelijke suspens geweest van de Ecclesia docens (de lerende Kerk). Het korps van de Bisschoppen heeft toen gefaald in het belijden van het geloof'.[36]

Deze apostasie van de 'lerende Kerk' gaat hij nu in 22 punten uitwerken, om dan in een tweede deel de trouw van de leken weer eens in 21 punten aan te tonen. Hier volgt nu een voorbeeld van elk van de twee delen.

Als bewijs voor het falen van de kerkelijke leiders in de vierde eeuw en van de ongelooflijke verwarring die op het concilie van Nicea (325) volgde, citeert hij het volgende getuigenis van de heilige Hilarius, bisschop van Poitiers. Deze kerkvader leefde van ca. 315 tot 367, en is dus een tijdgenoot. Hij zegt:

> Ons bedreigt een groot en betreurenswaardig gevaar: er zijn tegenwoordig zoveel credo's als er zinnen zijn, zoveel doctrines als men maar wil, want wij redigeren maar credo's met commentaar volgens de grillen van onze verbeelding. Sedert het concilie van Nicea hebben we niets anders gedaan dan een credo opgesteld. We bekvechten over woorden, speuren naar nieuwigheden, profiteren van ambiguïteiten, bekritiseren allerlei schrijvers, vechten partijkwesties uit, zoeken moeizaam naar overeenstemming, maken ons op om elkaar te anathematiseren, - maar ondertussen is er nauwelijks iemand die aan Christus toebehoort. Neem b.v. eens het credo van verleden jaar: wat is er daarin niet reeds veranderd? Eerst krijgen we een credo waarin ons verzocht wordt de uitdrukking van Nicea 'één in wezen met de Vader' niet te gebruiken. Dan komt er een ander dat haar

[32] Coulson 72.
[33] Ibid., 73.
[34] Ibid., 85; 110.
[35] PS III, 333.
[36] Coulson 75-7.

> voorschrijft en verkondigt. Daarop een derde dat zich verontschuldigt en zegt dat het woord 'wezen' toch wel door de Vaders in al hun eenvoud werd gebezigd. Ten slotte hebben wij er een vierde gehad dat niet verontschuldigt maar veroordeelt! Elk jaar, elke maand dus een nieuw credo; dan veranderen we van idee; dan verbieden we die verandering; en ten slotte anathematiseren wij dit verbod! Zodus, ofwel veroordelen wij de anderen in onze eigen persoon, of veroordelen wij onszelf in de anderen, - en terwijl we zo elkaar bijten en verslinden, gaat het erop lijken dat er van ons niets meer overblijft.[37]

En Newman voegt er heel wetenschappelijk de referentie aan toe (Ad Const. II, 4,5) zodat de theoloog of de geestelijke die het leest niet de minste twijfel kan koesteren over de juistheid van het historisch bewijs.

Ziehier dan één van de 21 voorbeelden die hij aanhaalt om door contrast te bewijzen hoe trouw de leken bleven aan hun geloof, terwijl de bisschoppen en de theologen in de grootste verwarring verkeerden. De feiten deden zich voor in Samosata, een stad in het oude Syrië en werden opgetekend door Theodoretus in zijn Hist. IV,15. Theodoretus was een Syrische bisschop die leefde van ca. 393 tot ca. 466: volgens specialisten citeerde hij in zijn kerkhistorische werken vele waardevolle en authentieke documenten. Newman heeft zijn man dus goed gekozen. Theodoretus verhaalt over een zekere Eunomius die een notoire ketterse bisschop was. Het volk was hem antipathiek en wilde in de publieke thermen niet baden in hetzelfde water waarin hij gebaad had! Zijn opvolger Lucius was al even ketters, en christelijke kinderen moeten van hun ouders gehoord hebben dat hij het ware geloof niet bezat. Hier volgt het verhaal dat niet gespeend is van enige truculente humor:

> SAMOSATA. 'De arianen hadden deze voorbeeldige kudde van hun herder beroofd en in diens plaats een individu gekozen met wie niemand van de inwoners van de stad, rijk of arm, knecht of ambachtsman, boer of tuinier, man of vrouw, jong of oud, gemeenschap wilde hebben. Men liet hem helemaal alleen: geen mens ging zelfs maar op bezoek bij hem om hem te zien, en niemand wisselde met hem een woord, ofschoon van hem werd verteld dat hij een vriendelijk karakter had. Dit wordt bewezen door hetgeen ik nu ga verhalen. Op zekere dag dat hij naar de publieke thermen ging om er te baden, sloten de wachters voor hem de poorten; hij echter beval ze te openen zodat ook het volk kon baden met hem. Ziende dat de mensen bleven staan terwijl hij baadde, verbeeldde hij zich dat zij dit deden uit eerbied voor hem. Daarop stond hij recht en verliet het bad. Maar deze mensen geloofden dat het water besmet was door zijn ketterij, en eisten dat het zou worden weggespoeld en door vers water vervangen. Toen de bisschop dit hoorde, verliet hij de stad, menende dat hij niet langer thuishoorde in een plaats waar hij het voorwerp was van publieke afkeer en haat. Nadat Eunomius zich had teruggetrokken, werd Lucius door de arianen als zijn opvolger gekozen. Eens waren jongelui zich aan het vermaken met het balspel op de marktplaats. Toen daar juist Lucius passeerde en de bal toevallig terechtkwam tussen de poten van de ezel waarop hij gezeten was, slaakten de jongens luide kreten daar zij meenden dat de bal nu besmet was. Zij staken een vuurtje aan en wierpen de bal er doorheen, in de mening dat hij aldus zou worden gepurificeerd. Dit was natuurlijk slechts een kinderlijke daad, maar zij volstaat om aan te tonen hoe groot de haat was die de ariaanse partij zich op de hals had gehaald in deze stad. Lucius, die op verre na niet de mildheid van Eunomius bezat, wist de voornaamste leden van de regering ertoe te brengen het grootste deel van de geestelijkheid uit de stad te verbannen.' Theodor. Hist. IV,15.[38]

Vanzelfsprekend gaf Newman toe dat dergelijke toestanden in zijn tijd niet meer bestonden, - en dat was een vooruitgang. 'Nooit', zegt hij, (het was toen de tijd van Pius IX) 'was het Episcopaat van de Christenheid zo toegewijd aan de Heilige Stoel, zo religieus, zo ernstig in de vervulling van zijn bijzondere plichten, zo weinig geneigd tot verandering, zo staande boven de verleiding om aan theologische sofisterij te gaan doen. En dit is wellicht de reden waarom de *consensus fidelium* in de geest van velen op de achtergrond is geraakt. Toch heeft ieder constituerend deel van de Kerk zijn eigen functies, en om veilig te zijn kan geen deel worden verwaarloosd. Ofschoon het laïcaat slechts de reflectie of de echo is van de geestelijkheid in de zaken van het geloof, toch is er iets in *het samenzweren van herders en gelovigen * (pastorum et fidelium conspiratio) dat er niet is bij de herders alleen.'[39]

Newman eindigde zijn artikel met een soort uitdaging aan het adres van de ál te autoritaire, lekenonvriendelijke 'Ecclesia docens' van die tijd. Als zij haar houding niet veranderde, zouden de ontwikkelde gelovigen uiteindelijk vervallen in onverschilligheid en de onontwikkelde in superstitie. Woorden die insloegen en daarna nog vaak werden geciteerd:

> Ik ben ervan overtuigd dat de 'Ecclesia docens' er beter voorstaat wanneer zij enthousiaste aanhangers heeft... en van hen een 'fides implicita' in haar woord eist, hetgeen bij de ontwikkelde klasse zal eindigen in

[37] Ibid. 85.
[38] Ibid., 91-2.
[39] Ibid., 103-4.

onverschilligheid, en bij de armere in superstitie.[40]

Het artikel overtuigde echter noch Ullathorne noch Gillow: de eerste bleef opwerpingen maken tegen het woord 'raadplegen', en de tweede was verbolgen omdat Newman gesproken had van een 'tijdelijke suspens' van het kerkelijk leergezag. Dit was in augustus. Newman wees erop dat 'suspense' helemaal niet hetzelfde is als 'failure' (mislukking), dat hij alleen maar de bisschoppen van de vierde eeuw had bedoeld en dat de realiteit trouwens complex was geweest. De toestand kon getypeerd worden als een van verwarring - te vergelijken met onzeker weer: er is dan mist, regen, duisternis, maar soms ook een zonnestraal. Bepaalde bisschoppen kwamen soms op hun (halve) ketterijen terug, beleden dan Nicea, hervielen weer, enz., zoals uit de hierboven geciteerde tekst van Hilarius duidelijk blijkt.[41]

Al die nuanceringen mochten echter niet baten, en begin oktober schreef bisschop Brown van Newport naar Rome om het artikel aan te klagen en te vragen dat er zou worden opgetreden. Einde oktober ging een tweede brief van Brown naar de Propaganda, wier hoofd, kardinaal Barnabò, zei door deze dubbele aanklacht niet verrast te zijn, want Newman was vroeger al eens (in 1855 door Brompton) aangeklaagd. Hij vroeg om een kopie van het geïncrimineerde artikel.

Te vrome heiligenlevens zijn een schandaal

Even een verademing nu te midden van die weinig evangelische ketterjagerij... Eerst een preek waarin sterk tot uiting komt de behoefte om een 'normaal christen' te zijn, iemand die getrouw en liefdevol op de plaats waar hij leeft en werkt zo volmaakt mogelijk zijn plichten vervult en aldus uit-straalt en op-voedt in zijn eigen levensruimte en omgeving. En vervolgens een aantal pretentieloze, aangename artikels - voor de Rambler! - over zijn dierbare Vaders uit de christelijke oudheid, over wie te schrijven voor hem altijd een rust en een ontspanning betekende.

Eerst de preek. Eigenlijk een homilie bij een uitvaart. Begin november 1859 overleed mgr. dr. Henry Weedall (°1788), directeur van Oscott College dat hij trouwens gebouwd had. De homilie werd later gepubliceerd als 'Sermon XIII' in de 'Sermons on Various Occasions' onder de veelzeggende titel 'The Tree Beside the Waters'. Een duidelijke allusie op het beroemde beeld van de gerechtige in psalm I, die, volgens de Statenbijbel, 'zal zijn als een boom, geplant aan waterbeken, die zijne vrucht geeft op zijnen tijd, en welks blad niet afvalt; en al wat hij doet, zal wel gelukken'. Dat is dan ook het uitgangsmotto van de 'Sermon'. We kunnen er alleen maar een uittreksel van geven waarin iets van Newmans diepste gevoelens en verlangens van die dagen duidelijk tot uiting komt:

> Voorzeker spreekt de geschiedenis veel meer van martelaarschap en belijdenis enerzijds, van onderzoek en bekering, van zonde en berouw anderzijds, dan van de stille christelijke levensloop. Maar de geschiedenis geeft ons slechts de oppervlakte van wat er werkelijk gebeurt in het rijk Gods. Willen wij ons werkelijk voor ogen brengen wat zowel de hoogste zaligheid is in de dienst van God als wat feitelijk het gewone lot van goede mensen is, dan zien wij dat het bestaat in wat uiteraard niet veel ophef maakt in de historie. Het blijkt dan te bestaan in een leven dat arm is aan grote gebeurtenissen en rijk aan kleine, - in een leven van routineplichten, van gelukkige verborgenheid en inwendige vrede, van een welgeordende vrijgevigheid aan mensen binnen hun invloedssfeer, dag in dag uit, van een groeien en bloeien en vruchtdragen in het huis van God en van een zalige dood in aanwezigheid van hun broeders. Dit was, zoals ook de geschiedenis getuigt, wat de dagen vulde van menige zielzorger in de hele christenheid, van menige zendeling en monnik, van menige vrouwelijke religieuze en vader of moeder van een huisgezin, van menige beoefenaar van de gewijde of profane wetenschap. Ieder van hen was het middelpunt van zijn eigen kring en de leraar van zijn eigen volk, ofschoon de wereld min of meer onbekend... De dienaar Gods gelijkt op een boom, zei ik, niet alleen qua schoonheid, vruchtbaarheid en rust, maar ook in zijn onbeweeglijkheid... Zoals een boom is hij tot één plaats beperkt, en zijn plichten liggen thuis. Thuis wordt hij gewaardeerd: hij is de zegen en de trots van zijn eigen omgeving of kring. Daar bovenuit is zijn naam weinig bekend, en nog minder zijn roem in de wijde wereld rondom.[42]

Voor het novembernummer van de Rambler had Newman - wel Editor-af, maar toch nog simpele medewerker - reeds een artikel klaar zoals hij zou willen dat het tijdschrift er vooral, en vele, zou publiceren: interessante lectuur, geschiedenis, zelfs humor - maar geen theologie. Alleen verhoging van het intellectuele peil diende het streefdoel te zijn, en trouwens: dit zou uiteindelijk ook wel het nadenken over nog hogere en diepere zaken bevorderen. Newman wilde, voor wat dit streefdoel betrof, zélf het goede voorbeeld geven. Hij koos daarvoor het domein uit dat hijzelf het beste kende en waar hij het meest van hield: de patristiek. Hij zou - hij was er in mei reeds mee

[40] Ibid. , 106.
[41] Ker 486.
[42] VO 246-7.

begonnen - een reeks pennenvruchten laten verschijnen over een van de menselijkste figuren onder de kerkvaders: Johannes Chrysostomus.

Hij liet de voorstelling van zijn figuur voorafgaan door een voor die tijd zeer revolutionaire visie op het schrijven van heiligenlevens. Newman is een van de eersten geweest om te pleiten voor een reële hagiografie, waarbij niets verzwegen of verdoezeld wordt. Het gebeurt, zegt hij, 'dat bepaalde feiten in grote biografieën worden weggelaten, dat valse uitleggingen (glosses) worden aangewend om bepaalde minder vrome markante feiten te verklaren' met de bedoeling de devote lezer of lezeres niet te ergeren. 'Maar de grootste ergernis', gaat hij voort, 'zijn juist deze weglatingen en glossen.' Waarheid, onverbloemde waarheid, verlangt hij van de hagiograaf, en daarom is hij een groot voorstander van het publiceren van de brieven van de heilige die alleen maar de heilige zelf laten spreken in alle zuiverheid en objectiviteit. En wat hij bovenal bestrijdt is het 'dissekéren' van de heiligheid in een aantal deugden, 1,2,3, enz., die dan worden geïllustreerd door een pak stichtende, vaak overdrevene of uit hun verband gerukte anekdoten uit zijn of haar leven. Newman verlangt boven alles concreetheid en heelheid in de voorstelling - hoe concreter, hoe beter. Vandaar dat hij bij het analyseren van zijn heilige steeds op zoek is naar het distinctieve, het heel eigene, bijzondere van zijn held of heldin, zoals dat b.v. blijkt uit Chrysostomus' brieven en preken:

> Ik spreek niet over hetgeen hij gemeen heeft met de anderen, maar over hetgeen hém eigen is. Welnu, het eigene van hem is, naar mijn oordeel, de interesse die hij toont voor alle schepselen, niet voor zover God deze schepselen gelijk, maar verschillend heeft gemaakt. Ik bedoel daarmee dat zijn affectie anders is tegenover deze dan tegenover gene, dat hij het persoonlijke opmerkt in iedere mens - datgene waarin hij van zijn buur verschilt. Ik bedoel daarmee dat hij hartstochtelijk geïnteresseerd is in alwat ze verrichten en realiseren - ook als natie of staat... Verteerd als hij is door het vuur van de goddelijke liefde, verliest hij nochtans niet één vezel, versmaadt hij nochtans niet één trilling van het hele complex van gevoelens en affecties van die bepaalde mens. Daarin gelijkt hij op het wondere braambos van de woestijn dat, ofschoon aan alle kanten door vlammen omringd, desondanks toch nog niet werd verteerd.[43]

Woorden die uit het hart van Newman komen - we hoorden er al dergelijke in zijn prachtige preek over de h. Paulus voor de universitaire gemeenschap te Dublin in het voorjaar van 1857. Eigenlijk ziet hij zichzelf in de spiegel van de andere. Dit blijkt zeer concreet uit de voorliefde waarmee hij citeert uit Chrysostomus' brieven aan Olympias, een diakones van zijn kerk te Constantinopel. Deze vrouw was de bisschop ten zeerste toegewijd en kon haar depressie om zijn afwezigheid maar niet te boven komen. Zoals Newman lééft Chrysostomus van de vriendschap en bedelt hij haast om brieven die hij nooit genoeg ontvangt. De bisschop zelf schrijft voortdurend naar Olympias over al de kleine details die de charme uitmaken van een brief, b.v.: 'Mijn gezondheid is verbeterd, het klimaat bevalt mij, mijn gidsen zijn mij in alles terwille... Ik schrijf dit de 3e juli. Ik vertrek nu uit Nicea.' Maar uit een andere brief blijkt het Newman dat Chrysostomus' berichten 'gekleurd' zijn door Olympias' depressie, 'uit tedere zorg om haar te sparen.' In Cesarea gearriveerd, schrijft de bisschop aan een andere vrouw, tot wie hij vrijer spreken kan:

> Ik ben uitgeput, ik kan eenvoudigweg niet meer, ik heb duizend doodsangsten uitgestaan. Daarover zullen de dragers van deze brief u de beste inlichtingen bezorgen, ook al zijn ze maar korte tijd met mij geweest. In werkelijkheid was ik niet in staat om met hen ook maar één woord te spreken, zo afgemat was ik door een voortdurende koorts. In die omstandigheden moest ik dan reizen dag en nacht, in een stikkende hitte, uitgeput door het gebrek aan slaap, met de dood voor ogen, daar al het noodzakelijke mij ontbrak en er niemand was om mij te verzorgen. Ik heb erger pijnen geleden - en lijd ze nog - dan zij die in de mijnen werken en in de gevangenis zijn opgesloten. Eindelijk ben ik dan te Cesarea aangekomen, en daar vond ik een plaats die voor mij werkelijk als een vredige haven was na de storm. Niet dat mij dit zomaar ineens heeft hersteld na de vreselijke behandelingen die ik voordien te verduren kreeg, maar nu ik te Cesarea ben, voel ik mij in elk geval een beetje beter sedert ik water kan drinken dat zuiver is en brood kan eten dat kauwbaar is en door mijn gehemelte niet wordt afgestoten. En ik was me nu niet meer in gebroken potten, maar ik heb iets kunnen bemachtigen wat op een badkuip gelijkt, en ik heb nu ook een bed waarop ik mij kan uitstrekken.[44]

Theodora is echter al een even onregelmatige briefschrijfster als Olympias: de bisschop krijgt pas een antwoord van haar nadat hij haar vier of vijf brieven heeft gestuurd...

Newman bekent dat hij voor Chrysostomus een echte devotie heeft, 'die er hem toe stuwt om bij zijn herinnering te verwijlen. Ik ontvlam al alleen maar bij het horen van zijn naam', terwijl andere grote heiligen slechts zijn eerbied wekken zonder dat zij zijn hart raken in het diepst van zijn wezen. 'Ik hou van hem zoals ik van

[43] EP 385.
[44] Ibid., 335; 347-8.

David of Paulus hou,' zegt hij. En dat komt omdat Chrysostomus iets heeft van de scheppende God die op het ogenblik dat Hij de wereld in het aanzijn riep, 'elk eindig wezen begon te modelleren in zijn oneindige hand' - van die scheppende God bij wie wij bewonderen 'de aandachtige zorg waarmee Hij de ontelbare vogels van de hemel catalogiseert en dag na dag zelfs de haren van ons hoofd telt en het ritme van onze ademhaling kent. Bij wie wij nog veel meer bewonderen de ontzagwekkende waakzaamheid waarmee Hij onophoudelijk elk van die zielen omringt en zijn barmhartigheid in hen uitstort om hen daarna te maken tot de intieme gezellen van zijn eeuwigheid. Zo moeten ook wij Hem navolgen,' zegt Newman, 'in het precies en levend vatten van Hemzelf en van zijn werken,' en aldus rechtvaardigt hij zijn heel bijzondere liefde voor Chrysostomus.[45]

Er is blijkbaar een diepe zielsverwantschap tussen Newman en zijn held: diezelfde voorliefde voor het bijzondere en concrete, diezelfde behoefte aan vriendschap en brieven van vrienden, datzelfde humanisme 'waaraan niets vreemd is van wat menselijk is,'- ten slotte, datzelfde gevoel ook van nutteloosheid en miskenning dat hem nu vijf jaar lang zou gaan tekenen. Na het vermelden van Chrysostomus' verbanning en inscheping naar Azië roept hij uit:

> O hoe verdrietig moet zijn hart toen geweest zijn, en welke sombere gedachten moeten het toen niet hebben vervuld! Zijn leven moet hem toen voorgekomen zijn als een droom en zijn eindeloos labeur als een nutteloos en verloren werk, toen hij inscheepte op de kust rechtover en te land naar Nicea werd geleid! Daar moet hij wachten op het besluit dat de plaats van zijn verbanning definitief zou bepalen.[46] (Het zou Cucusus zijn aan de grens met Armenië; een tweede verbanning werd hem fataal in 407.)

Eens op een morgen in 1864 voelde Newman de dood heel nabij en stelde hij zijn testament op. Daarin vertrouwde hij zich toe aan de Allerheiligste Drievuldigheid, aan Jezus, Maria en Jozef, aan Philippus Neri en zijn patroonheiligen Johannes en Henricus - en onmiddellijk daarna, nog vóór Petrus en de door hem zo hoog vereerde Paulus, aan de kerkvaders Athanasius, Gregorius van Nazianze, Chrysostomus en Ambrosius, in dié volgorde.[47] De 'verliefdheid' van de 15-jarige knaap voor de kerkvaders moet wel heel diep geweest zijn. In de 'invisible world' van die reuzen uit het verleden - reuzen die toch ook zo menselijk waren - vond hij tegelijk een spiegel van zichzelf en een evasie uit de benauwenissen van zijn eigen bestaan.

'Le pape est beaucoup peignée (sic)...'

Juist toen dit serene modelartikel klaar was, ontdekte Newman dat Simpson weer aan het 'erwten blazen' was gegaan ondanks de afspraak. Hij had nl. een stuk geschreven over 'Verdraagzaamheid', en daarbij een aanval gedaan op paus Gregorius XVI. Newman eiste er een revisie van - of het zijne zou niet verschijnen. Simpsons artikel werd ingetrokken. Intussen verscheen in de Tablet een brief van een lezer die veronderstelde dat Newman nog altijd de uitgever was van de Rambler, wat door deze met de sterkste bewoordingen werd ontkend. Op die manier kon men dus denken dat hij er niets mee te maken had, waarop het blad 40% van zijn lezerspubliek verloor! Newmans positie was uiterst moeilijk: enerzijds wilde hij een katholiek kwaliteitstijdschrift steunen, al werd het door onbesuisde redacteuren volgeschreven; anderzijds moest hij rekening houden met een uiterst prikkelbaar episcopaat.[48]

Op 11 november hoorde hij te Oscott dat bisschop Brown hem te Rome had aangeklaagd en het artikel 'Over het raadplegen van de gelovigen in de zaken van de leer' op de Index wenste geplaatst te zien. Dadelijk schreef hij aan de prelaat een brief (die hij echter niet zond) om te vragen 'welke de proposities waren in het bewuste artikel die Uw Lordship zulk een streng oordeel hebben ontlokt?' Een beetje later moest Ullathorne naar Rome voor zaken en had er een gesprek met kardinaal Barnabò over de aanklachtbrieven van Brown. Ullathorne vroeg of hij ze mocht inkijken. 'Hij toonde ze mij,' schreef de bisschop later aan Newman; 'er waren potloodnotities op. Hij wees ernaar met zijn pen en zei: *Ce n'est pas sanscrit*. Ik verstond zijn bedoeling: dat hij die passages waarover hij sprak maar al te goed begreep. En hij voegde eraan toe: *Le Pape est beaucoup peignée (sic)*'.[49]

De paus was zeer bedroefd. Hij wist dus alles - hoe kon het ook anders met een George Talbot als kamerheer voortdurend om hem heen, met een Wiseman die in Rome was vanwege de onenigheid met zijn coadjutor Errington, met een Manning die ook al in het Vaticaan rondzwierf op dat ogenblik? Ullathorne bracht Wiseman een bezoek en vertelde hem over Newmans beproevingen, o.a. over de mislukte bijbelvertaling. Het roerde de overigens aan diabetes lijdende kardinaal tot wenens toe, zodat hij aan de Birminghamse bisschop zei: 'Vertel

[45] Ibid., 383; 384; 386.
[46] Ibid., 333.
[47] Ward, *Life* II, 77.
[48] SG 306.
[49] Ibidem; MT II, 210 ('Ce n'est pas Sanscrit').

Newman dat ik voor hem alles zal doen wat ik kan'. Bij zijn terugkomst in januari 1860 bracht Ullathorne dit nieuws over aan de zieke Newman die 'ondanks die ziekte' toch per huurrijtuig naar het bisdom kwam. Beiden gingen akkoord dat Newman naar Rome zou schrijven om een lijst van de geïncrimineerde proposities opgestuurd te krijgen - wat hij deed op 17 januari. Hij wilde ook de vertaling van zijn artikel die Barnabò onder ogen had gekregen, want verwante woorden betekenen dikwijls iets anders in het Frans en het Latijn dan in het Engels. Hij, Newman, zou dan aan de Propaganda alle mogelijke uitleg verschaffen.[50]

Wiseman kreeg Newmans brief in handen op een ogenblik dat de kardinaal, naar zijn eigen zeggen, wel 'met twaalf verschillende zaken' geplaagd zat, 'die zo mogelijk nog vóór zijn vertrek uit Rome moesten behandeld of geregeld worden'. Hij schijnt de volle draagwijdte van het probleem i.v.m. het Rambler- artikel niet goed begrepen te hebben. Een troostwoordje en enkele tranen volstonden blijkbaar voor hem: 'Ik heb zo goed en zo sussend mogelijk gesproken.Maar ik heb de algemene principes nog niet door want ik ben in het duister'. En hij voegde eraan toe (het was een brief aan Manning van 21 januari '60): 'Deze brief heeft mij grotelijks vermoeid'.[51]

Toch moet hij Newmans brief doorgezonden hebben naar de Propaganda, want op 30 januari ontving hij een lijst van de proposities waartegen de hoge vergadering bezwaren koesterde. Hij had ze dus maar door te sturen naar Newman. Wat echter niet gebeurde! Zodat Newman eens te meer het slachtoffer werd van die onverklaarbaar slordige oude man! Toch ontving hij op 7 mei, meer dan drie maanden later, een brief van Manning, zeggende: 'De kardinaal groet u vriendelijk, en laat mij u zeggen dat hij het beter achtte te wachten tot hij terug is: hij hoopt dan de zaak van uw brief tot een goed en voor u aanvaardbaar einde te brengen'. Newman, die zo moeilijk een suspens kon verdragen, moest tot juni 1861 - meer dan een jaar! - wachten eer hij uit Rome weer iets vernam. Daar vroegen ze hem met een zeker ongeduld wáár toch zijn antwoord bleef? Maar de man wist niet eens precies wat hem ten laste werd gelegd! We vernemen dan verder dat Ullathorne in de winter van 1862 - dus weer anderhalf jaar later - naar Rome moest en daar de zaak zou proberen in orde te brengen. Waarin de bisschop niet slaagde, zodat de verdenking én de suspens maar bleven voortduren. Pas in mei 1867, zoals we hierna zullen zien, toen de paters St. John en Bittleston te Rome waren, werd de zaak tot een bevredigend einde gebracht.[52]

Wel zou hij later mogen schrijven: 'Als protestant vond ik mijn godsdienst triestig, maar niet mijn leven; als katholiek vond ik mijn leven triestig, maar niet mijn godsdienst'.[53]

[50] SG 306; Ker 487-8.
[51] Coulson 39-40.
[52] Ibid., 40.
[53] AW 254.

Hoofdstuk 33 Stille Jaren

Een nieuw journaal

Na twaalf jaar 'dagboekloos' te hebben geleefd, voelt Newman op zekere dag weer de behoefte om intieme aantekeningen te maken, onder de ogen van God. De begindatum is 15 december 1859. Hij mijmert daar over 'jong en oud', over 'lijken en zijn'. Veel lijkt deugdzaam en heilig bij jonge mensen, maar is het dat ook? Is al hun heldhaftigheid en edelmoedigheid niet gewoon een uitvloeisel van het vele sap dat vanuit een rijke, exuberante natuur naar een uitweg zoekt? Waarop dan deze verrassende bekentenis volgt: 'Ik sta meer en meer verbaasd over oude heiligen. Aloysius, Franciscus Xaverius, Carolus Borromaeus zijn niets in vergelijking met Philippus Neri'. De natuur kan hen niet meer helpen - alleen nog de genade: 'Oude mensen zijn van ziel zo stijf, zo schraal, zo bloedloos als van lichaam, tenzij voor zover de genade in hen binnendringt en hen zachter maakt'.[1]

Hij overschouwt dan zijn eigen jeugd, zijn toenmalig gebed om de wereld te verzaken, om b.v. geen carrière te maken in de Kerk, of liever te mislukken in zijn studies dan hoogmoedig te worden. Maar dat was allemaal pure natuur volgens Newman, een gevolg van zijn 'sanguinisch temperament'. En ook de prestaties van zijn jongemannenjaren in de tijd van het Oxford Movement, 1834 en volgende, met zijn vele predikaties over zelfverloochening, versterving, vasten, enz., - dat alles was tijd- en jeugdgebonden. Nu is hij 'in medio annorum', in het midden van zijn jaren, (wat even aan Dante denken doet), - maar neen, zijn modellen zijn nu Job, Mozes en Habakuk, die reuzen in wier 'nimmer stervende woorden' hij zich thans terugvindt. Nu zijn natuurlijke krachten wegebben, voelt hij de bekoring van de lafheid die de grond is van al zijn kwalen.

> Toen ik jong was, was ik moedig, omdat ik onwetend was. Nu ben ik die koenheid kwijt, omdat ik meer ervaring heb. Ik weet nu wat het betekent moedig te zijn voor U, Heer - nu ken ik er beter de prijs van.[2]

Alleen de genade kan hem weer levend maken, kan hem weer doen geloven en beminnen. Dat alles is 'droevig' als men wil, maar niet in de zin van 'hopeloos-depressief'.

* * *

Hier moest hij zijn notities toch even onderbreken, - het leven stelde nu eenmaal zijn eisen. Bovendien kwam Kerstmis eraan, en moest hij zijn oude vriendin, Maria Rosina Giberne, helpen in haar roeping. Hoewel reeds 57, voelde zij toch een dringende innerlijke uitnodiging om als vrouwelijke religieuze te leven. Na zovele jaren als onafhankelijke vrouw te hebben doorgebracht, was dat geen gemakkelijke opgave. Zij zocht hulp bij Newman. Zij had reeds bij verschillende conventen aangeklopt, maar tevergeefs. Haar raadsman stelde haar voor als ongehuwde in de wereld te blijven en ergens een plek te zoeken waar zij kon 'schilderen en bidden'.[3] Zij hield echter vol, zij wilde religieuze worden. Op de duur zou ze de Visitatie van Westbury eens proberen waar Marianne Bowden, de dochter van John, verbleef. Maar over haar manier om de moeder overste van dat klooster te beoordelen, ging Newman helemaal niet akkoord. Hij die bij zichzelf zo vaak de 'pride' (hoogmoed) als hoofdgebrek had ontmaskerd, spaarde - na delicaat om excuus gevraagd te hebben - zijn woorden niet. Op 29 december schreef hij haar:

> Ik bid je, verdraag nu maar de pijn die ik je zal aandoen, en aanroep Onze Lieve Vrouw... Wat je me die andere dag over Westbury zei, heeft me echt doen schrikken. Je innerlijke gesteldheid tegenover die plaats is niet de juiste... Dat jij je in je verbeelding zo voorstelt je Moeder overste te ondervragen en de mond te snoeren (flooring), voorspelt niet veel goeds. Ik denk dat je je hart helemaal schoon moet wassen - als van een zonde - van elke intentie om te kritiseren, al was het ook maar inwendig, of je gaat beter niet... Een dergelijke strikte en strenge onderdrukking van alle kritiek maakt evenzeer deel uit van de gelofte van gehoorzaamheid als het uitroeien van alle frivole gedachten bij de gelofte van zuiverheid hoort. Zoals jij je die andere dag toonde, was je misschien niet zo erg, maar wel even weinig consistent als een lichte ongelovige vrouw - een Franse romancière of een Italiaanse rood-republikeinse - om bij de visitandinnen in te treden... Je stelt een offerdaad; - wie verplicht je dit te doen? Vermijd alles te beloven en maar de helft te geven... Dit is allemaal heel streng - maar de liefde is soms het grootst als ze het strengst is. Morgenvroeg lees ik mijn mis voor jou.[4]

---

[1] AW 249.
[2] Ibid., 251.
[3] MT II, 213.
[4] Ibidem.

Haar antwoord op dit ongewoon strenge schrijven moet toch heel positief geweest zijn, want op 31 december schreef hij haar: 'Dank je voor je brief van gisteren - een heel goede brief. Ik bid God met aandrang dat Hij je offer mag aanvaarden en dat je het edelmoedig zoudt maken tot een holocaust.' Maria Rosina trad in op 6 januari in het convent van Westbury. Er waren geen tranen, er was geen scène. Het was een 'holocaust', een totaaloffer, maar via een confrater liet ze Newman wel weten 'dat ze door een doodsstrijd was heengegaan.'[5]

* * *

Op 8 januari '60, twee dagen later, vlucht Newman weer zijn boekje in. De vorige keer wilde hij eigenlijk iets anders zeggen dan wat hij feitelijk neerschreef. Eigenlijk wilde hij het hebben over zijn behandeling in zijn nieuwe geloofsgemeenschap. Zoveel heeft hij nu voor die katholieke Kerk gedaan, in de eerste plaats natuurlijk voor God, maar toch ook wel een beetje om wat erkenning en waardering van zijn kerkelijke overheid te ontvangen. Welnu, dat is een grote ontgoocheling geworden, - men heeft hem niet begrepen: 'Not understood - this is the point'. Hij had grote leemtes opgemerkt in de katholieke geloofsgemeenschap, vooral op intellectueel gebied. Hij had het niveau van de katholieken willen optrekken, zich afgesloofd voor hun culturele promotie en hun opvoeding, maar dat was hem niet in dankbaarheid afgenomen. Zij hadden niet eens ingezien dat er een probleem wás. Deze situatie had hij dan vergeleken met die van zijn vroegere protestantse geloofsgemeenschap. Daar was wél begrip en niveau geweest, daar hadden zijn woorden wél gedragen, of 'als hun kracht toén door de protestanten niet begrepen werd, dan droegen ze in ieder geval vrucht bij de protestanten nú'. En nu ineens begreep hij waarom hij zijn vorige aantekening begonnen was met de evangelische tekst over het niet-omkijken als je de hand aan de ploeg slaat: 'Ik voel de beproeving om om te kijken.' Om zich te koesteren in de sympathieën van vroeger die hem nu werden onthouden. Maar met heel zijn wezen verzet hij zich daartegen. Een vurig gebed welt nu naar omhoog. Met augustiniaanse pathos bezweert hij God dit af te weren:

> Ik voel de bekoring om achteruit te kijken. O neen, niet zo, Heer, - met Uw genade, niet zó! Wat ik toen wilde zeggen, wat ik toen wilde vragen, dat vraag ik U nu. Schande dat ik bang zou zijn dit te vragen. Ik heb het zo vaak gevraagd in het verleden - lang vóór ik katholiek werd, denk ik! Ja, ik heb er hierboven op gezinspeeld: dertig jaar geleden vroeg ik al dat U mij alle rijkdom enz.zou ontzeggen. En mijn leven lang heb ik hierom gebeden, en U hebt het mij toegestaan - dat ik opzij zou worden gezet in de wereld. Laat het mij U opnieuw vragen nu. O Heer, zegen wat ik schrijf en doe het gedijen - laat het veel goed doen, laat het veel succes hebben - maar laat mij daarom niet geprezen worden zolang als ik nog leef. Laat mij verder leven en sterven, zoals ik tot hiertoe heb geleefd. Lang vóór ik Philippus kende, wenste ik nesciri (geïgnoreerd te worden). Laat mij met Uw genade meer en meer leren sperni (misprezen te worden) en spernere me sperni (mijn misprezen-worden te misprijzen).[6]

M.a.w. er niets mee inzitten misprezen te worden, het relativeren, er met een zekere humor tegenaan kijken. En feitelijk vindt men die humor in Newmans brieven van die tijd. De zorgen hebben hem ook lichamelijk aangetast - hij is vermagerd -, maar al lachend vergelijkt hij zich met een 'grijze sprinkhaan' of met 'morgenmist die zich oplost'. Hij begint zich af te vragen hoelang hij nog zal leven, maar ja, hij kent een Lord die nog speeches houdt op zijn 88e![7] In dergelijke humor klinkt dat 'spernere se sperni' van Neri door, en er is dan ook geen enkele reden om aan de authenticiteit van bovenstaand gebed te twijfelen. Hij doet zijn best om ook in die geest te leven. En echt depressief - zoals Wilfrid Ward suggereert met de titel van zijn hoofdstuk 'Droeve Dagen' (Sad Days)[8] - kunnen wij Newman niet vinden. Daar is hij geestelijk veel te robuust voor, al is hij dan menselijk-psychologisch ook 'zulk een gevoelig wezen' (such a sensitive being), zoals zijn moeder eens zei.

In bovenstaande dagboekaantekening roept de in het nauw gedreven Newman alle hens aan dek om trouw te blijven aan zijn radicaal levensproject dat het pure evangelie van de bergrede is: liever armoede dan rijkdom ('zalig de armen van geest'), liever miskenning dan eer ('zalig die vervolgd worden om mijnentwil'). Dit project is gegroeid uit zijn vele bijbeloverwegingen, homilievoorbereidingen, uren van gebed en bezinning, - waaraan hij wil blijven vasthouden. Veel hiervan vinden wij al in zijn evangelicaal-calvinistische jeugd- en jongemannenjaren, maar het is zeker nog versterkt geworden door een bepaalde, in de 19e eeuw sterk beklemtoonde katholieke ascetische traditie die aanleunt bij het 'Ama nesciri' (wens vergeten te worden) van Thomas a Kempis' 'Navolging van Christus' en nog sterker door het 'sperni' en 'spernere se sperni' van Filippo Neri.

Op het einde van die dagboekaantekening geeft Newman dan al biddend uiting aan de twee zorgen die hem het meest kwellen: eerst en vooral de toekomst van zijn Oratorium (geen novicen!), en dan ook zijn eigen taak in de komende jaren - wat hij het best zou kunnen doen voor Gods meerdere eer en glorie. Want hij heeft de indruk dat

[5] Ibidem.
[6] AW 252.
[7] LD XIX, 310; 331.
[8] Ward, *Life* I,568-614.

hij gedurende al die jaren na zijn bekering nutteloos heeft gearbeid: 'Wat ik als protestant schreef had veel meer kracht, betekenis en succes dan mijn katholieke boeken, - en dat kwelt mij heel erg'.[9]

'Nesciri' in de concrete werkelijkheid

Dit 'nesciri' en 'sperni', dit geïgnoreerd en achteloos opzij geschoven worden, was al volop een realiteit op diverse domeinen. Vooreerst te Londen, bij de oratorianen van de Brompton Oratory, en zelfs te Westminster bij Wiseman. Het gebeurde maar al te vaak dat vertrouwelijke brieven van hem, aan een confrater (Faber b.v.) geschreven, aan Wiseman werden meegedeeld en dikwijls op een verkeerde manier geïnterpreteerd. Zo werden allerlei onwaarheden en zelfs lasterpraatjes verspreid, met als gevolg dat zelfs de intieme kring rond Newman ervan onder de indruk kwam. Dit was b.v. het geval met Mrs Bowden, een tijdje ook met Henry Wilberforce, zelfs een moment met Miss Maria Giberne.[10]

Dit schaadde evidentelijk Newmans apostolaat. Maar hij was een gentleman - en een christen -, en van zijn kant verbood hij uitdrukkelijk aan zijn mensen in Birmingham dat zij daarom Brompton in een kwaad daglicht zouden stellen en Fabers apostolaat b.v., dat internationale allure begon te krijgen, zouden schaden. (Van Fabers 'All for Jesus', in 1853 verschenen,werden dadelijk 1500 exemplaren verkocht en werden wat later 7 of 8 vertalingen gepubliceerd.)[11] Op de duur kwamen mannen als Wiseman en 'rijzende ster' Manning ertoe te geloven dat Newman slecht bekeerd was, té liberaal, té werelds zelfs, té protestantvriendelijk, té afzijdig van paus en hiërarchie, - welke zienswijzen voedsel en bevestiging vonden bij de Engelse monsignore George Talbot te Rome die met het kerkelijke puik van Engeland een drukke correspondentie onderhield. Hun van vooroordelen overborrelende geest maakte van de mug van Newmans onschuldigste woord al gauw een olifant. Een zinnetje van hem over Garibaldi werd aldra: 'hij stuurt geld naar Garibaldi'.[12] Een zweempje scepticisme over een of ander punt werd vlug: 'hij wordt weer anglicaan.' Zo stond in de liberale 'Globe' van juni '61 te lezen dat hij reeds het Oratorium verlaten had om tot de Church of England terug te keren! Newmans logenstraffing loog er warempel niet om:

> Ik verklaar bij deze, uit de grond van mijn hart, met een absolute instemming en overeenstemming, dat het protestantisme van alle religies de meest trieste is; dat de gedachte aan de anglicaanse eredienst mij doet rillen en de gedachte aan de 39 Artikelen mij doet huiveren. Terugkeren naar de Kerk van Engeland? Nee, 'het net is gebroken, en wij zijn bevrijd!' Ik zou een volmaakte dwaas zijn (en dan druk ik mij zwak uit), als ik in mijn oude dagen 'het land dat overvloeit van melk en honig' zou verlaten voor de stad van de verwarring en het huis van de slavernij.[13]

Straf, overdreven, onoecumenisch, al wat je wil - maar een bittere ervaring had hem geleerd dat, als je niet luid en stoer je stem verhief, je door de doorsneelezer of -lezeres niét werd geloofd!

Zelfs in zijn eigen familie voelde Newman zich verwaarloosd en genegeerd. In december 1859 bezoekt hem zijn zus Jemima, de 'sweetest Jemima, of whom I am quite unworthy' van weleer, maar nu is zij ineens een gesloten boek voor hem. Hij herinnert haar aan medebroeders van hem die zij vroeger in Oxford nog gekend heeft, maar dat interesseert haar niet. Hij doet haar een voorstel in verband met Mrs Wootton - geen antwoord. Zijn voorbije werk in Ierland, zijn huidige Oratoriumzorgen, het boezemt haar geen belang meer in.[14] Newman is zijn familie naar den bloede nu helemaal kwijt...

Ook zijn familie naar de geest, zijn communiteit, ontsnapt hem. Dalgairns is terug naar Londen, Darnell en Flanagan verlaten hem ook, Austin Mills treedt uit, Bowles item, Tillotson evenzo - en op wie valt het werk van al deze mensen? Juist - grotendeels op hém. Hij neemt een biechtstoel over, predikt meer, verricht ook andere pastorale taken, schrijft muziek over, speelt architect en opzichter tegelijk bij het vergroten van de kerk... En dan zijn er nog de werken die hij als overste van de communiteit voor haar leden aanvaard heeft: het gevangenis- en 'workhouse'-aalmoezenierschap, wie zal dat doen?[15] Gelukkig kan hij na de moeilijkheden met Darnell voor een andere directeur zorgen, Ambrose St. John, maar er zijn nog andere moeilijkheden in de school op te lossen - daarover werd hierboven het nodige gezegd.

[9] AW 253.
[10] MT II,188-9.
[11] DS 5, 9.
[12] Ker 560.
[13] LD XX, 215-6.
[14] Z 210.
[15] Ibid., 211. Over de defecties uit de congregatie: Bowles (Ker 495), Tillotson (id.,492), Darnell, Flanagan (id., 505).

Onverminderde vitaliteit

Men staat verbaasd over Newmans taaie vitaliteit ondanks de vele zorgen die hem in die periode drukken, - verbaasd b.v. over de correspondentie die hij met diverse intellectuelen, zoals William Froude, voerde: bladzijden en bladzijden allerkeurigst en alleressentieelst gediscussieer, neergeschreven na geduldige lezing en reflectie in verband met de brieven die de scheepsingenieur, broer van Hurrell, hem schreef. Newman zal erover klagen dat hij in die 'stille jaren' geen boeken geschreven heeft[16], maar de ideeën van William snijden hem diep in de ziel, en je voelt: hier moet de 'Grammar of Assent', zijn belangrijke werk van 1870, uiteindelijk uit ontstaan zijn. Verder bléef hij maar corresponderen met een achttal misses en ladies die hij voortdurend moest opmonteren, maar in wier ontvankelijke ziel hij ook wel eens zijn eigen wel en wee kwijt kon...

Steeds bleef hij ook in contact met de Dublinse universiteit, - met haar rector, zijn opvolger, Bartholomew Woodlock. Voor het eerst vinden we in zijn brieven ook ideeën over een katholieke aanwezigheid in Oxford n.a.v. een schrijven van Estcourt, de secretaris van bisschop Ullathorne, die daar een roomse kerk wil bouwen. Newman is er eerder tegen. Hij, die we hierboven zo'n lelijke dingen hoorden zeggen over het protestantisme, vindt nu dat de Gevestigde Kerk van Engeland toch een 'golfbreker' (breakwater) is tegen het ongeloof.[17] Newman is soms een nogal complexe en moeilijk te volgen persoonlijkheid. Hij schijnt nu eens zus, dan weer zo te spreken, - m.i. telkens anders volgens de context waarin bepaalde mensen zich bevinden en bepaalde toestanden evolueren. En dan is er nog dat verraderlijke van de taal: tegenover een niet-ontvankelijke A moet je een andere taal gebruiken dan tegenover een zachte en receptieve B waar het toch over dezelfde zaak (b.v. het geloof) gaat. Heel die complexiteit weet Newman met zijn gentlemanintuïtie te assumeren in zijn contact met een grote verscheidenheid van personen. Hij noemt dit soms 'economisch' spreken, een term die hij aan de kerkvaders heeft ontleend.[18] In zijn 'heilseconomie' (bedéling van heil aan de mensen) past God zich aan aan de natuur en de noden van de mens, en zo moet ook de Godsman doen.

Newman onderhoudt ook nog steeds relaties met Acton en de Rambler. Nu is het weer de katholieke seminarieopvoeding die in het nummer van juni '60 het mikpunt is van een anonieme aanval! In september schrijft hij, eveneens anoniem, een artikeltje ter weerlegging. Tot zijn verbazing verneemt de aanvaller dat zijn opponent niemand minder is dan de grote bekeerling wiens ideeën hij juist meende te hebben verwoord! Ook hier schrijft hij dus volgens de omstandigheden. Met bijna alle objecties van Henry Oxenham (zo heette de man) kon hij akkoord gaan, - maar moest een leek zich nu gaan bemoeien met een typisch-clericaal probleem? Zou Oxenham het aanvaarden dat een bisschop zich met zijn profane zaken ging bezighouden?[19]

In november begon Newman een drukke correspondentie met T.W. Allies, een bekeerling die hij in Dublin had benoemd tot professor in de geschiedenis. Het thema was: de christelijke cultuur en beschaving. Enerzijds gaf hij toe dat er een tendens was in het christendom om de menselijke gemeenschap geestelijk te doordringen en te verheffen - maar anderzijds ook om meer bezit te verwerven. Een christelijke beschaving was niet zonder meer een goed. Het pauselijke Rome 'werd soms niet het wereldse Rome, maar Babylon genoemd ', Het middeleeuwse Rome heeft aan de barbaarse volkeren van toen zeker veel goed gedaan, maar 'het middeleeuwse systeem zou nu de ergste hypocrisie genereren', dacht hij. Hij had dus zo zijn bedenkingen tegen een Gevestigde Kerk, En hij stelde de scherpe vraag: 'Is God méér verheerlijkt door vele verlosten dan door grote heiligen?'[20]

Newman mengde zich ook in de storm die opstak toen in de herfst van 1860 een bundel 'Essays and Reviews' verscheen, waarin zeven anglicaanse vrijzinnige liberalen - o.a. zijn oud-student Mark Pattison - hun visie ten beste gaven over het religieuze vraagstuk, en dan vooral over de bijbel. De bijbelkritiek van die jaren deed heelwat heilige huisjes instorten, wat onzekerheid en protest veroorzaakte bij de 'gewone gelovigen'. De discussie overtuigde Newman er meer en meer van dat een louter bijbelchristendom, zoals het anglicanisme dat verkondigde, op een te smalle basis berustte. Hij geloofde dat toch alleen maar de katholieke Kerk met voldoende innerlijke sterkte en weerbaarheid en zekerheid was uitgerust om het hoofd te bieden aan de aanbeukende golven van het ongeloof. Hij zag de toekomst profetisch en donker in: voor zijn geest zweefde het dramatische visioen van een reusachtige eindstrijd tussen de antichrist van het ongeloof en de Christus van de katholieke Kerk, welke laatste door die donkerte heen zou overwinnen, - terwijl in die decisieve kamp het protestantisme maar een 'zeepbel' (bubble) zou blijken geweest te zijn.[21]

In juni 1861 begon de kwestie van de tijdelijke macht van de paus de geesten te beroeren vanwege de veroveringen van Garibaldi die vanuit Sicilië en Zuid-Italië steeds verder oprukte. Manning was een van de

[16] AW 271-2.
[17] Apol 342.
[18] Ibid., 343 vv.(Note F: The Economy).
[19] SG 309-10.
[20] LD XIX, 421-3; 473.
[21] Ibid., XX,465.

vurigste voorstanders van die tijdelijke macht. Newman vond dat dit een seculiere kwestie was, geen religieuze: 'Niemand kan raken aan de reële macht van de paus;... als zijn tijdelijke macht wordt gekortwiekt, dan heeft de Providentie daar een bedoeling mee'.[22] De geschiedenis bewees volgens hem niet dat die tijdelijke macht van de paus nodig was. Een theoretisch machtige paus werd in 1773 door de katholieke Bourbonvorsten van Portugal, Frankrijk, Spanje en Napels gedwongen de jezuïetenorde op te heffen, terwijl een gevangen paus weerstand bood aan de machtige Napoleon:

> Clemens XIV, nochtans een paus-koning, moest de jezuïetenorde afschaffen. Pius VII, nochtans een gevangene, bood weerstand aan Napoleon. Contrasteer de daad van Clemens met die van Pius: de onderworpen paus haalt het.[23]

Een van de verrassende redenen van Newman - die men wel eens gebrek aan sociale zin verweet - om de pauselijke staat af te wijzen was ook de grote werkloosheid bij de jongeren, 'die dan ook, als zij nog iets wilden doen, gedreven werden naar de misdaad'.[24] Blijkbaar een probleem voor alle tijden...

Toch wilde Newman zijn voorbehoud t.o.v. 's pausen tijdelijke macht niet al te publiekelijk uitspreken, tot groot ongenoegen van Acton. Hij verdedigde zich door op te merken dat zijn zwijgen op zich al eloquent genoeg was.

'U kunt er zeker van zijn dat bepaalde mensen mij van heel dichtbij volgen en dat ze heel blij zouden zijn als ik eens heel duidelijk zou zeggen wat ik denk in mijn hart.' Bovendien moest hij ook aan zijn Oratorium denken, schreef hij aan Acton; 'toen Faber te Rome in 1855 zijn beklag deed over ons, wie heeft ons dan gered? De paus zelf, en hij alleen. Ik ben hem dank verschuldigd'. Zijn correspondent mocht niet vergeten dat de paus 'met één pennentrek' het Oratorium kon vernietigen.[25] Maar Newman had het vooral op Simpson gemunt die weer met zijn erwten aan het blazen was. Deze keer had hij het gericht tegen de dominicaan paus Pius V, een nogal wel officieel gecanoniseerde heilige. Deze man had de ketterse koningin Elisabeth willen afzetten, en dat zat Simpson hoog. Maar Newman, met zijn diep respect voor de heiligheid - 'Holiness before peace'! -, verweet Simpson zijn 'abrupte, onbeheerste aanval op een Heilige' (met hoofdletter). Tegenover Acton gekscheerde hij ermee: 'Een dominicaan schijnt gezegd te hebben', schreef hij hem, 'dat hij de auteur van dit artikel op de brandstapel wilde'![26] Acton begreep echter niet de loyaliteit van Newman jegens de Kerk. Eigenlijk stonden ze beiden op een verschillend standpunt. Acton was de kampioen van de vrijheid, en van de vrijheid alleen, tegen iedere vorm van tirannie; Newman hield niet minder van die vrijheid, maar zag toch een hoger goed dat van pastorale en religieuze aard was. Zijn loyaliteit bleef echter altijd kritisch. Hij verklaarde aan Manning, die nu een van de hevigste pausgezinden was, dat hij zijn lidmaatschap van Wisemans pas opgerichte 'Academie van de Katholieke Godsdienst' zou opzeggen, als deze zijn inaugurale toespraak zou gebruiken om erop te insisteren dat katholieken verplicht waren de tijdelijke macht te steunen. Anderzijds herhaalde hij aan Acton dat Simpson moest uitscheiden met zijn tartende taal. Simpson, zei hij, deed 'als een koster die, wijzend op een kerk, een bijl zou grijpen, op een altaar inbeuken en dan, als hij daarover verantwoording moest afleggen, zou zeggen dat het altaar weg moest daar het in de weg stond, en hij alleen maar begonnen was met het uitvoeren van die hervorming'.[27]

Newmans brieven uit die 'Sad Days' vertonen soms een verbazende lichtvoetigheid die men wellicht van hem niet zou verwachten. Hier is er eentje, gericht aan Mrs Bowdens nichtje Charlotte ('Chat') Bowden die voor hem en de paters lekkere cakes had gebakken ter gelegenheid van 'St. Philip's Day' 1863. Newman dankt het lieve kind met de volgende versjes:

Who is it that moulds and makes	(Wie is 't die een hele reeks
Round, and crisp, and fragrant cakes?	kneedt en bakt van geur'ge cakes, -
Makes them with a kind intent,	bakt z' als welkom compliment
As a welcome compliment,	voor één die zij heel goed kent, -
And the best that she can send	't beste wat zij zenden kan
To a venerable friend?	aan een eerbiedwaardig man?
One it is, for whom I pray,	't Is er één voor wie ik bid
On St. Philip's festal day,	op het feest van Sint-Filip,
With a loving heart, that she	minzaam wensende dat zij
Perfect as her cakes may be,	deugdlijk als haar cakes zou zijn,
Full and faithful in the round	steeds door iedereen bevonden

[22] Ibid., XIX, 300.
[23] Ibid., 485.
[24] Ibid., 415.
[25] Ibid., 509.
[26] Ibid., 506.
[27] Ibid., XX, 3-5.

Of her duties ever found,	trouw in heel haar plichtenronde,
When a trial comes, between	één die 't goed van 't kwade scheidt,
Truth and falsehood cutting keen;	wanneer komt beproevings tijd,
Yet that keenness and completeness	maar die toch deez' hoge goedheid
Tempering with a winning sweetness.	tempert met charmante zoetheid.
Here's a rhyming letter, Chat,	Dit's een rijmbrief, lieve schat,
Gift for gift, and tit for tat.[28]	gift voor gift en dit voor dat.)

Een rustperiode

Sinds juli 1861 leed Newman onder slapeloosheid en stress, en een Londense specialist adviseerde hem een lange rustperiode te nemen. Samen met William Neville, sedert tien jaar oratoriaan maar te besluiteloos om priester te worden gewijd, zocht hij rust in de diverse plaatsen waar hij zijn jonge jaren had doorgebracht. Een beslissing die wel typisch was voor de man die over Jakobs charisma van de dankbaarheid had gepreekt en ook over de 'Herinnering aan verkregen weldaden' (Remembrance of Past Mercies).[29] Van die dierbare plaatsen ging hij nu dankbaar afscheid nemen, voorgoed.

Eerst reisde hij met William naar het paradijselijke Ham - 'toen ik als schooljongen van de hemel droomde, was de scène Ham'.[30] Hij zocht ook Norwood op, waar zijn vader een cottage had, maar alles was daar zo veranderd dat hij dit stukje zalige jeugdgrond niet meer terug kon vinden. Vandaar begaf hij zich naar Brighton, waar 'dear Mary' begraven lag, dichtbij de oude kerk. Hij was daar in dertig jaar niet meer geweest! Cambridge vond hij heel, heel mooi - maar overal achtervolgde hem zijn verleden van 30 jaren her: hij ontmoette daar, telkens opnieuw, een kleine man die hem dan scherp en doordringend bekeek. Het was een evangelicale lekentheoloog die hem nog had horen preken in St. Mary's, in die verre tijd.De beschrijving van dit mysterieuze manneke is de moeite waard:

> Toen wij in de kapel van King's College waren om die te bezichtigen en de zang te horen, wekten wij onmiddellijk de aandacht van een klein manneke dat William ervan verdacht nog in het Oratorium geweest te zijn. Direct hulde William , als een soort engelbewaarder of homerische god, mij in duisternis: zijn vleugels ruisten en klapwiekten met een kracht die haar effect op het moment niet miste. Maar, helaas, de hele dag lang, waar we ook waren, obsedeerde ons dat manneke. Hijzelf scheen te eten noch te bidden, maar met een buitennatuurlijke preciesheid wist hij wanneer wíj aten of baden. En William altijd maar zeggen - of we nu hier of daar waren, in de tuin of in het kloosterpand -: 'Kijk niet naar ginder - ga deze kant uit - daar is dat kleine manneke weer!' Zijn angst maakte de zaak juist nog erger,want soms was hij niet zeker of het wel dat manneke wás, en dan naderde hij hem, maar niet voorzichtig genoeg, want het manneke pakte zijn hand vast en vroeg hem hoe hij het stelde. Zijn surveillance bewerkte echter dan toch dat ik geen schade leed, en om zes uur konden we dineren in vrede. Verder geen gevaar - te zevenen slenterden we naar buiten, en toevallig wilden we wel eens een zijweg inslaan om Peter House te bezichtigen. We waren nog geen twee seconden in de binnenplaats of William riep: 'Daar is dat manneke weer - niet kijken!' Maar niets te doen, het sprong op zijn prooi... ![31]

Newman vroeg hem hoe het mogelijk was dat hij hem nog herkende, terwijl zijn beste vrienden hem na 15 jaar nog maar nauwelijks konden thuisbrengen? Het bleek zijn stem te zijn, - de stem van de predikant die half Oxford had weten te betoveren!

Maar de stress bléef voortduren... Er was niet alleen dat manneke, er vielen hem ook artikels in handen waarin nog altijd gezeurd en gezanikt werd over Tract 90 en de rel rond Hampden! Het waren dergelijke dingen die hem versleten en afmatten. Er is een brief aan een vrouw - dames waren vaak zijn beste confidentes - waarin hij zijn toestand heel precies uitlegt en verduidelijkt. Het is de moeite waard hem te citeren om Newman beter te leren kennen. Hij is geschreven aan Isy Froude, de 21-jarige dochter van Hurrells broer William - zij zou de schoonzus worden van de bekende baron Friedrich von Hügel uit de tijd van het modernisme. Daarin vergelijkt Newman zijn toestand met die van soldaten vóór een zeeslag die passief moeten blijven terwijl de vijand aanstormt. Dan, zegt hij, 'the knees of the bravest shake' (knikken de knieën van de dappersten). Geslagen worden en niet kunnen terugslaan, dat is ook zijn probleem. En na 30 jaar duurt dat slaan nog immer voort... (Dit legt misschien de hevigheid uit waarmee hij op Kingsley weldra zal 'terugslaan'). Ziehier een groot fragment uit die brief:

> My dear Child - je brief was mij een grote troost. Ik kon hem nauwelijks uitlezen zonder tranen... Ik ben nu beter, maar wat mij zolang beroerd heeft, verdwijnt niet zo gemakkelijk... Wat mij pijnigt, zou ik een fysisch effect op

[28] Ibid., 452.
[29] PS V, Sermon VI.
[30] LD XV, 397, V. n. l.
[31] Ibid., XX, 17-18.

mijn geest kunnen noemen. Men zegt dat in een zeeslag, als de schepen naderen en de mannen daar onbeweeglijk afwachten, de knieën van de dappersten aan het knikken gaan. Louter passief lijden is zoiets ergs! Als we zowel handelen als lijden, dan verlicht die inspanning de pijn. Je wordt dan gewond, maar je weet het niet. Anders is het echter wanneer je geslagen wordt zonder terug te slaan. Menselijkerwijze gesproken, was het voor mij beter geweest ervan langs te geven zoals ik ervan langs kréég... Dertig jaar geleden was ik het mikpunt waarop ieder schoot die niets anders te doen had, als oefening... Behalve O'Connell werd niemand zo beschimpt als ik, en slechts heel zelden heb ik mij verweerd... Tot nu toe stelt men mij op grove wijze verkeerd voor, en nu nog worden oude koeien van 20 jaar geleden uit de gracht gehaald door lieden die goed weten dat zij kunnen spreken en ik niet. Een poos geleden las ik te Brighton[32] de 'Quarterly' waarin bisschop Wilberforce zegt dat 'de auteurs van 'Essays and Reviews' nog erger zijn dan dr. Newmans Tract 90', waarop hij dan niet die auteurs aanvalt, maar mij. Wat later lees ik de 'Edinburgh Review', die tegen deze Sam Wilberforce schrijft, en waarin dr. Stanley zegt: 'Wel, dr. Wilberforce is nog slechter dan dr. Newmans 'Ophelderingen'-geschrift tegen Hampden' en dan verdergaat met niet dr. Wilberforce te molesteren, maar mij. Elk van die dingen, afzonderlijk genomen, is petieterig en ridicuul, maar samen genomen vormen zij zoiets als een atmosfeer vol vliegen, die je wandeling bederven en je nerveus maken in je geest...

Wat mijzelf betreft, 'obmutui' (ik heb gezwegen)... Buiten Achilli heb ik nooit iemand enige fout of vergrijp verweten... Jaar na jaar heb ik geprobeerd te werken voor God, maar 30 jaar lang, als werken, hebben zij allemaal gefaald... In mijn handen schijnt alles te verkruimelen, alsof ik touwen wilde maken van zand...

Ik spreek over de fysische effecten van zulk een beproeving... Denk je niet dat dit Sint-Paulus heeft verwoest: de sollicitudo omnium Ecclesiarum (de zorg voor alle kerken):... de wonden die je sprakeloos verdraagt, de verschrikkelijke geheimen waarmee niemand sympathiseren kan, de vernietiging van confidenties, het gevoel van holheid dat je overal omgeeft, de situatie waarin je een of andere ramp of schandaal verwacht... Dit alles is als penitentie zo reëel als een haren boetekleed.

De ene huid verdraagt zo'n boetekleed beter dan de andere, en zo is het ook met die beproevingen. Voor mij weet ik dat ik diep deficiënt ben in dat hogere leven dat duurt en gedijt ondanks alle kwalen van de sterfelijkheid - maar, al had ik nog zoveel bovennatuurlijke liefde en devotie, toch zou ik niet verschillen van de Apostel, die in de mooiste van zijn geïnspireerde brieven zo treffend en zo troostend spreekt over al die beproevingen, te midden waarvan de aarden vaten die wij zijn bevatten de schatten van genade en waarheid'.[33]

Terug in het Oratorium, voelde Newman de behoefte om zijn rustkuur voort te zetten. De psychisch-fysische pijn zat té diep. Met het overblijvende geld van na het Achilliproces had hij grond gekocht in Rednal, op 8 mijlen van Birmingham, en daar een landhuisje neergezet en een kerkhof aangelegd. Daar verbleef hij gedurende praktisch heel de zomer van 1861, en het was ook daar dat hij een eerste kritische brief schreef aan Nicholas Darnell over de middelbare school, - eerste vage dondergeroffel van iets wat een ware storm zou worden in de winter.

Die nieuwe moeilijkheden waren niet van aard om zijn stress te doen wijken, en op aanraden van zijn Londense specialist zocht de gekwelde man - in oktober - rust en bevrijding van zorgen op het eiland Wight. Hij was daar niet meer geweest sinds 1825.Hij vond daar een nog maagdelijke natuur. Het was hem als werd hij teruggeworpen 'in de tijd toen er nog geen stoom bestond - en de mensen reisden, alleen maar om te reizen'.[34] Bijna heel de maand december bracht hij door te Londen, bij Henry Bowden, Johns broer, die met heel zijn familie katholiek geworden was in 1852. Vriendschap en verleden, dat schenen voor Newman de meest helende dingen op aarde te zijn.

Vóór Kerstmis kreeg hij dan te maken met die korte maar hevige crisis in de Oratoriumschool die wij hierboven reeds hebben verhaald. Een van de gevolgen van die crisis was ook dat Acton, die aan de school veel geld had gegeven en de zijde van Darnell had gekozen, zich meer en meer van Newman distantieerde. We wezen hoger reeds op de buitengewone weerbaarheid en actieve inzet van Newman in deze kwestie. Was hij wel zo passief geworden als hijzelf dacht? En met dezelfde rasse slagvaardigheid wist hij in juni het bericht van de 'Globe' dat hij weer anglicaan wilde worden in de vernietiging te schrijven zodat er inderdaad niets van overbleef.

Intussen dunde de communiteit voortdurend uit. Filippo Neri wilde van geen bindende geloften weten, maar dat had dan ook zijn gevolgen. Flanagan, Darnell, Bowles, Stanton, Penny, Coffin verlieten de congregatie, terwijl Dalgairns weer naar Londen was overgestapt. Te Birmingham waren ze nog met 7 ! Wel was er 1 novice in zicht, maar die zou niet volharden. Meer dan honderd jaar geleden kende Newman reeds de zorg van het huidige roepingentekort. Inspringen werd dus de leuze, - voor Newman in onderwijs en administratie, meer bepaald het economaat. De belastinginspecteurs hadden hun bezoek aangezegd voor 14 augustus. Vlak ervoor, na twee weken

[32] De brief is van 18 april 1862 en verwijst naar de rustkuur van de vorige zomer.
[33] LD XX, 29-31.
[34] Ibid., 57.

hard cijferen, 'ten gevolge van het schommelend zicht van mijn ogen liet ik een 6 bij het optellen uit, en de 6 stond op de 100-plaats - helaas, helaas, helaas, helaas!' Gelukkig waren de heren fijne Engelse gentlemen, en zij formuleerden een gunstig oordeel.[35]

De zenuwen dus nog steeds niet gekalmeerd! Dan maar weer een rustoord opgezocht, nu aan de kust van Kent, in Deal en Ramsgate. Deze keer wilde hij de Brightonse 'fine gentlemen' en de dames-in-crinoline met hun blauwbestrikte hondjes vermijden en zocht hij zijn heil in het gezelschap van het gewone volk: zeelieden en vissers. Voor de rest: baden en lezen! Baden om opnieuw jong te worden als in Medea's ketel, en lezen ergens op een verborgen plaats - bij voorkeur Trollope en Dickens.[36] Maar zelfs daar bereikte hem het nieuws dat een bisschop zware kritiek had geuit op het godsdienstonderricht van de middelbare school. 'Bisschoppen staan natuurlijk boven de tien geboden!' liet hij zich toen geërgerd ontvallen.[37]

'Vroeger was Rome slechts een ultiem Hof van Beroep...'

Te Ramsgate kreeg Newman de oktoberaflevering in handen van de 'Home and Foreign Review', de opvolger van de ter ziele gegane 'Rambler'. De verandering was er slechts een van naam. Simpsons erwtenblazerij ging onverminderd voort. Nu had hij het gemunt op de wetenschappelijke onbetrouwbaarheid van het Genesisverhaal. In 1862 was het nog zeer gewaagd dit deel van de bijbel onbetrouwbaar te noemen. Prompt volgde dan ook een veroordeling van bisschop Ullathorne. Newman schreef aan de bisschop een brief dat hij die veroordeling aanvaardde, maar met het belangrijke voorbehoud: 'van de leerstellingen die U in deze tijdschriften vindt'.[38] Ullathorne zond een afschrift van die brief door naar Wiseman als bewijs van Newmans orthodoxie, - tot grote vreugde van de kardinaal, van Manning, Ward en Talbot te Rome. Maar de auteur van de brief ging eigenlijk niet akkoord met zijn bisschop. Hij had alleen maar een daad van gehoorzaamheid gesteld aan zijn kerkelijke superieur op een domein - het religieus-leerstellige - waar deze volkomen bevoegd optrad. Dit betekende echter nog niet dat hij het inwendig eens was met de inzichten van de bisschop. Disciplinaire onderwerping was nog geen intellectuele onderwerping daar waar het zeer subtiele en complexe doctrines gold.

Newmans probleem was dat hij zich voor de zoveelste keer tussen hamer en aambeeld bevond: tussen de zeer pausgezinde Ward (met zijn machtige klerikale achterban) en de zeer liberale, vrijzinnige Simpson. Dit was het wat hem ziek maakte alsook - vooral - de onmogelijkheid waarin hij zich bevond om zich te rechtvaardigen, om zich rustig uit te spreken, om in een lang en geduldig betoog zijn precieze positie te kunnen bepalen. 'Een man die te maken heeft gehad met twee zulke van elkaar verschillende figuren als Ward en Simpson', zei hij, 'kan zichzelf niet nader verklaren zonder daar een boek over te schrijven'.[39] Ook hier vinden we reeds de Apologia-impuls. Ten diepste wilde Newman zich verdedigen, de waarheid en de rechtvaardigheid dienen, maar dat vereiste een sfeer van openheid en verdraagzaamheid die er toen niet was.

Dát was dus zijn diepste pijn: zo gauw je maar de schijn van niet-orthodoxie vertoonde, werd je al verdacht gemaakt en veroordeeld. Dat was ooit wel anders geweest in de geschiedenis van de Kerk! In een brief aan Emily Bowles spreekt hij vrijuit:

> Ik ken mezelf, en ik weet dat niemand loyaler is dan ik t.o.v. de Heilige Stoel. Op de koop toe bemin ik de paus persoonlijk. Maar de Propaganda heeft een buitengewone, quasi-militaire macht over missielanden, en gaat te ras en te ruw (too rough and ready) te werk. Zij verstáát een intellectueel conflict niet... Zij verlangt vlugge resultaten - scalps van verslagen vijanden bij de honderden! Eens toen onze bisschop uit Rome terugkwam, zei hij mij scherp en puntig - het kwam zeker haast als een boodschap van de Propaganda - dat ze daar in Rome 'graag wat goed nieuws hadden'...
>
> We leven in een speciale eeuw in de Kerk. In vroegere tijden, in de christelijke oudheid en in de Middeleeuwen, was er niet zo'n extreme centralisatie als nu. Eén theoloog was misschien wat vrij in zijn mening, maar een andere antwoordde hem. Groeide daar een controverse uit, dan ging de zaak naar een bisschop, een theologische faculteit, of een andere vreemde universiteit. De H. Stoel was slechts een laatste Hof van Beroep (an ultimate court of appeal). Maar wanneer ik nu, als privé-priester, iets op papier zet, dan antwoordt de Propaganda mij direct. Hoe kan ik vechten met zulk een ketting aan mijn arm? Dat is zoals bij de Perzen: vechten onder de zweep. In de oud-christelijke en middeleeuwse scholen, ja, toén kon je echt een eigen mening naar voren brengen - nu zijn er geen scholen meer, en er is ook geen eigen mening meer (in de religieuze zin van de uitdrukking), geen vrijheid, ik bedoel: van mening. En dat betekent dus: geen gebruik van je intellect. Nee, het systeem continueert zichzelf

[35] MT II, 274 (nog met 7); 273 (belastinginspectie).
[36] Ker 514.
[37] LD XX, 314.
[38] Ibid., 324.
[39] Altholz J.L., *The Liberal Catholic Movement in England: The Rambler and its Contributors 1848-1864* (London, 1962), p.196.

> voortgaande op het intellect van vroegere tijden...
>
> Toen de bisschop tegen mij pleitte, was er sprake van mij naar Rome te roepen. Mij naar Rome roepen? Wat betekent dat? Dat betekent dat men een oude man uit zijn home weghaalt, hem in contact brengt met lieden wier taal voor hem vreemd is, dat je hem in een voor hem ongezond klimaat laat komen, dat je hem een dieet voorzet dat voor hem bijna hongersnood is, dat je hem op een verdieping te slapen legt waar dag noch nacht rust heerst; dat betekent dat je je beleefde opwachting mag maken bij de Propaganda week na week en maand na maand - dat betekent zijn dood... Ik zou van Sint-Philip naar Onze Lieve Vrouw gaan, en naar Sint-Pieter en Sint-Paulus, naar Sint-Laurentius en de H. Cecilia,... en ik zou terugkomen om te sterven.[40]

Nochtans, ondanks alles, ondanks het abnormale van die toestand, predikte hij geduld en hoop. Weerstand bieden, meende hij, zou de zaken nog verergeren en de noodzakelijke hervormingen vertragen. 'De logica van de feiten is de beste en degelijkste leermeesteres'.[41] Hij meende trouwens reeds enige verbetering bij Simpson te bespeuren, en hij bleef zijn vertrouwen in de 'Home and Foreign Review' bewaren.

'What am I living for?'

Rond Kerstmis 1862 nam Ambrose St. John een korte vakantie te Brighton om fit te zijn voor zijn nieuwe taak van 'headmaster' op de Oratory School. Hij ontmoette er ene Marshall, een ex-leraar van de school, - het gesprek kwam op Newman, en beiden zochten naar de oorzaak van zijn groeiende impopulariteit. 'Wel', zei Marshall, 'hij bewerkt geen bekeringen zoals Manning en Faber!'[42] Toen Ambrose die uitspraak aan Newman overbracht, ging deze ineens een licht op. Dát was het: Rome verwachtte van hem bekeringen, en die kwamen er maar niet! Dit moest de gekwelde man toch even verwerken - in zijn journaal, s.d. 21 januari 1863.

Hij haalde zich eerst nog eens al zijn mislukkingen als katholiek voor de geest: zijn vernederingen te Maryvale, zijn preek in de San Isidoro te Rome, zijn ongelukkig noviciaat in de Santa Croce, zijn vele moeilijkheden met Faber, de spanningen tussen de twee Oratoria, zijn mislukte vastenpreken te Londen, het Achilliproces, zijn rectoraat te Dublin, de Rambler. Men was er ogenschijnlijk in geslaagd zijn invloed ten goede, zijn bruikbaarheid te vernietigen. Meer bepaald:

> Mensen van wie men zou verwachten dat zij naar mij zouden uitkijken, bekeerlingen van wie men zou verwachten dat ze naar mij toe zouden komen, zoekers van wie men zou verwachten dat ze mijn raad zouden vragen, worden daarvan afgehouden door een of ander lichtzinnig of onvriendelijk woord dat tegen mij gezegd wordt. Ik ben 'passé', aan het aftakelen, in verval; ik ben onbetrouwbaar; ik ben vreemd, eigenaardig; ik heb mijn eigen manier van doen en kan niet opschieten met anderen; deze en dergelijke zaken die mij in diskrediet brengen,worden over mij gezegd.[43]

Nu wordt het hem steeds duidelijker: hij heeft inderdaad een eigen weg te volgen, een unieke taak te volbrengen, die anders is en dieper gaat dan zijn kerkelijke superieuren van hem verwachten. Wat zij van hem verwachten zijn bekeringen op grote schaal, zoals Manning en Faber die bewerken. Volgens hen doet Newman niets.

> In de ogen van de Propaganda komt het erop aan te bekeren en niets anders; dan bewijst men dat men iets doet. En zo is het met de katholieken overal: bekeerlingen maken, dat is iets doen - ze niet maken, dat is niets doen. En bovendien moeten dat volgens de Propaganda, de kardinaal en de katholieken in het algemeen, schitterende bekeringen zijn van grote mannen, mannen van de adel, mannen van geleerdheid - niet alleen maar de armen. Men moet eraan denken dat ze te Rome visioenen koesteren over de bekering van heel Engeland... Zo is de hoge achting te verklaren voor Manning en anderen, die te Londen verblijven en door hun positie en invloed de bekering bewerken van Lords en Ladies. Dit was het wat ook van mij werd verwacht.[44]

Maar tot een dergelijk showkatholicisme voelt Newman zich niet geroepen. Dat is zijn taak niet. Nu ontdekt hij zijn innerlijkste wezen, zijn diepste waarheid, zijn heel eigen zending in de Kerk. Voor hem waren de bekeringen niet de hoofdzaak,maar wel 'het bouwen áán en het versterken ván het katholieke volk'. Zozeer was dit zijn doel dat er over hem zelfs verteld werd dat hij protestanten aanraadde niet katholiek te worden. Hij bekent altijd bang

[40] LD XX, 446-8.
[41] Ibid., 392.
[42] AW 257.
[43] Ibidem.
[44] Ibid., 257-8.

geweest te zijn voor haastige bekeringen van ontwikkelde lieden. De reden is dat zij 'dan niet voldoende beseffen welke prijs zij daarvoor moeten betalen - een uitdrukking ('to count the cost') die veel voorkomt in zijn preken, een idee dus die Newman dierbaar is. Wie die prijs niet voldoende beseft, krijgt z.i. vaak moeilijkheden na de overgang tot de Kerk. En vandaar zijn formule die nogal wat indruk heeft gemaakt: dat 'de Kerk zich evenzeer moet voorbereiden op het ontvangen van bekeerlingen als dat de bekeerlingen zich moeten voorbereiden op hun intrede in de Kerk'.

Maar zoiets begrijpen ze te Rome niet: 'wat weten ze daar over de toestand van de katholieken in Engeland, over de mentaliteit van Engelse protestanten?' De kardinaal zou er iets kunnen over weten, meent hij, maar hij heeft ook zijn menselijke gebreken: hij is teveel 'buitenstaander', hij is 'te traag om zich in andermans mentaliteit in te denken' (iets waar Newman juist zo goed in was - in de empathie), hij is ook 'onfilosofisch van geest' en - uiteraard een erger verwijt - 'te verlangend om in de gunst te komen van de Romeinse autoriteiten'. En in wat daarop volgt geeft Newman zeer duidelijk aan hoe hij dan zijn heel eigen persoonlijke providentiële roeping ziet:

> En omdat de katholieken in Engeland juist zo blind zijn, kunnen ze niet zien dát ze blind zijn. Voor hen is streven naar een verbetering van de toestand en de status van de katholieke gemeenschap door een zorgvuldig bekijken van de basis van hun argumenten, van hun positie tegenover de filosofie en de geest van de eeuw, door hun juistere inzichten te geven, door hun verstand te verruimen en te verfijnen, in één woord door hen op te voeden, - voor hen is zulk een streven meer dan een overbodigheid of een hobby, het is een belediging. Want dit impliceert dat het hun aan inhoud ontbreekt. Welnu, opvoeding in die ruime zin van het woord, is van het begin tot het einde mijn lijn geweest (from first to last, education, in this large sense of the word, has been my line; onderstreping van ons, H.I.).[45]

En er waren nog twee dingen die, volgens hem, in Rome niet werden geapprecieerd: ten eerste, zijn pogingen om het ongeloof van de eeuw moedig tegemoet te treden; en ten tweede, zijn middelbare school die de jaloersheid opwekte van gevestigde scholen of zelfs van een of ander college of seminarie. En deze twee dingen - een nieuwe apologetica en een verruimende opvoeding - waren nu juist ook de twee belangrijke streefdoelen van de Rambler geweest. Maar de Rambler - door Newman aangemoedigd! - had dit niet altijd oordeelkundig gedaan, en dus was hij de zondebok. Ten slotte was er in de laatste tijd ook nog de kwestie van de tijdelijke macht van de paus, en Newman werd op dit gebied beschouwd als maar een 'lauwe' (lukewarm) verdediger daarvan: ook dit namen ze hem ginder erg kwalijk.[46]

De dagboeknotitie van 21 januari 1863, zo dramatisch begonnen met de vraag waar zijn leven nog goed voor was, eindigt ietwat bruusk, niet meer zo gevoelsgeladen. Het is alsof Newman zich door zijn analyse versterkt en zekerder voelt in het volgen van de lijn die nu nog duidelijker dan tevoren de zijne blijkt te zijn: de lijn van de ruimere opvoeding, het culturele optillen van het katholieke volk, het weerbaar maken van zijn mensen voor de grote strijd die hij ziet aankomen - die tegen het moderne ongeloof.

Bij de stervende Faber

In juli vernam Newman dat Faber stervende was. Maar ja, dit nieuws had hij al wel meer gehoord, in mei '62 b.v. toen Dalgairns schreef dat Faber aan de ziekte van Bright leed. Toen reeds had Newman de tijding met een korreltje zout aanhoord: 'Hoe dikwijls is Father Faber nu eigenlijk al stervende geweest?' Want ook het jaar tevoren had Faber zich reeds in het aanschijn van de dood gewaand, - maar was toen plotseling opgestaan, had zich geschoren en wilde de stad in! Een van zijn bewonderaars, John Bowden jr, lid van de communiteit, had van het hele gebeuren een soort van wierook doordrenkte hagiografische beschrijving gegeven, en in Brompton hadden ze het allemaal een 'grazia', zoiets als een mirakel, genoemd. Newman, een wat nuchterder Brit, bekeek dit alles met een grote dosis scepsis.[47]

Maar in juli '63 was het dan tóch zover: Faber lág op sterven. In de loop van die maand was Anthony Hutchison reeds gestorven, met wie hij zoveel lief en leed had gedeeld. Newman zal dit lijden wel anders hebben ervaren, want Hutchison was het geweest die in '56 Romewaarts was gegaan ten gevolge van een beslissing van Brompton waar Newman niets van wist - terwijl het ging om een punt van de Regel waar hij als stichter en overste zorgvuldig moest over waken. Faber had toen gecomplotteerd tegen hem: het woord is van Newman zelf: 'Dan, dat grote complot van hem, Faber, enz... Vervolgens, de duizenden insinuaties tegen mij in het Londense Oratorium dat erin geslaagd is een groot deel van de katholieke gemeenschap tegen mij in te nemen...'.[48]

---

[45] Ibid., 259.
[46] Ibid., 259-60.
[47] LD XX, 75.
[48] AW 256.

Bij het bericht van Fabers kritieke toestand vroeg Newman aan de Londenaars of hun overste hem wellicht nog een laatste keer wilde zien. De reactie van deze laatste was enthousiast, en Newman besloot dus te gaan. Hij was trouwens toch van plan om in die julimaand enkele dagen vakantie door te brengen in Frankrijk en Duitsland.

Op 20 juli dan waren beide mannen in het ziekenkamertje van de stervende weer bijeen. Het was zeven jaar geleden sinds zij elkander nog hadden gezien en gesproken! Van de dokter mocht het gesprek niet langer duren dan een kwartier. Faber gaf hoog op van zijn vriendschap voor Newman. Een preek in de St-Mary'skerk te Oxford had hem bekeerd: die preek had hem doen inzien wat 'bovennatuurlijke genade' was. Toen begon hij ook, zich wellicht vaag schuldig voelend, over de moeilijkheden van 1855/56 te spreken. In het consult vóór de Romereis van de beide Londenaars, toen de vraag opgeworpen werd of Newman diende geconsulteerd, had het negatieve antwoord slechts met één stem meerderheid getriomfeerd. Hijzelf had 'pro' gestemd. Maar ja, hij had als overste de twee reizigers toch maar laten gaan: ze zouden sowieso naar de Eeuwige Stad zijn afgereisd... Zij wilden kost wat kost hun onafhankelijkheid van Birmingham affirmeren.

Eindelijk, na 7 jaar, vernam Newman dus concreet wat er in Brompton was gebeurd: het moet hem heel bitter hebben gestemd... Maar hij stond hier tegenover een stervende, een medebroeder, een mens-in-nood. In dit supreme moment moest alles wijken voor het hoogste gebod van de caritas. Hij luisterde geduldig, meewarig, terwijl hij de hand van Faber vast bleef houden en zich zeer hartelijk, zelfs teder toonde. Op het einde vroeg de zieke zijn zegen, en Newman gaf hem die met een langzaam plechtig gebaar. Faber zal het zeker hebben beschouwd als een grote geste van absolutie. Bij het weggaan had Newman tranen in zijn ogen.[49]

Maar na drie weken 'decantatie', toen al die emotionaliteit was weggegolfd, voelde hij de nood om over die laatste ontmoeting een klein memorandum neer te schrijven. Dat gebeurde op 11 augustus te Oostende. En zijn door scherpe analyse gewonnen oordeel van 'onbetrouwbaarheid' en zelfs 'harteloosheid' (cf. zijn brief aan Hope-Scott van 1860) bleef ijzig hetzelfde: 'Mijn eigen oordeel over Faber, arme man, is niet veel veranderd'. Hoe heel anders zou Ambrose gehandeld hebben, voegde hij eraan toe. Ambrose was altijd trouw en loyaal geweest, 'de goeie Faber niet, en hij voelt het'.[50]

Faber stierf uiteindelijk op 26 september. Newman en St. John woonden de uitvaart bij. De dag ervoor schreef Newman aan Maria Giberne: 'Precies acht jaar geleden hebben ze (de Londense confraters, H.I.) mij van zich afgeworpen, zeer bewust en onvoorwaardelijk'.[51] Het negatieve oordeel bléef.

Louis Cognet is milder in zijn eindoordeel over Faber. Hij is zelf oratoriaan en is duidelijk geïntrigeerd door de hele zaak. Niets bewijst volgens hem dat Faber werkelijk 'gecomplotteerd' heeft tegen Newman: tot zoiets was hij 'niet in staat'. Hij wijst, terecht dunkt ons, op het harde, het 'impitoyable', dat óók een aspect was van Newmans 'teder en affectief karakter'.[52] Sheridan Gilley geeft dit harde volmondig toe: z.i. heeft Newman Faber niet vergeven.[53]

Dan was het eindoordeel van Newman over Whately, die een maand later stierf en met wie hij ook zeven jaar niet gesproken had ofschoon ze te Dublin 'broederlijk' naast elkaar woonden, toch veel positiever. In een artikel dat na de dood van de Dublinse aartsbisschop in de 'Weekly Register' verscheen, waardeerde hij het dat Whately steeds vastgehouden had aan het principe 'dat de godsdienst niet bang moest zijn voor argumentatie, - dat het geloof zich zonder vrees kon beroepen op de rechte rede (right reason), - dat verstandelijk onderzoek de grondslagen van de openbaring alleen maar kan versterken - en dat de Kerk gebouwd is op de waarheid, en op de waarheid alleen'.[54]

Koning Leopold, Keble en oude vrienden...

Te Oostende genoot Newman van het typische strandbeeld dat de 'koningin der badsteden' in de 19e eeuw bood: de door onhandige paarden voortgetrokken onhandige badkoetsen, massa's ezeltjes, massa's zeekastelen bouwende kinderen, enz. Hij logeerde van 8 tot 13 augustus in een hotel in de Kapelstraat, nr. 2l tegen 5 frank per dag! Juist op de eerste dag van zijn verblijf legde koning Leopold I (de oom van koningin Victoria) de eerste steen van het koninklijk paleis in de stad. 's Avonds, op het strand bij zonsondergang, zag hij de vorst voorbijwandelen. Blijkbaar intrigeerde die figuur van Leopold hem, want hij weidde er lang over uit in een brief aan Ambrose (Newman was vergezeld van Father William Neville):

> ... Ik wist hoe ziek de koning was geweest, en daarom verraste het mij hoe goed hij kon wandelen en hoe ver.

[49] MT II, 301.
[50] Ibid., 303.
[51] LD XX, 530.
[52] Cog 185-6.
[53] SG 320: '... Faber was not forgiven'.
[54] Ibidem.

> Waar wij ons bevonden was er op dat moment maar weinig volk, - en hij wandelde vlak aan ons voorbij, zodat ik hem goed kon bekijken. Hij was met zijn schoondochter, en enkele heren volgden. Na een tijdje keerde hij om en kwam weer aan ons voorbij. Wij waren helemaal alleen, en hij maakte een heel sierlijke buiging (a most gracious bow). Hij staat eerder zwak op zijn benen en stapt een beetje stijf (struts a little), maar het verraste mij dat hij er zo jong uitzag. De laatste keer dat ik hem zag was bij de kroning van George IV, in juli 1821! Hoe lang is hij voor de wereld verborgen gebleven! Al sinds 1816, bijna 50 jaar geleden! Hij heeft nog tegen de eerste Napoleon gestreden, en was de echtgenoot van een dame (prinses Charlotte, $^{+}$1817, H.I.), die al heel lang een historische figuur is geworden! Natuurlijk is hij enkele jaren ouder dan ik (^{o}1790,$^{+}$1865, H.I.), maar voor mensen van mijn leeftijd is hij een soort résumé van de hele politieke geschiedenis van hun tijd. Ik probeer te weten te komen waar hij was, en wat hij deed, tussen 1817 en 1830, maar ik kan het niet zeker zeggen. Hij was, geloof ik, te Clermont - maar wat een vreemde inactieve periode van 13 jaar in zo'n druk leven![55]

Na de dood van prinses Charlotte, enig kind van George IV, in 1817 verbleef Leopold in Claremont, Esher, Surrey, in het paleis dat aan zijn overleden vrouw toebehoorde. Men heeft de indruk dat Newman zich innerlijk zo'n beetje herkent in de koning wiens ontmoeting hem deze mijmerende uitweiding heeft ingegeven. Ook híj kent nu 'een vreemde inactieve periode' - maar van al meer dan 13 jaar, als we zijn bekering van '45 als begindatum nemen. Dat 'inactief' zijn komt voortdurend in zijn overdenkingen van die tijd terug, en hij vindt het ook iets 'vreemds' en 'van lange duur'...

Oostende was het eindpunt geweest van de eerste buitenlandse vakantiereis die Newman deed sinds de reis die hij met de Froudes ondernomen had in 1832/ 33. Hij was te Parijs geweest om daar de Wilberforces te bezoeken te Saint-Germain. Ter ere van zijn geliefde kerkvaders bezocht hij ook Trier, de stad binnen wier wallen ééns Athanasius, Ambrosius en Hiëronymus hadden vertoefd. Daarna reisde hij over de Moezel tot Koblenz en over de Rijn naar Bonn. Vandaar ging de tocht naar Aken waar hij in het hotel van de trappen gleed, gelukkig zonder letsel. Over Oostende en Dover keerde hij naar Engeland terug.

Thuis aangekomen, vond hij op zijn tafel een brief van... Keble! Het was 17 jaar geleden sinds hij van de nu 70-jarige dichter-heilige van de Oxfordbeweging nog iets had vernomen. Dadelijk schreef hij hem op 15 augustus een brief die aldus eindigde:

> Nooit heb ik ook maar een moment getwijfeld aan je genegenheid voor mij, nooit heb ik me gekwetst gevoeld door je stilzwijgen. Ik kon het zo gemakkelijk verstaan - het was niet het stilzwijgen van anderen. Het was niet het stilzwijgen of de vergetelheid van die lieden die zich mij maar al te wel herinneren en die maar al te wel over mij praten als er iets moet gezegd worden om mij in diskrediet te brengen. Jij bent altijd in mijn gedachten; het zijn gedachten van eerbied en liefde, en er gaat niets boven mijn liefde tot jou, tot Isaac (Williams, H.I.) en Copeland en zovele anderen die ik zou kunnen noemen, tenzij de liefde tot Hem die alles te boven gaat.[56]

Twee weken later, op een zondag, was Newman in de bibliotheek boeken aan het terugplaatsen, toen opeens de deur openging en daar verscheen... Frederick Rogers! In meer dan 20 jaar hadden ze elkaar niet meer teruggezien! Frederick barstte in tranen uit en kon Newmans hand maar niet loslaten...[57]

Vóór Keble en Rogers waren er nog andere vrienden uit zijn anglicaanse periode met wie hij opnieuw contact had gehad. Zo had hij b.v. in mei '60 zijn vroegere kapelaan Isaac Williams weergezien, die zelfs beloofd had zijn vroegere pastoor te komen bezoeken. En een andere ex-kapelaan, William Copeland, had hij in '62 te Londen toevallig ontmoet. Ook hij werd naar Birmingham geïnviteerd, en hij kwam. Daarna vertelde hij overal rond dat Newman weer contact zocht met zijn oude vrienden. Met Kerstmis '63 zond William hem een kalkoen, 'zo groot als een baby', en Newman beloofde hem te zullen 'verorberen met de grootste vriendschap en genegenheid...'[58]

Daarnaast had je natuurlijk de ouwe trouwe vriendschappen van altijd. Zo b.v. de mooie, moeilijke, geëmancipeerde vriendin Maria Rosina Giberne, die toch absoluut religieuze wilde worden. We hebben haar voor het laatst ontmoet toen zij rond Kerstmis '60 zich voorbereidde om bij de visitandinnen van Westbury in te treden, waar ze haar overste, Mother Margaret Mary Weld, eens goed zou 'floor', zei ze (vloeren, perplex doen staan, van de wijs brengen). Newman had haar toen, in alle vriendschap, een van zijn hardste brieven ooit geschreven die zij, als komende van hém, aanvaardde. Toch ging dat klooster haar niet goed af: zij verliet het en verbleef dan voor een tijd bij de dominicanessen van Clifton. Zij had dan aan de karmelietessen gedacht en dan weer aan een nieuwe Franse congregatie van vrouwelijke assumptionistinnen. De visitandinnen bléven haar echter aantrekken, en zij deed werkelijk haar intrede, deze keer te Paray-le-Monial, waar zij uit verering voor Pio Nono (die haar destijds te

[55] LD XX, 499-500.
[56] Ibid., 503.
[57] Ibid., 513.
[58] Ibid., 564.

Rome de visitandinnen had aangeraden) de kloosternaam van Soeur Maria Pia aannam. (Newman begon eens een brief: 'My dear Sister M.P., Not Member of Parliament'!). Voor haar professie moest zij een canonisch onderzoek ondergaan waar zij vreselijk tegenop zag, maar met oneindig geduld wist Newman haar te bemoedigen. 'It was terrible', zuchtte ze. Als niet-geprofeste non bleef ze nog een tijdje ter plaatse, maar koos dan voor de visitandinnen van Autun. Daar werd haar volharding beloond en mocht ze haar eeuwige geloften afleggen, wat ze rond Kerstmis '63 te horen kreeg. In januari greep de plechtigheid plaats, en Newman schreef haar: 'Dit is nu het begin van iets wat zal blijven tot in de Eeuwigheid - een dag die geen einde kent.' Typisch voor Newman is altijd de religieuze huiver die hem aangrijpt bij het woord 'Eeuwigheid' (met een hoofdletter). Maria Rosina bleef nu waar ze was, en stierf te Autun in 1885.[59]

Maar juist in die dagen gebeurde er iets bij Newman dat ook 'het begin' zou zijn 'van iets wat zal blijven tot in de Eeuwigheid',-wat hem onsterfelijk zou maken als auteur, als mens en als verdediger van de cleresij waartoe hij behoorde...

[59] Sugg Ever, 216-20; LD XXI, 31.

Hoofdstuk 34 'Apologia pro Vita Sua'

'Waarheid nooit een deugd bij de clerus van Rome'

Op 30 december 1863 ontving Newman via de post een tijdschrift dat een goede vriend uit de Oxfordtijd, waarschijnlijk William Pope, hem had opgestuurd na een bepaalde passage stevig met potlood te hebben bewerkt. Het was het januarinummer 1864 van het Macmillan Magazine. In een recensie van de volumes VII en VIII van de History of England van James Anthony Froude kon Newman met stijgende verbazing het volgende lezen:

> Waarheid om haarzelfswil is nooit een deugd geweest bij de clerus van Rome. Father Newman informeert ons dat dit niet hoeft en dat men daar zelfs, globaal gesproken, niet toe verplicht is: sluwheid is immers het wapen, door de Hemel aan de heiligen gegeven om weerstand te bieden aan het brute mannelijke geweld van de slechte wereld die huwt en uitgehuwelijkt wordt. Of zijn opvatting nu doctrineel juist is of niet, historisch luidt zij in ieder geval zo.[1]

Newman had het raden naar de auteur die alleen getekend had met C.K. Hij zond dadelijk een brief naar de heren Macmillan, de uitgevers, om hun te wijzen op de 'ernstige en ongegronde laster' die C.K. over hem had verspreid. Op 6 januari ontving hij een antwoord van de recensent, die niemand minder bleek te zijn dan Charles Kingsley, liberaliserend anglicaans clergyman, 'Chaplain of the Queen', preceptor van de prins van Wales, 'Regius Professor' Moderne Geschiedenis aan de universiteit van Cambridge, en succesvol schrijver van enkele romans waarin koningin Elisabeth werd verheerlijkt, Filips II gedemoniseerd, de ouwe monniken van Alexandrië geridiculiseerd en het celibaat in de vernietiging geschreven! Kingsley schreef dat hij zijn thesis baseerde op de 20e preek van Newmans prekenbundel 'Preken over allerlei onderwerpen van de dag' (Sermons on Subjects of the Day), getiteld 'Wijsheid en Onschuld' (Wisdom and Innocence), zonder verdere aanduiding. Wat hij niet zei was dat hij nog een eitje te pellen had met de gewezen Oxfordleider, onder wiens invloed zijn vrouw, Frances Grenfell, bijna een anglicaanse non geworden was...[2]

Reeds de volgende dag antwoordde Newman zijn uitdager met de laconieke opmerking dat de geciteerde preek van 1844 stamde, toen hij nog anglicaan was, en dat zijn opponent uit die lange preek van 17 pagina's geen enkele concrete, welbepaalde passage als bewijs had geciteerd.

Uitgever Alexander Macmillan mengde zich toen in de zaak met de als verzoening bedoelde opmerking dat hij Kingsley's aanval tegen Newman persoonlijk wel onrechtvaardig vond, maar niet zijn aanval tegen de roomse clerus. Daarop reageerde Newman met uiterste verbazing:

> Hoogst wonderlijk fenomeen, dat een ontwikkeld man, die de Engelse lucht inademt, die wandelt in het licht van de negentiende eeuw, gelooft dat dit de door katholieken erkende en aanvaarde maatstaf is van moraliteit! ...Veronderstel nu eens dat ik over protestanten met naam... zou zeggen: 'deze gereputeerde geestelijke verklaart ons dat kuisheid om haarzelfswil geen deugd is en over het algemeen ook niet hoeft te zijn bij de anglicaanse geestelijkheid', en dat ik dan op de vraag naar een bewijsgrond zomaar in het algemeen zou verwijzen naar de Bamptonlezingen van bisschop Van Mildert en naar Simeons 'Preekmodellen' passim; dan zou ik hetzelfde doen als wat u mij nu ten laste legt... Als dit de redenering van de heer Kingsley is, dan zou ik alleen maar kunnen uitroepen: 'O Waarheid, hoevele leugens worden verteld in uw naam!'[3]

Brieven tussen Kingsley en Newman vlogen nu heen en weer. De correspondentie tussen de twee eerwaarde heren kreeg een steeds grimmiger toon. Kingsley wilde er een eind aan maken door in het februarinummer van 'Macmillan Magazine' aan Newman zijn nogal hooghartige excuses aan te bieden die door de betrokkene echter onvoldoende werden geacht. Op 12 februari publiceerde Newman dan de hele briefwisseling tussen Kingsley en hem in een pamflet dat maar één shilling kostte en dat onmiddellijk een overrompelend succes kende. De literaire criticus Richard Hutton, een protestant, achtte Newman 'niet alleen een van de grootste Engelse schrijvers, maar misschien wel de werkelijk grootste meester van... het sarcasme in de Engelse taal'.[4] We laten hier het beroemdste gedeelte van dit pamflet volgen:

> Mr. Kingsley begint met uit te roepen: 'Welk een gechicaneer daar in Rome, welk een compleet bedrog, welk een

[1] Apol VI.
[2] LD XXI, 11; MT II, 318, 323.
[3] LD XXI, 13.
[4] Ker 539.

gemene hypocrisie, welk een gewetensdodende tirannie! We moeten niet ver zoeken naar een bewijs hiervan. Daar heb je Father Newman: een levend specimen is er honderd dode waard. Hij, een priester die schrijft over priesters, vertelt ons dat met liegen nooit enig kwaad is gemoeid.
Ik onderbreek hem: 'U gaat wel héél vrij om met mijn naam. Indien ik dit beweerd heb, zeg mij wannéér en wáár'.
Mr. Kingsley antwoordt: 'U hebt dit gezegd, Reverend Sir, in een preek die U gehouden hebt als protestant en vicar van St. Mary's, en die U in 1844 hebt gepubliceerd. En ik zou U een heel heilzame les kunnen spellen over de opinie die ik mij over U heb gevormd naar aanleiding van die Sermon'.
Ik antwoord: 'O... Blijkbaar dus niet over mij als priester, sprekend over priesters; - maar citeer mij de passage'.
Mr. Kingsley ontspant zich: 'Weet U, ik hou van Uw toon. Ik was zo blij met die toon, zo heel blij was ik ermee, dat hij mij deed geloven: die man meent niet wat hij zegt'.
Waarop ik weer: 'Menen? Ik blijf erbij dat ik het nooit heb gezégd, noch als protestant noch als katholiek'.
Repliek van Mr. Kingsley: 'Op dat punt insisteer ik niet'.
Ik objicieer: 'Hoe is het mogelijk? Niet insisteren op de hoofdzaak! Ofwel heb ik het gezegd ofwel heb ik het niet gezegd. U maakt me een monsterachtig verwijt - direct, zeer concreet, publiek. U bent verplicht het even direct, even concreet, even publiek te bewijzen - of te bekennen dat U dit niet kunt'.
'Wel', zegt Mr. Kingsley, 'indien U er helemaal zeker van bent dat U dit niet gezegd hebt, dan neem ik U op Uw woord - werkelijk.'
Mijn woord! Ik sta sprakeloos. Het was toch wel mijn woord, dacht ik, waar het hier om ging. Het woord van een Professor van leugens dat hij niet liegt!...[5]

'What, then, does Dr. Newman mean?'

Een groot deel van het ontwikkelde publiek schaarde zich nu aan de kant van Newman, en Kingsley had er verstandig aan gedaan het hierbij te laten. Maar hij besloot tot een repliek. Op Palmzondag 20 maart kwam deze uit onder bovenstaande titel. Een beledigend pamflet, een gentleman onwaardig. Een aanval op Newman persoonlijk als representant van de roomse religie. Hij noemt hem 'of een verrader of een dwaas' (either a knave or a fooI), - die 'zelf niet gelooft wat hij zegt', - die blijk geeft van 'zelfbedrog', - van een 'bijna grenzeloze onnozelheid' (almost boundless silliness) - van een onnozelheid waar Kingsley geen compassie mee heeft, maar die hij 'verafschuwt', - van een domheid die niet voorziet dat dergelijke preken als de zijne 'jonge fanatieke heethoofden' konden maken tot 'geaffecteerde, artificiële, sluwe, onbetrouwbare personen, bereid tot alle geheimdoenerij en dubbelzinnigheid', enzovoort, enzovoort... Maar het ergste kwam nog op het einde van het pamflet waar Kingsley uitriep:

Voortaan verkeer ik in twijfel en vrees, zoveel als dit bij een eerlijk mens mogelijk is, betreffende elk woord dat dr. Newman nog zal schrijven. Hoe kan ik weten dat ik niet de dupe zal zijn van een of andere dubbelzinnigheid?... Welk bewijs heb ik dat, wanneer dr. Newman zegt: 'het is geen kwestie van bedoelen, - ik heb dit nooit gezégd!', hij wellicht niet meent: 'ik heb dit niet gezegd, maar ik heb het bedoéld'?'

M.a.w., wat Newman nu verder ook mocht antwoorden, dit antwoord had al a priori geen waarde meer. Newman noemde dit procédé terecht: 'bronnenvergiftiging' (poisoning the wells).[6]

'Mijn radeloosheid duurde niet langer dan een half uur'

Het is te begrijpen dat Newman aanvankelijk in enige perplexiteit verkeerde betreffende de beste methode om op dit weefsel van halve en hele waarheden, onnauwkeurige en onbewezen affirmaties en giftige, onderhuidse insinuaties een enigszins overtuigende repliek naar voren te brengen. Nochtans getuigt hijzelf: 'Mijn radeloosheid duurde niet langer dan een half uur'.[7] Het was een geniale idee van de Newman, die steeds naar het essentiële peilde, de personalist maar voor wie de 'persoon' een hele wereld betekende, de nationalist ook met die diepe liefde tot het eigen volk. Hij zou uit heel dat kluwen bijna 'animale' kritiek één grote, allesomvattende en allesdoordringende aanklacht pikken: die van de onwaarachtigheid, en hij zou, met heel zijn Engelse volk als getuige, volledig vertrouwend op de diepe rechtvaardigheidszin van dat volk, zijn hele leven vertellen van kindsbeen af, - hij zou aan heel Engeland vertellen hoe zijn levend verstand, heel concreet en in het bijzonder, stapje voor stapje geduldig vorderend, in alle oprechtheid van de ene overtuiging tot de andere gekomen was om uiteindelijk zich door zijn eigen logica gedwongen te zien de stap te zetten die hij wel zetten moést, - de Church of England verlaten en overgaan naar de Kerk van Rome. Met de inherente stuwing van de levende waarheid zou hij de levende onwaarheid aan diggelen slaan.

[5] Ibid., 536-7.
[6] MT II, 330.
[7] Apol XIX.

Newman had besloten zijn verweerschrift te laten verschijnen (op verzoek van zijn uitgever) in de vorm van wekelijkse pamfletten, en dit zo vlug mogelijk, terwijl de controverse nog 'nieuws' was. Zijn eerste twee pamfletten zou hij besteden, de eerste aan Kingley's methode van disputeren, de tweede aan zijn eigen methode van repliceren. Daarna zou het een 'egotistische' zaak worden, waar hij echter niet omheen kon: hij moest vanuit de eigen geschiedenis van zijn religieuze opinies aantonen dat hij niet oneerlijk had gehandeld. Ondertussen zou hij zoveel mogelijk materiaal verzamelen voor zijn concrete verweer, waaronder vele brieven van zijn overal verspreide oude vrienden uit de tijd van zijn participatie aan de Oxfordbeweging. Een hele toer! In vier golven zou deze 'egotistische' historie in haar evolutie beschreven worden: jeugd en mannenjaren tot 1833; begin en bloeiperiode van de Oxfordbeweging van 1833 tot 1839; de periode van de twijfel (1839) tot de crisis rond Tract 90 (die hij nu eens omstandig zou verdedigen); ten slotte, de periode van zijn 'anglicaanse sterfbed' van 1841 tot 1845, waarin hij zijn bekering in het juiste daglicht zou kunnen plaatsen. Zo had hij zes pamfletten die iedere donderdag zouden verschijnen, te beginnen op 21 april 1864. Op suggestie van Acton schreef hij daarna nog twee pamfletten: één waarin hij een algemeen antwoord aan Kingsley zou verstrekken en iets zou zeggen over zijn doctrinele positie als katholiek, sinds 1845, - en een tweede waarin hij nader zou ingaan op speciale punten, b.v. over de ethiek van waarheid en leugen. De kwestie waar alles om begonnen was werd dus in de 'Apologia pro Vita Sua. History of my Religious Opinions' pas helemaal achteraan behandeld. De gier zou eerst langzaam in wijde, maar steeds verkleinende cirkels boven zijn prooi rondwieken om hem dan met een korte eindplof te overmeesteren.[8]

De twee eerste pamfletten, sterk aanvallend-sarcastisch van toon, heeft Newman vanaf de tweede editie van 1865 sterk ingekort en alleen het nodige in een 'Preface' bewaard. De naam Kingsley kwam er nog nauwelijks in voor. Het ging niet om personen, maar wel om ideeën: vandaar ook het woord 'opinions' in de ondertitel. Het is in deze 'Preface' dat de fiere woorden voorkomen: 'Ik wil niet mijn Aanklager overwinnen, maar mijn rechters!' (I will vanquish, not my Accuser, but my judges)[9]. En ook:

> Ik vertrouw op mijn uiteindelijke vrijspraak, wetende dat mijn rechters mijn eigen landgenoten zijn. Engelsen zijn wel de argwanendste en kleinzerigste van alle volkeren, en als ze opgewonden zijn acht ik ze onredelijk en onrechtvaardig - maar ik ben liever een Engelsman (zoals ik er feitelijk één ben) dan te behoren tot eender welk ander volk onder de zon.[10]

In tranen geboren en toch objectief...

Zo is het derde deel in de uitgave van 1864 dus thans het eerste deel geworden, - een gelukkig iets, want het is veruit het meest boeiende en meeslepende hoofdstuk van de hele Apologia. In dit deel beschrijft hij zijn eerste bekering, samengevat in de bondige formule: 'myself and my Creator'; schildert hij een prachtige rij portretten van zijn collega's in Oriel College: Keble ('toen Keble mijn hand drukte,... voelde ik mij die eer zo onwaardig dat het leek alsof ik in de grond wilde zinken'), Whately ('een stralende junizon, getemperd door een maartse noordoostenwind'), Pusey ('wij waren maar individu's,... doch dr. Pusey was een leger op zichzelf'), Froude ('tot in merg en been een Engelsman, strenge aanhanger van alwat reëel en concreet is') en zelfs Hawkins ('de eerste die mij leerde mijn woorden te wegen')[11]; verhaalt hij zijn ziekte in Sicilië; hoe de Boze hem poogde te vernietigen, hoe hij genas, en troost en heul vond in de kerken van Palermo; en eindigt hij zijn verhalen door in snelle staccatozinnen zijn overhaaste terugkeer naar het vaderhuis te suggereren waar hij, naast zijn moeder, ook zijn broer Francis terugvindt, pas uit Perzië teruggekeerd.

Aan dit deel werkte hij eens, naar eigen zeggen, 16 uur aan één stuk (aan Deel V eens zelfs 22 uur, nl. op 20 mei!)[12], en voortdurend barstte hij in tranen uit. Hij las de tekst voor aan Ambrose St. John, maar kon hem niet uitlezen tot het einde toe. Een huisgenoot zag hem vaak 'overmand' door hetgeen hij aan het schrijven was: 'hij schreef dan de hele nacht door', getuigt hij, en soms vond men hem met zijn hoofd in zijn handen, wenend als een kind[13].

De 'Delen' (vanaf de tweede editie 'Hoofdstukken' genoemd) die hierop volgen, zijn nogal technisch en handelen vaak over nu verouderde theologische problemen. Maar wanneer hij zijn eerste twijfel verhaalt, dan wordt alles weer fris en levendig. Je voelt de pathetiek van het ogenblik hem overweldigen als die vier woordjes 'Securus iudicat orbis terrarum' van een kerkvader van meer dan 14 eeuwen tevoren hem treffen 'met een kracht die hij vroeger nooit uit menselijke woorden gevoeld had.[14] En men begrijpt dan beter het gevoelsgeladen begin van het

[8] Ker 542-3.
[9] Apol X, XIX.
[10] Ibid., XIII.
[11] Ibid., 17; AW 66-7; Apol 62, 24, 8.
[12] LD XXI, 111.
[13] Ward, *Life* II, 23.
[14] Ward, *Life* II, 23

derde hoofdstuk waarin hij zich mentaal en emotioneel voorbereidt om over dit cruciale moment van zijn leven te gaan uitweiden. Zo graag zou hij bij dit moment blijven verwijlen om er de precieze toedracht van te ontleden, maar de deadline van de a.s. donderdag doemt al op voor zijn geest, - hij moét vooruit, zoeken, zwoegen, de juiste woorden vinden..., maar laten we hemzelf nog een ogenblik aan het woord:

> En nu ik mij opmaak om die grote revolutie in mijn geest te schetsen, die mij leidde tot het verlaten van het vaderhuis waaraan zovele sterke en tedere banden mij bonden, nu vind ik het zo moeilijk om er een bevredigend relaas van te geven dat ik die poging telkens weer heb uitgesteld. Maar de dag nadert waarop ik deze regels zal moeten prijsgeven aan de wereld, en dit dwingt mij ertoe om deze opdracht ter hand te nemen. Ach, wie kan zichzelf kennen en de vele subtiele invloeden die op hem inwerken? En wie kan zich, na een verloop van vijfentwintig jaar, nog alles herinneren wat hij dacht of deed, en dat juist in een periode, waarin radeloosheid en depressie zijn kennis van zichzelf en de buitenwereld meer dan ooit verzwakte en waarin, spijts het hem in duisternis geschonken passende licht, hij toch in duisternis onbetwistbaar bleef gehuld? En wie kan zich zomaar ineens aangorden tot een nieuwe taak die hem met angst vervult en die hij alleen tot een goed einde zou kunnen brengen, als hem volop de rust en de vrije tijd werd gegund om al zijn publieke en privé-geschriften nog eens allemaal na te gaan? Maar, al hád je die zo gewenste mogelijkheid tot kalme overdenking van je verleden, wie zou zich rustig kunnen houden en in het bezit van al zijn vermogens, wanneer hij een wrede operatie aan het praktiseren is op zichzelf, oude wonden openrijt, jaren herbeleeft van 'onnoembare droefenis' uit de tijd, toen de sterren van deze lagere hemel één voor één werden gedoofd? In koelen bloede zou ik nooit, tenzij de gebiedende stem van de plicht mij dwong, tot zulk een waagstuk overgaan. Uiterst pijnlijk is het voor hoofd en hart aldus te analyseren wat zo lang geleden is gebeurd en de resultaten van dit onderzoek voor te leggen. Ik heb vele stoute stukken in mijn leven bestaan, maar dit is het stoutste, en was ik niet zeker te slagen, het ware waanzin om eraan te beginnen.[15]

Hierboven gebruikten wij het woord 'pathetiek', maar het merkwaardige bij Newman is dat hij, door alle emotie heen, toch koppig objectief poogt te blijven en niet in Kingsley's euvel wil vervallen, dat van het losse denken. Met enkele van zijn oude vrienden was hij overeengekomen dat hij, steunende op zijn eigen notities en geheugen, eerst een tekst zou neerschrijven die zij dan zouden verbeteren aan de hand van hun materiaal. Reeds op 31 maart riep hij de hulp van Copeland in, die zich bereid verklaarde en zelfs Keble in de correctie betrok. Hij consulteerde ook William Froude voor het te schetsen portret van diens broer Hurrell. Op dezelfde manier verzekerde hij zich de hulp van oud-student Frederick Rogers voor de periode van 1840 en die van Richard Church voor de voorvallen rond Tract 90.[16] Al deze mensen waren protestant gebleven zodat de objectiviteit verzekerd was. In 10 weken schreef Newman 562 blz. bij elkaar, en eens meldde hij zijn drukker: 'mijn vingers hebben haast 20 mijlen per dag gelopen'.[17] Men stelle zich voor in wat voor een stresstoestand Newman moet geleefd hebben, elf weken aan een stuk, vanaf 28 maart tot 12 juni, met telkens die donderdagobsessie in geest en hart! En dan schrijvend zoals Newman schreef: vaak herformuleren - soms niets schrijven - soms wat hij noemde 'ploegen door harde klei' - het opgestuurde corrigeren (de drukproeven) - en 'er was elke week maar één donderdag', grijnslachte de 63-jarige nog met zijn eigen miserie...[18]

Op 2 juni werd het 7e deel (later het 5e hoofdstuk) gepubliceerd, met als oorspronkelijke titel: 'Algemeen Antwoord aan de Heer Kingsley' (later veranderd in: 'Stand van mijn Overtuiging sedert 1845'). Nu kreeg Newman eindelijk eens twee weken tijd voor een laatste aflevering, nl. een 'Appendix', waarin hij de eigenlijke concrete aantijgingen van zijn aanvaller zou beantwoorden. Nu kon de gier ploffen! En of hij plofte! 39 'blots' (stommiteiten) vond Newman in het betoog van zijn opponent, - dit getal 39 zijnde een doorzichtige allusie op de 39 Artikelen des Geloofs van de Gevestigde Kerk! Verscheidene critici hebben zich geërgerd aan het ongeveinsde sarcasme van Newman, sommigen vonden het ronduit onchristelijk. En daar is iets van. Ook heeft de sarcast er goed aan gedaan die rij van 'blots' in de volgende editie weg te laten. Zij werd vervangen door veel serenere en even lezenswaardige 'Notes' over bepaalde thema's (zo Note A over 'Liberalisme', Note E over de 'Anglicaanse Kerk' en ten slotte Note G over het eigenlijke onderwerp van de controverse 'Leugen en Dubbelzinnigheid'). Op 12 juni werd de laatste proef naar de drukker opgestuurd, en op donderdag 16 juni verscheen de laatste aflevering van een van de spannendste avonturen uit de wereldliteratuur.[19]

[15] Ibid., 92-3
[16] Ker 543-4.
[17] Ibid., 544.
[18] Ibid., 545.
[19] Zie b.v. F.J.A. Hort, die de Apologia 'horribly unchristian' en 'sickening to read' vond: Harr 313. Zie SG 329 voor het beëindigen van de Apologia.

Geëerd door pers, priesters en bisschop

Nog voor het laatste pamflet het licht zag, werd het al duidelijk: Newmans repliek aan Kingsley werd een schitterend succes. En dit zowel qua inhoud als qua vorm: Newmans grondige eerlijkheid stond nu vast, maar ook zijn meesterschap als Engels auteur. 'The Times', die zijn 'Idea' maar met mondjesmaat had geprezen, keek nu heel anders, veel positiever, tegen hem aan. De 'Spectator' met zijn toonaangevende criticus, Richard Hutton, herontdekte de man die al twintig jaar door Engeland scheen vergeten te zijn. De 'Saturday Review' noemde Newman 'one of the finest masters of language'[20]. Het puik van de journalistiek prees Newman om zijn weerwerk hemelhoog. Dat zijn oude Oxfordse vrienden hetzelfde deden spreekt vanzelf. Zelfs James Anthony Froude, die nu ideologisch vervreemd was van zijn vroegere meester en mentor, kwam openlijk uit voor zijn overtuiging dat Newmans overgave aan het vinden en volgen van de waarheid absoluut was en boven alle twijfel verheven.

Maar het diepst werd de nu gevierde man getroffen door de hulde die hem op 31 mei reeds te beurt viel vanwege de priesters van het diocees Birmingham, in synode te Oscott bijeen. Dezen hadden hem bij zich ontboden, en hij moest naast de troon van de bisschop gaan staan om er het applaus en de lovende woorden van de geestelijkheid - wier waarheidsliefde hij met brio verdedigd had - in ontvangst te nemen. Wenend van vreugde en 'gasping for words' (snakkend naar woorden), zoals één onder hen getuigde, bedankte Newman zijn gehoor met woorden 'wier toon zozeer doordrongen waren van echtheid en volmaakte oprechte sympathie voor allen die om hem heen stonden', zoals de reeds vermelde getuige achteraf ook schreef.[21]

Bisschop Ullathorne vond dat hij nog meer moest doen. Amper twee dagen later, op 2 juni - de dag dat het voorlaatste deel van de reeks werd gepubliceerd - zond hij Newman een lange brief vol dank en bewondering voor het vele werk dat hij samen met zijn confraters in Birmingham deed. Een deel van de brief is waard geciteerd te worden omdat daarin het volle licht valt op een verwaarloosd aspect van Newmans leven, nl. dat van 'Newman de zielzorger', over wiens meestal obscure pastorale bedrijvigheid de biografen nogal vlug heengaan. Hier volgt een fragment uit de bisschoppelijke brief:

> Het oorspronkelijke plan van een Oratorium had geen parochiewerk op het oog, maar het was U onmogelijk zovele zielen van herders verstoken te zien zonder bereidwillig in te gaan op een wenk van Uw overheid om met al Uw krachten deze mensen ter hulp te komen... De missie in Alcester Sreet met haar kerk en haar scholen waren het eerste werk van de Birmingham Oratory. Na verscheidene jaren zwaar en hard werk en een ruim beroep op de privé-middelen van Uw medebroeders, werd deze missie in andere handen overgedragen, en Uw paters verhuisden naar het district Edgbaston waar tot op dat ogenblik nog nooit iets van katholieke aard was te zien geweest. Toen verrees daar onder Uw leiding het ruime kloostergebouw van het Oratorium, er werd een kerk gebouwd die geleidelijk aan zich tot haar huidige afmetingen uitbreidde, een talrijke groep gelovigen is daarrond gegroeid en heeft daar haar verzamelplaats gevonden; armenscholen en andere godvruchtige verenigingen zijn in verband daarmee tot stand gekomen, en bovendien heeft het Oratorium, eveneens op Uw kosten en op die van Uw medebroeders en, naar ik meen te weten, niet zonder veel moeite, de andere priesters van Birmingham al die tijd bijgestaan door allerlei geestelijk dienstwerk te verrichten in het armenhuis en de gevangenis van Birmingham.
>
> En in meer recente tijd is het het Oratorium geweest dat de missie en de armenschool van Smethwick in het leven heeft geroepen. En gedurende al die tijd heeft de Stichter en de Vader van al deze godsdienstige initiatieven, benevens zijn overige bekommernissen, ook nog het werk op zich genomen van veelvuldige predikatie, biechthoren en andere parochietaken.
>
> Vandaag las ik bij zijn verschijnen het zevende deel van de Apologia, en de treffende wijze waarop U daar zinspeelt op de toewijding van de katholieke geestelijkheid aan de pestlijders doet er mij aan herinneren dat, toen de cholera zo vreselijk woedde te Bilston en de beide priesters van de stad niet langer opgewassen waren tegen het grote aantal gevallen waar zij dag en nacht moesten naartoe snellen, ik U toen verzocht mij twee paters te lenen om de plaats in te nemen van andere priesters die ik wenste te zenden om elders te helpen. Maar U en Father St. John verkozen de gevaarlijke post die ik voor anderen had bestemd, en bleven te Bilston tot het ergste voorbij was.[22]

Het was niet alleen de bisschop van het diocees - en een diocesane synode - die Newman hun welgemeende en warme hulde betoonden. Newman heeft in zijn 'Apologia' ook de tekst bewaard van diverse brieven en 'addresses' -

[20] Ward, *Life* II, 33.
[21] Ibid., 35.
[22] Apol 369-70.

waaronder één van 110 clergymen van het diocees Westminster, één van de 'Academia van de Katholieke Godsdienst', één van de Katholiekendag van Würzburg, enz.[23]

'Existentialistische' aanpak en sublieme stijl

In dat 'zevende deel' waarover bisschop Ullathorne op het einde van zijn brief schrijft (nu het 'vijfde hoofdstuk') komt een prachtige passage voor - 'a majestic page' noemt haar een Engelse criticus[24] -, waarin zowel inhoud als vorm gerust als geniaal mogen worden beschouwd. Newman heeft het over de 'erfzonde', het kwaad in de wereld, dat hij niet 'bewijst' met theologische argumenten, maar waar hij veeleer naar 'verwijst' op een moderne manier, uitgaande namelijk van de ervaring, - een dubbele: een Godservaring (vanuit zijn geweten) én de ervaring van de tragische mensheidsgeschiedenis. Dit voor de inhoud. En wat de vorm betreft: de zin die begint met de woorden: 'Beschouw eens de wereld...', - 'een volzin', zegt professor Sobry, 'die in zijn pijnlijke gedrongen- en gewrongenheid mirakelklaar dit zicht (op een wereld vol mysterie, H.I.) voorstelt'.[25] Zulke zinnen worden nu niet meer geschreven, maar iemand die ze kán schrijven is ongetwijfeld een groot artiest-in-woorden voor wie, naar de doctrine van de Tachtigers, 'vorm en inhoud één zijn' en 'de kunst is: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie'. Wij dachten het lange citaat niet te mogen inkorten:

> Uitgaande dus van het bestaan van God (dat voor mij, zoals ik reeds zei, zo zeker is als de zekerheid van mijn eigen bestaan, ofschoon ik elke poging van mijnentwege om de gronden van deze zekerheid in een logische vorm of 'modus' te gieten onbevredigend vind), wend ik mijn blik af van mezelf om hem te richten naar de wereld van de mensen, en daar zie ik een visioen dat mij vervult met onuitsprekelijke smart. De wereld schijnt je reinste logenstraffing te zijn van die grote waarheid waar mijn gehele wezen zo vol van is; en de noodzakelijke uitwerking daarvan op mij is dan ook even verwarrend als wanneer die wereld zou loochenen dat ikzelf bestond. Indien ik in een spiegel zou kijken zonder mijn gezicht te zien, dan zou ik hetzelfde soort gevoel hebben als datgene wat mij zowaar overvalt wanneer ik deze bruisende wereld vol leven aanschouw en daarin geen weerglans zie van haar Schepper. Dit is voor mij een van de grootste moeilijkheden tegen die absolute primaire waarheid waarover ik het zo-even had. Was het niet omwille van die stem die zo duidelijk spreekt in mijn geweten en in mijn hart, dan zou ik een atheïst of een pantheïst of een polytheïst zijn, wanneer ik deze wereld beschouw. Ik spreek hier alleen voor mezelf: ik loochen niet in het minst de reële kracht van de argumenten-pro-God die steunen op de algemene feiten van de menselijke gemeenschap en de loop van de geschiedenis, maar deze bewijzen verwarmen mij niet, verlichten mij niet; zij verjagen niet de winter van mijn desolaatheid (they do not take away the winter of my desolation), zij doen in mij niet de botten openbarsten en de blaren naar buiten groeien in de vreugde van mijn hart. De beschouwing van de wereld is niets anders dan de boekrol van de profeet, vol 'gejammer en droefheid en wee' (The sight of the world is nothing else than the prophet's scroll, full of 'lamentations, and mourning, and woe').
>
> Beschouw eens de wereld in al haar lengte en breedte, haar wisselende geschiedenis, haar vele rassen van mensen met hun aanvang, hun verloop, hun wederzijdse vervreemding en hun strijd; beschouw dan hun zeden, hun gebruiken, hun staatsvormen en cultussen; hun ondernemingen, hun doelloze betrachtingen, hun lukrake veroveringen en verworvenheden, de machteloze conclusie van eeuwenoude feiten, de zo zwakke en gebroken tekens van een allesoverheersend hoger plan, de blinde ontwikkeling van wat uiteindelijk toch grote krachten of waarheden bleken te zijn, de vooruitgang als zijnde bepaald door onredelijke elementen en niet als zijnde gericht op een vaststaand doel, de grootheid en de kleinheid van de mens, zijn vérreikende idealen, zijn korte duur, de sluier over zijn toekomst, de ontgoochelingen van zijn leven, de mislukking van het goed en de overwinning van het kwaad, lichamelijke pijn, geestelijke angst, de overmacht en de intensiteit van de zonde, de overal doordringende verafgoding, de corruptie, de trieste hopeloze ongodsdienstigheid, die toestand van het gehele mensenras die de Apostel met zo vreselijke en toch zo exacte woorden beschreven heeft als 'hebbende geen hoop en zonder God in de wereld' - dat alles is een visioen om van te duizelen en te verbleken (a vision to dizzy and appal), en het vervult onze geest met het pijnlijke gevoel van een ontzaglijk mysterie waar absoluut geen enkele menselijke oplossing voor bestaat.
>
> Wat zal ik zeggen over dit hartdoorpriemende, zinsverbijsterende feit? Ik kan alleen maar antwoorden dat er ofwel geen Schepper bestaat, of dat deze levende gemeenschap van mensen in de ware zin van het woord verbannen is uit zijn tegenwoordigheid. Als ik een jongen zou zien, gezond naar ziel en lichaam, getuigend van een verfijnde opvoeding, maar anderzijds verstoken van alle middelen van bestaan en onkundig van zijn oorsprong, zijn geboorteplaats of zijn familiebetrekkingen, dan zou ik besluiten dat er een mysterie hing over zijn verleden, en dat

[23] Ibid., 372 vv.
[24] Barry 166.
[25] Sobry Paul, *Newman en zijn Idea of a University*, Leuven, Standaard, 1934, p. 22.

hij iemand was over wie zijn ouders om een of andere reden beschaamd waren. Zo alleen zou ik rekenschap kunnen afleggen over het contrast tussen wat zijn wezen beloofde en wat het werkelijk was. En zo redeneer ik ook in verband met de wereld: indien er een God is, vermits er een God is, is het mensdom verwikkeld in een of andere verschrikkelijke, oeroorspronkelijke ramp. Het is gerukt uit de voegen van het plan van zijn Schepper. Dit is een feit - een feit zo reëel als het feit van mijn bestaan: en zo verkrijgt de doctrine, die men theologisch de leer van de erfzonde noemt,voor mij bijna dezelfde zekerheid als die van het bestaan van de wereld en die van het bestaan van God.[26]

Ontroerend slot

Toevallig eindigt Newman zijn zevende aflevering, in zekere zin de laatste, op 26 mei, feestdag van de Oratoriumstichter en - patroon, de heilige Filippo Neri. Dit biedt hem de gelegenheid om zijn zo moeizaam uitgeschreven, breed uitgesponnen en bijwijlen zo pathetisch klinkende 'apologie' op te dragen aan zijn confraters, en heel in het bijzonder aan Ambrose St. John 'die God mij gaf toen Hij mij elke andere nam... 'Typisch is dat hij met geen woord over de London Oratory rept, terwijl hij anderzijds toch zijn oude Oxfordse vrienden gedenkt alsook zijn oud-studenten aan de universiteit, onder wie er toch waren (James Anthony Froude en Mark Pattison b.v.) die een heel andere weg waren opgegaan dan die welke hun Meester hun gewezen had. Ziehier dit ontroerende slot:

Ik heb dit verhaal over mezelf beëindigd met St. Philips naam op St. Philips feest; maar voorts, aan wie kan ik het gepaster opdragen, als een aandenken van mijn genegenheid en mijn dankbaarheid, dan aan St. Philips zonen, mijn dierbare medebroeders van dit huis, priesters van het Oratorium van Birmingham, AMBROSE ST. JOHN, HARRY AUSTIN MILLS, HENRY BITTLESTON, EDWARD CASWALL, WILLIAM PAINE NEVILLE, en HENRY IGNATIUS RYDER?- die mij steeds zo trouw zijn geweest; die voor mijn noden zo gevoelig waren; die mijn gebreken zo vaak hebben ontzien; die mij door zovele beproevingen hebben heengeloodst; voor wie geen enkel offer te veel was toen ik het hun vroeg; die zo blijmoedig de ontgoochelingen hebben gedragen die ik van mijn kant veroorzaakt had; die zoveel goed werk verwezenlijkt hebben en er nadien mij het krediet van gaven; - met wie ik zo lange jaren heb geleefd, in wier midden ik eens te sterven hoop.

En aan u vooral, dierbare St. John, die God mij gaf toen Hij mij elke andere nam; die de schakel zijt tussen mijn leven van toen en nu; die jegens mij eenentwintig jaar lang zo trouw zijt geweest, zo geduldig, zo ijverig, zo attentievol; op wie ik altijd kon steunen in de hardste nood; die mij van dichtbij volgde met waakzaam oog; die nooit aan uzelf hebt gedacht waar het ging om de belangen van mijn persoon.
En in u vat ik samen en gedenk ik trouw al die vrienden en gezellen vanouds die mij te Oxford werden geschonken, één na één, om mijn dagelijkse troost en sterkte te zijn, en al die anderen, mijn vrienden ééns, verheven van voorbeeld en groot van naam, die mij in jaren, nu lang voorbij, met zo'n waarachtige genegenheid waren toegedaan; en ook die vele jonge mensen, bekend of onbekend, wie het nooit aan loyaliteit in woord of daad te mijnen opzichte ontbroken heeft; en onder al dezen, dichtbij of veraf, diegenen voornamelijk die intussen zijn overgegaan naar de katholieke Kerk.

En voor heel die schare bid ik oprecht,met een hoop die ingaat tegen alle hoop, dat elk van ons allen, ééns zo vereend en ééns zo gelukkig in die vriendschapsband, ook nu nog uiteindelijk mogen worden gebracht, door de macht van de allerheiligste wil van God, in de ene schaapstal van zijn Kerk, onder de ene herder die haar leidt.[27]

Op 16 juni verscheen dan de allerlaatste aflevering als een 'Appendix'. We vermeldden reeds de satirische vorm van de '39 blots' die Newman schrapte uit de volgende uitgaven. Hij redigeerde dan enkele 'Notes': 'Note A', 'Note B', 'Note C', enz. Zeer actueel voor onze oecumenische tijd is 'Note E' over de 'Anglicaanse Kerk'. Wel heeft Newman strenge woorden voor haar. Reeds vanaf 1836, zegt hij, begon hij haar te zien als van buitenaf, objectief, zoals ze was - 'a mere national institution', niet meer dan een nationale instelling. Terwijl, als hij dacht aan de roomse Kerk, dan moest hij absoluut geen moeite doen om haar te eren als een Kerk, - dan was alles in hem peis en vree, en dan zei hij bij zichzelf: 'This is a religion'. En keek hij dan weer naar zijn arme anglicaanse kerkgemeenschap, dan leek deze hem alleen maar te zijn 'the veriest of nonentities', de kwintessens van de onwezenlijkheid. Goddelijk was ze dus niet, maar dit belette hem geenszins om een beetje verder over haar te spreken als over 'a great creation', een grote schepping, 'een eeuwenoud eerbiedwaardig instituut waaraan nobele historische herinneringen vastzitten, een monument, een belangrijk instrument van politieke macht, een groot nationaal orgaan, een bron van vérstrekkend welzijn voor het volk, en - maar slechts tot op zekere hoogte - een

[26] Apol 319.
[27] Ibid., 352-3.

getuige en lerares van godsdienstige waarheid'[28]. Een eind verder geeft hij zelfs toe dat de Kerk van Engeland voor hem persoonlijk het providentiële werktuig is geweest van veel goeds, van vele weldaden: doopsel, kennismaking met de leer van Christus' Godheid, Oxford dat hem zoveel heeft geleerd. Hij zal nooit iets ondernemen tegen de Engelse Kerk, belooft hij. Eigenlijk doet zij óns werk, dat van de katholieken - werk, dat dezen niet kunnen, omdat ze te weinig talrijk zijn.

> De Nationale Kerk is tot hiertoe ongetwijfeld een bruikbare golfbreker geweest tegen leerstellige dwalingen die fundamenteler zijn dan die van haarzelf... En dit is mijn persoonlijk idee over wat de gepaste houding is van een katholiek ten opzichte van de Nationale Kerk in dit haar supreme uur, dat hij ze zo mogelijk moet bijstaan en steunen in het belang van de dogmatische waarheid. Behalve als een directe plicht het mij anders mocht voorhouden, zou ik alles willen vermijden wat haar greep op de massa zou verzwakken of haar gevestigd-zijn aan het wankelen zou brengen of er haar zou kunnen toe leiden minder stevig vast te houden aan die grote christelijke of katholieke principes die zij tot op de huidige dag met succes heeft verkondigd.[29]

Toch enkele bedenkingen

Het was zeker allerminst de bedoeling van Newman zichzelf tot hoofdheld van de Oxfordbeweging uit te roepen, maar feitelijk is dit door de biografen en de cultuurhistorici toch gebeurd, zodat alleen zijn versie werd geaccepteerd. Zo is b.v. het zeer waardevolle boek van Richard Church over deze materie[30] een beetje in de verdrukking geraakt vanwege de superieure inhoudelijke en literaire kwaliteit van Newmans 'Apologia'. Historiografisch gezien, brengt dit een gevaar van eenzijdigheid met zich mee.

Ook wat de argumentatie betreft kunnen er kritische opmerkingen worden gemaakt. Newman heeft zijn zaak gewonnen, meer door de intensiteit van zijn persoon dan door de volledige precisie van zijn argumenten. In het geval van de '39 blots' heeft Newman dit zelf ingezien, en dit strekt hem tot eer. En er zijn ook punten waar Kingsley gelijk had. Zo beweerde Newman b.v. dat zijn door zijn tegenstrever als bewijs geciteerde sermoen 'Wijsheid en Onschuld' van 13 februari 1843 een 'protestants' sermoen was, maar het is eerder een 'anglo-katholieke' preek. Ook is er kritiek geuit op Newmans verdediging van de mirakelen in het leven van de h. Walburga. Men heeft eveneens gewezen op bepaalde logische fouten in zijn 'Note G' over 'leugen en dubbelzinnigheid'.[31]

Ook in het ultramontaanse kamp was men niet erg opgezet met de 'Apologia', 'Heel interessant nog eens de stem te horen van iemand uit de doden' (a voice from the dead), was Mannings schampere commentaar. (Waarbij iemand venijnig opmerkte dat Mannings naam nergens in het hele boek werd vermeld...).W.G. Ward, een van de ultramontaanse kopstukken, zond twee van zijn medewerkers, Henry Coleridge en Edward Healy Thompson, de laan uit omdat in dit tijdschrift een positieve kritiek van hun hand was gepland. De jonge Herbert Vaughan, de latere kardinaal die ook tot deze groep behoorde, was niet te spreken over Newmans 'egotism' en schreef aan Wards vrouw: 'Daar worden ideeën in verkondigd die mij doen gruwelen en mij vervullen met pijn en argwaan'[32]. Newman antwoordde daarop: 'Je kunt geen tien woorden spreken zonder dat er tien objecties kunnen worden gemaakt tegen elk van hen'[33]. Hij wilde van geen verdere controverse meer weten: hij wist wat ze over hem in Rome dachten - dat hij weldra weer anglicaan zou worden, dat hij Garibaldi geldelijk had geholpen (Talbot had die kwakkel verspreid), enz. Trouwens, Kingsley wilde van verdere strijd ook niet meer horen. Hij schreef aan Alexander Macmillan dat 'hij geen tweede keer meer door een nieuwe daad van hoffelijkheid zich wilde overgeven in de macht van iemand die, als een verraderlijke aap, eerst met zachte en smekende ogen naar je opkijkt om je dan, wanneer hij je meent binnen zijn bereik te hebben, brabbelend en bijtend in je gezicht te springen'.[34]

Een onmiddellijk overweldigend succes

Reeds tijdens de periode van de wekelijkse pamfletten zag men, zelfs tot op straat toe, de mensen deze blijkbaar opwindende blaadjes lezen, en niet alleen de ouderen uit de Tract 90-tijd van bijna een kwarteeuw geleden, - ook de jongeren lazen die brochuurtjes mee, goedkoop verkocht tegen 2 shilling het exemplaar: Hopkins b.v., de latere poëet, en Thomas Hardy, de bekende auteur. Elke donderdag was het een stormloop naar de dag- en weekbladkiosken. Biograaf William Barry getuigt in 1904: 'Je zag het in alle handen, het werd gelezen in de clubs,

[28] Ibid., 339-40.
[29] Ibid., 371-2.
[30] Church R.W., *The Oxford Movement*, London, 1894.
[31] SG 333.
[32] Ibid., 334; Bertram Newman, *Cardinal Newman*, 160-1;Des 128.
[33] LD XXI, 144.
[34] Ibid., 120.

in de salons, door kantoorbedienden boven op de omnibussen, in de treinen, in de kansels kon je haast zeggen, want overal werd de auteur bediscussieerd, werden zijn pathetische of treffende zinnen geciteerd, en zijn Engels meer dan ooit bewonderd'. Vanzelfsprekend was het vooral in Oxford dat de wekelijkse pamfletten succes oogstten bij de studenten en verreweg de meeste afgestudeerden, professoren, tutors en 'Heads of Houses' (collegehoofden). Ze hadden wel over Newman horen praten als over een legendarische persoon uit het verleden, maar nu konden ze van heel dichtbij zijn zielenleven leren kennen in de donderdagse bruine brochuurtjes die je zo goedkoop kon krijgen. Het was alsof het 'Credo in Newmannum' herleefde![35]

Nobel en waardig, ontroerend en schoon had Newman geschreven over zijn vrienden vanouds, en het was dan ook niet te verwonderen dat Keble, 'verheven van voorbeeld en groot van naam', zijn eens zo vertrouwvolle geestelijke 'zoon' vanuit zijn pastorie te Hursley op 28 juni schreef: 'Ik zie geen einde aan al het goede dat de hele Kerk, naar wij redelijkerwijze mogen verhopen, zal kunnen halen uit zulk een voorbeeld van liefde en openheid onder de meest beproevende omstandigheden... In een zekere zin voelen wij ons allen verzoend met onze onvermijdelijke levenslange hartenpijn (the inevitable lifelong heartache) door de onbeschrijfelijke charme die het je gegeven werd ons te schenken. Als ze niet zo droef was, kon ze niet zo zoet zijn'.[36]

Iedereen loofde de ernst en de waarheidsliefde die straalde uit het boek. Iemand uit zijn familie, zijn schoonbroer Tom Mozley, die hem dus goed moest kennen, getuigde: 'Gedurende de hele periode van mijn persoonlijke relatie met Newman, heb ik nooit iets anders gedacht dan dat hij met grotere ernst en diepere overtuiging sprak over de dingen die hij als waar aanzag, dan eender welke mens die ik tot hiertoe heb ontmoet'. Voor anderen die hem minder goed kenden was de 'Apologia' een openbaring. Aldus de beroemde romanschrijfster George Eliot. Zij vond het boek 'de openbaring van een leven, zo verschillend van je eigen leven en er toch zo innig mee verwant als je er de noden en de lasten van kent'. Zij vond het pamflet van Kingsley ('What, then, does Dr. Newman mean?') 'door en door gemeen' (thoroughly vicious), 'een mengsel van arrogantie, grove onbeschaamdheid, gewetenloosheid en echte intellectuele incompetentie'.[37]

William Froude, de agnostische vriend van Newman, broer van Hurrell, meldde de auteur van de 'Apologia' dat diens boek zelfs indruk gemaakt had op wetenschapsmensen onder zijn vrienden die echter bezwaar hadden tegen zijn opvatting over zekerheid waarvan de basis zou zijn een hoge 'waarschijnlijkheid'. Dit was ook het bezwaar van enkele scholastieke filosofen uit het katholieke kamp. In een brief aan een kanunnik antwoordde Newman met een vergelijking: de morele demonstratie is als een solide kabel, die echter uit een massa ieder op zichzelf zwakke, maar goed in elkaar gedraaide ijzeren draadjes bestaat, terwijl de rigide-logische demonstratie een vol-ijzeren staaf is zonder meer.[38]

Een zeer positieve criticus van de 'Apologia', zoals we reeds suggereerden, was Richard Hutton die, hoewel vrijzinnig, zeer gevoelig was voor het oecumenisch aspect van Newmans succes. In zijn boek over Newman, kort gepubliceerd na diens dood, zegt hij het volgende: 'Ik waag het te zeggen dat, wat betreft het breken van het wantrouwen van Engelsen tegenover rooms-katholieken en het scheppen van een hartelijke sfeer tussen hen en de leden van andere Kerken, de Apologia meer heeft gedaan dan al de rest van onze eigentijdse literatuur tezamen'.[39] Ook Owen Chadwick wijst, in een boek van 1989 ditmaal, op een oecumenisch aspect van Newmans meesterwerk: 'Voor de eerste keer in de Engelse geschiedenis feliciteerde een katholiek priester er zich om dat hij geloofde in heelwat waarheden die door protestanten worden onderwezen'. De eveneens in 1989 schrijvende A.N. Wilson prijst Newmans 'burning sincerity'. En het boek is vol poëzie, zegt hij.[40]

Sommige biografen of critici hebben het boek zelfs vergeleken met de 'Belijdenissen' van de grote Afrikaanse kerkvader Augustinus. En ongetwijfeld hebben beide geschriften een literaire charme en een idealistische, meeslepende Schwung die hen verheffen tot de hoogste rang in het genre van de religieuze autobiografie. Toch is er een duidelijk verschil tussen beide boeken te bespeuren. Niet voor niets geeft Newman zijn opus vanaf de 2e uitgave de ondertitel van 'History of my Religious Opinions: het is vooral de neerslag van de evolutie van zijn intellectuele opvattingen op leerstellig-religieus gebied dat hij zich voorgenomen heeft te schrijven, en niet in de eerste plaats de evolutie van zijn vroomheid, zijn godsdienstig gevoel of zijn streven naar christelijke volmaaktheid. Nergens zal men in de Apologia een zin vinden zoals de beroemde augustiniaanse: 'Gij hebt ons voor U gemaakt, Heer, en onrustig is ons hart totdat het rust in U'. Daar is Newman als gereserveerde Brit en tijdgenoot van Victoria veel te bescheiden en te timide voor. Om dezelfde reden geeft hij ook nauwelijks een verklaring van de reden waarom hij, als jeugdige bekeerling reeds, een optie deed voor het ongehuwde leven. Daar heeft de lezer of de lezeres eigenlijk niets mee te maken, dat is het geheim tussen God en hem alleen, tussen 'myself

[35] MT II, 336; Barry, o.c., 159-60; Z 224-5.
[36] MT II, 336.
[37] Barry, o.c., 144; SG 334.
[38] Ward, *Life* II, 43.
[39] Hutton, o.c., 230.
[40] Chadwick Owen, *J.H. Newman* (Fr.vert.), Cerf, 1989, p.93; A.N. Wilson, o.c. p. XIII.

and mij Creator'.Het wordt door hem alleen vermeld omdat het in verband staat met zijn opvattingen, met zijn 'opinions'. Een belijdenisboek à la Rousseau over zijn emotioneel leven zou Newman een gruwel geweest zijn.

Newmans 'donkere nacht'.Was hij een mysticus?

Newman is niet alleen met Augustinus vergeleken geweest. Sommigen spreken over lange perioden uit zijn leven als over een 'donkere nacht', - de beroemde 'noche oscura' van de Spaanse dichter en mysticus, de h. Johannes van het Kruis, karmeliet. Was Newman een mysticus? In 1964 verscheen zelfs een heel boek daarover: 'Newman mistico' van G. Veloci.

Johannes van het Kruis gebruikt het beeld van de 'donkere nacht' om weer te geven de bijzonder hevige, passieve loutering van de gelovige ziel in haar mystische opgang naar God. Het is een soort deelname aan Christus' lijden om dan ook te participeren in zijn vreugde en glorie. 'Passief' betekent dat de mens zelf eigenlijk niets doet: het is God die hem zuivert van alle eigengereidheid en zelfzucht, als goud in de smeltoven. De ene beproeving na de andere krijgt de Godzoeker en Godminnaar te verduren. En het eigenaardige is dat, ondanks alle pijn, hij de diepe vrede in zijn hart niet verliest, 'de vrede die de wereld niet geven kan'.

Dit komt wel erg goed overeen met Newmans ervaring. Hijzelf zag die donkere periode in zijn leven reeds beginnen dertig jaar vóór de Apologia. De passiviteit klopt (de beproeving 'overkomt' hem gewoon), de continuïteit klopt ook, alsmede de evangelische diepe vrede-in-God, waarover hij zo mooi had gepreekt in december '39, nadat zijn eerste twijfels hem hadden overvallen: 'De christen bezit een vrede die de wereld niet kent: zij is diep, stil en verborgen als een bron in een eenzame, schaduwrijke plaats die moeilijk toegankelijk is'.[41] Denken wij ook aan dat zo vredige gedicht tot het 'Vriendelijke Licht' dat hij in juni 1833 schreef na in mei gevochten te hebben met de Boze die hem wilde vernietigen. Zo zijn er nog meer tekenen van diepe religieuze ervaring in Newmans leven, maar échte mystiek in de strikte zin van het woord? - het valt sterk te betwijfelen.

In tegenstelling met de 'evangelicals' van zijn jeugd voor wie het gevoel in de bekering allesbepalend was, en wier 'mysticism' en 'enthusiasm' hij verafschuwde, - in tegenstelling ook (later, als katholiek) met Faber die zich welig en wonnig wentelde in dat soort gevoelige, mystieke literatuur, was Newman eerder afkerig van dergelijke lectuur. Veloci zelf moet toegeven dat in Newmans persoonlijke bibliotheek de vertaalde exemplaren van de heilige Theresia van Avila en van de heilige Johannes van het Kruis onopengesneden werden gevonden na zijn dood.[42] Hij had een grote devotie tot de heilige Franciscus van Sales, wiens 'Traité de l'Amour de Dieu' hij reeds in 1841 in Oriel bezat[43], maar men heeft de indruk dat hij toch meer geboeid werd door de apostel en door de moralist dan door de spiritueel-gevoelige heilige wiens wijze lessen eigenlijk op weg zetten naar de mystiek.Voor Newman was heiligheid vooral een morele zaak, en hierin was hij ook een echte Engelsman. In 1877, toen hij al een oude man was, bijna kardinaal en doorkneed van spiritualiteit, kreeg hij door de abbé Houssaye, Bérulles biograaf, een mooi exemplaar toegezonden van Bérulles werken, vergezeld van die van hemzelf. Hij bedankte de afzender met een heel vriendelijk briefje, maar plaatste al die boeken onmiddellijk in de algemene bibliotheek. Het tintje van Frans 'mysticisme' dat hij in het kostbare geschenk moet vermoed hebben, zal hem zeker niet aangespoord hebben om al dat hooggestemde geschrijf te gaan lezen.[44]

Men heeft vaak gesproken over het 'mysterie' van Newman, en inderdaad, 'waar is hij te vinden?' We zagen het reeds: zeker niet in zijn Apologia, die door Ian Ker terecht een 'theologische autobiografie' wordt genoemd[45], - zelfs niet helemaal in zijn dagboeknotities; het meest is hij nog te 'betrappen' in sommige anglicaanse preken, in zijn gedichten en (niet te vergeten!) in zijn romans, vooral in 'Callista'. Hutton, die hem zeer goed kende, vindt 'Callista' 'het meest volledig-karakteristieke' boek van Newman, omdat 'geen enkel werk van hem, of het zou de Droom van Gerontius moeten zijn, zozeer de diepte uitdrukt van zijn spirituele passie, de uitzonderlijke heelheid, eenheid en stage concentratie van zijn bedoeling die al zijn gedachten, woorden en daden verbindt'. Misschien bedoelt Hutton een passage als deze waarin het Griekse meisje, nog vóór haar bekering, mijmert over God:

> 'Een geliefd Iemand', zei ze, 'al is Hij een idee; een passie zo machtig, zo fris, zo onschuldig, zo alle andere liefdes verdrijvend, zo duurzaam,- en toch is het Iemand die je nooit ziet; hoe vol mysterie! Het is het Idee dat wij, Grieken, hebben van het Eerste en Enige Schone, maar belichaamd in een substantie, en zich dan weer oplossend in een soort verbeelding... Het gaat me te boven'.

[41] PS V, 69.
[42] Cog 261-2.
[43] Ibid., 258-9.
[44] Ibid., 258.
[45] Ker 548.

Een 'spirituele passie' inderdaad: een machtige liefde tot Iemand die je nimmer hebt gezien en die alle andere liefdes verdrijft... Een dialectiek van de liefde, zou men denken, maar op een andere plaats, als ze dichter bij haar bekering staat is die met passie beminde God toch de newmaniaans-moralistische God van het geweten. Zij getuigt dan:

> Ik voel die God in mijn hart. Ik voel mezelf in Zijn presentie. Hij zegt tot mij: 'Doe dit; doe dit niet.' U zult me zeggen dat dit dictaat alleen een wet van mijn natuur is. zoals blij zijn of droef. Maar ik kan dat niet verstaan. Neen, het is de echo van een persoon die tot mij spreekt... Die echo draagt het bewijs van zijn goddelijke oorsprong in zich... Een echo veronderstelt een stem. - een stem een spreker. Die spreker heb ik lief en vrees ik... O kon ik Hem maar vinden![46]

'Donkere nacht' is een té zwaar woord voor Newmans innerlijke ervaring. Specialisten in de materie, zoals de theoloog Urs von Balthasar. durven zelfs niet van 'donkere nacht' spreken waar het de gruwelijke experiëntie betreft van de h. Theresia van Lisieux, die de laatste 18 maanden, tot de dag van haar dood toe, in een soort van Godverlatenheid heeft doorgebracht: 'ce n'est plus un voile pour moi, c'est un mur qui s'élève jusqu'aux cieux...' En zelfs in die uiterste desolatie spreekt de befaamde theoloog nog maar van een 'demi-obscurité'. een halve duisternis.[47] Newmans nacht zouden we dan ook eerder een 'beproeving' noemen, een 'zware beproeving' zelfs, maar geen echte 'nacht'. Bij de mystici gaat het trouwens om een puur inwendige ervaring, iets tussen God en hen alleen; bij Newman zijn het vooral bepaalde bekrompen, op showkatholicisme beluste kerkleiders die de beproeving bewerken, en dus God slechts indirect. Hij blijft zich trouwens levendig Gods aanwezigheid bewust, zijn geloof werkt nog voelbaar in hem, -terwijl de heilige van Lisieux in haar 'Manuscrit C' getuigt: 'je chante simplement ce que je veux croire'. De onderstreping is van haar.[48]

In oneigenlijke zin kan men natuurlijk van 'donkere nacht' spreken. En wellicht duidde de Apologia-Erlebnis de ommekeer aan. Het begint te dageraden in de donkerte: 'het daghet in den oosten'. En hier ook is passiviteit: een groter aandeel van de genade, van Gods 'particular Providence', waar Newman zo sterk in geloofde. Hij heeft zijn Apologia geschreven omdat hij moést. Er was een 'call', een roeping van God om te schrijven - en we weten in welke omstandigheden. Hijzelf verbáást zich voortdurend over zichzelve: dat hij dat kán, dat hij er doorheen komt. En dat schreien, als een kind soms, - is dat louter narcisme? Veeleer een diep aanvoelen, tot in de grond van zijn ziel, dat God hem redt, hem bevrijdt uit die poel van laster en schande waarin hij steeds dieper wegzonk. Veeleer een diepe ervaring dat God de lichtende waarheid nu eindelijk een kans zou geven. Op psychologisch vlak kon hij nu eindelijk uit zijn dal kruipen en nieuwe taken op zich nemen. In die zin dient de volgende dagboekaantekening van 22 februari 1865 gelezen te worden:

> Gedurende het voorbije jaar heb ik een wonderlijk gevoel van bevrijding gekend door de controverse waaruit de Apologia ontstaan is en die helemaal in mijn voordeel heeft gewerkt. Het is verbazingwekkend hoe die onderneming gezegend werd: ik heb er niet alleen de gunst van de protestanten mee herwonnen - of liever gewonnen -. maar ook heeft een groot deel van de katholieke geestelijkheid mij haar goedkeuring laten blijken in allerlei formele huldebetuigingen. Hoewel ik het nog altijd als pijnlijk aanvoel dat men mij tot een leven van nietsdoen blijft veroordelen, toch lijd ik daar nu zo niet meer onder, vooreerst omdat ik voel dat ik door middel van mijn Apologia een indirect werk verricht, en vervolgens omdat zijn succes mijn levensgeesten weer gewekt heeft om uit te zien naar enig ander middel om goed te doen, of de Propaganda daar nu om geeft of niet.[49]

'Birmingham people have souls'

Monsignor George Talbot (1816-86), vijfde zoon van de derde baron Malahide, oud-student van het prestigieuze Eton en het Oxfordse St. Mary's Hall, bekeerd en priester gewijd in de veertiger jaren, wilde oratoriaan worden in de nieuwe stichting, maar werd beleefd door Newman geweigerd op 2 maart 1847. Na een paar jaren pastoraal werk verricht te hebben te Londen, werd hij dank zij Wisemans invloed kanunnik van Sint-Pietersbasiliek te Rome en pauselijk kamerheer. In die hoedanigheid keek hij wel eens over de schouder van Pio Nono en wist hij hem soms wel iets in het oor te fluisteren over de lauwe bekeerlingen van Engeland in het algemeen en over hun leider Newman in het bijzonder. Hij had in de openbaarheid ook al het gerucht verspreid dat Newman aan Garibaldi geld gegeven had, en nog enkele andere fraaie dingen meer.

Maar in de lente van 1864, toen berichten over het overweldigende succes van de Apologia ook de curiale oren bereikten, voelde diplomaat Talbot zich toch verplicht zijn houding tegenover Newman enigszins te veranderen, en

[46] Call, Ch. XIX.
[47] Six J-Fr, *Lumière de la Nuit*, Seuil, 1995, 42, 46.
[48] Thérèse de Lisieux, *Oeuvres Complètes*, Cerf, 1992, p. 244.
[49] AW 260-1.

hij vond de suggestie van Manning goed om de Birminghamse oratorianenoverste eens naar Rome te inviteren en hem daar als pronkstuk te kijk te stellen aan de crème en de finefleur van Rome en het Vaticaan. Natuurlijk ging daar ook een niet al te heilige nieuwsgierigheid mee gepaard, en daarom vond de monsignore het nuttig en gepast om zélf eens naar Birmingham te reizen en de overste aldaar volgens de beproefde Italiaanse recepten te lijmen.

Edoch op de bewuste dag, zaterdag 23 juli, was Newman niet thuis. Thuis waren alleen William (Neville), Edward (Caswall) en Austin (Mills). William was knorrig toen hij slechts de naam 'Talbot' hoorde, Edward wou die opgeblazen (bumptious) Romein niet zién, - alleen de goeie Austin was bereid hem te ontvangen. Goeie mensen kunnen echter ook soms sluw zijn, en Austin wist op Talbots veelvuldige en nieuwsgierige vragen altijd een beleefd nietszeggend antwoord te vinden. Op Talbots vraag wat Newman deed, - of hij las? antwoordde Austin dat hij dat niet wist, maar dat hij hem wel eens boeken uit de bibliotheekrekken had zien nemen... Toen de diplomaat verklapte dat hij eigenlijk kwam om Newman uit te nodigen voor een preekbeurt te Rome - een idee die de paus wel behaagde -, repliceerde Austin dat Father Newman hier preekte. 'O maar in Rome zou dat iets heel anders zijn', antwoordde de monsignore: 'dat was daar allemaal ontwikkeld volk!' Toen Newman van de conversatie hoorde, zei hij: 'Wat is Brummagem (sic) voor Talbot anders dan een stad vol snobs?' En dat van die pauselijke goedkeuring zag Newman zo (enkele jaren later):

> De invitatie werd gesuggereerd door Manning, de paus had er niets mee te maken. Bij zijn vertrek naar Engeland heeft Talbot o.a. tegen de paus gezegd: 'Ik denk eraan dr. Newman te vragen een reeks conferenties te komen houden in mijn kerk', waarop de paus natuurlijk zei: 'een heel goede
> idee'. Hetzelfde antwoord zou hij gegeven hebben, had monseigneur Talbot gezegd: 'Ik zou graag voor Uwe Heiligheid enkele Engelse scheermessen meebrengen!'

Veel wijzer werd Talbot dus niet uit dit bezoek, en hij zou dan maar vanuit Londen Newman een brief schrijven om hem uit te nodigen:

> My dear Dr. Newman. - Gisteren heb ik U opgezocht te Edgbaston, maar tot mijn spijt vond ik U niet thuis. Een van de redenen waarom ik kwam was om U naar Rome uit te nodigen voor een aantal vastenpredikaties in mijn kerk op de Piazza del Popolo, waar U een meer gecultiveerd publiek zou hebben - en meer voor katholieke beïnvloeding openstaand - dan waar ook in Engeland. Toen ik de H. Vader zei dat ik U wilde uitnodigen, stemde hij daar hogelijk mee in, en zelf denk ik ook dat het U tot groot voordeel zou strekken Rome andermaal te bezoeken en nog eens Uw opwachting te maken bij de kerkelijke autoriteiten die Uw aanwezigheid ten zeerste zouden op prijs stellen...
>
> Believe me, yours sincerely,
> George Talbot.

Men kan zich voorstellen wat Newman dacht over de vriendschap van de man die hem van Garibaldigezindheid had verdacht en 'zijn' Romeinse parochie chiquer vond dan die van het Birminghamse canaille! En dan die manier om de invitatie het air te geven van een pauselijke uitnodiging - waarbij hij zich eens kon laten zien! en wellicht zijn katholicisme wat oppoetsen! - Het idee!

Newman greep gauw naar de pen en maakte korte metten met de 'pauselijke uitnodiging':

> Dear Monsignor Talbot, - Ik heb Uw brief ontvangen met de invitatie om volgend jaar een aantal vastenpreken te komen houden in Uw kerk te Rome voor 'een publiek van protestanten dat meer ontwikkeling bezit dan wie ook in Engeland'.
> Maar de mensen van Birmingham hebben een ziel (However, Birmingham people have souls); en ik heb niet veel zin noch het nodige talent om het werk te verrichten dat U voor mij hebt uitgedacht. Ik vraag U dus dit aanbod te mogen afslaan.
>
> I am, yours truly,
> J.H. Newman.

Die zát! 'C'était magnifique et c'était la guerre', zegt J. Lewis May gnuivend. En of het 'la guerre' zou zijn, - we zullen het al zien in het volgende hoofdstuk.

Nog één keer heeft Talbot Newman ontmoet. Dat vernemen we uit het postscriptum van een brief van de Father Superior aan zijn vriend Ambrose St. John, gedateerd 2 september 1864: 'Mgr. Talbot heeft zopas aangebeld. Hopelijk heb ik hem niet beledigd. Hij is maar 5 minuten gebleven. Hij ging weg, in de regen'.[50]

[50] MT II, 347; LD XXI, 165-7. Cf. ook brieven aan Miss Bowles in LD XXII, 338 en XXIII, 156.

En Kingsley?

De universele lof die de 'Apologia' oogstte deed alle reactie in het kamp van de liberaliserende Broad Church, en speciaal van Kingsley zelf, verstommen. De twee protagonisten van de strijd ontmoetten elkaar nooit, maar dit wil niet zeggen dat Newman vijandige gevoelens koesterde tegenover zijn uitdager.

En op de duur scheen deze ook tot een beter inzicht gekomen te zijn. Er is een getuigenis van een dame uit Newmans vriendenkring die de beroemde romanschrijver had horen preken in de kathedraal van Chester. Zij wist te vertellen dat Kingsley natuurlijk nog altijd zijn bedenkingen had tegen Newmans opvattingen, maar dat hij alles samen toch vriendelijk sprak over hem.

Newman zelf meende met vreugde te mogen constateren dat zijn ex-opponent zelfs de geloofsbelijdenis van Athanasius begon te verdedigen en meer en meer het anglo-katholieke standpunt naderde. Dit schreef hij in een brief aan een vriend. Hij schreef daarin ook dat hij geen enkele wrok koesterde tegen zijn ex-beschuldiger; hoe zou hij trouwens wrok kunnen koesteren tegen iemand die het providentiële werktuig was geweest van een overweldigend eerherstel, niet alleen voor Newman persoonlijk, maar voor de katholieke geestelijkheid in heel het land? En hoe kun je eigenlijk wrok koesteren tegen iemand die je nooit hebt gezien? Akkoord, hij had soms straffe taal gesproken, maar zijn ondervinding was dat, als hij dat niet deed, hij eenvoudigweg niet werd geloofd. Wanneer hij b.v. met een simpele ontkenning reageerde op het bericht in een krant dat hij weer anglicaan wenste te worden, dan werd het bericht met nog meer aplomb herhaald; loochende hij vierkant en scherp. dan verweet men hem wel grofheid tegenover de Kerk van Engeland, maar men geloofde hem! Trouwens. zoals reeds gezegd, vanaf de tweede uitgave van de Apologia in 1865 liet hij alle persoonlijke, vaak zeer sarcastische uitvallen tegen zijn tegenstrever weg.

Newman zei in die brief ook nog (op het einde):

> Ik heb altijd gehoopt dat ik het goed geluk zou hebben Mr. Kingsley eens te ontmoeten. Ik ben er zeker van dat, wat mij betreft, ik mij dan niet onwennig zou voelen. En zodra ik van zijn dood hoorde. heb ik een Mis opgedragen voor zijn zielenrust.[51]

[51] Ker 692; Moody 180; Lewis May J., o.c., 248.

Hoofdstuk 35 Weer naar Oxford?

Newman en Manning

De verhouding tussen Newman en Manning werd lange tijd gekenmerkt door intieme vertrouwelijkheid en vriendschap. Nadat Henry Edward Manning, rector van Lavington in Zuid-Engeland, na slechts vier jaar huwelijk in juli 1837 zijn jonge vrouw Caroline verloren had, volgde een hartelijke correspondentie tussen beiden. Manning was in die bloeiende tijd van de Oxfordbeweging onder de magische bekoring van Newman gekomen. Wel distantieerde hij zich van hem n.a.v. Tract 90 door een hevige antiroomse preek te houden vanop de kansel van St. Mary's te Oxford (op 5 november 1843, de verjaardag van het beruchte buskruitcomplot van Guy Fawkes!)[1], maar, alles samen genomen, was dit slechts een voorbijgaande schaduw. In april 1851 werd Manning katholiek, en Newman was een van de eersten om hem geluk te wensen. Hij nodigde hem zelfs uit om samen met hem de Dublinse universiteit op te richten, maar zijn vriend ging daar niet op in. In 1857 droeg Newman hem zijn 'Sermons on Various Occasions' op 'als een soort memoriaal van de vriendschap die er tussen ons is geweest bijna dertig jaar'. De 'schaduw' was weggevallen.

Maar hij kwam terug. Vanaf 1862 horen we een andere klok. Manning begon Newman te verdenken van liberalisme, van een soort heimwee ook naar zijn anglicaans verleden. De soms naïeve Newman vertelde hem eens in groot geheim dat zijn leven in de katholieke Kerk tot dan toe slechts woestijn en desolatie was geweest. Achteraf had hij de indruk gehad dat Manning precies dáárvoor gekomen was - om dit geheim te vernemen. Beter gezegd: te ontfutselen, ja zelfs 'met geweld te ontwringen' (extort by force).[2] In '63 las Newman een artikel van Manning over de katholieke scholen van Engeland: zijn Birminghamse Oratory School stond niet vermeld. Manning onthaalde de 'Apologia' heel koeltjes, zoals we zagen ('een stem uit de doden'), en onder de namen van de huldebetuiging vanwege de Westminsterse geestelijkheid was die van 'de vriend van bijna dertig jaar' (in '57) niet te vinden.

Het was dus duidelijk met die vriendschap gedaan. Uiterlijke voorvallen mogen daar een verklaring voor bieden: het artikel over de leken in 'The Rambler', de samenwerking met de vrije geesten Acton en Simpson, Newmans gereserveerde houding in de kwestie van de tijdelijke macht van de paus die Manning - vurige ultramontaan! - té weinig rooms, Romeins of pausgezind moet gevonden hebben. En dan die opvatting in de 'Apologia' dat de Kerk van Engeland 'een nuttige golfbreker' zou kunnen zijn tegen het ongeloof...

Maar de tegenstelling was nog dieper en grondiger. Temperamenteel kwamen deze twee grote figuren van het Engelse eigentijdse katholicisme helemaal niet overeen. Newman was een studax, Manning een actiemens; Newman een introvert, Manning naar buiten gekeerd; Newman had iets artistieks, dichterlijks en lichts, zijn vroegere vriend was nuchter, prozaïsch, berekenend. Newman was een complexe en comprehensieve geest, wijdopen voor alles wat menselijk was, Mannings geest had iets engs en exclusiefs, - alleen de religie had belang, alleen de Kerk, alleen de bekering tot die Kerk. De eerste was een 'secundaire' aarzelaar, lang verzinnend eer hij zou beginnen, de tweede een 'primaire' doener die, eens (en meestal vlug) overtuigd, alle hinderpalen energiek uit de weg ruimde. Newman was een inspirator, Manning een bestuurder; de één een attractieve oratoriaan, de tweede een zich opdringende monseigneur; - en zo kan men nog wel enkele andere tegenstellingen aanwijzen, die echter alle in de 'incompatibilité d'humeur' hun diepste wortel vinden.[3]

Een verleidelijk aanbod

Begin augustus 1864 kreeg Newman de aanbieding van ruim 2 ha. grond, die midden in Oxford lag, tegen de toen enorme som van £8400. Hij dacht onmiddellijk aan de vele katholieke initiatieven wier realisatie hierdoor mogelijk zou worden, en hij was sterk geneigd erop in te gaan, al zou hij daarvoor geld moeten lenen tegen een hoge rente. De eigenaar zou op 8 september bescheid krijgen.

Mgr. Ullathorne, aan wie hij dit nieuws meedeelde, had dadelijk een bestemming voor de grond: een door de oratorianen bediende nieuwe parochiekerk. De bisschop zelf zou het nodige geld collecteren voor kerk en 'priest's house'. Als naar gewoonte overwoog Newman zorgvuldig alle pro's en contra's. Zijn bezwaar was dat hij toch niet naar Oxford kon gaan voor een handvol katholieke parochianen, terwijl het voor de Kerk veel belangrijker was zich het lot aan te trekken van de katholieke studenten aan de universiteit. In 1855 immers waren alle religieuze tests aan de universiteit afgeschaft, zodat ook katholieken daar konden studeren.

[1] Purc I, 244 vv.
[2] LD XXIV, 33-4.
[3] Z 230-1.

Wiseman had dit aanvankelijk toegejuicht en zou een katholiek 'College' te Oxford stichten om hen te wapenen tegen de invloed van het protestantse milieu. Dit was echter niet naar de zin van Manning, de proost van zijn metropolitaans kapittel, die vanuit zijn lange verblijf te Rome - waar hij maandelijks een audiëntie had bij Pius IX[4] - zeer goed wist hoezeer de paus en de curia tegen elke vorm van religieuze 'mixed education' gekant waren. De Kerk van Pius wilde een sterke burcht en veste zijn tegen de aanvallen van de boze wereld. Manning was diep van deze opvatting doordrongen en deed Wiseman van inzicht veranderen. Via Talbot probeerde hij van Rome een uitdrukkelijk verbod te verkrijgen waarbij het aan katholieke ouders verboden werd hun zonen naar Oxford te sturen.

Newman dacht veel realistischer over deze zaak. Een opvatting als die van Manning zou hij later als 'nihilisme' afdoen. Want welk was Mannings alternatief? Een katholieke universiteit zoals te Leuven of te Dublin? Daar viel niet aan te denken. Een katholiek universitair college dan? Dit zou zeer duur uitvallen, wilde het werkelijk met de protestantse colleges rivaliseren. De enige mogelijkheid volgens Newman was: een parochiekerk met enkele goed onderlegde paters die de katholieke studenten konden opvangen en steunen. Of ontzegde Manning aan katholieke studenten misschien het recht om hogere studies te doen? Trouwens, het feit dat er reeds dergelijke jongeren te Oxford wáren - niet veel, maar toch een twintigtal - was wel een bewijs dat hier een reële nood aanwezig was die om een reële oplossing vroeg.

Na twee maanden aarzeling,op 24 oktober, (de eigenaar van de grond was intussen overleden) stuurde Newman dan eindelijk de paters St. John en Caswall naar de erfgenamen om de 2 ha. te kopen. Een rijke vriend had al £1000 geschonken, het Oratorium zou er ook 1000 geven - de rest zou moeten komen van de afzonderlijke paters (oratorianen hebben geen gelofte van armoede), maar dat zou niet gaan. Newman moest dus een beroep doen op de geloofsgemeenschap,en dacht aan een circulaire die hij inderdaad opstelde, maar na overleg met Ullathorne toch niet verspreidde. Ze was immers zo geformuleerd dat financiële hulp werd gevraagd voor een project dat ook pastorale zorg voor de katholieke universiteitsstudenten inhield. En dit lag gevoelig. Newman zou de beslissing afwachten van de bisschoppenconferentie over de universiteitskwestie in december. Het bleek trouwens dat er zich ook onder de invloedrijke katholieke leken nogal wat bevonden die niet te vinden waren voor Newmans plan, - niet alleen Ward, maar zelfs een Henry Wilberforce b.v. die 'liever zijn zoon dood aan zijn voeten zag liggen dan hem naar Oxford te sturen'.[5] De zaak was blijkbaar nog niet rijp.

De uitslag van het episcopale beraad was te voorzien: het werd de katholieken ten strengste afgeraden hun zonen naar Oxford te sturen. De aan diabetes lijdende Wiseman kon zijn collega's echter niet tot een formeel verbod bewegen. Op 16 januari 1865 werd het bisschoppelijk besluit door Rome bevestigd ondanks een verzoekschrift in tegengestelde zin van een groep progressieve leken, onder wie Newmans vriend Edward Bellasis, een advocaat en parlementariër. Er zat voor Newman niets anders op dan zijn stuk grond te verkopen. Hij kon dit doen aan de universiteit die er £9000 voor betaalde, zodat hij er niets bij verloor. Daarmee kwam er ook een eind aan de plannen voor een Oratoriumparochie te Oxford.

De dood van Wiseman. Zijn opvolging.

Na weken van folterende pijn stierf kardinaal Wiseman op 15 februari 1865, juist toen alle hoop op iets groots voor de ontwikkelde katholieke leken in rook was vergaan. Wiseman had daar natuurlijk mee schuld aan gehad: Newman had hem in november nog bezocht en tien minuten met hem over de Oxfordkwestie gesproken. De man was echter ziek en oud, en stond al te zeer onder de invloed van Manning. Newman kon dit alleen maar betreuren. Toch dwong de rechtvaardigheid hem te erkennen dat hij in zijn eerste katholieke jaren veel hartelijkheid en vriendelijkheid van de kardinaal had mogen ondervinden, en hij preekte ook in die zin - wat zijn confraters verbaasde. Hij vond dat de kardinaal een groot werk had verricht en het ook werkelijk voleindigd had, iets wat z.i. maar zelden van iemand kon gezegd worden.[6] En in zijn opinie stond hij zeker niet alleen: heel Londen voelde het ook zo aan. Er was in de Engelse hoofdstad grote belangstelling voor de uitvaart van de illustere dode: de 'Times' beweerde zelfs dat er zoveel interesse en respect voor een afgestorvene niet was geweest sinds de begrafenis van de hertog van Wellington.[7]

De uitvaart van de kardinaal had plaats op 23 februari. De dag ervóór overdacht Newman in een dagboekaantekening zijn persoonlijke geestelijke situatie. Hij vond dat hij nu gewonnen had aan gehardheid, aan roekeloosheid (recklessness) zelfs: hij is nu niet meer zo bang voor de machtigen als weleer. Maar hij weet niet, schrijft hij, of die roekeloosheid beter is dan die angst. Misschien is het alleen maar het ouder-worden dat dit met

[4] Purc II, 19.
[5] Z 236.
[6] LD XXI, 424.
[7] Ward, *Life* II, 86.

zich meebrengt. Newman is zelfkritisch genoeg om niet als 'deugd' aan te rekenen wat misschien alleen maar een natuurlijk gegeven is. Hier, meer concreet, zijn idee:

> Ieder jaar voel ik minder en minder angst om aan de Propaganda te behagen omdat ik voel dat ze daar Engeland niet kunnen verstaan. Verder, de twee belangrijkste personages bij wie ik voelde dat ze mij onrecht aandeden, zijn nu heen: de kardinaal en Faber. Hun plaats wordt nu ingenomen door Manning en Ward; maar met geen van deze beiden ben ik ooit in zo'n intiem contact geweest als met de kardinaal en Faber, zodat ik hun wreedheid (cruelty) niet zo diep aanvoel als die van beide laatstgenoemden.

'Cruelty' is toch wel een hard woord in de mond van een geestelijke en een gentleman! Daarna geeft hij nog een andere reden voor zijn groeiende ongevoeligheid: zijn succes met de Apologia. Het is dus met Newmans wanhoop gedaan: hij voelt weer 'spirit' in zich. Toch blijft het hem verbazen en generen dat zijn kerkelijke oversten hem nog steeds verwaarlozen:

> Maar toch is het iets heel eigenaardigs dat dezelfde effectieve oppositie tegen mij steeds blijft voortduren en al mijn pogingen om te handelen verijdelt. En wat heel merkwaardig is: 'uno avulso non deficit alter' (wordt de ene weggerukt, dan ontbreekt er geen ander) - Faber weg: Ward en Manning komen in zijn plaats.

En nogmaals besluit hij:

> Ik word dus nu teruggeworpen op mijn leven-van-nietsdoen hier (my do-nothing life here). Hoe wonderlijk! Maar toch, zoals ik reeds hierboven heb uitgelegd, hebben de gewoonte, mijn roekeloosheid en mijn recente succes bewerkt dat mijn gevoel van wanhoop en ergernis schijnt verdwenen te zijn.[8]

Wie werd de nieuwe aartsbisschop? De eerste kandidaat van het kapittel van Westminster was de door de paus afgezette vicaris van Wiseman, dr. Errington! Tot grote woede van Pio Nono die, zich driemaal op de borst kloppend, uitriep dat dit een 'insulta al Papa' was en dat hij de kapittelkanunniken een strenge 'castigo' zou toedienen als zij het lef hadden voor Errington te blijven optéren. Wat natuurlijk niet meer gebeurde. Er werden dan allerlei namen genoemd: Clifford, Grant, ja zelfs Newman, die nochtans bij het verschijnen van de encycliek 'Quanta cura' en van de 'Syllabus Errorum' zich heel kritisch tegenover deze pauselijke documenten had uitgelaten. (Hij vond dat zowel qua inhoud als qua vorm deze geschriften zonder precedent waren en er geen enkele reden was om er zich over te verheugen.)[9] De naam van Ullathorne circuleerde ook. De paus, niet wetende wie kiezen, beval toen een maand van missen en gebeden. En toen, vertelde hij achteraf aan Manning zelf, kreeg ik als een ingeving om ú te benoemen. 'Ik zal nooit vergeten dat ik een stem gewaarwerd die mij zei: Plaats hem daar, plaats hem daar! (Mettetelo lì, mettetelo lì!)'. Maar misschien was er wel wat menselijk geritsel bij dit machtige Geestesruisen werkzaam geweest: Talbot, die het oor van de paus had, viel alle andere kandidaten aan zodat de kerkleider (naar hijzelf getuigde) zich wel verplicht zag de enige overblijvende te kiezen.[10]

Manning ontving zijn benoeming in de morgen van de 8e mei 1865. De eerste die in Engeland het nieuws ontving was W.G. Ward, die onmiddellijk door zijn huis begon te dansen, alle stoelen omverwierp en een luidruchtig Te Deum aanhief om God te danken voor die heuglijke tijding! Iedereen leek zich bij deze keuze uiteindelijk neer te leggen, zelfs Newman die oordeelde dat de protestanten blij zouden zijn met een bekeerling en een Oxfordman, dat de katholieken gauw in de ban zouden geraken van zijn grote gaven en dat de Engelsen over het algemeen - aanbidders van godin Succes als ze waren - positief zouden reageren, nu er duidelijk een succesman aan de top was geraakt.[11] In die wierookwalm steeg toch ook enig giftig mengsel ten hemel op...

Het ijzer smeden nu het heet was, moet Manning gedacht hebben,en hij begon dadelijk een charmeoffensief om, naast enkele anderen, ook Newman - met wie sinds '62 de relaties bekoeld waren - rond zijn archiepiscopale troon te scharen. Hij wilde van hem een titulair bisschop maken 'in partibus infidelium', maar deze avance mislukte. 'Hij wil mij muilkorven' (he wants to muzzle me), schreef de verlokte die hem dóór had, en hij weigerde, altijd beleefd.[12] Maar hij moest dan tenminste, samen met St. John, naar de bisschopswijding komen om voor de wijdeling te bidden. Newman kwám inderdaad, maar alleen, en vermits Manning hem slechts gevraagd had om voor hem te bidden, sloop hij stilletjes na de ceremonie weg, naar het huis van Frederick Rogers waar hij ook Richard Church ontmoette. Dolblij hun oude 'maître à penser' nog eens terug te zien, beloofden beiden hem een viool ten geschenke te geven. Rogers was intussen onderstaatssecretaris voor de Britse koloniën geworden; Richard

[8] AW 260-1. Het Latijnse citaat komt uit Vergilius *Aeneis*, B. VI, v. 143 (gouden tak).
[9] Ward, *Life* II, 81.
[10] Purc 218-21.
[11] LD XXI, 471.
[12] Ward, *Life* II, 88.

William Church was sinds 1838, het jaar waarin hij tot fellow van Oriel werd verkozen, een intieme vriend van Newman geweest en had door zijn veto in 1845 de veroordeling van Tract 90 verhinderd. Newman, die een echte artiestennatuur bezat, had, naar zijn eigen getuigenis, muziek kunnen spelen de hele week lang, van het begin tot het einde. Zelfs in zijn meest ascetische periode, te Littlemore, speelde hij viool in de bibliotheek. Het is dan ook te verwonderen dat de fijne humanist van de 'Idea' na zijn bekering de muziek liet varen. Hij vreesde dat dit hem zou afhouden van belangrijker werk.

Na die jarenlange onthouding was de muziek nu weer voor hem een bron van overweldigende vreugde. Hij mocht kiezen tussen drie violen; hij deed het 'with trepidation', met grote zenuwachtigheid, kwetste zijn vingertoppen van het eindeloze tokkelen, maar toen hij dan na enkele dagen ten slotte de snaren weer kon hanteren en Beethovens kwartetten spelen, schreide hij letterlijk van genot zodat hij zijn instrument moest neerleggen. Vanaf dan kreeg de asceet nu toch andere gedachten over het involgen van zijn natuurlijke artistieke impulsen:

> Ik denk werkelijk dat het musiceren mijn werkkracht zal vergroten en mijn leven zal verlengen. Ik heb nooit zoveel geschreven als in de tijd toen ik nog de viool bespeelde. Ik slaap altijd beter na een partijtje muziek. Er moet een soort elektrische stroom zijn die vanuit de snaren door mijn vingeren heen mijn brein bereikt en uiteindelijk mijn ruggenmerg... Misschien is ons denken wel muziek (perhaps thought is music).[13]

Keble, Pusey, Newman opnieuw bijeen...

Na zijn bezoek aan Rogers en Church op de dag van Mannings bisschopswijding had Newman gehoopt nog even naar Hursley (bij Southampton), waar Keble woonde, door te stoten, maar dat mislukte. Uitgesteld was echter niet verloren: hij zou naar Keble gaan. Zijn voorwaarde was alleen dat Pusey er niet bij zou zijn. Eén oude vriend als Keble terugzien, dat kon hij nog dragen, - Keble en Pusey samen, dat ware téveel geweest. Maar op het laatste moment kon dit toch niet verhinderd worden: Pusey had juist op die dag, 13 september, een afspraak met Keble, die dan ook Newman per brief waarschuwde zijn bezoek met één dag uit te stellen. Die brief bereikte Newman echter toen hij al op weg was, en hij vond het iets lafs terug te keren, zodat hij toch maar doorreisde naar de pastorie van Hursley.

Van die merkwaardige bijeenkomst van de drie nu oud geworden Oxfordleiders hebben we nog een suggestief verslag van Newman zelf aan Ambrose St. John:

> Ik was de schoonheid van de streek vergeten, en de pracht van haar wouden verraste mij. Keble stond aan de deur. Hij herkende mij niet meer, noch ik hem. Hoe mysterieus is toch dat eerste weerzien van vrienden! Toen ik hem van dichterbij bekeek was het weer het oude gezicht, de oude manier van doen die ik zag, maar de eerste indruk en het eerste effect dat hij op mij maakte waren anders. Zijn vrouw was in de nacht weer ziek geworden - en zijn eerste gedachte, denk ik, en zeker de mijne was: kon ik hier maar weg! 'Heb je mijn brief niet aangekregen?' vroeg hij toen. Hij bedoelde: Pusey is hier, en ik heb je geschreven niet te komen. 'Ik moet Pusey gaan voorbereiden', zei hij. Hij deed dat, en leidde mij toen binnen.
>
> Ik ging vlug in het vertrek - en, vreemd, als je iets actiefs doet, vermindert dat de pijn. Pusey was passief, en deinsde dan ook achteruit tot in de hoek van de kamer. Ik zou hetzelfde gedaan hebben, was hij binnengestormd zoals ik. Hij kon het niet laten mij lang van dichtbij te bekijken. 'Hé', dacht ik, 'jij denkt er zeker aan hoe oud ik geworden ben maar ik, die mezelf zie in jou, vind jou meer veranderd dan ik het ben'. En die verandering schokte, ja pijnigde mij. Ik zou hem overal herkend hebben: zijn gezicht is niet veranderd, maar het was alsof je naar hem keek door een geweldig vergrootglas. Ik herinnerde mij hem als klein van gestalte, met een rond hoofd, onooglijke gelaatstrekken, gekruld vlassig haar dat op de schouders ineenkromp, en met een stap die altijd vlug was bij het gaan. Zo was hij als jongeman, maar zelfs in vergelijking met onze laatste ontmoeting, toen hij al traag was in zijn bewegingen en ernstig van gelaat, is de verandering nu toch verbazingwekkend. Zijn hoofd en zijn gelaatstrekken zijn nu voor de helft groter, zijn borst is heel breed, en hij heeft een buikje gekregen, denk ik. Zijn stem is nog dezelfde: met mijn ogen dicht zou ik geen verschil met vroeger hebben gemerkt.
>
> Toen wij dan samen aan dezelfde tafel zaten, kwamen pijnlijke gedachten in mij op - wel geen hevige pijn, herinner ik me, maar toch scherp. Daar zaten wij dan - drie oude mannen die zo krachtig hadden samengewerkt in de bloei van hun jaren, en hiertoe waren ze gekomen - arme menselijke natuur! Na twintig jaar komen ze nog eens samen rond de tafel zitten, zonder eenzelfde zaak die hen bindt, zonder vrijmoedig gesprek, wel vriendelijk maar omzichtig, in een taal die onenigheid verraadt, - alle drie met gebroken vooruitzichten...

In een brief aan Mrs Froude over dezelfde gebeurtenis was zijn commentaar aldus:

[13] LD XXII, 9.

> 'IJdelheid der ijdelheden, en alles is ijdelheid' - dat was de trieste indruk van het hele geval. Eéns zo eng verbonden, zijn we nu zo ver uiteen, zo tegengesteld aan elkaar, - al wilde niemand dat natuurlijk helemaal toegeven.

Keble was doof geworden; de conversatie schijnt door Pusey beheerst geweest te zijn. Over die conversatie nog enkele details uit de brief aan Ambrose:

> Pusey is vol van zijn boek dat eerstdaags verschijnt: het 'Eirenicon' (vredesvoorstel) dat tegen Manning gericht is, - vol ook van de speech die hij op het Congres van de Kerk te Norwich zal houden over de relatie tussen de natuurwetenschappen en de bijbel: hij is vol polemiek en vol hoop. Keble is heel anders: hij is even aantrekkelijk als vroeger, en ik had de indruk dat hij voor mij een intieme sympathie voelde die hij Pusey niet betoonde. Althans, de toon waarop hij tot mij over hem sprak was naar mijn gevoel niet dezelfde als die waarop hij tot hem zou gesproken hebben over mij. Wij dineerden vroeg, en toen om 4u de klokken luidden voor de avonddienst, nam ik plaats in mijn cabriolet en kwam zo van Bishopstoke en Ryde hier aan tussen 7 en 8.[14]

Het zou de eerste en ook de laatste keer zijn dat de 'three old men' samenkwamen: Keble stierf het jaar daarop, en Mrs Keble kort na hem.

'Een olijftak, afgeschoten door een katapult'

'Eéns zo verenigd, nu zo ver uit elkaar', had Newman geschreven, en dit zou al dadelijk blijken korte tijd na de samenkomst te Hursley, bij het verschijnen van Pusey's boek dat nochtans de veelbelovende titel 'Eirenicon' of 'vredesgeschrift' droeg. Manning had kort tevoren een open brief naar Pusey gezonden waarin hij uitvoerig handelde over bepaalde verschillen tussen de twee geloofsgemeenschappen, zoals de erkenning van het pauselijk gezag en de verering van Maria en de heiligen. Het 'Eirenicon' was een repliek op Manning, maar zo vol onbegrip dat Newman - ook al omdat velen er hem om verzochten - zich verplicht zag zijn oude vriend van antwoord te dienen. Althans betreffende het mariale aspect, het andere liet hij rusten. Het document verscheen in januari 1866 als 'A Letter to Pusey' (124 pp. met dan nog 34 pp. 'Notes').

Hoe anders zijn toon hier dan in de 'Apologia', hoe anders ook dan die van de veroordelende Manning en die van de onhoffelijke jezuïeten die Pusey een 'onscrupuleuze advocaat' hadden genoemd! Lovend zei Newman over zijn ex-medestander: 'Er is nergens iemand te vinden, noch bij ons, noch in uw eigen gemeenschap, noch - meen ik - in de Griekse Kerk, die zovele mensen beïnvloedt, die zo'n brede kring van deugdzame, bekwame en geleerde lieden bereikt'. Newman bemint zijn 'zeer dierbare vriend', maar hij bemint de waarheid nog meer. Want hij voelt zich 'unfair' behandeld, hij en zijn gemeenschap. Ook in deze zijn er gebreken, maar de katholieken hebben tenminste niet de pretentie een 'eirenicon' te presenteren, terwijl 'gij, excuseer mij, ons een olijftak stuurt vanuit een katapult'![15]

Een irenisch debat zoekt ook naar een gemeenschappelijk uitgangspunt, in dit geval: de kerkvaders. Hadden Pusey en hij 30 jaar geleden niet een 'Library of the Fathers' opgericht? 'Wat onze Marialeer betreft, stel ik mij tevreden met de Vaders... Ik verlang niet méér te zeggen dan zij, maar ook niet minder'.[16] Daarop ontvouwt hij de leer van de Vaders (hij citeert er 10) over Maria als de 'tweede Eva', de Moeder van alle levenden, en over Maria als de 'Theotokos' (de 'Godbarende').

Hier profiteert hij van de gelegenheid om de overdreven italianiserende Mariadevotie van auteurs als Faber en Ward - waaruit vooral Pusey had geput - te stigmatiseren. Bij hen had hij ideeën gevonden als de volgende: dat Maria in dezelfde zin een Priesteres was als Christus een Priester;- dat Christus' Lichaam en Bloed in de eucharistie ook werkelijk het lichaam en bloed van Maria bevatte; - dat Christus wel voldoende was voor onze verlossing, maar dat pas Maria aan deze verlossing schoonheid en charme verleende, enz. Newman zei hierop dat hij van zulke opvattingen nog nooit had gehoord. Zij waren voor hem als 'a bad dream'. Niets daarvan vond hij in het missaal, in de Romeinse catechismus, in de Romeinse Raccolta, in de Navolging van Christus, in Gother, Challoner, Milner of Wiseman. 'Zij vervullen mij slechts met vrees en verbijstering'.[17]

Ofschoon de 'Letter' een groot succes tegemoet ging - R.W. Church zou er in de 'Times' een artikel van 7 kolommen aan wijden, wat de brochure de betekenis gaf van een nationale gebeurtenis -, kon Talbot alleen maar het gedeelte over de Vaders appreciëren; de rest was 'verfoeilijk, sarcastisch, onkatholiek, onchristelijk' en vooral tegen Rome gericht: 'Vóór Rome zijn vraagt van de Engelsman een inspanning. Dr. Newman is meer Engels dan de

[14] Ibid., 52-3; 76 (aan Mrs Froude).
[15] DA II, 2-3, 7.
[16] Ibid., 24-5.
[17] Ibid., 113-4. Gother (+1704), mgr Challoner (+1781), mgr Milner (+1826): apologet. auteurs.

Engelsen; zijn geest dient verpletterd (his spirit must be crushed)'.[18] Waarop Manning, aan wie de brief gericht was, antwoordde: 'Wat U over dr. Newman schrijft, is waar'.[19]

Hij durfde het echter niet aan de brochure openlijk aan te klagen. Ward durfde dat wel, maar zag er op het laatste ogenblik toch van af. Trouwens, de bisschoppen Ullathorne en Clifford loofden de auteur ervan, en zelfs mgr. Brown van Newport, die hem vroeger te Rome had aangeklaagd, steunde hem nu en las, tot tranen geroerd, aan de benedictinessen van Colwich voor uit Newmans jongste poëem, 'The Dream of Gerontius'.[20]

De 'Droom van Gerontius'

Niet alleen de muziek herleefde in Newman, ook de poëzie. In volle Kingsley-controverse, toen hij wel eens 16 en zelfs 22 uur aan zijn 'Apologia' arbeidde, overviel hem ineens de vrees voor een plotselinge dood. Dat was op passiezondag 13 maart 1864, te 7u 's morgens. De dokters hadden hem gezegd dat hij zonder voorafgaande waarschuwing onverwacht door verlamming kon worden aangegrepen. Hij stelde onmiddellijk een memorandum op, 'geschreven met het vooruitzicht op de dood', waarin hij verklaarde te sterven in het geloof van de ene, heilige, katholieke en apostolische Kerk, en zijn lichaam en ziel aanbeval aan de Allerheiligste Drie-eenheid, aan de Heer Jezus en aan de gemeenschap van de heiligen. Typisch voor hem is de opmerking bij de aanvang van het document dat 'niemand anders dan hijzelf in het huis, naar ik veronderstel, er iets van vermoedt'. Newman heeft die doodsangst in alle eenzaamheid uitgevochten. Menselijke eenzaamheid natuurlijk, want uit het geschrift blijkt een heel diepe verbondenheid met de 'invisible world'.[21]

Het trage verwerken van die onderstrooms voortlevende doodsgedachten resulteerde plotseling, op 17 januari van het volgende jaar, in een poëtische opwelling die hij onmiddellijk schriftelijk vastlegde. Drie weken lang toverde de Muze hem om tot een bevlogen man die de door haar ingefluisterde beelden, klanken, ideeën en woorden haastig-getrouw neerpende op kleine stukjes papier van oude brieven en facturen! En hij, die zijn proza soms eindeloos om- en omwerkte of corrigeerde, hoefde aan deze poëzie haast niets te veranderen! Uiteindelijk legde hij het ding opzij en dacht er niet meer aan. Tot op zekere dag, volgens het relaas van de Engelse auteur Aubrey de Vere, de uitgever van een magazine hem om een bijdrage verzocht en Newman, niets van theologische aard vindende, hem terugschreef dat hij wel enkele versjes bezat die hij mocht gebruiken als hij dat wilde. Die 'versjes' waren de 'Droom van Gerontius', waarvan het eerste deel verscheen in het meinummer van het jezuïetentijdschrift 'The Month', en het tweede deel in het nummer van juni. ('The Month' stond onder de leiding van Father Henry Coleridge, de zoon van de rechter die Newman had veroordeeld én gekapitteld op het einde van het Achilliproces.) Het gedicht verscheen daarna apart en oogstte heelwat succes. Na korte tijd moest al een tweede editie worden voorbereid. Van de in Engeland beroemde generaal Gordon wordt verteld dat hij het poëem las en herlas tijdens de expeditie van Khartoem waar hij sneuvelde. Als oude kardinaal kreeg Newman het geannoteerde exemplaar van Gordon in handen.[22]

Na 'Lead, kindly Light' is het het meest bekende en ook langste gedicht van Newman. 'Gerontius' komt van het Griekse 'gerôn' dat 'oude man' betekent. 'The Dream of Gerontius', zoals de titel het zegt, moet gelezen worden als een droom, - een bovenzinnelijke droom van ervaringen tijdens en ná het sterven. In Newmans tijd waren dergelijke doodsgedichten in de niet-katholieke wereld zeer 'in': cf. b.v. Tennysons 'In Memoriam' van 1850. Zo is het te begrijpen dat de geestelijke schoonheid van 'De Droom', nu eens beschreven door een katholiek priester in een lucied Engels, door vele critici als een meesterwerk werd beschouwd. Bovendien leerde het gedicht beter de innerlijke Newman kennen, want het werd bij het lezen vlug duidelijk dat Gerontius slechts een objectivering was van Newman zelf, - de man die twee jaar tevoren heel Engeland had leren kennen als de integere auteur van de 'Apologia'.

Het gedicht bestaat uit drie delen. In het eerste deel is Gerontius stervende, en de dichter doet ons zijn eenzaamheid, zijn verlies-van-identiteit zeer sterk aanvoelen, terwijl anderzijds een priester en een aantal omstaanders voor hem bidden in de gemeenschap van de Kerk. De geestelijke bidt het liturgisch-sacrale: 'Proficiscere, anima Christiana':

> 'Wees reisbereid, vertrek, O christene ziel!
> Vertrek uit deze wereld, in de naam van God,
> van de almachtige Vader die u schiep!
> Ga in de naam van Christus onze Heer,

[18] Purc II, 322 V. n. 1.
[19] Ibid., 322-3.
[20] SG 341.
[21] Ward, *Life* II, 76-7.
[22] Harr 277-8.

die stierf voor u, Zoon van de God die leeft!
Ga in des heiligen Geestes name die
in u werd uitgestort! Ga in de naam
van Englen en Aartsenglen; in de naam
van Trone' en Heerschappijen; in de naam
van Krachten en van Machten; in de naam
van Cherubim en Seraphim, ga heen!
Ga in der Patriarchen en Profeten naam,
in die van Evang'listen en Apostlen saam,
van Martlaars en Belijders; in die van
Monniken en Hermieten; in de naam
der heilge Maagden en all'heilgen Gods,
zo man als vrouw, ga heen! Vat aan uw reis,
en moog'uw plaats vandaag in vrede zijn
en moge uw verblijf zijn d'heilge Berg
van Sion - door de naam van Christus-Heer![23]

In het tweede deel is Gerontius pas gestorven: hij leert nu het vreemde gevoel kennen van de lichaamloosheid. Hij is als een mens die zijn arm of zijn been kwijt is en toch nog voelt waar die lichaamsdelen zijn. Dit geldt nu echter voor het geheel van zijn lichaam, en hij weet ook niet 'of ik hier sta of lig of zit of kniel'. Newman weet op allersubtielste wijze deze nieuwe gewaarwordingen te duiden of althans te suggereren.

En nog een ander subtiel gevoel suggereert hij. Eeuwen indrukwekkende volksprediking in volle kerken, bevestigd door wrede picturale uitbeelding, hebben het 'vagevuur' tot een soort mini-hel gemaakt dat alleen 'vrees en beven' wekt, maar Gerontius - wonder genoeg! - voelt géén vrees: integendeel, hij hoort een stem, zo'n mirakel van melodie en lafenis en bekoorlijkheid, dat hij alleen maar zoete vrede kent:

maar nu ben ik
van hart zo heel en rustig en beheerst,
met zulk een diepe vrede en vol gevoel,
zo zuiver in genot en kies in smaak
dat roes en zinnenbrand mij niet meer raakt.
Noch schrik ik op bij de gedachte dat
ik gans gegrepen ben door zoiets reins.

Hij wordt zijn engelbewaarder gewaar die hem tijdens zijn leven zo trouw heeft begeleid. Newman weet op literair-creatieve wijze de traditionele geloofsinhouden van de kerkelijke hiernamaalsvisie in zijn etherisch kunstwerk in te vlechten.

Er ontspint zich een gesprek tussen Gerontius en zijn engel. De pas gestorvene vraagt zijn zielenvriend waarom hij nu zo helemaal geen vrees kent. Het is omdat gij op aarde in de vreze Gods hebt geleefd, is het antwoord, dat gij nú níét vreest.

Naast engelen zijn er in het hiernamaals ook duivelen, die volgens een oude traditie verzameld zijn dicht bij het goddelijke rechtershof waarheen de schutsgeest met 'zijn' ziel nu als twee pijlen heensnellen. Deze gevallen geesten worden door Newman nogal middeleeuws primitief voorgesteld: zij kunnen niet anders dan warrig zingen en brutaal honen. Elke ziel die voorbij zoeft krijgt haar portie scheldwoorden mee: 'aardklootvolk... kruiperik... kleimeneer... psalmdreuner', enz. Maar dit duivelenlawaai wordt overstemd door het gezang van vijf engelenkoren dat machtig en extatisch ópruist in de nabijheid van Gods rechtertroon. De engel beschrijft het in gloeiende taal:

Dit lied is als het stormen van de wind -
de zomerwind - in 't hoge pijnboomwoud,
zwellend en luwend, echoënd alom,
nu hier, dan wijder, wild en machtig-schoon,
wijl van 't doorstormde takkenhout neerdaalt
extatisch geurenwerk.

De engel-vriend voorspelt nu Gerontius dat zijn wezensdiepe begeerte om God te zien, te aanschouwen, één ogenblik zal worden voldaan. 'Ziek van 1iefd' en dorst naar Hem', zal hij bevredigd worden, en het zal een blik

[23] VVO 326-7; de rest passim.

worden 'die u tot in de ziel snijdt en doortrilt'. Maar tegelijk zal walg om zijn aardse zondigheid hem vervullen, en zélf zal hij heimelijk wegsluipen uit Gods zuiver oog

en toch zult gij verlangen steeds bij Hem
in 't glanzen van Zijn schoon gelaat te zijn.
En deze dubb'le pijn, d'één d'ander dwars, -
't verlangen Hem te zien, dien gij niet ziet,
de schaamt' over uzelf wanneer g'Hem ziet, -
dit zal uw echtste, scherpste lout'ring zijn.

Newman spreekt dus niet van 'vagevuur', maar van 'loutering': de ziel moet eerst rijpen vooraleer zij bekwaam is tot de goddelijke aanschouwing. En zij neemt zélf het initiatief, vanuit een innerlijke ál-sterke dwang, tot haar tijdelijke uitsluiting uit Gods eeuwig-zaligende blik.

En het geschiedt zoals de schutsengel het heeft voorspeld. Gerontius rukt zich los uit zijn vriends omarming en snelt naar Gods troon, maar dit verzengt hem zo dat hij, haast verschrompeld, roerloos blijft liggen en vurig bidt om uit Gods aanschijn te worden weggeleid. De engel verhaalt het aldus:

Vurig verliet die ziel pijlsnel mijn greep!
Met mateloze gloed van liefde vliegt
zij naar de voeten van Emmanuel;
maar, voor z' Hem nadert, heeft Zijn heiligheid,
wier straling als een glorie hem omkleedt
en kringende omhult, gegrepen hem,
verzengd en haast verschrompeld; en zij ligt
roerloos en stil nu voor de heil'ge Troon.
O ziel vol zalig lijden, - ziel, gered,
verteerd en toch verkwikt door Godes glans!

Gerontius verlangt nu naar zijn plaats van loutering. Wellicht geïnspireerd door het 'profundus lacus' van de vroegere Latijnse requiemmis, maakt Newman er een meer van en vervangt dus het traditioneel in de geesten ingegrifte vuur van het 'vagevuur' door water. Gerontius hunkert naar dit oord waar hij zijn 'onstuitbaar' lied zal 'zingen tot de morgen klaart',

zingen van Minne tot mijn verre Heer. -
Voer m' uit Zijn zicht,
dat ik te rasser rijz'en wederkeer'
en zalig Hem aanschouw' in 't eeuwigdurend Licht!

De bewaarengel verzoekt de engelen van de louteringsplaats nu de poort ervan te openen. Geen verroeste poort, zoals men zou verwachten,met knerpende hengsels, maar een goudene die zoet musiceert terwijl zij opendraait - een dichter moet natuurlijk wel met beelden werken! En hoe mooi ook die andere vondst: tot in het 'vagevuur' toe werkt de 'gemeenschap van de heiligen'. Engelen zullen Gerontius daar verzorgen, wiegen en vertroosten. Zij bidden voor hem tot God: 'Zie neer, Heer, op Uw dienaren en op Uw werk... En laat de schoonheid van de Heer onze God over ons zijn...'

Een laatste omhelzing van de trouwe levensvriend, en dan wordt hij zachtjes in de golven van het meer neergelaten, waaruit zijn vriend hem weer zal komen wekken 'in de morgen':

Vaarwel, maar niet voor immer, broederlief!
Moed en geduld in 't golfbed van uw zorgen!
Vlug zal uw nacht van leed voorbij zijn hier,
en zal 'k u komen wekken in de morgen!

(Farewell, but not forever! brother dear,
Be brave and patient on thy bed of sorrow;
Swiftly shall pass thy night of trial here,
And I will come and wake thee on the morrow.)

Geen woord van foltering of torment, - Newman heeft zijn uiterste best gedaan om het positieve van de roomse 'purgatorium'-leer te doen uitkomen. Het was te verwachten dat zijn prachtig poëem met dat van Dante zou worden

vergeleken, en niet helemaal ten onrechte. Maar er zijn ook verschillen. Op het gebied van de visuele voorstelling, die bij Dante zo raak en precies is, worden wij bij Newman grotendeels op onze honger gelaten. Als, in Zang I van het 'Purgatorio', Vergilius Dante uit die 'zee van wreedheden' (mar sì crudele) die de 'inferno' is, wegleidt naar 'het tweede Rijk', dat van de loutering, dan gaan hun ogen stralen van verrukking, zodra zij die nieuwe lucht en die nieuwe sterren aanschouwen met hun 'dolce color d'oriental zaffiro' (hun zoete kleur van oosterse saffieren): hier voelt men dadelijk Dantes superioriteit als dichter. Newmans talent is eerder van auditieve aard: zijn stanza's zijn b.v. zeer gevarieerd, rijmgedeelten wisselen af met 'blank verse', er is een scherp contrast tussen het disharmonische ritme (en het telkens weerkerende 'Ha!ha!') van wat de duivelen uitbraken en het zoet-glijdende, liquida-rijke ritme van de vele engelenzangen. Het is niet te verwonderen dat Newman zelf gesuggereerd heeft zijn geestesproduct op muziek te zetten. Wat Sir Edward Elgar ook gedaan heeft, en zijn oratorio wordt in de kringen van zowel de anglicaanse als de roomse kerkgangers ten zeerste gewaardeerd.[24] Ten slotte mogen we wel zeggen dat Newman, tot in zijn poëtische creaties toe, theoloog en denker blijft, zoals onze analyse duidelijk heeft gemaakt. Meer nog, zijn inspiratie wordt artistiek gevoed door de doctrines en de riten van zijn Kerk: denk maar aan de dodenlitanie van het begin, de daar gereciteerde geloofsbelijdenis ook, de bewaar- en andere engelen, de duivelen, enz. Kingsley moest van heel die paapse 'entourage' van heiligen en engelen wel niet veel hebben, maar uitte privé toch zijn 'schroomvolle bewondering' voor het gedicht van zijn recente tegenstander.[25]

Hopkins katholiek; Newman naar Zwitserland

Newman had van zijn bezorgde dokter de raad gekregen eens een lange vakantie te nemen, en samen met Ambrose St. John vertrok hij in juli 1866 naar Zwitserland voor een verblijf dat tot in september zou duren. Uit zijn brieven blijkt dat hij niet alleen diepzinnig kon dichten, maar ook smaakvol beschrijven. In zijn Zwitsers hotel kon hij maar moeilijk de slaap vinden:

> Persoonlijk denk ik dat het voedsel de oorzaak is. Zo'n kwellend maal als hun 'table d'hôte dinner' kan ik niet verteren... Eerst een kleinigheid, gekookt, dan koude zeekreeft met sla, dan de vleugel van een duif, dan wat hard rundvlees, dan een onmogelijk zoet brood, dan wat bonen, en om te besluiten een wrede beker roomijs die je maag volkomen buiten werking stelt. En dit alles geserveerd in ruime tussenpauzes! Ook, wanneer het je voorgezet wordt is er de onzekerheid of je die bepaalde schotel wel zult kunnen verwerken of niet, is er de argwaan waarmee je begint te eten en de onmogelijkheid om je wil te doen samenwerken met je kaken (hét geheim om het voedsel goed te doen verteren), en is er de afkeer van wat je niet lust en het verlangen om het zo vlug mogelijk van je bord in je maag te krijgen. Al deze dingen, uiteindelijk, beantwoorden niet alleen niet aan het doel van voedsel, maar vermoorden alle slaap als de nacht gekomen is... En dan die bedden: ofschoon nieuw en goed, zijn ze mij onverdraaglijk... Ik ontwaak met een kramp in mijn nek - of met pijn in mijn schouders - of met mijn voeten bloot omdat ik mijn laken te ver over mijn schouders getrokken heb - en vooral, ze zijn zo wonderlijk warm. Voor ik naar bed ga, doe ik mijn matras van mijn bed en leg ze tegen de muur: de onderste matras is harder. De bovenste veert teveel, ik kan niet eens liggen - te Champéry (sic) moest ik liggen als een slang, in en uit... Ze zijn nieuw, hoor, en met haar gevuld, je kunt er geen kwaad van zeggen - alleen, ik kan er niet op slapen.[26]

Bij zijn thuiskomst in september vond Newman een brief voor hem op zijn bureau liggen vanwege de 22-jarige Gerard Manley Hopkins, eerstejaarsstudent te Oxford, die een van de invloedrijkste dichters van de Engelse 19e eeuw zou worden. Gerard wilde katholiek worden. Aan een vriend beschreef hij, na een bezoek aan de grote man, hoe tegelijk 'geniaal en haast... onserieus' (un-serious), hij hem vond (wat bovenstaande brief wel kan bevestigen). Een paar jaar later wilde Hopkins jezuïet worden, met welk plan Newman het volledig eens was. De jonge geroepene had maar één bezwaar: dat de 'jezuïetendiscipline' zo 'hard' was, maar ineens werd de dichter van 'The Dream ...' nu heel serieus en antwoordde zijn jonge vriend dat die discipline hem in de hemel zou brengen (Don't call 'the Jesuit discipline hard', it will bring you to heaven').[27]

Nogmaals Oxford

Een paar maanden vóór de Zwitserse vakantiereis stelde bisschop Ullathorne Newman andermaal voor - nadat deze in augustus 1865 weer een stuk grond in Oxford had gekocht - aldaar in de universiteitsstad een parochie (een 'mission') te bedienen. Newman had natuurlijk bezwaren, gezien het verleden: hij vreesde dat zijn stilaan geheelde Oxford wonde weer zou openscheuren, en hij vreesde ook Manning die zeker alles in het werk zou stellen om hem

[24] Dante, Purgatorio, Canto I, v. 13 (dolce color...); Harr 283 (Elgar); LD XXIV, 7, 42 (Gladstone, Church vgl. Dante).
[25] SG 342.
[26] LD XXII, 283.
[27] Ker 595; LD XXIV, 73.

uit Oxford weg te houden. Anderzijds woog het woord van een bisschop (reeds als anglicaan) bij hem zwaar door. Maar hij wilde eerst garanties van Rome, zodat hij niet plotseling zou blijven zitten met een half afgebouwde kerk.

Rome vraagt zich toch af of Newmans aanwezigheid te Oxford geen katholieke studenten zal aantrekken? Monseigneur weet toch wel dat paus en curie van geen katholieke studenten in Oxford wil horen? Ullathorne stelt echter zijn superieuren gerust: Newman blijft wonen in Birmingham. Maar hij voelt de argwaan van de kerkleiding, en vooral van haar entourage. Hij verzekert zijn bisschop dat zijn eventueel verblijf in de universiteitsstad alleen maar tot doel zou hebben de katholieke studenten, die er nu eenmaal zijn, pastoraal te helpen en sommige bekeerlingen te begeleiden. En in ieder geval zal hij doen wat de paus hem vraagt. Maar nogmaals, Rome blijft hem een vraagteken, hij verwijt het centrale gezag in de Kerk gebrek aan durf, aan fierheid, aan de hooggestemde geest van weleer. Prachtig komt dit tot uiting in een brief aan Emily Bowles van 11 november 1866:

> In plaats van ernaar te streven een wereldwijde macht te zijn, trekken wij ons bedeesd op onszelf terug, beperken wij steeds meer wat wij met anderen gemeen hebben, huiveren wij voor elke vrijheid van meningsuiting, spreken wij de taal van wanhoop en schrik bij de gedachte aan onze vooruitzichten, in plaats van bezield te zijn met die hoge fiere moed van de krijger die verovert en uittrekt ter verovering.[28]

Op Kerstdag '66 gaf Ullathorne dan aan Newman mededeling van een brief, uitgaande van de Propaganda, waarin toestemming verleend werd tot het vestigen van een Oratorium te Oxford.

Diplomazia vaticana

Er was echter een geheime bepaling bij dat Newman zelf niet naar de universiteitsstad mocht gaan. Zou hij dit toch willen, dan moest de bisschop hem daar 'blande suaviterque' (vriendelijk en zacht) van afbrengen! Ullathorne deelde dit de betrokkene echter niet mee, en hoopte deze bepaling ongedaan te maken wanneer hij over een half jaar zou naar Rome gaan.

Newman weet dus van niets en, sterk gesteund door zijn confraters en vrienden, stelt een circulaire op en opent een inschrijving die al dadelijk £5000 opbrengt. Ondertussen echter blijven de tegenkrachten actief, en in maart '67 ontvangt hij een scherpe berisping van kardinaal Barnabò, hoofd van de Propaganda, omdat hij in zijn school de jongens voorbereidt op Oxford. Geschokt, ontkent hij met klem deze oneerlijke beschuldiging in een brief aan Barnabò, eindigend met de woorden die hij ook in zijn dagboek aanhaalt: 'sed viderit Deus' (maar God zal erop toezien).[29] Ullathorne geeft daarop Newman de raad zélf naar Rome te gaan om zich te verdedigen. Deze vindt dit een goed idee, en stuurt Ambrose St. John en Henry Bittleston naar de Eeuwige Stad.

Een weinig later reveleert echter E.R. Martin, de Romeinse correspondent van de 'Weekly Register', dat de te Rome niet meer vertrouwde Newman pauselijk verbod gekregen heeft om naar Oxford te gaan. Waarop Ullathorne zich wel verplicht ziet de geheime bepaling aan de Birminghamse overste mee te delen. Ziehier hoe Wilfrid Ward, Newmans eerste biograaf, die dramatische mededeling verhaalt.

Ward vertelt eerst dat Newman aan Father Neville had opgedragen op zaterdag 6 april naar Oxford te reizen om zijn eigen komst voor te bereiden.

> In de morgen pakte Neville zijn valies en maakte dan met Newman een wandeling, die hem nog lang zou heugen, over de Highfield Road, voorbij de kerk van St. George. In meer dan één gesprek met de auteur van dit boek heeft Father Neville zijn herinneringen in dit verband meegedeeld. Newmans gelaat straalde, als door de zon beschenen, terwijl hij over zijn vooruitzichten sprak. 'Mijn vroegere mislukkingen zijn nu van geen tel meer', zei hij; 'ik zie nu dat God dit voor mij heeft weggelegd. Op religieus gebied zijn er te Oxford tekenen van een reactie tegen het liberalisme en de onverschilligheid van tien jaar geleden... Hoewel ik niet jong meer ben, voel ik mij in geest en gezondheid even vitaal als ooit tevoren. Dit zou wel eens het begin kunnen zijn van een tweede Oxfordbeweging.

Daarna ging hij over tot enkele praktische zaken. Neville moest nagaan hoeveel katholieke eerstejaars er waren, waar ze zaten, wie ze waren, enz.

> Gelukkig en blij keerden zij naar het Oratorium terug. Toen de portier de deur opende om hen binnen te laten, gaf hij Newman dadelijk een grote blauwe enveloppe, en zei: 'Kanunnik Estcourt is hier geweest vanwege de bisschop en hij heeft mij dringend gevraagd u dit zonder fout te overhandigen, onmiddellijk bij uw terugkomst'. Newman opende de brief, las hem, en zich dan naar Father Neville wendende: 't Is allemaal voorbij', zei hij, 'ik mag niet gaan'. Verder werd geen woord gesproken. Father Newman bedekte zijn gelaat met zijn handen en verliet zijn

[28] LD XXII, 314-5.
[29] Ibid., XXIII, 94.

vriend die naar zijn kamer ging om zijn valies weer uit te pakken.[30]

Newmans frustratie was immens. Vooral het 'blande suaviterque' lag hem heel hoog. Nu begreep hij beter, zei hij bitter,waarom Ullathorne zo'n groot krediet had bij Barnabò, want 'hij was erin geslaagd op wonderlijke wijze om een wild beest als ik binnen de perken te houden, en toen de aartsbisschoppelijke zetel vacant was, hebben zijn blanditiae en zijn suavitates zeker in zijn voordeel gesproken!' Daarna echter bedacht hij zich: 'De bisschop is haast nog onze enige vriend', constateerde hij.[31]

'Dr. Newman is the most dangerous man in England'

Toen al dat fraais bij de leken bekend raakte, schoten ze verontwaardigd in actie. In een mum van tijd werden, op initiatief van William Monsell, via de zeer aristocratische Stafford Club bij de honderd zeer prestigieuze handtekeningen verzameld, te beginnen met die van Lord Edward Fitzalan Howard (de voogd van de jonge hertog van Norfolk), de Deputy Earl Marshall (gevolmachtigde opperceremoniemeester), gevolgd door vijf 'Earls' en massa's parlementariërs, rechters en gentlemen van te lande.

> 'Wij, ondergetekenden', zo begon het 'Address' aan Newman, 'zijn diep getroffen door bepaalde anonieme aanvallen die tegen u werden gericht... Wij voelen dat elke slag die u raakt, ook een wonde toebrengt aan de katholieke Kerk in dit land'.[32]

Toen Manning van deze huldeblijk hoorde, klom hij dadelijk in zijn pen om Talbot te Rome te 'bewerken':

> Zoals het 'Address' daar vóór me ligt, impliceert het dat er in dr. Newmans geschriften niets censureerbaars staat en dat hém raken gelijk staat met het kwetsen van de katholieke Kerk. Maar - als Rome hém eens zou raken?[33]

Waarop Talbot antwoordde:

> My dear Archbishop, ... Ik beschouw de huldebetuiging van de Engelse leken als het meest beledigende stuk dat er in Engeland verschenen is sinds de dagen van dr. Milner... Maar wat doen zij anders dan de leer toepassen die dr. Newman hun voorhield in zijn artikel in de Rambler?... Wat is het domein van de leken? Jagen, schieten en gasten onderhouden. Dát zijn de dingen die zij verstaan, maar zich bemoeien met kerkelijke zaken, daar hebben zij het recht niet toe, en deze Newmanaffaire is een louter kerkelijke zaak...
>
> Dr. Newman is de gevaarlijkste man van Engeland, en U zult zien dat hij de leken zal gebruiken tegen Uwe Excellentie... Mocht U verzuimen de goede strijd te voeren aan de kant van de H. Stoel tegen de afschuwelijke geest die er in Engeland aan het groeien is, dan zal hij (de paus) het jammer beginnen te vinden dat kardinaal Wiseman er niet meer is, - een man die wist hoe hij de leken binnen de perken moest houden. Ik zeg U dit alles in vertrouwen, omdat ik hier en daar al dingen hoor fluisteren die wel eens ernstig zouden kunnen worden. Ik ben Uw vriend en ik verdedig U elke dag, maar U kent kardinaal Barnabò even goed als ik, en U weet hoe gemakkelijk hij de schuld van alles op de anderen werpt...[34]

Zo dachten en schreven de mannen die de macht bezaten en meesters waren in het intrigeren... Maar de eerlijkheid gebiedt toch enig excuus voor Talbots onchristelijk geschrijf te laten gelden: twee jaar later zou hij te Passy in een krankzinnigengesticht worden opgenomen waar de 'povere Giorgio', zoals de paus hem noemde, na een tijd ook overleed...[35]

Newman aarzelde een tijdje of het nu nog zin had Ambrose St. John (die al in Hyères was) naar Rome te laten doorgaan, maar uiteindelijk, op aandringen van Ullathorne, schreef hij hem op Goede Vrijdag 19 april zijn reis toch verder te zetten. Niet om iets te vragen ('ask nothing and trust no one', was zijn realistische raad) - maar alleen om het Oratory en zijn overste te verdedigen. De zaak had ook haar goede kanten, dacht hij, want dank zij die precieuze geheime instructie had hij geld kunnen inzamelen en had de kardinaal dus meegewerkt aan een frauduleuze collecte: 'distilleer hem dat blande suaviterque in het oor', grapjaste hij. En zijn humor kon niet op, want hij gaf St. John ook de raad 'een kwantiteit Engelse snuif bij Hope-Scott (die in Hyères een villa had) te gaan

[30] Ward, *Life* II, 138-9.
[31] LD XXIII, 135-6; 148.
[32] Ibid., 139.
[33] Purc II, 316. Dr. Milner (2e regel) was apostolisch vicaris vanaf 1803. Hij stierf in 1826.
[34] Ibid., 317-8.
[35] Ibid., 485, 574 V. n.1.

lenen en Barnabò deze geurige douceur bij het afscheidnemen in de hand te laten glijden terwijl hij ze kuste...'[36]

Inmiddels, te Rome...

Ambrose en Henry (Bittleston) kwamen einde april '67 in Rome aan en verbleven daar tot ongeveer 20 mei. Er zijn vele uitvoerige brieven van hen bewaard gebleven waarin zij op levendige wijze aan Newman verslag uitbrengen over al hun gesprekken met Barnabò, Talbot, Perrone en Pius IX (deze plaagde de dikke St. John en noemde hem 'vecchione'!) Het sympathieke dikke 'ouweheertje' wist echter met zijn ontwapenende eenvoud en eerlijkheid in dat milieu van 'diplomazia' en 'combinazione' toch heelwat te bereiken. Alles kwam nu ter sprake: de middelbare school, de moeilijkheden met Londen in de jaren '50, het te stichten Oratorium in Oxford, de 'mixed education', een wat minimalistische preek van Newman over de tijdelijke macht van de paus, maar vooral en bovenal het naar ketterij zwemende Ramblerartikel, waarover (naar het curiale zeggen) nooit één woord uitleg werd verstrekt.

Middelbare school? 'The Father' was volledig loyaal, betoogde Ambrose, hij raadde het gaan-naar-Oxford af, maar in 'zijn grote liefde tot de zielen' moést hij wel rekening houden met de concrete moeilijkheden van bepaalde ouders. De paus zei dat Newman 'tutto obediente' was, en zegende hem van verre.[37]

De London Oratory-kwestie kwam bij Barnabò ter sprake. Ambrose verdedigde zijn vriend met vuur: in 1855 had hij alleen zijn rechten als stichter laten gelden: hij verdedigde toen slechts zijn eigen huis. 'Wel, goed dan', zei de kardinaal, 'dat is nu allemaal voorbij. Faber is nu dood'.[38]

Op het stuk van Newmans aanwezigheid te Oxford waren ze het er te Rome, de paus incluis, over eens dat hij daar niet mocht naartoe gaan: dit zou de 'mixed education' bevorderen. Newman vroeg zich eens te meer af welke toch de reden kon zijn van die uiterste rigiditeit, van die onbespreekbaarheid zelfs. Hij dacht dat Manning er weer achter zat, die uiteindelijk - omwille van het geloof natuurlijk! - hun 'inferiority of mind' wilde bewaren. De katholieken moesten 'apart' blijven, geïsoleerd van de beschaafde protestantse gezinnen. Het principe van het 'dom houden' dus, al drukte Manning zich zo niet uit. De Kerk van Pio Nono en Manning was een burcht en moest zo blijven.[39]

Van het 'blande suaviterque' werd aan de beide paters geen enkele verklaring gegeven. Barnabò uitte tegenover hen openlijk zijn misnoegdheid omdat bisschop Ullathorne die bepaling voor Newman verborgen had gehouden. Strikt genomen had deze echter niet tegen de instructie in gehandeld, want Newman moest alleen bewerkt worden als hij eraan dacht zijn residentie naar Oxford over te brengen. Maar dááraan had deze natuurlijk nooit gedacht: hij wilde te Birmingham blijven resideren, en slechts nu en dan, volgens de pastorale noden van het ogenblik, van daaruit naar de universiteit overkomen.

Maar de beide pleitbezorgers voelden wel dat het vooral het Ramblerartikel was dat de grootste commotie tegen 'the Father' had veroorzaakt. Barnabò verweet Newman, in zijn eerste gesprek al met St. John, dat hij nooit enige nadere toelichting aan de Propaganda had verstrekt, hoewel hem er uitdrukkelijk om was gevraagd. Toen Newman dit vernam, stuurde hij onmiddellijk naar de beide paters de tekst van zijn brief (van 19 januari 1860) aan Wiseman, waarin hij de kardinaal had voorgesteld hem de nodige inlichtingen te verschaffen. Hij moest echter eerst weten wélke precieze punten hem ten laste werden gelegd. Zoals we gezien hebben, had Newman op die brief nooit enig antwoord ontvangen, tenzij een boodschap van Manning enkele tijd later 'dat de zaak van de Rambler in orde was gebracht'.

Toen Barnabò dan eindelijk (het was toen al 11 mei!) de ware toedracht van de zaak hoorde, gestaafd door de door Newman toegezonden documenten, was hij 'quite thunder-struck', volslagen als door de donder getroffen. 'Wat!' riep hij uit, 'Wiseman was toen op de Propaganda, en wij hebben hiervan niets gehoord! Enfin, hij is nu dood - requiescat in pace!' Het bleek dat Wiseman wel degelijk de inhoud van Newmans brief aan de Propaganda had meegedeeld, dat deze een lijst van vragen ter intentie van de auteur van het Ramblerartikel had opgesteld en naar Wiseman gestuurd, - maar dat de kardinaal de slordigheid had begaan ze niet door te zenden naar Birmingham. 'Nu ben je volledig witgewassen', schreef St. John aan zijn vriend. Barnabò had Newman 'un sant'uomo' genoemd en zelfs gezegd: 'Ik ken Manning het best, maar Newman - dié heb ik lief!' Dit was dus allemaal goed nieuws, en daar kwam nog bij dat Rome besloten had geen actie tegen Newman te ondernemen n.a.v. zijn preek over de tijdelijke macht van de paus. Er was nl. een door de autoriteiten gevraagd rapport binnengekomen dat zich gunstig uitliet

[36] LD XXIII, 177.
[37] Ibid., 220.
[38] Ibid., 207.
[39] Ibid., 230.

over de orthodoxie van Newmans geschriften. De opsteller van het rapport was... de intussen tot kardinaal benoemde bisschop Paul Cullen! Oude tegenstanders begonnen kostbare medestanders te worden...[40]

Newman kon dus wel tevreden zijn over de reis en de resultaten van Ambrose en Henry, maar wat zij hem over het Oxfordplan vertelden was zeker geen goed nieuws. Afwachten nu maar wat Rome zou beslissen. Intussen verbeterde Newmans verhouding met zijn familie aanzienlijk, - althans met Jemima. Half juni bracht zij hem een bezoek, en samen speelden broer en zus Beethovens sonata's, de zus op de piano, de broer met de viool. De sonate in A minor maakte op John Henry nog altijd een haast extatische indruk die hij niet kon beschrijven. Hij moest dan steeds aan 'dear Mary' denken, - haast 40 jaar geleden gestorven, maar nog altijd even jong in de herinnering![41] Muziek, dood en herinnering zijn drie wegen om de diepere Newman te leren kennen.

Op 26 juni kondigde de paus plotseling de bijeenkomst van een algemeen concilie aan. Newman hoorde dat het was om het dogma van de onbevlekte ontvangenis plechtig te reaffirmeren. Hij vond dat een bijeenkomst van alle bisschoppen voor de proclamatie van een geloofspunt de normale gang van zaken was, niet de afkondiging 'ex cathedra' van de paus alleen. Maar hij vreesde dat de ultramontanen iets anders op het oog hadden, nl. de dogmatisering van de pauselijke onfeilbaarheid. Mensen als Ward en Manning hadden zelfs graag de tijdelijke macht van de paus gedogmatiseerd gezien! Ward dreef de absurditeit zelfs zover dat hij de onfeilbaarheid wilde geproclameerd zien als een op straf van doodzonde te geloven doctrine. Newman had tegen de excessen van Ward reeds gereageerd, maar zonder resultaat; hij had hem al gewaarschuwd dat hij 'een kerk binnen de Kerk' aan het oprichten was, en zelfs geprotesteerd tegen wat hij noemde zijn 'schismatieke geest'.[42]

Lijmpogingen

In die tijd deed Manning nog eens een serieuze poging om met Newman tot een vriendschappelijke relatie te komen. Een hele correspondentie volgde, van juli tot september '67, die bij Mannings biograaf Purcell 15 volle bladzijden kleine druk beslaat. Maar ook al schrijvend kwamen de twee grote mannen niet dichter tot elkaar. Newman begon als eerste met heel eerlijk en vrank te bekennen dat hij Manning niet vertrouwde en dat hij het moeilijk vond hem te begrijpen. Daarop antwoordde de aartsbisschop dat hij exact hetzelfde voelde met betrekking tot Newman: 'Ik kan mijn mening met geen preciezere en fijnere woorden uitdrukken dan met de uwe!'[43] Het werd een gesprek tussen doven. Voor Manning was het gaan-naar-Oxford van katholieke studenten a priori reeds een kwaad, terwijl Newmans geest dit soepeler en genuanceerder zag. Toch waren beiden oprecht in hun overtuiging en christelijk hoogstaande mannen...

Op 2 september sloot Newman de briefwisseling af met een belofte van 7 missen ter intentie van Manning! Deze liet zich in edelmoedigheid niet overwinnen, en zou voortaan éénns per maand een mis celebreren ter intentie van de man wiens vriendschap hij blijkbaar nog steeds ten zeerste op prijs stelde. Elk ander had hij kunnen lijmen en rond zijn aartsbisschoppelijke troon scharen, maar Newman dus niet![44]

Hij gaf echter zijn pogingen niet op. Manning was een ongelooflijke wils-mens. Hij zou nu een doorgewinterde Vaticaanse diplomaat inzetten, monsignore Francesco Nardi. Deze kwam speciaal naar Birmingham, naar het hol van de leeuw, om van de leeuw een lam te maken... We hebben nog een komisch verslag van dit bezoek, van de hand van Newman zelf:

> Ik was een groot man - onloochenbaar - een groot schrijver - goede stijl - goede harde logica - mijn stijl had iets Italiaans - het was een klassieke stijl. Natuurlijk had ik vijanden - zij zijn in Engeland of het zijn Engelsen - maar alle katholieken, als geheel, waren mijn vrienden. Hij wilde niet vleien - o nee - hij sprak altijd rechtuit, zelfs met de paus ... Hij hield niet van sommige dingen die ik geschreven had - b.v. dat volksreligie altijd corrupte religie is - Maar wellicht kon ik er niet aan doen soms zoiets hevigs neer te schrijven. Ik had heel goede vrienden. Father St. John was een goede vriend van mij, een héél goede... Ik moest nu en dan maar eens naar Rome gaan. Het zou de H. Vader plezier doen. - Ik zou eigenlijk een bisschop moeten zijn, een aartsbisschop - ja,ja - dat zou moeten, werkelijk moeten - ja, ik zou een heel goede bisschop zijn - dat is uw lijn, ja ja dat is ze, dat is ze - ik mocht niet zeggen dat dat niet waar was. - Ik moest maar liefst de zijde van de paus kiezen. 'Wij hebben heel weinig vrienden', zei hij - 'heel weinig' - hij zei dit op een heel ernstige, treurige toon... Wat de katholieken in Engeland nodig hadden was opvoeding... Een katholieke universiteit zou geen enkele kans maken. Hij scheen met mij akkoord te gaan dat Londen al zo slecht was als Oxford - slechter nog, hij was in de buurt van (meen ik) Charing Cross geweest, laat in de avond, een priester kon daar dan niet wandelen - o nee - hij was verplicht geweest een

[40] Ibid., 226; 251. Newmans preek 'The Pope and the Revolution' staat in VO Serm. XV.
[41] LD XXIII, 255; 234.
[42] Ibid., 247; 217.
[43] Purc 331.
[44] Ibid., 341.

rijtuig te doen komen. - Hij wilde een foto van mij. Ik gaf hem er twee.[45]

Ook dit nepmiddel mislukte en, zoals reeds gezegd, de correspondentie tussen de twee mannen eindigde met wederzijdse beloften van mislezen... Toch werd ze twee jaar later, in november 1869, nog eens hernomen, maar Mannings betuigingen van vriendschap zonder enig tastbaar bewijs (net zoals die van Faber) maakten Newman zo nerveus dat hij in een kort briefje alle bruggen opblies: 'in mijn contacten met u weet ik niet of ik op mijn hoofd of op mijn hielen sta'.[46] Hiermee eindigde elke correspondentie of contact voor járen.

Finale

Na de verklaring van de Propaganda dat het studeren te Oxford of te Cambridge voor een jongeman een nabije gelegenheid tot zonde was, stelde Newman op 15 augustus, op advies van zijn vriend advocaat Hope-Scott, een circulaire op waarin hij het de inschrijvers voor het Oxfordse Oratorium duidelijk maakte dat dit plan niet kon doorgaan omdat Rome vreesde dat zijn naam jongeren zou aantrekken naar de universiteit in die stad. De mensen konden hun geld terugkrijgen ofwel het bij hem laten voor het geval dat het project zou 'herleven'. Uiteindelijk bleef heel de som bij hem, op £150 na. Meer dan £2000 mocht hij gebruiken volgens zijn persoonlijke voorkeur.

Op 18 augustus dan gaf Newman officieel de opdracht van de 'mission' van Oxford aan Ullathorne terug. In zijn antwoord schreef deze - en hij kon het weten: 'U bent op een beschamende manier het slachtoffer geworden van allerlei verkeerde voorstellingen in Rome, en dit wel vanwege uw eigen landgenoten'.[47] Dat Manning, de katholieke primaat, onder die landgenoten een belangrijke rol heeft gespeeld, is uit het bovenstaande wel duidelijk. 'Ik zal hem maar vertrouwen', zuchtte Newman eens, 'als hij uit zijn vagevuur is!'[48]

Geestelijke verwerking

In zijn dagboek s.d. 30 oktober 1867 heeft Newman enkele kostbare zinnen geschreven die tonen hoe hij heel deze beproeving geestelijk heeft verwerkt.

> 'De woorden van Job zijn ten einde'. De mijne ook. Ik heb aan kardinaal Barnabò gezegd: 'Viderit Deus' (God zal erop toezien).Ik heb mijn zaak in Zijn handen gelegd... Zij (Faber en anderen) konden niet erger tegen mij handelen - en na twintig jaar sprak de Almachtige God mij in 1864 vrij ten aanschouwen van alle protestanten. Zo 'Deus viderit' voor wat mijn leven als katholiek betreft, maar ik zal er dan niet meer zijn.

Intussen heeft hij wel heel, heel pijnlijke momenten beleefd. Het staal is diep in zijn ziel gedrongen: 'Nooit zal enig vertrouwen in welke overste dan ook in mijn diepste wezen nog kunnen opbloesemen'. Newman spreekt hier zeer harde taal - en alles moet eruit nu, zoals bij Job:

> Ik zal mij nooit meer op mijn gemak voelen met hen (zijn oversten.H.I.). Ik zal altijd denken - zo voel ik het aan - dat zij uit mij enig voordeel willen halen, dat uiteindelijk de weg die zij gaan de mijne zal doorkruisen en dat alles wat ik doe hun zal mishagen. Ik zal altijd de verdenking koesteren dat zij of hun trawanten mij in het geheim onvriendelijk genegen zijn en dat ze mij bejegenen met een of andere 'arrière pensée'.

Maar hij heeft dus zijn heil definitief in de handen van God gelegd, en daar voelt hij zich veilig. Er dringt zelfs een fiere, blije noot door de tekst: 'het beste wat ik van hen kan verkrijgen, en het dringendste wat ik aan hen zou willen vragen, is dat ze mij gerust laten. En, daar ik toch geen enkel nieuw plan meer verlang te lanceren, zou ik hun willen vragen dat zij zo mogelijk hun handen van mij afhouden'.

Hij voelt nu geen hoop meer, maar dan ook geen vrees: hij is 'rustig en onverschillig'. Hij heeft immers zijn opperste heil gevonden, hoger dan bij de mensen. En nu is het natuurlijk wel zó dat God werkt via de mensen, en dus ook via de overheid in de zichtbare Kerk. Hij is geen Acton of Simpson: hij blijft loyaal tegenover zijn Kerk - een evangelisch voorschrift trouwens -, maar die loyaliteit, denkt hij, zal hem nu niet zo heel veel meer kosten.

Hij voelt zich gelukkig. 'Het gewicht van de jaren valt op mij als sneeuw, zacht en zeker'... 'Wat mijzelf betreft, ben ik zo gezegend en van Gods gaven vervuld als maar denkbaar is. Ik heb om niets anders te vragen dan om vergiffenis en genade, en een gelukkige dood'.[49]

---

[45] LD XXIII, 318-9.
[46] Ibid., XXIV, 362-3.
[47] Ibid., XXIII, 312.
[48] Ibid., 17.
[49] AW 262-3.

Maar toen wist Newman niet dat hij nog ongeveer een kwarteeuw zou te leven hebben en dat er nog heelwat werk hem wachtte...

Hoofdstuk 36 De Logica van het Geloof

Dichter en filosoof

Op 4 januari 1868 publiceerde Newman zijn anglicaanse én katholieke gedichten in de bundel Verses on Various Occasions, opgedragen aan zijn vriend Edward Badeley, de advocaat die hem zo goed geholpen had in het Achilliproces. (Hij zou nog in ditzelfde jaar overlijden.) Buiten 'Lead, kindly Light' en 'The Dream of Gerontius' worden de gedichten van Newman door de kritiek niet hoog aangeslagen. Toch zijn er enkele onder hen die meer aandacht en waardering verdienen en zelfs aan een Grieks koorlied doen denken, zoals b.v, 'The Elements':

Man is permitted much	Veel werd de mens gegund:
To scan and learn	het vorsen en het leren in
In Natures frame;	het bouwsel der Natuur;
Till he well-nigh can tame	tot hij bijna bedwingen kan
Brute mischiefs, and can touch	woest onheil, en kan raken
Invisible things, and turn	't onzichtbare, en keren
All warring ills to purposes of good.	al 't felle kwaad tot heilaanbrengend goed.
Thus as a God below, he can control,	Zo, als een God op aard, beheerst hij't al
And harmonize what seems to flow	en éént in harmonie wat schijnt verkeerd te gaan
As severed from the whole	als van 't geheel gescheên
And dimly understood.	en vagelijk slechts verstaan.
But o'er the elements	Maar over d'elementen
One Hand alone,	één Hand alleen,
One Hand has sway.	één Hand beveelt.
What influence day by day	Welk'invloed dag bij dag
In straiter belt prevents	in nauwer gordel weert
The impious Ocean, thrown	de snode Oceaan, beurtlings
Alternate o'er the ever-sounding shore?	geworpen over 't immer-bruisend strand?
Or who has eye to trace	Of wiens oog is 't dat speurt
How the Plague came?	hoe zij er kwam, de Plaag?
Forerun the doublings of the Tempest's race	Wie rende 't woelen van 't Tempeest vooruit?
Or the Air's weight and flame	verkende Luchts gewicht en vlam
On a set scale explore?	op vastgestelde schaal?
Thus God has willed	Zo heeft dan God gewild
That man, when fully skilled,	dat, hoe vol-vaardig ook,
Still gropes in twilight dim,	de mens in deemstring grijpt;
Encompassed all his hours	omgeven al die tijd
By fearfullest powers	door machten vol ellend',
Inflexible to him;	genadeloos voor hem;
That so he may discern	dat zó hij inzien mag
His feebleness,	zijn zwakheid en,
And e'en for earth's success	zelfs voor het heil der aard,
To Him in wisdom turn,	zich tot Diéns wijsheid keer',
Who holds for us the keys of either home,	die onzer beider woonsten sleutels houdt,
Earth and the world to come.	der woning nú en van 't namaals.[1]

Er school dus wel een potentieel markant dichter in Newman, en onmiddellijk na het verschijnen van zijn bundel werd hij door mensen als Hutton en Gladstone met lof overladen, maar die zeer positieve appreciatie heeft zich niet doorgezet. Voor de kritiek blijft hij een bescheiden dichter; wel zal men er meestal bijvoegen dat hij in zijn proza - vooral in zijn preken - veel dichterlijker is dan in zijn eigenlijke poëzie.

Aan een andere publicatie besteedde Newman in die tijd - praktisch tijdens het hele jaar 1868 - veel zorg: aan de heruitgave, door zijn ex-kapelaan Copeland, van zijn anglicaanse parochiepreken, de 'Parochial and Plain

[1] VVO 184-5.

Sermons'. Het voordeel van een anglicaan als verzorger van die heruitgave was dat Newman zich niet moest bekommeren om vroegere uitspraken waar hij het nu, na ca. 30 jaar, eventueel niet meer eens mee was. De tekst kon echter vrijwel ongewijzigd worden gepubliceerd. Newman was wel (met een beetje angst) benieuwd naar het succes van de onderneming. Geen nood: in één jaar werden 20.000 exemplaren verkocht! Opmerkelijk was het succes dat de bundels ook bij de 'Nonconformists' of 'Dissenters' - de andersgelovigen dus - oogstten. Newman zei dat dit laatste hem niet verraste: hij had een soort van empathie voor de groeiende religieuze twijfel in de Victoriaanse maatschappij. Vele mensen, na zijn preken gelezen te hebben, schreven hem dat ze niet akkoord gingen met zijn kerkelijke principes, maar dat ze wel 'fraterniseerden' met zijn 'ethische en religieuze gevoelens'. Newman antwoordde hun dat hij er vooral om bekommerd was 'een fundatie te leggen die noodzakelijk was om er, eventueel later, hogere lagen van waarheid (higher strata of truth) op te deponeren'.[2] Dit 'leggen van een noodzakelijke fundatie' is de uitdrukking van een idee die we al meer van hem gehoord hebben, - daar waar hij het nl. had over het opvoeden en het cultureel verruimen van de katholieken in Engeland. Voor Newman waren dus 'cultuur' en bepaalde 'ethische en religieuze gevoelens' zeer belangrijk: zij waren een soort 'vermiddeling' voor de hogere werkelijkheden van het geloof.

Merkwaardig is ook dat Copeland reeds in 1868 Newmans 'Sermons' 'somewhat of an English Classic' noemt zoals trouwens ook de moderne Newmanbiografie van Ian Ker ze aldus karakteriseert.[3]

Dit literair succes deed Newman in een dagboeknotitie s.d. 30 november 1868 uitroepen: 'ik heb redenen te over om God te zegenen en te prijzen voor de wonderlijke verandering die er heeft plaats gevonden in het oordeel van de mensen over mij, - Hem prijzen, bedoel ik, indien ik deze verandering kan laten dienen tot enig goed doel'.[4] Waarschijnlijk heeft hij hier het boek op het oog, de latere 'Grammar of Assent', waaraan hij op dat ogenblik aan het werken is. 'Een boek', schreef hij aan zijn geestelijk kind én confidente Emily Bowles, 'over een of ander metafysisch punt, dat de halve wereld niet zou lezen en de andere helft zou bestrijden'. Maar dus een metafysisch of filosofisch boek in de zin van de 'vermiddeling' van hierboven. Duidelijker komt dit nog tot uiting in een andere brief, ditmaal gericht aan ene Lady Chatterton, waarin hij van oordeel is dat 'de enige controverse die goede vruchten zou voortbrengen van filosofische aard was'. Want de schrijvers die op dat ogenblik de christenen het meeste kwaad berokkenden, waren 'de keikoppige logici (the hard-headed logicians), die niet over populaire dingen schrijven, maar op hun eigen manier de dingen bediscussiëren, beginnend met het begin, vooral als zij zich richten tot de jongeren en de mentaal onontwikkelden'.[5] Filosofen dus die zich vooral richten tot de nog-niet-ontwikkelden en/of de pseudo-ontwikkelden.

Aan dergelijke mensen werd vaak een Darwin voorgesteld als een wetenschappelijke garant van het atheïsme. Maar Newman vond niet dat 'de schepping geloochend werd omdat de Schepper miljoenen jaren geleden wetten gaf aan de stof... En wat het Goddelijke Plan (Design) betreft, is het geen voorbeeld van een onbegrijpelijk, oneindig-wonderlijke Wijsheid en Planmatigheid (Design) dat Hij miljoenen eeuwen geleden aan de stof bepaalde wetten heeft gegeven die in de lange duur van die eeuwen op zekere en precieze wijze de effecten hebben bewerkt die Hij van in het begin had gepland? Darwins theorie, of ze nu waar is of niet, hoeft dus niet atheïstisch te zijn; het is mogelijk dat ze alleen maar een ruimere mate van Goddelijke Voorkennis en Wijsheid suggereert... Op het eerste gezicht zie ik niet dat 'de accidentele evolutie van organische wezens' niet overeen te brengen is met goddelijke planmatigheid'.[6]

Het boek dat Newman wilde schrijven zou gaan over de zekerheid in godsdienstzaken - maar dus op een filosofische manier. Daar was hij reeds intens mee bezig geweest in zijn anglicaanse tijd, zoals zijn 'Oxford University Sermons' getuigen. De mooiste bladzijden uit dit boek betreffen het verband tussen geloof en rede. Ook in de lange jaren daarna kwam telkens weer in hem het plan op om daarover te schrijven, maar telkens voelde hij zich nog niet klaar of werd hij door ander werk onderbroken. Tot hij in 1866, met vakantie te Glion in Zwitserland bij het meer van Genève, plotseling getroffen werd door de gedachte: 'Je doet er verkeerd aan met zekerheid te beginnen - zekerheid is alleen maar een vorm van instemming - begin ermee instemming (assent) en concludering (inference) tegenover elkaar te stellen'.[7] Sindsdien had hij al vele aantekeningen gemaakt, die echter door de bewogen gebeurtenissen van '67 telkens waren onderbroken. Op 17 maart '68 trok hij naar het buitengoed van de communiteit te Rednal om daar in alle rust over zijn probleem na te denken en te schrijven.

[2] LD XXIV, 177.
[3] Ibidem, V.n.2; Ker 90.
[4] AW 266.
[5] LD XXIV, 74.
[6] Ibid., 77.
[7] AW 270.

Littlemore revisited

Maar ook te Rednal voelde Newman soms de nood om er eens van tussenuit te knijpen, en zo kwam het dat hij, samen met St. John op 16 juni een bezoek bracht aan het dierbare Littlemore. Hij 'had altijd gehoopt die plaats nog eens terug te zien'. De dag vóór hij er in februari '46 definitief vertrokken was, had hij in een brief aan Henry Wilberforce geschreven: 'Zal ik ooit Littlemore terug zien?' Nu, na 22 jaar, was het dus zover: hij wilde er nog eens heen 'eer hij stierf'.[8] (De facto zou hij er in september '78 nog eens naartoe gaan na eerst het huis van zijn moeder in Iffley te hebben bezocht. Newman had een echte cultus van de herinnering.)

In een brief aan diezelfde Henry Wilberforce verhaalt hij twee dagen later zijn ervaringen:

> Toen je brief kwam was ik te Littlemore... Ambrose en ik zijn er naartoe gegaan met de trein van 7u in de morgen via Abingdon en zo naar Littlemore om vanuit Littlemore terug te reizen met de directe trein naar Birmingham waar wij rond 7u arriveerden - dus juist 12 uren.

Ter plaatse zelf waren zij maar 5 uren. Opvallend is dat Newman bewust Oxford vermeed: een bezoek aan Littlemore én Oxford zou allicht teveel geweest zijn... In zijn brief verhaalde hij nog:

> Littlemore is nu helemaal in het groen. Crawley's cottage en tuin (op de 10 acres die ik hem verkocht) zijn mooi. De kerk ook is nu wat ze noemen een parel (a gem). En de pastorie is zeer aangenaam. Ik heb verscheidene van mijn mensen gezien: zij zijn nu in het volle leven. In het begin van dit jaar was het 40 jaar geleden dat ik daar benoemd werd tot pastoor. Helaas! sommigen herinnerden zich mij beter dan ik hén. Zij hebben nog een grote genegenheid bewaard voor mijn moeder en zusters, hoewel het al 32 jaar geleden is sinds zij weggingen. Daar is nu een groot krankzinnigengesticht dat echter van het dorp afgescheiden is door de spoorweg. Zo hindert het niet: integendeel, het maakt het dorp nog groener, want het is een holle weg...[9]

Dit tamelijk droge verslag verbergt eigenlijk de diepe ontroering die hem aangreep bij het terugzien van dat dierbare gehucht. We bezitten echter een ander verslag dat die ontroering veel beter vertolkt. Het is van een ooggetuige die Newman op die dag toevallig ontmoette:

> Ik passeerde voorbij de kerk van Littlemore toen ik een heel armelijk geklede man opmerkte die over de kerkhofpoort leunde en aan het wenen was. Hij had blijkbaar groot verdriet; hij was gekleed in een ouwe grijze jas met de kraag omhoog, en zijn hoed had hij diep over zijn gelaat getrokken alsof hij er de trekken van wenste te verbergen. Toen hij zich naar mij toekeerde, leek het mij dat ik dit gelaat vroeger nóg gezien had. Toen flitste het plotseling door mijn geest dat het dr. Newman was. Ik had hem nooit gezien, maar ik herinnerde mij dat Mr Crawley een foto van dr. Newman bezat. Ik ging dus naar Mr Crawley om hem te zeggen dat ik dacht dat dr. Newman in het dorp was, maar hij zei dat ik abuis moest zijn, dat het niet mogelijk was. Ik vroeg hem of ik de foto mocht zien, en hij gaf mij die. Ik zei hem toen dat het zeker dr. Newman was. Mr Crawley wenste toen dat ik hem nog eens zou gaan bekijken. Ik ging weg en kwam hem tegen op het kerkhof. Hij was daar aan het wandelen met Mr St. John. Ik trok mijn stoute schoenen aan en vroeg hem of hij niet een oude vriend was van Mr Crawley. Als dit zo was, dan zou het Mr Crawley zeker veel genoegen doen dat hij hem ging opzoeken. De man was echt gebrekkig, - zou hij hem alstublieft niet een bezoek willen brengen? Daarop brak hij in tranen uit: 'O neen', zei hij, 'O neen!' Mr St .John vroeg hem te gaan, maar hij zei: 'Ik kan niet'. Mr St.John vroeg hem toen zijn naamkaartje te laten afgeven, maar hij zei: 'O neen!' Ten slotte zei Mr St. John: 'U mag aan Mr Crawley zeggen dat dr. Newman hier is'. Zo gezegd, zo gedaan: Mr Crawley liet hem groeten met de bede hem te komen bezoeken, wat hij dan ook deed, - het werd een lang gesprek. Nadat hij van bij hem was weggegaan, bezocht hij nog verscheidene oude mensen van het dorp.[10]

Toen Anne Mozley, de schoonzus van Jemima, in 1875 eveneens Littlemore bezocht, was Mr Crawley reeds gestorven, maar zij had een gesprek met zijn vrouw en met een zekere Martha K. die haar vertelde hoe zij, bij het nieuws dat de oude vicar in de tuin van de Crawleys zat, er zich in zeven haasten naar toe spoedde en de hand van Newman maar niet los kon laten toen deze haar begroette. Zij was nog vol van de gouden tijd toen hij pastoor was en toen Mrs Newman haar leerde breien en de twee dochters in hun kleren van groene zijde haar ideaal waren van goedheid en smaak.[11]

---

[8] LD XXIV, 88.
[9] Ibid., 88-9.
[10] Ward, *Life* II, 206.
[11] LC II, 488-9.

'A most strange vision', noemde Newman dit bezoek: 'het verleden dat terugkwam, zoals dat wellicht het geval is in de intermediaire staat (tussen dood en verrijzenis, H.I.)'. Een typische opmerking voor de man die enerzijds vast geloofde in het hiernamaals, maar toch steeds getroffen was door de dikke duisternis die over die werkelijkheid hangt. Het was de gevoeligheid voor die duisternis die hem waarschijnlijk zo geloofwaardig maakte bij de door twijfel aangetaste Victoriaanse maatschappij. 'Hoe intens is onze onwetendheid over de toekomst...', schreef hij in een brief na het overlijden van zijn vriend Edward Badeley, - en aan Isy, de zus van de overledene, riskeerde hij de verklaring 'dat dierbaren van ons wellicht worden weggenomen om ons te dwingen het hart tot God te verheffen.[12]

Zoals men tunnelt door de Alpen...

Met het boren van een tunnel door de Alpen vergeleek Newman zijn zware denkwerk in de 'Oxford University Sermons'. Maar wat hij nu, in de eerste helft van 1868 bezig was te doen moet hem nog veel moeilijker geleken hebben dan toen. Einde juli kwam dan toch het ontwerp klaar van wat hij gepland had als het eerste van drie delen. Hij wist dat elk woord van wat hij schreef door zijn kerkelijke censoren minutieus zou worden gewikt en gewogen; maar ook buiten dezen had hij vele vijanden. En daar kwam nog bij dat het onderwerp zelf uiterst moeilijk was en dat hij nog vele andere taken had in een huis met slechts zeven paters.

En hij had ook niet alleen met die zes confraters te maken: hij bleef in contact met gewezen medebroeders. Zo met Father Flanagan, die nu parochiepriester was te Adare in het graafschap Limerick. Deze informeerde zijn ex-overste over de gruwelen die de Engelse landlords bedreven in Ierland. En Newman interesseerde zich wel degelijk voor sociale en politieke kwesties. In volle voorbereiding van de 'Grammar' horen we hem fulmineren tegen het onrecht de Ieren aangedaan:

> Overal haten zij de Engelsen. Van al de bitterheid die er in hen is zijn wij de oorzaak, en of wij ooit iets ongedaan kunnen maken van wat wij hebben verricht is méér dan eender welke staatsman kan zeggen.

Hij had het vooral op een zekere Mr Scully gemunt die samen met de politie verscheidene van zijn pachters had weggejaagd, - een operatie waarbij vele politieagenten waren gedood of gewond.[13]

Maar geloofskwesties hadden wel altijd zijn prioritaire belangstelling. Zo de kwestie van de pauselijke onfeilbaarheid die Manning wilde gedogmatiseerd zien in maximale zin. Een voordeel voor de Engelse 'infallibilistische' partij was nu dat zij niet alleen de 'Dublin Review' (met W.G. Ward) controleerde, maar ook 'The Tablet' die onder de leiding kwam te staan van de ultramontaan Herbert Vaughan. Newman matigde waar hij kon. Hij beschouwde de formele geloofsdefinities van de paus wel als onfeilbaar - de kerkgeschiedenis had hem dat geleerd -, maar hij hield die pauselijke onfeilbaarheid toen als een theologische opinie, niet als een dogma[14] zoals de lui van de 'Dublin Review', voor wie deze kwestie er een was van leven of dood. Het pauselijk bestuur op het praktische vlak - dit moest hij in een brief aan Pusey toegeven - achtte hij minder hoog (cf. zijn ervaringen te Dublin). Het werd meestal gekenmerkt door routine, gaf hij toe. Het ideaal van een Barnabò was een routinebestuur: pas d'affaires! Daarom was Barnabò zo blij met een Manning: die maakte hem alles gemakkelijk! In een vorige brief aan Pusey had Newman ook al relativerend over die zogezegde pontificale macht gesproken en hem gezegd dat de eerste rol van de paus niet was initiatieven te nemen, maar te conserveren. De paus laat het initiatief meestal over aan de lokale bisschoppen. Zijn macht was feitelijk niet zo groot als Manning, Ward en Vaughan het zeer eenzijdig voorstelden.[15]

In december '67 had Newman reeds geweigerd om als theoloog mgr. Dupanloup bij te staan op het a.s. concilie. In oktober '68 bereikte hem opnieuw een dergelijk verzoek, deze keer uitgaande van paus Pius zelf. De H. Vader had aan kardinaal Prospero Caterini, prefect van de Congregatie van het Concilie, zijn intentie meegedeeld om dr. Newman te benoemen tot een van de consultoren die het komende concilie moesten voorbereiden; dit werd Ullathorne meegedeeld, en deze maakte het verzoek over aan de betrokkene. Maar Newman ging ook hier niet op in. Hij meende trouwens dat de paus een afwijzend antwoord verwachtte. Een van de voornaamste redenen die hij opgaf was juist het boek waaraan hij werkte: hij zou dat moeten onderbreken en er daarna de ingewikkelde draden niet meer van kunnen terugvinden. Een typische reden was ook zijn schuchterheid, inz. tegenover kerkelijke oversten: in hun nabijheid zou hij zich gegeneerd voelen en zijn aanwezigheid niet kunnen laten voelen. Een belangrijke reden was ook dat hij zich, althans in zijn eigen ogen, geen echte theoloog voelde te zijn. Het species 'theoloog' werd door hem in een ontspannen brief aan Maria Giberne (nu Sister Pia) aldus omschreven:

[12] LD XXIV, 94; 56; 63.
[13] Ibid., 127.
[14] Ibid., 91.
[15] Ibid., 137-8; 78.

> Een theoloog is iemand die de theologie beheerst - die kan zeggen hoeveel opinies er zijn over elk punt van de leer - welke auteurs welk punt hebben verdedigd en welke de beste opinie is. Hij is iemand die kan onderscheiden tussen propositie en propositie, tussen argument en argument - die kan zeggen welke van deze dingen safe zijn, welke toelaatbaar, welke gevaarlijk - die het spoor van een doctrine kan aanwijzen in de opeenvolgende eeuwen, en de principes van vroegere jaren kan toepassen op de huidige tijd. Dát is het, een theoloog te zijn - dát en nog honderd dingen meer. En dát is het wat ik niet ben, en nooit zal zijn.

En met een knipoog voegde hij eraan toe (Sister Pia kende zijn liefde tot de Vaders wel):

> Zoals de heilige Gregorius van Nazianze verlang ik mijn eigen gang te gaan, vrij over mijn tijd te beschikken en zonder pomp of praal te leven, zonder dringende plichten. Steek mij in een officieel gewaad en ik ben niets waard; laat mij zijn zoals ik ben, en nu en dan presteer ik iets. Dirk mij op, dan kun je vlug mijn lijkkleed maken - laat me gerust, dan doe ik mijn tijd wel uit. Neem dat van mij aan, als een verstandige non (do take this in, as a sensible nun)...[16]

Ondertussen werkte hij maar steeds aan zijn boek voort, het enige boek dat niet het gevolg was van een 'call' van buitenaf, maar dat hij volledig uit zichzelf verlangde te schrijven. Maar, schreef hij aan Hope-Scott, - en hij herhaalde zijn beeld -, 'het is alsof ik een tunnel boor door een berg... Misschien stort de tunnel wel in eer ik goed en wel begonnen ben'. De tunnel stortte echter niet in: het boek kwám er, er werd zelfs in 1989 door en serieuze criticus 'a strangely modern book genoemd.[17]

Wat een schrijver lijden kan...

Metafysica - dat is eindeloos! zuchtte Newman over zijn boek: 'goed mogelijk dat ik het nooit voltooi'. Zijn bisschop dacht dat hij over de onfeilbaarheid aan het schrijven was. Wie, te midden van al dat kerkpolitieke gewoel van die dagen, kon zich de luxe permitteren te schrijven over een metafysisch onderwerp? Het was toen al april '69, en op de 13e van die maand noteerde hij in zijn dagboek: 'heel de tijd bezig met mijn boek over de Instemming'.[18] Juist drie dagen tevoren was er in de 'Times' een artikel verschenen waarin Newman, De Quincey en Macaulay beschouwd werden als de grootmeesters van de Engelse stijl in de voorbije generatie. Dit was zeker het resultaat geweest van veel arbeid en zwoegen, meende de auteur van het artikel, dat deze appreciatie in ieder geval kon bevestigen voor wat Newman betrof: het verwees daarbij naar zijn 'Idea' en zijn 'Elementary Studies' van tien jaar geleden. Naar aanleiding van dit dagbladartikel had Newman een brief ontvangen, die hij beantwoordde met inderdaad toe te geven dat schrijven van hem steeds een grote inspanning vergde, dat hij vaak heelder hoofdstukken telkens weer moest herschrijven, waar dan nog bijkwamen talrijke correcties en bijvoegingen tussen de regels door. Hij wees daarbij op het verschil tussen schrijven en spreken. Goede schrijvers zijn zelden goede sprekers, meende hij, en illustreerde dit met het voorbeeld van aartsbisschop Howley die een elegante schrijver was, maar een bar slechte spreker. Hij sprak namelijk zoals hij schreef, d.w.z. al zoekende naar de beste en de volmaaktste uitdrukking, die hij bij het spreken niet dan stamelend en stotterend vinden kon.

Nochtans was het hem, Newman, niet om de literaire elegantie te doen:

> Ik denk dat ik nooit geschreven heb om te schrijven. Mijn verlangen en mijn doel was enkel en alleen datgene te doen wat zo moeilijk is, namelijk, helder en precies mijn mening te uiten, - en dat is de reden en het principe geweest van al mijn correcties en herschrijvingen. Bij het lezen van een passage die ik pas enkele dagen tevoren geschreven heb, vind ik ze altijd zo duister voor mezelf dat ik ze ofwel helemaal schrap of ongenadig corrigeer. Maar hoe vaak ik dat ook doe, mijn schrijven wordt er niet beter om: ik moet nu even hard corrigeren en herschrijven als dertig jaar geleden.

De correspondent - een zekere John Hayes die als 19-jarige eerstejaars Newman dikwijls had horen preken te Oxford - had hem blijkbaar ook gevraagd bij wie hij zijn fraaie stijl had gevormd. Daarop antwoordde hij dat zijn enige meester in kwesties van stijl de Latijnse schrijver Cicero was geweest:

> Wat mijn modellen voor navolging betreft, de enige stijlmeester die ik ooit gehad heb (vreemd, gezien de verschillen in taal), is Cicero. Ik denk dat ik hem heelwat verschuldigd ben, en voor zover ik weet aan niemand

[16] Ibid., 161-3; 212-3.
[17] Ibid., 184; A.N. Wilson, o.c., XVI.
[18] Ibid., 241.

> anders. Zijn grote beheersing van het Latijn is heel speciaal te merken aan zijn helderheid.[19]

Misschien had Hayes' brief hem doen terugdenken aan die gouden tijd van de Oxfordbeweging toen hij vanuit de kansel in de St. Mary's geestelijk heerste over het jonge intellect van Oxford. Het werk van Copeland aan de heruitgave van de 'Parochial Sermons' en het nieuwe succes van die bundels kunnen hem alleen maar bevestigd hebben in het besef dat dit homiletische opus ook literair een grote waarde bezat en door sommigen reeds als een 'English Classic' werd beschouwd. Wat er ook van zij, een paar weken later raadde hij een jonge vrouw met religieuze moeilijkheden, Louisa Simeon, aan zijn pas herdrukte anglicaanse parochiepreken te lezen en te overwegen. In mei en juni volgden nog een paar brieven waarin hij zijn raad verduidelijkte. Er was volgens hem iets dat nog dichter dan het intellect de godsdienst nabijkwam, en dat was het geweten. Het was niet het redeneren als zodanig dat ons godsdienstig maakte: we moesten eerst feiten, gegevens hebben om over te redeneren. Het geweten is zo'n gegeven dat ons tot God en godsdienst leiden kan. De fout van vele middeleeuwse filosofen was dat ze over alles syllogistisch redeneerden tot in het oneindige, in plaats van hun zintuigen te gebruiken en te observeren; daarna kon men beginnen te redeneren. En het is inderdaad zó dat, wie de parochiepreken van de jonge Newman leest en herleest, wel moét getroffen worden door de nadruk waarmee hij de 'obedience', de trouw aan het geweten, onderstreept.

Het is dezelfde leer die hij Louisa Simeon in die brieven voorhoudt. Op het einde van zijn junibrief raadt hij haar aan om de God van het geweten te vragen dat Hij haar in staat zou stellen haar plicht te doen. Tegelijk beveelt hij de 26-jarige Louisa (die een tijdje benedictines is geweest) aan de evangelies en speciaal de tweede brief aan de Korintiërs te overwegen.[20] Heel deze gedachtengang vervulde hém ook, zoals we zullen zien, in die weken en maanden waarin hij zo laborieus aan zijn 'Grammar of Assent' aan het schrijven was.

En zo zijn we weer bij zijn boek beland en al de moeite die dit hem kostte. Begin juli besloot hij de eerste proeven van zijn opus te zenden naar Charles Meynell, die filosofie doceerde aan het Oscott College. Wat hem vooral beangstigde was dat hij niet schreef in de gewone trant van de scholastieke filosofie. En de kritieken van Meynell schenen dit te bevestigen. Hij wist nu wat hij van de geleerde heren uit de katholieke seminaries zou te horen krijgen, want die waren immers allemaal doordrongen van die veilige, voorzichtige, goed beschermde thomistische wijsbegeerte. In een sarcastische bui beoordeelde hij die overbescherming eens in een brief aan een vriend aldus:

> Onze theologische filosofen gelijken op die oude bakers die het ongelukkige borelingske induffelen in allerlei zwachtels, windsels en luiers met nog een massa dekentjes daar overheen, en die de ramen zo goed sluiten dat geen tochtje frisse lucht zijn huidje raken kan, alsof het wicht niet gezond genoeg is om wind en water in een redelijke mate te verdragen. Zij bewegen zich in een bepaald routinewereldje en kunnen niemand dulden die niet hetzelfde doet. Wat voor invloed zou ik op protestanten en ongelovigen nog hebben, als een heel pak ongenadige katholieke critici achter mijn rug begon op te duiken, en de een zou zeggen: 'dit is onlogisch', - een tweede: 'ongehoord!' - een derde: 'dit is te realistisch' - een vierde: 'dit is te idealistisch' - een vijfde: 'wat een scepticisme!' - een zesde: 'dit is temerair' - en een zevende: 'O wat shocking voor vrome oren!'[21]

Intussen bleef de kwestie van de pauselijke onfeilbaarheid hém en zijn correspondenten bezighouden. Newman bleef bij zijn grondovertuiging - de overtuiging die hem bekeerd had en die hij in zijn 'Essay over de Ontwikkeling' had uitgewerkt - dat hij maar één Kerk in de wereld zag die dezelfde trekken vertoonde als de primitieve Kerk van de apostelen, en dat was de katholieke Kerk. Een man van 40 kan er op een foto heel anders uitzien dan dezelfde man op 20, verklaarde hij aan een dame, 'maar je wéét dat het dezélfde man is'. Nu, dat zelfverstaan van die Kerk ontwikkelt zich, wordt ruimer en dieper,en wat tot dan toe alleen maar een theologische opinie was - Newman hield zich voorlopig dáár nog aan - kon inderdaad evolueren naar een geloofspunt. M.a.w., indien er een definitie zou komen, zou hij ze als komende van de Kerk aanvaarden - en, voegde hij er zelfs bij, er zouden wellicht redenen kunnen zijn om ze veeleer nu dan vroeger te proclameren: 'de huidige toestand van de wereld zou kunnen vereisen dat de katholieke gemeenschap iets zou hebben van de strikte en directe discipline van een leger-op-het-slagveld'.[22]

In hetzelfde verband is het typisch voor Newman dat hij het oordeel van de 'monks' of monniken enigszins wantrouwt als zijnde wereldvreemd en daarom ofwel te braaf ofwel te rebéls. Ullathorne b.v., die tot de benedictijnen behoorde, was eigenlijk in de grond tegen de ultramontanen en tegen het definiëren,maar toch kon men op hem niet vertrouwen, meende Newman, want 'hij had het natuurlijke instinct van de monnik om te gehoorzamen'.[23] Anderzijds had je daar de fameuze Franse karmeliet, Père Hyacinthe Loyson (wiens geval zo'n

[19] Ibid., 241-2.
[20] Ibid., 248; 258-9; 274-6.
[21] Ibid., 316.
[22] Ibid., 325.
[23] Ibid., 326.

grote rol gespeeld heeft in het leven van de heilige Thérèse de Lisieux), die dan weer hevig oversloeg naar de andere, de opstandige en revolutionaire kant. Hoe sympathiek Newman de pater aanvankelijk ook vond, hij was daarna echt onthutst over de naïveteit van deze religieus die zijn protest tegen het ultramontanisme had laten verschijnen in een extreem liberale protestantse krant.

'Religieuzen komen altijd in de penarie terecht, wanneer ze buiten hun klooster verblijven', zuchtte hij, 'omdat ze geen mannen van de wereld zijn - omdat ze niet weten wie wie en wat wat is - en krijt verwarren met kaas!' En de pater zelf verweet hij in een brief dat hij zijn artikel gestuurd had naar mensen die niet eens echte protestanten waren, maar - of zij het nu zelf wisten of niet - vijanden van het kruis van Christus. 'Er is nu juist één ding dat ik beter ken dan u, nl. protestanten en protestantisme. Hoed u voor hen, dierbare en eerwaarde vriend, u begrijpt ze niet. Zelfs goede protestanten zijn niet te vertrouwen in godsdienstzaken. Ik beschuldig ze niet individueel, ik waarschuw u maar. U ziet ze 'couleur de rose'. Doch er zijn protestanten die alleen maar ongelovigen zijn'.[24]

Nee, niet naar het concilie...

Met zijn sterk rechtvaardigheidsgevoel kon Newman het toch niet laten in het begin van de maand november 1869 - één maand vóór de aanvang van het concilie op 8 december - twee bisschoppen op hun nummer te zetten. Men herinnert zich de uitvoerige correspondentie tussen Manning en hem in '67, toen de eerste alle mogelijke moeite deed om de vriendschap van de laatste te herwinnen, welke poging hij nog eens begin november '69 hernieuwde, - waarop Newman kort en snedig antwoordde: 'Ik weet niet of ik op mijn hoofd of op mijn hielen sta als ik actieve relaties met u onderhoud'. Dat was één. Maar op diezelfde dag, 2 november, kreeg ook bisschop Brown van Newport, die blijkbaar zijn weinig fraaie rol in de Rambleraffaire vergeten was en nu Newman al voor de vierde keer dringend gevraagd had naar het concilie te komen, een antwoord in dezelfde geest:

> Ik dank Your Lordship om Uw vriendelijke brief, maar ik kan niet méér zeggen dan wat ik U vroeger reeds heb meegedeeld. Juist tien jaar geleden was er een Engelse bisschop die, zonder mij een woord te zeggen (wat alles zou geregeld hebben) en in weerwil van de evangelische richtlijn van Mt 18,15, een van mijn geschriften te Rome heeft aangeklaagd. Die man is het, die daar een ongunstig vooroordeel tegen mij heeft gecreëerd, wat voor mij een voldoende rechtvaardiging is om op zijn positieve uitnodigingen nu zó in te gaan dat ik liever thuis blijf.
>
> Your Lordships trouwe dienaar in Christus,
>
> J.H. Newman, van het Oratorium [25]

Men kan zich wel indenken dat vriendelijker en vergevingsgezinder antwoorden mogelijk waren geweest...

Op 8 november bezwoer de doodzieke Montalembert hem vanuit La Roche en Brenil om de progressieve bisschop Dupanloup van Orléans te komen bijstaan op het nakende concilie tegen de acties van 'les ignorants et les insensés'. Het zou 'een vergissing en een ongeluk' zijn, durfde de graaf schrijven, als Newman geen zitting zou gaan nemen onder de officiële theologen van de Hoge Vergadering, bij wie hij hoopte dat ook Döllinger zich zou aansluiten. Newman bleef echter onvermurwbaar. Hij schreef de Franse comte een uiterst hoffelijke en hartelijke brief waarin hij, zonder enige specificaties te geven, in het algemeen zei dat hij speciale redenen had om niet naar de Eeuwige Stad te gaan.[26]

Ook leken waren natuurlijk verontrust door de hevige polarisatie in de Kerk. Interessant in dit verband is de brief die Newman schreef aan Mrs William Froude, de (bekeerde) schoonzuster van Hurrell. Hij herhaalde nogmaals dat hij de pauselijke onfeilbaarheid hield als een theologische opinie. Maar hij was tegen de dogmatisering ervan, en wel omdat die volgens hem niet nodig was. De concilies van Nicea en Efese waren noodzakelijk vanwege de dreigende ketterijen i.v.m. de Godheid van Christus - maar hoevele loochenaars van de onfeilbaarheid waren er die daarvoor uitkwamen en aanhangers ronselden? Vervolgens, op die dogmatisering zou z.i. een enorme controverse volgen die evenzeer onnodig was. En - nog erger - ze zou leiden tot een wijziging van de elementaire constitutie van de Kerk. Tot dan toe was 'de beslissing van de Kerk' hetzelfde als 'de beslissing van de paus en van de bisschoppen'; nu zou 'het woord van de paus volstaan. 'Definieer zijn onfeilbaarheid', zei hij, 'en hij zal alleen handelen'. Zo verwaarloosde men een menselijk middel, dialoog met de overige kerkelijke leiders, om tot geloofszekerheid te komen, zodat het systeem 'miraculeuzer' werd. 'Het is als hopen op een mirakel om te genezen', zei hij, 'terwijl de menselijke middelen ter beschikking staan!' Ten slotte waren er ook bepaalde historische moeilijkheden, pausen nl.die ketterse theorieën hadden onderschreven: hoe dit doen concorderen met de nieuwe definitie? Newmans besluit was dan ook: 'Als er iets is wat verwarring kan zaaien in de godsdienst, wat

[24] Ibid., 346-7; 343-4 (brief aan Loyson. Voor Loyson en Thérèse de Lisieux, cf. Six François, *Vie de Thérèse de Lisieux*, Seuil, 1975, pp. 186-193.)
[25] Ibid., 361-2.
[26] Ibid., 367-8.

mensen tot sceptici kan maken, spotters kan aanmoedigen en zoekers tegenhouden, dan is dat de definitie van deze leer'. En een notitie voor zichzelf - vier dagen na de opening van het concilie - eindigt met deze dramatische oproep: 'Redt de Kerk, O Vaders, uit een gevaar dat even groot is als de grootste gevaren die zij heeft gekend!'[27]

Op 22 november ging hij naar Rednal om zijn boek te voleinden. Het zou zijn vrienden ontgoochelen, dacht hij, want het handelde over een dor-logisch onderwerp. Zijn geestesgewrocht was voor hem als het baren van een kind. Bepaalde delen ervan had hij wel tien of vijftien keren herschreven, misschien zelfs meer. Dit bekende hij aan Edward Bellasis aan wie hij zijn pennenvrucht opdroeg. Hij zei ook dat het een van de vijf constructieve werken was die hij geschreven had, naast zijn 'Profetisch ambt' - 'Lezingen over de rechtvaardigmaking' - 'Essay over de ontwikkeling' en 'Het idee universiteit'. Maar de 'Grammatica van de instemming' (Grammar of Assent), zoals het nieuwe boek zou heten, had hem wel de meeste moeite gekost.[28] Hij zei 'had', maar eigenlijk moest hij het laatste hoofdstuk nog schrijven. Pas op 16 januari 1870 kon hij met vreugde mededelen dat hij zijn laatste zin had neergepend. Maar er moest nog wat aan gecorrigeerd worden: de echte laatste zin werd op 12 februari geschreven. Op 15 maart kwam het uit, en tot Newmans grote verrassing was het de avond van die dag al uitverkocht! En vóór het jaar om was, waren er al twee andere edities ervan gepubliceerd!

'De GRAMMATICA van de INSTEMMING'

Een geschrift wordt in belangrijke mate bepaald door de lezer tot wie de auteur zich richt, de 'impliciete lezer'. In het eerste deel van zijn boek zijn die 'impliciete lezers' de 'evangelicals' en de ondogmatische vrijzinnigen, die lieden nl. die vinden dat er geen plaats is voor de rede, voor het dogma, voor de theologie in de godsdienst. Nu is het juist Newmans thesis dat er geen gezond christendom kan bestaan zonder de theologie. Natuurlijk is de theologie iets abstracts en heeft zij met abstracte logica te maken, maar ons verstand vraagt nu eenmaal inzicht in het geloof. Dit kán tot gevolg hebben dat het verstand bij iemand de beleving verarmt of zelfs te niet doet, maar dat hoeft helemaal niet zo te zijn.

Wij kunnen werkelijk God aanvaarden met een reële en niet louter notionele instemming. Daarbij gaat Newman uit van het besef dat wij hebben van moreel-verplicht-zijn-tot-iets, dus van het geweten. Het geweten is als het schiereiland dat het schepsel verbindt met zijn Schepper. Het brengt ons in de nabijheid van de levende, de ene, persoonlijke en aanwezige God. Wie werkelijk kan zeggen: 'Er is een God', heeft een revolutie in zijn denken ondervonden; wie dit louter notioneel aanvaardt, hoe onvoorwaardelijk ook, zal niets reëels ervaren tenzij de toevoeging van een concept méér in zijn begrippenarsenaal.[29]

Als de christen nu verdergaat en zegt: 'Er is een drie-éne God', zoals het Credo hem leert - een Vader, van wie in eeuwigheid voortkomen de Zoon en de Geest -, dan heeft deze belijdenis van de christen volgens Newman niet te maken met abstracties, maar met werkelijkheden waarop heel zijn geloofsbeleving is gebaseerd. De woorden die hij gebruikt, aldus onze auteur, zijn niet speciaal wetenschappelijk, zijn niet zeer abstract. Of is b.v. het woord 'persoon' zo abstract (al betekent een goddelijk persoon natuurlijk niet hetzelfde als een menselijke)? Wat speciaal-theologisch is er aan de woorden 'drie', 'één', 'Vader', 'Zoon', 'Geest'?[30] Het zijn heel simpele, dagelijkse woorden. Alleen wanneer men begint na te denken en al de verschillende woorden en proposities begint te combineren, dan is er een mysterie. Een mysterie waar dan de theologen zich speciaal mee bezighouden, - niet zozeer de 'gewone gelovige', tenzij deze zich in zijn devotie speciaal aangezogen voelt door de onbegrijpelijkheid en de steilheid van God. In de Nederlandse literatuur zou men kunnen denken aan een Vondel b.v. die zich speciaal aangetrokken voelde tot het grondeloze, het onpeilbare in God:

> Wie is het, die zo hoog gezeten,
> zo diep in 't grondeloze licht
> van tijd noch eeuwigheid gemeten
> noch ronden, zonder tegenwicht
> bij zich bestaat, geen steun van buiten
> ontleent, maar op zichzelven rust
> en in zijn wezen kan besluiten
> wat om en in hem, onbewust
> van wanken, draait en wordt gedreven
> om 't één en enig middelpunt...[31]

[27] Ibid., 377-8.
[28] Ibid., 389; 390-1.
[29] GA 101 vv.
[30] Ibid., 127.
[31] Vondel, *Lucifer*, I Bedr., 3e Ton.

Theologie en dogma's zijn nodig: zij beschermen de devotie. Maar zij hebben niet met abstracties te maken, zoals velen denken, doch met werkelijkheden. Zelfs de geloofsbelijdenissen hebben meer weg van gebeden dan van logische proposities volgens Newman. Ze worden gebruikt in de liturgie. Het Credo van Athanasius wordt een 'psalm' genoemd. 'Wat mijzelf betreft', zegt Newman, 'ik heb Athanasius' geloofsbelijdenis altijd aangevoeld als het simpelste, subliemste en vroomste formulier dat door het christendom werd voortgebracht, meer nog dan het 'Veni Creator' en het 'Te Deum'[32]. In dit verband wijst hij op het verschil tussen de catechismussen en de Schriftuur. De catechismussen wijzen voortdurend op het mysterieuze van de Triniteit, - de Schrift niet. Johannes en Paulus spreken onophoudelijk over de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, maar altijd concreet, particulier, nooit abstract en notioneel. Dat abstracte is nodig,maar het is niet het essentiële.[33]

Geloven wat niet bewezen is

Het doel van het tweede deel van de 'Grammar' is aan te tonen dat je kunt geloven wat je niet absoluut kunt bewijzen. Eigenlijk is dit het grondprobleem van het hele boek: het probleem van de zekerheid in geloofszaken. De 'impliciete lezer' is hier enerzijds de rationalistische en agnostische intellectueel van het Victoriaanse tijdperk en anderzijds de gewone, onontwikkelde volksmens. Newman had aan den lijve ervaren bij zijn eigen broers Charles en Francis alsook in zijn eigen vriendenkring, welk een struikelblok voor het geloof het bij de ontwikkelden was dat je alleen maar kwam aanzetten met waarschijnlijkheden, hoe talrijk ook. Je moest je geloof kunnen bewijzen met absoluut wetenschappelijke zekerheid. William Froude, Hurrells broer, had bijna heel zijn familie katholiek zien worden onder invloed van Newman, maar ondanks ellenlange brieven van die hooggewaardeerde vriend bleef hij onvatbaar voor diens argumenten. Froude was een ingenieur, een discipel van Isambard Kingdom Brunel en uitvinder van een techniek om oorlogsschepen te testen met behulp van modellen in een bad. Als die proeven niet perfect waren en tot onweerlegbare conclusies leidden, zouden zijn schepen zinken en zijn bruggen (die maakte hij ook) in mekaar storten. Twijfelen was in Froudes ogen een deugd,- geen handicap.[34] Zelfs met de hoogste probabiliteit was je volgens hem nog niet gerechtvaardigd om een minimale rest van twijfel weg te vegen en je te doen zeggen dat je zeker was.

Het tweede soort mensen dat Newman bij het schrijven van zijn boek voor ogen zweefde was de gewone man van de straat die wel geloofde en naar de kerk ging, maar niet kon zeggen waarom. Men heeft dit soort geloof ooit eens 'la foi du charbonnier' genoemd, 'het geloof van de kolenbrander'.[35] Newmans boek moest een antwoord geven op de vraag: hoe konden gewone mensen voldoende grond van zekerheid en redelijkheid hebben om het christelijk geloof - dat vooral voor hen bestemd was en 'voor de wijzen van deze wereld verborgen' - te aanvaarden? Uit een van de vele ontwerpnotities voor zijn boek blijkt dat dit voor hem geen abstract-metafysisch probleem was, maar een dat de pastorale praktijk hem en zijn confraters stelde. Zo b.v.: Mrs L. komt bij hem en zegt: 'Ik verlang mij tot het katholicisme te bekeren'. Haar catechist kan niet dadelijk een 'motief' vinden. Een fabrieksmeisje presenteert zich en zegt alleen maar: 'Die en die heeft mij naar hier verwezen...' Een jongen komt 'omdat hij verlangt dat zijn zonden zouden worden vergeven', enz.[36] Vele van deze mensen blijken een grondzekerheid te bezitten die ze met verbale bewijzen logisch niet doorzichtig kunnen maken. Van dergelijke lieden wil Newman dan de verdediging op zich nemen.

Hierbij moet men echter bedenken dat de 'Grammar' geen traktaat over de kennistheorie is, geen epistemologisch handboek. Newman had wel een groot werk over metafysica gepland, maar daarvan afgezien nadat hij in Rome was aangeklaagd n.a.v. zijn Ramblerartikel over de leken. In zijn boek gaat het niet over abstracte metafysica, maar over concrete psychologie - over feiten, werkelijkheden, fenomenen. Zo zag ook Aldous Huxley het in zijn 'Proper Studies', waarin hij bekende heel veel verschuldigd te zijn aan Newmans boek, 'wiens analyse van de psychologie van de gedachte een van de meest scherpzinnige, en zeker ook een van de meest elegante is die ooit werd doorgevoerd'.[37] Newman constateert de werkelijkheid van zijn bestaan, en dat hij bestaat op een speciale manier en met een speciale mentale constitutie die zich voortdurend op feiten baseert. Hoe zou je dan willen dat hij zich vooral met abstracties zou gaan bezighouden? Zijn filosofie is dus die van het gezonde verstand, van de gewone man, ja zelfs van de filosoof - maar wanneer deze niet filosofeert!We zijn nu eenmaal zo gemaakt dat we van allerlei zekerheden leven in ons gewone doen en laten - hoe dat komt, is mijn zaak niet, zegt Newman. 'Hoe het komt dat wij zeker kunnen zijn moet ik niet bepalen; voor mij volstaat het dat we zekerheid voelen'.[38]

---

[32] GA 132-3.
[33] Ibid., 122 vv.
[34] SG 356.
[35] Des 152.
[36] Ibid., 153.
[37] gecit. in Des 148.
[38] GA 344.

Newman is een empirist, een 'down to earth' Britse empirist zoals Locke (1632- 1704), die gewoon constateert dat bepaalde fenomenen bestaan en in ons empirisch bewustzijn opduiken. En hij zal zich beperken tot het rechtvaardigen van die empirische zekerheid. Zonder die zekerheid is immers geen reële religie mogelijk, zoals hij reeds in zijn Apologia had geschreven: 'Even goed zou men kunnen spreken van kinderliefde zonder het feit van een vader als van devotie zonder het feit van een Opperwezen'.[39] Zonder die fundamentele zekerheid is niet alleen alle existentiële bidden onmogelijk, maar ook elk verzaken aan rijkdom, naam of positie, elk geloof, elke hoop of elke radicale zelfverloochening. Slechts een habituele, liefdevolle intuïtie ván en communie mét de Onzichtbare kan deze hoge waarden bereiken; met andere woorden gezegd, slechts als men zeker is van het bestaan en de oneindige liefde van de onzichtbare God kan men een echt kind van de goddelijke Vader zijn.

Mogen wij aanvaarden en geloven wat wij mathematisch niet kunnen bewijzen? dat is dus de vraag. Reeds in zijn 'Oxford University Sermons' van dertig jaar tevoren had Newman daar een antwoord op gegeven met zijn distinctie tussen 'expliciete' en 'impliciete redenering'. Nu noemt hij dat 'formele' en 'informele inferentie'. Formele inferentie is niets anders dan verbale logica, logica met woorden. Algebra is logica met symbolen, a,b,c, - x,y,z: gebruik woorden in plaats van symbolen, en je hebt formele inferentie.[40] Het voordeel is dat je dan verstaanbaar bent; je gesprekspartner kan je logica volgen. Het voordeel is ook dat je negatief kunt verifiëren; je kunt zeggen: 'dit is in ieder geval niet logisch, hier is een contradictie'. Maar met dergelijke puur formele logica, zegt Newman, bewijs je eigenlijk niets in concrete aangelegenheden; om te bewijzen heb je een fijner, elastischer intellectueel orgaan nodig.[41] Wat werkelijk overtuigt zijn redeneerprocessen die tot actie leiden, tot zekerheid, en deze zijn te subtiel en te veelzijdig om ze in regels te vatten. Deze redeneerprocessen zijn tenslotte persoonlijk en worden gedragen door een hogere logica waaraan de verbale argumentatie ondergeschikt is.[42] Onze concrete redenering gaat niet expliciet van het vorige naar het volgende; 'wij procederen, met een soort instinctieve perceptie, van premisse tot conclusie'.[43] Het woord 'instinctief' wijst op iets spontaans, iets impulsiefs en onmiddellijk-opererends, zoals in onze waarneming en herinnering. De onontwikkelden redeneren zo, ja zelfs alle mensen in het gewone leven: de inferentie of logische werking is natuurlijk, informeel, impliciet. En dit impliciete intellectuele proces is niet tegengesteld aan het formeel-conceptuele redeneren (dat volledige zekerheid geeft), maar gaat eraan vooraf.[44]

De illatieve zin

Dit soort redeneren in het concrete leven is zo wijd verspreid, zegt Newman, dat het legitiem en rationeel moét zijn, of anders is heel onze natuur irrationeel. 'Niemand onder ons kan denken of handelen zonder bepaalde waarheden te aanvaarden die niet intuïtief zijn, die niet worden gedemonstreerd en die toch soeverein zijn' (d.w.z. onaantastbaar waar)... 'Geen filosofische theorie heeft het recht ons een regel op te leggen die zelfs geen dag zou kunnen werken'.[45] Het verstand legt zichzelf deze regel op, het controleert zelf zijn eigen redeneringen, zijn eigen informele, natuurlijke en impliciete inferenties. Natuurlijk is er een zekere oefening en perfectionering voor nodig om dit vermogen, dat in onze geest huist, steeds fijner en subtieler te maken. Dit vermogen nu in zijn volmaakte toestand heet Newman de illatieve zin (illative sense). Zo bezitten we eventueel, na oefening, ook een morele zin, die in het concrete leven intuïtief kan oordelen over goed en kwaad. De esthetische zin zal je direct laten aanvoelen wat mooi is; de zin voor vriendschap zal je onfeilbaar leiden in je affectieve leven, enz. Men spreekt soms van 'een zesde zintuig hebben voor iets': het is precies wat Newman bedoelt. 'Illatieve zin' is een geleerd woord voor een heel gewone zaak. Het is 'eenvoudigweg ons intellect, onze rede, aangescherpt door de ervaring, werkend op onbewuste wijze en tot zijn conclusies komende op een intellectuele en redelijke manier. Men heeft het gedefinieerd als 'gezond verstand', 'gezond oordeel', 'de intuïtie van het genie'.[46]

In de concrete werkelijkheid is het zo dat geringe aanwijzingen, kleine feitjes, die op zichzelf niet doorslaggevend zijn, ons toch zekerheid verschaffen in de geest. Rigoureus getrainde wetenschapslui, volgens de syllogistische methode gevormd, hebben het daar natuurlijk moeilijk mee. Zoals William Froude zeggen zij dat zelfs het hoogste aantal probabiliteiten nog altijd geen zekerheid produceert: men maakt altijd een sprong. Maar volgens Newman is die sprong gerechtvaardigd, want op een bepaald ogenblik treedt er een kwalitatieve verandering op. Hij haalt wel eens het voorbeeld van de kabel aan, - wij vermeldden het vroeger reeds - die uit een

[39] Apol 49.
[40] GA 263.
[41] Ibid., 271.
[42] Ibid., 303.
[43] Ibid., 260.
[44] Ibid., 331.
[45] Ibid., 179.
[46] Des 157.

kluwen kleine draadjes bestaat, elk fijn en zwak, maar samengewrongen sterk als een ijzeren staaf.[47] De ijzeren staaf staat symbool voor de wiskundig strikte bewijsvoering, de kabel echter voor wat hij noemt de morele bewijsvoering of demonstratie. Zij bestaat uit een verzameling probabiliteiten, elk onvoldoende bewijskrachtig, maar als ze samen convergeren, leidende tot zekerheid in de praktijk van het leven. Die zekerheid is een persoonlijke, en daarom niet altijd makkelijk mee te delen. Iedereen heeft redenen om te geloven, maar kan ze niet altijd geven.[48] Onontwikkelde mensen hebben niet eens de nodige cultuur om ze te formuleren. Aan iedereen vragen dat hij expliciet zijn geloof zou kunnen bewijzen is onnatuurlijk - want onze geest is zo niet gemaakt. Dat was de fout van de 19e-eeuwse agnosticus Freud, die deze vergissing geërfd had van de 18e-eeuwse christelijke apologeten à la Paley. Dezen hadden zich op het puur rationalistische standpunt van hun tegenstrevers gesteld om ze beter te kunnen weerleggen, maar raakten zelf verstrikt in hun eigen gedachtenspinsels, - zeker toen het nog algemeen aanvaarde deïsme van de Aufklärung bij de toonaangevende denkers een eeuw later omsloeg in agnosticisme en zelfs atheïsme.

Nu is het duidelijk waarom Newman in zijn 'Apologia' zo'n grote afkeer verklaarde te hebben van 'papieren logica'. En waarom hij ook als motto voor zijn 'Grammar' het gezegde van de heilige Ambrosius koos: 'Het heeft God niet behaagd zijn volk met redeneerkunst te verlossen' (Non in dialectica placuit Deo salvum facere populum suum). Met pure argumentatie bereik je niets in het geloof: grote werkelijkheden worden door dergelijke dialectiek alleen maar verschrompeld tot slechts de schaduw van zichzelf. Om Gods aanwezigheid en werking te vatten moet men zich vertrouwd maken met de H. Schrift, met de geschiedenis van de Kerk, met de levensbeschouwing van de grote christenen, enz.[49]

In het laatste hoofdstuk van de 'Grammar' past Newman dan op een persoonlijke manier zijn principes toe, en schetst hij zijn eigen 'bewijzen' voor de natuurlijke en geopenbaarde godsdienst die hij belijdt. Immers, de 'illatieve zin' is persoonlijk, en daarom 'egotism is true modesty'.[50] 'Egotism' is hier niet hetzelfde als 'egoism'. Newman bedoelt alleen dat men in het religieuze maar kan spreken over wat men zelf beleeft en inziet, tenminste als men reëel wil spreken. Het zou hoogmoed en arrogantie zijn te willen spreken voor een ander. 'Wat jou aangesproken heeft, zal waarschijnlijk ook een ander aanspreken', meent hij.[51] Zo geeft hij dan zelf zijn eigen hartstochtelijk pleidooi voor zijn godsdienstige visie en zekerheid, die hij gevonden heeft in Rome. Hij spreekt over de coïncidenties of convergenties die hém het meest getroffen hebben in zijn zoektocht naar zekere, vaste waarheid. Hij gaat de merkwaardige geschiedenis na van het joodse volk, de mozaïsche religie, de messiaanse profetieën en hun vervulling in het christendom, de kracht die de eerste christenen vonden in de realiteit van het beeld van Christus dat hun voor ogen zweefde. Zijn persoonlijke conclusie uit al dat convergerend materiaal was dan ook: 'ofwel is het christendom van God, ofwel werd ons nog geen openbaring geschonken'.[52] Natuurlijk zouden zijn bewijzen helderder kunnen zijn, zegt hij, maar het zijn historische bewijzen, en historie is nu eenmaal iets anders als wiskunde. Hij wijst er echter op dat ons geweten ons gebiedt naar de waarheid te zoeken en zekerheid te winnen met behulp van bewijsmethodes die niet exact of compleet zijn, maar ons niettemin dwingen ze te aanvaarden.

Eigenlijk, zegt Gilley - terecht, meen ik - 'ligt Newmans gedachte tussen de polen van twee door God gegeven pausen: de eigen gebiedende feilbare paus van het geweten, getuige van de God-in-ons, creërende een Godshonger die maar tot vrede en vervulling komt als de publieke paus van de externe openbaring spreekt in Schrift en Traditie zoals de onfeilbare Kerk ervan getuigt'[53] Newman heeft nooit getwijfeld aan de onfeilbaarheid van de Kerk als geheel, en het is maar krachtens die ecclesiale onfeilbaarheid dat hij zijn instemming kon geven aan die van de paus van Rome.

Helemaal aan het einde van zijn boek citeert Newman een passage uit het evangelie van Johannes, - passage die het persoonlijke karakter van zijn 'illatieve zin' op gelukkige wijze illustreert (zoals zij ook zijn latere kardinaalsleuze 'Cor ad cor loquitur' illustreert):'Ik ben de goede herder: Ik ken mijn schapen en mijn schapen kennen Mij... Mijn schapen luisteren naar mijn stem; Ik ken ze en ze volgen Mij. Ik geef hun eeuwig leven; nooit zullen ze verloren gaan, niemand zal ze aan mijn hand ontrukken'.[54]

[47] Ward, *Life* II, 43.
[48] US 254.
[49] Des 158.
[50] GA 384.
[51] Ibid., 385.
[52] Ibid., 431.
[53] SG 362.
[54] Jo 10, 14; 27-28.

Hoofdstuk 37 Pauselijke Onfeilbaarheid

De twee kampen

Uit de vorige bladzijden is reeds gebleken hoe vaak Newmans aandacht van zijn opus werd afgeleid door de grote kwestie die in die tijd alle geesten, zelfs buiten de katholieke Kerk, beheerste: die van de onfeilbaarheid van de roomse paus. In de felle ideologische strijd die tijdens de zestiger jaren losbrandde over dit onderwerp en heviger werd naarmate de openingsdatum van het Eerste Vaticaanse Concilie - 8 december 1869 - naderde, behoorde Newman tot het kamp van de zogenaamde 'inopportunisten': hij geloofde wel in de doctrine van de pauselijke onfeilbaarheid, maar slechts als in een theologische opinie. Hij vond het 'niet opportuun' deze leer te dogmatiseren: zij was nog niet rijp, vond hij, en bovendien was die dogmatisering nergens voor nodig. Zo hebben we het kunnen lezen in een brief aan Mrs William Froude bijvoorbeeld.

Newman deelde in dit verband de mening van mgr. Dupanloup, de progressieve bisschop van Orléans die trouwens de grote Engelse bekeerling had verzocht om als zijn theoloog te fungeren tijdens het concilie. Deze had dit om allerlei redenen van gezondheid, incompetentie, schuchterheid, gebrek aan talenkennis geweigerd tot grote teleurstelling van de Franse kerkvorst en zijn medestander, graaf de Montalembert, leider van de Franse katholieke liberalen die ijverden 'pour une Eglise libre dans un Etat libre'. Maar het was toch vooral Dupanloup, meer dan de overigens doodzieke Montalembert, die in de volste zin van het woord de door iedereen erkende en zeer invloedrijke leider was van de 'inopportunisten'.

De man ontplooide een weergaloze activiteit om de definitie te verhinderen: dag na dag, week na week schreef hij massa's brieven, pamfletten, circulaires, pathetische oproepen niet alleen naar kloosters, kapittels, kerkmensen, politici en journalisten, maar ook naar kanselarijen, kabinetten, ministers en zelfs koningen. Manning vroeg zich verbaasd af over hoeveel secretarissen hij wel kon beschikken?[1] Dupanloup was er heilig van overtuigd dat talloze mensen zouden afvallen van de Kerk en zelfs van het geloof, indien het dogma zou worden afgekondigd. Hij voerde een echte kruistocht tegen het extreem ultramontaanse blad 'L'Univers' van de Franse schrijver en publicist Louis Veuillot, die met dezelfde hardnekkige 'fougue' verdedigde wat Dupanloup als de ergste van alle rampen aanzag.

Toch waren er nóg heviger tegenstanders van de dogmatisatie actief, niet zo zuiders-uitbundig als de Fransen, maar met de gedegen grondigheid en Wissenschaftlichkeit van het Germaanse ras, nl. dr. Ignaz von Döllinger, kerkhistoricus van grote reputatie, alsook diens medestander en latere biograaf, prof. Johann Friedrich, die beiden opereerden vanuit het katholieke intellectuele centrum dat toen München was.[2] Döllinger, evenals Dupanloup, bewerkte ook anderen dan mensen van de Kerk, om te beginnen zijn eigen koning Lodewijk II van Beieren, met de bedoeling een soort coalitie te vormen tegen de definitie van de pauselijke onfeilbaarheid, - definitie, die volgens hem de katholieke burgers zou beroven van hun essentiële rechten in de burgerlijke maatschappij. In de 'Augsburger Allgemeine Zeitung' verschenen geregeld 'Brieven uit Rome', getekend door 'Quirinus', welke Quirinus niemand minder was dan dr. Döllinger die op deze manier de zeer oude antipapale, maar wat de feiten betrof toch zeer goed gedocumenteerde informatie doorgaf welke hem vanuit Rome doorgezonden werd vanwege Lord Acton, vriend en discipel van de geleerde kerkhistoricus.[3]

Onder de voorstanders van de definitie was de hoger reeds genoemde Franse journalist Louis Veuillot een van de hevigste. Hij hield niet op de liberale katholieken, de 'inopportunistische' priesters en zelfs bisschoppen met luide stem en scherpe pen te veroordelen, terwijl hij zijn eigen extreme ultramontanisme - ofschoon hij geen theoloog was - als de enig ware, door de paus zelf als dusdanig erkende, aan zijn lezers en gesprekspartners voorhield. Hij noemde de paus 'de Man die de gedachte van God in zich droeg'. In 'L'Univers' drukte hij in oktober 1869 een hymne af ter ere van Pius IX in woorden die door de Kerk voor de viering van het Pinksterfeest worden toegeschreven aan de heilige Geest: 'Pater pauperum - Dator munerum - Lumen cordium - Emitte coelitus - Lucis tuae radium' (Vader van de armen - Gever van goede gaven - Licht van de harten - Zend vanuit de hemel - een straal van uw licht). De maand daarop verscheen een tweede liturgische hymne waarbij hij in het eerste vers 'Rerum Deus tenax vigor' (God, taaie kracht van alle dingen) het woord 'Deus' gewoon verving door 'Pius': 'Rerum Pius tenax vigor': Pius was God geworden![4] Het jezuïetentijdschrift 'La Civiltà Cattolica' ging wel niet zo ver, maar toch

[1] Purc II, 429.
[2] ANR 109.
[3] Ibid., 116.
[4] Ward, *Life* II, 212.

kon men zelfs in dit gezaghebbende tijdschrift de dwaze en overdreven affirmatie lezen: 'Wanneer de paus denkt, denkt God in hem'.[5]

In Engeland waren W.G. Ward en H.E. Manning de onbetwiste leiders van het ultramontaanse kamp. Ward was gewoon te zeggen dat hij elke morgen bij het ontbijt een nieuwe pauselijke bulle verlangde te ontvangen naast zijn 'Times'. In 1866 had hij een 'Essay on the Church's Doctrinal Authority' (Essay over het leergezag van de Kerk) laten verschijnen waarin hij b.v. stelde dat 'men in een figuurlijke zin kon zeggen dat Pius IX nooit opgehouden had de ene na de andere ex-cathedra-uitspraak te hebben uitgebracht'.[6] Maar dé leider van de extreme infallibilisten, zowel vóór als tijdens als ook nog ná het concilie, was zonder twijfel de kardinaal-aartsbisschop van Westminster himself, Henry Edward Manning. Reeds in 1868 had hij na de Pontificale Vespers van het Sint-Petrus-en-Paulusfeest (29 juni) in de Sint-Pietersbasiliek te Rome de gelofte afgelegd niet te zullen rusten tot de onfeilbaarheid van de paus als dogma was vastgelegd. Sindsdien was hij waarlijk niet te temmen en steunde hij Ward in al zijn extravagante theorieën. Voor hem hadden b.v. de woorden van de roomse opperherder dezelfde waarde als die van de Schriftuur en waren ze dus 'geïnspireerd'. Hij ging dus veel verder dan de gematigde theologen die van niet méér spraken dan van een 'assistentia' van de heilige Geest bij de woorden en handelingen van het zichtbare hoofd van de Kerk. Maar neen, al degenen die anders dachten dan hij en Ward noemde hij 'minimisers': de 'maximalisten' waren de enige echte loyale onderdanen van het pauselijk gezag. Reeds vóór het concilie liet hij de ene herderlijke brief na de andere verschijnen ten gunste van de meest op de spits gedreven onfeilbaarheid, terwijl Ward een pamflet publiceerde in het Latijn 'De Infallibilitatis Extensione', over de (ongelimiteerde) reikwijdte van de onfeilbaarheid.[7]

'De hartstochtelijkste brief van mijn leven'

Al dat haastige en hitsige mensenwerk vervulde Newman met een woede die waarlijk machteloos was - want wat kon hij ertegen doen, althans in het publiek?

Hijzelf was verdacht bij Manning en vele anderen - bij Manning die haast vrije toegang had tot de speciale vertrekken van de paus. Maar toen hem in januari '70 een brief van bisschop Ullathorne bereikte met allerlei nieuws over het reeds goed aan de gang zijnde concilie, toen schoot het hem te binnen dat hij tenminste zijn eigen bisschop kon bewerken, en schreef hij hem dan ook de brief van zijn leven - zoals hijzelf zei 'een van de hartstochtelijkste en vertrouwelijkste die hij ooit in zijn leven geschreven had'.[8] We laten er hier dan ook een groot deel van volgen:

> ...Rome zou een naam moeten zijn die ten allen tijde de harten verlicht, en het is de eigen taak van een concilie, ingeval een grote ketterij of enig ander kwaad de gelovigen bedreigt, dezen te bezielen met hoop en vertrouwen. Nu echter maken wij het mee dat de grootste vergadering die er ooit gehouden werd, en dit nog wel te Rome, ons bij monde van door Rome en haar aanhang gepatroneerde organen (zoals de Civiltà, de Armonia, de Univers en de Tablet) met niet veel anders vervult dan met afkeer en vrees. Terwijl het overal rustig is en geen enkele twijfel ons overvalt, terwijl wij allen in de praktijk, om niet te zeggen in de leer, de Heilige Vader beschouwen als zijnde onfeilbaar, is er daar plotseling een donderslag in de heldere hemel, en komt men ons vertellen dat wij ons moeten voorbereiden op iets, wij weten niet wat, om ons geloof te beproeven, wij weten niet hoe. Geen enkel dreigend gevaar moet worden afgeweerd, maar een grote moeilijkheid moet worden geschapen. Is dat nu de specifieke taak van een oecumenisch concilie?

Voor zichzelf verwacht Newman geen enkele beproeving van zijn geloof, maar hij denkt aan de anderen, aan het gelovige volk, dat door partijstrijd geteisterd wordt:

> Wat hebben wij gedaan om behandeld te worden zoals het gelovige volk nooit tevoren werd behandeld? Wanneer is een leerstellige definitie 'de fide' (te geloven) ooit een luxe geweest van de devotie en niet een strenge pijnlijke noodzaak (a stern painful necessity)? Waarom moet een agressieve en niets-ontziende factie (an aggressive and insolent faction) de vrije hand krijgen om 'droefheid te zaaien in de harten van diegenen die de Heer niet droef heeft gemaakt'? Waarom kunnen wij niet met rust gelaten worden als wij tot hiertoe slechts de vrede hebben betracht en onze gedachten zuiver waren? Ik verzeker U, Monseigneur, dat er zeer oprechte mensen zijn die nu eens hierheen, dan weer daarheen gedreven worden en niet weten waar ze rust kunnen vinden. De ene dag geven ze de brui aan alle theologie, die in hun ogen een slechte zaak geworden is, om zich voortaan blindelings over te geven aan het geloof dat de paus haast niet meer zondigen kan; de andere dag worden zij ertoe verleid geloof te

[5] ANR 109.
[6] Ward, *Life* II, 213.
[7] Purc II, 420 (gelofte); 429 vv. (ijver); Ward, *Life* II, 286 (Wards pamflet).
[8] LD XXV, 69.

hechten aan de ergste dingen die in een boek als van 'Janus'[9] te lezen staan; er zijn er anderen die twijfelen aan de mogelijkheid dat bisschoppen, die samengekomen zijn uit alle hoeken van de wereld, in staat zouden zijn te beoordelen wat de Europese samenleving nu eigenlijk nodig heeft, en die dan weer boos zijn op de H. Stoel omdat deze altijd maar luistert naar de vleierij van een bepaalde kliek van jezuïeten, redemptoristen en bekeerlingen. Denk bovendien aan die stapels schandalen die bij het bestuderen van 18 eeuwen pausdom deels aan het licht gekomen zijn en deels nog aan de openbaarheid zullen worden prijsgegeven...

Newman eindigt zijn brief op een toon van onmacht, maar toch ook van trouw: het enige wat hij kan doen is bidden dat de onfeilbaarheid niet als dogma zou worden afgekondigd, - maar als het toch gebeurt, zal hij het als zijn plicht voelen 'nederig het hoofd te buigen voor Gods aanbiddelijke en ondoorgrondelijke Voorzienigheid'.[10]

De bisschop was diep geraakt door de brief uit Edgbaston en kon hem, hoe persoonlijk ook, niet voor zich houden. Er waren wel enkele scherpe uitdrukkingen in, maar als je daarnaast het proza van Acton en Döllinger las...! Zelfs de beschaafde 'académicien et comte Charles de Montalembert' sprak over de paus als over 'l'idole du Vatican' - een uitdrukking die Pius IX diep kwetste.[11] Ullathorne toonde dus Newmans hevige brief aan zijn collega Clifton, die er een afschrift van maakte dat op zijn beurt werd gekopieerd door collega Errington... Aan medebisschop Connolly kon hij ook al niet anders dan de tekst tonen, en zo duurde het niet lang of bepaalde uitdrukkingen erin geraakten in de krant, zoals in de 'Standard' b.v. het zwaar-polemische 'agressieve en nietsontziende factie'. Sommigen achtten die uitdrukkingen toch wat al te stroef.

Newman vond te midden van al zijn krabbels, schrappingen en toevoegingen op het briefklad de geciteerde hatelijke woorden niet terug, en ontkende dan ook categoriek dat ze van hem waren (al achtte hij ze wel juist, zei hij!). Daarop schreef hem een hooggeplaatste vriend-bekeerling, Sir John Simeon, vanuit het Lagerhuis dat de woorden wel degelijk te vinden waren in de afschriften die zowat overal in Londen circuleerden. Newman keek nog eens nauwkeurig de doolhof van zijn briefklad na, en waarachtig, daar grijnsde de geïncrimineerde formule hem cynisch in het aangezicht... Hij kon niet anders dan ruiterlijk zijn vergissing aan de 'Standard' erkennen. Zijn opgewondenheid bij het schrijven was zo groot geweest dat hij blijkbaar de draagwijdte van bepaalde woorden niet levendig genoeg had beseft. 'Ik kon alleen maar schreeuwen, brullen, hevig gesticuleren' (cry out, bawl, make violent gestures), schreef hij later in een brief, 'alsof je een trein enkele sukkelaars zag overrijden die daar aan het werken waren' (as you would do if you saw a railway engine running over some unhappy workmen on the line).[12] Na enige aarzeling besloot hij op 6 april nu zélf die bewuste brief te publiceren. Verscheidene bisschoppen - zelfs Brown van Newport - bedankten hem daarvoor. Miss Bowles schreef hem dat zijn brief voor de stervende Montalembert diens 'laatste vreugde op aarde' was geweest.[13]

Ook Döllinger feliciteerde hem, maar in zijn antwoord wees Newman de grote Münchense geleerde toch op een manco in zijn historische methode. De beroemde doctor aanvaardde als God-gegeven al de definities van de vorige concilies ondanks al de intriges en zelfs gewelddaden die hen hadden gekenmerkt: waarom aanvaardde hij dan niet een essentiële dogmatisering op een concilie van 1870? Alle concilies hadden intriges gekend: 'Ik zie niet in', schreef Newman hem, 'dat het concilie van het Vaticaan of dat van Firenze in dit opzicht erger is dan het tweede of het derde oecumenische concilie'. Toen Döllinger dit aan Acton meldde, beschouwden zij hem als verloren voor de goede zaak, als een ultramontaan, als een 'zeer bekwame maar.slechte mens' (a very able but evil man). 'Niemand', schreef Acton, 'was ooit een nadrukkelijker en een exclusiever ultramontaan dan hij' (nobody was ever more emphatically, more exclusively, an Ultramontane)[14], en dat deed de deur voor hem dicht.

Newman bevond zich in de weinig comfortabele positie van iemand die in het centrum staat en zowel door de extremisten van rechts als door die van links wordt beschoten. Ook Dalgairns viel hem nu aan met een artikel in 'Le Monde' dat door 'The Tablet' werd overgenomen, - Dalgairns, zijn oude vriend, die hem als eerste naar de kluis van Littlemore was gevolgd! En de hatelijke Veuillot wist hem te treffen op een gevoelige plek: nooit had Newman zijn 'Univers' bedankt voor de som die de krant ten behoeve van het slachtoffer van het Achilliproces had vergaard![15] Ondanks al dat gepassioneerde gewirwar bléef Newman geloven dat er geen definitie zou komen of dat, áls er een kwam, zij 'in zo milde vorm zou worden gesteld dat ze praktisch van weinig of geen betekenis was'.[16] Het laatste zou geschieden.

[9] 'Janus' was de deknaam waaronder Döllinger zijn agressief boek 'Der Papst und das Konzil' geschreven had.
[10] LD XXV, 18-19.
[11] Ibid., 48.
[12] Ibid., 98.
[13] Ibid., 123.
[14] Ibid., 85 (N. à Döll.); ANR 144(Act. over N.).
[15] LD XXV, 124.
[16] Ibid., 150.

Definitie in een storm

Tot op het einde, 'het bittere einde', zoals Newman het noemde, hield hij niet op het definiëren van de onfeilbaarheid te bestrijden. Hij was van oordeel dat men veel te vlug ging met een theologische materie die zo complex was. In die zin schreef hij op 12 april een confidentiële brief aan zijn vriend en ex-confrater Robert Whitty SJ, als 'peritus' werkzaam in de concilieaula:

> Jullie gaan veel te vlug daar te Rome... Het is genoeg voor één paus dat hij één leer aan de lijst van de dogmata heeft toegevoegd. In de theologie mogen we niet met de snelheid van een trein vooruitgaan, zelfs niet in de 19e eeuw. We moeten geduldig zijn... We zijn nog niet rijp voor de pauselijke onfeilbaarheid. Nauwelijks iemand protesteerde tegen de definitie van 1854; de halve katholieke wereld is in paniek voor hetgeen men wil doen in 1870.[17]

Dit contrast tussen '54 en '70 komt een beetje verder in de brief opnieuw ter sprake:

> Ga eens na hoe zorgvuldig de Onbevlekte Ontvangenis was uitgewerkt. Deze twee woorden werden in al hun onderdelen geanalyseerd en onderzocht, en daarna zorgvuldig uitgelegd; - de verklaringen en de intenties van kerkvaders, Pausen en kerkelijke schrijvers die dit punt behandelden duidelijk ontcijferd. Het was dit procédé dat de katholieke theologische scholen tot eenheid bracht in deze materie, terwijl het anderzijds de accuratesse van elke school verzekerde. Elk van hen zorgde ervoor dat haar eigen extreme punten werden geëlimineerd, en zo werden ze één, omdat de waarheid waarheen zij convergeerden één was. Maar wat wordt er nu gedaan met de belangrijke praktische leer die ter discussie ligt? Wat allereerst nodig is - en het is een werk van jaren - is een zorgvuldig nagaan van wat concilies, pausen en pauselijke bullen daarover zeggen. We moeten de leer toetsen aan de feiten, zien wat zij kan betekenen, wat zij niet kan betekenen, wat zij moét betekenen. We moeten haar toekomstige werking toetsen aan het verleden. En dit dient te geschieden in alle openheid, als het onderzoek bezig is en als het rust, in de verschillende scholen en denkcentra, in controverse met anderen. Dit is een werk van jaren. Dit is de ware manier waarop zij die van mening verschillen de waarheid uitziften.[18]

Maar de ultramontanen zetten door en haalden hun slag thuis op 18 juli 1870. Uit consideratie voor de paus verliet de oppositie de Eeuwige Stad. Tom Mozley, Newmans schoonbroer, was als journalist op de plechtigheid aanwezig en liet een levendige beschrijving na van de storm die losbrak tijdens de proclamatie:

> De storm die heel de morgen gedreigd had, barstte nu in volle hevigheid los. Dit zal er vele bijgelovige geesten wel toe gebracht hebben te geloven dat de goddelijke toorn zich liet voelen, -'een interpretatie', zei een officier van de Palatijnse garde, 'die ongetwijfeld door velen zal worden geloofd'. Zo worstelden de Placets van de Vaders zich door het stormgeloei heen, terwijl de donderslagen boven hun hoofd weerklonken en de bliksemschichten door elk raam heen-flitsten in de Dom en in elke kleinere koepel, wat de aandacht van de massa afleidde en zelfs totaal absorbeerde. 'Placet!' brulde een kardinaal of bisschop, en een luide donderslag antwoordde, nadat eerst een bliksemstraal omheen het baldacchino werd geslingerd en heel de kerk én concilieaula deed óplichten, als om het antwoord voor te bereiden. Dat duurde zo ongeveer anderhalf uur...
> De storm was op zijn hoogtepunt toen het resultaat van de stemming aan de paus werd meegedeeld, en de duisternis was zo dicht dat een groot gaslicht moest worden aangebracht en naast hem geplaatst, terwijl hij las: 'En Wij definiëren en bevestigen met Ons apostolisch gezag, zoals het voorgelezen werd, datgene wat het Concilie heeft goedgekeurd' (Nosque, sacro approbante Concilio, illa, ut lecta sunt, definimus et apostolica auctoritate confirmamus.) En opnieuw flikkerde de bliksem rond de aula en weerklonk er een donderslag.[19]

Toen dacht Mozley dat een hagelstorm losbarstte om hem heen, maar het was niets anders dan het luide handgeklap van de concilievaders en het zakdoekengewuif van de menigte die steeds luider riep: 'Viva il Papa Infallibile! Viva il triomfo dei Cattolici!' Het Te Deum werd aangeheven, en tot slot zegende de paus het neergeknielde volk, waarop het concilie uiteenging om zijn werkzaamheden later voort te zetten - dit was althans de bedoeling.

[17] Ibid., 93-94.
[18] Ibid., 94-95.
[19] Ward, *Life* II, 305-6.

De receptie van het nieuwe dogma

Toen Newman hoorde wat er de 18e juli te Rome gebeurd was, was hij eerst onthutst, maar toen hij enkele dagen later, de 23e, de tekst zelf van de definitie in handen kreeg, was hij gerustgesteld en verklaarde hij dat de tekst niet méér zei dan wat hij altijd voor waar gehouden had. Er was daarin geen kwestie van een directe revelatie van geloofswaarheden aan de paus noch werd in hem een macht erkend die een consultatie van bisschoppen en theologen en van de gehele kerkgemeenschap overbodig maakte. Toch bleef Newman nog altijd in de inopportuniteit van de definitie geloven, en uit zijn eerste brieven van na het concilie blijkt zelfs dat hij ze nog niet als bindend beschouwde. Zo schreef hij b.v. op 8 augustus aan Mrs William Froude:

> Het is nog te vlug om een opinie te geven over de definitie. Ik wens eerst te weten wat de bisschoppen van de minderheid erover zeggen,en wat zij van plan zijn te doen. Hoewel ik altijd geloofd heb wat de definitie zegt, heb ik toch een moeilijkheid wanneer ik mij verplaats in de mentaliteit van hen die dit geloof niet delen. Voor zover ik zie, is niemand verplicht haar te aanvaarden op dit ogenblik, zeker niet tot het concilie beëindigd is. Op dit punt houd ik er een andere mening op na dan dr. Manning. Terzelfder tijd echter meen ik dat het veiliger is de definitie direct te aanvaarden, daar de paus ze uitgesproken heeft. Ik twijfel er zeer sterk aan of ik op dit ogenblik - vóór het einde van het concilie - er mijzelf zou kunnen toe krijgen publiek te zeggen dat zij 'de fide' (te geloven, H.I.) is, wat er ook verder zou van komen, - al geloof ik persoonlijk er wel in. Ik denk dat het niet de gewoonte is een dogma te promulgeren vóór het einde van een concilie, voor zover ik weet; en bovendien is dit er in heel speciale omstandigheden (na vertrek van de oppositie, H.I.) doorgekomen. Ik kijk uit naar een aanpassing vanwege het concilie zelf vooraleer het ten einde loopt.[20]

Belangrijk in deze brief is het laatste zinnetje. Newman ziet de doctrinele evolutie van Jezus' leer in de Kerk als een geheel. Weegt ergens een accent te zwaar door, dan legt ofwel hetzelfde concilie nog ofwel een volgend een corrigerend, aanpassend accent. (Zo is Vaticanum II met zijn leer over de bisschoppencollegialiteit een correctie van Vaticanum I.)

Op 21 augustus, een maand na de definitie, beschouwde hij de onfeilbaarheid nog altijd niet als een geloofsartikel.[21] In september werd Rome door Victor-Emmanuel ingenomen, wat het einde van de Pauselijke Staat met zich meebracht. Van het voortzetten van het concilie was natuurlijk nu geen sprake meer. In deze nieuwe situatie zag Newman iets providentieels: het was wellicht niet goed 'dat dezelfde man terzelfder tijd onfeilbaar was in het geestelijke en een absolute heerser in het tijdelijke', schreef hij aan Lagerhuislid Monsell. 'De definitie van juli bevatte reeds in zich (involved) de onttroning van september'. En met een tikkeltje bijgeloof schreef hij ook: 'Ik kan donder en bliksem niet aanzien als een teken van goedkeuring, en de plotselinge vernietiging van de tijdelijke macht van de paus lijkt mij evenmin een teken van goedkeuring'. Maar de strengste veroordeling is te vinden in een brief aan Lady Simeon: 'Het is niet goed voor een paus dat hij 20 jaar aan de macht is. Dit is een anomalie die geen goede vruchten draagt. Hij wordt dan een god, daar er niemand is die hem tegenspreekt... Hij doet dan wrede dingen (cruel things) zonder het te willen'.[22]

In december was er nog altijd geen sprake van enig publiek protest tegen de definitie van juli, noch bij de bisschoppen noch bij het gelovige volk. Bisschop Clifford, toch een 'inopportunist', meende toen oprecht dat de definitie 'de fide' was, moest geloofd worden. Newman viel hem hierin bij, maar verzette zich toch met alle kracht tegen de maximalisten zoals Manning, die luid verkondigden dat zij een overwinning hadden behaald, dat hun interpretatie de juiste was en dat zij moest aanvaard worden met een volkomen innerlijke instemming. Manning had te dien einde al zijn geschriften over de onfeilbaarheid in één bundel verzameld, die de titel 'Petri Privilegium' droeg, en er is een voorbeeld bekend van een dame van wie hij eiste dat ze bij de theologisch-cleane paters van de London Oratory te biechten zou gaan![23] Dergelijke praktijken stuitten Newman tegen de borst, en toen Maskell, een bekeerde Oxford-clergyman, een pamflet geschreven had tegen de aartsbisschop, feliciteerde hij hem en bemoedigde hij hem met deze woorden: (in februari 1871):

> Ik vertrouw er ten volste op dat dergelijke buitensporigheden die bepaalde herderlijke brieven kenmerken, slechts een ogenblik duren: met de tijd zal alles geleidelijk bezinken en zijn evenwicht vinden... We kunnen de dingen niet forceren... De stem van de hele Kerk zal met de tijd gehoor vinden, en katholieke instincten en ideeën zullen datgene wat velen ons zouden willen doen opleggen (tot onthutsing van vele anderen) als een belangrijke toevoeging aan ons geloof, doen assimileren en harmoniëren met de andere geloofspunten van het christendom en

[20] LD XXV, 176.
[21] Ibid., 189.
[22] Ibid., 245; 262 (bijgeloof...); 231 (anomalie).
[23] MT II, 493.

> de levende traditie van het gelovige volk.[24]

Dit is Newman ten voeten uit! De man die ook de leer ziet leven en bewegen in de geschiedenis, maar om in wezen dezelfde te blijven, - dezelfde in harmonie met de andere punten van het geloof. De hele Kerk beweegt volgens hem, zij is een organisch geheel, en een accent te zwaar hiér noodzaakt tot een correctie op een ander ogenblik dáár. Het is een grootse visie, die alléén kan verlossen van veel petieterige kritiek op Kerk en geloof. Newman had die harmonieuze visie, waarin zelfs fouten en schandalen nog bron kunnen zijn van providentiële werking, te danken - aan zijn diepgeestelijk leven ongetwijfeld - maar ook aan zijn jarenlange empathische studie van de Kerk- en dogmageschiedenis. Ian Ker heeft over deze profetische kant van Newmans persoonlijkheid een heel mooi artikel geschreven.[25]

Enkele maanden na die brief zag Newman reeds de overwinning van zijn gematigde opvattingen priemen, toen in juni 1871 het Zwitserse episcopaat een gezamenlijk herderlijk schrijven uitgaf waarin een strikt limitatieve interpretatie van het dogma werd voorgehouden, die bovendien de expliciete goedkeuring van paus Pius IX wegdroeg. En dit was eveneens het geval met de brochure van een Oostenrijkse bisschop, mgr. Fessler, die onder de titel 'Ware en valse onfeilbaarheid' de wereld ingezonden werd. De receptie scheen dus zo gunstig voor de definitie te evolueren dat Newman haar als een nieuw geloofspunt aanvaardde. Het 'Securus iudicat orbis terrarum' bleef blijkbaar doorwerken...

In Engeland bleven velen hem echter van onrechtzinnigheid in het geloof verdenken, zowel bij de anglicanen als bij de katholieken, en hij moest verscheidene malen naar de dagbladen schrijven om de waarachtigheid van zijn onderwerping aan het gedefinieerde geloofspunt te bevestigen. Hij schreef ook wel eens als een al te dwaze interpretatie of toepassing van het nieuwe dogma in de bladen verscheen. Zo had de 'Times' eens een artikel laten verschijnen waarin de enormiteit werd verkondigd dat, indien de paus zou bevelen de Bartholomeüsnacht nog eens over te doen en alle hugenoten te vermoorden, de katholieken in geweten verplicht zouden zijn dit bevel op te volgen. Waarop Newman snedig antwoordde:

> Geen paus kan van iets kwaads iets goeds maken. Geen paus heeft enige macht over de eeuwige morele principes die God heeft ingeplant in ons hart en in ons geweten. Als ooit een paus met open ogen verraad en wreedheid heeft beaamd, laten zij dan die paus verdedigen die dat kunnen... Onfeilbaarheid is geen onzondigheid. Kaïfas heeft geprofeteerd.[26]

Ondanks zijn loyaliteit kreeg de reputatie van Newman in de leidende Vaticaanse kringen toch weer een flinke deuk. De Apologia en de gesprekken van Ambrose St. John met de Romeinse autoriteiten in 1867 hadden weliswaar een verandering in de houding van Rome tegenover Newman teweeggebracht, maar die ál te kritische brief van begin '70 had hem weer 'onder de wolk' geplaatst,- zoals hij zijn situatie vaak karakteriseerde. De apostasie van Döllinger, die zich en zijn sympathisanten als 'oud-katholieken' van Rome afscheidden, zal Newman ook wel geen goed hebben gedaan. Het was algemeen bekend dat hij Döllinger vereerde als een groot kerkhistoricus, maar het was onvoldoende geweten dat de Engelsman met hem niet akkoord ging en, zoals we hoger reeds zagen, zware kritiek uitoefende op zijn interpretatie van het concilie.

Het mysterie van kwaad, dood en ongeloof

Stilaan ebde alle drukte en sensatie weg, en Newman kon terugkeren naar zijn 'do-nothing life' van alle dag. Dat dit 'nietsdoen' maar heel relatief was, bewijzen de talrijke republicaties van zijn anglicaanse werken, het opzoeken en sorteren van zijn massa's brieven uit het verleden en de talrijke nieuwe brieven die hij elke dag aan de meest verscheidene mensen schreef over de meest verscheidene onderwerpen.

De betrekkingen met zijn zuster Jemima waren intussen weer wat hartelijker geworden. Sinds Johns bekering had zij er angstvallig op toegezien dat haar kinderen hun paapse oom nooit zouden ontmoeten, maar nu zien we hem in april '74 een correspondentie beginnen met Jemima's zoon, John Rickards Mozley, die professor was in de zuivere wiskunde aan het Owens College te Manchester. En de briefwisseling ging over het katholicisme, juist het onderwerp dat de zus altijd al had willen vermijden. De katholieke Kerk, schreef Newman zijn neef, is de 'belichaming' van een revelatie die tot doel heeft de vervolmaking en de bescherming op zich te nemen van enkele ethische en religieuze waarheden, die 'zichzelf niet kunnen beschermen' zoals 'de waarheden van de wetenschap' dat wél kunnen. Want die ethische en religieuze waarheden zijn 'delicaat, subtiel, grillig, vol mysterie, onvatbaar,

[24] LD XXV, 284.
[25] Ian Ker, *Newman, concilies en Vaticanum II*, in: 'Communio', jg. 27, n. 4, pp. 279-301.
[26] MT II, 498-9.

gemakkelijk te negeren en met voeten te treden'.[27] Het jaar daarop reflecteerden zij over het kwaad in de Kerk, over de vele schandalen in de roomse gemeenschap. De oom gaf ze volmondig toe. Volgens hem kwam dit voort uit het feit dat de Kerk nu eenmaal, historisch gezien, een invloedrijk lichaam geworden was, wat toen bijna niets anders kon zijn dan een politiek lichaam, en 'als je aan de politiek raakt, dan raak je aan pek' (to touch politics is to touch pitch)! Gevolg: de Germaanse landen sloten zich grotendeels voor haar, en zij was vooral gebonden aan Italië en Spanje. Dit onevenwicht was geen goed voor de Kerk; 'als er eens pausen uit andere naties werden gekozen', dacht de oom, 'dan zouden er andere ideeën beginnen te circuleren en invloed krijgen'. Hij trok echter het onderwerp breder open, zeggende: 'de grote kwestie voor mij is niet wat voor kwaads er in de Kerk is geweest, maar hoeveel goeds en bezielends er in haar tot uiting is gekomen, praktisch werd uitgewerkt en zijn stempel heeft gedrukt op de navolgende eeuwen'.[28] Jemima bracht hem ook in contact met haar schoonzussen, o.a. met Anne Mozley, aan wie hij, intussen kardinaal geworden, vroeg zijn correspondentie uit de anglicaanse periode uit te geven (met een korte autobiografie), hetgeen al gebeurde in 1891, één jaar na zijn dood.

Zeldzamer waren zijn contacten met zijn jongere broer Francis, intussen professor Latijn geworden aan de universiteit van Londen. Als hij naar Birmingham kwam, maakten zij wandelingen in de omgeving, waaruit John begon te vermoeden dat Frank Jezus alleen maar als een goede mens beschouwde die je kon bekritiseren als elke andere persoon. Ook de Triniteitsleer had hij laten vallen, en hij was voorstander van euthanasie geworden. Eén goede daad deden zij samen: het financieel steunen van hun arme, ongelukkige broer Charles, die - ook hij - alle geloof had laten varen. Kardinaal John Newman, die door zijn collega Manning in een gedachtenismis te zijner ere zou genoemd worden 'the greatest witness of our faith', had twee broers die van God of geloof niets meer wilden weten![29]

Zo is het te begrijpen dat John Henry tot in de diepste vezels van zijn ziel gefascineerd werd door het mysterie van het ongeloof, dat er al wás in een land waarvan het christendom nog steeds 'the law of the land' vormde. Het was bezig zich al een weg te banen in de kringen van de intellectuelen en huivering beving de man, die zovele offers gebracht had voor dit geloof, toen hij zijn gedachten liet gaan over wat het worden zou in de toekomst. Op 2 oktober 1873 heeft hij over dit onderwerp een preek gehouden ter gelegenheid van de opening van Ullathornes pas gebouwde seminarie te Olton bij Birmingham. In deze preek gaf hij toe dat in elke voorafgaande eeuw het christendom natuurlijk reeds had moeten worstelen tegen het ongeloof, maar dat anderzijds

> de beproevingen die vóór ons liggen van die aard zijn dat ze zelfs zo'n moedige harten als de H. Athanasius, de H. Gregorius I of de H. Gregorius VII zouden doen duizelen en verbleken.

In vroegere tijden was het ongeloof eerder de kwaal van individuele personen; dat dit atheïsme een gegeneraliseerd verschijnsel zou worden, was het trieste privilege van de eindigende 19e eeuw. Zoiets had het christendom nog nooit gekend - dit was historisch iets nieuws:

> ... Bedenk wat de Romeinse en de Griekse wereld waren toen het christendom er zijn intrede deed. Er was daar veel bijgeloof, maar geen ongeloof... Er was geen kwestie van dat zij het idee van de godsdienst zélf verwierpen noch dat van onzichtbare machten die de wereld bestuurden. Zelfs als zij over het Noodlot spraken, waren zij van oordeel dat er een groot moreel wereldbestuur was op basis van vaste Fatumwetten... Zelfs bij de sceptici van Athene kon Paulus een beroep doen op de Onbekende God... En zo was het ook met de uit het noorden invallende barbaren in een latere tijd: te midden van al hun superstities geloofden zij in een onzichtbare Providentie en in de morele wet. Natuurlijk loochen ik niet dat er, zoals in het opstandige koninkrijk van Israël, nog een rest zal overblijven. De geschiedenis van Elijah is daar om ons te troosten, want hem werd meegedeeld dat er zelfs in die tijd van afgodische apostasie nog zevenduizend mannen waren die de knie niet bogen voor Baäl. Met nog meer recht mogen wij dit verwachten nu... Maar ik spreek nu vooreerst over de wereld van de ontwikkelde lieden, de wetenschappelijke, de literaire, de politieke, de professionele, de artistieke wereld - en vervolgens over de massa van de stedelijke bevolking, de twee grote klassen van mensen waar het lot van Engeland om draait: het denkende, sprekende en handelende Engeland...

De tijd waarover Newman hier spreekt is de eindigende 19e eeuw, maar nog veel meer de tijd waarin wij nu leven, en het is interessant om na te gaan welke remedies hij voorstelt om die veralgemeende golf van ongeloof te weerstaan. De eerste en voornaamste remedie is volgens hem niet te vinden in de controverse, maar is

> een geest van ernst en inkeer. Wij moeten in ons de gewoonte aankweken ons te voelen in de tegenwoordigheid van God, die ziet wat wij doen; wij moeten die aanwezigheid koesteren, haar beminnen, er ons wel bij bevinden te

[27] LD XXVII, 54-55.
[28] Ibid., 261; 264-6.
[29] Biemer 449-50.

bedenken: 'Gij, God, ziet mij'.

Newman is dus blijkbaar van oordeel dat groeiend ongeloof slechts door groeiend geloof en levendiger godsdienstigheid kan worden gekeerd. Slechts op de tweede plaats vermeldt hij als remedie iets van intellectuele aard - nog niet de controverse, maar een accurate en volledige kennis van de katholieke theologie (hij spreekt tot seminaristen!), volgens hem het beste wapen om in de controverse te gebruiken. Want de voornaamste werfkracht van de katholieke leer ligt niet in haar afzonderlijke onderdelen, maar in de 'consistency', de samenhang van het geheel:

> Een systeem dat samenhang en volledigheid vertoont, overtuigt van zijn waarheid. Een systeem dat niet samenhangt is zeker niet waar.[30]

In die tijd werd Newman ook vaak geconfronteerd met de dood van vele intieme vrienden zoals Serjeant Bellasis, wiens jongste zoon Henry oratoriaan zou worden als Father Lewis van de Birmingham Oratory, James Hope-Scott, wiens lijkrede hij hield, gepubliceerd als Sermon XIV van de 'Sermons on Various Occasions'. en Henry Wilberforce. Het overlijden van deze zeer intieme vriend greep hem bijzonder sterk aan. Het mysterie van de dood was iets wat Newman altijd fascineerde en met 'awe' - een soort religieuze huiver en schroom - vervulde. Hij schreef aan Henry's zoon Wilfrid:

> Nooit was er een nederiger man dan je dierbare vader, nooit was er een die zich zo innig realiseerde wat het betekende te sterven en hoe weinig wij erover weten en hoeveel wij er zouden moéten over weten. Nu oogst hij de beloning van al zijn gebeden; nu is er een eind gekomen aan al zijn angst en al zijn vrees. Hij heeft God gediend op onbaatzuchtige wijze heel zijn leven lang, en nu verstaat hij hoe goed hij eraan gedaan heeft zo te handelen. Ik heb hem 47 jaar lang intiem gekend en hij is altijd dezelfde gebleven.[31]

Gladstone tegen 'de Vaticaanse besluiten'

Gladstone, hoofd van de liberale regering in Engeland, werd in het jaar 1873 als premier vervangen door Lord Russell. Hij was ten val gebracht door de oppositie van de Ierse katholieke clerus tegen zijn wetsvoorstel om in Ierland ideologisch-gemengde hogere onderwijsinrichtingen te stichten. Hij was een diepreligieus man, een trouwe anglicaan, die ook pogingen deed om Rome en Canterbury dichter bij elkaar te brengen. In 1874 had hij langdurige bezoeken gebracht aan Döllinger in München. De Ierse tegenstand bracht hij natuurlijk in verband met het nieuwe dogma en eigenlijk reeds met de Syllabus van 1864 - een document dat hem zeer verontrust had. In oktober '74 schreef hij een hartstochtelijk antirooms artikel 'Over het ritualisme' (een tendens in de anglicaanse Kerk om het belang van de ceremoniën te verhogen) in de 'Contemporary Review' waarin hij Rome verweet haar gelovigen tot morele en mentale slaven te maken en de Engelse katholieken te dwingen om hun burgerlijke loyaliteit tegenover de staat ondergeschikt te maken aan die tegenover de Kerk: 'niemand kan haar bekeerling worden', schreef hij, 'zonder zijn morele en mentale vrijheid te verzaken, en zijn burgerlijke loyaliteit en burgerlijke plichten aan de genade van een ander over te leveren...'[32] Dit verwijt kwetste zelfs mensen uit zijn omgeving, zoals b.v. de markies van Ripon, Newmans discipel, zelf de zoon van een premier en aspirant-katholiek, - voor welke bekering hij het grootmeesterschap van de Engelse vrijmetselaars moest verzaken. Ripon vroeg Newman te antwoorden; nog een andere ex-liberale minister, Emly, vroeg dit eveneens.

Ondertussen, begin november, verruimde Gladstone zijn artikel tot een pamflet, - een echte brochure die een bestseller zou worden, genaamd: 'De Vaticaanse besluiten in hun verhouding tot de burgerlijke gehoorzaamheid, - een ernstig politiek betoog' - The Vatican decrees in their bearing on Civil Allegiance : a Political Expostulation). Het kwam uit op 5 november. De man die eens de kampioen was geweest van de emancipatie van de katholieken, verweet nu 'de myrmidonen (mieren-volk: Gr. myth.) van de Camera Apostolica' dat zij de roomsen tot geestelijke slaven van de paus hadden gedegradeerd.[33] De toon was af en toe beledigend. Zelfs Acton meende in een brief aan de 'Times' van 9 november de aangevallen katholieken te moeten ter hulp snellen. Maar zijn argumentatie was heel pover: in het verleden hadden de pausen soms monsterlijke misdaden gedecreteerd - Pius V had b.v. Elisabeth volgens Acton willen vermoorden -, maar dit had de katholieken niet belet trouwe burgers van de staat te blijven. Lady Fullerton, een zuster van Lord Granville, vond dit maar een zwakke verdediging, en wendde zich tot Newman

[30] CS Serm. 9, 117-33, passim.
[31] LD XXVI, 296.
[32] SG 373.
[33] Ibidem.

evenals Ambrose de Lisle, een goede vriend zowel van Acton als van Gladstone. Newman zag natuurlijk ook wel in dat Acton een puur historisch argument had gebruikt, terwijl alleen de theologie hier efficiënte hulp kon bieden. Na eerst wat aarzeling voelde hij een innerlijke 'call' om op Gladstone te repliceren, en eindelijk zette hij zich aan het werk.[34]

Dit wilde echter in het begin niet vlotten, daar hij te weinig van de politieke wereld afwist en Gladstone ook zo slordig was in de logische opbouw van zijn ideeën. Newman vond zijn repliek 'de taaiste job die hij ooit te verrichten had.' Na dágenlang 5 à 6 uren voor zijn werktafel gezeten te hebben zonder enig resultaat, scheen er plotseling leven in hem op te wellen en schreef de repliek zichzelf, dank zij, dacht hij, een mis die hij hiervoor had opgedragen. Hij ondertekende zijn geschrift op 27 december, corrigeerde het tot de 8e januari 1875 en publiceerde het de 14e,[35] precies de dag waarop Gladstone zich terugtrok als leider van de liberale partij.

Newmans repliek: 'Brief aan de hertog van Norfolk'

Het was geschreven in de vorm van een brief aan de leidende katholiek van Engeland, de jonge hertog van Norfolk, oud-leerling van de Oratory School, - een van degenen die hem gevraagd hadden om Gladstone van antwoord te dienen. De volledige titel was: 'Brief, gericht tot Zijne Genade de Hertog van Norfolk, naar aanleiding van Mr Gladstone's jongste Vertoog' (Letter addressed to His Grace the Duke of Norfolk on occasion of Mr Glastone's Expostulation). Deze opdracht was op zichzelf al een argument: het was toch niet mogelijk dat déze bestemmeling, een hertog, een man met zo grote naam en verantwoordelijkheid in de burgerlijke samenleving, tevens ook katholiek, een onloyale onderdaan zou zijn van Hare Majesteit?

Newmans geschrift is een meesterwerk van retoriek in de goede zin van het woord: van oratorische tact, argumentatieve vaardigheid en literair meesterschap. Nergens spreekt hij beledigend over Gladstone, al was diens aanklacht - gebrek aan loyaliteit, aan fair play - in de grond even erg als die van Kingsley. De gevreesde sarcast van vroeger die Faussett, Achilli en Kingsley aan de schandpaal had genageld, 'werd nu ook voor zijn vijanden de charmeur die hij altijd was geweest voor zijn vrienden'.[36] In de 'Letter' noemt hij Gladstone 'een zo machtige en ernstige tegenstrever', 'een hoogstaand karakter' en zelfs 'een zo religieuze geest'. Knap retorisch is het ook dat hij - evenals hij dat bij Kingsley gedaan had - in de wanordelijke overvloed van Gladstones beschuldigingen er één uitkoos die hij dan in alle kalmte en met de nodige grondigheid kon weerleggen, nl.: 'Kunnen katholieken betrouwbare onderdanen zijn van de staat? Oefent een buitenlandse macht niet zo'n geweldige invloed uit op hun geweten dat zij kan gebruikt worden als middel om de staatsregering waaronder zij leven in verwarring te brengen en haar schade te berokkenen?'[37] Ook zag Newman onmiddellijk in dat hij, door zich tegen Gladstone te verdedigen, eigenlijk zijdelings Manning en de verhitte ultramontanen kon treffen en tevens beter zijn eigen opvatting over de pauselijke onfeilbaarheid kon formuleren en verklaren. Een zin uit een brief aan zijn oud-student en vriend Lord Blachford (niemand minder dan de intimus Frederick Rogers van vroeger jaren) bewijst dat hij uitdrukkelijk die intentie bezat. 'Wij kunnen spreken tegen Gladstone', schrijft hij hem, 'terwijl het indecent zou zijn te spreken tegen Manning', als zijnde de aartsbisschop. Deze intentie is al duidelijk merkbaar van bij de aanvang van de 'Letter', waar hij deze aan de hertog opdraagt. Daar betreurt hij niet alleen de 'uitzonderlijke strengheid' waarmee de liberale staatsman gesproken heeft, maar ook, en nog méér,

> die (katholieke) personen onder ons - het moet worden erkend - die zich al vele jaren lang hebben gedragen alsof er geen verantwoordelijkheid hechtte aan het spreken van wilde woorden en het verrichten van arrogante daden (attached to wild words and overbearing deeds); - die waarheden hebben geaffirmeerd in de meest paradoxale vorm, en principes zo ver hebben uitgerekt tot ze op het punt stonden af te knappen; - en die ten slotte, na hun best gedaan te hebben om het huis in brand te steken, aan anderen de taak overlieten om de vlammen te blussen. Het Engelse volk weet voldoende af van datgene waarop de paus zich beroept: het moet hun niet als een provocatie vlak in het gezicht worden uitgebazuind. (The english people are sufficiently sensitive of the claims of the Pope, without having them, as if in defiance, flourished in their faces).[38]

Na enkele inleidende opmerkingen waarin hij hier en daar op enige verkeerde opvattingen van zijn tegenstrever wijst, gaat Newman dan over tot het wezenlijke van de zaak. Om dit wezenlijke te vatten moet hij eerst teruggrijpen, zegt hij, naar de oude katholieke Kerk, en hij die zo goed de oudheid kent, bewijst dat de Kerk toen reeds zeer onafhankelijk stond tegenover het burgerlijke gezag. Daarna handelt hij over de paus die volgens hem 'historisch gezien, de erfgenaam is van al de rechten, voorrechten en plichten die ik in de oerkerk heb kunnen

[34] ANR 132; 136.
[35] Ker 680; NAHY 401, V. n.
[36] Owen Chadwick, *J.H. Newman* (vert. Frans: S. Dayras & Chr. d'Haussy), Cerf 1989, p. 94.
[37] DA II, 175-6.
[38] LD XXVII, 123; DA II, 176-7.

waarnemen'. Vervolgens komt hij te spreken over de 'divided allegiance', de gedeelde onderdanenplicht, van de katholieken tegenover de paus enerzijds en tegenover de koningin anderzijds. Volgens hem is de katholiek verplicht beiden te gehoorzamen: dit is althans de regel, maar op elke regel zijn er uitzonderingen die echter in dit geval tamelijk irreëel schijnen. Zo b.v. zou Newman eerder de paus dan het parlement gehoorzamen in het hypothetische geval dat een wet zou worden goedgekeurd die de katholieken verplichtte elke week een protestantse dienst bij te wonen. Omgekeerd zou hij eerder de staat dan de paus gehoorzamen in het extreme, nauwelijks denkbare geval dat hij, Newman, soldaat of matroos zijnde in Harer Majesteits dienst en als zodanig strijdende in een rechtvaardige oorlog voor Engelands goede zaak, plotseling zou horen dat de paus alle Engelse katholieke soldaten en matrozen in geweten zou verplichten hun dienst op te zeggen. In dit geval, zegt de auteur van de 'Letter', 'zou ik, na eerst de best mogelijke raad van anderen ingewonnen te hebben, aan de paus niet gehoorzamen'.[39]

'Het geweten is de alleroorspronkelijkste Plaatsvervanger van Christus'

Zo wordt de discussie dus uiteindelijk een discussie over het geweten. Blijkbaar neemt Newman gevallen aan, weliswaar uitzonderlijke gevallen, waarin het geweten de katholiek een andere weg wijst dan de paus voorhoudt. Het geweten is inderdaad volgens hem een soevereine instantie waarin de stem van God zelf zich manifesteert, en hij roept daarbij het getuigenis in van Augustinus, Thomas van Aquino en het Vierde Lateraanse Concilie dat leerde dat 'alwat men doet tegen het geweten in leidt tot eeuwige verwerping'. Protestanten en katholieken, zegt hij, zijn het hierover eens dat

> het Geweten niet een vérziende zelfzucht is of ook geen verlangen om consequent te zijn met zichzelf, maar een bode is van Hem die, zowel in de orde van de natuur als in die van de bovennatuur, tot ons spreekt van achter de sluier, en ons leert en gebiedt via Zijn vertegenwoordigers. Het geweten is de alleroorspronkelijkste Plaatsvervanger van Christus, een godsgezant in wat het ons meedeelt, een alleenheerser in het dwingende karakter van zijn bevelen, een priester in zijn zegeningen en anathemata, en zelfs, indien het eeuwige priesterschap in de gehele Kerk kon ophouden te bestaan, toch zou in het geweten het priesterlijke principe blijven voortduren en zijn macht laten gelden.[40]

Hij wijst vervolgens op de dubbelzinnigheid van het Engelse woord 'conscience'. De filosofen van zijn tijd - John Stuart Mill (1806-1873), Thomas Huxley (1825-1895), Herbert Spencer (1820-1903), de 'meesters van het wantrouwen' - verstonden onder dit woord allerminst de stem van de Schepper noch de plichten van het schepsel, maar integendeel 'het recht om te denken, te spreken, te schrijven en te handelen overeenkomstig hun oordeel of stemming, zonder enige gedachte aan God. Zij pretendeerden niet eens een morele norm te volgen...' Zodat Newman concludeert dat in de ogen van deze lieden 'vrijheid van geweten' juist betekent: géén geweten, 'dispensatie van alle geweten'. Wat zij 'geweten' noemen is een konterfeitsel van het echte geweten zoals men dit achttien eeuwen lang heeft verstaan. Als de paus zich boven het geweten zou stellen, zoals Gladstone beweert, 'als hij zou spreken tegen het geweten in de ware zin van het woord, dan zou hij een daad van geestelijke zelfmoord begaan'.[41]

In zekere zin rekt Mr Gladstone het begrip onfeilbaarheid veel te ver uit en maximaliseert hij het in zijn opvatting (of verbeelding) op onwettige manier. In dit opzicht is hij te vergelijken met de ultramontanen. Een door de paus uitgesproken excommunicatie b.v. is voor de ex-premier reeds een onfeilbare akt - wat geen enkele katholiek zou aanvaarden. Met een aantal pertinente retorische vragen, alle betrekking hebbend op de geschiedenis, maakt Newman komaf met deze dwaze idee. Reeds Petrus beging 'feilen':

> Was Petrus onfeilbaar toen Paulus hem te Antiochië weerstond? Was de heilige Victor onfeilbaar toen hij de kerken van Azië uit zijn gemeenschap uitsloot? Of paus Liberius toen hij op dezelfde manier Athanasius excommuniceerde? En, om over latere tijden te spreken, was Gregorius XIII onfeilbaar toen hij een medaille liet slaan om de moordpartij van de Bartholomeüsnacht te eren? Of was Paulus IV het in zijn houding tegenover Elisabeth? Of Sixtus V toen hij de Armada zegende? Of Urbanus VIII toen hij Galilei vervolgde?[42]

Maar, indien het dan al waar is, zo gaat Newman verder, - die de waarheid altijd ziet als een complex geheel, vol nuances en aspecten-in-spanning - ,dat er een eventueel conflict zou kunnen ontstaan tussen het individuele geweten en de paus, toch zal een christen niet lichtzinnig en zomaar tegen een pauselijk oordeel ingaan. De

[39] DA II, 240-2.
[40] Ibid., 248-9.
[41] Ibid. 250; 252.
[42] Ibid., 257.

twijfelende, tot verzet geneigde gelovige zal slechts op ernstige gronden en met sterke bewijzen tot de verzetsdaad mogen overgaan. Het 'onus probandi' ligt bij hem en zijn geweten, en niet bij de paus:

> Indien in een particulier geval het (geweten) dient te worden beschouwd als een heilige en soevereine monitor, dan moet zijn dictaat, wil het opwegen tegen de stem van de paus, het resultaat zijn van ernstig nadenken en bidden, en eerst moeten alle ten dienste staande middelen worden aangewend om tot een juist oordeel te komen over de zaak-in-kwestie. En verder, gehoorzaamheid aan de paus is wat genoemd wordt 'in possessione', d.w.z. dat de bewijslast om tegen hem in dit geval te prevaleren gelegen is, zoals in alle uitzonderingsgevallen, aan de kant van het geweten.[43]

Newman gaat dan verder met ten overvloede nog eens alle mogelijke moraaltheologen te citeren die zijn mening delen. Diezelfde methode gebruikte hij reeds in het Ramblerartikel, in de Apologia en in de Brief aan Pusey. Het autoriteitsargument stelt hij altijd heel hoog. Hij haalt om te beginnen de theologische School van Salamanca aan die zegt 'dat het geweten altijd moet worden gehoorzaamd, of het nu in de waarheid is of dwaalt, en dit hetzij de dwaling de schuld is van de aldus dwalende persoon of niet'. En met die opvatting gaan akkoord, zegt hij, de h. Thomas, de h. Bonaventura, Cajetanus, Vásquez, Durandus, Navarrus, Corduba, Layman, Escobar, en nog veertien anderen. Iemand kan schuldig zijn omdat hij niet ernstig genoeg de waarheid heeft gezocht en aldus in de dwaling is terechtgekomen, maar terwijl hij in de dwaling is, is hij moreel en voor God verplicht om volgens dit dwalend geweten te handelen. Newman geeft daarvan een voorbeeld dat ons een beetje belachelijk voorkomt, maar het illustreert in ieder geval duidelijk zijn stelling: een priester, in de mening verkerende dat geheelonthouding reeds een oude dwaling is die haar wortels heeft in het ketterse gnosticisme van de primitieve Kerk, mag niet gehoorzamen aan een paus die via de bisschoppen aan de priesters zou gebieden om voor geheelonthouding te ijveren. Hij zou een zonde begaan als hij de paus gehoorzaamde, of zijn opinie nu juist was of niet en alhoewel - als ze niet juist is - hij geen echte inspanningen had gedaan om de waarheid te achterhalen'.[44]

En nog is hij niet tevreden: hij citeert bovendien vier andere moralisten. De eerste, Busenbaum, is een jezuïet die de stelling zo mogelijk nog sterker formuleert: ketters, die vanaf hun prille jeugd nooit iets anders hebben gehoord dan dat de katholieken de vijanden zijn van Gods Woord, afgodendienaars, pestilentiële bedriegers die daarom ook als de pest moesten worden geschuwd, - dergelijke mensen hebben de morele verplichting zich ver te houden van de geloofsverkondiging van de katholieken. En een zekere Corduba, Spaans franciscaan, zorgt voor een nóg straffere uitspraak in zoverre hij de verplichting om het dwalende geweten in te volgen uitbreidt van de paus naar eender welke 'overste' (superior). Op dezelfde manier spreken ook een Franse dominicaan, Natalis Alexander, en kardinaal Jacobatius die een gezaghebbend boek over de concilies heeft geschreven.[45]

'Eerst het Geweten en dan de Paus'

Na deze ijzersterke dialectiek daagt Newman zijn tegenstrever uit om van zijn kant ook eens voor de dag te komen met een lijst uitspraken van erkende moralisten, die als hun mening te kennen geven dat de paus altijd en overal door katholieken moet worden gehoorzaamd en dat er op deze dwingende regel absoluut geen enkele uitzondering bestaat. Het is na deze uitdaging dat de auteur dit belangrijke onderdeel over het geweten afsluit met de kalme en bekende opmerking (die begint met een allusie op de gebruikelijke toasts 'to Church and King' van de toenmalige Tories):

> Indien ik mij ooit verplicht mocht zien de godsdienst in een toast na een diner ter sprake te brengen (wat ik daar niet bepaald op zijn plaats zou achten), dan zou ik drinken - op de Paus als u wil - maar toch éérst op het Geweten, en dán op de Paus.[46]

Vervolgens behandelt Newman de encycliek 'Quanta Cura' en de 'Syllabus' van 1864, welke laatste z.i. natuurlijk met eerbied dient gelezen, maar toch niet de waarde heeft van een dogmatisch document. Hij is tegen die protestantse en ook roomse 'maximisers', die aan dit pauselijk geschrift meer waarde hechten dan het op zich bezit. In dit verband zegt hij geestig (maar in de Curia Romana vond men het helemáál niet geestig!):

> De rots van Sint-Petrus geniet op haar top van een zuivere en serene atmosfeer, maar er heerst heelwat Romeinse malaria aan de voet van die rots.[47]

---

[43] Ibid., 257-8.
[44] Ibid., 259-60.
[45] Ibid., 260-1.
[46] Ibid., 261.
[47] Ibid., 297.

Eindelijk worden dan nog het Vaticaanse concilie en het nieuwe dogma door Newman toegelicht. Hierbij werd hij grotelijks geholpen door bisschop Joseph Fesslers 'Ware en Valse Onfeilbaarheid', uit het Duits vertaald door Ambrose St. John. Volgens Newmans samenvatting van dit werk is het zo dat de paus

> slechts ex cathedra, of onfeilbaar, spreekt, wanneer hij spreekt, allereerst, als Universele Leraar; ten tweede, in de naam en met het gezag van de Apostelen; ten derde, in een zaak van geloof of zeden; ten vierde, met de bedoeling elk lid van de Kerk te binden tot het aanvaarden en geloven van zijn besluit.
> Deze condities beperken aanzienlijk het domein van zijn onfeilbaarheid. Vandaar dat (de 18e-eeuwse dominicaanse theoloog Charles-René) Billuart, sprekend over de paus, zegt: 'Noch in de conversatie, noch in de discussie, noch in zijn interpretatie van Schriftuur of Vaders, noch in zijn consultaties, noch in zijn redelijke verantwoording van het gedefinieerde leerpunt, noch in zijn privé-deliberaties, in de veronderstelling dat hij zijn eigen opinie vooropzet, is de paus onfeilbaar', t. II, p.110. En dit omwille van deze simpele reden dat hij, wanneer hij aldus bij verschillende gelegenheden zijn mening te kennen geeft, hij niet de katheder bezet van de universele leraar.[48]

Newmans' minimisme' heeft het ten slotte gehaald. Het is nu algemeen in de Kerk aanvaard dat de paus in de moderne periode slechts tweemaal echt onfeilbaar heeft gesproken: bij het definiëren van het Mariadogma in 1854 (de Onbevlekte Ontvangenis) en van dat in 1950 (de Tenhemelopneming).

De receptie van de 'Letter'

Bij het verschijnen van zijn 'Brief' voelde Newman zich als een luchtballonvaarder, zei hij, blootgesteld aan alle mogelijke avonturen: gasontsnapping, luchtstromingen, hoge wouden, diepe zeeën, enz. Maar de receptie was ongemeen positief, bijna zoals na de Apologia. Het versterkte nog zijn gunstige reputatie als geloofwaardige representatieve figuur van katholiek Engeland. Gladstone schreef hem dat hij 'maar zijn mantel te vouwen had en te sterven'. Hij bedankte hem voor de vriendelijke manier waarop hij hem behandeld had, en prees tot in de wolken zijn wonderlijke stijl die hem altijd noopte 'luide kreten te slaken en iets buitensporigs te doen'. 'Hij had zelfs deze moeilijke kwesties een gouden gloed (a golden glow) verleend', loofde hij.[49] Vele katholieken voelden zich bevrijd: Newman had voor hen gedaan wat hij zo graag gezien had dat Rome ten allen tijde moest doen - cf. zijn brief aan Ullathorne tijdens het concilie -: 'Rome zou een naam moeten zijn die ten allen tijde de harten verlicht...' Goedkeuring kwam er zelfs van kerkleiders als aartsbisschop Errington, de bisschoppen Ullathorne, Clifford en William Vaughan, en ook - hoe was het mogelijk? - van de inmiddels tot kardinaal benoemde Paul Cullen, die in een in alle Dublinse kerken voor te lezen herderlijke brief Newman prees als 'de grote en vrome en geleerde rector van de Katholieke @Universiteit, die ten allen tijde door Ierland zal geëerd blijven'. Nog anderen die hem vroeger bekritiseerd hadden, loofden en prezen hem nu. Zo b.v. noemde de jezuïet Father Harper, die objecties had geformuleerd tegen de 'Grammar of Assent', hem in een brief aan een vriend 'the dear Giant', de dierbare Reus, en zei dat het boek te Stonyhurst, in het vormingshuis van zijn Orde, gewoonweg werd verslonden. En Simpson, de man van de 'Rambler' die Newman zoveel kopzorgen had verschaft, schreef misschien het mooiste woord:

> De liefde die U betoont aan mensen in moeilijkheden is grenzeloos, - en, als U het graag wilt weten, dikwijls doelmatig.[50]

Zelfs Ward, die zich sinds de breuk met Newman een 'intellectual orphan' noemde, deed nu, ondanks een paar aanvallen in de 'Dublin Review', toch enkele toegevingen: o.a. achtte hij de 'Syllabus' niet meer onfeilbaar, zoals hij vroeger beweerd had. Op 3 februari 1875, in een brief van kardinaal Franchi, Barnabò's opvolger, klonk er echter een kritische noot: het eerste deel van de 'Letter' was wel 'trionfante', oordeelde de kerkvorst, maar het tweede deel bevatte enkele kwalijke stellingen. Een nog strenger schrijven ging naar Ullathorne. Maar nu toonde Manning, met zijn fijne neus voor doelmatig kerkelijk staatsmanschap, een andere zijde van zijn karakter. Gevoelig als hij was voor wat Newman bijna onverwachts had bereikt - een eensgezind katholiek kerkvolk rond Rome -, vroeg hij de Propagandaprefect geen publieke tegenactie te ondernemen:

> Het hart van de eerwaarde Newman (schreef hij) is zozeer op de rechte katholieke plaats als maar mogelijk is. Zijn pamflet oefent een uiterst machtige invloed uit op de niet-katholieken van dit land... Dezelfde Father heeft nog

[48] Ibid., 325.
[49] MT II, 515-6; LD XXVII, 192.
[50] SG 379 (Cullen); MT II, 519 (Harper); 520 (Simpson).

nimmer zo openlijk de prerogatieven en het onfeilbare leerambt van de Romeinse Opperherder verdedigd...'[51]

Het was lang geleden dat Manning nog zo openlijk Newman verdedigd had! En Ullathorne schreef naar Rome in dezelfde zin. Akkoord, zei de bisschop, Newman had onvoorzichtigerwijze over de zonden van vroegere pausen gewaagd, maar dat was zo zijn polemische methode als hij met protestanten discussieerde - een methode van 'overvloedig toegeven' ('ex abundantia concessionis') die tot succes leidde. De paus zelf was fundamenteel positief, maar mengde toch wat zuur in zijn zoet: 'hij had gehoord', zei hij aan O'Callaghan, de rector van het Engels College te Rome, 'dat Newmans geschrift in Engeland veel goed had gedaan en dat het idee van zijn oppositie tegen de paus volledig verdwenen was'. Toch 'zou hij wensen dat een of andere vriend er Newman zou op wijzen dat er enkele laakbare (objectionable) passages in zijn pamflet te vinden waren'. Op 22 oktober '75 zond Franchi inderdaad elf dergelijke passussen naar Ullathorne, waaronder die van de Romeinse malaria, die de censor 'troppo irreverente' gevonden had. Ullathorne antwoordde op 2 december dat er nu al een jaar sinds de publicatie van de 'Letter' was verlopen zonder enige controverse in Engeland; dat Newman er zich reeds dikwijls over beklaagd had dat Rome niet direct en open met hem handelde; en dat, als de Romeinse autoriteiten een actie wilden ondernemen, zij dat dan maar zélf moesten doen...[52]

Gladstone achtte zich verplicht nog eens op het debat terug te komen in een vlugschrift dat de titel 'Vaticanism' droeg, maar het maakte minder indruk dan zijn eerste pamflet. Toch is het interessant te constateren met welke verering hij in dit nieuwe document over zijn tegenstrever schreef:

> Ik moet over deze merkwaardige man nog een woord zeggen. Naar mijn oordeel is zijn heengaan uit de Kerk van Engeland onder ons nooit in zijn volle verschrikkelijke betekenis doorgedrongen... Misschien later zal een kerkhistoricus dit heengaan als een veel grotere gebeurtenis beoordelen dan het overigens slechts partiële heengaan van John Wesley (stichter van de methodisten, H.I.)... Het was zijn uitzonderlijk lot - wellicht zonder voorgaande - dat hij aan het religieuze denken van zijn tijd en van zijn land de krachtigste impuls gegeven heeft die het sedert lange tijd van één enkele persoon heeft meegekregen... Ja, het is niet vermetel te zeggen dat wij aanspraak mogen maken op het bezit van de betere helft van zijn leven. Alles wat hij schept is hoogst merkwaardig en moét zo zijn. Maar heeft hij ooit de grootheid van zijn 'Geschiedenis van de arianen' en van zijn 'Parochiepreken' geëvenaard of overtroffen?[53]

Toch wel een eigenaardige tegenstrever die zo lovend, haast dithyrambisch, over zijn ideologische vijand spreekt...

Requiem voor Ambrose St. John

Newman had aan Ambrose St. John dus gevraagd het boek van bisschop Fessler over de pauselijke onfeilbaarheid uit het Duits in het Engels te vertalen. De goede man werkte daar onverdroten aan, soms zes uur per dag, terwijl hij terzelfder tijd 'headmaster' van de middelbare oratorianenschool was, daar godsdienstonderricht gaf en bij de jeugd Latijnse blijspelen inoefende voor een theatervertoning. Verder was hij nog de econoom van de communiteit, tot wier bezit ook een hoeve behoorde, de Ravenhurst Farm. Last but not least, leed de man acuut onder de gevolgen van een opgelopen bronchitis. Toen hij op een hete dag, 28 april 1875, in de brandende zon te voet naar Harborne wandelde om er een opening van de kapel van de passionisten bij te wonen, stortte hij volledig in mekaar. Vier weken bracht hij door in een toestand van opgewondenheid of zelfs delirium. Tijdens zijn laatste avond, vertelt Newman,

> pakte hij mij vast, sloeg zijn arm om mijn schouder en drukte mij zo dicht bij hem aan dat ik al schertsende zei: 'je bezorgt me nog een stijve nek!' Ach, ik wist toen niet wat hij bedoelde...[54]

Het was zijn afscheid. Zijn toestand scheen eerst enigszins te verbeteren, maar daarna verergerde hij weer tot het einde kwam in de nacht van 24 mei. Newman bad het officie van de doden en daarna, om 2u in de morgen, las hij een requiemmis voor zijn overleden vriend. Het was de dag vóór het feest van de h. Filippo Neri. Ambrose was 60 jaar. 'Het is de grootste beproeving die mij ooit overkwam', schreef Newman aan Robert Moody, een ex-leraar van de school, en aan Miss Holmes: 'Het is een open wonde, onheelbaar bij een oud man'.[55]

---

[51] SG 379-80.
[52] Ibid., 380.
[53] gecit. in Biemer 468-9.
[54] LD XXVII, 420.
[55] Ibid., 352.

Maar ook buiten de oratorianencommuniteit was de goede en begaafde Father Ambrose zeer geliefd zoals een vloed van condoleantiebrieven getuigde. Dit bleek ook in de uitvaartdienst die in een overvolle Sint-Philipskerk te Edgbaston door Newman werd geleid. Een van de aanwezigen, een leerling van de middelbare school, de toen 9-jarige Denis Sheil (1866-1962), later door Newman zelf nog in de congregatie opgenomen en die de hoge leeftijd van 96 jaar bereikte, vertelde aan Günter Biemer, die in 2000 een mooie Newmanbiografie schreef in het Duits, dat hij gezien had hoe Newman bij de laatste gebeden voor de kist wenend in mekaar stortte. Daarop hoorde de knaap iets wat hij eerst als gegiechel beschouwde, maar dat spoedig een algemeen geween van de kerkgangers bleek te zijn.[56]

Nadien vertrok de stoet naar Rednal waar zich het kerkhof van de Birminghamse oratorianencommuniteit , ingesloten door eiken, taxusbomen en laurier bevond, en nog altijd bevindt. Men kan er nog altijd het graf zien van Ambrose St. John én John Henry Newman samen, want het was Newmans uitdrukkelijke wil dat hij zou begraven worden náást diegene voor wie hij steeds was geweest 'his first and last'. Aan Frederick Rogers, nu Lord Blachford, schreef hij:

> Tweeëndertig jaar werd hij mij als vriend gegeven en vanaf het begin heeft hij mij bemind met een intensiteit van liefde die onbeschrijfelijk is. Te Rome, 28 jaar geleden, sloofde hij zich voor me af en verlichtte hij mij van elke last, zodat de Romeinen, getroffen door zijn jeugdig en Angelsaksisch uiterlijk, hem mijn engelbewaarder noemden. Voor zover het deze wereld betrof, was ik voor hem begin- en eindpunt van alles. Geen uur heeft deze liefde gefaald, tot zijn laatste ademtocht toe.[57]

[56] MT II, 527; Biemer 471.
[57] LD XXVII, 305.

Hoofdstuk 38 De 'Middelweg' weer bewandeld

Man van vriendschap en herinnering

Typisch - en wáár! - is wat Newman zich na het overlijden van 'dear Ambrose' in een brief aan zijn oude vriendin Maria Giberne, nu Sister Maria Pia van de visitandinnen van Autun in Frankrijk, liet ontvallen: "Welk een wondere genade is het dat God mij zovele trouwe vrienden geschonken heeft!' Ineens besefte hij wat deze vrouw voor hem had betekend, en hij drukte haar zijn spijt uit over zijn al te grote reserve:

> Hoeveel heb jij voor mij gedaan in het Achilliproces (en ook op andere tijden), en ik heb je nooit naar behoren bedankt! Soms deprimeert me dat: het is alsof ik een heel ondankbaar mens ben. Het is zo waar wat je zegt: 'jij hebt het begin, het midden en het eind van mijn leven gezien...'

En met de delicaatheid van oude man jegens oude vrouw voegt hij eraan toe:

> 'Ik hoop dat ik niet te klein schrijf voor je ogen. Jouw altijd genegen
>
> John Henry Newman[1]

Een andere heel goede vriend was nu Richard Church geworden, - de oude proctor met zijn veto, de man die met Rogers hem een viool had cadeau gedaan -, nu deken van St. Paul's Cathedral te Londen. Van deze reeds oude vriend leerde Newman de kinderen Helen, Mary en Edith kennen en liefhebben. Deze meisjes hadden papa's vriend reeds het beroemde kinderboek 'Alice in Wonderland' van Lewis Carroll geschonken. Zes jaar later volgde een tweede Carrollboek: 'The Hunting of the Snark' (de jacht op de strok). Dit boek deed Newman dromen: bepaalde passages erin waren als een malse wind die hem uit het verleden tegenwoei. Er stonden versjes in die de invloed van Keble verraadden en 'die niet hadden kunnen geschreven worden als 'The Christian Year' nooit was verschenen'. Een andere passage bracht hem in de geest terug naar zijn kinderjaren:

> Ik herinner me nog goed mijn eigen gedachten en gevoelens - zoals die door de auteur worden beschreven -, toen ik als kind in de eerste lentische dagen in mijn bedje lag, terwijl allerlei geuren, klanken en bezienswaardigheden mij wekten, vooral het vrolijk geluid van de maaier met zijn zeis in de laan - Milton noteerde dit reeds - en hoe ik dan langzaam naar beneden kwam met mijn twee voetjes op iedere trede, terwijl ik tegen mezelf zei: 'This is June!...'

Voor Newman verwees de herinnering ook altijd naar de toekomst, zodat de oude man zijn brief aan de meisjes aldus eindigde:

> Moge voor ons allen eens die dag komen waarvan Pasen de belofte is - de dag waarop die eerste lente tot ons moge terugkeren, en een zoetheid die niet sterven kan onze tuin moge verblijden (and a sweetness which cannot die may gladden our garden)![2]

Een poëet in proza, zelfs in een gewone brief aan kinderen!

Geregeld bezocht hij zijn vrienden en, nu meer dan vroeger, zijn familieleden. Hij reisde van de ene vriend naar de andere, tijdens een volle week, om er zoveel mogelijk te ontmoeten. In 1874 zien we hem zo het noorden 'doen' en o.a. drie heuvels beklimmen in het Lake District. Hij was toen 73, in die tijd al een bejaard iemand! Bovendien had hij de neiging, vanwege een blessure aan enkel of knie, de controle over zijn benen soms onverwachts te verliezen en voorover te vallen. Hij moést dan wel traag wandelen. Dit belette hem echter niet om in juni 1876 weer zo'n visitenronde te organiseren naar Southampton, Christchurch, Salisbury, Totnes, Blachford waar Rogers woonde, en Plymton dat nu de pleisterplaats van zijn schoonbroer Tom Mozley was. Vandaar toog hij naar Bath om zijn nicht Louisa Deane te bezoeken. Deze was John nog altijd dankbaar dat hij haar de liefde tot de klassieken had bijgebracht die zij nu kon voorlezen aan haar blinde echtgenoot. Een maand lang was Newman dan weer te Birmingham om begin augustus opnieuw de staplaarzen aan te rijgen richting Derby en Barrow, waar

[1] LD XVII. 311.
[2] Ibid., XXVIII. 52-3.

respectievelijk Jemima en Anne Mozley huisden. Hij wandelde graag, ze moesten hem niet met een 'carriage' komen afhalen. 'I prefer walking', schreef hij hun met nadruk, 'for its own sake'.[3]

Men kan niet zeggen dat Gladstone een echte vriend was van Newman, maar toen de ex-premier eens Birmingham bezocht in juni '77 en hem werd gevraagd wat of wie hij in de stad wenste te zien, was zijn antwoord: 'Newman!' Baron von Hügel, een lekentheoloog die in de periode van het modernisme een belangrijke rol zou spelen, kwam Newman ook ééns opzoeken in de Oratory, en samen bewonderden zij de rododendrons en de azalea's van de Botanische Tuin, waarin de gastheer 'duidelijk het werk zag van een Geest'. De baron vond Newman nogal depressief, en als men het dagboek van deze laatste uit die jaren leest, zou er op het eerste gezicht reden zijn om zo te denken. Zélf had hij trouwens die indruk, want hij schreef in dit journaal dat hij 'niet tevreden was over het geheel van dit boek. Het is min of meer een klacht van het ene eind tot het andere'. We zijn dus gewaarschuwd. Wel erkende hij dat hij zijn kruis gekend had, maar 'O hoe licht is dat kruis geweest - bedenk eens wat het kruis is geweest van andere mensen!'

Hij had dus wel omgang met de grote mannen van zijn tijd, maar eigenlijk schuwde hij 'the aristocracy of talent', vooral als het notoire ongelovigen waren. Als schrijver kon hij heel Engeland een nieuwe blik op het katholicisme geven, als predikant kon hij met zijn zilveren stem en zijn gouden gedachten heelder congregaties ademloos doen luisteren, maar als er in een relatief besloten kring 'viva voce' al improviserend te discussiëren viel met vijandig gezinde personen of bekende ongelovigen, voelde hij zijn oude schuchterheid weer bovenkomen en sloeg hij elk contact beleefd af. Zo heeft hij nooit willen deel uitmaken van een 'Metaphysical Society' waar Thomas Huxley lid van was. Hij kon niet begrijpen dat kardinaal Manning daar naar toe ging en in zijn aanwezigheid Thomas Huxley Christus' Verrijzenis hoorde aanvallen. 'Misschien', grapte hij, 'was het een list van Manning om de Professor in de klauwen van de Inquisitie te brengen!'[4]

Buiten die kring van 'the aristocracy of talent' bleef de oude fascinatie doorwerken: talloze getuigenissen bevestigen dat. Ene Geraldine Fitzgerald, bekeerlinge en schrijfster, vertelde in 1938 - ze was toen 92 - hoe fascinerend het gezelschap van Newman als man van 75 nog was: 'onmogelijk te beschrijven de bekoring die er uitging van zijn stem en manier van doen: ik heb nooit in de verste verte zoiets meegemaakt, tevoren of sedertdien. Zijn stem was laag en heel zacht en er klonk een wondere sympathie doorheen. Daarna hoorde ik hem preken, en het was nog beter dan ik verwacht had'. Lord Coleridge, de zoon van de rechter die Newman had veroordeeld en gekapitteld in het Achilliproces, legt hetzelfde getuigenis af: 'De fascinatie die er van de persoonlijkheid van de man uitging, is veruit de grootste die ik ooit heb gevoeld. Hij spreekt nooit over controversiële onderwerpen, zinspeelt nauwelijks op verschillen in standpunt, en je voelt de hele tijd dat je met een groot en heilig christen te maken hebt'.[5]

Vooral uit het eerste getuigenis blijkt dat de 'silver voice' van de Oxfordse predikant nog altijd bekoorde, maar er zijn talrijker getuigenissen voorhanden waarin geklaagd wordt dat Newmans stem begon te verzwakken en soms zelfs, bij het preken b.v., nauwelijks of helemaal onhoorbaar werd. Men kan het al enigszins vermoeden uit Geraldines oordeel over de preek die zij aanhoorde en die 'beter was dan ze verwacht had...' Zo zijn we dan weer beland in de Birminghamse Oratory waar Newman preekte, catechiseerde, regisseerde, 'economiseerde', correspondeerde, en het verborgen leven leidde van een dienaar van Christus...

Leven in de Oratory

Omdat de meeste biografen vooral over het literaire werk van Newman handelen, hebben ze maar weinig oog voor zijn priesterlijke arbeid in het Birmingham Oratory. De dood van Ambrose bracht ook heelwat meer werk voor zijn vriend met zich mee. De zaterdag na Ambroses begrafenis zat hij al in diens biechtstoel: hij nam zijn penitenten gewoon over. Ambroses 'Altar Society', verantwoordelijk voor onderhoud en versiering van de kerk, werd nu ook bij de reeds vele bezigheden van de huisoverste gevoegd. In heel juni zou hij preken en in heel september; aantekeningen blijven nog over van preekschema's voor de advent '75 en de vasten '76. Sommige mensen wilden van tevoren weten wanneer hij preekte, maar hij zei dat de andere paters het even goed en zelfs beter deden dan hij. Traditie wilde dat een belteken het einde van het sermoen aankondigde: Newman hield altijd direct op, ook als het een simpele knaap was die, fier, dit teken mocht geven.[6]

Ook voor de middelbare school moest verder worden gezorgd. Ambrose als 'headmaster' diende vervangen: zijn opvolger wachtte een zware taak. Hiervoor koos Newman het jongste lid van de paterscommuniteit, Father John Norris, 32 jaar oud, die het in het begin inderdaad een heel moeilijke opdracht vond. Tot overmaat van ramp stierf in januari '76, kort na Ambrose dus, Mrs Wootten, de 'matron' van de school. Het aantal leerlingen daalde, en het

[3] MT II. 546.
[4] AW 275; LD XXVIII. 11 (Metaph. Soc.).
[5] MT II. 544-5.
[6] Ibid., 529; 534.

was zaak ook hier weer voor een goede opvolgster te zorgen. Hij koos voor iemand die hij goed kende en van wier toewijding hij zeker was. Emily Bowles, een van zijn confidentes, aanvaardde 'voorlopig', maar dit 'voorlopig' werd uiteindelijk vijf jaar. En zij was niet zo'n succes als haar voorgangster wier moederlijkheid zij miste. In de school catechiseerde Newman 's zondags, examineerde de boys, schreef naar de ouders en hield toezicht op het jaarlijkse toneel. Hij startte ook avondlijke concerten waarin hijzelf de tweede viool speelde: toneel en muziek bleven hem steeds dierbaar. Opvoeden lag helemaal in zijn lijn; alleen waren er telkens weer die vervelende financiële zorgen...[7]

Met de jaren groeide nog zijn liefde tot het Oratorium, en tot zijn vreugde waren er nu weer, vlak na Ambroses dood, nieuwe novicen. Newman had al min of meer geleefd in het vooruitzicht dat zijn Oratorium met hem sterven zou. Toch was hij altijd tegen alle hoop in blijven bidden en werken. En nu ineens waren er in maart '77 vier novicen, en drie aspiranten. Hij gaf hun tweemaal in de week een cursus 'De Fide' (over het geloof). Verschillende van die jonge mensen kwamen uit de school, b.v. twee zonen, Richard en Harry, van Newmans goede vriend Serjeant Bellasis, aan wie hij zijn 'Grammar of Assent' had opgedragen 'ter herinnering aan een lange, altijd gelijke, zonnige vriendschap' (in remembrance of a long, equable, sunny [de drukker had eerst gedrukt 'funny'!] friendship). Maar er waren ook intredes van buiten de school, zelfs bekeerlingen zoals Thomas (Paul) Eaglesim, een 'Oxford man', en Arthur Hutton, een anglicaans priester, op wie Newman hoge verwachtingen had gebouwd die echter wreed werden verijdeld. Een andere kandidaat, George Teeling, volhardde niet, zodat er zich ook wel wat zuur mengde onder het zoet.[8]

Ook onder zijn leraren was dit zo. Thomas Arnold, die van het geloof afgevallen was, liet zich opnieuw in de katholieke Kerk opnemen, maar dat was dan weer niet naar de zin van zijn vrouw, een cholerische furie, die Newman de schuld gaf van de bekering en hem deze vlammende brief toezond:

> Sir,
> U bent er nu voor de tweede maal de oorzaak van geweest dat mijn echtgenoot een lid werd van de Kerk van Rome, en uit de grond van mijn hart vervloek ik er U om (and from the bottom of my heart I curse you for it). U weet goed hoe uiterst zwak en onstandvastig hij is, en U weet ook dat hij een vrouw en acht kinderen heeft. U weet heel goed dat hij niets gedaan heeft voor de rooms-katholieke Kerk gedurende de tien jaren dat hij haar heeft toebehoord, en U weet ook heel goed dat hij ook nu niets voor haar zal doen, maar de bekoring om een van zijn vaders zonen onder Uw leiding te hebben was teveel voor U, en voor de tweede keer hebt U hem aangeraden elke sociale plicht te ignoreren en een afvallige te worden. Hij heeft van heel ons gezin een puinhoop gemaakt, maar wat kan U dat schelen?

Newman vond het 'marvellous' dat de zachte Thomas en die furie van een Mrs Arnold toch een huwelijkspaar konden vormen...[9]

Intussen bleef het dodenaantal in het Oratorium stijgen. Ook in de London Oratory waar in hetzelfde jaar als Ambrose St. John ook John Dobrée Dalgairns stierf, als een wrak. Hij was 57, en krankzinnig... Het ergste was dat hij zich dit bij vlagen realiseerde. Het trof Newman diep: Dalgairns stierf haast onmiddellijk na een geweldige stuiptrekking. 'Een verlossing voor hem, het stemt ons dankbaar', schreef Newman naar Londen. Hij kon niet vergeten dat, 34 jaar tevoren, John Dobrée de eerste was geweest die bij hem was komen wonen in zijn kluis te Littlemore. Hoe mysterieus was toch de Providentie: 'there is something very mysterious in such dispositions of Providence', mijmerde hij, 'but it will all be clear hereafter.'[10]

Enkele maanden later viel er weer een dode te betreuren, deze keer in Birmingham zelf: Father Edward Caswall (63), de man die de bouw van het Oratorium te Edgbaston financieel mogelijk had gemaakt. Een hartaanval had hem getroffen tijdens een reis naar Noorwegen. Uiteindelijk velde hem deze hartkwaal. Ofschoon hij als stotteraar niet kon preken, was hij toch een grote hulp in het parochiewerk en bovendien een zeer gewaardeerde confrater in het communiteitsleven. Hij was de laatste, volgens Newman, van 'de drie mannen - twee van hen waren mij helemaal vreemd - die zich in de voorbije jaren genereus en zonder voorbehoud aan mij gegeven hebben': Edward, Ambrose en Joseph Gordon waren 'het leven en het centrum van het Oratorium'.[11] Het verlies van vrienden was voor deze vriendschapsvereerder haast ondraaglijk, en daarbij kwam nog de diepe, bijna religieuze huiver die hem aangreep bij het overwegen van dood en vergankelijkheid: 'Daar is iets huiveringwekkends (something awful) in de stille onweerstaanbare golving van de tijd (the still resistless sweep of time) - en, naarmate de jaren vorderen en vrienden je worden ontnomen, hou je je vast aan de gedachte van hen die nog overblijven, zoals je bij koud weer je

[7] Ibid., 536-7.
[8] Ibid., 535.
[9] LD XXVIII. 158. 157.
[10] MT II. 539.
[11] LD XXVIII. 300; 118.

dikke mantel goed dichtknoopt, om je te beschermen'. Hij dacht daarbij ook aan 'dear Mary', zoals blijkt uit een troostbrief die hij schreef naar een knecht die zijn zus verloren had: 'Ik ook weet wat het betekent een zus te verliezen. Ik verloor haar 49 jaar geleden, en ondanks die vele jaren voel ik nog altijd de pijn'.[12]

Newman hiéld van zijn Oratorium, en hij hield niet op er de diepte en de waarde van te peilen. Merkwaardig op dit gebied is zijn laatste 'Address' als overste tot zijn medebroeders voor hij kardinaal werd. Het heeft iets van een testament,- we citeren er een groot fragment uit:

> ... Ik heb nooit een talrijk Oratorium gewenst of gekoesterd. Twaalf werkende priesters waren steeds de limiet van mijn ambities. Men kan niet veel mensen tegelijkertijd beminnen; in de werkelijkheid kan men niet veel vrienden hebben. Een Oratorium is een familie en een home; een huiselijke kring is, zoals deze woorden impliceren, beperkt en rond (bounded and rounded)... Het kan bijna niet anders of een groot lichaam breekt onder zijn eigen gewicht... We zijn niet meer in staat om de plichten van onze oratoriaanse roeping te vervullen. We zouden, bijvoorbeeld, zoveel als dat mogelijk is, dezelfde gevoelens, dezelfde belangstelling moeten hebben; we moeten, voorzover dit mogelijk is, elk ernstig opinieconflict onderdrukken; we zouden traag moeten zijn in het ter sprake brengen van onze eigen opvattingen; we zouden de gevoelens van de anderen moeten respecteren; we zouden er angstvallig moeten over waken - wat zo moeilijk te vermijden is in een grote groep - dat er noch in de geest noch in de werkelijkheid enige partijzucht ontstaat. Waar het om zaken gaat die onze congregatie betreffen, zouden we ons moeten laten bezielen door één geest: vermijd, zo mogelijk, stemmingen bij meerderheid; wees ook de confraters indachtig van een eventuele minderheid; anderzijds mogen afzonderlijke confraters niet zo onbezonnen zijn om profijt te trekken uit de zo even gesuggereerde kiesheid.[13]

Correspondentie

Benevens het tot hiertoe reeds een groot deel van zijn tijd opslorpende werk was er nog die constante stroom van bezoekers en bezoeksters allerhande, niet alleen vrienden maar ook kennissen, zowel mannen als vrouwen, zowel leken als geestelijken. Allen ontving hij met die fijne hoffelijkheid en voornaamheid die hem als een tweede natuur was geworden. Hijzelf heeft ze het compleetst en het geniaalst beschreven in zijn 'portret van de gentleman' in de 'Idea of a University'. Velen van die bezoekers of bezoeksters werden ook zijn correspondenten, die met de jaren aanzwollen tot een vloed, tot een immens van-ziel-tot-ziel-werk, zoals hij het ook het liefst beschouwde. Hij vond het een van zijn belangrijkste opdrachten.

Reeds vanaf 1828 zien we hem familiebrieven selecteren om er fragmenten uit over te schrijven, en dat collectioneren, sorteren, overschrijven, soms zelfs met een enkel verklarende opmerking annoteren van massa's brieven is hem altijd, tot het einde toe, bijgebleven. Herinneren wij ons hoe hij reeds in de dertiger jaren, toen hij zijn geloofsgenoten het lichtend voorbeeld van de 'Church of the Fathers' wilde voorspiegelen, met volle handen gretig greep uit het epistolarium van de kerkvaders. 'A man's life lies in his letters', schreef hij aan zus Jemima in mei 1863.[14] En wij hebben ook gezien welke moeite hij zich gaf, het jaar nadien, bij het schrijven van zijn 'Apologia', om van zijn vrienden uit de glorietijd van de Oxfordbeweging brieven te bemachtigen die, beter dan welke beschrijving ook, konden getuigen van bepaalde feiten, standpunten, vragen en gemoedsgesteltenissen die belangrijk waren voor het creëren van dat unieke literaire opus. Pakken brieven moeten in die tijd vanuit vele hoeken van het land verzonden geweest zijn naar de eenzame scribent in de Birmingham Oratory.

Na Newmans dood in '90 beijverde Father William Neville, zijn literaire executeur, zich om alsnog voorradige brieven van zijn overleden vriend en confrater te bemachtigen, en duizenden supplementaire epistels kwamen het ruime 'duivenhok' - daar leek de kamer op, want elke bestemmeling had zijn vakje - verrijken en bijna overstelpen. Neville werd daarbij geholpen door de gebroeders Richard en Lewis (kloosternaam voor Harry) Bellasis en later door die eminente Newmankenner, Henry Tristram. Hun ijver kon echter niet beletten dat, 70 jaar na Newmans dood, nog steeds maar een heel klein gedeelte van zijn brieven was gepubliceerd. In het begin van de zestiger jaren dan nam de toenmalige overste van het Birminghamse Oratorium, Charles Stephen Dessain, het op zich nog méér brieven te verzamelen: hij collectioneerde er zo meer dan 20.000! Hij zou ze dan uitgeven, tezamen met de 'memoranda' en de 'diaries'. In 1976 stierf Father Dessain plotseling, maar anderen zetten het werk voort, dat intussen beëindigd is. De gehele collectie bedraagt 31 volumes! Een reuzenwerk dat bovendien getuigt van vaardigheid, accuratesse en zeker ook van grote devotie tot de man die al deze brieven met zoveel priesterlijke ijver en literaire gratie geschreven heeft.[15]

---

[12] Ibid. .XIX. 277; XXVIII. 159.
[13] Murray P., *Newman the Oratorian.* 1968. 387 vv.
[14] Sugg. Packet., VII.
[15] Ibid., VIII; Des 163-4.

Het lezen van die brieven - niet allemaal tegelijk natuurlijk, maar met kleine beetjes! - is een waar genot. Het is alsof je het beschrevene zélf meemaakt, b.v. die sterfbedscène van Ambrose St. John, dat laatste afscheid, die laatste omarming, Newmans verwijt dat hij er een 'stijve nek' zal van krijgen, enz. Of dat zo menselijke briefje aan een knecht die zijn zus verloren heeft: 'Ik ook wéét wat het is een zus te verliezen...' En tegelijk realiseer je je dat je nog in de 19e eeuw zit toen nog zoveel jonge lieden aan een of andere ongeneeslijke ziekte stierven: niet alleen Mary Newman, maar ook Hurrell Froude, John Bowden e.a. De 19e eeuw van de trein ook: wat een revolutie moet het voor die mensen geweest zijn, dat net van sporen door heel Engeland en overal! Als Newman de concilievaders van Rome toeschreeuwt dat ze véél te vlug gaan, vloeit het beeld van de trein hem spontaan uit de pen.

Je leert er Newman zélf ook zo goed in kennen, en op sommige punten is dit een verrassing. Hij staat bekend als predikant, als apologeet, als geestelijk raadsman, als filosoof van de universitaire opvoeding, en je stelt je een man voor die gemakkelijk in de wolken zweeft en ietwat etherisch aandoet, tot je een brief ontdekt die echt over business gaat, die weet wat geld is, die een universiteit ook kan zien als een manager, - een mens die hemel en aarde weet te verbinden, ook al in die zin dat hij niet te berekenen sommen moet besteed hebben aan het steunen, het in leven houden van dat zwarte schaap Charles Newman.

Je kunt de brieven ook lezen vanuit een literair standpunt. Sommige zijn, althans in Engeland, beroemd gebleven, zoals dat korte sneerbriefje aan pauselijk kamerheer George Talbot die de man van 'Brummaghem' uitnodigde naar het chique Rome: gedenk, Monsignore, 'Birmingham people have souls!' Maar ál zijn brieven zijn van een egale literaire perfectie en uitmuntendheid, hetzij ze aan hoge heren of markiezinnen of kardinalen of intellectuele beroemdheden of politici als Gladstone werden geschreven dan wel aan gewone mensen uit zijn familie of kennissenkring, aan eenvoudige Littlemoorse parochianen of studentjes aan universiteit of middelbare school of zelfs kinderen. Er is een briefje aan een heel jong meisje van de 'convent school' te Stone (bestuurd door de dominicanessen), Eleanor Bretherton, dat niet alleen een prachtig voorbeeld is van literaire charme en echte empathie, maar ook van een luchtigheid en humor die we van iemand als Newman niet zouden verwachten. We citeren het integraal om te besluiten.

Eleonor was tot 'Lady Abbess' gekozen voor het feest van de Onnozele Kinderen, waarop het gezag voor één dag overgedragen werd op de meisjes van de school. Newman schrijft haar op de feestdag zelf (28 december):

The Oratory, Birmingham. Innocents' Day 1859.

My dear Lady Abbess,

Ik wens dat Uwe Hoogwaardigheid nog vele malen na deze de plichten en eerbewijzen van de huidige dag zou mogen uitoefenen en genieten, tenminste als dat goed is voor de ziel en het lichaam van Uwe Hoogwaardigheid, want eerbewijzen jagen soms het hoofd op hol, en plichten verwarren soms het brein.
Eveneens hoop ik dat U goed ingegroeid bent in Uw monastiek habijt, en dat het U past, en dat U er zich gemakkelijk kunt in bewegen.
Ik hoop ook dat U een goed verslag kunt geven van twee jonge nonnen of novicen die tot Uwe communiteit behoren en die, zo mag ik redelijkerwijze hopen, U niet veel last bezorgen, maar ter contrarie vanwege hun ernst en stiptheid een troost zijn voor Uwe Hoogwaardigheid. Draag er in het bijzonder zorg voor dat ze heel netjes zijn. En daar de levenswijze die U gemeenlijk praktiseert van zulk een grote gestrengheid is, sta Uzelf in dit feestelijk seizoen een zekere inschikkelijkheid toe, en heb er geen gewetensbezwaar tegen een klein stukje van de Christmas pudding te eten of andere lekkere dingen die je in handen vallen - want er is maar één Kerstmis in het jaar -

Aanvaard de verzekering van mijn eerbiedige hoogachting,

Zeer beleefd de Uwe, John H. Newman.[16]

Republicatie van zijn werken

Deze correspondentie was dus wel belangrijk, maar nóg belangrijker was toch een werk waar Newman zijn beste krachten voor inzette tussen 1868 en 1881: het republiceren van zijn oeuvre in een 'uniform edition'. Alles begon met het herstellen van oude vriendschappen uit de jaren van de Oxfordbeweging. Een van de eerste was zijn vriendschap met W.J. Copeland, zijn kapelaan te Littlemore van 1840 tot aan Newmans bekering in 1845. Mét zijn pastor stond Copeland in het centrum van het 'Tractarian Movement' en was uiteraard de bewonderende en toch 'niet mee-kunnende' getuige van zijn onder twijfels gebukte en toch moedige superieur en vriend. De vriendschap leidde tot een hernieuwd interesse voor de 'Parochial Sermons', die volgens Copeland nog door vele mensen in den

[16] LD XIX. brief van 28 dec.1859.

lande, zelfs door 'dissenters', werden gelezen en herlezen, en zo ontstond bij beiden het plan om die 'Sermons' opnieuw uit te geven. Oecumenische motieven speelden daarbij een grote rol en zelfs financiële, want Newman hoopte dat het succes van zijn 'Apologia' het herdrukken van zijn preken financieel mogelijk zou maken. In deze zaak leren we hem ook kennen als een alert 'apologetisch strateeg': hij wilde nl. via de republicatie van zijn 'Sermons' de samenhang van zijn religieuze ontwikkeling aantonen, en toen Kingsley einde maart zijn tegenstander uitdaagde, deed dit hem besluiten zijn eigen 'History of my opinions' in opeenvolgende pamfletten te beschrijven, - met het succes dat men kent. Strategisch gezien was het ook geniaal van Newman om niet zélf zijn preken opnieuw uit te geven en liever Copeland 'het ijs te laten breken'. Het Engels publiek zou van hem, Newman, geen enkele wijziging geduld hebben, terwijl zijn eigen katholieke geloofsgenoten geschandaliseerd zouden geweest zijn door het niet-corrigeren van bepaalde uitspraken. Het succes van de republicatie was dan ook zeer bevredigend: binnen de zes maanden was het eerste volume van de acht 'Parochiepreken' met 3500 exemplaren over de toog gegaan (november 1868).[17]

Het jaar daarop republiceerde hij ook nog een protestantse bundel onder de verantwoordelijkheid van Copeland, en toen vond de strateeg de tijd rijp voor het heruitgeven van zijn essays, zijn 'Essays on Miracles' en die welke hij had geschreven voor de 'British Critic'. Hij deed dit op eigen verantwoordelijkheid en corrigeerde zijn tekst niet, maar voorzag hem wel van correctieve aantekeningen. Enige beroering volgde wel, maar zeer weinig. Daarop publiceerde hij weer de enige protestantse prekenbundel die nog niet aan de beurt was geweest, de 'Oxford University Sermons', waarna hij naar de overblijvende essays terugkeerde en ze nu door elkaar, protestantse en katholieke, heruitgaf - zonder enige kritiek! Het waagstuk was geslaagd, en hij kon zelfs een volume van zijn 'Historical Sketches' (voor de helft geschreven als anglicaan) opdragen aan een Ierse katholieke bisschop, mgr. David Moriarty, bisschop van Kerry. We schrijven dan al oktober '72. 'De waarheid', schreef Newman fier - en het is een uitspraak die hem ten zeerste siert - 'heeft een kracht uit zichzelf, die zich een weg baant: zij is sterker dan de dwaling' (Truth has a power of its own, which makes its way, it is stronger than error).[18]

In 1873 waren er al 23 volumes opnieuw gepubliceerd, en er waren plannen voor nog 11 andere. Eén van die elf, uitgegeven in 1877, is een van de gewichtigste geschriften van Newman in het geheel van zijn oeuvre. Nog één belangrijke anglicaanse polemische collectie moest toen een nieuwe editie krijgen, getiteld 'The Via Media' of 'Middelweg' . De benaming stamt uit zijn anglicaanse tijd, toen hij voor de Church of England een 'middelweg' zocht tussen het 'populaire protestantisme en het Romanisme. Deze gerepubliceerde 'Via Media' telde 2 volumes: Vol. 1. Prophetical Office of the Church (1837); Vol. 2. Occasional Letters and Tracts (waarin een goed deel van de documentatie over Tract 90). Voor het eerste volume - dat al de derde editie zou zijn van de 'Lectures on the Prophetical Office of the Church' - schreef Newman nu een nieuwe 'Preface', die een herijking zou zijn van zijn positie tegenover de anglicaanse Via Media als geheel. Hij zou zijn 'Middelweg' weer eens bewandelen, maar nu als katholiek. Een laatste uitgebreide confrontatie met zijn eigen Zelf. Zij bedroeg 80 pagina's.

Geconfronteerd met zijn oude Zelf

Newman schreef deze nieuwe 'Preface' ten behoeve van mensen die vonden dat er veel te bewonderen viel in het katholicisme, maar wier geweten er zich tegen verzette katholiek te worden. In de roomse Kerk vonden deze lieden een voor hen op het eerste gezicht evidente kloof tussen haar formele leer enerzijds en de populaire en politieke manifestaties ervan anderzijds. Wie de devotie en de devotieboeken - vaak heel sentimenteel - van het katholieke volk gadesloeg, wie de vaak achterlijke of weinig principiële 'politiek' van paus en bisschoppen op de voet volgde, vond een haast onoverschrijdbare struikelblok op zijn weg als hij zich bij die Kerk wilde aansluiten. Newman gaf onomwonden toe dat hun vooroordelen erdoor werden versterkt.

Daarom zocht hij een theologische uitleg voor die interne contradicties in de Kerk. Hij gaat daarbij uit van de Kerk als zijnde een sacrament. Zij is een zichtbare representatie van Christus: Keble bestempelde haar als Christus' 'eigen Zelf hier beneden (very self below)'[19] De Kerk is niet louter verwijzend naar Christus: zij is de eigenste plaats waarin Hij zichzelf tegenwoordig stelt en actief op de wereld inwerkt. Dit heeft echter tot gevolg dat de Kerk deelt in de zogenaamde drie ambten van Christus: het profetische, het priesterlijke en het koninklijke ambt. Over deze driedubbele ambtsuitoefening spraken reeds de Vaders, en sinds Calvijn was deze opvatting tot gemeengoed geworden in de christologie van de Reformatie. Als anglicaan had Newman er reeds over gepreekt in zijn 'The Three Offices of Christ' van Kerstmis 1840.[20] (We vinden ze ook bij katholieke theologen, b.v. bij Yves Congar OP in een artikel 'Sur la trilogie: prophète - roi - prêtre')[21] Volgens deze Kerstpreek oefende de Heer zijn profetisch

[17] Ker 710; Des 160-1; Coulson, Allchin & Trevor: *Newman: a Portrait Restored,* Sheed & Ward, 1965.pp.112 vv.
[18] LD XXVI, 293-4.
[19] VM I, XXXIX.
[20] SD 52-62.
[21] In: 'Revue des sciences philosophiques et théologiques', 67 (1983), 97-115.

ambt uit door te leren en de toekomst te voorspellen, zijn priesterlijk ambt door zijn kruisoffer en de instelling van de eucharistie die een sacramentele representatie is van dat offer, en zijn koninklijk ambt van veroveraar in zijn glorieuze verrijzenis en hemelvaart, zijn zending van de Geest die de naties zal bekeren en leiden door middel van de Kerk.

Zoals Christus oefent nu de Kerk, zijn 'very self below', hetzelfde driedubbele ambt uit - hetzelfde, d.w.z. 'volgens Christus' voorbeeld en op een menselijke manier'.[22] Reeds in zijn 'Development'-boek had Newman gezegd dat het christendom 'dogmatisch, devotioneel en praktisch' was. Men ziet gemakkelijk in dat het dogmatische overeenkomt met het profetische of lerende ambt van Christus, het devotionele met zijn priesterlijke functie en het praktische met zijn hoge ambt als Vorst van de naties. Men lette er echter op - zeer belangrijk! - dat de Kerk deze dogmatische, devotionele en praktische taak tegelijk uitoefent: 'all at once', zegt het boek.[23] In zijn 'Preface' van 1877 neemt Newman dit idee over: alle drie deze officies van de Kerk worden door deze gelijktijdig uitgeoefend, met al de dialectische spanningen die daaruit voortvloeien, - maar ook met al de wederzijdse steun die zij elkaar verlenen. Dit in-spanning-samengaan vergelijkt de violist Newman met de harmonie van de klanken in de muziek, en hij spreekt over de muzikale eenheid van de drie ambten in de christelijke Kerk.

Deze Kerk oefent die drie ambten uit als geheel, volgens onze auteur: als geheel is zij: - een filosofie die een waarheidssysteem voorhoudt; - een religieuze ritus waarmee hij bedoelt dat zij een orgaan is van eredienst; - en een 'politieke macht' die men moet begrijpen als kerkelijk bestuur. Newman, die de zaken graag historisch zag, meende ook te mogen zeggen dat in de kerkgeschiedenis het accent lag op het priesterlijke element van religieuze eredienst in een primitieve Kerk die vooral uit arme devote christenen bestond; daarna verspreidde zij zich onder de geleerden en gaf het aanzijn aan verscheidene theologische scholen; tenslotte werd zij vooral een politieke macht die haar centrum vestigde te Rome.

Elk van deze drie ambten nu neigt volgens Newman tot overdrijving, tot overbeklemtoning, wat dan telkens speciale gevaren met zich meebrengt. Teveel theologie draagt het gevaar in zich van een zeker scepticisme; teveel devotie kan tot superstitie leiden en tot emotionalisme (de Engelsen hebben daar de term 'enthusiasm' voor); en ten slotte is de karakteristieke bekoring voor de kerkbestuurders er een van eerzucht en tirannie. Hoe aan die gevaren en bekoringen ontsnappen? Newman meent: door die neiging tot overdrijving in te tomen. En zij wordt ingetoomd door ernstig rekening te houden met de twee andere ambten. De drie ambten van de Kerk moeten elkaar in evenwicht houden. Zo hervinden we de 'muzikale eenheid' van zo even.

Daarom verdedigt Newman een zekere 'theologie van het compromis'. Soms kan het b.v. gebeuren dat bepaalde devoties te ver gaan, neigen naar corruptie of vulgariteit. Steunend op haar profetisch ambt, op haar leerbevoegdheid, zal de Kerk daar dan wel tegen ingaan en deze devotie pogen te purificeren, maar anderzijds mag zij bepaalde devoties i.v.m. relikwieën b.v. toch niet vernietigen en in de kiem smoren. Vaak zal een compromis nodig zijn om de twee - leer en devotie - in evenwicht te houden. En beoefende Jezus zelf dit compromis niet in het geval van de hemofiele vrouw die in de zoom van zijn kleed een magische kracht zag en Hem aanraakte, wat door de Heer niet werd gelaakt - wel integendeel: Hij prees haar geloof en beloonde het. Bij Paulus vindt men dezelfde houding: de zwakken in het geloof mocht men geen aanstoot geven.[24]

De misbruiken in de Kerk (Galilei b.v.)

Steunend op deze drie-ambten-visie ziet Newman zelfs een mogelijkheid om begrip op te brengen voor de houding van de roomse Kerk in het geval Galilei. Niet dat hij de Kerk excuseert, maar hij meent haar houding wel te kunnen verklaren. Er is soms een contrast tussen de religieuze en de wetenschappelijke mentaliteit. Wetenschapsmensen zijn nogal gauw geneigd om nieuwe hypotheses te aanvaarden, terwijl religieus geïnspireerde personen daar enigszins wantrouwig tegenaan kijken. Ideeën en instituties die zolang de geloofsgemeenschap hebben gesteund, worden opeens betwijfeld en zelfs bestreden. Het gevolg is dat er een conflict ontstaat tussen de eenvoudige gelovigen en de meer wetenschappelijk aangelegde theologen. Volgens Newman moest de Kerk in haar priesterlijk ambt rekening houden met haar geschokte onontwikkelde gelovigen in wier ogen zelfs de Schriftuur in diskrediet werd gebracht. De Kerk diende deze mensen te beschermen en de nieuwe interpretatie van de Schriftuur uit te stellen tot de volkse verbeelding zou gewoon geraakt zijn aan het heliocentrisme. Hoewel hijzelf zo ontzaglijk veel offers gebracht had voor de waarheid, was hij toch geen voorstander van het haast fanatieke 'de waarheid door en boven alles'. Soms moest volgens hem die extreme waarheidsliefde een stap terugzetten ten voordele van een ander goed dat ook zeer belangrijk was.[25]

[22] VM I, XL.
[23] Dev 27.
[24] VM I, LXVI-LXVIII; Rom. XIV, 13-23.
[25] Ibid., LV-LVI.

Op die manier beantwoordt Newman dus zijn eigen objecties van 40 jaar tevoren tegen de Kerk die nu de zijne is. Zijn basis is: de leer van de drie ambten van de Kerk. In Christus waren ze alle drie perfect harmonisch, 'muzikaal' verenigd; maar in de Kerk, die een Kerk van mensen is, blijkt deze 'muzikale harmonie' uiterst moeilijk te realiseren. Er zijn zovele interne spanningen tussen deze drie functies onderling dat daaruit noodzakelijkerwijze af en toe onevenwicht moet ontstaan. Maar dit mysterieuze, spanningsvolle karakter heeft de Kerk ook met aardse, natuurlijke dingen gemeen. Hoe vol geheim is niet de wereld van de levende wezens, hoe vol contradicties eigenlijk ondanks al haar schoonheid! Schoner nog is de menselijke ziel, maar ook zij zit vol spanningen en innerlijke tegenstrijdigheden:

> (In de ziel) wat al verschillende, met elkaar botsende opinies, neigingen, gewoontes, vermogens, verlangens en daden! Laten wij er ons dan niet over verwonderen dat ook de heilige Kerk, die een bovennatuurlijke goddelijke creatie is, diezelfde wet illustreert. In haar algemeen karakter presenteert zij een bewonderenswaardige coherentie en eenheid, zowel in haar woorden als in haar daden, maar deze interne overeenkomst stuit bijwijlen op tegenstand, en dan ziet zij haar geloofwaardigheid geschonden door schijnbare anomalieën die van ons vragen en eisen dat wij een daad van geloof zouden stellen.[26]

In alle werken van Newman vinden we diezelfde zin voor het complexe, het mysterieuze, het spanningsvolle van de realiteit, zowel in de natuur als in de bovennatuur die door eenzelfde wet worden geregeerd. Maar hij is ervan overtuigd dat al deze spanningen zich uiteindelijk oplossen in een ideaal evenwicht, en dat geldt dus ook voor de Kerk. Hij ziet in de theologie een voortreffelijk middel om juist deze taak op zich te nemen: zij is een regulerende factor in het steeds verder zich ontwikkelende leven van de Kerk:

> Ik beweer dan dat de Theologie het fundamentele en regulerende principe is van het hele Kerksysteem. Zij valt samen met (is commensurate with) de Openbaring, en Openbaring is de oorspronkelijke en essentiële idee van het christendom... Zij staat aan de oorsprong van het koninklijke en priesterlijke ambt, en heeft er dus een soort jurisdictiemacht over... Theologen stellen altijd maar vragen, zij zijn altijd maar bezig met het binnen-de-perken-houden van zowel de politieke als de populaire elementen in de constitutie van de Kerk, - elementen, die veel meer dan zijzelf aan de menselijke geest zijn aangepast en die veel meer blootstaan aan corruptie en overdrijving.[27]

Een merkwaardige 'laudatio' van de theologie en van de theologanten in een eeuw - zo klaagde Newman - waarin er 'geen (theologische) scholen meer waren, geen persoonlijk oordeel meer was (in de religieuze zin van het woord), d.i. geen vrijheid van opinie meer'. De Franse revolutie had ze vermoord, en in plaats van die 'regulerende theologische scholen' was er een extreme overcentralisatie in de Kerk gekomen, in de Kerk van Pio Nono. Maar volgens hem zou dat verloren gegane evenwicht zich dus wel herstellen - en dat is wat we gezien hebben in Vaticanum II (althans in principe). In dit opzicht is Newman een profetische voorspeller en inspirator geweest van dit 20e-eeuwse concilie.

Uniforme editie... en andere vereeuwiging

In juni 1877 zette Newman zich aan het herzien van zijn 'Essay over de ontwikkeling', welk werk op het einde van dat jaar klaarkwam, zodat de uniforme editie van zijn anglicaanse geschriften (op een paar kleinere na) helemaal gerepubliceerd was, met uitzondering van zijn 'Tractaten van de heilige Athanasius'. Deze zouden pas in 1881 worden voltooid. Met deze uniforme uitgave had Newman een uitdrukkelijk wetenschappelijk en oecumenisch doel: het theologisch niveau verhogen zowel bij de protestanten als bij de katholieken. Hij hielp ook Copeland bij het voorbereiden van een selectie (een heel goede!) van zijn anglicaanse preken. Er mochten er geen bij zijn die kwetsend waren voor katholieke oren, en daarom werden 'ethische'preken boven 'theologische' verkozen, en werden té protestants klinkende uitdrukkingen als 'the Lord's Supper' en 'Communion Service' vervangen door respectievelijk 'Holy Eucharist' en 'Holy Communion'. Een vrij dikke, dichtbedrukte bundel met 50 'Sermons' zag aldus het licht in oktober 1878. Toen echter het plan geopperd werd om een volledige set van al zijn geschriften in de jaren '80 aan de paus cadeau te doen, weigerde hij dit omdat daarin zoveel anglicaanse dwaling vervat stond.[28]

Zijn beroemdheid bracht met zich ook mee dat men hem wilde vereeuwigen en eren met een schilder- of beeldhouwwerk. Het gevaar bij het artistiek uitbeelden van Newman is dat té zeer het gevoelige, zachte, vrouwelijke aspect van zijn wezen wordt weergegeven, misschien ten gevolge van het bekende lied 'Lead, Kindly

[26] Ibid., XCIV.
[27] Ibid., XLVII-XLVIII.
[28] SG 390.

Light', en van bepaalde anekdotes. Een van die anekdotes vonden velen typisch: zij heeft betrekking op een droom van W.G. Ward. In die droom zat deze tijdens een diner naast een gesluierde lady van wie hij meer en meer gecharmeerd werd naargelang de tijd vorderde. Opeens kon Ward zich niet meer bedwingen en hij riep uit: 'Ik heb nooit zulke charme gevoeld in enige conversatie sinds de tijd dat ik te Oxford placht te converseren met John Henry Newman!' 'Ik ben John Henry Newman', antwoordde de lady, terwijl ze zich ontsluierde...[29] In zijn artikel 'The Sentimental Myth' heeft de oratoriaan F.V. Reade brandhout gemaakt van deze mythe.[30] Newman kon heel beslist, mannelijk, soms hard optreden, zoals ons verhaal wel zal hebben aangetoond. Men herinnere zich b.v. James Froudes mening dat hij op Julius Caesar geleek, Newmans houding tegenover Faber, zijn briefje aan Talbot, de 39 'blots' van Kingsley, enz. Newman is eigenlijk een geslaagde synthese van het aloude 'fortiter ac suaviter'.

In mei 1877 waagde ene Lady Coleridge zich aan een portret waarin zij poogde de spanning tussen beide goed weer te geven en tot een integratie te komen. Honderd procent is het nog niet gelukt: het portret straalt nog altijd charme en bovenal jeugdigheid uit: men zou niet zeggen dat dit een 19e-eeuwse grijsaard van 75 jaar is! Rond diezelfde tijd produceerde Walter William Ouless eveneens een geschilderd portret van Newman, dat vooral zeer aristocratisch aandoet: het herinnert aan Wards lady, maar het is toch mannelijker. Een man, doorstraald met een innerlijk licht, met een lichtend visioen dat hij echter rustig en vredig aanschouwt. Ofschoon Newman van al die 'vereeuwigingen' niet veel moest hebben, liet hij zich toch sculpteren te Londen door de beeldhouwer Thomas Woolner, misschien omdat de buste bestemd was voor het door hem zo diepbeminde Trinity College. Deze buste geeft veel meer dan de reeds besproken schilderijen het mannelijke, zelfs het enigszins rugeuze van de Oxfordleider weer. Ten slotte is er het portret van een lokale artiest, W.T. Roden, dat de uitgebeelde zelf niet erg scheen te appreciëren. De kunstenaar had het realisme opgeofferd aan een theorie, vond hij, en als men de vijand van het 'notionele' heeft leren kennen in zijn 'Grammar', dan is dat zowat het ergste dat men uit zijn mond kan vernemen:

> Als u mij zag en met mij zou spreken, dan zou u nooit denken dat ik een droevig of gekweld persoon ben, ofschoon het vorderen van de jaren en het verlies van vrienden een deprimerende invloed uitoefenen op geest en lichaam. Mijn schilder, een geniaal man, heeft - zoals vele geniale mannen - een grote vergissing begaan. Hij heeft zich laten leiden door een theorie. Hij heeft zich vastgepind op ergens een passage in mijn Apologia, waarin ik mijn droefheid uitdruk over het verlies van mijn Oxfordvrienden, en hij heeft dan beslist mij voor te stellen als rouwende om hen.[31]

Toch is het wel waar dat Newman in die jaren vaak in tedere herinnering terugdacht aan de vrienden van weleer en aan de jaren die hij doorgebracht had in de anglicaanse kerkgemeenschap. Al zijn vreselijke verwijten aan de Church of England - 'een puur nationaal instituut', 'het waarachtigste van al het niet-bestaande' (the veriest of non-entities') - konden niet beletten dat hij soms met heimwee vervuld was als hij zijn verre verleden, vooral in Oxford, nog eens overschouwde. Karakteristiek daarover is een entry in zijn journaal van november 1877:

> Bemint gij, of bemint gij niet, mijn dierbare Zelf, de dadenrijke tijd die gij doorbracht in de Kerk van Engeland? Zo hebt ge b.v. dagelijks vóór ogen een foto van Trinity Chapel, en ge houdt ervan daar naar te kijken. Ja - en het is in grote mate een abstractie. Het is niet de Kerk van Engeland die ik bemin, maar het is dat hele individueel-concrete complex dat ik mij zo goed herinner: de tijden en de plaatsen, de scènes en gebeurtenissen, mijn eigen gedachten, gevoelens en daden. Ik kijk naar die communietafel, en ik herinner mij nog met welke gevoelens ik er naar toe ging voor mijn eerste communie in november 1817; hoe ik in rouw was voor prinses Charlotte, en zwarte zijden handschoenen droeg, en de handschoen wilde maar niet uit mijn hand komen en ik scheurde ze in mijn haast. Maar de Kerk van Engeland als zodánig, nee, die maakt geen deel uit van die tedere herinneringen.[32]

Eerste 'Honorary Fellow' van Trinity College

Na een aantal <u>individuele</u> erkenningen zou er nu eindelijk een <u>officiële</u> komen, en nogal wel een die Newman nooit zou hebben verwacht. Nauwelijks een maand nadat hij bovenstaande ietwat nostalgische regels had neergeschreven, bereikte hem op 16 december 1877 - precies, op de dag, 60 jaar sinds hij zich met zijn vader in Trinity College, Oxford, had laten inschrijven - vanwege president Samuel William Wayte van ditzelfde Oxfordse Trinity College het verrassende voorstel hem tot 'Honorary Fellow' te benoemen van het college waar hij als jongeman zijn hogere studies begonnen was. Fellow Raper was op dit idee gekomen toen hij op een dag in de Common Room het portret van Newman had zitten bekijken.

---

[29] Ward, *Life* II, 348-9.
[30] CE 139-154.
[31] LD XXVII. 199-200.
[32] gecit. in Moody 231.

Deze, met zijn cultus van de herinnering, was zeer gevoelig voor die uitermate eervolle attentie vanwege mensen die hem niet eens kenden en die aan hem als eerste hadden gedacht toen zij pas de bevoegdheid hadden verkregen om 'Honorary Fellows' te benoemen. Hij beantwoordde de presidentiële brief dan ook niet zonder ontroering:

> Trinity College is nog altijd in mijn gedachten en is er altijd in geweest. Zichten van zijn gebouwen hangen naast mijn bed, en brengen mij zowel 's morgens als 's avonds weer terug naar de dagen toen ik een eerstejaarsstudent was en naar al die goede vrienden die nu bijna allemaal zijn heengegaan en die ik in die jaren zozeer beminde.[33]

Newman, nauwgezet van geweten, vroeg zich echter - als stichter van het Oratorium in Engeland - wel af of de oratorianenregel hem toestond zulk een grote eer te aanvaarden, maar zijn confraters stelden hem gerust. Hij wilde toch ook het oordeel vernemen van zijn bisschop, die altijd zozeer tegen het gaan-naar- Oxford (van katholieke jongeren) had gefulmineerd. Hij schreef hem:

> Trinity is de éne en enige plaats in Oxford die ik heb liefgehad, en nu nog eens vóór mijn heengaan te mogen terugzien wat ik nooit had gehoopt terug te zien, de plaats waar ik de strijd van het leven begonnen ben, is bijna meer dan ik kan dragen... Tijdens de twee laatste dagen sinds dit voorstel mij werd gedaan, heb ik zitten bedenken of ik het wel consequent kan aanvaarden, maar de titel alleen al is zo'n puur compliment dat ik m.i. niet moet vrezen dat de wereld het als iets anders zou interpreteren.[34]

Ullathorne antwoordde dat alleen maar goed kon voortkomen van dit hoge eerbewijs. Op 20 december antwoordde Newman dus positief aan de fellows en hun president, het wel heel vreemd maar toch ook gelukkig vindende "dat hij nu weer een 'freshman' werd van zijn eerste en dierbare college".[35]

Aan de heimweezieke Maria Giberne in Autun deelde hij het heuglijke nieuws ook mee, tegelijk bedenkend welk een beproeving het voor hem toch ook zou zijn daar bij zijn terugkeer te moeten constateren dat 'zovele mensen, om niet te zeggen allemaal, reeds gestorven waren en dat hij daar alles zo veranderd zou vinden'. Hij zou nu een dierbare plaats weerzien die hem toch ook zo vreemd geworden was, zo ver afstaande van alwat hem het diepst bezielde![36]

Zoals gezegd, had hij een nieuwe editie van zijn 'Essay over de ontwikkeling' klaargemaakt. Hij dacht eraan deze nieuwe uitgave bij wijze van dankbetoon te laten voorafgaan door een opdracht aan president Wayte, - maar dat was natuurlijk een delicate zaak. Het boek was eigenlijk een pleidooi ten gunste van de Kerk van Rome. Op zich vond Newman dit niet zo erg, want het was in een objectieve, louter argumenterende toon gesteld, maar het begin en het einde van het boek waren niet zo sereen redenerend als de rest, en dit kon Wayte wellicht kwetsen. Hij consulteerde zijn vriend deken Richard Church van de St. Paul's Cathedral, en er kwam zelfs een bezoek van Wayte aan de Birmingham Oratory aan te pas. Het resultaat was dat de opdracht werd aanvaard. De formulering ervan is een retorisch meesterwerkje in de geest van de klassieke 'captatio benevolentiae' (het voor zich innemen van de lezer):

> Aan de Zeereerwaarde Heer Samuel William Wayte, B.D.,
> President van Trinity College, Oxford.
>
> My dear President, - Niet omdat ik verwacht dat U enige speciale belangstelling zult koesteren voor dit boek of enige sympathie zult voelen voor zijn argumentatie of omdat er enige intrinsieke reden zou zijn waarom ik U en Uw Fellows ermee associeer, - maar omdat ik niets anders bezit om U aan te bieden ten teken van mijn waardering voor de attentievolle eer die U en zij mij hebben bewezen door mij eens te meer op te nemen in het lidmaatschap van een college dat de herinnering aan mijn eerste studentenjaren mij zo dierbaar heeft gemaakt; - alsook omdat het een gelukkige samenloop van omstandigheden is dat, terwijl zijn eerste verschijnen samenviel met mijn heengaan uit Oxford, zijn tweede krachtens Uw besluit kan samenvallen met de herovering van mijn positie aldaar;- om die reden is het dat ik, zonder Uw toestemming en buiten Uw verantwoordelijkheid om, de stoute stap waag Uw naam te plaatsen boven de eerste bladzijden van een boek dat ik vanwege mijn ouderdom moet beschouwen als de laatste druk of herdruk waar ik mij nog ooit zal mee bezighouden.
> Aanvaard, my dear President, de verzekering van mijn oprechte groeten.
>
> JOHN H. NEWMAN[37]

[33] LDXXVIII. 279.
[34] Ibid., 284.
[35] Ibid., 285.
[36] Ibid., 287.
[37] Ibid., 306.

De plechtige ontvangst van de nieuwe fellow had plaats eind februari 1878. Het was 32 jaar geleden dat deze zijn oude universiteitsstad nog had teruggezien. Hij bezocht in het gebouw de kamer die hij als eerstejaars eens had betrokken. Ze hing vol afbeeldingen van acteurs en actrices... Toen hij de trap afdaalde, herkende hem Thomas Short, zijn oude tutor, nu bijna 90 en blind, aan zijn stap. 'Is that dear Newman?' riep hij uit. Aan die man had hij zijn eerste studiebeurs te danken gehad alsook zijn dingen naar het Oriel Fellowship met het overweldigende succes! (Toen Newman in september nog eens terugkwam, was Short echter overleden). Op die memorabele februaridag zag hij ook Pusey weer, bezocht hij Oriel alsook het nieuwe college dat ter ere van Keble was opgericht. Hoezeer hij ook verlangde nog eens naar Littlemore te gaan, daar was geen tijd meer voor.[38]

Op het diner dat te zijner ere werd geserveerd, beantwoordde Newman de op zijn gezondheid uitgebrachte toast met een speech vol herinneringen op een toon waaruit tegelijk heimwee en vreugde sprak. Zo althans ondervond het een ooggetuige, James Bryce - toen fellow van Oriel, later ambassadeur in de States - die er diep van onder de indruk kwam en zijn relaas aldus besloot:

> Voor ons, jonge mensen, lag er iets tederlijk-pathetisch in, die oude man na zovele bewogen jaren te zien terugkomen naar de Hall waar hij als jongeman gewoon was te zitten, - die stem te horen die men zo dikwijls in de St. Mary's had gehoord en die, hoewel nu wat zwakker, toch de zachte modulaties had bewaard die Oxford zo goed had gekend, - dat bejaarde gezicht te zien, zo diep doorgroefd met lijnen van denken, strijden en lijden. De geschiedenis van een belangrijke periode in de geschiedenis van de universiteit en van de godsdienst in Engeland scheen daarop geschreven te staan.[39]

Na dit eerbewijs voelde Newman zich veel vrijer om naar Oxford te gaan, en in hetzelfde jaar nog - in september - reisde hij er weer naartoe, ditmaal voor een privé-bezoek. Toen kwam Littlemore wél aan de beurt. Aan Anne Mozley, de zus van zijn beide schoonbroers, schreef hij:

> Ik trok mijn stoute schoenen aan en ging in de tuin van mijn moeder. Het verbaasde me hoe mooi die veertig jaren hem hadden gemaakt. Het was een prachtige dag. De eigenaar kwam naar buiten, leidde mij in zijn huis en schonk mij een glas sherry.[40]

Het bezoek van Newman aan Oxford, en inzonderheid aan Keble College, had nog andere repercussies. En het is weer Gladstone die Newman meende te moeten eren. In april '78 werd nl. de bibliotheek van genoemd Keble College ingehuldigd, ter gelegenheid waarvan de staatsman gevraagd werd een toespraak te houden. Daarin kwam een passage voor waarin hij onder bijval van de gasten verklaarde dat de geschiedschrijver van de Oxfordbeweging eens zou moeten

> berichten dat dr. Newman in het decennium na 1833 een grote invloed, een absorberende invloed op de grootste geesten van deze universiteit had uitgeoefend. Het was een invloed waarvoor wellicht geen parallel in de academische geschiedenis van Europa bestond, tenzij men zou teruggaan tot de 12e eeuw of tot de hogeschool van Parijs. Wij weten dat zijn invloed gedragen werd door de uitzonderlijke zuiverheid van zijn karakter en door de heiligheid van zijn leven.[41]

Het woord 'heiligheid' zou ons te sterk kunnen lijken, als er niet nog getuigenissen waren uit die tijd die toch sterk in dezelfde richting gaan. Ene Wilfrid Scawen Blunt spreekt in zijn dagboek over Newman als over een 'Saint'. De man bezocht zijn hoogvereerde 'heilige' in 1876 (of 1877) te Edgbaston. Op dat ogenblik had hij last van kiespijn, maar 'toen ik bij de ontvangst zijn hand drukte, verdween mijn pijn, en zolang ik in het gebouw verbleef kwam ze niet terug. Een wondere hand was dat, zacht, nerveus, emotioneel, elektrisch; en ik voelde dat zij een mirakel had bewerkt'.[42]

Lichamelijke pijn scheen hij dus te kunnen verzachten, maar anderzijds ook geestelijke pijn, d.i. geestelijke onrust te zaaien, te veroorzaken, zoals in het geval van Frans Xaver Kraus (1840-1909), professor kerkgeschiedenis te Freiburg im Breisgau en jongere vakcollega van Döllinger. Een introductie van zijn Ierse vriend Sir Rowland Blennerhassett stelde hem in de gelegenheid Newman persoonlijk te bezoeken te Edgbaston. Zijn gastheer ontving hem 'sehr liebenswürdig', noteerde Kraus in zijn dagboek, inviteerde hem aan de communiteitstafel en had daarna een gesprek met hem over de toestand van de Kerk na de proclamatie van het nieuwe dogma: hij hoopte dat de

[38] Ker 712; SG 391; MT II, 547 (Short).
[39] Ward, *Life* II, 430.
[40] LD XXVIII. 410-11.
[41] Ibid., 351 V.n. l.
[42] Mackerness E.D., *The Heeded Voice*, Cambridge, Heffer, 1959. p. 2.

intussen gekozen nieuwe paus een betere weg zou bewandelen dan de vorige - er waren al aanduidingen, zei hij, die daarop wezen.

Kraus keert dan in tot zichzelf:

> Newmans persoonlijkheid maakte op mij een blijvende indruk. Hoe volmaakt is alles bij hem! Alles bij hem gaat op in denken en plichtsvervulling! Die eerbiedwaardige gelaatstrekken! - ze zijn als uit brons gegoten, zo oneindig ernstig en mild toch ook zijn ze. En dat prachtige oog van hem sneed mij in de ziel en vroeg mij: 'Waarom, mijn zoon, geeft gij uw hart niet geheel aan uw God?' Die blik ontroert mij ook nog vandaag... Ik voel mij zeer moe: lichamelijk en geestelijk ben ik aan 't veranderen. De indrukken van de laatste week zijn te sterk geweest. Mijn religieuze wereld is diep omgewoeld. Alles roept in mij dat ik een andere moet worden en dat God mij geheel in zijn dienst verlangt. De lectuur van Newmans Apologie heeft mij deze laatste dagen machtig aangegrepen, en als een kind beschaamd sta ik voor deze gestalte. Ja, het moet anders worden.[43]

Een nieuwe paus

In diezelfde maand februari van Newmans huldiging op Trinity College stierf, de 7e, Pius IX, de enige paus tot dan toe die langer had geregeerd dan Petrus. Op 20 februari werd zijn opvolger gekozen, Leo XIII. We mogen wel aannemen dat Newman, die zo gemakkelijk de 'particular Providence' aan het werk zag tot in de kleinste gebeurtenissen toe, een lichte schok moet gevoeld hebben toen hij voor het eerst de naam van de nieuwe kerkleider vernam. Indachtig de rol die paus Leo I de Grote op het concilie van Chalcedon gespeeld had,waar hij de eenzijdigheid van een vorig concilie had gecorrigeerd en aangevuld, had hij in zijn 'Brief aan de hertog van Norfolk' geschreven dat, 'mocht ooit de nood ontstaan... om een valse interpretatie recht te zetten, een andere Leo ons zou worden gegeven voor die gelegenheid'.[44] Wellicht was nu die 'andere Leo' daar... De enige fout van de nieuwe paus, meende hij, was dat hij niet 'tien jaar jonger' was![45] (Hij was 68 en zou nog een kwarteeuw lang de Kerk besturen...)

Onder Pius IX was er een ware vriendschap ontstaan tussen de H. Vader en kardinaal Manning. Als deze te Rome was, gebeurde het wel eens dat hij tot viermaal toe per dag door paus Pius werd ontvangen. Op de sterfdag van de Opperherder was hij constant in zijn nabijheid. Het definitieve afscheid was zeer hartelijk. 'Addio, carissimo', fluisterde de stervende, en toen een omstaander er hem op attendeerde dat het Manning was, zei hij: 'Sicuro' - hij had hem wel degelijk herkend.[46]

Met het aantreden van Vincenzo Gioacchino Pecci, de nieuwe Pontifex, veranderde die situatie drastisch. Manning was in de pauselijke appartementen voortaan langs geen kanten meer te bespeuren, terwijl paus Leo gewillig en graag het oor leende aan Newmans bewonderaars, die hun vereerde Heer ende Meester, zo schandelijk geïgnoreerd en zelfs als verdacht beschouwd tot in de hoogste regionen van de roomse Kerk, in ere wilden herstellen. Een eerste bewijs van de pauselijke gunst en sympathie ontving Newman reeds in datzelfde jaar. Rond Kerstmis bereikte hem een beeldje uit het persoonlijke brevier van Leo XIII, door deze zélf ondertekend. Het werd hem toegezonden door een van zijn penitenten, gouvernante te Rome. Zij had het gekregen van een officieel Vaticaans ambtenaar, die zelf een penitent was van Newmans ex-novicemeester, Padre Rossi, en die voor haar een audiëntie bij de nieuwe paus had gearrangeerd.[47] Weldra zou een nog veel grotere gift volgen...

Intussen was Newman weer in contact gekomen met Pusey en zocht hij ook brieven van Keble aan hem uit om die te bezorgen aan het nieuw opgerichte Keble College. Zijn verleden bleef hem achtervolgen... Eind maart had hij vernomen dat Pusey ernstig ziek geworden was, en hij wilde nog een laatste poging wagen om hem te spreken over de rooms-katholieke Kerk, althans indien de gezondheidstoestand van 'my dearest Pusey, whom I have loved and admired for over fifty years' zo'n gesprek mogelijk zou maken. Hem werd geantwoord dat de zieke aan de beterhand was, en dat hij voor het overige geen enkele twijfel koesterde over zijn religieuze positie.[48]

Het is twijfelachtig dat Newman echt geloofd heeft in een mogelijke 'bekering' van Pusey. Daarvoor moest hij eerst zijn geloof in de Church of England verliezen, en dat zag Newman niet zitten. Of, dacht hij, mócht hij dit ooit verliezen, dan zou het waarschijnlijker zijn dat hij ook zijn leven zou verliezen dan dat hij tot Rome zou overgaan. Bovendien waren er z.i. trekken in hem die moeilijk te verenigen waren met het katholiek-zijn, waartoe hij tot onze verbazing zijn 'leven in boeken' rekende: 'he goes by books, not by persons'. De man miste een zekere menselijkheid, soepelheid, maat en evenwicht. Aan Anne Mozley vertrouwde Newman eens toe dat hij bepaald

[43] Biemer 486-7.
[44] DA II, 307.
[45] LD XXVIII, 415.
[46] Purc II, 548-9.
[47] Ker 714.
[48] Ibid., 712-3.

moeite had om b.v. Puseys overdreven strenge ascese te begrijpen. Hij herinnerde zich nog een paasdiner bij hem waar gebraden kalfsvlees werd opgediend zonder gesmolten boter of welke saus dan ook. Was dit gebrek aan gewone menselijke gevoeligheid, vroeg hij zich af, of was dit religieuze ostentatie?[49]

Toch bleef hij met zijn oude vriend en medestander, aan wiens 'grootheid' hij alleszins nooit twijfelde (men noemde Pusey 'ho megas', Grieks voor 'de grote'), verder corresponderen. In oktober deelde hij hem mee dat hij uiteindelijk besloten had zijn 'Tractaten van de heilige Athanasius' in te sluiten in de uniforme uitgave van zijn verzamelde werken. Die tractaten waren nl. reeds uitgegeven in de vroegere 'Library of the Fathers', ten tijde van de Oxfordbeweging. Maar Newman verzekerde zijn vriend dat deze nieuwe uitgave iets geheel aparts was. De vertaling ervan b.v. was niet de letterlijke van de 'Library', maar een vrijere, die trouw zou zijn 'aan zijn theologische leer, maar niet noodzakelijk aan zijn controversiële tekst'. Tevens condoleerde hij Pusey met de dood van zijn oudste kleindochter, erbij voegende: 'Ik overdrijf niet als ik zeg dat ik zelfs nu nog niet over de dood van mijn zuster heen ben'. Ook dit bleef hem uit het verleden achtervolgen, een sterfgeval van meer dan een halve eeuw geleden! Ten slotte deelde hij hem mee dat deze nieuwe Athanasiusvertaling zijn laatste gepubliceerde werk zou zijn. Het bestuderen van de grote kerkvader was zijn eerste 'passie' geweest, en zou ook zijn laatste zijn. Hij dacht dat een jaar eraan werken zou volstaan.[50]

'Dear Pusey' stierf in 1882. Van Newman is geen speciale beschouwing over het heengaan van die oude vriend bekend. Op dat ogenblik hield hem trouwens de zorgwekkende toestand van zijn excentrieke broer Charles meer bezig dan Puseys dood. We horen alleen een spijtige vaststelling van hem dat, nu Pusey er niet meer was, de volledige invasie van de 'Liberals' in Oxford kon beginnen...[51]

Oud als Newman was, kon hij daar natuurlijk niets meer tegen 'doen'. Zelfs vakantiereizen vielen hem zwaar, en in de zomer van 1878 bleef hij in wat hij zijn 'nidulus' (nestje) noemde om zich helemaal te wijden aan zijn Athanasiusvertaling. Tussendoor hielp hij ook Copeland met de uitgave van diens 'J.H. Newman's Parochial and Plain Sermons. Selection for the Seasons'. Dit waren 54 geselecteerde preken, gerangschikt volgens de seizoenen van het kerkelijk jaar, vanaf de Advent tot de 'Sundays after Trinity'. Ze verschenen bij de uitgever Rivington in oktober 1878.

Dit werk, samen met zijn Athanasiusvertaling en de niet aflatende stroom van brieven die hij had te beantwoorden, begon met de jaren ook fysisch zwaar op Newman te wegen. Zijn brieven getuigen daar vaak van, en zijn enige troost was - vond hij - dat het nog niet erger was... Hij kon maar niet begrijpen waarom zijn handschrift soms zo verschilde van dag tot dag, nu eens onvast en beverig, dan weer ferm en stevig - het was toch dezelfde man en dezelfde hand?[52]

In januari 1879 was hij diepverzonken in al die arbeid, toen er onverwacht iets gebeurde dat aan dit routineleven een heel andere wending gaf...

[49] Ibid., 588; 713.
[50] Ibid.,714.
[51] LD XXX. 143.
[52] Ker 713-4.

Hoofdstuk 39 Kardinaal van Sint-Joris

Een dringend verzoek van de bisschop

Op een kille wintermorgen in februari 1879, toen Newman met een zware verkoudheid te bed lag, ontving hij een boodschap van bisschop Ullathorne met het dringend verzoek zich onmiddellijk naar Oscott, waar de prelaat toen resideerde, te begeven voor een zaak van het hoogste gewicht. De bisschop werd gemeld dat 'the Father' onmogelijk kon komen. Daar Ullathorne zelf ziek en zwak was, antwoordde hij dat er dan maar een betrouwbaar persoon moest komen die de bedlegerige overste kon vertegenwoordigen. Newman duidde Father Thomas Pope[1] aan die zich dadelijk op weg begaf naar Oscott.

Daar aangekomen en bij de bisschop toegelaten, kon de goede man haast zijn oren niet geloven toen hij vernam welke die zaak van het hoogste gewicht was. Ullathorne vertelde hem dat kardinaal Manning een brief uit Rome had aangekregen, ondertekend door de pauselijke staatssecretaris, kardinaal Lorenzo Nina, met het bericht dat de inmiddels tot paus verkozen Leo XIII, als een blijk van waardering voor Newmans vele verdiensten en loyaliteit tegenover de Kerk en de H.Stoel, de intentie had hem te verheffen tot de hoge waardigheid van het kardinalaat. Aan de bisschop was opgedragen Newman te polsen of hij bereid was dit kerkelijke eerbewijs te aanvaarden. Pope kreeg voor Newman een brief mee waarin Ullathorne zeven redenen opsomde waarom de oratorianenoverste volgens hem dit genereuze voorstel moest aanvaarden. De vijfde daarvan was dat zijn verheffing tot het kardinalaat 'voor altijd een einde zou maken aan die ijdele en boosaardige geruchten... dat u niet het volledige vertrouwen geniet van de Heilige Stoel'. Hij voegde daaraan toe: 'Ik denk dat de paus nauwelijks van u zou vragen te komen wonen in Rome, tenzij dit uw eigen verlangen is'.[2] Het is nl. de gewoonte dat kardinalen, die geen bisschop zijn, als pauselijke raadslieden in Rome resideren.

Men kan zich voorstellen hoe het de oude zieke man, gewend aan laster en verdachtmaking, vooral in Rome, te moede was toen Pope hem aan zijn ziekbed dit bijna ongelooflijke nieuws kwam vertellen. En niet alleen te Rome, ook in eigen land, zelfs in Westminster, voelde hij achter het masker van welwillendheid, slechts wantrouwen en verdenking. Publiek zocht Manning zijn vriendschap, privé achtte hij Newman een ketter, in wiens werken hij eens (in een intieme conversatie) tien duidelijke ketterijen meende gevonden te hebben.[3] En nu werd ineens het roer omgegooid en wilde de opvolger van Petrus zelf hem maken tot zijn raadsman en tot 'prins van de Kerk'! Later zou hij het steeds herhalen aan zijn medebroeders in huis: 'De wolk is van mij weggenomen, en dat voor altijd!'[4]

Zover zijn we echter nog niet. We moeten ons eerst de vraag stellen: hoe was de paus ertoe gekomen om zulk een verrassend aanbod te doen?

'Il mio Cardinale!'

Volledige zekerheid is er niet, maar bepaalde tekenen wijzen er toch op dat dit aanbod een persoonlijk initiatief is geweest van de nieuwe Opperherder. Zijn motivatie is op te maken uit een gesprek met Lord Selborne (Roundell Palmer) dat veel later heeft plaatsgehad; tot deze Lord zou hij gezegd hebben: 'Il mio Cardinale! Het was niet gemakkelijk, het was niet gemakkelijk. Er werd gezegd dat hij te liberaal was. Maar ik had besloten, door Newman te eren, ook de Kerk te eren. Ik heb hem altijd vereerd. Ik ben fier dat ik zulk een man kon eren'.[5] En hij zou ook gezegd hebben: 'U zult zien welke mijn politiek is als u de naam zult kennen van mijn eerste kardinaal'.[6] Leo XIII had zelf ook, als bisschop van Perugia, ondervonden wat het betekende 'onder de wolk' te zijn. Hij ging blijkbaar niet akkoord met de wereldschuwe 'burchtpolitiek' van Pio Nono, en vanuit de verte moet hij in Newman een scherpzinnige geestesgenoot bespeurd hebben. Hij heeft zijn evolutie als leider van de Oxfordbeweging gevolgd, en na zijn bekering heeft hij, als pauselijke nuntius te Brussel, Padre Dominic Barberi ontvangen van wie we weten welke rol hij in Newmans overgang tot Rome heeft gespeeld. Ook het sturen van een eigen prentje naar Newman in het begin van zijn pontificaat wijst er ten overvloede op dat hij hem vanuit Rome bleef volgen.

Juist op dat ogenblik rijpte in de geest van de 31-jarige Lord Henry Fitzalan Howard, 15e hertog van Norfolk, oud-leerling van de Birminghamse oratorianenschool, het plan om zijn oud-leraar, wiens onrechtvaardige behandeling door Rome hij diep betreurde, ter gelegenheid van het nieuwe pontificaat in ere te herstellen. Als door

[1] MT II, 552.
[2] LD XXIX, 17.
[3] gecit.in SG 393.
[4] LD XXIX, 58.
[5] Butler Cuthbert, *Life and Times of Bishop Ullathorne*, Londen 1926, II;110.
[6] Sencourt R., *The Life of Newman*, Westminster 1948, p.569.

iedereen erkende leider van het Engelse katholieke laïcaat meende hij dit niet beter te kunnen bewerken dan door de nieuwe paus te verzoeken Newman tot de waardigheid van kardinaal te verheffen. Zijn aalmoezen ten gunste van de roomse Kerk waren enorm - hij liet massieve nieuwe kerken bouwen in Arundel en Norwich -, waar nog bijkwam dat zijn neef-linguïst Edward Henry Howard in 1877 tot curiekardinaal was benoemd. Hertog Henry meende dus een redelijke kans op slagen te hebben van zijn plan en nam twee andere katholieke Lords in de arm - de markies van Ripon, een bekeerling, en Lord Petre, uit een familie die het oude geloof sinds de 16e eeuw had bewaard - om samen naar aartsbisschop Manning te gaan en hem hun enigszins stoute doel (Newman was maar een simpele 'pater', geen bisschop) voor te leggen. Wellicht hadden ze ook al gehoord van 's pausen bedoeling terzake.

Wij weten nu wat Manning 'in het diepst van zijn gedachten' over Newman meende... Een halve ketter, van de ouwe wereldse liberaliserende Oxfordse school, antiultramontaan, 'minimalist', idool van de rebelse 'English Catholic laity', en die man zou dus zijn collega worden! Purcell, Mannings eerste grote biograaf, heeft diens reactie op het voorstel van die drie nobele heren treffend beschreven: 'Kardinaal Manning boog het hoofd en bleef enkele ogenblikken zwijgzaam. Maar toen heroverde hij zijn zelfbeheersing en toonde zich opgewassen tegen de situatie (he rose to the occasion). Met grote opgewektheid stelde hij voor zélf een brief te schrijven naar kardinaal Nina, waarin hij in substantie zou verwoorden' wat de heren hadden 'gezegd of aangeduid'. En inderdaad moet men hier de zelfverloochening en eerlijkheid van de kerkvorst erkennen. Hij sprak de lof van de unieke en ongeëvenaarde diensten die dr. Newman bewezen had aan het katholiek geloof... 'Het feit van zijn onderwerping aan de Kerk alleen had meer gedaan om de geesten van de Engelsen wakker te schudden en te interesseren voor de katholieke godsdienst dan die van welke andere man ook... De niet-katholieken van dit land vereren bijna even diep zijn talenten, zijn geleerdheid, zijn leven van uitzonderlijke vroomheid en integriteit als de leden van de katholieke Kerk... Toch heeft de man dertig jaar lang gewerkt zonder dat de H. Stoel een teken of blijk uitte van vertrouwen... Niet alleen moet deze houding vanzelfsprekend worden gecorrigeerd, maar het ligt ook voor de hand dat het rechtvaardig is dr. Newman te zuiveren van elke onterechte verdenking'. Tot tweemaal toe mislukte een poging tot bisschopsbenoeming van Newman, ging Manning voort; 'er blijft dus maar één blijk van vertrouwen in deze zo gedistingeerde priester over: de H. Stoel kan de katholieken van Engeland geen grotere voldoening schenken dan door dr. Newman tot lid te maken van het Heilig College.[7]

De hertog keurde deze brief, met een aantal kleine wijzigingen ten gunste van Manning, goed en zou hem aan kardinaal Howard overhandigen, die toch naar Rome moest, om hem dan persoonlijk aan zijn collega Nina op zijn beurt ter hand te stellen. Maar Howard haastte zich absoluut niet om naar de Eeuwige Stad terug te keren, zodat het document pas vijf maanden later zijn bestemming bereikte. In december had de hertog van Norfolk een audiëntie bij de paus[8] en vernam daar tot zijn verbazing dat zijn petitie de H. Vader nog niet was overhandigd. Op 12 december insisteerde hij dan ook bij Manning om nogmaals naar Rome te schrijven, maar niets wijst erop dat de aartsbisschop dit gedaan heeft.

Leo XIII stond zeer open voor het verzoek van de Engelse nobelen, en schijnt einde januari 1879 dan zelf toch besloten te hebben de zaak in handen te nemen, want Manning ontving van staatssecretaris Nina een schrijven met de opdracht Newman te polsen. Op 29 januari zond Manning deze brief van Nina naar Ullathorne met het verzoek na te gaan of de Birminghamse overste het kardinalaat wilde aanvaarden. En toen gebeurde wat we hierboven beschreven hebben.

Newman antwoordde daarop zijn bisschop dat hij zeer dankbaar was voor de hoge eer die de H. Vader hem met zulk een 'wonderful kindness' aanbood, maar voegde daar toch het volgende aan toe:

> Ik ben nu oud en wantrouw mezelf (and distrustful of myself); ik heb nu dertig jaar doorgebracht 'in mijn nestje', in mijn dierbaar Oratorium, beschut en gelukkig, en zou daarom Zijne Heiligheid willen vragen mij niet weg te nemen van 'St. Philip, my Father and Patron'. - Bij de liefde en de eerbied die een lange rij pausen aan mijn goede St. Philip hebben betoond, bid en smeek ik Zijne Heiligheid uit medelijden met de schroom die ik in mijn geest voel (of my diffidence of mind), uit consideratie voor mijn zwakke gezondheid, mijn bijna tachtig jaren, mijn teruggetrokken levensloop al sinds mijn jeugd, mijn onkunde wat vreemde talen betreft, en mijn gebrek aan zakelijke ervaring, mij te laten sterven waar ik zolang heb geleefd. Ik weet, nu en voorgoed, hoe vriendelijk Uwe Heiligheid over mij denkt: wat kan ik nog meer verlangen?[9]

Uit deze brief is niet helemaal duidelijk op te maken of Newman het hem aangeboden eerbewijs nu aanvaardde of niet, maar nadat hij op 3 februari gesproken had met Ullathorne , schreef deze naar Manning terug, met bijvoeging van een Latijnse kopie van Newmans brief (ten behoeve van Nina), die hij, Ullathorne, dan

[7] Ker 714-5; SG 392-3; Purc 555-6.
[8] Purc 557.
[9] LD XXIX, 19.

interpreteerde volgens Newmans interpretatie in een afzonderlijk toegevoegd briefje voor Manning. Deze interpretatie luidde:

> Dr. Newman is te nederig en te delicaat dan dat hij er zou van dromen iets te denken of te zeggen dat zou kunnen wijzen op het stellen van enigerlei voorwaarden aan de Opperherder... Niets staat zijn uiterst dankbare aanvaarding in de weg tenzij iets wat hem - blijkens zijn gesprek met mij - grotelijks zou beproeven, namelijk dat hij zijn Oratorium zou moeten verlaten op een kritisch moment van zijn leven...[10]

Daarop liet Manning weten dat hij Ullathornes schrijven veilig en wel ontvangen had en dat hij 'de ingesloten brief (van Newman) aan kardinaal Nina zou doorsturen'. Volgens Dom Cuthbert Butler wekte deze formulering Ullathornes argwaan als zou alleen Newmans brief zonder de bisschoppelijke interpretatie (gunstig voor het aanvaarden op voorwaarde dat...) naar Nina worden doorgezonden. Om helemaal zeker te zijn, schreef hij zijn aartsbisschop nog eens over Newman:

> ... hij is nu hoogbejaard en verzwakt door de ouderdom en door het overlijden van zijn twee confraters St. John en Caswall, zozeer zelfs dat hij over beider verlies niet kan spreken zonder te wenen of voor een poos niet te kunnen spreken... Als de H. Vader hem die waardigheid zou verlenen en hem tevens zou laten waar hij is, dan weet ik hoe immens dankbaar hij hierom zou zijn.[11]

Een verkeerde interpretatie

Op 4 februari 1879 zond Manning naar Newman het Engelse origineel van de brief die hij conform de verlangens van de hertog van Norfolk naar Rome geschreven had om voor het kardinalaat te pleiten. Newmans antwoord was enigszins dubbelzinnig:

> Dear Cardinal Manning - Dank U voor de zending van Uw oorspronkelijke brief. Ik mag niet zo onvriendelijk zijn noch jegens de Heilige Vader noch jegens mijn vrienden hier die zich voor de zaak hebben geïnteresseerd, datgene te weigeren wat mij met zoveel goedheid werd aangeboden, op voorwaarde dat dit geen ontrouw zou behelzen aan de heilige Philippus.
>
> Genegen de Uwe,
> John H. Newman.[12]

Ondanks de duidelijke twee interpretaties van Ullathorne zag Manning in Newmans correspondentie een afwijzing van het kardinalaat. Hij heeft zich later altijd verdedigd door te zeggen dat hij werkelijk in een weigering had geloofd, maar dan was de wens toch wel heel sterk de vader van de gedachte geweest! Hij stuurde Newmans eerste brief naar Rome en hield de interpretatie van Ullathorne achter. Daarop begaf hij zich zelf naar de Eeuwige Stad via Parijs. Vanuit deze stad schreef hij naar Norfolk: 'Dr. Newman heeft het aanbod afgewezen om vele redenen van leeftijd, gezondheid, gewoontes, etc etc, en heeft een brief geschreven aan de bisschop waarin hij in detail al zijn redenen volledig uiteenzet. Deze brief moest naar Rome worden gezonden - hetgeen is geschied'.[13] De hertog van Norfolk stuurde het nieuws door naar markies Ripon, en het gevolg was dat in Londen al berichten begonnen te circuleren dat Newman het kardinalaat geweigerd had. Grote opschudding bij Ullathorne natuurlijk, die alles gedaan had om juist dit te vermijden. Zijn diffuse argwaan... was dus wel gegrond geweest...

Op 11 februari schreef hij naar kardinaal Nina om Newmans moeilijkheid nader te verklaren: 'Hij zei tot mij dit:"Het is toch niet mogelijk dat ik bepaalde condities zou gaan aanduiden of op enigerlei wijze suggereren - zoiets zou alleszins onpassend zijn". Ik heb hem geantwoord: "Schrijf uw brief, en laat het aan mij om de nodige verklaringen te geven"... Maar', voegde Ullathorne er in zijn brief aan Nina aan toe,

> toen de zeer eminente kardinaal (Manning, H.I.) bij de bevestiging dat hij de brieven ontvangen had eraan toevoegde dat hij Father Newmans brief zou doorsturen naar Uwe Eminentie zonder met een woord te alluderen op mijn brief, en toen ik constateerde dat te Londen werd verteld en geloofd dat Father Newman voor die zo grote eer was teruggedeinsd en ze geweigerd had, toen begon ik te vrezen dat mijn verklarende brief niet naar Rome was doorgezonden.[14]

---

[10] Ibid., 20.
[11] Butler, o.c., II, 114; LD XXIX, 20.
[12] LD XXIX, 22.
[13] Ibid., 23.
[14] Ibid., 25.

Zelfs al was Manning er eerlijk van overtuigd geweest dat Newman weigerde, dan nog had hij zomaar niet dadelijk die informatie mogen doorgeven aan wie dan ook in Engeland. Welnu, Father Coleridge SJ van 'The Month' wist het al onmiddellijk via een brief van Mannings vicaris-generaal Daniel Gilbert, en hij wist ook af van Mannings brief aan Norfolk. Emily Bowles had de brief zelf van de vicaris gezien, en ene Miss Munro had het aartsbisschoppelijk paleis geconsulteerd waar de weigering bevestigd werd. De klap op de vuurpijl was het bericht in 'The Times' van 18 februari 1879:

> Wij ontvangen het bericht dat paus Leo XIII zijn verlangen te kennen heeft gegeven om dr. Newman tot de rang van kardinaal te verheffen, maar dat deze, met alle diepe respect voor de Heilige Stoel, zich verontschuldigd had en het Heilige Purper niet zou aanvaarden. Men moge zich herinneren dat de vorige paus enkele jaren geleden dr. Newman de Prelatuur heeft aangeboden, die door hem geweigerd werd in dezelfde geest als die welke hem nu deed terugdeinzen voor een nog hogere waardigheid.[15]

In een memorandum schreef Newman bitsig:

> Indien mij een aanbod werd gedaan zoals dat in de kranten staat, dan zou het mijn bedoeling zijn dat de paus zou antwoorden. Híj moet dan mijn antwoord interpreteren. Maar dat iemand het onderweg zou onderscheppen en er zijn eigen interpretatie van aan de wereld zou meedelen, zoiets is op zijn minst een grote onbeschoftheid.[16]

In heel de niet-katholieke pers werd de zaak druk becommentarieerd. De hertog van Norfolk vernam dat Herbert Vaughan (de latere kardinaal) in 'The Tablet' het bericht had doen verschijnen dat Newman de kardinaalshoed geweigerd had. De hertog en Ripon besloten daarop ter gelegenheid van de halfjaarlijkse bijeenkomst van de aristocratische 'Catholic Union' een motie voor te stellen en te verdedigen die de paus zou bedanken om zijn aanbod en Newman feliciteren om zijn aanvaarding. Dezelfde dag nog bedankte Newman de hertog hierom en wees hij met een beschuldigende vinger naar Manning:

> Wat het bericht betreft van mijn weigering van de kardinaalshoed, zoals de kranten melden, dat moogt U niet geloven, om de volgende reden.
> Natuurlijk impliceert dit dat mij een aanbod werd gedaan en dat ik daar een antwoord op gegeven heb. Maar ik heb altijd begrepen dat het een punt van eer en beleefdheid is dergelijke communicaties als heilig te beschouwen. Het bericht kan dus niet van mij komen. En ook niet van Rome, want het bericht werd publiek gemaakt alvorens mijn antwoord Rome bereikte. Het kon dus alleen maar komen van iemand die niet slechts mijn brief gelezen heeft, maar die ook, in plaats van de interpretatie ervan over te laten aan de paus, er zelf zijn eigen interpretatie aan gaf, en dan deze interpretatie den volke bekend maakte. Een privé-brief, gericht aan de Romeinse autoriteiten, werd dus onderweg onderschept en gepubliceerd in de Engelse kranten. Hoe is het mogelijk dat iemand zoiets heeft kunnen doen?
> En bovendien ben ik er zeker van dat, indien zulk een hoge eer mij werd aangeboden, ik niet zou antwoorden met een botte weigering (a blunt refusal).[17]

In een brief aan een vriend maakte hij de volgende vergelijking:

> Het is hetzelfde als dat iemand van de post, aan wie ik deze brief toevertrouwde, hem niet alleen zou lezen vooraleer hij naar het postkantoor-van-ontvangst werd gestuurd, maar er ook zijn eigen interpretatie zou aan geven, die hij dan zou mededelen aan zijn vriendenkring en daarna aan het publiek in het algemeen - en het enige wat hij aan jou overlaat is: hem 's anderendaags 's morgens te ontvangen![18]

In andere brieven onderstreepte hij vooral de moeilijkheid voor hem om op zijn leeftijd naar Rome te verhuizen en daar een haast zuiver ceremonieel leven te gaan leiden met de pomp en de praal die nu eenmaal bij het kardinalaat horen. Het zou even absurd zijn, dacht hij, als de benoeming tot consul van keizer Caligula's paard![19]

Door het bericht in de 'Times' was de hertog van Norfolk wel wat in de war gebracht, maar hij vermoedde vlug hoe de zaak ineenzat. Op 22 februari schreef hij naar Manning om hem te verzoeken met Newmans woedende brief (aan hem, de hertog) naar paus Leo te gaan om deze ervan te overtuigen dat het bericht in de Engelse kranten

[15] SG 395; LD XXIX, 29.
[16] LD XXIX, ibidem.
[17] Ibid., 31-2.
[18] Ibidem.
[19] Ibid., 34.

volledig vals was. In een nieuwe brief aan Manning van de volgende dag deed hij alsof zijn neus bloedde en vroeg de aartsbisschop: 'Wie heeft U toch verteld dat Father Newman had geweigerd?'[20]

Helemaal in het nauw gedreven, kon Manning nu niet anders meer dan ruiterlijk bekennen dat hij Newmans brief aan Ullathorne als een weigering had geïnterpreteerd. Op 25 februari stapte hij prompt naar de paus om hem heel de situatie duidelijk uiteen te zetten. Leo XIII zag onmiddellijk waar het schoentje wrong, en schonk de aarzelende Father Newman vrijstelling van de verplichting om in Rome te komen resideren.

Deze uiteindelijke eerlijkheid pleit natuurlijk voor Manning, maar zijn houding is moeilijk vrij te pleiten van een poging tot verhindering van Newmans kardinaalsbenoeming. De twee interpretaties van Ullathorne waren zeer duidelijk. Anderzijds had Newman misschien directer, en niet zo victoriaans-gecompliceerd (hij wilde de paus geen voorwaarden opleggen, terwijl hij er dan toch één sterk suggereerde), kunnen schrijven. Zijn ouderdom, gezondheid enz. waren toch zeer goede redenen om een dispensatie van de residentieplicht aan te vragen.

Intussen waren er in Birmingham al vele brieven binnengestroomd die Newman feliciteerden met het pauselijk aanbod en er bij hem op aandrongen het te aanvaarden. Er gingen echter ook andere stemmen op. Francis Newman, de eigen broer van de uitverkorene, die in de bladen over de weigering gelezen had,spoorde hem aan in de weigering te volharden, - anders zou hij zijn 'post of deep moral value'[21], zijn grote morele credibiliteit bij de niet-katholieken, verliezen.Maar John antwoordde hem dat hij eerder met de katholieken rekening moest houden dan met de theïsten en de sceptici: 'bloed is dikker dan water', schreef hij.[22]

Ook Pusey, wellicht terugdenkend aan de zeer ascetische opvattingen die hij ten tijde van de Oxfordbeweging met Newman had gedeeld over het bekampen van eerzucht en show, zette hem aan tot weigering. Inderdaad kan men onder Newmans anglicaanse preken er één vinden die heel streng is op dit gebied, nl. 'Vanity of Human Glory', van 28 oktober 1830, waarin hij 'de lof van een grote hoeveelheid personen die we nooit gezien hebben of zullen zien' heel streng 'deeply criminal' noemt.[23] Diezelfde 'Sermon' zou hij in de St. Mary's nog driemaal herhalen: in '32, '39 en '41. Die afkeer van elke hoge waardigheid, a fortiori kerkelijke, moet dus wel heel diep in Newman verankerd geweest zijn. Hij antwoordde zijn oude vriend en medestander aldus - en meteen reveleert hij zijn ware drijfveren (de brief is van 2 maart):

> Wij zien de zaken niet op dezelfde manier. Mensen van allerlei opvattingen hebben hier meer dan 30 jaar lang geprobeerd de goêgemeente te doen geloven dat ik geen goede katholiek was, wat mij ten zeerste griefde en vernederde.. én mij veel tijd heeft doen verliezen. Voor velen heeft het gediend als argument dat hen belette om tot de Kerk toe te treden. Men zei: 'Nu zien jullie wel dat zijn eigen geloofsgenoten hem niet vertrouwen en dat de paus hem met argwaan bejegent'. - Wanneer men mij nu, na deze pijnlijke periode en na die lange folterende beproeving van mijn geduld en van mijn berusting, datgene aanbiedt wat je vernomen hebt, wel, zeg me dan eens: zou jij, als je in mijn plaats was, dit niet beschouwen als een uitnodiging van God om niet te weigeren wat zulk een grote beloning is, nl. het aanbod van een kardinaalshoed, - een aanbod dat mij definitief bevrijdt van elke belediging? Zou jij een dergelijke weigering niet aanzien als een gebrek aan ruimhartigheid, als een ondankbaarheid t.o.v. zulk een edelmoedige geste en t.o.v. de toegewijde vrienden die alles in het werk hebben gesteld om die geste mogelijk te maken? Als ik de geruchten mag geloven, dan was de huidige paus gedurende zijn kardinalaat al evenmin graag gezien te Rome als ik. Wel, dan maakt - hier althans - de genegen sympathie die wij jegens hem koesteren, zijn geste alleen maar betekenisvoller. Hij lijkt mij te zeggen: 'Ik die niet onbekend ben geweest met beproeving, vind er mijn vreugde in de beproefden te helpen' (een citaat uit Vergilius).[24]

'De wolk is nu voorgoed van mij verdreven.'

Intussen stuurde Ullathorne op 1 maart naar Newman een brief van Manning door, meldende dat alle hinderpalen voor het toekennen van het kardinalaat nu uit de weg waren geruimd. Newman zou in zijn Oratorium mogen blijven. Vanuit Edgbaston repliceerde deze: 'De wolk is nu voorgoed van mij verdreven'(The cloud is lifted from me forever}.(25)

De felicitatiebrieven stroomden nu binnen in het Oratorium van de Hagley Road. Zijn antwoorden vloeien over van dankbaarheid jegens de Voorzienigheid (echo van de anglicaanse preek over de 'particular providence'), volledige vergevingsgezindheid tegenover Manning, en ook van enig begrijpelijk victoriegekraai, met name tegenover W.G. Ward! Aan de overste van de dominicanessen te Stone schreef hij in zijn dankbrief: 'ik wist dat

[20] Ibid., 47.
[21] SG 398.
[22] LD XXIX, 44.
[23] PS VIII, 178.
[24] Author of 'Charles Lowder', *The Story of Dr.Pusey's Life*, Longmans, 1900, 517=8; Verg., *Aeneis*,I, 630.

mijn eerherstel op een of andere dag zou komen, ofschoon niet tijdens mijn leven', en nu kwam het dus tóch nog bij leven en welzijn dank zij een 'wonderful Providence'. 'Haec mutatio dexterae Excelsi!' (Dit is een verandering die de rechterhand van de Allerhoogste heeft teweeggebracht) juichte hij in een brief aan zijn vriend deken Richard Church: 'al die histories die over mij de ronde hebben gedaan als zijnde een halve katholiek, een liberale katholiek onder de wolk en niet te vertrouwen, hebben nu afgedaan. Ward, de sukkelaar, zal mij geen ketter meer mogen noemen; hij zal niet meer mogen zeggen (zoals hij dat aan Henry Wilberforce had gezegd, H.I.) dat hij liever had dat iemand zich niet bekeerde dan dat hij door mij werd bekeerd'. In deze brief kwam een andere uiting van dankbaarheid jegens de Voorzienigheid voor: 'Een goede Providentie gaf mij de gelegenheid mij in mijn Apologia te reinigen van vroegere laster, en ik heb het niet aangedurfd dit af te wijzen. En nu gaf ze mij, zonder mijn toedoen, een middel om andere tegen mij gerichte belasteringen weer recht te zetten. Hoe mocht ik nalatig zijn tegenover een zo grote liefdevolle vriendelijkheid?'[25]

Enkele dagen later ontving hij dan de officiële brief, gedateerd 15 maart 1879, van de Vaticaanse Staatssecretarie dat John Henry Newman, priester van het Oratorium van Londen (?!), door de paus was opgenomen in het kardinalencollege van de Kerk van Rome. Het document was ingesloten in een brief van Manning die bij deze uiting gaf aan zijn vreugde over deze uitzonderlijke gunst, maar met geen woord repte over de vergissing van 'het Oratorium van Londen'... In het Vaticaanse document stond te lezen:

> Daar de Heilige Vader een grote waardering heeft voor het genie en de geleerdheid waardoor U uitblinkt, evenals voor Uwe vroomheid, Uw ijver in het uitoefenen van het heilig dienstwerk, Uwe onderdanigheid en aanhankelijkheid aan de Heilige Stoel en de bijzondere diensten die U sinds lange tijd aan de godsdienst hebt bewezen, heeft hij besloten U een publiek en plechtig bewijs van zijn hoogachting te geven. Daarom acht hij U waardig tot de eer van het heilige Purper te worden verheven'.[26]

Bij de vele felicitatiebrieven die hij nu ontving waren er ook bij van oude vrienden, zoals van William Lockhart, een van de eersten die Newman indertijd naar Littlemore was gevolgd. Er kwamen ook officiële huldeblijken binnen van heelder gemeenschappen, bisschoppen, kathedraalkapittels, jezuïeten, benedictijnen, ja zelfs oblaten van de heilige Carolus Borromeüs, een eigen religieuze stichting van kardinaal Manning:

> allemaal brieven, (schreef hij aan Frederick Rogers) , zo vol vreugde en genegenheid dat ik wel zo hard zou zijn als een steen, zo wreed als een hyena en zo ondankbaar als een wilde kat, indien ik ze niet graag zou verwelkomen.[27]

Manning, die een praktisch man was, gaf hem heelwat goede zakelijke raad, b.v. over de £700 aan fooien die hij te Rome uit te delen had alsook over het zich aanschaffen van de nodige rode en purperen kledij. Hij was ook bezorgd om de gezondheid van zijn nieuwe collega: de avondlucht in Rome was verraderlijk en hij zou er best aan doen op dat ogenblik geen pauselijke audiëntie bij te wonen; hij deed er ook beter aan naar Rome te komen in april dan in mei. Het vervolg zal aantonen dat die laatste raadgeving lang niet overbodig en zeer wijs was.

En reeds moest de nieuwe kardinaal zich openbare officiële huldigingen laten welgevallen, zoals die van de Ierse katholieke parlementariërs te Londen op 4 april. Het vooruitzicht van de plechtigheid maakte hem geweldig nerveus. Tegen Father Neville riep hij uit: 'Dit is allemaal te laat voor mij, ik ben niet gewoon publieke speeches te houden. Ik ben oud en gebroken, het is te laat om te beginnen. Ik vrees dat ik ga ineenstorten!' Maar toen de bewuste dag daar was om te Londen ten huize van T.W. Allies gevierd te worden, vond hij toch dat hij in staat was 'to go through with it'. Zijn publieke speech was schitterend. Toen de oude man bij zijn terugkeer uit de trein kwam, ging hij met vaste resolute stap naar zijn Oratorium, waar hij bij zijn aankomst werd opgewacht door de nieuwsgierige confraters tot wie hij bij de thuiskomst juichend uitriep: 'All is right! I did it splendidly!' Na Ierland wilde ook Schotland niet ten achter blijven, en op 8 april zonden de primaat en de bisschoppen van dat land ook een plechtige felicitatiebrief naar Newman, hem bedankende voor al de grote diensten die hij met name door zijn geschriften en zijn voorbeeld aan de Kerk had bewezen. Wat Newman, - nog steeds diep doordrongen van het 'Securus iudicat orbis terrarum', van de grote waarde die de consensus bezit in het leven van een geloofsgemeenschap **-,** nu stilaan toch tot de overtuiging moest brengen dat al zijn werk niet ijdel was geweest en dat hij er goed aan gedaan had het uitzonderlijke aanbod van paus Leo te hebben aanvaard.[28]

Tot de kleine man toe was gevoelig voor de grote eer die zijn landgenoot te beurt viel. Een protestantse boer,die bij twee dominicanessen in de trein zat, kon er niet over zwijgen, sloeg met zijn hand op zijn knie en riep uit: 'Ik

[25] LD XXIX, 58.
[26] gecit.in SG 399.
[27] LD XXIX, 84.
[28] Ibid., 91.

ben er net zo blij mee alsof ikzelf kardinaal was geworden!' Iedereen beschouwde het als een eer, niet alleen voor de betrokkene zelf, niet alleen voor de katholieke Kerk, maar voor heel Engeland. Zo was het trouwens ook door Leo XIII bedoeld, die Engeland in Newman had willen eren.[29]

Naar Rome

Op woensdag na Pasen vertrok Newman in gezelschap van Father William Neville, die zowat de plaats van Ambrose St. John had ingenomen, naar Rome om uit de handen van de paus de kardinaalsbiretta te ontvangen. Twee jongere confraters, Thomas Pope en Paul Eaglesim, zouden apart naar de Eeuwige Stad afreizen om bij de plechtigheid aanwezig te zijn en hun overste-kardinaal allerlei diensten te bewijzen. Newman zag wel een beetje op tegen de reis en vooral tegen het verraderlijke klimaat dat hij nog kende van zijn verblijf in '46-'47. Toch had hij grote plannen. Hij wilde in Rome niet alleen het traditionele bezoek aan de heilige plaatsen van de stad afleggen, maar ook uitgebreid kennis maken met zijn collega's de kardinalen, en vooral een aantal gesprekken voeren met het Hoofd van de Kerk over enkele zaken die hem nauw aan het hart lagen - educationele kwesties vooral - en die hij nu met zoveel meer gezag aan de verantwoordelijke leiding van de Kerk kon voorleggen.

Gedurende de terugreis wilde hij ook Döllinger ontmoeten wiens kerkelijke situatie hem zorgen baarde, alsook een bezoek brengen aan zijn oude vriendin, Maria Rosina Giberne, nu Sister Maria Pia in het visitandinnenklooster van Autun (Saône-et-Loire). Bovendien had hij pas een brief ontvangen van William Froude, de broer van 'dear Hurrell', over godsdienst en zekerheid. William, als scheepsbouwer positief-wetenschappelijk gevormd, kon niet de minste twijfel verdragen, ook niet als er grote waarschijnlijkheid was, in godsdienstzaken. Zijn vrouw en kinderen waren allen katholiek geworden, hij was dus de enige 'ongelovige' in het gezin. Na de dood van zijn vrouw Catharina ging William naar Zuid-Afrika, in 1878, maar de religieuze en filosofische problemen bleven hem achtervolgen. Aan boord had hij een lange brief aan Newman geschreven, en deze wilde zijn reis benutten om daarop in alle rust te antwoorden.

Het dooide toen Newman en Neville hun tocht aanvatten op 16 april. Te Londen profiteerde 'de man van herinnering' van zijn korte verblijf om in de pastorie van de All Saints' Lambeth-parochie het huwelijkscertificaat in 1799 van zijn ouders over te schrijven! In één trek door reisden beiden van Boulogne naar Turijn waar zij zaterdag 19 april 's avonds arriveerden. Na de zondagmorgen aldaar mis gelezen te hebben, vertrokken ze naar Genua waar het koude en natte weer Newman parten begon te spelen - een misère die wekenlang zou blijven voortduren. In Pisa kon hij al niet meer verder: hij nam er een volle dag rust, en de dag daarop geraakte hij niet verder dan Siena. Met twee dagen vertraging op het voorziene schema bereikte hij ten slotte Rome op donderdag 24 april. Daar moest hij weer twee dagen het bed houden. 'Engels weer!' zuchtten de Italianen; 'Romeins weer! 'repliceerde de zieke!

Kort na zijn aankomst werd hem door een monsignore gevraagd waar hij zijn wapenspreuk als kardinaal, 'Cor ad cor loquitur' (het hart spreekt tot het hart), vandaan had. Dat wist de goede man zélf niet meer! Dadelijk zond hij een brief naar Birmingham met het verzoek eens te gaan kijken in de bijbel of in de 'Navolging van Christus' van Thomas a Kempis. Zijn medebroeders antwoordden hem guitig dat de spreuk te vinden was in het werk van een zekere Newman, in zijn 'Idea of a University', nl. als een citaat, overgenomen van de heilige Franciscus van Sales...[30]

Ondanks het nog altijd ongunstige weer kon Newman op zondag 27 april toch ontvangen worden door paus Leo XIII. Het was een hartelijk onderhoud; we laten het Newman zelf vertellen:

> De H. Vader ontving mij zeer hartelijk, hij hield mijn hand steeds in de zijne. Hij vroeg mij: 'Is het Uw bedoeling aan het hoofd te blijven van jullie huis in Birmingham?' Ik antwoordde: 'Dat hangt af van de Heilige Vader'. Hij zei toen: 'Wel, ik verlang dat U aan het hoofd blijft', en sprak daar verder heel uitvoerig over; hij zei dat er een precedent was geweest bij een van de kardinalen van Gregorius XVI. - Hij stelde me dan verscheidene vragen: hadden wij een goed huis? Met hoevelen waren we? Van welke leeftijd? Toen ik zei dat we er enkelen verloren hadden, legde hij zijn hand op mijn hand en zei: 'Ween niet'. Vóór mijn vertrek gaf ik hem een Romeinse uitgave van mijn vier Latijnse Verhandelingen. Ik vond dat hij helemaal geen brede mond had tot ik hem zag glimlachen, waarbij zijn mondhoeken wat naar omhoog gingen - wat echter geen onaangename indruk maakte. Zijn teint is helder en blank. Hij spreekt heel traag en duidelijk, en op een Italiaanse manier.[31]

Twee dagen na deze audiëntie begon Newman, opgesloten in zijn kamer van de Via Sistina 48, te werken aan een zeer uitgebreid antwoord op de brief van William Froude. Alles om hem heen gonsde van de semi-mondaine

[29] Ward, *Life*, II, 453 (IerI.), 455-6 (Schotl.).
[30] Z 283.
[31] SG 400 (reis); Idea 410 (wapenspreuk). 'Cor cordi loquitur' in: *Oeuvres de St. François de Sales*, Paris 1834, III, Sermons I, 29.

bedrijvigheid die de overreiking van zo'n kardinaalshoed nu eenmaal met zich meebrengt, maar hij verdiepte zich voor de zoveelste keer in dat mysterieuze fenomeen van de religieuze zekerheid. Hij schreef hem dat hij, evenzeer als zijn vriend, steunde op feiten;- dat zekerheid lag in de geest, niet in proposities die altijd iets onzekers in zich hebben; - dat je absoluut zeker kunt zijn van Engelands insulariteit zonder dat dit strikt wetenschappelijk bewezen is; - dat het geen syllogismen zijn die leiden tot geloofwaardige conclusies, maar een 'cumulus of proof' van 'gedetailleerd, voortdurend, experimenteel redeneren'; - dat wetenschapsfilosofen vaak niets afweten van theologische kwesties; - dat wat geldt voor de positieve wetenschap ook geldt voor de theologie: ook deze 'gaat maar vooruit door steeds alert te blijven voor haar eigen fundamentele onzekerheden'; - dat twijfel vaak het kind is van de verbeelding, niet van de rede; - dat je absoluut zeker kunt zijn van de trouw van een oude vriend terwijl, logisch gezien, er altijd een 'residu' van twijfel overblijft, enz.[32]

Het dramatische was dat, net toen Newman dit aan de ouwe trouwe vriend geschreven had, hij de dood vernam van William in Zuid-Afrika. Hij overleed in het Admiraliteitsgebouw te Simon's Town aan de gevolgen van een dysenterie die hij opgelopen had na het drinken van vervuild water in de omgeving.[33] De brief bleef onaf...

Newman zou nog twee weken moeten wachten eer hij het 'biglietto' uit het Vaticaan zou ontvangen dat hem uitnodigde naar het consistorium van de kardinalen te komen. Intussen verslechterde zijn gezondheidstoestand weer aanzienlijk: Father Pope schrijft dat hij het 'de slechtste verkoudheid vond tot hiertoe - en de medicijnen maken hem zwak en kwijnend. Het giét buiten, wij kunnen niet weg, en het is hier heel koud, zo koud als in Birmingham'. De zieke mocht van de dokter geen mis lezen, - tijdens zijn hele verblijf te Rome heeft Newman slechts driemaal de H. Mis gecelebreerd! Bovendien kwelde hem de gedachte aan zijn kleren - een massa kleren, zei hij, die hij waarschijnlijk nooit zou dragen en die vergezeld waren van facturen wier bedragen hem met ontzetting sloegen (uiteindelijk zou een subscriptie, door de hertog van Norfolk geopend, al deze onkosten betalen).[34]

De 'biglietto'-speech

Maar eindelijk was de grote dag dan toch daar, woensdag 12 mei, dat de dokters Newman sterk genoeg achtten om de 'biglietto'-ceremonie bij te wonen. Deze zou plaatshebben in de woning van kardinaal Howard - het Palazzo della Pigna. Rond elf uur in de morgen was het vertrek van de plechtigheid al helemaal gevuld met in Rome residerende Engelsen en Amerikanen, geestelijken en leken, alsook met verscheidene leden van de Romeinse noblesse en hoge dignitarissen van de Kerk.

Newman nipte aan een glas water, toen de pauselijke bode arriveerde met het 'biglietto' in de hand, - teken dat paus Leo hem in het geheime consistorie van die morgen tot kardinaal had benoemd. Newman brak het zegel van het document en gaf dit aan bisschop Clifford van Clifton om het voor te lezen voor het talrijke publiek.

Daarin stond te lezen dat de H. Vader de volgende morgen de nieuwe kardinaal zou ontvangen om hem de biretta te overhandigen. Waarna Newman zelf het woord nam, eerst met een klein Italiaans zinnetje om de monsignore die het 'bigletto' had gebracht te bedanken, en vervolgens met een lange en echt-newmaniaanse toespraak in het Engels, die men de 'biglietto-speech' is blijven noemen. Tot Father Popes verbazing verliep deze speech zonder hoesten en was de voordracht 'very animated and perfect... the Italian ladies behind me were unanimous that he was: 'che bel vecchio! che figura! etc etc. Pallido (bleek), si, ma bellissimo...'[35]

De toespraak van de nieuwe kardinaal werd per onderzeese telegrafie naar Engeland overgeseind en verscheen woordelijk in de voornaamste Engelse kranten, voorzien van het nodige commentaar op de inhoud én op de spreker. Eerbiedig commentaar, dat wel, maar niet altijd positief qua inhoud. De journalisten waren allen diep doordrongen van Engels imperiaal zelfvertrouwen, zowel op materieel en politiek als op wetenschappelijk gebied, en die groeiende wetenschap zou op de duur ook morele vooruitgang bewerkstelligen. Dat dit eigentijdse liberalisme, Engelse versie, inderdaad ook morele, en wellicht zelfs religieuze progressie zou bewerken, loochende Newman ten zeerste en had hij heel zijn leven lang geloochend.

Wat niet wil zeggen - en ook dát is typisch-newmaniaans - dat de spreker geen oog had voor iets wat men het 'goede liberalisme' zou kunnen noemen, wel integendeel. In zijn speech gaf hij volmondig toe

> dat er ook veel goeds en waars is in de liberale theorie: bij voorbeeld (om over andere dingen maar te zwijgen) de idealen van rechtvaardigheid, waarheidsliefde, matigheid, zelfbeheersing en welwillendheid die ze voorhoudt, - allemaal principes waartoe de liberalen zich bekennen,... waarbij men ook nog moet voegen de natuurlijke wetten van de gemeenschap. Zolang zij deze waaier van principes niet misbruiken om de godsdienst te verdringen of uit te sluiten, zullen wij ze niet bestempelen als slecht.

[32] LD XXIX, 121.
[33] Ward, *Life* II, 587-92.
[34] Ward, ibid., 466; MT II, 566-7; 571:'1 lived like a pagan'.
[35] MT II, 567-8.

Maar liberalisme in de godsdienst, dát is Newmans levenslange vijand geweest. Volgens hem kan dat tot niets anders dan tot atheïsme leiden, met al de slechte gevolgen vandien. Zijn ideeën daarover zijn nog altijd actueel:

> Gedurende 30, 40, 50 jaar heb ik met mijn beste krachten weerstand geboden aan de geest van het liberalisme in de godsdienst... Liberalisme in de godsdienst is de leer die zegt dat er geen positieve religieuze waarheid bestaat, maar dat een bepaald geloof even goed is als een ander, en dit is de opvatting die van dag tot dag toeneemt in wezen en kracht. Zij kan niet aanvaarden dat eender welke godsdienst ook maar in het minst als waar zou worden erkend. Zij leert dat alle godsdiensten moeten worden getolereerd, want het zijn allemaal slechts opvattingen. Geopenbaarde godsdienst is geen kwestie van waarheid, maar van gevoel en smaak, - is geen objectief feit, geen boven-natuurlijke ingreep, - en elke individuele mens heeft het recht er alleen maar uit te halen wat zijn verbeelding treft. Vroomheid berust niet noodzakelijk op geloof. Men kan even goed naar een protestantse kerk gaan als naar een katholieke, met beide zijn voordeel doen en tot geen enkele behoren. Men kan op geestelijk gebied in gedachten en gevoelens verbroederen zonder gelijk welke geloofsvisie te delen of de behoefte daaraan in te zien. En vermits de godsdienst zoiets persoonlijks en eigens is dat hij tot het domein van de privacy behoort, is het absoluut noodzakelijk dat wij erover zwijgen in de omgang van mens tot mens. Veronderstel dat iemand elke morgen een nieuwe godsdienst zou aanhangen, wat hebt gij daarmee te maken? Het is al even ongepast uw gedachten te laten gaan over andermans godsdienst als over de bronnen van zijn inkomen of de behartiging van zijn familiale aangelegenheden. Godsdienst is op generlei wijze de band die de gemeenschap aaneensnoert.

Tot hiertoe, zo ging Newman verder, gold het gezegde: 'Het christendom is de wet van het land'. Maar dit christendom is men overal aan het afschudden, en op het einde van de eeuw zal dit gezegde 'vergeten zijn'. Profetische woorden die wij nu zowat overal in Europa verwerkelijkt zien! En ook wat volgt is juist: 'het gezag en de leer van de Kerk zouden zij (de filosofen en de politici) willen vervangen door een algemene, degelijke, wereldlijke opvoeding die erop berekend is iedere individuele persoon ervan te overtuigen dat een ordelijke, werkzame, sobere levenswijze zijn eigen belangen het beste dient'. In de grond dus: individualisme. Nochtans wordt ook een beroep gedaan op het aanleren en behartigen van 'fundamentele morele waarheden' die we hierboven hebben geciteerd. Waarden die ook het christendom leerde, maar vanuit een godsdienstige visie. Dat mag nu niet meer. Voortaan is godsdienst 'een privé-luxe, die iemand mag bezitten als hij wil, maar waarvoor hij natuurlijk moet betalen, die hij niet mag opdringen aan anderen en waarvan hij alleen maar mag genieten als het die anderen niet verveelt'.

Newman noemde heel deze evolutie een 'grote apostasie', en dit woord herinnert ons aan de speech van Keble in juli 1833 waarmee de Oxfordbeweging begon. 'Nooit', besluit hij zijn diagnostiek, 'heeft de Boze een plan gesmeed dat zo knap in mekaar stak en dat zo'n grote belofte inhield'.

Maar gróóts en meeslepend eindigde hij dan, - en het was alsof de jonge 'evangelical' van Mayers weer tot leven kwam voor wie God en zijn Woord oppermachtig zijn:

> Zo is de stand van zaken..., maar men mag geen ogenblik veronderstellen dat ik er bang voor ben... Ik ben niet in het minst bevreesd dat dit werkelijk enig ernstig nadeel kan berokkenen aan het Woord van God, aan de heilige Kerk, aan onze almachtige Koning, de Leeuw uit de stam van Juda, getrouw en waarachtig, - of aan zijn plaatsvervanger op aarde. Het christendom heeft té dikwijls in schijnbaar dodelijk gevaar verkeerd dan dat wij nu opnieuw zouden vrezen voor welke beproeving dan ook.

God zal overwinnen, daar is hij zeker van. Hoe? Hij doet een grote greep uit zijn rijke kennis van de kerkgeschiedenis, en zet ten slotte aan, niet tot quiëtisme, maar tot een rustig vertrouwen in God:

> Soms wordt onze vijand veranderd in een vriend, soms wordt hem die speciale giftangel ontnomen waarmee hij zoveel kwaad dreigde te doen, soms valt hij vanzelf te pletter, soms doet hij alleen maar zoveel als goed is voor ons en wordt hij daarna verwijderd. Gewoonlijk heeft de Kerk dan niets anders te doen dan voort te gaan met het volbrengen van de haar toegewezen taak, rustig en vertrouwvol, - dan eenvoudigweg stil te staan en het heil te aanschouwen dat God bewerkt.
>
> Mansueti hereditabunt terram,
> et delectabuntur in multitudine pacis.
> (De zachtmoedigen zullen het land beërven,
> en zij zullen zich verlustigen in een overvloed van vrede).[36]

[36] The Biglietto-Speech in Rome, 12th May 1879, in: J.H. Newman, *My Campaign in Ireland*, Aberdeen 1896, 393-400.

De toespraak, door een van de beste Newmankenners, de oratoriaan Henry Tristram, 'een tweede Apologia' genoemd, maakte een diepe indruk op het publiek, waaronder er iemand was die, bemerkend hoe freel en zwak de nieuwe kardinaal er uitzag, terwijl hij anderzijds toch zo helder en zo sereen gesproken had, zich liet ontvallen: 'Dr. Newmans gelaat geleek helemaal op dat van een heilige.'[37]

Opvallend in de laatste woorden van zijn toespraak is de zin: 'Het christendom heeft té dikwijls in schijnbaar dodelijk gevaar verkeerd dan dat wij nu opnieuw zouden vrezen voor welke beproeving dan ook'. Dit is een kerngedachte van Newman: in elke eeuw is de Kerk ziekelijk, schijnt ze soms zelfs stervende te zijn, maar dan herleeft ze weer op wondere wijze. Het is onmogelijk haar toekomst te voorspellen, - voor niets is er een precedent. Elke catastrofe is weer anders. De catastrofe van de tweede helft van de 19e eeuw was het geleidelijk meer ignoreren van het christendom door de burgerlijke maatschappij, maar dit was volgens hem pas een eerste noodzakelijke stap. Eeuwen van verwarring zouden nog kunnen volgen, maar zeker is dat de Kerk zich ééns hieruit loswerkt. Volgens Newman was het een wet van Gods Voorzienigheid dat wij zouden slagen door te mislukken.[38]

The Roman triumph goes on...

Ook Pusey werd op de hoogte gebracht van de Romeinse triomf van zijn vriend. Wat moet de ouwe asceet, de onwrikbare kampioen van de Church of England, van dat alles gedacht hebben? 'Vanity of vanities!', en heel die 'schitterende nietigheid' mag hem in zijn kritiek op de Kerk van Rome nog bevestigd hebben. Maar waarschijnlijk vond Newman dit alles in de grond ook 'ijdelheid der ijdelheden'. Er is een anekdote bewaard dat hij op het einde van zijn leven eens het bezoek kreeg van zijn zus Jemima die een van haar kleinkinderen had meegebracht. De zus had het manneke goed op het hart gedrukt aan die ouwe vermoeide oom geen vragen te stellen. Desondanks wilde het ventje toch iets vragen en, door de kardinaal zelf aangemoedigd, stelde hij de naïeve vraag 'wie er nu het grootst was: een kardinaal of een heilige?' Waarop de goede man glimlachend antwoordde: 'Beste jongen, een kardinaal is van déze wereld, werelds, maar een heilige - die is van de hemel, hemels!'[39]

Intussen had elke dag zo zijn eigen ceremonie: de dag na het overhandigen van het 'biglietto', dinsdag 13 mei dus, moest Newman om 10u in de morgen uit de handen van paus Leo de kardinaalsbiretta ontvangen, samen met de andere neokardinalen. Dit waren zes zogenaamde 'kardinaal-priesters' en vier 'kardinaal-diakens'. In de eerste groep staken uit mgr. Pie, bisschop van Poitiers, en mgr. Hergenröther, huisprelaat van Zijne Heiligheid en doctor van de Academie van Würzburg. Geen enkel van de zes was echter op de plechtigheid van de biretta aanwezig. In vele landen waren het de staatshoofden, gelovig of niet, die het privilege hadden om de rode biretta op het hoofd van de door de paus uitverkorene te zetten. Nog een 'werelds' restant van de 'kerstenhede', toen Kerk en Staat intiem samenwerkten! De enige kardinaal-priester die had kunnen present zijn, mgr. Alimonda, bisschop van Albenga, was ziek.

Tijdens het consistorie van de vorige dag was Newman als eerste van de vier 'diakens' geproclameerd, terwijl hij op het moment van de daadwerkelijke creatie van de nieuwe kardinalen slechts als derde werd geciteerd. Als eerste werd geproclameerd... de eigen broer van de paus, mgr. Giuseppe Pecci, vice-bibliothecaris 'della Santa Romana Chiesa'. Een beetje 'werelds' nepotisme was blijkbaar ook nog blijven hangen in de vertrekken van het Vaticaan... Trouwens, Giuseppe schijnt een nogal onstabiel karakter gehad te hebben: eerst lid van de Sociëteit van Jezus, verliet hij in 1848 zijn orde om er dan weer lid van te worden in 1888, twee jaren vóór zijn dood. De hogervermelde Kraus was niet erg te spreken over Newmans gezelschap in het college: 'nicht die beste Gesellschaft', schrijft hij. Inderdaad één van de vier was een hofprelaat aan het Hof van Wenen, en een uitstekend botanist...[40]

De dag dáárop, woensdag 14, was er een grote receptie ter ere van Newman in het Engels College. Uitgestald waren daar de talrijke en kostbare cadeaus die de Engelse gemeenschap van Rome voor 'haar' nieuwe kardinaal had verzameld: een met zilver bewerkte koorkap, een mijter en een borstkruis, met daarbij nog de Canon van het missaal. een zilveren altaarkandelaar en een rijkelijk geïllumineerde huldigingstekst. Voor de eerste maal werd ook zijn kardinaalswapen geëtaleerd: drie harten waarvan er twee boven een golvende dwarsbalk staan en één daaronder. Dit beeld stamde uit de familie van zijn vader in 1663. Het motto 'Cor ad cor loquitur'(het hart spreekt tot het hart) is ontleend aan een latijnse 'Sermo' van de heilige Franciscus van Sales over de welsprekendheid van de christelijke prediker: 'de mond heeft goed spreken'. zegt hij daar, 'maar het is het hart dat spreekt tot het hart' (quantumvis ore diximus sane cor cordi loquitur: Newman dacht blijkbaar dat het betere 'latinitas' was 'cordi' te

[37] Tristram H., in: *The Living Thoughts of Cardinal Newman*, London, Cassell, 1948, p.27; MT II, 570.
[38] Ker 721-2.
[39] Moody 242 (Pusey); Bouyer 485.
[40] Kraus F.X., *Tagebücher*, hrsg. v. H.Schiel, Köln 1957, pp. 397 vv. Cf ook Strolz M.K., *J.H. Newman. Mélanges pour le Centenaire du Cardinalat*, Rome, 1979, 86-7 (buiten handel).

vervangen door 'ad cor')[41] De huldetoespraak werd namens de te Rome residerende Engelsen, Schotten, Ieren en Amerikanen uitgesproken door Lady Herbert, die heel bijzonder de kardinaal huldigde als diegene 'in wie alle Engelssprekende katholieken sinds lang hun geestelijke vader erkennen alsmede hun gids op de paden van de heiligheid'. In zijn dankwoord wees Newman erop dat de Providentie slechts zelden een mens nog op aarde reeds beloont voor het goede dat hij deed, maar dat dit hém dus als een uitzonderlijke gunst te beurt viel.[42]

De celebraties bereikten hun hoogtepunt op donderdag 15 mei toen, weer in de morgen, het publieke consistorie plaatsvond, waarop de paus de rode kardinaalshoed aan de nieuwe uitverkorenen bezorgde en hun bovendien nog de kardinaalsring om de vinger schoof. Tot op het laatste ogenblik was er nog een kans dat Newman tot kardinaal-priester zou worden verheven, maar... koning Luis I van Portugal eiste die eer voor zich op. Weer dat 'wereldse'!... Het schijnt dat de paus eerst van plan was om aan Newman als titelkerk te Rome - naar oud gebruik moest iedere kardinaal er zo een hebben - de kerk San Niccolo in Carcere te geven, die in een arme wijk gelegen was en waar de nieuwe herder zeker de gelegenheid zou gehad hebben om die arme mensen van enig nut te zijn, maar ook dit plan ging niet door: de kerk kwam aan kardinaal Hergenröther. In plaats daarvan werd Newman de tempel van Sant' Adriano aangeboden, maar nu kwam de Engelse kolonie in actie en kon verkrijgen dat San Giorgio in Velabro Newmans titelkerk zou worden, haar patroon zijnde de patroon van Engeland. Maar de gelukkige bezitter heeft vanwege zijn aanslepende ziekte deze kerk nooit betreden... Zij was in verval en Newman hoopte wel eens £1000 te kunnen verzamelen om ze op te knappen, maar pas 100 jaar later werd zij ter ere van haar voormalige pontifex naar behoren gerestaureerd.

Francis Bacchus. een latere oratoriaan die toen te Rome studeerde, was bij de plechtigheid aanwezig en zag Newman heel vrolijk lachende (smiling quite cheerfully) rondgaan om zijn nieuwe collega's, en evident ook de paus, hartelijk te omhelzen op de gewone zuiderse manier. 'Hij is ongetwijfeld de eerbiedwaardigste van al de kardinalen', getuigde Francis, 'en mij kwam het voor dat hij meer de aandacht trok dan de andere nieuwelingen. Ik hoorde hem in de meest verscheidene talen vernoemd worden en aangewezen'. De jonge man was ook geweldig onder de indruk van wat een kardinaal te Rome betekende: vergeleken bij hem zijn bisschoppen en aartsbisschoppen 'nobodies', beweerde hij.[43]

Maar direct na deze guirlande van feestelijkheden moest de oude zwakke man natuurlijk het rantsoen betalen voor iets wat hem bovenmenselijke zelfbeheersing moet hebben gekost. Tot schrik van zijn omgeving ontwikkelde hij zelfs een longontsteking. Het gevaar verdween wel, maar er was geen kwestie van dat hij op 26 mei, feestdag van St. Philip, - dag waarop het dat jaar pijpenstelen regende - zich buiten kon wagen. Slechts op Pinksterzondag 1 juni stond zijn dokter - de gewezen dokter van kardinaal Pecci te Perugia - hem toe de mis te celebreren, en hij mocht ook nog eens naar zijn oude Collegio di Propaganda gaan waar hij meer dan 30 jaar geleden zijn theologie had 'herhaald'.[44]

Einde mei was er nog niets in huis gekomen van de rustige gesprekken die Newman had willen voeren met de paus, van zijn nadere kennismaking met de overige kardinalen of van de geplande viering van de nieuwe kardinaal in de Chiesa Nuova, de kerk van de Romeinse oratorianen. Toch meende hij zich in staat te voelen de terugreis naar zijn 'home' begin juni aan te kunnen. Reeds op Pinkstermaandag 2 juni ging hij afscheid nemen van paus Leo, hem verzoekende dat zijn Oratorium voortaan zou mogen genoemd worden 'Oratorio del Cardinale', - dit om te vermijden dat het nog eens verkeerdelijk als 'Oratorio di Londra' zou worden bestempeld. Hij vroeg hem tevens dispensatie van de nuchterheidswet vóór de communie ten gunste van een van zijn zieke penitenten, Eleanor Watt, die hij sinds haar meisjesjaren geestelijk had begeleid.

Terugreis in juni

Op woensdag 4 juni verlieten Newman en Neville Rome met als bestemming Livorno waar ze zouden verblijven in het 'Hotel Anglo-Américain'. Pope en Eaglesim zouden op eigen gelegenheid naar Engeland terugkeren, maar kregen van Neville zulke paniekerige telegrammen aan, drie achtereen, over de verslechterende toestand van Newman dat zij zich onmiddellijk op weg begaven naar Livorno. Het bleek echter niet zo erg te zijn, een diarree, maar deze had een verzwakkend effect, zodat de dokter (over wie zij zeer tevreden waren) beval dat de zieke twee weken in Livorno zou blijven en dank zij de zeelucht en goede voeding zou aansterken. Neville gaf hem

[41] Neville W.P., *Addresses to Cardinal Newman with his Replies etc.*, 1879-81, Lond., 1905, p.61. Wapenspreuk: cf. supra, Vn.31; cf ook Strolz, o.c., 147.
[42] Strolz, o.c., 114-7.
[43] SG 402 (kon. Portug.); ibid., 402-3 (S.Giorgio); Strolz, o.c.,104 Vn.45; 151-185 (S. Giorgio: allerlei wetenswaardigheden); LD XXIX, 391 (restauratie); MT II, 571 (nobodies).
[44] MT II, 571-2; Strolz, o.c.90 (Coll.di Prop.).

ook heelwat quinine te slikken en dacht dat dit hem van de dood had gered... Het gezelschap wandelde veel langs de zee en merkte met Victoriaanse pudeur op dat 'young ladies were swimming about with uncommon vigour'![45]

In zijn vrije tijd beantwoordde Newman de vele huldebetuigingen die hem hadden bereikt en onder dewelke hij speciaal apprecieerde die van het diocees Westminster, hem door Manning toegezonden, alsook die van de president en fellows van het Oxfordse Trinity College. Hij was nu inderdaad tegelijk een fellow van Oxford en een kardinaal van de Heilige Roomse Kerk!

Op 20 juni zette de dokter het licht op groen voor het vertrek uit Livorno. Maar Genua was toch wel wat ver, en zo werd er een stop ingelegd te La Spezia. Het werd een sukkelgangetje! Intussen lieten Newman en de dokter hun gedachten gaan over een mogelijke terugreis via München waar Döllinger woonde. Newman zou, nu als kardinaal, een uiterste poging wagen om de befaamde kerkhistoricus binnen de roomse Kerk te bewaren. Maar de dokter was van graniet en verkoos de warme, zelfs hete kustlijn Genua-Nice-Marseille en zo naar Parijs boven de route via Oostenrijk en Beieren die hem te gevaarlijk leek voor zijn patiënt.

Newman had dan nog één hoop: te Mâcon te kunnen afzwenken naar het niet zo verafgelegen Autun om daar zijn oude vriendin, Maria Rosina Giberne, nu Sister Maria Pia, in haar visitandinnenklooster een bezoek te gaan brengen. Het was 20 jaar geleden dat ze elkaar nog gezien hadden. Op 9 juni had hij haar geschreven dat hij een omweg zou maken tijdens zijn terugreis naar Engeland om harentwille. Hij waarschuwde haar wel dat hij 'de geketende gevangene' was van een dokter 'door wie hij van hier naar daar werd gestuurd op zijn bevel', maar hij liet toch de hoop doorschemeren van een uiteindelijk vreugdig wederzien. Toen hij dan in het noorden van Frankrijk was aangekomen, had hij weer last van diarree, voelde hij zich zwak en vermoeid en voorspelde het weer niet veel goeds. Toch wilde hij de trip nog wagen, maar toen de morgen van de bewuste dag alle sluizen van de hemel opnieuw werden opengedraaid, wist hij dat zijn kans verkeken was. Absoluut verbod van de dokter! Voor Maria Rosina moet het een vreselijke ontgoocheling geweest zijn, maar om haar te troosten schreef hij haar een briefje met het typisch-newmaniaanse begin: 'My dear Sister Pia. - We must submit ourselves to the Will of God. What is our religion, if we can't?..'[46] Zij zouden elkaar tijdens hun leven niet meer terugzien, maar wel blijven corresponderen. En Sister Pia, die artistieke talenten bezat, zou haar gaven ook ten dienste stellen van John Henry, nu hij kardinaal was. Als zodanig bezat hij het privilege een eigen altaar te hebben in zijn privé-vertrekken, en rond dat altaar hing hij portretten of schilderijen van hem dierbare personen of gebouwen. Boven dit altaar ziet de bezoek(st)er nu een groot portret van de heilige Franciscus van Sales, geschilderd door Maria Rosina Giberne. Deze heilige was de stichter van haar visitandinnencongregatie, en waarschijnlijk wist ze ook wel dat hij een van Newmans geliefde heiligen was die hij reeds las in zijn anglicaanse tijd.

Van Parijs reisde Newman naar Boulogne, vanwaar hij op vrijdag 27 juni het Kanaal overstak en eindelijk weer te Folkestone de Engelse bodem betrad. De volgende dag bereikte hij Brighton, waar hij ook de hele zondag bleef, er de mis bijwoonde en vele kerken en priesters bezocht na de middag. De volgende dag wilde hij de Rev. John Bloxam verrassen, die drie jaar lang zijn kapelaan geweest was te Littlemore en nu vicar was te Upper Beeding in Sussex. Hij stuurde een telegram aan zijn oude vriend, die dolblij was en dadelijk de 'Station master' informeerde te Bramber, bekend voor zijn prachtige witte rozen. Daar stopte de trein en waarlijk, tot verbazing van de reizigers, werd een van hun medereizigers bij zijn uitstappen door de hoffelijke stationschef plechtig begroet en met een witte Bramberroos getooid,waarna hij hem de weg wees naar de pastorie. Daar moest Newman zich verfrissen in de kamer van zijn laatste bezoek, voortaan door Bloxam fier 'the Cardinal's room' genoemd als hij bezoekers over de vloer kreeg. Na de lunch vertrok de illustere gast naar Londen, waar alweer een menigte vereerders en vereersters hem opwachtte. Te Londen was er vanwege de 'Agricultural Show' nergens meer plaats in de herbergende hotels, zodat hij elders een slaapplaats moest gaan zoeken, nl. te Rugby. Daar verstuurde hij het prettigste telegram van heel de reis: dat hij 's anderendaags in de voormiddag zou arriveren te Birmingham.

'It is such a happiness to get home!'

De trein arriveerde te 10u45 op de 1e juli, en weer wachtte een talrijke menigte, waaronder vele gentlemen en priesters, hem bij het station op. Een voorname lady had haar (gesloten) 'carriage' ter beschikking gesteld van de hoge stadgenoot en zijn confraters. Want er was ook een medebroeder aanwezig, Father Henry Bellasis, niet alleen om hem te ontvangen, maar ook... om hem te helpen in de beslotenheid van de koets zijn gewone reisplunje te verwisselen voor de prachtkledij van Zijne Eminentie de Kardinaal! Men mag gerust veronderstellen dat er heelwat zal afgelachen zijn in die enge koets toen 'de oude mens moest worden afgelegd en de nieuwe aangedaan' met de rode toog, zijden singel, rose pelerine, rode biretta en 'solideo'!

[45] MT II, 571-2; SG 403 (quinine).
[46] MT II, 572-3; SG 403 (Döll., EI.Watt); LD XXIX, 148 (M.Giberne).

Men kan zich voorstellen welk een gejuich en gejubel uit de massa volk opsteeg dat zich vóór de kerk van het Oratory had verzameld. Eerst steeg de verlegen Neville uit, dan de bezige Father Henry, en ten slotte 'His Eminence the Father' in vol ornaat. Veel gelegenheid tot huldespeeches e.dgl. was er niet, want... het regende weer pijpenstelen! Newman haastte zich dan maar de kerk in na eerst een crucifix te hebben gekust en te zijn bewierookt, waarop een hele stoet zich vormde die processiegewijs - de kardinaal onder een baldakijn stappend met stevige tred - naar de kapel van St. Philip schreed waar het heilig Sacrament werd bewaard. Na een kort gebed aldaar richtte de stoet zich naar het hoogaltaar waar een heuse troon stond opgesteld een beetje terzij en de hand kon gekust worden van de nieuwe 'prins van de Kerk'. Dit laatste was vooral voorzien ter intentie van de confraters-oratorianen die op deze manier hun welkom vertolkten ten aanzien van hun overste. Een journalist noteerde verbaasd dat dit blijkbaar geen formalisme was, maar uiting van 'the tenderest reverence and affection'.

De troon werd dan naar het midden verplaatst, en vandaar uit, zijn hoofd leunend op zijn hand, begon Newman de congregatie toe te spreken. "Hij had 'the face of an angel'", bericht een medebroeder van de spreker, "en de trekken die ons zo vertrouwd waren, waren verfijnd en vergeestelijkt door de ziekte. Zijn delicate teint en zijn zilveren haar kwamen nog beter uit door de rose tinten van zijn schitterend ongewoon gewaad". Een jonge oratoriaan schreef aan zijn moeder: 'U moest die preek gehoord hebben. Hij deed ons allemaal wenen, min of meer'.[47]

De preek was een lof van het 'home' dat uit het hart kwam. Eigenlijk een actueel thema, want er is opnieuw een streven naar het revaloriseren van het 'familie'-aspect in het religieuze leven. Grote kloosters zijn niet meer 'in'. Daarom geven we de gehele tekst van de toespraak, behalve de inleidende paragraaf:

> Weer thuis te komen! In dat woord 'home', hoeveel ligt daarin niet besloten! Ik weet wel dat er een heldhaftiger leven is dan het huiselijk leven. Wij weten dat de heilige apostelen overal rondgingen, en we horen de heilige Paulus die treffende woorden zeggen dat hij een verworpene is: zo spreekt hij over zichzelf. En we weten ook dat onze Heer 'nergens een plaats had om zijn hoofd op neer te leggen'. Het spreekt dus vanzelf dat er een hoger leven, een heroïscher leven is dan dat van het 'home'. Maar dat is alleen de weinigen gegeven.. Het leven in het 'home' - het idee van 'home' - is bij ons geheiligd door onze patroon en stichter St. Philip, want hij maakte dit idee van 'home' tot de essentie zelf van zijn congregatie,van zijn instituut. Wij hebben zelfs het voorbeeld van de Heer in eigen persoon, want, hoewel Hij gedurende zijn openbaar leven geen plaats had om zijn hoofd op neer te leggen, toch weten wij dat Hij voor de eerste dertig jaren van zijn leven een 'home' bezat, en daarom heeft Hij op een bijzondere wijze het huiselijk leven geheiligd. En zoals het de Almachtige God inderdaad behaagd heeft de wereld in stand te houden, niet door een aparte schepping van elk mens zoals bij de engelen, maar door middel van de Familie, zo was het passend dat de congregatie van St. Philip het ideaal zou zijn van de Familie en haar volmaakte verwezenlijking alsmede een model voor iedere familie in de parochie, in de stad en over de gehele christenheid. Daarom ben ik dan ook inderdaad zo blij weer thuis te zijn in mijn 'home'. Ofschoon ik niet ongevoelig ben voor de grote genade te mogen vertoeven in de heilige Stad die het centrum is van alle genade, noch voor de ontzaglijke eer die mij te beurt is gevallen, noch voor de uitzonderlijke vriendelijkheid en genegenheid die de Heilige Vader mij bewezen heeft - ik mag zelfs zeggen 'méér dan genegenheid', want hij behandelde mij als was hij heel zijn leven mijn vader geweest, zo straalde de minzaamheid van zijn gelaat en lichtte ze op in zijn stem -, toch besef ik dat ik blij mag zijn om mijn terugkeer naar mijn 'home', als was het mijn lange, lange 'home' dat zich uitstrekt tot in de hemel, 'het home van onze eeuwigheid'. En ofschoon ik veel ziekte heb gekend en veel droefheid ook omdat ik niet kon genieten van al de privileges, verbonden aan de aanwezigheid in de Heilige Stad, toch heeft de Almachtige God mij weer naar huis gebracht ondanks alle moeilijkheden, angsten, hinderpalen, kwalen en kwellingen. Ik vreesde bijna nooit meer terug te komen, maar God in zijn barmhartigheid heeft het anders beschikt. En nu zou ik u willen vragen, dierbare vrienden, voor mij te bidden opdat ik zou mogen zijn als de tegenwoordigheid van de Heilige Vader in uw midden en opdat de Heilige Geest van God moge zijn over deze Kerk, over deze grote stad, over haar bisschop, over al haar priesters, over al haar inwoners, mannen, vrouwen en kinderen, en als een onderpand en begin daarvan geef ik u nu mijn zegen.[48]

Een jaar van hulde. Dood van Jemima.

Newman vernam uit Rome dat de paus overstelpt werd met brieven van protestanten die hem bedankten voor zijn promotie: Leo had ook een oecumenische daad gesteld. Maar natuurlijk waren het de katholieken, en wel die uit de onmiddellijke omgeving, die hun kardinaal wilden eren en huldigen, - die hem eens wilden zien in zijn volle glorie: mijter op het hoofd, staf in de hand, de cappa magna opgehouden door een statige 'caudatorio'. Dit gebeurde op 20 juli voor de oratoriumschool. Te zijner ere werd Terentius' 'Phormio' gespeeld, van welk toneelstuk hijzelf

[47] MT II, 574-5.
[48] Ward, *Life* II, 471.

vroeger de tekst had klaargemaakt. Op 10 augustus was het de beurt aan de mensen van de parochie om Newman te huldigen, en op het Assumptiefeest daarna waren er niet minder dan vijf 'addresses': van de katholieken van Engeland, Ierland en Schotland, van het katholieke Armenscholencomité, van de 'Academia of Catholic Religion', van de St. George's Club en van het 'Teachers' Training College' van de Liverpoolse Zusters van Onze Lieve Vrouw. Maar ook jeugdclubs en zelfs een liga van geheelonthouders lieten zich niet onbetuigd. Father Neville collectioneerde al deze 'Addresses' mét het antwoord van de kardinaal, en gaf ze later uit. Eén antwoord lichten we daaruit op. In een huldetoespraak van de kinderen van een missieschool was paus Leo hogelijk geprezen om zijn wijze daad: Newman zei hun dat Leo 'leeuw' betekende, maar dat God zichzelf wilde vergeleken zien met een duif of een lam, en van dit Lam kwam heel de kracht van paus Leeuw![49]

Op 5 oktober moest hij naar Oscott voor een hoogmis 'coram Cardinali', en op het einde van de maand ontving hij de hulde van de Dublinse katholieke universiteit wier eerste rector hij was geweest. Het bleek echter dat er in Ierland ook jaloersheid heerste: het rijke Engeland had nu drie kardinalen en het arme Ierland geen enkele! Op 3 november werd de nieuwe kardinaal opnieuw te Oxford ontvangen. Het rood of purper was daar tot een minimum herleid: je zag alleen een rood stipje van zijn 'soli-deo'-mutsje onder zijn hoofddeksel. Hij droeg trouwens zijn kostelijke kardinaals-kleren heel weinig en... moest er veel plaats voor vinden in zijn kamer! Hij moest nu ook, in het Italiaans en volgens de door Rome voorgeschreven regels, brieven zenden naar zijn collega's van het heilige kardinalencollege alsook naar zijn nieuwe 'cousins', de katholieke koningen en koninginnen van Europa én de keizer en de keizerin van Brazilië.

Dat glorievolle jaar 1879 eindigde echter droevig: op Kerstdag overleed de enige zuster die Newman nog had, Jemima. Een jaar lang was ze al ziek geweest en had ze felle pijn doorstaan. Maar niemand van de familie (behalve Anne Mozley, Jemima's schoonzuster) wilde schrijven - heel eigenaardig. Al de Mozleys waren sterk anglicaansgezind, en wellicht stonden ze wantrouwig tegenover de intenties van de kardinaal naargelang diens zuster haar einde naderde... Maar ze reageerden wél, toen de zieke dan eindelijk overleden was en Newman hun een brief geschreven had die zij 'unfeeling' vonden. Newman had namelijk een condoleantiebrief gestuurd waarin hij gezegd had dat hij voor zijn zus de heilige mis zou opdragen. Blijkbaar had men te Derby iets anders verwacht: conventionele woorden van overdreven droefheid en rouwsentiment, - juist de dingen die de predikant van St. Mary's al lang geleden 'unreal words' had genoemd. John, de oudste zoon, vertolkte die reactie in een brief aan zijn oom, maar kreeg van deze dit typische antwoord:

The Oratory, Feb 26 1880

My very dear John,

Dank je voor je hartelijke brief, die ik met genoegen ontvangen heb, maar nauwelijks weet hoe te beantwoorden, meer nog dan wanneer hij zou geschreven zijn in een taal die ik niet verstond. Van zó verschillend standpunt zien wij de zaken.
Kijkend over mijn leven heen, is mijn eerste bede, doel en hoop: het zien van God. De gedachte aan het gezegende weerzien van aardse dierbaren verbleekt bij die gedachte. Ik geloof dat ik nooit zal sterven; dit zou voor mij een huiveringwekkend en verpletterend vooruitzicht zijn als ik niet biddend kon hopen op een eeuwigheid in Gods Tegenwoordigheid. Hoe kan de eeuwigheid een goed zijn als Hij daar niet bij is?
En voor al de anderen die mij dierbaar zijn bid ik dat zij God mogen zien.
Het is de gedachte aan God, aan zijn Tegenwoordigheid, aan zijn sterkte die alle menselijk verlies vergoedt.

Mijn God, geef wat Gij wilt, zonder U zijn wij niets;
maar mét U zijn wij rijk: neem ons af wat Gij kiest.

Ik bad daarvoor, toen ik 35 jaar geleden zovele vrienden verloor: waar kon ik anders naar uitzien?
Als ik dan, zoals je er mij terecht aan herinnert, een Mis heb opgedragen voor je dierbare moeder, dan is dat om de Minnaar van de zielen te smeken dat Hij, op zijn eigen wijze en op zijn eigen tijd, alle afstand die er nog ligt tussen het Soevereine Goed en haar, zijn schepsel, zou willen verwijderen. Dit is mijn eerste gebed, sine qua non; het gaat alle andere gebeden vooraf en het is het meest absorberende. Wat kan ik je meer zeggen?

Genegen de jouwe, John H. Card. Newman

P.S. Kardinalen dragen geen rouw.[50]

[49] SG 404.
[50] LD XXIX, 241.

Hoofdstuk 40 Het laatste decennium

Newman tachtig jaar

Tijdens een publieke audiëntie in 1880 zei paus Leo tot twee leden van het Birminghamse Oratorium over Newman: 'Ah! mes fils, il faut le conserver - le garder - le conserver'. En toen één onder hen, John Norris, liet opmerken dat de kardinaal binnenkort 80 werd, antwoordde de H. Vader: 'Il faut le conserver jusqu'à quatre-vingt-dix'.[1] Die 90 - op enkele maanden na - zou Newman inderdaad bereiken. Ondanks een val in januari 1880 waarbij hij een rib brak, en een tweede val (uit het bed ditmaal) waarbij hij er twee brak, kon hij in mei nog allerlei manifestaties bijwonen, o.a. te Londen in het statige Norfolk House, en zelfs in de kerk van het Londense Oratorium waar hij preekte. Een van zijn toehoorders daar was die andere, ver van zijn oorspronkelijk geloof afgedwaalde broer van Hurrell Froude, nl. James Anthony, die intussen een beroemd historicus geworden was. 'Sinds ik voor het laatst die muzikale stem heb gehoord', schreef hij, 'is mijn geloof helemaal uiteengevallen: misschien, als ik die nog eens hoorde, zou zij in mij tenminste nog enkele echo's oproepen van die oude dagen'.[2] In Londen zag Newman nu ook nog eens Elisabeth Bowden terug en haar zoon Henry, nu prefect van de lekenbroeders van het 'Little Oratory'.

Op 21 februari 1881 voltooide Newman dan zijn 80e levensjaar, wat hij vierde met een pontificale hoogmis, - de enige keer dat hij 'gepontificeerd' heeft. Hij kreeg Ouless' portret cadeau, maar moest toch nog eens poseren voor een andere schilder, Sir John Everett Millais. Hij ging daarvoor naar Londen, bezocht nogmaals de oratorianen aldaar (van onenigheid is nu blijkbaar geen spoor meer!) en zocht ook zijn collega-kardinaal op, aartsbisschop Manning. Tot zijn verbazing kreeg hij bij het afscheid van zijn gastheer een kus - maar dat was zo, naar het schijnt, de gewoonte onder kardinalen. Dat het geen echt uit het hart ontspringend teken van affectie was geweest, getuigt hetgeen Manning daarna tegen Wilfrid Ward zei, doelend op Newman, dat één ding 'en één ding alleen' de carrière van die man geruïneerd had: 'Temper! (humeur) - temper!! - TEMPER!!!'[3]

Stilaan verminderden nu de huldeblijken, de recepties enz., en kon Newman zich weer aan het 'serieuze' werk zetten, wat voor hem nu in de eerste plaats betekende het voltooien van zijn 'Selecte Tractaten van de h. Athanasius', - werk dat in '81 verscheen. Vaak werd hij ook gevraagd om voorwoorden te schrijven op boeken die moesten verschijnen, maar hij wees dit soort werk systematisch af, behalve voor de uitgave, in '82, van William Palmers 'Notities van een bezoek aan de Russische Kerk'. Zijn correspondentie bleef nog steeds een groot gedeelte van zijn tijd voor zich opeisen. Het interessantst zijn zijn brieven aan vrienden en vriendinnen, als ze even naar de diepte gaan. Zo b.v. deze brief aan Maria Giberne, nu zelf ook 80, klagend over spirituele troosteloosheid:

> Denk aan de h. Maria Magdalena de'Pazzi; aan de h. Elisabeth (ik ben toch juist, hé?) die een heel harde biechtvader had; aan de h. Johanna Francisca (de Chantal), aan de h. Benedictus met monniken om hem heen die probeerden hem te vergiftigen... Het zou mij niet verrassen dat die beproeving lang zou duren, maar, lang of kort, het zou een teken zijn van Gods bijzondere liefde voor jou.[4]

Zij was hem zo dierbaar omdat zij eens de goede vriendin van zijn jong gestorven lievelingszuster Mary was geweest.

De Ierse kwestie

Rond die tijd was de Ierse kwestie in de Britse politiek weer acuut geworden. Newman, van wie de hogervernoemde James Anthony Froude in een raak portret van hem reeds zei dat 'zijn interesse wereldwijd' was, bleef ook in zijn oude dag de politieke evolutie volgen, te meer omdat Gladstone opnieuw eerste minister van Engeland geworden was. Enkele jaren geleden had de Britse staatsman de pauselijke macht hevig aangevallen, maar nu - niet erg logisch - probeerde hij ze toch te gebruiken in zijn strijd tegen het Ierse nationalisme. Hij verzocht de kardinaal er bij paus Leo op aan te dringen een strenge veroordeling uit te spreken over een aantal stellingnames van Ierse priesters die volgens Gladstone blijk gaven van verraad tegenover het vaderland.

Diep in zijn hart voelde Newman met de Ieren mee en achtte hij hun grieven gerechtvaardigd. Hij vond dat ze in vergelijking met Schotland onrechtmatig werden behandeld. Wat het 'verraad' betrof, wilde hij het oordeel van

[1] LD XXIX, 228.
[2] Ward, *Life* II, 473.
[3] SG 408.
[4] LD XXIX, 324.

een priester-moralist hebben 'of het een waarschijnlijke opinie was... dat het Ierse volk Engelands soevereiniteit nooit had erkend... zodat het geen zonde was een rebél te zijn in de gewone zin van het woord'.[5] Het antwoord van de moralist is niet meer voorhanden, maar in een schrijven aan Gladstone herhaalde Newman wat hij reeds in zijn 'Brief aan de hertog van Norfolk' gesteld had, dat nl. de pauselijke macht 'absoluut was in kwesties van theologische aard, maar niet in praktische problemen', waarmee hij politieke en sociale zaken bedoelde. De paus kon wel rebellie en verraad in het algemeen veroordelen, maar een bepaalde politieke partij daarvan beschuldigen, dat was iets anders. Bovendien, meende hij, liet Rome dergelijke dingen aan de lokale bisschoppen over, die beter in staat waren om over concrete zaken een moreel oordeel uit te spreken. Wellicht dacht hij aan de zeer nationalistische bisschop Mac Hale, met wie hij vroeger nog te doen had gehad en die nu de hand hield boven het hoofd van de revolutionaire Reverend Patrick Lavelle, op wie de bliksems dreigden te vallen van de Vaticaanse autoriteiten.[6]

In de Ierse kwestie stond Newman helemaal aan de kant van de Ieren, en dat bewijst ook zijn (later) antwoord op een brief van de Engelse jezuïet-dichter Gerard Manley Hopkins. Deze was in 1887 tot professor benoemd aan de katholieke universiteit van Dublin. In die brief hing hij een portret van Ierland op om bij te verbleken. Daarop antwoordde Newman: 'Als ik een Ier was, dan zou ik (in mijn hart) een rebél zijn' (if I were an Irishman, I should be [in heart] a rebel),[7] En hij weigerde zijn bijstand te verlenen aan een poging van Engelse katholieke leken om te verkrijgen dat de paus de Ierse bisschoppen zou veroordelen die het nationalistische 'campagne-plan' tegen de Engelse 'landlords' steunden.

Familie, oude vrienden, medebroeders...

In 1882 stierf Edward Hawkins, de man die Newmans eerste preken zo gewetensvol had besproken, maar met wie hij later als tutor zo diep van mening zou verschillen. Het was de weduwe zelf die hem schreef, hetgeen Newman diep trof. In datzelfde jaar ging ook 'dear Pusey' heen met wie hij eens zo intiem verbonden was geweest. Bij al die sterfgevallen moest de kardinaal denken aan de ouwe Nestor bij Homerus, die zei: 'zoals het botten en het vallen van de blaren, zo is het geslacht der mensen'.[8] Als het over de vergankelijkheid en het onbevredigende van onze aardse situatie ging, citeerde hij liever de oude klassieken dan de Schrift en de 'Navolging'.

Rond diezelfde tijd bereikte hem het bericht dat zijn één jaar jongere broer, de excentrieke en eigenzinnige Charles, in stervensgevaar verkeerde. Al 40 jaar had hij die atheïstisch geworden broer niet meer gezien! Reeds als adolescent had Charles alle geloof verloren ondanks de ellenlange brieven die de bezorgde John hem schreef. Hij bekende zich tot het socialisme van Robert Owen (1771-1858), Engels sociaal leider, propagandist van verbruikscoöperaties. Na de dood van vader Newman had hij de familie verlaten die hij met zijn scheldbrieven achtervolgde. Ondanks dat steunden de twee andere broers hem toch financieel, zoals uit ons verhaal wel gebleken is. Na een weinig stichtelijk leven vestigde dit 'zwarte schaap van de familie' zich te Tenby (in Wales, ver van zijn sibbe) samen met ene Mrs. Griffiths en haar dochter, die hem liefdevol verzorgden in zijn oude dag. Excentriek als Charles was, verscheen hij eens, tijdens de verkiezingscampagne in 1880, volledig in het rood, de kleur van de conservatieven! Zijn zieke benen wreef hij in met allerlei soorten olie en zalven.

Toen het einde leek te naderen, in september 1882, besloot de oude kardinaal, zelf al 81, maar bezorgd om het zielenheil van die alles samen toch nog zo dierbare broer, een poging te wagen om hem te begeleiden op dit in zijn ogen supreme moment. Tot verbazing van zijn medebroeders, aan wie hij maar weinig over Charles vertelde, stond de dappere man op een morgen met zijn valiesje klaar om de verre reis te ondernemen. Maar toen hij dan eindelijk na zijn eenzame tocht bij de wind- en waterdoorzwiepte cottage (bovendien dichtbij een zoutmoeras gelegen) uitgeput was aangeland, werd hij door Charles, naar men zegt, niet ontvangen en teruggestuurd... De zieke sleepte zich nog voort tot 22 maart 1884, zijn sterfdag. De rector van de parochie kon de kardinaal niet veel goeds melden, tenminste op geestelijk gebied. Alle pastorale hulp werd afgewezen, maar vriendelijk en hoffelijk. De rector had hem gevraagd of hij bang was te sterven, waarop hij energiek antwoordde: 'Not in the least!' Na de begrafenis legde Amy Griffiths (die geen nurse had gewild) een aantal bloemen op zijn graf in de vorm van een kruis. Newman wilde de begrafenisonkosten betalen, maar de rector weigerde. Hij liet dan een grafsteen vervaardigen met de mooie psalmwoorden: 'Versmaad niet, o Heer, het werk van Uw handen!' Hij die zovele anderen de weg naar God gewezen had, kon geen profeet zijn in eigen huis![9]

Met Kerstmis 1883 vernam hij dat Mark Pattison zwaar ziek was. Pattison was zijn 'pupil' geweest te Oxford, medestander in de beweging van de Tracts en zelfs occasionele bezoeker van het quasi-monastieke verblijf van

[5] LD XXX, 32-3.
[6] SG 409.
[7] LD XXXI, 195.
[8] LD XXX, 194 Vn 2: cf. Homerus , Ilias VI, 146.
[9] MT II,614-5; Ps. 138, v. 8.

Littlemore. Sedertdien was hij een verbitterde scepticus geworden die echter, zonder in het christendom te geloven, toch nog zijn 'plichten' als anglicaans geestelijke bleef vervullen. Newman schreef hem een warme brief, herinnerend aan de 'dear old days' van 40 jaar geleden, waarin hij vroeg of hij voor hem iets kon doen en hem de steun beloofde van zijn gebed. Zoals bij vele anderen werkte hier ook de mysterieuze charme van de oude meester. Pattison ontdooide helemaal:

> Toen Uw brief vanmorgen bij mijn bed werd gebracht, dierbare Meester, en mijn oog viel op Uw handschrift dat mij zo welbekend is, vulden mijn ogen zich met tranen zodat ik aanvankelijk niet kon lezen wat U geschreven hadt. Toen ik dan zag met welke woorden van genegenheid U mij toesprak, voelde ik mij schuldig, want ik dacht: 'zou hij dit gedaan hebben, als hij wist hoever ik gewandeld heb op een weg die volkomen afwijkt van de ideeën die ik ééns - omstreeks 1845-46 - met hem heb gedeeld?' Of is Uw verdraagzaamheid zo breed dat U, nochtans wetende dat ik in zware dwaling verkeer, mij toch nog kon omhelzen als een zoon? Indien ik U niet op enigerlei wijze durfde benaderen in de laatste jaren, dan was het alleen omdat ik vreesde dat U mij zou kunnen aanzien als iemand die tot U kwam onder een valse kleur. De genegenheid en de verering die ik voor U heb gevoeld in de periode dat U ons verliet, zijn op geen enkele wijze verminderd, en hoe ver verwijderd mijn huidige overtuiging ook moge zijn van degene waarvan ik mag veronderstellen dat ze de Uwe is, toch kan ik nog steeds in volle waarheid zeggen dat ik van U meer geleerd heb dan van enige andere persoon met wie ik ooit in contact ben geweest. Laat mij U onderaan deze brief voor de laatste maal nog noemen
>
> Uw genegen zoon en leerling, M. Pattison.[10]

Newman, hoewel pas hersteld van een zware verkoudheid, wilde absoluut naar hem toe. Dat de zieke niet neen zei was hem genoeg. En op een woensdag bezocht hij hem. Father Ryder, huisgenoot van 'the Father' en zijn opvolger als overste, zag hem bij zijn thuiskomst en bericht: 'Zij brachten enkele uren samen door. Ze wisten dat geen van hen beiden nog lang zou leven. Ongetwijfeld zal men vragen stellen naar de afloop van het bezoek, maar tevergeefs. De kardinaal is er de man niet naar om veel te zeggen over zulk een ernstige, zorgwekkende en strikt persoonlijke zaak, waarvan de afwikkeling in de handen van God moet liggen. Maar wát hij zei, duidde toch op tevredenheid en hoop. Verre van hem uit te putten, had de reis hem klaarblijkelijk goed gedaan. Pattison stierf in de lente.[11]

Niet alleen zag Newman het ongeloof zijn spoor van twijfel en onzekerheid trekken door zijn eigen familie en vriendenkring: tot in zijn eigen communiteit toe zocht het zijn slachtoffers. In november 1883 deelde Father Arthur Hutton al wenend zijn confraters mee dat hij alle geloof verloren had, 'zelfs in het bestaan van een persoonlijke God'. Deze verklaring verbijsterde de gemeenschap, maar Newman dacht dat Father Arthur 'eigenlijk nooit gelovig was geweest in heel zijn leven'. Een beetje later verklaarde ook een van de leraressen van de Oratory School aan de communiteit haar ongeloof. Beiden trouwden in 1884. Nochtans werd Hutton later anglicaan, zelfs anglicaans geestelijke, en hij schijnt op zijn sterfbed om een katholiek priester te hebben gevraagd - wat zijn vrouw weigerde.[12]

Wat die kwestie van het ongeloof betrof, meende Newman dat de verbeelding er een grote rol in speelde. Mensen die de hele dag met wetenschap en wetenschappelijke experimenten bezig waren, moesten - dacht hij - de Schrift wel een heel raar verhaal vinden. De strijd tegen de secularisatie moest volgens hem verstandig gevoerd worden. Niet op de manier van collega Manning, die zich hevig verzette tegen een wetsontwerp dat het zweren zonder God te noemen wilde doen goedkeuren in het parlement. Newman vond dat de god, bij 'wie de politici zwoeren, al te vaak een 'onbekende god' was, een Onpersoonlijk of Materieel of abstract Ideaal Iets of iets anders'. Hij achtte het blijkbaar de moeite niet waard om daartegen te vechten met als enig resultaat dat de schijn werd gered. De enige grote verdediging tegen het wassende scepticisme was naar zijn gevoel een 'persoonlijke ervaring van de kracht van het Evangelie'.[13]

Wat zijn medebroeders betrof, laaide de twist tussen de beide Oratoria nog eens op in maart 1884. De Londense oratorianen hadden een nieuwe barokke kerk gebouwd- volgens de plannen van de bekeerling Herbert Gribble - en hun overste, Philip Gordon, alsook de hertog van Norfolk, wensten ten zeerste dat 'in de naam van de heilige Philippus de oude band zou worden hernieuwd',- de oude band die dertig jaar tevoren was verbroken. Newman interpreteerde dit als een uitnodiging om 'te participeren in een akt die enkel en alleen het Londense Oratorium aanging' en weigerde, ondanks het feit dat het eigenlijk de hertog was geweest die op instigatie van Gordon de uitnodigingsbrief had geschreven. Dit laatste ergerde hem reeds buitenmate, want het bracht hem in een vervelende situatie tegenover de hertog, maar ook betreffende de grond van de zaak kon hij volgens zijn principes niet dan

[10] LD XXX,283-4.
[11] Ward, *Life* II, 483; MT II, 620.
[12] SG 411.
[13] Ker 729-30; 733-4 (eed).

negatief reageren. Bij zijn verheffing tot het kardinalaat had hij al wel enkele vriendelijke daden gesteld tegenover de Brompton Oratory, maar toen voelde hij zich enkel en alleen als kardinaal aangesproken. Nu echter deed men op hem een beroep 'in de naam van de heilige Philippus', en dit veranderde de hele zaak. Als oratoriaan was hij hun stichter. Als stichter hadden de Londenaars hem indertijd zeer onheus behandeld en nooit hun schuld bekend. Nu deden ze een poging om de oude toestand te herstellen, d.w.z. om vergiffenis te verkrijgen, zomaar, zonder enige erkenning van vroegere schuld. Een groot kruis zonder meer, absolutie zonder penitentie, en dan weer vrijheid, blijheid: dat was reeds de houding van Faber geweest. Maar zo verstond de zeer op fair play gestelde en taai-consequente Newman het niet. Vergiffenis schenken kon volgens hem alleen maar na bekentenis van schuld: vandaar zijn weigering. Velen verweten hem, zoals Manning 'temper! temper!! TEMPER!!!, maar in de grond was de houding van Newman niet emotioneel. Zij was rationeel goed onderbouwd. Hij was ongetwijfeld zeer gevoelig, emotioneel rijk begaafd, maar steeds streefde hij er ernstig naar rationeel en consequent te handelen. Anderzijds kan men zich wel afvragen of het inderdaad niet beter geweest was de spons te vegen over een twist die bijna pure historie geworden was, aangezien er in het Londense huis welgeteld nog maar één persoon uit die verre tijd in de communiteit overbleef, nl. Richard Stanton. Newman zelf schijnt dit min of meer aangevoeld te hebben, daar hij drie Birminghamse confraters als zijn vertegenwoordigers naar de openingsplechtigheid stuurde en aan de feestvierende gemeenschap een nieuwe kelk ten geschenke gaf.[14]

Drie laatste geschriften

De oude kardinaal was nog steeds lucide van geest, en probeerde zelfs al schrijvend nog een positieve bijdrage te leveren tot een zinnig antwoord op de in die tijd brandende religieuze kwesties. Eén daarvan was de inspiratie van de H. Schrift. Reeds vroeger had hij veel over deze kwestie nagedacht, en hij bezat nog een aantal notitieboekjes die teruggingen tot de jaren 1861 en 1866, waarin hij nu en dan bij hem opkomende ideeën over dat onderwerp had neergepend. Steunende op die notities, produceerde hij een artikel 'Over de inspiratie van de Schriftuur' dat hij liet verschijnen in het tijdschrift 'The Nineteenth Century' van februari 1884. De tijd was stilaan rijp geworden voor dergelijke discussies, en reeds had bisschop Clifford van Clifton betoogd dat het begin van het Boek Genesis een religieuze hymne was en geen wetenschappelijk verslag. Hierdoor aangemoedigd, deed hij ook een poging om de bakens te verzetten. De katholieke theorie van die tijd insisteerde zwaar op de goddelijke inspiratie van de bijbelse inhoud; de auteur was een puur instrument. Newman betoogde dat God niet onmiddellijk die inhoud zelf inspireerde, maar de auteurs. Deze visie anticipeerde reeds op de moderne opvatting van de exegeten in de Kerk. Vervolgens meende de kardinaal dat men de goddelijke inspiratie moest onttrekken aan de zgn. 'obiter dicta', onbelangrijke tussendoor neergeschreven mededelingen, zoals b.v. die passage waar Paulus schrijft dat hij in Troas zijn mantel vergeten heeft. Dat kon ook elders geweest zijn. Ons doet die 'nieuwe' idee glimlachen, maar Newmans ruimere mening werd een eeuw geleden nog aangevallen door ene Healy, professor aan het seminarie van Maynooth in Ierland. Deze kreeg een pertinent antwoord van de auteur terug, maar toen Healy een tijdje later tot bisschop werd gewijd, sloten beide prelaten vrede.[15]

Een laatste controverse laaide op, deze keer tussen de kardinaal en een zekere Andrew Martin Fairbairn, een vooraanstaand filosoof en schrijver die later principaal werd van het Mansfield College in Oxford. In de 'Contemporary Review' van mei 1885 beschuldigde deze geleerde er Newman van een soort filosofisch scepticisme aan te hangen doordat hij zijn bewijzen ten gunste van de godsdienst uit de sfeer van de rede overbracht naar die van het geweten en de verbeelding. De aangevallene antwoordde daarop in het oktobernummer van hetzelfde tijdschrift met een artikel: 'De ontwikkeling van religieuze dwaling' (The Development of Religious Error), later opnieuw gepubliceerd als 'Openbaring in haar betrekking tot het geloof' (Revelation in its Relation to Faith). Het was zijn laatste theologische product. Hij negeerde in dit artikel met klem dat hij ooit 'de Rede in brede zin' als minderwaardig had beschouwd. Maar het is wel zó, betoogde hij, dat legitiem redeneren niet mag steunen op valse premissen: in zo'n geval kan het nooit tot inzicht en religieuze waarheid komen. De blaam daarvoor valt dan echter niet op de rede, maar op wat Newman noemt de 'first principles' waar de rede van uitgaat. De 'wereld' (in johanneïsche zin) heeft ook háár eerste principes als zij redeneert, - eerste principes die voor haar onfeilbaar zijn; maar zijn die wel juist? Deze verborgen en impliciete beginselen beheersen het redeneren, en maken dat er in de wereld zoveel verwarring en controverse heerst. De Rede zelf is voor Newman geen bron van scepticisme. Dr. Fairbairn repliceerde hierop in het decembernummer van het tijdschrift. Newman twijfelde over het nut van het voortzetten van de discussie; uiteindelijk schreef hij toch een antwoord, maar zond het als een privé-geschrift naar zijn tegenstander. In het kort kwam het hierop neer dat de 'morele zin' juist het religieuze aspect was van ons kenvermogen, en dat het vooral die 'morele zin' is welke onze 'first principles' bepaalt. Fairbairn maakte van

[14] SG 412-3; LD XXX, 329-30 Vn 1.

[15] Herdruk van Newmans artikel in: J. Derek Holmes & Robert Murray SJ, *On the Inspiration of Scripture*, London 1967, 101-31; SG 411-2. Cf. ook: Jaak Seynaeve, *Cardinal Newman's Doctrine on Holy Scripture*, Tielt, 1953.

'morele zin' en kenvermogen rivalen (volgens hem verhief Newman de 'morele zin' en verpletterde hij de rede), terwijl beide juist innig verbonden zijn.[16]

Een derde geschrift is louter van spirituele aard en werd door Father Neville in 1893, drie jaar na Newmans dood, gepubliceerd. Het boek 'Meditations and Devotions' (1954[2]) werd in het Nederlands vertaald als 'Meditaties en Godvruchtige Oefeningen' (Brand, Bussum, 1956[2]. De vertaling is van prof. dr. Aurelius Pompen ofm). De kardinaal was gewoon, na zelf een tijdje in gebed te hebben doorgebracht, zijn gevoelens en inzichten op schrift te stellen: dit bevorderde de concentratie, en kon later inspireren tot hernieuwd gebed. Die gebeden zijn eigenlijk zeer eenvoudig, maar de typisch-newmaniaanse toon is onmiskenbaar. In zijn preken hebben we hem reeds leren kennen als de man die zich intens realiseerde wat de 'invisible world' voor een christen betekende. Dat hijzelf er ook vurig naar hunkerde, blijkt b.v. uit het volgende gebed:

> Welk een dag zal dat zijn wanneer ik, volledig gezuiverd van alle onreinheid en zonde, bekwaam zal zijn om mijn mens geworden God te naderen in Zijn paleis van licht daarboven! Welk een morgen zal dat zijn wanneer, na alle boete en lijden, ik U voor de eerste maal zal zien en mijn blik Uw ogen en gracieuze lippen zal aanschouwen zonder te versagen, en ik dan met vreugde neerkniel om Uw voeten te kussen en verwelkomd word in Uw armen! O mijn waarachtige Minnaar, de enige minnaar van mijn ziel, U wil ik beminnen nu, opdat ik U zou mogen beminnen dán. Welk een dag zal dat zijn, welk een lange dag zonder einde, een dag van eeuwigheid, wanneer ik zo heel anders zal zijn als wat ik nu ben met dat lichaam des doods dat ik nu in mij voel en met die duizenden gedachten die mij nu radeloos maken en verstrooien en waarvan elk afzonderlijk mij van de hemel weerhoudt.[17]

In dit gebed wordt Christus, zoals in zijn roman 'Callista', 'de Minnaar van de ziel' genoemd, - een zeer affectieve, bijna mystieke betiteling zoals we ze zelden vinden bij de beheerste Victoriaan die Newman was. Er is nóg zo'n sterk-beleefd gebed uit de bundel, waarin eveneens het mysterie van de toekomstige eeuwigheid in het centrum van de spirituele aandacht staat:

> Mijn God, ik moet voor altijd leven, niet voor een tijd - en ik heb geen macht over mijn bestaan. Ik kan mezelf niet vernietigen, - al zou ik ook zo slecht zijn dit te willen. Ik moet verder leven met mijn verstand en mijn bewustzijn voor altijd, ondanks mezelf. Zonder U zou de eeuwigheid een andere naam zijn voor eeuwige ellende. In U alleen heb ik datgene wat mij het kan doen uithouden voor eeuwig: Gij alleen zijt het voedsel van mijn ziel, Gij alleen zijt onuitputtelijk en biedt mij steeds iets nieuws aan dat ik kennen, steeds iets nieuws dat ik beminnen kan... Op het einde van miljoenen jaren zal ik in U nog steeds dezelfde, of liever nog grotere zoetheid vinden dan in het begin, en zal het zijn alsof ik dan pas aanving mijn genot te vinden in U, en zo in der eeuwigheid voort zal ik altijd een klein kind zijn dat men pas begint te onderrichten in de eerste beginselen van Uw oneindige goddelijke natuur.[18]

In die gebeden vinden we soms ook een echo van de moeilijkheden die hij in zijn taak ondervond: op de bidstoel werd het probleem uitgepraat. Eén van zijn grootste moeilijkheden was dat men hem niet het werk liet doen waartoe hij zich geroepen voelde, waarvoor hij van God speciale talenten meende gekregen te hebben. Zo in deze meditatie:

> God heeft mij geschapen voor een specifieke dienst; Hij heeft mij een taak toevertrouwd die Hij niet heeft toevertrouwd aan een ander. Ik heb een zending die van mij is - wellicht blijft ze mij onbekend in dit leven en verneem ik ze slechts hierna... Ik heb mijn aandeel in een groot werk; ik ben een schakel in een keten, een band in een rij personen. Hij heeft mij niet geschapen voor niets. Ik zal goed doen, ik zal Zijn werk doen; ik zal een engel van vrede zijn, een prediker van de waarheid op mijn eigen plaats, ook als ik dat niet beoog: ik moet maar Zijn geboden onderhouden en Hem dienen in mijn roeping. - Daarom wil ik Hem vertrouwen. Wat of waar ik ook ben, ik kan nooit weggeworpen worden. Ben ik ziek, dan kan mijn ziekte Hem dienen; ben ik radeloos, dan kan mijn radeloosheid Hem dienen; ben ik droef, dan kan mijn droefheid Hem dienen. Mijn ziekte, mijn radeloosheid of mijn smart kunnen de noodzakelijke bewerkers zijn van een groot goed dat ons begrip te boven gaat. Hij doet niets tevergeefs; Hij kan mijn leven verlengen, Hij kan het verkorten; Hij weet wat Hij doet. Hij kan mij mijn vrienden afnemen, Hij kan mij heensturen naar vreemden, Hij kan mij vereenzamen en deprimeren en de toekomst voor mij verbergen - toch weet Hij wat Hij doet.[19]

[16] Newmans artikel werd opnieuw gepubliceerd in: A.M. Fairbairn, *Catholicism: Roman and Anglican*, London 1899; SG 416-8.
[17] MD 268-9.
[18] Ibid., 345.
[19] Ibid., 217.

Preken zonder het te willen, zijn licht laten stralen alleen maar omdat het licht is: is dit geen reactie op wat zijn overheid hem verweet, dat hij te weinig bekeringen bewerkte? Mogelijk dacht hij daaraan in het volgende gebed:

> Blijf bij mij, en dan zal ik beginnen te stralen zoals Gij straalt, - zó stralen dat ik een licht moge zijn voor anderen. Dat licht, O Jezus, zal dan helemaal komen van U. Niets ervan zal van mij zijn. Ik heb er geen verdiensten aan. Het zult Gij dan zijn die door mij heenstraalt op anderen. O laat mij U zó prijzen, op de manier die Gij het beste vindt, door te stralen op al de mensen om mij heen. Schenk licht aan hen zowel als aan mij; verlicht hen mét mij en dóór mij. Leer mij hun te tonen Uw lof, Uw waarheid, Uw wil. Laat mij U prediken zonder te prediken - niet door woorden, maar door mijn voorbeeld en door de pakkende kracht en de sympathieke invloed van wat ik doe - door mijn zichtbaar gelijken op Uw heiligen en de evidente volheid van de liefde die mijn hart U toedraagt.[20]

Nog steeds correspondentie...

Bij Newmans geschriften moet men natuurlijk ook nog altijd zijn correspondentie voegen, - antwoorden op brieven die ononderbroken bleven toestromen op zijn werktafel in Edgbaston. Hij bleef onvermoeid ijveren voor het openstellen van Oxford voor katholieke jongeren die hogere studies wilden doen. Hij bléef het nihilisme van de kerkelijke overheid op dit gebied in alle loyaliteit bestrijden. Nu hij kardinaal was, probeerde hij in die richting via Rome iets te bereiken. (Newman was wel kardinaal - raadgever van de paus - , maar geen bisschop.) Zélf kon hij niet meer naar Rome reizen, maar in de buurt van Birmingham ontdekte hij een talentvolle en invloedrijke jonge leek, Lord Braye, die zijn ideeën op het gebied van de opvoeding volkomen deelde. 'De kardinale kwestie op dit moment is de Oxfordkwestie', schreef hij hem in 1882. In dit jaar stierf Pusey, de laatste grote overblijver van het oude Oxford, dat nu voor een groot deel gesecularisseerd was.

> De undergraduates en de jonge fellows (vervolgde Newman) zijn als schapen zonder herder. Het zijn ofwel sceptici ofwel zoekers die zeer openstaan voor godsdienstige beïnvloeding. Voor de katholieke missie in Oxford is dit een gunstig moment dat wellicht nooit meer terugkomt. De jezuïeten hebben mensen die in Oxford hebben gestudeerd en er zijn er heel bekwame bij. Ik twijfel er niet aan dat zij, zoals de zaken staan, veel goed doen; ik veronderstel echter dat zij beducht zijn voor de antipathie en de argwaan die elke stap voorwaarts van hunnentwege zou wekken; maar is het niet hartverscheurend dat zulk een kans verloren gaat? De liberalen slepen in triomf alles mee wat zich op hun weg bevindt zonder dat enige katholieke of religieuze invloed hen tegenhoudt nu dat Pusey en Liddon (vereerder en biograaf van Pusey, H.I.) er niet meer zijn. Dat is het wat ik op dit ogenblik voel, maar, helaas, het is slechts één van de vele manifestaties van wat men nihilisme zou kunnen noemen in de katholieke gemeenschap en haar leiders. Zij verbieden, maar zij leiden of creëren niet... (they forbid, but they do not direct or create).[21]

Braye ging naar Rome en kon tot bij paus Leo geraken aan wie hij de moed had deze brief te tonen. De H. Vader moet er zeer van onder de indruk gekomen zijn, maar hij moest rekening houden met Manning... Na diens dood echter (en na die van Newman) werd in 1893 eindelijk het nefaste verbod opgeheven, maar ondertussen waren er 30 kostbare jaren verloren gegaan.

Newman was ook in epistolair contact met de jonge baron Friedrich von Hügel (1852-1925), die sterk onder de invloed kwam van zijn geschriften. In 1876 verbleef hij zelfs verscheidene dagen in het oratorianenklooster van Edgbaston. De baron interesseerde zich niet alleen voor de mystiek van de h. Catharina van Genua, waarover hij een boek schreef, maar ook voor de exegese van het Oude Testament. Later zou hij in contact komen met vooraanstaande modernisten zoals George Tyrrell en Alfred Loisy. Hij was heel blij met Newmans artikel over de Schriftuur dat heel duidelijk had aangegeven waar de grens was tussen hetgeen het kerkelijke leerambt had gedecreteerd en wat openstond voor vrije mening en discussie. Von Hügel was een soort cosmopoliet die ook te Parijs zijn entrees had, en we bezitten een brief van hem waarin hij Newman meldt hoezeer de ideeën van de Engelse kardinaal ook in de hogere Franse intellectuele kringen werden gewaardeerd:

> Onlangs gaf de Directeur van het Parijse Institut Catholique een soiree, en ik was zeer geïnteresseerd in het oordeel dat de Rector (mgr. d'Hulst), de apologeticaprofessor (abbé de Broglie) en de professor kerkgeschiedenis (abbé L. Duchesne) ten beste gaven in een discussie over uw artikel. Wat het besluit daarvan betrof, waren zij unaniem van mening dat het behandelde thema dé brandende vraag was van het ogenblik en dat onze apologeten zeker resultaten zouden boeken als ze de door U geboden speelruimte volledig zouden benutten en er uitdrukkelijk zouden naar verwijzen.[22]

[20] Ibid. 279.
[21] LD XXX, 143.
[22] Ibid., 383.

Een andere correspondentie leidde tot het eerste grote biografische werk over Newman. Deze voorzag natuurlijk dat er biografieën over hem zouden geschreven worden, maar wat hij bovenal wilde was dat ze waarheidsgetrouw zouden zijn en hoofdzakelijk zouden bestaan uit brieven, slechts lichtelijk verbonden door een lopende tekst, - zoiets als een moderne 'Newman par lui-même'. Hij meende een dergelijke mogelijke biografe gevonden te hebben in een schoonzus van Jemima, Anne Mozley. In de jaren '80 was deze begaafde schrijfster die, hoewel overtuigde anglicaanse, steeds veel sympathie voor de broer van haar schoonzus had gekoesterd, volop bezig met het redigeren van een 'Memoir' over haar eigen broer, de theologieprofessor James Bowling Mozley (1813-78). Zij publiceerde alleen dezes brieven, verbonden met enkele weinige aantekeningen. Newman was vol lof over het boek en vroeg Anne of zij ook eens zijn eigen 'Memoranda' wilde lezen. Zij deed dat, maar het was slechts geleidelijk dat zij besefte waar de kardinaal naartoe wilde. Ten slotte verzocht deze haar uitdrukkelijk voor hem te willen doen wat ze voor James had verricht: zij had immers haar sporen al verdiend, en hij was ervan overtuigd dat het anglicaanse deel van zijn leven best door een anglicaan(se) zou worden geschreven. Zij aanvaardde, hoewel een beetje aarzelend. Gaandeweg raakte zij gefascineerd door haar werk waar Newman onder geen beding wilde tussenkomen. Het moest háár onafhankelijk werk worden, en als ze raad nodig had, moest ze zich maar wenden tot Lord Blachford (Frederick Rogers) en Dean Richard Church. En Anne volgde inderdaad haar eigen visie, zodat zij b.v. wel bezwaar had tegen het integreren van 'My Illness in Sicily' in haar tekst. Dean Church raadde haar toch sterk aan dit te doen, maar dan liet ze alles weg wat Newman in dit memorandum over de duivel gezegd had... Doordrongen van de zin voor Victoriaanse statigheid en grandeur, verwaarloosde ze ook allerlei kleine 'anekdotiek' uit het alledaagse leven. In 1891, een jaar na de dood van de kardinaal en kort vóór haar eigen dood, verscheen het tweede en laatste deel van de 'Letters and Correspondence of J.H. Newman' tot 1845. Neville was ten zeerste gecharmeerd van de twee volumes: het was hem of hij in de gepubliceerde brieven opnieuw de stem hoorde van zijn trouwe vriend. (Neville zelf stierf in 1905, 81 jaar oud).[23]

Typisch voor 'de man van vriendschap en herinnering' is ook een brief aan zijn nicht en tijdgenote, Miss Eliza Fourdrinier, dochter van Charles Fourdrinier, broer van Newmans moeder. Lange tijd was er geen contact meer geweest met de Fourdriniers, maar op het einde van Newmans leven is er een duidelijke tendens merkbaar naar meer integratie en begrip. Hier gaat de brief van de kardinaal:

> My dear Eliza, - Je brief heeft me heel droef gestemd, vooral bij de gedachte aan je eenzaamheid: je bent immers de enige die nog overgebleven is van je familie. Dank je dat je me geschreven hebt. Je brief roept bij mij zovele verleden dagen en plezierige samenkomsten in mij op, waarvan jij en ik bijna nog de enige levende getuigen zijn. Vele jaren lang heb ik rondgelopen met het plan eens een poging te doen om jou op te zoeken, maar ik ben zo zelden weg van huis en, zijnde te Londen, heb ik het altijd zo druk, en weet zo weinig af van je verblijf, dat ik daar nooit in geslaagd ben, en nu ben ik te oud om er nog aan te denken.
> Ik weet nog goed wanneer ik je voor het laatst zag, ik denk met Annie (haar zus, H.I.) en je lieve moeder, die mij ouder leek dan de laatste keer dat ik haar gezien had. Als ik mij niet vergis, was dit op 30 juli 1844. Zij stierf in 1850. Ik denk dat ik van al jullie familieleden de datum van overlijden ken. Moge God je bewaren en beschermen, en met je zijn nu en in de toekomst. Als ik een foto van mij kan vinden, vermits je over een portret van mij spreekt, zal ik er je een zenden.
>
> Genegen de jouwe,
> John H. Kard. Newman.[24]

Merkwaardig in die correspondentie van de oude Newman is dat zij van het hoogste kan afdalen naar het laagste. Dit blijkt b.v. uit zijn laatste brieven aan Maria Giberne in haar klooster te Autun. Nu zij ook al boven de 80 was, begon Maria zich te realiseren waar zij voor stond, en dat beangstigde haar. Het volgende fragment uit een brief van hem probeerde haar te troosten: 'Je bent, zoals je weet, in de liefdevolle handen van onze Heer. Je hebt jezelf gegeven aan een leven van grote versterving omwille van Hem. Hij zal je niet vergeten; nu reeds vergeet Hij je niet. "Als je zult waden door de wateren, zal Hij bij jou zijn, en als je zult wandelen door het vuur, zul je niet worden verbrand"... Ik verheug er mij al om te bedenken dat, als God je van hier zal hebben weggenomen, ik iemand zal hebben om voor mij te pleiten in de hemel'. Hooggestemde ideeën, die hem echter niet beletten haar zeer realistische raad te geven: 'Als je geen tanden hebt, dan kún je niet zonder gevaar harde dingen eten. Ongekauwd vlees is even gevaarlijk voor de maag als een baksteen of een sleutelbos. Je bent geen struisvogel. Ik leef al járen op soep en melk...' Elders toont hij zich bereid om haar elastische kousen op te sturen en een breukband (zij had hernia). Maar dan moest zij wel haar omvang opgeven... (Maria stierf plotseling begin december

[23] Ker 740-1; SG 414; MT II, 617-8.
[24] LD XXX, 158-9.

1885. Zij had John Henry een zelfportret toegezonden waarin zij volgens Joyce Sugg enigszins op Napoleon geleek!)[25]

Ook gesprekken...

Eens vroeg Father Neville hem wat hij zou doen in de hoogst onwaarschijnlijke, maar toch niet helemaal onmogelijke veronderstelling dat John Henry kardinaal Newman tot paus zou worden gekozen van de roomse Kerk.

> Op een zakelijke, maar diepernstige toon (verhaalt Neville) antwoordde hij dat zijn tijd noodzakelijkerwijze te kort zou zijn om zélf iets te presteren, 'maar dit zou ik kunnen doen', zei hij: 'commissies benoemen en organiseren betreffende verscheidene aangelegenheden, en op die manier een werk lanceren dat een ander zou kunnen overnemen indien hij dat wilde. Dat zou mijn werk zijn, en het zou aanstonds moeten beginnen, zonder uitstel'. Toen hij dat gezegd had, met de levendigheid en de opluchting van iemand die nu zijn weg kende en hem helder vóór zich zag, noemde hij een paus die gekozen was, 93 jaar oud, en gestorven in de ouderdom van 96 jaar en die een groot werk had verricht op die leeftijd en in zo'n korte tijdspanne.[26]

Zijn liefde tot de muziek kennende, organiseerden zijn medebroeders eens een klein orkestje in zijn kamer. Niet voor niets had Newman zo dikwijls gezegd dat de Oratory een 'home' moest zijn. Een harmonium werd de kamer binnengewrongen, allerlei muziekinstrumenten werden bovengehaald - Newmans keuze was gevallen op een lied van... Faber, 'Eternal Years', en weldra ruiste het door de kamer:

> How shalt thou bear the cross that now so dread a weight appears?
> Keep quietly to God, and think upon th'eternal years.
>
> (Hoe zult gij toch het kruis verdragen, dat nu zo'n zware last u schijnt?
> Blijf rustig in Gods welbehagen, vestig uw geest op d'eeuwigheid!)

Toen het lied uit was, mijmerde Newman nog wat na:

> Sommige mensen (zei hij) hebben altijd veel gehouden van mijn 'Lead, kindly Light', - het lied van iemand die in de duisternis was en hulp vroeg aan de Heer. Maar dit is iets geheel anders: dit is een lied in het volle licht, een lied van vreugde om te mogen meelijden met de Heer, zodat het mijne er ongunstig tegen afsteekt. Dit is het waar de liefhebbers van 'Lead, kindly Light' moeten toe komen en wat zij moeten leren.

Geen spoor van wrok tegen Faber, integendeel! Al die ruzies van het verleden, hij scheen ze vergeten te zijn. Een andere keer zei hij: 'Je moet niet denken dat al die kleine affaires van mij op het 'tapis' zullen komen in de hoven van het hiernamaals!'[27]

De kardinaal had in januari 1885 ook twee lange, uiterst interessante gesprekken over het geloof met de zoon van W.G. Ward, Wilfrid, zijn eerste volledige biograaf (in 1912; Anne Mozley had slechts de anglicaanse periode behandeld). Wilfrid Ward was filosofieprofessor (toen al een leek!) op het seminarie van Ushaw/Durham. Hij wilde zijn jonge seminaristen in contact brengen met het moderne ongeloof, maar toch zó dat hun eigen tot dan toe rustige geloof er niet door werd geschaad. Hij had een groot vertrouwen in de raad die Newman hem zou geven.

De kardinaal ging onmiddellijk naar de kern van de zaak: de 'grondprincipes' of 'first principles' waar iemand, nadenkende over geloof en ongeloof, van uitging. Men kan niet anders dan van bepaalde grondprincipes vertrekken, betoogde de kardinaal, - uitgangspunten die noodzakelijk zijn, ook als men zijn oordeel opheft ('wij weten het niet': agnosticisme). Gelovigen gaan uit b.v. van een geweldige drang naar eeuwigheid, onsterfelijkheid, diepe eindeloze liefde die God is, enz. Ongelovigen zeggen doodleuk dat zij dat gevoel niet hebben en leggen zich neer bij de onvermijdelijke dood. Mét Horatius zeggen ze: 'edisti satis lusisti satis atque bibisti, tempus abire tibi' (ge hebt genoeg gegeten, gespeeld en gedronken, tijd voor u om heen te gaan). Het is het een of het ander. Maar hoe kun je een ongelovige ervan overtuigen dat zijn uitgangspunt verkeerd is? Je kunt natuurlijk zeggen dat verkeerde uitgangspunten eigenlijk het gevolg zijn van verkeerde gewoontes, maar je agnost zal antwoorden dat zijn 'eerste principes' slechts de ideeën zijn van zijn gezond verstand. Newman kon zich blijkbaar heel goed

[25] Ibid., 444-5; 49; Sugg, Ever, 289
[26] Ward, *Life* II, 477.
[27] MT II, 638-40.

indenken en zelfs inleven in de mentaliteit van een scepticus. Dit eerste gesprek werd afgebroken door de kloosterbel die het middagmaal aankondigde. Ward werd uitgenodigd voor een tweede gesprek de dag daarop.

Newman was niet tevreden geweest over de eerste conversatie, want eigenlijk was er geen oplossing gevonden. Het tweede begon hij echter met veel meer bezieling en opgewektheid. Hij gaf toe dat je geen direct bewijs kon leveren voor de gezondheid van het ene 'set of first principles' en de ongezondheid van het andere 'set'. Maar volgens hem bestonden er wel indirecte bewijzen. 'Je zou je jongelui kunnen aantonen', zei hij, 'dat er een zekere ernst en filosofische geestesgesteldheid is die in vele zaken tot de waarheid leidt en dat het dan waarschijnlijk is dat zulk een geestesgesteldheid in normale omstandigheden ook leidt tot het aanvaarden van gezonde 'eerste principes'. Voor zover als de sceptische geesteshouding gepaard gaat met gebrek aan diepte en ernst, heb je een sterk argument tegen de waarschijnlijkheid van sceptische grondprincipes'. Hij lanceerde ook een tweede idee:

> Neem nu de grondprincipes van de ongelovigen - de nooit afwijkende uniformiteit van de natuur, de onkenbaarheid van alwat niet een fenomeen is, de inherente onmogelijkheid van de godskennis, het geweten als zijnde een afleiding van gedachteassociaties. Al deze dingen, of bijna alle, zijn pure assumpties, en ik zou geneigd zijn te zeggen dat, indien (wat God verhoede) ons geloof in God zelf een pure onbewezen assumptie zou zijn, wij geen onsje minder onredelijk zouden handelen door vast te houden aan ons geloof dan deze lieden aan het ongeloof waaraan zij zich vastklampen en dat gebaseerd is op pure volkomen onbewezen assumpties.[28]

Een 'argumentum ad hominem' dus: u zegt dat ons uitgangspunt onbewezen is, - dat van jullie is het ook.

Het zal ons niet verwonderen dat er lieden waren die Newman in de grond niet gelukkig achtten in de Kerk van Rome. Aldus ene Reverend A. Spurrier, die echter onmiddellijk een striemend antwoord kreeg van de geviseerde: 'Wie heeft dat durven beweren dat ik teleurgesteld ben in de Kerk van Rome? Ik zeg 'durven', want ik heb nooit ook maar een zweem van teleurstelling geuit of geschreven of gedacht of gevoeld. Ik geloof dat zij een menselijke instelling is zowel als een goddelijke, en voor zover zij er een menselijke is, is zij blootgesteld aan de gebreken van de menselijke natuur; maar denken dat zij faalt omdat haar leiders als feilbare mensen soms hebben gefaald, zulke logica is niet houdbaar. Inderdaad, Onze Heer en de heilige Paulus hebben op wondere wijze voorspeld dat zij schijnbaar zou mislukken, maar in waarheid zou slagen in de tijden ná hen. En dit is altijd een van mijn sterke argumenten geweest om hen als goddelijke boodschappers te beschouwen'. In een andere brief, aan de secretaris van de 'London Evangelical Society', de heer G.T. Edwards, zegt hij dat hij veel te danken had gehad aan het 'evangelicalisme' van zijn jeugd:

> ... die grote en brandende waarheden die ik als jongen van het 'evangelicalisme' heb geleerd, heb ik opnieuw en met steeds grotere kracht in mijn hart gevonden, daar ingedrukt door de Heilige Roomse Kerk. Aan het simpele 'evangelicalisme' van mijn eerste meesters heeft deze Kerk iets toegevoegd, maar er niets van verduisterd, verwaterd of verzwakt, - niets van dat alles. Integendeel, ik heb daar een kracht gevonden, een hulpmiddel en een troost in de Godheid en de verzoening van Onze Heer, in zijn werkelijke tegenwoordigheid in de Communie, in zijn Goddelijke en Menselijke Kracht, die alle goede katholieken echt bezitten, maar de Evangelicale Christenen slechts zwakjes...[29]

De sociale Newman

Dikwijls worden de twee Engelse kardinalen van die tijd met elkaar gecontrasteerd door te zeggen dat Manning de 'sociale' en Newman de 'intellectuele' kardinaal was. Er is natuurlijk een grond van waarheid in die uitspraak. Dat Manning erin slaagde een staking van de dokwerkers tot een goed einde te brengen sprak de verbeelding van zijn tijdgenoten levendig aan. Newman was een meer verborgen figuur. Maar hem alle sociale bewogenheid ontzeggen komt duidelijk niet overeen met de waarheid. Reeds in zijn anglicaanse preken klaagde hij de harteloze hebzucht van de rijken aan, en als 'vicar' deed hij veel voor de armen, waarbij hij door zijn moeder en zussen efficiënt werd bijgestaan. Hij was geen wereldvreemde op sociaal gebied, en reeds tijdens zijn reis door Sicilië in 1833 werd hij hevig aangegrepen door de verschrikkelijke armoede en gebrekkige hygiëne op het eiland. Toen hij als anglicaans gelovige meer en meer in het nauw gedreven werd, trok hij zich terug tussen de armen van Littlemore en leerde hij de kleine meisjes van het dorp netheid en zorg voor hun uiterlijk. In zekere zin was het sociale zelfs niet vreemd aan het indrukwekkendste feit van zijn leven, zijn bekering. Deken Church heeft het goed begrepen, toen hij over de grondmotivering van die bekering zei:

> De massa's die beêweegden naar een heilige plaats, die baden rond een schrijn of boete deden voor een volle

[28] Ward, *Life* II, 490-7.
[29] LD XXXI, 176-7; 189.

aflaat, geleken veel meer op de menigten die de Heer volgden nabij de heuvels van Galilea - met een even onvolmaakt en superstitieus geloof als de massa's van nu - dan eender wat je kon bespeuren in de Engelse Kerk...[30]

Na zijn bekering vestigde hij zich te Birmingham, niet in het rijke Londen. In de Alcester Street was hij arm met de armen. In 1847 schreef hij een brief aan kardinaal Franzelin over de miserabele religieuze toestand van jonge werklieden in Birmingham en wat hij zinnens was daartegen te doen. In Dublin was hij de afgod van de armen. Hij voelde innig mee met de verdrukte Ieren: als hij een Ier was, zou hij een rebél zijn, schreef hij eens. Hij las de sociale romans van Dickens en anderen. Bij zijn huldiging als kardinaal dankten hem de Engelse katholieke arbeiders omdat hij zich altijd van harte voor de werkende klasse had geïnteresseerd en steeds een goed woord voor hen had over gehad. De stichter van de arbeidersorganisatie in Engeland vergat nooit dat Newman hem altijd had opgemonterd telkens als hij moedeloos dreigde te worden.

In het laatste jaar van zijn leven kwam hij nog tussenbeide in een lokaal conflict tussen katholieke fabrieksmeisjes en hun protestantse directie. Hun werkgevers, de gebroeders Cadbury, die tot de sekte van de Quakers behoorden, konden maar niet begrijpen waarom de meisjes de dagelijkse Schriftlezing waarmee het werk begon niet wilden bijwonen. Zij zeiden dat hun parochiepriester een ouderwetse obscurantist was en dat kardinaal Newman hun zeker geen gelijk zou geven. Toen deze hoorde dat zijn autoriteit werd ingeroepen, trok hij niet alleen zijn stoute, maar ook zijn stevigste schoenen aan - want er lag dikke dooiende sneeuw op de straten en, alhoewel hij per rijtuig ging, moest hij toch nog een heel eind te voet eer hij het fabrieksgebouw binnen kon. De directie kwam zeer onder de indruk van die oude (hij was in zijn 89e jaar!), eerbiedwaardige, nu ineengeschrompelde, halfblinde man en vooral van zijn argumentatie, die zeer sterk steunde op de vrijheid van geweten, - juist een punt dat de Quakers zeer dierbaar is. Newman won het pleit, en er werd een regeling afgesproken waarbij de meisjes in een aparte zaal hun eigen godsdienstoefeningen mochten houden. De kardinaal was zeer tevreden over zijn tussenkomst. 'Als ik maar werk kan doen als dit', zei hij, 'dan ben ik gelukkig en tevreden om voort te leven'.[31]

In die tijd bestonden er voor mensen uit de werkende stand nog geen goede voorzieningen op sociaal gebied: zij moesten in hun oude dag de vernederingen ondergaan van het Engelse 'workhouse', - een type voorziening dat meer op een gevangenis geleek dan op een 'huis'. Newman vond dit verschrikkelijk. Gelukkig zag hij al een begin van vernieuwing, althans te Londen, waar een beweging ten gunste van de armen werd gelanceerd, gesteund door Manning. Newman benijdde zijn collega omdat hij zulk werk aankon. Als men de 20.000 nu gepubliceerde brieven van Newman eens allemaal vanuit een sociaal standpunt zou bekijken, alleen maar b.v. voor wat het financieel steunen van behoeftige personen betreft, dan zou men tot verrassende resultaten komen en merken dat het soms om hoge bedragen ging. Maar hij was er diep van overtuigd dat iedere mens van de Voorzienigheid zijn eigen persoonlijke roeping meegekregen had, en bij hem was dat niet zozeer sociale hulp en leiding als wel de geloofsopvoeding en misschien wel heel speciaal de apologetische en de spirituele opvoeding. Zelfs op dit gebied echter ontbreekt de sociale bewogenheid niet. Zijn 'Grammar of Assent' schreef hij o.a. om wat men ooit genoemd heeft het 'kolenbrandergeloof' van de gewone, onontwikkelde christen te verdedigen.[32]

Laatste jaren

Stilaan werd het eenzaam rondom de oude kardinaal. In 1885 stierven zijn anglicaanse ex-kapelaan Copeland en zijn oude vriendin Maria Rosina Giberne, met wie een levenslange genegenheid hem verbonden had. Hoe diep en realistisch die genegenheid was geweest, had zij hem vooral in de Achillizaak getoond. De namen van al die doden - met het jaar en de maand waarin zij stierven - werden zorgvuldig genoteerd om ze niet te vergeten in het gebed. Zelfs de naam van zijn koster in St. Clement's werd genoteerd alsook de jonge vrouw van Manning uit zijn anglicaanse tijd. Ook de auteur Anthony Trollope bleef hij gedenken, al had deze hem maar één keer geschreven, en verder ook buitenlanders als Montalembert en Dupanloup.

In 1886 begon hij fel te verzwakken, werd ziek, maar herstelde langzaam. Hij kon niet goed meer zien en moest zijn brieven dicteren aan Neville. Hij wilde ze echter zelf nog ondertekenen en met oneindige moeite schreef hij eronder: J.H.N. Maar zijn geest was nog helder en levendig als altijd, 'vol Griekse spelen, muziek en Gladstone', getuigde een bezoeker. Vooral de muziek was hem een grote troost. Op het jaarlijkse muziekfestival van Birmingham zat hij altijd op de eerste plaats om te genieten van Mendelsohns 'Elijah', Händels 'Messiah', Bach en Berlioz, maar vooral van zijn geliefde Beethoven. Dvŏrák kwam hem opzoeken in het Oratory, zoals trouwens nog vele anderen.[33]

---

[30] gecit.in: Coulson, Allchin, *Newman: a portrait restored*, Sheed & Ward, 1965, 105-6.
[31] Z 332-4; Ker 744-5; LD XXXI, 278 n.
[32] Des 152.
[33] Tribute 277; Ward, *Life* II, 350-1; MT II, 635-6.

In augustus 1887 kwam mgr. Ullathorne hem nog eens bezoeken. De bisschop was 81 en stond op het punt al zijn episcopale taken over te dragen aan zijn hulpbisschop Ilsley. Hij had zich al teruggetrokken op de winderige heuvel van Oscott, die hem herinnerde aan de zeebriezen van zijn jaren als matroos. 's Bisschops visite zou voor de man die met de oratoriaan zoveel te maken had gehad, onvergetelijk blijven. Bij het weggaan fluisterde de oude kardinaal hem toe: 'Monseigneur, zou U mij een grote gunst willen bewijzen?' Toen Ullathorne hem vroeg wat het was, gleed Newman op de knieën, boog het hoofd en zei: 'Geef mij Uw zegen'. Wat kon de bisschop anders toen dan hem die geven? Hij legde zijn hand op het hoofd van de man die in rang eigenlijk boven hem stond, en zei: 'Mijn beste kardinaal, ondanks alle wetten die het anders willen, bid ik dat God U moge zegenen en dat zijn Heilige Geest Uw hart moge vullen!' Toen Newman hem daarna uitgeleide deed, weigerde hij zijn rode kardinaalsbiretta op te zetten en zei: 'Ik ben heel mijn leven binnenskamers gebleven, terwijl U hebt gestreden voor de Kerk in de wereld'. Na het bezoek schreef de bisschop: 'Ik voelde mij zo nietig in zijn aanwezigheid: er leeft een heilige in die man!'[34]

De dag tevoren was hij nog naar Londen geweest om een oogarts te raadplegen. (Londen leek hem Babylon, 'maar misschien ben ik te streng', zei de kardinaal, 'en denk aldus maar omdat ik een oud man ben!') De oogarts zei dat zijn enige kwaal de ouderdom was. Hij kon voortaan de mis alleen maar celebreren in het volle zonnelicht. Bij de viering van Leo XIII's gouden priesterjubileum in januari 1888 kon hij nog prediken in de kerk. In juni daaropvolgend ging hij naar Londen voor zijn testament: Father William Neville werd aangesteld als zijn literaire executeur-testamentair. In juli deed hij een laatste vakantietrip naar Noord-Wales, nadat een achternicht van hem, Emmeline Deane, het mooie portret van hem geschilderd had (veel soberder dan dat van Millais) dat nu hangt in de National Portrait Gallery. Einde oktober '88 werd hij berecht ten gevolge van een val, maar hij herstelde. (Na de berechting legde hij aan de protestantse dokter Jordan uit wat dit katholieke sacrament eigenlijk was!) Hij was echter te zwak om Gladstone te ontvangen in het begin van november. 'Ik ken U al zolang en heb U steeds bewonderd', schreef hij de staatsman, 'maar ik kan niet meer schrijven, spreken of wandelen; ik hoop dat U mijn zegen wilt aanvaarden - ik geef hem U van ganser harte'. Op 21 februari 1889 kon hij zijn 88e verjaardag nog vieren met een dienst in de kerk, en in september stuurde hij Manning nog een brief om hem te feliciteren met zijn succes als bemiddelaar in de Londense dokwerkersstaking.[35]

Twee maanden later bereikte hem het bericht van Lord Blachfords (Frederick Rogers') dood. Geen andere persoon, zelfs niet Hurrell Froude, was ooit zo'n intieme vriend van de kardinaal geweest, althans tot op de dag dat deze hem toevertrouwde dat hij wel eens zou kunnen overgaan tot de rooms-katholieke kerk. Volgens Neville achtte Newman hem de bekwaamste en de verstandigste van al zijn vrienden. Hij had hem vier jaar tevoren nog geconsulteerd over de kwestie of het opportuun was de polemiek met Fairbairn voort te zetten.[36]

Op Kerstdag 1889 las Newman voor de laatste maal de mis. Een maand later zond hij aan George T. Edwards, een aanhanger van de 'evangelicals', nog een dankbriefje voor zijn vriendelijke kerstwensen met daarbij op de keerzijde, onder de titel 'My Creed' (mijn credo), een vertaling van het gebed 'Anima Christi' van de heilige Ignatius van Loyola. Het is een fijn berijmde vertaling die hij reeds in 1854 had gemaakt en die wij hier laten volgen, samen met de oorspronkelijke Latijnse tekst en de Nederlandse vertaling van M. Rotsaert SJ:

Anima Christi, sanctifica me.	Ziel van Christus, heilig mij.
Corpus Christi, salva me.	Lichaam van Christus, wees mijn redding.
Sanguis Christi, inebria me.	Bloed van Christus, bedwelm mij.
Aqua lateris Christi, lava me.	Water uit Christus' zijde, reinig mij.
Passio Christi, comforta me.	Lijden van Christus, sterk mij.
O bone Jesu, exaudi me.	O goede Jezus, verhoor mij.
Intra tua vulnera absconde me.	In uw wonden berg mij.
Ne permittas me separari a te.	Laat mij van U niet gescheiden worden.
Ab hoste maligno defende me.	Verdedig mij tegen de boze vijand.
In hora mortis meae voca me,	Roep mij in het uur van mijn dood,
Et jube me venire ad te,	En laat mij naar U toe komen
Ut cum sanctis tuis laudem te	Om met uw heiligen U te loven,
In saecula saeculorum.Amen.	In de eeuwen der eeuwen. Amen.[37]

Soul of Christ, be my sanctification;
Body of Christ, be my salvation;
Blood of Christ, fill all my veins;

[34] MT II, 634.
[35] Ibid.,635; 633 (Deane); 637 (Jordan); Ker 144 (Wales, Manning); LD XXXI, 266 (Gladstone).
[36] MT II, 630-1.
[37] *Geestelijke Oefeningen* (Ign. v. Loyola), vert. M. Rotsaert SJ,' Averbode,1994, 217.

Water of Christ's side, wash out my stains;
Passion of Christ, my comfort be;
O good Jesus, listen to me;
In thy wounds I fain would hide,
Ne'er to be parted from Thy side;
Guard me should the foe assail me;
Call me when my life shall fail me;
Bid me come to Thee above,
With Thy saints to sing Thy love,
World without end. Amen.[38]

'Hij hechtte aan het leven tot het einde toe', getuigde Father Neville. 'Hij wist hoe sommigen hem zouden missen en hij voelde met hen mee... Gods zaak zweefde hem steeds voor de geest. En zolang als hij ze nog op een of andere manier kon dienen, verlangde hij te blijven leven'.[39]

Maar in de zomer van 1890 werd het duidelijk dat het einde nabij was. De dokters probeerden de zieke nog te begoochelen, maar dit was zeer tegen zijn zin.Hij trof nu zijn laatste maatregelen. Wat hem o.a. bezighield, waren allerlei geschenkjes voor collega's-kardinalen die hem geholpen hadden. Een ivoren beeldje bestemde hij voor kardinaal Macchi, maar toen hij voor de rest in zijn kamer eens rondkeek, vond hij niet veel dat je een kardinaal kon offreren, meende hij...[40]

'Vanuit de schaduwen en de beelden naar de echte werkelijkheid'

Op zaterdag 9 augustus kreeg hij nog het bezoek van Harrietts dochter en enig kind, Grace Mozley, nu Mrs Langford. Hij had dit nichtje niet meer teruggezien sinds de vervreemding van zijn zuster, 47 jaar geleden! Zij woonde nu in Australië. Eéns, te Rome, had ze gelogeerd bij Maria Giberne, en samen spraken ze over haar. De kardinaal hield de hele tijd de hand van Grace in de zijne: het was de laatste band met zijn familie die hij was blijven beminnen ondanks het feit dat zij hem grotendeels had uitgestoten. Hij zei dat hij zich haar herinnerde als 3-jarig klein meisje in het Oxfordse observatorium van Manuel Johnson. Ten slotte gaf hij Grace zijn zegen.[41]

En diezelfde avond, vertelt Neville, gebeurde er nog iets buitengewoons. Toen de kardinaal naar zijn kamer kwam waar zijn confrater het bed aan het klaarmaken was, had deze zich niet gerealiseerd dat de veerkrachtige stap die hij hoorde de stap van Newman was. Laten we hemzelf aan het woord:

> Spoedig daarop zag ik hem, en zijn houding was in harmonie met die stap; - ongebogen, rechtopgericht in zijn volle lengte zoals in zijn beste vijftiger jaren; zonder enige steun, welke ook. Zijn hele gedraging was als die van een soldaat, maar toch waardig ook: en zijn gelaat was buitengewoon aantrekkelijk om te zien; zelfs scheen zijn hoge ouderdom van zijn gezicht verdwenen te zijn en meteen ook de zorgelijke groeven die het doorploegden; zijn blik weerspiegelde zijn innerlijke opgewektheid en dankbaarheid; wat hij zei was zo vriendelijk en zijn stem was zo fris en sterk; zijn tegenwoordigheid had iets van muziek in zich en de indruk die hij maakte was er één van kracht en volmaakte kalmte. Ik zou er willen aan toevoegen: bereid om te sterven, als dat niet een gedachte was die pas achteraf opkwam, want op het ogenblik zelf ging ik volledig op in hetgeen ik te aanschouwen kreeg.[42]

Tijdens de nacht verslechterde zijn toestand en in de ochtend van de zondag constateerde de dokter longontsteking. Toch was er rond 10u een kleine heropleving gedurende dewelke hij samen met Neville een gedeelte van het breviergebed bad. Maar vanaf de middag ging hij weer achteruit en zonk hij weg in de bewusteloosheid. Er waren geen 'laatste woorden', tenzij een fluisterend 'William, William...' Vredig, zonder doodsstrijd of pijn, stierf hij om kwart voor negen in de avond van maandag 11 augustus, 89 jaar oud, omringd door de leden van de communiteit. Om zijn hals droeg hij een oude zijden halsdoek waarover Neville het volgende wist te vertellen dat typisch is voor de 'sociale' Newman:

> Een arm en behoeftig persoon, die hem niet bekend was, had eens voor hem bij de huisdeur een zijden halsdoek neergelegd met daarbij een nota om zijn respect te betuigen. Dit gebeurde vele jaren voor hij kardinaal werd, op een ogenblik dat hij, naar het scheen, nogal werd opzij gezet, - op een ogenblik ook dat hijzelf zeer arm was. Hij ontving het geschenk en de nota zoals ze bedoeld waren, als een waardevol cadeau, ernstig, zonder te lachen. En

[38] LD XXXI, 282.
[39] Ward, *Life* II, 536.
[40] Z 294-5.
[41] SG 421.
[42] Ward, *Life* II, 537.

> hij bewaarde die halsdoek als iets kostbaars. Toen hij te bed ging en verwachtte dat het zou zijn om te sterven, verzocht hij mij de halsdoek te brengen, en hij deed hem om zijn hals, hoewel de dokters zeiden dat dit niet nodig was. Hij is ermee gestorven. Hij had hem volle 30 jaar bewaard, zelfs meer.[43]

Het zou helemaal in de lijn liggen van Newmans altijd heel concrete devotie tot de 'bijzondere Voorzienigheid'. dat hij in dit geschenk van een arme onbekende aan een andere arme een teken van Gods liefdevolle attentie heeft gezien en er de warmte-om-de-hals wilde van voelen (tegen het 'rationele' doktersadvies in) in het mysterievolle uur van de dood.

Zo was dan het einde van John Henry Newman, kardinaal-diaken van de Heilige Roomse Kerk. Zijn aardse leven was nu voorbij, - dat leven over wiens 'unprofitableness' hij zo vaak had gepreekt en geschreven. En als men het eens in één ruk overschouwt, wat bleef ervan over? Zijn familie: niets meer voor hem (Frank zou niet eens naar de begrafenis komen); zijn beste vrienden: bijna allen dood. Pusey en Keble waren hem niet gevolgd; 'dear Oxford': Rome was nog steeds tegen zijn verblijf aldaar; zijn Oratorium: na 40 jaar twee huizen slechts, onderling verdeeld, - weinig novicen, vele uittredingen; Dublin: geniepige tegenstand van Cullen, diploma's niet erkend; te Rome 20 jaar verdacht; wel geëerd op het eind, maar toen kon hij niets meer doen! Wél had hij eens gepreekt - hij was toen amper 35: 'Laat iemand 70 of 80 jaar hebben geleefd, toch lijkt het hem alsof hij niets had verricht en zijn leven nauwelijks begonnen was'.[44]

Maar het was of die 'unprofitable world', nu alles voorbij was, toch een grandiose poging deed om de schade die zij had aangericht te herstellen. Een onafgebroken rij rouwenden brachten de in groot ornaat opgebaarde kardinaal een laatste zwijgzame, eerbiedige groet. De begrafenisplechtigheden op dinsdag 19 werden door meer dan honderd geestelijken, onder wie zestien bisschoppen, en een onoverzienbare menigte leken (die slechts met een toegangskaart binnen mochten) bijgewoond. De lijkrede van bisschop Clifford, die Newmans eerste mis te Rome had gediend, loofde de onverschrokken verdediger van het geloof, de bewerker van de nieuwe status van de katholieke Kerk in Engeland, de adel van zijn karakter, zijn geduld en sympathie, zijn wetenschap 'hoe men niet alleen met de geest, maar ook met het hart van de mensen diende om te gaan'. In de gang van het klooster konden de vele voorbijgangers de tekst van de gedachtenisplaat lezen die door de kardinaal zelf in platoons-christelijke termen was opgesteld: 'Vanuit de schaduwen en de beelden naar de ware werkelijkheid' (ex umbris et imaginibus in veritatem).

Twaalf kilometer lang - van Edgbaston tot Rednal - werd de eikenhouten kist met het stoffelijk overschot door een zwartomhangen lijkwagen, door dito paarden bespannen, voortgetrokken, terwijl heel de Hagley Road vol was van mensen die stil en nieuwsgierig de stoet gadesloegen. Te Rednal werd de allerlaatste wil van de dode - een wil van supreme vriendschap - uitgevoerd: hij wilde begraven worden in hetzelfde graf als zijn dierbare Ambrose St. John. Niemand heeft beter de droefheid, maar toch ook de schoonheid van het moment weergegeven dan J. Lewis May:

> Te midden van de Lickey Hills, niet ver van Birmingham, ligt een groenende akker van gewijde aarde, omsloten door taxusbomen en eiken en laurieren, - onder een rustige hemel. Dat is de begraafplaats van de Fathers Oratorianen. Vlak bij 'n bed met St. Janskruid, dat 's zomers in een weelde van gele bloesems praalt, is een grasheuvel, waaronder, - zoals op het eenvoudige Latijnse kruis staat, - Father Ambrose St. John begraven ligt. Het St. Janskruid werd daar geplant, ter nagedachtenis van hem. In dit graf, naast de vriend boven alle vrienden, werd John Henry Newman, kardinaal van St. George, ter ruste gelegd, op 19 augustus 1890.[45]

Alle kranten brachten verslag uit over de uitvaart en waren vol lof over de overledene. Terecht schreef het dagblad 'The Guardian' op 13 augustus 1890:

> Kardinaal Newman is dood, en we verliezen in hem niet alleen een van de allergrootste meesters van de Engelse letteren, niet alleen een man van een uitzonderlijk morele gaafheid en schoonheid, niet alleen een voortreffelijk voorbeeld van persoonlijke heiligheid, maar de stichter - mogen we zeggen - van de Kerk van Engeland, zoals wij haar nu zien. Wat de Kerk van Engeland zou geworden zijn zonder de beweging van de Tracts, daar hebben wij slechts een flauw vermoeden van, en van de beweging van de Tracts was Newman de levende ziel en het inspirerende genie. Groot als de diensten zijn geweest die hij bewezen heeft aan de Kerk waarin hij stierf, zijn deze toch als niets in vergelijking met diegene die hij bewees aan de religieuze gemeenschap waarin hij de meest bewogen jaren van zijn leven heeft doorgebracht.[46]

---

[43] Ibidem.
[44] PS IV, 217.
[45] J. Lewis May, *John Henry Newman*, (vert. F.J. Wahlen), Voorhout, 1931, 312.
[46] p. 1253.

Over Newmans 'genie'- over zijn universele genie - schreef 'The Church Times' van 15 augustus 1890: 'Of men nu Newman als theoloog of als religieuze leraar en leider beschouwt of als dichter of als prediker, of als een stilistisch meester of als een literair criticus of als een groot filosofisch denker..., zijn genie staat buiten twijfel. En dat is de grondslag van zijn roem.'[47]

Er moest natuurlijk ook een plechtige Requiemmis gezongen worden in de hoofdstad van het land, in Londen. De ironie van het lot wilde dat deze plechtigheid plaatsvond in de kerk van dat London Oratory waaronder Newman zoveel te lijden had gehad, en dat de lijkrede uitgesproken werd door zijn collega in het kardinalencollege, aartsbisschop Manning, de man die hem ooit van ketterij had beschuldigd en in '78 nog gepoogd had zijn kardinaalsbenoeming tegen te houden... De objectiviteit gebiedt echter te zeggen dat in de toespraak van de kerkvorst geen enkele, zelfs geen verwijderde wanklank dóórklonk, en dat zijn eerste prachtige zin zelfs kan beschouwd worden als een rake typering van Newmans hele leven en streven: 'Wij lijden het verlies van onze grootste getuige voor het Geloof' (We have lost our greatest witness of the Faith). Wellicht is het een daad van eerherstel geweest. Uit deze merkwaardige rede citeren wij een groot stuk uit het midden en het slot:

> ... Het is te vroeg om het werk te beoordelen dat in alle stilte door kardinaal Newman in zijn leven werd verricht. Geen levende persoon heeft zozeer de religieuze gedachte van Engeland veranderd. Zijn heengaan sluit een hoofdstuk af dat uniek is in de religieuze geschiedenis van deze eeuw. En dit werd grotendeels verricht in stilte, want de man hield van een teruggetrokken leven, hetgeen - samen met het groter wordende gewicht van zijn ouderdom - tot gevolg had dat hij op het publieke forum slechts zelden optrad. Niettemin waren zijn vroegere uitingen als 'de hamer die de rotsen in stukken breekt en als het licht dat werkt met het geluid'. Men heeft vrijmoedig en raak bekend dat hij als het ware de stichter is van de Kerk van Engeland zoals wij ze nu zien. Wat de Kerk van Engeland zou geworden zijn zonder de Tractbeweging, kunnen wij slechts zwakjes gissen; en van die Tractbeweging was Newman de levende ziel en het inspirerende genie. Deze zin zal onverzoenlijke wrok wekken en fel aangevochten worden, maar hij is waar als het daglicht. Eén man was het die deze beweging begon en volhield. Als zijn beweging er niet was geweest, dan zouden Erastianisme en Nationalisme op dit moment soeverein hebben geheerst over de nationale religie. Zelfs heeft de indringende invloed van deze ene geest die groeperingen doordesemd welke afgescheiden zijn van de Gevestigde Kerk en haar het meest vijandig gezind zijn. Zij werden machtig aangetrokken, niet door het 'Tudor Settlement', maar door het Oerchristendom. En dezelfde zachte stem en lumineuze taal hebben des te overtuigender op hen ingewerkt daar hij de dingen van deze wereld had verworpen, meer nog dan henzelf. Hij sprak tot hen als een simpele stem van waarheid die noch door vooroordeel kon worden kromgetrokken noch door stilzwijgen omgekocht...
>
> ... Wij kunnen niet vergeten dat wij, onder vele andere zaken, aan hem één uitzonderlijke prestatie te danken hebben. Niemand, die niet als belachelijk wil overkomen, kan voortaan nog zeggen dat de katholieke godsdienst er slechts is voor slappe intellecten en onmannelijke hersens. Dit bijgeloof vol trots is voorbij. De heilige Thomas van Aquino is voor zulke zwetsers té ver af en te weinig bekend... Maar de auteur van de 'Grammar of Assent' zou hen tweemaal moeten doen nadenken alvorens zij zich zó blootstellen. Bovendien heeft de initiator en uitgever van de 'Library of the Fathers' zich neergeplant op het veld van de ongedeelde Kerk der zes eerste eeuwen en hij beheerst het, - hij kan er niet meer uit verdreven worden. Meer nog: zijn hymnen leven in het hart van de Engelsen, en zij hebben transformerende kracht. Hij heeft ons geleerd dat schoonheid en waarheid onafscheidelijk zijn... Het Engelse volk heeft deze gedachten uit zijn transparante woorden gelezen, en heeft de schoonheid van de eeuwige waarheid daarin gezien zoals zij oplicht in zijn geest...
>
> Maar ver over de macht van al zijn boeken heen ging het voorbeeld van zijn nederig en onwerelds bestaan - altijd bleef hij aan zichzelf gelijk, was hij met God verenigd en op vele wijzen met al de mensen die hem opzochten. Hij was het middelpunt van ontelbare zielen, die hij als leraar, gids en trooster in zijn ban hield, vele jaren lang, in het bijzonder tijdens de meer dan veertig jaren van zijn katholieke tijd. Voor hen was hij een bron van licht en sterkte, die hen laafde vanuit een bovennatuurlijke wel. Een nobel en schoon leven is de meest overtuigende en indringende van alle predikaties, en wij hebben allen er de kracht van ervaren...
>
> De geschiedenis van ons land zal later de naam van John Henry Newman rekenen onder de grootste van haar volk, als belijder van het Geloof, als leraar van de mensheid, als prediker van gerechtigheid, vroomheid en meegevoel. Mogen wij hem allen volgen in zijn leven, en moge ons einde even pijnloos en vredig zijn als het zijne.

Ergens tussen de zinnen in vinden wij geciteerd deze merkwaardige uitspraak van een redacteur van 'The Times': 'Of Rome hem nu canoniseert of niet, hij zal gecanoniseerd worden in de gedachten van de vromen van vele confessies in Engeland'.[48]

---

[47] Biemer 550.
[48] Volledige lijkrede in: Moody 263-6.

Mogen wij er in dit verband aan herinneren dat, als eerste stap naar de beatificatie van Newman door paus Johannes-Paulus in een decreet van 22 januari 1991 werd betuigd dat de 'Venerabele Dienaar Gods' kardinaal Newman op heldhaftige wijze een leven van christelijke volmaaktheid heeft geleid?[49]

Slotmijmering

Al meer dan een eeuw is Newman heengegaan, en we hebben reeds de 200e weerkeer van zijn verjaardag gevierd. En nog steeds wordt over de man geschreven en gediscussieerd, nog steeds inspireert hij het christendom van dit derde millennium. We kunnen ons afvragen: welke waren zijn levende ideeën en bekommernissen die ook nu nog in staat zijn ons aan te spreken?

De ontwikkelingsidee van zijn 'Essay on Development' is er zeker één van. Fundamentalisme en verstard conservatisme zijn niet alleen eigen aan bepaalde kringen uit de Islam. Ook de christelijke kerken worden erdoor bedreigd. Newman kan ons soepelheid in het denken leren: 'leven is veranderen', schreef hij, 'en volmaakt zijn betekent veel veranderd zijn.' Na hem zei Chesterton heel gevat dat, wil je een grijze paal grijs bewaren, je hem dikwijls opnieuw moet schilderen: anders wordt hij zwart. Opdat hij hetzelfde zou blijven, moet men hem voortdurend veranderen. Veertien jaar vóór Darwin zag Newman reeds de evolutie als een 'broad phaenomenon' en paste hij ze toe op de christelijke dogmatiek, die toen door iedereen als statisch werd opgevat. Daarbij was het echter zijn bekommernis zomaar niet élke verandering te aanvaarden. De aanpassing-aan-de-tijd als zodanig was hem eerder verdacht. Het grondtype van het christendom moest volgens hem bewaard blijven en zelfs door de verandering worden versterkt. Een andere levende idee was het primaat van het geweten. In een eventuele toast waar de godsdienst moest ter sprake komen zou hij drinken op het geweten éérst, en dan pas op de paus. Hoe loyaal ook tegenover het kerkelijk gezag, hij bleef toch altijd kritisch - en dat is iets wat nog altijd leeft in de Kerk, in onze tijd vooral. De gelovigen zijn een volwassen en mondige kudde geworden, en er is nog altijd geen goed evenwicht gevonden tussen autoriteit en vrijheid in de Kerk. Iets wat ook sterk de moderne gelovige aanspreekt is de vooruitgang van de oecumenische beweging. Op dit gebied is Newman een pionier geweest, en zowel de positieve reacties van de protestanten als die van de katholieken in Engeland op zijn overlijden bewijzen voldoende hoezeer de sympathisanten van het oecumenisme zich in hem terugvonden.

Belangrijker nog dan deze levende ideeën is echter zijn levenwekkende spiritualiteit. Eéns werd Gladstone gevraagd welke van Newmans geschriften na honderd jaar nog zouden gelezen worden, en de oude staatsman antwoordde prompt: de Parochial Sermons, - de parochiepreken dus van zijn anglicaanse periode. Toevallig viel schrijver dezes onlangs in handen een door A.N. Wilson geredigeerd excerptenboek uit Newmans werken,[50] - excerpten, gerangschikt volgens de dagen van een half jaar. Elke van de dertig dagen van Maand Eén, Maand Twee, enz. wordt dus bedacht met een treffende tekst die de lezer of lezeres inzicht en troost kan verschaffen. Opvallend was dat 85 van de 180 teksten - bijna de helft dus van deze Newmankalender - uit de 'Parochial Sermons' kwamen. En wie ze leest, komt inderdaad onder de indruk van deze zo wijze, diepzinnige, bemoedigende en bovendien in fraai Engels gestelde fragmenten. Het is telkens alsof je persoonlijk aangesproken wordt door een man die wéét. Die wéét wát het leven is, welk een prachtige gave het is, maar ook hoeveel pijn het kan doen, welk een mysterie het is. En die bovenal wéét dat er nog een hogere, stralendere wereld is dan de onze, de 'invisible world', die zo diep in hem leeft en waarover hij maar niet uitgesproken raakt. De predikant van al deze diepe ervaringen is diegene die terecht als kardinaalsleuze het 'Hart spreekt tot het Hart' overnam van Franciscus van Sales' wapenspreuk als bisschop. Hem lezende, besef je hoe diep het hem als vijftienjarige in het ziekenkamertje van de Ealing School moet aangegrepen hebben, het 'Myself and my Creator'. Voor Newman, zoals voor de middeleeuwse filosofen, is God het 'Ens realissimum', het allerwerkelijkste Wezen. Zijn theologie, zoals die van de oude Vaders, is altijd innig verbonden met zijn spiritualiteit, zozeer zelfs dat hij zich eigenlijk geen 'theologian' achtte en weigerde als 'peritus' naar het concilie te gaan. Hij lachte soms met de theologie: 'dansen op een slappe koord', meende hij. Hij was afkerig van alle loutere denken, theoretiseren, discussiëren zelfs. Dat brengt maar scepticisme en uiteindelijk atheïsme voort. Denken moest volgens hem reëel zijn, niet syllogistisch. En alleen een levende God, niet een gedáchte, kon je helpen. Voor onze tijd, sedert de Verlichting 'in twijfel bevangen', heeft hij een spoor van licht getrokken, na zelf dat licht te hebben ontdekt: 'Lead, kindly light, amid the encircling gloom, lead Thou me on!'

[49] Biemer 554.
[50] A.N. Wilson, *John Henry Newman - Prayers, Poems, Meditations*, SPCK London, 1989.

Chronologie van Newmans leven

21 februari 1801	Geboorte te Londen
mei 1808	Op school te Ealing tot december 1816
aug.-dec. 1816	Eerste bekering
juni 1817	Trinity College te Oxford: begin universitaire studies
5 december 1820	Baccalaureus (Bachelor of Arts, B.A.)
12 april 1822	Verkiezing tot fellow van Oriel College
1 juli 1822	Samen met Whately: artikel over logica
13 juni 1824	Anglicaanse diakenwijding; kapelaan St. Clement.'s-kerk Oxford
29 september 1824	Dood van Newmans vader
26 maart 1825	Vice-principaal van St. Alban's Hall
29 mei 1825	Anglicaanse priesterwijding
1 mei 1826	Besluit systematisch de kerkvaders te gaan lezen
5 januari 1828	Dood van Mary Newman, Johns jongste zuster
14 maart 1828	Vicar van St. Mary's Universiteitskerk te Oxford
1830	Afstand tutorambt (meningsverschil met provost Hawkins)
1832	'The Arians of the fourth Century'
december 1832	Begin Middellandse-Zeereis
1833	Ziekte in Sicilië
16 juni 1833	'Lead Kindly Light' (gedicht op zee, tussen Corsica en Sardinië)
14 juli 1833	Kebles preek 'On National Apostasy' - begin Oxfordbeweging
9 september 1833	Eerste 'Tract for the Times'
maart 1834	'Parochial Sermons', 1ste vol.
	Begin voordrachten over 'The Prophetical Office of the Church (1837) en 'Lectures on Justification' (1838) in de 'Adam de Brome Chapel' van St. Mary's
1835	'Parochial Sermons', vol. 2 (1836) - 'Parochial Sermons', vol.3
28 februari 1836	Dood van Richard Hurrell Froude . Bouw kerk Littlemore
17 mei 1836	Dood van Newmans moeder
1838-41	Uitgever van 'British Critic'
1839	Parochial Sermons', vol.4
zomer 1839	Eerste twijfel aan het anglicanisme
1840	'Parochial Sermons', vol.5
25 januari 1841	Tract 90
september 1841	leeft teruggetrokken in Littlemore (tot februari 1846)
1842	'Parochial Sermons', vol.6
19 september 1843	Ontslag als vicar St.Mary's; 25 sept.:afscheidspreek
3 oktober 1845	Ontslag als fellow van Oriel
9 oktober 1845	Opname in de r.k. Kerk door p. Domenico Barberi, passionist
22 februari 1846	Verblijf te Maryvale (Old Oscott) bij Birmingham
september 1846	Vertrek naar Italië;verblijf te Rome tot eind 1847
30 mei 1847	Katholieke priesterwijding te Rome
2 februari 1848	Stichting van het eerste Oratorium te Maryvale
	'Loss and Gain'
juni 1849	Stichting 2e Oratorium in Londen
zomer 1850	Voordrachten over 'Certain Difficulties felt by Anglicans'
1851	'Lectures on the Present Position of Catholics in England'
november 1851	begin Achilliproces
12 november 1851	Benoeming tot eerste Rector Kath. Universiteit van Dublin
10 februari 1852	Oratorium naar Edgbaston
mei-juni 1852	Lezingen over 'The Idea of a University' te Dublin
31 januari 1853	Eindvonnis Achilliproces: Newman veroordeeld

1855-1856	Moeilijkheden met London Oratory; volledige scheiding
augustus 1857	Newman aangezocht als bijbelvertaler
12 november 1858	Ontslag als Rector te Dublin
21 maart 1859	Hoofdredacteur 'Rambler'; in okt. aangeklaagd te Rome
2 mei 1859	Oprichting van een middelbare school te Edgbaston
april-juni 1864	'Apologia': antwoord op aanval Kingsley in januari
mei-juni 1866	'The Dream of Gerontius'
januari 1866	'A Letter to Pusey on Occasion of his recent Eirenicon
1867	Mislukking Oxfordplan
1868	Anglicaanse preken etc. heruitgegeven
1870	'Grammar of Assent'; brief aan Ullathorne tijdens Vaticanum I
1871	Anglicaanse 'University Sermons' & 'Essays Crit. & Hist.' gepublic.
1875	'A Letter to the Duke of Norfolk'
24 mei 1875	Dood van Ambrose St. John
1877	Verkiezing tot Erefellow van Trinity College, Oxford
12 mei 1879	Verheffing tot het kardinalaat; 'Biglietto-Speech' te Rome
februari 1881	'Select Treatises of St. Athanasius'
1884	'What is a Catholic obliged to believe concerning the inspiration of the canonical Scripture?' (Stray Essays)
11 augustus 1890	Dood van kardinaal Newman